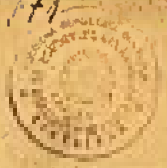

31. 7. 1967 / 71

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

NOVA VRSTA

2. (XXXVII.) LETNIK 1966

1966

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

Na platnicah je reprodukcija steklene posode iz antične grobnice v gomili pri Miklavžu pri Mariboru, odkrita leta 1961 — eden izmed mnogih steklenih izdelkov v tem grobu; višina 13 cm; v mariborskem muzeju.

(Stanko Pahič, *Arheološko raziskovanje v Mariboru*, stran 19)

Naslov uredništva ČZN: Maribor, Pedagoška akademija, Mladinska 9

Redakcija tega letnika je bila končana junija 1966.

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE

NOVA VRSTA
2. (XXXVII.) LETNIK 1966

1966

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

IZDAJA
ZDRUŽENJE VISOKOŠOLSКИH ZAVODOV V MARIBORU
V SODELOVANJU S PODRUŽNICO ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA V MARIBORU

UREJA S SODELOVANJEM UREDNIŠKEGA ODBORA JOŽE KOROPEC

ARHEOLOŠKO RAZISKOVANJE V MARIBORU

Zgodovina Maribora v prazgodovinski in antični dobi doslej še ni bila posebej napisana. Kratki pregledi v raznih vodnikih in drugih obravnavah so bili omejeni le na skope orise in zahtevnejšemu brajcu ne povedo dovolj.¹ Raznih obdobjih mariborske prazgodovine so se sicer dotikale tudi nekatere razprave o posameznih najdiščih ali skupinah najdb (Poštela, žarna grobišča, antični kamni), vendar so ostale pri nepopolnem orisu.² Vrsta najdb leži še neobjavljenih v muzejih v Mariboru, Gradcu in na Dunaju.³ Vso to nad 2200 kosov obsegajočo arheološko dediščino bo treba šele proučiti, da bo mogoče ustvariti celotnejšo podobo mariborske pradedavnine. Pot k temu cilju naj bi pripravil pričujoči začasni oris, ki nima namena podajati arheološkega gradiva z vso izčrpnostjo analize in dokumentacije, temveč podati samo strnjen pregled zgodovine arheoloških odkritij in dosežanja dognanja v proučevanju najstarejših obdobjih mariborske zgodovine.⁴ V tem smislu je razdeljen na troje poglavij, ki naj vsako po svoje prispevajo k boljšemu poznavanju arheoloških spomenikov našega kraja.

Mariborski prostor, zajet v tej obravnavi, obsega zaradi kulturnozgodovinske zaokroženosti nekoliko razširjeno območje mariborske geomorfološke enote in zajema dolino Drave od ožine med Laznico in Bresternico, ki jo loči od ruško-selniške kotline, do konca kolena reke pri Mikiavžu, kjer se pričinja razširjati v Dravsko polje.⁵ To je v glavnem tudi prostor bodočega mariborskega mestnega okoliša, kakršen je bil v zadnjem času vključen v program urbanističnega načrtovanja, hkrati pa ustreza naselitvenemu območju, ki se je na tem prehodnem ozemlju izoblikovalo že v prazgodovini. Severno od Drave ga obdaja greben kozjaško-slovenjgoriškega gričevja, ki sega večinoma tik do reke ter odpira samo na terasasti ploščadi širše in v davnini tudi dejansko izkoriščene naselitvene možnosti. Od jugozahodne strani sega v ta prostor masiv Pohorja, katerega obronki do nadmorske višine 800 m so bili z gradiščem Poštejo in drugimi najdbami za daljšo dobo vključeni v naselitveno območje, poprej pa je bila ta precej strma gozdna gorska gmota verjetno le občasno obljudena oziroma obiskovana. Najpomembnejše se je mariborski prostor odpiral proti jugovzhodu, kjer so od vzhoda v prazgodovini prihajali prvi valovi naseljencev, v antiki pa se je od južne strani širila rimska civilizacija. Ta obdravska prometna črta, ki je v prazgodovini vodila najbrž le v slepo ulico pri Rušah, v antiki pa je prodrla skozi Dravsko dolino do Koroške, je tako dala temu območju prehodni pomen. Njegova glavna os vzhod-zahod se je spremenila šele pozneje v srednjem veku, ko je Maribor postal postaja na poti iz dunajske kotline k severnemu Jadranu in je v novejši dobi kot upravno in gospodarsko središče Podravja pričel precej enakomerno združevati svoje zaledje skoraj na vseh straneh.

V srednji vek sega poznavanje mariborske arheološke dediščine po doslej znanih dejstvih le v dveh stvareh. V razne srednjeveške gradnje — sodni stolp v Pristanu, stolnico ter cerkev v Hočah — so bili vzidani antični marmorni kamni z napisi in reliefi na način, ki kaže, da je bil anonimnim graditeljem neki pomen teh predmetov že očiten in so jih tako ohranili prihodnosti. Iz tega časa pa izvira tudi ime »Leberfeld« (Lebarje) za danes že izginule gomile zahodno od starega mestnega jedra nekje pod teraso ob Smetanovi ulici in Koroško cesti⁶. Lego tega kraja bi bilo mogoče

natančneje ugotoviti po srednjeveški cerkvi »unser lieben Frawen am Lebar«, ki naj bi bila stala blizu nekdanjih koroških vrat, vendar so poznejše spremembe na tem prostoru po propadu cerkve zbrisale tako stare kot mlajše sledove⁷. Po tem imenu, ki danes ni več v rabi, bi smeli sklepati, da je bilo tu grobišče z gomilami, odkoder bi mogli izvirati tudi antični nagrobni spomeniki, spravljeni pozneje v zahodnem delu mesta⁸.

V 16. stoletju — obdobju prvih zapisovalcev rimskih napisnih kamnov — so tudi v Mariboru in okolici najprej vzbudili pozornost sicer maloštevilni spomeniki te vrste. Najstarejši zapis je ohranjen v rokopisu, ki ga je leta 1507 sestavil menih in arhitekt Augustinus Tyffernus in vsebuje poleg napisov iz Ptuja, Celja in drugih štajerskih in kranjskih najdišč tudi nagrobno ploščo Sennusa, še danes vzdano v cerkvi v Hočah. Poleg tega, v dunajski nacionalni biblioteki shranjenega rokopisa, je v tem času sestavil podobnega s številnimi napisi iz Liplje, Ptuja, Celja

Nagrobna plošča Sennusa (CIL III 5311) v steni cerkve v Hočah, najstarejši znani napisni kamen iz mariborskega okoliša, ki ga je leta 1507 v rokopisu navedel menih in arhitekt AVG. TYFF. (Augustinus Tyffernus). Višina 67 cm.

in drugih krajev tudi neki Antiquus Austriaeus, vendar v njem (po Mommsenu) ni rimskih kamnov iz mariborskega območja. Drugi zapisovalec, ki je svoj zbornik antičnih napisov leta 1534 že tiskal, je bil neki Peter Aplanus, objavil pa je napis z žrtvenika boginjam Nutriam, vzdanelega »v temeljih cerkvenega stolpa« in danes izgubljenega.⁹ Nodolgo zatem (1551) je dunajski zdravnik Wolfgang Lazius v svojem delu »Commentariorum Reipub. Romanae, libri duodecim« po obeh virih objavil napisa iz Maribora in Hoč, lokaliziral v Maribor antično Mariano in mu po nejasni navedbi pri Aplanu pripisal tudi nagrobnik L. Cantusa iz Gradea, ta napaka pa se je v poznejših delih ponavljala do srede 19. stoletja.¹⁰ Za Lazlusom je oba kamna objavil leta 1602 v svojem seznamu antičnih napisov tudi heidelberški profesor zgodovine Janus Gruter.¹¹

Po teh začetkih pozneje v 17. in 18. stoletju, obdobju prvih zgodovinskih pregledov, ki so jih za osrednjo Slovenijo (Kranjsko) napisali Schoenleben, Valvasor, Thalnitseher, Linhart in Vodnik, za celotno Štajersko pa Macher, Caesar, Mayer in Kindermann, Maribor v štajerski historiografiji ni prinesel drugih arheoloških novic. V Zellerjevi topografiji avstrijskih dežel iz leta 1649 je bilo le ponovljeno o Mariboru, kar je pred sto leti napisal že Lazius. V svojem delu »De originibus Slaviis«

je Johann Cristoph de Jordan leta 1745 zagovarjal mnenje, da je bil na območju Maribora »castrum Martenam«¹². Aquillinus Julius Caesar je v svojih Analih leta 1768 in opisu vojvodine Štajerske leta 1773 razpravljai tudi o tem in ob različnih mnenjih drugih piscev se poudaril, da je Maribor »stara štajersko mesto«, znano od 8. stoletja dalje.¹³ Joseph Karl Kindermann, ki je še zastopal staro, večinoma nekritično šolo, je v svojih prispevkih k domoznanstvu notranjeavstrijskega prebivalstva leta 1790 navedel oba kamna iz Maribora in Hoč, sicer pa še ponavljai stare zmote.¹⁴ To pa je bilo v glavnem tudi vse in vzroke za to skromnost moramo iskati predvsem v neznatnem številu in nelzrazitosti mariborskih rimskih kamnov, ki jih je zasenčilo bogastvo te vrste najdb v Ptujju in Celju.

Prvi opisi novih arheoloških najdb izvirajo zato šele iz prve polovice 19. stoletja, ko se je pričelo poživljeno zgodovinopisje vedno bolj ozirati za originalnimi in novimi viri. V Gradcu, kamor je takrat sodil Maribor tudi v znanstvenem pogledu,

Zrtvenik boginji konjereje Eponi iz Betnave — eden izmed pomnikov v antiki najpomembnejše naselbine (obcestne postojanke) na območju Maribora. Višina 51 cm. V mariborskem muzeju.

je bil leta 1811 ustanovljen deželni muzej Joanneum, ki je pričel izdajati svoja letna poročila. V graških časopisih »Der Aufmerksame« (1812—1842, 1856—1857), »Steyer-märkische Zeitschrift« (1821—1848) in »Stiria« (1843—1848) so se pojavljala tudi nova arheološka obvestila iz mariborskega okoliša. Najstarejše bo morebiti obvestilo v joanejskih poročilih leta 1820 o pridobitvi najbrž antičnih novcev iz Radvanja (Betnave?), ki jih je graški muzej kupil od neznanega prodajalca.¹⁵ Naslednje leto je mariborski profesor Ivan Anton Zupančič, vnet podpornik Joaneja in stalni sodelavec časopisa »Der Aufmerksame« tu objavil članek »Odlomki iz starejše zgodovine okrajnega mesta Maribora«. V njem se je še opiral na Jordanovo mnenje o obstoju rimskega oporišča »castrum Martenam« na območju mariborskega kraja, ki ga je skušal lokalizirati v mestu ali na Teznu ali pri Betnavi. Mnogo zanimivejši pa je njegov opis obeh reliefnih marmornih kamnov v steni sodnega stolpa in zlasti leta 1820 najdenih dveh reliefnih plošč z geniji ter sohe z oprsjem »Izide« pri Betnavi.¹⁶ S to novico je bilo namreč odkrito prvo arheološko najdišče na mariborskem območju, kjer so bili arheološki spomeniki iz rimskega časa ugotovljeni v prvotni legi. Tod so bili že poprej najdeni rimski novci, ki jih našteva tudi Zupančič medtem ko je podrobnejše poročilo o loncu s 30 funti rimskih srebrnikov, ki je bil najden tu že leta 1793, znano šele pri poznejših pisih: Simonu Povodnu leta 1833 in Rudolfu Gustavu Puffu leta 1840 do 1847 (op. 28—30)¹⁷. V tem času so prišle tu

na dan še druge najdbe: rimska opeka, ostanki temeljev stavb, oljenka z napisom Lucius F., leta 1826 pa tudi oltarček keltski boginji Eponi, zaščitnici konjereje, o čemer je Zupančič tega leta poročal v istem listu.¹⁸ Tako se je okoliš Betnave že takoj spočetka z imenitnimi najdbami uveljavil kot prvo arheološko najdišče pri Mariboru, vendar so ga poznejši raziskovalci skoraj docela zanemarili in tako je očitno pomembnejša antična naselbina na tem kraju ostala neproučena do današnjega dne.¹⁹

V prvi polovici 19. stoletja sta po Caesarju izšli še dve temeljni zgodovinski deli za Štajersko, v katerih imajo arheološke najdbe iz tega območja svoj delež. V letih 1822—1823 je bil natisnjen Schmutzov zgodovinsko-topografski leksikon Štajerske, ki je kot plod golega zbiranja podatkov od arheoloških najdb navajal le rimske napise, tako tri iz Maribora in napis Sennusa iz Hoč, omenil pa je že tudi pravkar odkrite rimske kamne pri Betnavi.²⁰ Dve leti zatem je graški zgodovinar Albert Muchar izdal svoji dve knjigi o rimskem Noriku, zajetno, na antičnih virih in napisih zasnovano delo, v katerem se v različnih poglavjih dotika tudi Maribora in njegove okolice. Premalo kritično zaupanje starejšim piscem ga je zapeljalo, da je nagrobnik L. Cantlusa še vedno opisal kot mariborsko najdbo, vendar pa je prvi opozoril na keltsko ime Sennusa iz Hoč in na potek rimskih cest skozi Maribor, tako tiste iz Celja prek Plača v Flavio Solvo kot one iz Ptuja prek Starš in Maribora v Virunum na Koroškem.²¹

Poleg Betnave so se okrog leta 1828 pojavile nove najdbe južno od Drave tudi pri Limbušu, kjer je bil na danes neznanem kraju »na ravnem polju med Limbušem in Radvanjem« pri oranju odkrit obokan rimski grob s sarkofagom in odkoder je graški Joanej prejel »12 fragmentov različnih sivih in rumenkastih posod, 9 kosov lepo izdelanih steklenih čaš in dvoje kosti«, kar bi bile torej skupno z betnavskimi prve najdbe, ki so prišle v ta muzej iz mariborskega kraja.²²

Po tem prvem obdobju antičnim najdbam posvečenega pisanja je sledil daljši molk, ki ga je leta 1837 prekinil le Mallyjev opis Pohorja v »Steiermärkische Zeitschrift«, arheološko pomemben le zato, ker pisec v njem prvič omenja »Staro mesto«, to je gradišče Poštole na Pohorju nad Radvanjem, čeprav o tem najdišču nima še nobene prave predstave.²³ Kmalu zatem je pričel A. Muchar izdajati svojo »Zgodovino vojvodine Štajerske«, katere prva knjiga je leta 1844 podala pregled najstarejših obdobij do konca 5. stoletja in je kot novost vsebovala tudi seznam arheoloških najdišč, risbe rimskih kamnov in precej podrobno karto »Stiria Romana«. V seznamu so našeta najdišča Maribor (napisni kamni s popravki, kip leva pri stolnici — ne pa kamni v sodnem stolpu — in sodobni nagrobniki pri stolnici z ostanki »deloma rimskih, deloma hebrejskih napisov«), Betnava, Limbuš in Hoče (kjer sta prvič omenjena danes neznan mljnik in kamen z več oprsji)²⁴. Zanimiva je predvsem omemba nagrobnikov z odstranjenimi starimi napisi, ki nas opozarja na prisotnost večjega, danes ne več ugotovljivega števila rimskih kamnov v Mariboru, ki so jih kot najbližje marmorno gradlivo predelovali že mariborski Židje pred letom 1497 za svoje nagrobnike, pozneje pa verjetno še drugi meščani. Da je bilo tako, potrjuje tudi nagrobnik velikega rabna Abrahama, umrlega leta 1379, ki je bil najden pri gradnji mostu na Glavnem trgu in je bil prvotno del antične grobnice.²⁵ V drugi knjigi svojega dela je Muchar navedel tudi arheološke najdbe pri Bresternici, o katerih je dobil podatke najverjetneje od Puffa.²⁶

V tem času se namreč pojavijo tudi prvi arheološki zapisi mariborskega gimnazijskega profesorja in publicista Rudolfa Gustava Puffa, ki je med svojim obširnimi publicističnim udejstvovanjem opazoval in celo izkopal tudi arheološke predmete.²⁷ Njegovi prvi zapisi te vrste so izšli leta 1840 v celovski »Carinthil« o najdbah pri Betnavi in leta 1841 v »Štajerskem nacionalnem koledarju« o Betnavi ter »Starem mestu« nad njo, leta 1845 pa je v graškem časopisu »Stiria« objavil poleg že znanih najdb iz Betnave, Limbuša in mitreja v Rušah kot novico še »fragmente orožja, fibul in grobih žar«, odkritih v novejšem času »v gramoznici pri Bresternici«. Za Betnavo in Limbušem je bilo to tretje arheološko najdišče v mariborskem prostoru, vendar je, ker ni ohranjenih nobenih najdb niti podrobnejšega opisa, ostalo skrivnost in je po letu 1883 skoraj docela izginilo iz znanstvene evidence.²⁸ Poleg kratke omembe breseterniških in betnavskih najdb leta 1846 v dunajskih »Österreichische Blätter...«²⁹ je R. G. Puff vse dotlej znane arheološke najdbe omenil tudi v svojem topografskem in zgodovin-

skem opisu Marlborna, ki je izšel leta 1847 v dveh knjigah, kjer je poročal tudi o nekaterih novih odkritjih. Tako je prvi objavil fragmentiran rimski nagrobnik Firmusa iz Melja, ki je skupno s pol stoletja pozneje odkritim podobnim nagrobnikom vzbudil možnost, da gre tod za samostojno arheološko najdišče ob enem antičnih prehodov prek Drave, čeprav od tod vse do danes niso znane druge najdbe.³⁰ V marsičem so bili ti Puffovi opisi arheoloških točk podrobnejši od prejšnjih omemb, deloma pa tudi združeni z lastnimi razlagami, ki jih ni mogoče zanesljivo preveriti. Tako omenja Puff pri marmornem levu pri stolnici pripovedko o levu, na katerega naj bi ta kip spominjal, ob fragmentih antičnih kamnov na sodnem stolpu pa drzno domneva rimski izvor te stavbe. Med novicami iz osrednjega mestnega območja je tudi nekaj nezanesljivih najdb: »antični obroček«, najden pri odstranjevanju nekdanjega pokopališča pri bivši Ulrikovi cerkvi ob Partizanski cerkvi, »zidan tlak«, odkrit pri gradnji vile Langer (sedanje stavbe Branika ob Mladinski ulici), »ruševine rimskih stavb« na Piramidi. Med drugimi novicami so že omenjeni »kosi mozaika« v betnavski zbirki, za Mallyjem ponovna omemba »Starega mesta« — Poštele in prvič sporočeno ljudsko izročilo o »ajdovskem mestu od Stražuna do Radvanja«. ³¹ Iz kakega starejšega vira je najbrž povzel tudi domnevo o rimskem taborišču Olimacium v Limbušu, ki pa je ni podprl.³²

Iz naslednjih let je ohranjen tudi Puffov rokopis o arheoloških najdbah iz mariborske okolice, ki poleg najdb iz Limbuša in Betnave opisuje še nekatere nove najdbe. Tako je tu podan prvi terenski opis gradišča Poštele, o katerem je izdelal tudi prvo skico.³³ Tu je omenjeno območje Gomil med Hočami in Pohorskim dvorom ozlroma pri Razvanju, in Puff poroča tudi o izkopavanju in najdbah v eni izmed njih.³⁴ Tako sta s tem rokopisom dve največji in najpomembnejši arheološki najdišči mariborskega kraja dobili prvič arheološko priznanje, ki pa je bilo po Puffu spet kmalu pozabljeno in z izjemo Poštele do današnjega dne ni vzbudilo pravega zanimanja. Zraven tega poroča Puff v tem rokopisu tudi o novih najdbah novcev iz ožjega mestnega območja: »barbarskem srebrniku« = keltskem novcu iz vinograda v Melju, ki je bil

Se neopredeljena bakrena najdba iz zasipa nekdanjega mestnega jarka na Trgu svobode — čelada iz bronaste dobe ali nedodelan starejši predmet? Premer 17—19 cm. V mariborskem muzeju.

»tretji te vrste, najden v zadnjih desetih letih na gričih med Kamnico in Sv. Petrom«, ter o bakrenem rimskem novcu Nerona iz neke njive pri Studencih.³⁵ R. Puff je izdajal tudi zbornik »Marburger Taschenbuch«, kjer so v drugem zvezku v članku o Pohorju izšle njegove poslednje arheološke beležke.³⁶ Poleg odkritja ruškega mitreja kot najpomembnejše najdbe tistega časa je torej Puff utrdil in razširil topografsko poznavanje arheoloških najdišč na mariborskem prostoru, nekaj najdb pa tudi otel in tako pomagal ohraniti.

Poleg rimskih napisnih in reliefnih kamnov, znanih deloma že iz prve polovice 16. stoletja, je bilo tako sredi 19. stoletja v mariborskem kraju odkritih tudi že nekaj arheoloških najdišč na terenu. Poleg Poštele in dela gomil v Pivoli in Razvanju, ki še niso bile preiskane in zato od tod tudi ni bilo večjih arheoloških odkritij, so bile

to samo antične postojanke in zato lahko rečemo, da do tega časa v Mariboru ni bilo prazgodovinski pripisano še nobeno arheološko najdišče.³⁷

Od takega stanja je bilo odvisno tudi sodobno poznavanje najstarejših zgodovinskih obdobij. Kakor pomenijo Mucharjevi in Puffovi zapiski v »Zgodovini Štajerske« in »Mariboru« pregled poznavanja mariborskih arheoloških najdb do leta 1850, tako sta oba — Puff v lokalnem, Muchar pa v pokrajinskem merilu — podala razlago zgodovinskega razvoja v davni, ki hkrati pojasnjuje takratno stopnjo razvoja, še izrazito pod vplivi antičnih pisanih virov stoječe arheološke vede. Ker ni bilo arheoloških dokazov, je Muchar Herodotove Higynne, Tacitove ilirske Panonce in priseljena »keltsko-germanska ljudstva«, torej predrimsko prebivalstvo v Noriku in Panoniji, izvajal iz antičnih virov ter si pri lokaliziranju Colatianov, keltsko-tauriščanskega ljudstva, Serretov in Serrapillov pomagaj z lastno razlago, ki je seveda lahko imela le bolj teoretičen pomen.³⁸ Kolikor torej odsevata Mucharjev in Puffov prikaz predrimске dobe splošno nejasnost v času pred velikimi odkritji prazgodovinskih najdišč v drugi polovici 19. stoletja, podajata — a samo zgodovinsko — jasneje le dobo neposredno pred rimskimi osvajanji, predvsem gibanje Kelto in seveda dogodke v antiki. Toda antične arheološke najdbe so bile Mucharju le dobrodošla potrditev splošnega zgodovinskega orisa, ki ga je lahko tako oprl tudi na krajevne virove. Popolnoma neopazene pa je pustil nekatere tedaj že znane prazgodovinske predmete in najdišča tako na mariborskem območju kot tudi drugod.³⁹ Publicist Puff se je pri tem seveda docela naslonil na Mucharjev zgodovinski koncept in ga, dopolnjenega s krajevnimi podatki, v glavnem le priredil v skrajšani obliki.

V začetku druge polovice 19. stoletja je organizirano delovanje zamenjalo poprejšnje zanimanje posameznikov za starine. Razdelitvi malo poprej ustanovljenega Zgodovinskega društva za Notranjo Avstrijo na deželna društva Štajerske, Koroške in Kranjske je leta 1850 sledila ustanovitev Zgodovinskega društva za Štajersko, ki je pričelo hkrati izdajati svoje glasilo »Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark« in si je po deželi ustvarilo mrežo številnih dopisnikov. Med njimi sta Maribor in njegovo okolico zastopala R. Puff in tedanji mestni župan Otto Reiser, ki pa v društvu ni sodeloval s pismenimi prispevki z zgodovinskega področja.⁴⁰ Društveno glasilo je tako ustvarilo novo možnost rednega objavljanja arheoloških najdb, kar je za mariborski prostor v prvih letih tudi prišlo precej do izraza.

Leta 1853 je pričel na Dunaju poslovati drug pomemben organ za starine in druge spomenike Centralna komisija za proučevanje in vzdrževanje stavbnih spomenikov. Ta je prav tako imenovala deželne konservatorje in dopisnike, vendar nobenega iz mariborskega območja in tudi v glasilih tega organa »Mittheilungen der k. k. Central-Commission...« in »Jahrbuch der kaiserl. königl. Central-Commission«, ki sta pričeli izhajati leta 1856, prvih dvajset let ni bilo poročil o mariborskih najdbah.⁴¹ Poleg tega pa je na Dunaju v drugi polovici 19. stoletja pričela izhajati še vrsta drugih publikacij, v celoti ali delno posvečenih arheološkim spomenikom, vendar v njih Maribor skoraj ni prišel do izraza.⁴² Vse do konca stoletja tu ni bilo večjih odkritij ali izkopavanj in tako so v graški Joanej prihajali kot darila posameznikov le drobni predmeti. Te najdbe, ki so bile večinoma zabeležene tudi v joanejskih poročilih in v glasilu zgodovinskega društva, niso pomenile posebnih pridobitev niti za Joanej niti za arheološko zgodovino Maribora, zlasti, ker so nekatere prišle iz rok zbirateljev in morda niti niso bile najdene v tem kraju.

Po Mallyjevem orisu Pohorja, objavljenem leta 1848 v »Steiermärkische Zeitschrift«⁴³ pridejo v graškem tisku po letu 1850 sprva do izraza le drobne najdbe, in sicer leta 1852 najbrž keltski novec in rimski srebrnik Avrelljana, ki ju je Joanej prejel v dar, zraven tega pa naslednje leto še v Mittheilungen natisnjeno Puffovo poročilo.⁴⁴ Leta 1854 je bil v tem časopisu objavljen tudi prvi pregled arheoloških najdb na Štajerskem, ki ga je po joanejskih najdbah in literaturi sestavil muzejski arhivar Edvard Pratobervera.⁴⁵ Pošteja tu ni omenjena, že zunaj pregleda pa je bila zabeležena še nova najdba rimskih novcev pri Jožefu na Studencih.⁴⁶ Naslednje leto so tu navedene nove najdbe iz pivolskih gomil, ki jih je prejel Joanej in so prišle na dan pri razkopavanjih na zemljišču lastnika Pohorskega dvora Alojza Feyrerja.⁴⁷

V tem času je razširil svoje raziskovanje rimskih napisov na slovensko ozemlje graški župnik Richard K n a b i, ki je v letih 1856 in 1857 dvakrat objavil dvojce novih

najdb iz Kamnlce in Hoč. V Kamnlci je bila namreč leta 1850 pri kopanjih okrog cerkve odkrita rimska marmorna nagrobna plošča, ki jo je dal Knabl pozneje prenesti v svoj vlnograd v Košakih in do danes ni bila več ugotovljena.⁴⁸ Prav tako je bil v Hočah pri cerkvi odkrit marmorni oltarček Merkurju, ki ga je dekan M. Spesič nato podaril Joaneju.⁴⁹ Poleg teh dveh napisnih kamnov je Knabl v poznejših letih le še pri obravnavanju rimskih cest med Celjem in Ptujem nekoliko posegel na območje mariborskega kraja.⁵⁰ Po Puffovi smrti tu do prihoda A. Müllnerja ni bilo večjih novic, a tudi ne človeka, ki bi arheološkim najdbam posvečal posebno zanimanje.⁵¹ Pač pa so bili rimski kamni iz Maribora, Betnave in Kamnlce leta 1862 uvrščeni v Steinerjev kodeks rimskih napisov, nekak predhodnik poznejšega Mommsenovega korpusa, a manj sistematičen in danes neuporaben.^{51a}

Za prvim pregledom arheoloških najdišč sta v letih 1865 in 1867 sledila podrobnejša pregleda predrimskih in antičnih novcev, ki ju je v svojih katalogih »Repertorium zur steierischen Münzkunde« napisal novi predstojnik Joaneja v Gradcu Friedrich Pichler. V obeh numizmatičnih delih, ki pa po točnosti podatkov nista čisto zanesljivi, je Pichler objavil tudi karti najdišč, pri čemer so bile mariborske najdbe po Mucharju prvič spet grafično prikazane. V prvem zvezku o keltskih in konzularnih novcih je podal tudi izčrpen pregled razvoja numizmatike, ki z opisi večjih najdišč (Celje, Ptuj) in osebnosti daje zanimive podatke tudi za mariborsko območje, kjer pa je Maribor (s Puffom) zastopan komaj na tretjini strani, med novci pa je tu le po-

Arheološka podoba mariborskega kraja v Pichlerjevi »Numizmatični karti Štajerske« iz leta 1867, prvič opremljeni z znaki: podčrtana imena = najdišče novcev, □ za napisne kamne in + za razne najdbe.

novljeno Puffovo poročilo.⁵² V drugem zvezku o cesarskih novcih so mariborske najdbe deloma tudi kataloško navedene, priložena »Numizmatična karta« pa vsaj za mariborski kraj zadovoljivo informira o dotlej znanih arheoloških, v glavnem antičnih najdiščih.⁵³ S tem je bil tako podán ponoven pregled najdb s težiščem na novcih, ki je k dotedanjim pridružil še najdbo rimskega novca s Pohorja, pri čemer bi morda smeli misliti na sicer v obeh pregledih neupoštevano Poštelo.⁵⁴ Kljub svoji nezanesljivosti je Pichlerjev Repertorij do danes — seveda že hudo zastarel — ostal edini pregled numizmatičnih najdb celotne Štajerske.⁵⁵

Potem ko je leta 1870 pri gradnji kavalerijske vojašnice na južnem bregu Drave odkrita bronasta sekira prvič opozorila na možnosti prazgodovinske naselitve v tem predelu mesta,⁵⁶ je leta 1873 v Berlinu izšla tretja knjiga obsežnega svetovnega zbornika antičnih napisov »Corpus inscriptionum latinarum«, v katerem je njegov avtor Theodor Mommsen tudi kamne iz Hoč, Betnave, Maribora in Kamnlce predstavil širšemu arheološkemu zboru.⁵⁷ V tem času pa je v Mariboru nastopil profesorsko službo Alfonz Müller, ki si je to arheološko ime ustvaril sicer z odkritjem žarnega grobišča v Rušah, a se je za Puffom prvi spet živo zanimal za arheološke starine ter v mariborski okolici odkril nekaj novih antičnih najdb.⁵⁸ Njegov najzgodnejši sestavek, ki obravnava tudi najdbe iz mariborskega kraja, je izšel istega leta v graški »Tagespost«, posvečen sicer rimskim starinam pri Staršah, a je prinesel prva obvestila o gomilah in ovršju rimskega nagrobnika v steni cerkve v Miklavžu pri Mariboru ter o podobnem spomeniku v Pohorskem dvoru.⁵⁹ Tam je v naslednjih letih odkril še

dvoje fragmentov rimskih napisov, del rimskega nagrobnika z ostanki napisa pa tudi v Celestrini.⁶⁰ Poleg teh najdb je v dunajskih poročilih Centralne komisije leta 1878 opisal tudi izkopavanje in najdbe ene izmed gomil v Razvanju ter antične novce iz dozdevnega groba v Košakih.⁶¹ S temi objavami so najdbe iz mariborskega okoliša prešle iz lokalnega štajerskega okvira in postale znan del arheološke dediščine v srednji Evropi.

F. Pichler je nedolgo potem sestavil prvo »Arheološko karto Štajerske«, ki je s spremnim tekstom izšla v Gradcu leta 1879 in pomeni po Pratoberverovem pregledu iz leta 1854 ponovni pregled najdišč, najdb in literature, ki mu do pričetka zadnje vojne ni sledilo nič podobnega. Tekst ni obsegal nobene razlage zgodovinskega dogajanja, temveč je le po abecednem zaporedju nanizal znana najdišča z najbolj skopimi podatki. Karta najdišč v prilogi je s svojimi petindvajsetimi znaki za razne vrste najdb pomenila sicer precejšen napredek, a je kartografsko preveč shematizirana in s tem deloma netočna, čeprav je na mariborskem območju prišlo sicer to manj do izraza.⁶²

Mariborsko območje na Pichlerjevi »Arheološki karti Štajerske« iz leta 1879, bogato razčlenjeni z znaki, a kartografsko shematizirano.

V približno istem času je izšel tudi Janlschev »Topografsko-statistični leksikon Štajerske« (1778—1885), ki je hkrati tudi precej izčrpen zgodovinski priročnik za posamezne kraje in podaja večinoma po Mucharju, za mariborski okoliš pa tudi po Puffu povzete podatke. Ker pa je v njem to ali ono izpuščeno, je njegova vrednost za arheološko rabo manjša.⁶³

V naslednjem desetletju v Mariboru ni bilo večjih arheoloških novic. Graški Joanej je prejel le nekaj posamičnih predmetov, mariborske starine pa je docela zasenčilo Wurmbrandovo izkopavanje poznobronastodobnega žarnega grobišča v Rušah.⁶⁴ Obdobje med leti 1875 in 1890 je bilo v Sloveniji namreč v znamenju velikih arheoloških odkritij in izkopavanj večinoma prazgodovinskih najdišč, ki so ob antiki pričela uveljavljati tudi starejša predrimska obdobja in odločno uveljavila arheološke najdbe kot najvažnejši vir za proučevanje davnine. Zato velja ta doba — v izjemo sosednjih Ruš — mimo Maribora, saj tu vse do raziskovanja Pošte v letih 1911—1912 ni bilo nobenih omembe vrednih izkopavanj. R. Puff se izkopavanj antičnih ruševin pri Betnavi najbrž ni lotil iz ozirov do lastnika tedaj že kultiviranega zemljišča ali zaradi pomanjkanja sredstev, kar bi morebiti veljalo tudi za gomile v Pivoli, če je pri svoji obsežni publicistični dejavnosti sploh imel take namene ali se čutil sposobnega zanje.⁶⁵ Graški Joanej se je v tem času pečal večinoma le z zbiranjem in naku-povanjem najdb in je bil brez strokovnjakov, ki bi se bili mogli lotevati večjih arheoloških raziskav na terenu. Dunajski arheologi pa so se po letu 1875 ukvarjali le z znamenitejšimi najdišči, med katerimi so bile pri nas poleg Ptuja, Celja in Vač zlasti dolenske prazgodovinske postojanke. Tako je Maribor ostal v dobi velikih odkritij skoraj neopažen, čeprav so njegova tla skrivala prav tako pomembno prazgodovinsko dediščino.

Kot svoj zadnji pregled štajerskih arheoloških najdišč je F. Pichler leta 1888 v Gradcu izdal karto grobišč, ki je v dveh barvah prikazovala grobove po tipih in pridevkih, a tudi antične napisne kamne. Mariborski kraj na njej ni prikazan brez napak in ima zato ta karta manjšo ceno od poprejšnje Pichlerjeve iz leta 1879.⁶⁷ Sicer pa so bile v tem desetletju odtođ znane le redke posamične najdbe in priložnostne omembe.⁶⁸

V zadnjih desetih letih 19. stoletja se je to zatišje nadaljevalo, vendar pa je dvoje najdb našlo svoje odmeve tudi v dunajskem arheološkem tisku. Tako so do leta 1891 Reiserji v Pekrah izkrcili nekdanje občinsko zemljišče na pobočju južno od vasi in prl tej priliki razkopali gomile antičnega provincialnega grobišča, vsega 13 po številu. Pri tem je bila najdena precejšnja množina glinastih posod in kovinskih pridevkov, ki so jih Reiserji podarili graškemu Joaneju. Pri razkopavanju poslednjih dveh gomil je bil leta 1891 navzoč konservator Centralne komisije in graški univerzitetni profesor Wilhelm Gurlitt, ki je opisal oboje grobov in tako s tega najdišča ob vznožju Pohorja ohranil vsaj skromno poročilo.⁶⁹

Tri leta pozneje je Gurlitt v dunajskih Poročilih centralne komisije opisal tudi najdbo poznoantičnega planega groba na njivah prl Miklavžu, kjer so nedaleč od ptujske ceste prl oranju zadell na kamnite plošče. V grobu so bili sicer le »neznatni ostanki skeleta« in v okolici le malo črepinj, a poglobitna zanimivost groba je bila v tem, da je bil sestavljen iz marmornih rimskih nagrobnikov in podolž preklanih stebrov, kar je vse izviralo od že poprej porušeniñ drugih antičnih grobov nedaleč stran.⁷⁰ Ta najdba je prva opozorila na naselitvena območja jugovzhodnega mariborskega območja in s tem na prometno pot ob Dravi proti Ptujju, njen pomen za proučevanje mariborske antike pa še do danes ni bil izkoriščen.⁷¹

Poglej drobnih vesti o Pošteli, ki so se v tem času spet pričele pojavljati v tisku — eno izmed njih je leta 1894 objavil A. Müllner v svojem ljubljanskem muzejnem glasilu »Argo« — sta v tem času dva pregleda omenjala tudi arheološka najdišča tega območja.⁷² Leta 1893 je Karl Hillt v Celoveu izdal svojo monografijo o Pohorju, kjer je v tretjem, domoznanskem delu omenjal tudi nekatera arheološka najdišča, kolikor je vedel zanje iz poglobitnih pisanih virov.⁷³ Že poprej, leta 1900, pa je bilo v Mariboru natisnjeno predavanje profesorja in kanonika Jožefa Pajka o »knezoškofijskem stolnem mestu Mariboru«, ki zajema tudi arheološke podatke iz Mueharjevih in Puffovih virov. V glavnem je Pajek navedel le že znane podatke, a jih je pri rimskih kamnih iz Melja in Celestrine dopolnil tudi s svojimi opazovanji, čeprav ne vselej neoporečno. Navedel pa je tudi dvoje novih odkritij: ovršje marmornega nagrobnika iz Melja in fragmentiran nagrobnik M. Ulpija, odkrit leta 1898 kot oltarna plošča v mariborski stolnici. O tem kamnu in še o leta 1903 na Koroški cesti ugotovljeni pepelnici, uporabljani za shranjevanje olja, je leta 1904 konservator Centralne komisije Dr. Anton von Premersstein podal v Letopisu Centralne komisije tudi strokovno oceno.⁷⁴ Nekatero mariborsko najdbo so bile leta 1902 našteje v poslednjem Pichlerjevem delu »Austria romana«, ki je v Sieglinovl zbirki virov za antično zgodovino in geografijo v Leipzigu skušalo biti neke vrste »geografski leksikon« avstrijskih antičnih najdišč.^{74a}

Te najdbe in opisi ob koncu 19. stoletja končujejo obdobje, ko je bil Maribor kljub dejavnosti nekaterih domačih ljubiteljev starin pretežno le pasivno študijsko območje Gradca in je tako tudi sodil v neomejeno, od Dunaja le neznatno vplivano torišče graškega Joaneja.⁷⁵ Za zadnjo večjo najdbo, ki je Joanej ni pridobil s svojimi raziskovanji, smemo zato šteti zbirko prazgodovinskih in antičnih predmetov, ki jo je muzeju s posredovanjem nekega Flavija Nuberja poklonil neimenovan darovalec.⁷⁶ Najdba je skrivnostna, ker naj bi bila »izkopana pri Mariboru«, a o kakšnem večjem kopanju v tem času ni nobenih podatkov, približno osemdeset kovinskih predmetov pa kaže na pomembnejše najdišče.

Prehod v novo obdobje mariborskega arheološkega raziskovanja sta utemeljila dva dogodka — pričetek Ferkovih raziskovanj na tem področju in v zvezi z njimi ustanovitev mariborskega Muzejskega društva in muzeja, kmalu zatem pa tudi slovenskega Zgodovinskega društva s lastno muzejsko zbirko.⁷⁷ Gimnazijski profesor v Gradcu Frane Ferk se je že kot dijak pričel ukvarjati z arheološkimi študijami in jim je nato ostal zvest vse življenje. Večinoma se je ukvarjal z njimi na slovenskem ozemlju in najbolj vneto iskal rimske ceste, a si je pri tem zapisoval tudi

podatke o mnogih drugih najdbah ter se lotil na Hajdini celo večjih izkopavanj.⁷⁸ Med tem rednim počitniškim raziskovanjem, ki se je pričelo leta 1879 v domači Gomilici in je intenzivno trajalo do leta 1909, v skromnejšem obsegu pa do konca prve svetovne vojne, se je leta 1899 posvetil v dobršni meri tudi mariborskim starinam in je od leta 1905 redno prebil del počitnic v Radvanju, odkoder se je odpravljaj na ogledé in kopanja. Tako je po topografskih pregledih v letu 1899 med Pekrami in Razvanjem naslednje leto pričel podrobneje pregledovati Poštelo in gomile pod njo, zasledoval potek »rimske ceste« na Pohorju od zahoda vse do vznožja pri Betnavi in pričel kopati dozdevne gomile pri Bolfenku. Leta 1901 je pričel kopati v gomilah pod Poštelo, to delo pa je naslednje leto nadaljeval in ugotavljal dozdevne gomile tudi v Stražunu ter rimsko cesto od Hoč proti Mariboru. Tudi leta 1903 je izkopaval v gomilah pod Poštelo in napravil tudi štiri poskusne jarke v gradišču, kopal pa je tudi okrog cerkve sv. Bolfenka. Naslednje leto je sondiral gomili podobno utrdbo pri Pekrah in pregledoval gomile in gradišče pri Limbušu. Nato je v letih 1905 do 1908 le še mimogrede prišel v te kraje.

V šestih letih intenzivnega delovanja na južnih obrobjih Maribora je F. Ferk s podrobnejšimi ogledi in lastnimi kopanji zbral nove podatke o nekaterih že znanih arheoloških najdiščih, kot so to bila Poštela ter gomile v Pivoli in pri Limbušu.⁷⁹ Prvi pa se je tod lotil načrtnega iskanja sledov rimskih cest, odkril je pekrsko utrdbo

Kamnita sekira iz Stražuna na Pobrežju, najdena pri kopanju odvodnega jarka. Dolžina 22 cm. V mariborskem muzeju.

ter se lotil tudi kopanja gomilam podobnih gričkov na Pohorju in sploh okolice cerkve sv. Bolfenka.⁸⁰ Med številnimi sprehodi in povpraševanji si je zapisal tudi precej arheoloških novic; o najdbah iz žarnega grobišča v Radvanju, gomilah in najdbah pri Betnavi, dozdevnih gomilah v Stražunu, »stari vesi« pri Bohovi, »potopljenem mestu« v Dogošah ter najdbah starih ruševin v Radvanju in pod Pekrsko gorco.⁸¹ Zbral je vrsto novih predmetov ali si je zapisal vsaj podatke o njih, od katerih naj bodo tu navedeni le najzanesljivejši: najdba antičnega žrnelnega kamna iz Betnave, novice o kamnitih sekirah iz Bresternece, novica o kamniti sekiri s Hočkega Pohorja, najdbi rimskega novca iz Maribora (?) in kamnite sekire s Piramide, novlca o najdbi prazgodovinskih predmetov (kamnita sekira, »kamniti obročkl in orožje iz jelenovih rogov«) iz opekarne v Melju, najdba keltskega meča in sulične osti s Pobrežja ter najdba kamnitih sekir v Radvanju.⁸²

Vsa Ferkova opazovanja in sklepanja o najdbah sicer ne vzdrže kritične presoje oziroma so potrebna ponovnega preverjanja, kar pa njihove cene topografskega

prispevka k arheološki zgodovini Maribora prav nič ne zmanjšuje. Ker o vsem tem razen redkih časopisnih obvestil ni bilo nič napisanega, je razumljivo, da je bilo marsikatero Ferkovo odkritje kmalu pozabljeno in jih poznejši raziskovalci niso upoštevali.⁸³ V tem smislu lahko rečemo, da je bilo z najdbo Ferkovih dnevnikov v graškem Joaneju njegovo arheološko delovanje v Mariboru ponovno odkrito šele sedaj in je obdobje preverjanja njegovih ugotovitev hkrati s temeljitejšim proučevanjem mariborskih arheoloških spomenikov šele pred nami.⁸⁴

Zasluge si je F. Ferk pridobil tudi na muzejskem področju, saj je bil pobudnik in organizator ustanovitve vrste muzejev, na slovenskem ozemlju zlasti ptujskega in mariborskega. Leta 1901 je dal pobudo za ustanovitev Muzejskega društva v Mariboru, ki je leta 1903 odprlo »mestni muzej«, h kateremu je tudi Ferk prispeval vrsto predmetov. Z odborniki tega društva pa si je prišel kmalu nekoliko navzkriž in morda se je tudi zavoljo tega nekoliko ohladila njegova vnema za arheološka raziskovanja na tem območju.⁸⁵ Vendar pa velja, da je bil v Mariboru Ferk prvi, ki je z nekim temeljnim poznavanjem stvari načrtno pričel proučevati skoraj izključno arheološka vprašanja in s tem — čeprav ni nič pisal — storil korak naprej s poprejšnjimi zapisovalci in raziskovalci Zupančičem, Puffom in Müllnerjem, čeprav ni služboval v Mariboru.

Muzejsko društvo, ki je bilo v rokah nemško usmerjenih meščanov, je pridobivalo arheološke predmete predvsem po Vnukovih kopanjih na Hajdini. Čeprav do nameranih izkopavanj pod Poštelo in pri Miklavžu ni prišlo (op. 79), je društvo kmalu obogatilo svoje zbirke z vrsto domačih arheoloških predmetov. Prva med njimi je bila marmorna antična pepelnica, pridobljena s Koroške ceste, kjer pa je bila že v drugotni rabi.⁸⁶ Poleg redkih posamičnih predmetov — glinaste posode iz Pipuševe ulice, žare, ostankov bronastega kotliča, rimske fibule, železne sekire in sušične osti iz Razvanja, treh posod iz Reiserjevih gomil v Pekrah in vrste drugih najdb (zvečine rimskih novcev) z neznanimi najdišči⁸⁷ — so v muzej prišle predvsem najdbe iz poznobronastodobnega žarnega grobišča pri opekarni v Radvanju. Ti predmeti so prihajali na dan pri kopanju zemlje za izdelovanje opeke v letih 1901—1907 in so jih lastnika opekarnice, sprva Ivan Oberlerchner in na koncu Ubald Nassimbeni, a tudi nekaj drugih prinašalcev, oddajali muzeju.⁸⁸ Težišče odkrivanja novih, pretežno predrimskih najdb se je s tem grobiščem in Ferkovimi kopanji na Pošteli in pod njo v začetku 20. stoletja torej očitno premaknilo na pohorska vznožja, ki so bila v tistem času še izraziteje ločena od mestnega jedra ob Dravi.

Leta 1903 so tudi Slovenci v Mariboru ustanovili svoje Zgodovinsko društvo, ki je ob zasledovanju širših znanstvenih, tedaj še izrazito narodnoobrambnih teženj sklenilo zajeti ves slovenski del Štajerske. Tudi to društvo si je ustvarilo muzejsko zbirko kot zametek pokrajinskega muzeja in pričelo že naslednje leto izdajati svoje glasilo »Časopis za zgodovino in narodopisje«. S tem je postala vsebina njegovega delovanja bistveno drugačna od Muzejskega društva, ki je imelo svojo znanstveno oporo v Gradcu, in Zgodovinsko društvo je odločno prevzelo pobudo v znanstvenem proučevanju slovenske Štajerske.⁸⁹ Ker pa je svojo dejavnost usmerjalo predvsem na zunanje kraje, spočetka ni (z izjemo črepinj iz gomil pod Poštelo, glej op. 79) pridobilo nobenega arheološkega predmeta iz Maribora. Ob pomanjkanju zainteresiranih ljubiteljev starin tudi ni izkoristilo odkritja starih zidov v Dogošah in gradišča v gozdu pri Limbušu, tako da se arheološke najdbe iz mariborskega območja pojavijo v muzeju Zgodovinskega društva šele po letu 1908.⁹⁰

Prva posledica novih razmer v Mariboru je bila, da arheoloških najdb od tod poslej niso več pošiljali graškemu Joaneju, ki je v naslednjem obdobju prejel le še najdbe iz lastnih izkopavanj W. Schmida ter nekaj daril F. Ferka in slovenjegraškega notarja H. Winklerja.⁹¹ V znanstvenem pogledu pa Maribor s tem spočetka ni pridobil kaj posebnega, ker je bilo domačih arheoloških najdb malo in sta se obe društvi trudili doseči večje pridobitve na območju Poetovlje, kar je seveda privedlo do sporov s tamkajšnjim muzejskim društvom. Vloga obeh mariborskih društev v arheološkem raziskovanju Maribora bi bila tako ostala še dalj časa nepomembna, da ni F. Ferk pričel kopati na Pošteli in pod njo. Njegovo mnenje, da je Poštela »najpomembnejši spomenik iz prazgodovinske preteklosti mariborskega okoliša,« je vzbudilo zanimanje za ta v pohorskem gozdu skrit arheološki spomenik in Muzejsko društvo ga je sklenilo podrobneje raziskati. To mu je po prvih Ferkovih kopanjih postalo mogoče, ko je v

Iz fragmentov obnovljena antična kadilna posoda iz Schlosserjevih kopanj na Pošteli v letu 1911. Premer 32 cm. V mariborskem muzeju.

raziskavec starin leta 1910 posegel upokojeni nadporočnik in računski uradnik v Gradcu Pavel Schlosser.⁹² Tudi z njegovim delovanjem v Mariboru je težišče arheoloških proučevanj ostalo na pohorskem obrobju mariborskega prostora, medtem ko je o najdbah z ožjega mestnega območja — večinoma rimskih kamnih — bilo nekaj napisanega le v dopolnilnem zvezku CIL⁹³ in v opisu mariborskih ulic, cest in trgov, ki ga je prav tako nekaj let poprej napisal Artur Mally.⁹⁴

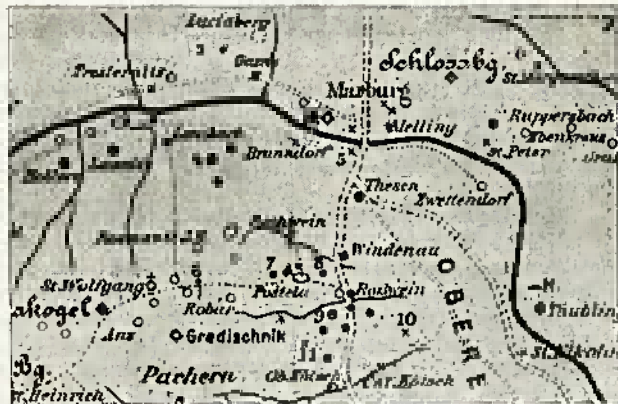
Schlosserjevo delovanje v Mariboru je omejeno na leta 1910—1914, vendar ga je poleg kopanj na Pošteli zbiranje pohorskih pripovedk in proučevanje drugih obdobij mariborske zgodovine zaposlovalo še dolgo pozneje.⁹⁵ Njegova arheološka dejavnost je tesno povezana s tedanjim štajerskim deželnim arheologom in kustosom graškega Joaneja Walterjem Schmidom, ki je v sodelovanju s Schlosserjem doslej najtemeljiteje raziskoval Poštelo in kot šolan strokovnjak pomenil dotedanji vrh med mariborskimi starinoslovci.⁹⁶ Šele z njima je ta največja prazgodovinska naselbina mariborskega območja postala v prazgodovini jugovzhodnih Alp trden pojem za strokovni svet, hkrati pa se je čvrsto usidrala tudi v zavesti domačih krogov in se redno pojavlja v zgodovinskem pisanju.⁹⁷

P. Schlosser je leta 1910 sprva sam, v naslednjih letih pa v imenu mariborskega Muzijskega društva v sodelovanju z W. Schmidom, ki je deloval za graški Joanej, izkopaval na Pošteli. Pri tem je bilo na prostoru 6 ha obsegajočega gradišča izkopanih nad sto sond — manjših poskusnih jarkov in večjih površinskih odkopov. Do leta 1917 je bilo odkritih 14 prazgodovinskih in antičnih stavb z obiljem keramičnih najdb, ki sta si jih delila muzeja v Mariboru in Gradcu približno na pol, vendar pa so tam ostale do današnjih dni neobjavljene.⁹⁸ O odkritjih je P. Schlosser napisal več člankov v graških »Blätter zur Geschichte und Heimatkunde« in v dunajski »Uranii«, W. Schmid pa poleg članov v graški »Tagespost« in uradnih poročilih pri dunajski akademiji znanosti, ki mu je ta raziskovanja denarno podpirala, še obširnejši prikaz gradišča, stavb in izmed gradiva glinastih kozic.⁹⁹ Ta razprava, ki je izšla v reviji »Mittheilungen der Prähistorischen Kommission« na Dunaju pod skupnim naslovom »Die Ringwälle des Bacherngebietes«, je zajemala tudi druga gradišča okrog Pohorja ter je do danes ostala temeljno delo za poznavanje Poštele in prazgodovinskih gradišč v Podravju sploh. S temi najdbami, ki sicer kot množina črapij ob skromnem številu v celoti obnovljenih posod in z izjemo redkih kovinskih predmetov niso bile posebno bleščeča najdba za muzejsko razstavo, je Maribor vendarle — ob Schmidovi knjigi — pridobil tudi v znanstvenem pogledu.

Skupno s Schlosserjem je W. Schmid leta 1911 raziskal tudi štiri gomile v Plivoli, kjer sicer ni bilo bogatih najdb, a so razne vrste kamnitih grobnih oblog vendarle dale prve zanesljive podatke o sestavi gomil na tem najdišču, čeprav so druge — ker Schlosserjevo poročilo ni bilo objavljeno — znanstvenemu svetu do današnjih dni neznan.¹⁰⁰ Zraven tega je W. Schmid v istem obdobju s Schlosserjevo pomočjo izkopaval tudi v gradišču in gomilah pri Limbušu. Tam je leta 1912 ugotavljal sestav nasi-

pov, medtem ko v notranjosti ni našel stavbnih ostalin, v gomilah pa je odkril antične pokope.¹⁰¹ V istem času sondirano utrdbo pri Pekrah pa je — čeprav brez najdb — pozneje presodil kot ranosrednjeveški gradišč.¹⁰²

Z različnimi vprašanji Poštele, gomil v Pivoli, najdišč pri Betnavi, Razvanju, Radvanju, Hočkem Pohorju, Hočah, Pohorju, Pekrah, Limbušu in Mariboru se je P. Schlosser ukvarjal še posebej, ko je v člankih »Pohorski gozd« in »Pred- in ranogodovinska prometna pota na pohorskem območju« v dunajskih »Deutsche Rundschau für Geographie« opisoval pomen oglja za ugotavljanje nekdanjih gozdnih sestojev in vlogo teh krajev ob starih prometnih poteh.¹⁰³ Tu se pojavljata tudi dve novi najdišči: dozdevno prazgodovinsko gradišče na Lucijlnem bregu nad Kamnico in »turški kamen« — rimski nagrobnik med Bohovo in Rogozo.¹⁰⁴ Priložena je bila tudi karta prometnih poti za vse pohorsko območje, ki pomeni v nekem smislu za Pichlerjem prvo

Maribor z okolico na Schlosserjevi »Prometni karti k predzgodovini in rani zgodovini območja Pohorja« iz leta 1913. Najdišča so v glavnem natančneje vršana, a niso več tako podrobno razčlenjena.

arheološko karto tega območja, na kateri so prvič podane vse možnosti poteka rimskih cest in druge, ne vse preverjene arheološke novosti.¹⁰⁵ Leta 1912 je v časopisu graškega zgodovinskega društva obravnaval Poštele in druga najdišča tudi z vidika izročil o »turških in francoskih časih« v mariborskem kraju, posebej pa je zbral pripovedke o Pošteli.¹⁰⁶ Z mariborsko zgodovino se je Schlosser ukvarjal še pozneje, ko je v letih 1939—1940 obravnaval mariborske mestne utrdbe deloma tudi z arheoloških vidikov. V vseh teh Schlosserjevih sestavkih, ki kot dela samouka sicer niso bili vselej povsem zanesljivi, so se skrivale različne nove zamisli in dognanja.¹⁰⁷

Z letom 1915 je usahnilo dotlej živahno pisanje o Pošteli in sosednjih najdiščih in razen nekaj odmevov na raziskovanje Poštele, kjer je W. Schmid leta 1917 sum in poslednji v obdobju stare avstrijske države izkopaval, med prvo svetovno vojno iz mariborskega območja ni bilo napisanega skoro nič arheološkega.¹⁰⁸ Tudi oba mariborska muzeja v tem času nista pridobila nobene nove arheološke najdbe. Zatišje tega vojnega časa je tako končalo obdobje prvih znanstvenih raziskovanj na tem območju, a hkrati tudi celotno na deželno središče v Gradcu navezano in deloma od tam vodeno proučevanje arheološke dediščine.

Ko je bila po koncu vojne ustanovljena Jugoslavija, se je Maribor tudi v arheološkem pogledu znašel v docela novih razmerah, navezan na svoje sile, ki pa so v tradiciji Muzejskega in Zgodovinskega društva ter v njegovem glasilu imele čvrsto oporo. Najprej je prišlo v muzejskem delovanju do bistvenih sprememb. Muzejsko društvo je dobilo v novih nacionalnih razmerah slovensko večino v odbor, ki je tako postal za obe društvi skoraj lsi. Muzejsko društvo je sodaj — v slovenskih rokah — postalo praktično organizacija za vzdrževanje muzeja, medtem ko je Zgodovinsko društvo — osvobojeno narodnoobrambne delo — lahko nemoteno nadaljevalo znanstvena proučevanja. Obe društvi sta tudi združili zbirke v nov enoten muzej, ki se mu je leta 1924 priključila še škofljaska zbirka z nekaj arheološkimi predmeti brez navodbe najdišč.¹⁰⁹

V novih razmerah mariborski zgodovinarji niso posvečali posebnega zanimanja načrtnemu raziskovanju mariborskega območja. Med poglavitnimi pisci je bil spo-

četka profesor in kanonik Fran Kovačič, že od leta 1904 kot tajnik glavna gibalna sila Zgodovinskega društva, vendar se kot zgodovinar in urednik »Časopisa...« ni posebej poglobljal v mariborske arheološke spomenike.¹¹⁰ Poleg nekaterih njegovih bežnih omemb mariborskih najdišč v ČZN in prav tako skromnih omemb Maribora in Poštele v prvi knjigi leta 1920 izšle Pircheggerjeve »Zgodovine Štajerske« spočetka ni bilo drugih arheoloških vesti.¹¹¹

Zanimanje za slovensko Štajersko in s tem tudi Maribor v Gradcu ni takoj ugasnilo. Tako je poleg manjših omemb v periodičnem tisku W. Schmid za spominski zbornik »Südsteiermark«, ki je izšel leta 1925, napisal kratek pregled arheološke zgodovine »Südsteiermark im Altertum«. To je bil prvi na sodobnih dognanjih arheološke vede zasnovan pregled prazgodovine, antike in srednjega veka, v katerem so tudi nekatere mariborske najdbe, predvsem Poštela, našle svoje mesto v čvrstem kronološkem okviru.¹¹² To je bil tudi poslednji v Avstriji napisan sestavek, ki je obsežnejše obravnaval tudi mariborsko območje.¹¹³

Približno v istem času se prično uveljavljati tudi domači pisci. Najpoprej je ptujski notar Viktor Skrabar v beograjskem »Starinarju« opisal poleg drugih ptujskih najdb tudi oba keltska predmeta — meč in sulično ost iz Pobrežja.¹¹⁴ Leta 1925 je v Mariboru izšla »Kratka zgodovina Maribora«, kjer je pisec Gabrijel Majcen bežno omenil tudi nekaj mariborskih najdb,¹¹⁵ prav tako pa tudi F. Kovačič v svoji naslednje leto izšli zgodovinski knjigi »Slovenska Štajerska in Prekmurje.«¹¹⁶

Ker je bila arheološka dejavnost obeh mariborskih društev obrnjena predvsem na najdišča v drugih krajih Podravja in Pomurja, so bila do leta 1932 odkritja iz mariborskega kraja zelo redka.¹¹⁷ Najpomembnejše med njimi je bilo odkritje krlpce z rimskimi kamni pod cerkvijo v Hočah, med katerimi je žrtvenik Mltri pričeval za bližino takega svetišča med Hočami in Pohorjem.¹¹⁸ Med drugimi najdbami, o katerih je bilo redno poročano tudi v ČZN, so bili: leta 1924 pridobljen fragment rimskega nagrobnika iz Zrkovcev, poškodovana pepelnica iz okolice Gasliškega doma na Pobrežju (1928), kamnite sekle iz mesta in okolice ter antični novci iz raznih delov mestnega središča.¹¹⁹ Pri gradnji nekdanje Bergove hiše na Glavnem trgu št. 2 so leta 1931 v najnižji kulturni plasti naleteli na rimske črepinje »iz svetlorumene in svetlosive gline«, koščke terre sigillate, tri poznoantične novce (Kostantin, Teodozij) in drobce opek, kar je dalo povod za sklepanje o »manjši naselbini« nad prehodom čez Dravo blizu starega mostu.¹²⁰

Ob koncu tridesetih let se je kot zgodovinar pričel v Mariboru uveljavljati poznejši arhivar in upravnik muzeja Franjo Baš.¹²¹ Od leta 1926 je bil odbornik Muzejskega in od leta 1930 tajnik Zgodovinskega društva ter je leta 1926 posegel v mariborsko arheologijo s pripombami k Majcnovi knjižici in z geografskim orisom Maribora v ljubljanskem »Geografskem vestniku«, kjer je ob zgodovinskem zaporedju geološkega razvoja mariborskih tal skušal vzporedjati enako zaporedje arheoloških najdišč.¹²² Čeprav je spočetka pričel izkopavati in objavljati izvenmariborske najdbe, je po sili naključja v letih 1932—1933 postal raziskovalec pomembnega prazgodovinskega najdišča v središču Maribora, ki je ob Poštelo in okoliške gomile postavilo enakovredno najdbo na levem bregu Drave in tako odločilno poudarilo tudi ožje mestno območje kot pradaven naseljitveni prostor.

Leta 1931 so bili namreč v vrtnariji ob Mladinski ulici, sedaj športno igrišče nasproti Branika, odkriti žarni grobovi iz začetka prvega tisočletja pred n. št., ki so dali slutiti, da gre tod za podobna grobišča, kakršna so bila odkrita v Rušah in Radvanju. V imenu Muzejskega društva je F. Baš v treh izkopavanjih junija in novembra leta 1932 ter junija leta 1933 tod izkopal in otel približno 250 grobov, iz katerih je muzej pridobil nad 270 posod, med njimi nekaj prav velikih žar ter večje število bronastih in drugih predmetov. S tem se je razmerje med antičnimi predmeti iz Poetovlje in novimi prazgodovinskimi iz Maribora odločilno prevesilo v korist domačih najdb, kakršne je doslej v veliki meri hranil Joanev v Gradcu. Obenem se je povečala tudi znanstvena cena mariborskih starin, čeprav najdb iz žarnega grobišča ni bilo mogoče znanstveno docela izkoristiti, ker manjkajo grobni zapisi in je bil tloris grobišča v zadnji vojni izgubljen.¹²³

Skoraj hkrati je bila tudi na pohorskem obrobju mariborskega kraja odkrita prav tako pomembna prazgodovinska najdba. Na Hočkem Pohorju so namreč leta

1932 na neki njivi izkopali bronastodobno zalogo iz istega časa, ki pa je večinoma končala v talilnih pečeh bivše tezenske tovarne »Kovina«, odkoder je je F. Bašu uspelo rešiti komaj tretjino, nekaj predmetov pa je bilo pridobljenih še od kopačev in lastnih kopanj.¹²⁴ Obe najdbi sta že po svoji količini pomenili prvovrstno muzejsko pridobitev, zlasti, ker sta imeli tudi nekaj takrat še zelo redkih predmetov.¹²⁵ Hkrati pa sta odločilno spremenili tudi predstave o naselitvenem prostoru v mariborskem okolišu, ker so obsežno grobišče ob Mladinski ulici in sorodne najdbe iz okoliša Partizanske ceste jasno pokazali, da je bila terasasta polica med Dravo in slovenjehoriškim gričevjem intenzivno seliščno območje že v začetku prvega tisočletja pred n. št., ob istem času pa so ljudje zahajali že tudi vsaj do višine 800 m na Pohorje.¹²⁶

Spričo teh najdb so ostali v senci nekateri poskusi izkopavanja na Pošteli leta 1933, prav nič pa ni bilo objavljenega o izkopavanjih gomil pod Poštelo, ki se jih je leta 1934 lotil tedanji dijak Vlado Lorber.¹²⁷ Prav tako je vzbudila manjši odmev nova najdba žarnih grobov na vzhodnem robu Pobrežja, kjer so bile prve najdbe odkrite leta 1938. Mariborski muzej tod ni več posegel s svojimi kopanj, temveč se je omejil na zbiranje najdb, ki jih je prinašal lastnik zemljišča, pri čemer je do pričetka zadnje vojne pridobil 90 keramličnih in kovinskih predmetov.¹²⁸ To najdišče je ponovno poudarilo, da je bil mariborski prostor središče lokalne naselitve ob koncu bronaste in začetku železne dobe med leti 1000 in 700, tako da bi pokrajinsko poimenovanje tega prvega vala novih naselencev bilo lahko pravilnejše »mariborska skupina«, če se ne bi bil pojem »ruške grupe« uveljavil v arheološki literaturi že prej.¹²⁹

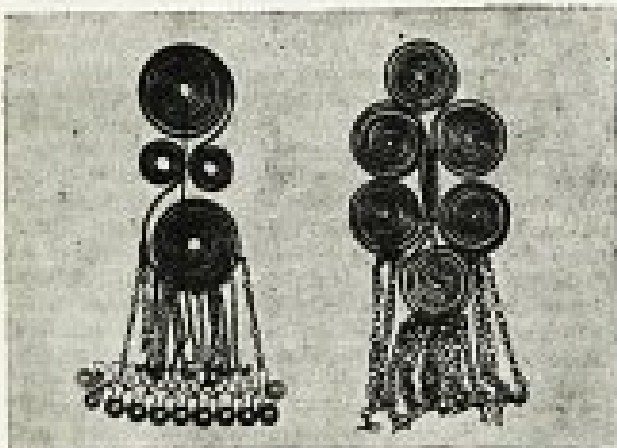
Najdbe iz Pobrežja so končale obdobje arheološke dejavnosti v Mariboru med obema vojnama. Kakor raziskovanje Poštele v zadnjih letih avstrijske oblasti je bilo zanj najbolj značilno odkritje novih žarnih grobišč in bronaste zaloge s Fločkega Pohorja, čeprav te najdbe tisti čas niso doživele takega znanstvenega odziva kot Schmidova izkopavanja dvajset let poprej. To je bilo seveda pogojeno z razmerami v bivši Jugoslaviji, ki spričo izredno redkih arheologov v Sloveniji niso omogočale pokrajinsko zasnovanih načrtnih raziskovanj.¹³⁰ Tako se je tudi zgodilo, da so to mariborsko prazgodovinsko dediščino utegnili oceniti šele tuji in še do danes ni dobila primernega mesta v arheološki literaturi.¹³¹

V letih pred zadnjo vojno so bile mariborske arheološke najdbe deloma zajete v nekaterih preglednih obravnavah. Bežno, neopolno in nenatančno jih je omenjal »Krajevni leksikon Dravske banovine« leta 1937, ki velja tako za nezanesljiv vir samo v primerih, ko ni drugih podatkov.¹³² Naslednje leto je v Zagrebu izšel prvi (in edini) zbornik antičnih napisnih kamnov »Antike Inschriften aus Jugoslawien«, ki je kot dopolnilo CIL s fotografijo in risbo objavil tudi nekatere kamne iz mariborskega območja, a v opisu nobenega povsem na novo.¹³³ Leta 1939 je Balduin Saria napisal za ljubljansko »Kroniko slovenskih mest« poljuden prikaz rimskih napisnih kamnov v mariborskem muzeju, ki podaja tudi kratek oris antične zgodovine Maribora.¹³⁴ Tega leta pa je Jugoslovanski odbor mednarodne zveze akademij izdal tudi njegov zvezek arheološke karte Jugoslavije »Blatt Rogatec«, ki se je — sledeč formatu topografskih kart — ravno še dotaknil južnega obroba tu obravnavanega mariborskega prostora. Naslednje leto je A. Smodič pri poročanju o keltskih najdbah v ptujski okolici omenil tudi keltski grob iz mariborskega Pobrežja, to pa je bila zadnja arheološka vest iz mariborskega kraja.¹³⁵

V času nemške okupacije (1941—1945) tod ni bilo pomembnejših novih odkritij in je muzej spričo neugodnih vojnih razmer le životaril. Na Pobrežju je sicer eden izmed lastnikov parcel z žarnim grobiščem pričel odkrivati nove grobne najdbe, a v tistem času še niso našle poti do muzeja. Pač pa je muzej pridobil nekaj kovinskih predmetov, ki so bili leta 1943 pri gradnji elektrarne najdeni v dravskem produ nad Mariborskim otokom pri Kamnici, naslednje leto pa nekaj predmetov iz žarnih grobov pri Limbušu, ki dajejo slutiti, da bi tam utegnilo biti tudi eno izmed žarnih grobišč med Mariborom in Rušami.¹³⁶ V muzej je dospelo tudi nekaj najdb iz ene izmed gomil v Pivoli, ki jo je na svojo roko izkopaval neki zasebnik.¹³⁷ V vsem tem času so bila nekatera mariborska najdišča le bežno omenjena v graškem in celovškem zgodovinskem tisku.¹³⁸

Po koncu druge svetovne vojne se je predvojno obdobje mariborskega arheološkega raziskovanja na videz nadaljevalo. Arheološka dejavnost v zadnjih letih delovanja F. Baša v Mariboru je bila omejena na zbiranje slučajno odkritih arheoloških

najdb, na zaščitne posege pri razkopavanju ene izmed goml v Pivoli leta 1948 in na reševanje nekaterih žarnih grobov na Pobrežju.¹³⁹ Leta obnove muzeja in nova ureditvev arheološke zbirke, ki je še danes jedro sedanje razstave, tudi niso dovtjevatva drugih obsežnejših terenskih del.

Razkošneje opremljeni bronasti fibuli očalarki iz žarnih grobov na Pobrežju (1000–700 pred n. št.), uvoz iz zahodne Madžarske (Velemzentvid). Dolžina 11 in 12 cm. V mariborskem muzeju.

To stanje se ni bistveno spremenilo niti po letu 1952, ko je s podpisanim Maribor pridobil svojega prvega arheologa. Res so se leta 1952 pričeta obsežnejša izkopavanja žarnih grobov na Pobrežju, ki so muzej do leta 1964 obogatila za 620 novih keramičnih in kovinskih predmetov, a so ostala v glavnem zaščitnega značaja in niso izčrpala najdišča do kraja.¹⁴⁰ Det poprejšnjih pobeških najdb je bil sieer objavljen v novem slovenskem arheološkem glasilu »Arheološki vestnik«, toda obdelava celotnega grobišča doslej še ni bila natlsnjena.¹⁴¹ To pa so do danes tudi edinl arheološki posegi na mariborskem območju, odkoder čaka na proučttev še vrsta starejših najdb. V pokrajinsko zasnovanem arheološkem delovnem programu mariborskega muzeja je bila terenska dejavnost v zadnjih desetih letih usmerjena v glavnem na nekatere zaščitne posege v Podravju in Pomurju, h katerim se je pridružilo še dvoje večletnih načrtnih raziskovalnih del ob južnem Pohorju in v Slovenskih goricah. K temu stanju pa je pripomoglo tudi dejstvo, da v povojnem času z izjemo Pivole in Pobrežja nobeno mariborsko arheološko najdišče ni bilo neposredno ogroženo oziroma potrebno večjih zaščitnih raziskovanj.¹⁴²

Poživljena dejavnost naraščajočega števila arheoloških delavcev v Slovenji, ki so se v večji mert lotevali prazgodovinskih obdobij, je privedla do tega, da so bite mariborske najdbe češče omenjene vsaj ob primerjanju gradiva.¹⁴³ Skromno jih je omenjal tudi Bogo Teplý v svojih dveh potjudnih pregledih »Vodnik po Mariboru in okolici« leta 1955 in v orisu najstarejše zgodovine Dravske doline v glasilu »Dravski bobri« dve leti pozneje.¹⁴⁴ Žarnogrobiščne najdbe tega kraja je v srednjeevropskem kronološkem okviru v zgoščnem izboru objavil leta 1959 münchenski arheolog Herman Müller-Karpe v svoj obsežni obravnavi kronologije obdobja žarnih grobišč obakraj Alp, s čimer so ta najdišča doživeta do sedaj najvišjo znanstveno potrditev.¹⁴⁵ Mariborska arheološka najdišča pa omenja tudi H. Pirhegger v svojem pregledu spodnještajerskih gradov, mest in trgov, ki je izšel leta 1962 v Münchnu in v tekstu in karti ne zajema vseh najdb, poleg drugih omemb pa stá pisala o njih tudi Milko Kos in Bogo Grafenauer v svojih zgodovinskih pregledih.¹⁴⁶

Cprav v Mariboru v zadnjem obdobju ni bilo večjih arheoloških posegov, je vendarle nekaj najdb obogatilo muzejske zbirke in hkratt razširilo dosedanja dognanja o naselitvenl gostoti na tem območju. Poleg nekaterih posamtčnih najdb, predvsem kamnitih sekir, je bito odkritih še nekaj zantmivejših skupin predmetov. Tako so delavci opekarne Košaki leta 1957 našli nad severnim vhomom v železnški predor dve zalogl bronastih predmetov; ki poudarjata pradávnli prehodni pomen tega sedla in razširjata že tako bogato zastopane najdbe iz obdobja kulture žarnih gro-

bišč v Mariboru.¹⁴⁷ Leta 1961 so miklavški gasilci pri nekontroliranem odkopavanju zemlje v eni izmed obeh velikih gomil ob ptujski cesti pri Miklavžu naleteli na antično grobnico iz kamnitih plošč, ki je hranila žgan pokop s številnimi steklenimi posodami in kovinskimi predmeti.¹⁴⁸ Naslednje leto je bil pri kopanju kanala v Korbutovi ulici severno od Pekrske gorce najden marmorni rimski žrtvenik z reliefom božanstva Herkula. Ker so bili ob tej priliki pri gradnjah sosednjih hiš ugotovljeni sledovi antičnih stavbnih ruševin, je očitno, da gre tu za ostanke stavb ob rimski cesti iz Betnave v Ruše.¹⁴⁹ Pri Miklavžu je pri izravnavi večje provincialne gomile ob robu terase prišla na dan pepelnica iz korenskega apnenca, pokrita s kamnitim pokrovom, a brez najdb v žganem grobu.¹⁵⁰ V letu 1966 so pri podiranju ene izmed starih hiš v Pristanu našli na dvoje prelomljen marmorni žrtvenik Herkulu z napisom in enakim reliefom božanstva. V Dogošah pa so ob istem času pri gradnji kanala za novo elektrarno docela uničili ostanke antične stavbe in nekaj gomil. Od teh je muzeju uspelo preiskati le eno in odkriti v njej zidano grobnico, v kateri je bilo poleg popela tudi devet glinastih posod.¹⁵¹ Te najdbe so našle doslej svoj odmev samo v kratkih poročilih v ljubljanskem glasilu zavoda za spomeniško varstvo »Varstvo spomenikov«, medtem ko jih izčrpnjša analiza — kot vrsto drugih najdb — še čaka. Med temi poslednjimi pomeni kataloška objava mariborskih rimskih kamnov, spravljenih v graškem Joaneju, ki jo je ob novi ureditvi lapidarija v gradu Eggenberg za vodnik pripravil Walter Modrijan, do leta 1966 zadnje pisanje o mariborskih arheoloških spomenikih.¹⁵²

Podoba arheološkega raziskovanja v Mariboru, kot je bila orisana v teh odstavkih, kaže, da je Maribor prehodil podobno pot kot številna druga pokrajinska središča, kjer ni bilo izrednega bogastva arheoloških najdb in s tem povečanega zanimanja in posebne vneme raziskovalcev. Arheološka dediščina tega kraja je imela nekatere spomenike zabeležene že v 16. stoletju, poznejša odkritja pa so bila večinoma plod naključij, ki so jim včasih tudi škodovala. Čeprav so antična naselja in grobove odkrili ponekod že zelo zgodaj, ni prišlo v nobenem primeru do načrtnega raziskovanja. Mariborska žarna grobišča so bila v svoji celoti odkrita prepozno, da bi v arheološki literaturi dobila svoje lastno ime. Napisana ni bila še nobena arheološka zgodovina tega kraja pa tudi nekatere trditve v dosedanjih obravnavah mariborskega arheološkega gradiva zahtevajo ponovne proučitve. Kar je bilo mogoče doslej prebrati o prazgodovini in antiki Maribora (ranosrednjeveških najdb ni), je bilo treba poiskati v dnevnem tisku, časopisih, revijah, zbornikih in redkih monografijah posameznih tem, poslednja »arheološka karta« pa je na razpolago še izpred prve svetovne vojne.

SEZNAM TOPOGRAFSKIH IMEN, LEDIN IN ARHEOLOŠKIH POIMENOVANJ PO ZAPOREDJU: IME, IME USTREZNEGA NAJDIŠČA TER ŠTEVILKE OPOMB S CITATI

- »Ajdovsko mesto« = Pobrežje — Stražun (30, 33, 59, 81, 107, 142).
- Betnava = Betnava.
- »Britof« = Bohova — antični nagrobnik (104).
- »Dobrave« = Dogošje — razne najdbe (81).
- »Gomile« = Pivola — gomile (34).
- »Gomile« = Zrkovci — razne najdbe (119).
- »Gradiš« = Poštela — gradišče (97 — Kravany).
- »Groblje« = Pobrežje — žarno grobišče (128).
- »Haidenberg« = Maribor Center — Lebarje (146 — Pirchegger).
- »Habakuk« = Poštela — gomile (79, 99, 103, 104, 105).
- Jožef = Studenci — razne najdbe (46, 47).
- »Lebarje« = Maribor Center — Lebarje (6, 7, 105, 146).
- »Lepa ravna« = Poštela — gomile (79, 99, 103, 104, 105).
- Lucijin breg = Kamnica — Lucijin breg (104).
- Magdalena = Maribor Tabor — razne najdbe (56, 62, 111, 112, 122, 132).
- Piramida = Krčevina — razne najdbe (30, 82, 111).

Pohorski dvor = Pohorski dvor.

»Potopljeno mesto« = Pobrežje — Stražun (kot »ajdovsko mesto«).
= Betnava — antične stavbe (144 — Teply).

Poštela = Poštela.

»Pregrad« = Maribor Center — razne najdbe (146 — Pirchegger).

»Rimski Maribor« = Pobrežje — Stražun (kot »ajdovsko mesto«).

= Betnava — antične stavbe (103, 106 — Schlosser).

»Stara ves« = Bohova — antična stavba? (81, 104).

»Stari Maribor« = Pobrežje — Stražun (kot »ajdovsko mesto«).

= Betnava — antične stavbe (103, 106 — Schlosser).

»Staro mesto« = Betnava — antične stavbe (19, 29, 30, 73).

= Poštela — gradbišče (23, 28, 30, 33, 35, 63, 72, 99).

Stražun = Pobrežje — Stražun.

Špurej = Hočko Pohorje — založna najdba (124, 144, 145).

»Turški griči« = Pivola — gomile (36, 63, 106).

OPOMBE

¹ Npr. najbolj znani: R. G. Puff, Marburg in Steiermark 1—2. Graz 1847; G. Majcen, Zgodovina Maribora, 1925, 7 ss; F. Baš, Vodnik po Mariboru, Ljubljana 1932, 39 ss in B. Teplý, Vodnik po Mariboru in okolici, 1955, 14 ss.

² Prim.; podatke pri F. Pichler, Text zur archäologischen Karte von Steiermark, Graz (1879); poročila P. Schlosserja o raziskovanju Poštele v dunajskem pojiznodoznanstvenem glasilu Urania 3, 1911, 347 ss, 363 ss, 433 ss; 5, 1912, 269 ss, 6, 1913, 621 ss, delo »Der Sagenkreis der Poštela«, Maribor 1912 (k temu je izšla leta 1956 na Dunaju še zbirka »Bachern-Sagen«), kakor tudi podatke o mariborskih najdiščih v njegovi razpravi o Pohorju v dunajskem glasilu Deutsche Rundschau für Geographie (DRfG) 35, 455 ss; temeljno publikacijo o Pošteli W. Schmida »Die Ringwälle des Bacherngebietes« v dunajskih Mittheilungen der Prähistorischen Kommission (MPK) 2/2, 1915 3, 232 ss; poročila F. Baša o odkrivanju žarnih grobov ob Mladinski ulici in na Pobrežju v Časopisu za zgodovino in narodopisje (CZJ) 28, 1933, 38 ss; 29, 1934, 54 ss in 34, 1939, 194 ss; opis nekaterih rimskih kamnov v zborniku V. Hořfeller in B. Saria »Antike Inschriften aus Jugoslawien« (AIJ), Zagreb 1938, 44 ss, ter Sarlov opis nekaterih rimskih najdb v članku »Rimski napis v Mariboru« iz Kronike slovenskih mest (KSM) 6, Ljubljana 1939, 73 ss.

³ Pokrajinski muzej v Mariboru hrani vrsto kamnitega orodja iz ožjega mestnega območja in okolice (24 kosov), vrsto posamičnih prazgodovinskih predmetov iz mesta, Pobrežja, Razvanja, Pivole, izpod Poštele, Limbuša in Kamnice, rimske kamne iz mestnega središča, Pobrežja in Zrkoveev ter nove in druge predmete od tod ter iz Peka in Betnave. Zaključene skupine najdb so: bronasti predmeti iz žarnogrobniških zalog na Hočkem Pohorju in Peklu, keramične in kovinske najdbe iz žarnih grobišč ob Mladinski ulici, na Pobrežju in Razvanju, najdbe iz Schlosserjevih kopanj na Pošteli ter najdbe iz gomil pri Mladavžu. — Oddelci za prazgodovino in rano zgodovino v graškem Joaneju hrani pet kamnitih predmetov iz Tezna, Kamnice, Pivole in izpod Poštele, tri bronaste sekire iz Maribora, Pivole in Hočkega Pohorja, nekaj keramičnih najdb iz gomil v Pivoli in Razvanju, nekaj antičnih keramičnih najdb in drugih predmetov iz mesta, Kamnice in Limbuša, rimske kamne iz Betnave, Hoč in Mladavža ter neznano število rimskih noveev brez podrobnih podatkov. Pojeg tega so tam še najdbe iz Schmidovih kopanj na Pošteli, najdbe iz antičnih gomil v Pekrah in različni predmeti brez najdiščnih podatkov »iz okolice Maribora«. — V prazgodovinski zbirki Prirodoslovnega muzeja na Dunaju je le nekaj posamičnih predmetov obeh dob iz Maribora, Kamnice in gomil pri Razvanju, medtem ko morebitni rimski novei iz tega območja v dunajski »Bundessammlung von Medaillen, Münzen und Geldzeichen« niso označeni po najdiščih. — Ptujski muzej hrani le kamnito selidro inv. št. 31.013 izpod Poštele, darilo F. Ferka.

⁴ V naslednjih sestavih »Maribor v prazgodovini« in »Maribor v antiki« bodo zato prikazane le drobne najdbe in tisti predmeti, ki metodično zaokrožujejo prikaz mariborske davnine. Večje skupine najdb (npr. zaloge bronastih predmetov s Hočkega Pohorja in Pekla, najdbe iz žarnih grobov na Pobrežju, predmeti s Poštele v mariborskem in graškem muzeju, skupine gomil pod Poštelo, v Pivoli in Razvanju, najdbe iz antičnih gomil v Pekrah, Limbušu in Mladavžu, epigrafsko gradivo z rimskih kamnov itd.) zahtevajo podrobnejše obravnave. — Bibliografski podatki tega sestavka se v glavnem ujemajo z gradivom za arheološko karto Sioventje, ki je v izdelavi, le da so tu izpopolnjeni in razčlenjeni na posamezna najdišča, pri čemer za zlasti dnevni tisk še ni načrtno pregledan.

⁵ Dosljej najpopolnejši oris je podal F. Baš v razpravi »Maribor, II. Geomorfološke razmere« (s karto »mariborska pokrajina«) v Geografskem vestniku (GV) 3, Ljubljana 1927, 1 ss; ob orisu razvoja novodobne rasti Maribora pa še v razpravi »Maribor. (Mestna meja)« v CZJ 24, 1929, 154 ss (prim. tudi sicer »shematična karta mariborskega selišča«).

⁶ Najstarejša znana potmenovanja »am Leber« oziroma »Leberfeld« so po H. Pircheggerju (op. 146, 18) iz let 1328 in 1499. V članku »Marburg in alter Zeit« (v Hausmannovem zborniku Südsteiermark, Graz 1925, 341) sklepa Pirchegger, da so bile gomile »med Koroško in Vrbsko cesto« v srednjem veku še vidne in zato domneva na območju proti Kamnici predrimski zaselek. Prim. tudi njegove navedbe v graškem časopisu Alpenländische Monatshefte II, 1924, 682 ter

v ZHvST 1852 (op. 146), 15, kjer je »prazgodovinske gomile« imel za dokaz »halštatske nasebine«. F. Baš (op. 6: GV, 18 ter ČZN, 154 in op. 1, 40) je ta »zaselek« — brez najdb — datiral v latensko dobo. Te »prazgodovinske gomile« na »Teharjih« omenja tudi V. Travner, »Pokopališča v Mariboru«, KSM 3, 1936, 164. Prim. še B. Saria, op. 2, 76. — Beseda »Leber« izvira (po Zahnu) iz srednjevisokonemške množinske oznake lé = umetni grč, gomila, oziroma (po Pireheggerju) iz staro-visokonemške besede hleo = grč (Izpeljanke: Lee, Leber, Lebring, ...). O njeni razprostranjenosti v sosesčini prim.: J. Pajek, op. 7, 278 s.

⁷ O legi te cerkve sta obširneje pisala J. Pajek v mariborskem Voditeju v bogoslovnih vedah (Voditej) 1, 1888, 120, 203 s, 277 ss. in F. Kovačič v ČZN 2, 1905, 76 ss. — P. Schlosser (op. 107, 53 s) omenja poleg cerkve tudi zaselek Lebern («Ober- und Unterleben, eine halbe Stunde von Marburg entfernt»), ki naj bi bil obstajal še leta 1880.

⁸ B. Saria (op. 2, 76) domneva to za oba kamna v Sodnem stolpu (op. 16) in nagrobnik iz stolpice (op. 74), medtem ko meni, da bi mogla biti pepelnica s Koroške ceste (op. 36) tudi bolj od daleč.

⁹ Aug. Tyff., cod. 3540, f. 14 = cod. 3328, f. 65 (Hoče). Tudi ič. Feusinger, cod. 527, f. 85. — P. Apianus, Inscriptiones sacrosanctae vetustatis ..., Ingolstadt 1554, fol. 4 (Maribor). V nadaljevanju (407, 5), brez oznake najdišča, a tudi brez oblačne omenbe nadaljevanja »Ibidem« je naveden tudi nagrobnik L. Canelus Secundus iz St. Leonharda v Gradeu, ki so ga poznejši pisali zato pripisali Mariboru, kar je leta 1844 popravil šele A. Muchar (op. 24, 398).

¹⁰ W. Lazius, Commentariorum Reipub. Romanae ..., Basil 1551, fol. p. 1172 ter druga izdaja, Francofurti 1593, Cap. III, 989 s, kjer je graški nagrobnik postavljen na prvo mesto. — Mariano (po Amian. Marcell. castra Marciana, pri Laziusu tudi castra Marcena, pri Jordanu castrum Martenam) = Marliniana (A. Graf, Übersicht der antiken Geographie von Pannonien, Diss. Pann. 1/13, Budapest 1936, 39, karta) je na mariborskem območju leta 1773 zanikal že A. J. Caesar (op. 13), vendar je to zmoto celo s podrobnostmi ponovil še Carl Mayer leta 1782 v svojem delu Versuch über steyermärkische Alterthümer und einige Gegenstände, Graz, 165, za njim pa še Johann Baptist von Winklern, Chronologische Geschichte des Herzogthums Steyermark, Graz 1820, 5, ki je pisal, da bi se naj bil Maribor v antiki imenoval Mariana. Jordanovo mnenje (op. 12) in antične najdbe pri Betnavi pa so leta 1821 prepričale tudi I. A. Zupančiča (op. 16), da je nekje na mariborskem prostoru bil castrum Martenam in je poznejši Mariburg bil njegov dedič po imenu.

¹¹ J. Gruter, Inscriptiones Antiquae Totius orbis Romani, Heidelberg 1602 in druga izdaja Amstelredami 1707: Hoče — 827, 1, Maribor — 102, 5 (L. Canelus — »E Lazio Margburgi Stir. ae« — 767, 6).

¹² M. Zelller, Topographia provinciarum austriacarum Austriae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Tyrolis etc. ..., Franckfurt am Mayn 1649 (druga izdaja 1656): poleg naštevanja imen Castra Marcena, Mariana, Marciana je tu še ponovljeno »dass viele alte Sachen allda gefunden werden«. — J. Ch. de Jordan, De originibus Slavicus, Vindobonae 1745, 140 s, govori o tem v poglavju XXII, De Slavis Charvatis seu Croatis, torej v zvezi z obdobjem pozne antike oziroma Sarmati in skuša njihovo bivališče »in parte Illyriae ad castrum Martenam« izvajati iz Mahr — Martenae in Burg — castrum. Vendar pa v drugem delu te knjige pri obravnavanju antičnih poti omenja Maribor le v zvezi s cesto od Slovenske Bistrice proti Dravi »in vicinia Mahrburgi« (108).

¹³ A. J. Caesar, Annales Ducatus Styriae, Tomus I, De Styria veteri ..., Graz 1769, 49 ter drugo delo Beschreibung des Herzogthums Steyermark 2, Graz 1773, 336. V obeh delih je omenjeno tudi mnenje P. Timona (Imagines antiquae Hungariae), po katerem naj bi v Mariboru bila celo antična nasebina Novidunum, pri Valvasorju in Schoenleubu lokalizirana na Dolcnijskem (Velika vas, Brege; Drnovo).

¹⁴ J. K. Kindermann, Beiträge zur Vaterlandskunde für Innenösterreichs Inwohner 2, Graz 1790, 65 s, našteva po Laziusu kamna Nutrie in Sennusa, a tudi L. Canelusa, medtem ko se pri C. Treboniusu sklicuje na Mayerja (op. 10) in meni, da izvira verjetneje iz Agunta, ki se na tem napisu omenja.

¹⁵ Joanneum Neunter Jahresbericht (JJ) za leto 1820, 9 počaja o tem prav nedoločno vest: »Nebst diesen unentgeltlichen Beyträgen erhielt die Münzensammlung auch noch durch Ankauf einiger hundert Stücke einen erwünschten Zuwachs, welcher die Vervollständigung des bereits gefertigten numismatischen Catalogs herbeyführt. Mehrere der angekauften Münzen sind durch ihren Fundort, als: Mooskirchen, Landschaachbrücke und Rothwein ausser Marburg, merkwürdig.« Čeprav iz opisa ni razvidno, koliko noveev je bilo pridobljenih iz Radvanja in kateremu času pripadajo, pa vendarle lahko domnevamo, da je bil ob tej priliki nakupljen dei zakladne najdbe iz okolice Betnave, odkrite približno 30 let poprej (op. 17), o kateri ni danes nobene evidence. Prim. tudi F. Pichler, op. 52, 40.

¹⁶ J. A. Suppantšitsch, »Bruchstücke aus der älteren Geschichte der Kreisstadt Marburg«, Der Aufmerksame št. 117 z dne 2. 10. 1821. V tem članku omenja Zupančič tudi marmornega leva pred mestno stolnico, ki mu je dve leti pozneje spesnil pesem, prvo in edino pozicijo o arheoloških spomenikih tod in drugod («Der uralte steinerne Löwe an der Stadtpfarrkirche in Marburg», Der Aufmerksame št. 10 z dne 23. 1. 1823). O njegovem sodelovanju z Joanejem in tem časopisom prim. podrobnejši prikaz pri J. Glaser, »K bibliografiji Zupančičevih spisov«, ČZN 24, 1929, 180 ss.

¹⁷ S. Povoden, Hauptpfarrliches Geschehen Buch, Klein folio, 543 strani, Ptuj 1833 (rokopis v ptujskem arhivu), 133, je napisal: »... Eben darin oder nicht ferne hievon fand man 1793 einen irdenen Topf voll römischen Silbermünzen, welche, weil darunter manch seltene waren ..., größtentheils nach Wien in das k. k. Münz-Kabinet ausgefolgt worden sind.« R. G. Puff (op. 28--29) omenja poleg imen cesarjev na novcih, ki jih je navedel že Zupančič, še datum najdbe: 12. junij 1793 in težo noveev: 30 funtov. Odkod izvirajo ti podrobni podatki, ki jih je očitno poznal, a ne objavi tudi Zupančič leta 1821, ni bilo mogoče ugotoviti. Tudi usoda noveev je zavita v skrivnost. F. Pichler (op. 53) se leta 1867 pri navedbi »nedoločenih tipov« noveev Valerija, Gallijena in Kon-

stantina (Avrelija je izpustil) skileuje na Mueharja (op. 24, 444), a ne omenja nobene najdbe v posesti Joaneja. Kako je z noveli, ki naj bi bili po Povodnem poročilu poslani na Dunaj, ni mogoče ničesar ugotoviti. Današnja »Bundessammlung von Medaillen, Münzen und Geldzeichen« na Dunaju ne vodi novecev po najdljših, temveč že od nekdanj po tipih in ima zato za Betnavo le kartotečni listek s citatom iz Pichlerja in svoječasno pripisano Pinkovo pripombo »Angeblich an das Münzkabinet gekommen« s tremi vprašaji, kar po mnenju sedanje uprave pomeni, da se mu teh novecev ni posrečilo ugotoviti (pismeno sporočilo z dne 25. 8. 1985 — v PM Maribor).

¹⁸ J. A. Suppantsehltch, »Römische Alterthümer bey dem Schlosse Windenau nächst Marburg«, Der Aufmerksame št. 79 z dne 4. 7. 1826.

¹⁹ Zrtvenik Eponi in oba reliefa z genijema sta bila 1868. prenesena iz veže gradu Betnava v muzej, medtem ko je nekaj najdb že davno v Joaneju. Tako po JJ 15 za 1825, 19 »tri sešterokotne opeke« kot Zupančičevo darilo in po JJ 16 za 1827, 11 »bel marmorni kip Izide«, ki ga je podaril lastnik gradu grof Brandis. Usoda otenke z žigom Luelus F. je neznana. Prav tako ni jasno, kam so prišli večji kosi (preluknjani) opek, ki jih opisujeta Zupančič (op. 18) in A. Muehar (op. 24, 444). F. Pichler je v svoji arheološki karti Stajerske (op. 2, 58) omenjal poleg teh najdb še »glinasto posodje« in »mozaična tla«, vendar se ne da ugotoviti, ali je pri tem mislil na »kose mozaika«, ki naj bi bili po Puffovem opisu dvorca (op. 1, 181) okrog leta 1847 že spravljeni v eni izmed večjih soban prvega nadstropja. Če se pri tem opiramo še na Izjavo F. Baša (pismo z dne 7. 12. 1862 — v mariborskem muzeju), da je med mozaičnimi ploščami v mariborskem muzeju, ki izvirajo iz Ilafjdne in so bile vpisane v inv. knjigo Muzejskega društva (Grundbuch des Museums-Vereines), tudi »mali mozaik iz Betnave« (ki ga pa še ni uspelo identificirati, ker ni ustreznih zapiskov iz zbirke nekdanjega škofijskega muzeja na razpolago), potem bi antične stavbe pri Betnavi res bile opremljene tudi z mozaikom. Zanimivo je, da od tod kjub stalno kultiviranemu terenu z njivami in zanimanju poznejših raziskovalcev za mariborske starine (Puffu, Müllnerju, Ferku, Schlosserju, Bašu) v vsem poznejšem času ni bilo pomembnejših novih najdb. Namen o kopanju, zabeležen v zapisniku seje odbora Muzejskega društva z dne 11. 2. 1913: »Es wird beschlossen auch bei Windenau ... wenn möglich, ... Grabungen vorzunehmen«, izvira bržkone iz Schlosserjeve pobude, a ni bil uresničen. Tako je bila Betnava po Pichlerjevi karti iz leta 1879 v poznejši literaturi le še bežno omenjena; A. Müllner, op. 61, LXXXIII, J. A. Janisch, op. 63, C. Hilli, op. 73, Ferkovi podatki v op. 80—82, J. Pajek, op. 74, P. Schlosser, Urania 4, 1911, 346, 443, Der Sagenkreis der Poßta (op. 2), 6, 24, DRIG (op. 2), 519 s, karta, ter MbZ 1938 (op. 107). H. Pirchegger, op. 111, F. Kovačič, op. 111 in 118, G. Majcen, op. 115, B. Grle, Večernik št. 199 z dne 2. septembra 1933 (z opisom zrtvenika in opredelitvijo najdljša kot menjaljša konj ob cesti Poetovio—Virunum), KLDB, 419, B. Saria, op. 2, in Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, 41. Heftband, 1951, 1179 (pri Poetovio), B. Teplý, op. 144, P. Petru, op. (143), 42 II. Pirchegger, op. 148, M. Sošarič, Planine ob meji, Maribor 1964, 9 s, W. Modrijan, op. 151, S. Pahič, Varsivo spomenikov (VS) 9, 1965, 149; J. Teržan, Pohorje kovačnica svobode, 1966, 23, S. Pahič, 7 dni 16, št. 50, Maribor 29. decembra 1966, 4 s ter S. Vrišer, Večer št. 302 z dne 30. decembra 1986, str. 23.

²⁰ Carl Schmutz, Historisch-topographisches Lexicon von Steyermark, Graz 1822—1823: zv. 2, 490 (Maribor, Hoče), in zv. 4, 369 (Betnava).

²¹ A. Muehar, Das Römische Norikum, Graz 1825—1826: 1, 185 (Hoče), 290, 301 s (Maribor); 2, 8 (Maribor). Na karti »Tabula Norici Romanici«, priloženi drugemu delu, je Maribor le vrisan kot kraj ob obravnavski cesti »Via verosani« (?).

²² JJ 17 za 1828, 0. Po tem podatku bi najdbe izvirale iz »zidanega groba v gomili pri Limbušu«, postal pa jih je Joaneju »najemnik Fridrich iz Radvanja«. Odkod Mueharju (op. 24, 397) podatki o sarkofagu in kaj se je z njim zgodilo, ni znano. V Joaneju so danes inventarizirane le poznejše limbuške najdbe iz časov Schmidovih izkopavanj v gomilah leta 1911, zato so te prve najdbe najbrž izgubljene.

²³ Georg Mally, »Die Hochebene des Bachergebirges und ihre Urwälder«, Steiermärkische Zeitschrift (StZ), NF, 4/II, Graz 1837, 21.

²⁴ A. Muehar, Geschichte des Herzogthums Steyermark 1, Graz 1844; Betnava — 94 s, 173, 444. Hoče — 84, 393, Limbuš — 396, Maribor — 94 s, 173, 397 s, 401. Mišnik iz Hoče je nezanesljiva najdba, o kateri podaja Muehar le posredne podatke brez navedbe vira: »Man zeigte hier auch ehedem ein Militäre Romanum.« F. Pichler (op. 2, 23) ga je omenil pod vprašajem P. Schlosser (op. 103, 547) pa je le citiral Mueharjev stavek. Kamen z več oprsji — del nagrobnika ali stene sarkofaga — v Hočah, po Mueharju pozneje omenjen še pri Pichlerju (op. 2, 23) in B. Sarii v Mar. Zeitung (op. 118), je danes neznano kje, a gotovo ni bil del istega spomenika s Sennusovim napisom. — O najdbi sarkofaga pri Limbušu prim. op. 221 — Muehar sicer popravlja Gruterja zaradi izvora nagrobnika L. Cantiusa, vendar pa brez navedbe vira objavlja del napisu z nagrobnika C. Trebonija, duumvira iz Agunta, ki izvira v resnici iz samostana Secon na Bavarskem, kakor je v svoji knjigi o Noriku (op. 21, 162) dvajset let poprej že sam ugotovil in tu navede celo kot primerjavo. Ta kamen je po neznanih virih pripisal mariborskemu območju C. Mayer (op. 10, 40), nanj pa sta se sklicevala še J. K. Kändlermann (op. 14, 65), ki je o tem že dvomil, in C. Schmutz (op. 20, 491), medtem ko je T. Mommsen (op. 57, št. 5583) ta Mayerjev podatek dokončno popravil. — Na priloženih tablah z risbami rimskih spomenikov ni nobenega iz mariborskega območja, karta pa prinaša le imena treh krajev z najdbami: Maribor, Betnava, Hoče.

²⁵ Za nagrobnik rabina Abrahama prim.: V. Travner, »Mariborski ghetto«, KSM 2, 1925, 153, s sliko, in B. Saria, ALJ (op. 2), 48, št. 109. Omenjen je bil že v Tagespost št. 81 z dne 22. 3. 1912 in v zapisniku občnega zbora Muzejskega društva z dne 14. 3. 1912: »Ein jüdischer Grabstein aus dem 16. Jahrhundert wurde bei den Kanalarbeiten am neuen Platze in der Tiefe von 1,5 Meter gefunden.« B. Saria, ALJ, str. 48, omenja nekdanje židovsko pokopališče med današnjim sodiščem in tako imenovanim židovskim stolpom, torčju vzhodno od starega mesta. Po Travnerju, »Zidje v Mariboru«, Mariborske slike, 1934, 16, pa je bilo v Mariboru najbrž dvoje židovskih pokopališč: pri sinagogi in »mogoče« na tako imenovani »Judenacker« ob Strmi ulici. Različno

naknadno uporabljanje rimskih oz. židovskih marmornih nagrobnikov potrjujejo poleg Mueharja še podatki pri Janišeu (op. 63, 181), ki omenja »nagrobnik s hebrejskim napisom v vzhodnih vratih Pirsehanove hiše v Gosposki ulici«, in pri Mallyju (op. 84, 8), kjer je naveden »židovski nagrobnik«, najden v 70. letih 19. stol. v nekdanji sinagogi v Židovski ulici.

²⁴ A. Muehar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark* 2, Graz 1845, 343: »Am linken Ufer der Drau oberhalb Marburg, in der Gegend bei Tresternitz, hat man in jüngster Zeit Fragmente von Römersteinen, Waffen, Schnallen, Urnenrümmer und dgl. ausgegraben.« Medtem ko gre pri rimskih kamnih očitno za pomoto (glej op. 281), pa kažejo druge najdbe na prazgodovinski grob, saj omenja R. Puff istega leta v Štirli (op. 28) kot najdbe samo »Fragmente von Waffen, Fibeln und rohen Urnen«, dve leti pozneje v opisu Maribora (op. 30, 1. zvezek, 192) pa podrobnejše podatke o najdbi in takrat v gradu Viltušu ohranjenih predmetih: »In der Kanzel zeigt man mehrere, im Sommer 1842 und im Spätherbste dicht an der Straße nach Tresternitz in einer Schottergrube, einige Fuß unter dem Boden aufgefundenene Rüstungsstücke deutscher Art, als: ein Messer, fast wie eine Sense geformt, samt dem Griffe 1' lang; die noch längere Spitze einer Fahnenlanze von doppelsehnedliger Form; ein abgebrochenes, sehr breites, aber flaches Schwert, bel 2' lang, Bruchstücke vom Brustplatte eines Panzers, vier eiserne Ringe von 1,5' im Durchmesser, eine 3" lange bronzene Heftel u. s. w.« Najdbe bi še najbolj ustrezale keltskim vojaškim grobovom, a žal niso ohranjene. Prim. tudi Ferkov podatke v op. 82!

²⁵ Po navedbah F. Plehlerja (op. 52, 100) je Imel Puff tudi lastno zbirko starin, zlasti noveev, ki je pozneje deloma prišla v graški Joanej (keramika in ojenke iz gomil pri Limbušu?, Mitrovi kamni iz Ruš, razni novej). Podrobne podatke o Puffu v bibliografijo in literaturo glej v Slovenskem biografskem leksikonu (SBL) 6, 1932, 593 ss (članek s sliko je objavil tudi Otto Koschitz v *Mar. Zeitung* št. 190/191 z dne 3./9. 7. 1944).

²⁶ Dr. R. Puff, »Bilder aus Steiermark«, *Carinthia* 30, št. 38 z dne 19. 9. 1840. — »Historische Erinnerungspunete der Steiermark«, *Grosser steiermärkischer National-Kalender für das Jahr 1841*, Graz, 122 s. — »Zur steirischen Alterthumskunde«, *Stiria* 3, št. 78 z dne 1. 7. 1845. »Rimska pokopališča« pri Limbušu so najverjetneje prve omenjene antične gomile v gozdu pri vasi, odkoder — o kopanjih v teh gomilah ni tako ranih podatkov — najbrž izvirajo tudi novci, ki jih je pozneje z imeni cesarjev in v zvezi s »pri Limbušu odkritimi grobovi« Puff omenjal v opisu Maribora (op. 30, 1. zvezek, 169 s). — O najdbi iz Bresternee si poročila glede rimskih kamnov nasprotujejo. Muehar je te najdbe očitno povzel iz površne razlage Puffovega poročila v Štirli, kjer ta po opisu Mitrovega reliefa iz Ruš, a še brez zveze z Bresternejo v naslednjem stavku pravi: »Nach Aussage der Umwohner dieser Gegend findet man im Drausehottor häufig Bruchstücke behauener weißer Steine, aber in fast unkenbarer Zertrümmerung.« Ta podatek kaže na najdbo mitroja v Rušah, ki ga je Puff leta 1847 tudi izkopal, a že vrstee v opisu Maribora (op. 30, 1. zvezek, 189) jasno opozarjajo na Mueharjevo zmoto: »Fragmente behauener Steine wurden im Drauwalde am rechten Flußufer, so wie Reste von Wasserstücken (= Waffen-!), Fibeln, grobe Urnen am linken in der neuesten Zeit sehr häufig gefunden.« Vendar pa sta to zmoto nato ponovila tudi E. Pratobervera v pregledu štajerskih najdb v *MhVSt* 5, 1854, 123, in za njim še F. Plehler v repertoarju keltskih in antičnih noveev (op. 52, 100, in 53, karta) ter v arheološki karti (op. 2, 53), medtem ko J. A. Janiseh (op. 63, 1103), F. Ferk v svojih topografskih zapisnikih iz leta 1904 (op. 82) in P. Schlosser (op. 2, 528, karta), ko je bila Bresterneca zadnjč omenjena, o rimskih kamnih ne govorje več.

²⁷ Dr. R. Puff, »Galerien und Sammlungen in Steiermark«, *Österreichische Blätter für Literatur und Kunst* (ÖB) 3, št. 1, Wien 1. 1. 1846 (Bresterneca) in št. 85, Wien 16. 7. 1846, 662 (Betnava).

²⁸ Dr. R. G. Puff, *Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte*, 1. zvezek: Betnava — 159 ss; Bresterneca — 189, 192 ss; Hoče — 152; Limbuš — 167, 169 s; Maribor — 59 (lev pri stolnci), 99 (kamni v sodnem stolpu), 109 (najdba na Ulrikovem pokopališču), 121 (-tlak« pri vili Langer); Melje — 140 (nagrobnik Flrmusa); Piramida — 137 (rimske ruševine?); »Staro mesto« (= Poštela) — 159, 2. zvezek: »Ajdovsko mesto« med Radvanjem in Stražunom — 26; Betnava — 10, 19, 21, 24 ss; Hoče — 20, 25; Limbuš — 19; »Staro mesto« med Radvanjem, Betnavo in Pohorjem — 10.

²⁹ Po Puffovih podatkih je bila pripovedka o »ajdovskem mestu« tedaj splošno razširjena, vendar je o tem pisal še Müller (op. 59). Podlaga zanjo bo najbrž v izoblikovanosti terena, ploskem stražunskem »otoku« med starimi dravskimi strugami oziroma v močvirni dolini najjužnejšega rokava, kakršne v ljudski domišljiji rade vzbujaajo pripovedke o »potopljenih mestih«. F. Ferk je pol stoletja pozneje v gricavnatih tvorbah tega rokava, ki jih je presojal kot antične gomile, videl podlago za take govorice, ki so mu bile tedaj že znane, vendar teh stvari ni pobliže raziskoval (op. 81). Najdb s tega območja razen enega ali dveh kamnitih predmetov ni.

³⁰ C. Mayer (op. 10, 176) sam se sklicuje na Lazlusa in pravi: »Ollmaclum. Ist nur der Namen noch übrig, und hieß nachmals die Stadt Lymbach, ist aber ein kleiner Ort, Lembach genannt, oder Haus am Bacher im Zilllerkreuz. — Lazius in seiner Wienerchronik berichtet, daß eine römische Legion hier ihr Standquartier gehabt habe, und daher auch den Namen dieser Stadt angenommen, von welcher er einen gefundenen Stein bemerkt, auf welchem die Aufschrift anflengt: LEG. XIIII. GE. OLIIM. etc. Log. VIII. gemina Ollmaecensis. Ptolemaeus setzte diese Stadt nicht weit von Pettau. Laz. Lib. 1, fol. 25.«

³¹ R. Puff, »Archäologische Streifzüge in die Umgebung von Marburg«, rokopis št. 602 v graškem državnem arhivu, brez letnice, a pred 1853, ko je bil kot poročilo objavljen v *MhVSt* 4, 1853, 255 s. Poštela je tu prvič opisana: »Die Staro mesto, vom Volke auch Postela genannt, liegt in einem romantischen Waldesdunkel, und besteht aus einem an den Abhang des Berges sich lehrenden elliptischen Walle, der im Innern bei zwei Klaffer hoch und mit Elehen bewachsen ist, von Außen fällt er als Bergegehänge gegen Osten, Süden und Westen 8—12 Klaffer tief ab. Die gesamte Länge dieses Waldes ist 110 Schritte, seine obere Breite 3—5 Fuß, Von Bausteinen

oder Mauerwerk ist keine Spur zu finden. Alle Leute wollen in der Slaro mesio Thorbögen und Schlußsteine gesehen haben, die man zum Bau des Schlosses Windenau verwendete.« P. Schösser je pri ubravnovanju in dopolnjevanju tega faksimila (op. 107) omenjal, k temu še iz nekega drugega Puffovega zapisa izročilo domačinov: »vor einem halben Jahrhundert (ca 1800) sahen schöne, fein behauene Bausleine wagenweise von der Poßleia weggeführt worden«, ter pripominjal, da poznejša izkopavanja na Poščeli niso pokazala nobenih sledov o takih kamnih. Kol »Slaro mesto pri Radvanju« (ob Itzvanju kot »zunanjem mestu«?) je Poščela mišljena najbrž tudi v MhVSt 25. 1877, XVI, za druge poznejše navedbe glej op. 35, 63, 72 in, 99.

³⁴ R. Puff, prav im., ne navaja števila gomil, ki jih je bilo po poznejših ugotovitvah iz leta 1902 (op. 79) po Ferku 69, lemveč govori le o »skupinah velikih, večinoma neraziskanih gomil« ob vzhodju Pohorskega dvora, na območju, imenovanem »Gomlie«, torej na območju Pivoie. Eno izmed njih je lasnik zemljišča H. Hrtly dal v tem času izravnati in je bila pri tem v sredini ugotovljena »približno štiri čevlje visoka piramida, zložena iz lomljenih kamnov«. To je najstarejše poročilo o razkopavanju pivolskih gomil, vendar so jih deloma uničevali že poprej. Po ugotovitvah F. Ferka (op. 79) se eno razkopati in uporabili pri gradnji drevoreda h graščini že leta 1832. Pivolske gomile so razen posamičnih posegov in uničevanj, omenjenih pozneje, ostale do danes neraziskane.

³⁵ Ta Puffov rokopis je bil leta 1853 objavljen med poročili dopisnikov graškega zgodovinskega društva v Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark (MhVSt) 4, 1853, 255 s. Limbuš tu ni naveden, pač pa skupno z Beinavo in obrubno v MhVSt 9, 1859, 281. Novec je hranil Puff v svoji zbirki, pozneje so brez evidence prišli v Joanej. Možno je, da je bil kateri izmed njih »lep barbarški srebrnik«, ki ga je po JJ 41 za 1852, 11, muzeju podaril profesor Streinz. O rokopisu prim. še Schösserjevo poročilo (op. 107).

³⁶ R. G. Puff, »Das Pachergebirge«, Marburger Taschenbuch 2, Graz 1854: Betnava — 44, 81, Limbuš — 44 in Pivoia — 49. Kjer je tudi podan prvi opis tega gomilnega grobišča: »Die alten seitlam gefürmten Hügel bei Hausampacher ersirecken sich so ziemlich zu Füssen des Schlossberges von Norden gegen Süden, vom unteren Kreuze nach der St. Michaelikirche in Oberrösswein gegen die Pappennalle, die von Kötsch zum Schlosse emporführt. Gegen Osten bilden ihre Grenze 4 ähnliche Bauernhöfen, kleine Wäldchen stehen zum Theil auf den Hügel in selbst, die sich in zwei Gruppen theilen, in deren südlicherer die Hügel mehr konisch und regelmässig sind.«

³⁷ Z izjemo »negovskih čelad« iz Zenjaka v Slovenskih goricah, najdenih leta 1811, ki sta jih A. Muehar (op. 24, 486) in R. Puff (op. 30, 2/6) je mimogrede omenjala in povezovala z Germani oziroma »Taschli in Euganejci« niso pisali do tega časa poznali poleg omenjenih »barbarskih srebrnikov« nobenih drugih ostalin predrimskega prebivalstva v teh krajih. Zato je odkritje žarnega grobišča v Rušah četrstoletja pozneje povzročilo pravo senzacijo.

³⁸ A. Muehar (op. 24), 19 ss.

³⁹ Med arheološkimi najdbami navaja A. Muehar (op. 24), 345 ss samo rimske kamne (na str. 446 omenjena najdba »negovskih čelad« je lu dobila svoje meslo najbrž le zaradi »runskih napisov). Prim. pripombe k temu pri F. Pichler, Repertorium I, 127. Ze dokaj številne posamične najdbe prazgodovinskih predmetov po nemškem Stajerskem, ki se jim je leta 1851 pridružil še sloviski kulturni voziček iz Streltzeva, je v smislu leta 1836 po Danecu C. Th. Thomssenu razčlenjenega triperiodnega sistema, vendar s poudarjanjem keltskega izvora pričel popularizirati joanejski arhivar Eduard Pralobevera v članku »Die keltischen und römischen Antiken in Steiermark« v časopisu Der Aufmerksamste leia 1856.

⁴⁰ Druga dva dopisnika v mariborskem okraju sta bila še cirkovški in jareniški dekan Ivan Herga in Franc Cepe. Podatki o Otmarju Reiserju so v SBL 9, 73. Zadnje Puffovo poročilo o kopanjih pri gradnji železnice v Rušah v MhVSt je iz leta 1861.

⁴¹ Za konservatorja na Stajerskem je bil imenovan najprej poštni direktor Jožef Scheiger v Gradeu, ki se je zivahno udejstvoval, vendar v arheoloških zadevah v Mariboru ni ugotovil nič novega. To bi veljalo tudi za enega od najbližjih dopisnikov Morica Sechana iz Ptuja, ki so ga dovolj zaposlovala že pijske antične najdbe.

⁴² Arheološke novice iz Kamilce in Hoč je prinesel v letih 1856—1857 le Notizenblatt der k. k. Akademie der Wissenschaften na Dunaju, kjer je R. Knabl objavil napisna kamna iz teh krajev (prim. op. 48—49).

⁴³ Georg Malij, »Das Bachergebirg, Orographische Skizze«, St. Zeitschrift NF 9, I, zvezek, 1848, 91 s — Betnava, Limbuš, Pivoia. Pri gomilah je tu prvič omenjeno ljudsko poimenovanje »turški grič« in najdba »velikega števila človeških kosti« v bližini. Na zborovanju Stajerskega Zgodovinskega društva v Mariboru junija leta 1876 je prof. Horak, povprašan o »turških grobovih« pri Pivoii, k Malijevim in Puffovim (op. 34, 36) omenbam dodal tudi število gomil — 51 ter še pred Müllerjem (op. 61, tam letnica 1877 torej ne drži!) poročal o kopanju v Kosovi gomili — Mar. Zeitung št. 69 z dne 11. 6. 1876.

⁴⁴ Prva najdba so bili morebiti še noveci, ki jih je podaril I. A. Zupančič (JJ 12 za 1823, 13) 7 — JJ 41 za 1852, 11. Za keltski novec prim. op. 35, rimski srebrnik pa je poslal muzeju »okrajni sekretar Jakob Baneolari iz Maribora« in njegovo najdišče ni posebej navedeno (MhVSt 3, 1832, 37). — V MhVSt 4, 1853, 257 je zraven tega objavljeno še drugo poročilo o najdbah iz gomil v Pivoii, kjer J. C. Hofriehler poroča, da je eno izmed gomil »dal odpreti« tudi A. Feyrer, pri čemer so našli »kose gūnasliih posed in tudi popoimoma ohranjen lonce iz sive glin« (sedaj v Joaneju, inv. št. 4327).

⁴⁵ Eduard Pralobevera, »Archäologische Beiträge. I. Die Fundorte keltischer und römischer Antiken in Steiermark«, MhVSt 3, 1834: Beinava — 123, Bresternica — 122, Hoče — 115, Limbuš — 116, Maribor — 116, Radvanje — 108, Razvanje (nova najdba; zlatnik cesarja Karina) — 120, Studenec — 108.

⁴⁶ MhVSt 5, 1854, 212: »Nach den Mittheilungen des Ausschussmitgliedes Herrn J. C. Hofriehler sind nächst St. Josef ausser Marburg bei der Anlage eines Garlenzaunes mehrere Bronze-

münzen gefunden worden; eine davon, deren Gepräge jedoch ganz unkenntlich ist, wurde dem Vereine übergeben."

⁴⁷ Po MhVSt: 6, 1955, 52 je A. Feyrer podaril naslednje predmete: bronasto sekiro, (Joanej, inv. št. 6234), kos bronaste palčice z drobnimi navoji (= bronasto iglo?), kos železnega obročka in »dvakrat zvito bronasto žico«. Zadnji trije predmeti so zabeleženi tudi v JJ 43 za 1654, 10 kot prevzeti od Zgodovinskega društva, a jih danes v Joaneju ni več mogoče najti. V istem letniku MhVSt je omenjen tudi nespoznavni rimski novce od sv. Jožefa, ki ga je J. C. Hofreiter podaril društvu (51).

⁴⁸ Riehard Knabi, »Unedirte Römer-inschriften aus Steiermark«, Notizenblatt der k. k. Akademie der Wissenschaften (Notizenblatt) 6, Wien 1856, 523. Po tem sporočilu je bila ta nagrobna plošča Secundnusa do obnove cerkvenega obzidja le prislonezna k zidu, vendar pa vanj ni bila več vzdana, ker je T. Mommsen (op. 57, str. 1048) leta 1873 zabeležil, da jo je »leta 1861 kupil Knabi in prepeljal v svoj vinograd v Košakih št. 133 blizu Maribora«. Do danes tega kamna na tem območju (če je podatek »Koschab n. 133 prope Marburgum« pravilno podan in razlagan?) še ni uspelo odkriti. Podroben opis z risbo je bil objavljen v MhVSt: 7, 1857, 113, omenjen pa je tudi v Knablovem nekrologu v MhVSt: 23, 1875, 36.

⁴⁹ Po prvi omembi v Der Aufmerksamkeits z dne 7. 11. 1855, 1619 ga je R. Knabi naslednje leto objavil v Notizenblatt 7, 1857, 162, 362, v MhVSt 9, 1859, 37 pa je bil naveden kot darilo Zgodovinskemu društvu (JJ o tej najdbi nima nobenega obvestila).

⁵⁰ R. Knabi, »Der wahre Zug der römischen Militärstrasse von Cilli nach Pettau«, Archiv für Kunde österreicherischen Geschichtsquellen (AKUGQ) 26, Wien 1861, 45 ss objavlja na priloženi karti znak za milijntki (?) pri Hočah. Informativni (nepopolni) pregled Knablovih sestavkov, med katerimi prevladujejo »Epigraphische Exeurse« v MhVSt, glej pri A. Schiössar, Die Literatur der Steiermark, Graz 1914, 52 ss. Rimske napise je Knabi zbral v neobjavljenem rokopisu »Sylloge scripta titulorum Styriensium omnium (codex ducatus Styriae ephigraphicus Romaniae vetustatis 1862), ki ga hrani univerza v Gradu. Tam so navedeni tudi mariborski kamni: Hoče (Mercur) — št. 381, Betnava — št. 533 in Kamnica — št. 534. Podrobnejši pregled Knablove dejavnosti je objavil F. Pichler v MhVSt: 23, 1875, 1 ss.

⁵¹ V literaturi tega časa je le dvoje drobnih vesti: D. Trstenjak je v Novicah 17, Ljubljana 1859, 106 v članku »Kakšna boginja je bila Nutrix Avgusta?« omenil kamen Nutric, leva pri stolnici in kamne v sodnem stolpu, v MhVSt 13, 1864, 8 pa je navedeno, da sta »gospoda Banečari in Rieck v Mariboru poročala o tam odkriti najdbi noveev...« Ni znano, za kakšno najdbo je šlo, in tudi v JJ ni opaziti, da bi bila dospela v Joanej.

⁵² Codex inscriptionum romanorum Danubii et Rheni, Inscriptiones Raetiae primae, Raetiae secundae, Norici, Pannoniae primae von Hoftra Dr. jur. et phil. Steiner, IV. Theil, Grosssteinheim 1862: Kamnica — str. 481, št. 3277, Betnava — 481, št. 3258 in 3258a, Maribor (naveden je le napis Nutricum) — 482, št. 3259.

⁵³ F. Pichler, Repertorium der steierischen Münzkunde, 1. Band, Die ketischen und consularen Münzen der Steiermark, Graz 1865; v uvodu so omenjeni Betnava, Bresternica, Limbuš, Pohorje, Radvanje in Razvanje (= Pivola) — 40 s, 51, 100; v orisu ketiskih noveev Hoče—Radvanje — 138, Kamnica — 120, Maribor — 138; v seznamu noveev Melje in druge najdbe (156); pri obravnavanju ketiskih imen Hoče — 227, 233 s, Kamnica 229, 232 in Maribor 226, 230; na priloženi karti »Ketische Fundkarte von Steiermark« so vrisana najdišča Melje, Radvanje in Hoče, pri čemer pomenijo »ketiske najdbe« pri poslednjih dveh najdrž predrimске najdbe iz gomil v Pivoli.

⁵⁴ F. Pichler, prav tam, 2. Band, Die Münzen der römischen und byzantinischen Kaiser in der Steiermark, 1867. V uvodu omenja ptsee neugodnejše klimatske razmere za naselitev Rimljanov v Mariboru (VIII) in Puffovu zbirko noveev (XX). V katalogu so naštetih novei Valerija — 132, Gajijana — 139 in Konstantina — 191 iz Betnave (Avrelijan pri Zupančiču, op. 16 in 18, Muehlerju, op. 24, 444 in Puffu, op. 29, 662 in 30 1.161 je tu izpuščen); novec Hadrijana iz Hoče v Robičevi zbirki — 41, št. 1; novei neznanih vladarjev iz Limbuša — 240 (R. Puff, op. 30, 1.169 je imenovani Avgusta, Trajana in Maksimina Tračana); novei Tiberija — 7, št. 9, Faustine sen. — 57, št. 5, Marka Avrelija — 60, št. 3 iz neznanih najdišč v Mariboru v Braunovi zbirki v Lipnici, izgubljene novee Marka Avrelija — 67 iz mestnega središča?, neznan novec od sv. Jožefa — 210 in novec Nerona iz Studencev — 15; novee Gordiana III. s Pohorja (Poštele?) v Knablovi zbirki — 115, št. 12; novei neznanih vladarjev iz Radvanja (Betnave?) v Joaneju — 242 ter novee Karina iz Razvanja (iz gomil) prav tam — 164, št. 10. V zvezi z imeni na rimskih kamnih in reliefi so poleg tega še omenjeni Betnava — 70, 89, 143, Hoče — 19, 142, 163 in Maribor — 17, 30, 117. Numizmatična karta prinaša poleg rimskih cest, od katerih je prek Maribora vrisana je stranska cesta iz Poetovije proti Flavii Soivi, znake za novee, napisne kamne in »druge stvarine«, pri čemer so poleg naštetih najdišč vrisani še Bresternica, Kamnica in Pohorski dvor.

⁵⁵ Zanesljive rimske novee (od 1. do 4. oz. 5. stol.) s Poštele poznamo šele iz Schlosserjevih in Schmidovih izkopavanj v letih 1910—1917 (op. 69), drugi novei s Pohorja na tem območju niso znani.

⁵⁶ Edino za ketiske novee je Karl Plnk v letih 1936—1960 sestavil nekaj pregledov, vendar so bili mariborski novei (po Puffovih podatkih, op. 33) uvrščeni v njegovo tipološko shemo le posredno v obravnavi »Ketisches Silbergeld in Noricum«, Wiener prähistorische Zeitschrift (WPZ) 24, 1937, 42 ss.

⁵⁷ Po MhVSt: 18, 1870, 111 je ranobronastodobno sekiro iz območja današnje Jezdarske ulice podaril Zgodovinskemu društvu inženir Karl Arledter, prav tako pa tudi »ost puščice«, ki je bila najdena v bližini »pri gradnji delavskih stanovanj.« Prim. tudi JJ 60 za 1871, 22. Tam (23) so omenjene še najdbe »dveh fragmentov večje svetle posode, ročaj v obliki ženske glave s piramidalno uredjenimi lasmi«, izkopanih v hiši barona Raitscha nekje na Taboru. Ker najdba v Joaneju ni več ugotovljiva, je časovna pripadnost teh poslednjih predmetov neznanu, a kolikor niso mlajši, bi prišla v poštev le antika, isto velja za »kamniti relief«, ki ga je po JJ 62 za 1873, 26 podaril

Joaneju juvelir Massati. V letih 1875—1876 je baron Salis podaril Joaneju nekaj antičnih novcev, ki pa najbrž niso bili najdeni v mariborskem kraju (JJ 64 za 1875, 15 in 65 za 1876, 16). — Iz tega časa izvira tudi prva arheološka notica v domačem dnevniku Marburger Zeitung št. 68 z dne 11. 6. 1876, str. 2 a: poročilo o zborovanju štajerskega Zgodovinskega društva v Mariboru dne 4. in 5. junija, kjer je bil govor o gomilah v Pivoli in Razvanju (glej op. 43), v Pekrah (op. 69) in o Starem mestu pod Pohorjem.

⁵⁷ T. Mommsen. Corpus inscriptionum latinarum consilio et auctoritate academiae litterarum regiae Borussiae editum (CIL), vol. III, Berlin 1873: št. 5310 in 5311 — Hoče, št. 5312 — Benava — št. 5313 in 5314 — Maribor, št. 5315 — Kamnica, z dopolnilom na str. 1040. Ta zbirka napisov je uveljavila načrtno zapisovanje napisnih spomenikov, s čimer je CIL postal do današnjega dne osrednji forum za proučevanje tovrstnih najdb. Sprotno novice so nato izhajale v rimskih dopolnilnih »Ephemeris epigraphica«, kjer je bil leta 1875 (EE 2, 442, št. 975) ponovno obravnavan mariborski žrtvenik Nutrean, leta 1879, (EE 4, 168, št. 588) pa kamen s Celestrine, ki ga je odkril A. Müllner (op. 60). K temu tretjemu zvezku CIL je leta 1902 izšel dopolnilni zvezek z nekaj novimi najdbami iz mariborskega območja (op. 93).

⁵⁸ A. Müllner je bil že v času svojega službovanja v Mariboru konservator dunajske Centralne komisije. Podrobnejše podatke o njem glej v SBL 6, 163 s.

⁵⁹ A. Müllner, »Die römischen Alterthümer von St. Johann am Draufelde«, Tagespost št. 77 z dne 4. 4. 1873. Kamen v mioklavski cerkvi je še danes vzdian v podnožje stene in je bil te tu in tam površno omenjen: I. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant I, Maribor 1875, 291 (s kratkim opisom), A. Müllner, op. 61, F. Plehler, op. 62, KLDB, 113, AIJ, str. 44. Ovršje nagrobnika z reliefnimi upodobitvami v Pohorskem dvoru je bilo v času Müllnerjevega odkritja vzdiano v stopnicel glavnih vrat. Müllner poroča, da je lastnik gradu Feyrer obljubil izravnati ta spomenik »iz sedanje njegove nečaste lege« in ga vzditati drugam. F. Ferk ga je pri svojem obisku leta 1902 videl »na dvorišču gradu na južni strani« (FTB 1901—1902, 6 za 1902), neznano kdaj pozneje pa je bil verjetno pri kakih obnovitvenih delih prekrit z malto ali uničen, ker danes ni več viden. Prav tam omenja Müllner tudi »potopljeno mesto« v Stražunu. V št. 141 z dne 23. 6. 1873 pa pri opisovanju zgodovine in izvora levov na rimskih spomenikih omenja leva na nagrobniku v sodnem stolpu in citira Trstenjakovo brošuro »Triglav« (izšlo leta 1870 v Ljubljani), ki ima na naslovnici strani sliko levov s sodnega stolpa kot prvo risbo rimskih kamnov iz Maribora.

⁶⁰ A. Müllner, »Archäologische Exeurse nach Süd-Steiermark«, MZK NF 5, 1879, CXXXVI s, omenja, da je — takrat že poprejšnji — lastnik Feyrer pri prenovitvenih delih v gradu odkril dva fragmenta rimskih kamnov z ostanki napisov, ki ju je pozneje kot vzdiana v steno gradu objavil CIL III suppl. 11718 (AED/AV/MA/CONI) in 11719 (del nagrobnika z reliefom moža z girlando v roki in ostankom napisla NIO). F. Ferk (FTB 1899, 11 in 1901—1902, 6 za 1902) si je oba kamna — ne da bi bil zabeležil napise — ogledal vzdiana »visoko v vzhodni steni obzidja« in zabeležil tudi oskrbnikovo vest, »da je bil poprej v severnem delu grajskega dvorišča tudi velik rimski kamen«, kar pa se morebiti nanaša na prvotno lego ovršja nagrobnika, o katerem je poročal A. Müllner? Napis CIL III 11710 je bil pozneje z risbo objavljen tudi v AIJ št. 108 (op. 2) kar pomeni, da je bil do leta 1938 še viden, saj so v KLDB (op. 132, 412) omenjeni 4 kamni. Danes sta oba kamna verjetno prav tako prekrita z malto? — Nagrobnik iz Celestrine je A. Müllner objavil leto poprej: »Archäologische Exeurse durch Südsteiermark und Krain«, MZK NF 4, 1878, LXXXIII, nato pa je bil še objavljen v Ephemeris epigraphica (op. 57), CIL III 11720, v brošuri France Zmazek, Fara sv. Petra pri Mariboru. Krajepisno-zgodovinske črtice, Maribor 1879, 39 in JZK (op. 74, 185), kjer je že omenjeno, da je bil vzdian v bivšem deškem semenišču, današnjem dijaškem domu v Mladinski ulici. Poleg betnavskih najdb ima ta kamen tudi znano prvotno najdišče, ki ga je Müllner opisal: »Die Fundstelle selbst ist ein massiver Hügel aus dem viel Kalktuff herausgegraben wird eine Gesteinsart, die sonst nicht zu finden ist. Der Hügel selbst liegt vielleicht eine Viertelstunde bergan über den Drauspiegel«. Nagrobnik je bil s fotografijo objavljen tudi v AIJ št. 107, kjer je njegova drugotna lega natančneje opisana: »Sedaj v Mariboru v knezoškofijskem deškem semenišču v Trubarjevi ulici (?) na dvorišču vzdian.« Tudi ta najdba je danes izgubljena in je bila verjetno pri povojnih obnovitvenih delih na pri bombardiranju poškodovani stavbi prekrita z malto? — Kamni iz Melja, Kamnice, Miklavža, Betnave in Hoč so tu le omenjeni.

⁶¹ A. Müllner, MZK NF 4, 1878, LXXXIII. Po tem poročilu je bila leta 1877 odkopana »ena izmed največjih gomil«, ker si je lastnik napravil klet (Elskeiler), pri čemer gre za tako imenovano »Kosovo gomilo« sredi vasi, ki jo je opisal tudi P. Schlosser v svojem rokopisu o gomilah (op. 100). V delu odkopane gomile je bil ugotovljen žgan grob s kamnitno oblogo in presenetljivo številnimi najdbami; z veliko množico prazgodovinskih črepinj ter raznovrstnimi predmeti iz stekla, brona, svineca in železa. Najdbe je Müllner posredoval dunajskemu Prirodoslovnemu muzeju, kjer so bili inventarizirani le železni predmeti (inv. št. 3912—3927). — Točno lego najdbe iz Košakov je težko ugotoviti, ker jo je Müllner (MZK NF 5, 1879, CXXXVI) objavil pod »Leitersberg«, a po navedbi nekdanje lastnice K. Weiz je očitno mišljen vinograd povr. 387/1, k. o. Košaki, vzhodno nad železniško progo. Iz podatka, da so bili novel (Avrelijan, Taet, Licinij in Ptolemej VIII in IX) najdeni »med žganino s črepinjami žar« (ki pa niso ohranjene) je mogoče sklepati, da gre za žgan antični grob, ker bi ostaline stavb morale vzbuditi pri vinogradniških delih več pozornosti, a ni bilo s tega kraja pozneje nobenih novic več. Kje so danes novel, se ne da ugotoviti, vendar je glede na Müllnerjeve zveze z Dunajem možno, da jih je poslal nekdanjemu numizmatičnemu kabinetu, kjer pa zaradi tipološkega značaja zbirke večinoma niso vodili najdiščnih podatkov (prim. op. 17).

⁶² Friedrich Plehler, Text zur Archäologischen Karte von Steiermark, Graz, brez letnice (po Schlossarjevi bibliografiji — op. 50, 55 naj bi bila izšla leta 1880, po običajnem citiranju in tolmachenju Dezelne knjižnice v Gracu pa se navaja vedno le letnica 1878); Betnava — 58, Bresterneica — 53, Hoče — 23 (»Keitisches Geräte« ni znano?), Kamnica — 13 (o »mozalku« ni drugih podat-

kov?), Limbuš — 28, Maribor — 4 (Studenti), 21 (Jožef), 30 (mesino središče), 32 (Melje), Miklavž — 35, (H.) Pohorje — 3, Pohorski dvor — 18 (za najdbe iz gomil prim. op. 47), Radvanje — 45, Razvanje — 46, Sv. Peter (= Celesirina) — 38. Pošteja je bila tu le omenjena kot »Staro mesto« pri Radvanju. Najdbe iz Pohorskega dvora (kamni niso omenjeni) so v resnici iz Pivoce, kar velja tudi za del najdb (iz gomil) pri Radvanju in Razvanju. Navedba »Rotwein (Raswai, Razvanje)« je pomota. Navedbe literature vendarle niso dočela izčrpe (pri Mariboru manjka npr. MhVSt 3, 1852, 37, pri Razvanju pa MhVSt 5, 1854, 39) in zanesljive (o Radvanju ni pri Mucharju, Siedermark 1, 401, ničesar, kar velja tudi za MhVSt 10, 1861. XVI ali SB, 1878, Bd. 91, S. 613 pri Betnavi). Karto samo je P. Schlosser (op. 2 — DRMG, 516) strogo ocenil kot »mit grosser Liebe und Sachkenniniss zusammengestellt, aber kartographisch fast unverwendbar, oft erschreckend ungenau, selbst Verwechslungen und Doppelverzeichnungen aufweisend.«

⁶² Josef Andr. Janisch, Topographisch-statistisches Lexicon von Siedermark, Graz; 1. Band (1878): 550 — Pohorski dvor (Pivoča), 766 — Hoče (cit. še 2. B., 191); 2. Band (1878): 55, 191 — Limbuš, 173, 179, 182, 190 s — Maribor (tu omenjen »Castell« v Melju, kip leva pri stolnici pa Janiseh po neznanem viru pripisuje najdišču v Staršah), 191 — Pekre, 727 — Razvanje (= Pivoča); 3. Band (1885): 1103 — Bresternica, 1338 — Beinava (Staro mesto = Pošteja), k Beinavi še cit. 2. B., 191.

⁶³ Leia 1886 srebrnik Aleksandra Severa iz okolice Maribora (JJ 75 za 1886, 15) in naslednje leto kamnito sekuro iz Kamnice (JJ 77 za 1888, 22). Antični »releif ženske glave s posebno frizuro, oprsje mladega moža brez glave in možnar« (= pepelnica?), nakupljeni leta 1891 (JJ 80 za 1891, 38) so po podatkih A. v. Premersteina, (op. 68, 84 s) iz Glavnega trga, medtem ko je tam navedeni nagrobnik Julija Sekundina v resnici iz Landshe ter je (skupno z drugimi predmeti?) po neznanih vezvah prispel v zasebno lasi v Mariboru (prim. CIL III 5362 in 11723).

⁶⁴ Prim. opis tega obdobja pri R. Ložar, »Razvoj in problematika slovenske arheologije«, Zbornik za umetnostno zgodovino (ZUZ) 17, Ljubljana 1941, 120 ss.

⁶⁵ Maloševina Puffova arheološka izkopavanja so bila omejena na Dravsko dolino: leta 1847 na najdišču mitreja v Rušah (po V. Skrabarju, »Ruški mitrej«, CZD 17, 1922, 17 ss »na neznanstven način«) in najzbrž nekoliko poprej na gomilnem grobišču pri Limbušu (po F. Ferku — Poročilo graški hranilnici za leto 1904 — op. 77 — »s pomočjo dijakov«), a o tem niso znani podrobnejši podatki.

⁶⁷ Grabsactien-Karte der Siedermark. Entworfen von Dr. Fritz Pichler, 1887—1888. Graz. Na karti manjkajo najdišča: Kamnica (grobni napis), Bresternica (plan grob?), Limbuš (grob s sarkofagom), medtem ko gomile z bronastimi in železnimi predmeti ter novei (?) sodijo v resnici v Pivočo (tu označeno s Hlausambacher), ta zamenjava pa izvira še iz Pichlerjevega »Teksta...« (op. 62).

⁶⁸ V Archaeografo Triestino, NS 9, Trst 1862, 129 je B. Benussi v razpravi »L'Isiria sino ad Augusto« med rimskimi kamni iz Norika (po CIL) omenil tudi nagrobnik Sennusa iz Hoč. V grški Tagespost št. 320 z dne 26. 11. 1886 je bil objavljen kraček opis Pošteje («Gradiš»). V Letopisu Matice Slovenske za leto 1889, str. 46 je konservator Ceniraine komisije za Kranjsko Simon Rufar v poročilu »Prazgodovinske izkopine po Slovenskem« (po Müllnerju) omenil gomile v okolici Hoč, torej v Pivoči. V dunajskih »Archaeologischen-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich — Ungarn« 14, 1891, 85 s je A. v. Premerstein med zbiranjem gradiva za dopolnilni zvezek CIL opisal Sennusov nagrobnik v Hočah, ki je bil po prvem zapisu iz leta 1597 izgubljen in v tem času ponovno odkrit, ter kamen iz mariborskega Glavnega trga, ki pa je bil po izvoru iz Landshe (op. 64). Najdbi je naslednje leto omenil tudi W. Guritt v MZK NF 17, 1891, 248.

⁶⁹ Prvo vest o teh gomilah je na zborovanju štajerskega Zgodovinskega društva v Mariboru junija 1876 sporočil dr. M. Reiser, ki je govoril le o 4—5 nepreiskanih gomilah — Mar. Zeitung št. 69 z dne 11. 6. 1876. Odioid morda tudi Janisehev podatek (op. 63). — MZK NF 17, 1891, 128 (prim. tudi zapiske sejnih poročil v Mittheilungen der Antiquarischen Gesellschaft (MAG) 22 (NF 12), Wien 1892, [20]. Najdbe iz dvanajstih gomil so kot »darilo dr. Otmarja Reiserja in cand. jur. Ernesta Reiserja« zabeležene v JJ 80 za 1891, 35 in vpisane v inv. knjigi Joanceja pod št. 2330—2338, 5259—5276, 7201—7204. To očito niso bile vse najdbe, ker je dr. Otmar Reiser ml. leta 1905 podaril mariborskemu muzeju še troje glinastih posod, pri čemer je bilo v inv. knjigi št. 1864—1866 navedeno: »Najdišče v neki gomili JV od vile Reiser v Pekrah v 1880 letih.« Danes o gomilah zaradi na novo urejenih sadovnjakov ni več sledu, a tudi v poznejši literaturi so bile le mimogrede omenjene. F. Ferk si je v svojih dnevnikih (op. 77) le mimogrede zapisoval drobne podatke (FTB 1899, 29 ss, 1000, 72, 1901, 24, 1902—1003, 100, 1904, 3 ss), teren pa si je ogledal le priložnostno, ko je leta 1901 opisal grobišče: »Leider sind auf dem Reisergrund bereits alle gestürzt, so dass die Erhöhungen und die Zwischenräume zu den einzelnen Grabhügeln stark ausgeglichen sind.« leta 1904 pa je zasedil tudi podatke o najdbah starih imejtev in izročilo o »stari vasi«, oz. »starih Pekrah«. Se bolj priložnostno je te gomile kot arheološko točko omenjal P. Schlosser v rokopisu (op. 104), Uranij 4, 1911, 347, karta, DRMG (op. 103) in pri W. Schmidu (op. 2, 230, sl. 1), v novjšem času pa B. Teplý (op. 144).

⁷⁰ MZK NF, 20, 1894, 248 s. V tem poročilu (ko so bili kamni še na terenu) Guritt še ni mogel razbrati napisa na nagrobniku CIL III 14106, ki ga je nato objavil v MZK NF 23, 1897, 105, vendar pa je slabo ohranjen napis še pozneje vzpodbujal k novim razlagam (prim.; CIL III 14366⁷¹, AIJ 105, A. Beiz, Germania 24, 1940, 150 — za napisa AIJ 105 in 106 ter nazadnje J. Šašel (op. 133, 4* za vse tri kamne). Možno je, da so bili nagrobniki prvotno v rabi pri bližnjih gomilah. Po JJ 85 za 1886, 42 je kamne podaril Joaneju veleposestnik in gradbeni mojster Lang. Poteg gornjih obravnava jih je B. Sarja še bežno omenil v KSM (op. 2, 74) in arheološki karti (op. 135, 41). Morebiti izvira iz tega groba tudi bronasti kipee gote Venere, ki ga je deset let pozneje kupil ptujski muzej (MZK 4. F., 4, 1905, 306, sl. 74), shranjen tam pod inv. št. 2106 (a po M. Abramčiču, Poetovio, Wien 1925, 114 »sodoben ponaredek«). F. Ferk (FTB 1001—1002, 58 in 11 s za 1902) je na tem območju ugotovil »16 gomil, mnoge močno izravnane«, pri čemer bi grob s ptoščami bil v oni izmed njih, v drugi v bližini pa naj bi bil njegov pomočnik Martin Vnuk iz Ptujja »s svedrom začutil marmorno ploščo«, prav tako pa v bližini v drugih grobovih »zidovje«.

²¹ Poleg zgoraj navedenih obravnav se tem napisom še nihče ni podrobneje posvetil. Prav tako ni znana usoda ostalega marmornega gradiva iz groba. V bližnjih velikih gomilah so bile prve najdbe ugotovljene šele pred leti (op. 147), po izročilu domačinov bi lahko pod teraso domnevali antične stavbe. Skovrt ta kraj je nedvomno peljala ljudi rimska cesta, ki ji je dostej le F. Ferk (op. 70, 10 in RTB 1907, 60) posvetil nekaj opazovanj.

²² »Prachistorisches vom Bacher«. Tagespost št. 317 z dne 17. 11. 1894. Notica z opisom Poštele pravzaprav samo sledi Müllnerjevimi podatkom v Argo 10, 1891, 196 (»Kleine Mitteilungen«).

²³ C. Hillt, das Bachergebirge. Klagenfurt 1893: Betnava — 175, Ilče — 174, Limbuš — 151. Pivoča — 175. Iadvanje — 176. Med viri navaja Hillt Puffa ter Schmutzov in Janischev leksikon, drugih del (Mucharja, Phellera itd.) pa očitno ni upošteval. — Pohorje je čisto mamilo opisovalec, od Puffa (op. 36) in Malijja (op. 23) do Schlosserja (op. 103). Podoben opis je objavil tudi profesor Frane Horák (»Das Bachergebirge. Eine Monographie.« Program O. Gymn. Maribor 1881, 20 ss in 1882, 23 ss, nedokončano), ki je v tem času tudi topografsko posnel pivolske gomile (MhVSt 25, 1877, XV omenja njegovo poročilo v graškem Zgodovinskem društvu o pečelnih gomilah in najdbah iz njih) ter poslal podatke R. Kronesu, ne da bi bili kje objavljeni (P. Schlosser, op. 100). Prim. še pregled spisov o Pohorju (in Pošteli) pri A. Schlossar, op. 50, 134 ss.

²⁴ J. Pajek, Die fürstbischöfliche Residenzstadt Marburg, 1900: Betnava — 21, Celestrina — 21 ss, Ilče — 20 s, Limbuš — 21, Maribor — 10 ss. Po AIJ 113 (op. 2) je pri opisu meljskih kamnov zamenjal starejši Firmusov nagrobnik z novo odkritim kamnom. Kombinacije napisov iz Melja in Celestrine so zmotne. Ovršje nagrobnika AIJ 113 je nato (s sliko) objavil še Arnold Schöber, Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien, Wien 1923, 134, št. 294, sl. 155, nagrobnik M. Ulipja je Pajek objavil tudi v MZK NF 27, 1901, 10. Zanj in za pečelnice AIJ 111 gleda A. v. Premerstein. »Römische Inschriften in Marburg« (Steiermark), ZJK NF 2, 1904, 181 ss. V okviru študije o tej vrsti najdb jo je podrobneje opisala Erna Diez, »Die Aschenkisten von Poetovio«, v Jahreshefte des österr. archäologischen Institutes 37, 1948, 185 ss, sl. 40. Oba kamna sta danes v mariborskem muzeju, prav tako ovršje nagrobnika iz Meljskega dvora, ki ga omenja Premerstein »am sogenannten Meilingerhof... links von Einfahrtstore an der Hausecke eingemauert« (prim. op. 91j).

²⁵ »Quellen und Forschungen zur antiken Geschichte und Geographie (W. Sieglin): Fritz Pichler, »Austria Romana. Geographisches Lexicon aller zu Römerzeit in Oestreich genannten Berge, Flüsse, Häfen, Inseln, Länder, Meere, Postorte, Seen, Städte, Strassen, Völker«. Heft 2, Leipzig 1902. Tu so najdišča le našeta: 44 — Kamnca, Melje (keltski novel), 45 s — Maribor, Studenci (rimski novel), 68 — Pohorski dvor — Pivoča (kamnito orodje), 70 — Poštele (gradišče), 86, op. 1 — Radvanje (ležišča železa?), op. 2 — Pohorje, Pekre, Razvanje (gomile), 89, op. 1 — Poštele (gomile). Nekaj naštanjavljeno v imenu zvezka 4, 1904.

²⁶ Iz mariborskega kraja so v dunajski Prirodoslovni muzej, ki ima prazgodovinski oddelk, prišli le redki predmeti kot darila posameznikov (prim. op. 3), od katerih je po imenu znan le A. Müllner (op. 61).

²⁷ JJ 90 za 1901, 37. V istem zvečku je vpisano še dvoje mariborskih posamičnih najdb: bronasta sekira, »najdena pri Mariboru«, čemur ustreza v nvi knjigi Joaneja pod isto št. (10242) najdišče Gleinstätten, in kamnita sekira »iz Maribora«, pri kateri pa je in nvi knjigi pod isto št. (3995) rubrika za najdišče prazna. Primer s sekirjo iz Gleinstätten daje slutiti, da bi tudi za te najdbe morebiti smeli iskati ustrezno najdišče v nemškem Pomurju, ali pa gre za napačen vpis.

²⁸ Izčrpnjše podatke o Ferku glej v SBL 2, 176. Podrobnosti o nastanku obeh društev oziroma muzejev objavlja Fran Kovačič, »Postanek in razvoj mariborskega muzeja«, ČZN 23, 1923, 255 ss.

²⁹ Ob svojem obsežnem in dolgoletnem rednem počitniškem topografskem raziskovanju je Ferk le malo napisal in le je vzrok, da je njegova vloga pri proučevanju mariborskih starin ostala domača neopažena. Od vsch raziskovanj je v glavnem objavil le skop opis rimskih cest (»Vorläufige Mitteilungen über das römische Strassenwesen in Untersteiermark« v MhVSt 41, 1893, 212 ss), medtem ko je vse drugo gradivo ostalo v rokopisih, z izjemo letnih poročil graški hranilnici (ki mu je z denarnimi prispevki omogočala delovanje) večinoma v neurejenih terenskih zapiskih. To rokopisno zapuščino hranita sedaj Joanej in Deželni arhiv v Gradcu. Za slovenske kraje posebej važne »počitniške dnevnike« iz let 1879—1906 (zvezki za leta 1870, 1907—1909, 1911 so v deželnem arhivu) hrani Joanej, kjer jih je leta 1961 pisec dobil na vpogled. Izpisovanje podatkov za delovno območje mariborskega muzeja je odlije v teku. Tu obravnavani podatki izvirajo večinoma iz teh zvezkov (»Ferien-Tagebuch« — FTB) in manj iz zgoščenih poročil graški hranilnici (»Poročilo« za ...), ki jih za leta 1891—1891, 1897—1873, 1902—1905 in 1908 v konceptih hranil Deželni arhiv. Podroben seznam te zapuščine v graškem Joaneju in arhivu hranita mariborski muzej in zavod za spomeniško varstvo SRS v Ljubljani.

³⁰ Poleg prvih vesti v dnevnem listu (Mbz št. 92 z dne 14. avgusta 1900, Tagespost št. 243 z dne 4. septembra 1900 ter št. 266 z dne 26. septembra 1901) so Ferkovi podatki o Pošteli in izkopavanjih ohranjeni v FTB 1909, 51 ss, 1902—1903, 146 ss in »Poročilo« za 1903. Podatki o legi sond so skopi, načrt o njih ni bil ugotovljen, je pa verjetno obstajal, ker je P. Schlosser vrisal njegove jarke (vsega skupaj osem) v topografski načrt Poštele pri W. Schmidu, op. 2, 232, sl. 2. Najdbe od tod (črepljnc, železna sekira idr.?) so danes najbrž izgubljene, čeprav jih je Ferk utegnil oddati mariborskemu muzeju. Tam ni bilo o tem nobene evidence, a v FTB 1902—1903, 147 je Ferk omenil, da je »najčaj boljših kosov vzeti s seboj v Gradec«. Mariborski in graški muzej sta vpisala prve najdbe s Poštele šele v časih lastnih raziskovanj od leta 1911 dalje. — Gomilno grobišče pod Poštele na »Lopi ravni« oziroma pri »Habakuku« je Ferk prvič omenil v FTB 1899, 33 in ga nato opisal v FTB 1900, 74 ss. Slevila teh gomil, ki sestavljajo dvoje skupin, iz teh zapiskov ni mogoče dočeti zanesljivo ugotoviti. Po Schlosserjevemu načrtu

(prim. op. 100) jih je bilo 40, medtem ko jih Ferk omenja 34. Tudi ni docela jasno, koliko gomili je Ferk odprl — omenjeno je osem gomil. Po primerjavi z njegovimi opisi in poznejšo Schiosserjevo skico grobišča bi bile to gomile št. 3—5 v južni in gomile št. 24—20 v severni skupini grobišča Najdbe so razen dveh kamnitih predmetov v ptujskem in graškem muzeju (op. 3) najbrž vse izgubljene. »Polarizbo žaro« je po FTB 1904, 6, s skico, v eni izmed gomil našel ieto poprej tudi tedanji prebivalec »Lepe ravne« F. Predan (»Habakuk«). Poročila o kopanju so ostala v rokopisu: FTB 1901—1902, 24 ss, 1902—1903, 26 in 141 ss ter v »Poročilih« za leto 1902 in 1903, ie na kratko so bila omenjena v Tagespost (kot zgoraj in št. 278 z dne 9. oktobra 1902), vsaj delno so mišljena tudi v vesti o kopanju gomil »pri Razvanju« v ČZN t, 1904, 94. Pozneje je te gomile le še bežno omenjal P. Schiosser v rokopisu op. 104, Uranil 4, 1011, 347, pripovedkah o Pošteli (op. 2, 15) in DRFG (op. 2, 458 s), vrlsane so bile na karti v MPK (op. 2, 230, sl. 1), nato pa je bil o njih govor še trikrat (Jutro št. 31 z dne 5. februarja 1933, B. Saria, KSM 6, 1939, 73 in pri Schiosserjevih Baehern - Sagen, op. 2, 10 s). — O pivotskih in razvanjskih gomilah si je Ferk zapisal nekaj podatkov o starih kopanjih (op. 34) in v FTB 1890, 51 po izročilu opisal odkopavanje ene izmed gomil v Pivolu leta 1877, ko so se trije delavci ubili (prim. podatke o tem pri Schiosserju, op. 100). Po Horáku, čigar podatki niso znani (op. 73), imamo pri Ferku v FTB 1900, 70 ss, 1901—1902, 26 ss in 5 ss ter »Poročilu« za leto 1902 na razpolago nekaj opisov gomil, poprejšnjih najdb in deloma kopanj (prim. tudi ČZN kot zgoraj). Vseh gomil v Pivolu in Razvanju je Ferk naštel 69, podrobnejši opis tega najdišča je v pripravi. — V FTB 1904, 29 ss je podan tudi prvi opis gomil pri Limbušu, drobne vesti pa so tudi v FTB 1900, 60 ss, 1902—1903, 16 ter »Poročilih« za 1903 in 1904. — Ferkova kopanja pod Poštelo in v Razvanju so omenjena tudi v zapisniku občnega zbora Muzejskega društva z dne 27. novembra 1902: »Da sich der Ostabhang des Baehers in den Gemeindegebieten Rossweln, Kötsch und Pivola als ausgiebige archäologische Fundstätte erwiesen hat, hat der Ausschuss an den sächsischen Landtag e'n Gesuch gerichtet um einen Beitrag von 600 Kr., der es dem Vereine ermöglichen soll, in den benannten Gemeinden Grabungen vornehmen zu können. Leider hat aber dieses Gesuch . . . bisher im Landtage keine Friedigung gefunden. Unterdessen hat der Herr Professor Ferk mit eigenen Mitteln in den Gemeinden Pivota und Rossweln Grabungen vorgenommen und auch mehrere Waffen und Gefäße aus der Keltenzeit zutage gebracht, welche Funde dermalen beim Oberlehrer Atzier in Rossweln aufbewahrt sind. Die Grabungen konnten aber damals nicht fortgesetzt werden, weil infolge der militärischen Übungen in dieser Gegend das Grabungsgebiet abgesperrt war.« Na ta kopanja se očitno nanaša tudi poročilo s seje mariborskega Zgod. društva z dne 14. maja 1904 (v mariborskem arhivu), po katerem so bile leta 1903 »gomile pri Hočah nemetodično razkopavane za nemški muzej«, iz njih pa je pobrani predmeti za razstavo. Iz ene od teh gomil naj bi bilo dobilo Zgod. društvo od Ferka »črepinje za primerjavo«. — Če bi bil imei Ferk kopati tudi pri Miklavžu, ni znano, ker je v zapisniku seje odbora Muzejskega društva z dne 5. junija 1903 omenjeno te: »Mit dem Herrn Carl Seherbaum wurde vereinbart, dass in seinen drei Tumulls auf selnem Gute in St. Nicolai Grabungen vorgenommen werden dürfen.« V zapisnikih seje odbora z dne 4. marca 1904 in občnega zbora dne 13. marea 1905 so ta kopanja še vedno omenjena le kot delovni načrt društva. Po Ferkovih zapiskih (FTB 1901—1902, 30 ss in 10 ss, »Poročilo« za 1902, FTB 1907, 60) je sicer videti, da si je ogledoval tudi tamkajšnje gomile, kopal jih pa ni (prim. op. 70). Tako so do najnovejšega časa ob skromnih omembah (W. Schmid, op. 102, AIJ, op. 133, str. 44, B. Saria, op. 135 in S. Pahič, op. 149) pršle skoraj v pozabo.

⁶⁰ V svoji razpravi o rimskih cestah (op. 78) se Ferk še ni dotikal mariborskega prostora, pač pa je od leta 1899 dalje v njegovih dnevnikih in »Poročilih« vrsta podatkov o sledovih rimskih cest: Betnava — FTB 1899, 51, 1901—1902, 35, 1902—1903, 3 in »Poročilo« za 1902, Bohova — FTB 1901—1902, 26 za 1902, Bresternica — FTB 1901—1902, 30 ss, Hoče — FTB 1899, 55, 1901—1902, 24 ss za 1902, »Poročilo« za 1902, Itočko Pohorje — FTB 1899, 47 ss, Kamnica — FTB 1902—1903, 13, 1905, Iistek, 1907, 71 s, Limbuš — FTB 1899, 30, 1902—1903, 16, 1905, 23, Maribor — FTB 1901—1902, 6, »Poročilo« za 1902, 1905, 90, Miklavž — FTB 1901—1902, 10 s za 1902, »Poročilo« za 1902, Pivola — FTB 1900, 70, Poštela — FTB 1900, 73 ss, Radvanje — FTB 1899, 39, 1901—1902, 25 ss, »Poročilo« za 1902, FTB 1904, 6, Razvanje — FTB 1899, 53 ss, 1901—1902, 28, 22 ss za 1902, Studenci — FTB 1899, 34 s, 1900, 40, 1905, 26, Tezno — FTB 1901—1902, 30 za 1902 in »Poročilo« za 1902. Vse te podatke bi bilo seveda treba še proučiti in preveriti na terenu, zato ntmajo dokončne veljave. — Utrdbe v Pekrah — v jarkom od ostale ravnice ločenega ovalnega prostora 5 X 7 m si Ferk zaradi pomanjkanja najdb še ni znal pojasniti (FTB 1904, 49 ss), jasen pa ni bil spooetka piti W. Schmidu (op. 102). — Ferkova kopanja pri Boifenu na Itočkem Pohorju so odkrila, a ne razrešila še danes nejasno vprašanje »gomil« in najstarejše naselitve pohorskih vrhov (FTB 1899, 43 ss, 1900, 47 ss, 1901—1902, 24 ss, 1902—1903, 27, 95 s, »Poročilo« za leti 1903 in 1904). Stoitvne gričke v tem okolišu, kjer je bil pri kopanju ugotovljen le pepel (po Ferku »Lelehenfett«) in enkrat »kos žilindre črnega stekla« je Ferk v svojih zapiskih različno razlagal: kot »mejnike«, »kenotafe (spominske grobove)«, »spomenike nosačev stekla«, »gomile letoštetja«, »krščanske grobove«. V Tagespost št. 243 z dne 4. septembra 1900 je navedeno starejše mnenje, da gre na tem »grobišču, raztezajočem se na več kilometrov« za grobove rimskih steklarskih delavcev. Prim. tudi poročila v MbZ in Tagespost v op. 79! P. Schiosser (rokopis — op. 104, Urania 4, 1911, 371, Der Sagenkreis — op. 2, 5, DRFG — op. 2, 547, karta) je te tvorbe od »Gačnika« nad Poštelo do »Gomile« nad Lobniškim potokom opisal kot skupine gomilnih grobišč (znaki +1 do +8 na karti sl. 1 pri Schmidu — op. 2, 230) z več sto gomilami, ki so »večinoma zelo nizke in neopazne, največkrat komaj pol metra visoke« in naj bi pričale za močno poselitve pohorskih bregov nad močvirno ravnino. Vendar pa od tod ni mogoč navesti nobenih najdb in zato so te pohorske »gomile« prišle v pozabo.

¹⁴ Radvanje: a) žarni grobovi — FTB 1899, 28, 1901—1902, 21, 1905, 21, 1907, 68, prim. še op. 88. b) najdbe opek, kamnov in železnih predmetov na nekdanji Scherbaumovi njivi (pare. 118 in sosednje, k. o. Sp. Radvanje?) — FTB 1899, 34, 1900, 39 in 1901—1902, 35, e) gomila v gozdu — FTB 1900, 39 in »Poročilo« za 1903; Betnava: ostanki ruševin, kamni, gomile, rimska cesta — FTB 1899, 47 ss, 1900, 75, 1901—1902, 28 ss in 25 za 1902, 1902—1903, 1 ss, »Poročilo« za 1902; Dogoše — FTB 1901—1902, 49 in 10 za 1902; Studeneč: zidovi pod Pekrsko goreo, ob izročilu o vasi in cerkvi sv. Kunigunde — FTB 1900, 39 ss, 1905, 16. V Stražunu (FTB 1899, 34, 1900, 37, 1901—1902, 40 in 12 ss za 1902, 1902—1903, 4 ss, »Poročilo« za 1902) je videi Ferik gomile v nepravilno izoblikovanih tvorbah pod tczensko teraso in na drugi strani starc dravske struge proti Makedonski ulici in jih je našel skupno 118. To »pivojski podobno nekropolo« je prisodil v rimsko dobo, ker je našel v še danes ohranjeni jami največje »gomile« tik pod ježo terase nekaj najdb: »spodnji del rimskega glinastega vrča in rimsko zidno opeko z ostanki malte«, jama pa si je razlagal kot delo divjih kopačev — iskalec zaklada. O teh stvareh ni pozneje nihče pisal in tako je ta teren z nenavadno razkopano površino ostal do danes neproučen (prim. op. 31). Isto veja tudi za ledino »Stara vada« vzhodno od Bohovc, kjer gre po pripovedovanju domačinov o nekdanjih najdbah verjetno za ruševine antične stavbe (prim. tudi bližnjo najdbo antičnega nagrobnika — op. 104). — O Dogošah je v sejnem zapisniku Zgod. društva z dne 22. novembra 1903 zapisano, da je »dr. Pipuš odkril v Dogošah star kastei, ki ga je Ferik zamenj iskal. V bližini druge starine. Bi se dalo odkopati« (v mariborskem arhivu). V CZN 1, 1904, 211 pa je vest o tem objavljena pri poročilu iz naslednje seje dne 14. maja 1904, češ da sta tajnik F. Kovačič in soodbornik G. Majcen »v smislu sklepa v zadnji seji« polzvedovala o starinah na tem območju in ugotovila, da so »ob cesti med Brezjem in Dogošami na njivi zadeli večkrat ob zid in prav tam se je našlo marmorno korlece, ki sedaj stoji za kropilnik pod stolpom podružnice v Brezju.« Potem se o tem najdišču ni več pisalo. V CZN (zgoraj) je omenjena le še najdba denarja (?) na njivah »Dobrave«, o gomilah pa ni nobene vesti.

¹⁵ Betnava: žrneljni kamen je bil najden »na začetku lipovega drevoreda, ki peije k državni cesti, kjer so vedno izkopavali kamne« in je bil takrat izročen Muzejskemu društvu (FTB 1902—1903, 1 ss), danes pa je v mariborskem muzeju, inv. št. A 2515. Bresternica: o eni sekiri naj bi bilo sporočilo od A. Müllnerja (po listiku v zavlitku »Archäologische Vormecke« — v graškem Joaneju), dvoje sekir od tam pa naj bi bilo v rabi kot utež pri vratih v zasebni lasti pri neki Windsam (FTB 1901—1902, 58, 1905, listek). V Bresternici je Ferik lahko še polzvedel tudi o najdbah iz gramoznice (op. 26), in sicer naj bi bilo po izjavi očividca Wiesthalerja tam najdeno orožje, »oklep nekoga viteza« in železna krsta? (FTB 1904, 32). Hočko Pohorje: »kamnito sekiro v obliki motike z luknjo« naj bi bil našel kmet Nerath (p. d. Potnik), a je njena usoda neznana (FTB 1899, 54). Zraven tega si je Ferik v FTB 1902—1903, 27 zapisal podatke o gomili pri kmetu Lešniku (p. d. Lobniku) in si ogledal še do danes nepojasnen kamnit napis severovzhodno nad Špurejevo domačijo na Hočkem Pohorju št. 42 (FTB 1899, 49 in 1900, listek). O kamnitih sekirah od tod prim. še Schiosserjevo podatke v op. 104! Maribor: Srebrnik Tita je muzeju daroval učitelj Emil Ruprecht iz Radvanja (FTB 1900, 38). Kamnita sekira s Piramidce je bila najdena pri rigotanju (FTB 1902—1903, 21). Čeprav je lastnik vinograda baron Twiecki »ni hotel oddati mariborskemu muzeju«, jo je pozneje dr. Rak najbrž le pridobil in bi utegnila biti isti predmet kot najdba inv. št. A 6 v mariborskem muzeju. »Bronasta pogačica« (FTB 1901—1902, 27) je tudi ohranjena (op. 87). O sicer neznani najdbi iz Melja si je Ferik zapisal (FTB 1901—1902, 57): »... Müller erzählet vom prähistorischen Fund in der Ziegelei in Mölling. Prof. Biber an Realschule erhielt vom Kaufmann Meyer von der Ziegelei die Funde — vor 2 bis 1 Jahren im Lehm ausgegraben — Waffen aus Hirschgeweih, Knochen und steinerne Ringe... Fund von Ziegelofen in Mölling — Tiefe 4 m. Auch Kohle da.« K temu še pripis na str. 51: »Ott hat einen gut erhaltenen Steinhammer an der Hilber geschickt, gefunden in Mellung.« Pobrežje: O tej najdbi ima Ferik zapisano (FTB 1901—1902, 43): »Lehrer Ledinek hat einen herrlichen Eisenschwert, eine prachtvolle eiserne Lanze mit breitem Blatt aus La Tènezeit. Gefunden in Unter-Pobersch in einer Schottergrube. Geschenk des Finders Franz Reibenschuch, Gastwirt und Grundbesitzer.« Oba predmeta je pridobil Ferik za ptujski muzej. (V. Skrabar, op. 114, 147), po zadnji vojni pa F. Baš za muzej v Mariboru (inv. št. A 1621—1622). V FTB 1901—1902, 23 za 1902 omenja Ferik še druge, do danes nepreverjene najdbe s Pobrežja: »La Tènezeit: 1899 in Ober-Pobersch, westlich des gegenwärtigen Friedhofes, auf Grund des Lösehnig hat H. Johann Reibenschuch eine Schottergrube gehabt, jetzt Gemüsegarten. Fundlage 0,5 m tief eine erdene Hefe, beim Graben zerschlagen? Die Fundgrube nördlich von Lösehnig Haus am Nordende des heutigen Gemüsegartens...« — Radvanje: Otdot omenja Ferik (FTB 1907, 68, 73) troje kamnitih sekir, in sicer: »Auf dem Wege nach Rothwein lag nordöstlich vom Gasthof Hointaner am Wege die untere Hälfte eines kleinen Steinbeiles.« Datje: »Ich fand Halbstücke von 2 Serpentinbeilen in Rothwein. Das eine südöstlich vom Schulhaus an der Strasse, das andere auf dem Fahrwege nördlich von Gams.« Ker bo Gams najbrž pomenilo Kamniec, bi tretja najdba verjetno izvirala od tam in bi jo morebiti smeli istovetiti s Schiosserjevo navedbo kamnite sekire iz »Gamsergraben« (P. Schiosser, DRIG — op. 2, karta). Usoda teh najdb ni povsem zanesljivo znana, sodeč po zapisniku občnega zbora Muzejskega društva z dne 21. marca 1907, kjer je med Ferkovimi darili muzeju omenjeno tudi dvoje kamnitih sekir, ju je poklonil muzeju. Po opisu bi prvi najdbi še najboljje ustrezala polovica kamnite sekire inv. št. A 100, ki ima vpisano najdišče Nova vas? — Poleg teh je v Ferkovih dnevnikih najdlj zapiske še o nekaterih drugih, nepreverjenih najdbah: Hoče, keramična najdba iz leta 1898 — FTB 1899, 55, Kamniec, najdba bronaste »sfinge« z neke njive — FTB 1901—1902, 31, Maribor, najdba žare — FTB 1902—1903, 15, Pekre, najdba velikih in

votlih opek pri gasilskem stolpu — FTB 1899, 51 in Rogoza, najdba antičnih črepinj — FTB 1907, 63.

⁶³ Ferkovi podatki imajo predvsem topografsko ceno, zlasti, ker ljudska tradicija, ki je bila v njegovem času še živa, nagio ugaša. Izkopaval je sicer z določenim znanstvenim namenom, a v bistvu kot laik, torej brez načrtov, profilov in zahtevnejših meritev in najbrž večkrat pri delih (tudi na Poštei je zanj kopal ptujski kopač M. Vnuk) niti ni bil redno navzoč. O njegovih najdbah so tako ostali le najsplošnejši podatki z redkimi skromnimi skicami, zapiski pa so včasih hudo neurejeni in jih je težko raztoimati. Njegove ugotovitve o rimskih cestah in poteh po Pohorju so še vedno problematične, kar pa ni njegova krivda, saj je nanje vendarle prvi resneje opozoril. Pri tej ali oni stvari je bil tudi premalo kritičen ali prenagljen, česar pa mu kot samouku tudi ni mogoče preveč zameriti. Poleg pomembnih odkritij v Ptujju se njegove arheološke zasluge v Mariboru osredotočajo okrog Poštei, saj je njegova zasluga (po Schiösserju, Urania 4, 1911, 349): »im Jahre 1903 auf ein, wissenschaftlichen Kreisen völlig unbekanntes Kastell aufmerksam gemacht, demnach die prähistorische Wallburg am Rečnikkogel intellektuell entdeckt zu haben.« Vendar pa se W. Schmid, ki je po Ferkovi smrti njegovo rokopisno zapuščino sprejel v muzej, zanjo očitno ni posebno zanimal.

⁶⁴ Na tem mestu bodi izrečena iskrena zahvala sedanjemu predstojniku arheološkega oddelka Joancu dr. W. Modrišanu, ki je dal Ferkovo zapuščino z razumevanjem in ob ugodnih pogojih na razpolago.

⁶⁵ F. Kovačič (op. 77, 256 s) omenja tudi nekaj podrobnosti o razprtiji med Ferkom in Ptujčani. Iz svojih zapisov Muzejskega društva v Mariboru je mogoče sklepati, da je bil Ferk užaljen, ker ga društveni odbor leta 1902 ni več izvolil v svojo sredo, z naknadno motivacijo: »weil man ihn, der ohnedies soviele für die Gründung des Vereines gethan, doch unmöglich noch weiter in Anspruch nehmen wollte und könne« (zapisnik z dne 16. 10. 1902). Vendar pa so se Mariborčani še vrsto let potem o njem pohvalno izražali ter mu leta 1902 podelili naslov »ständiger Fachmann«, leta 1906 pa ga imenovali za prvega častnega člana društva. Prim. tudi Kovačičevo pripombo o brezuspešnih poskusih slovenskega Zgodovinskega društva, da bi s Ferkom navsezelo stike (prav tam, 257, op. 3).

⁶⁶ Potem ko je na običnem zboru Muzejskega društva dne 27. 9. 1902 trgovec J. Pročern poročal, da jo je že pred dolgimi leti našel v kleti svoje hiše in je na seji odbora dne 16. 10. odbornik Serpp podal pismeno poročilo o ogledu, jo je društvo očitno kmalu nato prevzele, ker je bila 16. 11. že vpisana v inv. knjigo (GBMV št. 7, sedaj inv. št. A 2309). Prvi jo je objavil A. v. Premerstein v JZK (op. 74), 181 ss, sl. 129. Tam navedeni datum pridobitve (»Sommer 1903«) se ne ujema s tem vpisom, ponovljen pa je še v A1J 111. — Ob istem času je bil v Pivoll (v gomili) ugotovljen »sarkofag«, ki ga je izkopal neznan kmet. Tu je društvo prehitel neki kamnosek iz Rač, ki je kamen pred prevozom razbil, tako da ga društvo ni hotelo več prevzeti, »weil wegen der Größe des Steines die bedeutenden Übertragungskosten in keinem Verhältnisse zu seinem geringen Werte gestanden waren« (zapisnik obnega zбора z dne 27. 9. 1902). Razen v Tagespost št. 274 z dne 9. 10. 1902 ni bila ta najdba nikjer omenjena in je tako prišla v pozabo.

⁶⁷ Te najdbe, vpisane v inv. knjigi Muzejskega društva (GBMV), so razen treh posod iz Pekar inv. št. A 2498—2500, žare inv. št. A 2871, fragmentov kotliča inv. št. 1349 in kosa bronaste pogače inv. št. A 2870 danes izgubljene. Poleg rimskih novcev je bilo med njimi: dvoje rezlj. železnih nožev, rimska fibula, dvoje kamnitih sekir (Ferkovo darilo junija 1906 — morebiti najdbe iz Radvanja, prim. op. 82), sušična ost, dvoje rimskih opek in troje kamnitih sekir iz časov pred prvo svetovno vojno.

⁶⁸ Po inv. knjigi (GBMV) je muzej prejel leta 1903 trinajst, leta 1904 sedem, leta 1907 pa devet posod, medtem ko bronasti predmeti niso bili vpisani in v svojih zapisnikih z dne 13. 3. 1905 (»die Funde von Urnen«), 23. 1. ter 17. 3. 1908 (»keltische Tongefässe«) tudi niso omenjeni. Zato ni gotovo, ali so pozneje kot radvanjska najdba vodeni bronasti predmeti res od tod. Zraven imenovanih sta nekaj najdb posredovala tudi dr. Albert Leonhard st. (9. 6. 1903 podaril pet žar) in neki Jurič (9. 10. 1904 prodal sedem posod). O »sistematičnih arheoloških izkopavanjih v ležiščih liovke pri Radvanju« zato ne more biti niti govora, kot je to zatrjeval A. Serpp v Festblätter zum 10. steirischen Sängerbundfest in Marburg, 1908, 10. Zanimivo je, da se Ferk ni ogrel za odkopavanje teh grobov, kar bi bilo v primeru s kopanjem gomil lažje in hvalečnejše delo. Radvanjske najdbe je omenil podrobneje je v FTB 1902—1903, 16 za 1902: »Beim Oberlechner (Ziegeleibesitzer) besah ich mir die 1901 Herbst ausgegrabene Urne und die Beigaben a) Ring aus Bronze = Ringgold, b) ferner 2 Bruchstücke von dickeren Ringen — wohl Theilgeid, Obolus . . . — dabei ist ein Ringstück Doppeldraht gewesen. — An der Fundstelle fand man noch mehrere Urnen mit Asche, ohne Beigaben, aber sie waren alle zerdrückt und es ist nicht möglich mehr herauszukriegen. — Wie tief sie lagen vergass ich zu fragen« (prim. isto vest z razlago ovratnice in kosov obroča kot denarnih vrednosti v »Poročilu« za leto 1902). Zadnja vest s tega najdišča je zabeležena v zapisniku seje odbora Muzejskega društva z dne 7. 3. 1920: »Der Ziegelmeister der dem Baumeister Nassimbeni gehörenden Ziegelei in Unter-Rothwein berichtet über einen sich bei ihm befindenden alten Tontopf mit Knochen-Überresten. Es erfolgt der Vorschlag, den Fund gelegentlich zu besichtigen.« Pred prvo svetovno vojno sta ga omenila še F. Kovačič, ČZN 2, 1905, 77 in P. Schiösser, rokopis — op. 104, Urania 4, 1911, 437, Bachernsagen — op. 2, 6, DRfG — op. 2, 547, in pri W. Schmidu — op. 2, 230, sl. 1.

⁶⁹ F. Kovačič (op. 77), 261 ss.

⁷⁰ Za Dogaše prim. op. 811 — Gradišče v Limbušu je verjetno poznal že Puff, čeprav ni o njem nič napisal. Ogledoval si ga je tudi A. Müllner in njegovo mnenje o »rimskem taboru«

(kar verjetno izvira iz povezav tega utrjenega prostora s staro domnevo o taboru rimske legije — prim. op. 32) je prišlo tudi v Limbuško kroniko (prim. M. Godec, »Limbuš pri Mariboru«, ČZN 11, 1914, 69). Po zapisniku 5. seje Zgodovinskega društva v Mariboru z dne 14. 5. 1904 sta ga tega leta F. Kovačič in Limbuški nadučitelj Ortnig ponovno »odkrila«. Ferk, ki si je v FTB 1899, 29 najprej zapisal ljudsko izročilo »An der Drau nördlich vom Lembach soll einst ein Kloster gestanden haben« in v FTB 1900, 66 podatke iz župne kronike o »rinskem taborišču« (v »Poročilu« za 1902 govori o »rinski naselbini«), ga je poleti leta 1904 pregledal in na kratko opisal (FTB 1904, 40, 1905, 22, »Poročilo« za 1905). Ker se je Zgodovinsko društvo v tem času tudi ukvarjalo z izkopavanji na Hajdini in pozneje v Središču, za bližnje najdbe ni bilo večjega zanimanja. A tudi lastnik gradišča F. Robič ni takoj dovolil izkopavanja (F. Ferk, »Poročilo« za 1905: »Grabung... hat der Besitzer nicht gestattet« in P. Schlosser, rokopis — op. 104: »Bedauerlicherweise gestattet es die nationale Unduldsamkeit des der Hochintelligenz angehörigen Besitzers nicht, selbst nur sondierungswelse Grabungen vorzunehmen«). S posredovanjem Zgod. društva pa je bilo to vendarle urejeno in v sejnem zapisniku z dne 22. 5. 1912 zapisano: »Dr. Luschnin dovoljeno kopanje v Limbušu. Vodi bo W. Smid. Dubiete dobi muzej Zgod. društva« (prim. tudi ČZN 9, 1912, 159). Poročilo o tem kopanju, kjer je P. Schlosser sodeloval z meritvami in izdelavo načrtov, je W. Schmid poleg kratkih vesti v Tagespost št. 318 z dne 17. 11. 1912 in v Anzeiger (op. 99), 7. 5. 1913, št. 11, 8 s objavil v MPK (op. 2), 266 ss.

⁹¹ Predvsem najdbe iz Schmidovih kopanj na Poštei in v Limbušu v letih 1911—1917: JJ za 1911, 43, 101 za 1912, 20, 103—104 za 1914—1915, 35 s, 105—100 za 1916—1917, 23. F. Ferk je daroval razne predmete, a večinoma iz ptujske okolice. H. Winkler pa pridobitev iz svojih kopanj pri Slovenjem Gradcu. — V tem času je izšel tudi jubilejni zbornik Das steiermärkische Landesmuseum und seine Sammlungen, Graz 1911, kjer je Riehard Meil v sestavku »Prähistorische Sammlung, Münzen- und Antikenkabinet.« med najdbami iz mariborskega območja omenil le v letih 1827/1828 odkrite rimske grobove pri Limbušu in kamnito orodje iz Pohorskega dvora, izviraajoče v rnesni in gomili v Pivoli.

⁹² Podrobnejše podatke o njem glej v SBL 9, 222 in v člankih po njegovi smrti leta 1953: L. Kretzenbacher, Blätter für Heimatkunde (BfH) 30, 1956, 100 s in L. Schmidt, Zeitschrift für österreichische Volkskunde, 1956, 155.

⁹³ CIL 111, Supplementum, 1902. Poleg dopolnitov o Sennusovem nagrobniku iz 110č (11712) in žrtveniku Nutricam iz Maribora (11713) so bili tu priobčeni novi kamni: fragmenta napisov iz Pohorskega dvora (11718—11719), nagrobnik iz Celestrine (11720), kamni iz Miklavža (14106, 14107 in 14108 : 14368³) ter nagrobnik iz mariborske stolnice (15206).

⁹⁴ A. Mally, Gassen-, Strassen- und Plätze-Buch der Stadt Marburg a. d. Drau, 1906: 30 — Slomškov trg: marmorni lev pred stolnico naj bi (kot je pisal že Janisch — op. 63) izviral iz Starš, 74 — Pristan: fragmenta nagrobnikov v sodnem stolpu, 78 — Trdinova ulica v Meiju: ovršje nagrobnika, ki ga Mally (kot že Premerstein — op. 74, 185) pomotoma istoveti z nagrobnikom Firma, znanim že Puffu (op. 30). Kaj se je dogajalo s Firmovim nagrobnikom po letu 1847, ko ga je Puff videl prislonjenega k zidu na dvorišču gospodarskega posojja bivšega mejskega gradišča, in Mommseu, ki mu ga je Wilimanns pred letom 1873 tam še narisal, do leta 1900, ko je Pajek odkril vzdano ovršje drugega nagrobnika in ga imel za Firmovega z napisom, »skritim pod mahto zidu«, ni znano. Ker napis ni omenjen, je v zapisniku seje odbora Muzejskega društva z dne 29. 6. 1904 najbrž mišljen novo odkrit kamen: »Schlieslich wird noch erwähnt, dass bei der ehemals Gerderschen Fabrik in Meiling ein römisches Fries und... eingemauert sind, welche... zu erwerben wären.« Ob izidu ALJ leta 1930 je bil Firmov nagrobnik že v muzeju, ovršje drugega pa je muzeju »podarila Nabavljajna zadruga državnih nameščencev leta 1940« (po Baševi inv. knjigi 1. št. 65). Na str. 125 po Puffu ponovno omenjen »tiak« pri vili Langer v Ljudskem vrtu (Bianik) je pozneje F. Baš (ČZN 29, 1934, 56) razlagal kot dokaz za razširjenost žarnega gradišča še na južno stran Mladinske ulice.

⁹⁵ V njegovem pisanju je vidnih več smeri: opisovanje arheoloških najdišč, v glavnem Pošteie in gomil v Pivoli in Razvanju — nekaj rokopisov o tem, zlasti o gomilah — op. 100 in 104 (prim. tudi seznam vseh njegovih, tudi neobjavljenih spisov v Der Sagenkreis der Pošteia — op. 2, 67), ni nikoli izšlo in jih hrani graški Joanej; opisovanje geografskih, zgodovinskih in podobnih zanimivosti Maribora, Pohorja in Dravskega polja (npr. op. 106—107) ter zbiranje pripovedk, od katerih so pošteiske izšle leta 1912, druge pa šele v letu njegove smrti (op. 2).

⁹⁶ Medtem ko je bil F. Ferk najbolj poučen le o rimskem obdobju in je starejše najdbe omenjal le kot »predrimske« ali »prazgodovinske«, je v Schlosserjevih spisih Schmidova znanstvena koncepcija prazgodovine že povsem očitna. Njuno arheološko sodelovanje je pomenilo predvsem, da je P. Schlosser kot izveden praktik opravljal meritve terenov in izdeloval načrte, teorije in profile. W. Schmid pa je vnesel v to delo načrten in popolnost znanstvenih potreb ter prvi podrobneje opredeljeval prazgodovinske najdbe. Podrobnejše podatke o W. Schmidu glej v SBL 9, 222 s kot tudi v bibliografiji njegovih del v »Schild von Steier« 2, Graz 1953, 143, kjer je opozorjeno na izrpnjejše poročilo v Zgodovinskem časopisu 5, Ljubljana 1950, 292 ss.

⁹⁷ Ime tega gradišča se je uveljavilo kot »Pošteia«, a njegov izvor še ni raziskan. Enako star naziv je tudi »Staro mesto«, ob katerem pa je Puff pisal že leta 1852 (MhVSt 4, 1853, 256): »Die Staro mesto, vom Volke auch Pošteia genannt...«. Drug naziv je omenjen v »Tagespost« št. 329 z dne 25. 11. 1888 v notici: »Von Herrn Felix Kravany in Marburg erfahren wir, dass von der Bevölkerung mit dem Namen: 'Gradiš'...« — F. Ferk, ki je na arheoloških ogledih zbral tudi druge podatke in je gradišče opisno imenoval »Castei« (FTB 1899, 35 s) ali

»Wallburg« (»Poročilo« za 1903), navaja leta 1899 (kot zgoraj, 29) naslednje inačice: »Das Castrum liegt auf der Flur Priskera (von prisca castra?) — wütdisch Blisteria* — ... Burgstall ...* ... ob von Pistera — ob Pistera Pferdestall!« ter dalje (kot zgoraj, 36): »Das Castrum führt im Volke die Namen: Koštel, Furstela, Puštela...« — P. Schlosser (Urania 4, 1911, 347 ss) je sledil Ferku in tako poleg »Kastell« pisal o prazgodovinski »Wallburg am Rečnikkogel« ter omenjal (prav tam, 444): »Der Volksmund kennt die Wallburg schon seit jeher und nennt sie vorzugsweise »Poštella«, auch »paštella«, eine Slavisierung des Wortes Kastell, der deutsche Teil der Bevölkerung mitunter, und zwar sehr richtig, »Burgstall« und »Burgstela.« — W. Schmid je sprva pisal »Der Ringwall am Rčnikkogel« (Tagespost št. 300 z dne 29. 10. 1911), pozneje pa »Poštela«, in pripominja v MPK (op. 2), 232 s o imenu naslednje: »... vom Volke allgemein Poštela genannt (Burgstelle, vgl. dazu den Castellier Postel bei Centa in Südtirol, ...). Der Name staro mesto (alte Stadt), mit dem R. Puff in den Mitt. des histor. Vereines für Stelermark IV, Heft 1053, S. 256, in denselben Mitt. 25. H. 1877, S. XVI und A. Müllner in der Argo 1894, S. 196 den Ringwall bezeichnen, wird jedoch von der Bevölkerung nur selten als Flurname verwendet; es wird vielmehr erzählt, dass auf der Poštela eine alte Stadt gestanden habe.«

⁹⁸ Morda je bilo to predvideno za tretji del razprave, kot bi lahko sklepali po zadnjem odstavku v drugem delu (MPK 2/4, 1924, 390): »Ein dritter, abschliessender Teil folgt.«

⁹⁹ P. Schlosser, Blätter zur Geschichte und Heimatkunde der Alpenländer (BGHA) 2, Graz 1911: št. 34, 133 ss (priloga k listu Grazer Tagblatt št. 99 od 9. 4.), št. 45, 177 ss (GT št. 251 od 10. 9.) in št. 51, 215 s (GT št. 335 od 2. 12.); Urania 4, 1911, št. 21, 347 ss, št. 22, 369 ss (slike najdb), št. 28, 443, št. 15 iz leta 1912, 269 ss (slike najdb in risbe obnovljenih posod), ter št. 38 iz leta 1913, 621 ss (opis izkopavanj v letu 1912 s tlorisi in risbami najdb); Die Umschau, Frankfurt a. M. 1911, št. 18, 375 ss (slike); k temu še Der Sagenkreis der Poštela in DRfG (op. 2). — W. Schmid, Tagespost št. 330 od 29. 10. 1911, št. 318 od 17. 11. 1912, št. 244 od 5. 9. 1913 in št. 159 od 23. 6. 1914; začasna poročila v Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien (Anzeiger) z dne 7. 5. 1913, št. 11, 128 ss in z dne 3. 3. 1915, št. 7, 29 ss ter poglavitno delo o Pošteli v »Die Ringwälle des Bachernggebietes« (MPK — op. 2), 232 ss. O izkopavanjih leta 1917 je Schmid objavil le poročilo v Anzeigerju dne 15. 5. 1918, št. 55, 198 ss, tam opisane novo odkrite stavbe pa niso bile več vrisane v noben načrt Poštele. — Kratka poročila so izšla še v: Wiener Zeitung št. 247, 1911 (P. Schlosser), ZhVSt 1912 — op. 106 (P. Schlosser), MbZ št. 90 z dne 29. 11. 1911, MZK 3. F. 10, 1911, 74 (W. Schmid), Tagespost št. 81 z dne 22. 3. 1912, MAGW 42 (3. F. 12), 1912, [151 ss] (W. Schmid), MbZ št. 41 z dne 5. 4. 1912, MZK 3. F. 12, 1913, 104, MAGW 44 (3. F. 14), 1914, [45 s], (W. Schmid), Wiener prähistorische Zeitschrift (WPZ) 1, 1914, 135 in 2, 1915, 141, MAGW 45 (3. F. 15), 1915, [26 s], (W. Schmid) ter 46 (3. F. 16), 1916, 97 (A. Mahr), ZhVSt 17, 1919, 334, H. Pirchegger in W. Schmid — op. 113, BfH 4, 1925, 17 ss in 5, 1927, 62 (W. Schmid), ČZN 29, 1934, 56 ss (F. Baš) in Jutro št. 162 z dne 18. 7. 1934 (B. Grile) o novih sondiranjih ter Schlosserjeve dopolnitve v MbZ št. 12 od 18. 1. 1938. — Med številnimi kratkimi omenjani in citirani še: ČZN (F. Kovačič) — op. 108, H. Pirchegger — op. 111, Jutro št. 276 z dne 21. 11. 1922, Starinar (V. Skrabar) — op. 114, W. Schmid — op. 112, G. Majcen — op. 115, F. Kovačič — op. 116, Jutro št. 186 z dne 15. 8. 1926, GV (F. Baš) — op. 112, WPZ 14 — op. 127, 117 (G. Merhart), ČZN (F. Baš) — op. 122, F. Baš, Vodnik — op. 122, Jutro št. 31 z dne 5. 12. 1933, ČZN 28, 1933, 36 (F. Baš), Izvestja Muzejskega društva (IMD) 2, 1934, 46, F. Mišič, v Žaru in čaru šumovitega Pohorja, 1934, 31, 49, Jutro št. 162 z dne 18. 7. 1934, št. 35 a z dne 11. 2. 1935 ter št. 114 z dne 17. 5. 1938, A. Schober, Die Römerzeit in Österreich, Wien 1935, 74 ss, Paulys Real-Encyclopaedie der classischen Altertumswissenschaft, neue Bearbeitung (G. Wissowa), Neunter Halbband, Stuttgart 1934, 4 (srednjelatske najdbe), 11 (kovačnica) v sestavku o Tauriskih (M. Fluss), KLDB — op. 132, ALJ — op. 133, Jahreshfte des österreichischen Archäologischen Institutes (JÖAI) 31, 1938, Beiblatt 88 (W. Schmid), MbZ št. 143 od 25. 6. 1939 (P. Schlosser), ČZN (F. Baš) — op. 126, KSM (B. Sarla) — op. 134, ZUZ 17, 1941, 137 (R. Ložar), ZhVSt 36, 1943, 138 s (W. Schmid), Das Joanneum 6, 1943, 23 (W. Schmid), Arheološki vestnik (AV) 1, 1950, 28 (J. Korošec), 4, 1953, 179 (J. Klemenč), A. Schober, Die Römerzeit (2. izdaja), 1953, 52, 115 s, F. Mišič, Lik in mik zelenega Pohorja, 1953, 22, B. Teplý — op. 144, AV 7, 1958 (S. Pahlč), B. Sarla, »Die vorgeschichtlichen Ringwallsysteme in Slowenien«, Südost-Forschungen 15, München 1956, 47, P. Schlosser, Bacher-Sagen, 1956, 10 s, W. Modrijan — op. 113, Celjski zbornik 1959, 270 (A. Bolta), H. Pirchegger (op. 148), 15 in M. Straka, Unterstelermark (op. 145), ki pretrava njen pomen kot veliko pričezališče. — Izkopavanja na Pošteli in ugotovitve s tega najpomembnejšega in najbolj raziskanega štajerskega gradišča so bile torej sproti in zadostno predstavljene javnosti. Zato dovolj populariziranemu pomenu Poštele manjka le še katalog najdb.

¹⁰⁰ Schlosserjev delež pri kopanjih na Pošteli je viden tudi v sejnih zapisnikih Muzejskega društva z dne 10. 3. 1911 (o topografskem snemanju terena), 20. 2., 14. 3. in 10. 10. 1912 (o izkopavanjih in razstavljanju najdb v dveh omarah v muzeju), 20. 3. 1913 (Schlosserjevo predavanje na obnem zboru) in 23. 3. 1914 (zahvala ob njegovem odhodu iz Maribora). Nič pa ni tu omenjenega o kopanju gomil v Pivoli in Razvanju, za katere je Schlosser izdelal tlorise in profile ter nekaj risb najdb, kar je skupno z obema rokopsoma o njih »Hügelgräbergruppe von Hausampacher — Kötsch« in »Hügelgräbergruppe von Rossweln« (oboje temeljitno predelano po W. Schmidu) ostalo neobjavljeno in je sedaj shranjeno v graškem Joaneju. Schlosser sam je pivolske gomile v tisku le bežno omenjal v Der Sagenkreis der Poštela (op. 2), 6, DRfG (op. 103), ZhVSt 1912 (op. 106) in BfH 2, 1924, 60. W. Schmid se je prav tako omejil na kratko omembo kopanj z »neznatnimi najdbami« (WPZ 1, 1914, 135 in MAGW 44 3. F. 14), 1914, [46], medtem ko so bile v MPK (op. 2), 230, na karti sl. 1 le brez razlage vrisane (točka +13 in 14). Posredno se na pivolske gomile nanašajo tudi poznejše omembe kamnitega

orodja pri Pohorskem dvoru, ker temelje na v gomili najdeni kamniti kopači: H. Pirchegger — op. 111, W. Schmid — op. 112, F. Baš — op. 132, KLDB — op. 132 in B. Těplý — op. 144, še bolj pa citiranje Pivole pri primerjavah žarnogrobišnih najdb: F. Staré, Razprave SAZU 3, 1953, 141 in ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani, 1954, 97, S. Pahič, AV 5, 1954, 255, medtem ko so bile poslednje omenjene še pri E. Baumgartnerju, KSM 1, 1934, 298, izrecno pa v Alfj (op. 133), str. 44, pri Schlosserju, Bachern-Sagen, 61. S. Pahiču, Razprave SAZU 3, 1957, 65, op. 135 in J. Teržanu (op. 19), 23. Najpodrobnejši sestavek o njih po Schlosserju pa je napisal B. Grlic, Večernik št. 285 z dne 16. 12. 1932, 5, ki je najdišče v gozdišču med Razvanjem in Hočami opisoval kot gradišče, predvsem zaradi dveh okopov, ta »dodnevni utrdbeni nasip« pa je F. Baš (op. 132) pozneje opredelil kot »mejo latenske ali rimske nekropole z mogočnimi gomilami.«

¹⁰¹ W. Schmid, (op. 2), 266 ss. O gomilah so tu podani le splošni podatki, medtem ko skle grobov in najdb Schmid ni objavil. Ti in drugi podatki so ohranjeni med Schmidovo zapuščino v graškem Joaneju.

¹⁰² W. Schmid, (op. 2), 271, še pravi: »Die Bedeutung des Ringgrabens ist vollständig unklar.« V razpravi »Beiträge zur Geschichte der Frühmittelalterlichen Besiedlung der Steiermark«, ZHvSt 18, 1922, 38 (prim. tudi op. 112) pa ga pod vplivom Menghinovih opozoril ob oceni njegovih kopanj v WPZ 2, 1915, 142 uvršča med podobne utrdbe («Hausberge») na Hajdini (Rokov grič), Kocjanu, Pamecah in Raduša. V to skupino najdišč je pozneje domneval še Pohorski dvor (op. 112), nanj se je pri oboje skliceval tudi P. Schlosser v MbZ (op. 107). — Tu je omenil tudi gomile pri Miklavžu (36) v zvezi s spekulativnimi razpravljanji o legi »acervi duo« (prim. tudi izvajanje V. Levca, »Pettauer Studien« v MAGW 35. (3, F. 6), 1905, 84 ss).

¹⁰³ P. Schlosser: »Beiträge zur historischen Geographie des Bacherngebirges in Südsteiermark. I. Bachernwald.« DRIG (op. 2), 455 ss. S statističnim obravnavanjem ostankov oglja s Poštele, Limbuša, gomil pod Poštele in v Pivoli ter žarnih grobov v Radvanju je pokazal, da sta v prazgodovinskem pohorskem gozdu prevladovala žlahtni kostanj in hrast, v MbZ (op. 107) pa je leta 1938 opozoril na to, da se je ta drevesni sestav (vsaj na Poščell) ohranil do srede 19. stol., ko sta zaradi močnejših posgov ljudi v njem pričela prevladovati smreka in bor. — »11. Vor- und frühgeschichtliche Verkehrslinien im Bacherngebirge«, prav tam, 516 ss. Poleg razpravljanja o antičnih poteh (op. 105) so tu navedena večnoma že znana mariborska najdišča: Bcnava (Schlosser lokalizira semkaj »stari oz. rimski Marlbor« ter »stare oz. potopljeno mesto«) — 519 s, 547 s; Bohova (pri Schlosserju Rogoza, lokalizacija izvira iz ljudske rabe, a najdba po legi bolj sodi v Bohovo) — 547; Hoče, mljnik, rimska cesta v Zg. Hočah — 547 s; Hočko Pohorje, kamnite sekire v »Zitterberggrabnu«, in gomile vrh Pohorja — 547; Limbuš, nasebina oz. gradišče — 520, 547; Pekre, gomile — 547; Pivola — gomile — 547; Pobrežje, tu naj bi bil že v antiki po ježi terase urejen prístup k prehodu čez Dravo v Melje — 552, op. 32; Poštele, gradišče in gomile — 519, 547; Radvanje, žarni grobovi — 547 s; Razvanje, gomile — 518.

¹⁰⁴ P. Schlosser, prav tam, karta, ga označuje kot »nerazliskano gradišče« (na str. 516 naveden članek »Luzlberg bei Gams« ni izšel v BGHA), pač pa je bil skrajšan porabljen za članek o mariborskih utrdbah (op. 107) v MbZ z dne 9. 7. 1939. F. Baš je pripisoval tej postojanki prazgodovinski izvor, prim. Jugoslovenska revija 5, 1937, št. 11—12, 18, kakor Poštele in Limbuš, vendar ni od tam nobenih najdb. H. Pirchegger, »Luzlberg und Mömpelgard«, MbZ št. 274/275 z dne 30. 9./1. 10. 1944 pa je tu videl fevdalno posest z razvojem imena Ludovicberg = Lutzlberg = Luzlberg in ga v svoji karti »Herrschaften und Gütern« (op. 146) samo vrisal kot »Mons Ludovici«. — Nagrobnik pri Bohovi (prim. op. 106) ima že izbrisani napis in rabi danes za mejnik med katastrskima občinama Bohova in Rogoza. Ker že zaradi svoje teže in skromnega namena ni mogel biti pripeljan od daleč, bi bil lahko v zvezi z ledno »Stara vcs« približno 500 m stran (op. 81), h kateri je bila ugotovljena še bližje ležeča točka, imenovana »brltof«. — Med nove najdbe bi sodila tudi najdba »neolitskih kamnitih sekir« v nekdanjem »Zitterberggrabnu«, ki je najbrž v zvezi s Ferkovimi podatki o podobnem predmetu (FTB 1899, 54 — op. 82), omenjena («auf Nerathischem Grunde unweit der Mühlenruine im Zitterberggraben») pa je bila tudi v neobjavljenem Schlosserjevem članku »Der vorgeschichtliche Bachernberg und sein unmittelbares Anland« (rokopis v graškem Joaneju). Ta sestavek je bil namencen kot razlaga h karti pri Schmidovem opisu Poštele (op. 2, 230, sl. 1), ki je ostal brez legende deloma nejasen, a iz neznanih vzrokov ni bil objavljen. Tam oštevilčena grobišča je Schlosser navedel: Grobišča in posamične gomile: a) na grebenu Pohorja in ob njem: 1. na »Gomili«, 2. na severnem pobočju, 3. na južnem pobočju, 4. po grebenu, približno 2 km daleč, 5. na pobočju SV pod Bolfenkom, 6. približno 1 km proti SV nekako 100 m nižje, 7. severno od kmetu Robarja, 8. na »Gačniku« pri Poščell, 9. na »Lepi ravni« (pri »Habakuku«); b) ob vznožju Pohorja in v bližini: 10. severno od Bezene, 11. v »suhem jarku« severno od Limbuša, 12. na Reiserjevem v Pekrah, 13. v Razvanju, 14. v Pivoli, 15. v gozdu med Hočami in Slivnico, 16. pod grajskim grčem v Slivnici, 17. v Morju zahodno od ceste Fram — Polskava, 18. blizu Jožefa nad Slov. Bistrico, 19. posamične gomile: v Razvanju pri bivši Tauschevi vili, nad Razvanjem pri Gačnikovi koči ter med Limbušem in Rušami; c) plani grobovi: 20. v Rušah, 21. v Radvanju in 22. vzhodno pod Pohorskim dvorom.

¹⁰⁵ »Verkehrskarte zur Vor- und Frühgeschichte des Bacherngebietes« prinaša le glavne kategorije najdišč: nasebine, utrdbe, grobove ter najdišča neolitskih predmetov, kamnolomov in rudnikov, kakor tudi »drugih najdb«; zato je še vedno nepopolna, čeprav je bila popolnost zaželeno, kot pravi avtor v pripombah h karti, kjer navaja tudi vire in svoj delež (516). Poleg v tekstu omenjenih so tu vrisane še najdbe: Bresternica, gomila in druge najdbe; Kamnica, »dokazana rimska nasebina« in neolitska najdba, tudi »nerazliskano gradišče« na Lucijnem bregu; Hočko Pohorje, »rimski studenec« pri gomilah na grebenu; Limbuš, »do-

kazana rimska naselbina« (poleg gradišč in grobov); Malečnik (Sv. Peter), rimska najdba in grob (= nagrobnik s Celestrine); Maribor, razne najdbe, tudi neolitska najdba v Melju, »neopredeljene gomile« proti Kamnici, rimska najdba s Tabora (Magdalena); Studeneč, rimska najdba; Zrkovci, »neopredeljena gomila«. — »Dokazani rimski naselbini« pri Kamnici in Limbušu sta dvomijlivi, gomile pri Bresternici in Zrkoveh so najbrž grobne najdbe s teh krajev (v Zrkoveh ni bilo poprej razen omembe »mnoštva človeških kosti« v ČZN 1, 1904, 211 — iz časov kuge? — nič znanega). Nova je točka »Haldenberg« v zahodnem delu Maribora, s čim je v zvezi, ni znano. — Karta prinaša prvi prikaz rimskih cest, zasnovan na Ferkovih in Fischingerjevih ugotovitvah. Prehod čez Dravo tu ni prikazan tako, kot da bi bil med Pobrežjem in Meljem (str. 552), jugovzhodna (pocetovjska) priključka k cesti Celeia — Flavia Solva ob vzhodnem Pohorju ne vodita k Betnavi, kakor tudi ni odepod proti Rušam izpeljan od tod, temveč ob Dravi prek Studeneev. Shematično je prikazan tudi odepod obravnavke poti na levem bregu reke, ki je očitno imel izhodišče pri rečnem prehodu. Med Betnavo in Limbušem ni nobene zveze, čeprav so ravno tu antična najdišča. Ruška cesta se v Rušah konča v slepi ulici, eesta za Solvo je narisana proti Sentilju in ne pravilno čez Kungoto in Flaž, a to že ne sodi v okvir Maribora. Na podlagi pripovedk in drugih podatkov je skušal Schlosser najti rimskim cestam tudi starjšo podlago in je na črti Poiskava — Hoče — Razvanje — Pošteia — pohorski grebeni proti zahodu videl tako pot, ki naj bi bila od Razvanja (po Ferku pa od Betnave) pomenila pozneje tudi rimsko prometno žilo.

¹⁰⁶ P. Schlosser, »Aus der Türken- und Franzosenzeit Marburgs und Umgebung«, ZhVSt 10, 1912, 59 ss (s podobno karto, ki se s Pošteio in Bohovo veže na arheologijo); Bohova (Rogoza) — 78, Pivoia — Razvanje (gomile tod po izročilu »turški griči«) — 78 ss, Pošteia — 80 ss, Radvanje (tu navedeno izročilo o »predturškem Radvanju« ob kolovozu s tremi kapelkami mimo pokopališča in starih ruševin se ujema s Ferkovimi podatki o podobnih najdbah — op. 81) — 82. s. — V »Der Sagenkreis der Pošteia« (op. 2) ni arheoloških novic: Betnava — 6, Hočko Pohorje — 5, Maribor — 71, Pivoia — 6, Pošteia — 5 ss, Radvanje — 6. V tem delu je navedenih tudi več ljudskih pripovedk o nastanku Maribora, navedene pa so tudi Mayerjeve razlage o Mariani (op. 10), čeprav to ni »najstarejše tiskano poročilo« o tem vprašanju.

¹⁰⁷ P. Schlosser, »Anfänge des Befestigungswesens auf dem Boden der Umgebung Marburgs, MbZ, št. 142, 25. 6., št. 154, 9. 7. 1939 ter »Vom Ringwall Limbusz zur Festung Marburg«, MbZ št. 160, 16. 7. 1939, kjer je skušal istovetiti srednjeveški utrjeni Maribor s prazgodovinskimi načinom utrjevanja na gradišču pri Limbušu. V razpravi »Marburg an der Drau als Festung«, ZhVSt 33, 1940, 7 pa opozarja na trdnjaviški videz strmine z bivšo sinagogo ob Glavnem trgu, odkoder zares izvirajo tudi rimske najdbe (op. 64 in 120). V članku »Aus einer Handschrift Dr. R. G. Puffs« v MbZ št. 12 z dne 16. 1. 1939 pa dopolnjuje nekdanje Puffove navedbe o Pošteii s svojimi ugotovitvami. Poleg že znanih podatkov o Betnavi, Mariboru in Studenečih omenja tudi »staro mesto« v Stražunu in nove podatke o najdbah »starih zidov« in kamnov pri oranju pri Razvanju, kar je omenjeno tudi v Bachern-Sagen (op. 2), 52.

¹⁰⁸ Za Sehmidovo kopanje prim. Anzeiger in ZhVSt 1919 v op. 99. Poleg tega bi edino pisanje v tem času bila še omemba »nekdanje naselbine« Pošteie v Kovačičevem obravnavanju cerkve sv. Aneha v ČZN 13, 1917, 49.

¹⁰⁹ F. Kovačič, (op. 77), 261 ss.

¹¹⁰ Izčrpnješe podatke o Kovačiču glej v SBL, 539 ter v Bašovem orisu v ČZN 34, 1939, 1 ss. Aktivno je posegel v arheologijo že leta 1907, ko je pričel izkopavati rimsko stavbo pri Središču, arheološke novice iz raznih krajev pa je objavil že v prvem letniku ČZN.

¹¹¹ F. Kovačič, »Mariborsko vprašanje«, ČZN 16, 1920/21, 20 je dopuščal možnost, da bi bila na Piramidli že pred fevdalnim gradom naselbina — gradišče, o drugih arheoloških najdbah pa je le kratko zapisal: »Pikli steer, a nedvomni rimski spomeniki dajo sklepati, da je že v rimski dobi bila tu neka postojanka, najbrž na višini pri Melju. Neko rimsko mestee je gotovo bilo za današnje Betnavo, v prastaro dobo sega naselbina v Pobrežju, v Studenečih in Razvanju.« — H. Pirhegger, Geschichte der Steiermark 1, Gotha 1920: Betnava — 35, 45, Hoče — 35, Kamnica — 3 s, Limbuš — 12, Maribor — 4, 37, 44 s, Pivoia (Pohorski dvor) — 3, Pošteia — 9 ss, Radvanje — 5, Razvanje — 14. Razen Pošteie, ki je obširneje opisana po Schmidu, gre drugod le za naštevane najdišč. Izjemoma pri Mariboru pravi Pirhegger: »An Stelle des heutigen Marburg stand zur Römerzeit höchstens eine kleine Ansiedlung, denn Bauüberreste wurden bisher nicht aufgedeckt;...« Delo je bilo napisano med prvo svetovno vojno in zato obravnava še edotno Stajersko.

¹¹² W. Schmid, »Südsteiermark im Altertum«, v Hausmann, Südsteiermark, Ein Gedenkbuch, Graz 1925: Kamnica, kamnito orodje — 1, Maribor Tabor (Magdalena), bronasta sekira (op. 56) — 2, Pekre, ranosrednjeveška utrdba — 27, Pivoia (Pohorski dvor), kamnita kopača (iz gomil) — 1, Pobrežje, latenski grob — 12, Pohorski dvor (»Dorfburg oder Hausberg« = Hiaus (= Burg) am Bacher. Ta pregled seveda ni imel namena v podrobnejšem navajati najdišč in zato je tu (npr. predvsem vse gomile!) marsikaj izpuščeno.

¹¹³ Drobne vesti so se seveda pojavljale še pozneje, vendar jih poslej ne kaže več dosledno upoštevati. Tako je v graških »Blätter für Heimatkunde« izšlo več člankov: o Pošteii — W. Schmid, op. 99, pivolskih gomilah — P. Schlosser, op. 100, žarnem grobišču ob Mladinski ulici — A. Serpp, op. 123. Prav tako je H. Pirhegger leta 1925 v domoznanskem priložniku »Abriss der steirischen Landesgeschichte«, 9 ss, ponovno opisal Pošteio, W. Schmid pa ji v širšem pregledu »Die südlichen Ostalpenländer« v 15. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission (RGK) 1923/24, Frankfurt 1925, 193 ss opredeljuje mesto v »starejši tauriščanski dobi« in poudarja mladohalštatske oblike njene keramike. Od poznejših priložnostnih omemb Pošteie naj bo tu poleg Bašovega poročila (op. 127) omenjen le še W. Modrijan, »Zur Proble-

matik der „Ostnorischen Kultur“ v Beiträge Österreichs zur Erforschung der Vergangenheit und Kulturgeschichte der Menschheit, Warstein — Symposion 1958, Horn 1959, 69, T. 1, ki veže Poštevo in svoj »vzhodnonoriški limes« od Pohorja do gradiščanskega hribovja.

¹⁴⁴ V. Skrabar, »Nalasei iz latenskega doba u okolini Ptuja i Maribora«, Starinar 3. s. 1, Beograd 1923, 147 ss (tam omenjena tudi Pošteia), T. 3, 7, 8. Najdbo so omenili še: W. Schmid — op. 112, F. Baš — op. 122 in 128, A. Smodič — op. 135, W. Schmid, ZhVSt 36, 1943, 148 s, B. Teplj — op. 144 in S. Pahič — op. 143.

¹⁴⁵ G. Majcen, Kratka zgodovina Maribora, Maribor 1925: 6 — Pošteia, 7 s — Betnava, 8 — Maribor (oba kamna iz Meija). Prim. Baševu oceno tega dela v ČZN 22, 1927, 92 s, kjer zahteva dopolnitve za Pošteio.

¹⁴⁶ F. Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje, Ljubljana 1926: Betnava — 25, 29, Celestrina — 25, Hoče — 24, Maribor — 3, 15, 25, Pobrežje — 7, Pošteia — 5 s, Radvanje — 24, Zrkovci — 7, 25. Večinoma gre za ponavljane znanih podatkov, prvič sta omenjena le marmorna levja glava nekega rimskega nagrobnika iz Zrkovcev in žrneljni kamen iz Betnave (prim. F. Ferk, FTB 1902—1903, 1 = op. 82).

¹⁴⁷ Po sejnih zapisnikih Muz. društva z dne 6. 12. 1922 in 15. 5. 1923 (v mariborskem arhivu) so manjša izkopavanja tekla »v Bistrici in Limbušu« (Herman Zey in Virgil Skočič) na gradišču in gomilah. F. Kovačič je en dan kopal gomilo v Zamarkovi (sejni zapisnik zgod. društva z dne 6. 9. 1921 — v mariborskem arhivu) in reševal rimske in staroslovenske najdbe pri Veržuju (zap. z dne 17. 9. 1923 — prav tam). Po sejnem poročilu Muz. društva (ČZN 23, 1928, 100) je društvo glede izkopavanj »stremelo, da stopi v predvojnje Kovačičeve in Sehidovc stopnje.« Iz teh nagibov je »sklenilo obrniti vso pozornost na prazgodovinska izkopavanja na vnožju Pohorja.« A po sejnem zapisniku z dne 7. 12. 1927 (prav tam) je ugotovljeno, da bi bilo »kopanje gomil pod Habakukom predrago, zato se je delo opustilo.« To je edini poskus, da bi se pričelo načrtno izkopavanje pod Pohorjem, kar je pred dvajsetimi leti spodletelo že staremu Muzejskemu društvu (op. 79). Med manjšimi izvenmariborskimi kopanji je bilo tudi izkopavanje »pozorimske« gomile v Račah, za kar je Zgod. društvo (sejni zapisnik z dne 24. 9. 1925) dalo 80 din, a je »zaj ostalo brezuspešno«, oziroma se je »izkazalo, da so gomile iz pozorimske dobe, a kaj posebnega se ni našlo«, tako da je muzej pridobil le nekaj »raznega posodja« (ČZN 21, 1926, 155, 159).

¹⁴⁸ Po prvih omembah (B. Saria, MbZ št. 42 z dne 21. 2. 1926 in ČZN 21, 1926, 155) je najdbo opisal F. Steič, ZUZ 6, 1926, 112 s, 239. Najdbo so potem omenjali še B. Saria, 16. BRGK, 1927, 117, F. Steič, Starinar 3. s. 4, 1929, 60 s, R. Ložar, ČZN 29, 1934, 103, KLDB — op. 132, A1J — op. 133, B. Saria, KSM 6, 1939, 75 in B. Teplj — op. 144. Novelša raziskovanja kripe z rimskimi kamni je opisal M. Zadnikar, »Kripta v Hočah pri Mariboru«, Varstvo spomenikov (VS) 7, 1960, 49 ss.

¹⁴⁹ Zrkovci (ČZN 34, 1939, 194. z najdiščnimi podatki): levja glava z ovršja marmornega nagrobnika z ledine »Gomile«, inv. št. A 2326. Pobrežje (ČZN 25, 1930, 130; 34, 1939, 194; IMD 2, 1934, 46): koritu podobna pepelnica, inv. št. A 2314. Podrobneje je to najdbo opisal B. Grlic, Večernik št. 126 z dne 3. 6. 1933, ki tam omenja še izgubljeno najdbo »žare z rimskimi novci« skoro na istem mestu (7), skuša lokalizirati najdbo keltskega groba (op. 82) ter poroča še o drugih nepreverjenih najdbah: dozdevnih okopih in gomilah ter marmornem stebru v Brezjah in najdbi domnevnihi rimskih noveev v Dogaosah. — O kamnitem orodju ni zanesljivih podatkov za najdbe iz Kamnice, Limbuša, Nove vase, Peker, Pivole, Razvanja, Zg. Hoč in raznih delov mestnega središča (Bezenškova, Einspielerjeva, Koroška, Maistrova, Piramida, Melje, Trg B. Kidriča), ki so prišle morebiti v tem času v muzej. Znani so le podatki za rombičen predmet inv. št. A 8 iz bližnje Mladinske ulice (ČZN 28, 1933, 39) in precej nasprotujoči si podatki za kamnito kopačo iz Brezja, najdeno leta 1924, inv. št. A 53. — V tem času je bilo najdenih oz. zabeleženih tudi nekaj rimskih noveev. V Travner (ČZN 23, 1928, 219 in 221 s) je poročal o egipčanskem noveu iz Radvanja in noveu Gordiana III iz Trubarjeve ulice, v Cil. Zeitung št. 51, 30. 6. 1929 je bil zabeležen novce Maksencija z Glavnega trga, E. Baumgartner pa je v ČZN 27, 1932, 33 poročal poleg tega še o bizantinskem noveu Heraklija in Heraklija Konstantina iz Zldovske ulice ter novcih iz seiščnih plasti na Glavnem trgu (op. 120), v KSM 1, 1934, 298 pa poleg že znanih še o noveu Maksimiana Tračana s Partizanske ceste (prim. tudi B. Saria — op. 120). Novci so večinoma prišli v muzej.

¹⁵⁰ E. Baumgartner, »Važna numizmatična najdba v Mariboru«, ČZN 27, 1932, 33 ss, omenjeno tudi v Kroniki (kot zgoraj), pri Bašu, Vodnik — op. 122 in ČZN 28, 1933, 39, glej še B. Saria, KSM 6, 1939, 73 in B. Teplj — op. 144. V vseh poročilih je poudarjena zveza s prehodom prek reke.

¹⁵¹ Podrobnejše podatke o njem glej v Kroniki 7, 1959, 187 s in Naših razgledih št. 16 z dne 22. 1. 1959. Težišče Baševih raziskovanj so geografska, narodopisje in novejša zgodovina, z arheologijo pa se je ukvarjal bolj po sil razmer, bodisi kot izkopavalec na terenu, bodisi kot muzejski delavec in je tako objavljal za tedanje razmere zadovoljiva poročila o novih najdbah.

¹⁵² F. Baš, »Maribor«, GV 2, 1926, 59 skuša podati pogoje za nastanek Pošteie kot središčne nasebine vzhodnega slovenskega Podravja. V nadaljevanju te razprave v GV 3, 1927, 17 s je izvajal naselitev mariborskega kraja v naslednjem zaporedju: neolit (Hompoš, Kamnica, Tezno), bronasta doba (Magdalensko predmestje), laten (Pobrežje, Zrkovci, Lebarje). To nevzdržno tezo je zastopal tudi v naslednjem pisanju o arheoloških ostalinah Maribora: »Maribor [Mestna meja]« (op. 5) in v »Vodniku po Mariboru«, 1932, 38 ss, kjer je moral spričo novo odkritega žarnega grobišča ob Mladinski ulici vnesti dve dopolnitve, dokler ni podobna najdba med Pobrežjem in Zrkovci te sheme docela podria (prim. opombo 128, kjer pravi: »Pobreška prazgodovinska postojanka nam daje... nov migljaj, da mora naše arheološko

iskanje poleg vznožja Pohorja v enaki meri upoštevati tudi obdravsko dravskopoijsko teraso...» V mariborskem vodniku so bile najdbe iz Mladinske ulice prvič (s sliko str. 40) predstavljene javnosti (vesti iz dnevnega tiska tu niso upoštevane, ker še niso zbrane!), sočasno s Baumgartnerjem (op. 120) pa je Baš omenil tudi rimske najdbe iz Glavnega trga. Poleg Pošteie (170) je bil tu (s sliko) prikazan tudi marmorni iev izpred stoinice (41), ki sta ga pozneje omenjala (obakrat s sliko) še Hans Auer v MBZ št. 224 z dne 11. 8. 1944 in E. Ceve, AV 6, 1955, 41 ss. Obsežnejši pregled mariborske arheološke zgodovine je F. Baš objavil v treh nadaljevanjih v mariborskem Večerniku (=Mariborska pokrajina v prazgodovini) v št. 122 z dne 1. 6. 1929 in št. 134 z dne 15. 6. 1929 ter (=Mariborsko ozemlje v rimski dobi) v št. 142 z dne 25. 6. 1929, povsod str. 3. Tu so poleg splošnega orisa obdobja našeta nekatera starejša najdišča, pri drugih pa sledi tudi oris najdbe ali najdišča (npr. bronasta sekira s Tabora, keramika iz Radvanja, gradišče, stavbe in najdbe na Poštelj). Pri orisu rimske dobe je nekaj problematičnih navedb, npr. rimska cesta Virunum — Flavia Soiva preko Rošpoha, vinogradništvo ob vznožju Pohorja, gliažute na Pohorju, od mariborskih najdb pa so omenjeni le pepelnica s Koroške ceste in nagrobnik M. Ulpja iz stolnice (op. 74) ter oba kamna iz Melja. — Podobne pregledje je objavljali tudi dijaki Bojan Grlic, in sicer: »Maribor v prazgodovinski dobi«, Večernik št. 237 z dne 18. 10. 1932, »Starine v mariborskem muzeju«, Večernik št. 33—35 z dne 10., 11. in 13. 2. 1933, str. 3. Tu so v glavnem povzete, a s precej netočnostmi podane dotlej znane ugotovitve s splošnim orisom dob in nekoliko skromnejšim naštevanjem prazgodovinskih najdb Podravja (med njimi mariborske: neolitske najdbe v Mariboru in Sp. Radvanju, bronzastodobna »livarna« na Itočkem Pohorju, žarni grobišči v Mariboru in Radvanju, Pošteia, keltske najdbe na Pobrežju), medtem ko od rimskih najdb omenja le rimske kamne v Melju. Pač pa je te poslednje podrobneje opisal v Večerniku št. 196 z dne 2. 9. 1935, 5, kjer je govor tudi o novih najdbah rimskih novcev. B. Grlic je, dasi površno, v letih 1932—1934 precej populariziral arheološke najdbe Maribora v dnevnem tisku (o njegovih člankih v Jutru prim. op. 99 in 123).

¹²² Prvi poročilil je napisal F. Baš, »Zgodnjehallstattiske najdbe na Pohorju in v Mariboru« v ČZN 28, 1933, 37 ss tu omenjeno še Radvanje ter »Arheološka raziskovanja Muzejskega društva v Mariboru 1933« v ČZN 29, 1934, 54 ss, obakrat z nekaj slikami. V nasprotju s poznejšim poročilom o Pobrežju (op. 128) se Baš tu ni spuščal v kulturnozgodovinsko vrednotenje najdb, temveč se je zadovoljil z ugotovitvijo, da »prevladujejo vplivi danubijskega kulturnega kroga«, pač pa je že v prvih poročilih objavil izide analize brona. O najdbi je izšla vrsta manjših obvestil, poleg dnevnega tiska, kjer je precej podrobno pisal o njih B. Grlic (Večernik št. 237 z dne 18. 10. 1932, št. 285 in 267 z dne 22. in 23. 11. 1932 (=Hallstattsko grobišče v Mariboru) ter (Jutro št. 153 z dne 3. julija 1932 in št. 162 z dne 18. julija 1934, CU, Zeitung št. 53, 2. 7. 1933, v revljah ČZN 27, 1932, 59, IMD 1, 1932, 59 ter 2, 1934, 48, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (GMDS) 15, 1943, 37 (H. Ložar), KSM 1, 1934, 298 (E. Baumgartner), 3, 1936, 164 (V. Travner), 6, 1939, 73 (B. Saria), ČZN 34, 1939, 195 s (F. Baš), Germania 24, 1940, 200 (W. Schmid), ZUZ 17, 1941, 136 (R. Ložar), ZhVSt 34, 1941, 10 (W. Schmid), Das Joanneum 6, 1943, 30. Bralcem v Avstriji je to najdišče prvi predstavil A. Scrppe, »Archaeologische Ausgrabungen in Marburg«, BIH 11, 1933, 46 ss (s slikami). Znanstveno oceno je podal W. Schmid šele tik pred zadnjo vojno, ko je v joanejskem glaslu »Das Joanneum« 2, 1940, 7 ss analiziral celotno obdobje (=Das Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit, dargestellt an steirischen Funden) in nato v ZhVSt 36, 1943, 137 s (z reprodukcijami slik iz ČZN). O drugih omembah prim. op. 125, 131—133, 143—146, številna navajanja primerjav gradiva v povojnih domačih delih so tu le delno upoštevane. Poslednjo analizo je podal H. Müller-Karpe (op. 145).

¹²³ F. Baš, ČZN 28, 1933, 37 s (s sliko). Najdbo je pozneje omenil le še W. Schmid v ZhVSt 36, 1943, 137, 150, sicer pa je ostala do povojnega pisanja (AV 6, 1955, 92 (A. Smodič), B. Tcply, op. 144) skoraj neopazena in jo je kronološko podrobneje opredelil šele H. Müller-Karpe (op. 145), 108, 279, T. 131. Baš je v najdbi videl »prazgodovinsko livarno«, in sicer na podlagi nekaterih splošnih značilnosti začetnih najdb kot tudi »razžganega škrljastega kamenja«. Vendar tudi v povojnih sondiranjih pisca (jeseni leta 1952) za to trditev ni bilo mogoče odkriti prepričljivejših dokazov. V bližini najdena sekira (F. Baš, zgoraj, 33) je v resnici iz brona.

¹²⁴ Med njimi predvsem glinast kipce s stilizirano označenim oblačilom, v katerem je Carl Schuchardt, Die Urmytler und ihre Indogermanisierung, Berlin 1837, 4 s, sl. 3 ter Vorgeschiehte von Deutschland, 129 s, sl. 121 videl dokaz za vrvičasto krilec oz. tako imenovano »das illyrische Röckecken«. C. Schuchardt navaja tu, da gre za najdbo iz neolitske nasebine pod poznejšim žarnim grobiščem, kar so pozneje najdbe podobnih plastik iz Ormoža in Brinjeve gore ovrge, skilecje pa se tudi na omembo te najdbe pri Geramb, Steirisches Trachtenbueh i, Graz 1932, 164, sl. 80, ki jo opisuje pri obravnavi oblačila jopič (poglavje 3, Leibrock, 160 ss). Daje amfora z bronzastim žebjičkom, po W. Schmidu (Das Joanneum 2, 1940, 10, s sliko) prednik bogate okrasitve te vrste v severnoitalski skupini Este. Med bronzastimi izdelki izstopata predvsem oba velika noža z vgraviranim okrasom (H. Müller-Karpe, op. 145, 126, T. 118, 21, 24).

¹²⁵ O najdbah »glinastih posod in bronzastih predmetov, podobnih onim iz Koroščeve (= Mladinske) ulice, najdenih pri obdelovanju vrtoz za hišami na Aieksandrovi (= Partizanski) cesti št. 12 in 14« giej vesti pri E. Baumgartner, KSM 1, 1934, 298; V. Travner, KSM 3, 1936, 164; F. Baš, ČZN 29, 1934, 56 ter B. Saria, KSM 6, 1939, 73. — V zvezi z najdbo na Itočkem Pohorju bi utegnili biti tudi kamnit nasip, ki ioči deli grebena od ostalega pobočja tik nad to najdbo (F. Ferk, FTB 1900, listek). Sondiranja tega predela niso dala leta 1952 nobenih najdb.

¹²⁶ Na Pošteii sta kopaia dijaka B. Grlic in V. Lorber, a za njima tudi F. Baš, da bi dopolnili Schmidovo raziskovanje hiše F (F. Baš, ČZN 29, 1934, 58 ss, prim. tudi Grlicovo

poročilo v Jutru št. 162 z dne 19. julija 1934). — V. Lorber je med 23. in 25. majem ter 3. in 20. junijem leta 1934 z dvema delavcema izkopal v šestih gomilah pod Poštole ter dveh dozevnih na vrhu Pohorja. O teh kopanjih je ohranjen dnevnik s podrobnimi podatki in načrti, ki ga je imenovani poklonil mariborskemu muzeju. Zanimivo je, da to delo, opravljeno v imenu Muzejskega društva, ni bilo omenjeno niti v ČZN niti v IMD (manjka letno poročilo Muzejskega društva za leto 1934!). Prav tako niso bile nikjer omenjene najdbe, ki jih tudi ni vpisanih v muzejski inv. knjigi. Danes je v muzeju še ohranjeno: kosi narebrnih bronastih zapestnih in členki bronaste pasu (inv. št. A 2118—2126 ter 1306).

¹²⁸ F. Baš, »Nova predzgodovinska postojanka na Pobrežju pri Mariboru«, ČZN 34, 1938, 194 ss. Prim. tudi W. Schmid, ZHvSt 36, 1943, T. 4. Tu so omenjene še najdbe iz Mladinske ulice, Radvanja, Pobrežja in Zrkovec.

¹²⁹ Prvi je ta pojem za tako imenovano južnoalpsko mlajšo žarnogrobiščno kulturo uvedel Oswald Menghin, »Urgeschichte der Ostalpenländer«, v H. Leitmeier, Die österreichischen Alpen, Wien 1928, 194, za njim pa R. Pittioni, Allgemeine Urgeschichte und Urgeschichte Österreichs, Wien 1937, 174. Domači pisci so ga po vojni pričeli razširjati v »ruško-dobovsko skupino« (F. Stare, Razprave SAZU 3, 1953, 141), oziroma »dobovsko-ruško skupino« (S. Gabrovec, AV 15—16, 1964—1965, 26).

¹³⁰ Predvsem je tedaj deloval v Sloveniji en sam prazgodovinar — Rajko Ložar — tako da so se v muzejih na slovenskem Štajerskem ukvarjali z arheologijo in zgodovinarji in ljubitelji (F. Baš, A. Smodič, F. Lorger itd.), ki so seveda o novih najdbah lahko napisali le informativna poročila. Ob tem prim. Ložarjevo analizo znanstvenih arheoloških problemov v Sloveniji (ZUZ 17, 1941, 129 ss., op. 65), kjer do tedaj edine večje najdbe žarnogrobiščne kulture v Podravju sploh niso prišle do izraza in so kot »važen mejnik« omenjena le Schmidova raziskovanja prazgodovinskih hiš na Pohorju, ki so »pomembna zaradi tega, ker nudijo vpogled v zaključen spomeniški svet in deloma celo v razvoj tipa«. Položaj Maribora je bil tedaj po tem ocenjen zelo skromno, kar je imelo svoj vzrok v pomanjkanju obsežnejših obravnav.

¹³¹ Med prvimi si je najdbe sklepari mariburški arheolog Friedrich Holste ob svojem študijskem potovanju skozi Maribor leta 1937 (prim. F. Holste, Zur Chronologie der südosteuropäischen Depotfunde der Urnenfelderzeit, Marburg/Lahn 1962, 10, 23, T. 35 — Maribor; Radvanje ni omenjeno). O Schmidovih omenah prim. op. 123. Večina gradiva si je v času nemške okupacije narisal H. Müller-Karpe iz Münchna, ki je po vojni želel v Ljubljani objaviti o podravskih žarnih grobiščih posebno študijo. Ker ni prišlo do sporazuma o objavi, je skraćeno gradivo vključil v svojo kronološko monografijo (op. 145).

¹³² Krajevni leksikon Dravske banovine (KLDB), Ljubljana 1937: Betnava — 418, Hoče — 413, Kamnica — 433, Limbuš — 414, Maribor — 415, 435, 448 s, Miklavž — 413, Pivola — 412 s, Pošta — 410, 413, 418, Pohorski dvor — 412, Razvanje — 413, Zrkovec — 416. — Kratak informativen pregled je v turističnem glasilu Jugoslovenska revija 5, Sušak—Ljubljana 1937, št. 11—12, 18 podal F. Baš (»Prazgodovinski spomeniki Maribora«), kjer omenja predvsem Poštole, grobove v Pivoli, Radvanju in Mariboru, skuša lokalizirati žarnogrobiščno naselbino pri grobišču in gomlah na Lebarjih »pod mariborskimi goricami od Kavtarje do Skotovega brega in dalje na jug proti Koroški cesti« ter opredeljuje Luoiin breg nad Kamnico kot »prazgodovinsko gradišče« (prim. op. 104).

¹³³ V okviru mednarodne zveze akademij sta prvi zvezek za »Noricum und Pannonia superior« sestavila Viktor Hoffmiller in Balduin Saria, Zagreb 1938. V orisu Maribora in okolice (str. 44) je omenjeno: Maribor (žarni grobovi in rimski ostanki na Glavnem trgu), Pošta, Hoče, Pivola, Miklavž, Kamnica: št. 102—103 Hoče, 104—106 Miklavž, 107 Celestrina, 108 Pohorski dvor, 109—113 Maribor. Z izjemo risb št. 108, 109 in 112 ter pri Schoberju (op. 74) objavljenega kamna št. 113 so tu podane prve fotografije. Nagrobnik 112 je popolnoma označen kot izgubljen (v mariborskem muzeju), kamna 107 in 108 sta po vojni pogrešana (prim. op. 60). O popravkih razlage napisov glej A. Betz, op. 70 in Anna et Jaro Šašel, »Inscriptiones latinae«, Situla 5, 1963, 4+, št. 104—107 (Miklavž, Celestrina).

¹³⁴ B. Saria, (op. 2). Podrobneje je prvič omenjen le žrtvenik Eponi iz Betnave (75), večina drugih kamnov iz Maribora, Hoč in Celestrine je bila objavljena tudi v AIJ (zgoraj), samo omenjeni so iz Miklavža.

¹³⁵ B. Saria, Blatt Rogatec, Zagreb 1939: Hoče — 29, Miklavž — 41. Obakrat so omenjene le gomle južno od vasi, ker drugo ni več na karti. — A. Smodič: »Nove latenske najdbe na Dravskem polju«, ČZN 35, 1940, 1.

¹³⁶ Najdbe iz Drave pri Kamnici (dvoje bronastih sekir in pet suilčnih osti, v mariborskem muzeju, inv. št. A 1357—1358, 1624—1628) so ostale neopažene, izvirajo pa očitno iz drugotne lege. Po Schmidovih zapiskih sodi k najdbi tudi danes izgubljen »bronast nož z ravnim hrbtom, dolg 11 do 12 cm«. — Iz Limbuša so v muzeju črepinje velike žare, skodeleca in fragmenti bronaste zapestnice. O najdišču so na razpolgo le Baševi podatki: »Na letnem telovadišču nekdanjega Sokolskega doma v Limbušu ob vznožju griča z nekdanjim limbuškim gradom so Nemei spomladni ali poleti 1944 pregledovali teren za eventualna zaklonišča. Pri tem sem nabral črepe, ki so deloma sipina z grajskega pobočja, torej mlajši; deloma pa skladno s precej obsežnim pepeliščem iz prazgodovinskega pianega groba, dveh...« (v mariborskem muzeju). Najdba je omenjena v Kroniki 1, 1953, 141 in VS 9, 1955, 137.

¹³⁷ Pri povojnem urejanju uskladiščenih arheoloških najdb je bil odkrit zavitek z haištatskimi čreplinjami ter rokopolis »Bericht über begonnene Arbeiten im Gräberfelde Unter Rotwein — Kötsch. Bearbeitet von: Magg Alois, Gefr. Marburg März 1941, Mai 1943« s skicami grobišča, razkopavane gomile in najdb.

¹³⁸ Prim. op. 1231 K temu še B. Sarla, *Carinthia* I 132, 1942, 93. Med drugimi doslej znanimi obvestili še npr.: H. Auer — Maribor, op. 122 in Limbuš, MbZ št. 180, 181 z dne 8. in 9. julija 1944.

¹³⁹ O zaščitnih izkopavanjih je ohranjeno le kralko poročilo muzejskega preparatorja B. Ipavica z nekaj skicami tlorisov in profilov ter fotografijami (novembra in decembra 1948 — v mariborskem arhivu). Od tam omenjenih najdb (črepinje posod, bronasti, stekleni in koščeni predmeti ter zialo) so ohranjeni le fragmenti keramike in nekaj bronu. — Kralko poročilo B. Ipavica o prvih povojnih kopanjih na Pobrežju (19. maja 1948) govori le o enem grobu brez bronastih pridelkov.

¹⁴⁰ O tem doslej le kratka obvestila: S. Pahič, *Vesnik (Maribor)* št. 103 z dne 1. 5. 1952, *Tovariš* št. 49 z dne 5. decembra 1952, str. 1016, *Kronika* 1, 1953, 141 ss in VS 4, 1953, 141 (povsod omenjeni še grobišči v Mariboru in Radvanju). Izkopavanja so se v skromnem obsegu nadaljevala še v letih 1956 in 1964.

¹⁴¹ S. Pahič, »Nekaj najdb iz žarnega grobišča na Pobrežju pri Mariboru«, AV 5, 1954, 239. Tu so obravnavane vse bronzaste najdbe do leta 1952 in keramika, pridobljena po vojni. Celotno poročilo o izkopavanjih v letih 1952 in 1956 je bilo predvideno kot eden izmed katalogov pri Narodnem muzeju v Ljubljani. Najnovejše najdbe: VS 9, 1965, 190.

¹⁴² Zanimivo je, da kljub številnim novim gradnjam po vsem mariborskem prostoru v zadnjih dvajsetih letih razen treh spodaj navedenih primerov (iz skrajnega obrobja Maribora) ni bilo nobenih obvestil o arheoloških novicah, in to niti iz krajev, ki so v neposredni bližini že znanih najdišč. Med posamičnimi najdbami sta bili le kamniti sekiri iz Cankarjeve ulice in Siražunskega doła pri Vodovnikovi ulici na Pobrežju (VS 7, 1950, 316 in 8, 1962, 223), a tudi od Odpada pridobljena bronzasta tulasta sekira, inv. št. A 1304, ki nima znanega najdišča. V Malečniku pa je bil v cerkvenem obzidju odkril kos marmornega pokrova sarkofaga (VS 8, 1962, 246).

¹⁴³ Npr.: J. Korošec, *Prezgodovinska naselbina na Ptujskem gradu*, 1951, 74, 174 ss in AV 1, 1950, 13; F. Starč, AV 1, 1950, 41, *Razprave SAZU* 3, 1953, 111 ss, *Prazgodovinske Vače*, 1954, 142 ss, litrske najdbe iz železne dobe v Ljubljani, 1954 80, 97, *Zbornik fil. fakultete v Ljubljani* 2, 1955, 150, AV 8, 1957, 206 ss, *Situla* 1, 1960, 82 ss; S. Pahič, AV 1, 1950, 170, AV 5, 1954, 244 ss, AV 7, 1956, 55 s, *Drugo žarno grobišče v Rušah*, *Razprave SAZU* 4/3, 1957, 41, *Ptujski zbornik* 2, 1962, 193 s, AV 13—14, 1962—1963, 361; S. Gabrovce, 800 iel Mengša, 1954, 10, *Koledar družbe sv. Mohorja*, 1955, 85, *Prazgodovinski Bied*, 1960, 6 ss, »Problem severozahodnega področja Ilirav«, *Sarajevo* 1964, 223 ss, AV 15—16, 1964—1965, 26 ss; G. Kossack, *Studien zum Symbolig der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas*, Berlin 1954, 40 ss; A. Bolla, *Celjski zbornik*, 1958, 273; B. Perc, *Ptujski zbornik* 2, 1962, 207 (vsepovsod primerjave žarnogrobiščne gradiva oz. omembe mariborskih najdišč); P. Petru, *Situla* 4, 1961, 43 (anlični kamni); S. Pahič, AV 13—14, 1962—1963, 361 (bronzastodobne najdbe). Del podobnih oemb je bli naveden pri posameznih najdiščih v prejšnjih opombah.

¹⁴⁴ B. Tcpiý, *Vodnik po Mariboru in okolici*, 1965: *Bežnava* — 16, *Hočko Pohorje* — 14, *Kamnica* — 14, *Maribor* — 14, 16, *Pobrežje* — 14, 16, *Pohorski dvor (= Pivoča)* — 14, *Poščica* — 14 ss, *Radvanje* — 14, *Tuzno* — 14, *Zrkovci* — 16. Nekalere navedbe so neutemejene: prvi bronasti predmeti so prišli v te kraje iz Madžarske in ne Italije, početovjski marmor izvira iz južnega Pohorja po kopni poti in ne po Dravi iz severnih predelov pogorja, kjer ni znanih marmornih ležišč. — Isti, »Dravska dolina v tisočletjih pred prihodom Slovencev«, *Dravski bobri* 2, 1957, št. 4, 10 ss (prazgodovinske najdbe v Mariboru, Pobrežju, Radvanju, Razvanju, Hočkem Pohorju, Poščici, Limbušu) in št. 5, 11 (anlične najdbe v Mariboru, Kamnici, Pekrah, Limbušu, Bežnavi in Hočah).

¹⁴⁵ H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Röm.-Germ. Forschungen 22, Berlin 1959: *Maribor* — *Mladinska ulica*, *Pobrežje* in *Radvanje* — 116 ss, 273 ss, T. 118—121 (*Maribor*), 123 (*Pobrežje*). *Radvanje* le bežno omenjeno, nekaj »hajdinskih« najdb na T. 116—117 izvira v resnici od tod, nekaj »benediktovskih« najdb na T. 122 pripada tudi Mariboru in Radvanju. *Hočko Pohorje* — 108, 278, T. 131.

¹⁴⁶ H. Pirchegger, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gällen, Städte und Märkte*, München 1962: *Bežnava* — 105, *Breslernica* — 25 (»Die Steinbrücke ob dem Dorf (1448) stammte wohl noch aus der Römerzelt«?), *Limbuš* — 109 (gradišče po Schlosserju, MbZ, op. 107), *Maribor* — 1 (kipec iz žarnih grobov), 11 (tu navedeni lelični lislinski oemb »am Leber« 1328 in 1499 ter domneva o »starejši naselbini« pod *Piramdo* (»Pregrad«?), 20 (rimske najdbe na Glavnem trgu), *Miklavž* — 59, *Pohorski dvor* — 117 (omenjene gomile pod gradom = v Pivoči, dvoje rimskih kamnov ter kmet Gradšnik višje na Pohorju), *Poščica* — 1, 11, 27. Podoben pregled je podal H. Pirchegger tudi v *ZhVSt* 43, 1952, v razpravi »Die Herrschaft Marburg«, kjer omenja na str. 15 »Leberfeld«, Poščico in Hoče, na str. 26 pa gomile v Pivoči in rimske kamne na Pohorskem dvoru. — Za Pircheggerjem se je mariborskih starin bežno spomnil Manfred Straka, *Untersteiermark unvergessene Heimat*, Graz 1965: 22 — žarno grobišče v Mariboru, 23 — Poščica, našteva pa jih tudi B. Sarla, »*Petlau*, Entstehung und Entwicklung einer Siedlung im deutsch-slowenischen Grenzraum«, *ZhVSt*, Sonderband 10, 1965: 7 — žarna grobišča v Mariboru. — Med domačimi pisci zgodovinskih pregledov je Milko Kos, *Zgodovina Slovencev*, 1933, 14 s omenil Poščico in Maribor pri »močnih naselbinah hallstattske dobe«, Poščico še kot eno »najpomembnejših najdb latenske dobe na Slovenskem«, na karti »Slovenska zemlja v rimski dobi« pa je skozi Maribor vrisana samo cesta iz Poetovlje v Flavio Solvo z odepom proti Virunu pri prehodu preko Drave. V drugi izdaji tega dela (1955) je na str. 13 omenjena le še Poščica kot obsežno selišče iz dobe železa, na karti pa je cestni sistem nekoliko spremenjen: cesta Poetovlo — Virunum teče ves čas po levem bregu

Drave in se v Mariboru križa s cesto za Flavio Solva, ki prihaja iz dveh smeri — Poetovlje ob desnem bregu reke in iz okoliša Slovenske Bistrice. — Bogo Grafenauer je v svoji obsežni »arheološki zgodovini« v prvi knjigi Zgodovine slovenskega naroda, 1964 omenil »obsežna pokopališča urn« pri Mariboru (100), in sicer kot krajevno središče Maribor — Pobrežje — Radvanje (108), prikazano na karti 4, kjer je Mariboru priključen znak za halštatsko dobo, Poštela pa je prikazana kot najdišče iz te in latenske dobe, omejena pa je pri opisu hlč na gradliščih (126), skupno z Mariborom (130) in kot latensko najdišče (133, 135). Rimska doba Maribora je zastopana samo z zgoraj omenjeno Sarlevo karto v prvem Kosovem delu (147). V prvi izdaji tega dela (1954 pri Kmečki knjigi) so samo omenjena grobišča pri Mariboru (44, na zemljevidu 2, str. 42, je vrisano le Pobrežje, ki je predstavljeno še v prehodnem času, 48) ter Poštela v obeh železnih dobah (51 ss. na zemljevidu 3), objavljena pa je ista karta iz rimske dobe. — V Zgodovini narodov Jugoslavije 1, 1953 zadeva Maribor le naštevanje Schmidovih del na str. 40, podrobneje (po Teplýjevem Vodniku) pa so našeta mariborska najdišča vseh dob v Enciklopediji Jugoslavije 6, 1965, 15 (Maribor — F. Ba.), splošni Enciklopediji LZ, 5, 1961, 53 (Maribor) in Enciklopediji likovnih umjetnosti 3, 1964, 404 s (Maribor). Kamen iz Celestrine omenja še S. Pahič, Ptujski zbornik 2, 1962, 189.

¹¹⁷ S. P(ahič), VS 7, 1960, 319 ter Ptujski zbornik 2, 1962, 193.

¹¹⁸ S. P(ahič), VS 8, 1962, 246. Usoda najdbe bi bila bržkone zelo dvomljiva, ko ne bi bli neki dijak iz bližino zlezal v še nepoškodovano grobnico, otel vse predmete in obvestil muzej, ki je nato preprečil nadaljnje odkopavanje gomile.

¹¹⁹ S. P(ahič), VS 9, 1965, 148 s, s silko.

¹²⁰ Že močno poškodovana gomila (F. Ferk, FTB 1901—1902, 11 za 1802 jo je opisal: »Eln etwas abgebaute Tumulus liegt am Ostrand der Terasse im Ackerfeld... von Acker umgeben«) je bila približno 300 m oddaljena od prvih dveh (op. 148) in torej nedvomno v zvezi z bližnjim zaselkom (po izročilu naj bi pod teraso na danes mokrotni aluvialni ravniel bilo »potopljeno mesto«).

¹²¹ S. Vršler, Večer št. 302 z dne 30. 12. 1966, str. 23 in S. Pahič, 7 dni 16, št. 50 z dne 29. 12. 1966, str. 5.

¹²² W. Modrijan-E. Weber, Die Römersteinsammlung im Eggenberger Schlosspark, 1. Teil: Verwaltungsbezirk von Flavia Solva, Schild von Steler 12, 1964/1965: Betnava — 99 (št. 100, opisje »provincionalnega tipa«), Hoče — 107 (št. 106, žrtvenik Merkurju CIL III 5310/AIJ 102), Mklavž — 99 ss (št. 103—105, nagrobniki CIL III 14105—14108 (= 14368²⁰) AIJ 104—106), okolica Maribora (?) — 107 (št. 99, ovršje nagrobnika). Vsi kamni razen hočkega so podani tudi v sliki, plastika iz Betnave je vsloka 51 cm.

ARHEOLOŠKO RAZISKOVANJE V MARIBORU

Povzetek

Prazgodovinska in antična obdobja zgodovine Maribora doslej še niso bila sklenjeno opisana. Čez 2200 kosov obsegajoča vrsta arheoloških predmetov v muzejih v Mariboru, Gradcu in na Dunaju bo morala biti poprej proučena, da bo mogoče ustvariti celovitejšo podobo mariborske pradedavine. Da bi nakazal pota k temu cilju in nadomestil dosedanje skromne pregledne¹ in posamezne obravnave določenih skupin najdb², je avtor pripravil začasni oris, ki obsega opis zgodovine raziskovanja in sedanje stanje poznavanja teh obdobij. Teritorialno je omejen na geomorfološko enoto mariborskega prostora med obrobji Slovenskih goric, Kozjaka, Pohorja in Dravskega polja vzdolž Drave od Limbuša — Bresternice do Mklavža, torej na področje, ki pomeni perspektivni program urbanističnega razvoja Maribora³. Gre za stikalnišče treh različnih pokrajinskih enot — Dravskega polja, Slovenskih goric ter Pohorja in Kozjaka, večidel zgodovine naseljevano z vzhoda, v antiki civilizirano z juga, v polpretekli dobi vladano s severa in danes razvito v samostojno pokrajinsko središče.

Začetke spoznavanja arheoloških najdb v Mariboru vidi pisec že v srednjem veku po smotrnem vzdavanju nekaterih antičnih kamnitih spomenkov in poimenovanju najbližjega gomilnega grobišča v »Leberfeld«⁴. Tudi tu izvirajo prvi zapisi rimskih napisov iz 16. stoletja (Aug. Tyff., P. Aplan, W. Lazlus, J. Gruter)^{5—11}, medtem ko so zgodovinarji nekritične šole 18. stoletja (Ch. Jordan, A. J. Caesar, C. Mayer, J. K. Kindermann id.)^{12—14} je povzemali starejše navedbe in zmote. Poživljeno zanimanje za arheološke starine sovpada v Mariboru z enakim gibanjem v stari deželni prestolnici Gradcu v prvi polovici 19. stoletja, ko je bil tam ustanovljen deželni muzej Joanneum in so pričeli izhajati tudi zgodovinski naklonjeni listi (Der Aufmerksame, Steyermarkische Zeitschrift, Sürria). V Mariboru je v tem času profesor I. A. Zupančič odkril antično postojanko Betnava (1821—1826)^{15—19} z ostanki stavb, najdbami novece in marmornih kamnov, ki pa je od tistih dob ni nihče raziskal.

Stare in nove najdbe (iz gomil pri Limbušu, pri Bresternici in — kamni in noveci — v ožjem področju Maribora) so v naslednjih letih bile objavljene poleg kratkih omemb v joanejskih Letnih poročilih^{15, 16, 22} zlasti v številnih spisih mariborskega profesorja R. G. Puffa, med katerimi je njegov opis Maribora najpomembnejši^{23—26}. Poleg C. Sehmutza²⁰ je večino antičnih najdb omenil tudi graški zgodovinar A. v. Muchar v svojih delih »Das Römische Norikum« in »Geschichte des Herzogthums Steiermark«^{27—28}. Puff in Muchar pomenita — prvi v krajevnem, drugi v deželnem merilu — vrh dotodanjega opisovanja in razlaganja v glavnem še samo antičnih najdb do sredine 19. stoletja, ko v Mariboru še ni bilo pomembnejših prazgodovinskih odkritij.

Od začetka druge polovice 19. stoletja nastopajoče organizirano delovanje na zgodovinskem področju je iz Gradeca in Dunaja razširilo svoj vpliv tudi na Maribor in pojavili so se prvi dopisniki graškega Zgodovinskega društva in dunajske Centralne komisije za proučevanje spomenikov, ki so v njunih glasilih »Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark« in »Mittheilungen der k. k. Central-Commission« objavljali svoja sporočila⁴⁶⁻⁵². Tega pa je bilo malo, ker v Mariboru po Puffu nekaj časa ni bilo na tem področju dovolj agilne osebnosti, a tudi ne posebnih odkritij. Čeprav je že R. G. Puff odkril in opisal gradišče Poštole⁵³, se ni nihče tam ne drugod lotil izkopavanja (Puff je kopal le pri Limbušu in v Rušah) ter so tako v Joanej prihajale le drobne najdbe — noveli in predmeti iz gomil v Pivoli⁵⁴⁻⁵⁷. Dvojce rimskih kamnov iz Kamnice in Hoč je v letih 1856—1857 objavil graški župnik R. Knabl⁵⁸⁻⁶⁰, keltske in antične novce pa je v »Repertorium der steirischen Münzkunde« (1855—1857) opisal predstojnik arheološkega oddelka Joaneja F. Plehler⁶¹⁻⁶³, ki je leta 1879 izdal tudi prvo arheološko karto Stajerske s seznamom najdišč⁶⁴, po Pratočverovem poskusu v MhVSt leta 1854⁶⁵ in poleg nepopolnih podatkov v Janischevem leksikonu⁶⁶ prvi pregled arheoloških najdb s karto. V tem času je v Mariboru nekaj časa proučeval nove antične kamne (iz Miklavža, Pohorskega dvora, Celestrine) in objavljaj najdbe iz grobov v Razvanju in Koških profesor A. Müllner⁶⁷⁻⁶⁹, v Mommsenovem korpusu CIL III (1873) pa so mariborski napisni kamni prvič našli mesto v sistematično urejeni zbirki⁷⁰. V glavnem se v Mariboru v drugi polovici 19. stoletja velikih prazgodovinskih odkritij ali »rojstni urli moderne slovenske arheologije«⁷¹ ni odkrilo nič posebnega, zato ga je povsem zasenčilo Wurmbrandovo izkopavanje žarnih grobov v sosednjih Rušah⁷².

Sele v zadnjih desetih letih 19. stoletja so nekatere mariborske najdbe iz antičnih gomil v Pekrah in Miklavžu, povsod nestrokovno odkopane in po W. Gurllitu opisane, našle po Müllnerjevih objavah spet odmev v dunajskem arheološkem tisku⁷³⁻⁷⁴. Dvojce priložnostnih pregledov mariborskih arheoloških najdb pri C. Hiltlu, »Das Bachergebirge« (1893)⁷⁵ in J. Pajku, »Die fürstbischöfliche Residenzstadt Marburg« (1900)⁷⁶ zaključuje poleg prvih izčrpnjših opisov nekaterih rimskih kamnov pri A. v. Premersteinu v dunajskih publikacijah^{68, 71} in dopolnilnega zvezka CIL⁷⁰ to obdobje. Vezi z osrednjo Slovenijo so bile v tem času le zelo šibke in omejene na nekaj priložnostnih omemb mariborskih najdb pri D. Trstenjaku v ljubljanskih »Novicah«⁶¹, S. Rutarju v »Letopisu Matice Slovenske«⁶⁸ ter A. Müllnerju v »Argu«⁷⁷.

Novo obdobje proučevanja mariborskih arheoloških starin pomeni počitniško raziskovanje graškega profesorja F. Ferka v letih 1899—1907, ki je bilo omejeno v glavnem na področje južno od Drave med Miklavžem in Limbušem⁷⁸⁻⁸⁰. F. Ferk, ki je bil tudi pobudnik ustanovitve mariborskega Muzejskega društva in mestnega muzeja (1902—1903), je s tem delom ostal sicer neopazen, ker izsledkov ni objavljaj, njegovi zapiski »Ferien-Tagebücher« pa so obležali v graškem Joaneju, a se je v Mariboru uveljavil kot prvi sistematični topografski raziskovalec, čigar podatki še danes (in tu v kraju z nekontinuirano tradicijo vedno bolj dajejo solidno podlago sodobnim proučevanjem. Ukvarjal se je tudi s kopanjem na Iločkem Pohorju, Pošteli ter v gomilah pod njo, vendar to delo ni imelo vselej zadovoljivih rezultatov, ni prineslo mnogo najdb in mu predvsem manjkajo solidni zapiski in dokumentacija⁸¹⁻⁸⁴. Vendar pa se je doslej edini podrobneje ukvarjal z rimskimi cestami, njegova kopanja pa so bila pobuda za poznejše obsežnejše raziskovanje Poštole.

Sočasno s Muzejskim društvom so tudi Sloveni v Mariboru osnovali svoje Zgodovinsko društvo in lastni muzej⁸⁵, vendar pa se obe društvi nista v prvi vrsti posvečali zgodovini Maribora. Muzejsko društvo je vrsto let bogatilo svoj muzej z najdbami iz antičnih grobov pri Ptujju in je le priložnostno zbiralo najdbe iz žarnega grobišča v Radvanju ter druge predmete⁸⁶⁻⁸⁸. Zgodovinsko društvo pa je imelo širši pokrajinski ter narodnoobrambni koncept in se zato ni zanimalo za nova odkritja okrog Maribora (v Dogašah in Limbušu)⁸⁹. Čeprav posledje najdbe niso več tako dosledno otekale v graški Joanej, pa Maribor spočetka kljub društvoma ob lastnih močeh v znanstvenem pogledu ni posebno napredoval. Sele v letih 1910—1917 opravljeno izkopavanje na Pošteli je ob obilici najdb, ki sta si jih delila mariborski in graški muzej, pomembnih odkritij in ugledni Schmidovi publikaelji »Die Ringwälle des Bachergebietes« pri dunajski akademiji znanosti povzdiglo ugled mariborskih arheoloških starin. Zaslugo za to sta imela upokojeni nadporočnik P. Schlosser in arheolog W. Schmid iz Gradeca, ki sta to raziskovanje — prvi kot ljubitelj in strokovnjak v topografskih meritvah, drugi kot znanstvenik — v veliki meri skupno opravila⁹⁰⁻⁹². Schlosserjevo arheološko zanimanje pa ni veljalo samo Pošteli, temveč tudi gomilam na mariborskem prostoru (štiri v Pivoli sta s Schmidom tudi skupno izkopala)⁹³ in vrsti drugih proučevanj, ki jih je v veliki meri tudi objavil^{94, 100-107}. Skupno s Schmidom je izkopaval tudi v zgodnjeednjeveški utrdbi v Pekrah¹⁰² ter v gradišču in gomilah pri Limbušu¹⁰³. Vendar se je z letom 1914 poslovil od Maribora, medtem ko je Schmid izkopaval na Pošteli še leta 1917⁹⁵. S temi deli se je v Mariboru končala dejavnost nemško usmerjenega Muzejskega društva in vloga Gradeca kot deželnega središča v okviru avstro-ogrske monarhije.

Z nastankom Jugoslavije se je Maribor osamosvojil v svojem narodnostnem zaledju ter našel v tradiciji Muzejskega in Zgodovinskega društva z lastnim glasilom »Casopisom za zgodovino in narodopisje« v arheološkem pogledu čvrsto oporo. Združitev dotedanjih ločenih muzejev in prevlada Slovencev v celotnem zgodovinskem delovanju je ustvarila novo težišče delovanja, vendar je to v arheološkem raziskovanju prišlo manj do izraza. Potem ko sta H. Pirehgger in W. Schmid še poslednjič sistematično obravnavala v okviru spodnještajerskih tudi mariborske starine¹¹⁰⁻¹¹³ so se prillel uveljavljali s kratkimi pregledi in drobnimi omembami tudi domači pisec (F. Kovačič, G. Majcen, E. Baumgartner, V. Travner)^{114-116, 118-119, 120-122}, mariborske najdbe pa so obravnavali tudi pisec iz sosednjih mest: V. Skrabar, B. Sarla,

F. Stele^{114, 118}. Razen odkritja rimskih kamnov v hoški cerkvi¹¹⁸ posebnih najdb do leta 1931 tod ni bilo, a tudi nikogar, ki bi se načrtno in z zadostnim znanjem ukvarjal z arheološkimi problemi¹¹².

Določeno prelomnico pomeni v drugi polovici obdobja med vojnama arheološko delovanje profesorja ter poznejšega arhivarja in upravnika muzeja F. Baša, ki se je steer predvsem ukvarjal z geografijo, zgodovino in narodopisjem, a se je po nujni razmeri spoprijel tudi z arheologijo¹²¹⁻¹²². Leta 1931 odkrito in v naslednjih dveh letih večinoma odkopano žarno grobišče ob Mladinski ulici je s svojo lego in obilico najdb osredotočilo pozornost tudi na področje mestnega središča^{121, 122}, čeprav je bilo — 60 let za Rušami — odkrito prepozno, da bi dalo temu prazgodovinskemu obdobju svoje imc. Pojoc poroči o tej najdbi je F. Baš objavil v ČZN tudi nova odkritja s Hoškega Pohorja, Poštele in Pobrežja^{126, 127, 128} ter tako zbiral gradivo za poznejše podrobnejše obdelave. V širšem svetu je mariborske antične kamne leta 1938 uveljavil prvi zvezek zbornika »Antike Inschriften aus Jugoslawien«, delo B. Sarie¹²⁹, ki je o teh najdbah napisal tudi prvi poljuden prikaz ter se dotaknil mariborskega prostora z arheološko karto »Blatt Rogatec«¹³⁰⁻¹³², medtem ko je bilo v Krajevnem leksikonu Dravske banovine priobčenih in nekaj splošnih podatkov¹³². Potjudne pregledne o mariborskih starinah sta do leta 1941 sem in tja objavljala tudi F. Baš in dijak B. Grlic v dnevnikih Večernik in Jutro¹³².

Stiriletna nemška okupacija je ta razvoj pretrgala, a kljub vojnim razmeram in raznarodovalnemu pritisku ni povzročila posebne škode. V tem času in prvih povojnih letih je prišlo v muzej le nekaj pritožnostnih najdb, o katerih se ni niti pisalo¹³³⁻¹³⁶. Širokosrčna kulturna politika v novi Jugoslaviji je omogočila ugodnejše perspektive tudi mariborskemu muzeju, ki je med drugimi širokovinjski leta 1952 s podpisanim pridobil prvič tudi lastnega arheologa. Široko pokrajinsko delovno območje muzeja pa s tem ni pospešilo tudi intenzivnejše arheološke dejavnosti na mariborskem področju in tako za začetimi izkopavanji žarnega grobišča na Pobrežju in objavo tega gradiva niso stidila nadaljnja raziskovanja¹⁴⁰⁻¹⁴¹. Ker mariborska najdišča v vsem tem času tudi niso bila neposredno ogrožena, ni bilo niti zunanjih spodbud in največji del arheološkega gradiva še ni zadovoljivo proučen¹⁴². To velja zlasti za stare najdbe s Poštele, predmete iz bronastodobnih zalog¹⁴³ ter večino antičnih najdb¹⁴⁴⁻¹⁴⁶, medtem ko je žarnogrobiščno gradivo leta 1959 v okviru srednjeevropske kronološke študije že klasificiral Münchenski arheolog H. Müller-Karpe¹⁴⁵. V domačem tisku so izšli te nekateri poljudni pregledi (Teplý)¹⁴⁴ ter številne kratke omembe ob primerjavah gradiva¹⁴³ in novih najdbah¹⁴⁴⁻¹⁴⁶, na nekdanjo odvisnost od Gradca pa opozarjajo najnovejša Pircheggerjeva in Modrijanova dela^{146, 151}, ki obravnavajo tudi mariborske najdbe. Pomanjkanje obsežnejšega in načrtnega obravnavanja mariborske arheološke dediščine ima svojo razlago v tem, da tod ni bilo izrednega bogastva najdb, ki bi privabljale raziskovalce. Zato so dosedanja podatki raztreseni v dnevnem tisku, revijah in zbornikih, postednja arheološka karta pa je še izpred prve svetovne vojne.

Sestavek je opremljen z izčrpnimi opombami, ki vsebujejo podrobne podatke o najdbah in literaturi. Nadaljevanje — obravnavanje prazgodovinske in antične naselitve Maribora — sledi.

ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN IN MARIBOR

ZUSAMMENFASSUNG

Die Urgeschichtliche und antike Periode der Geschichte der Stadt Maribor wurde bis jetzt noch nicht zusammenfassend beschrieben. Eine Reihe von über 2200 archäologischen Fundstücken, die sich in den Museen von Maribor, Graz und Wien befinden, werden erst untersucht werden müssen, um ein einheitlicheres Bild der Urgeschichte von Maribor zu erhalten. Um den Weg zu diesem Ziel anzudeuten und die bisherigen bescheidenen Übersichten¹ und einzelne Abhandlungen über gewisse Fundgruppen zusammenzufassen, hat der Autor eine provisorische Beschreibung vorbereitet, die einen Umriss der Geschichte dieser Untersuchungen und bisherigen Forschungsstand umfasst. Diese Beschreibung beschränkt sich territorial auf den geomorphologischen Raum von Maribor zwischen den Randgebieten von Slovenske gorice, Kozjak, Pohorje und Dravsko polje, entlang dem Fluss Drava von Limbuš — Bresternica bis Miklavž, also auf das Gebiet, wo die Stadt Maribor in der Zukunft sich ausbreiten soll². Es handelt sich um die Kontaktzone von drei verschiedenen Landschaften: Dravsko polje, Slovenske gorice und Pohorje mit Kozjak. Das erwähnte Gebiet wurde während des grössten Teils der Urgeschichtlichen Zeit von Osten her bevölkert, in der Antike von Süden her ziviliert, in der jüngstvergangenen Zeit von Norden her regiert und heute zum selbständigen Landeszentrum entwickelt.

Die ersten Zeichen des Interesses für archäologische Funde in Maribor sieht der Autor schon im Mittelalter und zwar in der sorgfältigen Einmauerung einiger antiker Steinmonumente und in der Benennung des in der Nähe liegenden Hügelgräberfeldes »Leberfeld«³. Aus dem 18. Jahrhundert stammen auch die ersten Niederschriften über römische Inschriften (Aug. Tyff., P. Apian, W. Lazius, J. Gruter)⁴⁻¹¹, wogegen die Historiker der unkritischen Schule des 18. Jahrh. einfach ältere Erklärungen und Fehler übernommen haben (Ch. Jordan, A. J. Caesar, C. Mayer, J. K. Kindermann, u. a.)¹²⁻¹⁴. In der ersten Hälfte des 19. Jahrh. erwachte gleichzeitig wie in der alten Residenzstadt Graz auch in Maribor neues Interesse für Archäologie. In Graz wurde das Landesmuseum Joanneum gegründet und historische Zeitschriften

begannen zu erscheinen (Der Aufmerksame, Steyermärkische Zeitschrift, Stiria). In jener Zeit entdeckte in Maribor Professor I. A. Zupančič die antike Station Botnava (1821—1826)^{16—19}; es wurden Reste von Bauten, Münzen und Marmorsteinen entdeckt, doch wurden dort seit damals keine Forschungen mehr unternommen.

Die vorherigen und neueren Funde (aus dem Hügelgrab bei Limbuš, Bresternia und Steine so wie Münzen aus der engeren Umgebung von Maribor) wurden in den folgenden Jahren nicht nur in den kurzen Notizen der Jahresberichte des Joanneums erwähnt^{15, 19, 21}, sondern in zahlreichen Berichten von Prof. R. G. Puff aus Maribor veröffentlicht, unter welchen seine Beschreibung von Maribor wohl die wichtigste sein dürfte^{20—23}. Über die antiken Funde berichtete ausser C. Semtz am ausführlichsten der Grazer Historiker A. v. Muchar in seinen Werken »Das römische Norikum« und »Geschichte des Herzogthums Steiermark«^{24—26}. Puff und Muchar, der erstgenannte für die Stadt Maribor und der letztgenannte für das Land Steiermark, bedeuten den Höhepunkt der damaligen Beschreibung und Erklärung hauptsächlich nur antiker Funde, als es in Maribor noch keine bedeutenderen urgeschichtlichen Entdeckungen gab.

Am Anfang der zweiten Hälfte des 19. Jahrh. zeigte sich auf geschichtlichem Gebiet eine organisierte Tätigkeit, die sich aus Graz und Wien auch nach Maribor verbreitete. Die ersten Berichte der Mitglieder des Grazer historischen Vereines und der Wiener Central-Kommission für Erforschung der Denkmale wurden in den zwei Zeitschriften »Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark« und »Mitteilungen der k. k. Central-Commission« veröffentlicht^{16—12}. Doch Maribor betreffend war wenig zu berichten, da es nach Prof. Puff auf diesem Gebiete weder eine aktive Persönlichkeit noch bemerkenswerte Entdeckungen gab. Obwohl R. G. Puff den Ringwall Pošteia schon entdeckt und beschrieben hatte, wurde von niemandem weder dort noch anderswo gegraben²³ (Puff grub nur bei Limbuš und Rušc) und so kamen nur kleinere Funde in das Joanneum — Münzen und Gegenstände aus den Hügelgräbern von Plivoča^{27—29}. Der Grazer Pfarrer B. Knabi^{30—31} berichtete über zwei römische Steine aus Kamnica und Hoče in den Jahren 1856—1857; der Vorstand der archäologischen Abteilung am Joanneum F. Pichler^{32—33} beschrieb keltische und antike Münzen im »Repertorium der steirischen Münzkunde« (1865, 1867). F. Pichler veröffentlichte im Jahre 1879 auch die erste archäologische Karte Steiermarks mit dem Verzeichnis der Fundorte³⁴, was nach dem Versuch von E. Pratobevera, in MhVst im Jahre 1854³⁵ und den unvollkommenen Angaben im Janssch-Lexicon³⁶ die erste archäologische Arbeit dieser Art darstellt. Zu jener Zeit wirkte in Maribor Prof. A. Müllner^{37—41}, der neue antike Steine aus Miklavž, Pohorski dvor und Celistrina studierte und über die Funde aus den Gräbern von Razvanje und Košaki berichtete. In dem von T. Mommsen verfassten Corpus lateinischer Inschriften CIL III (1873) fanden die Grabsteine aus Maribor das erstmalig in einer systematisch geordneten Sammlung Platz³⁷. Im grossen und ganzen wurde jedoch in Maribor in der zweiten Hälfte des 19. Jahrh. — zur Zeit der grossen urgeschichtlichen Entdeckungen oder der »Geburtsstunde der modernen slowenischen Archäologie«⁴² — nichts besonderes entdeckt. Die geringen Funde aus dieser Zeit wurden durch Wurmbrands Ausgrabungen der Urnengräber in dem nahegelegenen Ort Ruše vollkommen in den Schatten gestellt⁴⁴.

Erst in der letzten Dekade des 19. Jahrh. fanden einige Funde aus den antiken Hügelgräbern in Pekrc und Miklavž (bei Maribor) — unfachmännisch ausgegraben und von W. Gurlič beschrieben — nach Müllners Veröffentlichungen einen Widerhall in den Wiener archäologischen Zeitschriften^{45—47}. Zwei gelegentliche Übersichten der archäologischen Funde von Maribor, und zwar C. Hiltis »Das Bachergebirge« (1893)⁴⁸ und J. Pajks »Die fürstbischöfliche Residenzstadt Marburg« (1900)⁴⁹ schliessen nebst den ersten erschöpfenderen Berichten über einige römische Steine von A. v. Premerstein in Wiener Publikationen^{50, 51} und nebst dem Supplement CIL⁵² diese Periode. Die Verbindung mit Zentralslowenien war zu jener Zeit nur sehr schwach und beschränkte sich auf einige gelegentliche Bemerkungen über die Funde von Maribor, die D. Trstenjak in »Novice« von Ljubljana⁵³, ferner S. Butar in »Letopis Matice Slovenske«⁵⁴ und A. Müllner in »Argo«⁵⁵ veröffentlicht hatten.

Eine neue Aera für das Studium der archäologischen Funde von Maribor bedeuten die alljährlich während der Ferien vom Grazer Professor F. Ferk ausgeführten Forschungen in den Jahren 1899—1907, allerdings hauptsächlich auf das Gebiet südlich der Drava zwischen Miklavž und Limbuš begrenzt^{56—58}. F. Ferk, Initiator der Gründung des Musealvereines von Maribor und des Stadtmuseums (1902—1903), blieb zwar mit seinem Wirken unbeachtet — da er seine Entdeckungen nicht veröffentlichte hatte und seine »Ferien-Tagebücher« im Grazer Joanneum liegen blieben — doch wurde er in Maribor als erster systematischer topographischer Forscher anerkannt, und seine Angaben dienen noch heute (und in dem Ort ohne der kontinuierlichen Tradition immer mehr) als eine ausreichende Basis für die gegenwärtigen Forschungsarbeiten. F. Ferk betätigte sich auch noch bei den Ausgrabungen auf Pošteia, Hočko Pohorje und bei den Hügelgräbern unter Pošteia; diese Arbeit brachte jedoch nicht immer zufriedenstellende Resultate; es gab wenig Funde und es fehlten vor allem solide Notizen und Pläne usw.^{59—61}. Er war trotzdem bis dahin der einzige, der sich genauer mit römischen Strassen befasste; seine Ausgrabungen wurden zum Ansporn für spätere umfassendere Forschungen auf der Pošteia.

Gleichzeitig mit dem Musealverein gründeten die Slowenen in Maribor ihren Verein »Zgodovinsko društvo« und ihr eigenes Museum⁶², jedoch gingen die Interessen der beiden Vereine an der Geschichte Maribors vorbei. Der Musealverein bereicherte Jahre hindurch sein Museum mit Funden aus antiken Gräbern bei Ptuj und sammelte gelegentlich nur Funde aus den Urnengräbern in Radvanje und andere Gegenstände^{63—65}. Der slowenische historische Verein hatte jedoch ein umfassenderes regionales und nationales Konzept und Interessierte

sich deshalb nicht für neue Entdeckungen in der Mariborer Gegend (z. B. in Dogoše und Limbuš)⁹⁹. Obwohl seitdem die Funde nicht mehr ausschliesslich an das Grazer Joanneum weitergegeben wurden, kam Maribor trotz der zwei Vereine mit eigenen Kräften wissenschaftlich nicht besonders weit. Erst die in den Jahren 1910–1917 ausgeführten Ausgrabungen auf der Pošteia haben durch die Menge der Funde, welche an das Mariborer und Grazer Museum aufgeteilt wurden, durch bemerkenswerte Entdeckungen und durch die angenehme Publikation von W. Schmid „Die Ringwälle des Bacherngbictes“ in der Wiener-Akademie der Wissenschaften das Ansehen der archäologischen Altertümer von Maribor gehoben. Das Verdienst dafür hatten der pensionierte Oberleutnant P. Schiosser und der Archäologe W. Schmid aus Graz, der erste als Liebhaber und Fachmann in topographischen Vermessungen, der zweite als Wissenschaftler; beide führten hauptsächlich die Forschungen gemeinsam aus^{100–107}. Schlossers archäologisches Interesse galt nicht nur der Pošteia, sondern auch den Hügelgräbern im Raum von Maribor (vier Hügelgräber in Pivoča hat er mit W. Schmid zusammen ausgegraben)¹⁰⁸, und einer Reihe anderer Studien, die er auch zum grössten Teil veröffentlicht hat^{109, 107–107}. Mit W. Schmid zusammen betätigte er sich bei den Ausgrabungen in der frühmittelalterlichen Schanze in Pekre¹⁰², so wie bei der Ansiedlung und den Hügelgräbern von Limbuš¹⁰². Doch verliess er im Jahre 1914 Maribor, während W. Schmid noch im Jahre 1917 auf der Pošteia weitere Ausgrabungen durchführte⁹⁹. Mit diesen Arbeiten endete in Maribor die Tätigkeit des deutschsinnigen Musealvereines so wie die Rolle von Graz als Landeszentrum im Rahmen der österreichisch-ungarischen Monarchie.

Mit der Entstehung Jugoslawiens wurde Maribor mit seinem nationalen Hinterland selbständig und fand in der Tradition des Museal- und Geschichtsvereines mit seiner eigenen Zeitschrift „Casopis za zgodovino in narodopisje“ (seit 1904) eine starke Stütze in archäologischer Hinsicht. Die Vereinigung der bis dahin getrennten Museen als Folge der nun eingetretenen überwiegenden Mehrheit der Slowenen im gesamten Wirkungskreis der Geschichtsforschung, schuf einen neuen Schwerpunkt, jedoch kam das in den archäologischen Forschungen kaum zum Ausdruck. Nachdem H. Pirchegger und W. Schmid noch einmal im Rahmen der archäologischen Funde von Untersteiermark auch diejenigen von Maribor mitbearbeitet hatten, kamen langsam auch heimische Autoren mit kurzen Übersichten und kleinen Notizen zur Geltung (F. Kovačič, G. Malcen, E. Baumgartner, V. Travner)^{106–111, 115–118, 119–120}, die Funde von Maribor wurden aber auch von den Autoren aus den benachbarten Städten (V. Skrabar, B. Sarla, F. Stelc) bearbeitet^{111, 118}. Ausser der Entdeckung der römischen Steine in der Kirche von Hoče¹¹⁸, gab es bis zum Jahre 1931 keine bemerkenswerten Funde; es gab auch niemanden, der sich systematisch und mit genügendem Wissen mit archäologischen Problemen befasst hätte¹¹⁹.

Ein Wendepunkt zeigt sich in der zweiten Hälfte der Zwischenkriegszeit mit der Tätigkeit des Professors und späteren Archivars und Museumsleiters F. Baš. Er befasste sich zwar hauptsächlich mit Geographie, Geschichte und Volkskunde, aber durch Umstände gezwungen, begann er sich auch in der Archäologie zu betätigen^{121–127}. Das im Jahre 1931 entdeckte und in den folgenden zwei Jahren grösstenteils ausgegrabene Urnenfeld an der Mladinska ulica zog dank seiner Lage und der Fundmenge die Aufmerksamkeit auf die Stadtmitte zu^{123, 125}, obwohl es — 60 Jahre nach Ruč — zu spät entdeckt wurde, um dieser urgeschichtlichen Kulturstufe seinen Namen zu geben.

Neben den Berichten über diese Funde schrieb F. Baš in CZN auch über neue Entdeckungen auf Hoško Pohorje, Pošteia und Pobrežje^{124, 127–128} und sammelte auf diese Art das Material für spätere genauere Bearbeitungen. Die weite Welt erfuhr von den antiken Steinen aus Maribor wiederum im Jahre 1938 durch das erste Heft der Schriftenreihe „Antike Inschriften aus Jugoslawien“ und zwar durch die Arbeit von B. Sarla¹²³, der über diese Funde auch als erster eine populäre Darstellung verfasste. In der Archäologischen Karte „Blatt Rogatec“^{134–135} berührte er auch den Raum von Maribor, wogegen in das Ortslexikon „Krajevni leksikon dravske banovine“ nur allgemeine Angaben beigelegt wurden¹²². Populäre Übersichten über Mariborer Altertümer wurden bis zum Jahre 1941 auch von F. Baš und Student B. Grlic gelegentlich in den Tageszeitungen „Večernik“ und „Jutro“ veröffentlicht¹²².

Die vier Jahre dauernde deutsche Okkupation des Landes hat diese Entwicklung unterbrochen, doch wurde trotz schwerer Kriegsverhältnisse und der Entnationalisierungspolitik der Archäologie kein besonderer Schaden verursacht. Zu jener Zeit und in den ersten Nachkriegsjahren kamen nur gelegentliche Funde ins Museum, vorüber nichts veröffentlicht wurde^{136–139}. Die wetherzige Kulturpolitik des neuen Jugoslawiens versprach damals eine regere wissenschaftliche Tätigkeit auch dem Mariborer Museum, welches unter anderen Fachleuten im J. 1952 im Autor seinen ersten eigenen Archäologen erworben hat. Der weite regionale Wirkungskreis des Museums beschleunigte leider nicht die archäologische Tätigkeit im Raume von Maribor; so folgten den begonnenen Ausgrabungen der Urnengräber auf Pobrežje und der Bearbeitung dieses Materials keine weitere Forschungen^{140–141}. Weil die archäologischen Fundorte von Maribor in dieser Zeit nicht gefährdet wurden, gab es keinen äusserlichen Ansporn und der grösste Teil des archäologischen Materials ist noch lange nicht zufriedenstellend bearbeitet¹⁴². Das gilt hauptsächlich für die alten Fundbestände von der Pošteia, die Bronzehortfunde¹⁴⁷ und für die meisten antiken Funde^{148–150}, wogegen das Material der Urnenfelder im Jahre 1959 von deutschen Archäologen H. Müller-Karpe im Rahmen seiner mitteleuropäischen chronologischen Studien klassifiziert wurde. Im heimischen Schrifttum wurden nur einige populäre Übersichten (B. Tepič)¹⁴¹, so wie auch zahlreiche kurze Bemerkungen zur Vergleichung des Materials und zu neuen Funden herausgegeben^{147–149}. Auf die ehemalige Abhängigkeit von Graz erinnern die neuesten Abhandlungen von H. Pirchegger, E. Diez und W. Modričan^{146, 151}, die auch die Funde von Maribor eingeschlossen haben.

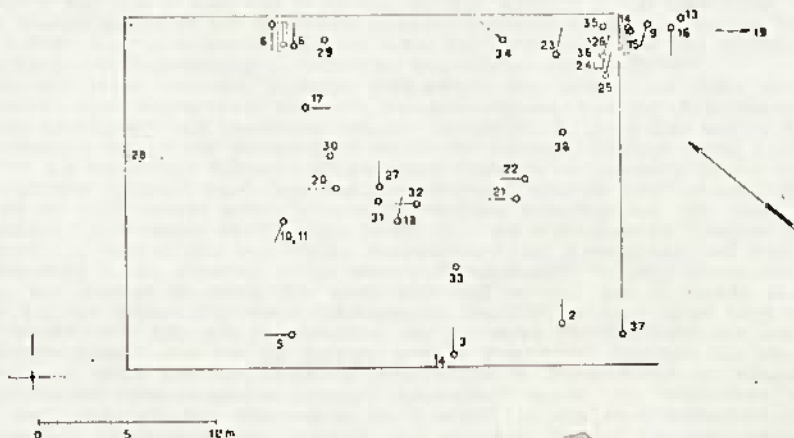
Die Ursache, dass keine reichere und systematischere Bearbeitung der archäologischen Erbschaft vorhanden ist, liegt wohl darin, dass es in dieser Gegend nicht genügend reiche Funde gab, welche die Forscher angelockt hätten. Darum sind bisherige Angaben in Tageszeitungen, historischen Zeitschriften und anderen Werken zerstreut. Die letzte archäologische Karte stammt aber noch aus der Zeit vor dem ersten Weltkriege.

Der vorliegende Aufsatz ist mit erschöpfenden Anmerkungen versehen, die genauere Angaben über die Funde und Literatur enthalten. Die Fortsetzung — eine Bearbeitung der urgeschichtlichen und antiken Besiedlung von Maribor — folgt.

POZNOANTIČNO GROBIŠČE NA ZGORNJEM BREGU V PTUJU

Zgornji Breg je med najbolj raziskovanimi arheološkimi tereni Ptuja in predeli naselbinskega areala antičnega Poetovija. Med sledovi stavb, predvsem stavb mlajše stanovanjske četrti mesta,¹ so že pri prvih zabeleženih in objavljenih izkopavanjih našli grobove. Omenja jih že F. Ferik². V načrtu stavbnih sledov na parceli 295 k. o. Zg. Breg z izkopavanja S. Jenyja iz leta 1893³ vidimo vrisanih in opisanih nekaj skeletnih grobov v iztegnjeni legi na hrbtu, nekajkrat v obloženih grobnih jamah, orientiranih po straneh neba, a brez pravila. Grobovi so bili brez pridakov. Avtor vidi v teh grobovih sledove pokola⁴, verjetno pa so le deli grobišča, ki ga tu izčrpnjeje obravnavamo. Podobno je pri izkopavanju stavb na parceli 290 in 289/1 V. Skrabar odkril več skeletnih in žganih grobov.⁵ Pri nekaterih skeletnih grobovih je našel tudi pridatke. Možno pa bi bilo za novec v grobu 14,⁶ da je bil najden v zasipu groba in ne kot grobni pridatek. Tudi pri manjših izkopavanjih in pri drugih delih so našli, zlasti v južnem delu parcele 290 in 293, več grobov, skeletnih in žganih.⁷ Že ob teh delih je bilo videti, da so mlajši skeletni grobovi gostejši bolj severno, v prej naseljenem delu Zg. Brega, žgani pa bolj južno, povsem zunaj naselbinskega areala. Tu obravnavamo prvo skupino.

Največ pozornosti poznoantičnemu grobišču na Zg. Bregu sta posvetila ob izkopavanju leta 1908 in 1909 V. Skrabar in M. Abramčič. Izkopavanje je zajelo del parcele 290 k. o. Zg. Breg. Skrabar je vodil terenska dela, Abramčič je pa gradlivo objavil⁸ v svojem vodniku Poetovio. Dasi je problemu tega grobišča posvetil skupno s Skrabarjem precej časa in študija, je objava gradliva skopa. Grobišče je po skopem opisu opredelil za vzhodnogotsko iz 4. in 5. stol. n. št. Po objavljenih podatkih vidimo, da je

Priloga 1: Razpored grobov v izkoplišču leta 1963 (primerja) tloris izkopa v Arheološkem vestniku XV—XVI)

Skrabar ugotovil večje število skeletnih grobov, pokopanih v ruševine rimskih stavb, obloženih s kosi kamna, delno tlakovanih z opeko ali povsem obloženih z opeko. Pokojniki so bili v njih pokopani v iztegnjeni legi na hrbtu, pravil v orientaciji, kot moramo to videti iz skopih obrisov in fotografij, ni bilo. Zapiskov o izkopavanjih žal ni več mogoče dobiti, gradivo, hranjeno v muzeju v Ptuju, pa je žal brez vseh detajlnih najdiščnih podatkov in brez zabeleženih grobnih enot.

V letu 1963 je bilo v neposredni sosesčini izkopišča na parceli 293 k. o. Zg. Breg spet večje izkopavanje, ki naj bi pojasnilo predvsem nejasnosti iz kronologije in topografije mestnega dela Poetovija na Zg. Bregu.⁹ Izkopavanje je doseglo svoj namen, poleg stavbnih sledov pa smo odkrili tudi v celoti ali delno ohranjenih okrog 30 grobov. Podatki o grobišču so v obrisih tudi že objavljeni, tu naj važne za sliko o izkopišču povzamemo in podamo detajlni opis grobišča ter mu na koncu priključimo še obdelavo gradiva starejših, predvsem Skrabarjevih izkopavanj na južnem delu parcele 290.

V kulturni plasti, ki seže nazaj v 1. stoletje — stavbnih sledov intenzivne zazidave ni bilo mogoče odkriti — smo našli v južnem delu izkopišča, ki, oddaljeno od glavne ceste na most, dolgo ni bilo zazidano, žgan grob iz Klavdijevega časa.¹⁰ Ta grob skupno z drugimi, razmeroma maloštevilnimi žganimi grobovi iz zgodnje antike in pokopanimi dalj proti jugu, stran od glavne rimske ceste na most,¹¹ sodi k enemu izmed stranskih zgodnjeantičnih grobišč Poetovlja. Več pozornosti temu grobišču, kot smo rekli, tu ne bomo posvečali. Njegov osrednji del je bil bolj južno, južno od sedanje Mariborske ceste¹².

V 3. in 4. stol., ko je doživela mestna četrt na Zg. Bregu svoj razcvet, na njenem ozemlju seveda niso pokopavali. Pač pa so potem, ko so stavbe tega mestnega dela povsem prezidali, jih opustili ali jih delno že tedaj odstranili, začeli v prazno zemljišče, kjer pa je bilo seve še mnogo ruševin, pokopavati. Stratigrafija in najdbe nam dopuščajo domnevati,¹³ da še je ta sprememba izvršila nekako v drugi polovici 4. stol. Grobovi so namreč pokopani tudi v tlak faze, mlajše od tiste, ki jo datirajo novci Konstantinovih sinov. Tudi razgibano zgodovinsko dogajanje tistega časa potrjuje ta sklep, politične krize vse province so gotovo vplivale tudi na upad prebivalstva Poetovione in na gospodarsko moč krajevnih veljakov, ki so si nekaj rodov prej ravno in sedanjem Zg. Bregu zidali in vzdrževali obsežne stanovanjske stavbe.¹⁴

V letu 1963 odkriti grobovi so vsi skeletni, pokopani v iztegnjeni legi na hrbtu. Pravil v razporeditvi zaradi vendarle majhnega obsega raziskanega dela grobišča ni bilo mogoče opaziti, dasi bi na dveh mestih mogli domnevati rodbinske grobove. Orientirani so po glavnih straneh neba. O obeh pojavih bomo konkretnije govorili pri detajlnem opisu grobov.

Opis grobov:

Grob 2. Vkopan 1 m globoko v subhumusne plasti med ruševinami zadnje gradbene faze. Brez sledov grobne arhitekture. Orientacija V—Z, glava na Z. Lega iztegnjena na hrbtu, roke ob telesu. Dobro ohranjen skelet adultne žene. Dolž. 1,7 m. Na levici zapestnica iz bronaste žice ploščatega preseka, okrašena z vrezi in z ovitima koncema; š. 6,8 cm. Okrog vratu ogrlica iz temno modrih lečastih biserov iz steklene paste, kapljicastih rumenih in prizmatičnih črnih in belih biserov; vel. 1,3—0,2 cm (tab. VI, sl. 18).

Grob 3. Vkopan 0,5—0,9 m globoko v subhumusne plasti. Glava položena na tegulo na dnu grobne jame. Orientacija V—Z, glava na Z. Lega iztegnjena na hrbtu, roki sklenjeni v naročju. Skelet recentno zelo poškodovan — adulten moški. Dolž. 1,55 m. Na prstu leve roke bronast prstan ploščatega preseka z zarezami; premer 2,2 cm.

Grob 4. Nožne in kolčne kosti verjetno v smeri V—Z (glava na Z) orientiranega uničenega groba brez posebne grobne konstrukcije.

Grob 5. Vkopan v gl. 0,25 m v uničeni rdeči estrih zadnje gradbene faze. Brez sledov grobne arhitekture. Orientacija S—J, glava na J. Lega iztegnjena na hrbtu, roki sklenjeni v naročju. Zelo slabo ohranjen, verjetno ženski skelet, glava od oranja povsem uničena. Dolž. groba 1,4 m. Na zapestju leve roke dve odprtji uliti bronasti zapestnici s koncema v obliki stiliziranih kačjih glav. Premer 6 in 5,5 cm (tab. V, sl. 7, in tab. VI, sl. 15). Na zapestju desnice masivna ulita bronasta zapestnica s koncema v obliki kačjih glav s predrtim gobčkom. Š. 6 cm. Na prstu desnice je bil bronast prstan, gladek neprekinjen obroček iz žlice okroglega preseka, vel. 2 cm. Pod rokami

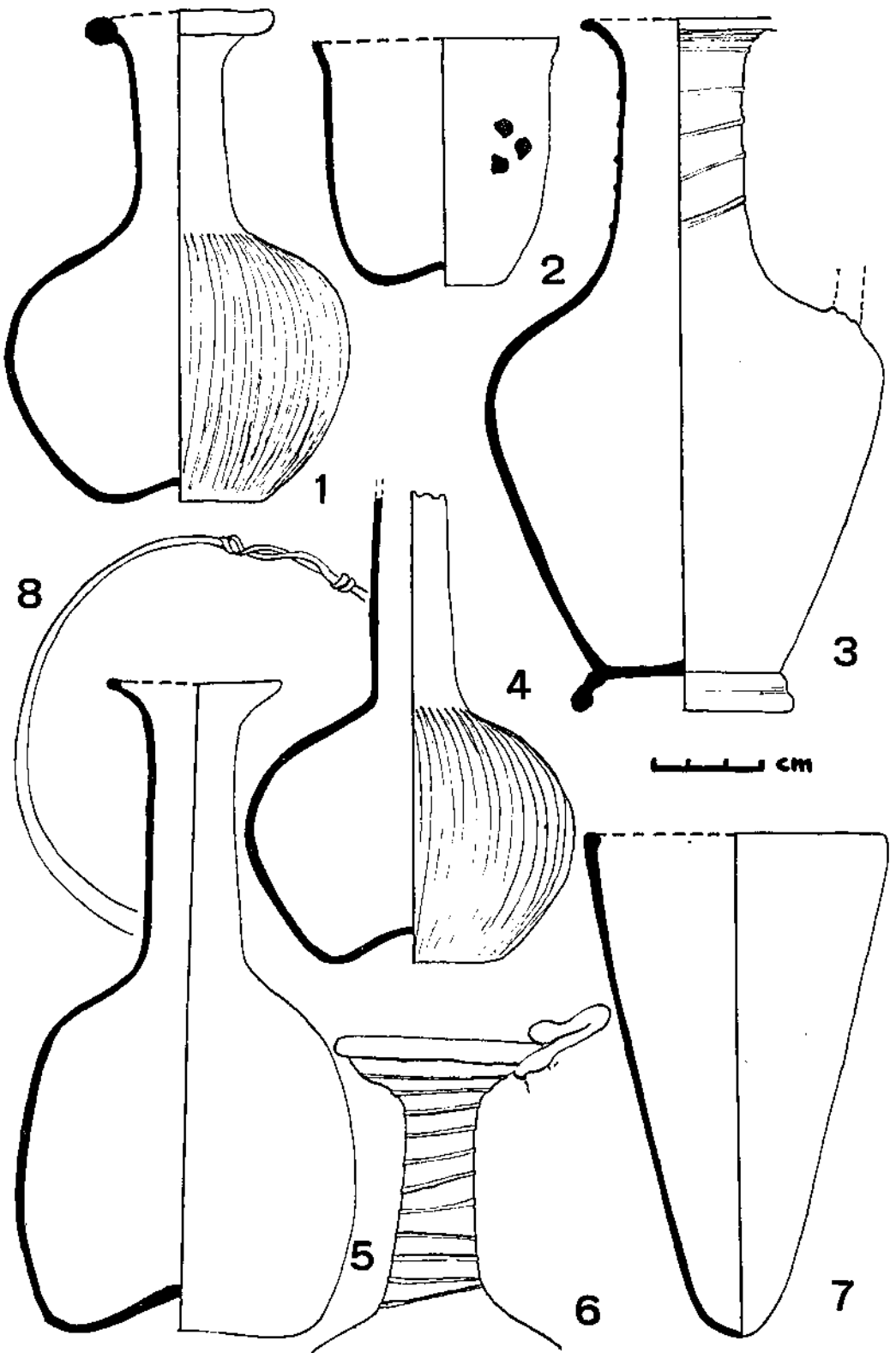

Tabela I

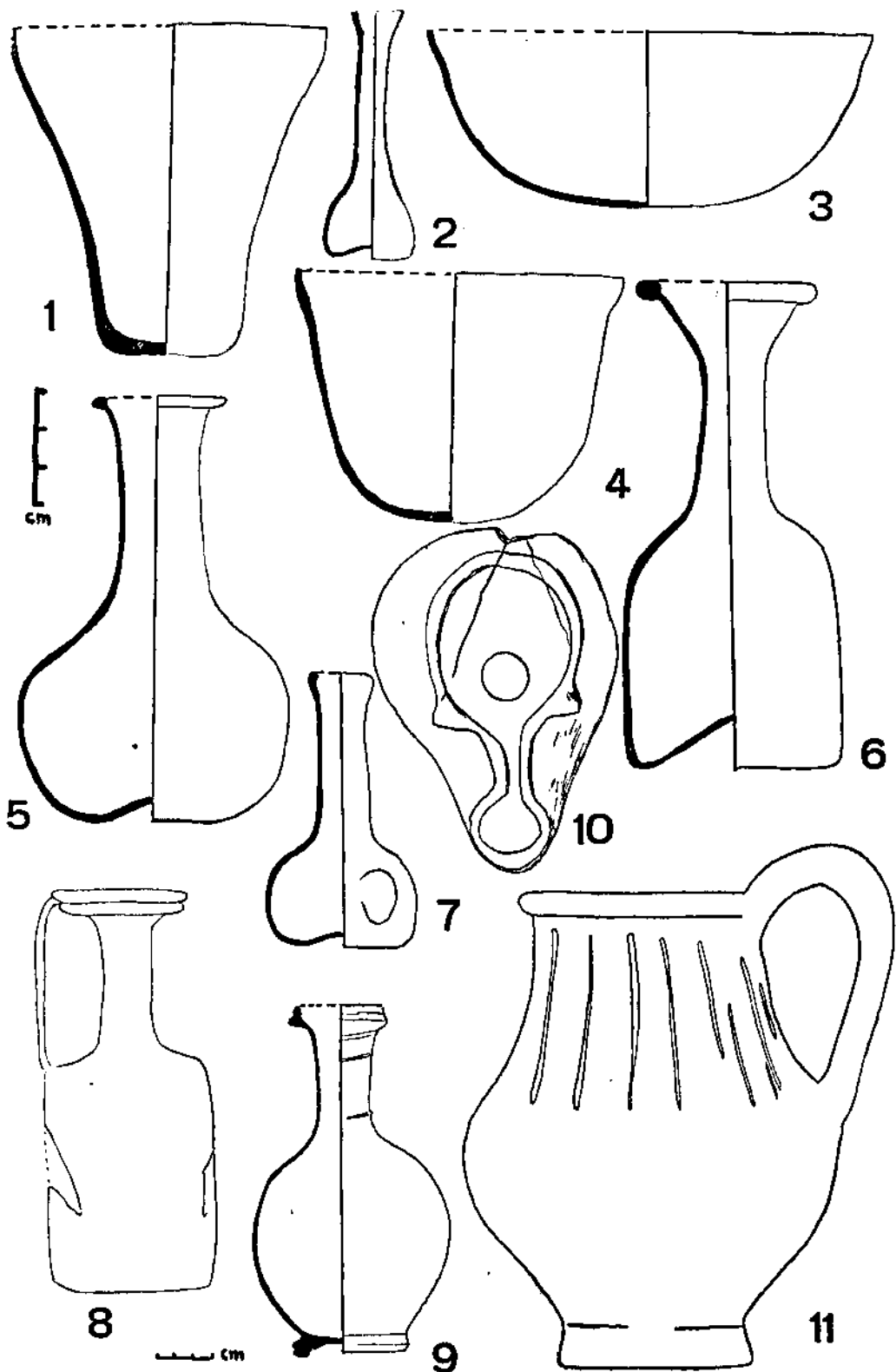

Tabela II

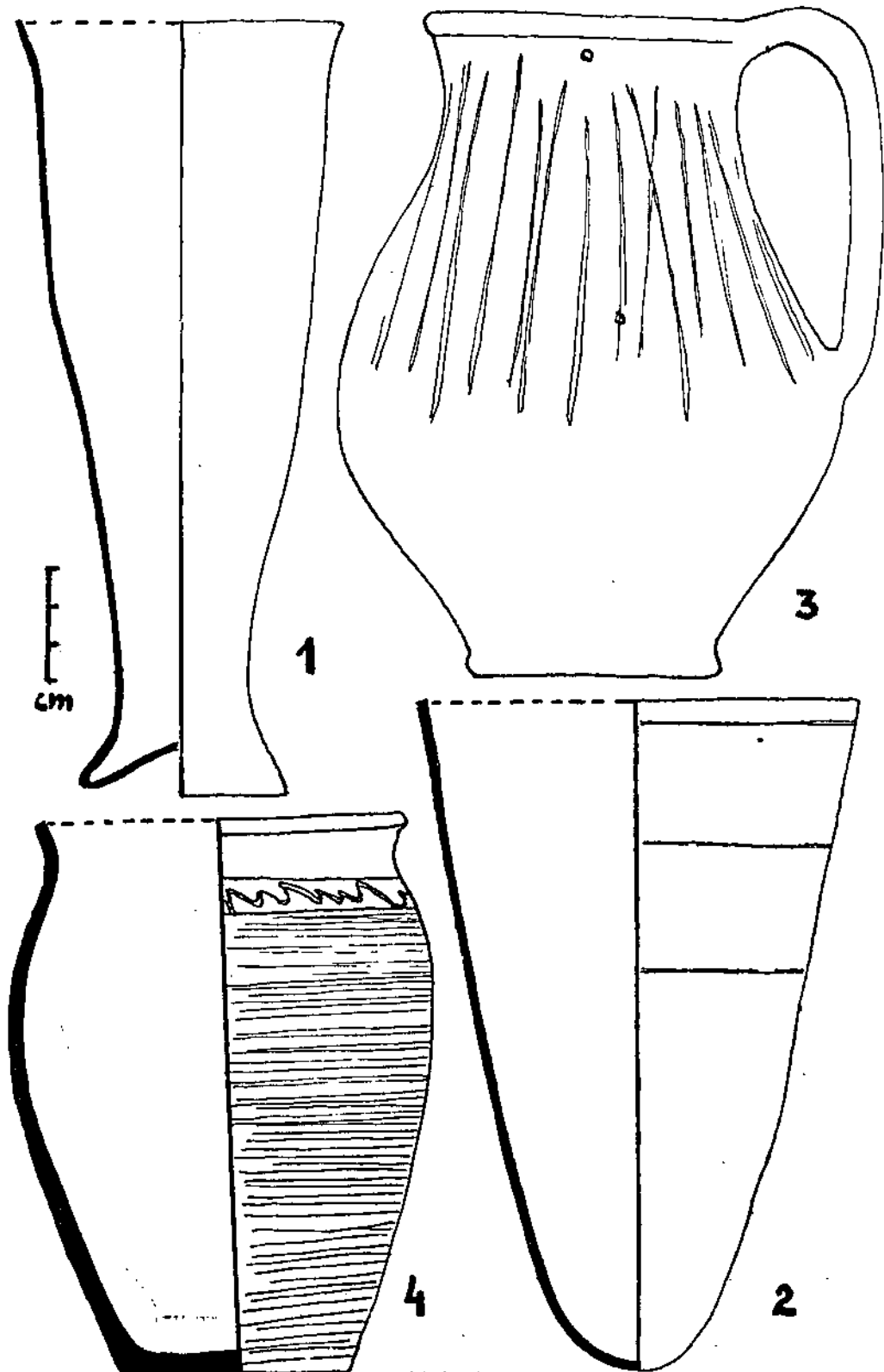

Tabela III

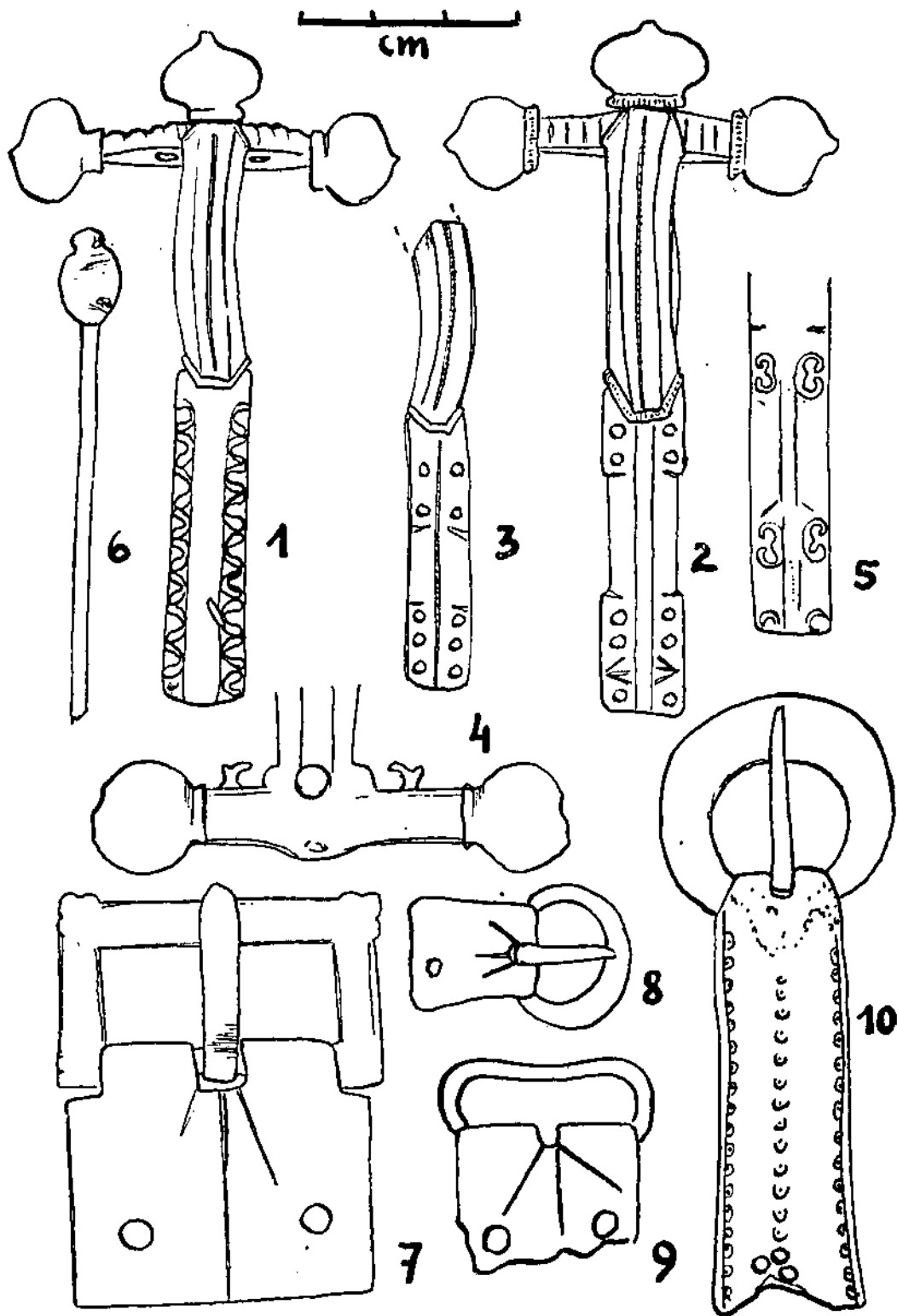

Tabela IV

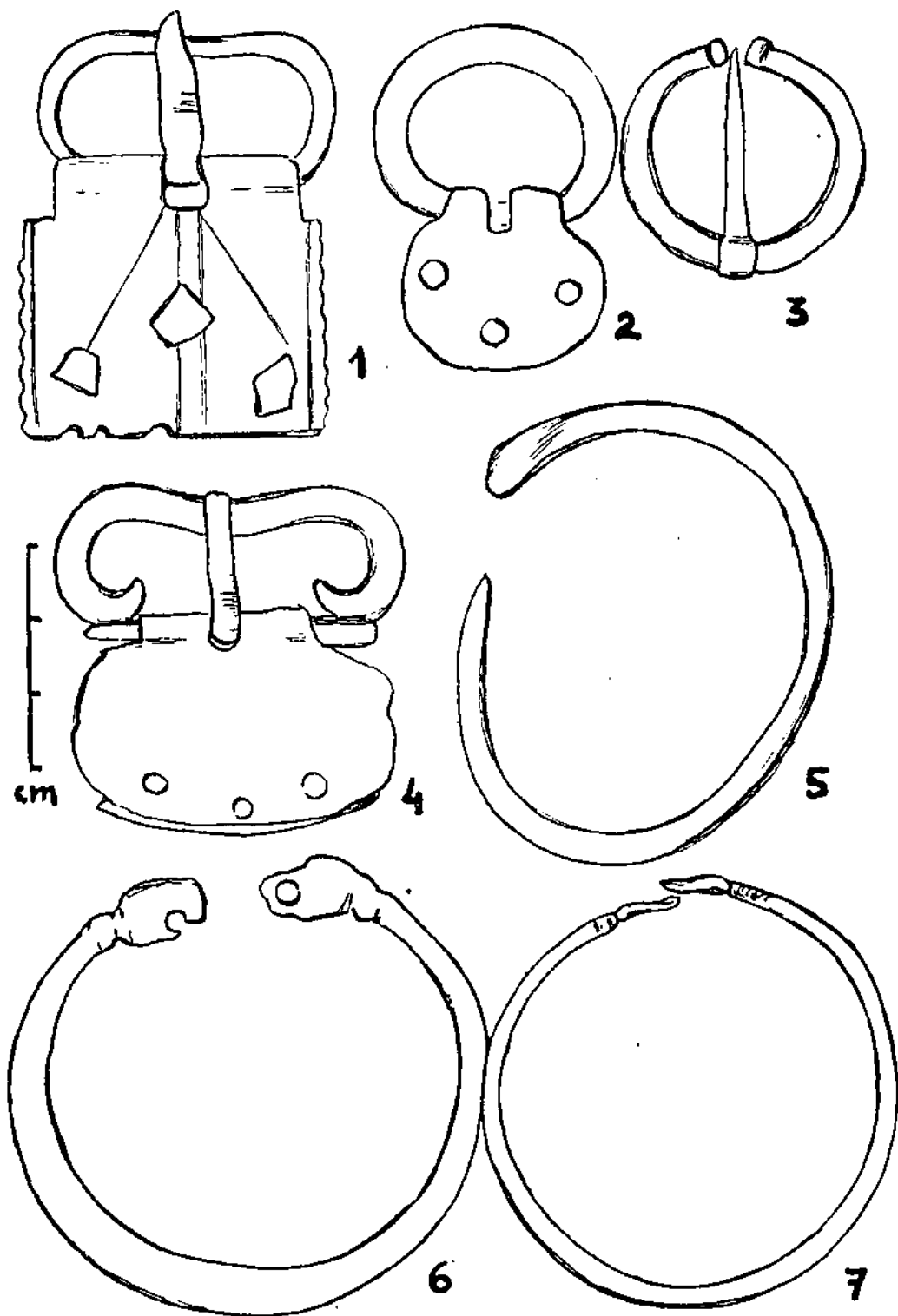
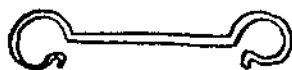
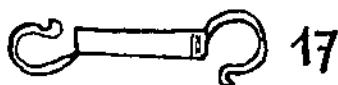
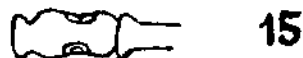
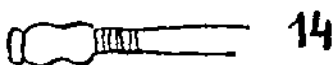
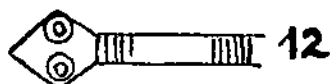
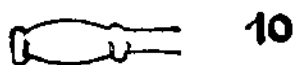
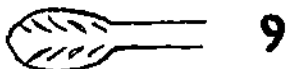
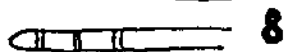
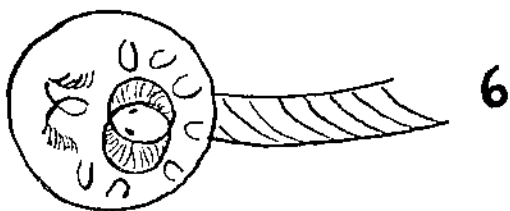
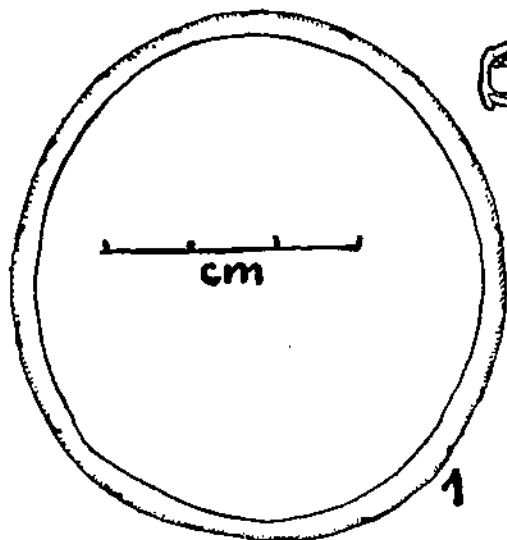

Tabela V

18

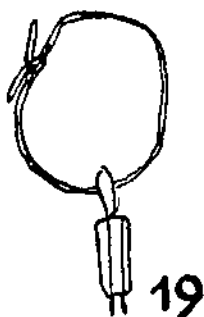

Tabela VI

je ležal drugi prekinjen prstan iz bronaste žice z opletenima koncema, premer 1,6 cm, ln drobce ploščate koščene zapestnice z vrezanimi krožci in črtami. Dolž. fragmenta 3,6 cm. V zapisu groba je bil najden v humusu siab novčič iz 4. stol., a ta ni sodil v inventar groba.

Grob 6. Vkopan v gl. 0,7—1 m v uničene plasti tlaka z mozaikom. Brez sledov grobne arhitekture. Orientacija V—Z, glava na V. Lega iztegnjena na hrbtu, roki prekržani na prsih. Nekoliko poškodovan skelet adultne žene. Na desnici je odprta ulita bronasta zapestnica s konci v obliki stiliziranih kačjih glav. V preseku je ovalna. Premer 5,8 cm. Okrog vratu je bila ogrlica, od nje je bilo mogoče najti še 7 lečastih biserov iz modrega prozornega stekla. Vel. biserov je bila 0,5 cm.

Grob 7. Vkopan poleg groba 6 v gl. 0,7 m v uničene plasti tlaka z mozaikom. Orientacija V—Z, glava na Z. Obložen s tegulami, po dnu položenih 5 tegul, ob straneh po 5 oziroma 1 pokonec postavljena tegula in pokrit s 5 tegulami. Na eni od teh tegul viden odtis pasjih šap. Lega iztegnjena, roki ob telesu. Dobro ohranjen skelet adultnega moža, nogi nekoliko poškodovani. Brez pridakov; d. 1,7 m. š. groba 0,45 m, gl. groba 0,45 m.

Grob 8. Vkopan poleg groba 6 ln 7 v gl. 0,9 m v uničene plasti tlaka z mozaikom. Orientacija V—Z, glava na Z. Iztegnjena lega na hrbtu, roki ob telesu. Juvenilni, precej slabo ohranjen skelet. Okrog vratu je bila ogrlica, od katere je ohranjenih 27 modrih kockastih biserov iz modrega prozornega stekla, vel. 0,3 cm. Ob desni ključnici je ležala koščena igla, dolga 9,6 cm (tab. IV, slika 6), ovalnega preseka z nasajeno 0,8 cm veliko svinčeno glavo v obliki makove glavice. Na zapestju roke je bila ulita bronasta odprta zapestnica, ki se ji en konec končuje v masivno ulito stilizirano kačjo glavo, drugi pa v rep; š. 4,7 cm.

V grobovih 6—8 moramo videti grob družine. Groba 6 in 8 sta starejša, 7 je najmlajši, ker je poškodoval oba starejša pokopa.

Grob 9. Vkopan v gl. 0,8 m v ruševinske humusne plasti. Brez sledov grobne arhitekture. Orientacija V—Z, glava na Z. Lega iztegnjena na hrbtu, roki prekržani v naročju. Precej dobro ohranjen skelet adultne žene. Dolžina groba 1,7 m. Na zapestjih rok tri ulite odprte bronaste zapestnice. Od njim lma ena oba, druga pa en konec oblikovan v stilizirano kačjo glavo; premer 6,2—5,6 cm. Z bronastimi kačjimi glavami je bila tudi močno fragmentirana trakasta zapestnica iz kosti; ploščice kosti so bile sestavljene z drobnimi bronastimi žeblički, površina okrašena s črto in koncentričnimi krožci; premer do 6 cm. Na rokah je bil tudi neprekinjeno ulit bronast obroček okroglega preseka-prstan; premer 2,4 cm. Okrog vratu je bilo najdenih še 28 lečastih biserov iz motnega zelenega stekla; vel. biserov 0,4 cm. Poleg biserov sta blii še dve daljši kvačici iz tenke bronaste pločevine za zapenjanje ogrlice; d. 2 cm (tab. VI, sl. 17). Pod mandibulo vstran nagnjene glave pa je ležala polkroglasta steklena skodelica; v. 5,7 cm, š. 10—3 cm.

Grob 10. V gl. 0,6 cm v ruševinskem humusu so bile najdene nožne kosti in del kolčnice povsem uničenega groba. Po nogah sodeč je bila orientacija groba V—Z, glava na Z.

Grob 11. V gl. 0,7 m v ruševinskem humusu so bile najdene nožne kosti uničenega groba. Orientacija po nogah sodeč V—Z, glava na V. Brez sledu grobne konstrukcije. Ob kolenih je bilo raztresenih 35 okroglih steklenih biserov iz motnega zelenega stekla; vel. 0,5 cm. Biseri sodijo k ogrlici, uničeni po prekopavanju, ali pa so bili našti na obleko.

Grob 12. Vkopan v gl. 0,7 m v ruševinske ilovice. Brez sledov grobne arhitekture. Orientacija V—Z, glava na Z, sodeč po nekaj kosteh. Zelo slabo ohranjen skelet. Ob strani valjasta steklenica z izpognjenim ustjem in trakastim ročajem lzpod ustja na rame. Zeleno prozorno steklo; v. 21,6 cm, š. ustja 7 cm, š. trupa 10 cm.

Grob 13. Poleg groba 9 v gl. 0,7 m v humusnih plasteh ostanek uničenega groba, otroška lobanja. Orientacija verjetno enaka kot grob 9. Brez pridakov.

Grob 14—15. Poleg groba 9 dvojni grob vkopan v gl. 0,9 m. Brez grobne arhitekture. Orientacija V—Z, glavi na V. Lega iztegnjena na hrbtu. Spodnji grob 15 je skelet adultne žene, ki sklepa roki v naročju nad skeletom otroka z zelo obrabljenimi mlečnimi zobmi (grob 14). Ob komolcu v grobu 15 je bil spodnji del koničastega steklenega kozarca iz svetlo zelenega stekla s tankimi stenami. Ohranjena v. 5 cm. Za glavo pa

je bila trebušasta steklenica z valjastim vratom in izpognjenim ustjem iz zelenega stekla; v. 17,4 cm, š. 4,5—7,6 cm (tab. I, sl. 5).

Grob 16. Vkopan v gl. 1,15 m v humusne ruševinske plasti. Brez sledu grobne arhitekture, pod grobom 13. Lega iztegnjena na hrbtu, roki sklenjeni v naročju. Orientacija V—Z, glava na V. Dobro ohranjen adultni moški skelet. Brez pridatkov.

Grobovi 9, 13, 14—15 in 16 sestavljajo očitno skupino, mogoče celo družinsko pokopališče.

Grob 17. Vkopan v gl. 0,9 m delno v ruševine temelja zidu, ki proti jugu zapira prostor z mozaikom. Sicer je brez sledu grobne arhitekture. Lega iztegnjena na hrbtu. Zelo slabo ohranjen juvenilni skelet, ohranjena je le lobanja in del okrog ramen, v slpu pa so bili najdeni še deli medenice in femurjev. Orientacija S—J, glava na S. Brez pridatkov.

Grob 18. Vkopan v gl. 0,75 m v ruševinske ilovce. Brez sledov grobne arhitekture. Lega iztegnjena na hrbtu. Orientacija V—Z, glava na Z. Slabo ohranjen adultni skelet, osrednji del groba je povsem uničen — prekopan. Pri nogah dve stekleni posodi: steklenica in čaša. Steklenica je trebušasta, ima valjast vrat in izpognjeno ustje, okrog vratu pa ovito nit. Ročaj je odbit; v. 17,8 cm, š. 7,6—10—6 cm (tab. I, sl. 3). Čaša pa je zaobljeno konična z zravnanim dnom in malo izbočenim ustjem; v. 6,6 cm, š. 3,5 do 8,7 cm (tab. II, sl. 4).

Grob 19. Pokopan nekoliko bolj južno od skupine okrog groba 9 v ruševinske ilovce v gl. 0,9 m brez sledov grobne arhitekture. Lega iztegnjena na hrbtu, roki sklenjeni v naročju. Orientacija S—J, glava na J. Zelo slabo ohranjen juvenilni skelet. Dolžina groba 1,24 m. Na levici zelo korodirana železna zapestnica, koščena zapestnica z vrezanim okrasom (tab. VI, sl. 4), na desnici pa dve neprekinjeni uliti bronasti zapestnici, okrašen s prečnimi snopi vrezov. Premer zapestnic 5,7 cm (tab. VI, sl. 1).

Grob 20. Popolnoma uničen grob, pokopan v ruševinske ilovce v gl. 0,9 m brez sledov grobne arhitekture. Orientiran je bil verjetno v smer S—J z glavo na J.

Grob 21. Vkopan v gl. 0,4 m v ruševinske ilovce. Brez sledu grobne arhitekture. Lega iztegnjena na hrbtu, roki sklenjeni v naročju. Orientacija S—J, malo odklona proti Z. Glava na J. Slabo ohranjen juvenilni skelet. Dolžina groba 1,4 m. Ob levi piščali steklenička in čaša. Steklenica je trebušasta z nizkim vratom in izpognjenim ustjem. Po trupu je pokrita z vrstami poševnih kanelur. Steklo je olivno zeleno, mešano z višnjevljimi nitmi in lisami, prozorno; v. 11,6 cm, š. 5—10,6—6 cm. Čaša pa je konična z zravnanim dnom in malo izbočenim ustjem iz zelenega prozornega stekla; v. 8,2 cm, š. 8,4—3 cm.

Grob 22. Popolnoma enak kot grob 21, pokopan v gl. 0,6 m, dolžina groba 1,5 m. Zelo slabo ohranjen, verjetno tudi še juvenilni skelet. Ob kosteh rok drobci pločevinastega bronastega prstana.

Grob 23. Vkopan v subhumus v gl. 0,4 m. Brez sledu grobne konstrukcije. Lega iztegnjena na hrbtu. Orientacija V—Z, glava na Z. Adultni skelet, s prekopom je bil uničen velik del, ohranjena je bila glava in del nog. Dolžina groba 1,4 m. V slpu v višini pasu je bila pasna spona, skoraj gotovo je sodila k inventarju groba. Spona je ovalna bronasta s trnom in ovalnim pločevinastim okovom za jermen. Na tem okovu so tri zakovice in radialni vrezi od mesta za trn; vel. spona 4,6 cm (tab. V, sl. 4).

Grob 24. Vkopan v gl. 0,8 m v ruševinske plasti. Bil je obložen s tegulami. Orientacija V—Z, glava verjetno na Z. Skoraj popolnoma uničen, po fragmentih kosti sodeč otroški grob.

Grob 25. Vkopan v gl. 1,2 m v ruševinske plasti. Bil je od vkopa groba 24 zelo poškodovan, ohranjene so le nožne kosti adultnega skeleta. Lega iztegnjena na hrbtu. Brez sledov grobne arhitekture. Orientacija V—Z, glava na Z. V višini boka na desni strani je bila trebušasta steklenička z dolgim valjastim vratom in izpognjenim ustjem iz zelenkastega stekla; v. 11,3 cm, š. 3,4—7,6—4,2 cm (tab. II, sl. 5).

Grob 26. Vkopan v ruševinske plasti v gl. 1,4 m od grobov 24 in 25 skoraj popolnoma uničen. Lega je bila verjetno iztegnjena, orientacija V—Z, detajli niso jasni. Sledov grobne arhitekture ni. Ohranjena pa pridatka: steklena steklenička za dišave z dolgim valjastim vratom in koničnim trupom iz zelenkastega prozornega stekla (tab. II, sl. 2), v. 6,8 cm, š. 1,6—2,9 cm, in hruškasta oljenka iz rdeče keramike zelo slabe izdelave (po obliki posnema oljenke z žigom delavnice) d. 9,2 cm š. 6,6 cm, v. 2,9 cm, (tab. II, sl. 10).

Grob 27. Vkopan 0,9 m v prekopane humozne ruševinske plasti. Brez sledu grobne arhitekture. Orientacija V—Z, glava na Z. Zlasti v nožnem delu močno uničen adulten, verjetno ženski skelet. Dolžina groba 1,4 m. Loga iztegnjena na hrbtu. Na desnici dve, na levici ena ulita bronasta zapestnica ovalnega preseka in s konci izdelanimi z vrezi v obliki stiliziranih kačjih glav (tab. V, sl. 15). Ob levici je ležalo 10 jantarnih in 2 steklena bisera (tab. VI, sl. 8, 9). Od jantarnih biserov je eden valjast, drugi so ploščati ali kolačkasti, dva pa sta ploščata v obliki obeska; vel. 2,3—1,2 cm (tab. VI, sl. 22). Od steklenih biserov je eden brezbarvni obroček, drugi pa je moder, fasetiran; vel. 1,2—0,8 cm. Jantarni biseri bi mogli biti tudi deli preslice.

Grob 28. Nožne kosti vkopane v ruševinsko plast ob ruševlnah zldu. Orientacija S—J, glava na S.

Grob 29. V humusu drobci lobanje.

Grob 30. Lobanja v humusu.

Grob 31. Lobanja v humusu.

Grob 32. Močno uničen grob brez konstrukcije, orientiran S—J, glava na J. Presekal je grob 18.

Grob 33. Lobanja v humusnem žepu.

Grob 34. Močno uničen grob v ruševinskem sipu, ohranjena le lobanja. Verjetna orientacija V—Z, z močnim odklonom proti J, glava na Z.

Grob 35. Lobanja v humusu.

Grob 36. Nekaj kosti ob skupni grobov 24—26.

Grob 37. Vkopan v ruševinske plasti 0,9 m globoko. Brez grobne konstrukcije. Orientacija V—Z, glava na Z. Zelo slabo ohranjen adultni skelet, brez pridakov.

Grob 38. V humusnem žepu, segajočem v ruševinske ilovice, nekaj kosti, fragmenti tenke steklene posodice in črna keramična ročka (tab. II, sl. 11).

K opisu grobov, izkopanih leta 1963, moramo pa pridržit vsaj še opis materiala, izkopanega leta 1908 in 1909 na parceli 290 k. o. Zg. Breg, da si bomo mogli ustvariti o grobišču kolikor toliko jasno sliko. Kot rečeno, so iz iste nekropole odkopali in objavili posamezne grobove razni avtorji že prej in pozneje, a ker gradivo naših ugotovitev ne spreminja, drugih podatkov tu ne bomo povzemali, omejimo se naj tako le na najznačilnejšo skupino starega materiala.

Kot rečeno, je v muzeju v Ptujju z izkopavanj leta 1908 in 1909 dokaj veliko število raznolikega gradiva. Gradivo je brez detajlnih najdiščnih podatkov in je med njim mnogo gradiva iz naselbinskih plasti, tako bronastih okovov, železnega orodja, sušičnih osti in strelce, steklenega posodja, razne keramike, zlasti sigillate in oljenk. To gradivo moremo pri obravnavi gradiva iz poznoantičnih grobov brez težav izločiti, ker že po tipologiji ne sodi v obravnavani okvir in zlasti, ker ga v svojem opisu gradiva iz nekropole Abramčič¹⁴ ne omenja. Kot gradivo iz poznoantičnih grobov ostane potem še skupina nakita: prstanov, zapestnic, ogrlic, uhanov, fibul in spon, nadalje steklenih posod in nekaj keramike.

1. Prstani: 8 prstanov, gladkih neprekinjenih obročkov iz bronaste žice, ogletega, ovalnega ali okroglega preseka (Inv. št. 3081—3085, 3098—3101), dva železna pečatnika z ovalno glavo in vrezanim pečatom (3102—3103).

2. Zapestnice: 25 ulitih bronastih zapestnic z nesklenjenima koncema, oblikovanima v stilizirano kačjo glavo (3178—3181, 3206—3212, 3213—3223, 3225, 3226, 3228—3231). Konca sta včasih pri zelo masivno oblikovanih zapestnicah lepo plastično ulita v precej realistično izdelano glavico z luknjico za gobček (tab. V, sl. 6), včasih pa sta le sodčasta odebclitev z nekaj kanelurami (tab. VI, sl. 10), v enem primeru sploščitev z gravuro (3228, tab. VI, sl. 11), enkrat pa sta rombično razširjena in imata dva koncentrična krožca namesto oči (3226, tab. VI, sl. 12). 2 uliti bronasti zapestnici z nesklenjenima koncema polkrožnega preseka s snopi vrezov po vsem trupu ali le na koncu (3227, 3224, tab. VI, sl. 13). 2 zapestnici, ulita bronasta nesklenjena obročka s snopiči kanelur na trupu (3177, 3205). 1 bronasta trakasta pločevinasta zapestnica z zanko in kvačico za spenjanje na koncu in okrašena z graviranimi krožci (3234, tab. VI, sl. 3) in del druge, mogoče podobne: trapezast trak iz pločevine s plikčastim ornamentom (3193). 1 zapestnica iz debele ploščate žice, stanjšana konca sta ovita drug okrog drugega (3204). 1 zapestnica, pletena iz več tankih bronastih žic tako, da so med zanke vdeti zeleni stekleni biseri, konca pa sta za spenjanje izdelana v zanko in kvačico (3202,

tab. VI, sl. 2). 9 fragmentov zapestnic, pletenih iz tenke bronaste žice v enostavnem spiralnem zavoju. Žica je ovalnega ali okroglega preseka. Konci so oblikovani v zanko ali kvačico (tab. VI, sl. 5), eden pa ima ploščat okrogel gumb z gravirano rozeto na zgornji strani na koncu (tab. VI, sl. 6). Premer zapestnic znaša od 4,5—7 cm (3237—3246).

3. Ogrlice: 1 srebrna ogrlica iz debele žice okroglega preseka, močno stanjšana konca sta ovita drug okoli drugega, premer 11 cm (3203, tab. I, sl. 8). Slede biseri iz ogrlic: 11 steklenih valjastih zelenih biserov iz prosojnega stekla, velikih po 7 mm (3413), 20 modrih steklenih, skoraj kockastih biserov iz prosojnega stekla, vel. 4 mm (3415), 5 večjih kvadratnih in 30 majhnih lečastih in valjastih steklenih biserov iz prosojnega stekla, velikih po 7 mm (3413). 20 modrih steklenih, skoraj kockastih biserov iz prosojnega stekla, vel. 4 mm (3415). 5 večjih kvadratnih in 30 majhnih lečastih in valjastih biserov iz svetlo modrega in zelenega stekla (3416). Za več drugih biserov iz raznobarnih niti steklene paste (npr. tab. VI, sl. 21) ne moremo z gotovostjo trditi, da so pridelki iz grobov in so bili deli ogrlic. Najbolj bi to mogli domnevati za črn obesek iz steklene paste v obliki vrčka s svetlo modro okrasno nitjo, v. 2,2 cm (3273, tab. VI, sl. 20) in za biser iz jantarja (3411).

4. Uhani: obročki iz tanke bronaste žice s staknjenima koncema, premer 1,8 cm (3086—3096, 3261, tab. VI, sl. 16), 1 obroček z zanko in kvačico na koncu in prizmatičnim biserčkom iz zelenega stekla na loku. Tudi iz tenke bronaste žice (3097, tab. VI, sl. 19).

5. Fibule: 11 celih in fragmentiranih samostrelnih fibul s po tremi gumbi v obliki čebulne glavice. Vse so medeninate, na nekaterih so sledovi pozlate. Lok je trikoten ali trapezast v preseku. Pri drugi vrsti je po vrhu loka vrezana črta z odtisi. Razmera dolga noga (ponavadi onake dolžine kot lok) z ležiščem igle je na vrhu okrašena z jamicami po robu, črtami z odtisi, včasih pa le z jamicami na začetku in koncu noge. V ležišče igle je včasih skozi nogo pritrjena zakovica za pripenjanje igle. Prečka, ki daje fibuli značilno samostrelno obliko, se proti loku stopničasto zvišuje, v njej sta včasih dve luknjici. Iгла je pri nekaterih primerih železna. Gumbi so posebej nastavljeni. Dolžina do 9 cm (3043—3057, tab. IV, sl. 1—5).

6. Spone: železna omega fibula ali fibula-spona; š. 4,1 cm, 1 bronasta omega fibula zelo fine izdelave; š. 3 cm (3109, tab. V, sl. 3). Nekaj celih in fragmentiranih ovalnih ali pravokotnih pasnih spon s trnom za spenjanje iz bronu (3103—3111). 1 polkrožna železna pasna spona s trnom za spenjanje, vel. $3,2 \times 4,4$ cm. 8 bronastih pasnih spon s trnom in pločevinastim delom za pritrditev na jermen. Spone so pravokotne, okrogle ali usločeno ovalne, pločevinasti del pa je ovalen ali pravokoten. Trn je na koncu vedno nekoliko ukrivljen po loku spona. Del za pritrditev na pas nosi zakovice in graviran okras, v enem primeru vrste punciranih krogov, v več primerih pa po tri radijalne zareze, izhajajoče iz mesta, kjer je trn vdrt na spono; vel. 5,3 do 8 cm (3112—3113, 3114—3116, 3177—3120, tab. IV, sl. 7—10, tab. V, sl. 1, 2).

Sl. 1: Romblčni pasni okov, okrašen v vrezani tehniki

7. Okovi: ulit bronast rombičen okov, na zgornji strani okrašen v vrezani tehniki s polji štirilistnih rozet in mreže, z ulitimi zakovicami v vogalih in dvema zankama na enem vogalu; vel. $6,4 \times 6,7$ cm (3198, slika 1). 1 ulit trapezast bronast okov, okrašen v vrezani tehniki na eni strani: površina okova je okrašena z volutno ornamentiko, vrh spona pa sestavljata dva plastično oblikovana panterja ob človeški glavi. V spodnjih dveh vogalih sta bili vstavljeni zakovici za pritrditev; vel. $6,6 \times 6,1$ cm (3188, sl. 2). Po Abramičevi objavi znana okova¹⁶ sta bila verjetno pritrjena na pas.

Sl. 2: Pasni okov, okrašen v vrezani tehniki

8. Steklo: 17 preprostih kozareev in čaš preproste oblike, polkroglastih ali zaobljeno koničnih, z malo sploščenim dnom in izpognjenim ustjem iz olivno zelenega prozornega stekla; v. do 8 cm, š. do 9 cm (3423, 3455, 3457—3459, 3465—3469, 3481, 3484, 3487, 3488, 3501, tab. I, sl. 7, tab. II, sl. 1, 3). 1 podoben kozarec s skupinami po tri bunčice iz neprozornega modrega stekla na stenl. V. 6,1 cm, š. 6,7 cm (3502, tab. I, sl. 2). 1 koničen visok kozarec s tremi brušenimi črtami pod ustjem. Svetlo zeleno, prozorno steklo; v. 17,5 cm (tab. III, sl. 2). 1 visok kozarec v obliki roga z nizko nogo, oblikovano z gubo kozareca, in nekoliko izpognjenim ustjem iz tenkega, prozornega, brezbarvnega stekla; v. 20,8 cm, š. 9,9 cm (3489 tab. III, sl. 1). 4 valjaste steklenice z vboklim dnom, valjastim vratom, lijakasto izpognjenim ustjem (odebeljenim, večasih profiliranim) iz zelenega prozornega stekla, v. od 11,5 do 18 cm (3461—3463, 3485, tab. II, sl. 6). 3 valjaste steklenice podobnega tipa s trakastim ročajem z ustja na rame, v. 15,7 do 21 cm (3425, 3491; 3493, tab. II, sl. 8). 5 kroglastih steklenic z višjim ali nižjim valjastim vratom in lijakastim ustjem iz zelenkastega prozornega stekla (3453, 3456, 3482, 3490, 3492). 2 kroglasti steklenici istega tipa, a imata površino v kalupu oblikovanega trupa pokrito z drobnimi poševnimi kanelurami. Tudi ti dve sta iz olivno zelenega prozornega stekla; v. 13 cm (3422, 3472). 2 steklenici podobnega tipa s trakastim ročajem z ustja na rame; v. 13 cm (3452, 3496). 2 podobni steklenici z ročajem in okrog vratu ovito nitjo, v. 17 in 12 cm (3474, 3494, tab. I, sl. 6, tab. II, sl. 9). 1 kroglasta steklenica enakega tipa s predrtim livčkom v steni trupa, da je posoda rabila za kapljanje. Olivno zeleno prozorno steklo, v. 9,8 cm, š. 6 cm (3464). 2 trebušasti steklenički gubanki z dolgim valjastim vratom, izpognjenim, odebeljenim ustjem in 4 vboklinami na trupu, v. 7,3 in 9 cm (3498, 3499, tab. II, sl. 7).

Med gradivom z izkopavanj leta 1908—1909 je zabeleženih še več steklenih fragmentov, drobci kačastega stekla, brezbarvnega kozareca z apiletranimi brezbarvnimi bunčicami, kozareca z brušenim ornamentom, a ker temu materialu niso zabeležene grobne enote, v prikazu ga Abramič¹⁷ le omenja, in mu med materialom iz leta 1963 ni najti analogij v grobovih, zato zanj ne moremo z gotovostjo trditi, da je iz grobnih prldatkov, in ga raje izpustimo.

9. Keramika: 1 vrček s koničnim trupom, širokim, koničnim vratom, poudarjenim dnom in trakastim ročajem. Na vratu in trupu so uglajeni prameni. Siva, očiščena keramika; v. 17,5 cm (3514, tab. III, sl. 3). 1 jajčast lonček z izpognjenim ustjem, vrezano valovnico na ramenu in vodoravnimi potezami glavnička do dna. Crna, s peskom

mešana keramika; v. 14,3 cm (3518, tab. III, sl. 4). Med materialom z izkopavanj leta 1908—1909 so še trije podobni vrčki in en lonček, a zanje ne moremo z gotovostjo domnevati, da sodijo v sestavo grobov, ker jih Abramič ne omenja¹⁸.

10. Škatlica z 29 malimi bronastimi novci od Konstantina II. do Gratiana¹⁹.

Po opisu vsega gradiva nam je jasno, da sestavlja skupina vseh do sedaj najdenih skeletnih grobov na Zg. Bregu (ob strani pustimo zavestno skupino žganih grobov, zgodnjeantično grobišče) in njihovi pridatki celoto. Grobovi in pridatki nosijo značilnosti enoga grobišča. Je dokaj obsežno, vanj so gotovo pokopavali dalj časa. Zato mu zdaj najprej skušajmo določiti časovni okvir, nakažimo kulturni okvir in problem etnične opredelitve, končno pa pomislimo še na odnos grobišča do celotnega urbanističnega razvoja Poetovija.

Časovni okvir določajo grobišču najdiščni podatki iz leta 1963, novci, najdeni kot grobni pridatek leta 1909, in analogije pridatkov iz datiranih grobišč ali naselbinskih plasti drugod po provinci ali v sosednih provincah.

Kot smo že prej ugotovili, so bili grobovi pokopani v ruševino gradbene faze, mlajše, kot je bila tista, ki jo datira Konstansov novc²⁰. Grobovi so mogli priti v zemljo torej nekako najprej po sredi 4. stol. To je seveda samo terminus post quem. A pridatka v grobu 26 iz leta 1963 predočujeta grob s povsem antičnim pogrebnim ritusom. Podobne oljenke datirajo do 4. stol. najdbe iz Poetovija in drugih panonskih najdišč²¹. Grob 26 bi torej mogel govoriti, da predaleč po datumu, ki smo ga vzeli za terminus post quem, le ne moremo iti, ko datiramo začetek grobišča. Mogoče bi bilo sicer domnevati, da je ta grob sporadičen pojav, starejši grob, ki ga je slučajno pokrilo poznoantično grobišče. Vendar pa ni tako. Grob je enako orientiran kot vsa skupina grobov okrog njega, njegovo mesto je bilo gotovo označeno, na tem mestu je zelo verjetno pokopavala svoje umrle člane neka rodbina skozi več generacij.

Najstarejši grobovi so mogli priti v zemljo enako kot grob 26 nedaleč od stavb, ki so bile še v rabi, in se je kakšno desetletje pozneje grobišče razširilo na zemljišče stavb, ko so bile te opuščene.

Večino grobov moremo datirati nekako v konec in drugo polovico 4. stol. tudi po analognem gradivu od drugod. Pasne sponke, zapestnice, fibule in keramika datira analogno gradivo predvsem v pozno 4. stol.²² Keramika z glajeno ornamentiko bi mogla soditi spet po analogijah iz Intercise med materialno kulturo, lastno Vzhodnim Gotom v času okrog leta 400.²⁴

V drugo polovico 4. stol. datirajo grobišče tudi novci, najdeni leta 1909 (glej opis materiala pod 10), čeprav datirajo precizno samo en grob, grob, v katerem so bili pokopani s pokojnikom kot popotnica v večnost. Datacijo podpira tudi kronologija ornamentacije kovinskih predmetov v vrezani tehniki, ki se v našem grobišču pojavlja na dveh pasnih okovih²⁵. Nekako v istem času se pojavljajo podobna grobišča tudi v ruševinah drugih mest po Panoniji, npr. v Carnuntumu²⁶. Zelo podobna pa je materialna kultura poznih grobišč Lauriacuma²⁷.

Po steklu, ki je v enakih oblikah v rabi še v 5. stol. v zahodnem delu imperija²⁸, pa tudi po zgodovinskih podatkih, ki pričajo, da je bila npr. Intercisa, odkoder smo uporabili največ primerjalnega materiala, za imperij mnogo prej zgubljena kot deli Norika Ripense s Poetovijem²⁹, pa smemo soditi, da so pridatke grobišča z Zg. Brega rabili tudi v 5. stol. In so vsaj nekateri grobovi v grobišču še iz 5. stol.

Žal nam leta 1963 v vrhnji humusni plasti najdena pasna spona, ki jo je mogoče datirati v čas selitve narodov³⁰, ne pove za datacijo grobišča nič, a vendar nam tudi ta spona da slutiti, da življenje na prostoru grobišča na Zg. Bregu v Ptujju ni popolnoma prenehalo s koncem 4. stol., kamor datira analogno gradivo večino pridatkov iz grobov. Vendar bo problematika Ptujja v času selitve narodov in gradiva, ki sodi v ta čas, treba posebej načeti na podlagi temeljitega pregleda tega gradiva, kar ga do sedaj že poznamo iz Ptujja, in ob event. novih najdbah. Za tak pregled seveda tu ni prostora.

Če vrinemo v izvajanje kratko misel o tem, kaj nam pove grobišče o tedanjem prebivalstvu v Poetovlju, moramo verjetno, kljub posameznim pridatkom, lastnim materialni kulturi germanskih plemen, tu Gotov (npr. keramika), videti pred seboj grobišče, kjer so našli svoj zadnji dom poetovijski prebivalci, po etnični in kulturni pripadnosti enaki mnogim drugim krajem v provinci³¹. Med romansko prebivalstvo je bilo pomešanih že procej tujih, predvsem germanskih elementov, a nad vsem tem

je bila, kot moremo domnevati, zavest pripadnosti k rimskemu imperiju še vedno živa in je združevala prebivalstvo³². Tako moramo v grobišču na Zg. Bregu videti poznoantično poetovijsko grobišče, ne pa grobišče katerega od ljudstev, ki so se v Ptujju zadrževala, a obdržala vse svoje etnične značilnosti. Prebivalstvo Poetovija se potem od prebivalstva panonskega limesa ni razlikovalo.

Pregled materialne kulture iz grobišča na Zg. Bregu pa nas spominja na tipološko zelo sorodne grobne pridelke v ptujskih grobiščih zgodnjega srednjega veka. Staroslovanske zapeljivke so tipološko vsaj v daljnem sorodstvu z zapeljivkami s stili z ravnimi kačjimi glavami v poznoantičnem grobišču. Koščeno zapeljivko, močno podobno tistim z Zg. Brega, najdemo v grobu na Panorami, grobu, ki ga Paola Korošec interpretira kot staroslovanskega³³. Za primerjavo je uporabljala koščene zapeljivke z Zg. Brega, hranjene v muzeju v Ptujju, le zanje tedaj ni mogla dobiti najdiščinskih podatkov. A zdaj bi, ko grobove z Zg. Brega bolje poznamo in datiramo, mogli z večjo gotovostjo določiti še vse grobove s Panoramami. Mislim, da se po detajlnem pregledu materiala (tisti s Panoramami je nekoliko slabše izdelani), ne motimo preveč, če pritegnemo avtorici, ki je grobove našla, in vidimo v njih grobove iz časa, ki je korak iz pozne antike v zgodnji srednji vek, grobove, vsaj nekoliko mlajše od tistih na Zg. Bregu, in take, ki sodijo že v zgodnji srednji vek. To bi bilo tem bolj verjetno, ker je bilo pokopališče na Panoramah, skrčenem mestnem jedru ob mostu in gradu najbrž še vedno interesantno, ko je bilo pokopališče na Zg. Bregu že predalet od bivališč. O tem bomo govorili pozneje še enkrat. Če pa je interpretacija starosti grobišča na Zg. Bregu in Panoramah pravilna, potem so mogle tudi v Poetoviju mnoge kulturne posebnosti kot drugje preživeti viharje selitve narodov in se iz pozne antike dedovati v zgodnji srednji vek, ko se je formiral vsaj del materialne kulture starih Slovanov v Panoniji na antičnih in postantičnih tradicijah. O tem fenomenu so avtorji že govorili³⁴. Morda smemo upati, da bodo tudi najdbe v Ptujju v prihodnosti prikazale ta razvoj še boljše, kot ga moremo sedaj slutiti le po primerjavi kulturnih značilnosti pridelkov v poznoantičnih in zgodnjersrednjeveških grobovih.

Grobišče na Zg. Bregu je bilo na območju opuščenege mestnega dela. Na Sp. Hajdini srečamo tudi grobove iz pozne antike, dasi skoraj vedno brez pridelkov kot na Panoramah³⁵. Lokacija teh grobišč nam more, čeprav le posredno, nekoliko spregovoriti o urbanističnem razvoju Poetovija v pozni antiki. Grobovi na Hajdini bi mogli govoriti za to, da je bilo tudi v poznih antiki v enem izmed starih jeder mesta³⁶ še vedno življenje. Grobovi na Bregu in maloštevilni grobovi, kot smo že prej v izvajanju domnevali, še mlajši od teh na Bregu, pokopani na Panoramah, pa nam prikažejo, kako se je naselbina na levem bregu vedno bolj krčila. Sprva je bilo še potrebno pokopavanje na desnem bregu Drave med opuščeniimi stavbami, verjetno tudi za naselbinski del z levega brega, pozneje pa so začeli pokopavati le na istem bregu Drave, med ruševinami na panoramskem griču. Najdbe s ptujskega gradu pa pričajo, da je dobil ta v poznih antiki vedno močnejšo obrambno funkcijo³⁷, da se je torej težišče naselbine, skozi vso antiko deljeno na oba bregova Drave, v poznih antiki povsem preneslo na strateško pomembni grajski grič in je le-ta to središče ostal tudi pozneje.

OPOMBE

¹ Npr. V. Skrabar, *Mitteilungen der Zentralkommission 3. Folge IV 1905*, str. 310 sl. (Poslej MZK).

² F. Ferk, *Vorläufige Mitteilungen über das römische Strassenwesen in Untersteiermark*, *Mitteilungen des Historischen Vereines für Steiermark*, Graz 1893, MZK NF II, str. 228, opomba 9.

³ S. Jenny, *MZK NF XXII 1896*, str. 6 in 13.

⁴ *Ibid.*, str. 13.

⁵ V. Skrabar, *JZK NF II 1904*, str. 192, in *Isti MZK 3. F. IV 1905*, str. 311.

⁶ V. Skrabar, *JZK NF II 1904*, str. 200.

⁷ B. Sarla, J. Klemenc — B. Sarla, *Archäologische Karte von Jugoslawien*, Blatt Ptuj, Zagreb 1936, str. 53 in 61 (poslej Blatt Ptuj).

⁸ M. Abramčič, *Poetovio*, Wien—Ptuj 1925, str. 21, 22, 124, 126.

⁹ I. Mikl, *Arheološki vestnik XV*, Ljubljana, 1964-65 259 sl.

¹⁰ *Ibid.*, str. 262.

¹¹ B. Sarla, *Blatt Ptuj*, str. 53 in 61 in I. Mikl, *Arheološki vestnik XI—XII*, Ljubljana 1960—1961, str. 157 in 163.

¹² B. Sarla, *Blatt Ptuj*, str. 61.

¹³ I. Mikl, *Arheološki vestnik XV* str. 259 sl, zlasti 256 sl.

- ¹⁴ J. Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki, Ljubljana 1930, zgodovinski podatki, str. 61 sl.
- ¹⁵ M. Abramič, o. c. str. 124 sl.
- ¹⁶ M. Abramič, o. c. str. 54.
- ¹⁷ M. Abramič, o. c. str. 125.
- ¹⁸ M. Abramič, ibid.
- ¹⁹ M. Abramič, o. c. str. 126.
- ²⁰ prim. opombo 13.
- ²¹ O. Fischbach, Römische Lampen aus Poetovlo, Graz 1896, str. 21—23, str. 54 sl.
- ²² D. Ivanyi, Die Pannonischen Lampen, Dissertationes Pannonicae, Budapest 1935, str. 18, 19.
- ²³ Archaeologia Hungarica XXXVI, Intercisa II, Budapest 1957, str. 68, 407—410, 418, 419, 421, 443, 460—463; Ae. Kloiber, Das Espelmayrfeld, Forschungen in Lauriacum 8, Linz 1962, str. 29 sl., katalog grobov, in str. 97 sl., z obdelavo stekla (A. Thomas), kjer so navedeni kot proizvajalci centri za te vrste stekla Forenje, Italija, Sirlja in delavnice srednjega obdonavskega timesa (predvsem str. 109); Isti, Ziegelfeld, F. in Lauriacum 4/5, Linz 1957, str. 31, katalog grobov, in str. 170 sl. z datacijo grobišča.
- ²⁴ Archaeol. Hung. XXVI, str. 78.
- ²⁵ ibid., str. 407, 408 in tam citirana literatura: Ae. Kloiber, Ziegelfeld, str. 172; J. Werner, Jahreshfte des Oest. arch. Inst. 1955, str. 53 in sl.; Isti, Bonner Jahrbücher, 158, 1958, str. 389; Sonja Chadwick Hawkes, 43—44. Bericht der Röm. Germ. Kommission, 1962—1963, str. 176 in 177.
- ²⁶ Berichte des Vereins Carnuntum, Wien 1904—1905 (1906), str. 103 sl., 172 sl., 148 sl.
- ²⁷ Ae. Kloiber, Espelmayrfeld, str. 29 sl.; Isti, Ziegelfeld str. 31 sl.
- ²⁸ Archaeol. Hung. XXXVI, str. 153; J. Werner, Bonner Jahrbücher 153, 1958, str. 373.
- ²⁹ Archaeol. Hung. XXXVI, str. 543, 544.
- ³⁰ I. Mikl, o. c., str. 271. — Za datacijo se zahvaljujem dr. Z. Vinskemu.
- ³¹ Nekoliko drugače M. Abramič, o. c., str. 119; enaka etnična opredelitev Ae. Kloiber, Espelmayrfeld, str. 87.
- ³² J. Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki, Ljubljana 1950, str. 68.
- ³³ P. Korošec, Arheološka poročila, Dela SAZU 3, Ljubljana 1950, str. 87 in 94. Sicer o grobišču na Panorami B. Sarla, Blatt Ptuj, str. 41, in P. Korošec, o. c., str. 75 sl.
- ³⁴ A. Alfrödy, Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien 2, Berlin, Leipzig 1926, str. 30 sl., 33 sl.; J. Kastelic, Arheološki vestnik XV—XVI, Ljubljana 1964—1965, str. 112 sl.
- ³⁵ B. Sarla, Blatt Ptuj, str. 57.
- ³⁶ V. Smid, ČZN 1935, str. 29 sl., najizčrpnjeje o življenju v tem delu mesta.
- ³⁷ J. Klemenc, o. c., str. 78 sl.

POZNOANTIČNO GROBIŠČE NA ZGORNJEM BREGU V PTUJU

Povzetek

Na Zgornjem Bregu, ki je med najbolj raziskanimi arheološkimi tereni v Ptuj, so že pri prvih zabeleženih izkopavanjih našli skeletne in žgane grobove med ruševinami antičnih stavb. Žgani grobovi sestavljajo južno od stavb manjše zgodnjeantično grobišče, ki mu zdaj ne velja naša pozornost, skeletni grobovi pa so pokopani v ruševine in sestavljajo dosti obsežno grobišče. Večji del tega grobišča so bili raziskani pri izkopavanjih leta 1908 in 1909 ter leta 1963. Druga raziskovalna kampanja je dala boljše najdiščne podatke o sestavu grobov in predvsem o njihovem datiranju glede na stavbe na Zg. Bregu, medtem ko je prva dala lep material, a je žal te skope objavljena in zapiski niso ohranjeni. Leta 1963 ugotovljena stratigrafija dopušča domnevo, da so v opuščenu mestnemu delu med ruševinami stavb začeli pokopavati nekako v 2. polovici 4. stoletja, ker so grobovi pokopani v tlak faze, mlajše od tiste, ki jo datirajo novci Konstantinovih sinov.

Nadrobne opisu 38 grobov, najdenih leta 1963, sledi v članku opis materiala, ki ga hranil muzej v Ptuj, iz grobov, odkopanih leta 1908 in 1909. Material je enak in grobišče je celota, pokopavali pa so v njem verjetno daljši čas. Časovni okvir mu določajo najdiščni podatki iz leta 1963, novci od Konstantina II. do Graciana, najdeni leta 1909 v enem grobu, in analogije pridakov iz datiranih grobišč all naselbinskih plasti drugje po provinci in sosednjih provincih. Grobovi so pokopani v ruševine gradbene faze, mlajše od faze okrog srede 4. stoletja. Ta datum je terminus post quem. A ker smo našli v sklopu grobov, izkopanih leta 1963, grob z oljenko iz 4. stoletja in stekleničko za dišave, torej še povsem antični pogrebni ritus, vidimo, da predaleč po terminu post quem za začetek grobišča ne moremo iti. Mogoča bi bila sicer domneva, da je ta grob le sporadičen pojav, starejši grob, ki ga je slučajno pokrilo poznoantično grobišče. A grob je enako orientiran kot vsa skupina grobov okrog njega, njegovo mesto pa je bilo verjetno označeno, mogoče je celo najstarejši grob med grobovi neke rodline. Večino grobov moremo po analogijah datirati v 2. polovico 4. stoletja, mogoče pa je bilo grobišče še v rabi v 5. stoletju, sodeč po steklu, ki je bilo drugje v tem času še v rabi, in po nekoliko rustificirani podobni okovov z okrasom v vrezani tehniki.

Grobišče je skoro gotovo poznoantično mestno pokopališče romanskega prebivalstva, ki je prevzelo že mnogo tujih elementov, ne pa grobišče nekega drugega ljudstva, ki se je v Ptuj zadrževalo in obdržalo vse svoje etnične značilnosti.

Ko grobišče na Zg. Bregu bolj poznamo in smo tudi datirali, moremo načeti še nekaj arheoloških problemov Ptuja. Po tipologiji materiala lahko pritrldimo datiranjem grobov na Panorami in potemtakem smemo tudi tu videti grobove iz najpoznejših obdobij pozne antike, prehoda v zgodnji srednji vek in že zgodnjega srednjega veka. Ko skozi to sicer maloštevilno vrsto grobov sledimo nepretrganemu življenju v Ptuj, moremo domnevati, da se je marsi-

katera značilnost materialne kulture Slovanov v zgodnjem srednjem veku, prevzeta iz antične materialne kulture v Panoniji, lahko podedovala tudi v Ptuj, kot kje drugje v provinci.

Ko boje po novih ugotovitvah datiramo poznoantična grobišča, nam to-ta in njihova lokacija znotraj arcaia Poetovlja govorijo tudi o spreminjanju mestne slike. Poznoantični grobovi, najdeni na Hajdini, nam govorijo o kontinuiteti življenja v pozno antiko na območju enega izmed starih mestnih centrov, grobišča na Bregu in Panorami pa lepo kažejo krčenje mestnega jedra na levem dravskem bregu. Na Bregu so pokopavali, ko je bilo mestno jedro še obsežno, na Panoramo pa so se pomaknili grobovi, ko je na levem dravskem bregu živel je še stržen nasebine na gradu in v njegovi neposredni sosesčini.

LA NÉCROPOLE DE L'ANTIQUITÉ AVANCÉE DE ZGORNJI BREG A PTUJ

R é s u m é

A Zgornji Breg, qui est un des terrains archéologiques les plus explorés à Ptuj, on a trouvé déjà lors des premières fouilles enregistrées des tombes de squelettes et d'incinération parmi les ruines des édifices antiques. Les tombes d'incinération constituent au sud des édifices une nécropole de la haute antiquité de moindre importance, à laquelle nous ne consacrons pas présente ment notre attention, tandis que les tombes de squelettes sont enterrées dans les ruines et constituent une nécropole assez étendue. De plus grandes parties de cette nécropole ont été explorées lors des fouilles des années 1908 et 1909 et de l'année 1963. La seconde campagne de recherche a donné des renseignements meilleurs sur la structure des tombes et surtout sur leur datation eu égard aux édifices de Zgornji Breg, alors que la première avait donné de beaux matériaux, mais malheureusement elle ne fut que parcimonieusement publiée et les notes n'en ont pas été conservées. La stratigraphie établie en 1963 permet de conjecturer qu'on a commencé à enterrer dans la partie urbaine abandonnée parmi les ruines des édifices vers la seconde moitié du 4e siècle, parce que les tombes enterrées dans le pavé d'une phase plus récente que celle qui est datée par les pièces de monnaie des fils de Constantin.

La description détaillée de 38 tombes, trouvées en 1963, est suivie dans l'article par la description des matériaux conservés par le musée de Ptuj, provenant des tombes déterrées dans les années 1908 et 1909. Les matériaux sont les mêmes et la nécropole forme un tout, on y a probablement enterré pendant un temps assez long. Le cadre temporel en est déterminé par les données des fouilles de l'année 1963, les pièces de monnaie de Constantin II à Gratien, trouvées en 1909 dans une tombe, et les analogies des données des nécropoles datées ou des couches de peuplement ailleurs par la province et les provinces voisines. Les tombes sont enterrées dans les ruines d'une phase de construction plus récente que la phase des environs du milieu du 4e siècle. Cette date est un terminus post quem. Mais comme nous avons trouvé dans le complexe des tombes, déterrées en 1963, une tombe avec une lampe à huile du 4e siècle et un flacon à parfum, — il s'agit donc là d'un rite funéraire tout à fait antique —, nous voyons que pour le début de la nécropole nous ne pouvons pas aller trop loin après le terminus post quem. Il serait certes possible de conjecturer que cette tombe n'est qu'un phénomène sporadique, une tombe plus ancienne accidentellement recouverte par la nécropole de l'antiquité avancée. Mais la tombe est orientée de la même manière que le groupe entier des tombes autour d'elle et sa place a probablement été marquée, c'est peut-être même la tombe la plus ancienne parmi les tombes d'une famille. Nous pouvons dater par analogie la plupart des tombes de la seconde moitié du 4e siècle, mais il est possible que la nécropole était encore en usage au 5e siècle, si l'on en juge par le verre qui était ailleurs encore utilisé en cette période et par l'image quelque peu rustiquée des ferrures avec un ornement dans la technique de la gravure.

La nécropole est presque avec certitude le cimetière urbain de l'antiquité avancée d'une population romaine qui avait déjà assumée beaucoup d'éléments étrangers et non la nécropole de quelque autre peuplade qui s'était attardée à Ptuj et avait conservé toutes ses caractéristiques ethniques.

Maintenant que nous connaissons mieux la nécropole de Zgornji Breg et que nous l'avons datée, nous pouvons entamer encore quelques problèmes archéologiques de Ptuj. D'après la typologie des matériaux, nous pouvons acquiescer aux dates des tombes de Panorama et, par conséquent, nous pouvons ici aussi voir les tombes des périodes les plus avancées de l'antiquité tardive, de la transition au haut moyen âge et déjà du haut moyen âge. En suivant la vie ininterrompue à Ptuj à travers cette série certes peu nombreuse de tombes, nous pouvons conjecturer que malnte caractéristique de la culture matérielle des Slaves dans le haut moyen âge, reprise de la culture matérielle antique en Pannonie, a pu être héritée aussi à Ptuj, comme ailleurs dans la province.

En datant mieux les nécropoles de l'antiquité avancée selon les nouvelles constatations, ces nécropoles et leur localisation à l'intérieur du territoire de Poetovio nous parlent aussi du changement de l'image urbaine. Les tombes de l'antiquité avancée, trouvées à Hajdina, nous parlent de la continuité de la vie dans l'antiquité avancée sur le territoire d'un des anciens centres urbains, tandis que les nécropoles de Breg et de Panorama montrent bien le rétrécissement du noyau urbain sur la rive gauche de la Drave. A Breg on enterrait lorsque le noyau urbain était encore vaste, et les tombes se déplacèrent à Panorama lorsque sur la rive gauche de la Drave ne vivait plus que le noyau de la colonie au château et dans son voisinage immédiat.

Jože Curk

MARIBOR

(Urbanistično-gradbeni zgodovinski oris)

I

Vsako mesto je produkt geopolitičnih komponent, ki so ga izoblikovale, saj je urbana sinteza geografskih lastnosti zemlje, na kateri stoji, ter historigčnih, gospodarskih in političnih razmer, v katerih se je razvilo. Historigčni in gospodarski momenti so tisti faktorji, ki so reallizirali geografske lastnosti zemlje, politični pa so jih pogosto nadomestili. Zato zahteva vsak historigčnogeografski oris mesta poleg geografskih temeljev lege ter opisa hidrografskih, pedoloških, meteoroloških, morfoloških, fitoloških in prometnih razmer tudi opis političnih in zgodovinskih elementov, ki so pozitivno ali negativno aktivirali geografske pogoje naselbine in s tem izoblikovali njen gradbeni izraz.

Geomorfološka enota, na kateri se je razvil Maribor, je ozemlje poznodiluvialnih (južno od Drave) in aluvialnih (severno od Drave) teras, ki povezujejo Dravsko dolino z Dravskim poljem. Na severu jo omejujejo mlocenska pobočja Goric med Vražjo pečjo in Meljskim hribom, na vzhodu Drava do Kamenščaka, na jugu ploščad med Dogošami in Bohovo ter pohorski obronki med Razvanjem in Pekrsko gorco, na zahodu pa topografska črta med Pekrsko gorco in Vražjo pečjo. Mariborsko geografsko polje je rezultat sedimentacije Drave, ki je v poznih ledenih dobi premikala svoj tok od ozemlja današnjega Radvanja in Tezna proti severu, dokler se ni ustalila v današnji strugi. Predzgodovinski človek je pri poseljevanju Mariborskega polja sledil toku Drave, potem ko je prodnata tla prekrilo tolko humusa, da mu je bilo omogočeno poljedelsko in živinorejsko življenje.

V zgodovinski dobi se je razvilo na Mariborskem polju več naselbinskih vencev: na jugu Dogoše—Razvanje—Radvanje—Pekre—Limbuš, na dravskih terasah Zrkvci—Pobrežje—Tabor—Studenci ter Mlinska, Cvetlična ulica in Koroška cesta, na severu pa Orešje—Krčevina in Kamnica. Konec 16. stoletja nastalo Brezje in konec 19. stoletja nastalo Tezno sta se razvila na izrazitih terasah južno in vzhodno od Stražuna, Nova vas pa na poljih, ki sestavljajo skupno z Brezjem in Teznom centralno verigo naselbin med Dravo in Pohorjem. Značilno je, da se je na terasi proti Brezju razvila občestna naselbina, da pa se mesto ni razširilo proti Kamnici (razen ob Koroški, Smetanovi in Vrbanski cesti) in Melju (zaradi pomanjkanja prostora), ker ga k temu ni vabil sistem teras.

Zanimivo je tudi, da je morfološki razvoj teras ob Mlinski in Cvetlični ulici ter vzhodni Partizanski cesti usmeril razvoj selišča proti severu, da pa zaradi relativno majhne razvitosti teh teras ni prevladal vpliva glavne prometne smeri. Prvotna smer mariborskega lokalnega prometa je bila namreč Koroška cesta, šele pozneje Gosposka in Vetrinjska ulica, ki se je konec srednjega veka kot tranzitna učvrstila na relacijah Tržaške in Partizanske ceste, katero je pridržala in podkrepila tudi južna železnica. Posledica tega je bila, da je prvotno vzporedniško razvito naselbino povezal prometni faktor meridianski in s tem povzročil, da se je mesto razširilo najprej do vzhodnega gorca in se šele nato obrnilo v smeri prometa proti jugu.

Četvero cest (Ptujška, Tržaška, Pobreška, Ruška) in dvoje železnic (južna in koroška) je razrezalo Mariborsko polje in omogočilo razvoj novih blvališč prav do robov

mariborskega naselitvenega območja, ki je topografski rezultat mestnega gospodarstva na temelju morfoloških in prometnih faktorjev. Intenzivnost prometa med mestom in okolico je povzročila intenzivnost posejavanja ozemlja ob prometnih sredstvih, ki so povežala mesto in okoliške kraje. Zato se je že po prvi vojni poseljevanje najizraziteje uveljavilo južno od koroške proge, kjer je bilo dovolj prostora za ceneje stavbne parcele in kamor se je predvsem usmeril delovni človek, ki je želel stanovati v bližini nastajajoče industrije. Vendar naseljevanje ni seglo prek črte Brezje—Tezno—Radvanje—Nova vas, pač pa je vplivalo tudi na Limbuš, Pekre, Razvanje, Dogoše in Zrkovce, katere je začel urbanizirati, to se pravi, da je njihova agrarna površina postala samo še gospodarska opora mestnega zasužka. To je pogojiло parcelacijo kmečke zemlje in povečano število hiš, kar dokazuje, da je vaški rodbinsko intenziven in stabilen razvoj prešel v mestno kolektivistični in gradbeno ekstenzivni. Vendar je na mariborskem območju razvil tako topografsko ekspanzivnost, da je lahko asimilirala okoliške kraje, samo Maribor. Morfološko mejo razvoja je dosegel na severu med Meljem in Kaivarijo, na jugu pa je strnil Pobrežje, Tezno, Novo vas, Studence in deloma Radvanje ter se tako približal vznožju Pohorja in s tem južni meji svoje morfološke enote. Vasi Zrkovci, Brezje in Razvanje ter zunaj morfološke enote Pekre, Limbuš, Kamnica, hribovito Vinarje, Krčevina, Košaki in Maiečnik so ostali razvojno pasivni in odvisni od Maribora, katerega naravne meje oblikuje proti Kamnici Rošpoški potok, proti Zrkovcem in Dogošam konec terasne kontinuitete in Tezenski gozd, proti Razvanju Betnavski gozd, proti Pekram in Limbušu pa Pekrska gorca in Studenski gozd.

Za razvoj mesta je gospodarsko bistvena obrt, trgovina in industrija, za razvoj vasi pa poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo in gozdarstvo. Iz njih siedl gradbena ekspanzivnost mesta in razvojna pasivnost vasi oziroma podeželja ter kot rezultanta prelivanje podeželskega prebivalstva v mestno. Razvoj mestnega prebivalstva je socialno bistveno drugačen od podeželskega, ker ni vezan na zemljo oziroma rojstni kraj in ga zato spremlja sociološki simptom nepovratnosti. Populacijska centrifugalnost dežele in naselitvena centripetalnost mesta sta vsaka po svoje vplivali na naraščanje mesta na račun podeželja, katerega superprodukcijo kmetijstvo ni moglo zapolniti. Presežek delovne sile se je selil v mesto, vendar navadno ne v njegovo jedro, ampak v predmestja, kamor je dotekalo tudi socialno šibkejšo mestno prebivalstvo in tako ustvarilo aglomeracijski obroč, ki se je širil zmerom dalje v mestno okolico. Zunaj obroča z mestnim porastom prebivalstva (Pobrežje, Tezno, Nova vas, Radvanje, Pekre in Studenci) je ostalo podeželje z Zrkovci, Dogošami, Razvanjem in Limbušem, kjer se še čuti mestni vpliv in zato tudi zmerno naraščanje prebivalstva.

Kakor vpliva kmetijstvo kot temelj podeželskega ter obrt in trgovina kot temelj mestnega življenja odločino na gibanje podeželskega in mestnega prebivalstva, tako je gospodarska raznolikost tudi temelj zunanjega videza mesta in vasi.

Kmetije sestavljajo enodružinske hiše in gospodarska poslopja, ki so locirana centralno z ozirom na posestvo ne pa z ozirom na promet ali vaško skupnost, zato je razvoj vasi vsestransko horizontalen, tiocrt je raznovrsten in individualen. Pri mestih je drugače! Njihov razvoj je linearen in vertikalni, hiše so geometrično razvrščene in smotrno locirane z ozirom na prometna sredstva, na katera je navezano njihovo prebivalstvo, ter obsegajo često na desetine družin. Za slovensko kmetijsko pokrajino so značilni enodružinski domovi (Zrkovci, Pekre, Limbuš, Razvanje, Dogoše, Kamnica, Rošpoh, Maiečnik), okoliški kraji pa kažejo prehajanje domov z eno rodbino k mestnim stavbam z več družinami (Studenci, Nova vas, Radvanje, Tezno, Pobrežje, Krčevina). Zato kažejo okoliške stanovanjske hiše tako po svoji zunanosti kot po obliedenosti že predmestni tip vrtnih stavb, vil in 2—4-družinskih hiš, ki so bistveno drugače od kmečkega doma. Medtem ko je namreč ta arhitektonsko in dekorativno podrejen naravni okolici, predmestna hiša ni, ker zaradi kompaktne gradbene zveze narave ne pušča do veljave. V zameno za to je mestna in tudi predmestna hiša vedno demonstrativno razvijala arhitektonske oblike in dekorativne elemente, pozneje pa umetno prirodno okolie (cottage), s katerim je mestno gradbeno kompaktnost vedno bolj drobila. Konstruktivistična celotnost in skienjenost v gradnji mesta se je polagoma omejila samo na njegov poslovni del — city, medtem ko so stanovanjski deli izražali vedno bolj splošne arhitektonske oblike.

Med mestno hišo s strogo geometričnostjo, racionalistično smotrnostjo in eklekticizmom arhitektonskih in dekorativnih oblik ter samoniklo kmečko hišo z barvno ali

plastično nakazanimi fasadami in masivnimi, pogosto kamnitimi portali se je vrnila predmestna pritlična ali visokoparterna hiša z množico dekadentnih motivov, ki je pod vplivom dežele zakrila svojo navadno petosno fasado z vertikalnim odrom brajd, sadnega drevja ali plezalk. Mestna hiša je imela na dvorišču pritlikline, kmečka hiša sistem gospodarskih poslopij, predmestna hiša pa je razvila gospodarsko lopo. Dekorativen vrt je karakterističen izraz mesta, produktiven vrt pa predmestja. V svojem obstoju je izraz podeželja, v uporabi pa mesta, ker osvobaja od tržne odvisnosti. Na deželi je vrt najproduktivnejši del zemlje, bistvo gospodarstva pa je na poljih, travnikih in vinogradih, ki zahtevajo gospodarska poslopja. S ponohovanjem predmestnih hiš in z naraščanjem kmečkih je zvezan tudi nastop gospodarskih poslopij. Gospodarska poslopja in s tem stare kmetije najdemo raztresene v starih obdravnih delih Pobrežja in Studencev, katere je sicer preplavila množica predmestnih hiš. V zvezi z nastopanjem gospodarskih poslopij se pojavljajo tudi vedno pogosteje iz ilovice zgrajene butane hiše, ki so produkt starega podeželskega stavbarstva. Meja, kjer se mesto in dežela ločita med seboj po velikosti in zunanem videzu poslopij, po pritliklinah in gospodarskih poslopijih, po zidani in nabiti hiši ter po njeni lokaciji, poteka tako, da spadajo Zrkovec, Bohova, Razvanje, Pekre, Limbuš, Kamnica, Rošpoh, Krčevina, Počehova, Košaki, Vodole in Malečnik v izrazito podeželske pokrajine, vse drugo pa k mestu. Do te meje segajo mestni vplivi: morfologija in razvoj mariborskega selišča, zanimanje in dnevno gibanje prebivalstva ter gospodarsko in kulturno lice pokrajine, ki ustvarjajo enotno tkivo mestnega interesnega in geografskega območja. To območje je antropogeografski okvir mesta kot gravitacijskega središča regije in maksimum njene gospodarske intenzivnosti. V ta okvir bomo v naslednjem poglavju vpletli njegovo historično podobo ter zasledovali njen urbanistično-gradbeni razvoj od skromnih začetkov do danes.

Kot smo že uvodoma dejali, leži mariborsko mestno območje na dravskih naplavinah, pokritih s tanjšo plastjo humusa in glin, katero omejujejo na severu miocenske, iz foraminiferne laporja zgrajene Slovenske gorice, na jugu pa kristalinski skrilavci Pohorja. Njegova lega na stičišču treh geološko in gospodarsko različnih predelov: sredogorskega gozdnatega Pohorja in Kozjaka, gričevnatih vinorodnih Slovenskih gor in ravninskega poljedelskega Dravskega polja je pogojila njegov nastanek, nadaljnji razvoj pa predvsem promet, ki je preraščal lokalne okvire in povezoval Vzhodne Alpe s Panonsko nižino oziroma z morjem. Zanimivo je zasledovati naselbinsko amplitudo predhistoričnega prebivalstva, ki je sledilo morfogenetski oblikovanosti sedanjega mestnega območja od njegovih robov proti središču, kjer se je ustavilo na bregovih umrljene reke Drave. Neolitskim najdbam ob vzhodnem robu Pohorja, v Kamnici in na Tezdem slede bronasta odkritja pri Špurreju na Hočkem Pohorju in ob Vlnarski šoli, hallstatska ob Mladinski ulici, v Spodnjem Radvanju, na Pobrežju, na Pošteli in v Laznici pri Limbušu ter končno latenska v Zrkovcih in ob Koroški cesti proti Kamnici. Konec 2. stoletja pred našo ero so Kelti osnovali Regnum Noricum, pod katero je spadala tudi mariborska okolica. V letih 12—10 pred našo ero je Tiberij osvojil vse ozemlje med Innom, Dravo in Donavo ter okupiral tudi noriško kraljestvo, ki se je leta 46 naše ere spremenilo v rimsko provinco Noricum. Začela se je romanizacija ilirsko-keltskega prebivalstva. Zavladal je dolgoletni pax romana, ki je prinesel blaginjo, združeno s kulturnim in civilizacijskim vzponom vzhodnoalpskih dežel. Od glavne ceste, vodeča iz Ogleja prek Ljubljane, Celja in Ptuja v Carnuntum, se je blizu Slovenske Bistrice (Pultovia) ocepila druga, ki je vodila mimo Maribora na Lipnico (Flavia Solva) in dalje k rudnikom noriškega železa. Kje in kako je ta cesta prekoračila Dravo, ni povsem gotovo, vendar je iz morfološke sestave rečnih obrežij sklepati na lokacijo starega mostu in vsaj v prvem obdobju na brod (višinska razlika obeh bregov je na tem mestu najugodnejša!). Rečni prehod je varovala manjša naselbina na konglomeratnem pomolu vzhodno od mostu, druga naselbina pa se je razvila na prostoru stare naselitvene tradicije med Betnavo in Pohorjem. Vse druge najdbe na mestnem območju (ob Partizanski cesti, Trubarjevi ulici, Glavnem trgu itd.) nam dokazujejo kvečjemu obstoj posameznih stavb ali pa le slučajnih najdb. Območje Maribora torej za Rimljane ni bilo posebno interesantno, čeprav se je na njegovem ozemlju ocepila cesta, vodeča ob severnem bregu Drave na Koroško.

Z markomanskimi vojnami cesarja Marka Avrelija in strahovito epidemijo kuge okoli leta 170 se je obdobje pax romana končalo. Začel se je nemir 3. in 4. stoletja, ko je rimski Imperij umrl v krčih notranjih ekonomskih in duhovnih nasprotij. V tem

času je Noricum popolnoma obubožal, njegova naselja pa so propadala, dokler jih ni dokončno uničil hunski kralj Atila leta 451 in 452. Preživeli prebivalci, ki so nadaljevali naselitveno tradicijo, so živeli izredno skromno in v stalnem pomanjkanju. Njihovi gospodarji so se naglo menjavali: Vzhodni Gotje, Franki, Langobardi in po letu 568 Sloveni in Avari. Prvi so se naselili po obronkih okoliškega gričevja, mestno območje in Dravsko polje pa so pustili nenaseljeno.

Z avarskimi vojnami Karla Velikega so prišli tudi Slovenci ob Dravi pod frankovsko nadoblast. S tem je stopilo Podravje zopet v neposredno zgodovino ter se polagoma izvil iz svojega arheološkega obdobja. Leta 803 je bilo kot nadzorovano ozemlje dodeljeno Furlanski marki, z upravno reformo leta 828 pa v okviru spodnjepanonske mejne grofije pripojeno Vzhodni marki. Medtem ko sta v predmadžarski dobi, tj. v 9. stoletju, cvetela sosednji Ptuj in civitas Dudlelpin, pa iz mariborskega območja nimamo nobenih poročil. Zaradi obilice gozdov je bilo gotovo zelo redko naseljeno, naselbine pa niso presegale značaja zaselkov. Trgovina je bila zelo skromna zaradi zaprtega značaja gospodarstva in malih potreb tako fevdalca kot podložnika, ki sta živela v medsebojnem odnosu tako imenovanega pridvornega gospodarstva. Prometa po zapuščenih rimskih cestah skorajda ni bilo.

Leta 898 je prineslo nenadno spremembo v življenje vseh vzhodnoalpskih dežel in tudi Spodnjepanonske grofije — pojavili so se Madžari. S tipično nomadsko ekspanzivnostjo so kmalu porinili vzhodnofrankovske državne meje v Alpe, ozemlje ob vpadnicah v Italijo in na Bavarsko pa spremenili v svojo »strado Hungarorum«. Takrat so morali ruralni zaselki v Podravju strahovito trpeti, čeprav Madžari niso nikoli trajneje prodrli prek »Dravskega gozda« pri Fali. Preobrat v te razmere je vnesla šele bitka na Leškem polju pri Augsburgu dne 10. avgusta leta 955, v kateri je kralj Oton I. popolnoma uničil Madžare. Posledično so nastale možnosti za ponovno osvojitve slovenskih pokrajin, ki so jih vzhodnofrankovski državi odtrgali Madžari. Državna meja, ki je tekla po letu 907 po Anizi, robu Vzhodnih Alp, Golici, Pohorju, Savinjskih Alpah, Karavankah in Karnskih Alpah, se je začela premikati proti vzhodu in jugu ter je okoli leta 975 dosegla črto Litva—kasnejši Wiener Neustadt—zahodni rob Gradiščanskega—Radgona—Ptuj—Macelj—Sotla do Kunšperga—Videm ob Savi, ki je dokončno odcepila panonske in hrvatske Slovane od vzhodnoalpskih. Osvajanjem bavarskih in karantanskih čet sta sledila plemstvo in cerkev, upajoča na bogastvo in korist v znova osvojenih pokrajinah. Vendar se ti upi niso v celoti uresničili, ker osvajanja niso imela niti dovolj širokega in močnega izhodišča in tudi niso bila smotrno uravnana. Vsekakor pa je okoli leta 975 prišlo Podravje zopet v sestavo nemške države oziroma Velike Karantanije ter se je v njem osnovala Podravska ali Ptujška krajina, marka ali mejna grofija. Njen prvi mejni grof je bil Rachwin, ki se omenja že leta 980 in ki je pet let pozneje dobil 15 kraljevskih kmetij (mansii regales) v Razvanju, drugi pa njegov sin marchicomes Aribo, ki se omenja kmalu po letu 1000. Iz Razvanja po eni strani in salzburškega Ptuja po drugi se je začela kolonizacija Dravskega polja, ki se je končala po sredi 12. stoletja, uvedla mešano prebivalstvo in uveljavila kolonizacijski tip parcelacije in naselbin. Vendar je opisana akcija potekala zaradi stalnih madžarskih vpadov izredno počasi in se je nekoliko pospešila šele po prehodu večine grofovskih posesti v roke Spanheimov (poroka Rachwinove vnukinje oziroma Aribonove hčerke Riharde Junske s porenskim priseljencem Sigfridom Spanheimskim proti sredi 11. stoletja), pravlj ustanoviteljev Maribora, Radgone, Slovenske Bistrice in Konjic.

Z zasilno utrditvijo državne meje na liniji, potekajoči vzhodno od Radgone in Ptuja, ter s pospešeno izvedbo kolonizacije so se razmere v širši mariborski okolici toliko konsolidirale, da se je mogla izvesti farna organizacija, katere začetke lahko postavimo v sredo ali drugo polovico 11. stoletja. To dokazujejo ohranjeni predromanski gradbeni elementi v Hočah in Slivnici ter arhivsko izpričani obstoj cerkva v Kamnici (1093) in Razvanju (1112). V prvi polovici 12. stoletja se že omenjajo prafare v Ptuj (okoli 1130), Jarenini (cerkev 1139, fara okoli 1165), Hočah, Slivnici in Konjicah (1146), nekoliko kasneje v Mariboru (okoli 1165) in Radgoni (1182), nato pa v Lovrencu na Pohorju (1191), Remšniku (1201), Veliki Nedelji (1219) in Slovenski Bistrici (1240 all 1252). Skoraj obenem s cerkvami so se pojavili tudi dvori (Razvanje, Radvanje, Kamnica, Jarenina) in gradovi (Ptuj okoli 1130, Radgona 1129, Vurberg 1130, Hompoš 1164, Limbuš 1160, Fram 12. stol., Dravinjek začetek 12. stol., Slovenska Bistrica v 12. stol., Kozjerep 1296 že v razvalinah, Štatenberg 1220 in Rače 1235) ter mnogi strelski dvorci, ki so se

po prestavitvi meje na Muro (okoli leta 1200) razmestili po Murskem polju ter postali osnova za kolonizacijo osvojenega ozemlja.

Kakšno je v obravnavanem času, tj. v 11. in 12. stoletju, bilo sedanje mestno območje, je težko ugotoviti. Vsekakor pa so že v 11. stoletju obstajali zaselki: Razvanje, Radvanje (oba se omenjata okoli 1100 kot oppidum, torej z dvorom utrjena), Limbuš, Studenci, Kamnica, Melje, Pobrežje, Dogoše, Zrkovei in Duplek, ki se arhivsko omenjajo od leta 1093 dalje, vendar Maribora še ni med njimi. Ob tej priliki je treba takoj pripomniti, da je v Mariboru v nasprotju s Ptujem, Celjem, Konjicami, Radgono, Bistriem itd. naselbina mlajša od gradu, od katerega je prevzela ime Marchburg, kar pomeni obmejna utrdba, mejni grad. Ta se pojavi v zgodovini šele v prvi polovici 12. stoletja. Leta 1124 se omenja Bernhard von Marchburg (vnuk Sigfrida Spanheimskega), leta 1145 daz hus Marpurch, leta 1147 dienstman von Marpureh, leta 1164 castrum Marchburch ter strelca Hartmannus in Herrandus, okoli leta 1175 Marpurch, leta 1181 v admontski davčni knjigi Marchburg oppidum inferius et superius, leta 1180 župna cerkev sv. Tomaža, leta 1185 Dietrich de oppido superiori, leta 1190 Marpure, leta 1209 forum Marhpurch, leta 1227 forum Marchburch, leta 1243 mestni sodnik Ulrich in leta 1254 civitas Marchburch. Leta 1200 se omenja dvor Raize, med leti 1202—1220 curia sub castro Marpureh in med leti 1200—1224 hiša s pritikinami... in villa nostra Marhpure, katero je kupil vetrinjski opat od krznarja Gotskalka pellizano burgense nostro. Če k povedanemu dodamo, da se je sedež mariborske prafare že okoli leta 1165 preselil iz Kamnice v Maribor ter da se leta 1181 omenjata dva gradova (oppidum inferius et superius), potem smemo nastanek Maribora pomakniti nekoliko dalje nazaj, kot je bilo to doslej običajno. Politična situacija Podravja je bila namreč taka, da lahko upravičeno postavljamo nastanek strateško izredno pomembnega mejnega gradu še v 11. stoletje (Piramida kaže tipično obliko gradišča kot npr. Hengistburg!). Kje se je razvila prvotna naselbina, je težko reči, saj je bilo ozemlje pod Piramido močvirno ter ga je pozneje zasedla grajska pristava, ki se v začetku 13. stoletja imenuje curia sub castro. Morda ni napačna domneva, da je začetek naselbine iskati v Kamnici, ki je postala že pred letom 1093, sedež prafare ter je obsegala tudi spanheimski dvor. Toda Kamnica je postala konec 11. stoletja šentpavelska, nato so Spanheimi ustanovili ob Koroški cesti novo naselbino, ki se je do srede 12. stoletja toliko razvila, da se je po letu 1164 prenesel vanjo sedež kamniške prafare. Nova naselbina je nastala kot kolonizacijska vas ter kmalu postala upravno in gospodarsko središče velikega urada, tržišče za žito, vino in les ter obrtno središče (posebno mlinarsko in strojarsko) za svojo okolico. Na to kaže njena koncepcija, ki je brez sledov starejše zasnove in jasno dokumentira neovirani razvoj. Ker so Spanheimi postali okoli leta 1106 lastniki mnogih aždinskih posestev v Posavinju in leta 1122 dediči eppensteinskih posestev v Podravju, je Maribor kot ugoden rečni prehod mnogo pridobil pri veljavi, saj sta bili najbližji mostišči šele v šentpavelskem Dravogradu in salzburškem Ptuju. Naselbina se je razvila vzdolž Koroške ceste ter kmalu izoblikovala lijakasti trg, na katerem sta se srečali cesti, vodeči iz Gradeva v Ljubljano ter iz Koroške v Ptuj in Podravino. Okoli prvotne tržne ulice je bilo okoli 26, okrog nekoliko kasnejšega lijakastega trga pa okoli 30 hiš s parcelami, od katerih so bile severne in vzhodne popolnoma razvite, južne pa okrnjene zaradi 12 do 15 metrov visoke dravske terase. Dostop do mostišča je bil dvojen. Vzhodni krak se je vzpenjal strmo in vijugavo (Dravska ulica), zahodni pa je bil speljan po položni gospodarski ulici, ki je šele na zahodnem koncu naselbine dosegla Koroško cesto, a je bil že v 13. stoletju okrnjen. Naselbina je razvila štiri pare prečnih ulic in tako ustvarila zaključeno organsko celoto. Ob njenem severnem robu sta se nastanila cerkev s prosto razvitim ovalnim pokopališčem in mestni grad, ki se omenja že leta 1181 kot oppidum inferius in pozneje še večkrat. Leta 1495 se ta stari grad imenuje v nasprotju z novim iz let 1478—1480 »... im Winkhl da die alt Purgkh gewesen ist«, leta 1578 pa se že omenja kot razvalina: »Mer ist in der Stadt Marchburch nach der Windischen gassen hinauf gegen dem Kärner oder Unser Frauen Thor ain altes gemeuer die alte Burckh genant, darin kain Wohnung, sondern mer zu ainem Keller und Kasten zu gebrauchen ist.« Prvotni mestni grad je torej stal zahodno od cerkvenega kompleksa in skupaj z njim omejeval naselbino proti severu. Kdaj je Maribor postal trg, ni znano, vendar verjetno še pod Traungavi, ko je njegov pomen zaradi njihove južno usmerjene politike narastel. Tega dejstva ne spreminja omemba »in villa nostra Marhpure« iz okoli leta 1222, ker jo paralizira Gotskalkov naziv »pellizano burgense nostro«. Maribor

se je v tem času že razvil proti severovzhodu. Parcelacija ob Gosposki ulici je mlajša od tiste ob Koroški cesti. Posamezne parcele ob njeni zahodni strani kažejo omejitve zaradi pokopališča, južneje pa znamenaja podelitve tržno orientiranih robnih parcel. Okoli leta 1222 se omenja »Vetrinjski dvor« in s tem zametek Vetrinjske ulice. Leta 1243 se imenuje mestni sodnik Ulrich in leta 1254 civitas Marhpurch. V drugi polovici 13. stoletja je mesto dobilo obzidje in s tem fiksiralo svoj obseg. Ker se je to izvršilo brez omejitev ali motnjav, je nastal skoraj regularen kvadrat s stranicami, dolgimi okoli 500 metrov. Na zahodu je Maribor že kot vas segal do potoka sv. Barbare, na jugu je obzidje sledilo robu strme terase, na vzhodu potoku Treh ribnikov, na severu pa je upoštevalo gornjo mestno teraso. Jugozahodni del mesta je zasedel minoritski samostan, ustanovljen pred letom 1250, jugovzhodni židovski ghetto, ki se prvič omenja leta 1277, na severu in vzhodu pa je bilo mestno ozemlje organizirano s sistemom pravokotno se sekajočih paralelnih ulic. Vendar mesto tudi kasneje ni zmoglo gradbeno izpolniti vsega obzidanega prostora. Zaradi prometne lege je bil zgrajen le njegov vzhodni del. Tu sta nastali Gosposka in Vetrinjska ulica s prečnicami in Slovensko ulico ter povezali Glavni trg z Graškimi vrati. Na rečni obali pod teraso in zunaj obzidja se je razvil pristan, kjer so obvezno pristajali splavi, vozeči iz Koroške v Podravje, nato skladišča, strojarne in rečni mlini. V mestu so imeli svoje dvore razni svetni in cerkveni velikaši (Žižc, Šentpavel, Vetrinje, Salzburg, nemški viteški red itd.), v okolici pa Admont (Ralze — Račji dvor, omenjen leta 1200), Maltezižcl (Melje, omenjeno v začetku 13. stoletja) in drugi. Okoli mesta so se že zgodaj razvila predmestja, ki se omenjajo: leta 1289 s. Marla Magdalena in Litore (Tabor), okoli leta 1300 Wlreichsdorf (Graško predmestje), leta 1328 der Leber (Koroško predmestje ali Lebarje), leta 1359 die Sulcz (predel proti Orešju ali Melju) itd.

Ugodna prometna lega in gospodarski privilegiji so omogočili dinamičen razvoj mesta, ki je štelo okoli leta 1450 1030 prebivalcev in 185 domov. Prvotno naselbno sta sestavljali dve vrsti hiš, postavljenih čeloma na smer lijakaste tržne ulice, na katere razširjenem vzhodnem delu je dominiral rotovž. Kasneje, ko so se razvile posamezne ulice, se je mestni organizem razširil, vendar je ostal njegov glavni urbanistični faktor tudi naprej trg, v katerem so bile vse njegove funkcije trdno zasidrane. Če gradbeni razvoj Maribora na kratko označimo, lahko rečemo, da mu je srednji vek dal osnovo s tem, da je razporedil njegove stavbne gmote ob pravokotno se sekajočih, mrežasto speljanih ulicah in trgih ter da ga je obdal z obzidjem, ki mu je dalo za stoletja veljaven gradbeni okvir. Pozna gotika je ustvarila najstarejše ohranjene stavbe v mestu, renesansa in barok sta razširila mestno jedro z zazidavo obodnih predelov, pozni barok in klasicizem pa sta mu dala harmonično, enotno tretirano lice, ki je dočakalo nepokvarjeno drugo polovico 19. stoletja. S podrobnejšo obdelavo nakazanega gradbenega razvoja bomo sledili tudi historični in gospodarski usodi mesta, kolikor je vplivala na njegovo urbanistično koncepcijo in arhitektonsko organizacijo, in tako orisali v širokih konturah njegovo vlogo v širšem regionalnem okviru.

Maribor je bil v 12. stoletju še slabo razvita sejemska naselbina, ki je obsegala največ 50 lesenih meščanskih hiš. Ker ji je dajala najboljšo zaščito dravska terasa, se je razvila paralelno z njo, izoblikovala tržni prostor in se srečala v pravem kotu z Gosposko in Dravsko ulico, ki je vodila na most. Pomen nastajajoče naselbine je bil predvsem v njeni lokaciji, ki je prevzela antično prometno tradicijo, poživljeno z začetki obrti in trgovine. Maribor je torej ostal slej ko prej križišče cest, ki so vodile na Koroško, Štajersko in Kranjsko, ter mostišče ob vodni poti na jugovzhod. Medtem ko je za vlade Spanheimov (do leta 1147) prevladovala prva smer, je za vlade Traungavov (1147—1192) in posebno Babenberžanov (1192—1246) izredno narastel pomen druge, ki je ustrezala njihovi ekspanziji na jug proti morju. Ker so deželni knezi skušali osredotočiti porajajoče se rokodelstvo in trgovino na točkah, do katerih so imeli tudi politični interes, so Maribor kot edino deželno-knežje mostišče na srednji Dravi že pred letom 1209 formalno povzdignili v trg in že pred letom 1254 v mesto.

Poleg meščanskih hiš sta se kmalu pojavili ob severnem robu njihovih parcel dve posebni stavbi: farna cerkev z ovalnim pokopališčem in Mihaelovo kostno kapelo ter grad. Prva stavba je morala nastati okoli leta 1164, ko je prešla Kamnlca v deželno-knežje roke in se je preselil sedež prafare v Maribor, druga pa se omenja leta 1181 in 1243. Kakšni sta bili obe stavbi na zunaj, se ne ve, vendar je od prvotne cerkve ohranjen kos ločnega zidca, ki govori za romansko, verjetno enoladijsko arhitekturo preprostega

videza. Grad, ki je bil leta 1578 le še slabo ohranjen, je moral biti utrjen (za kar govori izraz oppidum) in stoipastega videza. Stal je na ozemlju Gospejne ulice št. 11 ter je zgrnil kot Lubejeva hiša na začetku 19. stoletja. Tudi o prvotnem gradu na Piramidi ne vemo mnogo, saj je leta 1528 pogorel, nato pa je bil zgrajen nov objekt podkvasnega tlorisa, ki je ohranjen na starih mestnih vedutah 17. in 18. stoletja. Po analogijah v Ptuj, Celju, Borlu, Konjicah itd. smemo sklepati na močno utrjen, stolpasti tip gradu, katerega gospodarski del (curia, ki se omenja v začetku 13. stoletja) je ležal pod njim ob vznožju grajskega hriba. Opisani grajski kompleks je od nasebine ločevala močvirnata loka, na katere zahodnem robu je ležal Račji dvor, ki je bil last Admontskega samostana.

Velike spremembe je prineslo Mariboru predvsem 13. stoletje, ko so naselbno zavestno podprli Babenberžani in Otokar II. Premysl (1261—1276), ki so Maribor spremenili v ključno postojanko na prometni poti proti Kranjski in morju. Naselbna, ki se je dotlej razvijala samo ob tržni (Koroški) cesti, je takrat urbanizirala tudi severno vpadnico (Gosposko ulico) in njeno gospodarsko ulico (Vetrinjsko), kamor so se začele naseljevati predvsem cerkvene gospodščne. Na stičiščih obeh krakov jugovzhodno od Glavnega trga je zrastle močna židovska četrt — ghetto, ki je v naslednjih stoletjih obsegala dobro četrtino mestnega prebivalstva ter je cvetela do 6. januarja 1497, ko so Židje morali zapustiti Štajersko in Koroško. Lokacija ghetta na konglomeratnem pomolu jugovzhodnega mestnega vogala je bila strateško posrečeno izbrana, saj je obvladovala dravsko obrežje pod seboj. Tudi lokacijo minoritskega samostana v jugozahodnem mestnem oglu je diktiral strateški moment, ki si je prizadeval predvsem po obvladanju rečnega obrežja s pristaniščem, skladišči in mlini. Minoritski samostan se sicer posredno omenja že leta 1250, vendar moramo z njegovo gradnjo seči že v drugo polovico 13. stoletja. Stavba je danes močno barokizirana, vendar je v osnovi še iz 13. stoletja, kar dokazuje njena gradnja z obilno uporabo horizontalnih plasti prodnikov in sprotično ohranjeni kamnoseški fragmenti.

Skoraj obenem z minoritskim samostanom je nastala tudi sedanja stolna cerkev, ki je leta 1254 spremenila patrocinij (Tomaž — Janez Krstnik) in nadomestila prvotno traungavsko stavbo iz let okoli 1160. Ta cerkev je ohranjena v sedanjem troladijskem prostoru, ki je bil bazilikalno organiziran in v srednji ladji okoli 12 metrov visok. Vse tri ladje so pokrivali ravni leseni stropi, proti vzhodu pa so jih zaključevale tri polkrožne apside brez prečne ladje. Stavba, ki uporablja romansko-gotske elemente, je tipičen predstavnik srednjeevropskega stavbarsko skromnega in razvojno konservativnega miljeja, katerega še niso prepojele ranogotske, tlorisno in konstrukcijsko napredne težnje sodobnih redovnih delavnic, zato stilno ustreza času nastanka okoli leta 1250.

Največje gradbeno delo mariborskega meščanstva v 13. stoletju pa je nedvomno gradnja mestnega obzidja, ki je za stoletja fiksiral mestni obseg in vrisalo vanj tako močne gradbene poteze, da jih še danes čutilmo in zaznavamo. Ker je obzidje zajelo okoli 25 ha obzidane površine in bilo temu primerno tudi dolgo (blizu 2 km), je nastajalo dalj časa. Ker se leta 1254 omenja stolnica še »apud civitatem Marpurg«, prvi mestni pečat iz leta 1295 pa že kaže na mestno utrjenost, smemo nastanek obzidja postaviti v časovni okvir 1254—1295. Obzidje je bilo frankovske mere (visoko 7—9 m in debelo 160—190 cm), brez stolpnih oporišč in s tremi preprostimi zidnimi vrati. Po notranji strani ga je obtekal lesen mostovž za branilce, po zunanji pa 30—40 m širok in 8—14 m globok jarek v obliki rimske fossae fastigatae. V 14. stoletju se je obzidje spopolnjevalo. Tako so v prvi četrtini 14. stoletja zrastle na mestnih oglih (razen na jugovzhodnem) trije okrogli odprti stolpi, ki so bili kasneje dvignjeni in ostrešeni, na cestnih izpadnicah pa stolpasta mestna vrata, ki so se po smereh cest imenovala Dravska, Koroška in Graška ter se jim je kmalu pridružilo še troje manjših: Grajska, Pristaniška in Judovska, ki so vodila iz ghetta v kopališče pod sinagogo.

Poleg opisanih gradenj so nastale v neposredni mestni okolici še nekatere posebne gradnje: cerkev Marije Magdalene na Bregu (omenjena leta 1289), cerkev sv. Ulrika s kapelo sv. Križa pred Graškimi vrati (omenjena leta 1300 in leta 1330 »ob den zwain chlrchen«), cerkev MB na Lebarjih pred Koroškimi vrati (leta 1571 že v razvalinah), lesena utrdba na taborskem mostišču (13. stol.) in malteška komenda s cerkvijo sv. Katarine v Melju (začetek 13. stol.).

Ko je leta 1282 prešel Maribor v roke Habsburžanov in s tem v sklop njihove vzhodnoalpske posesti, ki si je v 14. stoletju (leta 1366 oziroma 1332) izbojevala dostop na morje, se je začelo obdobje njegove prosperitete, ki je trajalo do druge polovice

15. stoletja. V tem času je naselbina narasla od prvotnih približno 50 na 185 hiš, njeno prebivalstvo pa se je povečalo od prvotnih okoli 300 na 1030 oseb v mestu in 55 v predmestjih. Z naraščanjem mesta so se razvijali njegovi posamezni deli, ulice in trgi, pa tudi predmestja, ki se vedno česče pojavljajo v listinah in nam nazorno dokumentirajo njegovo notranjo izgradnjo. Tako se do 15. stoletja omenjajo: Glavni trg (1325 der Markt, 1435 der Platz), Koroška cesta (1438 die Kharnergassen von Unser Frauen purgktor, 1479 die Kchernergerasse, okoli 1490 Kärnerstrasse), Dravska ulica (1488 die Tragasse), Gosposka ulica (1488 Herrngasse), Židovska ulica (1353 Judengaz, 1493 Die Judengasse), Slovenska ulica (1319 die Windische gazze, 1397, 1450, 1483 in 1488 die Windischgassen), Miklošičeva ulica in Ulica 10. oktobra (1358 die Chirchgazze, 1491 dye Kirchgasse, 1330 die Wenige Chirchgazzen), Gospejna ulica (1390 die Purkhgasse, 1488 die alte Purkhgasse), Usnjarska ulica (die Lederergasse 1452), Mesarska ulica (1454 die Fleischgasse), Žička ulica (1346 die Prudergasse), Barvarska ulica (1477 das Khuckhlegasslein), nedoločljive pa so: das Chlain gessel (1389), die Trenkhgassen (1473, 1486), die Neugazze (1325, 1370), am Griezz (1442) in Im Winkchl (1460, 1490), torej skupno 1 trg in 16 ulic. Tudi v predmestjih se pojavljajo posamezne ulice: tako v Koroškem die Kharnergassen (Koroška cesta — 1438), die Schauernackgazzen vor dem Chernerter (1356), die Wegschaid da man get gen Raytz (1366) in gässel vor der stat (1473); v Graškem die Tratten vor s. Ulreichspürgtor (1356), die Lausgazze (ulica heroja Šlandra — 1321, 1434, 1441, 1449, 1466, 1490) in die Newgassen vor s. Ulrichstor (1449) ter v Magdalenskem die Wegschaidt am Rain (1432, 1443), im Täber (okoli 1490), die Chrotengazze ali Krothengasse enhalb der Tra (1385, 1431, 1443) itd. V opisanem obdobju so prvotne tesane in butane hiše začele nadomeščati zidane, ki so bile pogosto nadstropne ter so jih pokrivala lesene ali slamnate strehe. Bile so čeloma obrnjene k cestam. zadaj pa so imele ozka dvorišča in vrtove z gospodarskimi poslopji, do katerih so vodile pomožne gospodarske ulice. V prvem obdobju sta bili pomembni le Koroška cesta in Gosposka ulica, ki kažeta globoko obojestransko zazidavo, pozneje pa so se jima pridružile še Vetrinjska (zazidava vzhodne strani), Slovenska (zazidava severne strani), Židovska (plitva obojestransko zazidava), Orožnova (plitva južna zazidava), Dravska (plitva obojestransko zazidava), Poštna in Jurčičeva ulica, vse druge pa so rabile le skupnemu dovozu do meščanskih bivališč in so zato ostale ozke in tesne. Obzidani prostor severno in zahodno od cerkvenega kompleksa ter vzhodno obrobje Slomškovega trga, Barvarske ulice in Ulice 10. oktobra so ostali nezazidani. Ker pa so se tudi za obodnimi meščanskimi hišami razprostirali vrtovi, ki so segali prav do mestnega obzidja, je bilo to skoraj v celoti hitro dosegljivo, vzdolž njegove severne črte pa je menda celo tekla obzidna pot. Ta ugotovitev ne velja samo za južno obzidno fronto, ki je potekala po robu visoke dravske terase ter je bila zaradi bližine reke praktično nenapadljiva. Mestne utrdbe so bile v srednjem veku večkrat popravljene in dopolnjevane, tako leta 1305—1316, 1348, 1446, 1465—1467 in 1482. Pred letom 1420 je nastalo severno predzidje, med leti 1460—1467 pet kvadratnih, okoli 20 m visokih stolpov vzdolž severnega zidu in tako imenovani Judovski stolp v jugovzhodnem mestnem oglu, leta 1467 pa plot na zunanjem robu mestnega jarka. Leta 1465 je bil gradbeno obnovljen Tabor ob južnem mostišču, ki je obsegal dvor in ovalno obzidje, sicer pa so v nepozidani mestni okolici fungirala kot obrambna oporišča obzidana pokopališča pri magdalenski, Ulrikovi in Marljni cerkvi na Lebarjih, kot utrdbe pa gradovi: Gornji Maribor, Račje, Melje, Betnava, Radvanje in Limbuš.

V mestu, ki so ga večkrat prizadele elementarne nesreče, tako leta 1348 potres, leta 1362, 1438, 1450 (pogorelo vse mesto razen minoritov, Žičkega dvora in hiše vitezov Rogendorf) in 1468 požar, leta 1469 Baumkirchnerjeva osvojitve, leta 1481 madžarska oblega, med leti 1471—1494 pa turška pustošenja, je v srednjem veku nastalo precej stavb, ki jih moramo vsaj omeniti, ker še danes oblikujejo njegove miljejske vrednote. Triladijska romanska bazilika s tremi apsidami je okoli leta 1430 dobila sedanji prezbiterij z zakristljo in stopniščnim stolpičem, med leti 1445—1455 pa križno-rebraste oboke v obeh stranskih ladjah ter zidano pevsko emporo. S povišavo in obokanjem glavne ladje okoli leta 1520 je bila njena gotska rast zaključena.

Mestni grad je nastal med leti 1478—1480 na mestu dveh meščanskih hiš ter je pomenil oporišče severovzhodnega mestnega ogla. Kot dokazuje na podstrešju ohranjeni naslikani gotski zidec, je stavba imela že prav od začetka sedanjo višino ter se je na severu naslanjala na mestno obzidje, na vzhodu pa tvorila evinger. Dolgi, ozki in

visoki grajski blok s svojo enotno sedlasto streho se je jasno in mogočno dvigal nad množico meščanskih hiš, ki jih je ščitil na najboljčutljivejši obrambni točki.

O srednjeveškem rotovžu vemo le to, da je med 14. stoletjem in požarom leta 1513 stal na južnem koncu Glavnega trga ter mejil na Mesarsko ulico. Sedaj stoji tam hiša št. 5, ki hrani stavbne elemente iz 17. stoletja.

Minoritska cerkev Naše ljube gospe je bila skozi ves srednji vek pravilno orientirana ter zaključena s 5/8 prezbiterijem in stolpičem. Podkvasti nadstropni samostanski kompleks se je odpiral proti zahodu na samostanski vrt. Njegova gradnja (plastenje prodnikov) govori za nastanek v drugi polovici 13. stoletja, vendar je bil v prvi polovici 18. stoletja dvignjen in popolnoma barokiziran.

Zički dvor, ki se omenja že leta 1367, je zanimiva stavba iz 14. stoletja, ki s svojima prek obzidja segajočima bokoma kurtinasto dopolnjuje mestni obrambni sistem ter z minoritskim kompleksom zavzema celoten kompleks med Vojašniškim trgom in Pristanom.

Zidovska sinagoga je obsegala enoten prostor, ki ga je nosilo 12 konzol in 4 osrednji stebri, pokrivalo pa 9 križnorebrastih obokov z reliefnimi sklepniki. Z južne strani so stavbo podpirali trije karakteristični, večkrat stopnjevani oporniki. Stavba je nastala konec 14. stoletja, leta 1501 je bila predelana v cerkev Vseh svetnikov z mežnarijo in benefikatno hišo, leta 1659 je dobila zvonik, leta 1785 pa je bila eksakrirana.

Mestni špital je nastal leta 1348 na mestu vinske preše in kleti. Pozneje je obsegal nadstropno, 12-osno poslopje s cerkvico sv. Duha v Poštni ulici. Leta 1894 se je umaknil sedanjemu poštnemu posloppju.

Benefikatna hiša sv. Magdalene in Marte (benefikat je bil ustanovljen leta 1454) je stala najprej na mestu sedanjega rotovža, po požaru leta 1513 pa se je prestavila na Slomškov trg št. 1, kjer ji je leta 1811 sledila normalka z učiteljšičem, po zadnji vojni pa stavba družbenih organizacij.

Med meščanskimi hišami je omeniti: Vetrinjsko ulico št. 30 (tako imenovani Oreški dvor, svobodna hiša, last Vetrinjskega samostana, s kapelo sv. Florjana, posvečeno leta 1519. Njen ulični trakt je v vsej višini iz druge polovice 14. stoletja, organizacija renesančna, fasada pa baročna, plemenita, z bogatim portalom, ki jo datira po letu 1708, ko so postali lastniki stavbe grofje Breunerji. V drugi polovici 18. stoletja je bila sedež okrožnega urada, med leti 1785 in 1806 pa so v dvorani zadnjega trakta bile prve mariborske gledališke predstave), Vetrinjsko ulico št. 26 (Meljski dvor, svobodna hiša, last Maltezijskega samostana, prvič omenjen okoli leta 1450, popolnoma predelan leta 1684 in 1742, vendar hrani gradbene elemente iz 16. stoletja), Vetrinjsko ulico št. 20 in 18 (svobodni hiši, last mariborske gosposčine, sedaj samo ambientnega pomena), Tyrševo ulico št. 1 (Salzburški dvor, svobodna hiša, last salzburške nadškofije, sedaj samo ambientnega pomena), Slovensko ulico št. 4 (Štajnski dvor, svobodna hiša, last kornega kapitlja iz Stainza, omenjena leta 1598, sedaj samo ambientnega pomena), Gospejno ulico št. 11 in 13 (lokacija prvotnega mestnega gradu, ki je bil leta 1578 v slabem stanju, a pozneje predelan v utrjeno stolpasto hišo vitezov Varena, opremljeno z obrambnim pomolom, strelnimi linami in smolnim nosom. Hiša je bila kot Lubejeva odstranjena v začetku 19. stoletja, nadomestila pa jo je postbaročna palača baronov Goedlov), Koroško cesto št. 10 (nekoč svobodna hiša, sedaj neorenesančna stavba iz let okoli 1840), Ulico 10. oktobra št. 4 (graščinski vrt, ki je bil leta 1802 zazidan s sedanjo hišo), Orožnovo ulico št. 6 (tako imenovana Črna kasarna, mestna hiša z bifornimi okni v 17. stoletju. Sedanje poznobaročno poslopje je zgradil mojster Mareck pred letom 1789), Glavni trg št. 11 (pred letom 1749 mestna kvartirna hiša, v obodu stara, a predelana v zgodnjem neorenesančnem slogu), Tyrševo ulico št. 7 (tu je stala mestna ulivalnica cina, ki se omenja leta 1462. Sedanja stavba na tem mestu je v sedanji obliki iz let okoli 1825), Dravsko ulico št. 3 (javno kopališče, ki je bilo leta 1562 last Hannsa Paumgartnerja, sedanja stavba pa je iz začetka 19. stoletja), Koroško cesto št. 12 (stavba je bila leta 1529 last mariborskega branilca Krištofa Wildenrainerja, sedanja zunanost stavbe je iz okoli 1835, gasilska postaja pa od leta 1871), Vetrinjsko ulico št. 8 oziroma 10 (tu je stala tako imenovana Lehmanova bastija — polkrožen šalasti stolp, ki je bil okoli l. 1680 bastijski zgrajen, v prvi polovici 19. stoletja pa podrt), Trg svobode št. 6 (nadstropna hiša, zgradil jo je leta 1390 Andrej Einsiedler, ki se je leta 1911 umaknila palači Mestne hranilnice), Vojašniško ulico št. 1 (stara mitnica, ki pa je sedaj le ambientno zanimiva), Usnjarsko ulico št. 1 (prvotno lesena, k mitnici spadajoča stavba, sedanja je iz leta 1834),

Koroško cesto št. 6 (stara mestna hiša s secesijsko fasado, toda z gradbeno zasnovo iz okoli 1600. Na njenem mestu je iskati lokacijo prvotnega mariborskega rotovža, preden se je preselil na Glavni trg št. 5 oziroma 14), tako imenovano Svobodno kasarno ali Tattenbachov dvor v porušnem delu Glavnega trga (veliko, dvonastropno stavbo, ki je od leta 1820 rabila za kasarno ter je nastala iz dveh do treh hiš), Vetrinjsko ulico št. 16 (Vetrinjski dvor, last šentpavelskih benediktincev, svobodna hiša, v sedanji zasnovi iz 17. stoletja, toda s fasadami iz let okoli 1723), neznano locirane dvore samostanov Marenberg, Runa, Križevnikov, plemenitih Rogendorfov itd.

IZ nakazane skice mestnega razvoja, ki so ga gradbeno intenzivirale razne elementarne nesreče, predvsem požari, spoznavamo veliko gospodarsko aktivnost, ki jo je razvijal Maribor v 14. in 15. stoletju. Njegov zametek v 12. stoletju je bil gotovo agrarnega značaja (kolonizacijska vas), privilegiji iz prve polovice 13. stoletja so ga razširili do tržne in mestne naselbine ter ga dvignili nad okolice, tranzitna trgovina in promet 14. stoletja pa sta mu dala regionalni pomen. Vendar mariborski meščani ni nikoli zgubil zveze z zemljo, saj je izšel iz kolonizacijske vasi, katere agrarno površino je tako povečal, da mu je prišla prav pri premagovanju občasnih ekonomskih kriz. Mestni gozd je bil na Pohorju med Bolfenkom, Pekrami, Radvanjem in Razvanjem, pašniki so se razprostirali južno od Ptujске ceste (Tezno se prvič omenja leta 1265, njegovo ime pa izhaja od tez — gaji med pašniki), vinogradi med Rošpohom in Vejnikom, njive v Koroškem predmestju do vislice ter ob Tržaški cesti na Teznu, travniki pa med Studenci in Pobrežjem na obeh straneh južnega vstopa na dravski most. Meje te nekoč skupne posesti (mestnega pomerija oziroma soseske) se skladajo z geografskimi mejami sedanjega mesta, iz česar izhaja, da so se že v srednjem veku topografsko čutile. Privilegiji iz prve polovice 13. stoletja so Mariboru zagotovili obvladanje širše okolice, saj ni smel nihče razen krojačev in čevljarjev izvrševati kakršnokoli obrt (zlasti mlinarstvo in strojarstvo) ali trgovino (posebno vinsko) miljo daleč (tj. 7,5 km) naokoli. Tako so morali okoliški prebivalci prihajati v mesto, ali pa so mestni obrtniki hodili razpečavati svoje izdelke po okoliških prošenjskih sejmih.

K pravemu gospodarskemu vzponu pa je Mariboru pomagala predvsem njegova zemljepisna lega na ugodni prometni točki. Središče dravske regije je ležalo vedno na robovih Dravskega polja in se je menjavalo po časovno najvažnejši prometni črti oziroma prehodu prek Drave. Rimska prometna smer je razvila Ptuj, srednjeveška fevdalizacija je omogočila nastanek Maribora poleg Ptuja, prosvetljenstvo je prometno razvilo Maribor pred Ptujem kot središče Dravskega polja, železniška doba pa je napravila iz Maribora središče vsega Podravja. Do nastopa Traungavov je bila osnovna strateška geopolitična in prometnogospodarska črta na Dravi, v drugi polovici 12. stoletja pa se je reorientirala na osnovno vzhodnoalpsko prometno in geopolitično črto sever-jug, ki se je za vlade Babenberžanov in posebno Habsburžanov izredno okrepila ter zaradi specifične dravske morfologije (nizka sedimentacijska obala Pristana) forsirala edno uporabno mostišče — Maribor. Njegova upravna (grad kot sedež velikega urada) in obrtna (mlinarstvo, strojarstvo) zasnova sta rodili predvsem žitno in lesno trgovino, ta pa privilegije, tedenske sejme, mostnino, mltnino, obvezno pristajanje splavov in prepoved tujega prevažanja vina skozi Maribor po Martinovem. Večino mariborske trgovine in denarništvа so prevzeli priseljeni Židje, ki so razvili višek svoje dejavnosti v 14. stoletju, ko je radij njihovih trgovskih zvez segal od Florence do Dubrovnika in Prage. Ko pa so jim leta 1445 prepovedali trgovino z »beneško robo« razen z vinom, so se večinoma omejili na denarništvо, nazadnje pa so jim odvzeli tudi to ter jih leta 1497 pregnali iz Štajerske in Koroške.

Ko so Habsburžani dobili leta 1335 Koroško in Kranjsko, so leta 1339 osredotočili vso podravsko vinsko trgovino v Mariboru, ki je postal glavna prometna točka med Podravjem in Koroško. Začela se je tako imenovana »vinska vojna« med Mariborom in Ptujem, ki je trajala do leta 1688. Da bi Maribor še bolj forsirali, so Habsburžani po letu 1385 Ptujčanom zaprli cesto prek Slovenske Bistrice in Vitanja ter prek Radgone in Radelj na Koroško ter prisilili trgovce, da so morali vsakokrat skozi Maribor, plačati mitnino in v mestu preživeti vsaj tri dni. Končno so zabranili vse sejme do oddaljenosti štirih milj (okoli 30 km) ter ponovno vse gostilne, vnočote in obrti (razen krojaštva in čevljarstva) do oddaljenosti ene milje (7,5 km), nadvojvoda Ernest Železni pa je leta 1418 dovolil kmečko preprodajo živine samo na mariborskem trgu. Vse to je pogojujlo tolik razvoj Maribora, da je postal trgovsko in obrtno enakovreden Ptuju, da je doblj

popolno sodno in upravno avtonomijo, da se je notranje organiziral (vsakoletna volitev sodnika in 12 svetovalcev ter leta 1350 razdelitev na štiri četrti), da je gospodarsko obvladoval vse ozemlje od Plača do Rač in od Selnice do Lenarta ter da je obvladoval vso vinsko produkcijo Podravja, katere trgovsko in prometno središče je bilo v vinskih hramih Slovenske in Orožnove ulice.

Ko je že kazalo, da bo Ptuj s pomočjo Madžarov končno uspelo obvladati mariborsko trgovinsko konkurenco, pa se le-tim ni posrečilo osvojiti Maribora (leta 1481), so Ptujčani, ki so začasno postali deželno-knežji podložniki, naposled dobili pravico do izvoza 100 štrtinov vina na Koroško in do trgovine s pomursko Štajersko. Po turški ofenzivi v srednje Podonavje, ki je povzročila dokončno prestavitev prometne smeri Dunaj—morje z Gradiščanskega na Semmering, in po notranjih bojih na Štajerskem (boj za celjsko dediščino, Baumkirchnerjev upor, madžarska vojna, kmečki upori, turški vpadi), predvsem pa, ko so Habsburžani leta 1555 dokončno pridobili Ptuj, se je položaj Maribora kljub afirmaciji semmerinške prometne smeri poslabšal. Vse 16. stoletje se je Maribor boril za vzdržanje privilegijev v vinski trgovini s Koroško, Ptuj pa jih je poskušal uničiti s konkurenco svojih boljših vin. Po letu 1555 se je spor celo stopnjeval in se razširil tudi na splavarstvo, trgovino z žitom, živino, na mitnino itd. Končno sta se sprti mesti s pomočjo deželnih stanov sporazumeli in si leta 1688 razdelili gospodarske sfere tako, da je Maribor obdržal večino vinske trgovine s Koroško (Ptujčani so svoje vino lahko pripeljali do Maribora), Ptuj pa je dobil svobodo v trgovanju z vlnom po pomurski Štajerski in trgovinski monopol za sejmarjenje po Hrvaškem in Madžarskem. Zato pa so Mariborčani lahko prevažali živino po ptujskih cestah, kupovali žito v Ptuj in potovali skozenj (splavarji, kovači in ključavničarji). Slovenska Bistrica, ki se je tega boja udeleževala kot manj pomembno tržišče, je ob tej priliki dobila pravico do nakupovanja haloškega vina.

Poleg opisanih pa so na mariborsko meščansko gospodarstvo 16. in 17. stoletja negativno vplivali še nekateri drugi faktorji:

1. odstranitev Židov iz njihovega trgovskega in kreditnega poslovanja, kar je povzročilo, da je postala prej internacionalna mariborska trgovina lokalna,

2. pojav ranega kapitalizma in s tem v zvezi poživljenje podeželske obrti in trgovine, ki je praktično omajala pravno obstoječe mestne gospodarske privilegije,

3. zmaga protireformacije, zrušenje politične moči stanov, utrditev absolutistične veljave deželnega kneza, emigracija domačega kapitala in iz tega rezultirajoča deželno-knežja podpora politično oslabiljenega fevdalnega stanu z izrazito agrarno usmerjeno politiko na škodo meščanstva.

4. davčni pritisk, ki so ga povzročala protireformacijska in univerzalistična nastopanja Habsburžanov od Ferdinanda II. do Karla VI., predvsem tridesetletna vojna (1618—1648), velika turška vojna (1683—1699), španska nasledstvena vojna (1702—1715) in vojne cesarja Karla VI., kar je povzročalo gospodarski zastoj vseh naših mest in seveda tudi Maribora, ter končno

5. kot posledica prejšnjih točk meščansko oklepanje privilegijev, nagel razvoj cehovstva in stanovska konservativnost, ki se bo posebno jasno pokazala v komunalni politiki 19. stoletja.

Ce povedano resumiramo, lahko rečemo, da so naša mesta zašla v razvojno krizo že sredi 14. stoletja, da pa se je ta kriza v Mariboru pokazala šele v drugi polovici 15. stoletja in je trajala vse do 18. stoletja. Vzroke te stagnacije je iskati: 1. v pomanjkanju hrane za večje aglomeracije, 2. v dejstvu, da so kmetje živeli še vedno avtarkično, in 3. da se je iz kajžarskih vrst rekrutiral kader za podeželsko obrt in trgovino ter krošnjarstvo. Mesta so se posebno proti zadnjemu borila s splošnimi privilegiji. Na Štajerskem so bile že leta 1377 zabranjene vse gostilne miljo daleč okoli mest, leta 1408 vsa podeželska obrt, krojaštvo in čevljarstvo pa miljo daleč okoli mest, leta 1418 je bila končno zabranjena vsa kmečka trgovina z žitom in živino, a že leta 1445 zaradi nevdržnosti omiljena. Konec 15. stoletja so se pojavile nove, liberalnejše oblike gospodarske organizacije (rani kapitalizem). Tuji trgovci in družbe so provzeli tranzitno trgovino (z madžarskim žitom in živino, ki se je zaradi turškega približevanja preusmerila iz Obkolpja prek Štajerske in Kranjske v Italijo) in širše zasnovano obrtno dejavnost, medtem ko je domači trgovec propadal, obrtnik pa se je držal le s pomočjo cehov. Samo tako se je moglo zgoditi, da je bilo leta 1543 v Mariboru od okoli 200 hiš kar 54 praznih. Zlom južnonemškega kapitala, nazadovanje Benetk in napredovanje Turkov je po

sredi 16. stoletja zaostriло gospodarsko krizo, ki jo je reševala samo trgovina s soljo, žitom in živino, posebno pa z vinom, odkar so Turki leta 1547 zavzeli vinorodne predele Ogrske ter sta Šlezija in Poljska začeli uvažati vina iz Podravja. Ta konjunktura je trajala do ponovne osvojitve Ogrske, ki je zaradi konkurence madžarskih vin povzročila v začetku 18. stoletja prvo vinogradniško krizo v Podravju, ki je trajala do tridesetih let 19. stoletja. Ta trgovina pa ni preprečila gospodarskega zastoja podravskega mesta, kar je utrdilo fevdalni okvir njihovega gospodarstva prav do srede 18. stoletja, ki mu je služil tudi deželni patent iz leta 1604, ki je kmetom dovoljeval prodajati le lastne pridelke in kupovati le za lastne potrebe ter jih s tem izločil iz trgovinske preprodaje. Državni bankrot leta 1624, preorientacija trgovine protestantske Nemčije na katoliško Italijo (s pomočjo apalta in tujih, največ italijanskih podjetnikov) in splošno padanje trgovskega prometa prav do srede 17. stoletja so povzročili, da naša mesta niso zmogla več niti rednega plačevanja davkov.

V 17. stoletju, ko je obrt zalagala s svojo produkcijo samo mesto in s privilegiji rezervirano okolico ter je tranzitna trgovina vse bolj nazadovala, je mariborski meščan črpal svojo gospodarsko obstojnost iz pridelkov in dohodkov mestnih posesti, ki so bile last meščanske soseske. Agrarni značaj Maribora, ki ga je utemeljil že njegov nastanek, se je sicer ohranil skozi ves srednji vek, čeprav sta bili takrat vodilni panogi obrt in trgovina, v 16. in 17. stoletju, ko sta ti dve nazadovali, pa je prišel do popolne veljave. Ravno zadostna možnost kmetijskega udejstvovanja je Mariborčanu omogočila, da je prebolel gospodarsko krizo novega veka boljše kot npr. Celjan in da je s pomočjo kmetijstva ohranil svoj položaj do dobe, ko je ustvaril merkantilizem gospodarsko podlago za nov obrtni in trgovski razmah.

Opisana obrtna in trgovska stagnacija Maribora je tako razvila njegov kmetijski značaj, da se ga je mesto otrslo šele v 19. stoletju. V zameno za to negativno razvojno postavko pa je 16. stoletje prineslo Mariboru velik strateški pomen, ki se je izredno okrepil po turški ofenzivi v srednje Podonavje. Maribor se je skupaj z Radgono, Ptujem in Brezicami naenkrat znašel v prvi obrambni liniji, čemur pa niso ustrezale njegove srednjeveške utrdbe. Dejali smo že, da je njegovo obzidje nastalo med leti 1254 in 1295 ter da je bilo v 14. in 15. stoletju obnavljano in dopolnjevano. Imelo je šest vrat: vežasta Koroška z leta 1529 omenjenim barbakanom, padno mrežo in dvžnim mostom, stolpasta Graška s padno mrežo, dvžnim mostom in od leta 1467 z barbakanom, vežasta Dravska ter troje zidnih vrat: Pristaniška, Judovska in Grajska. Mesto so na oglih štيتili okrogli stolpi: tako imenovani Sodni iz leta 1310, severozahodni, podrt leta 1780, stolp na mestu današnje bastije, omenjen leta 1380, prednik današnjega Judovskega stolpa na pomolu v jugovzhodnem delu mesta, ter okrogel stolp, omenjen leta 1529 na mestu sedanjega Vodnega stolpa. V drugi polovici 15. stoletja je mesto dobilo še vrsto oglatih stolpov, ki so okrepili njegovo obrambno sposobnost spričo rastoče nevarnosti z jugovzhoda, in strašilni plot, že prej pa vzdolž severnega suhega jarka predzidje, ki je še danes deloma ohranjeno. Mestno obzidje je bilo večkrat popravljano in dopolnjevano tudi v 16. stoletju, tako leta 1513, 1521, 1527, 1531—1532 in 1537, končno pa so ga dobili v roke Italijani.

Domenico dell'Allo se je takoj po prevzemu superintendanture lotil leta 1545 gradbenih del v Mariboru. Najprej je vodil dela osebno, leta 1550 pa jih je izročil bratu Andreju dell'Allo, ki mu je pomagal kamnosek Jacopo Paracca in domačin Pernhart, po letu 1556 pa Andrea de Lago. Dela v Mariboru so bila v glavnem zaključena leta 1562. Zanimivo je zvedeti, kaj se je v tem času delalo. Najprej so se bastijsko utrdila Koroška vrata, tako da so dobila pentagonalno predstavo, kl je z njimi oklenila malo dvorišče z vijugasto speljano cesto. Bastija je bila opremljena z nadstropnimi topovskimi linami ter z močnim paličastim zidcem. Odstranjena je bila v letih 1828—1829. Nanjo še spominjata obe reliefni plošči, vzdani v hišah na Koroški cesti 21 in 24 z letnicama 1552, ko je bila bastija zgrajena. Malce kasneje sta nastali obe dravski bastiji, katerih zahodna se imenuje »Benetke«, vzhodna pa Vodni stolp, ki nosl letnico 1555. Prva je rombasta, druga pentagonalne oblike, obe opasuje karakterističen paličast zidec, prva je od 18. stoletja stanovanjsko nadzidana, druga opremljena z visoko trapezasto streho, obe pa sta prvotno imeli samo s streho pokriti topovski ploščadi. Med leti 1555 in 1562 je končno nastala glavna mestna, tj. severovzhodna bastija na mestu odstranjenega okroglega stolpa. Pri njeni gradnji je poleg Andrea dell'Alia in Andrea de Lago sodeloval tudi Peter Antheim de Pignato. Ta bastija je nastala po vzoru svoje starejše sestre Mlinarske bastije v Fürstenfeldu, ki je bila začeta že leta 1547. Pomaknjena je bila globoko v mestni

jarek a je s svojimi topovi lahko »česala« vzhodno in severno mestno obzidje. Njena krona je ležala okoli 10 metrov nad dnem jarka, njen plato je obtekal močan pallčast zidec, na vencu njenih cin pa je počivala skrilasta streha. Bastija je imela dve etaži, od katerih je spodnja zasuta. Polnjeni zidovi, obloženi z obdelanim lomljencem, so bili nerazčlenjeni, opremljeni samo z nizkimi, navzven širšimi strelnicami. V ohranjeno etažo je vodil sedanji vhod z robom, posnetim na ajdovo zrno, na ploščad pa polžaste stopnice poleg njega. Obenem je nastala tudi vzhodna ploščad, ki je povezovala bastijo z Graškimi vrati. Za dokaz temu lahko služi Vischer-Trostov bakrerez iz leta 1681, ki kaže močan pallčast zidec vzdolž vse vzhodne grajske fasade, samo da je na sliki pomaknjen nekoliko previsoko. Tudi ta ploščad je bila opremljena s cinami. V vzhodni steni seveda ni imela nobenih oken, kvečjemu strelne line, imela pa je nekaj vrat in oken na zahodni, dvoriščni strani.

Italijanska gradbena delavnost je močno vplivala na utrdbeno in tudi na našo meščansko arhitekturo. Srednjeveški mestni koncept je s svojo ozko parcelacijo povzročal, da so čeloma obrnjene hiše s svojimi dvo- in triosnimi fasadami, zaključenimi s trikotnimi in trapezastimi čeli, v nagli ritmiki obrobjale ulice in trge ter jim dajale tisto nekoliko samovoljno individualnost, ki novemu času ni več ustrezala. Stavbe so bile adirane po ekonomskem vidiku, ki je zahteval, da naj vsaka trgovska, manj obrtna hiša sega na trg ali ulico ter s svojim lokalom daje lastniku možnost zaslужka. V tem lokalju je potekalo jedro meščanovega delovanja: trgovsko in obrtno poslovanje, njegov drugi interes pa — nabava življenjskih potrebščin iz mestnih njiv in gozdov — se je umaknil v zadnji del hiše, h gospodarskim in magazinskim poslopjem na drugem koncu parcele. Ravno ta poslopja so ostajala še daleč v novi vek lesena ter so s svojimi nako-pičenimi živili, krmo in lesom bila glavna žarišča katastrofalnih požarov, ki so uničevali naše mesto v 16., 17. in 18. stoletju. Drugače se je razvijal prednji del hiše, ki se je večinoma že v 15. stoletju prelevil v zidani dom ter v svojih oblikah začel reflektirati stilni izraz svojega časa. Prostorna organizacija teh stavb je bila preprosta. Pritličje je obsegalo stransko vežo in lokal, nadstropje pa stanovanjske prostore s kaminom ter zadaj nameščeno leseno stopnišče. Etaže so ločevali leseni stropi, stopnišča so bila skromna, često lestvena, strehe skodlaste, dimniki pogosto leseni. Opisano stanje, ki kaže sorazmerno nizko stanovanjsko kulturo, se je v obdobju pozne gotike spreminjalo, ker se je premoženjska diferenciacija v vrstah meščanstva vedno bolj poglobljala in začela odrivati manjše in manj pomembne obrtne storitve v stranske, za to določene ulice ter na periferijo mesta v bližino njegovega utrdbenega oboda. Glavne trge in ulice so okupirali premožnejši, ki so začeli združevati ozke parcele ter prezidavati ustrezne hiše tako, da so iz njih nastajale štiri- do šestosne stavbe, ki so se s kamni sčasoma združile v kontinuirano vrsto uličnih in tržnih stranic. Kontinuiteta pa je že renesančni motlj, ki individualno dinamiko nadomešča s kolektivno statiko, proti kateri so se meščani borili s tradicionalnimi pomoli, lopami, čeli, poudarjenimi portali, izstopanjem iz črte itd. Stavbe iz prve polovice in srede 16. stoletja so že začele uveljavljati enega od najbolj karakterističnih renesančnih elementov, namreč simetrično kompozicijo, čeprav je še niso uporabljale dosledno. Portal se je v večini primerov premaknil v sredino fasade, ni pa še našel nadaljevanja v nadstropjih, kamor se je šele pod Italijanskim vplivom namestila bi- ali celo trifora, balkonček, večje ali bogateje okrašeno okno in podobno. Za portalom se je razvila veža z banjastim, križnim ali mrežastim, pogosto grebenastim obokom ter desnim ali pogosteje levim stopniščem. Na vsaki strani veže sta dva ali štirje prostori, včasih obokani, pogosto pa z lesenimi stropi. V nadstropju se ta razporeditev ponovi: v sredi je veža, levo in desno pa dva, štirje ali celo šest prostorov, ki pa so tu — razen v veži — dosledno leseno stropani iz konstrukcijsko-statičnih razlogov. Kuhinja s kaminskim dimnikom in sanitarije so bile navadno na dvoriščni strani stavbe. V gosto zazidanih mestih se je stavba razvijala tudi ob dvorišču z enim ali dvema kriloma in pri krajših parcelah često segala prav do gospodarskega dela hiše. Na tej strani stavbe so se kmalu izoblikovali komunikacijsko napredni arkadni hodniki, ki so v začetku kazali poznogotske oblike, a jih hitro nadomestili z Italijanskimi renesančnimi oblikami toskanskega reda. Prostorno tako daleč organizirana meščanska hiša se v naslednjih dveh stoletjih ni več bistveno spreminjala, kar se je na njej predugačevalo, je bila formalna govorica kamnoseških, posebno dekorativnih elementov (portalov, oken, zidcev itd.), ki se je prilagojevala stilnim menam, a pri utilitarni stanovanjski arhitekturi ni bila posebno močna. Življenjskokulturni in stanovanjskokiviliza-

cijski faktorji te arhitekture so bili namreč tradicijsko izredno trdoživi in tako je mogel tip stavbe iz 16. stoletja z manjšimi modifikacijami in zboljšavami živeti prav do blder-majerja. Jasno je, da so medtem odpadli vsi stilni elementi pozne gotike, da je zginil fasadni pomol (ki se je ohranil kvečjemu na oglu) ter da so se pod vplivom italijanske gradbene dejavnosti uveljavile bi-, tri- in celo quadrifore, tektonski in rustičen portal, konzolasti fabioni, tektonsko organizirane fasade in okenska obrobja, mezzaninske in polnadstropne etaže, podolgovata in kvadratna okna, okuli itd.

Med najpomembnejše italijanske storitve pri nas je gotovo šteti prezidavo marl-borskega rotovža v letih 1563—1565, ki je eden izmed največjih in najkvalitetnejših italijanskih dosežkov pri nas. V njegov opis se ne bom spuščal, ker je bil že večkrat izvršen. Odkar je zadnja restavracija (1952—1954) odstranila prezidave iz prve polovice 19. stoletja, je stavba zopet zaživela v prvotnih razmerjih, v katerih pa se že nakazuje nekaj dinamizma ranega baroka. Kljub varovanemu principu ravnotežja poudarjata namreč balkon in stolpič z baročno čebulasto streho stavbno os tako močno, da obvladuje stavbo ter si jo podreja, česar ne more preprečiti niti severnjaško strma in velika streha. Dvoriščna stran stavbe je mirnejša, arkade jo obteka v igrivi ritmik, ki se nekoliko razmakne samo pred večnim vhodom. Če rotovž na kratko stilno opredelimo, lahko rečemo, da počiva v njem renesančna mirnost, ki pa se že družijo zadržano napetosti manirizma, a ni dosledno obvladana. Od drugih stavb je v Mariboru omeniti še južnonemško ranobaročno grajsko fasado iz decenija po letu 1655 ter prednico današnje tako imenovane Črne kasarne z renesančnimi biforami v nadstropju. Gotovo je kazalo še več stavb iz 16. in 17. stoletja v Mariboru renesančne ali celo italijanske stilne oblike, vendar so bile kasneje vse tako predelane, da o njih ni več sledu. Omenil bi samo še stolnični zvonik, ki ga je v letih 1623—1624 zgradil Paolo de la Porta de Riva, a so ga leta 1792 znižali za 19 metrov in klasicistično prefasadirali in pokrili.

Pri notranji izgradnji mesta v 16. in 17. stoletju moramo upoštevati njegovo geomorfološko zasnovo, srednjeveško parcelacijo kot izraz geometrične miselnosti gotike, močan novoveški agrarni značaj naselbine in številne elementarne nesreče, ki so pospeševale gradbeno metamorfozo naselbine. Požar leta 1513 je uničil mestni center s starim rotovžem, turška oblega leta 1532 pa je močno poškodovala obzidje in mesto, v katerem je divjalo več požarov. V 17. stoletju so si sledili trije veliki požari, ki so temeljito pokončali staro mesto: leta 1601 je pogorelo vse mesto z rotovžem, stolnico in gradom vred razen vzhodnega dela Slovenske ulice, leta 1648 je pogorelo vse mesto s stolnico, rotovžem, stolpi in novo pokritim obzidjem vred razen gradu in nekaj hiš v njegovi okolici, leta 1700 je pogorelo zopet vse mesto razen stolnice, minoritov in 7 hiš med njimi. Posamezne mestne predele so požari uničevali leta 1645, 1650, nato 1720, 1729, 1797, torej še vse 18. stoletje, zaradi česar je Maribor po stavbnem videzu mlado mesto, sega pa po ohranjenih stavbnih zasnovah deloma še v prvo polovico 16. stoletja. Nove stavbe so po požarih nastajale v hotenju, da bi zadostili najnujnejšim gospodarskim in gradbenim potrebam meščanov, zato niso poznale nobenih prvenstvenih arhitektonskih vidikov in so večinoma močno provincializirani poznorenesančni in ranobaročni vzori Italije in deloma Francije.

Poudarjeno agrarni značaj novoveškega Maribora je, upoštevajoč izoblikovanost mestnega terena in parcelacije, iskal najkrajšo povezavo med mestom in njegovo sosesko ter pri tem ustvaril sistem kolovozov, iz katerih so v 19. in 20. stoletju nastale ulice in ceste sedanjega mestnega teritorija. Tako vidimo, da je razpored nekdanjih poljskih poti vplival na razpored sedanjih ulic, pri čemer je oblikovanost teras s staro parcelacijo usmerjala predvsem mestne izpadnice: Koroško, Partizansko, Pobreško in Ruško cesto.

Poleg geomorfološke oblikovanosti terena in srednjeveške parcelacije so tudi arhitektonske dominante, kot mestna cerkev, oba mestna gradova, minoritski samostan in dravski most, vplivale na obliko rastra, ki je ustrezal tranzitnemu in lokalnemu mestnemu prometu. Prvemu je ustrezal prometni križ Tržaška—Partizanska—Koroška cesta, drugi pa je meridiansko povezal mestno tkivo ter izoblikoval sicer ozke, vendar svetle in zračne ulice, katere so večinoma zasedli obrtniki, ki so ustvarili tudi nekaj prečnic med Vetrlnjsko in Gosposko ulico. V takih ozkih ulicah je bilo zaradi pomanjkanja prostora težko arhitektonsko razviti stavbe, zato pa se je gledalo na njihovo učinkovito silhuteto (npr. crescendo Pristana) in na portal. Ker je zunanjšina meščanskih hiš 16. in

v prvi polovici 17. stoletja z značilnim hrapavim ometom konec 18. in v prvi polovici 19. stoletja večinoma zginila, je le še redko ohranjena. Nadstropne stavbe so imele visoka pritličja in nizka nadstropja z majhnimi okni in včasih okroglimi ali oglatimi pomoli na ogljih. V pritličjih so bile delavnice in skladišča, v nadstropjih pa stanovanja. Pritlične hiše (večinoma zunaj mestnega trgovskega in obrtniškega središča) so imele visoke piramidaste strehe s štrambami obrtnih izdelkov in kmetijskih pridelkov. Poleg zidanih hiš je bilo v predmestjih še prav do začetka 19. stoletja precej lesenih in do 18. stoletja tudi butanih stavb. Lesene in nabite hiše tega obdobja lepo karakterizirajo geografsko lego Maribora med Alpami in Panonijo, zidane hiše pa kažejo napredek meščanske stanovanjske kulture. Meščanska hiša druge polovice 17. stoletja je že baročna ter dobro prezentira premoženjsko stanje svojega lastnika. Pojavi se gladka fasada, često okrašena s fresko ali plastiko v nadstropju. V njenem poudarku se izraža meščanski individualizem, medtem ko v njihovi zaključeni silueti meščanov stanovski kolektivizem. Zemljepisni vplivi na lokacijo meščanskih stavb so opazni predvsem pri vzporedniško tekočih ulicah, kjer se zasedajo najprej njihove severne, k soncu obrnjene strani, medtem ko južne zazidata pogosto šele 19. in 20. stoletje (npr. Slovenska ulica!).

Med meščanskimi hišami takratnega Maribora so zavzemale osrednje mesto cerkvene in fevdalne, večinoma svobodne hiše, pri katerih so najmočnejše odjeknili vplivi sodobne arhitekture brez prizvokov provincializacije. Te stavbe s svojimi središčnimi dvorišči so vplivale na organizacijo in stilno izoblikovanost meščanskih hiš 18. stoletja. Posebno velike spremembe je v 17. stoletju doživel mestni grad, ki je med leti 1601 in 1690 dobil 4 ogelne stolpiče, loretansko kapelo, petosno južno fasado, zahodno fasado s predzidanim stopnišnim stolpom in vežo, slopaste galerije na vzhodni ploščadi, severno in južno povezavo le-te z grajskim jedrom, viteško dvorano z Lauriacovimi temperami ter zahodni, upravno-gospodarski del gradu s »Stanovanjskim stolpom« in turinjskim dvoriščem. Mestno obzidje je bilo obnavljano leta 1601, 1648 in 1688 ter je dobilo na vzhodu tako imenovano Lehmanovo bastijo, na jugu pa nekoliko okrepljeno vzhodno kurtino. Mestni rotovž se je na začetku 18. stoletja obogatil z bogato štukirano posvetovalnico, ki jo je izdelal Anton Quadrio. V 17. stoletju so bili prezidani tudi nekateri dvorci: Oreški, Meljski (leta 1684 popolnoma obnovljen) in Šentpavelski (danes imenovan Vetrinjski), katerega prostorna organizacija govori za to stoletje, ter hiša družine Haller v Poštni ulici št. 6 z grbom, črkama A. H. in letnico 1670. V neposredni mestni okolici so nastali pred Graškimi vrati kapucini (ustanovitelj grof Janez Jakob Khisel leta 1613), sedanja magdalenska cerkev (katere koncept govori za to stoletje), Jožefova kapela na Studencih (okoli 1675), Barbarina kapela na Kalvariji (leta 1681 v spomin na kugo, ki je prejšnje leto pobrala 483 meščanov) in Rozalijina kapela za Tremi ribniki (leta 1679) z dragocenim D. Hauckhovim trlptilhom iz leta 1707. V 17. stoletju so bili prezidani tudi ostanki starega mestnega gradu v stolpasto hišo vitezov Varena ter predelane ali nanovo zgrajene mnoge meščanske hiše. V 17. stoletju so začela nastajati tudi predmestja, v katerih so živeli podložniki mestnega magistrata ter grajske, vetrinjske, meljske in šentpavelske gosposčine. S stavbami se je začel napolnjevati tudi Pristan, kjer so že oddavnaj obstajale večinoma lesene mesarske in strojarske lope ter rečni mlini, katerih zadnji je zginil šele leta 1901.

Osemnajsto stoletje je pomenilo začetek razvoja Maribora, katerega geopolitični položaj se je konec 17. stoletja bistveno spremenil. Turčija je bila leta 1699 vržena iz srednjega Podonavja in Sedmograške, leta 1718 pa iz Banata. Pridobitev novih dežel je hkrati s tendenco po tesnejši povezavi habsburške posesti pogojila nastanek nove velesile, ki je leta 1711 dobila uradni naziv Monarchia Austriaca. Habsburžani so po izgubljeni španski nasledstveni vojni (1702—1714) združili vso svojo moč v Srednji Evropi in po prevzemu merkantilističnih nazorov o ureditvi državnega gospodarstva usmerili vso svojo pozornost k morju. Cesar Karel VI. (1711—1740) je leta 1717 proglasil svobodno plovo po Jadranu ter leta 1719 Trst in Reko za svobodni pristanišč. S tem je dokončno pršla do veljave trgovska cesta iz konca srednjega veka Dunaj—Gradec—Maribor—Ljubljana—Trst, ki so jo v letih 1718 do 1729 obnovili in opremili s potrebnimi mostovi. Potek »komercialne glavne ceste« je postal posebno izza srede 18. stoletja, ko se je že uveljavila nova gospodarska politika, usoden za razvoj posameznih trgov in mest ter je pospeševal Maribor na škodo Ptuja, posebno še, ker sta se uveljavili tudi Koroška cesta, ki je zmanjšala pomen dotlej važnejše zveze prek Vitanja in Slovenjega Gradca, ter Hrvatska cesta, vodeča prek Ptuja v Varaždin, ki jo je obnovil cesar Jožef I. (1705—1711).

Maribor se je kot križišče teh cest dvignil, Ptuj, dotlej gospodarski tekmeč Maribora, pa stagniral. Ker je prihajajoča doba prosvetljenega absolutizma z merkantilizmom in fiziokratizmom vodila vedno smotrnejšo gospodarsko in upravno politiko, je začela državna oblast prevzemati vedno več funkcij starih gosposošinskih in mestnih pravic ter jih osredotočevati v novih upravnih centrih, v katerih se je začelo razvijati tudi novo liberalnejše gospodarstvo. Fiziokratska politika Marije Terezije in Jožefa II. je dvignila kmeta in z uvedbo koruze in krompirja poživila trgovino s kmetljskimi pridelki. Razvila se je vrsta obrti agrarnopredelovalnega značaja: izdelava žganih pljač, vinskega kamna in raznih olj, pivovarništvo (1762), usnarstvo (usnje se je največ lizvalo v Trst), mlinarstvo (tako imenovani Hudičev mlin v Orešju), manufaktura, izdelava bučnega olja (na Dravskem polju) in steklarstvo (na Pohorju, prva glazuta v Rušah leta 1744) itd. Poleg razmaha prometa, trgovine in obrti je prosvetljena doba položila tudi temelj za bodoči birokratski razvoj mesta. Leta 1703 je Maribor postal sedež mariborske četrti, pod katero je spadal tudi Ptuj, leta 1752 pa upravnega okrožja — kresije, ki je obsegalo vse ozemlje med Muro in Dravo. Z ustanovitvijo jezuitske gimnazije leta 1758 (zamisel že iz leta 1621, ki je živel od leta 1645 v t. i. ruški gimnaziji) se je začela koncentracija šolstva, z ustanovitvijo Schützove tiskarne leta 1705 pa kulture v Mariboru.

Z učvrstitvijo prometnih, trgovskih, obrtnih, birokratskih in kulturnih temeljev sodobnega Maribora in z uvedbo novih slojev prebivalstva (intelektualcev, uradnikov in delavcev) je začel srednjeveški, privilegirani, cehovski Maribor izumirati. V duhu merkantilizma kot izraza praktične finančne politike absolutistične, fevdalno urejene države, ki skrbi predvsem za večjo finančno moč države, doseženo z aktivno zunanje-trgovinsko bilanco, se je začela država imeti za ekonomsko celoto in odpravljati vse interne ovire, kot mitnine, mestne privilegije na podlagi cestnega in skladišnega prava, ceha itd. Namesto mitnin se je v letih 1769—1775 uvedla enotna državna carina (brez Ogrske in Hrvatske) ceha pa so leta 1732 dali pod državni nadzor in omejili samo na stara mestna jedra, medtem ko se je obrt v predmestjih in na podeželju svobodno razvijala. Leta 1765 je bila obrt razdeljena v komercialno in policijsko, toda le zadnja je ostala cehovsko organizirana do leta 1848 (v Mariboru v 16 cehih), medtem ko so se v okviru prve razvila razna manufakturna podjetja, kot npr. v Mariboru vojaška oblačilnica, ki je delovala v letih 1784 do 1811 v sekulariziranih cerkvah, samostanih in dvorih ter zaposlovala do 800 delavcev. Isto velja za trgovino, ki se je razvijala mimo mestnih privilegijev ter z grosistično trgovino ustvarjala prve večje akumulacije kapitala. Povprečen meščan je imel od nje samo posreden dobiček, podeželjan pa se je lahko uveljavil kot tovarnik in krošnjar. Zaradi tesnih razmer ne smemo pričakovati skokovitega napredka našega mesta, ampak samo konstantno izboljševanje njegovih gospodarskih pozicij. To dokazuje tudi statistična podoba njegovega hišnega fonda, ki je v drugi polovici 15. stoletja štel 185 hiš s 1030 prebivalci, leta 1789 pa 235 hiš z okoli 2150 prebivalci, kar kaže, da je Maribor v 300 letih napredoval samo za 50 hiš, da pa se je povprečno število njegovih hišnih prebivalcev skoraj podvojilo (5,5—9,1), torej da so se meščanske hiše povečale in prostorno bolje organizirale. Mestno avtonomijo je zelo načela tudi odredba cesarja Karla VI. iz leta 1718, s katero so mestu odvzeli dve tretjini mitninskih dohodkov in jih uporabili za gradnjo in vzdrževanje tržaške ceste, ki je nadomestila prejšnjo južno izpadnico na črti Betnava—Razvanje—Hoče. Okrnitev gospodarske samostojnosti mesta na začetku 18. stoletja je seveda povzročila izgubo mestne upravne svobode na začetku 19. stoletja.

Vendar pa vse to ni prizadelo predmestij, ki so bila do leta 1851 sicer v sklopu mestne gosposočine, ne pa občine, da se ne bi vedno hitreje razvijala. Konec turške nevarnosti, cehovska blokada mestnih obrtnikov, živahen vozni promet po merkantilni cesti, ki je pospeševal nastajanje novih obrti, gostiln in prenočišč, strah pred epidemijami in požari itd., vse to je pogojilo naseljevanje prišlekov zunaj mestnega obzidja, predvsem ob izpadnicah: Partizanski cesti (Graško predmestje), Koroški cesti (Koroško predmestje) in na Taboru (Magdalensko predmestje). Ta razvoj je bil tako dinamičen, da je konec 18. stoletja štel Graško predmestje že skoraj polovico, Magdalensko in Koroško pa četrtno mestnega prebivalstva.

Osemnajsto stoletje pomeni zadnji vzpon cerkvene umetnosti, ki zamre v sekularizacijskih akcijah Jožefa II. in vojnih turbulencah Napoleonove dobe. Stolnica je dobila leta 1715 obe kapeli z dragoceno opravo, štukom in freskami, leta 1891 odstranjeno dvonadstropno župnišče pa novo fasado. Minoriti so že pred letom 1712 obnovili svojo

cerkev, do srede stoletja pa nadzidali samostanu drugo nadstropje ter oboje temeljito barokizirali (freske Jožefa M. Göblerja iz leta 1777). Enako so bile barokizirane in na novo opremljene tudi cerkve v Kamnici (s freskami koroškega slikarja Georga Rafa iz leta 1748 in neznanimi iz leta 1753), Malečniku in Limbušu, na novo zgrajene pa na Studencih (1726—1728), v Gospejni ulici (celestinska iz let 1760—1766) in na Glavnem trgu (jezuitski kompleks s cerkvijo, kolegijem in gimnazijo iz let 1757—1769, ki se mu je moralo umakniti 9 meščanskih hiš). Sicer pa je 18. stoletje ustvarilo še več pomembnih arhitektonskih spomenikov v mestu in njegovi okolici: pri mestnem gradu je bila leta 1733 predelana vzhodna fasada, leta 1747—1749 prizidan stopniščni rizalit in izdelan južni dvoriščni portal, leta 1751 nadzidana bastija in prizidan triosni severni trakt, leta 1763 pa freskano srednje polje stropa v viteški dvorani (Josef Göbler, Bitka pri Parmii). V Betnavi je na mestu renesančne graščine s 4 ogelnimi stolpi zrastel leta 1784 poznobaročen paviljonski gradič, ki spada med najlepše tovrstne stvaritve pri nas, pod Piramido grajska pristava, v Račjem pa ranoklasicističen dvor, katerega koncept je tipičen za čas okoli leta 1800. Skoraj obenem je mariborska okolica zgubila dva pomembna simbola svoje obrambne preteklosti: po letu 1780 so podrli stari mariborski grad na Piramidi, leta 1797 pa grad v Limbušu. Sekularizacija je po svoje vplivala na redukcijo sakralnih spomenikov, saj so propadli kapucinski, celestinski, maltezijski in jezuitski samostani ter cerkve Ulrika, Katarine, Duha, Vseh svetnikov, Barbare, MB in Kunigunde.

Izmed meščanskih stavb tega časa je omeniti predvsem Oreški dvor (s starejšim fasadnim konceptom, toda z baročno tektosko organizacijo iz let okoli 1715), Vetrinjski dvor (z najlepšo baročno fasado Maribora iz let okoli 1725), jezuitski kompleks (1757 do 1769), Gosposko ulico šte. 29 (z najlepšo baročno meščansko fasado Maribora iz okoli 1740), Glavni trg šte. 15 (z ranoklasicistično fasado iz okoli 1780), Vetrinjsko ulico šte. 5 (iz leta 1763 kot lep primer stare pivnice), Orožnovo ulico šte. 6 (t. i. Črno karsarno iz druge polovice 18. stoletja), Gorkega ulico šte. 2 (t. i. Zlato hruško, omenjeno že leta 1744, porušeno leta 1961) ter končno kužno znamenje na Glavnem trgu, ki ga je izdelal leta 1743 mariborski kipar Jožef Straub na mestu starejšega iz leta 1691.

Povprečno meščansko arhitekturo konca 18. stoletja pa je ustvaril provincialni pozni barok, ki je zadnjčle ambientno poenotil mesto. Enotne ulice s smotrnimi skupinami hiš, ki so imele preproste zidne ploskve, arhitektonsko poudarjene z venčnimi zidci in maltastimi okenskimi okvirji, poživljene s portalno arhitekturo in ornamentiko na vratnicah, okenskih mrežah in vetrnicahter okrašene s fasadno slikarjijo, vdolbinami, plastikami in obrtnimi izveski, so se kmalu začele prepajati s klasicističnim formalnim repertoarjem: rustiko, pilastri, reliefi, štukaturo itd.; le-ta je prevladal v začetku 19. stoletja in se polagoma popolnoma sprovincializiral. Obenem s prevlado poznobaroko-klasicističnih sestavin na zunanjščinah mariborskih hiš pa so izginili nekdanji pomoll, stebriščne lope, hrapavi fasadni ometi in razne etažne višine, s tem pa tudi raznolikost v zgradnji, višini in obliki hiš. Stranske ulice so polagoma dobile enotno podobo, kakršno so dotlej imeli samo centralni mestni predeli: Koroška cesta, Glavni trg in Gosposka ulica. V stopnjujoči se urbanizaciji mesta, združeni z nivellzacijo njegove arhitektonske podobe, je polagoma zginjal vaški značaj starega mesta, v katerem je bila še petina poslopij (večinoma gospodarskih) lesena.

Okoli leta 1800 je Marjbor še naselbina obrtnikov, trgovcev in kmetov, saj je mesto šele leta 1813 izgubilo svoje gozdove, leta 1848 zemljo, naseljeno s podložnimi kmeti, in do leta 1851 pašnike, travnike in vinograde, razdeljene med meščani. Se leta 1824 se omenja vinograd v severozahodnem mestnem oglu, ki je obstajal prav do osemdesetih let, leta 1840 vinske in zelenjadne kleti ter hlevi in gospodarska poslopja, ki so ostali odprti prav do vladanja župana ing. Aleksandra Nagyja (1886—1902), in šele leta 1891 pade zadnja lesena, s skodlami krita hiša v Slovenski ulici nasproti gledališča. Napol kmečki življenjski način takratnega mariborskega meščana je pač dajal močan podeželski značaj mestni zunanji in notranji podobi. Trgovina je bila še zelo osredotočena na redne sobotne tedenske in tri letne kvatrne sejme, ki so bili v Pristanu (za lesnino in železno), na Slomškovem (za seno in slamo), Vojašniškem (za živlino), Rotovškem (za moko) in Glavnem trgu (za živlila in obrtne artikle). Pristan je bil do otvoritve železnice trgovski center starega Maribora, ki so mu dajali poudarek splavarji, vozniki, kovači, usnarji, sedlarji in gostilničarji. Tesni povezavi trgovine in obrti s kmetijstvom je ustrezal tudi povprečen tip meščanske hiše, ki je bila v osrednjem delu mesta nadstropna, na obrobju

pa pritlična. Tloris pritličnih, na cesto čeloma obrnjenih hiš je ustrezal podeželski razporeditvi: veža s pogosto črno kuhinjo, levo »hiša«, desno soba ali čumrnata, na podstrešju žitna shramba, ob hiši koliba za orodje. Če se je tloris raztegnil, se je nujno pojavilo več vhodov. Ker je obrt od konca 18. stoletja dalje zahtevala vedno večje in kompliciranejšje hiše, so jih začeli nadzidavati in tako ločevati poslovne od stanovanjskih delov, ki so se preselili v nadstropje, medtem ko je v pritličju ostala samo delavnica, vojaška soba in stanovanje pomočnikov. Z obračanjem hišne smeri se je prvotni dvoriščni vhod spremenil v tlakovano dovozno vežo, ki je postala prometna os hiše in je povezovala vse njene dele v celoto. Stanovanjske sobe so se namestile ob ulični fasadi, vsi drugi hišni deli (kuhinja, shramba, sanitarije itd.) pa so se umaknili v ozadje. Precej drugačen je bil razvoj svobodnih in trgovskih nadstropnih hiš, ki so obdržale svoje renesančne ali baročne koncepte v arkadnimi hodniki in se le stilno prilagojevale času ter pogosto predelovale pritličja v klasicistična izložbena okna. Te hiše so često oblikovale osrednja dvorišča in jih obdale s hodniki z železno ograjo. V pritličju so bile redoma obokane, medtem ko so nadstropne prostore pokrivali ravni leseni ali ometani stropi, okrašeni pogosto s štukiranimi postbaročnimi profili. Njihove zunanjsčine so bile navadno preproste, dokler se ni leta 1815 pojavila na Koroški cesti št. 17 prva maltasta, s hermi in rustiko okrašena fasada in leta 1837 prva izložba z rolojem.

Mestna komunalna dejavnost je bila do srede 19. stoletja izredno skromna in temu primeren tudi videz mesta. Ulično kanalizacijo so nadomeščali odprti jarki, v katere so bili speljani hišni žlebovi, pločnikov ali uličnega tlaka še ni bilo, pač pa pred hišami lesene ali kamnite klopi, javno razsvetljava so do leta 1832 nadomeščale gostilniške svetilke, nato pa oljenke, ki pa so gotele samo v temnih nočeh, suhe greznice so se spraznjevale na mestne njive, potniški in poštni promet pa so oskrbovali poštni vozovi. Klavnica je bila v Vojašniški ulici, bolnica, slotišnica in obe šoli na Slomškovem trgu, kasarna v bivšem minoritskem samostanu in v svobodni hiši na vzhodnem delu Glavnega trga, vojaški magazin na Slomškovem trgu št. 20, okrožni urad najprej v Oreškem dvoru, v letih 1814 do 1860 pa na Koroški cesti št. 26, gledališče najprej v Oreškem dvoru (1785—1806), nato v bivši špitalski cerkvi (1806—1852), pošta v Jurčičevi ulici št. 8, kazino v Vetrinjskem dvoru, osrednja gostilna s prenočišči »Pri jelenu« v Jurčičevi ulici št. 5, meščanska promenade na Koroški cesti, sprehajališče pa v Ljudskem vrtu z vilo Langer (1843) — sedaj Branik.

Z napoleonskimi vojnami, državnim bankrotom (leta 1811) in hkratno odselitvijo vojaške oblačilnice je bilo mariborsko gospodarstvo tako prizadeto, da si je opomoglo šele okoli leta 1830, njegova kriza pa je trajala prav do srede 19. stoletja in se izrazila v patriarhalnem, tradicionalnem vezanem mestnem življenju, kl sem ga pravkar skliciral. Vendar pa so se v njem pojavili tudi prvi znanihi nove dobe — začetki živilske industrije z večinoma manufakturnim, deloma pa tudi že strojnim pogonom ter počasna, toda gotova preorientacija mariborske trgovine proti severu in severozahodu (zlasti vinske, ki je oživela z uvedbo plemenitih trt v mariborski okolici po letu 1822). Med industrijske obrate še ne bi mogli šteti pivovarstva, barvarstva, usnjarstva in mlinarstva ter zalogo žvepla v Židovski ulici, ki je propadla že pred letom 1848, pač pa najstarejšo tovarno rozolija na Koroški cesti 16, Felberjevo izdelovalnico likerjev in žganja v Pristanu (ustanovljena leta 1825, opremljena s prvim parnim strojem v Sloveniji!), Gasteigerjevo rafinerijo vinskega kamna na Strossmayerjevi 26 (1834—1850) in Gardesovo tovarno kavnih surogatov v nekdanji celestinski cerkvi v Gospejni ulici (1843). Z naštetimi podjetji se je začela industrializacija Maribora, ki pa v prvi polovici 19. stoletja še ni vplivala na njegov zunanji videz.

V tem času je Maribor zgubil dobršen del svojih srednjeveških utrd (leta 1780 so podrli severozahodni stolp, leta 1797 Dravska vrata in regulirali Dravsko ulico, leta 1827 Graška vrata, leta 1828—1829 Koroška vrata, po letu 1809 zahodno obzidje, nato tri severne stolpe, Lehmanovo bastijo, Lubejevo hišo, ostalo obzidje in predzidje, do l. 1830 so v glavnem kanalizirali Barbarin potok, do leta 1859 pa Trilbnški potok ter zasuli mestne jarke), tabor okoli stolnice (po letu 1795), cerkev in pokopališče sv. Ulrika (leta 1841), dvonadstropni malteški grad s cerkvijo in pokopališčem v Melju (leta 1844), pokopališče okoli magdalenske cerkve (ukinjeno leta 1788, medtem ko je taborska utrdba propadla že po letu 1710) itd., dobil pa pokopališči s kapelama na sedanjem Braniku (1783—1942) in v Magdalenskem parku (1788—1903), sedanjo obliko stolničnega zvonika (1792) ter nekaj dragocenih meščanskih stavb: na Slomškovem trgu št. 3

(1813), v Poštlni ulici šte. 4 (okoli 1820), Koroški cesti šte. 9 (fasada), Miklošičevi ulici šte. 2 (1837), Orožnovi ulici šte. 11 (1846), Strossmayerjevi ulici šte. 26 (nastajala v letih od 1800 do 1840) in na južni strani Drave magdalenska šola (1844, dvignjena 1872).

Maribor, ki je leta 1789 obsegal 235 hiš z 2150 prebivalci, je do leta 1821 narasel na 243 hiš z 2198 prebivalci, z inkorporacijo predmestij leta 1851 pa na 516 hiš z okoli 4168 prebivalci, kar dokazuje, da so predmestja takrat bila že enakovredna mestu, ki je okoli leta 1840 štelo 3 trge in 31 ulic. Pogled na mestni načrt iz leta 1824 nas pouči, da se je mesto še vedno držalo srednjeveškega jedra ter le boječe tipalo ob glavnih izpadnicah v svoje bodoče topografsko območje. Skupne hiš se pojavljajo le vzhodno od bivše kapucinske in Ulrikove cerkve vzdolž Partizanske in začetka Meljske ceste, ob Koroški cesti in na Taboru ob mostiščnih dovozih in obeh izpadnicah ter v Orešju, Soči in okoli grajske prlštave.

Sredi 19. stoletja je Maribor še podeželsko mesto in nič ne kaže, da je pravkar skienil svoje prvo urabnistično-gradbeno razvojno obdobje, ki so ga označevali fevdalni odnosi, meščanski privilegiji in cehovske norme, ter stopil v drugo obdobje, ki ga karakterizira gospodarski liberalizem, birokracija, živilska industrija in trgovina ter železnica s svojimi velikimi strojnimi tovarnami.

Z odpravo fevdalizma (leta 1848), z gradnjo železnice (južne 1846—1849—1857) vzhodne 1860 in koroške (1863—1864), politično inkorporacijo predmestij (leta 1851) in z gradnjo železniških delavnic (1863—1865) se je začel trgovski, birokratski in industrijski razvoj Maribora, ki je dokončno prekosil Ptuj ter postal upravni in gospodarski center Podravja. Dokončno zmago Maribora nad Ptujem najbolj dokumentira naraščanje prebivaistva obeh mest v obdobju 1821—1920: Maribor in Ptuj sta imela leta 1821 2198 in 1620 prebivalcev, leta 1880 17.628 in 4.257 prebivalcev, leta 1920 pa 30.739 in 4.449 prebivalcev, iz česar spoznamo, da se je Maribor v 100 letih štirinajstkrat povečal, Ptuj pa samo trikrat. Tako nagel razvoj mesta je seveda povzročil njegovo naglo urbanizacijo, pri čemer je igrala pomembno vlogo topografska lega obeh kolodvorov, glavnega med starim mestom in Orešjem, koroškega pa med Taborom in Studenci. Nastajajoča industrija se je naseljevala okoli obeh kolodvorov, razvijajoča se trgovina pa na Partizanski cesti. Tako so nastajali med starim mestom in nekdanjimi okoliškimi vasi novi mestni predeli, ki so se strnili s priključenimi predmestji v enotno aglomeracijo.

Izmed novo nastalih industrij je bila za razvoj Maribora gotovo najvažnejša železniška strojna tovarna ob koroškem kolodvoru s kurilnico in svojo vodno črpalko, ki je zaposlovala do 1200 delavcev ter vtisnila taborskemu predmestju socialno in gradbeno delavski značaj. Seveda je tovarna posredno vplivala tudi na urbanizacijo Studencev, Radvanja, Koroškega predmestja, Nove vasi, Tezna in celo Pobrežja, neposredno pa na nastanek stanovanjske kolonije ob Resljevi in Koresovi ulici (1863—1872) z živilskim magazinom in restavracijo. Ta izgradnja je sprožila izdelavo prvega mariborskega parcialnega regulacijskega načrta, ki je zajemal predel med Dravo, Tržaško cesto, Stalingrajsko ulico in železniškimi delavnicami, ni si pa prizadeval za povezavo z že obstoječo komunikacijsko mrežo ali za kako posebno okončitev. Načrt je bil prilagojen legi kurilnice in smeri koroške proge ter je postal odločilen za zazidavo celotnega načrta-nega predela, vendar ni bil dosledno izveden.

Hitrí gospodarski in demografski razvoj mesta se seveda ni zadovoljil s tako omejeno zazidalno ploskvijo, ampak je zahteval vedno večje regulacijske površine. Zato so v 19. stoletju nastali še trije regulacijski načrti, in sicer v letih 1875, 1878 in 1885, katerih osnovna hiba je bila, da niso bili med seboj povezani in niso upoštevali smeri vetrov in solaclje. Prvi načrt je obsegal predel med Partizansko in Tomšičevo ulico ter glavnim kolodvorom in mestnim parkom, drugi je zajel predel med Dravo, južno železnico, Metelkovo ulico in kurilnico, tretji pa predel med Dravo, Partizansko cesto, Kopalniško ulico in celotno Melje ter predel med Dravo, Vinarskim potokom, Bezovjem in Strossmayerjevo ulico. Ti načrti sestavljajo v bistvu enostaven karé z okoli 110 do 120 m osnovne mreže. Lega karéja v načrtu iz leta 1875 je točno sever—jug, v tistem iz leta 1885 pa rahlo severovzhod—jugozahod. Načrt iz leta 1878 se navezuje na tistega iz leta 1863, samo da ga podaljšuje proti jugu in vzhodu. Karé na levem bregu Drave (iz let 1875 in 1885) je v glavnem izgrajen z vsemi komunalnimi napravami, instalacijami in cestišči,

medtem ko je na desnem bregu Drave (iz let 1863 in 1878) južno od Fochove ulice dez-organiziran po parcelnih načrtih iz let 1920—1936, vzhodno od Tržaške ceste pa se ni mogel razviti (razen Linhartove ulice) zaradi ponesrečene lokacije bolnice in kazenskega zavoda. Ker je bilo povsod dovolj prostora, so bile nove ulice zasnovane ravno in široko vendar so vse ostale makadamske in nekanalizirane, pač pa so že leta 1876 dobile svoja imena.

Komunalna dejavnost mestne občine se je namreč začela šele z vlado A. Tappeinerja (1861—1867) in ustanovitvijo Mestne hranilnice leta 1862. Še istega leta so pripravili kanalizacijo Gosposke in Jurčičeve ulice ter Ulice 10. oktobra, ki so dobile tudi prvi tlak s pločniki, ulice so označili s pločevinastimi tablicami in uvedli leta 1863 javno razsvetljavo s petrolejkami, ki so zamenjale oljenke iz leta 1832. Kanalizacija se je v naslednjih decenijah izvajala tako dosledno, da so bile do prve svetovne vojne kanalizirane vse obzidane ulice na levem bregu Drave. Podlaga za to obsežno akcijo je bil generalni kanalizacijski načrt iz leta 1906, katerega napaka pa je bila, da ni predvidel zbirnega kanala, ki bi odvajal kanalsko vodo v Dravo zunaj mesta. Z razvijajočo se kanalizacijo so se urejala tudi cestišča in tako je že v sedemdesetih letih dobila Partizanska cesta tlakovano vozišče, Glavni trg tlak iz sekanih prodnikov, Slovenska in Vetrinjska tlak iz velikih granitnih kock, Gosposka pa iz klinkerjev. Škropljenje ulic se je začelo leta 1877 oziroma 1884, požarna bramba pa se je ustanovila leta 1871. Z nastankom plinarne leta 1889 se je začela leta 1871 uvajati plinska razsvetljava, ki je do konca stoletja zamenjala petrolejke na Partizanski cesti, Gosposki ulici, Glavnem in Slomškovem trgu ter v njih okolici, leta 1902 pa je zagorela tudi v taborskem predmestju.

Z rastočo urbanizacijo mesta se je pojavila tudi potreba po mestnih rekreacijskih prostorih, za katere je skrbelo leta 1877 ustanovljeno Olepševalno društvo. Ob orehovem in kostanjevem drevoredu iz 18. stoletja, ki je povezoval grad s pristavo, je v letih 1871—1883 nastal vzhodni del mestnega parka, kateremu se je leta 1888 pridružil Tomšičev drevored, leta 1889 zahodni del parka in po letu 1894 gozdovi na severnem pobočju Kalvarije. Park na Leninovem trgu je nastal v letih 1883—1884, ko je bil tu postavljen Tegetthofov spomenik, park na Kidričevem trgu leta 1888 na mestu gramoznic, park na Slomškovem trgu po njegovi regulaciji leta 1891 (ko je bilo odstranjeno staro župnišče z gospodarskimi poslopji in normalko) in po postavitvi Tappeinerjevega spomenika leta 1904, Magdalenski park po ukinitvi pokopališča leta 1906. Obenem so nastajali ob mariborskih cestah in ulicah karakteristični kostanjevi drevoredi (npr. ob Vrbanski cesti leta 1896, ob Gorkega ulici, ob Koroški cesti, na Oreškem nabrežju itd.), katerih začetek sega v leto 1830, ko so bila zasajena prva drevesa ob Strossmayerjevi ulici.

Povečava mesta je zahtevala tudi nova pokopališča zunaj mestnega ozemlja, saj je mestno pokopališče oviralo razvoj mesta proti zahodu (v smeri Langerjeve vile in Ljudskega vrta), magdalensko pa je obležalo tik koroške proge, ki se mu je izognila proti severu. Sedanja pokopališča na Pobrežju so nastajala: mestno leta 1879 (povečano leta 1920), magdalensko leta 1888 (povečano leta 1893 in 1907), stolno (obstajalo na koncu Tezna v letih 1911—1914) in frančiškansko (leta 1927). Pogrebne zadeve je prevzel leta 1867 ustanovljeni koncesionirani pogrebni zavod, ki je leta 1910 postal mestni. Obenem se je reševalo tudi vprašanje javnega pokopališča, saj so ga zahtevali zdravstvenohigienski ozirj naraščajočega mestnega prebivalstva. Primitivnima kopališčema iz srede 19. stoletja v Strossmayerjevi in Usnjarski ulici (s prastaro tradicijo) sta se pridružili dve rečni kopališči, nato leta 1893 zaprto kopališče v Kopališki ulici in leta 1930 bazensko kopališče na Mariborskem otoku. Naraščajočim športnim potrebam, ki so se pojavile ob koncu obravnane dobe (strelstvo že od leta 1703, kasaštvo od leta 1872, biciklizem od leta 1883, tenis od leta 1905, nogomet od leta 1909) so služili prostori na Teznu, v Ljudskem vrtu, za Tremi ribniki in pri Križevem dvoru ob Ruški cesti.

Končno moramo omeniti še okrepljeno povezavo obeh rečnih bregov z meljskim brodom in studenško brvjo, zgrajeno leta 1885, obnovljeno leta 1904, zgraditev mestne klavnice leta 1902 in mestnega vodovoda leta 1901 (s čimer so odpadli privatni in javni vodnjaki na Glavnem trgu, pred Gosposko ulico, na Grajskem trgu in v Volkmerjevem prehodu, zgrajeni v letih 1764 in 1765) ter preboje Grajske ulice (1871), Ob jarku (1873), Vojašniškega trga (1897), Orožnove, Slovenske, Gledališke, Tyrševe in Kocljeve ulice, ki so dokončno povezali staro mestno jedro z njegovimi nekdanjimi predmestji.

Z nasilno lokacijo državnega mostu (1909—1913), ki je povzročila brutalno rušenje mnogih stavb ob Taborski, Usnjarski in Dravski ulici ter likvidacijo harmonično zaključenega Glavnega trga in dotlej še vedno živega Pristana, končujem oris mestne komunalne dejavnosti pred prvo svetovno vojno. Lokacija tega mostu je moteče vplivala na izvedbo že omenjenih parcialnih regulacijskih načrtov iz let 1863—1885, kar se je posebno pokazalo na desnem bregu Drave, ki je do leta 1941 spadal pod tri samostojne upravne enote (Pobrežje, Tabor, Studenci), bil razbit z velikimi ploskvami koroške železnice ter razrezan z radialnimi izpadnicami starega dravskega mostišča. Ravno ko se je predel med Dravo in koroško progo začel polagoma oblikovati po regulacijskih načrtih iz let 1863—1878, ga je perturbiral novi most s svojim prometno in urbanistično ponesrečenim predmostjem (Trgom revolucije), katerega usoda je bila zapečatenata s postavitvijo hiš na številkah 2, 3 in 9 in njegovo nasilno povezavo na že obstoječe izpadnice (Ruško, Tržaško in Pobreško cesto ter Gorkega in Jadransko ulico).

Potem ko smo orisali regulacijsko in komunalno dejavnost Maribora do prve svetovne vojne, si oglejmo še njegov gospodarski, upravni in kulturni razvoj ter iz njega izvirajočo gradbeno aktivnost, ki je mesto spremenila iz podeželske naselbine v regionalno accentuiran urbani organizem, razvijajoč se sicer paralelno, vendar za zdaj še nepovezано na obeh bregovih Drave.

Z dograditvijo železnice je kmetijstvo kot meščanska pridobitna delavnost (razen vinogradništva) izgubila precej pomena, nadomestila pa ga je trgovina z agrarnimi pridelki Podravja, ki so se ji z novim prometnim sredstvom odprla tržišča v industrijsko razvitih alpskih in sudetskih deželah. V zvezi s to trgovino se je močneje razvila živilska industrija, zlasti mlinarstvo (mlin Styria v Orešju in mlin v Bistrici pri Limbušu), že znana Gerdesova in Pachnerjeva tovarna kavnih surogatov ter Nudlova tovarna rozolije in žganja. Medtem ko so tkalstvo, glažutarstvo in barvarstvo začeli propadati ter je druga obrt delala le za lokalne in sejemске potrebe, se je milarstvo, usnjarstvo, čevljarstvo, puškarstvo in opekarstvo razvilo do industrijskega značaja. V trgovini se je poleg izvozne živilske trgovine vedno močneje uveljavljala uvozna industrijska trgovina s konfekcijo, manufakturo, železnino, usnjenimi izdelki, galanterijo, steklom, porcelanom itd., ki je domačega obrtnika kmalu spremenila v komisionarja, ga odrinila na podeželje ali prelevila v priokrojevalca in popravljalca uvoženih izdelkov. Pri tem je treba opozoriti, da se je vse opisano gospodarsko življenje (industrija, obrt in trgovina) razvijalo do sedemdesetih let 19. stoletja v starem mestu ali njegovem obrobju in da so železniške delavnice prvo večje podjetje, ki se je naselilo zunaj starega mesta pri koroškem kolodvoru. Prav polagoma so se začele seliti mariborska trgovina, obrt in industrija v bližino kolodvorov, zlasti vzdolž Partizanske ceste, pri čemer je igrala poleg pomanjkanja prostora v mestnem jedru odločilno vlogo lokacija novih javnih zgradb. Leta 1850—1852 je nastajala kadetnica, ki se ji je leta 1864 pridružila kavalerijska kasarna na mestu današnje Vigonjke ob Jezdarski ulici. Leta 1855 se je mestna bolnica preselila iz starega spitala na Slomškovem trgu v Prosinakovo hišo na Tržaški cesti števil. 13, kjer se je s povečavami v letih 1869, 1882—1889, 1899—1902, 1928—1930 itd. razvila do današnjega obsega. L. 1856 se je preselilo okrajno sodišče iz rotovža v stavbo na Partizanski cesti števil. 14, leta 1860 pa okrajni urad s Koroške ceste števil. 26 v novo zgrajeno dvonadstropno poslopje nasproti glavnega kolodvora (sedaj porušeno zaradi regulacije Kidričevega trga). V mestnem jedru je bilo zgrajeno v letih 1848—1851 gledališče (ing. Gustav Lahn), ki so mu leta 1864 predzidali kazino z neoklasicistično fasado, leta 1859 pa za priseljeno lavantinsko škofijo nadzidan Jugenje dvorec ter začeta gotizacija stolne cerkve, ki se je skončala v letih 1885—1904.

Kakor je gospodarstvo razvijalo mestno naselbino okoli novih kolodvorov, tako jo je proti severu in zahodu širilo novo šolstvo: učiteljske (leta 1870 nameščeno pri Garmbrlnu), na Gregorčičevi ulici števil. 29, realka (1873 arh. Viljem Bücher) na Leninovem trgu, šolske sestre (1864—1886) na Strossmayerjevi ulici ter vinarska in sadjarska šola (1872, 1894, 1905) ob Vinarski ulici. Ob Trubarjevi ulici pa je leta 1869 zrastle protestantska cerkev s pastoratom.

Iz povedanega spoznamo, kako je razvil Maribor v treh decenijah po otvoritvi železnice na račun obrti trgovino, mestna občina (avtonomna od leta 1860) pa s svojo smotno politiko upravne in kulturne ustanove. Industrija je stala še v ozadju, čeprav so ob koroškem kolodvoru že zrastle železniške delavnice. Mesto se je še vedno razvijalo v glavnem okoli obeh kolodvorov in proti južnemu obrobju gorje.

Gospodarska slika Maribora med leti 1880 in 1900 je precej drugačna od prejšnje. Krlzo obrtništva je definitivno rešila trgovina z agrarnimi pridelki, ki sta jo močno podprla Šerbaumov mlin v Kopalniški ulici (1872) in Franzov mlin v Einspielerjevi ulici (1884), ki sta sicer uničila mlinsko obrt na Dravi, zato pa dvlgnila podravsko poljedelstvo. Med drugimi industrijskimi, trgovskimi in obrtnimi podjetji je zlasti omeniti pivovarno Götz z dvorano Union na Partizanski cesti, pivovarno Čeligi z Gambrinovo dvorano na Gregorčičevi ulici šte. 29, tri tovarne kavnih surogatov, več pražarn kave, žganjarno, sodarstvo, usnjarstvo, milarstvo in tiskarstvo (Kralik) ter trgovino z vinom (Pflimer, Pugi & Rossmann in nekaj manjših podjetij), sadjem in mesom. Obrt in trgovina sta se v tem času prepletali, ker so se obrtniki ukvarjali z raznovrstno trgovino in se počasi specializirali (npr. Leyer, Ilger, Swaty, fotograf Krapek od leta 1869 dalje, kamnosek Peyer itd.) ter s tem učvrstili temelje za bodoči razvoj mariborskega gospodarstva.

V zvezi s konsolidacijo svoje gospodarske baze je mesto tudi v tem času razvijalo sorazmerno veliko gradbeno delavnost izrazito javnega značaja. Tako so proti koncu stoletja nastale: Komunalna banka (1886) in Glavna pošta (1894) na Slomškovem trgu, sirotišnica v Slovenski ulici šte. 40 (1891), kaznilnica (1884—1889, po načrtih ing. Franca Maurusa), okrožno in okrajno sodišče (1900—1902), osnovna šola na Ruški cesti (1891), klasična gimnazija (1892), šola na Kidričevem trgu (1894, 1903), obe šoli na Gosposvetki cesti (šolskih sester leta 1879 in osnovna), nato vrsta šol v mestni okolici, predvsem na Studencih (prva 1875, druga 1911), Radvanju (1873), Pobrežju (1898) in Teznu (1910). V obdobju 1890—1905 je nastala tudi vrsta vojašnic: brambovska ob Meljski cesti (1890—1892), oskrbovalno skladišče Ob železnici (1890—1891), pehotna kasarna z vojno bolnico, senenim in augmentacijskim skladiščem ob Tržaški cesti (1894—1900) in artilerijska kasarna ob Stalingrajski ulici (po letu 1900). Z zgraditvijo naštetih kasarn se je mesto osvobodilo vojaštva, ki je zasedalo od leta 1811 minoritski samostan in Žički dvor, od leta 1820 svobodni dvor na Glavnem trgu, od leta 1782 poslopje na Slomškovem trgu šte. 20 in bojnico v Prešernovi ulici na mestu sedanje samopostrežne restavracije. Izmed drugih stavb iz tega obdobja je omeniti Narodni dom (1898—1899, arh. Jan Vejrych, koplja magistrata v Pardubicah), frančiškansko baziliko s samostanom (1892—1900 in 1900—1904, arh. Rihard Jordan, frančiškanski kompleks je nadomestil stari kapucinski samostan), Meljski dvor (1896, Karl Hauser, na mestu nekdanjega maltezijskega samostana), najemne stanovanjske bloke ob Partizanski, Mladinski, Maistrovi, Kocljevi, Krekovi, Gregorčičevi, Tyrševi, Razlagovi in Tvorniški ulici, železničarske bloke v Melju, vile ob severnem in zahodnem obrobju mesta, nadstropne stanovanjske in manjše eno- ali dvodružinske delavske hiše pa po vsem Taboru in predmestjih.

Tretje obdobje, ki sega do konca prve svetovne vojne, karakterizira uvajanje strojev in v zvezi s tem nastajanje večjih mehaniziranih obratov, novih strojnih in instalacijskih podjetij ter velikih trgovin. Obrtna podjetja so bila še vedno kombiniranega značaja, le da so imela sedaj strojni obrat in širše zasnovano trgovino ter so čisto prehajala v majhne tovarne (npr. Frohmova livarna, Lirzerjeva stolarna, Plehlerjevo sodarstvo, Negerjeva tovarna koles in Bendlova strojna livarna) ali pa v mehanične obrate (Kagerjeva kovinska delavnica, Herlčkovo lončarstvo, Slnkovičevo strojno podjetje, Swatyjeva tovarna brusnih kamnov, Picklova tovarna umetnih kamnov in asfalta, Bernhardova mlekarina itd.). Enako se razvija trgovina, ki se nenehno specializira in včasih prehaja že v rang trgovskih hiš (Kokošinek, Rosner, Pirchan). V tem času je dobil Malbor tudi svoj prvi kino v Cafovi ulici (leta 1902 oziroma 1910), telefonsko centralo (1897) in avtomobil (1902).

Med podjetji takratnega Maribora imajo poleg železniških delavnic industrijski značaj predvsem parni mlini Šerbaum in Franz, usnjarne, Brosova mlarna (sedaj Zlatorog) ter unlonška (prej Götzova) in Tscheligljeva pivovarna. Posebno Šerbaumovo podjetje z mlini v Mariboru, Framu in Bistrici pri Limbušu je bilo največje mlinsko podjetje v Podravju. Povečevala pa se je tudi unionska pivovarna in železniške delavnice, katerih razvoj proti zahodu pa je preprečila prva svetovna vojna.

Medtem ko je obrt zalagala mesto in njegovo gravitacijsko območje z vsakdanjimi potrebščinami, je v trgovini prednjačila izvozna trgovina z vinom in agrarnimi pridelki, njej je sledila uvozna trgovina, ki je oskrbovala mesto in podeželje s stroji in manufakturo.

Kot že rečeno, je za lego gospodarskih obratov odločilen čas, v katerem so nastajali. Obratli iz srede 19. stoletja so se nastanili na periferiji starega mesta (Šerbaumov mlin,

Götzova pivovarna, usnjarne ob Dravi, Gerdesova tovarna kavnih surogatov, tovarna vinskega kamna, Tscheligijeva pivovarna). V drugi polovici 19. stoletja in v predvojni dobi pa se industrija razvija v Orešju (Franzov mlin, mlin na mestu kasnejše bramborske kasarne, tovarna kavnih surogatov v Meljskem dvoru, Brosova mlarna na mestu tovarne Zlatorog, Naskova usnjarna v Klavniški ulici, klavnica in plinarna), medtem ko se obrt in trgovina držita ves čas starega mesta in Partizanske ceste ter ustvarita njegov poslovni city. Vzporedno z razvojem gospodarstva se je razvijala urbanizacija mesta. Maribor je imel po priključitvi predmestij leta 1851 516 hiš, leta 1877 661 hiš (od tega v mestu 263, v Graškem predmestju 150, v Koroškem 98, v Melju 30 in v Taborskem predmestju 120 hiš), leta 1890 867 hiš, leta 1910 1269 hiš in leta 1921 1455 hiš. Leta 1876 je bilo v mestu 77 ulic, cest in trgov, leta 1919 pa že 158. Z izgradnjo mesta je napredovala nvelizacija njegove arhitektonske zunanosti, ki je izoblikovala tri tipe fasad: trgovsko-obrtni predeli so sledili barokiziranemu staremu mestu, brokratsko stavbarstvo je nosilo znake poznega baroka in klasicizma, delavske kolonije v Orešju in na Taboru pa so kazale stavbne vplive evropske veleindustrije. Prvi in drugi tip stavb sta se prizadevala prilagoditi staremu mestu in sta tako vzdrževala provincialni značaj Marlboro, tretji tip pa je sicer nosil skromne obljube bodočnosti, vendar je na robovih prehajal v kmetstvo in periferno stavbarstvo.

Izmed javnih stavb tega obdobja je omeniti učiteljsiše v Mladinski ulici (1907), »Vesno« na Aškerčevi ulici (1907, Rudolf Kliffmann), osnovno šolo v Cankarjevi ulici (1914), poslopje občine Maribor v Stanetovi ulici (1912), Veliko kavarno (1913) ter vrsto privatnih večnadstropnih hiš deloma še v historičnih, deloma že v secesijskem slogu, ki jih srečamo na Glavnem trgu, Ob železnici, na Tržaški cesti, Ulici heroja Tomšiča, na Kidričevem trgu, ob Partizanski cesti, Mlinski ulici, v Melju itd.

Medvojni čas pomeni za mariborsko gospodarstvo popolno stagnacijo, ker je pomanjkanje surovin zaustavilo njegovo industrijo, obrt in trgovino, zato pa je v letih 1913—1918 zrastle elektrarna Fala, s katero se pričinja tretje razvojno obdobje Maribora, označeno z nazadovanjem vzhodnoalspe trgovine, propadom živilske ter nastankom in razvojem tekstilne industrije.

Konjunkturno obdobje takoj po vojni je začasno krepko razvilo izvozno trgovino živil in lesa ter uvozno industrialij, obenem pa rodilo tudi posredovalno trgovino z vzhodnimi deli Jugoslavije. Zaradi vedno bolj poudarjene protekcionistične gospodarske politike Avstrije je začela izvozna in uvozna trgovina zastajati, zaradi tarifne politike Beograda pa tudi posredovalna trgovina z vzhodnimi deli države. Ugodno so vplivali na trgovino povojna mariborska uprava, razvoj industrije in tujski promet, neugodno pa redukcija uradov, kreditna politika, padeč cen s stabilizacijo dinarja okoli leta 1925, konkurenca banatskega žita in dalmatinskih vin ter razvijajoče se zadrugištvo.

Podoben je povojni razvoj mariborske obrti. Začetni konjunkturi sledi vse močnejša industrijska konkurenca (Bata, Tivar itd.), ki je uničevala drobne obrtnike, ki so iskali rešitev v naraščajočem zadrugištvu.

Industrija povojnega Maribora se je bistveno razlikovala od predvojne. Protekcionizem Avstrije in konkurenca vojvodinske mlinske industrije je uničila mariborske mlarne, od katerih je ostal le najmanjši, Rosenbergov v Jezdarski ulici. Franzova mlinska industrija se je preusmerila v izdelovanje testenin, medtem ko je Šerbaumovo mlinarstvo prenehalo. Vzdržala in razvila pa se je usnjarska industrija v Usnjarski, Kopališki in Šaranovičevi ulici. Medtem ko je lesnopredelovalna industrija po začetni konjunkturi nekoliko nazadovala, pa je kartonažna, papirna in knjigoveška napredovala, ker jo je podpiral ugoden carinski režim.

Pod vplivom jugoslovanskega industrijskega protekcionizma ter zaradi ugodnih elektrifikacijskih razmer se je v Mariboru posebno razvila tekstilna industrija, ki je predvojni Maribor ni poznal. Tako so nastale tovarne: Doctor in drug ob Tvorčniški ulici (1922), Hutter in drug ob Motherjevi ulici (1926), Mariborska tekstilna tvornica ob Motherjevi ulici (1920. 1930), Ehrlichova predilnica in tkalnica ob Jezdarski ulici (1926), Mariborska industrija svile in Thomova tovarna svile v Mlinski ulici, pozneje vzhodno od Zrkovške ceste, Schonskega tkalnica in barvarna v Lnhartovi ulici (sedaj mestne avtobusne garaže), Jugosvila (1932) in dve tovarni bombaža (1934) v Orešju. Razvoj tekstilne industrije nazorno nakazuje povojni topografski razvoj mariborske industrije. Tovarna Doctor in drug se je naslonila na staro železniško delavnico in s tem poudarila industrijski značaj Tabora in Studencev. Na jugovzhodu Tabora v smeri novega mari-

borskega industrijskega predmestja Tezna je nastala tovarna Schonskega, pozneje Zelenka & Co., na območju Tabora pa se je na mestu predvojnih dragonskih vojašnic nastanila Ehrlichova tekstilna industrija. Poleg starih industrij mila (Zlatorog), usnja (Freund) in testenin (Franz) pa so skoraj popolnoma zasedle gradbeni prostor Orešja Hutterjeva, Rosner-Loeblova (Jugosvila) in Mariborska tekstilna tvornica, ki so zaposle tudi prebivalce Pobrežja. Zaradi nagle zasedbe Orešja se je druga industrija razvila samo še na Pobrežju in Teznu, Orešje pa je postalo tipičen industrijski predel, ki je z ozirom na ostalo mesto pravilno coniran. Četrto torišče mariborske tekstilne industrije je bila začasno Mlinska ulica, kjer je stala tudi Benčinova kartonaža. Poleg navedenih velikih podjetij je nastalo tudi več manjših paralelnih industrij: tovarne odej, perila, oblek, pletenin, ovratnikov, čevljev itd.

Od kemičnih tovarn je omeniti Zlatorog kot najstarejšo in največjo tovrstno tovarno v Mariboru, nato Jugo-Oetker, Clio in Unio v Orešju, Beiersdorf & Co. v Gregoričevi ulici in Swaty na Tržaski cesti, od kovinske industrije pa tovarno zvonov Fengg (naslednico Denclove in Böhlove zvonollvarne), tovarno strojev Ježek & Co. v Orešju in Utensilio v Slandrovi ulici. Kovinska in metalurška industrija se je nastanila večinoma na Teznu, kjer sta jo zastopali Splošna stavbena družba in Kovina. Od živilskih industrij je napredovala samo mesna, medtem ko je pivovarniška nazadovala (Union je propadel!).

Vzroke za razvoj tekstilne in kovinske industrije ter za stagnacijo živilskih industrij je iskati v povojni protekcionistični gospodarski politiki Srednje Evrope, zaradi katere se je mogla nastaniti v Mariboru predvsem tekstilna in za njo kovinska industrija, propasti pa predelovanje podravske surovine. Važen činitelj v razvoju mariborske in okoliške industrije je bil razvoj mariborskih mestnih podjetij, ustanovljenih leta 1932, ki so združevala: električno (ustanovljeno leta 1920), avtobusno (1926), gradbeno upravo (1920), vodovod (1901), plinarno (1869), klavnico (1902), kopalnišče (1893), pogrebni zavod (1869), mehanične delavnice itd. ter omogočila uvedbo električne razsvetljave (1920), avtobusnega prometa (1927), kopalnišča na Mariborskem otoku (1930), raznih prodajaln itd.

Če resumiramo povedano o razvoju mariborskega gospodarstva, lahko rečemo, da se je v prvih povojnih letih na podlagi starih trgovinskih zvez razvijala trgovina po starih uglajenih poteh, katerim so se kmalu pridružile še trgovske zveze z vzhodnimi deli Jugoslavije, medtem ko je obrt konjunkturala pod vplivom povojnega pomanjkanja blaga. Nova mednarodna protekcionistična politika je omogočila razvoj nove industrije, oslabil pa je mariborsko zunanjo trgovino, spravila v krizo mariborsko obrt in industrijo predelovanja poljedelskih pridelkov, zato pa visoko dvignila tekstilno in kovinsko industrijo.

Prometno je Maribor, ki je nastal na križišču dveh primarnih avstro-ogrskih prog ter razvil močno birokracijo in agrarno trgovino, z letom 1918 prešel iz centralnega v periferni položaj, ker se je z nastankom Jugoslavije ustvarila nova prometna os — savska črta. Maribor je kot obmejno mesto ohranil le meridionalni prometni položaj, zato pa razvil industrijo in paralelno z njo tudi povečano gradbeno aktivnost. Tako je leta 1910 štel 1269 hiš, leta 1921 1455 hiš, leta 1931 1834 hiš in leta 1940 okoli 2100 hiš. Največji gradbeni podjetnik v mestu je bila mestna občina, ki je zgradila nad 500 stanovanj (mestne hiše v Smetanovi in Vita Kraigherja ulici okoli leta 1926, Ivana Vurnika kolonija ob Betnavski cesti okoli leta 1929, uradniška kolonija na Lebarjih okoli leta 1930 itd.), paralelno pa sta se razvijali tudi obrt in industrija, ki sta zgradili skupno 106 tovarn in delavnic. Tovarne in delavnice so nastajale predvsem na levem bregu Drave, kjer je zrastle tudi večina večnadstropnih stanovanjskih zgradb, nadstropne stanovanjske hiše so se razdelile enakomerno na oba bregova, medtem ko je 254 prtljičnih hiš nastalo na desnem bregu Drave. Ta razporeditev stavbnega fonda nam jasno kaže na njegov socialni izvor in s tem na osnovni značaj posameznih mestnih predelov: severnega meščanskega in južnega delavskega.

Z novimi zgradbami se je zunanost Maribora bistveno spremenila ter je postala pestrejša. Redke povojne klasicistične in secesionistične zgradbe niso vzdržale zveze z enakimi predvojnimi, toda za mestno zunanost važnejšimi stavbami, vile so navadno ostale v mejah cottage, periferne hiše pa provincialnosti in celo ruralnosti. V novih zgradbah so postali odločilni konstruktivistični vplivi Prage, Münchna in Ljubljane, ki so se vedno odločneje uveljavljali nasproti retrospektivni arhitekturi Pokojniškega

zavoda na Trgu revolucije, palače Zadrúžne gospodarske banke na Partizanski cesti (1922) in deloma hotela Orel iz leta 1929, ter začrtali razvojno pot moderne mariborske arhitekture, katere mejniki so: vila na Lebarjih, delo arh. I. Špinčiča, kompleks stanovanjskih hiš v Smetanovi ulici, delo inž. A. Černeta (1925—1927), banovinska palača na Strossmayerjevi ulici, delo inž. I. Dolenca in kiparja N. Pirnata, Černičev sanatorij v Tyrševi ulici, delo arh. Jelenca in inž. Slajmerja, okrajni urad za zavarovanje delavcev v Sodni ulici, delo arhitektov S. Deva in J. Černigoja, in končno palača Banovinske hranilnice na Tyrševi ulici, delo obeh že omenjenih arhitektov. Z navedenimi koraki v smeri sodobne arhitekture se je povojni Maribor otresel tradicije in poiskal stike z moderno svetovno arhitekturo. Ker je v Mariboru tradicija pomenila provincialno gradbenost, ni bila v večini primerov niti umetnostno niti kvalitetno upravičena, zaradi česar je bila pot mariborske arhitekture v deceniju 1925—1935 toliko bolj pomembna za nadaljnjo izgradnjo in oblikovanje mesta. Zazidava dotlej močno odprtega mesta je konstantno napredovala ter poudarjala zlasti z uporabo novega gradbenega materiala — betona — gradbeno in kulturno raznolikost posameznih mestnih predelov, pri čemer pa ni zanemarjala tradicionalnega zelenega obeležja mesta z bogato kompozicijo vrtov in drevoredov.

Med večjimi gradbenimi akcijami medvojnega Maribora je omeniti: pozidavo obeh kinov, carinske pošte in carinarnice, mariborske tiskarne, pravoslavne cerkve (1936), avtobusne postaje in garaže (1939, 1939), Gradišča (1940—1941), adaptacijo gradu v muzejske namene (1937—1939), obnovo stolnice (1938—1940), regulacijo Glavnega trga (1938), pozidavo obeh šol ob Zelgerjevi ulici (1935—1936 in 1940), semenišča pod Kalvarijsko (1937—1941), nekaj privatnih večnadostropnic na Glavnem trgu, ob Partizanski cesti, Maistrovi ulici, na Trgu revolucije itd.

Kot urbanistična celota je Maribor topografsko dosegel na severu Slovenske gorice, na jugu pa se zgubljal v predmestna selišča s tipično drobnoposestno parcelacijo, ki je ležala že zunaj mestnih političnih meja. V kompromisarstvu z že obstoječo poselitvijo južnih predmestij se je povojna zazidava prilagajala agrarnim predmestnim razmeram, sledeč dravsklm terasam in mejam posestnih parcel. Pri tem je nastala na mestu karejsko izoblikovane ulične mreže, kot jo je poznal severni del mesta, radialno in krožno koncentrično razpredena ulična mreža, katero je nakazala že Vurnikova kolonija, ki je sicer prirodno, toda nepravilno locirana. Pomanjkljivosti uličnega sistema v južnem delu mesta so se pokazale pri pomanjkanju trgov in s tem ugodnih prometnih križišč, od katerih ima Maribor v bistvu samo eno, in to je dravski most.

Opisani razvoj je uresničil planimetrično nepravilnost mesta, pogojeno v geomorfološki oblikovanosti terena in usmerjenosti glavnih prometnih sredstev. Prvotna osnovna prometna smer je vodila po terasah vzdolž Drave, pozneje se je nanjo priključila meridionalna smer lokalnega mariborskega prometa, v katero se je od srednjega veka dalje vpletala vzhodnoalpska tranzitka. Velika trgovska cesta 18. stoletja in železnica 19. stoletja sta se naslonili na obe smeri. Posledica geomorfološke oblikovanosti terena in prometnih osnovnic je bila, da je potek mariborskih ulic severno od Drave meridionalen, krlžajo pa ga paralelniške ulice v smeri teras. Južno od Drave pa slede paralelniške ulice smeri teras in koroške železnice, medtem ko se meridionalna smer zgubljala zaradi radialnega razhajanja cest in ulic od mariborskega prometnega tečaja — dravskega mostu na vse strani Dravskega polja in Dravske doline.

Vzporedno s stavbnim razvojem Maribora je potekalo urejevanje njegovih prometnih žil. Pred prvo svetovno vojno je imel Maribor 51.359 m cestne mreže, leta 1938 pa skoraj 58.000 m. To povečanje ni bilo sorazmerno z gradbenim razvojem mesta, pač pa s porastom njegovega prebivalstva, iz česar sledi, da je mestna občina povezovala nova mestna naselja s starejšimi in si pri tem prizadevala za zaporedno zazidavo v kontinuiteti že obstoječih mestnih predelov; tako je mnogo novih hiš v mestnem jedru zgradila ob že obstoječih, toda nezazidanih cestah in ulicah, na periferiji pa ob glavnih prometnih arterijah. Obenem se je urejeval tudi zunanji videz cest, pri čemer je skoraj izginil tlak iz prodnikov in tudi precej neurejenega cestišča. Maribor je imel leta 1918 19.000 m tlakovanega, 284.000 m makadamskega in 54.000 m neurejenega vozišča, leta 1938 pa 59.000 m tlakovanega, 325.000 m makadamskega in 20.000 m neurejenega vozišča. Leta 1918 je imel Maribor kanaliziranih 49% cestišč ali 24.700 m kanalske mreže, leta 1938 pa 73% cestišč ali 42.000 m kanalske mreže, s čimer je precej približal stare, provincialne cestne razmere zahtevam sodobnega prometa.

Še bolj kot gradbeni razvoj je preoblikovala predvojni Maribor elektrika, ki je postala pomemben gospodarsko razvojni element mesta. Leta 1920 se je vpeljala javna razsvetljava, ki je leta 1938 dosegla 180 km dolžine električnega omrežja in okoli 25.000.000 kWh konsumacije. Pri elektrifikaciji kot tudi v siceršnjem gospodarskem življenju mesta je igrala odločilno vlogo mestna občina, ki je s svojimi leta 1932 ustanovljenimi mestnimi podjetji regulativno vplivala na vse mestno dogajanje, posredno pa tudi na socialno skrbstvo, javna dela in kulturo.

Končno si oglejmo še regulacijske osnove medvojnega Maribora, ki je prav do leta 1928 gradil na osnovah regulacijskih načrtov iz let 1863—1885. Takrat pa se je pojavil nov načrt Koroškega predmestja; izdelala sta ga arhitekta Jelenc in Czelke, ki je uvedel diagonalne ulice v trikotu med Vrbansko, Gosposvetsko in Turnerjevo ulico. Za Taborsko predmestje je bil leta 1927 in 1929 sprejet delni regulacijski načrt, ki je brez potrebe razdrobil ozemlje med Fochovo in Metelkovo ulico, ki se je do vojne večinoma zazidalo. Šele v letih 1934—1935 je začel mestni gradbeni urad izdelovati generalni regulacijski načrt za mesto in okoliške občine, s katerim je končno prišlo do gradbenopravne združitve celotnega mestnega antropogeografskega ozemlja, kateremu pa ni sledila političnopravna združitev. Vendar se načrt ni uveljavil, ker ga je prehitela vojna (razen na Pobrežju z delnim regulacijskim načrtom iz leta 1930). Zanimivo pa je, da je bil že leta 1931 sprejet po vzoru ljubljanskega pravilnika in v smislu Gradbenega zakona (člena 24 in 25) Pravilnik o varstvu spomenikov ter da je leta 1935 stopil v veljavo Pravilnik za zaščito prazgodovinskih, zgodovinskih in umetniških spomenikov.

Medtem ko se je zazidava mariborskega političnopravnega območja razvijala po že omenjenih parcialnih regulacijskih načrtih (severno od Drave še precej regularno, južno od Drave pa z napakami in v odprti zazidavi), pa je bil razvoj Pobrežja, Studencev, Nove vasi in Tezna prepuščen trenutnim potrebam stihije. Rezultat tega je popolna nesistematičnost v urbanizaciji in komunalizaciji tega mestnega predela. Studenci so zazidani ploskovno, Pobrežje zaradi globoke stražunske terase radialno vzdolž Ceste XIV. divizije, toda z zaselki in divjimi kolonijami, Tezno pa anarhično z divjimi naselbinami ob Stražunskem gozdu. Tako je Maribor dočakal drugo svetovno vojno z velikimi urbanističnimi napakami neorganskega razvoja posameznih mestnih predelov, toda z ugodnim coniranjem najvažnejših industrijskih obratov v Melju in na Teznu ter z v bistvu nepokvarjenimi okoliškimi ruralističnimi naselji.

Nemška okupacija 1941—1945 ni prinesla Mariboru nič drugega kot nov, toda neizdelan regulacijski načrt, nekaj blokov ob Smetanovi ulici in po mestu, tovarno letalskih motorjev (sedaj TAM) na Teznu, začetke elektrarne Mariborski otok, nekaj tlakovanih cestišč in — polovico močno poškodovanih hiš, med njimi 466 popolnoma porušenih.

* * *

Povojni čas kot četrto razvojno obdobje mariborske urbanizacije samo skiciram, ker v njem živimo in delamo ter ga bo šele snujoč se generalni urbanistični načrt dokončno programiral. Družbene spremembe, nastale po osvoboditvi in revoluciji leta 1945, so pogojile izreden urbanistični razvoj Maribora, ker so mu dale najširše možnosti za njegovo nadaljnjo izgradnjo. Najprej je bilo treba odstraniti ruševine in vsaj za silo urediti mesto. V času, ko se je to dogajalo, je mariborska podružnica Slovenija-projekta pod vodstvom ing. arch. Ljuba Humeka izdelala vodilni regulacijski načrt (leta 1949) za mariborsko območje, ki je postal podlaga za detajlne regulacijske načrte, ki so bili pozneje zaradi zazidave posameznih predelov nujno potrebni. Tako je bila leta 1949 nujna lokacija za blokovsko kolonijo Metalne ob Kidričevi ulici in TAM ob Župančičevi ulici na Teznu severno od Ptujске ceste, nato stanovanjske kolonije ob Betnavskem gozdu, ob Turnerjevi ulici, zahodno od kadetnice, ob Sadjarski ulici itd., za bloke na Kidričevem trgu, v »Greenwichu« ob Cesti XIV. divizije, ob Gosposvetski cesti (1953—1961), ob ulici Moša Pijada (1954—1960), ob Ljubljanski ulici, Cesti zmage, Metelkovi ulici, Betnavski cesti (od 1954 dalje) itd., za šole na Teznu (1954), Pobrežju (1957), ob Ruški in Žolgerjevi ulici, ob Kersnikovi ulici, vzdolž Smetanove ulice, za otroške vrtece, zdravstvene centre, razstavne prostore, tržnice, kolodvor (1953—1955), carinsko pošto (1961) itd. Leta 1948 sta nastala studenška brv in meljski most, sedaj pa se je zgradil magistralni most, ob katerega izpadnicah se razvija nov poslovni del mesta.

Povečale in rekonstruirale, deloma pa na novo nastale so tovarne: MTT, plinarina, livarna, Zlatorog, Primat, tovarna čevljev v Melju, napačno locirana Hldromontaža v Koroškem predmestju, Tovarna železniških vozil, Tkalnica in predilnica, Vigonjka in Swaty na Taboru, Elektrokovina, Metalna in TAM na Teznu ter Svila, tovarna sodov in Mlekarna na Pobrežju.

Od rekreacijskih prostorov so bili obnovljeni vsi parki, Oreško nabrežje, prome-nada v Mestnem parku, Branik, Mariborsko jezero, pohorska vzpenjača (1957), izdelan regulacijski načrt za Vzhodno Pohorje itd., od spomenikov pa postavljeni: talcem (1952), Jurčiču (1954), Schreinerju (1955), padlim železničarjem (1962), borcem za Koroško, Kidriču in v bližnji prihodnosti osvoboditvi.

Maribor, ki je leta 1957 imel 528 ulic, cest in trgov, je uredil mnogo eestišč, trgov in severno dravsko obrežje, izpopolnil kanalizacijo in razsvetljavo, moderniziral avto-busni promet in telefonsko omrežje, izoblikoval nove mestne predele in posegel z urba-nizacijo daleč v svoje neposredno okolje ter s tem dokazal izredno ekonomsko bazo svojega vsestranskega razvojnega dinamizma, ki nam obljublja še močnejši in hitrejši razvoj mestnega organizma v bodočnosti.

(Drugi del bo sledil)

VIRI IN LITERATURA

- Terezijanska davčna knjiga, 1749. Deželni arhiv v Gradcu.
Jožežinski zemljiški kataster, 1789. Deželni arhiv v Gradcu.
Franciscejski zemljiški kataster, 1825. Deželni arhiv v Gradcu.
Mestna zemljiška knjiga, predhodnica 1763. I. knjiga 1780, II. knjiga 1838, III. knjiga 1881.
Skica zemljiške posesti k. o. Maribor, 1820—1824. PA v Mariboru.
Indikacijska katastralna karta iz leta 1824.
Reambulirana indikacijska katastralna karta iz leta 1878.
Definitivni popis meja Maribora iz leta 1829. Geom. W. Gratzner.
Stavbni in parcelni protokol iz leta 1840.
Glavna posestna knjiga k. o. Maribor iz let 1843—1880.
Stavbni in parcelni protokol iz leta 1880.
Letna poročila posestnih sprememb iz let 1881—1913.
Topografski elaborati mestnega gradbenega urada iz let: 1855, 1869, 1875, 1878, 1890, 1896, 1910, 1913, 1938—1939.
Pregledni načrt Maribora pred gradnjo južne železnice iz leta 1845. PA v Mariboru.
Situacijski načrt Maribora z okolico iz leta 1850. Namestniški arhiv v Gradcu.
Elaborati hišnih konskripcij iz let: 1780, 1810, 1840, 1860, 1876, 1899, od katerih prvi štirje ne obstajajo več.
Abrechnungen der Gebäu zu Marburg: 1549, 1551—1559, 1562. Deželni arhiv v Gradcu.
Kopialna knjiga cesarja Friderika III. Državni arhiv na Dunaju.
Joseph von Zahn: Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter. Wien 1883.
Joseph von Zahn: Urkundenbuch des Herzogthums Stiermark I., II., III. Graz 1875—1903.
Barawalle-Knapp: Steierische Burgen und Schlösser. Graz 1936—1941.
Pirchegger Hans: Geschichte der Steiermark I., II., III. Gotha 1920, Graz 1931, 1932, 1936.
Hermann Wengert: Die Stadtanlagen in Steiermark. Graz 1932.
Kobel-Pirchegger: Steierische Ortswappen. Graz 1854.
Sidaritsch Marian: Geographie des bäuerlichen Siedlungswesens im ehemaligen Herzog-thum Steiermark. Graz 1925.
Carl Schmutz: Historisch-topographisches Lexicon von Steyermark. Gratz 1822. II. del, p. 487—484.
Josef Andrej Janisch: Topographisch-statistisches Lexicon von Steiermark. Graz 1878. II. del, p. 163—204.
Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937. P. 447—451.
Joseph von Zahn: Styria illustrata. Mittheilungen des Historischen Vereines für Steier-mark. Graz 1882—1886.
Sidaritsch Marlan: Die steirischen Städte und Märkte in vergleichend geographischer Darstellung. Zur Geographie der deutschen Alpen. Graz—Wien 1924.
Emilijan Cevc: Vedute slovenskih krajev iz začetka 18. stoletja. Kronika VII, 1958, p. 77—89.
Topographie des Marburger-Kreises. Grätzer Schreibkalender für das Jahr 1784.
Suppantšitsch J. A.: Bruchstücke aus der älteren Geschichte der Kreisstadt Marburg. Aufmerksame 1821, šte. 117, 118.
Puff R. G.: Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte. 2 zvezka. Gratz 1847.
Puff R. G.: Das neue Kreuzweg von St. Peter nach dem Frauenberge bei Marburg. Stirlia. 1848, Stev. 29, 30.
Puff R. G.: Das neue Theater im Marburg. Marburg 1852.
Puff R. G.: Das k. k. Cadeten Instituts Gebäude in Marburg. Aufmerksame 1856, p. 350, 370.

- Die Stadt Marburg a. d. Drau. Vodnik. Maribor 1880.
- Die Domkirche zu Marburg. Kirchenschmuck XIV. 1883. P. 81.
- Jurik Josefinc: Adress Buch der Stadt Marburg. Maribor 1884.
- Maurus F. X.: Die neue k. k. Männer Strafanstalt in Marburg a. d. Drau. Graz 1890.
- Kleiner Führer durch Marburg und Umgebung. Marburg 1891.
- Führer durch Marburg a. d. Drau und Umgebung. Würzburg 1893.
- Die neue Vorstadt-Pfarrkirche zur h. Maria Mutter der Barmherzigkeit bei den PP. Franziskanern in Marburg. Südsteirische Post 1895, šte. 92—93.
- Pajek Josef: Der Dom von Marburg. Marburg 1897.
- Pajek Josef: Die fürstbischöfliche Residenzstadt Marburg. Marburg 1900.
- Napotnik M.: Spomin na slovesno posvečenje nove predmesne župnijske cerkve prebrazene device Marije... v Mariboru. Maribor 1900.
- Beekh-Widmansletter Leopold von: Marburg und Umgebung. Tagespost 1900, šte. 248, 250, 254, 259, 262.
- Pajek Josef: Die Leichsäule am Dome zu Marburg. MCKD. N. F. 26. 1900, p. 209; 27. 1901, p. 5.
- Pajek Josef: Umgrabungen an der Stelle der ehemaligen Burg Ober-Marburg. MCKD. N. F. 27. 1901, p. 170—172.
- Napotnik M.: Einweihungsfeier der neuerbauten Pfarrkirche zur h. Maria, Mutter der Barmherzigkeit in der Grazer Vorstadt zu Marburg. Marburg 1901.
- Marburger Kreuz- und Quergänge. Marburger Zeitung 1903, šte. 8 in 9.
- Mally Artur: Gassen-, Strassen- und Plätze-Buch der Stadt Marburg a. d. Drau. Marburg 1906.
- Hoffer Maks: Die Verteilung des bäuerlichen Grundbesitzes in der Umgebung von Marburg zu Beginn des XIX. Jahrhunderts. Jahresbericht des k. k. Staats Gymnasiums Marburg. Maribor 1907.
- Napotnik M.: Die Basilika zur h. Maria Mutter der Barmherzigkeit in der Grazer Vorstadt zu Marburg. 2. Izdaja. Maribor 1909.
- Vučnik Hans: Marburgs Bevölkerungszahl im 15. und 16. Jahrhundert BIGHAlp. 1910, p. 7—0.
- Mally Artur: Marburg und Umgebung. Marburg 1910.
- Hoffer Max: Marburg vor hundert Jahren. BIGHAlp. 1913, p. 361—363.
- Plan der Stadt Marburg in Steiermark. Maribor 1880.
- Schlosser Anton: Die Literatur der Steiermark. Graz 1914. P. 185—188.
- Schlosser Paul: Aus der Türken- und Franzosenzelt Marburgs und Umgebung. ZhVSt 10. 1912, p. 59—106.
- Schlosser Paul: Galgenüberlieferungen aus Marburg und Umgebung. BIGHAlp. 1912, p. 285—287.
- Schlosser Paul: Marburg a. d. Drau 1789. Eine historisch-topographische Rekonstruktion. Deutsche Rundschau für Geographie. 10. zvezek. XXXVI. Heft, 1913—1914, p. 453—469.
- Schlosser Paul: Marburg a. d. Drau als Festung. ZhVSt 33/2. 1940.
- Schlosser Paul: Beiträge zur Geschichte Marburgs bis 1790. MbZtg 1939, šte. 172, 178, 207, 213, 219, 231, 236 in 272.
- Schlosser Paul: Stadtgraben. MbZtg 1938, šte. 87, 98, 132 in 275. 1939, šte. 6, 53, 82 in 99.
- Schlosser Paul: Ringmauer. MbZtg 1938, šte. 64, 75, 148, 165, 196 in 252; 1939, šte. 12, 24, 29, 47, 110 in 131.
- Schlosser Paul: Burg- und Kärntnerort. MbZtg 1922, šte. 212, 213, 216, 218.
- Schlosser Paul: Beiträge zur Geschichte Marburgs: Burg- und Kärntnerort. Aufsätze 1923.
- Schlosser Paul: Drautort und Draugasse. MbZtg 1922, šte. 204, 210.
- Schlosser Paul: Marburg 1789—1918. MbZtg 1924, šte. 5.
- Schlosser Paul: Gassen, Strassen, Plätze, Namens- und topograf. Veränderungskalender Blätter für Hmtkd. der Strmk. 1925, šte. 1—2 in 3—4 ter 1927, šte. 3, 4, 5.
- Schlosser Paul: Poslopje Dečjega doma v Mariboru. ČZN XXVI, 1931, p. 219—222.
- Schlosser Paul: Brandkatastrophen in Marburg. MbZtg 1938, šte. 34.
- Schlosser Paul: Grätzer Vorstadt. MbZtg 1937, šte. 254, 266, 279, 282. 1930, šte. 87.
- Schlosser Paul: Vom Ringwall Lembach zur Feste Marburg. MbZtg 1939, šte. 160.
- Schlosser Paul: Gutsmandlhaus. MbZtg 1938, šte. 24.
- Schlosser Paul: Fellfärberhaus. MbZtg 1938, šte. 59.
- Schlosser Paul: Vor dem Drauthore. MbZtg 1922, šte. 187.
- Schlosser Paul: Beiträge zur Geschichte Marburgs a. d. Drau. Blätter für Hmtkd. der Strmk. 1925, šte. 3 in 1927, šte. 5.
- Schlosser Paul: Marburg a. d. Drau seit 1780. Rokopis iz okoli leta 1914.
- Schlosser Paul: Frühzeit der Siedlung Marburg. Rokopis iz okoli leta 1940.
- Pirchegger Hans: Marburg in alter Zeit. Alpenländische Monatshefte. Graz 1924, p. 679—689.
- Napotnik M.: Die festliche Einweihung der Kreuzkapelle im neuen Kreisgerichtsgebäude zu Marburg. Maribor 1903.
- Serpp Alois: Erinnerungen an Obermarburg. Blätter f. Hmtkde. 1926, p. 82—87.
- Krauth H.: Im Alt Marburger Judenviertel. MbZtg 1941, šte. 172.
- Wengert H.: Städtebauliches aus Steiermark II. Marburg. Blätter für Hmtkd. der Strmk. 1932, zvezek 5, 6.
- Hoffer M.: Die räumliche Entwicklung der Stadt Marburg. Kartographische und schulgeographische Zeitschrift II. Wien 1913, p. 42—44.

- Piregger Hans: Marburg in alter Zeit. Almanach Südsteiermark. Graz 1925. P. 341—350.
 Hoffer M.: Marburg vor 100 Jahren. Bl. z. Gesch. u. Hmtkde d. Alpenld. 1913, p. 89.
 Hoffer M.: Marburg a. d. Drau. Beitrag zur österr. Städtegeographie. 1913, 7. zvezek.
- Deutsche Rundschau für Geographie.
 Schlosser Paul: Vor- und frühgeschichtliche Verkehrslinien im Bacherengebiet. Deutsche Rundschau für Geographie. 1913, 11. zvezek.
 Ordeit: Von der Marburger Burg. MbZtg 1941, šte. 313.
 Auer H.: Die Saule wider den schwarzen Tod. MbZtg 1944, šte. 99—101.
 Auer H.: Zauber um Alt-Marburger Hofe. MbZtg 1943, šte. 61.
 Zollneritsch S.: Alte Marburger Haustore. MbZtg. 1944, šte. 67.
 Marburg und Umgebung. Vodnik. Založba Krašk. Maribor 1910.
 Kriebitz Josef: Die neue Draubrücke in Marburg. Almanach Südsteiermark 1925, p. 351—356.
 Hiawatscheg Max: Die Südbahnwerkstätte in Marburg. Almanach Südsteiermark 1923, p. 257—260.
- Piregger Hans: Die Herrschaft Marburg. Zeitschrift d. h. V. f. Steiermark. Graz 1952, p. 16—55.
 Marburger Kurzweil Kalender. Ed. Janschljz. Maribor 1096—1919 (9 letnikov).
 Marburger Schreib Kalender. Maribor 1061—1915.
 Marburger oziroma Mariborer Zeitung. Maribor 1052—1945.
 Baš Franjo: Historično geografski razvoj Maribora. Geografski vestnik, Ljubljana 1926 p. 59—72 in 139—153.
 Baš Franjo: Geomorfološke razmere Maribora. Geografski vestnik. Ljubljana 1927, p. 1—19
 Baš Franjo: Maribor ob Dravi. Kronika slovenskih mest I. Ljubljana 1934, p. 206—208.
 Baš Franjo: Mariborski otok. Kronika slovenskih mest I. Ljubljana 1934, p. 231—233.
 Baš Franjo: Topografska dinamika mariborskega polja. Kronika slovenskih mest I. Ljubljana 1934, p. 322—325.
 Baš Franjo: Mariborska kronika za leti 1934 in 1935. Kronika slovenskih mest I. in II. Ljubljana 1934 in 1935.
 Baš Franjo: Teritorialni razvoj Maribora. Kronika slovenskih mest II. Ljubljana 1935, p. 122—126.
 Baš Franjo: Razvoj Maribora v letih 1918—1933. Kronika slovenskih mest VI. Ljubljana 1939, p. 57—68.
 Baš Franjo: Prostovoljna gasilska četa v Mariboru 1871—1936. Maribor 1936.
 Baš Franjo: Vodnik po Mariboru. Ljubljana 1932.
 Baš Franjo: O stikih Maribora z Ljubljano v 19. stol. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XX. Ljubljana 1939, p. 394—399.
 Baš Franjo: Maribor. Mestna meja. ČZN XXIV — 1929, p. 143—173.
 Baš Franjo: Tekma med Mariborom in Ptujem za prvenstvo na Dravskem polju. Koledar nabavljalne zadruge državnih uslužbencev v Mariboru za leto 1931, p. 67—73.
 Baš Franjo: Mariborski program. KNZDU za leto 1931, p. 91—100.
 Baš Franjo: Kulture v Mariboru v začetku 19. stoletja. KNZDU za leto 1932, p. 51—69.
 Baš Franjo: Gradbena slika Maribora v začetku 10. stoletja. KNZDU za leto 1933, p. 41—63.
 Baš Franjo: Pivnici na Rotovškem trgu. KNZDU za leto 1934, p. 59—70.
 Baš Franjo: Vladoarji v Mariboru. KNZDU za leto 1935, p. 39—55.
 Baš Franjo: Iz starega velikega Maribora. KNZDU za leto 1936, p. 49—69.
 Baš Franjo: Mariborske slike. Ob priliki 3. Mariborskega tedna. Maribor 1934. 142 strani.
 Baš Franjo: Mariborske slike. Ob priliki 4. Mariborskega tedna. Maribor 1933. 96 strani.
- Erwin Fabriel: Die Burgen der Stadt Marburg a. d. Drau mit besonderer Berücksichtigung des Treppenrisalites an der jetzigen Burg. München 1935.
 Erwin Fabriel: Renesanca, barok in klasicizem v mariborskem stavbarstvu. Kronika slovenskih mest I. Ljubljana 1934, p. 224—227.
 Jaroslav Černigoj: K študiji za regulacijo mariborskega Glavnega irga. Kronika slovenskih mest II. Ljubljana 1935, p. 152—154.
 Jaroslav Černigoj: Bodoči Trg svobode v Mariboru. Kronika slovenskih mest VI. Ljubljana 1939, p. 80—84.
 Mušič Marjan: Gradivo iz dobe romanike in gotike v mariborski stolnici. ČZN XXXIV. Maribor 1939, p. 197—201.
 Mušič Marjan: Gradivo iz dobe romanike in gotike v mariborski stolnici. ČZN XXXV. Maribor 1940, p. 61—66.
 Mušič Marjan: Dva primeri hiš v Pekrah pri Mariboru. ČZN XXXIV. Maribor 1939, p. 107—110.
 Mušič Marjan: Razvoj Slomškovega trga v Mariboru. Kronika slovenskih mest VI. Ljubljana 1939, p. 84—91.
 L. Dolar Mantuani: Mariborski grad. Kronika slovenskih mest IV. Ljubljana 1936, p. 211—214.
 L. Dolar Mantuani: Naskova hiša v Mariboru. Kronika slovenskih mest VII. Ljubljana 1940, p. 118—121.
 Janko Šieblinger: Geologija Maribora. Kronika slovenskih mest V. Ljubljana 1933, p. 157—163 in 221—226.
 Vladimir Travner: Mariborski ghetio. Kronika slovenskih mest II. Ljubljana 1935, p. 154—159.
 Vladimir Travner: Pokopališča v Mariboru. Kronika slovenskih mest III. p. 164—166 in 215—218.

- Egon Baumgartner: Najdbe novcev v Mariboru. Kronika slovenskih mest I. Ljubljana 1934, p. 298—300.
- Ignacij Fludernik: Lovstvo v mariborski okolici. Kronika slovenskih mest. I. Ljubljana 1934, p. 313—316.
- Franke Kos: Minoritska cerkev in jugozahodni Maribor v 18. stoletju. Kronika slovenskih mest I. Ljubljana 1934, p. 208—210.
- Gabriel Majcen: Kratka zgodovina Maribora. Maribor 1926. 113 strani.
- Davorin Zunkovič: Krajevni imeni Stopenee in Tezno. ČZN XXII. Maribor 1927, p. 75—77.
- Fran Kos: Doneski za krajevne kronike, Maribor. ČZN XV. Maribor 1919, p. 94—101.
- Matija Ljubša: Zemljepisni razvoj sedanjih lavantinskih župnij na levem bregu Drave do Jožefa II. ČZN XIX. Maribor 1924, p. 49—80.
- Pokopališča pri cerkvah lavantinske škofije. Maribor 1916.
- Fran Kos: Sternenove freske v mariborski grajski kleti. Kronika slovenskih mest VII. Ljubljana 1940, p. 166—172.
- Vladimir Kralj: Preteklost mariborskega gledališča. Kronika slovenskih mest IV. Ljubljana 1936, p. 12—20.
- Fran Stele: Mariborska stolnica. ZUZ XIX. Ljubljana 1943, p. 1—38.
- Stegenšek Avguštin: Nove župnijske cerkve in Prenovljene cerkve. Ljubitelj krščanske umetnosti I. Maribor 1914, p. 107 ss in 198 ss.
- Ludvik Zorzut: Novi Maribor. KNZDU za leto 1940, p. 97—105.
- Jakob Zupančič: Mestni parki v Mariboru. Maribor 1927.
- Franjo Kramberger: Nekaj številč o Mariboru. KNZDU za leto 1933, p. 93—108.
- Kovačič Fran in Godec M.: Limbuš pri Mariboru. ČZN XI. Maribor 1914, p. 87—82.
- Kovačič Fran: Marijina cerkev na Lebarju pri Mariboru. ČZN II. Maribor 1905, p. 76—78.
- Kovačič Fran: Cerkev sv. Jožefa pri Mariboru. ČZN XI. Maribor 1914, p. 170—171.
- Kovačič Fran: Kdaj je nastal mariborski minoritski samostan. ČZN XXIII. Maribor 1929, p. 151—153.
- Glaser Janko: Maribor pred dvema generacijama. KNZDU za leto 1931, p. 84—89.
- Razkočnikovi: Vodnik po Mariboru in okolici. Maribor 1920.
- Maribor — das jugoslawische Meran. Maribor 1927.
- Maribor. (Nemško in srbohrvatsko pisana turistična brošura.) Maribor 1932.
- Načrt in vodnik samoupravnega mesta Maribor. Maribor 1936.
- Maribor. Krajevni in kulturno-zgodovinski pregled. Udeleženeem orlovskega tabora. Maribor 1920.
- F. K.: Maribor in bodoča državna meja. Maribor 1918.
- Tane Anton: Kronika delavske kulture v Mariboru. Maribor 1939.
- Bogo Tepič: Vodnik po Mariboru in okolici. Maribor 1955.
- Bogo Tepič: Obnova mestnega magistrata v Mariboru. Varstvo spomenikov IV. Ljubljana 1951—1952, p. 40.
- Konservatorska poročila: ZUZ I, p. 83, ZUZ II, p. 58, ZUZ III, p. 69, 143, 144, IV, p. 94, 95, ZUZ V, p. 66, 111, ZUZ VI, p. 114, ZUZ VII, p. 62, ZUZ XIV, p. 62, ZUZ XV, p. 98, ZUZ XVI, p. 107, ZUZ XVIII, p. 117, Varstvo spomenikov V, p. 150, 151, Varstvo spomenikov VI, p. 85—88.
- Zbornik Splošne bolnišnice v Mariboru. Maribor 1959.
- Jan Sedivy: Borba za ustanovitev mariborske klasične gimnazije. Kronika VIII. Ljubljana 1960, p. 123—129.
- Jože Curk: Mariborski mestni grad. Kronika VII. Ljubljana 1959, p. 30—36.
- Jože Curk: Razvoj mariborske mestne vedute. Kronika IX. Ljubljana 1961, p. 145—156.
- Sergej Vršer: O avtorjih fresk v Kamnici pri Mariboru. ZUZ NV. Ljubljana 1955, p. 243—245.
- Ermin Kržičnik: Gospodarski razvoj Maribora. Maribor 1956.
- Anton Vončina: Zgodovinski pregled polmenovanja ulice v Mariboru. Maribor 1956. 117 strani. Strojepis.
- Anton Vončina: Arhiv gradbenih spisov v Mariboru. Kronika II. Ljubljana 1954, p. 55—56.
- Anton Vončina: Gradbena fototeka. Kronika III. Ljubljana 1955, p. 183—184.
- Anton Vončina: Maribor v letih 1918—1919. Kronika IV. Ljubljana 1956, p. 94—98.
- Anton Vončina: Imena ulice v Mariboru. Kronika VI. Ljubljana 1953, p. 21—35.
- Anton Vončina: Urbanistični razvoj Maribora. Maribor 1962. 28 strani, tipkano.
- Ljubo Humeč: Vodilni regulacijski načrt mesta Maribora. Maribor 1949. 55 strani, tipkano.
- Jože Curk: Topografski zapiski iz let 1962 in 1963.
- Jože Brumen: Maribor. Organsko delovanje mestnega jedra. Studija. 1057, tipkano.
- Ignacij Orožen: Bistum und Diözese Lavant. I. zvezek. Maribor 1875.
- Anton Meirik: Stajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Ljubljana 1957.
- Ljudmil Hauptmann: Mariborske študije. Rad JAZU. Knjiga 260. Zagreb 1938, p. 57—118.
- Razvoj naselij na območju Maribora in okolice v letih 1869—1953. Statistični pregled LRS. Ljubljana 1954, p. 457—468.

VEDUTE

- Oljna slika v Pokrajinskem muzeju v Mariboru, 2. četrtina 17. st. Pogled na mesto s severozahoda.
- Oljna slika v Deželnem arhivu v Gradcu. Litografski pretisk iz leta 1876 v Pokrajinskem muzeju v Mariboru (lithomeografija). Okoli leta 1670. Pogled na mesto z juga.
- Oljna slika v Nazarjih. Ex voto. Cas nastanka okoli 1681. Pogled na mesto z juga.
- Oljna slika v Rušah. Ex voto. Cas nastanka 1680. Pogled na mesto z juga.
- G. M. Vlšcher: Topographia Ducatus Styriae. Bakrorez, avtorji neznani. Gradec 1681. Pogled na mesto z juga in severozahoda (A. Trost).
- Slezijski anonimus: potovalna knjiga, risba, 1712. Pogled na mesto z juga.
- Gnadengeschichten der Marianischen Bildnuss... zu Marburg. Bakrorez, avtor Herrmann iz Gradca. Steier 1733. Pogled na minoritski samostan.
- Božjepotna podoba minoritskega samostana. Bakrorez, avtor Klauber okoli 1760. Pogled na samostanski kompleks z juga.
- Freske na stropu prezbiterija minoritske cerkve v Mariboru. Avtor Jožef M. Göbler, 1777. Pogled na zahodni del mesta z juga.
- Glava pomočniške diplome. Bakrorez, avtor Tiefenthal, založnik Martin Joseph Merzinger, Maribor 1795. Pogled na mesto z juga.
- Stücklova sulta. Koloriran bakrorez, risar Runk, rezec Ziegler, tisk in založba F. X. Stöckl, Dunaj 1805. Pogled na mesto z jugozahoda.
- Lesorez. Kopija Tiefenthalovega bakroreza, ki je rabila za glavo cehovskih pisem. Okoli 1815. Pogled na mesto z juga.
- Stara Kaiserjeva sulta. Litografija z iglo, risar Ludwig, litograf Polwarczni, tisk in založba J. F. Kaiser, Gradec 1832. Pogled na mesto z jugozahoda.
- A. A. Schmidt: Das Herzogthum Steiermark... Jeklorez, risar neznan, rez in tisk W. Pöbuda, Stuttgart 1839. Pogled na mesto z jugozahoda.
- Ovacijska listina dvornega svetnika F. Chr. Otta: litografija s kredo, avtor neznan, 1840. Pogled na mesto z jugozahoda.
- Lampelova sulta. Litografija s kredo, risar in litograf Josef Kuwasseg, tisk Hcribert Lampel, Gradec 1841—1850. Pogled na mesto z jugovzhoda.
- Nova Kaiserjeva sulta. Litografija s kredo in barvnim tiskom, avtor neznan, tisk in založba J. F. Kaiser, Gradec 1840—1845. Pogled na mesto z jugovzhoda.
- Glava vinogradniške diplome. Litografija z iglo, avtor neznan, tisk in založba A. Leykam, Gradec okoli 1845. Pogled na mesto z jugozahoda.
- Familienbuch des österreichischen Lloyd, I. Band. Jeklorez, risar Chapuy, rez, tisk in založba Umetnostni zavod avstrijskega Lloyda. Trst 1854. Pogled na mesto z jugovzhoda.
- Die Staatsbahn von Wien bis Triest. Jeklorez, risar Chapuy, rez, tisk in založba Umetnostni zavod avstrijskega Lloyda. Trst 1858. Pogled na mesto z jugovzhoda.
- Velika Paternonova sulta. Litografija s tonskim tiskom, risar in litograf Aleksander Kaiser, tisk J. Haller, založba F. Paterno, Dunaj okoli 1855. Pogled na mesto s severovzhoda.
- Burgerjeva sulta. Jeklorez, risar Karl Reichert, rezec C. Adlcrjev artistski zavod v Hamburgu, tisk in založba Anton Burger, Gradec 1856. Pogled na mesto z jugovzhoda.
- Ista sulta. Jeklorez, isti avtorji, Gradec 1856. Pogled na mesto s severovzhoda.
- Litografija s kredo. Risar Reitter Jožef, litograf Sandmann, tisk in založba Reiffenstein-Kösch, 1861. Pogled na mesto s severovzhoda.
- Drobtinice XV. za leto 1861. Jeklorcz, risar in rezec neznana, tisk A. Wetteroth v Salzburgu. Pogled na mesto s severovzhoda.
- Reichertova sulta. Litografija s tonskim tiskom, risar, litograf in založnik Karl Reichert, tisk Th. Schneider, Gradec 1864—1866. Pogled na mesto z jugovzhoda.
- Kvartna pisemska glava. Litografija s kredo, avtor neznan, tisk in založba A. Leykam, Gradec 1865. Pogled na mesto z jugovzhoda.
- Oktavna pisemska glava. Litografija z iglo, avtor neznan, tisk in založba A. Jamčič, Maribor 1875. Pogled na mesto z jugozahoda.
- Unser Vaterland in Wort und Bild, III. Band: Wanderungen durch Steiermark und Kärnten. Lesorez, risar Richard Püttner, rezec A. Clossov xylografski zavod, založba Kröner, Stuttgart 1878. Pogled na mesto z jugovzhoda.
- Die Länder Österreich-Ungarns in Wort und Bild, IV. Band. Karl Jauker: Herzogthum Steiermark. Lesorez, avtor Xylografski zavod Edvard Adc, založba Karl Grasscr, Dunaj 1879. Pogled na mesto z jugovzhoda. Ista lesorez je izšel še v časopisu Österreichische Reichsbote Nr. 27, 1883, in v Illustrierter Führer auf der Südbahn, p. 44, 1884 na Dunaju.
- Conducteur, p. 287. Lesorez po fotografiji, avtor neznan, tisk in založba Waldheim, Dunaj 1883. Pogled na mesto s severovzhoda. Ista lesorez je izšel tudi v Illustrierter Führer auf den österreichischen Alpenbahnen, p. 37, letnik 1884.
- J. A. Janisch: Topographisch-statistisches Lexicon von Steiermark. Litografija s tonskim tiskom, risar in litograf neznana, tisk Leykam-Josefsthal, Gradec 1878—1885. Pogled na mesto s severovzhoda.
- Europäische Wanderbücher Nr. 65—67, p. 46. Lesores podoben Püttnerjevemu iz leta 1879, avtor neznan, založba Orell-Füssli, Zürich 1884. Pogled na mesto z jugovzhoda.
- Oljna slika na Gorci pri Mariboru. Florijan gasi mesto, 2. polovica 19. stoletja. Pogled na mesto z juga.

Koledar Mohorjeve družbe za leto 1931. Precej risb in pogledov iz mesta, avtor Theodor Mayerhofer.

Kolorirana risba. Avtor Karel Rabič, 1904. Pogled na mesto s severa.

Crno-bela risba. Avtor Karel Rabič, 1904. Pogled na mesto z juga.

MARIBOR

(Urbanistično-gradbeno zgodovinski oris)

I

F o v z e t e k

Skiepná rekapitulácia dosedanjích (zvajanj) utemeljena na analitičnem prikazu razvoja mesta, njegove komunikacijske mreže in načina zazidave, ločuje štiri razvojne faze njegove urbanistične izgradnje. Te so:

1. Doba do izgradnje železnice, ko je bila mestna izgradnja navezana na obstoječo historično komunikacijsko mrežo in mestno obzidje.

2. Doba liberalističnega gospodarstva pred prvo vojno, ki je razširila mestno območje do meja predmestij ter pokazala precejšen smisel za reguliran komunalni razvoj, toda brez urbanističnega koncepta.

3. Doba medvojne Jugoslavije, ki je v mesto uvedla nove principe arhitektonskega snovanja, toda zaradi politične razdelitve mestnega zazidavnega območja ni razvila enotnega regulacijskega programa.

4. Sedanja doba, ki je že leta 1949 postavila načelne zasnove za nadaljnjo izgradnjo mestnega urbanističnega območja ter začela z njegovo sistematično izgradnjo, katero bo dokončno reguliral pripravljajoči se generalni urbanistični načrt.

Tako se uresničuje topografska dinamika Mariborskega polja. V predzgodovinski dobi je človek posejil Mariborsko polje od pohorskih in slovenjgoriških vznožij v smeri Drave, v današnji dobi pa ga je komercializiral in industrializiral od Drave do vznožij Pohorja in Slovenskih goric. Maribor je začel že v 18. stoletju negirati rustikalni značaj selišč na Mariborskem polju in jih proletarizirati, pri čemer je ustvaril Novo vas in Tezno. V 20. stoletju pa je začel z industrializacijo Tezna, Pobrežja, Košakov in deloma Radvanja. Fvdalni mozaič politične razdrobljenosti je sicer poskušal razbiti zaključeno topografsko dinamiko pokrajine, vendar jo je meščanski Maribor uveljavil v svojimi privilegiji. Iz česar se vidi, da je ta dinamika enotna in da je v gibanju in snovanju vseh selišč antropogeografska celota, katere središče je mesto Maribor. Do prve svetovne vojne je bila zabrisana teritorialna samostojnost Orešja, Pobrežja, Studencev in deloma Radvanja, ki so se teritorialno in socialno združile v enotno, čeprav rahlo seliščno enoto. Povojna doba je omrtvila trgovlno in upravo, povečala pa industrijo, ki je zasedla Orešje in prešla na Pobrežje, Tezno in Radvanje, poleg tega pa je vplivala na zazidavo perifernega Maribora tudi socialna in gradbena politika mestne občine, posebno v taborskem in koroškem mestnem predelu. Že proti koncu te dobe se je pojavilo antropogeografsko pomanjkanje stavbnih prostorov za industrijo in malega človeka, ki sta se začela seliti na ozemlje okoliških občin in jih s tem pripravljala na kasnejši spoj z mestom.

Vprašanje topografske dinamike je vprašanje prostora, na katerem prebivalstvo aglomeracije živi. Dokler sta ločena civilizacijski in fizični teritorij v svojem funkcionalno prevladujočem značaju, tako dolgo se dopolnjujeta kot mesto in vas, ko pa se začeta topografsko prepletati, se začne sociološka nujnost političnega poenotenja (inkorporacije predmestij v vedno širšem radiju 1851, 1946, 1955). Če gledamo topografsko, imamo med mestom in okolico seliščno strnjenost, geografske kontinuitete pa so v mestnem obrobju deloma geomorfološkega izvora, deloma pa posledice strnjenosti kultur. To se posebno lepo vidi na Taboru, kjer vodi v deželo urbanističnogradbena zaključenost, v mesto pa sili kontinuiteta rustikalnih kultur, ki ustvarja na robovih predmesne predele. Središče Tabora se zaradi javnih in prometnih naprav (kaznilnica, bolnica, vojašnice, koroška železnica) ni nikoli organsko povežalo z mestnim središčem, zato polnoma oblikuje lastni center med Stalingrajsko in Metelkovo ulico. Tu je težišče bodočega gibanja mariborske aglomeracije, ki daje osnovo za organski razvoj topografske celote na Mariborskem polju, kjer je iskati bodoče naseljitveno jedro Maribora.

MARIBOR

(Abriß der geschichtlichen Stadtplanung)

I

Z u s a m m e n f a s s u n g

Auf Grund der bisher vorgenommenen Ausführungen, die durch analytische Darlegung der Entwicklung der Stadt und ihres Verkehrsnetzes sowie auch ihrer Bauweise begründet wurden, unterscheidet man beim Aufbau der Stadt Maribor vier Entwicklungsphasen:

I. Im Zeitabschnitt bis zum Ausbau der Eisenbahnen wurde der Stadtaufbau ausschließlich auf das bereits bestehende historische Verkehrsnetz und die Befestigungsmauern der Stadt gebunden.

2. Im Zeitalter des wirtschaftlichen Liberalismus vor dem ersten Weltkrieg dehnte sich das engere Stadtgebiet bis zu den Vorstadtgrenzen; es wurde sehr viel Sinn für eine regulierte kommunale Entwicklung aufgewiesen, es bestand jedoch noch kein Entwurf der Stadtplanung.

3. Im Zeitalter zwischen den beiden Kriegen, in dem die Stadt zwar neue architektonische Grundsätze annahm, konnte wegen der politischen Zergliederung der Aufbauflächen kein einheitliches Regulierungsprogramm entwickelt werden.

4. Im gegenwärtigen Zeitalter, wurden schon im Jahre 1949 die grundlegenden Gedanken für den weiteren Aufbau des Stadtgebietes angenommen; es begann der systematische Aufbau, der durch den vorbereitenden Hauptaufbauplan endgültig reguliert werden sollte.

So verwirklichte sich allmählich die topographische Dynamik des Mariborer Feldes. Im Laufe der vorgeschichtlichen Zeit besiedelte der Mensch das Mariborer Feld von den Hängen des Pohorje bis zum Hügelland und den Weinbergen von Slovenske gorice in der Richtung der Drau; in der heutigen Zeit fehlerten jedoch Handel und Industrie ihren Einzug und zwar in der Gegenrichtung von der Drau bis zu den Hängen des Pohorje und der Slovenske gorice. Schon im 19. Jahrhundert ging der rustikale Charakter der Siedlungen am Mariborer Feld immer mehr verloren; zugleich wurden neue Arbeitersiedlungen Tezno und Nova vas gegründet. Das 20. Jahrhundert brachte die Industrialisierung von Tezno, Pobrežje, Košaki und teilweise auch Radvanje. Das feudale Mosaik der politischen Zerspaltung suchte zwar die abgeschlossene topographische Dynamik der Gegend zu vernichten, doch die bürgerliche Schicht der Stadt bestand auf ihren Rechten, woraus es klar hervorgeht, daß diese Dynamik einheitlich ist und daß sie bei Bewegungen und Anregungen aller Siedlungen eine anthropogeographische Einheit darstellt, deren Zentrum die Stadt Maribor ist. Bis zum I. Weltkrieg verloren ihre territoriale Selbständigkeit die Siedlungen Orešje, Pobrežje, Studenci und teilweise auch Radvanje, die sich sowohl in territorialer als auch sozialer Hinsicht zu einer einheitlichen, doch schwachen Siedlungseinheit vereinigt haben. In der Nachkriegszeit ließen Handel und Verwaltung nach, die Industrie dagegen wurde gestärkt — Fabrikanlagen wurden in Orešje, Pobrežje, Tezno und Radvanje gebaut. Der Aufbau der Vororte von Maribor wurde stark beeinflusst durch die Sozial- und Baupolitik der Stadtgemeinde, was ganz besonders in den Stadtteilen von Tabor und Kärntnerort stark zum Ausdruck kam. Schon gegen Ende dieses Zeitabschnittes spürte den anthropogeographischen Mangel an Baugelände sowohl die Industrie wie der kleine Mensch; darin liegt der Kern der späteren Verbindung mit der Stadt, die Industrie verlegte sich nach Umgebungsgemeinden, in denen auch die Arbeiter ihren Wohnsitz fanden.

Das Problem der topographischen Dynamik ist eine Frage des Raumes, in dem die zusammengeballte Bevölkerung lebt. Solange der Zivilisations- und der Lebensraum in ihrem funktionell dominierenden Charakter getrennt sind, solange ergänzen sie einander als Stadt und Dorf, als aber die topographische Verflechtung eintritt, erscheint die soziologische Notwendigkeit der politischen Vereinheitlichung (Inkorporation der Vorstädte in immer breiterem Radius 1851, 1946, 1955). Betrachtet man das Problem von der topographischen Seite her, so merkt man zwischen Stadt und Umgebung eine Siedlungsdichte, die geographischen Fortsetzungen am Stadtrand sind jedoch teilweise geomorphologischen Ursprungs und teilweise eine Folge der Zusammenschließung verschiedener Kulturen. Das kommt besonders klar zum Vorschein im Stadtteil Tabor, in dem uns eine abgeschlossene Stadtplanung aufs Land führt, in die Stadt jedoch drängt die Kontinuität der rustikalen Kulturen, wodurch am Stadtrand Vorstadtgebiete geschaffen werden. Der Mittelpunkt der Siedlung Tabor ist wegen der öffentlichen Bauten und Verkehrsanlagen (Strafanstalt, Krankenhaus, Kasernen, Kärntner Bahn) mit dem Stadtzentrum nie organisch verbunden worden und gestaltet nun allmählich ein eigenes Zentrum zwischen der Stalingrajska und Metelkova ulica. Hier liegt der Schwerpunkt der künftigen Anhäufung, die Grundlage für die organische Entwicklung der topographischen Einheit auf dem Mariborer Feld bildet, in dem ferner der künftige Siedlungskern der Stadt Maribor zu sehen ist.

TOPOGRAFIJA VITANJSKEGA URADA V LUČI URBARJA IZ 1404

Med mogočnimi cerkvenimi fevdalci, ki so nekoč gospodarili nad slovenskim ozemljem, je zavzemala odlično mesto krška škofija. V njeni lasti je bilo med drugim tudi prostrano ozemlje, ki leži znotraj naših državnih meja. Med viri, ki nas poučujejo o obsegu te posesti, so pomembni zlasti tisti iz 15. stoletja, tako urbar iz 1404 kot fevdne knjige, ki zajemajo razdobje od 1403—1464. Medtem ko fevdne knjige, hranjene v Deželnem arhivu v Celovcu (št. 2/8, 2/9), doslej še niso bile deležne objave, je urbar iz 1404, ki ga hrani Škofijski arhiv v Celovcu, dostopen tudi po tisku. V izvlečku ga je objavil že 1893 Ignac Orožen¹. Dobeseden tekst tega urbarja je pa oskrbela avstrijska akademija znanosti v izdaji, ki jo je pripravil Hermann Wiessner².

Urbar iz 1404 obravnava v urade razdeljeno krško posest na Slovenskem Štajerskem in Kranjskem. Ena od teh upravnih enot je bila imenovana po sedežu v Vitanju. Vitanjski urad je zajemal dokaj obsežno ozemlje, na katerem so močno prevladovale samine. Spričo razkropljenih kmetij je zapisovalec le-te podrobno razčlenil in je navadno pri vsaki kmetiji navedel tudi ime obdelovalca.

Bogati urbarski podatki dajejo važno oporo pri lokalizaciji posameznih topografskih, deloma pa tudi osebnih imen. Kako je bila ta naloga doslej opravljena? Ker gre pri Orožnovi izdaji urbarja le za izvleček, se le-ta z lokalizacijami ni sistematično in podrobneje ukvarjal. Navzlic temu je pravilno lokaliziral mimo splošno znanih krajev tudi nekaj posameznih manj jasnih omemb. Wiessner je za čudo Orožnovo v nemškem jeziku objavljeno izdajo sploh prezrl. V lokalizacijah pa ni prišel mnogo dalje od Orožna, deloma celo zaostaja za njim. Lokaliziral je — seveda v splošnem, navajajoč samo nemško obično krajevno ime — v glavnem uspešno samo tista krajevna imena, katerih istovetnost je na dlan; v posameznih primerih je naglasil, da lege omenjenega kraja ni mogoče določiti, v vrsti primerov je pa lokalizacijo kar sploh opustil. Ozemlje, ki ga loči od avtorja meja, je bilo seveda od rok in tako se izdajatelj ni mogel ukvarjati z lokalizacijo na kraju samem. Kazno pa je, da ni temeljiteje uporabil niti tistih pomagal, ki so mu bila pri roki. Zakaj že s pritegnitvijo katastrskih map bi se mu razvozlala marsikatera uganka. — Le mimogrede se je ukvarjal z lokalizacijo imen v tem območju Milko Kos, ki je v recenziji Wiessnerjeve izdaje točno lokaliziral celo vrsto imen³.

Več kot pomanjkljivo opravljeno lokalizacijo v Wiessnerjevi izdaji naj skušam v tem članku dopolniti, siedeč vrstnemu redu urbarskega teksta. Pri tem se naslanjam na ustrezne katastrske mape, ki jih hrani državni arhiv Slovenije v Ljubljani, na statute animarum, ki sem jih našel v župniščih v Vitanju (od zadnjih desetletij 19. stoletja dalje) ter v Zgornjem Doliču (od 1827 dalje), na podatke iz fevdnih knjig 15. stoletja, ki jih hrani Deželni arhiv v Celovcu, ter seveda na gradivo, ki sem ga zbral na terenu. Navzlic pritegnitvi teh pomagal mi je ostala ob mnogih točno lokaliziranih imenih še vedno marsikatera uganka nerazvozlana. Eno ali drugo od le-teh bi morda uspelo razjasniti s pritegnitvijo sistematično in izčrpno zbranih ledinskih imen, del nelokaliziranih imen je pa čas tako prerasel, da je rekonstrukcija kratko in malo nemogoča.

V območju Stenice pri Vitanju je omenjena kmetija, ki jo je obdeloval Stutnik (Wiessner = W., str. 244). Na tem ozemlju naletimo na kmetijo z domačim imenom Skutnik, ki je istovetna z urbarsko. — V istem kompleksu navaja urbar kmetijo, ki jo je imel »Janns underm Pawmgarten«. Isti podložnik je obdeloval še novino skupno z Jančičem (Jantschitsch in Wodal), hkrati mu je pa pripadala tudi pustota; v tej zvezi je podložnik označen že kar kot »Janns Pawmgarten« (W., 244, 245). Ni dvoma, da gre za kmetijo Pungartnik, ki leži v območju Stenice. Zgoraj omenjeni Jančič je obdeloval po vsej priliki kmetijo Vodusek, ki leži kake četrt ure odmaknjena od Pungartnika.

Urbarski tekst omenja nato kraj »Prelock« z eno kmetijo, ki jo je obdeloval dopolnilno »Pertholdus im Erzst«, Pucherjev podložnik (»Johannis Pucher«, W., 245). Pucher je imel tedaj v fevdu dvorec »im Erzst in der Aynat bey Weitenstein«⁴. Aynat je vsekakor Socka. Nedaleč od Fužine v Socki naletimo zahodno odtod na ime Arce, ki z mogočnim hlevom še danes spominja na nekdanji dvorec. Ime Erzst je treba torej istovetiti z imenom Arce v tem območju, za kar govori tudi podatek na drugem mestu urbarja iz 1404, kjer je omenjena ovčja staja »in Aychach«, ki jo je imel Perchtoldus »in Erzst«. Ime Aychach namreč ustreza ondotni kmetiji Dobnik. S to lokalizacijo odpade kombinacija z naseljem Arcet, ki leži na drugi strani Vitanja blizu ceste proti Konjicam in je odtod preveč odmaknjeno⁵. Kraj Prelock, ki ga išče Wiessner skupno s Zahnom⁶ v okolici Konjic, kjer naj bi bili trije kraji s tem imenom (Wiessner, 245), moramo torej iskati v območju Socke. Res dobimo v ondotni vasi Velika Raven zaselek Preloge, ki povsem ustreza naši rekonstrukciji.

Prélogu sledi v urbarju »Natscheremt« z eno kmetijo. Glede na vrstni red v urbarju moremo ime istovetiti s Črnakom, kmetijo jugozahodno od Brezna v kat. obč. Sv. Jošt. Ignac Orožen lokalizira ime na kmetijo Cerenjak pri Vitanju (o. d., str. 465); verjetno je mislil na malega kmeta Črnaka v neposredni bližini Vitanja pri cerkvi sv. Antona. Kam meri Wiessner z lokalizacijo v »Natscherenk« pri Vitanju (str. 245), ni razvidno.

Naslednjih dveh kmetij »in planicie an der Eben« Wiessner sploh ne skuša lokalizirati. Glede na vrstni rod je povsem jasno, da ju moramo iskati v bližnji vasi Velika Raven tik nad Socko.

Tri kmetije »in Rosperg«, ki jih je obdeloval le en sam podložnik, lokalizira Wiessner v »Rosperg« — goro, ki naj bi bila pri Vitanju (W., 246). Za katero goro gre, ni jasno; mogoče misli Konjiško goro, ki je pa seveda mnogo preveč odmaknjena. Kazno je, da gre za kmetijo Komšak, ki leži nedaleč od Velike Ravni.

V nadaljevanju sledi v urbarju posesti v kraju »Motschil«. Po Wiessnerju gre za poimenovanje kompleksa (= Riedname) »Motschil« pri Vitanju (W., 246). Posest je pač istovetna s kmetijo Močenik, zahodno ob Socke.

V zaselku Brezen pri Vitanju omenja urbar novino »Steinheze« (W., 246). Verjetno gre za Veliko Peč; to ime srečamo pri kmetiji Smrečnik v Breznu.

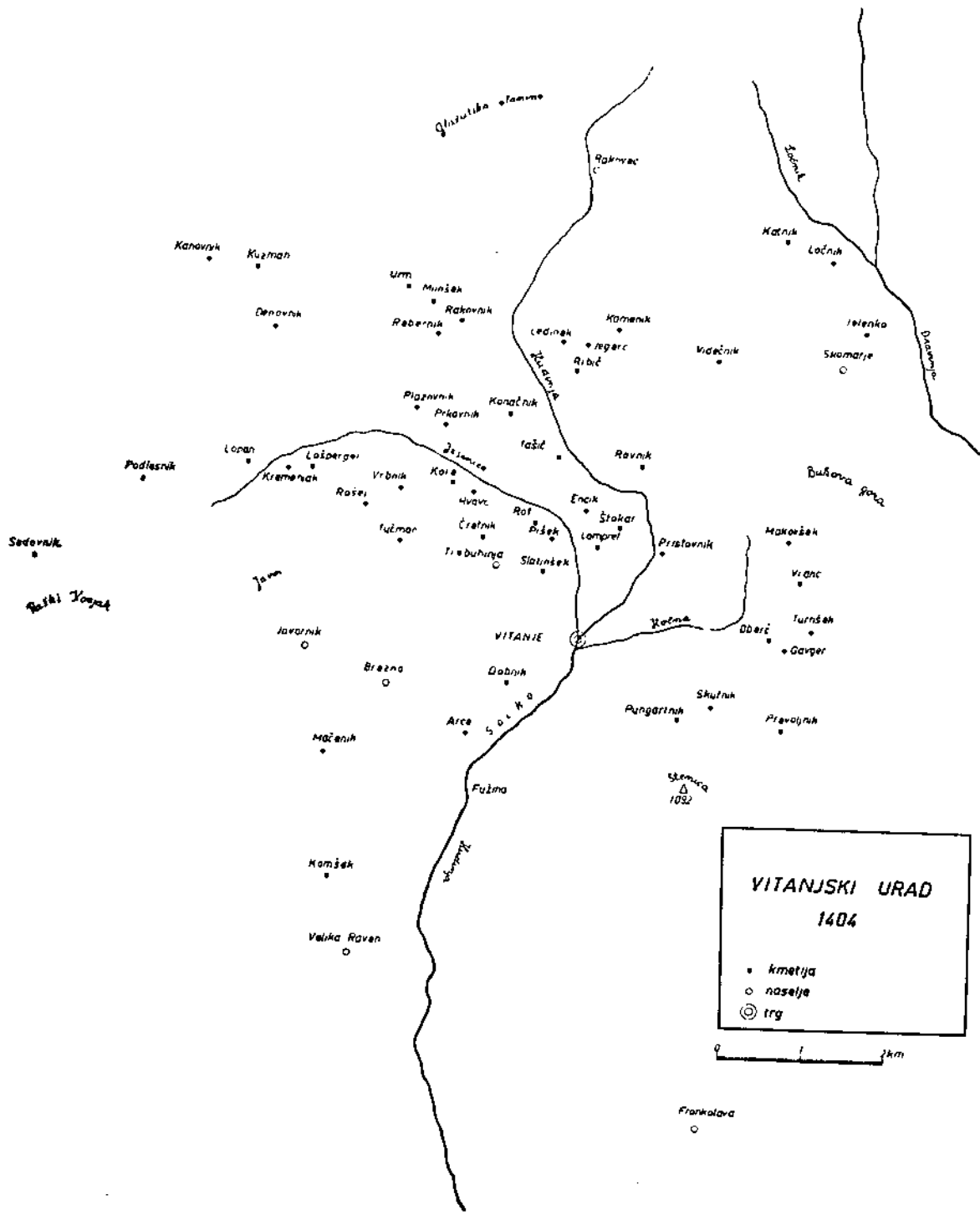
Sledita dve imeni, katerih lokalizacija ni povsem jasna. Ena kmetija leži »in Polan«. Wiessnerjevo izvajanje, da izvira ime iz slovenske besede polje, seveda malo pripomore k lokalizaciji (str. 247). Mogoče gre za kmeta Polenšek, ki je pa že v območju Pake in zato nekoliko izpade iz vrstnega reda v urbarju. — Podobno je z imenom »Ottenhof«, ki ga Orožen z rezervo išče na kmetiji Ovtar v območju Pake (o. d., str. 465), medtem ko se Wiessner zadovoljuje le z razlago besede⁷.

Opustelo kmetijo »in Slatin« Wiessner ohlapno lokalizira na domačijo »Slatin. Hofname bei Weitenstein« (str. 247). Vsekakor gre za kmetijo Slatinšek, severozahodno od Vitanja. — Lokalizaciji naslednjih dveh kmetij se Wiessner izogne. »In Pysko« je kmetija Plšek blizu Slatinška, »In Rot« pa kmetija Rot, ki leži prav tako v tej okolici.

Sledje tri kmetije v kraju »Schriet« (W., 248). Ena od teh je vsekakor istovetna s Čretnikom v severnem območju Brezna, kakor je ugotovil že Orožen (o. d., str. 465), medtem ko označuje Wiessner lego kraja na kratko: »Schriet bei Weitenstein gelegen«. V tem kraju je imel kmetijo tudi »Mathe Pogriecz«; posest je pač istovetna z domačijo Pogorevc.

V naslednjem omenja urbar 11 kmetij »Sub Jawr« (W., 248—249), ki jih Orožen pravilno postavlja v območje gore Javorje (o. d., str. 465), medtem ko se Wiessner

2094
△
1517

VITANJSKI URAD
1404

- kmetija
- naselje
- ⊙ trg

0 1 2 km

spet omejuje le na tolmačenje imena⁸, čemur ostaja zvest tudi pri podrobnem navajanju podložnikov. Prvo kmetijo »Teutschman« Kos pravilno istoveti s kmetijo Tučman (o. d., str. 275). Druga kmetija se je imenovala »Rostawscher«; vsekakor gre za sosednjo kmetijo Rošer. Tretja huba, označena »am Werbnak«, je istovetna z Vrbnikom. Četrto »huba curie« je v dopolnilo obdeloval Mert Qualz; gre za kmetijo Kore, ki je bila dodeljena predniku današnjega Hvacca. Peta huba je ležala »in der Wodalnik«; mogoče se skriva v tem imenu oznaka za Dolič. Naslednjo kmetijo je obdeloval »Mathe Chuntz«, prednik na posestvu Konc. Nadaljnja kmetija je ležala »in Kreymenach«; medtem ko jo Orožen pravilno lokalizira kot Kremenjak (Kremejek), gre po Wiessnerju za poimenovanje kompleksa (Kreymenach, Riedname bei Weitenstein, str. 249). Kot da je vsa imena v tem kompleksu že točno lokaliziral, navaja Wiessner pri naslednji kmetiji »Zobitsch«, da je ne more natančneje opredeliti; posest je mogoče istovetna z domačijo Županc v tem območju. Huba »Coppa« je pač oznaka za kmetijo Lopan, hubo »underm Holtz« pa je treba istovetiti s Podlesnikom na severnem pobočju Paškega Kozjaka, s katero je ugotovil že Kos (o. d., str. 275).

V Kozjaku, naselju severozahodno od Vitanja, je omenjen med drugim »mansum dictum huba Lamprecht« (W., 250), ki je istoveten s kmetijo Lampret. Neposredno nato navaja urbar »mansum dictum Wetschelmak«; ni povsem izključeno, da gre za kmetijo Večko v kat. obč. Paka⁹. Dalje je imel kmetijo Marin Habernsak; domačijo je verjetno treba iskati na kmetiji Anžek, severozahodno od Podlesnika. Tej kmetiji sledi v urbarju »predium olim dictum and der Mautt«; posest je istovetna s kmetijo Mutnik. Kot zadnja je v tem kompleksu omenjena kmetija »in Patel« (po Orožnu, str. 465; in Sattel), ki jo postavljam na ozemlje kmetije Sedovnik.

V Lošpergu, razkropljenem zaselku severozahodno od Vitanja, je bilo devet kmetij, ki jih urbar omenja vse poimensko (W., 250—251). Prva označena kot »Nadinaym« je po vsej priliki kmetija Denovnik na severni strani Lošperga. Druga, imenovana »an der Strassen«, je ležala v tistem delu Lošperga, skozi katerega je držala cesta iz Vitanja proti Slovenj Gradcu prek Sv. Florijana. Tretja kmetija je označena kot »am Meiwco«. Dve nadaljnji kmetiji je obdeloval Jakob Wagner in ju je po vsej priliki treba postaviti na mesto Spodnjega in Zgornjega Kolarja. Ena od naslednjih kmetij je bila v rokah »Michela Laspergerja«; tej ustreza kmetija Lošperger¹⁰ blizu Sv. Marjete, medtem ko je kmetija »am Llepko enhalb des Lasperger« istovetna s kmetijo Lepko na severni strani Lošperga.

V raztresenem naselju Paki severozahodno od Vitanja je omenjenih šest kmetij (W., 252). Med njimi je »mansum dictum Trimad«, ki je vsekakor istoveten s kmetijo Termod. »Mansum dictum Kusman« je današnji Kuzman, Termodov sosed. »Mansum dictum Presek«¹¹ bi ustrežal kmetiji Požek. Naslednja kmetija »mansum dictum Chanal« je sosednja kmetija Kanovnik, medtem ko je bila zadnja kmetija »am Papes« tedaj povsem opustela; vsekakor je ležala v območju zadnjih treh imenovanih kmetij, ker sta jo uživala najprej Kuzman oziroma Požek, nato pa Kanovnik; mogoče bi jo kazalo istovetiti s kmetijo Slatinjek.

Pod naslovom »in Pacher« (Pohorje) našteje urbar kar 17 kmetij (W., 252—255). »Mansum dictum am Wurm« je kmetija Urm, ki leži vzhodno od pravkar imenovanih domačij. Druga kmetija, ki jo je pred zapiskom tega urbarja obdeloval »Rawschak«, je istovetna s sosednjo kmetijo Ramšak. Kmetije »bey der Tann« ne vem natančneje lokalizirati. Pač pa ustreza kmetija, ki jo je pred zapiskom urbarja obdeloval Slane Kritsche, kmetiji Krlčej, medtem ko je neposredno nato omenjen »mansum dictum Skofflehen« istoveten s Kričjejevim sosedom Skollekom. »Zwetz am Pacher« je po vsej priliki užival kmetijo Pohrnik, medtem ko je kmetijo, ki jo je imel »Jenssel Spanner«, že Kos lokaliziral k današnjemu Spanerju (o. d., str. 275). Kmetija »in Schriet« je istovetna s Čretnikom, kmetija, ki jo je imel »Cristan Taschetz«, pa s kmetijo Tašič, kot je ugotovil že Kos (o. d., str. 275). Posest »in Enczelas« je treba lokalizirati h kmetiji Encenik (Kos, o. d., str. 275).

V območju potoka Jesenice je bilo deset kmetij (W., 255—256). Lokalizacija kaže, da jih urbar našteva od Vitanja navzgor. Prva »am Pörtel« je mogoče istovetna s kmetijo Svarovšek; tej sledi »mansum dictum Stokker«, to je današnja kmetija Stokar. Naslednja kmetija, označena kot »Maierhof«, je pač kmetija Prilstovnik v tem območju. Od drugih kmetij sta v urbarskem tekstu le še dve opremljeni z ledinskimi imeni. »Mansum dictum in Tremnik« je kmetija Temnik, »mansum dictum am Blasenik vel underm Perkonik« je pa kmetija Plazovnik, ki leži pod kmetijo Prkovnik.

Sledijo kmetije v krajih: In Via vel am Weg (1)

In Saboy (3 in l novina)

In Mayendorf (2)

Apud Turrin (6) /W., 256—257/

Lokalizacija teh kmetij ni na dlani. Orožen domneva, da je Magendorf, kot on bere to ime, verjetno Trebuhinja v Breznu pri Vitanju, Saboy bere kot Salog, glede kraja apud Turrin se pa sprašuje, če ne gre mogoče za stolp nad Rakovcem severno od Vitanja (Thurm ob Rakovec, o. d., str. 466). — Wiessner postavlja Saboy severozahodno od Vitanja, Mayendorf enači s krajem Mersidalnich iz 1502 in ga postavlja severovzhodno od Vitanja, apud Turrin pa istoveti s starim gradom v Vitanju (»wohl die Bezeichnung der alten Burg Weitenstein«); ime In Via pušča brez lokalizacije. — S to lokalizacijo se je ubadal tudi Pirchegger, ki je pritegnil k razglabljanju krško fevdno knjigo. Primerjal je podatke iz 1404 in 1412. Leta 1404 je dobil Poppo iz Vitanja 5 hub v Trebuhinji, po eno pa »ze Obern Magendorff« in »bey dem Turen«;¹² ker je dobil isti Poppo po Pircheggerjevih podatkih 1412 v fevd dve hubi v »Ober Magendorf«, štiri pa v »Unter Magendorf«, domneva Pirchegger, da gre Trebuhinjo istovetli z »Unter Magendorf«. Pri tem razglabljanju je pa prezrl, da omenja fevdna knjiga 1412 v isti sapi tudi Trebuhinjo¹³, prav tako pa ni upošteval, da je Trebuhinja prav v urbarju 1404 označena kot Trebichin (W., 209). Da Pirchegger svoji domnevi sam ni zaupal, dokazuje njegova ugotovitev, da ostaja negotovo, če je Trebuhinja istovetna z »Magendorf«; navzlic temu pa je v priloženi karti plemiški sedež Magendorf vrisan k Trebuhinji.¹⁴

Izhodišče k lokalizaciji teh imen je treba iskati pri oznaki »apud Turrin«. Že Pirchegger omenja, da sta v viru iz 1542 v isti sapi omenjena Mihael »zu Magendorf« in »Turnschak«.¹⁵ Ime Turnšek najdemo kot oznako za kmetijo vzhodno od Vitanja v območju katastrske občine Ljubnlce. Neposredni sosed Turnška je kmetija z značilnim imenom Gavger. V istem sklopu je kmetija Vranc, kar potrjuje pravilnost naše domneve, da je treba »apud Turrin« lokalizirati prav na to ozemlje; med šestimi kmetijami v kraju »apud Turrin« je namreč podložnik »Nicla Branitz« obdeloval dve enoti. Šesto kmetijo »mansum dictum im Wurckh« moramo iskati v območju bližnjega zaselka Zaburk, s katerim je mogoče istoveten tudi urbarski Saboy. V fevdni knjigi iz 1458 je namreč omenjeno, da sta pri kraju »Burkh« dve pustoti (zwo od gelegen am Burkh, genant des Zwellfer huben, die ander des Kholer — Landesarchiv Klagenfurt, 2/8, f. 290). Prav v območju Zaburka sta v franciscejski katastrski mapl zarisani dve kmetiji s starima imenoma: Cvelfer in Kolarje. Urbarski Mayendorf se omenja v krških fevdnih knjigah vedno kot Magendorf, in to navadno v družbi s kmetijo »bey dem Turen«, dosledno pa vedno v območju Ljubnice. Kraj moramo torej nujno iskati v tem okolju. Oblika imena ter vrstni red v urbarju in v fevdnih knjigah dovoljujeta, da istovetimo to naselje s kmetijama Makovšek, ki ležita v neposredni bližini Turnška v smeri proti Vitanju. — Kmetija »In Via vel am Weg« je morala ležati v pravkar označenem območju nekje ob cesti, ki je peljala iz Konjle čez Vitanje proti Slovenj Gradcu.

V naselju »In der Konatsch« je bilo pet kmetij (W., 257—258). Orožen pravilno domneva v tem imenu kmetijo Konačnik (o. d., str. 466), prav tako postavlja tudi Wiessner te kmetije pravilno v območje Pake. Prva kmetija, ki jo je obdeloval »Mlinšnik«, je istovetna s kmetijo Mlinšek, druga, ki jo je imel »Juri Konatschnik«, je kmetija Konačnik, tretjo je imel v užitku Andrej Braynak in je istovetna s kmetijo Vranjek, četrta je ležala »an der Leitten« in ustreza Rebernikovi kmetiji; prav tako je ležala v tem sosedstvu tudi huba »in der Konatsch«, ki ji je pripadla tudi novina »in Alpe«, ležeča v bližnji Glazutski Planini.

Naslednji »Rakowetz« z dvema kmetijama in novino postavljam z Wiessnerjem v sosednji zaselek Rakovec, severno od Vitanja (W., 258).

Naselje »In Ladin« z osmimi kmetijami (W., 258—259) zajema območje Hudinje južno od Rakovca. Urbarsko ime je ohranjeno kot domače ime pri kmetiji Ledinek. Tudi nekateri kmetje so v urbarju označeni z imeni, ki so se ohranila do danes. »Nicla Stodrasnik« je obdeloval kmetijo Stodržnik, »Andre in Ekker« je užival kmetljo Jegrc. Dve kmetiji je imel »Zwettko Vyscher«; še danes se pravi pri eni od ondotnih domačij pri Ribiču.

V nadaljevanju omenja urbar naselje »Pey der Puechn« s petimi kmetijami (W., 259). V izdaji nelokalizirane kmetije je treba postaviti v Bukovo goro, v zaselek v Ljubnici. Medtem ko поблиže označenega »mansum dictum am Stanes« po razpoložljivih podatkih ne vem točneje opredeliti, je kmetija »dictum bey der Puechn« istovetna s posestvom Bukovnik. ime opustele kmetije »dictum am Steln habet Jensei Gamenik« se je pa do danes ohranilo v nazivu kmetije Kamenik blizu Bukove gore.

Štiri kmetije »in der Deren vel Derebin« (W., 260) postavljam skupno z Wiessnerjem v povirje Dravinje; med njimi omenja urbar domačijo »bey der Tann«.

V nadaljevanju navaja urbar osem kmetij »in parvo Skomer« (W., 260—261), tj. na Zgoranjem Skomarju. Prvo kmetijo »dictum Rappas« je že Kos istovetil s kmetijo Repas (o. d., str. 275). Enako je Kos ugotovil lokalizacijo kmetije »in Winkhel«, tj. Kotnik (o. d., str. 275). Podrobneje nelokalizirani ostajata kmetiji »am Staln« in »mansum desolatum dictum Haintzman«; zadnje moramo iskati v neposredni bližini Kotnika, ki je obenem užival to pustoto, oziroma niže imenovanega Videčnika, ki je bil tudi deležen te opustele kmetije. Pustoto »am Vlerst« je treba postaviti na tla današnje kmetije Slemenjak; kmetija »am Wydes« je pa istovetna s kmetijo Videčnik; za zadnje dve kmetiji je Wiessner ugotovil tradicijo v domačih imenih, ki ju pa ne navaja v slovenski obliki (am Vierst, am Wydes, str. 260).

V naselju »Sub Skomer«, tj. na Spodnjem Skomarju, je bilo osem kmetij in ena novina (W., 261—262). Poblize označeni »mansum dictum am Repp« ostaja še vnaprej žal točneje nelokaliziran. Kmetija, ki jo je obdeloval »Juri Skrillenik«, je istovetna z domačijo Skrlovnik; naslednja kmetija »an der Eben« je kmetija Ravnik. Novline »in Alpe« so lahko istovetne s kmetljo Planšak, medtem ko je kmetija, ki jo je užival »Jakobus Sabernik«, identična z domačijo Završnik.

V naselju »Mersydol«, ki sta ga okvirno lokalizirala že Orožen (o. d., str. 466) in Wiessner (»Mersidol«, str. 262), sta bili dve kmetiji (W., 262). Istovetni sta s posestjo Zadnji in Prednji Mrzdovnik. Eno od teh kmetij je dopolnilno obdeloval Peter, ki je stanoval »am Gupf«, na kmetiji, ki jo je že Kos istovetil z domačijo Vrhovnik (o. d., str. 275).

Kot zadnje naselje v tej vrsti je omenjen kraj »in Vysch« s tremi kmetijami (W., 262). Wiessner istoveti to ime s krajem »Vysch«, severovzhodno od Vitanja (str. 262), medtem ko enači Orožen kraj z Viškovnikom v območju Hudinje (o. d., str. 466). Pri obeh lokalizacijah gre menda za isto, in sicer pravilno lokalizacijo, tj. za kmetije Gornji in Spodnji Bečkovnik ter Hudomal, ki so oddaljene kake pol ure od Skomarja.

V nadaljnjem tekstu omenja urbar 14 kmetij, ki so pripadale arhidiakonu (W., 262—264). Med temi enotami so samo nekatere poblize označene. Med temi je pustota »Ossu enitz«, ki jo Wiessner postavlja v Brezen pri Vitanju (str. 263). Lokalizacija v bistvu drži; isti urbar namreč omenja na drugem mestu kmetijo »in Aychachm dictus des Ossynitsch hueb«, ki jo je obdeloval podložnik Peter iz Trebuhinje (W., 272). Ker je ta kmetija po vsem videzu istovetna z zgoraj omenjeno pustoto, je le-ta ležala v območju Brezna, in to blizu Dobnika oziroma Trebuhinje.

Kmetijo »dictum an der Öderinn« je obdeloval podložnik Vrhovnik (»am Gupf... Peter«). Po vsej priliki je torej ležala v območju Skomarja (gl. zg.). Kmetijo »am Luben« je treba vsekakor iskati ob Ljubnici, vzhodno od Vitanja. Kmetijo »am Prewal« je že Orožen lokaliziral v Prevalje, tj. na sedlo, prek katerega pelje cesta iz Vitanja proti Stranicam (o. d., str. 466); tam je kmetija Pre-

voljniki. Kmetija »am Wertz« utegne biti istovetna z domačijo Oberč, ki leži pri Ljubnici, vzhodno od Vitanja.

V nadaljevanju navaja urbar deset kmetij pod naslovom »predium in s. Martino« (W., 264—265). Wiessner jih lokalizira v »St. Martin bei Gonobitz N Retschach«; vsekakor misli na Zgornje Zreče, kjer je cerkev sv. Martina. Z lokalizacijo se je ukvarjal tudi Pirchegger, ki je kraj pravilno postavil v Smartno pri Slovenj Gradcu.¹⁶ Nato sledi v urbarju »Chrottendorf« s sedmimi kmetijami, ki jih je treba postaviti v Zabjovas, zaselek v Šmartnem, kot je ugotovil že Pirchegger.¹⁷

Urbarski tekst govori dalje o hubah, ki leže v župniji Nova cerkev (W., 265—267). Tri kmetije so bile »an der Goritzen«. Wiessner je našel »Goritzen« kot ledinsko ime pri Novi cerkvi (str. 266). Glede na vrstni red naselij, ki jih urbar neposredno nato omenja, gre za zaselek Gorico, ki spada k vasi Socko.¹⁸ Kraj »underm Rain« z eno hubo je treba iskati na bregu med Gorico in Razdeljem, naseljem, ki ga urbar neposredno nato omenja. »In Bischofshof« je bila ena pustota; Wiessner se z lokalizacijo ne ukvarja, medtem ko istoveti Orožen to ime z nazivom Škoflek pri Novi cerkvi.¹⁹ — V nadaljnjem navaja urbar še dve hubi pri Novi cerkvi, tri ob Hudinji ter štiri »in Pulsach« (W., 267). Medtem ko je zadnje ime že Orožen pravilno lokaliziral v Polže, naselje v neposredni bližini Nove cerkve, išče Wiessner to ime severozahodno od Celja (Pulsach, Gehöft bei St. Florian nordwestlich von Cilli). V neposredni bližini Nove cerkve pri Polžah je iskati pustoto »am Riegel«, za katero so plačevali gospodstvu štirje sosede v Polžah (W., 267).

Med imeni, ki se v nadaljnjem urbarskem tekstu nanašajo na Vitanje (W., 268—270), je oznaka »an der Köttschin«, ki jo Wiessner pušča ob strani, čeprav jo je že Orožen pravilno razrešil s Hočno, potokom pri Vitanju. Podobno je z imenom »an der Lakkén«, s katerim se Wiessner ne ukvarja, medtem ko ga Orožen istoveti z Loko (o. d., str. 467), očitno z Jelševjo Loko, delom Vitanja v smeri proti Celju.

V poglavju o ovčjih stajah se večinoma ponavljajo že obravnavana imena (W., 270—272). Med doslej neomenjenimi imeni je »in Latschnik«, ki ga Wiessner istoveti z Lačno vasjo pri Oplotnici (str. 270); to naselje je vsekakor preveč odmaknjeno od druge krške posesti v vitanjskem uradu; ime je očitno istovetno z Ločnikom, zaselkom na Skomarju. Prav tam je iskati tudi stajo »Wolfsstain«. Med posestniki staj na Skomarju se omenja v urbarju tudi »Petrus am Gelenko«, ki je kmetoval na kmetiji po domače Jelenko. V neposredni bližini tega kmeta je iskati tudi stajo »underm Holtz«. Staja »sub Alpe« je ležala v planinskem območju v okolici Skomarja.

Pripis v urbarju iz 1447, ki govori o zamenjavi dveh kmetij v območju potoka Jesenice, omenja »Mairhof am Prakchenperg«. Mairhof je vsekakor istoveten s Pristovnikom (gl. str. 100), medtem ko imena Prakchenperg, ki mora biti v neposredni bližini Pristovnika, na terenu nisem mogel ugotoviti; Wiessner ga postavlja »im Tal der Jesenica« (str. 272). Ti dve kmetiji sta bili zamenjani za kmetiji »sitis in Haslach et in Aychach«. Medtem ko gre pri drugem posestvu za kmetijo Dobnik (gl. str. 98), enači Wiessner prvo ime s »Hasilach, Gehöft südwestlich von Weitenstein«. Verjetno misli na kmetijo Lešnik, ki leži v tem območju in ustreza urbarski omembi tako glede na lego kot na obliko imena.

Končno naletimo v urbarju iz 1404 še na ime Trebichin (W., 272). Po Wiessnerju naj bi šlo za ledinsko ime Trebuhinja; v resnici gre za naselje tega imena, ki je obsegalo šest kmetij.

Lokalizacijo urbarskih podatkov iz 1404 so večinoma omogočila prav domača imena na kmetijah, ki so izredno trdoživa, saj so se mnoga od njih obdržala skozi dolga stoletja. S to ugotovitvijo je pa nakazan tudi pomen važnega vira — statusov animarum, v katerih so sistematično zbrana vsa domača imena na ustreznem ozemlju. Škoda le, da je ta vir v zadnji vojni pretrpel hude izgube.

OPOMBE

- ¹ I. Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant, VIII. Theil. Das Dekanat Neukirchen.
² H. Wllessner: Gurker Urbare (Bistum und Kapitel) in Auswahl aus der Zeit von 1285 bis 1802. Wien 1951.
³ Zgodovinski časopis 17, 1963, str. 275.
⁴ Landesarchiv Klagenfurt, 2/8, f. 226' iz 1403.
⁵ Prim. M. Kos, o. d., str. 275.
⁶ J. Zahn: Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter. 1893, str. 64.
⁷ Str. 247: wohl aus »Odenhof« hervorgegangen.
⁸ Str. 248: von slow. javor = Ahorn herkommend.
⁹ Landesarchiv Klagenfurt, 2/8, 1413, f. 85': ain huben genant an dem Wetschko; 1458, f. 291: l huben im Wetsko.
¹⁰ M. Kos, o. d., str. 275.
¹¹ Po Orožnu, o. d., str. 465: Posekk.
¹² Landesarchiv Klagenfurt, 2/8, f. 238'.
¹³ Landesarchiv Klagenfurt, 2/8, f. 78, 1412: an der Trebichln V huben.
¹⁴ H. Pirchegger: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte, 1962, str. 215, karta.
¹⁵ H. Pirchegger: Die Untersteiermark, o. d., str. 215.
¹⁶ H. Pirchegger: Die Herrschaften des Bistums Gurk in der ehemaligen Südsteiermark, Archiv f. vaterländische Geschichte und Topographie, 49. Bd. Klagenfurt 1956, str. 12.
¹⁷ H. Pirchegger: Die Herrschaften, o. d., str. 12.
¹⁸ Prim. H. Pirchegger: Die Herrschaften, o. d., str. 12.
¹⁹ I. Orožen, o. d., str. 467; prim. M. Kos, o. d., str. 275.

TOPOGRAFIJA VITANJSKEGA URADA V LUČI URBARJA IZ LETA 1404

Povzetek

Krški urbar iz 1404, ki podrobno razčlenjuje škotijsko posest na Slovenskem Stajerskem in Kranjskem, vsebuje med drugim tudi dragoceno topografsko gradivo, ki ga pa znanost doslej ni temeljito obdelovala, čeprav je urbar doživel že dve izdaji. Prvo izdajo je v izvlečku oskrbel 1893 Ignac Orožen, drugo je dobesedno objavil Herman Wllessner 1951. Če je pri izdaji v izvlečku podrobnejša lokalizacija v glavnem odpadla, je bila le-ta zanemarjena tudi v izčrpnih tekstnih izdaji. S pritegnitvijo katastrskih map, statusov animarum, krške fevdne knjige iz 15. stoletja ter na terenu zbranega gradiva je bilo mogoče večji del urbarskih topografskih oznak točno lokalizirati.

DIE TOPOGRAPHIE DES AMTES VITANJE IM LICHTE DES URBARIS AUS DEM JAHRE 1404

Zusammenfassung

Das Gurker Urbar aus dem Jahre 1404, das ausführlich den Bischofsbesitz in Untersteiermark und Krain darstellt, enthält neben anderem auch wertvolles topographisches Material, das bis jetzt jedoch wissenschaftlich nicht gründlich bearbeitet wurde, obwohl das Urbar schon zwei Ausgaben erlebte. Die erste, die eigentlich nur ein Auszug ist, besorgte im J. 1893 Ignac Orožen; die zweite, wortgetreue Hermann Wllessner im J. 1951. Wenn in der ersten, abgekürzten Ausgabe die genauere Ortsbestimmung im großen und ganzen ausgefallen ist, so wurde sie auch in der zweiten ausführlichen wortgetreuen Ausgabe vernachlässigt. Auf Grund der Katastralmappen, der Status animarum, des Gurker Lehenbuches aus dem 15. Jahrh. und des an Ort und Stelle gesammelten Materials wurde ermöglicht, den größten Teil der topographischen Benennungen des Urbars genau zu lokalisieren.

SAVINJSKI ARHIDIAKONAT IN NJEGOV KONEC

I

Struktura cerkvene organizacije se s stoletji ni mnogo spreminjala. Škofija in župnija sta ostali osnovni organizacijski enoti od začetka do danes. To sta dve vreteni, na katerih teče cerkveno življenje. Vsi drugi nadrejeni, podrejeni in vmesni členi te organizacije so imeli sicer vedno svoje odmerjeno področje in z njim določene pravice in dolžnosti, toda z življenjem ljudstva niso imeli neposrednih stikov.

Zanimivo je, da je ob koncu 18. stoletja izpadel iz te cerkvene organizacijske verige vmesni člen, ki je imel skoraj demokratične obrise. To so bili arhidiakonati, v katere so bile do tedaj razdeljene starodavne, obsežne nadškofije.

Arhidiakon je bil prvotno, od 4. stoletja dalje, tisti diakon pri škofijskih cerkvah, ki je načeloval drugim diakonom in nižjemu kleru. Bil je navadno član stolnega kapitlja, upravljal je škofijsko premoženje, pomagal je škofu pri oskrbi revežev, imel je nadzorstvo nad duhovniškimi pripravniki. Ščasoma je postal najvidnejši zastopnik in pomočnik škofa pri upravljanju škofije. Iz te delegirane oblasti se je v 9. stoletju razvila v Franciji in Nemčiji posebna duhovniška stopnja. Ker v oddaljenih in težko dostopnih pokrajinah škofij niso več postavljali pokrajinskih ali kornih škofov, so to mesto zavzeli arhidiakoni. Kakor pravi dr. Miklavčič, so arhidiakonli spadali v vrsto hierarhov, tj. cerkvenih vladarjev.¹ Cerkevna oblast, ki so jo imeli arhidiakoni, je bila redna in ne poverjena. Višek njihove oblasti je bil v 12. in 13. stoletju, ko so jim dodelili odrejena okrožja. Kjer so bile škofije preobsežne in težko pregledne, bi bilo naravno in v dušnopastirskem pogledu potrebno, da bi na takem preobsežnem ozemlju ustanovljali nove škofije. Tega pa niso storili, ker je tedaj veljalo škodljivo načelo, da škof tem več velja, čim večji teritorij ima. Zato so vsa škofijska območja razdelili v nadzorna okrožja, v arhidiakonate. Ta okrožja so vodili arhidiakoni, ki so bili navadni duhovniki, brez škofovskega posvečenja. Prvotno jih je volila duhovščina sama.² Vsa prizadevanja, da bi duhovščini to pravico odvzeli, so ostala dolgo brezuspešna.³ Ti nadzorniki cerkvenega življenja so bili izbrani osebno, zato arhidiakonska čast ni bila vezana na določeno župnijo. Tako so v nekdanjem savinjskem arhidiakonatu opravljali to službo različni župniki, npr. v Laškem, Konjicah, Braslovčah, Vidmu, Starem trgu, na Ponikvi, v Celju itd. Šele ko so začeli škofje sami imenovati arhidiakone, je ostala ta čast pri določeni župniji. Savinjski arhidiakoni so bili od l. 1715 do konca stalno celjski opati, arhidiakoni za ozemlje med Dravo in Muro pa so imeli svoj sedež od l. 1686 v Strassgangu pri Gradcu.

Slovensko ozemlje sta si po l. 811 cerkveno delila salzburska nadškofija in oglejski patriarhat. Jasno je, da iz teh oddaljenih središč ni bilo mogoče duhovno obvladati tako razsežnih pokrajin. Poleg tega sta tako oglejski patriarh kakor salzburski nadškof bila tudi posvetna vladarja. Imela sta zato tudi državniške dolžnosti. V Salzburgu so se že tega zbal, da bi se njihovi korni ali pokrajinski škofi v Karantaniji osamosvojili, in so to ustanovo sredi 10. stoletja odpravili. Ko je bilo misijonsko delo v glavnem dokončano in so na misijonskih postajah nastajale župnije ter so tudi drugod gradili nove cerkve, je v 11. stoletju nujnost prisilila tako Salzburg kakor Oglej, da sta podrejeno območje razdelila na manjše enote in okrožja. Ta okrožja so imenovali arhidiakonate. Salzburska nadškofija je bila na takratnem slovenskem ozemlju razdeljena

v naslednje arhldiakonate: arhldiakonat v Zgornji marki, spodnjekoroški arhldiakonat, ki je obsegal sedanjo Koroško severno od Drave, in arhldiakonat v Vzhodni marki, ki je vključeval tudi Maribor, Ptuj in Veliko Nedeljo. Oglejski patriarhat pa so na našem območju razdelili v pet arhldiakonatov: v koroški ali podjurski arhldiakonat južno od Drave, v savinjski, ki je obsegal Spodnje Štajersko do Drave, v gorenjski, ki je vključeval tudi Ljubljano, v dolenski, ki se je imenoval arhldiakonat Slovenske marke, in v tolminski, ki je imel od 16. stoletja dalje svoj sedež v Gorici. Izmed oglejskih patriarhov je bil z našimi kraji najbolj povezan Bertold (1218—1251), ki je pogosto prebival v Starem trgu, postavil v Slovenj Gradcu cerkev v čast sv. Elizabeti, svoji nečakinji, in hotel l. 1237 v Gornjem gradu ustanoviti posebno škofijo, kar bi bilo za naš narodni in cerkveni razvoj velikega pomena. Do uresničenja te zamisli pa ni prišlo. Pač pa so nastale na slovenskem ozemlju manjše škofije: l. 1072 krška, ki so ji določili obseg šele 60 let pozneje, l. 1218 sekovska, l. 1228 lavantlinska in l. 1462 še ljubljanska. Vse te škofije so imele le neznatne obsege in so bile nekakšni otoki (enklave) na celotnem teritoriju. Zato so arhldiakonati obstajali dalje ter so prenehali šele s preureditvijo škofijskih mej, ki jo je zasnoval Jožef II. že l. 1782, odredil l. 1788, potrdil pa papež Pij VI. l. 1788.

Arhldiakon sicer ni mogel prevzeti vseh škofovih dolžnosti, saj je bil navaden duhovnik brez škofovskega posvečenja, vendar so bile njegove kompetence zelo velike. Pristojnosti, ki jih imajo današnji dekanj, z nekdanjimi arhldiakonskimi sploh ni mogoče primerjati. Njihovo delovno območje pa je bilo krajevno in časovno zelo različno. Zato ni čudno, da tožl salzburška sinoda l. 1549, da nimajo arhldiakonj povsod iste oblasti in da je zaradi tega potrebno, da jim škof pismeno določi njihovo pristojnost. Vendarle pa je bil arhldiakon najpomembnejši škofov pomočnik, »oculus et manus episcopi« (oko in roka škofova). Njegova prva dolžnost je bila, da je moral paziti na cerkveno disciplino. Zato je moral nadzirati duhovščino in bogoslužje svojega okrožja in o tem poročati pismeno patriarhu ali nadškofu. Da je to lahko storil, je, moral obiskovati posamezne župnije, razglašati nadpastirjeve odločbe in poskrbeti, da so se te odločbe tudi izvajale. Ker so v srednjem veku župniki večinoma sami pripravljali kandidate za duhovniški poklic, je moral arhldiakon ugotavljati, ali so ti kandidati sposobni in vredni duhovniške časti, da jih je lahko poslal nato k škofu s priporočilom v posvečitev. Soodločal je pri podelitvi župnij in sam podeljeval beneficije. (Beneficiji so bili cerkvene ustanove, povezane z duhovniško službo.) Moral je dati svojo privolitev, če je bila župnija na njegovem območju nanovo inkorporirana ali utelešena kakšnemu samostanu ali kateri drugi cerkveni ustanovi. Urejati je moral dopuste in dovoljevati krajše odsotnosti dušnih pastirjev. Razsojati je moral v sporih, nastalih med duhovščino. Smel je celo izrekati kazni nad duhovniki (suspenzije, ekskomunikacije). Imel je pravico razglašati interdikte, tj. prepovedi verskih obredov v posameznih krajih. Nekateri arhldiakoni so tudi določali takse za verske obrede. Tako je v oglejskem arhivu ohranjeno pismo iz l. 1495, s katerim patriarh Nikolaj Donati grozi savinjskemu arhldiakonu Valentinu Fabri, ki je bil konjski župnik in prošt v Doberli vasi, z izobčenjem, ako ne zniža pristojbin za cerkvene pogrebe v Gotovljah.⁴ Vsako leto je moral arhldiakon sklicati duhovščino svojega območja na tako imenovane sinode. O sinodah savinjskega arhldiakonata pravi Orožen v »Celski kroniki«: »Župniki te vikše diakonije so se vsako leto teden pred Duhovim v Celi sbrali, kjer so najprej mertvaško opravilo za rajnimi celskimi grofi ino rajnimi avstrijskimi nadvojvodi opravljali, mešo, kojo je vikši diakon pel, služili ino potem latniski govor vikšega diakona poslušali. Po končanem cerkvenem opravilu so imeli vselej v apltji svoje duhovsko posvetovanje.«⁵

Ker je bil arhldiakon nekak posrednik med škofom in ljudstvom, je bila njegova najpomembnejša dolžnost in pravica, da je prirejal cerkvene skupščine. Te skupščine so se imenovalae placitum Christianitatis (sočba krščanske občine) ali pa tudi ecclesia (zbor). Na določen dan je sklicel vernike ene ali več župnij. Ti so se zbrali hkrati s svojo duhovščino v cerkvi ali pred cerkvijo. Po prihodu je pregledal najprej cerkev in cerkvena poslopja, ugotovil, v kakšnem stanju je cerkvena oprema in all se v redu upravlja cerkveno premoženje. Nato so prišli na vrsto duhovniki. Zanimati se je moral za njihovo življenje, kako opravljajo svoje dolžnosti in kako je z duhovniškimi pripravniki. Naslednji del njegovega uradnega obiska je veljal vernikom, ki so bili zbrani v cerkvi ali pred cerkvijo, na pokopališču. Ako se kdo ni odzval povabilu in ni mogel

opravičiti svoje odsotnosti, ga je zadela cerkvena kazen izobčenja. Arhidiakon je bodisi sam ali pa po duhovniku, ki ga je spremljal, imel ljudstvu nagovor, v katerem je razložil namen sestanka. V svoji »Geschichte der Diözese Seckau I« navaja dr. Tomek dva taka govora, ki sta povzeta po Codeksu Lamberti.⁶ Oba sta značilna za srednjeveško gubernštvo in oba pripravljata vernike na to, da bi se javno in iskreno obtožili svojih splošno znanih grehov, tj. takih prestopkov proti veri, morali in cerkvenemu redu, quae manifesta sunt et ad aures et notitiam aliorum pervenerunt (tj. pogrškov, ki so bili očitni in so že prišli do ušes in vednosti drugih ljudi). Taki grehi so bili npr. zakonolomstvo, kriva prisega, oduševstvo, goljufija, oskrunjenje cerkvenih prostorov itd. Skrivni grehi niso spadali v območje te javne sodbe, pač pa se jih je bilo treba obtožiti pri spovedi. Nad javnimi prestopki je arhidiakon po posvetovanju z izvoljenimi prisledniki izrekel sodbo in razglasil kazen. Tako so v srednjem veku med ljudstvom vzdrževali krščanski red in disciplino.

Savinjski arhidiakonat je obsegal slovensko ozemlje med Savo in Dravo, ki je spadalo pod oglejskega patriarha. Na drugi strani Save sta bili njemu podrejeni župniji Svibno in Radeče, ki sta prvotno pripadali župniji Laško ter Dobovec pod Kumom. V listini iz l. 1323 so našteje na ozemlju tega arhidiakonata tele dušnopastirske postojanke: samostani Žiče, Jurklošter, Gornji grad in Studenice ter komenda na Polzeli, župnija Hoče, Laško, Konjice, Škale, Pilštanj, Braslovče, Slivnica (pri Mariboru), Nova cerkev, Rogatec, Vldem, Svibno (sedaj v ljubljanski škofiji), Ponikva, kapele sv. Jurija v Gotovljah, sv. Lovrenca na Dravskem polju, Polskava in Šmartno pri Šaleku. Slovenjgraško okrožje je spadalo tedaj v podjunski, tj. južnokoroški arhidiakon. Župnija Zavreče je bila še pod zagrebško škofijo.⁸ Pred ukinitvijo l. 1789 pa je savinjski arhidiakon obsegal že osemdeset župnij in duhovnih oskrbovališč vključno s številnim inkorporacijam raznih prazupnij na tem ozemlju.⁹ Iz arhidiakonovega območja so bile namreč vedno izvzete tiste župnije, ki so bile utelešene ali inkorporirane kakor cerkveni ustanovi. V srednjem veku so iz gospodarskih razlogov raznim samostanom, škofijam in kapitljem dodeljevali ali inkorporirali donosnejše župnije, ki so morale nato del svojih dohodkov odstopati tem ustanovam. Če je bila ta vključitev ali inkorporacija popolna, je morala odslej dotična ustanova skrbeti za dušnopastirstvo in duhovništvo tiste župnije. Pri nepopolni inkorporaciji pa je sprejemala samo dohodke. Mnogo prazupnij na našem ozemlju je bilo inkorporiranih, npr. Zalec l. 1256 samostanu Stična, Sv. Lovrenc na Pohorju l. 1257 samostanu v Št. Pavlu na Koroškem, Videm l. 1374 samostanu v Kostanjevici, Ponikva l. 1493 kolegialnemu kapitlju v Novem mestu itd. Iz arhidiakonovega nadzorstva so bile izvzete tudi vse tiste župnije, ki so sčasoma nastajale na teritoriju teh vključenih župnij.

Savinjski arhidiakon se je imenoval archidiaconus Sauniae, pozneje tudi archidiaconus vallis Savinae et campi Dravi (archidiakon Savinjske doline in Dravskega polja). Orožen misli, da je bil ta arhidiakonat v 16. stoletju razdeljen v dva, v savinjski in dravski.⁹ Pirchegger se sprašuje, ali ni to pomota.¹⁰ Gotovo pa je, da sta savinjski in podjunski arhidiakonata imela od časa do časa skupnega arhidiakona. Prav tako je bilo tudi v drugih arhidiakonatih. Že omenjeni Valentin Fabri, ki je pokopan v Konjicah, je bil hkrati savinjski in podjunski arhidiakon, znani Polidor de Montagnana pa obenem savinjski, gorenjski in dolenski arhidiakon. Najstarejši po listinah ugotovljeni savinjski arhidiakon je bil Bertold, župnik pri Sv. Pankraciju v Starem trgu. Naveden je kot priča na neki žički listini iz l. 1173.¹¹ Zadnji je bil celjski opat Peter Anton Sagher pl. Weissenhaus, ki je opravljal to službo od l. 1786—1789, torej tri leta pred ukinitvijo arhidiakonata.¹² Žal nam ni znana celotna vrsta teh cerkvenih dostojanstvenikov. Kolikor nam je znanih, je izkopal njihova imena v arhivu patriarhata v Ogleju oziroma v Vidmu (Udine) neprekosljivo delavni Ignac Orožen. Po njem jih je povzel dr. Kovačič v svojo Zgodovino lavantinske škofije (Maribor 1928).

Savinjski arhidiakonat je bil najbolj oddaljen od oglejskega cerkvenega središča. V listini (breve) papeža Gregorija IX, izdani 3. aprila 1238, beremo, da se je oglejska škofija razprostirala do ogrske meje in da je bilo sem v naše kraje kar deset dni hoda. Če upoštevamo še srednjeveške prometne težave, si lahko mislimo, kako slaba je bila komunikacija med patriarhom in duhovščino. Politična napetost med Avstrijo in beneško republiko pa je sploh pretrgala vse zveze. Res je imel patriarh na avstrijski strani svoje namestnike ali vikarje, ki so bili navadno škofje v Pičanu v Istri. Vendar je bil arhidiakon najvidnejši predstavnik cerkvene oblasti v slovenskih pokrajinah,

ker je vzdrževal stike z duhovščino in ljudstvom. Vsa cerkvena uprava je bila skoraj izključno v njegovih rokah. Šele l. 1751 je bil oglejski patriarhat odpravljen in ozemlje savinjskega arhidiaconata je prevzela goriška nadškofija. Ta je arhidiaconate pridržala. V listini, izdani v goriški metropoliji celjskemu opatu dne 22. avgusta 1787, beremo: *Dilecto archidiacono nostro* (našemu dragemu arhidiaconu)¹³ Jožef II. je po štiriletnem posvetovanju l. 1786 spremenil škofijske meje in takrat so arhidiaconati odpadli. Ker pa se je izvedba Jožefovih odredb zavlekla do konca l. 1789, je ob koncu tega leta dejansko prenehal večstoletni savinjski arhidiaconat. Zadnji savinjski arhidiacon Peter Anton Segher pl. Weissenhaus se je zaradi tega pritožil pri cesarju, vendar ni imela njegova pritožba nobenega uspeha.

II

Po arhivskih virih bomo opisali življenjsko pot zadnjega savinjskega arhidiacona, ker nam ta v dramatični luči osvetljuje posledice jožefinske reforme v naši domovini.

Peter Anton Segher pl. Weissenhaus je bil rojen l. 1731 v Zminju v Istri kot sin starodavne plemiške rodbine. Teološke študije je opravil na Dunaju. Sematizem lavantinske škofije iz l. 1796 ga imenuje doktorja bogoslovja. Dopis dunajske univerze z dne 10. decembra 1965 št. 991/65 pa pravi, da doktorata ni pridobil, pač pa je dosegel akademski naslov bakalavreata, ki je bil nekdanj prva stopnja akademskega dostojanstva (*Matricula facultatis theologicae Viennae 1611, ff, p. 158*). Ko je postal duhovnik, je bil nekaj časa spovednik pri sv. Petru na Dunaju, nato pa je služboval v domačih krajih. Dvanajst let je bil v službi škofa Antona pl. Piccardi v Pičanu, kjer je po njegovi premestitvi v Senj postal kapitularni vikar. Jožef II. pa je l. 1786 škofijo v Pičanu, najmanjšo na avstrijskih tleh, združil s tržaško, odpravil za kazen nadškofijo v Gorici in sedež združenih treh škofij (Pičan, Trst, Gorica) preselil v Gradiško. Kako je po ukinitvi škofije v Pičanu Segher prišel v Celje, se da razbrati iz dopisa, ki ga je poslala

dvorna pisarna v Gradcu dne 14. aprila 1785 bivšemu pičanskemu škofu Piccardiju. Pismo se glasi v prevodu:

Bivšemu kapitularnemu vikarju v Pičanu Antonu Petru Segherju prepuščamo kot nadvse zaslužnemu duhovniku na izbiro, ali hoče prevzeti v Pičanu nadalje obstoječo službo kurata (officium curatum) ali pa si izbere kako drugo prosto župnijo. Lahko pa zasede tudi katero izmed na novo ustanovljenih župnij, če misli, da bi jo lahko upravljal z ozirom na obvladanje jezika. Eno ali drugo mu je na njegovo prošnjo mogoče podeliti brez razpisa (konkurza). O tem bo tukajšnji gubernij obvestil dvor. To sporočilo se daje na znanje gospodu škofu na njegovo resolucijo, ki smo jo tukaj prejeli 28. marca, z naročilom, da o tem obvesti kapitularnega vikarja Petra Antona Segherja.¹⁴

Istega leta v jeseni je umrl celjski opat in arhidiakon Savinjske doline in Dravskega polja dr. Martin Ferdinand Bartholotti, ki je bil po rodu iz Šmarja pri Jelšah. V smislu zgornjega dopisa se je Segher javil pri guberniju s prošnjo za to mesto. Patron celjske župnije je bil deželni knez. Zato je dvorna pisarna v Gradcu dne 17. avgusta 1786 predložila (prezentirala) stolnemu kapitlju v Gorici Segherja v imenovanje za mestnega župnika v Celju. Ta predlog kaže dve značilnosti. Prvič navaja, da predlaga Segherja po ukazu dvorne pisarne avstrijskega cesarja z dne 7. avgusta t.l., kar dokazuje, da je bil Segher tedaj na dvoru še persona grata (priljubljena oseba). Drugič predlaga v imenovanje novega celjskega župnika goriškemu stolnemu kapitlju. Nadškofijski sedež v Gorici v tistem času ni bil zaseden. Nadškof Rudolf Jožef grof Edling, ki je tedaj še živel, ni hotel razglasiti naredb Jožefa II., ker so posegale v cerkvene pravice. Zato so ga poklicali na Dunaj pred posebno komisijo, ki ga je prišla, da se je odpovedal nadškofiji. Ker ni bil imenovan njegov naslednik in ker valdne odredbe o spremembi škofijskih mej še tudi niso bile izvedene, je uprava v goriški nadškofiji prešla na kapitularnega vikarja. To je bil Matija Godina, ki je na poziv izvršil imenovanje Segherja za mestnega župnika v Celju dne 19. septembra 1786. Novi župnik je istega leta 17. decembra nastopil službo.

Vendar začetnih formalnosti še ni bilo konec. Ker je z mestno župnijo v Celju povezana čast opata, je moral Segher zaprositi za umestitev (benedikcijo) za opata. Za to uslugo je zaprosil lavantinskega škofa Vincenca Jožefa Schrattenbacha, ki takrat še ni imel nobene oblasti nad Celjem. Bil pa je ta škof med svojo duhovščino zelo priljubljen. Jožef II. je sicer 1. maja 1785 sklenil, da premosti škofijski sedež iz Št. Andraža v Labotski dolini v Celje, a škof Schrattenbach se je prestestitev odklonil. Zaradi jožefinskih reform je 1. 1700 celo resigniral na škofijsko mesto ter odšel za stolnega prošta v Salzburg. Segherjevi prošnji pa je lavantinski škof ugodil, vendar ga je pozval, naj poprej predloži privolitev svoje, tj. goriške nadškofije in pa ustanovno listino celjske opatijske. Ko je bilo tudi to opravljeno, se je izvršilo slovesno dejanje umestitve v Št. Andražu 18. novembra 1787. V polni stolni cerkvi je moral Segher ob asistenci stolnega prošta Fr. Messnerja in dravograjskega prošta Pavla Fr. Fabris prisesti zvestobo in pokorščino ne lavantinskemu, ampak goriškemu škofu in njegovim naslednikom. Listine o tem umeščanju so ohranjene.¹⁵ Priložen je tudi breve, s katerim papež Klement XIII. na prošnjo celjskega župnika Martina Jožefa Sumpichlerja dne 15. januarja 1761 prenaša opatijsko čast iz nadžupnije Sv. Martina pri Slovenj Gradcu na celjsko župnijo. Na to listino je pripisal gubernij svoj placetum regium, svojo odobritev s temle besedami:

Temu papeževemu indultu (indult pomeni isto kot privilegij) se podeljuje placetum regium, kolikor po vsebini ne nasprotuje deželnoknežji pravičnosti in predpisom v smislu odloka c. kr. dvorne pisarne z dne 18. julija t. l. Ex consilio caes. Regii Gubernij I. A. Graz 2. Aug. 1787. Podpis: Jos. v. Wlser zu Ehrenhoffen.

Ta pripomba močno osvetljuje takratni oblastni etatizem.

Segher, ki je bil, kakor vse kaže, ambiciozen mož, je imel sedaj zadoščanje. Ni bil več kapitularni vikar v Pičanu, v tej starodavni, a najmanjši škofijski prestolnici na avstrijskih tleh. Postal pa je infuliran (infula je škofovska mitra, ki jo sme nositi tak dostojanstvenik pri določenih obredih) opat v Celju. Obenem pa je bil tudi arhidiakon za Savinjsko dolino in Dravsko polje.

Toda arhidiakonski službi so bili že šteti dnevi. Dne 7. marca 1788 je papež Pij VI. potrdil novo razmejitev škofij v Avstriji in celjsko okrožje je pripadlo lavantinski škofiji. S to razmejitvijo so odpadli tudi vsi arhidiakonati na avstrijskem ozemlju in prišle

so do veljave dekanije. Cerkveno upravno obsega dekanija okoli deset župnij, ki jih vsako leto nadzira od škofa imenovani dekan. Že 1. febr. 1787 sporoča gubernij lavantinskemu škofu, da ni potrebno, da bi bil dekan vedno pri isti župniji. To službo je po njegovem mnenju mogoče podeliti najvrednejšemu župniku v okraju. Ozirati pa se je treba na to, da bo ta služba povezana s kakšno donosnejšo župnijo, ker sama ne bo prinašala nobenih dohodkov, pač pa priložnosne izdatke.¹⁶

Ko je bila nova razmejitev škofij izvedena, je lavantinski škof Schrattenbach sklical dne 2. septembra 1789 v Celju vse dekane iz štajerskega dela svoje škofije in jim v posebnem nagovoru razložil, kako je zamišljena nova cerkvena organizacija na priključenih delih goriške in ljubljanske škofije. V glavnem je šlo za razdelitev v dekanate, za način dostave škofijskih agend in za red pri službi božji. Ob tej priložnosti je zadnji savinjski arhidiakon zvedel, da vnaprej ne bo več arhidiakon, temveč navaden dekan. Škof Schrattenbach pa je poznal človeško dušo in je vedel, da je lahko tudi že sam častni naslov spodbuda za delo. Zato je Segherju pustil naslov »nadduhovnik« (Erzpriester). Še sam si je naslednje leto, ko se je odpovedal škofiji in postal stolni prošt, kupil naslov kneza. Vendar Segherja ta naklonjenost ni pomrlila. Doživel je pač že drugi udarec v življenju. Najprej je v Pičanu izgubil mesto kapitularnega vikarja, sedaj pa je bil razrešen arhidiakonata. Če to dvoje upoštevamo, naj bo bolj razumljiv korak, ki ga je storil naslednje leto.

Dne 6. avgusta 1790 se je cesarju pritožil proti svojemu škofu, ki je bil tedaj že Gandolf Ernest grof Kilenburg, da ga je oropal njegovih prejšnjih pravic in da mu je naložil taka bremena, ki jih ne more nositi. V pritožbi pravi, da je bil dvanajst let škofijski vikar v Pičanu, da je svojo službo opravljal v splošno zadovoljstvo, da je zato žel pohvalo z najvišjega mesta ter je bil zaradi svojih zaslug povišan do nadduhovniške časti v Celju, kjer je doslej skoraj tri leta, kakor da bi bil generalni vikar, vodil enajst dekanij. Sedaj ga je pa lavantinski škof ponižal na navadnega dekana in ga obvezal, da mora vse škofijske razglase trikrat prepisovati in jih pošiljati dalje v Novo cerkev, v Št. Jurij in Pištajn. Cerkvene zbirke za centralno semenišče v Gradcu (alumnaticum), za verski fond, za razne pogorelce itd. mora za vso škofijo dostavljati v Gradec, kjer bi bilo skoraj potrebno, da nastavi zase posebnega agenta. Dalje prosi cesarja, naj vrne prejšnjo neodvisnost dekanom in drugi duhovščini. Nato preide do jedra pritožbe: »V tem slovenskem okrožju, in sicer v mestu Celju, je nujno potreben urad, ki bi ga vodil arhidiakon ali škofov vikar, in sicer iz tehle razlogov: ordinariat je zelo oddaljen, poseben jezik, udomačenje kranjskih duhovnikov (iz priključenih dekanij Gornji grad, Braslovče, Škale in Pištajn), odpravljanje raznih zbirk (collectationes), posebno pa zaradi takojšnjega razglašanja državnih uradnih propisov, za kar bi pri splošni brezbrizičnosti morala biti zavezana posebna oseba.«¹⁷

Kako naj si razlagamo to pritožbo? Iz celotne vsebine je jasno, da je nastala bolj iz osebnih kakor stvarnih razlogov. Ponižanje je psihično težje breme kakor pa na primer izguba materialnih vrednot. Segher pa je poleg tega čutil resnično zaupanje do cesarja, ki mu je prvič izgubo generalnega vikariata nadomestil s častjo celjskega opata. Zato je pričakoval, da se bo tudi sedaj »z dobrotljivimi očmi ozrl nanj in na potrebe kraja in da ga bo rešil stalnega ogrožanja ordinariata«.

Dvorna pisarna je seveda Segherjevo pritožbo poslala škofijstvu v izjavo. Ordinariat se v svojem odgovoru ni zavzel ne za zopetno vpostavlitev arhidiakonata ne za Segherja, kar je po takih izbruhih razumljivo. Poklical je tožnika na zagovor. Kako je bilo pri tem zaslišanju, se da sklepati iz pisma, ki ga je Segher na povratku v Celje napisal v Vitanju in poslal stolnemu proštu Francu Messnerju v Št. Andraž dne 19. septembra 1790. V pismu pravi, da je zaradi svoje zablode ponovno prosil škofa za odpuščanje per viscera misericordiae Dei nostri (pri najprisrčnejšem usmiljenju našega Boga), da pa se ne more umiriti in potolažiti, da ne more uživati nobene hrane, da pričakuje, da ga bo vsak čas zadela kap, da bi bil raje mrtev kakor živ in da naj takoj sporočijo, če mu mislijo odvzeti celjsko župnijo. Poleg tega prosi, da bi smel začasno odpotovati v Gradec ali na Dunaj. — Res je odpotoval v Gradec. Po povratku pa je poslal ponovno vdanostno izjavo ordinariatu.¹⁸

Polomlja s pritožbo na cesarja in pot v Gradec sta mu prinesli novo spoznanje. Ni več iskal opore pri vladnih krogih. Njegova južnjaška narava pa se ni umrla; postal je zagrenjen protijožefinec. To njegovo razpoloženje na eni strani in takratna uradna usmerjenost na drugi sta nujno povzročili napetost med njim in krajevnimi

predstavniki oblasti. Ko se jim nekoč ni dovolj slovesno vedel pri nekem pogrebu in ni izpolnil njihovih naročil, je okrožni urad (k. k. Kreisamt) v Celju sestavil pritožbo zoper njega in jo poslal guberniju v Gradec. O tej pritožbi je gubernij obvestil škofijstvo dne 18. avgusta 1795 s pozivom, da naj določi svoje komisarje, ki bodo obenem z zastopniki gubernija vodili preiskavo proti Segherju. Škofijstvo je določilo Petra Babnika, dekana v Braslovčah, in dr. Josipa pl. Jakomini, dekana v Novi cerkvi. V preiskavi pa so obdolžitve proti Segherju zvedenele in stvar ni imela hujših posledic. Ker pa so vse točke te obtožbe značilne za tedanji čas, jih v celoti navajamo. Segherja tožijo: 1. da je za dušnopastirsko službo v Celju nesposoben. 2. Ob nekem jubileju je v nemški pridigi grajal krajevne predstavnike oblasti. 3. Pri omizju je v navzočnosti več oseb trdil, da nobena žena v Celju ni zvesta svojemu možu in da je cesar Jožef II. zaradi svojih odredb na dnu pekla. 4. Ne obvlada dobro niti nemškega niti slovenskega jezika in njegove pridige povzročajo splošno posmehovanje. 5. Ne sodeluje pri izvedbi deželnih odredb, ne spodbuja občine k sodelovanju pri ubožnem zavodu, ne priporoča na prižnici šolskega pouka, ne svari množic pred škodljivimi predsodki. 6. Ko je njegova nečakinja ležala hudo bolna v župnišču, so ga opozorili, naj ji podeli sv. zakramente za umirajočo. Na to opozorilo je odvrnil: Če bi moja nečakinja tudi umrla brez zakramentov, bom zaradi tega že sam dajal odgovor pred Bogom. 7. Na državni praznik je pri maši izpustil Glorijo. 8. Pri natančni preiskavi bi mu bilo mogoče dokazati trgovanje z mašami. 9. Nekatere pri okrožnem uradu zaslišane priče so izjavile, da bi lahko pri preiskavi, za katero prosijo, navedle zanj še nekatere druge prestopke. 10. Tudi o mestnem vikarju Francu Schennerju pravijo, da zaslišuje služinčad in povzroča s tem nemir med meščani, razdore med zakonci in da mu je zato vstop v nekatere hiše zabranjen.

Ta obtožba nam zgovorno priča, za kaj vse se je takrat zanimal okrožni urad. Lahko si mislimo, da na Segherja ni vplivala pomirjevalno.

Toda težave so se v njegovem življenju kar vrstile kakor verižna reakcija. Jožef II. je izdal tudi odredbo, da naj se podružne cerkve, kolikor je mogoče, opustijo in naj se uporabijo za druge namene. Kjer so to odredbo uresničili, je zavladalo med ljudstvom veliko razburjenje. Dne 30. oktobra 1797 pa poroča Segher škofijstvu:

»Po svoji dolžnosti obveščam naslov, da je tukajšnjil okrožni urad ukazal vikarju takoj izpraznliti podružno cerkev sv. Maksimilijana, celjskega patrona, okoli katere je pokopališče. Z ugovarjanjem proti temu postopku nisem ničesar dosegel. Cerkev so že isti dan uporabili za vojaško skladišče sena, čeprav sem jim predlagal druge prostore, katerih tukaj ne manjka za podobne namene (vojašnice, privatna skladišča!). S to cerkvijo je povezana ustanovna sv. maša, ki se mora opravljati vsak teden. Župljani so zaradi tega postopka zelo vznemirjeni, ker se s tem zasmehuje vera in ker ni bilo za ta ukrep nobene nujne potrebe. Bog ve, kako dolgo bo to onečaščenje cerkve trajalo.

V župnišču so že štiri tedne vojaške pisarne in štirje konji, tako da nimam miru ne podnevi ne ponoči, medtem ko so druge meščanske hiše nezasedene. Nameraval sem se pritožiti na višji deželni urad, toda okrožni urad mi je to preprečil. Zato moram z vsem potrpeti.«¹⁰

Skozi Celje se je tedaj premikala francoska vojska. Nekaj časa so bili v mestu Francozi, potem zopet Avstrijci. Cerkev sv. Maksimilijana je bila profanirana 34 let. Šele leta 1831 jo je mestna občina zopet uredila in izročila v bogoslužne namene.

Še hujše pa je bilo za Segherja naslednje leto. 5. aprila 1798 je izbruhnil požar v bivšem minoritskem samostanu, v katerem je bila vojaška bolnišnica. Na podstrešju je bilo nekaj streliva, zaradi katerega se je ogenj razširil na vse mesto. Nepoškodovanih je ostalo samo trinajst hiš, ki so bile pokrite z opeko. Bilo je več smrtnih žrtev. Tudi minoritska cerkev Matere božje in župna cerkev sv. Danijela sta pogoreli. Ogenj je uničil župnišče. Opat Segher se je nastanil v gostilni »Pri soncu«, kaplani pa zunaj mesta pri podružnici sv. Duha, kjer so dalj časa opravljali cerkvena opravila.

Segher je bil tedaj star že 67 let. Življenje ga je obsipavalo z neuspehi in nesrečami. Ko poroča ordinariatu o škodli, ki jo je napravil požar, pravi, da si po toliko križih, ki so mu bili usojeni v Celju, želi samo eno, namreč, da bi se lahko spet vrnil nazaj v svojo domovino, v Istro. Zato je 20. aprila 1798 pismeno sporočil dvorni pisarni svojo resignacijo na celjsko župnijo. A še z odpovedjo župniji ni imel sreče. Gubernij, pri katerem se je takrat stekalo veliko premoženje iz ukinjenih in zaple-

njenih samostanov, se je zbal za 800 forintov, ki jih je Segher zahteval kot letno pokojnino. Odredil je, naj se mu pokojnina izplačuje iz dohodkov celjske župnije, pri kateri naj se nastavi samo administrator, ki bo hasnoval le polovico nadarbinskih dohodkov. Po dolgih posvetovanjih so mu res dali v pomoč upravitelja Franca Hobelnika, župnika v Gotovljah. Sele po ponovnih prošnjah in opominih so ga upokojili, nato pa se je preselil k svojemu nečaku dr. med. Antonu Segherju v Pazin, kjer je umrl kmalu nato, dne 14. novembra 1799.

Savinjski arhidiakonat je s Segherjem ugasnil. Prenehala pa je ta vmesna stopnja cerkvene organizacije skoraj hkrati tudi po drugod, ker je močno posegala v škofovsko delovno področje. Cerkev je pridržala samo častni naslov arhidiakona. V mariborski škofiji nosi ta naslov vsakokratni konjiški župnik. Škof dr. Napotnik je namreč leta 1910 izposloval to čast Konjicam kot poklon svoji rojstni župniji.

V I R I

- ¹ M. Miklavčič: *Vloga slovenskih škofij*. Nova pot XVII, Ljubljana 1965, 479.
- ² A. Koblar: *Drobtinice iz furlanskih arhivov*. Izvestja muz. društva II. Ljubljana 1892, 75.
- ³ J. Gruden: *Cerkvenc razmere med Slovenci*. Ljubljana 1908, 76.
- ⁴ K. Amon: *Die Steiermark vor der Glaubensspaltung*. Graz 1960, 195.
- ⁵ I. Orožen: *Celjska kronika*. Celje 1854, 176.
- ⁶ E. Tomek: *Die Geschichte der Diözese Seckau*, 1917, 506.
- ⁷ I. Orožen: *Das Bisthum und die Diözese Lavant III*. Celje 1880, 3.
- ⁸ H. Pirchegger: *Die kirchliche Einteilung der Steiermark*, Wien 1940, 20.
- ⁹ I. Orožen: *Celjska kronika*, I. c. 175.
- ¹⁰ H. Pirchegger: *Erläuterungen zum historischen Atlas*, Wien 1940, 20.
- ¹¹ I. Orožen: *Das Bisthum I*. c. 10.
- ¹² *Schematismus der Diöcese Lavantischen Geistlichkeit*. Celovec 1796, 1798.
- ¹³⁻¹⁹ Škofijski arhiv, Maribor, D 14, 3-5, 87, 1781-86.

SAVINJSKI ARIHIDIKONAT IN NJEGOV KONEC

P o v z e t e k

Pisec prikaže razvoj arhidiakonske službe v cerkvenoupravni organizaciji in opiše razdelitev srednjeveškega slovenskega ozemlja v arhidiakonate. Podrobneje očrta pristojnosti, ki so pripadale tej službi. Sledita oris obsega, ki ga je imel savinjski arhidiakonat, z naštevanjem pastoralnih postojank v 14. stoletju ter ugotovitve, da so inkorporirane župnije bile izvzete iz arhidiakonovih kompetenc. Na kratko omenja osebo osebno povezanost savinjskega arhidiakonata s sosednjimi ter pomem te ustanove, ki je prenehala leta 1789 z izvedbo jožefinske reforme škofijskih mej.

V drugem delu podaja po virih, ohranjenih v škofijskem arhivu v Mariboru, življenjsko pot zadnjega savinjskega arhidiakona Petra A. Segherja pl. Welssenhaus. Zaradi opustitve škofije v Istrskem Plčnu je po cesarjevem posredovanju postal celjski opat in savinjski arhidiakon. Opisane so formalnosti ob njegovem imenovanju in omenjen nastanek celjske opatijske leta 1761. Ko je leta 1789 Segher zvedel od škofa Schrattenbacha, da arhidiakonat preneha, se je pritožil pri cesarju, a brez uspeha. To je vplivalo na njegovo usmrtenost, da je postal »protijožefinec«. Sledil so pritožba okrožnega urada proti njemu, odvzem cerkve sv. Maksimilijana za vojaško skladišče in leta 1798 še požar v Celju, ki je upepelil obe cerkvi in župnišče. Segher je zaprosil za upokojitev, se preselil v Pazin, kjer je isto leto (1799) umrl.

DE ARCHIDIACONATU SAVINIENSI EIUSQUE SUPPRESSIONE

S u m m a r i u m

Quomodo officium archidiaconatus in temperatione administrationis ecclesiasticae progressum sit et ad exitum venerit huius commentationis auctor demonstrat simulque describit distributionem in diaconatus territorii, quod Sloveni aetate media incoebant. Plenus et uberius explanat, quae iura et potestas ad hoc officium pertinuerint. Subsiquitur descriptio complexus territorii, quod archidiaconatus Saviniensis (ut Styriae fluvio Savinja appellatur) habebat, dein enumerantur loca officiorum pastoralium saeculo decimo quarto exstantia; auctor confirmat paroecias adiectas ex archidiaconi iuris potestatisque ditione exemptas esse. Paucis mentio fit archidiaconatum Saviniensem cum finitimis archidiaconatibus necessitudine habuisse nec non quid valuerit hoc munus atque culus fuerit momenti explicatur; quod munus desit anno 1789, cum et fines dioecesis rerum ordine ab imperatore Iosepho II. novitate commutatae sunt.

In altera parte huius opusculi auctor, usus documentis inclusis in archivo episcopali in urbe Maribor, vitam exponit Petri A. Segherii nob. Weissenhaus, ultimi archidiaconi Savi- niensis. Sede episcopali Pleanensi subiata Segherius imperatoris intercessione abbas Celeiensis et archidiaconus Saviniensis factus est. Describuntur ritus atque sollemnia, ut crant perfecta, cum ille munus iniiit, et item de abbacia Celeiensi anno 1761. condita enarratur. Segherius cum anno 1789. ab episcopo Schrattenbach comperisset archidiaconatum supprimi, ad imperatorem querelam de hac re detulit, quod verum frustra fecit. Qua re ratio et voluntas eius affecta est ideoque adversarius evasit fautorum et scriptorum rerum ordinis ab Iosepho novati. Quo facto magistratus regionalis de eo conquestus est, et ei adempta est ecclesia st. Maximiliani ad usum receptaculi militaris conversa; accessit, ut ambae ecclesiae et domus paroecialis incendio vastarentur. Tum Segherius rogavit, ut prorsus in otium se conferret, exinde Pasinum transmigravit, ubi eodem anno 1799. de vita decessit.

Jan Sedivý

IZ ZGODOVINE MARIBORSKE KLASIČNE GIMNAZIJE

I

Mariborska gimnazija se je vedno dvigala visoko nad svojo okolico. V njej je vedno odsevalo življenje vsega naroda tako močno, da nobeni važni dogodki niso mogli mimo nje. Če se že niso spočeli v njej, so pa tu vsaj odjeknili. Dvesto let je bila duša mariborskega mesta in njegove širše okolice, a tudi velik, pa ne najnepomembnejši kos zgodovine in napredka vsega slovenskega naroda. Tu so se kovali, oblikovali, medsebojno vzpodbujali in navduševali v hudem boju za obstanek tisti, ki so v severnem delu Slovenije varovali, oplajali in dalje razvijali kulturne vrednote prejšnjih rodov ter ohranili to zemljo slovensko. Predvsem ta gimnazija je vzgojila izobraženstvo v slovenski narodni zavesti.

Ni mogoče odrekati velikih zaslug za prebujenje in ohranitev slovenske nacionalnosti prenosu sedeža lavantinske škofije v Maribor in Mohorjevi družbi. Časniki Slovenski gospodar, ob ustanovitvi v Mariboru Slovenski narod in Straža so vplivali na naše ljudstvo v nacionainem in političnem, mariborska posojilnica in Spodnještajerska posojilnica na gospodarskem, Čitalnica pa na družabnem področju. Iz Maribora je izšla pobuda za ustanovitev Slovenske matice. Zgodovinsko in Muzejsko društvo je zbralo in pripravilo znanstveno gradivo za poudarek naših zahtev na pariški mirovni konferenci po prvi svetovni vojni. Časopis za zgodovino in narodopisje se je uveljavil v mednarodnem znanstvenem svetu. Toda večina ustanoviteljev in delavcev vseh teh ustanov kakor tudi večina govornikov in organizatorjev narodnih taborov v teh krajih so bili profesorji ali pa bivši učenci mariborske klasične gimnazije. Njej gre levji delež zaslug, da ni mogel mogočni sosed s pomočjo avstrijske vlade in njenega nemškega in nemškutarskega uradništva potujčiti teh krajev, kakor si je ob izdatni gmotni podpori ponemčevainih društev Schulvereina in Südmarke tako vneto prizadeval.

Nenavadno je že rojstvo mariborske gimnazije. Rod zapušča rodu v dediščino uresničenje vroče želje, da se ustanovi v Mariboru gimnazija. Od tega cilja ne odvrnejo Mariborčanov v začetku nasprotovanja njihovega župnika Jurija Klobučarja, rojenega leta 1565 v Kočevju, ki je po tedanji navadi polatinil svoje ime v Georgius Pileator. Njegov nezakonski oče je živel v Kamnici pri Mariboru, kjer je imel Jurij tudi novo mašo in bil nato tri leta kaplan, pozneje pa protipravno obenem župnik v Mariboru, v Hočah in pri Sv. Vldu blizu Ptuja.¹

Mariborčanov ni preplašila 35-letna vlada njihovega cerkvenega poglavarja, saizburškega nadškofa grofa Parisa Lodrona (1619—1645), ki se je ovekovečii v Salzburgu s sijajnimi stavbami, obenem pa je bil strasten nasprotnik ustanovitve mariborske gimnazije. Ni jim vzelo poguma, da so se za gimnazijo v zadostni količini zbrana sredstva uporabila za druge namene. Niso si dali zlomiti volje, ko jim je cesar Karl VI. (1711—1740) sporočil, da ne bo nikdar dovolil Mariboru gimnazije, in jih je pozval, naj zanjo namenjena denarna sredstva izročijo sirotišnici v Gradcu. Tega cilja jim niso izbili iz glave roparski pohodi krucev v bližnjem sosedstvu po Murskem polju in po obronkih Slovenskih goric. Četudi je pretilla nevarnost, da se uporabi denar zopet za kdove kake namene, je vendar Johanna pl. Stubenberg, rojena grofica Kühn-

burg, izročila jezuitom večjo vsoto denarja za ustanovitev kolegija z gimnazijo v Mariboru. Ko ta sredstva niso zadoščala, je zapustil v svoji oporoki v isti namen jezuit Albert Purgstall vso svojo bogato dediščino po starših. Po njegovi smrti so se je hoteli njegovi daljni sorodniki neupravičeno polastiti. Pravda bi se bila morda zavlekla v nedogled, če se ne bi bili jezuiti poravnali in popustili od 70.000 goldinarjev na 45.000 in na hišo v magdalenskem predmestju. Mariborski mestni svet je 10. oktobra 1757 jezuite slovesno sprejel. Naselili so se v tej skromni hiši in odtod so v izredno kratkem času zgradili na Glavnem trgu kolegij z gimnazijo, dasi so morali prej podreti devet manjših hiš proti Dravi. Tako je začela gimnazija z delom že 6. julija 1758. Naglo

Prva naselbina jezuitov v Mariboru.

Od tod so zgradili od 1757—1758 gimnazijo na Glavnem trgu. Med okupacijo je bilo tu zbirališče partizanov. Hiša na oglu Ruške ceste in ulice Gorkovega je porušena.

je vzcvetela in čez sedem let je imela že 150 dijakov.² Ko je bil odpravljen jezuitski red l. 1773 in je njegove šole prevzela avstrijska država, jih je mnogo odpravila. Ostalo jih je v vsej Avstriji manj kot 50, četudi jih je bilo prej samo v Češki 57. Prizanesla ni tudi mariborski. Odprava tega zavoda je bila za Mariborčane prehud udarec, da bi se bili mogli mirno sprijazniti z njim. Napeli so vse moči, da jim vlada zavod obnovi. Prizadevanja niso bila zaman. Po dveh letih so dosegli svoj namen. Dne 3. novembra 1775 so mariborsko gimnazijo zopet odprli.³ Delovala je točno do svoje dvestoletnice l. 1958, ko večina javnosti ni vedela, da je proslava tega znamenitega jubileja v resnici njena smrt in pogreb.

Ves razvoj te šole je poln zanimivosti pa tudi prednosti, s katerimi je prekašala vse druge in dokazala, da ni zaslužila smrti.

Prva na slovenskih tleh je imela mariborska gimnazija izpite iz slovenščine in edina tudi posebne državne slovenske štipendije avstrijske vlade, ki so jih dobivali na tedanjem nemškem zavodu samo Slovenci.

Ko je zaradi nekaterih osvoženih reform Jožefa II. začela mariborska gimnazija naglo propadati, ker ji slovensko ljudstvo ni več hotelo pošiljati otrok, se je posrečilo njenemu nekdanjemu učencu, tedanjemu globoko izobraženemu, spretnemu in narodno zavednemu mariborskemu mestnemu župniku dr. Andreju Kavčiču, ki je bil tedaj tudi gimnazijski direktor, da je pridobil avstrijsko vlado za svojo genralno zamisel državnih slovenskih štipendij za mariborske gimnazijce. Od l. 1794 je bilo razpisanih vsako leto po 20 štipendij iz verskega fonda za tiste odlične in prav dobre dijake mariborske gimnazije, ki so dokazali svoje znanje slovenščine z uspešnim pismenim izpitom pri dr. Andreju Kavčiču. Tako je omogočil študij tudi siromašnim sinovom, slovenski jezik, nad katerim so se spakovali nemški meščani in fevdalci in ga sramotili kot govoročo neizobraženega ljudstva, pa je postal privilegirani in po tedanjem mnenju mu je sam cesar izkazal s temi štipendijami posebno čast. Izpiti so se zvrstili devetkrat (1794—1802), slovenske štipendije pa so trajale enajst let (1794—1804).⁴ V narodnem oziru so vzdramile slovensko ljudstvo, med slovenskimi mariborskimi gimnazijci pa so zbudile tako močno narodno zavest, da jih ni bilo mogoče več ponemčiti. Tako so se vzgajili na tem zavodu narodni buditelji, kakor Ivan Narat, Anton Krempf, Peter Dajnko, Franc Cvetko, Vid (o. Dominik) Pen, Anton

Murko, Jožef Muršec, Jurij Matjašič, Davorin Trstenjak, Božidar Raič, Stanko Vraz, Jakob Košar, Oroslav Caf, Ivan Macun in prof. dr. Franc Mlklošič, ki je znan slavistom vsega sveta.⁵

Delo za narodni prerod je na mariborski gimnaziji tako cvetelo, da je obstajal pod pokroviteljstvom prof. Davorina Trstenjaka poseben Slovenski klub. Ta je izdajal vsako sredo od 14. januarja 1846 do konca šolskega leta v petih rokopisnih izvodih prvi doslej znani slovenski srednješolski list z imenom Sprotuletna vijolica. Skupno je izšlo 80 števil. List hrani mariborska študijska knjižnica. V tem krožku so se vadili slovenski dijaki v materinščini, za katero še tedaj ni bilo prostora med učnimi predmeti. Društvo je moralo biti dobro znano, ker sicer ne bi bil mogel zvedeti zanj na voznji po železnici iz Maribora na Dunaj l. 1846 hrvatski pesnik, pisec in politik Ivan Kukuljevič-Sakcinski, doma iz Varaždina, ki se je obenem tudi čudil, da je videl v dveh mariborskih knjigarnah v izložbah samo slovenske knjige, ki se jih proda trikrat več kot nemških, kakor so mu zatrjevali v knjigarni.⁶

Prva in precej časa edina na svetu je imela mariborska gimnazija urejeno socialno zavarovanje za svoje dijake že od l. 1806. Omogočil ga je s svojim volilom bivši jezuit in prefekt (= ravnatelj) tega zavoda Johann Ringauf. Siromašni dijaki so imeli ves čas boleznj brezplačno oskrbo v mariborski bolnišnici in po potrebi so dobili tudi denarno podporo za domačo bolniško nego. Iz te ustanove so dobivali mariborski gimnazijci tudi brezplačna zdravila, precejšen del pa se je uporabil za povečanje mariborske bolnišnice, ko se je preselila s sedanjega Slomškovega trga k magdalenski cerkvi in se modernizirala.⁷ Po prvi svetovni vojni je ta ustanova propadla.

Enaka usoda je doletela Cvetkove štipendije, s katerimi je bivši učenec, poznejši ljutomerski dekan Franc Cvetko omogočil študij sedmim Slovencem tega zavoda. Bivši direktor mariborske gimnazije dr. A. Kavčič je kot graški kanonik kupil mariborskemu župniku velik vinograd in sadovnjak z obvezo, da stalno daje dvema slovenskima gimnazijcema ne le hrano in stanovanje, marveč tudi primerno obleko in obutev. Kanonikov brat Martin Kavčič je poskrbel za dotok na mariborsko gimnazijo. Kot malonedeljski kaplan je kupil poleg malonedeljske šole lep vinograd in sadovnjak za vsakokratnega tamkajšnjega šolskega upravitelja, ki bi naj za to brezplačno pripravljaj izven šolskih ur za vstop v mariborsko gimnazijo tiste, ki žele iti študirat. Samo ta ustanova traja še sedaj in malonedeljska šola uživa vinograd, le pozabilo se je na njene obveznosti.⁸

Ko so se po revolucionarnem letu 1848 začele v Avstriji reformirati gimnazije, sta dosegla mariborska veroučitelja Jurij Matjašič in Davorin Trstenjak, da sta smela od l. 1849 poučevati na svojem zavodu brezplačno kot neobvezni predmet slovenščino. Kmalu se njma je posrečilo, da je na njun predlog nastavlja vlada za rednega plačanega profesorja slovenščine Božidarja Raiča, ki je mladino kar očaral. V boju za slovenske pravice je bil nelzprosen. Dosegel je za tedanje dobo važno dovoljenje, da se je na mariborski gimnaziji smela poučevati slovenščina v slovenskem jeziku. Zlasti so mu zamerili, da je učil tudi srbohrvaščino in cirilico in da je pisal članke v časopise, v katerih je opozarjal na krivice, ki se gode Slovencem v šolstvu. Vlada je zahtevala, da se odstrani z gimnazije,⁹ in zato ga je škof Slomšek poslal l. 1860 za kaplana k Sv. Barbari v Halozah, kjer je kmalu postal župnik. Avstrijska vlada pa ni poznala pomena in posledic nekdanjih slovenskih državnih štipendij in je menila, da bo mogla po Ralčevem odhodu ponemčiti najprej vsaj tlste dijake iz uradniških družin, kjer so doma zaradi kakega sorodnika govorili slovenski in nemški. Ponemčenje jim je skušala olajšati s tem, da jih ob vstopu v gimnazijo ni vpisala niti za Slovence niti za Nemce, če niso starši izrecno tega zahtevali, ampak za utrakviste ali dvojezične. Prvič se pojavijo v gimnazijski statistiki leta 1861, ko jih je bilo med 205 Slovenci in 120 Nemci 25 ali 7,14 % od vseh gimnazijcev. Tega števila niso več nikdar znatno presegli. Morda bi se bili polagoma ponemčili, če ne bi bila statistika opozorila zavednih slovenskih dijakov, da naj posvetijo tem napol izgubljenim ovcam posebno skrb, in res so se skoraj vsi vrnili k svojemu narodu že v višjih razredih. S tem načrtom so torej Nemci dosegli prav nasprotno, kot so želeli. Zato so l. 1869 zadnjič posebej beležili utrakviste. Med 158 Slovenci (50,16 %) in 133 Nemci (42,22 %) je utrakvistov sicer 23 (7,30 %), toda predvsem samo v nižjih razredih, ker so se pozneje že prelevili navadno v Slovence. Odslej je vlada opustila to zvito, a brezuspešno vabo za ponemčevanje mariborskih slovenskih gimnazijcev.¹⁰

Marlborska gimnazija je prva rešila slovensko čast v gimnazijskih izveſtjih. Od l. 1851 so morale namreč vse avstrijske gimnazije izdajati vsako leto tiskana izveſtja (Jahresbericht). Kupovali so jih profesorji in dijaki zavoda, pa tudi prijatelji te šole, vse avstrijske gimnazije pa so si jih med seboj zamenjavale. Tako je mogel vsakdo spoznati delo, uspehe in učila vseh gimnazij. Prvi del izveſtja je obsegal znanstveno razpravo profesorja tiste šole, drugi pa imenski seznam profesorjev in imena vseh dijakov z njihovimi učnimi uspehi, spisek predpisanih učbenikov, stanje kabinetov in poročilo o celotnem delovanju zavoda v preteklem letu. Posamezne narodnosti so se skušale čimprej uveljaviti v izveſtjih z znanstveno razpravo v svojem jeziku. Posebno važno je bilo to za male narode, ker so Nemci trdili, da je njihov jezik nekulturen in da ni sposoben za znanstveno rabo.

Izveſtji gimnazij v Lwowu in Bochniji sta prinesli že v prvem letniku l. 1851 razpravi v poljskem jeziku, sledila je gimnazija v Rzeszowu l. 1854 in v Novem Sandeou l. 1855. Med češkimi šolami se je prva ojunačila za češko razpravo gimnazija v Jičinu l. 1851, naslednje leto gimnazija v Pisku, praška pa šele l. 1854. Tudi Hrvati so se podvzivali. Zagrebška gimnazija je objavila hrvatsko razpravo v svojem izveſtju že l. 1851 in 1852, l. 1853 pa so sledile gimnazije v Varaždinu, Senju in Požegli. Italijanski nacionalisti so izrabili gimnazijska izveſtja za imperialistične namene. Italijanske razprave v izveſtju splitske gimnazije l. 1851 in zadarske l. 1853 in 1854 bi naj ustvarjale videz, da Dalmacija ni hrvatska, marveč italijanska.¹⁴

Slovenci smo zaostajali za vsemi avstrijskimi narodnostmi razen Rusinov (avstrijskih Ukrajincev, iz katerih je hotela Avstrija ustvariti poseben ruslinski narod, kl se ne bi hotel zediniti z drugimi Ukrajinci). Šele ob stoletnici marlborske gimnazije l. 1858 je poudarilo njeno svečano izveſtje, da leži ta zavod sredi slovenskega ozemlja. Davorin Trstenjak je objavil razpravo o božanstvih ognja pri starih Slovanih in še pesem Epilog o priliki stoletnice. Ljubljana je pricapljala za Mariborom šele dve leti pozneje, Gorica 1862, Novo mesto 1863, Celje 1865 in Kranj 1866.¹² Še l. 1877 se pritožujejo Novice: »Iz izveſtij se spozna, kak veter veje, ker n. pr. niti na novomeški gimnaziji, kjer so učenci skoraj sami Slovenci, nihče ne upa nastopiti s slovensko besedo.«

V preteklem in v začetku našega stoletja do prve svetovne vojne je uživala marlborska gimnazija velik sloves. Poleg dunajske akademske in praške staromestne gimnazije je veljala po veliki zahtevnosti, po znanju učencev in po izrednih uspehih za najboljšo v vsej habsburški monarhiji. Slovenski dijaki so odgovarjali na nemško podcenjevanje Slovencev in slovenske kulture s tem, da so skušali vedno vsepovsod prekašati svoje nemške tovariše. Zraven tega jih je želja po čim širši in globlji izobrazbi navajala, da so izkoriščali neobvezne predmete za svoje izpopolnjevanje. Tekmovanja v neobveznih predmetih so jih še bolj spodbujala k resnemu delu pa tudi k dobri pripravi, da bi s svojimi uspehi zasenčili ohole Nemce.

Za neobvezni predmet italijanščino od l. 1856 do 1868 pač ni bil primeren čas za večji obisk zaradi avstrijsko-italijanskih vojn.¹³ Francoščine so se mogli učiti marlborski gimnaziji v neobveznem predmetu od 1862 do 1889¹⁴ in zopet v Jugoslaviji med obema vojnama. Niso bili redki, ki so se nato še dalje izpopolnjevali v francoskem jeziku in dosegli zavidljive uspehe. Več maturantov marlborske gimnazije je moglo uspešno nadaljevati študij na francoskih univerzah, četudi so se učili francoščine samo v neobveznih tečajih, kakor n. pr. pisatelj dr. Stanko Cajnkar, filozof prof. dr. Janez Janžekovič in drugi.¹⁵

Veliki nemški nacionalist prof. Rudolf Reichel je hotel med nemškimi dijaki višjih razredov poglobiti znanje nemškega jezika. Zato je začel l. 1863 poučevati srednjo visoko nemščino (Mittelhochdeutsch) kot neobvezen predmet. Prvo leto se mu je prijavilo samo 12 učencev, naslednje leto le osem, tretje leto se jih je slerc vpisalo 11, toda večina sploh ni prihajala k pouku in tako je morala že po prvem polletju za vedno prenehati srednja visoka nemščina, katere pouka se Slovenci niso udeleževali.¹⁶

Leta 1864 je začel poučevati v neobveznem predmetu češčino Čeh prof. dr. Leopold Konvallna in prijavilo se je 41 učencev, samih Slovencev, toda svojega pouka ni znal prilagoditi slovenščini, kl je ni obvladal, in zato je bila njegova metoda kljub dobri volji slaba, dolgačasna in neuspešna. Tako je bil naslednje leto obisk majhen in češčina je kot neobvezni predmet zamrla za skoraj 70 let.¹⁷

Ko je začel Hitler osvajati Evropo, so razburkani valovi tega gibanja močno pljuskali zlasti ob Maribor, kjer je bila hitlerjanska propaganda izredno močna. Ves slovenski živelj je vneto zasledoval dogodke v Avstriji in Češkoslovaški. Klasična gimnazija je spontano odgovorila s tremi neobveznimi tečaji češkega jezika in s knjigo Češlina za samouke. Udeleženci čeških tečajev so do zadnjega (kotička polnili največje učilnice in mnogo jih je moralo stati. Ta val se je prenesel še na druge šole. Tudi Pedagoška centrala je priredila za člane svoj posebni tečaj češčine za odrasle. To ni bil samo živahen moderen pouk, tudi ne samo uvod v vrhunsko dela češke književnosti in kulture in ne le kačipot v najbolj razburkana poglavja češke zgodovine, tudi ne samo nazoren izraz sočutja z ogroženim bratskim narodom, ki ga je hotel Hitler iztrebiti. Ti tečaji so pomenili tudi pripravljenost na boj s hitlerjansko pošastjo kljub vsem ustrahovalnim metodam, pa tudi boj proti nesramnim lažem sovražne propagande in razkrivanje pravih fašističnih namenov. Zato je hotel tedanji mariborski nemški konzul spraviti v te tečaje svoje zaupnike, kakor na primer nemškega dijaka Duchatscha, a jih je profesor češčine dostojanstveno odslovil. In tečaji bolgarščine in ruščine za odrasle istega profesorja so imeli v glavnem enak namen.¹⁸

Nemški mariborski gimnazijci so se v velikem številu prijavljali za učenje slovenskega jezika. Neobvezen tečaj slovenščine za Nemce je obstajal od l. 1859 celih 55 let, vse do I. svetovne vojne. Že prvo leto se jih je prijavilo 28 ali 21,54 % vseh gimnazijskih Nemcev, čez pet let je obiskovalo slovenščino 75 (67,56 %) Nemcev, leta 1870 že 76 (77,55 %). Nato število pada. L. 1880 se uči slovenščine 69 (48,25 %) Nemcev, l. 1890 37 (34,90 %), tik pred I. svetovno vojno l. 1910 47 (22,11 %), kar je sploh najnižji odstotek. Pouk je potekal v treh ali štirih postopnih tečajih; v prvem tečaju sta bili včasih zaradi velikega števila tudi dve vzorednici. Uspehi so bili znatni in nekateri Nemci so opravljali prostovoljno maturo iz slovenščine skupaj s slovenskimi tovariši. L. 1860 sta Božidar Raič in stotnik Urbacher razpisala dve nagradi za izvrstne uspehe Nemcev v slovenščini. Prejela sta jo Franz Prattes in Johann Schmidl, l. 1862 pa Sixtus Ritter von Fichtenau. L. 1865 se je Friedrich Babnik tako odlikoval v znanju slovenščine, da je zaslužil nagrado dr. Ferda Dominkuša¹⁹.

Nekateri slovenski izobraženci menijo, da nam je pouk slovenščine za Nemce škodoval, češ da so slovenščine zmožni Nemci izpodrivali Slovence v naših krajih, toda tako mnenje je napačno. Na najvažnejša mesta med nami je postavljala avstrijska vlada Nemce ne glede na znanje slovenščine. V času, ko so nemški fanatiki pomenečevali naš proletariat tudi z zaničevanjem slovenskega jezika kot jezika nekulturnih ljudi, je bilo važno, da so se tudi Nemci učili slovenščine. Učili so jo skoraj vedno najsposobnejši in najbolj zavedni slovenski profesorji, ki so neopazno uporabili vsako ugodno priložnost, da so prikazali naš narod v pravilni in simpatični luči. Če so se Nemci naučili našega jezika in spoznali našo kulturo, nam niso bili nikdar tako sovražni in krivični kot tisti, ki nas niso spoznali, saj natančneje spoznavanje narode zbljuje. Mnogo izmed teh Nemcev nam je ostalo in ostalo vedno naklonjenih.

V šolskem letu 1906/7 je poučeval slovenščino za Nemce v vseh štirih tečajih mladi profesor dr. Ljudevit Pivko. Bil je prepričan, da ti Nemci pozneje s svojim znanjem odjedajo kruh Slovcem na slovenski zemlji, in jih je ob koncu šolskega leta skoraj vse pomefal. K temu ga je najbrž pripravilo določilo hišnega reda mariborskega nemškega dljaškega doma, ki je zahtevalo od vseh nemških dijakov v domu učenje slovenščine, da bi mogli pozneje v službah izpodrivati na slovenskih tleh Slovence. Pri neobveznih predmetih se tedaj ni dajala slaba ocena niti tistemu, ki je pokazal zelo malo znanja. Zato so Nemci zagnali velik krik, a naslednje šolsko leto je učil dr. Pivko slovenščino samo med Slovenci, za Nemce pa le v prvem tečaju, da bi tukaj pokazal, kako jih zna on naučiti. Slovcem sploh ni dal slabe ocene iz slovenskega jezika, a tudi Nemce je mnogo naučil. To je bil za pristojne kroge dokaz, da je ravnal prejšnje leto pri ocenjevanju Nemcev pristransko. Posledica je bila, da je bil v začetku šolskega leta 1908/9 premeščen na moško učiteljsište.

Dr. Pivko bi bil mogel v teh tečajih naučiti Nemce vsaj toliko, da bi se lahko sporazumevali s Slovenci in brali v našem jeziku, saj je bilo med njimi več takih, ki jim je bil bodisi oče ali mati slovenskega rodu in so za silo obvladali vsaj slovensko narečje. Z dobro metodo bi jih bil seznanil tudi z najlepšimi in umetniško najbolj dognanimi deli naše književnosti; če ne bi vzljubili, bi pa vsaj cenili in spoštovali naš narod in ne bi ga niti mogli tako sovražiti kot tisti, ki niso imeli niti pojma o slo-

venskih kulturnih vrednotah. Na njegovo nepravilno ravnanje so Nemci kmalu odgovorili z maščevanjem. Sam avstrijski pravosodni minister vitez Hohenburger, ki je kot tedanji avstrijski ministrski predsednik zrastel v Slovencem sovražnem in za-grizeno nemškonacionalnem ozračju Gradca, je organiziral poseben tečaj slovenščine za nemške uradnike. Vodil ga je Nемеc v nemškonacionalnem duhu. Bolj kot znanje je bilo važno potrdilo o obisku tega tečaja. Uradniki v Ptuju, sodniki v Ljutomeru, Šoštanju in v Brežicah so se udeležili l. 1909 tega slovenskega tečaja, a niso znali skoraj nič slovensko.²⁰

Nemška stenografija se je poučevala kot neobvezen predmet navadno v dveh zaporednih tečajih že od l. 1857 pa vse do I. svetovne vojne. Tega pouka so se mogli udeleževati samo učenci od četrtega razreda dalje. V začetku obisk ni bil zadovoljiv, deloma tudi zato, ker je bil pouk brezplačen samo za pridne in siromašne dijake. Včasih se je vpisalo samo 5—8% tistih, ki so se smeli učiti stenografije. Da bi se dvignilo zanimanje za nemško stenografijo, so l. 1872 uvedli nagradno tekmovanje,

Prof. Josip Šuman

toda skoraj vse nagrade so odnesli Slovenci, ker so se Slovenci mnogo bolj zanimali za nemško stenografijo kot Nemci (poznejši prof. in ravnatelj Martin Bedjanič, prof. Fran Lastavec, vseuč. prof. dr. Matija Murko, dr. Janko Babnik, Franc Šegula, prof. dr. Janko Bezjak, dr. Miroslav Ploj) in tako so jih po šestih letih ukinili. Zanimivo je, da so bili najboljši profesorji nemške stenografije Slovenci, kakor Josip Šuman in Franc Jerovšek.²¹

Komaj je prof. Anton Bezenšek sestavil slovensko stenografijo, si je že znal tedanji sedmošolec in poznejši politik dr. Ivan Dečko l. 1876 izposlovati od gimnazijskega ravnatelja dovoljenje, da je smel na zavodu brezplačno poučevati gimnazijce slovensko stenografijo kot neobvezen predmet, torej 23 let prej kot na katerikoli gimnaziji na slovenskih tleh. Učil jo je dve leti (1876—1878). Ko je odšel na univerzo, si je izprosil enako dovoljenje tedanji sedmošolec, poznejši univ. prof. dr. Matija Murko, ki jo je učil še kot maturant. Po Murkovem odhodu z gimnazije l. 1880 dalj

časa ni bilo več nikogar, ki bi tako dobro obvladal slovensko stenografijo, da bi jo upal poučevati. Zanimanje za ta predmet je zopet zbudil tedanji sedmošollec Vekoslav Potrč, ki je osnoval l. 1895 prvi slovenski stenografski krožek. Med 21 člani so bili vodilni poznejši univ. prof. dr. Matija Slavič, prof. Franc Voglar in komponist Franc Spindler. V naslednjem letu 1896 sta obstajala že dva slovenska stenografska krožka; v prvem, nižjem so se učili korespondenčne pisave, v drugem pa debatne in besednih okrajšav. Prof. Bezenšek, tedaj stenograf v Bolgariji, je poslal iz Sofije dve srebrni kolajni kot nagradi za tekmovanje. V debatni pisavi si je priboril nagrado Franc Spindler, za njim pa niso mnogo zaostajali poznejši prof. dr. Janko Šlebinger, univ. prof. dr. Franc Lukman, prof. Viktor Tiller in prof. Ludvik Vazzaz. V korespondenčni pisavi je dosegel največjo hitrost in najpravilneje pisal univ. prof. dr. Franc Kldrič, tedanji tretješollec, in je povsem zaslužno prejel srebrno kolajno.

Ko je bilo v drugem letu stenografskega pouka v Mariboru organiziranih v višjem in nižjem tečaju že 40 stenografov, je začel prof. Josip Marn učiti v Ljubljani 9 dijakov nižje gimnazije.

V šolskem letu 1897/98 so bili v Mariboru že štirje stenografski krožki. V bogoslovju ga je vodil Vekoslav Potrč. Med 14 člani sta bila poznejši »sentiljski lev« Evald Vračko in umetnostni zgodovinar dr. Avgust Stegenšek. Na gimnaziji je učil v višjem tečaju Josip Krevl 16 tovarišev. V dijaškem semenišču je štel nižji tečaj pod vodstvom poznejšega prof. dr. Maksa Vrabra 26 članov; med njimi so bili poznejši prof. dr. Anton Jchart, univ. prof. dr. Jakob Kelemina, finančni strokovnjak poslanec Vlado Pušenjak. V višjem tečaju je učil Josip Lončarič 12 tovarišev. L. 1893 se je učilo na gimnaziji in v dijaškem semenišču že 83 dijakov slovenske stenografije. Pozneje so vnesli v pouk slovenske stenografije mnogo življenja prof. F. Jerovšek, dr. Ant. Dolar in prof. Jos. Pirnat, ki so naredili prej poseben izpit iz tega predmeta.²² Pred I. sve-

Profesorji Klasične gimnazije v Mariboru l. 1902.

Od leve na desno:

- I. (sede): 1. Franc Horák, 2. Janez Maicinger, 3. ravnatelj dr. Arthur Steinwenter, 4. dr. Jos. Pajek, 5. Anton Lantschner.
 II. 1. dr. Janko Tertnik, 2. dr. Jos. Murr, 3. Georg Pölzl, 4. Fr. Jerovšek, 5. Jos. Meisel, 6. Jakob Hirschler, 7. Ignac Pokorn.
 III. 1. Janko Košan, 2. Karl Kirehlehner, 3. Jakob Kavčič, 4. Blaž Matek, 5. dr. Kajetan Liptsch.

lovno vojno je bil v vltjih razredih mariborske gimnazije zelo redek slovenski dijak, ki ne bi bil obvladal poleg nemške še slovensko stenografijo.²³

.. Posebno zahlevna so bila tekmovalna v neobveznem predmetu zgodovini in zemljepisni štajerske dežele ali kraljeve štajerske zgodovine. Ta predmet so smeli obiskovali samo četrtošolci, za prosovoljni javni izpit na koncu šolskega leta pa so se mogli prijaviti le najboljši učenci. Za Slovence to ni bila vzgoja k štajerskemu lokalnemu patriotizmu, marveč dobrodošla priložnost za merjenje duševnih sil in sposobnosti ter tekmovalne z Nemci za čast slovenskega naroda. Ocenjevalo se je znanje zgodovine in zemljepisa Štajerske do najmanjših podrobnosti, a tudi naslop ter pravilnost in lepota nemškega jezika. Kdor je le malo zajeceljal, je že izgubil prvo nagrado, četudi je snov izvrstno obvladal. Pri javnem izpitu so bili navzoči ravnatelj in profesorji mariborskih srednjih šol, najvišji predstavniki oblasti, poslanci, včasih tudi deželni šolski nadzornik, pa tudi škof ali celo sam cesarski namestnik iz Gradca. Za javni izpit pred tako odlično publiko je bilo treba poleg zanesljivega znanja tudi mnogo poguma, dobrih živcev, samozavesti in iznajdljivosti za ločen in gladek odgovor. Na tem izpitu se je pokazala zrelost jasneje kol na maluri. Izpiti iz štajerske zgodovine so bili zelo važen dogodek za ves kulturni Maribor. Spisek slovenskih nagradencev kaže, da so se pozneje v življenju vsi uveljavili. To so poznejši: prof. Janko Pajk, poslanec dr. Lavoslav Gregorčec, uslanovilec sedmih dijaških štipendij dekan Franc Cvelko, univ. prof. dr. Karel Glaser, organizator znanstvenega dela in dijaški mecen dr. Pavel Turner, prof. dr. Ivan Mlakar, prof. dr. Franc Feuš, pisatelj in urednik prof. Jakob Skel, odvetnik dr. Franc Jurtela, predsednik višjega deželnega sodišča dr. Janko Babnik, prof. dr. Jakob Zmavec, poslanec Jos. Ozmeč, prvi slov. ministar univ. prof. dr. Ivan Žolger, odvetnik dr. Fran Tomišek, ravnatelj univ. knjižnice v Pragi prof. Ivan Zmavec, univ. prof. dr. Franc Ilešič, ministar dr. Anton Korošec, glasbenik Franc Trop, prof. dr. Anton Jerovšek, univ. prof. dr. Karel Ozvald, umetnostni zgodovinar prof. dr. Avgust Stegenšek, odvetnik in politik dr. Josip Leskovar, univ. prof. dr. Malija Slavčič, ministar dr. Vekoslav Kukovec, prof. dr. Maks Vraber, finančni strokovnjak Avgust Sedlar, univ. prof. dr. Franc Lukman, prof. Viktor Tiller, prof. Ludvik Vazzaz, odvetnik dr. Marko Stajnik, ministar inž. Dušan Serneck, nolar Ivan Ašič, orientalist prof. dr. Anton Jehari, prof. dr. Edvard Dolinšek, univ. prof. dr. Jakob Kelemna, urednik Janko Lesničar, sodnik vrhovnega sodišča v Beogradu dr. Andrej Veble, univ. prof. dr. Josip Vuga, univ. prof. dr. Karel Ošlir, univ. prof. inž. Karel Leskošek, prof. dr. Maks Kovačič, sodnik vrhovnega sodišča v Beogradu dr. Avgust Habermulh, prof. Jože Krošl, lokalni zgodovinar Vinko Munda, univ. prof. dr. Maks Šnuderl, izvrstni poznavalec in odlični melodik latinščine, grščine, francoščine, angleščine, italijanščine, ruščine in srbohrvaščine prof. Slavko Vimpolšek, prof. dr. Anton Medved, prof. Janez Vreže, zgodovinar Malija Štraki in drugi.²⁴

Od druge polovice prejšnjega stoletja je bila mariborska gimnazija tesno zvezana s slovenskim peljem po zaslugi njenega učitelja pelja Janeza Miklošiča (1823—1901), brata slovečega slavista Franca Miklošiča. Nihče ni znal bolje od njega priljubljeni dijakovi k pelju. Kdor je imel le malo posluha, je pel v njegovem zboru, ki je večkrat priljeval koncerte. V njegovi dobi in še dolgo po njem se je prepevalo povsod, kjer so se pojavili mariborski slovenski dijaki. Mariborčani obeh narodnosti so komaj čakali, da so gimnazijci odhajali na počilnice ali pa se vračali z njih, ker je kar odmevalo od ubranih slovenskih pesmi vse meslo, na železniški postaji in v vlakih. Mariborski slovenski gimnazijci so bili zelo dobrodošli na vseh večjih prireditvah, ker so s svojim lepim peljem razveseljevali vso družbo. Zaradi svoje družabnosti in lepega pelja je imel vsak mariborski gimnazijec pravico udeležiti se velikih, večdnevnihih gostij ob priložnostih po Prlekiji, ne da bi ga bil kdo povabil. Včasih se jih je gostilo in zabavalo goste po 30 in še več. Janez Miklošič je znal spretno izkoristiti za razširjanje slovenske pesmi velik ugled svojega brata in pa zlat zaslužni križec, ki ga je dobil od cesarja. Miklošičevo slovensko mašo so peli ne samo na narodnih slovesnostih, ampak jo je izvajal pri obvezni nedeljski maši, skupni za obe narodnosti, pod njegovim vodstvom celo gimnazijski pevski zbor, v katerem je bilo tudi mnogo Nemcev. Nihče si mu ni upal tudi očitali, da je bil celo čilalniški pevovodja in središče slovenske glasbe na Štajerskem.²⁵

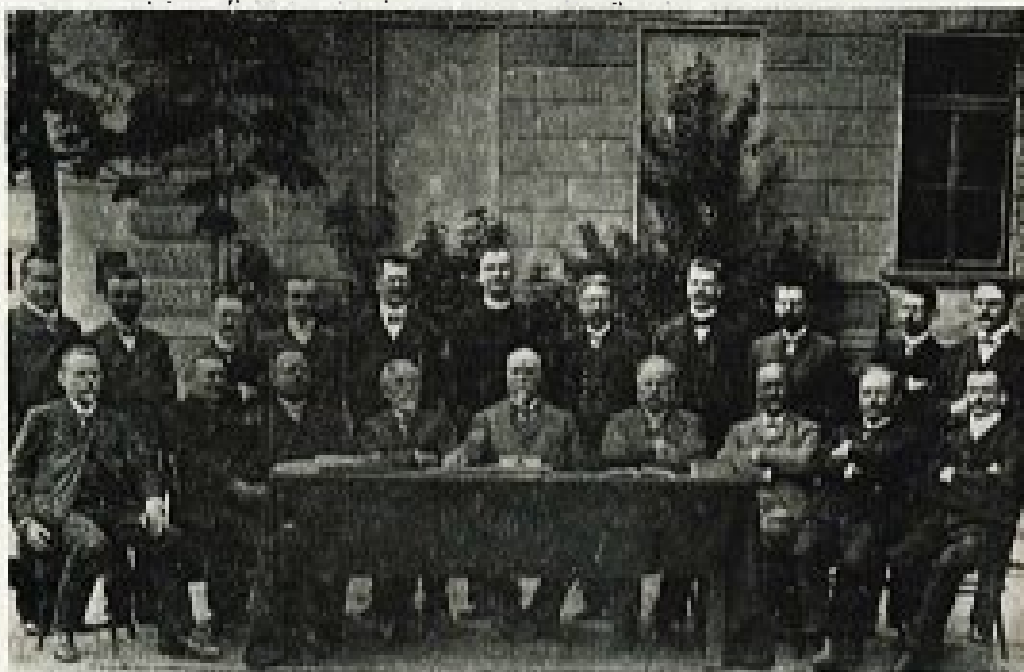
Poznejši graški arhivar in zgodovinar dr. Jos. Wartinger (1773—1861) je bil v dobi slovenskih državnih štipendij le nekaj let profesor na mariborski gimnaziji, vendar

je za vse življenje vzljubl njo in tudi njene slovenske dijake, dasi je bil Nmec. Kjer je le mogel, ji je izkazal svojo naklonjenost. V želji, da bi poglobil znanje stare grščine, je razpisal ta 82-letni starček iz svojih prihrankov l. 1855 nagrado za tekmovanje v znanju tega jezika. Tekmovati so mogli samo maturanti po srečno opravljeni maturi. Prvo nagrado si je povsem zaslužen priporil Slovenec, poznejši profesor Janko Pajk.²⁶

Podobno tekmovanje v stari, srednjeveški in novi grščini je bilo na tem zavodu tudi leta 1930. V šolskem letu 1929/30 je prevzel pouk starogrščine v tedanjem VI. b razredu ne klasični filolog, ampak zgodovinar, ki je imel prej kot asistent za bizantologijo mnogo opravka z razvojem grškega jezika od najstarejših do najnovejših časov. Ko je ugotovil porazno neznanje, je vzbudil zanimanje za staro grščino s tem, da je uvedel učence tudi v srednjeveško grščino. Kmalu je ponovil in poglobil vso precej luknjičasto staro snov, v rednih urah pa so čitali tudi v srednjeveškem izvorniku, kako opisuje bizantinski pisatelj in cesar Ivan Kantakuzen srbskega carja Dušana Silnega (1331—1355) in bizantinsko-srbske odnose. Pozneje so nekateri prešli tudi na čitanje moderne grščine. Tekmovanje je bilo v razredu v začetku junija vpričlo univ. profesorja dr. Aleksandra Stojičevića, ki je bil določen za predsednika pri maturi. Ta je tudi razdelil nagrade. Enakovredni prvi nagradi sta prejela Adolf Muršak in Stanko Peterin, sedaj profesor mednarodnega prava na ljubljanski univerzi, in sicer vsak po 500 din (skoraj mesečna plača nekvalificiranega delavca). Muršak se je tako izpopolnil v novogrščini, da je kmalu brez slovarja bral časopisje, ki mu jih je pošljalo grško poslaništvo v Beogradu. Skoda, da je pred koncem medicinskega študija neozdravljivo živčno zbolel. Prof. dr. Peterinu pa se je še 30 let pozneje čudil neki grški izobraženec, da obvlada toliko novogrščine. Prof. dr. Stojičević je razdelil še dve nagradi po 300 din in dve po 200 din.

Tako se more Maribor pobahati kot edna gimnazija na svetu, ki se je zunaj grškega jezиковnega ozemlja pečala tudi s srednjeveško in novo grščino.²⁷

Tik pred svojo smrtjo se je 86-letni dr. Jos. Wartinger zopet spomnil Slovencev. Ob stoletnici Schillerjevega rojstva l. 1859 je dobila mariborska gimnazija Schiller-

Profesorski zbor mariborske klasične gimnazije l. 1905.

Od leve na desno:

- I. sede: Nikolaj Zagar, dr. Anton Medved, Janko Košan, Frane Horák, ravnatelj Julij Glowacki, Georg Mair, Julius Miklau, Michael Petschar, Max Halfter.
 II. stoje: Blaž Matek, Viktor Tiller, dr. Ludvig Köhn, Ivan Lokar, dr. Karel Verstovšek, Jakob Kavčič, Karl Zahlbruckner, dr. Edmund Wiesener, dr. Leopold Poljanec, Alfred Fluk, dr. Max Hald.

jevo ustanovo, da bi se iz obresti glavnice vsako leto nagrajevali najboljši nemški pesniški proizvodi mladine tega zavoda. Zdi se, da sta jo utemeljila knjigararja Anton in Edvard Ferlic. Dr. Wartinger je posredoval, da se je ustanova razširila tudi na slovenske pesniške poskuse in da se je nagrada razdelila. Marsikaterega slovenskega gimnazijca je spodbudila prav ta ustanova, da je zgrabil za pero in ga ni več odložil. Več teh nagrajencev se je znatno uveljavilo v slovenski kulturni zgodovini, kakor dr. Janko Šlebinger, dr. Franc Lukman, dr. Josip Glonar, dr. Ludvik Pivko, pesnik Janko Glazer, da ne omenimo mnogih manj pomembnih, kakor so pesnik in publicist Božidar Flegerič, preleški pesnik Peter Skuhala, zgodovinar Matija Lupša in drugi. Dogajalo se je, da se je podelila ob nemški literarni suši na gimnaziji samo nagrada za slovenske pesnitve, kot l. 1883 in 1884, ko je bil edini nagrajenec Schillerjeve ustanove poznejši profesor dr. Anton Medved.²⁸

V preteklem stoletju je veljala mariborska gimnazija za kulturno žarišče severne Slovenije, in to po vsej pravici. Njeni profesorji in bivši učenci so bili najvažnejši narodni buditelji, kulturni delavci in politični voditelji vsega tega ozemlja. Gimnazijska profesorska knjižnica je bila poleg škofijske edina in največja znanstvena biblioteka v Mariboru. Ustanovil jo je s svojo dragoceno zbirko nekdanji jezuit in gimnazijski ravnatelj Johann Ringauf. Izdatno jo je podpiral dr. Jos. Wartinger. Ze prvo gimnazijsko izvestje za l. 1851 omenja, da je poslal za nabavo slovenskih knjig kanonik Rozman iz Št. Andraža na Koroškem 15 goldinarjev, kar je tedaj ustrezalo približno ceni dveh govedi. Slovenske knjige so darovali tudi J. Drobnič, J. Hašnik, dr. Jos. Muršec, dr. Radoslav Razlag in dr. Janez Bleiweis. Nekdanji gimnazijski profesorji in dijaki so pošiljali gimnaziji svoja tiskana dela. Celo svetovno znani prof. dr. Fran Miklošič ni delal tukaj izjeme. Slovenska, tudi Hrvatska in včasih še Češka matica so ji brezplačno pošiljale svoje izdaje. Profesor verouka dr. Jože Pajek je vse svoje življenje zbiral dragocene in redke slovenske knjige in jih daroval mariborski gimnazijski knjižnici, med njimi Dalmatinovo Biblijo in še 60 podobnih redkosti.

Dokler ni bilo v Mariboru muzeja, so pošiljali Slovenci iz bližnje in daljne okolice gimnaziji izkopanine, star denar in etnografske posebnosti. Ko se je pozneje na pobudo dr. Franca Kovačiča ustanovilo l. 1903 v Mariboru Zgodovinsko društvo, ki je izdajalo znameniti Časopis za zgodovino in narodopisje in zbralo tako nujno potreben dokazni material za mlrova pogajanja po prvi svetovni vojni, je enako kot Muzejsko društvo našlo najmočnejšo oporo v profesorjih in bivših dijakih mariborske gimnazije.²⁹

Karl Zahlbruckner, sin slovaške matere in nemškega očeta, ki je več let študiral na Dunaju za strojnega inženirja, je prinesel kot profesor fizike in matematike na mariborsko gimnazijo mnogo tehničnega znanja in ročnih spretnosti. Sam je izdelal mnogo aparatov in fizikalnih učnih pripomočkov. S pomočjo prof. dr. Adolfa Pečovnika je opremil fizikalni kabinet tako, da so ga prištevali med najboljše v vsej Avstro-Ogrski. Njuno delo je uspešno nadaljeval prof. Josip Pirnat. Teško bi se še našla kje drugje razen Maribora gimnazija, kjer se je fizika poučevala ne s pomočjo risb ali celo z učenjem na pamet, marveč samo s poskusi. Brez dvoma pa tudi ni bilo srednje šole, ki bi imela tako izvrstnega metodika za matematiko, kot je bil prof. dr. Adolf Pečovnik. Le-ta je znal tudi za matematiko slabo nadarjenemu dijaku na lahek in preprost način vlti v glavo toliko matematičnega znanja, da pri njem kljub zahtevnosti skoraj ni bilo slabih ocen.³⁰

Najbolj priljubljen predmet je bila slovenščina. Pri teh urah se dijaki niso samo učili, ampak so se tudi vzgajali v narodnem duhu. Profesorji slovenščine so v Avstro-Ogrski poslušali slavistična predavanja na univerzi v nemščini, profesorji na univerzi pa so v literarni zgodovini capljali vsaj nekaj desetletij za razvojem. Tako se je tudi na gimnaziji poučevala zgodovina slovenske književnosti navadno le do Prešerna. Tem bolj pa so skrbeli mariborski gimnazijci v višjih razredih sami za svojo literarno izobrazbo. Vsaka nova slovenska leposlovna knjiga je našla med njimi obilo bralcev in kupcev. Ljubljanski zvon, Slovan in Dom in svet so imeli med njimi na desetine naročnikov. Sami so se pečali s slovensko zgodovino in zlasti z zgodovino novejšo in najnovejšo literarne zgodovine.³¹ Za širjenje obzorja v tem smislu so uporabljali predvsem obvezna predavanja iz slovenščine in nemščine v sedmem in osmem razredu. Za nemška predavanja so se Slovenci navadno enako kot Nemci naučili na pamet kak sestavek iz leksikona ali pa vsebino kake nemške drame, ki se je dobila tiskana za

majhen denar, včasih pa je kdo opisal tudi kako slovensko ali slovansko posebnost. Mnogo truda pa so vložili mariborski slovenski višješoleci v slovenska predavanja. Samostojno in temeljito so obdelali slovensko zgodovino, narodne običaje, zlasti pa literarni razvoj od Prešerna dalje, tako da so dobili v sedmem in osmem razredu pregled slovenske književnosti vse do najnovejše dobe.³² Često je moral profesor slovenščine priznati, da marsikateri dijak mnogo bolje pozna slovenski jezik, slovnico in literarno zgodovino od njega. Niso bili redki, ki so znali na pamet vse Prešernove pesmi, Mohorjevo izdajo Gregorčičevih in zbirke Župančičevih pesmi. Niko Vrabl je imel tudi vso Janežič-Sketovo Slovensko slovnico »v malem prstu«. Iz ljubezni do materinega jezika so se trudili govoriti lepo in čisto slovenščino. Posebno so se borili proti nemškim tujkam, saj je bil jezik mariborskega proletariata zelo pomešan z nepotrebniimi nemškimi spačenimi izrazi. (N. pr. Frava v drugi vonungl mi je dala caj-tenge. Otroci se špilajo na gasi.) Nemci so zato še med drugo svetovno vojno skušali dokazovati, da to ni slovensko narečje, ampak vindišarsko. Zato so slovenski gimnazijci uvedli dogovorjeno med seboj posebno kazen za vsako izgovorjeno nemško tujko. Denar se je porabil za nabavo slovenskih knjig ali pa za narodnoobrambna društva.³³

Uspešne balkanske vojne z zmago srbskega, črnogorskega in bolgarskega orožja so močno odjeknile pri mariborskih slovenskih gimnazijcih. Naučili so se himne balkanskih slovanskih držav in razlegale so se pri internih tajnih dijaških prireditvah, bodisi da so jih igrali tamburaši semeniškega glasbenega društva Davorije ali pa so jih peli na sestankih obeh tedanjih dijaških tajnih organizacij. S tem pa se niso zadovoljili. Začeli so se učiti srbskohrvatskega jezika in iskati zveze s Hrvati in Srbi. Tik pred svetovno vojno je prlhajalo samo med katoliško usmerjene tajno organizirane mariborske gimnazijce 65 izvodov hrvatskega dijaškega časopisa »Luč«. Skupaj so jo brali ob sobotah popoldne pod vodstvom kaknega tovariša, ki jim je mogel objasniti neznane besede. Verjetno se je le malo hrvatskih gimnazij moglo ponašati s tako velikim številom naročnikov.³⁴

V vsej nekdanji Avstriji se je mogla pohvaliti mariborska gimnazija z najvišjim številom takih svojih dijakov, ki so z odliko končali vse osnovnošolske, gimnazijske in univerzitetne študije z doktoratom. Ti so nato promovirali »sub auspiciis Imperatoris«. Cesar Franc Jožef jih je nagradil z zlatim prstanom z briljanti, ki ima sedaj vrednost okrog tri milijone dlnarjev. Ta prstan je dajal prednost pri prošnji za katero koli službo. Včasih je cesar prstan osebno izročil. Iz nagajivosti in nevoščljivosti so včasih nemške oblasti na univerzi namenoma zavlačevale Slovincem promocijo čim dalje, da niso mogli prej v službo in da so jim povečali stroške. Z mariborske gimnazije so razen enega Nemca promovirali »sub auspiciis imperatoris« sami Slovenci: šolski svetnik Franc Jerovšek, primarij dr. Hugon Robič, univ. profesor dr. Fran Plešič, njegov ožji rojak iz Vidma (Sv. Jurija) ob Ščavnici prof. dr. Jakob Žmavc, prvi predsednik Društva slovenskih profesorjev; univ. prof. dr. Matija Murko, predsednik Slovanskega instituta in šef slavističnega seminarja v Pragi, ter univ. prof. dr. Ivan Žolger,³⁵ ki je dosegel zaradi svojih izrednih sposobnosti od vseh Slovinccev v avstrijski upravi najvljshi položaj in postal minister v vladi dr. Ernsta Seldlerja.

Dr. Ivan Žolger se je rodil 1. 1887 v borni hliši v Devini pri Slovenski Bistrici. L. 1895 je promoviral na pravni fakulteti v Gradcu »sub auspiciis imperatoris«. L. 1902 je bil imenovan za ministerialnega podtajnika pri predsedstvu avstrijske vlade. Na osnovi svoje knjige o avstrijskem odredbenem pravu (Österreichisches Verordnungsrecht) je postal docent na pravni fakulteti dunajske univerze, kmalu nato pa tudi vodja državnopravnega oddelka pri predsedstvu vlade. Tu je spoznal, da mu je zaradi vprašanj v zvezi z avstro-ogrsko pogodbo l. 1867 nujno potrebno znanje madžarščine. V kratkem času se je je temeljito naučil. L. 1911 je izdal znamenito delo Državnopravna pogodba med Avstrijo in Ogrsko (Staatsrechtlicher Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn). Odtlej je bil dr. Žolger pri pogodbenih in sploh državnopravnih vprašanjih desna roka vsakega avstrijskega ministrskega predsednika. L. 1915 je bil imenovan za sekcijskega šefa (načelnika v ministrstvu) in povišan v viteški stan.³⁶

Ko je avstrijski cesar Karl imenoval 30. avgusta 1917 drugo Seidlerjevo uradniško vlado, je dr. Seidler obljubil, da hoče s parlamentom izpolniti avstrijsko ustavo in uresničiti narodno avtonomijo. Njegove izjave o narodnostni nepristranosti pa niso potrdila dejanja. Res je vzel v vlado dva Poljaka in Slovenca dr. Ivana Žolgerja, toda nobenega zastopnika Čehov in Rusinov (avstrijskih Ukrajincev). Jugoslovanski po-

slanski klub se tudi ni več zadovoljil z avtonomijo. Zaradi tega in zaradi nasilstev njegove vlade je odločno nastopil proti dr. Seidlerju kljub dobri odnosom z ministrom dr. Zolgerjem, ki je nato odstopil iz protesta.

Kakor prej je dr. Zolger tudi po padcu Seidlerjeve vlade s svojimi nasveti in s svojim vplivom na najvišjih mestih večkrat mnogo pomagal Jugoslovanskemu klubu. Velike zasluge si je pridobil na mirovni konferenci v Parizu, ker je njegova beseda mnogo zalegla pri Wilsonu, tudi univertzitetnem profesorju, ki je bil v Parizu edini zagovornik slovenskih in jugoslovanskih teženj. V veliki meri je tudi dr. Zolgerjeva zasluga, da je Maribor pripadel Jugoslaviji.³⁷

Za pisanje šolskih učbenikov so dobivali nemški profesorji poseben študijski dopust, mariborski matematik prof. Blaž Matek pa je moral poleg pisanja izvrševati vse šolske dolžnosti. Nič bolje se ni godilo prof. dr. Leopoldu Poljanecu pri pisanju prirodoslovnih šolskih učnih knjig. Njuna naloga je bila tem težja, ker še ni bilo dovolj ustaljenih strokovnih izrazov. Morda bi bila omagala ali pa se sploh ne bi bila upala lotiti dela, če jima ne bi bil stal nesebično ob strani jezikovni genij prof. Frana Jerovška.³⁸

Profesorji mariborske gimnazije v šolskem letu 1917/18 — zadnje leto nemške gimnazije.

Od leve na desno:

- I. sede: dr. Johann Mühlbacher, Franc Jerovšek, ravnatelj dr. Jos. Tomlinšek, dr. Anton Medved, Nikolaj Zagar, dr. Leopold Poljanec.
 II. stoje: Max Halfter, Alfred Fink, Friedrich Knaop, Franc Bračun, dr. Max Häld, dr. Adolf Pečovnik, Franc Voglar, dr. Pavel Strmšek, Otmar Flstravec, dr. Alois Böhm, Ivan Favaš.

Med slovenskimi učnimi močmi mariborske gimnazije je bilo vedno zelo malo povprečnih in nedelavnih mož. Nekateri profesorji so se uveljavljali v leposlovju ali pa so pisali učne in druge knjige ter razprave in ocene, kakor Janko Glazer, Jurij Matjašič, Davorin Trstenjak, Josip Šuman, Janko Pajk, Janez Malciger, Fran Jerovšek, dr. Leopold Poljanec, dr. Anton Dolar, Blaž Matek, dr. Josip Tomlinšek, dr. Ivan Dornik, dr. Fran Sušnik, dr. Fr. Mišič, Jože Košar, Bogo Teplý in drugi. Več jih je nastopalo v javnem življenju na nacionalno najbolj ogroženih točkah. Nekateri so sloveli kot izvrstni metodiki, kakor Josip Šuman, dr. Anton Dolar, dr. Leopold Poljanec, Janko Leskošek in Slavko Vimpolšek. Drugi so se odlikovali po izrednem znanju; tako je Franc Jerovšek, splošno znan z imenom Zeus, zelo dobro obvladal zraven slovenščine in nemščine latinščino, staro grščino, cerkveno slovanščino, francoščino, italijanščino, angleščino, španščino, novo grščino, nekaj let pred smrtjo pa se je še dobro naučil sanskrita. Za njim ni mnogo zastajal njegov nekdanji učenec Slavko Vimpolšek. Zato ni čudno, da so bili mariborski slovenski dijaki na svoje profesorje vedno ponosni.

V takem okolju so se učenci mariborske gimnazije čutili odgovorne pred svojim ljudstvom. Imeli so za svojo dolžnost, da so se najboljši med njimi v začetku našega stoletja ogorčeno borili proti dvema kugama, ki sta skušali iz starodavnega Ptujja zastrupljati naše ljudstvo.³⁹

Nemškutarski časnik »Štajere« je od leta 1900 sramotil Slovence in slovensko kulturo, obenem pa je širil v svojih slabi slovenščini nemško miselnost in nemško na-

rodno zavest med tistimi slovenskimi ljudmi, ki še niso bili nacionalno dovolj zavedni. Pri volitvah so do prve svetovne vojne postavljali svoje kandidate. Največ glasov so dobili pri volitvah v štajerski deželni zbor l. 1902. Pozneje je postajalo slovensko ljudstvo na Štajerskem vedno bolj narodno zavedno, ker so se naglo razširile in živahno delovale organizacije kmetске mladine z imenom Mladieniške in Dekliške zveze. Štajercijancem pa je močno škodovala tudi tako imenovana otroška afera. Štajerc je razširil vest, da sta viničarska zakonca umorila svojo hčer in jo pojedla. Zato je Štajerc proglašal Slovence za ljudožere. Pri večkratnem nasilnem in surovem zaslišanju sta oba priznala orožnikom svoj zločin. Vse se je strahovito zgražalo, toda kmalu se je našla pogrešana hčerka živa in zdrava pri nekem kmetu.

Nič manj nevarna od Štajerca ni bila žganjarna Simona Hutterja v Ptuj, ki je podpirala ta tednik. Ko so ob prelomu 19. in 20. stoletja propadli zaradi trne ušl stari vinogradi, ki jih ni bilo treba škropiti večkrat na leto z drago brozgo, je skušal Hutter navaditi naše ljudstvo na žganje iz manjvrednega špirtita, ki je pivce demoraliziralo in spravilo mnogo kmetij na boben. Kakor nekdanji Evropejci ameriške Indijance tako je hotel z alkoholom iztrebiti slovensko ljudstvo. Ob meji je odkupovalo prezadolžene kmetije z ponemčevalno družtvo Südmark za nemške naseljence, v vinorodnih krajih pa je z njimi razširjal svojo posest nemški fevdalec.

Protialkoholno gibanje se je začelo širiti med slovensko mladino najprej na Dunaju v katoliškem visokoškolskem društvu Danica, kjer je bil 15. februarja 1909 pod vodstvom jurista Andreja Vebleta diskusijski večer o alkoholizmu. Ustanovil se je abstinentni krožek.⁴⁰ Važna posledica tega predavanja je bila, da član Danice odslej niso proslavljali promocij s popivanjem, marveč je novi doktor podaril določeno vsoto denarja v narodnoobrambne ali druge namene.⁴¹

Med srednješolci je zajel protialkoholni boj najprej Ljubljano. V tamkajšnjem Marjanišču se je po predavanju Janeza Kalana ustanovil l. 1910 treznostni krožek. Članov sicer ni bilo mnogo, vendar so vplivali na vse sošolce in se je odslej na dijaških majniških izletih znatno manj pilo kot prejšnja leta.⁴²

Borba proti pijančevanju se je razvila med Sloveni v močno gibanje šele, ko je zajela mariborsko dijaštvo. Prvi je začel širiti treznostno misel Janez Kalan, zaničljivo nazvan »vodni Kalan« (Wasserkalan), ki je predaval 25. januarja 1911 v mariborskem bogoslovju in dijaškem semenišču.⁴³ Eno predavanje pač ni zadoščalo, da bi se to gibanje razširilo. Ljubljana je bila za te kraje za podrobno organizacijo predaleč. Tako se je to gibanje razmahnilo šele, ko je bil 14. maja 1913 ustanovljen mariborski pododbor protialkoholne organizacije Sveta vojska pod vodstvom dr. J. Tomiška in ravnatelja učiteljišča Henrika Schreinerja ter učiteljice Tončke Štupea.⁴⁴

Dr. Kovačič je kmalu imel lep uspeh med mariborskimi gimnazijci. Po njegovem predavanju se je ustanovil v uradno nepriznani tajni organizaciji katoliško narodnega dijaštva treznostni krožek s sedežem v dijaškem semenišču, ki je štel 71 članov, od tega 22 naročnikov protialkoholnega glasila Zlata doba.⁴⁵

Množično je postalo treznostno gibanje med mariborskimi dijaštvom, ko se je zanj ogrel gimnazijski ravnatelj dr. Josip Tomišek. Želel je, da bi zajelo vse gimnazije ne glede na svetovni nazor. Zato je povabil v Maribor znamenitega apostola protialkoholnega boja v Avstriji in Nemčiji, frančiškana p. Elpidija, ki je dosegal vsepovsod zavidiplive uspehe. Predaval je v gimnazijski telovadnici 13. februarja 1913 vsem gimnazijcem in takoj po predavanju sprejemal obljube treznosti. Večna gimnazijcev se je pridružila vrstam, ki so se odpovedale alkoholu. Med gimnazijci se je dvignilo število organiziranih članov treznostnega krožka pod vodstvom Jožeta Stabéja in Alojzija Sunčiča na 105.⁴⁶

Tudi ravnatelj učiteljišča Henrik Schreiner kot priznan vzgojitelj ni hotel ostajati s svojo šolo. V dogovoru z dr. Tomiškom je povabil v Maribor trojnega doktorja Johanna Umeta iz Gradca, da bi predaval o alkoholizmu. Gimnazijska predavalnica je bila popoldne 23. aprila 1914 polna gimnazijcev, učiteljiščnikov in realčanov, le ravnatelj dijaškega semenišča Josip Zidanšek ni pustil svojih gojencev med učno uro k temu predavanju.⁴⁷ Na učiteljišču ter med nemškimi dijaki je kljub uspešnemu predavanju dr. Umeta treznostno gibanje polagoma zamrlo, ker niso imeli svoje organizacije, ki bi jih stalno spodbujala.

S prireditvami in rednimi sestanki je izvrstno deloval treznostni krožek v dijaškem semenišču. Duša krožka je bil četrtošolec Stabéj, ki je tudi mnogo pisal v glasilo

»Zlata doba«. Pod vplivom Maribora so se organizirali dijaki tudi na drugih zavodih. Treznostni krožki so dosegli, da so nehali dajati alkohol dijakom v konviktih. V mariborskem dijaškem semenišču so dobivali gojenci ob praznikih pri obedu jabolčnik, v ljubljanskem Marijanišču pa vino. Tudi po bogoslovnih semeniščih so odstranili vino z jedilnika. Največja zasluga treznostnega gibanja pa je v tem, da je začelo veljati shajanje po zakonitih gostilnah za sramoto, prej pa so se starejši srednješolci ponašali s popivanjem. Pri študentih na univerzah in visokih šolah so se med Slovenci pozabili križevački statuti, po katerih se je merilo junaštvo po količini popltega piva ali vina.

Mariborsko dijaško treznostno gibanje je vzpostavilo stike tudi s hrvatskim dijaštvom. Prvega velikega tabora nadstrankarskega treznostnega društva Sveta vojska na Brezjah 19. in 20. julija 1914 so se udeležili tudi hrvatski zastopniki. Govoril je tudi abiturient Petar Lasić iz Mostarja. Mariborčani so dali glavnega govornika, petošolca Jožeta Stabéja. Tabor je pršel pozdravit tudi dr. Ude iz Gradca.⁴⁸

Vtem ko so skušali nemški nacionalisti iztrebiti Slovence zlasti ob južni železnici Dunaj—Trst in zgraditi nemški most do Jadrana čimprej vsaj do Maribora in Celja, in bi jim naj v tem oziru pomagal tudi alkoholizem med Slovenci, pa je med slovenskim ljudstvom stalno naraščala želja po višji izobrazbi in tako se je povečal tudi priliv slovenskih dijakov. Njihovi starši so želeli slovenske vzporednice vsaj v nižjih gimnazijskih razredih, da se jim sinovi izurijo v slovenskem knjižnem jeziku in se jim olajša učenje, nič manj pa tudi iz gmotnih ozlov. Pouk je bil namreč v osnovni šoli na štajerskem podeželju slovenski, v gimnazijih pa popolnoma nemški. Tako je prestopil nemški učenec iz osnovne šole takoj v gimnazijo, slovenski pa ne, ker ni znal nemško. Starši so ga morali dati za eno leto v mesto v nemško osnovno šolo, da se je za silo naučil nemščine, torej tako, kakor poje prleška himna: »Matl so mi nabasali mesa no klobas, oča so me zapelali v Marprok v štrti klas.« To je pa veljalo na leto najmanj sto goldinarjev. Slovenskih dijakov je bilo v šolskem letu 1879/80 na vsem slovenskem ozemlju 1450. Starši so morali torej žrtvovati za pripravo na nemško gimnazijo 145.000 gld., kar je bilo prhranjeno nemškim staršem.⁴⁹

L. 1880 so doživeli Slovenci v svojem boju za poslovenjenje srednjih šol zunaj Kranjske prvo zmago. V finančnem odseku dunajskega parlamenta je namreč prodrl kljub nasprotovanju ministra Stremayerja predlog dr. Jožeta Vošnjaka, da se poučuje v vseh slovenskih deželah na srednjih šolah v slovenskem jeziku, kolikor je že pripravljenih knjig za ta pouk. Poleg Slovencev so glasovali zanj Čehi, Poljaki in nemški konservativci. Tudi poslanska zbornica je sprejela ta malo spremenjeni predlog dr. Vošnjaka, da je učni jezik za slovenske dijake slovenski, vendar tako, da se obenem dobro nauče nemščine. Za slovenske zahteve se je izreklo 158 poslancev, proti pa le 128, ker so glasovali s Slovenci dalmatinski Hrvati, Čehi, Poljaki, gallški Rusini in nemški konservativci.⁵⁰

Slovenci v Mariboru so se zaman veselili zmage. Sklepi državnega zbora se niso izvršili in boj za slovenske vzporednice se je še bolj razbesnel. Nemški nacionalci so namreč nahujskali občinske odbore, ki so bili na slovenskem ozemlju v nemških ali nemškutarskih rokah, da so pošiljali parlamentu proteste proti poslovenjenju srednjih šol. Tako je prejel parlament do marca 1883 160 takih protestov in 260 prošenj slovenskih občin za poslovenjenje.⁵¹

Slovenski poslanci so bili člani avstrijske vladne večine, vendar so v šolstvu dobili nekaj drobtin le na Kranjskem, kjer se je odločno zavzel za slovenske pravice novi deželni predsednik, goriški Slovenec Winkler. Poslovenile so se namreč nižje gimnazije v Ljubljani, Novem mestu in v Kranju. Odslej sta se tu poučevali v nemškem jeziku le nemščina in grščina. Zunaj Kranjske se šoiske razmere niso spremenile. Nemci so pač mislili, da jim Kranjska ne bo pretrd oreh, če bodo prej mirno pohrustali Slovence na Koroškem in Štajerskem. Na Koroškem so ostale še dalje vse osnovne šole nemške; razlikovale so se le v tem, da se je uporabljaj ponekod v nižjih razredih slovenski učni jezik. Nič ni zaleglo, da je imelo 108.992 Slovencev v 117 koroških župnijah samo slovensko službo božjo, v 17 mešanih pa menjaje slovensko in nemško.⁵² Sam celovski škof Wiery, po rodu Nemeč, ki se je naučil slovenščine, je zaman protestiral pri avstrijskem prosvetnem ministru Stremayerju, da ne pusti na osnovnih šolah na slovenskem ozemlju verouka v slovenskem jeziku.⁵³

Razmere se niso obrnile na boljše, ko je Stremayerja zamenjal baron Conrad. Ministrski predsednik grof Taaffe se ga je bal. Govorilo se je, da je baron Conrad

nezakonski sin cesarja Franca Jožefa I. in da zato prodre pri cesarju z vsakim predlogom. Oba sta bila enako nasprotna vsem še tako upravičenim slovenskim zahtevam in sta našla vedno nove razloge, da nista izvršila sklepov državnega zbora v prid Slovincem.

Največjemu borcu za mariborske slovenske gimnazijske vzporednice, uredniku Slovenskega gospodarja dr. Lavoslavu Gregorcu, je bilo dovolj večnih praznih obljub. V uvodniku svojega lista je zahteval 6. oktobra 1887 dejanja ali pa izstop iz vladne večine. Nato je vložil 28. oktobra istega leta poslanec Miha Vošnjak v imenu vseh slovenskih poslancev ostro interpelacijo prosvetnemu ministru Gautschu. Le-ta je priznal upravičenost slovenskih vzporednic, pripomnil pa je, da je treba še počakati na uspehe ali neuspehe v znanju nemščine pri dijaški mladini, ki prihaja iz slovenskih vzporednic na Kranjskem, ker je od tega odvisna ustanovitev novih.⁵⁴

Šele ob koncu leta 1888 je izjavil minister Gautsch v proračunskem odseku, da se začne nekaka poskušnja s slovenskim učnim jezikom na državni gimnaziji v Mariboru.⁵⁵ Po toliko glasovanjih, interpelacijah in posredovanjih so se odprle dvojezične vzporednice za slovenske dijake mariborske gimnazije z ministrsko naredbo z dne 30. junija 1889. Ta je določala, da se je v šolskem letu 1889/90 odprl prvi razred, v naslednjih letih pa postopoma naslednji trije razredi nižje gimnazije. Slovenski učni jezik je bil pri pouku verouka, slovenščine, latinščine in matematike.⁵⁶ Odslej so bili v prvih štirih razredih a oddelki nemški, b in c oddelki pa po učnem jeziku dvojezični, nazivali pa so jih vsi samo slovenske, saj so bili v njih le Slovinci. V prvih letih so uradniki in od Nemcev odvisni starši vpisovali svoje sinove v a oddelke, in to tudi, če so se preselili starši iz krajev, kjer je bila le nemška osnovna šola in nemška gimnazija, da so jim sinovi lažje sledili pouku. Od petega gimnazijskega razreda so se poučevali vsi predmeti razen slovenščine v nemškem jeziku. Če sta bila tudi dva oddelka, so dijake pomešali po narodnosti.

Minister Gautsch je dovolil slovenske vzporednice v Mariboru le za poskušnjo, če se bodo obnesle. Ta izraz je bilo treba razumeti tako, da bo končno dovoljenje odvisno od tega, ali bodo slovenski gimnazijci od petega razreda dalje uspešno sledili samo nemškemu pouku in če bo dovolj učencev v slovenskih oddelkih. Prvo leto se je vpisalo v prvi nemški a razred 62 učencev, v slovenski b razred pa zaradi bojzani uradniških in od Nemcev odvisnih staršev le 42. Ob koncu leta je ostalo v nemškem oddelku med 47 učenci 35 Nemcev, 11 Slovencev in 1 Čeh in jih je torej odpadlo do konca šolskega leta kar 15, v slovenskem pa so izstopili le 3 in jih je ostalo 39. Tako je bilo ob koncu šolskega leta v obeh prvih oddelkih skupaj 50 Slovencev in 35 Nemcev.⁵⁷

V prihodnjem šolskem letu so poskrbeli za dober obisk učitelji in zlasti duhovščina. K sprejemnemu izpitu se je prijavilo 84 Slovencev, opravilo pa ga je 72. Za en oddelk jih je bilo preveč in tako so morali že drugo leto odpreti dva slovenska oddelka prvega razreda, prvi b in prvi c po 36 učencev, nemški a oddelk pa jih je imel le 34.⁵⁸

Zaradi naraščanja števila učencev in zaradi slovenskih vzporednic je bilo potrebnih več učilnic, šolska stavba pa je bila že prej premajhna za okrog 300 gimnazijcev. Tedaj še namreč niso poznali pouka v dveh ali celo treh izmenah. Bil bi tudi nemogoč, ker je bil deljen tako, da je trajal od osmih do enajstih in popoldne od dveh do štirih ali petih. Vlada je odobrila kredit za novo zgradbo mariborske gimnazije v znesku 110.000 goldinarjev, kakor določa odlok štajerskega cesarskega namestništva z dne 21. maja 1891. Tako vsoto je namreč predvidel za svoj načrt stavbni mojster Andrej Černiček. Občina je dodelila lepo stavbišče v neposredni bližini parka na oglu sedanje Tyrševe in Mladinske ulice, nasproti tedanjemu novemu dijaškemu semenišču. Za notranjo opremo je vlada še dovolila naknadno 5.330 gld. in za selitev 275 gld. Temeljni kamen so položili 1. julija 1891, v prvi polovici septembra 1892 pa je bila stavba dozidana. Novo gimnazijo so slovesno odprli v nedeljo, 18. septembra istega leta.⁵⁹ Ravnatelj dr. Artur Steinwenter in profesorji VI., VII. in VIII. položajne skupine so prvič nastopili v uniformah s sabljami in s klobuki napoleonskih vojakov, kakor jih je zahtevala šolska oblast od l. 1891 dalje. Gimnazijski učitelji brez profsorskega naslova in suplenti so prišli v salonskih suknjah in z visokimi cilindri. Staro gimnazijsko poslopje na zahodni strani cerkve sv. Alojzija je bilo prodano štajerskemu verskemu zakladu, ki ga je prepustil za spalnice bogoslovcem.⁶⁰

Število slovenskih dijakov je skoraj stalno naraščalo. L. 1875 jih je bilo 130, l. 1880 že 159, zadnje leto pred slovenskimi vzporednicami pa je bilo poleg 113 (43,13 %) Nemcev 146 (55,72 %) Slovencev. Prvo leto slovenskih vzporednic se je število mariborskih slovenskih gimnazijcev dvignilo na 156, naslednje leto pa že na 187 ali 62,54 % vsega dijaštva na šoli. V šolskem letu 1892/93 so imeli prvič vsi štirje prvi razredi slovenske vzporednice. Ob koncu leta je bilo v prvem a razredu 24 Nemcev in 4 Slovenci, v prvem b razredu 56 Slovencev, v drugem a razredu 21 Nemcev, 2 Slovenca in 1 Čeh, v drugem b razredu 27 Slovencev; tretji a razred je štel 18 Nemcev, 10 Slovencev in 1 Čeha, tretji b razred 35 Slovencev, četrti a razred 19 Nemcev in 7 Slovencev, vzporedni četrti b razred pa 22 Slovencev. Na vsem zavodu je bilo v tem letu med 332 učenci 215 Slovencev ali 64,76 %, Nemcev pa 113 ali 34,03 %, Čehi so bili 3, Mađar pa 1.⁴¹

Večina slovenskih kmetijskih staršev je poslala sinove v mariborsko gimnazijo, ker so upali, da bodo njihovi sinovi sprejeli v dijaško semenišče. Ustanovil ga je Slomšek. Ko je postal l. 1846 škof lavanjske škoflje, je bila celjska gimnazija edina srednja šola na slovenskih tleh njegove škoflje. Zato je mogel le odtod pričakovati duhovski naraščaj. L. 1852 se je odločil ustanoviti v Celju dijaški zavod. Najprej so najeli tu skupno stanovanje. L. 1855 je ustanovil Slomšek v Celju dijaški zavod Maksimiljanišče (Maximilianum), kjer so imeli gojenca le stanovanje in večerjo, za drugo pa ni bilo denarja in tako so si morali semeniščniki iskati kosilo pri dobrih celjskih meščanih, zajtrka pa niso imeli.

Ko je prenesel Slomšek l. 1859 škofijski sedež v Maribor, so se znatno razširile tudi meje njegove škofije in tudi mariborska gimnazija je bila na njenem ozemlju. Tako je osnoval tudi v Mariboru dijaški zavod Viktorinišče (Victorianum). V škofijski hiši je stanovalo 10 dijakov, ki so se hranili iz škofove kuhinje. Ker še ni bilo petrolejk, so jim gorele zvečer tri sveče, štiri pa, če so pisali naloge. Slomškov naslednik dr. Jakob Slepšnik (1862—1889) je preselil l. 1864 Viktorinišče iz Maribora v Celje in ga združil z Maksimiljaniščem. V zavodu je imelo vsa oskrbo 50 dijakov. Ker pa je začela disciplina popuščati, ga je škof zaprl. V Mariboru škofijstvo ni našlo primerne stavbe in je delilo podpore dijakom v Celju, Ptujju in Mariboru, imelo pa je slabe

Prof. dr. Ivan Križanič, ustanovitelj dijaške kuhinje v Mariboru (1843—1901)

izkušnje. Škof se je obrnil za denarno pomoč na svojo duhovščino in ludi sam je prispeval zelo mnogo. Tako se je odločil, da zgradi v Mariboru novo dijaško semenišče.

L. 1876 je škofija kupila stavbišče na oglu sedanje Tyrševe in Mladinske ulice za 7000 glđ. Spomladi 1877 je začel stavbenik Andrej Černiček z zidanjem. Stroški so znašali 51.870 glđ. Novi zavod so slovesno odprli 1. maja 1878. Semenlišče je dajalo brezplačno stanovanje in hrano 42 gimnazijcem, ki so se nameravali posvetili duhovskemu poklicu. Zgradbo so znalno povečali l. 1893, ko je gimnazija zaradi šilrh slovenskih vzporednic doživela večji priliv slovenskih dljakov. Zdaj je moglo semenišče sprejeti že 60 gojencev, od l. 1900 pa do prve svetovne vojne je preskrbljalo brezplačno s hrano in stanovanjem že 80 gimnazijcev od drugega razreda dalje. Po prvi svetovni vojni se je še povečalo, ko so mu na zahodu prizidali še majhen trakt.⁶²

Marija Modrinjak, upravnica in kuharica dijaške kuhinje v Mariboru od 1906—1915

Dijaško semenišče je bilo v veliko pomoč mariborskim slovenskim gimnazijcem, toda sprejemalo je na novo redno le 118 dijake, ki so odlično končali prvi gimnazijski razred in so nameravali postali duhovniki. Najbolj so potrebovali gmolno pomoč predvsem prvošolci, mnogo pa jih je stradalo med drugimi dljaki zunaj semenišča na gimnaziji in na učiteljišču. Zanje je poskrbel kanonik dr. Ivan Križanič (1843—1901). Najprej jih je podpiral iz prispevkov Vincencijeve družbe, ki ji je bil predsednik. Ta je odprla 25. septembra 1887 dijaško kuhinjo, ki je bila torej nekaka podružnica Vincencijeve družbe. Na hrano so sprejeli v začetku 10 dijakov. L. 1889 je dobivalo hrano že 33 dljakov. Toda potrebe so bile vedno večje. Dr. Križanič je hotel pridobiti za podpiranje slovenskih dljakov tudi ljudi, ki niso bili v cerkveni Vincencijevi družbi. Zato je vložil pravila za dijaško kuhinjo, ki jih je vlada potrdila 5. januarja 1892.

V odbor je pritegnil dve vplivni osebnosti: dr. Jerneja Glančnika in ravnatelja učiteljišča Henrika Schreinerja. Poleg dr. Križaniča, ki je bil do smrti predsednik dijaške kuhinje, so žrtvovali zanjo mnogo dela in truda zlasti njen poznejši predsednik kanonik dr. Ivan Mlakar (1845—1914), gimnazijski profesor in poznejši kanonik Jakob Kavčič (1862—1915) in prof. dr. Anlon Medved (1862—1925). Če je zmanjkalo prispevkov, so primaknili iz svojega. Tako je dobivalo opoldne brezplačno dovolj točne hrane 30 do 50 slovenskih dijakov.

Dijaška kuhinja je prvotno delovala v sedanji Krekovi ulici št. 6. Vodila jo je in kuhala Ana Erjavec. Brez te požrtvovalne žene bi bili stroški mnogo večji in nekaj manj dijakov bi dobivalo hrano. Kot dobra mati je skrbela za svoje dijake in pregovorila marsikaterega kmeta na trgu, da je po dobri prodaji odstopil nekaj živil še za dijaško kuhinjo. Nesebično jo je vodila do l. 1906.

Tedaj se je preselila dijaška kuhinja v Wildenrainerjevo ulico št. 12. Vodstvo in kuhinjo je prevzela nič manj požrtvovalna in nesebična Marija Modrinjak, sestra ptujskega prošta Matije Modrinjaka (1824—1894). V začetku ji je brezplačno pomagala in jo naučila s čim manjšimi stroški dobro kuhati mati znane vzgojiteljice in organizatorke učiteljice Tončke Štupca. Z eno pomočnico je zmogla Marija Modrinjak vse posle v kuhinji in v knjigovodstvu sama. Izredno vzgojno je tudi vplivala na dijake, da so se vzorno vedli v obednici, na poti k hiši in pred njo, ko so čakali na kosilo ob enih. Ker je zaradi vojne začelo l. 1915 vedno bolj primanjkovati živil, ki so jih lažje nabavljale gostilne, je dijaška kuhinja odpovedala prostore v Wildenrainerjevi ulici. Za Modrinjakovo ni bilo več dela, ker je v šolskem letu 1915/16 dajala hrano za dijaško kuhinjo slovenska gostilna Kirbiš v Vetrinjski ulici, v letu 1916/17 pa restavracija v Narodnem domu. Po prvi svetovni vojni je našla dijaška kuhinja zatočišče v dijaškem domu.⁶³

Nemški nacionalisti so v začetku zavistno gledali na uspešno delo ustanov za podpiranje slovenskega mariborskega dijaštva. Na občnem zboru mariborske podružnice ponemčevalnega društva Südmark pa so 4. septembra 1893 sklenili, da se odpre nemška dijaška kuhinja, kar se je 1. oktobra 1894 tudi izvršilo. Glavni namen ni bil, da se daje brezplačna hrana nemškim siromašnim dijakom, saj je bilo teh tako malo, da je nemška dijaška kuhinja ob pomanjkanju dijakov dajala hrano učencem in učenkam meščanske šole. Važnejše je bilo, da bi brez zunanjega hrupa izrinila slovenske siromašne dijake iz nemških družin, ki so jim dajale brezplačno obede. Takih poštenih nemških družin je bilo l. 1897 nad 50. Slovenskih dijakov nemški nacionalisti s svojo kuhinjo niso mogli uloviti in tudi večina poštenih nemških družin se ni dala omajati in ni odpovedala svoje pomoči slovenskim dijakom.

V boju proti Slovincem so skušali najti nemški nacionalisti uspešnejše sredstvo. Na občnem zboru mariborske podružnice Südmark dne 21. marca 1896 je predlagal zdravnik dr. Artur Mally, da se ustanovi nemški dijaški dom. Po društvenih pravilih ima nemški dijaški dom namen, da trajno zagotovi nemški značaj mariborskih srednjih šol. V oklicu za podporo nemške javnosti poudarja, da »je ta dom potreben zaradi vedno trdovratnejšega napada Vendov (Slovencev) na nemško jezikovno mejo«. Dijake je skušal privabiti iz drugih avstrijskih nemških krajev.

Mariborska mestna hranilnica je takoj prispevala 10. junija 1896 za ta dom veliko vsoto 50.000 kron. Mestna občina je brezplačno odstopila zemljišče in poslopje nekdanjega cistercijskega samostana, ki ga je cesar Jožef II. spremenil in vojaško bolnišnico in jo je malo prej odkupila mestna občina. Poslopje je stalo v sedanji Prešernovi ulici, kjer je sedaj samopostrežna restavracija. Društvo je poslopje adaptiralo. Ko je začel nemški dijaški dom poslovati, mu je obljubil štajerski deželni odbor vnaprej na leto 3000 kron podpore. Dijakov je bilo povprečno okrog 50 iz vseh nemških krajev bivše cesarske Avstrije.⁶⁴

Mariborska gimnazija se je kljub naporu nemških nacionalistov po številu učencev poslovenjevala, ker so imeli Slovenci vedno večino. Zato je sklenila mariborska mestna posojilnica v proslavo 60-letnice vlade cesarja Franca Jožefa I., da podeli vsako leto 11 nemškim dijakom štipendije po 10 kron.⁶⁵ Toda tudi to mamilo ni premotilo nobenega slovenskega dijaka, da bi prodal svojo narodnost.

Slovenski gimnazijci v Mariboru so se zavedali, da je zelo odvisno od njih, ali dobi Celje slovenske gimnazijske vzporednice ali ne. Če bi Slovenci v višji gimnaziji slabo uspevali, odkar so bili slovenski oddelki v mariborskih razredih nižje gimnazije, bi se valila krivda nanje in bi jih vlada odpravila in jih ne bi dovolila tudi Celju. Tako je zanje pomenilo resno učenje tudi važno narodnoobrambno delo.

Brez dvoma je edinstven primer v Sloveniji, da so gimnazijci s svojimi skromnimi sredstvi ustanovili veliko mestno knjižnico in ji dali za temelj lepo število svojih dragocenih knjig. Pobudo za ustanovitev knjižnice je dal l. 1903 tedanji petošolec Niko Vrabl. Prejšnje počitnice je bil več tednov pri svojem stricu dr. Ivanu Dečku v Celju. Dr. Dečko ga je vpsal v knjižnico celjske čitalnice. Vrabl je mnogo bral in je za vedno

vzljubil slovensko knjigo. Njen veliki prijatelj je ostal vse svoje življenje. Zraven novih je zbiral tudi stare knjige in si ustvaril poleg generala Maistra največjo zasebno slovensko knjižnico v Mariboru. Veliko jih je poklonil po prvi svetovni vojni mariborski Študijski knjižnici, po 1945 pa Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

V novembru 1904 je sklical Vrabl slovenske sošolce svojega petega razreda na posvet v dijaško semenišče, čeprav ni bil semeniščnik. Sklenili so, da si ustanove razredno slovensko knjižnico. Obvezali so se, da bo vsak član prispeval na mesec po eno krono za nakup knjig. Za predsednika in blagajnika so izvolili Nika Vrabra. Za knjižnico so se uporabljale tudi globe zaradi uporabe nepotrebnih tujk. Kdor je v navadnem govoru uporabil nepotrebno tujko, je plačal 10 vinarjev globe. Enako je ta razred množil svojo knjižnico tudi v šestem in sedmem razredu.

Prva slovenska matura na klasični gimnaziji v Mariboru leta 1919. Od leve na desno: v prvi vrsti: dr. Fr. Roslaher, Adolf Schaup, dr. Janez Kociper, Ivan Košan, ravnatelj dr. Jos. Tomlinšek, dr. Adolf Pečovnik, Janko Leskošek, dr. Pavel Sirmšek, dr. Karel Capuder; v drugi vrsti: Alojz Prebevšek, Janko Pilberšek, Ivan Antolovič, Jožef Kšela, Peter Kovačič, Igor Rosina, Zdenko Verslovšek, Franc Zgeč, Franc Zorec, Ivan Turin, Ludvik Slancer; v tretji vrsti: Jurij Leblič, Jože Bezjak, Franc Makoter, Franc Kramberger, Karol Gajšek, Ludvik Merčun, Alojz Tikvič, Franc Šega, Franc Heric.

TedANJI slovenski šestošolci in sedmošolci niso hoteli zaostajati za petošolci in so si tudi osnovali razredne knjižnice s to razliko, da njihovi člani niso plačevali vsak mesec po eno krono, marveč so kupovali knjige iz priložnostnih prispevkov in z globami za tujke. Na Vrablov predlog pa so vsi trije razredi podarili l. 1906 vse svoje knjige Slovanski čitalnici v Narodnem domu in jo pozvali, da ustanovi iz teh knjig javno knjižnico. Tako je nastala pod okriljem Slovanske čitalnice mariborska slovenska javna Ljudska knjižnica v Narodnem domu. Slovanska čitalnica je velikodušno skrbela za to ljudsko knjižnico, ki je bila do prve svetovne vojne in še dolgo po njej najvažnejša slovenska knjižnica za dijake v Mariboru. Njen prvi požrtvovalni knjižničar je bil prof. dr. Leopold Poljanec, ki jo je lepo uredil in žrtvoval mnogo časa tudi za sposojanje knjig. Dijaštvo je namreč tedaj mnogo bralo. Ljubilo je svojo književnost in vneto spremljalo vse novosti na knjižnem trgu. Z branjem še je izobraževalo, se urilo v slovenskem knjižnem jeziku in si utrjevalo narodno zavest. Dobro je spoznalo slovensko književnost ne iz guljenja slovstvene zgodovine, marveč iz branja. Tako je moglo z dell naših pesnikov in pisateljev zavračati nesmiselno zaničevanje nacionalističnih nemških nevednežev, češ da se vsa slovenska književnost da odnesti v eni culi. Posebno narodno-radikalno dijaštvo je poudarjalo pomen podeželskih ljudskih knjižnic in jih je ustanavljalo zlasti v obmejnih krajih.

Sošolec Nika Vrabra, poznejši celjski državni pravnik dr. Davorin Rus, je bil bolj trd za matematiko in je pred strogim prof. Blažem Matkom po sedmem razredu pobegnil iz Maribora v Novo mesto. Rus je po mariborskem primeru ustanovil knjižnico tudi v Novem mestu.

Med prvo svetovno vojno se je porazgubilo mnogo knjig Ljudske knjižnice, ker so bili v Narodnem domu ves čas vojaki. Po končani vojni je knjižnico izpopolnil in

reorganiziral tedanji predsednik Slovenske čitalnice dr. Avgust Relsman. Mnogo mu je pomagal tudi knjigovodja Lojze Doležal. Zadnji predsednik Slovenske čitalnice pred drugo svetovno vojno je bil Niko Vrabl. Tako je moral doživeti smrt tiste knjižnice, ki jo je ustanovil pred skoraj 40 leti. To ga je tem bolj bolelo, ker je videl, da so v dijaških letih imeli spoštovanje do slovenske knjige njegovi gimnazijski nemški profesorji, ki ga niso prijaviili, četudi je dobival na šolo cele kupe slovenskih knjig in Omladine ter Ljubljanskega zvona, kar je bilo tedaj prepovedano. 40 let pozneje preganjajo nekdanj kulturni Nemci slovensko knjigo s scžiganjem.⁶⁶

Ob 150-letnici gimnazije l. 1908 so potisnili Slovence precej ob steno. Prof. Frane Jerovšek je sicer mogel objaviti v slavnostnem Izvestju na 36 straneh zanimiv slovenski znanstveni potopls iz Grčije z naslovom Nekoliko potopisnih spominov iz Plejstovske soteske, toda nemškutarski ravnatelj Julius Glowacki je dal proslavi dne 3. junija 1908 skoraj čisto nemški značaj. Slovenski jezik se je silšal samo pri pesmi Avstrija moja, ki jo je zapel gimnazijski moški zbor. Telovadni učitelj Maks Halfter, Neme iz Nemčije, ki mu je Südmarm kupila posestvo blizu šentiljske jezikovne meje, je celo hotel, da bi se pojavili pri popoldanskem gimnazijskem telovadnem nastopu vsi dijaki v telovadnih oblekah nemških telovadcev. Sloveni, ki so imeli boljše orodne telovadce, so ga prisilili, da je v tej zahtevi odnehal, ker so zagrozili, da v tem primeru ne bodo nastopili.⁶⁷

Ko je l. 1911 postal gimnazijski ravnatelj dr. Josip Tomišek, je dal v večernih urah gimnazijsko telovadnico na voljo ne samo nemškim telovadcem, marveč tudi slovenskima telovadnima društvoma Sokol in Orel. Kadar je bilo iz narodnostnih ozirorov potrebno, sta se medsebojno podpirali, kar so težko razumeli na Kranjskem, kjer so bile strankarske zadeve često potisnile ob stran nacionalne.

Med prvo svetovno vojno je vojaštvo takoj zasedlo gimnazijo in dijaško semenišče. Gimnazija je imela popoldanski pouk v realki. Ko pa je izbruhnila vojna z Italijo, je zasedlo realko glavno poveljstvo soške fronte pod poveljstvom nadvojvode Eugena in gimnazija je našla zatočišče v sedanji pomožni šoli v Razlagovi ulici. L. 1915 je vzbujal pozornost tedanji osmošolec Vinko Močnik, pozneje univ. profesor v Ljubljani. Tekoče je namreč govoril klasično latinščino. Pri prof. dr. Medvedu, ki je govoril latinski »kot bi rožice sadil«, je imel pri verouku zanimivo latinsko predavanje De libertate voluntatis humanae.⁶⁸

Prva svetovna vojna je močno posegla v slovenske profesorske in dijaške vrste. Od profesorjev je moralo na bojišče 8 Slovencev in le 3 Nemci. Večina gimnazijcev višjih razredov je bila mobilizirana. Več slovenskih gimnazijcev ni moglo napredovati v rezervne častnike ali pa so bili poslani v kazenskih četah na bojišče, ker so jih proglasili za politično sumljive. Takoj ob začetku vojske so avstrijske oblasti obdolžile velezdaje in zaprle bistrega in razsodnega četrtošolca Antona Kežmana, nečaka prof. dr. Antona Medveda. O umoru nadvojvode Franca Ferdinanda se je žaljivo izrazil in zato je bil obsojen na 7 mesecev zapora. Tretješolec Ludvik Štancer je prebil počilnice v graških zaporih skupaj z domačim jarenjskim kaplanom Ivanom Razbornikom, češ da sta hotela zastrepiti mariborski vodovod.⁶⁹

Leta 1917 se je posrečilo semenškemu vodstvu dobiti za njegove potrebe obednico in kuhinjo. Semeniščniki sicer niso stanovali v zavodu, dobivali pa so brezplačno kosilo. V neki prazni sobi v prvem nadstropju sredi vojaštva so se zbirali ob sobotah popoldne ne le semeniščniki, marveč tudi drugl slovenski gimnazijci. Tajno so se namreč organizirali ne glede na svetovni nazor, da bi tembolj podprli gibanje za samostojno Jugoslavijo. Imeli so stike s tajnimi dijaškimi slovenskimi dijaškimi organizacijami, pa tudi s Hrvati. Tako so bili povabljeni ob binokostih 1918 na veliko dijaško zborovanje v Zagrebu. Dijaštvo je hotelo dokazati, da je pretrgalo vezi z Avstrijo in da je celoti za Jugoslavijo. Mariborski slovenski gimnazijec so poslali v Zagreb kot deputacijo poznejšega dr. Igorja Roslno, prof. dr. Petra Kovačiča, univ. prof. dr. Vladimira Kralja in Janka Pečeta. Ko je bilo zborovanje v Zagrebu prepovedano, so se zbrali vsi tisočl v Podsusedu in zborovali kljub vladni prepovedi. Izreden uspeh je doživel mariborski govornik Peter Kovačič, ki so ga Hrvati nosili po govoru na rokah.⁷⁰

Ko je bita 29. oktobra 1918 v Ljubljani in Zagrebu proglašena država Slovencev, Hrvatov in Srbov, je prevzelo mariborsko slovensko dijaštvo pobudo v svoje roke. Organiziralo je splošen dijaški štrajk, da bi doseglo poslovenjenje gimnazije.

Ta štrajk ne pomeni samo preloma v zgodovini tega zavoda, marveč je posredno odločilno vplival na vprašanje naše severne meje. O njem pa več v prihodnjem letniku. Gimnazija se je brez težav hitro poslovenila, saj je bilo dovolj slovenskih profesorjev in dijakov. Težje je bilo z realko, kjer je bil profesor verouka edina slovenska učna moč. Preden pa se je postopoma popolnoma poslovenila, jo je prehitelo izenačenje srednjih šol v Jugoslaviji in je morala sprejeti postopoma od nižjih razredov učni načrt realnih gimnazij. Tako se je bivša realka spremenila v realno gimnazijo, bivša gimnazija pa se je preimenovala v klasično gimnazijo.

Ko je začel pihati iz Beograda klasični gimnaziji in zlasti pouku grščine neprijazen veter, niso odgovorili dijaki mariborske klasične gimnazije z demonstracijami na ulicah, marveč z demonstracijo dela. Maturanti l. 1925, ki so imeli za grščino svojega razrednika, odličnega profesorja Karla Tribnika, so prebrali v grščini 22 spevov Homerjeve Iliade in Odiseje v grškem izvirniku namesto predpisanih le nekaj. Na maturi si jih je 9 izbralo prostovoljno namesto latinščine grščino in so vsi zelo dobro odgovarjali. Svojo ljubezen do grščine so izpričali javno na svoji akademiji v začetku junija 1925, ko so kot zadnjo točko na njej igrali v grškem izvirniku več zadnjih scen Sofoklejevoga Kralja Oldipa. Režiral ga je in igral glavno vlogo Oldipa sedanji zdravnik dr. Franjo Smerdu.⁷³ Vso tragedijo Kralj Oidip v slovenskem prevodu so uprizorili dijaki klasične gimnazije v Narodnem gledališču 15. maja 1939 z zelo velikim uspehom. Sodelovalo je okrog 50 gimnazijcev.⁷⁴

Delo in uspehi mariborske klasične gimnazije od konca prve svetovne vojne ter nastanek, razvoj in delovanje tajnih dijaških organizacij na tem zavodu, kakor so bile narodno-radikalna, svobodomiselnna, katoliško-narodna in komunistična ter oris boja proti okupatorju bi zahtevali posebne študije. Te bi pokazale, kako tesno je bila mariborska klasična gimnazija povezana z narodom in da mu je često kazala pravilno pot v bodočnost.

(Nadaljevanje bo sledilo)

KRATICE

Biografski leksikon	BL
Izvestje mariborske klasične gimnazije (nemško z naslovom Programm ali Jahresberiehl des k. k. Gymnasiums in Marburg, slovensko z naslovom Izvestje ali Poročillo)	IMG
Slovenski gospodar	Sl. g.
Libro citato = v omenjeni knjigi	L. c.
Casopis za zgodovino in narodopisje	ČZN

VIRI

¹ Več o tem gl. J. Sedivý: Borba za ustanovitev mariborske klasične gimnazije. Kronika 1960, str. 124. Bogo Tepič, Dvestoletnica mariborske klasične gimnazije. Večer (Maribor) 29. in 30. 12. 1958; 9., 10. in 12. 1. 1959.

² Isto, str. 123—129.

³ IMG 1858 in O. Kádner: Dějiny pedagogiky. Praha 1923, II. dcl, 1. knjiga, str. 253.

⁴ Natančneje o tem glej J. Sedivý: Prvi izpiti iz slovenščine na mariborski gimnaziji. Jezik in slovstvo 1964, str. 200—202.

⁵ Gl. J. Sedivý: Posledice in pomen mariborskih državnih slovenskih štipendij. Jezik in slovstvo 1964, str. 266—268.

⁶ Fr. Ilešič: Dijaški Slovenski klub na mariborski gimnaziji l. 1846 in njega Vijolca. LZ 1904, str. 178. — Fr. Kotnik: Sprotuletna Vijolca, mariborski dijaški list iz leta 1840. ČZN 1919, str. 114—125. — Al. Turk: Prispevek k Sprotuletni Vijolci. ČZN 1927, str. 82—85. — J. Kotnik: Sprotuletna Vijolca, dijaški list mariborske gimnazije iz l. 1846. ČZN 1932, str. 38—43.

⁷ J. Sedivý: Mariborska bolnišnica in gimnazijski ravnatelj Ringauf. Zbornik Splošne bolnišnice v Mariboru, Maribor 1959, str. 82—87.

⁸ M. Slekovec: Kronika malonedeljske župnije (rokopis). — Kronika malonedeljske osnovne šole.

⁹ SBL 11., str. 11.

¹⁰ IMG za leta 1861—1869.

¹¹ Izvestja avstrijskih gimnazij za leta 1851—1860.

¹² Izvestja gimnazij na slovenskem ozemlju od 1851—1865.

¹³ IMG 1857—1868.

¹⁴ IMG 1863—1890.

¹⁵ IMG za leta 1918—1930 in lastni spomini.

¹⁶ IMG 1864—1866.

¹⁷ IMG 1865—1867.

- ¹⁸ Lastni spomini.
- ¹⁹ IMG 1859—1914.
- ²⁰ Straža 1909, št. 72.
- ²¹ IMG 1857—1917.
- ²² A. Bezenšek: Petindvajsetletnica Besede slovenskih dijakov in prvi shod slovenskih stenografov v Zalcu 13. avgusta 1899. Celje 1900, str. 76—83.
- ²³ Lastni spomini.
- ²⁴ IMG 1859—1914 in poizvedbe pri najstarejših živih bivših učencih mariborske gimnazije v letih 1955—1965.
- ²⁵ Dr. Ivan Jančič: St. Peter v Savinjski dolini, izjava 9. 2. 1959.
- ²⁶ IMG 1855.
- ²⁷ Lastni spomini.
- ²⁸ IMG 1859—1914.
- ²⁹ IMG 1851—1914 pod poglavji Knjižnica, Numizmatika.
- ³⁰ Lastna opažanja.
- ³¹ Niko Vrabi, Maribor, izjava 11. 2. 1959.
- ³² IMG pod poglavjem Predavanja od 1851—1915.
- ³³ Kakor pod ³¹.
- ³⁴ Lastni spomini.
- ³⁵ Izjave najstarejših živih bivših učencev zavoda, zbrane v letih 1945—1966.
- ³⁶ Januš Golec, novinar, Maribor, Spomini str. 655—658.
- ³⁷ Kakor pod ³⁶.
- ³⁸ Dr. A. Pečovnik, izjava 7. 3. 1960.
- ³⁹ Lastni spomini in opažanja.
- ⁴⁰ Zlata doba, Ljubljana, 1909, str. 40.
- ⁴¹ L. c. str. 144.
- ⁴² L. c. 1910, str. 111.
- ⁴³ L. c. 1911, str. 17.
- ⁴⁴ L. c. 1913, št. 1.
- ⁴⁵ L. c. 1914, str. 14.
- ⁴⁶ L. c. 1914, str. 36—38.
- ⁴⁷ L. e. 1914, str. 62.
- ⁴⁸ L. c. 1914, str. 78.
- ⁴⁹ Sl. g. 24. 2. 1881.
- ⁵⁰ Sl. g. 29. 4. 1880.
- ⁵¹ Süddeutsche Post, Maribor, 17. 3. 1883.
- ⁵² Sl. g. 1882, št. 33.
- ⁵³ Sl. g. 13. 4. 1883.
- ⁵⁴ Sl. g. 10. 11. 1887.
- ⁵⁵ Sl. g. 27. 12. 1888.
- ⁵⁶ IMG za šolska leta 1918—1930. Maribor 1930, str. 3.
- ⁵⁷ IMG 1890, statistika učencev.
- ⁵⁸ Sl. g. 18. 9. 1890. in IMG 1891.
- ⁵⁹ Sl. g. 2. 10. 1890.
- ⁶⁰ Sl. g. 25. 8. 1892.
- ⁶¹ IMG, statistika dijaštva za omenjena leta.
- ⁶² Dr. M. Napotnik: Vtisnite si te moje besede v svoja srea in svoje duše! Maribor 1910, str. 62—92. — Dr. Pavel Strmšek: Maribor za svoje dijaštvo. Maribor 1929, str. 50—52.
- ⁶³ P. Strmšek, l. c., str. 31—37. — Dr. F. Kovačič: Dr. Ivan Križanič. Maribor 1903. — I. Bógovič, izjava 27. 3. 1960.
- ⁶⁴ P. Strmšek, l. c., str. 38—41.
- ⁶⁵ IMG 1908, str. 114.
- ⁶⁶ Ravnatelj Niko Vrabi in dr. Avgust Reisman, Maribor, izjava 22. 3. 1966.
- ⁶⁷ IMG 1908. — Franjo Zmazek, višji železniški svetnik v p., Ljubljana, izjava 18. 2. 1962.
- ⁶⁸ Lastni spomini. — IMG 1915.
- ⁶⁹ Kakor pod ⁶⁸ in izjava A. Kežmana, Dobova pri Brežicah v februarju 1966.
- ⁷⁰ Lastni spomini. — Dr. Peter Kovačič, Celje, izjava 23. 4. 1964.
- ⁷¹ Dr. Roman Klasine, Maribor, izjava 13. 3. 1966.
- ⁷² IMG 1938, str. 13 s sliko.

IZ ZGODOVINE MARIBORSKE KLASIČNE GIMNAZIJE

I

Povzetek

Mariborska klasična gimnazija ima izredne zasluge za ves slovenski narod. Ves njen razvoj je poln zanimivosti pa tudi prednosti, s katerimi je prekašala vse ostale srednje šole na slovenskih tleh.

Čuden je že njen začetek. Krški škof Johann Jakob Lamberg jo je hotel ustanoviti že leta 1621. Toda stalno so se porajale nove ovire in tako se je šele po 137 letih, 6. julija 1758, izpolnila vroča želja Mariborčanov, da je začela delovati v Mariboru gimnazija.

Kot prva je imela ta gimnazija izpite iz slovenščine (1794—1802), ki so bili pogoj za državne štipendije, namenjene samo Slovencem. Izposiaval jih je mariborski mestni župnik in ravnatelj gimnazije dr. Andrej Kavčič. Te štipendije so zelo dvigale narodno zavest nacionalno še nezavednega slovenskega ljudstva in omogočile študij slovenskim kmetiskim sinovom. Delo za narodni prerod je rodilo na mariborski gimnaziji poseben Slovenski klub, ki je začel izdajati 14. januarja 1846 rokopišni list Sprotulčno vijoličo.

Gimnazija je imela prva na svetu že od leta 1806 socialno zavarovanje za svoje dijake. Omogočil ga je s svojim volilom bivši njen prefekt Johann Ringauf. Takoj po reformi avstrijskih gimnazij sta začela brezplačno poučevati slovenščino dijake profesorja verouka Jurij Matjašič in Davorin Trstenjak. Po njuncem prizadevanju je bil nameščen za prvega rednega profesorja slovenščine Božidar Raič. Ko so od leta 1851 morali izdajati avstrijske gimnazije ob koncu šolskega leta tiskano poročilo, je rešila mariborska gimnazija slovensko čast s tem, da je kot prva objavila v njem leta 1858 slovensko znanstveno razpravo. Od leta 1859 do prve svetovne vojne se je 22 do 77 % vseh nemških dijakov učilo slovenščine v neobveznih tečajih. Nemška stenografija se je poučevala kot neobvezen predmet od leta 1857 do prve svetovne vojne. Leta 1872 so uvedli za nekaj let iz nje nagradno tekmovanje. Komaj je prof. Anton Bezenšek sestavil slovensko stenografijo, že je začel tedanji sedmošolec Ivan Dečko z ravnateljevim dovoljenjem poučevati slovenske dijake slovensko stenografijo. Tik pred prvo svetovno vojno skoraj ni bilo slovenskega gimnazijca, ki ne bi obviadal poleg nemške še slovenske stenografije.

Mariborski gimnazijci so imeli priložnost učiti se v neobveznih tečajih italijanščine v letih 1856 do 1868, srednje visoke nemščine leta 1863, češčine leta 1864 in 1865 ter pred drugo svetovno vojno. Poleg češčine je imel največje uspehe pouk francoščine od leta 1862—1889 in med obema vojnama. Več jih je nato moglo študirati na francoskih univerzah. Nekdanji mariborski profesor, graški arhivar dr. Jos. Wartinger (1773—1861) je kot 82-leten starček razpisal leta 1855 posebno nagrado za tekmovanje v stari grščini. Kot edina zunaj grškega ozemlja je omogočila leta 1929 in 1930 svojim dijakom tudi študij srednjeveške in sedanje grščine.

V Avstro-Ogrski so vzbujali pozornost javni izpiti iz zemljepisa in zgodovine štajerske dežele. Tekmovati so mogli v znanju iz tega neobveznega predmeta pred najodličnejšo mariborsko javnostjo samo četrtošolci. Ocenjevalo se je ne samo znanje predmeta, ampak tudi nastop in izražanje. Značilno je, da so skoraj vedno dobili najboljše nagrade Slovenci. Skoraj vsi tekmovalci so dosegli pozneje v življenju visoke položaje.

V vsej nekdanji Avstriji se je mogla pohvaliti mariborska gimnazija z največjim številom takih svojih dijakov, ki so promovirali na univerzi »sub auspiciis imperatoris«. Verjetno pod vplivom dr. Jos. Waringerja se je Schillerjeva ustanova za najboljše tekste v nemškem jeziku razširila tudi na najboljše spise mariborskih gimnazijcev tudi v slovenščini. Tako so se tu vadili književniki v svojem materinem jeziku.

Po zaslugi bivšega asistenta na dunajski tehnični visoki šoli prof. Karla Zahibrucknerja sta z lastnimi izdelki in z lastnimi stroški izvrstno opremila gimnazijski fizikalni kabinet poleg njega še prof. dr. A. Pečovnik in prof. Josip Pirnat. Ko še ni bilo slovenskih srednješkolskih učbenikov, so jih pisali ob polni učni obveznosti profesorji mariborske gimnazije.

Gimnazija je bila sicer nemški zavod, vendar je veljala v 19. stoletju za kulturno žarišče severne Slovenije. Na njem so delovale važne osebe na slovenskem kulturnem in političnem področju. Davna slovenska žetja, da bi dobil ta zavod v nižjih razredih dvojezične paralelke za slovenske dijake, se je izpolnila po hudih bojih v avstrijskem parlamentu šele leta 1889. Prijiv slovenskih dijakov je postajal vedno večji in septembra leta 1892 je dobila gimnazija novo poslopje. Nacionalizem je zajel dijake in profesorje obeh narodnosti, vendar se je le-ta javljali večinoma ne v surovem obračunavanju in v krivicah, marveč predvsem v plemenitem tekmovanju na kulturnem področju.

Med slovenskimi dijaki niso bili redki, ki jim je omogočilo študij dijaško semenišče. Sprejemalo je na brezplačno hrano in stanovanje v začetku 33, pozneje pa nad 100 gimnazijcev.

Enako je podpirala slovenske dijake z brezplačnimi obedi in pozneje tudi z večerjo dijaška kuhinja, ki jo je ustanovil kanonik dr. Ivan Križanič leta 1887 in se je vzdrževala s prostovoljnimi prispevki.

Nemški nacionalisti so težko prenašali, da je na gimnaziji vedno več slovenskega dijaštva. Zato so leta 1896 ustanovili nemški dijaški dom, ki bi naj privabil v Maribor nemške gimnazijce tudi z drugih področij.

Slovenski dijaki so se zavedali svoje odgovornosti pred narodom. Zato so vedno stali v prvi vrsti za obrambo narodnih pravic. S svojimi skromnimi sredstvi so postavili temelj mariborski mestni knjižnici. Ko je alkoholizem začel naglo naraščati, so ga skušali zaježiti z močnim protialkoholnim gibanjem, ki je odpravilo pivske navade in razvade. Po koncu prve svetovne vojne so odločno zahtevali, da se takoj posloveni gimnazija, a za nemške gimnazijce naj se ustanove nemške paralelke. Ko se je to zgodilo, so se dostojno poslovili od svojih prejšnjih nemških profesorjev in sošolcev.

R é s u m é

Le lycée classique de Maribor a bien mérité de la nation slovène. Toute son évolution est pleine de choses intéressantes et aussi d'avantages, par lesquels il l'emportait sur toutes les autres écoles secondaires sur le sol slovène.

Son seul début est déjà étrange. L'évêque de Krka (Gurk) en Carinthie, Johann Jakob Lamberg, voulait le fonder déjà en 1621. Mais de nouveaux obstacles naissaient constamment et ce n'est qu'après 137 ans, le 6 juillet 1758, que s'accomplit le vœu ardent des habitants de Maribor, à savoir l'ouverture d'un lycée à Maribor.

En tant que premier du genre, ce lycée avait des examens de langue slovène (1794—1802), lesquels étaient une condition pour l'obtention des bourses d'Etat, destinées seulement aux Slovènes. Ces bourses avaient été obtenues par le euré de la ville de Maribor et le directeur du lycée, le dr. Andrej Kavčič. Les bourses élevaient puissamment la conscience nationale du peuple slovène nationalement encore non conscient et permettaient aux fils de paysans slovènes de faire des études. Le travail effectué pour la renaissance nationale donna naissance au lycée de Maribor à un Club Slovène spécial, qui commença à publier le 14 janvier 1846 la feuille manuscrite intitulée «La violette printanière».

Dès 1806, le lycée de Maribor — en tant que premier au monde — avait la sécurité sociale pour ses élèves. Celle-ci fut rendue possible par un legs de son ancien préfet, Johann Ringauf. Aussitôt après la réforme des lycées autrichiens, les professeurs de catéchisme Jurij Matjašič et Davorin Trstenjak commencèrent à enseigner le slovène gratuitement aux élèves slovènes. Grâce à leurs efforts, Božidar Rač y fut nommé premier professeur titulaire de slovène. Lorsque à partir de 1851, les lycées autrichiens devaient publier en fin d'année scolaire un rapport imprimé, le lycée de Maribor sauva l'honneur slovène en y publiant le premier un traité scientifique slovène en 1858. De 1859 à la première guerre mondiale, 22 à 77% de tous les élèves allemands apprirent le slovène dans les cours facultatifs. La sténographie allemande y fut enseignée comme matière facultative de 1857 à la première guerre mondiale. En 1872 on en fit même pour quelques années une compétition avec prix. A peine le prof. Anton Bezenšek eut-il rédigé la sténographie slovène, un élève de seconde d'alors, Ivan Dečko, commença à l'enseigner aux élèves slovènes, avec l'autorisation du directeur. Juste avant la première guerre mondiale, il n'y avait pour ainsi dire pas de lycées slovènes qui ne possédât, à côté de la sténographie allemande, aussi la sténographie slovène.

Les lycéens de Maribor avaient l'occasion d'apprendre, dans des cours facultatifs, l'italien dans les années de 1856 à 1888, le moyen haut allemand en 1863, le tchèque en 1864 et 1865 et avant la deuxième guerre mondiale. A côté du tchèque, c'est l'enseignement du français qui eut le plus grand succès de 1862 à 1889 et entre les deux guerres. Un certain nombre des élèves purent ensuite faire des études dans les universités françaises. Un ancien professeur de Maribor, l'archiviste de Graz dr. Jos. Wartinger (1773—1861) mit au concours en 1855, à l'âge de 82 ans, un prix spécial d'ancien grec. Prix unique alors hors du territoire grec, il permit à des élèves de ce lycée d'étudier aussi le grec médiéval et moderne dans les années 1929 et 1930.

En Autriche-Hongrie, l'attention du public était attirée par des examens publics de géographie et d'histoire de la province styrienne. Seuls les élèves de cinquième pouvaient rivaliser dans la connaissance de cette manière facultative devant le public le plus distingué de Maribor. On y notait non seulement la connaissance de la matière, mais encore la présentation et la manière de s'exprimer. Il est caractéristique que presque toujours les meilleurs prix étaient remportés par des Slovènes. Presque tous les concurrents atteignirent par la suite dans la vie de hautes positions.

Dans toute l'ancienne Autriche, le lycée de Maribor pouvait se féliciter d'avoir le plus grand nombre de ses élèves promus à l'université «sub auspiciis Imperatoris». Probablement sous l'influence du dr. Jos. Wartinger, la fondation Schiller pour les meilleurs textes en langue allemande s'étendit aussi aux meilleurs écrits des lycéens de Maribor en langue slovène. Ainsi les hommes de lettres s'exerçaient tel dans leur langue maternelle.

Grâce à l'ancien assistant de la haute école technique de Vienne, le prof. Karl Zahlbruckner et avec lui, les prof. dr. A. Pečovnik et Josip Pirnat équipèrent remarquablement le cabinet de physique du lycée, à leurs frais et en lui cédant leurs propres produits. Alors qu'il n'y avait pas encore de manuels scolaires slovènes, les professeurs du lycée de Maribor les rédigeaient eux-mêmes à côté de leurs tâches scolaires.

Le lycée était certes une institution allemande, cependant on le considérait au 19e siècle comme le foyer culturel de la Slovénie du Nord. D'importantes personnalités de la sphère culturelle et politique slovène y oeuvraient. L'ancien vœu slovène, à savoir que cette institution obtint dans ses classes inférieures des sections parallèles bilingues pour les élèves slovènes, ne fut accompli qu'en 1889 après des combats acharnés au parlement autrichien. L'afflux des lycéens slovènes devenait de plus en plus grand et en 1892 le lycée obtint un nouvel édifice. Le nationalisme gagna les lycéens et les professeurs des deux nationalités, cependant dans la plupart des cas il ne se manifestait pas par des réglemens de compte brutaux et des injustices, mais avant tout par une noble compétition dans le domaine culturel.

Le séminaire lycéen permit à plus d'un lycéen slovène de faire des études. Celui-ci reçut au début 33 lycéens et plus tard plus de 100 d'entre eux, leur accordant gratuitement nourriture et logement.

De même, les lycéens slovènes furent soutenus avec des déjeuners et plus tard aussi des dîners gratuits par la cuisine étudiante, qui fut fondée par le chanoine dr. Ivan Krizanič en 1887 et s'entretenait par des contributions volontaires.

Les nationalistes allemands supportaient difficilement qu'il y avait au lycée de Maribor toujours plus d'élèves slovènes. C'est pourquoi ils fondèrent un foyer lycéen allemand, qui devait attirer à Maribor les lycéens allemands aussi d'autres territoires.

Les lycéens slovènes étaient conscients de leur responsabilité devant leur nation. C'est pourquoi ils se tenaient toujours au premier rang pour la défense des droits nationaux. Avec leurs modestes ressources ils posèrent les fondements de la bibliothèque municipale slovène de Maribor. Lorsque l'alcoolisme commença à croître rapidement, ils tentèrent de l'endiguer par un puissant mouvement antialcoolique qui fut très efficace. Après la fin de la première guerre mondiale, ils exigèrent résolument que le lycée fût aussitôt slovénisé, avec des sections allemandes parallèles pour les lycéens allemands. Lorsqu'ils eurent gain de cause, ils prirent congé avec dignité de leurs précédents professeurs et condisciples allemands.

OŠTEVILČENJE HIŠ V MARIBORU

Do druge polovice 18. stoletja so prebivalci nekdanje Avstrije le z opslom zunanosti posamezne hiše in njene okolice mogli določiti, o kateri hiši govorijo. To je morda zadoščalo domačinu, ne pa tujcu. Lokacijo so tedaj olajševali le različni znaki na posameznih hišah: kipi živali, orodje ali pa izveski z znaki raznih obrti. Zlasti gostilne in lekarne so imele posebne znake in po teh tudi svoja imena, ki so se vztrajno držala vse do danes. Tako ima na primer Maribor še danes hotel Zamorc; tega imena pa ni imela samo gostilna, temveč tudi lekarna, čeprav so si slednje raje izbirale svetniška imena. Tako je imel tudi Maribor vse do pred nekaj leti lekarno »Pri zamorcu«. Lekarna v Gosposki ulici je sicer ostala, imena se pa spominjajo le še starejši meščani.

Gostilne so imele pretežno živalska in krajevna imena: Pri volu, jagnjetu, levu, slonu; ostal je le še Orel. Nekdanja imena so danes nadomestila krajevna, predvsem imena vinorodnih krajev: Koper, Haložan in podobno. Celo trgovine so dobile svoja imena, večinoma menda po svojih poslovođkinjah, kajti pri številnih prodajalnah trgovskega podjetja Brazda ali Gruda bi se težko spoznalo vodstvo samo, če bi si kupci tako ali drugače pomagali s kako svojo označbo, ki bi jo nedvomno našli.

V raznih spisih dobimo včasih prav zanimive opise hiš. Tako npr. sporoča v mariborskem časopisu Correspondent für Untersteiermark leta 1862 neki obrtnik, da je odprl svojo delavnico v hiši gospoda N. N. poleg hiše, v kateri je mesnica. Vse to je zadoščalo ne samo za male razmere v starem, obzidanem Mariboru, temveč tudi v večjih mestih Avstrije. Orientacijo so nekoliko olajševala imena ulic, ki so si jih izmislili prebivalci sami in ki so jih šele kasneje priznale občinske mestne oblasti.

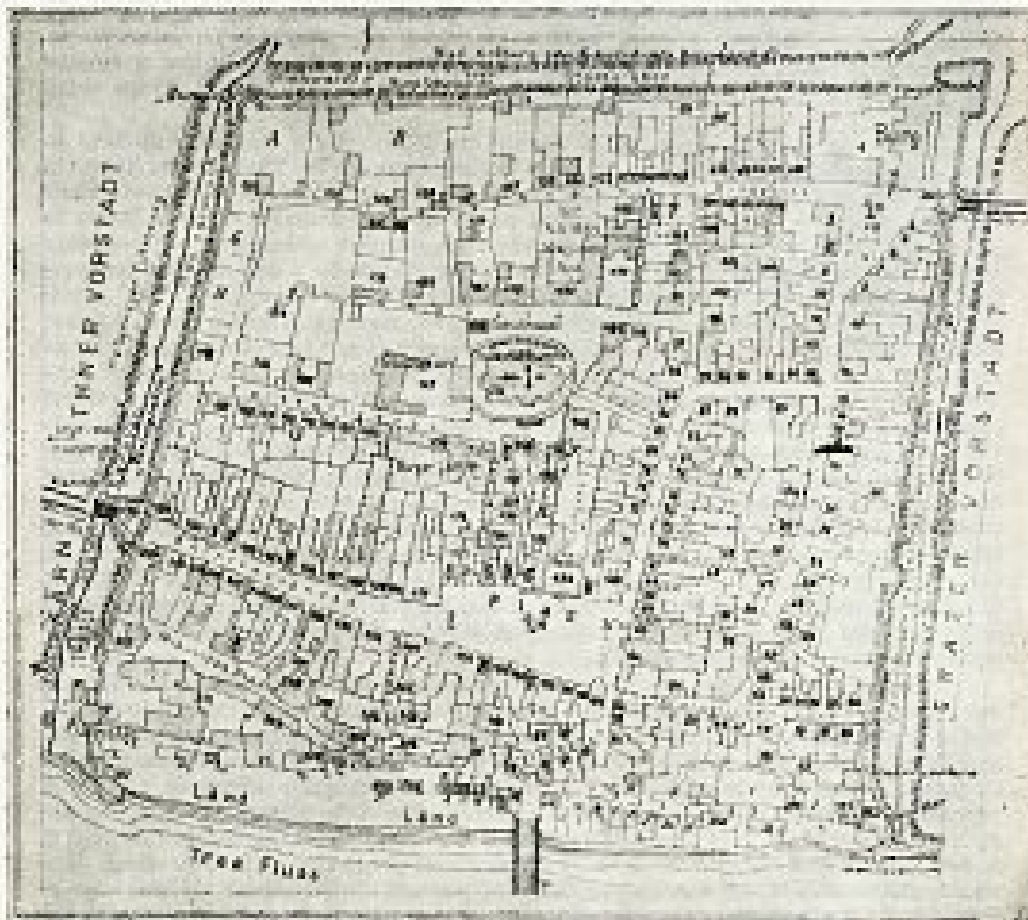
Če je ta način označevanja hiš še nekako zadovoljeval prebivalce, so pa oblasti le čutille potrebo po točnejši označbi, posebno še v primerih, ko je oblast zahtevala nekaj od meščana, čemur se je ta upiral. Najbolj v zadregi je bila vojaška oblast, ki ni potrebovala le denarja, plačevanja davkov, temveč tudi vojake, ki jih je nabirala z novačenjem. Za vojaščino sposobni fantje in možje niso nič radi šli k vojakom, kajti dolga vojaška doba je bila prenevarna, vrnitev pa negotova, saj se jih mnogo ni vrnilo ali pa so se vrnili pohabljeni. Zato so se obvezniki skrivali in bežali v gozdove, da jih naborne komisije ne bi dobile. Po odhodu komisij so se lahko vrnili, saj občinske oblasti niso imele nobenega pregleda, včasih pa je župan tudi malo zamižal na eno oko.

Da bi odpravila vse te pomanjkljivosti, je avstrijska cesarica Marija Terezija s patentom z dne 10. marca 1770 odredila splošen popis duš, živine in oštevilčenje hiš. Z dodatnimi patenti je bilo še določeno, kdo naj bo popisani, da bo vojaščina imela dovolj vojakov in da bo tudi vedela, kje ima svoje obveznike.

Pri popisu ljudi in oštevilčenju hiš sta sodelovali civilna in vojaška oblast. Prvi so bile znane lokalne razmere, druga pa je pazila, da so bili predpisi pravilno izvršeni. Za vsako hišo so določili številko, pričeli pa so pri najvažnejši stavbi, običajno pri kakem gradu, občinski hiši ali podobni važni stavbi in nadaljevali oštevilčenje vzdolž glavne ceste. Ko so končali z eno ulico, so prešli v drugo in tako naprej, pozabljene ali pozneje zgrajene hiše so dobile končne številke. Oštevilčevali so torej tako, kakor

so oštevilčene hiše še danes v vaseh in manjših mestih, ki nimajo hišnih številk po ulicah.

Oštevilčevanju hiš pa prebivalstvo ni bilo naklonjeno, ker je oteževalo izmikanje pri plačevanju davkov in odhodu k vojakom. Zato so radi brisali hišne številke ali jih vsaj poškodovali. Že s patentom z dne 15. 12. 1770 je bilo določeno, da se hišna številka napiše na zid v hišni veži in da hišni gospodar odgovarja za njeno ohranitev. Pri poškodbah številk je znašala kazen 9 goldinarjev, kar je bil visok znesek, saj je stal

Maribor, hišne številke leta 1789

takrat funt govedine le 6 krajcarjev. Osebe, ki bi namerno poškodovale ali celo zbrisale številko, so bile enako izdatno kaznovane z visoko globo, če pa storilec ni bil premožen, so ga kaznovali s telesno kaznijo. Ovađitelj je dobil tretjino plačane kazni.

Dvorni dekret z dne 28. septembra 1770 določa, da se morajo oštevilčiti brez izjeme vsa poslopja, tudi cesarjev grad, dvorna letovišča in celo nunciatura. Tako so hoteli doseči res popolno evidenco zgradb.

Vsem tem predpisom se je moralo prilagoditi tudi mesto Maribor, ki je zato dobilo leta 1770 svoje prve hišne številke. Številko »1« je seveda dobil grad v severno-vzhodnem vogalu mestnega obzidja. Ta številka je označevala celotno takratno grajsko zemljišče, tj. grad, poslopje sedanje kavarne Astorije in dvorišče, gospodarska poslopja in vrtove na prostoru današnjih zgradb kina Partizan, vogalno zgradbo Grajska ulica 7 in hišo Gregorčičeva ulica 3.

Oštevilčenje je potekalo potem preko Grajskega trga, Vetrinjske, Židovske in Dravske ulice do »Dravskih vrat« pred mostom čez Dravo. Številčili so kar po vrsti, torej niso bile neparne številke na levi, parne pa na desni strani ulice, temveč kar mešane. Tako so bile na vzhodni strani Grajskega trga in Vetrinjske ulice hiše s številkami 2, 4, 6, 7, 8, 11, na zahodni strani pa s številkami 3, 5, 9, 10, 12...

Zanimivo je, da niso številčili hiš v smeri državne ceste Dunaj—Trst, torej čez Grajski trg, današnjo Vetrinjsko, Jurčičevo, Gosposko ulico, Glavni trg in Dravsko ulico, temveč so najprej oštevilčili vzhodno mestno stran. Razlog za ta postopek bi morda našli v takratni razdelitvi obzidanega mesta v štiri okraje, če bi bilo oštevilčenje izvedeno dosledno po teh okrajih. Toda to pravilo je bilo kmalu kršeno, ker so pri oštevilčevanju prešli iz I. okraja (Grajski trg, Vetrinjska in Židovska ulica, Freihausgasse) kar v IV. okraj (Dravska ulica), nato pa so se preko II. in III. okraja vrnili v IV. okraj.

Iz Dravske ulice so se popisovalci vrnili čez Glavni trg v Gosposko ulico in tu oštevilčili sproti vse hiše na levi in desni strani, vmes pa še Tkalsko, Jurčičevo in Volkmerjevo ulico, ki so tudi bile v II. okraju. Sledila je Slovenska ulica, toda samo na južni strani do Grajskega trga, potem pa so šli popisovalci po severni strani te ulice nazaj do Gosposke ulice, nato pa so kar obojestransko oštevilčevali do mestnega obzidja pri Gospejni ulici, kjer pa takrat še ni bilo prehoda v sedanjo Strossmayerjevo ulico. Preko Miklošičeve ulice so prišli član komisije na Slomškov trg, potem v Orožnovo ulico, ki so jo oštevilčili obojestransko, nato na Koroško cesto, kjer so oštevilčili severno stran, potem na Glavni trg (vmes so vzeli še Poštno ulico), kjer so oštevilčili severno in južno stran, potem južno stran Koroške ceste (vmes še ozke ulice južno od nje), končno Vojašniški trg in ulico ter končali s številko 224 pri sedanji hiši Koroška cesta št. 3.

Zunaj mestnega obzidja ob Usnjarski ulici je dobil Vodni stolp številko 225 in Benetke pri Sodnem stolpu številko 227. Pozneje zgrajena hiša v Slovenski ulici med številkami 123 in 124 je dobila številko 233, zvonik pri stolnici, v katerem je bilo stanovanje zvonarja in požarnega čuvaja, pa naknadno kot zadnji številko 235. Tako ima mestni načrt iz leta 1778 v Mariboru 235 oštevilčenih hiš.

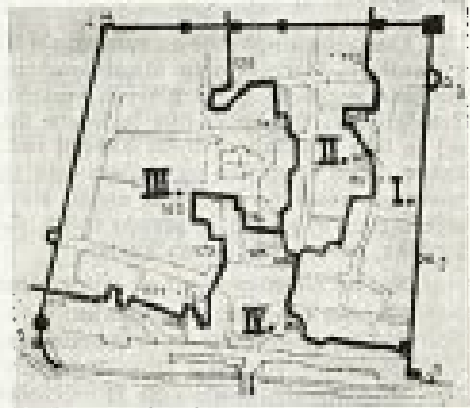
To število hiš je bilo za Maribor kar veliko, saj je imela Ljubljana v isti dobi samo 58 hiš več. Pri obeh mestih veljata ti dve številki seveda samo za hiše znotraj obzidja, saj je stalo pred vsakim mestom ob glavnih dohodnih cestah še več hiš, ki pa niso spadale pod mestno območje.

Tak način oštevilčevanja hiš je imel vse tiste neprijetnosti, kakršne smo občutili vse do leta 1952 pri našem splošnem krajevnem oštevilčenju hiš na podeželju. Orientacija je bila zelo slaba in hišna številka dostikrat ni niti približno označevala kraja, kjer je hiša stala. Tako je bilo npr. v Mariboru še po letu 1770 gotovo malce nerodno za vojaški oddelek, ki je prikorakal po Graški cesti skozi vrata pri gradu v Maribor in zvedel, da imajo vojaki prenočišče v hiši s številko 169. Iskanje je malo olajšalo dodatno pojasnilo, da stoji hiša na Koroški cesti na drugi strani Glavnega trga. Dovolj je bilo ogledovanja hišnih števil in povpraševanja, preden so prišli do sedanje hiše na Koroški cesti št. 6. Ali današnji položaj: kaj pomaga, če človek zve, da biva znanec v Rogozi št. 108, ko pa pride po Tržaški cesti in preko Hoč v Rogozo, mu vaščani povedo, da stoji ta hiša ob Ptujski cesti pri Miklavžu, kamor bi hitreje prišel iz Maribora po Ptujski cesti preko Tezna.

Kljub tem in podobnim neprijetnostim je ostal ta način oštevilčenja hiš v Mariboru in veljavi dobrih sto let. Ako je postala zmeda zaradi novih hiš, stoječih med stari, le prevelika, so pač znova oštevilčili vse hiše, začenši po starem prl hiši s številka »1«. Potem so se držali starega vrstnega reda ali pa uvedli novega, ki naj bi bil boljši. Taka nova oštevilčenja hiš so opravili v Avstriji čez štirideset, trideset in končno dvajset let. Da so te dobe razmeroma dolge, je bilo gotovo odločilno dejstvo, da je bilo mogoče imeti dober pregled nad hišami le, če je ista hiša imela dalj časa isto številko. Še danes so take spremembe zelo nepriljubljene, zlasti prl pismonošah in podobnih ljudeh, ki po spremembi dolgo ne vedo, ali velja številka hiše še za staro ali že za novo označbo.

V Mariboru je prišlo do prve spremembe hišnih števil leta 1810, do druge leta 1840 in tretje in zadnje leta 1860 po načelu krajevne označbe. Leta 1876 je mestna občina odredila ulično oštevilčenje hiš, ki velja še danes.

Pri prvi spremembi hišnih številk leta 1810 je ostalo zaporedje ulic v glavnem nespremenjeno, opravljene so bile le manjše spremembe. Popravili so »napako« pri Dravski ulici, da se v njej niso hiše oštevilčile po Židovski ulici, temveč je bil oštevilčen, najprej ves I. okraj z nadaljevanjem neposredno v Gosposki ulici. Dravska ulica pa je prišla na vrsto šele za Glavnim trgom, ker sta bila oba v IV. mestnem okraju.

Mariborski mestni okraj leta 1846

Pri prvi spremembi je bilo poleg gradu, ki je obdržal hišno številko »1«, oštevilčeno tudi gospodarsko poslopje (sedanja kavarna Astoria) s številko 2. Tudi dalje je bilo na novo oštevilčenih nekaj poslopij, verjetno v stanovanja prezidana gospodarska poslopja. Korenitejša je bila sprememba samo na Koroški cesti, ki je imela najprej oštevilčeno severno in šele potem južno fronto, sedaj pa je obveljal obojestranski sistem iz Vetrinjske ali Gosposke ulice, ker so bile oštevilčene hkrati in po vrsti hiše na južni in severni strani ulice, vendar še vedno brez upoštevanja parnih in neparnih števil. Zanimivo je dejstvo, da je bilo v istem sistemu kakor pri ulicah izvedeno tudi oštevilčenje hiš na Glavnem trgu, tako da je imela severna stran številke 182, 183 (Poštna ulica 184 do 190), 191, 193, 195, 198, 200 (rotovž), 204 in 205, južna stran pa 192, 193, 194, 196, 197, 199, 201, 202, 205 in 206 (Velika kavarna). Benetke so dobile številko 233. Po štiridesetih letih je bilo torej le malo več hiš!

Druga sprememba hišnih številk leta 1840 je v glavnem obdržala isti vrstni red ulic, potrebna pa je bila zaradi novih zgradb v zahodnem delu Slovenske in Miklošičeve ulice. Hiše so sedaj oštevilčili v vseh ulicah hkrati na levi in desni strani, le Slovenska ulica vzhodno od Gosposke ulice ima še naprej oštevilčene hiše najprej na južni in šele potem na severni strani. Zaradi novih zgradb dobijo Benetke številko 242, kar kaže v tridesetletni dobi večji napredek.

Že po dvajsetih letih je leta 1860 sledila tretja sprememba krajevnega načina označevanja hiš, verjetno zaradi mestu leta 1850 pridruženih predmestij, ki so jih priključili. Bila je to zadnja sprememba tedanjega sistema. Izvedene so bile obsežne spremembe, ki pa gotovo niso izboljšale orientacije, ampak je bil pregled še slabši od vseh prejšnjih. Povsem je bil opuščen obojestranski hkratni način zaporednega oštevilčenja hiš in uvedeno je bilo enostransko oštevilčenje najprej po eni in potem šele po drugi strani ulice. Tudi vrstni red ulic je drugačen, tako npr. je prišla Dravska ulica na vrsto zopet takoj za Židovsko ulico, sledil je mimo starega reda Glavni trg in potem je šele prišla na vrsto Gosposka ulica. Jurčičeva ulica je oštevilčena iz Vetrinjske, torej ne več iz Gosposke ulice, podobno Barvarska ulica sedaj za Gosposko (prej iz Slovenske) in Poštna ulica za Orožnovo ulico (prej z Glavnega trga). Pojasnila za te korenite, a nekoristne spremembe ni mogoče ugotoviti.

Oštevilčenih je bilo precej novih stanovanjskih zgradb, zato so Benetke dobile številko 256. Toda to ni bila zadnja številka, saj ima npr. sedanja hiša Gregorčičeva ulica št. 23 številko 259; tej pa so sledile višje številke še v poznejših letih, ko so bila oštevilčena še nadaljnja nova ali prezidana poslopja. Po priključitvi predmestij se je razširila katastrska občina Maribor mesto preko bolj ali manj zasutega mestnega jarka do poti na nasprotnem bregu, kjer so danes Kopaljška, Gregorčičeva in Strossmayer-

jeva ulica. S tem se je priključilo k notranjemu mestu tudi nekaj hiš, ki so prej stale zunaj mestnega obzidja. Pri tem sta sedanji hiši Usnjarska ulica št. 23 in Židovska ulica št. 14 obdržali oznako Graško predmestje št. 54 in 52, hiša v ulici Ob jarku št. 6 pa ima že označbo iz Vetrinjske ulice s številko 31. Tudi zgoraj omenjena hiša s številko 259 stoji že onstran mestnega obzidja na pobočju jarka južno od Gregorčičeve ulice.

Obenem in podobno so označevale hiše tudi predmestne uprave okrajnih gospok v Graškem, Koroškem in Magdalenskem predmestju, kjer pa so bile bolj ali manj strnjene zazidave le ob glavnih cestah; ob Graški (danes Partizanski), Koroški in Tržaški cesti. Dokler so bile to ločene uprave, enaka označba hiš še ni toliko motila, saj je bilo pri naslovu treba navesti tudi pristojno gosposko ali cesto, torej podobno kakor danes ulico. Ko pa so bila leta 1850 vsa ta predmestja priključena mestu, so naenkrat imele po štiri hiše enako številko, kar je pričinjalo motiti že tako slabo orientacijo. Poudariti je seveda treba, da so bile na ovalnih tablicah napisane samo številke, ne pa tudi imena krajev.

Naj bo naveden samo en primer enakih hišnih števil, namreč:

Maribor mesto št. 11 = Grajski trg 1

Graško predmestje 11 = Partizanska cesta 11

Koroško predmestje 11 = Vodnikov trg 3

Magdalensko predmestje 11 = Gorkega ulica 7.

Združitev občin in pa gradnja obeh železnic sta pospešili gradnjo hiš ne samo ob že navedenih cestah, temveč tudi ob poteh na obeh straneh polja. Ker je vsaka taka nova hiša dobila naslednjo številko v seznamu, so bile te številke brez reda raztresene po posameznih okoliših in pregled se je vedno bolj slabšal. Zato je bila naslednja sprememba hišnih števil izvedena že po dvajsetih letih, namreč leta 1860, kar je vsaj za nekaj časa zopet izboljšalo položaj.

Za označbo hiš v mariborskih predmestjih bi bilo treba šele zbrati potrebne podatke. Navajanje hišnih lastnikov v Puffovi Zgodovini Maribora je za označevanje hiš nezadostno, ker so se lastniki prehitro menjavali, da bi bilo iz poznejših zapiskov mogoče točno ugotoviti številko posamezne hiše tudi za starejšo dobo. Šele z letom 1860 so na razpolago točne označbe mariborskih hiš, tako da je znano tudi zadnje oštevilčenje predmestnih hiš.

Kakor je zadnje oštevilčenje hiš v obzidanem Mariboru povzročilo zmedo in slabo orientacijo, tako je bilo tudi v predmestjih. Pričakovali bi, da se je pričinjalo oštevilčenje hiš pri izhodu glavnih cest iz obzidja in se nadaljevalo vzdolž njih, nato šele bi sledile hiše zunaj te glavne prometne žile. Če se to pričakovanje še nekako uresniči pri Graškem predmestju, ne velja več za Koroško in Magdalensko predmestje; danes ni mogoče najti razlogov za nepričakovano izbiro izhodišča za oštevilčenje teh predelov.

V Graškem predmestju, ki je obsegalo sedanje katastrske občine Grajska vrata, Grajski marof, del Krčevine, Košake in Orešje, se je pričelo oštevilčenje hiš na Graški cesti pri gradu in je potekalo vzdolž nje po obeh straneh. V Magdalenskem predmestju se oštevilčenje ni pričelo pri južnem mostišču starega mosta ali morda na južnem začetku državne Tržaške ceste. Številko »1« je dobilo staro, še sedaj v kompleksu industrijskih zgradb Predilnice in tkalnice stoječe poslopje Križni dvor ob Ruški cesti, ki ima sedaj označbo Ruška cesta št. 45. Od tod so številke rastle proti mostu, do koder je segala takratna Josefgasse. V Koroškem predmestju je nastala pred koroškimi vrati ob Vodnikovem trgu gneča raznih števil, da pravega začetka oštevilčenja ni mogoče ugotoviti.

Ta sprememba v krajevni označbi hiš v znatno povečanom mestu pa ni mogla dolgo ustrezati novim razmeram. Maribor je doživel prvo dobo razcveta, ki ga je za Graško predmestje povzročila železnica Gradec—Maribor že leta 1846, za Magdalensko pa koroška proga leta 1863 in železniške delavnice leta 1863. Začela se je velika gradbena dejavnost, saj so gradili nova poslopja uprava Južne železnice, njene delavnice in njeni uslužbenci. To pospešeno gradnjo pa je bilo treba spraviti v red, torej predvideti nove ulice, odobriti regulacijske načrte in znova urediti oštevilčenje hiš.

Mestna uprava je pričela misliti na korenitejšo ureditev hišne numeracije, kakor so to morala že prej napraviti druga, večja mesta. Odločili so se za oštevilčenje hiš po ulicah; za ta način je dala smernice Napoleonova uprava že leta 1805, ko je odredila določanje neparnih številok za hiše na levi in parnih za hiše na desni strani ulice. Praksa v drugih mestih je pokazala, da je tako oštevilčenje zelo dobro in stalno, ni ga treba nič več spreminjati, če je dovolj premišljeno izvedeno.

Tako je mariborski mestni občinski svet na seji dne 28. 9. 1876 sklenil, naj du-najski tovarnar Winkler izvede za Maribor »svoj sistem« v oštevilčenju hiš po ulicah, in mu zaupal tudi dobavo in pritrditev novih hišnih tablic. To je zanimiv primer, da določanje novih številok ni izvedla mestna uprava sama, temveč je to delo zaupala tujemu podjetniku. Brez dvoma pa so mestni uradi morali pri tem marljivo pomagati z mestnim načrtom in seznamom hiš, če je občina hotela, da bo obsežno delo pravilno opravljeno.

Kakšen je bil ta Winklerjev sistem za numeracijo hiš sploh in posebej še v Ma-riboru?

Kakor se je pričelo staro krajevno oštevilčenje pri kaki znamenitejši zgradbi, se začne oštevilčenje tudi po novem sistemu pri kakem središču, npr. trgu ali važnojši zgradbi. Če je bil za dotedanje krajevno oštevilčenje hiš v Mariboru začetek pri gradu, pri katerem je tudi prihajala skozl obzidna vrata v mesto državna Graška cesta, je pri novem načinu veljal za osrednjo točko Glavni trg z rotovžem kot sedežem mestne uprave. Morda je bil za ta sklep odločilen splošni običaj po drugih mestih, kl so že izvedla ta sistem, ali pa po francoski revoluciji in združitvi Nemčije zbudena meščanska in nemška zavest mariborskih meščanov.

Od privzetega središča pa se ne oštevilčujejo hiše v poljubnem vrstnem redu po vsem mestu, temveč se začne vedno znova pri vsaki ulici posebej in sicer vedno na tistem koncu, ki je najbližji centru, in oštevilčuje se v smeri od tega središča nekako v obliki pahljače. V Mariboru torej od Glavnega trga po Koroški cesti proti zahodu, po Gosposki ulici proti severu, po Židovski proti vzhodu, v Magdalenskem predmestju pa vse proti jugu oziroma iz novega središča na Trgu revolucije proti zahodu in vzhodu. Tem ulicam vzporedne ulice naj bi imele hiše oštevilčene v isti smeri kakor glavne ulice.

To so splošna določila, katerih pa se Winkler sam ni dosledno držal, ker je ponekod oštevilčeval prav v nasprotni smeri. Zapažamo izjeme zlasti pri stranskih ulicah, ki so se pričenjale na glavnih cestah, končevale pa dostikrat slepo nekje v polju. Tako se prične hišne številke pri ulicah južno od Glavnega trga in Koroške ceste pri le-teh, čeprav bi se načeloma morale začeti od Dravl in naraščati proti glavni cesti. Isto velja tudi za ulice južno od Partizanske ceste. Zdi se, da je Winkler imel te glavne ceste za nekako novo središče in je šel z oštevilčenjem od njih v obe smeri. Nadalje bi pričakovali, da bo v smeri jug—sever tako manjše središče Gosposka ulica, pa je to samo do Slovenske ulice, severneje pa sta to središče Grajska ulica in Ulica heroja Tomšiča, pri katerih se začenjajo ne samo ulice, temveč tudi oštevilčenje hiš. Ver-jetno je bil temu kriv Leninov trg, na katerem se začenja kar pet ulic.

Na južnem dravskem bregu je bilo oštevilčenje izvedeno dosledneje, vsaj vse ulice v smeri sever—jug imajo začetek numeracije ob Dravl, prečne pa od Gorkega ulice, Radvanjske in Engelsove ceste na obe strani. Le pri Ulici Moše Pljada poteka števil-čenje hiš od Masarykove ceste do Gorkega ulice napačno, potem pa do Ralčeve ulice zopet pravilno. Slednja ulica pač ne bi smela potekati preko osl Gorkega ulice, kakor proti jugu nobena ulica ne, temveč bi smela imeti to lme le do Gorkega ulice, naprej proti zahodu pa naj bi ostala Valvasorjeva ulica, kakor se je prej imenovala.

Ta princip so skušali obdržati tudi po priključitvi sosednih občin po letu 1945, ni pa izveden povsem dosledno. Tako npr. je Ptujaska cesta na Tezmem novo pod-središče, v Dobravi pa se prične številčenje deloma na severni strani, ker ulice ne segajo do Ptujске ceste. V Studenclh in Radvanju je staro načelo obveljalo.

In kako so bile hiše oštevilčene? Tu velja strogo določilo. Izhajajoč od središča, so neparne številke na levi, parne številke pa na desni strani. Pri trgih se oštevilčuje nepretrgoma proti levi strani in v smeri urnega kazalca. Temu določilo nasprotno je dravska banovina leta 1932 izdala drugo, naj bi bile na trgih neparne številke na levi, parne na desni strani trga, torej kakor v ulicah. To določilo v Mariboru ni bilo izve-deno, ostale so stare, preglednejše zaporedne številke s pričetkom na levi strani.

Najnovejša določila predpisujejo zopet prvotni način. Kjer so še nezazidana stavbišča, se številka prihrani, da jo dobi pozneje zgrajena hiša. Prav zaradi tega ni treba v ulici spreminjati numeracije. Zaradi tega praktičnega določila so v marsikateri ulici še številke iz leta 1876. Le kjer je urbanist spremenil parcelacijo in zgostil ali razredčil zazidavo, je treba numeracijo prilagoditi dejanski zazidavi, ko je sevoda dokončana.

Pri vogalnih hišah se je določala hišna številka po ulici, ob kateri je glavni trakt hiše, saj je bil običajno tu tudi glavni hišni vhod.

Na prostem stoječe hiše — vile sredl vrtov — so imele dostikrat dohod iz druge ulice preko dvorišča, vendar to ni vplivalo na določitev hišne številke. Šele okupator je leta 1941 izdal drugačen predpis in tudi naše novo določilo iz leta 1952 odreja, da je treba določiti hišno številko po ulici, iz katere je vhod v hišo. In tako je prišlo v Mariboru npr. poleg drugih do čudnega naključja, da stoji blok petih hiš s svojo glavno fasado ob Trgu B. Kidriča, numeracija pa je izvedena iz Kersnikove in Dominkuševe ulice, ker je iz njih in dvorišča dohod do hiš, ki imajo glavno lice sicer vzdolž trga, toda nimajo tam vhodov. Na splošno zahtevajo novi urbanistični in zazidalni načrti povsem nov način oštevilčenja hiš, ki mnogokrat ni ravno najpreglednejši.

Vogalna hiša je dejansko vedno imela hišno številko tudi v drugi ulici, tako imenovano orientacijsko številko, ki običajno ni bila nikjer vidna in navadno tudi ne znana. Vsekakor je bila njena številka v razvrstitvi številke v stranski ulici upoštevana. Pri strnjeni zazidavi imajo vogalne hiše s trgovskimi prostori v obeh ulicah hišne tablice z obema številkami, vendar je samo ena prava — glavna, druga pa je le orientacijska zaradi trgovin.

Način oštevilčenja hiš v letu 1876 je bil tako dobro premišljen in dobro izvođen, da v splošnem veljajo takrat določene številke še danes. Le izjemoma je bilo treba popraviti ali spremeniti numeracijo, če je bila prva določitev le preveč napačna ali pa je to zahtevala sprememba v zazidavi. A še v tem primeru so rajši uporabili označbo »a« za nadštevilno ali dvoriščno hišo, samo da nadaljnjih številke ni bilo treba spreminjati. Oblast se je zavedala težav, ki jih povzročata sprememba hišnih številke v javnem in zasebnem življenju.

Zanimiva je taka sprememba hišnih številke pri Vetrinjski ulici, kjer se je leta 1876 pričelo oštevilčenje na Grajskem trgu, dasi se je ulica takrat začevala pri Židovski ulici in bi se torej morale številke pričenjati tu na južni strani, kakor npr. v sosednji Gosposki ulici. Očitno je, da je numeracija zapeljala stara krajevna numeracija, ki se je slučajno začevala pri Grajskem trgu. Da se uskladi oštevilčenje hiš v Vetrinjski ulici s splošnim načelom, so bile v njej leta 1900 številke spremenjene; pričele so se pri Židovski ulici; pri tem so bile parne številke zamenjane z neparnimi in narobe.

Prav Vetrinjski ulici je bilo usojeno, da bo dočakala še ponovne spremembe v oštevilčenju hiš. Po porušenju hiš na vzhodni polovici Glavnega trga zaradi gradnje novega mostu se je Vetrinjska ulica po novem pričevala pri Ulici kneza Koclja in ne več pri Židovski ulici. Zato je bilo treba preložiti začetek oštevilčenja za dve hiši severneje, kar je bilo storjeno leta 1920. Sedaj pa ulica zopet čaka na novo oštevilčenje, ker so bile v drugi svetovni vojni porušene pri bombardiranju na njenem južnem koncu nekatere hiše, ki ne bodo več pozidane. Da bi se preprečile prepogoste spremembe, je treba počakati na dokončno zazidavo, šele nato bodo določene zopet nove številke za vse hiše v vsej ulici.

Ob strogem izvajanju določila, da se na trgih oštevilčujejo hiše v smeri urnega kazalca, je bila leta 1876 napravljena še druga napaka, ker so bile po tem določilu oštevilčene hiše na sedanjem Pristanu, takrat Lendplatzu, kot hiše na trgu in je zato dobila hiša Benetke številko 1, okrogli stolp 3 in hiše ob severnem robu rastoče številke v smeri proti Vojašniški ulici. Torej prav nasprotno kot npr. v severneje ležeči in vzporedni Koroški cesti. Ta nepravilnost je bila popravljena leta 1900, ko se je pričelo z oštevilčenjem hiš pri Vojašniški ulici in končalo pri Benetkah s številko 13.

Pa tudi sicer numeracija pri trgih ni imel srečne roke. Kakor pri Vetrinjski ulici ga je tudi na Grajskem trgu zapeljalo staro krajevno oštevilčenje s pričetkom pri gradu, da je tam začel tudi z novim oštevilčenjem. To je bilo popravljeno šele leta 1900, ko je bil prenesen začetek na nasprotni, Glavnemu trgu bližji vogal trga pri sedanjem kinu Udarnik.

A tudi hiše na drugih trgih niso obdržale prvotnih števil, toda ne po krivdi prvega numeratorja, temveč zaradi sprememb v obsegu trga. Tako se je Slomškovo trg leta 1891 razširil preko župnijskih zelenjadnih vrtov do nove palače Mestne hranilnice, Glavni trg pa v letih 1910—13 preko sedanje vzhodne polovice do takratne Vetrinjske ulice. Obakrat so bile hišne številke prilagojene novim razmeram.

Samo mali Rotovski trg je obdržal ves čas prvotne številke. Gradnja državnega mostu, ki je bil izročen prometu 23. 8. 1913, je povzročila pri dovozih obsežne spremembe v zazidavi, ulični regulaciji in s tem tudi pri oštevilčenju hiš. Zaradi že omenjenega porušenja hiš na sedanji vzhodni polovici Glavnega trga je bilo treba preostale hiše ob Frelhausgasse, Vetrinjski ulici in Allerhellengasse prilagoditi oštevilčenju na Glavnem trgu. Pri tem je tudi Dravska ulica zgubila precej hiš.

Obsežnejše so bile leta 1913 spremembe tudi na južnem bregu, kjer do takrat še ni bilo Trga revolucije, temveč same njive. Tržaška cesta se je pričnala pri starem južnem mostišču, enako tudi v drugo smer vodeča Ruška cesta (kot Josefgasse), Pobreška cesta pa se je začela šele pri Tržaški cesti. Od njenega odcepa je vodila znatno više mimo sedanjega internata srednje medicinske šole in dveh še stoječih hišic takratne Berggasse, ki se je nadaljevala preko severnega sedanjega dela Trga revolucije v sedanjo Ruško cesto. Temu poteku ulic so bile prilagojene tudi hišne številke, ki so dobile nov potek šele leta 1920, ko so bila določena prva slovenska ulična imena v Mariboru. Takrat je nastala sodanja Taborska ulica, tedaj imenovana »Pod mostom«, v kateri se pričnjenja numeracija pri Pobreški cesti, gre do starega južnega mostišča in se konča pri odcepu Gorkega ulice od Ruške ceste. Z nastankom Trga revolucije sta odslej vodili Ruška in Pobreška cesta z njega, in tej spremembi se je prilagodilo tudi hišno oštevilčenje, ki ima izhod na tem trgu kot središču za numeracijo hiš na južnem bregu Drave. Oštevilčenje hiš na Tržaški cesti je bilo preloženo z mostu na Pobreško cesto. Vse takratne spremembe veljajo še danes.

Resljeva ulica 3 v železniški stanovanjski koloniji, zgrajena v letih 1864-65, označena z rimsko številko IV

Povsem svojo oziroma dodatno oštevilčenje svojih hiš so imele delavnice južne železnice v obeh skupinah hiš zahodno od sedanje ulice Gorkega, ki sta še danes znani pod imenom »železniška stanovanjska kolonija«. Skupina desetih hiš severno od Ghegove ulice je bila zgrajena v letih 1864—65, južno od te ulice pa v letih 1867—88. Te hiše so bile označene z rimskimi številkami, podobno kakor imajo še danes velike tovarne označeno vsako poslopje s posebno številko za svoje sezname. Te hiše so še danes zanimive glede oštevilčenja, saj ima vsaka hiša po štiri hišne številke; eno

glavno — evidenčno in tri stranske — orientacijske, ker ima pač vsaka hiša za vsako stanovanje poseben vhod v enem od štirih zunanjih zidov. Rimska številka je zadoščala samo ena.

Te rimske številke so ponekod vidne še danes; napleskane so s črno barvo v obodu v višini stropa nad prtiličjem in na leseni okrogli plošči pred podstrošnim oknom v beli barvi na črnem ozadju.

Danes je za posamezne hiše težko ugotavljati številke v raznih dobah, ker Maribor skoraj ni ohranil svojega arhiva. Edino možnost za to primerjavo dajejo davčno-zemljiški katastri. Tako je bilo nekdanjemu Mariborčanu, pozneje v Gradcu živečemu Paulu Schlosserju omogočeno na podlagi terezijanskega davčnega katastra ugotoviti mariborske hišne številke za leto 1778, kar velja seveda za oštevilčenje iz leta 1770. Vpisal je številke v katastrski načrt in s tem dal osnovo za primerjalni pregled hišnih številok. Za prvo spremembo hišnih številok v letu 1810 manjkajo podatki. Našli bi jih v omenjenem katastru, delo pa čaka na potrpežljivega zgodovinarja, ki bi moral iskati po starih zapiskih.

Nekoliko lažje je z drugo spremembo v letu 1840, ker so v dragoceni knjigi dr. G. Puffa — *Geschichte Marburgs* (1847) hišne številke navedene poleg imen takratnih hišnih lastnikov. Ker pa so se hišni posestniki sorazmerno naglo menjavali, je š sedanjemu zemljiško knjigo le težko zaslediti prave številke. Nekaj pripomorejo opisi hiš, obrtniki v hišah in podobno, tako da bi bila ta rekonstrukcija mogoča.

Zadnja sprememba krajevne označbe pa je k sreči ohranjena v knjigi s primerjavo hišnih številok v letih 1860, 1876 in 1900. Ker so tu vedno navedene tudi vložne številke v zemljiški knjigi in parcelne številke, ki se v vseh teh letih k sreči niso nič spremenjale, je dana zanesljiva osnova za delo, ki naj bi vsebovalo popolno primerjavo hišnih številok v Mariboru v vseh navedenih letih. Kolikor je bilo mogoče ugotoviti, sta od te primerjalne knjige iz leta 1900 ohranjena le dva izvornika; eden v pokrajinskem arhivu v Mariboru, drugega pa varuje zavod za urbanizem Maribor kot daljni naslednik svoječasnega mestnega gradbenega urada, katerega last je knjiga bila. Zavod pripravlja nekaj prepisov te knjige tudi še za razne druge interese.

Ker so bile leta 1920 hkrati z določitvijo slovenskih uličnih imen popravljene tudi nepravilne hišne številke, do leta 1938 niso bile potrebne nadaljnje spremembe hišnih številok — vsaj v večjem obsegu ne. Le kjer so regulacijski načrti spreminjali potek ulic ali gostoto zazidave, so se morale hišne številke prilagoditi tem spremembam. Tako npr. je »Delavska kolonija« s svojimi ozkimi hišicami povzročila spremembo hišnih številok ob ulicah južno od Delavske ulice.

Med okupacijo v letih 1941—45 so bile ponekod spremenjene številke pri tistih vegačnih hišah, ki so imele vhode iz stranske ulice čez dvorišče, hišno številko pa določeno po legi glavne hišne strani ob drugi ulici. Nove številke so dobile tudi hiše v priključenih vaseh, ki so imele še krajevni način oštevilčenja, pa so tedaj ulice poimenovali, kot npr. na Teznu in v Dobravi. Te številke so ostale v veljavi tudi po letu 1945, saj so bile določene po načelih, ki so veljala v mestu. Morda bi pripomnili, da so jih določali Slovenci, ki so ostali uradniki v mestnem gradbenem uradu tudi med okupacijo.

Po osvoboditvi so bile obenem z določitvijo slovenskih imen za ulice na celotnem območju mestnega ljudskega odbora, torej tudi v okoliških vaseh, določene tudi nove hišne številke, kolikor niso bile ohranjene številke iz dobe okupacije.

Veliko preglavic so povzročale hišice, ki so jih gradili delavci brez gradbenega dovoljenja. Posebno v Tezenski dobravi in ob Ptujski cesti so nastajale sredi gozda cele nove ulice. Le malo manj je bilo teh črnih gradenj v Studenškem gozdu. Ker mora vsaka stanovanjska stavba lmeti hišno označbo, so bile te hiše najprej označene po obstoječi sosednji ulici in s podoznačbo s črkami a, b, c itd. Pozneje so urbanisti sprejeli te ulice v svoje regulacijske načrte, nato pa so bile hišice normalno oštevilčene, npr. vse ulice med Dogoško in Ptujsko cesto. Brez regulacijskega načrta pa je ostala ulica v Studenškem gozdu, kjer so hiše obdržale prejšnjo označbo, npr. Obrežna ulica 145 a, b... g do leta 1964, ko je ulica dobila ime Borovnikova ulica in s tem hiše normalno oštevilčenje od 9 do 23. — Brez dovoljenja postavljene hiše ob Ptujski ulici od Tezna do Miklavža so bile oštevilčene glede na Ptujsko cesto s številkami 301 do 355.

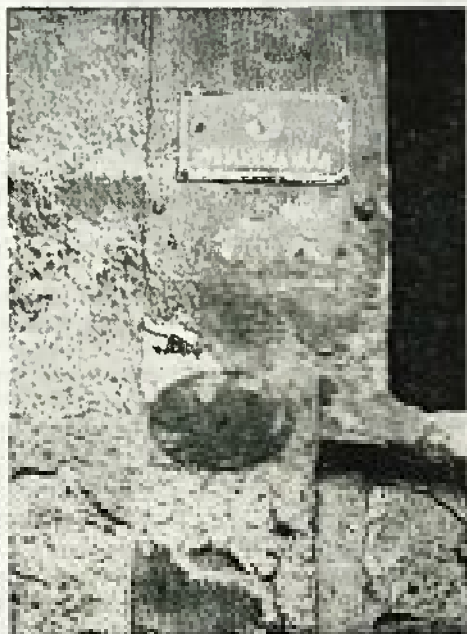
Popolnoma novo oštevilčenje je zahtevalo naselje Brezje med Pobrežjem in Dogošaml. Ker je naselje nastajalo na območju dveh občin Zirkovcev in Dogoš, so imele tudi hiše označbo po njih. Neizogibne so bile tako dvojne številke, mnogokrat celo na skupni občinski meji. Šele poimenovanje ulic in poulično oštevilčenje hiš leta 1947 je odpravilo to nerodnost.

Marsikje je razsežnost vasi s krajevnim načinom oštevilčenja hiš povzročala slabo orientacijo, npr. v Dogošah, Rogozi, Račah. Pritožbe so bile posebno pogostne v Dogošah, kjer so hiše v stari vasi, ob Dupleški cesti in pri Miklavžu. Poimenovanje ulic leta 1953 in poznejše oštevilčenje hiš po uličnem načinu sta zadevo uredil v splošno zadovoljstvo.

Na enako ureditev čaka še Miklavž in sosednji del Rogoze ob Ptujski cesti, kjer zidajo hiše po odobrenem regulacijskem načrtu, vendar občina zavlačuje s polmenovanjem ulic. Za ta del Rogoze so prebivalci uvedli označbo »Nova« Rogoza, hiše pa so označene po pol ure oddaljeni Rogozi.

Novi urbanistični vidiki pri postavljanju hiš zahtevajo tudi nove načine njihovega oštevilčenja. Ni več strnjenih blokov s hišnimi vhodi iz ulic, nastajajo bloki dveh, treh, štirih hiš, ki imajo dostikrat, posebno če ležijo severno od ulic, hišne vhode na severu in podoznake z črkami (Župančičeva cesta). Uporaba tega ali onega sistema upošteva le dvorišni strani. Tu bi bilo skoraj potrebno pouličiti še dvorišče, vendar se to ne dela, temveč se posamezne hiše označijo glede na ulico, ob kateri blok leži, orientacija pa se zboljša z namestitvijo hišnih tablic tudi na obeh vogalih ob ulici. V takih primerih dobi vsaka hiša svojo številko (Ob gozdu) ali pa dobi številko ves blok, hišni vhodi pa boljše orientacijo, kajti pravilnik o imenovanju ulic in oštevilčenju hiš v teh primerih ničesar ne določa.

Hišno številko je bilo treba že pri prvih oštevilčenjih tudi označiti na hiši sami, ne samo v spisih. Le tako jo je mogla upoštevati tudi javnost, tako prebivalci kot uradi. Osnovni avstrijski patent z dne 10. marca 1770 nima nobenih zadevnih določil.

Ovalna železna hišna tablica pred letom 1800 na hiši Vojaštrška ulica 1

Toda že naslednja določba, dvorni dekret z dne 15. 12. 1770 odreja, da je treba hišno številko napisati znotraj stavbe, torej v veži ali uvozu. Kakor že omenjeno, je hišni lastnik s kaznijo 9 forintov odgovarjal, da bo hišna številka vedno v redu napisana. Hišna številka je bila vpisana tudi v davčno knjižico in rojstno knjigo.

Ker pa je bilo vendar preveč nerodno iskati hišne številke po vežah in uvozih, so kmalu dobile svoj prostor na zunanjem zidu ob hišnih vratih. Od teh označb se nam ni iz prvih dob nič ohranilo. Prezidave hiš, obnove fasad in zlasti modernizacija izložb ali adaptacija priljubljenih stanovanjskih prostorov v obrtne delavnice in trgovine — vse to je uničilo stare označbe. Čeprav je bilo v navadi, da so vklesani v sklepni kamen kamnitega oboka nad hišnimi vrati poleg letnice zidave tudi hišna številka, so se ti kamni pri kasnejših prezidavah zgubili in tako je le v prav izjemnih primerih mogoče na ta način določiti hišno številko za določeno leto. Tak primer imamo v Ma-

Hišna številka in letnica nad hišnimi vrati, Orožnova ulica 9

riboru pri hiši Orožnova ulica št. 9, kjer je še dobro vidna letnica 1833 in hišna številka 154. Sicer pa so bile hišne številke napisane na ovalne plošče iz železne pločevine, od katerih se je ohranil vzorec na hiši Vojašniška ulica št. 3, ki je imela leta 1860 številko 245. Številka je čitljiva še po 115 letih. Tudi pri hiši Miklošičeva ulica 2 je zelo premišljeno ohranjen zgornji kamen prvotnega podboja hišnih vrat, na katerem je razvidna v vseh štirih vogalih številka 88 — verjetno hišna številka ob času gradnje vrat ali morda hiše — in letnica 1835, ko je bila hiša zgrajena. Ker so bile pri obnovi fasade leta 1922 črke in številke solidno zlato pobarvane, je ves napis še danes dobro čitljiv.

Prav brez potrebe je bila leta 1953 pri obnovi fasade sedanje Umetnostne galerije odstranjena okrog 12 cm visoka številka 189, ki je bila napravljena iz ometa. To bi bil nadaljnji primer, kako so včasih trajneje označevali hišne številke.

Vse navedene stare hišne številke se dobro ujema s podatki v načrtih in v Schlosserjevih objavah.

Kaj več v starem Mariboru iz že navedenih razlogov ni bilo mogoče ugotoviti. Isto pa velja tudi za nekdanja predmestja, čeprav bi se morda kje le še našel kak napis iz dobe pred sto leti.

Leta 1876 je določil dunajski tovarnar in reorganizator oštevilčenja mariborskih hiš Mihael Winkler nove hišne tablice: iz sive litine, pravokotne oblike v velikosti 13×10 col ali 330×255 mm. Izbočene črke in številke na belem ozadju so bile seveda izdelane v gotli, saj so prav v tistih letih čutili Neidel potrebo po poudarjanju nemštva v Mariboru. Te tablice so visele vse do leta 1919, ko je slovenski Maribor

dobili prve slovenske ulične in hišne tablice, ki so bile enake oblike in velikosti, le da so bile črke vtisnjene v cinkovo pločevino.

Novo, po letu 1919 zgrajene hiše so dobile enake hišne tablice iz pločevine, le obrobje, številke in ime ulice so bili črno napleskani na belem ozadju. To je bilo napravljeno pač iz finančnih razlogov, ker je bilo pleskanje cenejše kakor tiskanje ene same tablice. Te tablice so visele samo 20 let. Uprava dravske banovine je namreč leta 1932 predpisala za svoje celotno območje novo oštevilčenje hiš in tudi novo obliko in velikost hišnih tablic. Napis naj bi bil bel na rdečem polju, tablica pa naj bi imela na svojem robu vinjeto z državnih barvah. Le Ljubljana in Celje naj bi obdržali svoje večje zelene tablice.

Hišne tablice v raznih dobah:

Tablica v Krčevini 1932. leta.
Prva slovenska tablica 1919—1930. Podobne so
bile stare avstrijske 1876—1918.
Nemška tablica med okupacijo 1. 1941—45.
Tablica v mestu 1938. leta.
Sedanja tablica na podčelju.
Sedanja tablica v mestu od 1. 1947.

Tudi na mariborski mestni občini so menili, da so predpisane tablice za mestne razmere premajhne, a tudi premočna rdeča barva ni ugajala in tudi ljubljanska zelena barva ni bila uporabna, ker ima sosednja avstrijska Štajerska belo-zelena zastavo. Po dolgoletnem pogajanju je banovina le odobrila večje plošče, cinobrordečo barvo in le belo vinjeto. Ta pogajanja, razne spremembe uličnih imen in še drugi razlogi so povzročili, da so bile v Mariboru pritrjene nove emajlirane tablice šele leta 1938. Ob hudi konkurenci jih je oskrbela celjska tovarna Westen. Izkazalo se je, da je velikost ustrežna in barva ugodnejša od banovinske.

Žal so te tablice visele le dobri dve leti, ker jih je okupator nadomestil z novimi v belo-zeleni barvi. Velikost je bila ista, kajti le tako jih je bilo mogoče priviti z vijaki v jeklene čepe, ki so bili pritrjeni v zidove pri nameščanju rdečih tablic. Dokler niso izdelali zelenih tablic, so visele stare rdeče tablice, vendar so bili na njih slovenski napisi preplepljeni. Ker je večino rdečih tablic izmenjala mestna cestna uprava, so se ohranile za ponovno uporabo po osvoboditvi. Le pri hišah, kjer so kulturbundovci odstranili slovenske tablice takoj prve dni okupacije in jih tudi uničili, je bilo treba po osvoboditvi nabaviti nove. Tudi nemške zelene tablice je dobavila celjska tovarna Westen.

Zelene nemške tablice so visele v času nemške okupacije v letih 1941—1945. Takoj po osvoboditvi so bile vsaj v mestu pritrjene zopet stare slovenske rdeče tablice,

stare okupacijske so bile deponirane v skladišču mestne cestne uprave. S pritrditvijo starih jugoslovanskih tablic pa je nastala neprijetna zmeda, ker je imelo po več hiš enako označbo. Zaradi pridružitve sosednih občin Mariboru so se ulična imena zopet pojavila po večkrat, saj je imela npr. vsaka predmestna občina pred vojno Cankarjevo ulico, hišne številke pa se seve ponavljajo v vsaki ulici znova. Šele po objavi novih uličnih imen s 1. septembrom 1947 so mogli lastniki hiš prelepitii ime ulice na starih tablicah, številke pa so ostale nespremenjene. Teга nerada v označevanju hiš je bilo konec šele po pritrditvi novih tablic v letu 1955. Na celotnem območju mestnega ljudskega odbora Maribor so imele hiše enake hišne tablice, ki so bile take kot leta 1938. Hišne številke so ostale v splošnem nespremenjene, saj so bile tudi v letih okupacije določene po načelih, kakor jih je upošteval Maribor že pred vojno.

Cestna uprava je imela potemtakem sedaj v svojem skladišču deponirane avstrijske ulične in hišne tablice iz sive litine, prve jugoslovanske tablice iz pločevine, mnogo jugoslovanskih rdečih emajliranih in še nemške zelene emajlirane tablice. Da se znebi te navlake, ki je ni hotela prevzeti nobena livarna, je cestna uprava, ne da bi bila vprašala lastnike, tj. mestni ljudski odbor, zapeljala vse plošče v bunker v neki gramoznici na Pobrežju in jih tam celo zabetonirala in zasula z odpadki, da jih nihče ne bi mogel več uporabiti. To delo je bilo opravljeno tako na hitro in tako temeljito, da niso ostali ohranjeni niti vzorci za muzej. Nekaj na hišah pozabljenih starih jugoslovanskih in okupatorjevih hišnih tablic je vsaj deloma izpolnilo zaradi te gorečnosti nastalo praznilno.

Če je bilo označevanje hiš s številkami prvotno vezano na ustaljene obličaje, je zadevo uradno uredil pravilnik o označevanju hiš z dne 25. 8. 1952 (Ur. l. LRS št. 24 z dne 29. 8. 52) in naslednji skoraj enak pravilnik z dne 29. 10. 1959 (Ur. l. št. 35 z dne 5. 11. 1959).

Ta dva pravilnika v bivšem mestnem okolišu nista povzročila nobenih sprememb, pač pa sta zboljšala oštevilčenje hiš v vaseh in naseljih. Nove hiše niso več dobile zaporednih števil iz seznama hiš, po katerem je npr. lahko stala nova hiša s številko 99 med starima hišama s številkami 7 in 8, kar je popolnoma onemogočalo orientacijo. Po novem predpisu dobi nova hiša številko sosednje hiše s podoznačbo »a«, »b« itd., torej 8-a ali 8-b, če je mogoče vmes zgraditi še tri nove hiše. Zaradi tega tudi po zadnjem pravilniku odpade potreba po ponovnem novem oštevilčenju hiš po prvotnem krajevnem načinu. Le v primerih, ko ob kaki poti nastane toliko podoznačb, da je pregled že nejasen, je treba znova urediti oštevilčenje takega predela ali celo celotnega naselja.

Nova hiša dobi številko že v gradbenem dovoljenju, najpozneje pa z uporabnim dovoljenjem. Za pravilnost določanja skrbijo občinski gradbeni oddelki oziroma zavod za urbanizem s svojimi situacijskimi načrti in kartoteko hiš, posebno za območje vseh treh mariborskih občin v obsegu bivšega mestnega ljudskega odbora Maribor, na podeželju pa se številka ugotovi pri gradbenem ogledu na kraju samem ali preko krajevnih uradov. Dokler tovarna Emajl v Celju ne dobavi občinam naročenih hišnih tablic, si pomagajo hišni lastniki ali uprave, ki skrbijo za izdelavo, z začasnimi tablicami iz lepenke, lesa ali pločevine, na katerih je označena vsaj številka, če že ne tudi ulično ime.

Za lažjo orientacijo pri hišah, ki imajo vhode samo z dvorliščne strani, se pri blokih z dvema hišama pritrđi ena hišna tablica na hišnem uličnem vogalu, druga pa pri hišnem vходу. Če pa je v bloku npr. pet hiš z vhodi na dvorliščni strani, je pritrjena na obeh uličnih vogalih tako imenovana orientacijska tabla z imenom ulice in vsemi hišnimi številkami, pri vходу pa še običajna hišna tablica. Za bloke ob južni strani ceste te table niso potrebne, ker imajo vhode s ceste in torej zadoščajo samo hišne tablice. Javnost je sprejela ta nasvet z odobravanjem.

Novi predpisi, da mora imeti hiša svojo označbo po ulci, iz katere ima dohod, in sodobni načini lokacij novih hiš privedejo včasih do neobičajnih označb hiš. Zlasti velja to za zgradbe ob uličnih križiščih. Tako bi imel npr. stanovanjski dvojček ob začetku Kajuhove ulice po starem običaju številki 2 in 4, ker pa imata hiši vhode na dvoriščni strani, imata označbi po najbližjih ulicah, torej Vrbanska cesta 6 in Gregorčičeva ulica 57. Težko je reči, katera označba je primernejša in preglednejša.

Podoben je položaj pri že omenjenem bloku petih hiš ob severni strani Trga Borisa Kidriča, ki ima dohode iz Kersnikove in Dominkuševe ulice, ali pa pri dvojkah

v Ljubljanski ulici z dohodi iz Celjske ulice, ki pa je tako oddaljena, da ni mogoče hiš ob Ljubljanski ulici oštevilčiti po njej. Zaradi boljšega pregleda imata tudi ta dva bloka po eno orientacijsko tablico z obema številkami.

V prihodnje bo treba v mnogih ulicah popraviti hišne številke. Predvsem so tu še praznine, ki jih je povzročilo zavezniško bombardiranje v letih 1944-45 in ki jih

Blok potih stanovanjskih hiš ob severni fronti Gosposvetske ceste ima pritrjene hišne tablice na cestnem vogalu in pri posameznih hišnih vseh na dvostranski strani.

še ni bilo mogoče izpolniti z novimi zgradbami. V teh primerih je najbolje počakati na definitivno zazidavo, ker se ni mogoče zaneči na načrte, saj se morajo le-ti do podrobnosti prilagoditi vsakokratni potrebi. Zaradi tega je bolje, da ostanejo v veljavi stare hišne številke vse dotlej, dokler ni vsa ulica povsem zazidana, kajti šele potem je gotovo, da hišnih številk ne bo treba več spreminjati.

Najlepši primer je Glavni trg, ki je pri bombardiranju zgubil vse hiše na vzhodni polovici severne fronte med Gosposko in Vetrinjsko ulico. Odpadejo številke 17, 17-a, 18 in 19, kajti nova stavba lekarn bo ostala v ozadju ob Ozki ulici. Prav za toliko se bodo premaknile številke ob vzhodni in južni strani Glavnega trga od Židovske ulice do mostu.

Iz istega razloga bo treba popraviti še številke v Gosposki, Vetrinjski ulici in Ulici kneza Koclja, kjer je bilo podrtil nekaj hiš zaradi zgradbe Jadranske ceste in mostu. Tudi Mladinska ulica čaka na spremembo hišnih številk.

Spremenjene bodo tudi številke ob Ljubljanski ulici, ki se ne začneja več pri Ulici paniške komune, temveč na začetku sedanje Masarykove ulice pri Trgu revolucije.

Kdo v Mariboru določa hišno označbo? Po določilih pravilnika o poimenovanju ulic in označevanju hiš z dne 29. 10. 1959 je za to delo pristojen občinski oddelek za občjo upravo, številka pa naj se določi najpozneje pri izdaji uporabnega dovoljenja za novo hišo. Potreba in praksa sta to določilo obšili, saj dobi zgradba svojo označbo že pri izdaji lokacije ali gradbenega dovoljenja, kajti ob tej priložnosti pride gradbeni referent na teren in lahko določi številke sosednjih zgradb, če te še niso označene v uradnem situacijskem načrtu.

Pri zgradbah v mestnem okolju je določitev hišne številke običajno lahka stvar, saj naj bi bila določena po splošnih predpisih že pri izdelavi zazidalnega načrta. Na podeželju pa je treba upoštevati številko sosednje hiše in po predpisih za krajevno označbo dodati podoznačbo s črkami a, b, c.

Dostikrat določi na podeželju hišno številko krajevni urad, ki so mu razmere najbolj znane.

Gradbeni referent obvesti o zgraditvi nove hiše oddelek za občjo upravo, ki naroči potrebno hišno tablico. Navadno stori to za več hiš skupaj.

Sodobni regulacijski in zazidalni posegi so povzročili, da je zazidava s šolskimi objekti v začetku Smetanove ulice in Gosposvetske ceste bolj redka in bo zaradi tega

treba premakniti hišne številke vseh drugih hiš. To pa se bo lahko zgodilo šele tedaj, ko bodo zgrajene vse zgradbe.

Zanimiva bo sprememba hišnih označb ob Župančičevi cesti pri blokih Tovarne avtomobilov. Po prvotnem regulacijskem načrtu naj bi ta ulica in široka cesta prevzeli ves lokalni promet od Bolgarske ulice in sprostila Ptujsko cesto za tranzitni promet. Po novem regulacijskem načrtu, ki se že izvaja, pa se bo Župančičeva cesta skrčila le na del med omenjenimi bloki; ker bo potem sedanje cestišče preširoko, so v cestni osi predvidene gradnje nadaljnjih cestnih blokov. Treba bo torej določiti ime nove ulice, ki bo na ta način nastala, in spremiti vse hišne številke.

Take večje ali manjše spremembe hišnih označb bodo potrebne še marsikje, vse pa naj bi se izvedle šele potem, ko jih bo omogočala že dokončana zazidava.

Ker se tudi v okoliških vaseh zmeraj več gradi, se poraja problem poimenovanja ulic v novih delnih regulacijskih načrtih; tu bi dalo oštevilčenje po uličnem načinu dobro orientacijo, po starem krajevem načinu pa bi le še povečalo sedanjo nepreglednost. In kaj naj bo s hišami v teh vaseh ob sedanjih starih cestah in poteh? Ali naj tudi te dobijo ulična imena kakor v Dogošah? O vseh teh vprašanjih bo sklepal mestni svet, ki je jeseni 1964 prevzel to delo. Na tem mestu naj omenimo predvsem Ribniško selo, ki bo dobilo dve novi dolgi ulici, pri Kamnici bosta zgrajeni dve naselji, zgrajeno bo še naselje ob ulicah pri Miklavžu in v »Novi« Rogozi, prav tako nastaja novo naselje severno od železniškega postajališča v Limbušu.

Oglašajo pa se tudi stara naselja, okrog katerih nastajajo nove hiše, katerim je le težko določiti take hišne številke, da bi hišo našel tudi tujec, ne le domačin. Tu omenimo predvsem Selnico ob Dravi, Ruše, Razvanje, Hoče, Rače, Miklavž in novo naselje v Šentilju severno od železniške postaje. Od občinske uprave je odvisno, če dobijo in kdaj dobojo ta naselja hišno označbo po modernem uličnem sistemu.

VIRI

- K. k. Theresianisches Gesctzbuch 1740—1780.
Dr. Josip Mal: Stara Ljubljana in njeni ljudje, 1957.
Brockhaus: Der grosse Lexikon, 1931.
Correspondent für Untersteiermark, 1862.
R. Puff: Marburg in Steiermark, 1847.
Dr. A. Mally: Gassen-, Strassen- und Plätzebuch, 1908.
Deutsche Rundschau für Geographie, 1913-14, 10 zv.
Paul Schlosser: Marburg a. d. Drau seit 1780 (rokopis).
Häuserverzeichnis der Stadt Marburg, 1900.
Pokrajinski arhiv Maribor.
Gradbeni arhiv Maribora, Zavod za urbanizem Maribor.

OSTEVLČENJE HIŠ V MARIBORU

Povzetek

Do leta 1770 v Mariboru hiše niso bile z ničimer posebej označene, prebivalci so jih opisovali le po zunanosti in po lastnikih oziroma trgovinah. Tega leta pa je bil s cesarskim patentom zaukazan popis duš in živine ter numeracija hiš. Z mnogimi dodatnimi odločbami je bila na ta način dokaj natančno predpisana označba hiš. Prežidava starih gospodarskih poslopij in nove gradnje, ki so dobile kar naslednjo številko po hišnem seznamu, so povzročale zmedo v orientaciji, saj je npr. moglo stati novo poslopje s številko 80 med starima s številka 2 in 3. Potrebna je bila sprememba vrstnega reda — nova numeracija hiš. V Mariboru je bila izvedena prva sprememba šele leta 1810, druga 1840, tretja 1860 in četrta ali zadnja leta 1876. Pri vseh se je pričelo oštevilčenje pri gradu, se nadaljevalo po Grajskem trgu, Veitrinjski, Zidovski, Dravski, Gosposki ulici in dalje ter se končalo v Pristanu. Številke so se določale kar po vrsti, ne glede na to, ali je hiša stala na levi ali desni strani ulice, torej tako, kakor so še danes na podeželju. Leta 1876 pa so bila uradno določena imena ulic in hiše oštevilčene na levi strani z lihimi, na desni strani pa s sodnimi številkami, kar velja še danes. Ker so bile izpuščene številke za še nezazidane parcele, niso bile potrebne nadaljnje spremembe, in tako veljajo takrat določene hišne številke večinoma še danes — po 90 letih. Le sprememba v gostoti zazidave je tu pa tam povzročila potrebo po spremembi.

Težave so bile spčetka z načinom napisane določene številke na hišo. Najprej so bile številke napisane v veži ali hišnem prehodu, kar je lastnikom omogočalo brisanje števil, čeprav so bile kazni zelo hude. Pozneje so uporabljali ovalne železne plošče z belim poljem, na katerem so bile črne številke. Zadnja taka tablica iz leta 1880 s številko 245 visl še na

hiši Vojašniška ulica št. 3. Leta 1876 so bile pritrjene večje pravokotne tablice z naplsoom ulic v gotici. Tudi tu so bile črne številke in črke na belem polju. Slovenske tablice iz leta 1919 so bile po obliki enake prejšnjim nemškim, bile pa so iz pločevine z napleskanimi napisi. Leta 1938 so bile pritrjene manjše hišne tablice iz emajlirane pločevine, na katerih so bili napisi na rdeči podlagi; take so tudi današnje tablice. Med okupacijo 1941—1945 so bile tablice enake, le podlaga je bila zelena. Nemška imena ulic so bila pisana v latinici.

DIE NUMMERIERUNG DER HÄUSER IN MARIBOR

Zusammenfassung

Bis zum Jahre 1770 waren die Häuser in Maribor nicht besonders bezeichnet; die Bewohner beschrieben sie nur nach dem äußeren Aussehen, nach Eigentümern oder Geschäften. In diesem Jahr wurde jedoch mit dem kaiserlichen Patent befohlen Volks- und Viehzählung, so wie die Nummerierung der Häuser durchzuführen. Mit vielen ergänzenden Verordnungen wurde darum eine ziemlich genaue Bezeichnung der Häuser vorgeschrieben. Das Umbauen der schon bestehenden Wirtschaftsgebäuden und die Neubauten, die einfach die folgende Hausnummer bekamen, verursachten eine Verwirrung in der Orientierung, da z. B. ein neues Gebäude mit der Hausnummer 90 zwischen zwei alten Bauten mit den Nummern 2 und 3 stehen konnte. Eine Umänderung der Reihenfolge, d. h. eine neue Nummerierung der Häuser wurde erforderlich. In Maribor wurde erst im J. 1810 die erste Umänderung ausgeführt, die zweite folgte im J. 1840, die dritte im J. 1860 und die vierte und letzte im J. 1876. Die Nummerierung begann immer beim Schloß, ging weiter über Grajski trg, Vetrinjska, Židovska, Dravska, Gosposka ulica und endete in Pristan. Die Nummern wurden der Reihe nach bestimmt, ungeachtet dessen, ob ein Haus auf der linken oder rechten Seite der Straße stand, also ähnlich wie es noch heute am Lande ist. Im Jahre 1876 wurden aber amtlich die Namen der Straßen festgesetzt und die Häuser auf der linken Seite bekamen ungerade, die Häuser auf der rechten Seite der Straße gerade Zahlen, was noch heute gültig ist. Weil man die Zahlen für die unbebauten Parzellen ausgelassen hat, wurden keine neuen Umänderungen erforderlich und so gelten die damals festgesetzten Hausnummern fast alle noch heute — nach 90 Jahren. Nur die Veränderungen wegen der Dichte der Bauten verursachten hier und da kleinere Änderungen in der Nummerierung.

Anfangs gab es Schwierigkeiten mit der Art und Weise des Anbringens der Hausnummern. Ursprünglich wurden die Nummern im Hausflur oder im Gang aufgeschrieben, was den Hausbesitzern das Entfernen der Nummern ermöglichte — obwohl die Strafe dafür sehr streng war. Später wurden für die Hausnummern ovale eiserne Schildchen verwendet, worauf auf weißem Grund schwarze Zahlen standen. Ein letztes solches Schildchen aus dem J. 1860 mit der Nummer 245 hängt noch heute auf dem Haus in Vojašniška ul. Nr. 3. Im J. 1876 wurden größere viereckige Schilder mit dem Straßennamen in gotischer Schrift auf die Häuser befestigt. Auch diesmal wurden schwarze Buchstaben und Nummern auf weißem Grund dazu verwendet. Die slowenischen Hausnummern aus dem Jahre 1919 waren der Form nach den vorigen deutschen gleich, nur waren die Schilder aus Blech mit aufgemalten Aufschriften. Im J. 1938 wurden kleinere Schildchen aus emailliertem Blech auf die Häuser befestigt, mit weißen Aufschriften auf rotem Grund. Auch jetzt gibt es solche Hausnummern. Während der Okkupation 1941—1945 blieben die Hauschildchen gleich, nur als Grundfarbe wurde grün verwendet. Die deutschen Namen der Straßen waren in lateinischer Schrift aufgeschrieben.

DR. ŠTEFAN KOČEVAR (1808—1883) PRVIKRAT ZDRAVNIK V CELJU (1836)

(Iz krtačnega odtisa ČZN XXXV, 3-4, 1940)

Štefan Kočevar, znani Vrazov prijatelj in ilirski rodoljub, po rojstvu Središčan, je (od 1829) študiral medicino na Dunaju, bil dolgo (do 1851)¹ okrajni fizik v Podčetrtku, potem pa zdravnik v Celju in je tu umrl 1883.

Že pred prihodom v Podčetrtek je bil nekaj časa zdravnik v Celju; podatki o tem prvem njegovem bivanju v Celju pa se v njegovih življenjepisih ne ujemajo. Kot leto njegove promocije se precej soglasno navaja leto 1834, ni pa take soglasnosti v navajanju časa njegovega prvega bivanja v Celju; navajajo se leta: 1834, 1834—1836 (1837), 1835.²

Zaman sem v Celju samem iskal kakšnega arhivskega sledu o Kočevarjevem prvem bivanju in zdravniškem delovanju v Celju; na razpolago pa mi je o tem nekaj podatkov iz raznih drugih virov.

1

Leto Kočevarjeve promocije morem podati čisto zanesljivo: kakor se mi poroča iz arhiva dunajske unjverze, je rigoroziral 27. febr. in 22. junija 1835³, dne 28. julija 1835 je disputiral o temi svoje disertacije »De enteralgiae praecipuis speciebus«⁴ ter nato bil promoviran 6. avgusta 1835. Navedba l. 1834 kot leta promocije je torej napačna.

Ali je Kočevar takoj po promociji odšel v službo, torej v Celje? V prvi polovici decembra 1835 je Kočevar gotovo bil na Dunaju;⁵ s tem sicer še ni neposredno dokazano, da takrat ne bi bil že v službi, vendar se iz drugih dejstev vidi, da je ob koncu l. 1835 sploh bival še na Dunaju, pač zaradi izpopolnjevanja svojih študij; potemtakem pred začetkom leta 1836 ni bil v Celju.

Kdaj pa je Kočevar iz Celja zopet odšel in se preselil v Podčetrtek?

Konec avgusta 1836 je bil Kočevar še v Celju; to se vidi iz pisma Vukotinoviću, ki ga je koncipiral Vraz dne 31. avgusta v Samoboru; tu piše Vraz, da »do sedmoga dojdüčeg meseca ne može stati u srëdnoj Ilirji, jerbo četvertog nadodje jedan izmedju gornjih domorodaca iz Celja k meni, sramota mi je, ako me kod kuće ne nalazi.«⁶ Ta domorodec, ki pride k Vrazu, je gotovo Kočevar; sestala bi se v njuni skupni ožji domovini. Po vsej priliki je Kočevar, preden bi odšel v Podčetrtek, hotel še videti svoj dom ali tam kaj opraviti. Dne 13. nov. 1836 je Kočevar že iz Podčetrška pisal Vrazu v Gradec.⁷ Iz vsega tega sledi, da se je Kočevar nekako meseca septembra 1836 preselil v Podčetrtek, ki je postal sedež distriktnega fizika po upokojitvi fizika v Rogaški Slatini in je v februarju 1836 dobil tudi lekarno.⁸

Za Kočevarjevo bivanje v Celju nam potemtakem preostaja samo čas od začetka l. 1836 do meseca septembra istega leta, tj. kakšnih 8 mesecev.⁹

2

Kočevarjevo bivanje v Celju je Vraz očitno hotel brž izkoristiti za svoje kulturne namene. Želel je, da bi mu Kočevar v celjskem okrožju nabiral narodne pesmi; Kočevar se v omenjenem pismu z dne 13. nov. 1836 opravičuje, da tega ni mogel prav storiti;

»za pehme celskih okolice nesem se veliko skerbil, pa, skoro bi rekel, kaj nesem časa mel; dopovedati Ti nemrem, koliko dela z drugimi in z menom sem u Celi mel. Na druge pesme ne sem mislil, kajti sem mojih dosti mel, mojih žalosnih pesmah, kere nesrečo mojo kažejo — Nekaj njih mam na papiri, morebiti nje Tebi nekda bom poslal, de boš vidil, kaj je za ena nesreča, če poštenje in ljubav si na poti sta.« To pač pomeni, da se je v Celju boril s svojo ljubeznijo in s težavami, ki so nastale zaradi te ljubezni; bil je čustveno tako razgiban, da je celo sam pesnil. Nato nadaljuje: »Zdaj je moja duša malo pomirena, zdaj tudi očem več na druge pesme paziti, bom njih zbišal, bom iskal več bratov slovenskih. Enega sem najšel, on se zove Klobočnik, je kaplan v mojem dištrikt, ker, kak vsi drugi povedajo, dobre pesme dela, meni še njih je ne šteti dal, pa mi je obečal.¹⁰ Tudi bom kak apoštol v mojem dištrikt Slovence za njihovo domorodstvo nagovarjal...« Iz tega se vidi, da Kočevar v novembru 1836 še ni bil dolgo v Podčetrtku, zakaj dela si šele načrt za narodno delo v okraju.

Ali bi mogli kaj natančnejšega reči o tej Kočevarjevi ljubezni, ki je iz njega napravila celo pesnika?

Dne 16. marca 1837 se je Kočevar poročil v Celju z dvajsetletno Karolino Eisel von Eiselsberg.¹¹ Karolina je bila rojena v Admontu kot hči Johanna Ruperta Eisla von Eiselsberg, ki je bil ob rojstvu hčere Karoline posestnik, »Gutsbesitzer«, l. 1837 pa »Glashüttenverwalter« na Wechslu na Gornjem Štajerskem, in žene Suzane, ki je bila rejenka Ignacija Novaka, lastnika glažute v Gaberju pri Celju, št. 11,¹² in glažute v Rakovcu pri Vitanju.¹³ Kočevar, ki je v času svoje poroke bil že zdravnik v Podčetrtku, se je poročil v Celju, ker je njegova nevesta v Celju imela (krušnega) starega očeta in staro mater in je takrat morda sploh živela tam.

Njun zakon je bil zakon ljubezni. Dne 1. jun. 1837, torej poltretji mesec po poroki, je Kočevar pisal Vrazu: »Bog mi je dao srečo, kaj sem se oženio. 11 tjedna mam mojo ženo v Podčetrtku, ter najna ljubav nije menša, temoč je večja postala. Jas sem si sam mojo srečo napravio, ter njo sam uživam. Nobena žena mene nebi tak sročnega napravila, če bi milione mela. Tak tudl malo kera lubiti zna kak moja žena. Pridi v'jesen kmeni, ter boš pri meni Griseldis najšeo.«¹⁴ Ze iz teh njegovih besed se more sklepati, da Karolina ni imela »milijonov«, tj. da ni imela kdove kakšne dote; v prvih letih zakona je Kočevar živel v zelo tesnih gmočnih razmerah. Spomin na Karolino je Kočevarju ostal drag; ko ga je Vraz l. 1841, julija meseca, nagovarjal, naj bi se (kot vdovec) zopet oženil, mu je Kočevar odgovoril, »da neče, zašto da ima dosta na uspomeni prve žene« (Děla V, 267). Drugič se je oženil šele 1844.

Vsaj dokler je Karolina živela (umrla je že 26. sept. 1840, vzrok smrti: »Schwäche«), je Kočevar imel tesnejše zveze s celjsko Novakovo rodbino. Prvima njegovima otrokoma, rojenima v Podčetrtku (Ljudmila, r. 16. febr. 1838, Ema Frančiška, r. 23. maja 1840), sta bila krstna botra Ignac in Fani Novak, »Gutsbesitzer in Cilli«, torej stari oče in stara mati. Če je med naročniki Vehovarjevih »Dichtungen« (1840) tudi »Ignaz Novak, k. k. priv. Fabriksinhaber in Cilli«, si nam bo treba to razlagati najbrž ali vsaj tudi z razmerjem med podčetrško Kočevarjevo in celjsko Novakovo rodbino (dasi je Vehovar kot nekdanji celjski dijak imel tudi neposredne zveze s Celjem).

3

Kakor vidimo, sta Kočevarja ljubezen in poroka zvezala s Celjem.¹⁵

Ob tem dejstvu pa se vprašamo, kako to, da se je Kočevar sploh kot zdravnik nastanil v Celju, saj je dotlej mariborsko-graško-dunajskemu dijaku Kočevarju Celje samo po sebi bilo daleč. Res je Kočevar že l. 1834 med drugim mislil tudi na Celje kot na mesto svojega bodočega zdravniškega delovanja; dne 12. febr. tega leta je v pismu Vrazu (ČZN 1927, 39) omenjal Ptuj, Radgono, Celje, Maribor kot mesta, ki bi v tem oziru prišla zanj v poštev, toda zakaj si je končno izbral ravno Celje? Ali se je morda s Karolino seznanil že kje na Dunaju in se je potem nastanil v Celju zato, ker je njegova draga tam imela starega očeta in staro mater ter vsaj včasih bivala pri njih? Z Eiselsbergovimi bi se bil mogel na Dunaju seznaniti po zdravniku dr. Josipu Eislu von Eiselsberg, Štajercu, ki je bil l. 1838 nameščen v dunajski vojaški »Medizinisch-ehyurgische Josephs-Akademie« — če je ta Eisel bil iz iste rodbine kakor Karolina in če je bil morda Kočevarju kolega pri medicinskem študiju na Dunaju.¹⁶

Koikorko koji bi se vse to zdelo verjetno, moramo vendarle misliti še na kako drugo pobudo, ki je vpiivala na Kočevarja, da se je odločil ravno za Celje. Najboljši prijatelj, ki ga je Kočevar imel na Dunaju, je bil Ceijan, dr. medicine Wachtl. Ko se je i. 1845 Vraz pripravil na pot na Dunaj in v Prago (med drugim zastran profesure ilirskega jezika v Zagrebu), ga je Kočevar priporočil temu svojem dunajskemu prijatelju¹⁷ in o njem pisal Vrazu dne 14. maja 1845, češ to je njegov najboljši prijatelj na Dunaju: njegova mati, rojena Herzog, da je bila Slovenka, oče mu je sloveč slikar, rojen Nemeec, aii, »koj ništa manje uzet je za nas slovence«.¹⁸ Kočevar nam sicer ne navaja njegovega krstnega imena, toda ni nobenega dvoma, da mu je bilo ime Kajetan; Kočevar pravi o svojem prijatelju Wachtlu, da stanuje na Dunaju, Stadt, Grünangergasse No. 835 im 2ten Stock, »Hof- und Staats-Schematismus des Österreichischen Kaiserthums«, npr. za leta 1838, 1839, 1840, pa navaja zdravnika, »člana medicinske fakultete«, tj. doktorja Kajetana Wachtla, stanujočega na »Grünangergasse 835« — identičnost osebe je torej brezdvomna.

Aii pa je celjski slikar Wachtl imel sina Kajetana? Da, i. 1810 se mu je rodil sin Kajetan Johann (oče se v krstni knjigi celjske opatiije imenuje »bürg. Miniaturmahler«). Ta Kajetan Johann je bil po letih Kočevarjev vrstnik, gotovo mu je bil tovariš pri študiju medicine na Dunaju in tam sta se mladeniča sprijateljila. Občevanje s Ceijanom Wachtlom je Kočevarju moglo biti povod, da je že i. 1834 mislil med drugim tudi na Celje kot na mesto svojega bodočega poklicnega delovanja.

OPOMBE

¹ SBL pravi, da je bil Kočevar drugičkrat v Celju od i. 1852; prav je 1851. Novice i. 1851 poročajo 8. avgusta, da je, poicg drugih, za »kantonskega« (okrajnega) zdravnika na Stajerskem imenovan dr. Kočevar, a 17. septembra poročajo, da je »slavni domorodce dr. Kočevar k nam v Celje za c. k. zdravnika prišel«. Da je res bil Kočevar takrat že v Celju, se vidi iz pisma, ki ga je Slomšek dne 24. oktobra 1851 pisal celjskemu opatu Matiji Vodušku (Arhiv za zgodovino in narodopisje I, 140). Slomšek je tega leta iskal zdravniško pomoč v Celju in je 17. oktobra »popolnoma ozdravel«, Celje zapustil (Novice 29. oktobra). Slomšek je nato v omenjenem pismu poprosil Voduška, »naj pove (njegovu) zahvalo dr. Kočevarju in zdraviteju Nekarmanu«. Kočevar je torej takrat bil že v Celju.

² Macun I., Književna zgodovina Slovenskega Stajerja (1883), 125—6: doktorat »nekje okoli leta 1834... koncem leta 1836 ali početkom 1837 okrajni fizik v Podčetrtku«. — S (repej) M. v Viencu 1833, 150: promoviral 1834, i. 1836 se preseli v Podčetrtek. — Marn J. v Jezličniku XV (1887): i. 1834 služi v Celju, od 1836 pa v Podčetrtku. — Flegerič B., Doktor Stefan Kočevar, rodoljub in pisatelj slovenski (1880), 15: promoviral 1834 (na str. 10 pa: 1835), a isti pisatelj v Geršakovih Ormoških spominih (1802), 10: promoviran 1834 (takož nato pa: 1835). — Glaser K., Zgodovina III, 142: doktorat 1834. — Kovačič Fr., Trg Središče (1910), 252: promoviral 1834, že i. 1835 dobil mesto okrajnega fizika v Podčetrtku. Iste podatke ima SBL. — Kidrič Fr. v Slovenscu 22. nov. 1838: prišel v Podčetrtek 1835.

³ Dne 17. maja 1835 je Kočevar z Dunaja pisal Miklošiču, da bo »mrti že drugi teden k rigorozom pozvan«, toda misli jc, da pred julijem ne bo rigoroziral (pismo v Vrazovi korespondenci v zagr. univ. biblioteki).

⁴ Enteralgija je strokovni izraz: trebušna (črevesna) bolezen. Miklošič je (nekako v počitnicah 1835, ko je bil Vraz v domovini, v Ljutomeru) Vrazu pisal (pismo je nedatirano, je v zagr. univ. bibl.), da je Kočevar že disputiral o svoji doktorski disertaciji, pri tem pa nje naslov navaja tako: De praecipulis Enteralgiae speciebuz, tj., besede naslova disertacije postavlja drugače, kakor mi jih je navedel arhiv dunajske univerze; Miklošičeva postavitev besed je pač tepše latinska in je znak Miklošičevega finega jezikovnega čuta.

⁵ Dne 3. dec. 1835 je Vraz iz Gradca pisal Muršcu: »Kozhevar doktor medicine, kirurgije oknega in bahin/kega umftva itd. nakani ob boshizhi v Gradez in bersh zhai tuči kos (t) Ptuj v Serdishe priti« (Děla V, 141); smer njegovega potovanja je bila torej: Gradec, Ptuj, Središče, a to je smer od Dunaja. — Dne 14. dec. 1835 je Kočevar z Dunaja pisal Vrazu: »Ne mislite tak ali, da Vam gospod Doctor piše, kak ste me z oponašanjem imenovali. Vam piše tisti prijatelj kerega že ste vno go let poznali...«; ker v tem pismu Kočevar daje Vrazu natančno svoj dunajski naslov (=Josephstadt, Herrngasse N 191 im 3. St., Thür N. 11«), je gotovo, da Kočevar ni bil samo mimogrede na Dunaju. Prim. še zadaj opombo o premieri drame »Griseidls« na Dunaju 30. dec. 1835. Končno še tole: V pismu, ki ga omenjam v prejšnji opombi, je Miklošič pisal, da Kočevar kljub že prebiti doktorski disputaciji »komaj v protoletje v svojo blaženo domovino pride«.

⁶ Děla V, 144.

⁷ Ne vem, kako so takrat iz Podčetrтка šla pisma v Gradec: na tem pismu je poštni žig: Cilly. Pismo je v Vrazovi korespondenci v zagreb. univ. bibl.

⁸ Prvi lekarnar je bil Ernst Valentin, L 1839 pa je lekarno kupil Josip Vaczulik (Schneider-schitsch N., Die Geschichte der Pharmazie in Steiermark. Mittenwald 1931, II, 144).

¹⁴ Ko je ta moj članek bil že napisan, sem ugotovil, da je Kočevar sam i. 1880, ko se je obhajala 70-letnica Vrazovega rojstva, v nekem svojem slovenskem pismu in v nekem svojem hrvaškem poročilu kot čas svojega delovanja v Podčetrtku navedel leta 1836—1851; kljub temu je moje gornje dokazovanje potrebno: navedbam Kočevarja samega ne bi mogli popolnoma verjeti, zakaj on v istem pismu in v istem poročilu brž nato navaja napačen podatek, ko pravi, da ga je Vraz od 1836 do 1850 »vsako leto« (»svaku godinu«) obiskal. (Oboje je med Vrazovo korespondenco v zagr. univ. bibl. sub »K«.)

¹⁵ To je pač Fr. Ksav. Globočnik, ki je bil 1835—1838 kaplan v Rogaški Slatini (Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant VII, 73), od 1829—1831 je bil kaplan v Rogatcu, (ib., 161); rojen je bil 1805 v Braslovčah, ordinaran 1829.

¹⁶ Ta datum je zanesljiv po poročni matriki opatiije v Celju. Vraz je 4. marca 1837 pisal Muršcu: »Kočevar bo se 9. t. m. ženil« (Děla V, 153); najbrž pred poroko dan ni bil trdno določen, ali pa se je poroka, prvotno določena na dan 9. marca, potem za teden dni preložila.

¹⁷ Po poročni matriki opatiije v Celju.

¹⁸ Kot lastnika »tovarne za steklo« v Celju v tridesetih letih preteklega stoletja navaja Ignacija Novaka J. Orožen v svoji Zgodovini Celja III (1930), 71. O Rakovcu pravi Krajevni leksikon dravske banovine (1937), 568: »Tu je bila še pred 100 leti razvita steklarska industrija, na katero spominja ljudsko ime »Glažuta«.
Kakor vldimo iz vpisa v vitanjski matriki l. 1719: »Jerne Volar na glashutach« (CZN 1940, 90), so pri vitanju bile glažute že mnogo prej, vsaj že v začetku 18. stoletja. »Schematismus des Herzogthums Steyermark« za 1832, 264 kot lastnika »k. k. privil.« steklarne v celjskem okraju navaja »Herr(n) Ignaz Novak, Im Orte Rakovetz, Bezlrk Weitensteln«; Ignacija Novaka steklarno v Rakovcu navaja tudi »Handbuch des Herzogthums Steyermark« za 1845, 341. L. 1838 je bil na razstavi notranjeavstrijske industrije in obrti, ki je bila odprta 22. oktobra, z bronasto medaljo odlikovan tudi »Herr Ignaz Novak, Glasfabrikant zu Rakovitz in Steyermark wegen Reinheit und Weiße des Glases, gefälliger Form der Waare und wegen des Umfanges im Betrieb des Werkes, wie auch des bedeutenden Absatzes seiner Erzeugnisse im Auslande« (Laib. Ztg. 20. in 27. dec. 1838). Ignacij Novak pa je bil, vsaj že 1832, tudi član »(der) Landwirtschaftsgesellschaft in Steyermark«, in sicer za podružnico v Celju, kot »Gutbesitzer in Unterlahndorf«, tj. v Lavi zahodno od Celja (Krajevni leksikon dravske banovine, 115, grad Zgornji Lanhof ali Lava in grad spodnji Lahnhof all Lanovž).

¹⁹ Pismo v zagr. univ. bibl. — Griselidis je ženski ilk, znan iz srednjeveške in novejšje literaturre, tip ženske pohlevnosti in zvestobe; bila je hči siromašnega kmeta, ki jo je grof saluški (v zahodni severni Italiji) vzel za ženo, potem pa hudo mučil. V štiridesetih letih prejšnjega stoletja je bila zelo znana drama nemškega pisatelja Fridrika Halma »Griselidis«; izšla je ravno l. 1837, ne vem, katerega meseca. Od kod je Kočevar poznal motiv? Premiera drame je bila na Dunaju 30. dec. 1835.

²⁰ Ne vemo samo, kaj v navedenem pismu Vrazu pomeni izraz o nesreči, ki nastane, »če poštenje in ljubav si na potl sta«.

²¹ Gajeve Hirske Nar. Novine 5. jan. 1839 poročajo v dopisu z Dunaja z dne 24. dec. 1838, da so »na c. kr. ustavu jozefinskem postali prošaste polgodine sledeči doktor lčiteljstva i porodstva i c. kr. nadlčkarl u vojsci...«, med njimi »Joso Elsel od Elselberga, Štajerac«. Čigav sin je bil ta Joso? V letih 1839—40 sta bila dva Alojzija Eisla (Eissla) uradnika denarnih zavodov v Gradcu, toda ta dva nimata plemstva; plemstva tudi nima dr. Ignacij Eissl, ki je bil vsaj že 1818 in še 1840 primarij splošne bolnice na Dunaju, niti Matija Eissl, ki je bil okoli 1820 direktor Kmetijske družbe na Dunaju; skupen pa je plemcniški pridevnik »von Elselberg-Josipu in naši Karolini«.

²² To se kratko omenja v Dělih V, 12.

²³ Pismo v Vrazovi korespondenci v zagr. univ. bibl. Silkar Wachtl se je dne 10. julija 1808 poročil z Marijo Terezijo, rojeno Herzog (v poročni knjigi celjske opatiije se nevesta označuje kot 21 let stara, to pa se ne ujema z njenim rojstnim datumom: 30. nov. 1791). Nevestin oče je bil usnar Franc Herzog, mati pa Marija Kasteiic. — Silkar Ivan Wachtl je, po Wurzbachu, bil rojen v Gradcu 1790; v letih 1832—1842, torej v času, ko je njegov sin Kajetan študiral medicino na Dunaju in bil že tudi »član medicinske fakultete«, tj. nje doktor, je Wachtl slikal prav na Dunaju; Wachtl pa je slikal tudi v domovini, in sicer za cerkve: za cerkev sv. Križa pri Rogaški Slatini, sv. Maksimilijana v Celju, za Šmarje pri Jelšah, Prim. Strmšek P., Šmarska dolina leta 1836, Celje 1936, 15, 20.

RAZVOJ POSESTNIH RAZMER IN IZRABA TAL V K.O. GRESOVŠČAK

Uvod

Namen dela je prikazati posestne razmere na osnovi franciscejskega katastra iz leta 1824 in katastra iz leta 1961 ter z njima povezano izrabo tal. Za sondni primer sem izbral dokaj značilno občino iz Ljutomerskih goric, ki jo posebno geografi pogosto obiskujemo, a zanjo v literaturi nimamo ustreznih podatkov, s katerimi bi prikazali tako lokalni kot širši regionalni agrarnogeografski razvoj. To je eden izmed razlogov, da sem izbral prav občino Gresovščak, katere del je znan bolj pod imenom Železne dveri.

Občina leži v tipičnem območju slovenjegoriškega vinogradništva, z največ stare dominikalne in meščanske posesti, ki je danes pretežno podružbljena. Tukajšnji družbenografski razvoj je bil zato še posebno dinamičen, med njegove glavne poteze pa lahko štejeemo podružbljenje tuje zemlje z odpravo viničarstva, proces depopulacije in deagrarizacije, razvoj vinogradništva na sodobnejši osnovi ter velike socialne spremembe, kar je vse močno spremenilo dosednji način življenja. Zelo pomembno je, da je prinesel ta razvoj tudi določene spremembe v pejsažu tradicionalne vinorodne pokrajine, tako npr. z uvedbo terasnih vinogradov in žlčne vzgoje ali z izginjanjem vinskičarij, značilnega naselbinskega elementa, ki kaže na socialnoposestne razmere v preteklosti.

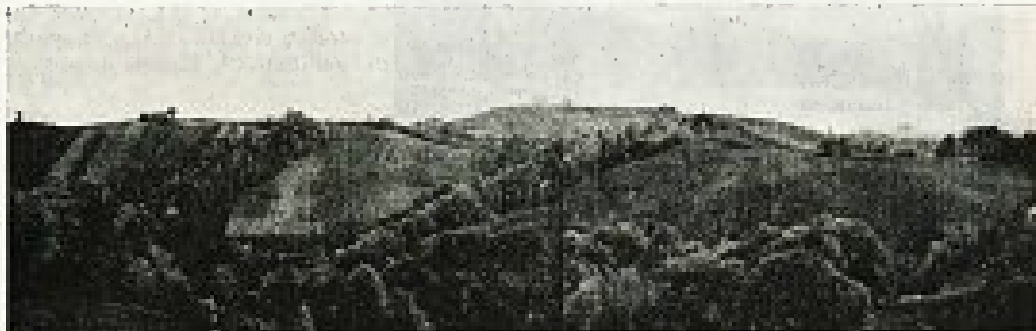
Poglavje o izrabi tal na koncu razprave ima predvsem namen omogočiti vpogled v kmetijsko proizvodnjo in primerjati ljutomersko vinorodno regijo z drugimi agrarnimi strukturami, čeprav se ob tem zavedam relativnosti uporabljene metodologije, o kateri se zadnji čas v geografski literaturi precej razpravlja¹. Tematsko je prispevek vezan na podoben v prvih številki te revije,² s to razliko, da se tu omejujem na podrobnejšo posestno analizo v eni katastrski občini in da vključujem izrabo tal.

Splošna oznaka občine

K. o. Gresovščak, oddaljena štiri kilometre od Ljutomera, je reliefno dokaj razgibana. Sestavlja jo troje slemen. Posebno markantno je zahodno sleme Železnih dveri z Velikim in Malim Cubrom s smerjo SV-JZ, razčlenjeno v stranska slemena smeri S-J. Drugi slemeni kažeta prav tako severno-južno slemenitev. Vlažno dolinsko dno ob potoku, ki se izliva v Kostanjevico, se le v spodnjem delu nekoliko razširi, s čimer daje osnovo za zajezitev (ribniki, kopališče), medtem ko so njegove izvirne grape dokaj globoke in strme. V eni izmed njih je neznatno nahajališče premoga. Odtod značilno krajevno ime Pekel.

Dno doline leži v nadmorski višini 200 m, glavno sleme pa se dviga od 250 do 336 m visoko. V geološkem pogledu je zemljišče iz pliocenskih rečnih naplavin, večidel proda in peska. Proti severu, v dolino Kostanjevice, se svet spušča položneje, ker ga sestavljajo denudacijski ostanki ilovnate pleistocenske terase. Poraščajo jih, podobno kot osojne grape, srednje stari bukovi, deloma tudi borovi sestoji. Takšno je Zidovsko bukovje³, znano po rimskih gomilah. Dejstvo, da leži aluvialno dolinsko dno ob Kosta-

njevici kakšnih 10 do 15 m nižje od lokalnih grap, ugodno vpliva na odtok hladnega zraka in tako zmanjšuje verjetnost pozeb, še posebej v nižjih vinogradniških legah. Spodnja meja vinogradov, določena s toplotnim obratom, se giblje v višini 230 m, torej okoli 30 m nad dolinskim dnom. Vinogradniške lege so večinoma zahodne in vzhodne, v Železnih dverih tudi jugovzhodne, in primerno strme. Nagib pobočij se giblje od 25 do 45 % ali ponekod tudi nad 50 %, najčešče pa okrog 35 %. Mikroklimatske razmere so glede na to za rast vinske trte izredno ugodne. Pridružujejo se jim tudi pedološke, saj prevladujejo globoka peščeno-ilovnata tla. Pristaviti pa je treba, da je erozija prsti dokaj intenzivna, posebno še ob poletnih nalivih, kar zahteva izdatno gnojenje. Terasiranje vinogradov, ki se v Gresovščaku šele uveljavlja, je zato prav gotovo zelo pomembno tudi iz tega razloga. Nadpovprečne makroklimatske ugodnosti za vinogradništvo ni treba posebej poudarjati, saj slovi Jeruzalemski klimatski okoliš kot območje zelo kvalitetnih izvoznih belih vin in je eno od najvažnejših v državi.

Fot. 1. Pejsaž v Gresovščaku. Tradicionalni vinogradi, v ospredju na desni opuščeni. V ozadju (ilovci) žični nasad. Pogled od zahoda. Avtorjev posnetek leta 1963

Vinogradniška tradicija je zelo stara. Radgonski meščan Lube Valb je prodal benediktinskemu redu iz Admonta (opat Engelbert) že leta 1299 za 20 mark vinograd pri Ljutomeru, vendar se ne da dokazati, ali je to vinograd, znan pod imenom »Zur Eisentür«. Vsekakor je prvi vinograd, ki ga je dobil samostan v Ljutomerskih goricah. V 14 in 15. stoletju je samostan svojo posest razširil, posebno v sosednjem Slamnjaku. Njegovi vinogradi so bili vzorno obdelani. Pridelek so vozili s konji v Admont samostanski podložniki iz Zgornje Štajerske. O že stari komercialni vlogi vina priča, da so okoliški trgovci smeli nabavljati vino od podložnih kmetov med 29. septembrom in 11. novembrom (od »Miholjevega do Martinja«), pozneje pa samo iz kleti samostana ali zemljiške gospode. Prav tako je bilo prepovedano vlihotapljanje cenenege ogrskega vina na Štajersko, ki bi ga naj preprečil opat Andrej leta 1448 na zahtevo Friderika IV^a. Tudi s privilegiji zavarovana vinska trgovina deželnoknežjih mest in boj med njimi potrjuje pomen vina (»vinska vojna« med Mariborom in Ptujem v 16. stoletju)⁶.

Vino iz Železnih dveri in Gresovščaka omenjajo viri kot prvorazredno. Med trtnimi vrstami je prevladoval zelenjak (mozler), ki je omogočil pozno trgatav in po katerem je »ljutomerčan« pravzaprav zaslovel⁶. Železne dveri omenja tudi znana Vischerjeva topografija iz leta 1681. Vinogradništvo je bilo še v preteklem stoletju seveda zelo preprosto, čeprav se v gosposkih in cerkvenih vinogradih že kaže tendence po napredku. Tako prlično zasajati zlahknejše sorte, izboljšujejo trtno vzgojo in uvajajo gnojenje s kompostom. K racionalnejši obdelavi precej pripomore enolog P. Schwarzl, administrator bogatih admontskih posesti.⁷

V letih 1896 do 1909 je te vinograde uničila trtna uš, ki se ji je pridružila še peronospora, kar je seveda povzročilo hudo krizo vinogradništva. Obnova vinogradov na ameriških podlagah je po zaslugi močnega kapitala potekala hitro, izbirali pa so najboljši trsni material. Kljub temu tudi tu, podobno kot drugod v Ljutomerskih goricah, niso obnovili vseh vinorodnih površin. Občutnejši je bil zaradi starosti nasadov in lastniške neurejenosti umik vinogradov po zadnji vojni. Šele zadnje desetletje je prineslo ponovno povečanje vinorodnih površin, tokrat z uvedbo intenzivnih sodobnih

nasadov Vinogradniško-živinorejskega kombinata Ljutomer, a z njimi tudi spremenjen način obdelave in vzgoje.

Njiv ni veliko, pojavljajo pa se v nižjih legah med sadovnjaki in deloma ob Kostanjevici. Zaradi majhnega padca je odtok vode počasen, odtod vlažnost dolin in prevlada travnikov. Stopnjeval jo je tudi graščinski ribnik Dolnjegrajskih, ki so ga pozneje spremenili v travnik. Ime Kúmerska graba v bližnjem Slamnjaku izvajajo zato iz »Komarska graba«. Pred nekaj leti so v dolini ponovno uredili ribje gojišče, deloma pa zasadili vrbo, ježo in kanadski lopol. V njenem spodnjem delu pri Podgradju je nastalo celo preprosto kopališče.

Fot. 2. Eden izmed ribnikov. Avtorjev posnetek leta 1966

Naselji Železne dveri in Cuber sta preležno razloženega značaja. Prvo bi naj bilo dobilo ime po starih, z nepravilnimi železnimi ploščami obilih kletnih vratlh na stavbni parceli št. 41, medtem ko ime Cuber spominja na nekdanjega lasnika, podobno kol Lambergov breg. Pokrajinsko zelo markanten je Ablov zid, nekdanja enonadsilopna zidanka benediktincev iz Admonta, ki je imela spodaj slanovanje za viničarja, dve sliskalnici in veliko klet, v nadstropju pa šest gosposkih sob in kapelo, danes pa so v njej slanovanjski prostori. Poslavlil jo je opal Lenart Ofner sredi 18. stoletja.⁸ Po njej

Fot. 3. Nekdanja zidanka benediktinskega reda iz Admonta (Abtov zid). Avtorjev posnetek leta 1963

se je kraj precej časa označeval kot zidanka ali »Slock«, ime, ki se v matrikah iz druge polovice 18. stoletja pogosto omenja.⁹ Za naselje Gresovščak (ime prihaja od Kresovščak) je značilnejša razporeditev domov ob nižjih pregibih pobočij, med krpami njiv in sadovnjaki.

Leta 1822 so šlela naselja Gresovščak, Cuber in Železne dveri 232 ljudi ter 66 hiš. Do leta 1869, torej v času slinca razmaha in vliška vinogradništva, so povečala svoje prebivalstvo na 326 oseb ali za 46,5%, število hiš pa na 75. Leta 1961 je živelo v 71 hišah omenjenih naselij le 299 ljudi, v Gresovščaku 145, Cubru 75 in Železnih dverih 79.

V obdobju 1809—1931 je prebivalstvo poraslo komaj za 14%, od takrat do leta 1953 pa je nazadovalo za 3%. To slabo rast so vsekakor povzročile gospodarske krize in obe vojni. V letih 1953—1961 je nazadovanje doseglo celo 17%. V desetletju 1953—1964 se je odjavilo 168 oseb, od teh 48 delavcev, 19 kmetov in 15 gospodinj. Kar 39 oseb se je izselilo v starosti od 16 do 25 let in 65 v starosti od 25 do 50 let. Med odjavljenimi jih je 54 odšlo v Maribor z okolico, 51 pa v razne kraje občine Ljutomer in Ormož. Vse to priča o intenzivni depopulaciji odvečne delovne sile po zadnji vojni. Po letu 1961 se je odtok prebivalstva ob naraščajočih možnostih neagrarne zaposlitve v Ljutomeru nekoliko zaustavil. Vzporedno z njimi je relativno hitro napredoval tudi proces deagrarizacije, razviden iz strukture prebivalstva po panogah dejavnosti. Tako je bilo leta 1953 v k. o. Gresovščak še 91%, leta 1961 pa le 63,2% aktivnega agrarnega prebivalstva (103 osebe), v naselju Gresovščak celo samo 52,6%. Proces deagrarizacije se močno kaže tudi v značaju gospodinjstev, saj je bilo med 78 gospodinjstvi 35 ali 45% agrarnih, prav toliko mešanih in 8 ali 10% nekmečkih. V agrarnih gospodinjstvih je živelo 123, v mešanih 138 in nekmečkih 28 prebivalcev. 25 oseb je bilo zaposlenih zunaj kraja bivališča. Aritmetična gostota je dosegala v istem letu v k. o. Gresovščak 89 ljudi/km², agrarna gostota 104 ljudi/km² in poljedelska gostota 133 ljudi/km².¹⁰

I. SOCIALNOPOSESTNE RAZMERE LETA 1824

Po sumarniku franciscejskega katastra¹¹ je merila k. o. Gresovščak 337,0 ha, od česar je odpadlo na vinograde 26,1%. Podobno kot v večjem delu Ljutomerskih goric je zato tudi tudaj prevladovala nedomača, predvsem tuja posest. V rokah nedomačinov je bilo kar 95,1% vse površine, od 93 ha vinograda celo 97,3%. Med 69 posestniki so bili le trije domačini, dva z 2 do 3 ha in eden s 5 do 8 ha zemlje, vsi s komaj 2,5 ha vinograda. Občinska posest je obsegala 6,3 ha nerodovitnega zemljišča (karta 1).

Razmerje med domačo in nedomačo posestjo leta 1824 (v ha)

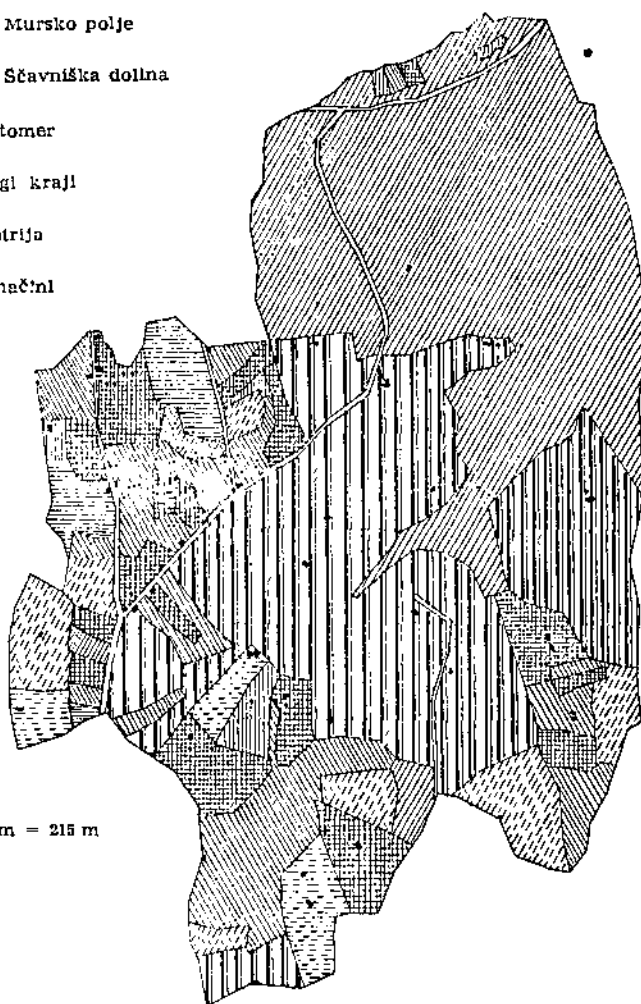
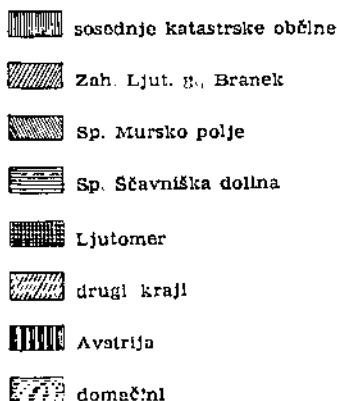
	štev. pos.	njiva, vrt	trav.	vinogr.	paš.	gozd	nerod.	Skupaj	%
Domačini	4	1,9	2,1	2,5	0,8	3,1	6,5	16,9	4,9
Nedomačini	65	28,9	54,8	90,5	24,2	123,9	5,6	327,9	95,1
Skupaj	69	30,8	56,9	93,0	25,0	127,0	12,1	334,8	100,0

Največ nedomače posesti je odpadlo na posestnike iz današnje Avstrije s 34,8% zemlje in 46,5% vinograda nedomačinov. Graščina Kalsdorf je imela tukaj 40 ha zemlje, od tega 10 ha vinograda, in admontski samostan 37 ha, od tega 20 ha vinograda. Meščan dr. Gründel je bil lastnik 29 ha, od tega 9 ha vinograda. Na drugem mestu so bili po deležu posesti lastniki iz Zahodnih Ljutomerskih goric (30,3% zemlje nedomačinov), pravzaprav braneška graščina s 93 ha zemlje, od tega s 76 ha gozda in z 12 ha pašnika, vendar brez vinograda, kar je pomenilo 49,5% pašnika in 61,3% gozda v nedomačih rokah.

Posestniki s Spodnjega Murskega polja so imeli 11,9% in iz Ljutomera 11,2% zemlje nedomačinov, čeprav so sestavljali 36,9% oziroma 21,5% vseh nedomačih posestnikov. Lastnikov iz današnje Avstrije je bilo nasprotno le 9,2%, vendar z dobro tretjino zemlje. Vinograd pomeni, razen pri braneški gozdni posesti, pri vseh dominantno kulturo, saj je pri lastnikih iz Avstrije sestavljal 36%, Muropoljcih 45% in Ljutomerčanih 43% njihove skupne površine.

Posest nedomačinov po kraju bivanja leta 1824 (v ha)

Kraj bivanja	štev. njiva, pos.	njiva, vrt	trav.	vinogr.	paš.	gozd	ner.	Skupaj	%
Sosednje katastrske občine	5	2,4	0,6	0,4	0,2	2,1	—	5,7	1,8
Zah. Ljut. g., Branek	5	2,6	1,4	0,8	12,2	78,3	4,2	99,5	30,3
Sp. Mursko polje	24	3,3	8,0	17,7	1,5	8,3	0,3	39,1	11,9
Sp. Ščavniška dolina	5	0,6	1,8	4,7	1,2	0,8	0,1	9,2	2,8
Ljutomer	14	0,6	10,0	16,1	3,0	6,6	0,3	36,6	11,2
Drugi kraji	6	1,3	4,0	8,7	0,7	8,6	0,2	23,5	7,2
Avstrija	6	18,1	29,0	42,1	5,4	19,2	0,5	114,3	34,8
Skupaj	65	28,9	54,8	90,5	24,2	123,9	5,6	327,9	100,0

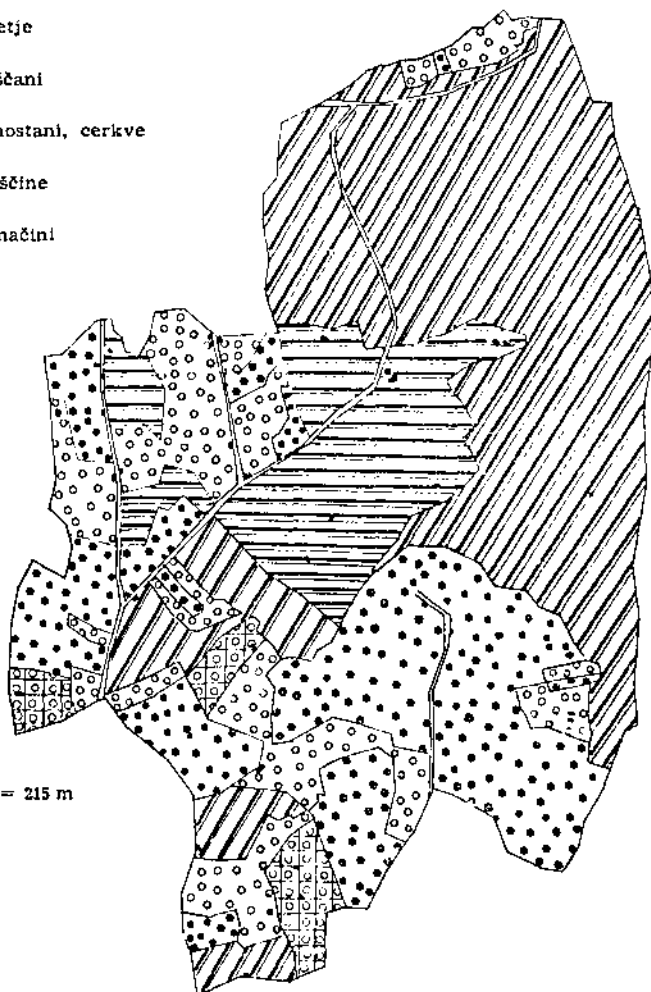
Merilo: 1 cm = 215 m

Karta 1. Posest po kraju bivanja lastnikov leta 1824

Z vidika socialnohistoričnih posestnih skupin (karta 2) je bilo težišče na grofovski posesti, ki je obsegala 44,9% vse nedomače zemlje. Sledile so meščanska posest s 26,3%, kmečka s 15,5% in cerkvena s 13,3%. Udeležba teh skupin na zemljiških kategorijah je bila dokaj različna. Največ, in to 36,3%, vinogradov, so imeli meščani, cerkev 25,3%, kmetje 22,8% in grofje le 15,6%, pač pa je slednjim pripadalo kar 72,8% gozda. Kakšno je bilo razmerje v podrobnem, prikazuje tabela.

Posest nedomačtinov po socialnohistoričnih skupinah leta 1824 (v ha)

Soc. hist. skupina	štev. pos.	njiva, vrt	trav.	vinogr.	paš.	gozd	nerod.	Skupaj	%
Kmetje	35	7,8	10,6	20,6	2,4	9,0	0,4	50,8	15,5
Meščani	21	8,2	17,3	32,9	4,9	22,4	0,5	86,2	26,3
Samostani, cerkev	3	8,0	8,3	22,9	1,9	2,3	0,3	43,7	13,3
Graščine	6	4,9	18,6	14,1	15,0	90,2	4,4	147,2	44,9
Skupaj	65	28,9	54,8	90,5	24,2	123,0	5,6	327,9	100,0

Merilo: 1 cm = 215 m

Karta 2. Posest po socialnohistoričnih lastniških skupinah leta 1824

Povprečno največ zemlje so imeli braneška graščina in lastniki iz današnje Avstrije (slednji 19 ha, prva pa, kot že omenjeno, 93 ha), Ljutomerčani in Muropoljci pa le 2,61 ha oziroma 1,63 ha. Lastniki iz Avstrije so imeli tudi povprečno največ vinogradniške zemlje, kar 7 ha, medtem ko Muropoljci najmanj (0,73 ha). Povprečna velikost vinograda Ljutomerčanov je dosegala 1,15 ha. Braneška graščina ni imela vinogradov.

Tudi razdrobljenost vinogradov je bila največja pri Muropoljcih, saj je merila njihova vinogradniška parcela le 0,66 ha, pri Ljutomerčanih 1,07 ha in lastnikih iz današnje Avstrije kar 2,1 ha. Povprečna velikost vinogradniške parcele nedomačinov je znašala 1,12 ha, na enega pa so odpadle 1,2 vinogradniške parcele.

Povprečna velikost vinogradniške parcele, vinograda in skupne posesti nedomačinov v letu 1824 po kraju bivanja (v ha)

	Sosednje kat. občine	Zahodne Ljutomerske gorice, Branek	Spodnje Mursko polje	Spodnja Štavrška dolina	Ljutomer	Drugi kraji	Avstrija	Skupaj
Vin. parcela	0,38	0,38	0,66	0,79	1,07	0,87	2,10	1,12
Vinograd	0,08	0,16	0,73	0,94	1,15	1,45	7,01	1,39
Skupna posest	1,14	19,89	1,63	1,85	2,61	3,91	19,04	5,04

Povprečno največ zemlje so imeli grofje (24,5 ha), sledili so jim samostani in cerkev (14,6 ha), meščani (4,1 ha) ter kmetje (1,45 ha). Po lastništvu vinogradov so bili na prvem mestu samostani in cerkev s povprečno 7,63 ha, medtem ko so imele graščine povprečno 2,35 ha vinograda, meščani 1,56 ha in kmetje samo 0,58 ha. Temu ustrezno so bile največje samostanske vinogradniške parcele (2,08 ha), najmanjše pa kmečke (0,66 ha).

Povprečna velikost vinogradniške parcele, vinograda in skupne posesti nedomačinov v letu 1824 po socialnohistoričnih skupinah (v ha)

	kmetje	meščani	samostani, cerkev	graščine
Vinogradniške parcele	0,66	1,13	2,08	1,41
Vinograd	0,58	1,56	7,63	2,35
Skupna posest	1,45	4,10	14,56	24,53

Med šestimi posestniki iz današnje Avstrije je bil le eden z 0,9 ha vinograda in dva z nekaj nad 1 ha, drugi pa so imeli 8,8 ha, 10,1 ha in 20 ha vinograda. Ljutomerčani in Muropoljci so imeli z izjemo enega posestnika manj kot po 2 ha vinograda. Pretežno so imeli slednji od 0,5 do 1 ha, prvi pa tudi do 1,5 ha ali 1,5 do 2 ha vinograda. Od 65 nedomačinov jih je bilo 19 brez vinograda, med njimi 8 Muropoljcev. Glede na skupno posest je bil med lastniki iz Avstrije le eden z 1,3 ha zemlje, dva sta imela od 3 do 5 ha, eden 29,2 ha in dva nad 30 ha. Nenavadno veliko posest ima tudi braneška graščina. Osem Muropoljcev je bilo z manj kot 1 ha zemlje, osem z 1 do 1,5 ha in osem z 1,5 do 5 ha, polovica ljutomerskih tržanov pa je imela od 2 do 8 ha, drugi pa manj zemlje.

Posest domačinov v letu 1824 je bila neznatna in jo prikazuje spodnja tabela.

Zemljiškoposestna struktura domačinov v letu 1824 (v ha)

Posestna skupina	štev. gosp.	njiva	trav.	vnogr.	pašn.	gozd	nerod.	Skupaj	%
2-3 ha	2	1,7	0,9	1,3	0,3	0,9	0,2	5,3	31,3
5-8 ha	1	0,2	1,2	1,2	0,5	2,2	0,1	5,4	31,9
Skupna vaška posest							6,2	6,2	36,8
Skupaj	3	1,9	2,1	2,5	0,8	3,1	6,5	16,9	100,0

II. SOCIALNOPOSESTNE RAZMERE LETA 1961

Pred obravnavo današnjih posestnih razmer naj nekoliko nakažem spremembe v zemljiških kategorijah, ki so razvidne iz stanja leta 1824, 1900, 1936 in 1961.¹² Te sicer niso bile tolikšne kot drugod, posebno v Zahodnih Ljutomersko-ormoških goricah, vendar so kljub temu vplivale na posestno strukturo. Ob tem nas najbolj zanimajo vinogradi, ki so v letu 1824 obsegali 26,1% površine in se je do leta 1900 njihov delež še zvečal na 30,3%. Ta obseg so dosegli vsekakor že v sedemdesetih letih preteklega stoletja, ob takratnem višku vinogradništva pred izbruhom filokseze. Da vseh vinogradov niso obnovili, priča kataster iz leta 1936, ki dejansko razodeva stanje po obnovi, končani pretežno pred prvo vojno. V tem letu so vinogradi obsegali le 27,9% površine ali 8,4 ha manj kot leta 1900. Občutnejši umik vinogradov pa beležimo po drugi vojni, posebno v petdesetih letih, saj je bilo leta 1948¹³ še vedno 27,8% vinorodnih površin, in sicer se zmanjšajo do leta 1961 na 22,9% površine ali za 16,3 ha. Vinograd se je v času prve obnove umaknil predvsem iz nižjih, mikroklimatsko manj ugodnih leg, po vojni pa zaradi neurejenih lastniških razmer in ekonomske ter organizacijske šibkosti vinogradniških zadrug ali gospodarstev tudi drugod. Na nekdanjih vinogradniških parcelah so nastajale njive in pašniki. Pripomniti pa je treba, da so se zadnji čas vinorodne površine ponovno povečale, saj je uvedba velikih sodobnih nasadov VŽK Ljutomer končno le prekinila to svojevrstno »ledno«.

Njivske površine so se do leta 1936 nekoliko povečale, a nato do leta 1961 za ravno toliko skrčile. Nasproten razvoj kažejo gozdovi. Primerjava travnih površin je zaradi posebne zemljiške kategorizacije franciscejskega katastra otežena, nedvomno pa so se zaradi umika pašnika in vedno pomembnejše vloge sadjarstva skrčile. Tako so obsegali sadovnjaki v letu 1961 celo 12,5% površine, vendar so to pretežno tradicionalni visokodebelni nasadi, močno razredčeni in stari (karta 3).

Razvoj zemljiških kategorij v k. o. Gresovščak

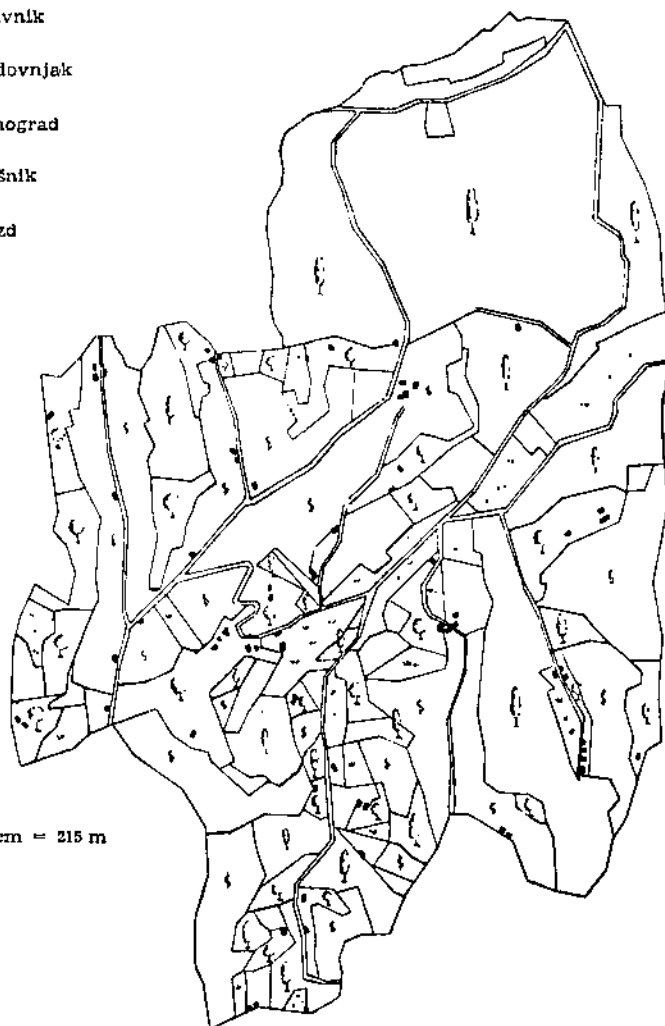
Zemlj. kat.		njiva	travn.	sad.	vinogr.	vrt	pašn.	gozd	nerod.	Skupaj
1824	ha	34,9	48,8	—	88,0	0,2	24,8	129,1	12,1	337,9
	%	10,4	14,5	—	26,1	0,1	7,3	38,3	3,3	100,0
1900	ha	42,0	23,0	8,0	102,0	0,2	26,0	124,0	12,0	337,2
	%	12,5	6,8	2,4	30,3	0,1	7,7	36,7	3,5	100,0
1936	ha	45,6	23,1	16,9*	93,6	—	25,1	119,3	12,1	335,7
	%	13,6	6,8	5,0	27,9	—	7,5	35,6	3,6	100,0
1961	ha	35,1	29,5	42,1	77,1	0,6	10,1	120,2	12,0	335,7
	%	10,4	8,9	12,5	22,9	0,3	3,0	38,4	3,6	100,0

Razmerje med domačo in nedomačo posestjo se do druge vojne ni posebno spremenilo. Leta 1824 so imeli domačini 3,1% vinograda in 6,5% vse površine v občini, leta 1936 pa 7,1% oziroma 9,1%.** Zakon o agrarni reformi in odprava viničarskih razmerij leta 1953 pa sta to stanje temeljito spremenila. Zemlja nedomačinov, predvsem tujeev, je prišla v družbeno last. Leta 1961 je obsegala kar 77,8% površine in 87,6% vinogradov. Domačini, pretežno nekdanji viničarji ali njihovi nasledniki, danes zvečine agrarni delavci na podružbljeni zemlji, so imeli v tem letu 14% vse površine in 7,6% vinograda. Na nedomačine, največ lastnike, ki so vinograde obdelovali sami, je odpadlo le 8,2% površine in 4,8% vinograda. K. o. Gresovščak je tako značilen primer podružbljene posesti v Jeruzalemskih goricah.

Domača, nedomača in družbena posest leta 1961 (v ha)

	štev. pos.	njiva	travn.	sad.	vinogr.	vrt	pašn.	gozd	nerod.	Skupaj	%
Domačini	38	14,5	2,7	9,2	6,0	0,1	1,0	12,7	1,0	47,2	14,0
Nedomačini	27	4,3	5,6	2,2	3,7	—	0,5	11,4	0,1	27,8	8,2
Družb. posest		16,8	20,9	30,5	67,9	1,8	9,3	105,3	10,1	262,6	77,8
Skupaj	65	35,6	29,2	41,9	77,6	1,9	10,8	129,4	11,2	337,6	100,0

- njlva in vrt
- travnik
- sadovnjak
- vinograd
- pašnik
- gozd

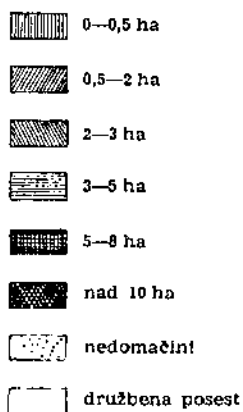
Merilo: 1 cm = 215 m

Karta 3. Zemljiške kategorije leta 1961

Vinograd sestavlja 25% družbene, 12% domače in 13% nedomače posesti. Če upoštevamo tudi zemljo domačinov v drugih občinah, se njegov delež za to skupino posestnikov zniža na 9%. Posestna struktura je dokaj drobna, saj ima tretjina gospodarstev manj kot 0,5 ha zemlje, nekaj več gospodarstev pa od 0,5 do 1 ha. Srednje velikih gospodarstev je malo in le dve gospodarstvi presegata 10 ha. V njuni posesti je 44,5%, v posesti dobrih dveh tretjin gospodarstev pa le 21% zemlje domačinov. Precej zemlje imajo domačini v drugih občinah. Tako ima petina gospodarstev tam 22 ha ali približno tretjino skupne površine domačinov (karta 4).

Zemljiškoposestna struktura leta 1961 (v ha)

Posestne skupine	štev. gosp.	njiva	travn.	sad.	vinogr.	vrt	pašn.	gozd	nerod.	Skupaj	%
0—0,5 ha	13	1,0	0,3	0,9	0,2	0,1	—	—	0,4	2,9	4,3
0,5—1 ha	15	7,1	1,3	2,7	—	—	0,2	—	0,7	11,9	17,2
1—2 ha	3	1,9	0,9	0,8	—	—	0,1	—	0,1	4,0	5,7
2—3 ha	1	0,3	0,3	0,4	1,4	—	0,2	0,2	0,1	2,9	4,1
3—5 ha	3	3,9	2,1	1,7	1,9	—	0,4	1,5	0,1	11,5	16,5
5—8 ha	1	2,0	0,4	0,7	1,1	—	0,2	0,8	0,2	5,4	7,7
8—10 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
nad 10 ha	2	4,6	2,3	2,8	2,0	—	0,5	18,6	0,2	31,0	44,5
Skupaj	38	20,8	7,6	10,0	6,6	0,1	1,6	21,1	1,8	69,6	100,0
Od tega v drugih občinah	8	6,3	4,9	0,8	0,6	—	0,6	8,4	0,8	22,4	32,1

Merilo: 1 cm = 215 m

Karta 4. Zemljiškoposestna struktura gospodarstev, nedomača in družbena posest leta 1961

V primerjavi z letom 1824 je število gospodarstev močno naraslo (od 3 na 36), pri čemer se je znatno povečala tudi domača posest (od 17 ha na 47 ha oziroma 70 ha). Prehajanje zemlje v roke domačinov opazamo v manjšem obsegu že pred drugo vojno, po njej pa se je z dodelitvijo ohišnic nekdanjim viničarjem in dninarjem ter novejšim odkupom te zemlje seveda še precej okrepiło. Tako je znašal leta 1936 posestni delež lastnikov iz Jeruzalemskih goríc 9,1%, leta 1961 pa 18%.

Povprečno meri parcela domačinov 0,28 ha. Največja je, če izvzamemo gozdno (0,96 ha), vinogradniška parcela z 0,60 ha. Na gospodarstvo odpade povprečno 6,5 parcel, od tega 0,3 vinogradniške, njegova velikost pa znaša v povprečju 1,83 ha.

Povprečna velikost parcel, vinograda in skupne posesti domačinov leta 1961 (v ha)

Njiva	travnik	sadov.	vinogr.	vrt	pašnik	gozd	vinograd	Skupna posest
0,27	0,22	0,26	0,60	0,06	0,09	0,96	0,17	1,83

Zanimiva je tudi struktura gospodarstev glede na dejavnost, saj je bližina zaposlitvenega centra, Ljutomera, znatno pritegnila delovno silo v neagrarnne oblike zaposlitve. Med 38 gospodarstvi je le 6 čistih kmečkih, čeprav s 60% zemlje domačinov. Sledi 8 mešanih gospodarstev, kjer je del družinskih članov zaposlen v neagrarnih dejavnostih. Ta skupina ima 23% domače zemlje. Docela nekmečkih je 11 gospodarstev. Polovica gospodarstev je torej neagrarnih in mešanih. Posebej je zajetih 13 gospodarstev agrarnih delavcev, ki imajo podobno kot nekmečka le malo zemlje. Kakšen je delež posameznih skupin gospodarstev na zemljiških kategorijah, je razvidno iz obeh tabel, sestavljenih na osnovi kartoteke gospodinjstev, posestnega stanja po katastru in teren-skega anketiranja.

Gospodarstva po dejavnosti in zemljiških skupinah leta 1961 (v ha)

Vrsta gospodarstev	štev. gosp.	njiva	trav.	sad.	vin.	vrt	paš.	gozd	nerod.	Skupaj	%
Čista kmečka	6	7,6	4,0	4,6	4,4	0,1	0,9	19,6	0,0	42,0	60,3
Gosp. agrar. del.	13	3,2	0,7	1,3	0,3	—	0,2	—	0,6	6,3	9,2
Mešana	8	7,0	2,4	2,5	1,9	—	0,4	1,5	0,3	16,0	22,9
Nekmečka	11	3,0	0,5	1,6	—	—	0,1	—	0,1	5,3	7,6
Skupaj	38	20,8	7,6	10,0	6,6	0,1	1,6	21,1	1,8	69,6	100,0

Čista kmečka gospodarstva so precej enakomerno razporejena po velikostnih skupinah, mešana so srednje velika ali majhna, medtem ko imajo gospodarstva agrarnih delavcev in nekmečka gospodarstva le malo zemlje. Podrobneje nam to prikazuje tabela.

Gospodarstva po dejavnosti in socialnopolsestnih skupinah leta 1961 (v ha)

Socialnopolsestna skupina	Gospodarstva								Skupaj	
	čista kmečka štev.	kmečka ha	agr. delav. štev.	agr. delav. ha	mešana štev.	mešana ha	nekmečka štev.	nekmečka ha	štev.	ha
0—0,5 ha	—	—	6	0,9	—	—	7	2,0	13	2,9
0,5—1 ha	1	1,0	7	5,4	4	3,4	3	2,1	15	11,9
1—2 ha	1	1,7	—	—	1	1,1	1	1,2	3	4,0
2—3 ha	1	2,9	—	—	—	—	—	—	1	2,9
3—5 ha	—	—	—	—	3	11,5	—	—	3	11,5
5—8 ha	1	5,4	—	—	—	—	—	—	1	5,4
8—10 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
nad 10 ha	2	31,0	—	—	—	—	—	—	2	31,0
Skupaj	6	42,0	13	6,3	8	16,0	11	5,3	38	69,6

Nedomače posesti je, kot že omenjeno, danes malo in zajema komaj 8,2% ali 27,8 ha površine. Sedem lastnikov je iz sosednjih katastrskih občin s 40% površine nedomačinov, 7 iz Ljutomera s 24% in 5 s Spodnjega Murskega polja z 19%, drugih pa je manj. Relativno največ vinograda imajo še Muropoljci.

Posest nedomačinov po kraju bivanja leta 1961 (v ha)

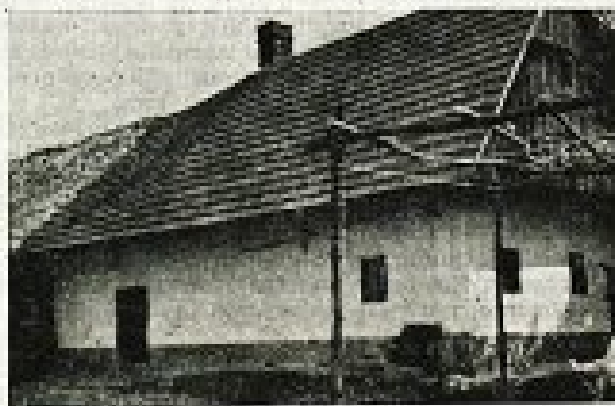
Kraj bivanja	štev. pos.	njiva	trav.	sad.	vin.	paš.	gozd	nerod.	Skupaj	%
Sosednje k. o.	7	2,4	2,9	1,6	0,2	0,4	3,7	0,1	11,3	40,4
Ostale k. o. Jeruzalemskih goric	2	0,4	0,3	—	—	—	0,2	—	0,9	3,4
Sp. Mursko polje	5	0,2	1,2	0,2	2,4	—	1,3	—	5,3	18,9
Sp. Ščavniška dol.	2	—	—	—	—	—	0,9	—	0,9	3,2
Ljutomer	7	0,4	1,1	0,4	0,8	—	3,9	—	6,6	23,6
Ormož	1	—	—	—	—	—	1,0	—	1,0	3,6
Razni kraji	3	0,9	0,1	—	0,3	0,1	0,4	—	1,8	6,9
Skupaj	27	4,3	5,6	2,2	3,7	0,5	11,4	0,1	27,8	100,0

Povprečno meri parcela nedomačinov 0,39 ha, vinogradniška pa 0,74 ha. Na posetnika odpade 2,6 parcele in komaj 0,2 vinogradniške parcele. Povprečno meri njihov posest le 1 ha. Velika razlika v primerjavi s preteklostjo je tako dovolj očitna.

Povprečna velikost parcel, vinograda in skupne posesti nedomačinov leta 1961 (v ha)

Njiva	travnik	sadov.	vinogr.	vrt	pašnik	gozd	vinograd	Skupna posest
0,33	0,28	0,44	0,74	—	0,18	0,54	0,13	1,03

Zasebna posest je močno razdrobljena, saj je med 28 domačini z manj kot 1 ha zemlje le 6 takih z 0,5 do 1 ha njive, medtem ko pri drugih zemljiških kategorijah njih posest sploh ne preseže 0,5 ha. Med vsemi 38 domačini jih je le 7 z vinogradom. Tudi med nedomačini, npr. sedmimi lastniki iz sosednjih katastrskih občin, imajo 4 manj kot 1 ha zemlje, podobno 4 med sedmimi iz Ljutomera. Med vsemi 27 nedomačini jih ima le 5 vinograde.

Fot. 4. Nekdanja viničarlja s Cubra. Avtorjev posnetek leta 1963

III. IZRABA TAL

Domačini so imeli po kmetijski statistiki iz leta 1960¹⁴ v občini in zunaj nje 58 ha kmetijskih površin, od česar je odpadlo na njive 50,1^{0/0}, na trajne kulture 27,6^{0/0} in na trajne travne površine 22,3^{0/0}. Pri tem je bilo 17,3^{0/0} njiv zasejanih s pšenico, 34,5^{0/0} s koruzo, 27,6^{0/0} je zavzemal krompir in 20,6^{0/0} lucerna ter detelja. Oglejmo si delež posameznih kultur v odnosu do njivskih in kmetijskih površin ter raznih skupin iz tabele.

Izraba kmetijskih površin domačinov (58 ha)

Kmetijske površine	ha	^{0/0} njivskih površin	^{0/0} kmetijskih površin	^{0/0} od skupin A, B, C, II., III.
I. Njivske površine	29	—	50,1	—
A. Ekstraktivne kulture	5	17,3	8,7	100,0
pšenica	5	17,3	8,7	100,0
B. Intenzivne kulture	18	62,1	31,0	100,0
koruza	10	34,5	17,2	55,5
krompir	8	27,6	13,8	44,5
C. Strukturativne rastline	6	20,6	10,4	100,0
lucerna	4	13,8	6,9	66,6
detelja	2	6,8	3,5	33,4
II. Trajni nasadi	16	—	27,6	100,0
sadovnjak	11	—	18,9	68,7
vinograd	5	—	8,7	31,3
III. Trajne travne površine	13	—	22,3	100,0
travnik	10	—	17,2	76,9
pašnik	3	—	5,1	23,1

Med žiti, ki zajemajo več kot polovico njivskih površin, je prva koruza, zelo pomemben pa je tudi še krompir. Lucerna in detelja prekrivata polovico njivskih površin. Visokodebelni sadovnjaki rode le periodično. V njih kosijo in pasejo. Na gospodarstvo odpade 19,6 jablan, od tega 14,2 rodnih, 2,2 breskovega, 3,4 slivovega, 1 češnjavo in višnjevo, 0,5 breskovega in 1,2 orehovega drevesa. Vinogradi so mešane sortne sestave, na kolju, in v ostrem nasprotju z obnovljenimi sortno čistimi družbenimi nasadi na žici ali terasi, ki dajejo od 70—90 q ali še več pridelka na hektar. Na gospodarstvo odpade 543 trsov, od tega 503 rodnih. Tudi sadovnjaki družbenega sektorja so, podobno kot zasebni, le visokodebelni. Skromni izjemi sta plantaži hrušk (1,5 ha) in breskev (3,5 ha). Travniki, ki obsegajo dobro petino kmetijskih površin, so v celoti dobra osnova za živinorejo, vendar dajejo v viažnih legah kislo krmo.

Hektarski donosi presegajo slovensko povprečje, posebno pri sadovnjakih in vinogradih. Velika razlika se pojavlja tudi med donosi zasebnega in družbenega sektorja.

Obdelava je zaradi strmih predvsem ročna. Na 3 gospodarstva odpade komaj en plug in na 5 gospodarstev le ena brana. Kmetijski inventar je dokaj skromen in je leta 1960 štel 19 plugov, 2 okopalnika, 14 bran, 2 sejalnici za koruzo, 1 reporeznico, 18 nahrbtnih škroplnic, 7 sadnih mlinov, 1 mlin za grozdje, 6 stiskalnic in 6 kotlov za kuhanje žganja. Kolobar je pretežno dvoleten in ga označuje menjava žit z okopavinami.

Vrednost rastlinske proizvodnje, izražena v žitnih enotah (ZE)¹⁶, je naslednja:

Rastlinska proizvodnja

Kulturne rastline	ha	donos v q/ha	pridelek v q	žitna enota	pridelek v ZE rastl. proizv.	% od I., II.	% od I., II.
I. Prehrambene rastline	—	—	—	—	761,1	57,3	100,0
pšenica	5	28	140	1,00	140,0	10,5	18,3
krompir	8	160	1280	0,25	320,0	24,1	42,1

Kulturne rastline	donos v q/ha	pridelek v q	žitna enota	pridelek v ŽE	% od rastl. pr.	% od I., II.
sadje	11	50	559	0,40	223,6	16,8
vino	5	31	155	0,50	77,5	5,8
II. Krmne rastline	—	—	—	—	568,3	42,7
koruza	10	24	240	1,00	240,0	18,1
lucerna	4	45	180	0,50	90,0	6,8
detelja	2	40	80	0,50	40,0	3,1
travnik	10	32	320	0,40	128,0	9,5
pašnik	3	17	51	0,30	15,3	1,2
slama — koruza	10	40	400	0,10	40,0	3,0
slama — pšenica	5	30	150	0,10	15,0	1,0
Skupaj ŽE***					1329,4	100,0

Rastlinska proizvodnja na 1 ha kmetijske površine doseže 22,9 ŽE, in sicer na 1 ha njive 30,5 ŽE, sadovnjaka 20,3 ŽE, vinograda 15,5 ŽE, travnika 12,8 ŽE in pašnika 5,3 ŽE. Proizvodnja prehrabnih rastlin na 1 ha kmetijske površine znaša 26,2 ŽE, krmnih pa 19,9 ŽE. Na 1 kmečkoga prebivalca odpade 3,7 ŽE prehrabnih rastlin in 2,7 ŽE krmnih, na 1 kmečkoga prebivalca v zasebnem kmetijstvu pa 8,9 in 6,7 ŽE. V odnosu na aktivnega kmečkoga prebivalca neglede na sektor lastništva je ta delež enkrat večji. Na gospodarstvo odpade 21,4 ŽE. Vrednost rastlinske proizvodnje na 1 ha lahko ocenimo kot sorazmerno visoko, zato pa je njena vrednost na prebivalca nizka.

Proizvodnja na njivskih površinah daje dve tretjini rastlinske proizvodnje, od tega največ krompir (24,1% rastl. pr.). Zelo malo pomenijo v rastlinski proizvodnji tradicionalni vinogradi (5,8%) in ekstenzivni pašniki (1,2%). Prehrabne rastline dajejo v celoti 57,3%, krmne pa 42,7% rastlinske proizvodnje.

Živnorejska proizvodnja je dokaj pomembna, saj daje po oceni približno enak bruto dohodek kot rastlinska. V njej docela prevladuje govedoreja, usmerjena v pridobivanje mleka, medtem ko sta prašičereja in perutninarstvo manj pomembni panogi. Leta 1960 so gospodarstva redila 4 konje, 91 glav goveda (od tega 64 krav), 1 ovco, 132 prašičev in 353 kosov perutnine.

Struktura živine

Vrsta živine	število	živor. enota GVZ	skupaj GVZ	% GVZ	število živine na 100 ha kmet. površin	število GVZ na 100 ha kmet. površin	število GVZ na 100 kmečkih prebival.
I. Konji	4	1,3	5,2	4,4	6,9	8,9	2,52
II. Govedo	91		82,3	69,5	156,8	141,8	39,95
teleta do 5 mes.	1	0,15	0,15	0,1		0,1	0,07
junice	26	0,7	18,2	15,4		31,4	8,83
krave	64	1	64,0	54,0		110,3	31,06
III. Drobница	1		0,1	0,1		0,1	0,04
ovce	1	0,1	0,1				0,04
IV. Prašiči	132		25,5	21,5	227,5	43,9	12,37
prašiči do 5 mes.	35	0,03	1,05				0,50
prašiči	93	0,25	23,25				11,28
svinje	4	0,30	1,2				0,58
V. Perutnina	353	0,015	5,3	4,5	608,6	8,1	2,57
kokoši	347	0,015	5,205				2,52
race	3	0,015	0,045				0,02
purani	3	0,015	0,045				0,02
Skupaj			118,4	100,0	999,8	203,8	57,47

Dokaz za dominantno govedorejo je med drugim, da odpade nanjo skoraj 70% vseh glav velike živine (GVŽ).¹⁷ Prašičereja, ki zajame 21% GVŽ, je ob njej edina pomembnejša panoga. Na gospodarstvo odpade povprečno 1,5 glave goveda (1 krava), 2,1 glave prašiča, 5,7 kosov perutnine, konj pa le 6 na 100 gospodarstev. Gospodarstvo redi v celoti povprečno 1,9 GVŽ. Število GVŽ na 1 ha je, podobno kot število žitnih enot, precejšnje (2,03), vendar nizko na prebivalca (0,57). Če upoštevamo le kmečko prebivalstvo zasebnega sektorja, znaša število GVŽ na prebivalca 1,39.

Proizvodna usmerjenost zasebnih gospodarstev v k. o. Gresovščak je torej docela živinorejsko-poljedelska in v navideznem nasprotju z njenim vinorodnim značajem. Če prfesoajamo rastlinsko proizvodnjo v celoti, pa dobimo precej drugačno sliko, saj je podružbljenih 147,2 ha kmetijskih površin, med njimi po statistiki VŽK Ljutomer 62 ha vinogradov. Njihova struktura je bila v letu 1960 naslednja: 1,6 ha terasnih, 20,6 ha žičnih in 28,2 ha klasičnih nasadov ter 11,6 ha praznih površin. Klasični nasadi so se do leta 1965 skrčili na 8,6 ha, obnovljenih pa je bilo 11 ha v obliki teras. Praznih površin, pripravljenih za obnovo, je ostalo tako še 22,5 ha.

Fot. 5. Intenziven žični vinogradniški nasad Avtorjev posnetek

Vrednost rastlinske proizvodnje na podružbljenih površinah doseže 3051,8 ZE ali 20,7 ZE/ha oziroma 25,2 ZE na prebivalca, zaposlenega v družbenem sektorju kmetijstva. Od tega odpade 1717,9 ZE na vinsko proizvodnjo ali 34,1 ZE na 1 ha vinograda, medtem ko pri zasebnikih le 15,5 ZE/ha. Razlika nastaja tudi pri njivskih površinah, ki so pri družbenem sektorju zasejane z deteljo in lucerno, manj pri sadovnjakih, saj so ti le v majhnem delu plantazni. Rastlinska proizvodnja obeh sektorjev lastništva, torej katastrske občine kot celote s posestjo domačinov zunaj nje, vendar brez zemlje nedomačinov, znaša 4381,2 ZE ali 21,3 ZE/ha kmetijske površine, to pa pomeni 21,2 ZE na 1 kmečkoga prebivalca in 42,4 ZE na 1 aktivnega kmečkoga prebivalca.

Primerjajmo k. o. Gresovščak v pogledu intenzivnosti proizvodnje še z drugimi agrarnimi strukturami.¹⁸ Med številnimi sondami se naj omejim le na bližnje, tj. k. o. Starše na Dravskem polju, Goričak v Halozah, Bučkovci v Slovenskih goricah in Sebeborci v Prekmurju. Upoštevana je le proizvodnja zasebnega kmetijstva in celotno kmetijsko prebivalstvo.

1. Delež proizvodnje prehrabnih, krmnih in industrijskih rastlin v ZE (%)

Katastrske občine	Gresovščak	Bučkovci	Goričak	Starše	Sebeborci
Prehrabne rastline	57,3	46,8	37,0	41,6	54,7
Krmne rastline	42,7	53,2	61,6	58,4	43,7
Industrijske rastline	—	—	1,4	—	1,6

2. Delež proizvodnje glavnih prehrabnih in krmnih rastlin v % ŽE teh rastlin

Katastrske občine	Gresovščak	Bučkovci	Goričak	Starše	Sebeborci
Prehrabne rastline					
pšenica	18,3	40,4	29,4	29,8	30,3
rž, soržica	—	10,2	6,8	9,2	22,3
krompir	42,1	27,1	32,9	52,1	30,7
sadje	29,3	19,1	9,4	3,0	4,7
grozdje	10,3	3,2	15,4	—	5,3
drugo	—	—	6,1	5,9	6,7
Krmne rastline					
koruza	42,4	20,7	34,3	35,8	22,4
ječmen	—	—	3,0	7,2	1,8
oves	—	8,3	2,3	3,3	5,9
detelja, lucerna	23,2	13,5	—	15,1	18,3
travniki	22,3	40,6	30,1	21,1	47,8
pašniki	2,8	6,6	4,1	3,1	0,3
drugo	9,3	10,3	26,2	14,4	3,5

3. Rastlinska proizvodnja na 1 ha kmetijskih površin v ŽE

Katastrske občine	Gresovščak	Bučkovci	Goričak	Starše	Sebeborci
Prehrabne rastline	26,2	24,2	19,5	28,1	22,3
Krmne rastline	19,9	16,6	17,4	22,4	19,6
Industrijske rastline	—	—	24,0	—	16,7
Skupaj	22,9	19,4	18,4	24,5	20,9

4. Rastlinska proizvodnja v ŽE na kmečkega prebivalca

Katastrske občine	Gresovščak	Bučkovci	Goričak	Starše	Sebeborci
Prehrabne rastline	3,7	9,6	2,0	11,5	14,7
Krmne rastline	2,7	10,9	3,4	16,1	11,8
Industrijske rastline	—	—	0,1	—	0,4
Skupaj	6,4	20,5	5,5	27,6	26,9

5. Struktura živinoreje v GVŽ (%)

Katastrske občine	Gresovščak	Bučkovci	Goričak	Starše	Sebeborci
konji	4,4	11,4	—	9,8	7,6
govedo	69,5	67,9	70,3	56,2	67,8
delež krav v GVŽ	77,7	74,7	65,8	95,6	28,6
prašiči	21,5	19,2	21,5	29,9	19,9
drobnica	0,1	0,4	—	0,8	0,1
perutnina	4,5	1,1	8,2	3,3	4,6

6. Število GVŽ na 1 ha kmetijske površine in 1 kmečkega prebivalca

Katastrske občine	Gresovščak	Bučkovci	Goričak	Starše	Sebeborci
Na ha kmetijske površine	2,03	1,04	0,93	1,32	1,15
Na kmečkega prebivalca	0,57	1,10	0,29	1,70	1,29

Zo bežen pregled podatkov pove, da se naselja precej razlikujejo. To je docela razumljivo, saj so iz različnih prirodnih, socialnopolitnih, populacijskih, prometnih in s tem tudi iz razvojno pestrih območij. Njihov agrarnoprodukcijki značaj lahko raz-

beremo iz nekaterih omenjenih študij, ki jih kot sondne primere podrobneje obravnavajo. Zato naj osvetlim le nekaj potez njihove agrarne strukture in stopnje produktivnosti ob primerjavi s k. o. Gresovščak.

Ugotavljam, da prevladujejo le v Gresovščaku in Sebeborcih v rastlinski proizvodnji prehranske rastline nad krmnimi. Njihov delež je najmanjši v Goričaku (37,0% vrednosti rastlinske proizvodnje), največji pa v Gresovščaku (57,3%), torej v obeh vinorodnih občinah. Med prehrabnimi rastlinami je z izjemo v Bučkovcih na prvem mestu krompir, a tudi v Sebeborcih se kaže še močan vpliv žitnega poljedelstva, ker je delež pšenice enak deležu krompirja. V Goričaku in Staršah je pšenica na drugem mestu, v Gresovščaku pa sadje. Vinski pridelek je sorazmerno malo pomemben in dosoga v Gresovščaku le 10,3%, v Goričaku pa 15,4% vrednosti proizvodnje prehrabnih rastlin. Med krmnimi rastlinami prevladuje koruza, razen v Sebeborcih in Bučkovcih, kjer so na prvem mestu travniki. Rastlinska proizvodnja na 1 ha kmetijskih površin je povsod približno enaka in se giblje okrog 20 ZE, pač pa je zelo različna proizvodnja na kmečkega prebivalca. S komaj okoli 6 ZE daleč zaostajata obe vinorodni občini, medtem ko je drugod ta vrednost tri- do štirikrat večja. V živinoreji dominira govedoreja s približno 70% vseh GVŽ. Izjema so le Starše s 56,2% GVŽ, zato pa z močno razvito prašičerejo (29,9% GVŽ). Tu je obenem delež krav v govedoreji največji (95,6% GVŽ), medtem ko je v Sebeborcih zaradi roje bikov najmanjši (28,6% GVŽ). Konjereja je najpomembnejša v Staršah in Bučkovcih. Kar zadeva število GVŽ na 1 ha kmetijske površine, ugotavljam, da je najvišje v Gresovščaku (2,03) in najnižje v Goričaku (0,93), na 1 kmečkega prebivalca pa najvišje v Staršah (1,70), a najnižje v Goričaku (0,29), čeprav je zelo nizko tudi v Gresovščaku (0,57).

Fot. 6. Terasa — najznačilnejši element v transformaciji pokrajine. Gresovščak. Pogled proti severu. Avtorjev posnetek leta 1966

K. o. Gresovščak je potemtakem značilen primer drobne zasebne kmetijske proizvodnje v podružbljenih Ljutomerskih gorica. Označujejo ga prevlada prehrabnih rastlin nad krmnimi, koruza, krompir in sadje kot glavne kulture, znatna vloga govedoreje, relativno visoka rastlinska proizvodnja in visoko število GVŽ na 1 ha kmetijske površine ter nizki ustrežni vrednosti na 1 kmečkega prebivalca.

OPOMBE

¹ Prim. Marjan Zagar: Nekateri kritične pripombe k študijam o kmetijski izrabi tal inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani. Geografski obzornik, Ljubljana 1964, str. 76; M. Jeršič, dr. V. Kiemenčič, J. Lojka, dr. J. Medved, M. Vojvoda: Za objektivno in konstruktivno kritiko. Geografski obzornik, Ljubljana 1965, str. 26.

² Prim. Borut Beleč: Prispevek k zemljiškoposestni strukturi v Ljutomersko-ormoških gorcah leta 1824 in 1961. ČZN, nova vrsta, Maribor 1965.

³ Ime prihaja od Abtovega (= opatovega) zidu in je »Židovsko bukovec«, ki ga omenja Kovačič, nedvomno pomota. Prim. Fran Kovačič: Ljutomer, Zgodovina trga in sreza. V Mariboru 1926, str. 227; Fran Kovačič: Krajevna imena v Ljutomerski okoliščini. Slamnjak, Kresovščak. ČZN XX. Maribor 1925, str. 85—87.

⁴ Dr. Franz Leskoschek: *Geschichte des Weinbaues in Steiermark*. Heft II. Graz 1935, str. 80—84.

⁵ Bogo Teplý: *O zgodovini vinogradništva in trgovini z vinom v Mariboru do leta 1918*. Rokopis. Maribor 1931.

⁶ Fr. Corretti: *Ein Beitrag zur Chronik des Marktes Luttenberg als Grenzort der süd-östlichen Steiermark*. Marburg 1899. S.-A. Südsleir. Post.

⁷ Jos. C. Hofrichter: *Luttenberg in Untersteier, seine Umgebungen, Bewohner und Geschlechter*, mit Urkunden-Regesten, auch Fridau, Polsterau und Wernsee betreffend. Gratz 1850, str. 7—8, 13—14.

⁸ Razlage krajevnih imen in opis Abtovega zidu sem povzel po že citiranih delih Frana Kovačiča.

⁹ M. Slekovce: *Ljutomerska župnijska kronika*.

¹⁰ Podatki o prebivalstvu so iz naslednjih virov: Carl Schmutz: *Historisch-Topographisches Lexicon von Steiermark*. I, Gratz 1822; *Oris-Repertorium des Herzogthummes Steiermark*. Gratz 1872; *Splošni pregled Dravske banovine*. Ljubljana 1939; *Savezni zavod za statistiko FNRJ*. Popis stanovništva 1953, knjiga XIV. Osnovni podatki o stanovništvu. Beograd, 1958; *Popis stanovništva 1961*. Rezultati po naseljima. Savezni zavod za statistiko. Beograd 1962; *Karloteka registra prebivalstva za razdobje 1953—1963* Občinska skupščina Ljutomer.

¹¹ Analiza posestnih razmer za leto 1824 temelji na franciscejskem katastru. Državni arhiv SRS, Ljubljana.

¹² Cit. vir pod 11; *Leksikon občin za Štajersko*. Na Dunaju 1904; Jože Kerenčič: *Zemljiški odnosi in Jeruzalemskih gorleah*. Maribor 1939, str. 8, 7, 10; *Kataster iz leta 1961*. Katastrski urad Ljutomer.

¹³ Zorka Rajh: *Primerjava vinogradniške površine LRS v letu 1825 in 1948*. Seminarско delo. Oddelek za geografijo Univerze v Ljubljani.

¹⁴ Z vrhom.

¹⁵ Leta 1936 so upoštevani vsi lasniki iz Jeruzalemskih gorle in ne le iz k. o. Gresovščak.

¹⁶ *Popis individualnih poljoprivrednih gazdnstava*. Savezni zavod za statistiko. Dokument elektronskog centra. Opšilna Ljutomer. Beograd 1960.

¹⁷ *Zvezni zavod za statistiko*. Poročilo o pridelkih za leto 1960. Cenilni okoliš št. 4 občine Ljutomer.

¹⁸ »Žitna enota« je hranilna vrednost posameznih kultur v primerjavi s hranilno vrednostjo žitaric kot osnovno enoto. Prim. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani: *Študije o kmetijski izrabi tal v treh vaseh Jugoslavije*. Geografski vestnik 1963, str. 75.

¹⁹ *Vmesne in strnišne kulture ter površna zaradi pomanjkanja ali pomanjkljivosti ustrezne statistike niso upoštevane*, kar pa ne vpliva bistveno na rezultat. Zajeta tudi ni trava v sadovnjakih (62 ZE). Heklarski donos leta 1960 je zelo blizu večletnega povprečja.

²⁰ *Glava normalne ali velike živine (GVŽ)* je kmetijska statistična enota za primerjavo vrednosti posameznih vrst živine v odnosu do krave kot osnovne enote. Prim. cit. delo pod 18, str. 78.

²¹ Poleg že omenjenega dela Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani (*Študije...*) primerjaj še naslednja: Jakob Medved: *Spreminjanje agrarnega gospodarstva v gorskem svetu ob primeru Meziške doline*. Geografski vestnik XXXVII. Ljubljana 1955; Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani (J. Medved): *Problematika agrarnih področij Podravja in Pomurja*. Elaborat za Zavod za urbanizem. Maribor 1964; Vladimir Bračič: *Vinorodne Haloze*. Ostaniki preteklosti kot pomemben faktor današnjega agrarnogeografskega razvoja v luči treh kalatarskih občin, ČZN, nova vrsta, Maribor 1965; Mirko Pak: *Druženogeografski razvoj Zg. Dravskega polja*. Doktorska disertacija. Ljubljana 1965, cikli; Vladimir Bračič: *Vinorodne Haloze*. Socioinogeografski problemi s posebnim ozrom na vinarstvo. Doktorska disertacija. Maribor 1964, cikli; Borut Bečec: *Agrarna geografija Ljutomersko-ormoških gorle*. Doktorska disertacija. Maribor 1964, cikli; *Land Utilization in East-Central Europe. Case Studies*. Geographica Polonica 5.

RAZVOJ POSESTNIH RAZMER IN IZRABA TAL V K. O. GRESOVŠČAK

Povzetek

Katastrska občina Gresovščak leži v Jeruzalemskih gorleah, ki so zaradi svojih izrednih ekoloških pogojev za gojenje vinske trte že od nekdanj slovele po izvrstnem pridelku. Vinograde so si v srednjem veku prilastili samostani, cerkve, graščine in meščani, obdelovali pa so jih za nizko plačilo domačin — vničarji in kajzarji.

V letu 1824 je bilo v rokah nedomačinov celo 97,3% ali 90,5 ha vinogradov v občini, med 69 posestniki pa so bili le trije domačini. Največ vinogradov so imeli lasniki iz današnje Avstrije, in to 46,5% vseh vinorodnih površin nedomačinov, mnogo zemlje pa je imela tudi bližnja braneška graščina. V skupni posesti je prevladovala grofovska zemlja s 44,8% vse nedomače posesti. Največ vinogradov so imeli meščani (36,3% vinorodnih površin nedomačinov), cerkve, predvsem admontski samostan (25,3%), kmetje, večinoma s Spodnjega Murskega polja (22,8%) in grofje 15,6%. O razlikah v vinorodni posesti med posameznimi skupinami lastnikov priča med drugim, da so imeli lasniki iz Avstrije povprečno 7 ha vinograda, Muropoljel pa le 0,73 ha in da je vinogradniška parcela prvih merila 2,1 ha, a drugih 0,66 ha. V rokah samostanov oziroma cerkve je bilo povprečno 7,6 ha, graščin 2,3 ha, meščanov 1,8 ha in kmetov 0,6 ha vinograda. Samostanska vinogradniška parcela je temu primerno merila 2 ha, a kmečka le 0,7 ha.

Takšno lastniško razmerje se je v glavnem ohranilo do konca druge vojne, kd je prinesla vanj korenite družbeno socialne spremembe. Po zakonu o agrarni reformi in zakonu o odpravi viničarskih odnosov je bila večina nedomačec zemlje podružbljena. Tako je bilo v posesti Vinogradniško-žlvinorejskega kombinata iz Ljutomera leta 1961 v tej občini 87,6 % ali 68 ha vinograda. Nekdanji viničarji, kajzarji in dlnarji, danes preležno agrarni delavci na tej zemlji, so imeli v istem letu 14 % vse zemlje in 7,6 % vinograda v občini. Njihova posest se je torč okrepila, izboljšal pa se je tudi njihov socialni položaj, če posebej z možnostjo neagrarne zaposlitve. Na nedomačine, skorajda le lastnike iz bližine, je odpadlo le 8,2 % zemlje in 4,8 % vinograda. Njihova posest meri povprečno samo 1 ha. Občina Grcsovščak je zato značilen primer podružbljene posesti in samosvojega socialnopolosestnega razvoja Ljutomerskih gorle.

Podružbljenje pa ni le prineslo velikih socialnopolosestnih sprememb, temveč tudi drugačen način obdelave. Tradicionalne vinograde na kolju so zamenjali veliki kompleksi sodobnih nasadov, ki jih obdelujejo strojno in so obenem eden bistvenih elementov hitre transformacije pokrajine. Mehanizirana vinogradniška proizvodnja pa povzroča spremembe tudi v zaposlitveni strukturi in gibanju prebivalstva, saj omogoča zaposlitve le majhnemu številu kvalificiranih delavcev.

Posestna struktura domačinov je drobna. Dobri dve tretjini (23) gospodarstev ima manj kot 1 ha zemlje. Njih parceli meri le 0,28 ha, a na gospodarstvo jih odpade 6,5. Proccs deagrarizacije je znatno napredoval. Potovleca gospodarstev je mešanih in neagrarnih, agrarnega prebivalstva pa je 63 %, medtem ko ga je bilo leta 1953 še 91 %. Tudi depopulacija je bila dokaj intenzivna, saj je v razdobju 1933—1961 prebivalstvo nazadovalo kar za 17 %.

Proizvodna usmerjenost zasebnih gospodarstev je docela žlvinorejsko-poljedelska. Od njihovih 58 ha kmetijskih površin odpada 50,1 % na njive, 18,9 % na sadovnjak, 8,7 % na vinograd in 22,3 % na travne površine. Glavni kulturi sta koruza in krompir. Zemlja je v splošnem dobro obdelana, medtem ko so sadovnjaki in vinogradi izčrpani. Vrednost prehrambnih rastlin je nekoliko višja od krmnih. Rastlinska proizvodnja na 1 ha kmetijske površine znaša 22,9 žitnih enot, kar je sorazmerno veliko, zato pa je njena vrednost na kmečkega prebivalca nizka, komaj 6,4 žitnih enot. Kolikor upoštevamo le kmečko prebivalstvo zasebnega sektorja lastništva, doseže ta 15,6 žitnih enot na prebivalca. Travne površine in krmne rastline dajejo dobro osnovo žlvinoreji, posebno govedoreji. Tudi število glav velike živine na 1 ha kmetijske površine je relativno visoko (2), na kmečkega prebivalca pa nizko (0,57). V odnosu do kmečkega prebivalstva zasebnega sektorja lastništva znaša 1,4. Na gospodarstvo odpade približno 1,5 glave goveda (1 krava), 2 prašiča in 6 kosov perutnine. Ta drobna zasebna proizvodnja je seveda v kričedem nasprotju z modernim proizvodnim procesom na podružbljeni zemlji, čeprav je nedvomno le prehodni pojav v izredno dinamičnem družbenogeografskem razvoju te vinorodne pokrajine.

Vrednost rastlinske proizvodnje na podružbljenih površinah doseže 3051,8 žitnih enot ali 20,7 žitnih enot na 1 ha kmetijske zemlje. Od tega odpade 1717,9 žitnih enot na vinsko proizvodnjo ali 34,1 žitnih enot na 1 ha vinograda, to pa je enkrat več kot pri zasebnikih (15,5). Proizvodnja na prebivalca, zaposlenega v družbenem kmetijstvu, znaša tako 25,2 žitnih enot, na prebivalca v zasebnem pa 15,6 žitnih enot. Skupna rastlinska proizvodnja obeh sektorjev lastništva brez nedomačec posesti znaša 4361,2 žitnih enot ali 21,3 žitnih enot na 1 ha kmetijske površine oziroma 21,2 žitnih enot na enega kmečkega prebivalca in 42,4 žitnih enot na enega aktivnega kmečkega prebivalca.

Analiza omogoča uspešno primerjavo z agrarnimi strukturami v prirodno in družbeno različnih geografskih področjih.

CHANGES IN LANDOWNERSHIP AND THE EXPLOITATION OF SOIL IN THE CADASTRAL COMMUNITY GRCISOVŠČAK

Summary

The community Grcsovščak is located in Jeruzalemske gorlee, a region which owing to ecologic conditions favoring viticulture, has long been known for its excellent wines.

In the Middle Ages the vineyards were owned by the Church, the gentry and townspeople but cultivated by low-paid local tenants.

In 1824 altogether 97.3 percent, or 90.5 hectares, of vineyards owned by nonresidents. Among the 69 owners there were only 3 natives of the region. Forty-six and a half percent of the vineyards owned by nonresidents were in the hands of people residing in quondam Austria. A considerable portion of the land was also owned by the lords of Braneška graščina. About 45 percent of the land owned by nonresidents was in the hands of the gentry. Of the total vineyard area owned by nonresidents 36.3 percent belonged to townspeople, 25.3 percent to the Church, primarily to the Admont Monastery, 22.8 percent to farmers residing in the plain Murško polje, and 15.6 percent to the gentry. The owners from Austria held on the average a vineyard area of altogether 7 hectares each, whereas the farmers from Murško polje held only 0.73 hectares each. The vineyard lots of the former measured 2.1 hectares each, those of the latter only 0.66 hectares each. The Church owned on the average 7.6 hectares of vineyards, the gentry 2.3 hectares, the townspeople 1.6 hectares and the farmers 0.6 hectares. The vineyard lots owned by the Church measured two hectares each, those owned by farmers only 0.7 hectares each.

This distribution of vineyards among the various landowner groups prevailed until the end of World War II when radical changes began to occur. By the Land Reform Act and the Tenancy Abolition Act most of the land owned by nonresidents became public property. In 1961 altogether 87.6 percent, or 69 hectares, of vineyards located in the region under discussion were owned by the Winegrowers and Stockbreeders Combine in Ljutomer.

The former vineyard tenants, cottagers and day laborers that today are mostly agricultural laborers, owned in 1961 about 14 percent of the total land area and 7.6 percent of the total vineyard area in the community Grosvošćak. Thus their property has increased and their social status improved, the latter the more so because they are afforded opportunities of engaging themselves in fields other than agriculture. Nonresidents, living mostly in the immediate vicinity, own only 8.2 percent of the total land and 4.8 percent of the total vineyard area. Their property measures 1 hectare on the average. The community Grosvošćak is a typical example of public property and mirrors the changes in landownership and in turn the changes in the social status of its population.

Socialization has not only wrought profound changes in landownership and the social status of the population but has also given rise to the introduction of modern tilling methods. The small vineyards have been superseded by large mechanically cultivated grape plantations that have radically transformed the face of the landscape. In addition mechanical cultivation has brought about changes in the employment structure and has triggered off the migration of the population, for mechanization can offer employment only to a small number of skilled workers.

The farms owned by residents are small. Over two-thirds of the farms (23) are smaller than one hectare and include vineyards not larger than 0.28 hectares each. The transition from agrarian to non-agrarian activities is continuing at a fairly rapid rate. One half of the estates is either of the mixed or of the non-agrarian type. At present 63 percent of the total population are engaged in agricultural work as compared with 91 percent in 1953. From 1953 till 1961 the population decreased for 17 percent. The owners of private estates are exclusively in agriculture and stock breeding and hold altogether 58 hectares of farm land of which 50.1 percent are fields, 18.9 percent orchards, 8.7 percent vineyards and 22.3 percent pastures. The main agricultural products are Indian corn and potatoes. The fields are, by and large, adequately tilled whereas the soil of the orchards and vineyards is rather exhausted. The value of food plants is somewhat higher than that of stock feed plants. The plant yield per hectare of farmland is 22.9 wheat units, which is a relatively high figure, whereas the plant yield per capita is only 6.4 wheat units. If only the private farmers are taken into consideration the plant yield is 15.6 wheat units per capita. The pastures and stock feed plants represent a valuable asset in stock, especially cattle, breeding. The number of stock per hectare is relatively high (2), per capita rather low (0.57). One farm has on the average 1 cow, 2 hogs, and 6 poultry. This small-scale private production is, of course, in a glaring contrast with the modern production on the public-property land, although it is, no doubt, only a transient phenomenon in the extremely dynamic socio-geographic development of this winebearing region.

The plant yield of public-property land is 3,051.0 wheat units or 20.7 wheat units per hectare. Of the total of 3,051.8 wheat units 1,717.9 go to winegrowing, or 34.1 wheat unit per hectare of vineyard, which is twice as high a figure as that estimated for the privately owned land (15.5). Thus the production of a public-property farm is 25.2 wheat units per capita as compared with 15.6 wheat units per capita produced on a privately owned farm. The total yield gathered by the two types of owners without that gathered on the land owned by nonresidents, amounts to 4,381.2 wheat units or in other terms 21.3 wheat units per hectare, or 21.2 wheat units per capita, or 42.4 wheat units per one active farm laborer.

Mirko Pak

RAZVOJ POSESTNIH RAZMER KMEČKEGA ZEMLJIŠČA NA ZGORNJEM DRAVSKEM POLJU

Uvod

Današnje posestne razmere kmečkega zemljišča so rezultat dolgotrajnega razvoja in je v njih še opaziti sledove iz časov prvotne delitve zemlje.¹ Takrat je o velikosti parcel odločala velikost in kakovost razpoložljivega zemljišča. Nerazvita obdelovalna tehnika in ekstenzivno izkoriščanje zemlje sta narekovala potrebo po velikih posestih, ki so se kasneje kosala zaradi spreminjanja obdelovalne tehnike, gnojenja njiv, zaradi česar se je pridelek povečal, ter večanja števila prebivalstva. Zaradi spreminjanja potreb se je v okviru kmetij in posameznih naselij spreminjalo razmerje med posameznimi kulturnimi kategorijami. V času triletnega kolobarja so opuščali določene dele zemljišča v prahi. Vsako leto so podorali nove komplekse, zaradi česar se je močno zmanjšala površina gozda na račun njiv. Na vsem Zg. Dravskem polju je bilo leta 1825 samo 13,9% vsega zemljišča pod gozdom in kar 57,7% v njivah. Z uvedbo individualnega kmetijskega gospodarjenja, zlasti pa z lastništvom prej skupnih vaških pašnikov in gozdov, se je potreba po njivskih površinah zmanjšala, slabše dele zemljišča so za stalno prepustili gozdu in travnim površinam. Delež gozdov se je do leta 1900 povečal na 15,6%, medtem ko se je delež njiv zmanjšal na 49,5%. Še nadalje se je to razmerje popravljalo do leta 1963, ko so gozdovi obsegali kar 18,7% površine in njive 42,8%.

Naraščanje števila prebivalstva je še posebej pospešilo drobitev posesti. Prvotne kmetije so se drobile zaradi dedovanja in zaradi spreminjanja ekonomskega položaja posestnikov. Na vasi se je izoblikoval sloj prebivalstva s skrajno malo zemlje ali je sploh ni imel, največkrat je posest obsegala samo gradbeno parcelo z ohišnico. Poleg trdnih kmetov gruntarjev so se izoblikovali srednji kmetje, mali kmetje in kočarji; slednji so si morali iskati še dodatnega zaslužka pri fevdalih, kasneje veleposestnikih in velikih kmetih. Najbolj se je število malih posestnikov pomnožilo po zemljiški odvezi. Nekateri so odšli z dežele, drugi pa so ostali v vaseh in se strnili kasneje v sloj prebivalstva, ki se je najhitreje zaposlil zunaj kmetijstva.

V južnem delu Zg. Dravskega polja je znašala velikost posesti kočarja leta 1825 do 4 ha, na severu mnogo manj, mali kmetje pa so imeli do 10 ha zemlje v južnem delu polja. Le gruntarji, katerih posest je znašala več kakor 20 ha, so imeli zemlje dovolj. Danes je velik kmet na Zg. Dravskem polju že posestnik z nad 10 ha zemlje, velikost in vrednost zemljišča pa se spreminja glede na lego posesti in na kulturne kategorije, katere obsega.

Razvoju posestnih razmer lahko sledimo od leta 1825 naprej, ko je bil izdelan franciscejski kataster, dalje ga lahko primerjamo z letom 1879 ter z današnjim stanjem.

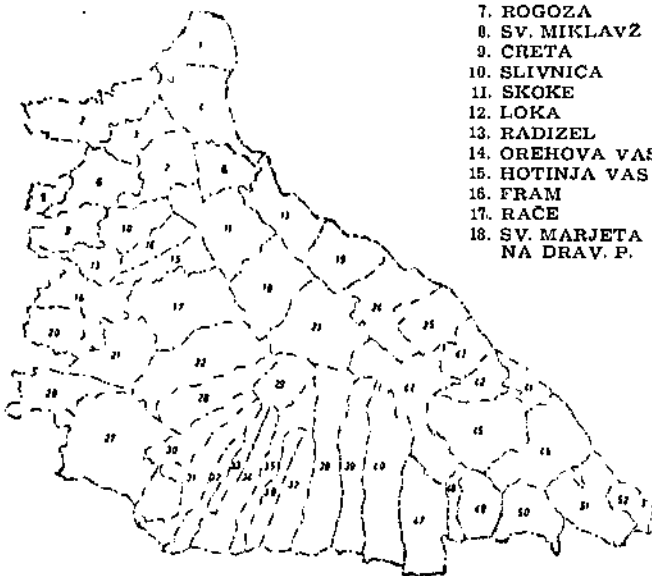
Velikost posesti po posameznih katastrskih občinah je bila prvotno odvisna od naravnih razmer, kasneje pa so jo vse bolj oblikovali družbeni faktorji. Zg. Dravsko polje je v naravnem pogledu razdeljeno na štiri dele, nekateri pa ločijo še peti del.² Večina prodnatega dela polja je preorana v njive, samo na najslabšem, najbolj vzpetem osrednjem delu je sklenjen pas gozda. Večji del aluvialne ravnice je pod travo, samo na najbolj vzpetih delih najdemo ponekod njive. Še bolj prevladujejo travne površine

na jugu v Čretl, kjer je doslej vsak poizkus preureditve v njive propadel.³ Tudi v izgonški pokrajini pod Pohorjem prevladujejo travne površine.

Na severnem robu Zg. Dravskega polja leži Maribor, ki je na samo polje posegel že zgodaj, še posebno močno z delovno silo, medtem ko so se nekateri manjši obrati na polju samem naslonili na surovine v okolici (v Hočah, Framu, Račah in na Pragerskem). Tudi vpliv Ptuja, ki je bil tržno središče pokrajine že veliko poprej, se na jugovzhodnem delu polja vedno bolj opaža. In končno je leta 1954 začela obratovati velika tovarna glinice in aluminija v Kidričevem, ki je kot zaposlitveni center segla v agrarno okolico.⁴ Vsi ti industrijski centri so vplivali na svojo okolico najprej kot potrošni centri ter v populacijskem pogledu, kar se je prav močno kazalo v razvoju posestne strukture kmečkega zemljišča, po osvoboditvi pa so ti družbeni činitelji postali odločilni. Najmočnejše vplivajo industrijski centri na spreminjanje posestne strukture v svoji neposredni okolici ter v tistih naseljih, s katerimi so prometno najbolj povezani, pri čemer je najvažnejša moč industrijskega centra. Vplivi Maribora sežejo tudi v skrajni južni del Zg. Dravskega polja, zajamejo vplivno območje vseh drugih manjših centrov na polju samem, všteti Ptuj. Prav zaradi tega si ne moremo stopnjo deagrarizacije razlagati kot posledico vpliva najbližjega industrijskega centra, temveč predvsem kot posledico dobre prometne povezave z največjim industrijskim centrom — Mariborom.

Število vseh katastrskih občin na Zg. Dravskem polju znaša 50,* zaradi česar dajem analizo za dve leti v prejšnjem stoletju (1825, 1879) samo za osem katastrskih občin, kjer je bil razvoj posestne strukture najbolj podoben razvoju posestne strukture širšega območja. Zraven tega ležijo te katastrske občine v različnih naravnih delih polja in v različni oddaljenosti od industrijskih centrov, zlasti glede Maribora, torej v njegovem vplivnem območju različne jakosti. Tam, kjer je položaj naselij z ozirom na različno časovno oddaljenost od Maribora enak, je bila prvotna razdelitev posesti glede naravnih razmer tako različna, da se posledice tega še danes prav močno kažejo. To so katastrske občine Rogoza, Dogoše in Slivnica na severnem delu polja, dalje Ješenca v izgonški

**POLOŽAJ KATASTRSKIH OBČIN
NA ZGORNJEM DRAVSKEM PO-
LJU**

1. ZRKOVCI	19. STARSE
2. RAZVANJE	20. MORJE
3. BOHOVA	21. JESENCA
4. DOGOŠE	22. PODOVA
5. ZG. HOČE	23. PREPOLJE
6. SP. HOČE	24. ZLATOLICJE
7. ROGOZA	25. SLOVENJA VAS
8. SV. MIKLAVŽ	26. ZG. POLSKAVA
9. CRETA	27. SP. POLSKAVA
10. SLIVNICA	28. GORICA
11. SKOKE	29. STAROŠINCE
12. LOKA	30. STRGONJCA
13. RADIZEL	31. SIKOLE
14. OREHOVA VAS	32. PONGERCE
15. HOTINJA VAS	33. ZG. JABLANE
16. FRAM	34. SP. JABLANE
17. RAČE	35. CIRKOVCE
18. SV. MARJETA
NA DRAV. P.	36. DRAGONJA VAS
	37. MIHOVCE
	38. PLETERJE
	39. ŽUPEČJA VAS
	40. SV. LOVRENC
NA DRAV. P.
	41. GEREČJA VAS
	42. HAJDOŠE
	43. SKORBA
	44. ZG. BREG
	45. HAJDINA
	46. SP. BREG
	47. APACE
	48. TRNOVEC
	49. SELA
	50. LANCOVA VAS
	51. POBREZJE
	52. ŠTURMOVEC

* To so samo tiste katastrske občine, kjer leži več kakor polovica zemljišča na ravnini.

pokrajini v bližini ceste Maribor-Celje in v bližini železniške postaje Rače. Sredi poti med Mariborom in Ptujem leži naselje Starše, na južnem delu polja pa ležijo v osredju Starošince in Zg. Jablane ter čisto na jugu Sela.

Posestnike sem po velikosti zemljišča razdelil v okviru katastrskih občin na sedem posestnih skupin: do 0,5 ha, od 0,5 do 2 ha, od 2 do 3 ha, od 3 do 5 ha, od 5 do 8 ha, od 8 do 10 ha in nad 10 ha. Poleg smiselnosti takšne kategorizacije za ravninske predele v bližini večjih industrijskih centrov je njen namen tudi možnost primerjave izsledkov družbenogeografskih raziskav šrom po Sloveniji in eeli Jugoslaviji.²

Do 0,5 ha zemlje imajo kmetje in maloštevilni kočarji, kjer so člani gospodinjstva starejši ljudje. V tlstem delu Zg. Dravskega polja, ki spada pod občino Ptuj, je bilo čistih kmečkih gospodinjstev, kjer so vsi člani stari nad 50 let, 16,9 %^{**}. Dokler so prebivali doma še otroci, so bila to mešana gospodinjstva (kmetje in nekmetje).

Skupina od 0,5 do 2 ha zemlje zajema predvsem mešana kmetijska gospodinjstva (na južnem delu polja 33,5 % vseh mešanih družin). Na severnem delu polja spadajo v to posestno skupino v glavnem kočarji, na vsem polju pa sinovi večjih kmetov, ki so se zaposlili zunaj kmetijstva, odselili s posestva ter si postavili hišo v isti vasi.

V posestni skupini z 2 do 3 ha zemlje je veliko posestnikov, ki so dobili zemljo po prvi agrarni reformi. V naseljih blizu Maribora so bili že takrat zaposleni zunaj kmetijstva, kar nam kaže še danes veliko število mešanih kmečkih gospodinjstev. Poleg tega je v tej skupini tudi veliko kočarjev, vendar z ugodnejšo starostno strukturo kot kočarji v prvih dveh posestnih skupinah.

Posestnike s 3 do 5 ha zemlje lahko prištevamo že med male kmete, zlasti na severnem delu polja, pa tudi na južnem delu prenehajo kočarji nekako pri 4 ha. Tudi v tej posestni skupini prevladujejo mešana gospodinjstva, v vseh primerih so starši zaposleni v kmetijstvu. Na južnem delu polja je od 301 gospodinjstva v tej posestni skupini 171 mešanih, 100 čistih kmečkih in 30 čistih kmečkih gospodinjstev, kjer je vsak član star nad 50 let.

Mali kmetje imajo na Zg. Dravskem polju posest v velikosti med 5 in 8 ha, vrednost kmetije pa je odvisna od pripadajočih kulturnih kategorij. Na južnem delu Zg. Dravskega polja je v tej skupini 21,7 % čistih kmečkih gospodinjstev.

Med 8 in 10 ha zemlje imajo na Zg. Dravskem polju srednji kmetje. Sem spada največ čistih kmečkih družin, povprečna starost njihovih članov je v večini primerov nad povprečkom za vso pokrajino.

Od posestnikov z nad 5 ha zemlje so najbolj številno zastopani prav oni z več kot 10 ha zemlje. Na vsem Zg. Dravskem polju jih je 8,4 %, na južnem delu polja celo 9,8 %. Kmet z nad 10 ha zemlje se je imenoval polgruntar, danes pa je to veliki kmet, kar je odvisno od velikosti njivske površine. Njegovi otroci se po drugi svetovni vojni niso zaposlili kot nekvalificirani delavci kakor otroci manjših posestnikov, temveč obiskujejo šole in se zaposlijo kot kvalificirana delovna sila.

Posestne razmere 1825. leta

Pred močnejšim posegom družbenih faktorjev v posestno strukturo so odločale o velikosti posesti naravne razmere. V izgonški pokrajini je bilo za njive primernega zemljišča malo, poleg tega so bili v nekaterih katastrskih občinah (Slivnica, Rače, Rogoza, Fram) veliki kompleksi v rokah veleposestnikov. Takrat so bile gmajne, ki so bile zlasti obsežne na južnem delu polja, skupna last. To je še nadalje zmanjšalo zemljišče, ki je bilo na voljo kmetom, zaradi česar se je v izgonški pokrajini že tega leta kazal večji delež malih kmetov in zlasti kočarjev. V Slivnici je bilo posestnikov z 2 do 5 ha zemlje 32,2 %, kot posledica lege in funkcije naselja. Slivnica je stara župnijska vas, njeni prebivalci pa so bili gospodarsko vključeni v promet na cesti kot prevozniki in kot gostilničarji. Tukaj so se že zgodaj naselili kočarji v večjem številu kakor drugod ter si iskali na cesti dodatnega zaslužka. Zraven tega je bilo tega leta v njlvah samo 39,5 % zemljišča in kar 51,3 % v travnikih, ki so bili največ v lasti velikih kmetov. Posestnikov z 2 do 5 ha zemlje je bilo 19,4 %, od 5 do 8 ha 12,9 %, 6,5 % z 8 do 10 ha zemlje in 29 % posestnikov z nad 10 ha zemlje. Slednji so imeli skupaj 66,5 % zemljišča vse katastrske občine.

^{**} Leta 1864 so bila v občini Ptuj podrobno popisana vsa kmečka gospodinjstva.

Tudi v katastrski občini Ješenca, ki leži prav tako v izgonški pokrajini, kjer je bilo tega leta v najbolj mokrotnih delih kar 44,3% zemljišča pod gozdovi ter le 25% v njivah, velika posest ni prišla toliko do veljave kakor v katastrskih občinah na sosednjem prodnem delu polja. Posestnikov z do 2 ha zemlje je bilo tukaj 41,4%, medtem ko je bil delež malih in srednjih kmetov prav neznamen, saj so imeli le po eno gozdno parcelo, na kateri so stelarili in sekali drva. Posestnikov z nad 10 ha zemlje je bilo v tej katastrski občini 36,2%, imeli so pa kar 88,8% vsega zemljišča.

Prav očitna je odsotnost malih in srednjih kmetov v Slivnici, kar se je še bolj stopnjevalo v Ješenci in je odsevalo splošno podobo posestnih razmer v izgonški pokrajini. Mnogo več je bilo malih in srednjih kmetov v katastrskih občinah na prodnem delu polja in na jugu. Zaradi pomanjkanja njivskih površin jih tudi veliki kmetje niso mogli deliti med svoje otroke v večjih kosih. Dobili so samo ohišnico in postali kočarji, ali so se pa odselili. V vaseh izgonške pokrajine kmečki otroci, ki niso podedovali posestva, niso ostajali toliko na domačem posestvu kot neplačana delovna sila, saj potreba po njej še zdaleč ni bila tako velika kakor na kmetijah na prodnem delu polja. Prav zaradi večjega števila malih posestnikov je bila v katastrski občini Slivnica povprečna velikost posesti samo 6,67 ha, medtem ko je bila v Ješenci zaradi velikih gozdnih površin večja — 11,77 ha, s povprečno velikostjo parcel 46 a, kar je daleč nad povprečkom za vso pokrajino.

Povsem drugačno podobo nam kaže tega leta posestno stanje v katastrskih občinah Dogoše in Rogoza, kjer leži zemljišče predvsem na prodnem delu polja. Dogoše in Rogoza, ki ležita največ 6 km daleč od Maribora, in sicer prvo naselje ob cesti Maribor—Duplek, drugo pa ob cesti Maribor—Ptuj, sta imela ugodnejšo posestno strukturo kakor Slivnica in Ješenca. Za poljedelstvo primerne zemlje je bilo tukaj dovolj, njivska površina je znašala v Dogošah 43,5%, v Rogozi pa celo 67,9% vsega zemljišča, zato je bilo tukaj večje število velikih kmetij. Zaradi ugodnega gospodarskega položaja se te niso naprej drobile, otroci, ki niso podedovali posestva, so ostajali večinoma na posestvu, kjer so kot strici in tete bili neplačana delovna sila. V katastrski občini Dogoše je bilo tega leta v skupini do 2 ha zemlje 24% posestnikov, s 3 do 5 ha 6%, s 5 do 10 ha 8% in z nad 10 ha zemlje 62%, slednji so imeli 91,6% vsega zemljišča. Podoben je bil delež posestnikov po posestnih skupinah v katastrski občini Rogoza; delež posestnikov z nad 10 ha zemlje je znašal 65%, njihovo zemljišče pa kar 94,6%. Zaradi majhnega števila posestnikov (6 z zemljiščem do 5 ha od skupno 20 posestnikov) je bila v tej katastrski občini povprečna velikost posesti s 15,49 ha daleč največja v vseh osmih obravnavanih katastrskih občinah.

Posestno strukturo vzhodnega dela Zg. Dravskega polja južno od Miklavža nam osvetljuje oris posestnih razmer v katastrski občini Starše. V Staršah so prevladovali mali posestniki z manj kakor 5 ha zemlje. Do 2 ha zemlje je imelo 28,4% posestnikov, od 2 do 5 ha 29%, od 5 do 10 ha 11,8% in nad 10 ha zemlje 29,4% posestnikov. Delež posestnikov po posestnih skupinah s prevlado malih posestnikov je dokaj enakomeren iz dveh vzrokov. Starše ležijo na poti med Ptujem in Mariborom, zaradi česar so se tu, na prostoru med kmečkim jedrom vasi na robu dravske terase in cesto, že zgodaj naselili kočarji, išoč zaposlitve na cesti. Drugi vzrok za tolikšno število malih posestnikov pa moramo iskati v kakovosti tal. Ta so nad prvo dravsko teraso boljša kakor na višjih terasah prodnega dela polja, zlasti pa še boljša od tal v izgonški pokrajini in Čretnih. Kmetje so potrebovali manj zemlje za preživljanje svoje družine. Tudi veliki posestniki so ohranili izredno velike posesti (povprečna velikost posesti velikih posestnikov je znašala 31,80 ha), katero so jim pomagali obdelovati kočarji. V drugih katastrskih občinah na vzhodnem delu polja je bilo manj malih posestnikov in veliko več velikih kot v Staršah. Sem se kočarji niso naseljevali. Ponekod, na primer v Loki, jih še danes ni opaziti. Tudi hiše nekmetov ob cesti so gradili v teh vaseh šele v tem stoletju, razen na jugu v Skorbi, Hajdošah in Hajdini.

Struktura posestnikov po posestnih skupinah je bila na južnem delu Zg. Dravskega polja povsem samosvoja in močno vezana na zemljiško razdelitev na proge. Prvotne kmetije (hube) z okrog 50 ha zemlje so se zmanjšale samo do tiste velikosti, ki je ob tedanji obdelovalni tehniki preživljala kmečko družino. Povprečna velikost kmetij z nad 10 ha zemlje je znašala v katastrski občini Zg. Jablane 13,93 ha, Starošincih 15,81 ha in Selah 12,52 ha.

Na južnem delu Zg. Dravskega polja so leta 1825 bili v večini posestniki z nad 5 ha zemlje, večje število posestnikov z manj zemlje pa se je pojavilo samo v tistih katastrskih občinah, kjer večji del zemljišča ni bil razdeljen med kmete v progah. Odtujevanje parcel v takšnih katastrskih občinah je bilo veliko hitreje, ker posest posameznika ni bila sklenjena. V katastrski občini Zg. Jablane, kjer je vse zemljišče v progah, je imel samo en posestnik manj zemlje kakor 0,5 ha. Drugi posestniki so imeli nad 3 ha zemlje, in sicer od 3 do 5 ha 5 posestnikov, od 5 do 8 ha 3 posestniki, od 8 do 10 ha 2 in nad 10 ha 6 posestnikov (35,6%). V katastrskih občinah z razdelitvijo vsega zemljišča na proge so bili mali posestniki predvsem dninarji, ki so živeli od dodatnega zaslužka z delom na velikih kmetijah. Ti so postavljali svoje hiše na najslabšem zemljišču južno od vasi.

V katastrski občini Sela, kjer je še vedno večina vaškega zemljišča razdeljena med kmete v progah, je bilo malih posestnikov sicer že nekoliko več, vendar so veliki še povsem prevladovali. Do 0,5 ha zemlje so imeli 3 posestniki, od 2 do 3 ha 1, od 3 do 5 ha 4, od 5 do 8 ha 19, od 8 do 10 ha 4 in nad 10 ha 9 posestnikov. V to katastrsko občino spada tudi naselje Barislovci, kjer so tega leta bili samo veliki kmetje. Proge so se v prejšnjem stoletju drobile samo v izjemnih primerih, takrat pa so zemljo pokupili največkrat veliki kmetje. Tisti, ki dotlej zemlje niso imeli, so še naprej ostali brez nje. Njim so se pridružili s kmetije odpravljani otroci, ki so dobili majhen kos zemljišča južno od vaške poti, kjer so si postavili hišo na nasprotni strani ceste in so bili nanjo še neposredno vezani.

Največ malih posestnikov najdemo leta 1825 na južnem delu polja v tistih naseljih, kjer zemljišče ni bilo razdeljeno na proge. V Starošincih, kjer je na proge razdeljen samo osrednji vaški kompleks, vse drugo zemljišče pa je v delcih, je bilo kar 9 posestnikov (32,1%) z manj kakor 3 ha zemlje. Malih kmetov tega leta tukaj ni bilo, temveč 10,7% posestnikov z 8 do 10 ha zemlje in 57,1% velikih kmetov. Ker je bila posest posameznih posestnikov zunaj na proge razdeljenega kompleksa močno razmetana, so posamezne parcele hitro menjavale lastnika. Veliki kmetje so mogli kupiti veliko zemlje, zaradi česar se je njihovo število tako okreplilo, njihova povprečna velikost posesti je znašala 15,28 ha, delež njihove celotne posesti pa 87,1%. Kmetje v Selah in Zg. Jablanah takrat niso potrebovali toliko zemlje za preživljanje kakor kmetje iz vasi osrednjega prodnega dela polja. Preperelina je na jugu že nekoliko bolj debela, zato se zemlja ne izčrpa tako hitro, daje pa tudi večji pridelek. Krompir pač takrat še ni bil posebna kultura kakor danes, prevladovala so žita, katerim prija bolj zemlja južno od železnice Pragersko—Ptuj. Zato tudi kmetije z nad 10 ha zemlje niso bile v Selah in Zg. Jablanah tolikšne kakor v Starošincih, na vsem južnem delu polja pa so bile manjše kakor severno od tod. V Selah so imeli veliki kmetje 38,6%, v Starošincih 87,1% in v Zg. Jablanah 59,4% vsega vaškega zemljišča. Tudi povprečna velikost posesti je bila tukaj manjša, v Selah 12,52 ha za posestnike z nad 10 ha zemlje in 7,30 ha za vse posestnike, v Starošincih 15,81 ha in 10,37 ha ter v Zg. Jablanah 13,59 ha in 8,27 ha.

Vzrok takšne posestne strukture na južnem delu Zg. Dravskega polja moramo iskati v prevladi njivskih površin, katerih je bilo v Starošincih 90%, v Selah in Zg. Jablanah pa nad 70%.

Na vsem Zg. Dravskem polju lahko že leta 1825 razlikujemo katastrske občelne in cela območja, katerih zemljišče je bilo različno razdeljeno med kmete. Ponekod se kažejo v tem vplivl večstoletnega razvoja zemljiško-lastniških odnosov, ki so močno zabrisali prvotne posestne razmere, drugod pa se je prvotna razdelitev močno ohranila, posest je ostala v isti obliki in kompleksu, samo v manjšem obsegu. Dve osnovni razliki pa sta prav očeltni: na eni strani imamo vasl v bližini mesta, od kođer so ljudje odhajali v mesta pogosteje, zaradi večje možnosti zaposlitve v vaseh samih pa se je tukaj pomnožilo število kočarjev. Posledici tega sta bili dve skrajnosti v posestni strukturi: veliko število velikih kmetov in veliko število malih posestnikov ter zelo malo malih in srednjih kmetov, kar je najbolj značilno za katastrski občini Dogoše in Rogozo na severnem delu polja. Na drugi strani pa so imela od mest bolj oddaljena naselja z drugačnimi naravnimi razmerami neznamenat delež najmanjših posestnikov, prevladovali so srednji kmetje in kmetje z nad 10 ha zemlje, ki pa niso imeli več kakor pol grunta ali največ cel grunt. Takšna posestna struktura je prevladovala na vzhodnem in južnem delu Zg. Dravskega polja.

Posestne razmere 1879. leta

V spremembah posestne strukture na zahodnem izgonskem delu Zg. Dravskega polja se leta 1879 že kažejo posledice železnice, ki je leta 1845 stekla čez to pokrajino. V Slivnici se je povečalo število malih posestnikov za 2,8% v prvih dveh posestnih skupinah, v Ješenci pa kar za 12,2%. Večina teh novih malih posestnikov pa je bila v drugačnem odnosu do kmetovanja kakor pred zgraditvijo železnice. Bili so zaposleni in niso bili več odvisni od dela na posestvu velikih kmetov. V tem obdobju se je zmanjšalo tudi število kmečkih otrok, ki so delali na domačem posestvu, saj so se tudi ti zaposlili na železnici ter si postavili lastni dom. Izvor novih malih posestnikov nam kaže tudi nespremenjeno število srednjih in malih kmetov. V Slivnici je bilo tega leta 9 posestnikov z 2 do 5 ha zemlje, torej kar trije več kakor leta 1825, z zemljiščem od 5 do 10 ha pa jih je bilo 5. Veliki kmet je bil tega leta eden več, njihov skupni delež pa je znašal še vedno 26,2% vseh posestnikov s povprečno velikostjo posesti 17,79 ha. Položaj kočarjev in malih kmetov je bil v izgonški pokrajini slabši kakor na prodnem delu polja zaradi pomanjkanja njiv, več je bilo travnikov in nekaj sadovnjakov. Veliki kmetje so imeli v katastrski občini največ travnikov, manjši del njiv je ležal na produ na skrajnem vzhodnem delu katastrske občine. Do teh njiv je bil dostop iz naselja preko travnikov, ki so bili ob večjem deževju težko prehodni.

Še večja je bila posest velikih kmetov v katastrski občini Ješenca. Skupaj jih je od 71 bilo 15, njihova posest pa je znašala povprečno 20,27 ha. V Ješenci je bil velik del zemljišča pod gozdom, zaradi česar je bilo veliko manj travnikov, medtem ko so njive na slabšem ilovnatem zemljišču. H katastrski občini Ješenca spada tudi Požeg, kjer so bili skoraj saml mali posestniki, saj leži naselje s pripadajočim zemljiščem za njive na neprimernem terenu, ki se končuje na severu v aluvialni ravnini izгона, na jugu pa v gozdnih pobožjih ilovnato-glinenega vršaja.

Naselja v bližini Maribora so v tej dobi že zašla pod mestni vpliv. Zaradi razmeroma ugodnih talnih razmer (večina zemljišča je bila v njivah) se je velika posest ohranila do tega leta nedotaknjena. V Dogošah se je število velikih kmetov celo povečalo od 30 na 32, medtem ko se je v Rogozi zmanjšalo samo za 3, medtem ko je areal njihove posesti ostal skoraj enak kakor petdeset let poprej, v Dogošah 89,4% in v Rogozi 88,4% vsega zemljišča. Povečalo se je samo število malih posestnikov, v Dogošah od 10 na 30 in v Rogozi od 4 na 14. Število malih in srednjih kmetov je ostalo skoraj enako skromno kakor pred petdesetimi leti. Obe cesti, ki vodita mimo teh naselij, nista vplivali na povečanje števila malih posestnikov, kajti promet po njih ni bil tolikšen, naselja pa ležijo preblizu mesta, da bi se bila lahko tukaj razvila postajališča za voznike. Stara kmečka jedra vasi Bohova, Mklavž in Rogoza ne ležijo ob cesti, obcestni deli so nastali šele v tem stoletju.

Čeprav v obdobju od leta 1825 do 1879 ne zasledimo v naseljih, najbližjih Mariboru, velikih sprememb posestne strukture, zlasti ne v smeri manjšanja velike posesti, se vendar razlike med posameznimi katastrskimi občinami kažejo še vedno v močni odvisnosti od velikosti razpoložljivega obdelovalnega zemljišča. Tega je bilo nedvomno več v Dogošah in Bohovi kakor v Rogozi in Mklavžu, kjer so bili obsežni njivski kompleksi last veleposestnika. Zato se je v Rogozi in Mklavžu pod vplivom Maribora mnogo prej in hitreje spreminjala posestna struktura. Dogošah in Bohova sta še dolgo v naše stoletje obdržali nekdanjo posestno strukturo, pa čeprav ležita bliže Mariboru kakor druga naselja. Kmetije so bile tako velike, da se niso drobile in sproščale delovne sile. Skoraj vsi novi mali posestniki v Dogošah so dobili zemljo na skrajnem severnem delu vaškega zemljišča, kjer se je naselje razvijalo tudi kasneje. To je tipičen delavski del naselja.

Najmanjše spremembe posestne strukture v obdobju od 1825. do 1879. leta kaže vzhodni del Zg. Dravskega polja. Število posestnikov se je v Staršah povečalo samo za 15, in to skoraj po vseh posestnih skupinah enakomerno. Seveda se je najmočneje povečalo število malih posestnikov z do 2 ha zemlje, in sicer od 10 na 21. Skoraj enako je ostalo število malih in srednjih kmetov, v skupini od 2 do 5 ha jih je bilo 10 (leta 1825 10), v skupini od 5 do 10 ha pa 10 (prej 4). Samo število velikih kmetov se je zmanjšalo za dva, kar pa ne gre na račun drobljenja posesti, temveč na zavestno zmanjšanje zemljišča zaradi manjših potreb po zemlji spričo spremenjene tehnike obdelovanja. Na račun velikih kmetov se je povečalo število posestnikov s 5 do 8 ha zemlje. Ome-

njene razloge nam potrjuje še zlasti močno zmanjšanje posesti velikih posestnikov na 55,2 % skupne površine. S tem se je zmanjšala povprečna velikost posesti velikih kmetov, ki je znašala leta 1825 nad 31 ha, leta 1879 pa še samo 18,26 ha. Posvetva na tem delu polja niso tako propadala kakor na severu in v izgonški pokrajini. Ker pa mali kmetje in kočarji niso imeli drugih možnosti zaposlitve kakor v prometu in na cesti Maribor—Ptuj, so se veliko bolj navezali na zemljo in jim je uspelo posest polagoma še celo večati, zato so tukaj naselja še dolgo ohranila čisti kmečki značaj.

Zemljiška odveza je povečala število malih posestnikov tudi na južnem delu Zg. Dravskega polja, nekoliko bolj potencirano v naseljih v bližini železnice, ceste in Ptujja. V Selah, ki so vsem tem vplivom najbolj odmaknjene, se je število posestnikov od leta 1825 do leta 1879 povečalo od 40 na 63. Število posestnikov z do 0,5 ha zemlje je narastlo od 3 na 15, od 0,5 do 2 ha zemlje pa je imelo tega leta 12 posestnikov, poprej jih pa sploh ni bilo. Razvoj posestne strukture ni bil v obeh naseljih te katastrske občine enak. V Barislovcih, ki ležijo tik ob Polskavi in je zemljišče razdeljeno med kmete v progah, sploh niso nastajala mala posvetva, temveč so se obdržale prvotne kmetije v enakem obsegu kakor 50 let poprej. V tem času pa je močno naraslo število kočarjev v Selah; ti so se naseljevali na najslabšem zemljišču proti Polskavi, južno od ceste. Število posestnikov z 2 do 5 ha zemlje je bilo 1879 v katastrski občini Sela 9, s 5 do 10 ha zemlje se je zmanjšalo za 6 na 17. Tega leta imamo enega velikega posestnika več, tako jih je skupaj 10, imeli pa so 42,7 % vaškega zemljišča. Poudariti velja, da je bila njihova povprečna posest dokaj majhna, saj je znašala le 12,13 ha. Zemljišče katastrske občine Sela leži na skrajnem vzhodnem robu Čretov in jih praktično ne zajame. Zaradi tega je večina zemljišča v njivah (217 od 284 ha vse posesti kmetov leta 1879), kar dovoljuje zmanjšanje posesti.

Močnejše se je drobila posest in so se večale socialne razlike v naseljih v bližini železniške proge Pragersko—Ptuj. Tu je bilo leta 1879 že veliko kočarjev, malih kmetov in hlapcev, za katere navaja Slekovec v Apačah, Lovrencu, Župečji vasi in Pleterjah skupaj število 143.⁶ Posestne in socialne razlike so se na vasi še povečale z razdelitvijo gmajn. Te so delili po velikosti kmetij. Zraven tega so kočarji in mali kmetje dobili tudi kvalitetno najslabše zemljišče.⁷ Večkrat pa so ostali sploh brez travniških površin, dobili so lahko v najem samo pašo ob izgonških poteh. Na južnem delu Zg. Dravskega polja so v tem obdobju razdelili predvsem gmajne na prodnem delu zemljišča, te so spremenili v njive, ki so se najhitreje drobile, ker niso bile v sklopu zemljiške razdelitve na proge. Takšen kompleks so razdelili v Šikolah, Zg. Jablanah in drugod. Drobitev posesti je še pospešila železnica, saj je iz naselij na južnem robu Zg. Dravskega polja zaposlilo veliko ljudi na njej. To je na eni strani povzročilo nastajanje malih posestnikov, ki so imeli samo ohišnico, na drugi strani pa zmanjšanje delovne sile na velikih posestvih, ki so se zaradi tega drobila.

Ena izmed katastrskih občin, v kateri se je posest prav močno drobila, so Zg. Jablane, pa čeprav je tukaj vsa posest razdeljena med posestnike v progah. Od 6 velikih kmetov je leta 1879 ostal še samo 1 s posestjo 10,97 ha. Skupaj se je povečalo število posestnikov za 30 na račun malih posestnikov. Teh je bilo z do 0,5 ha zemlje 18 in z 0,5 do 2 ha zemlje 10, kar jasno kaže na nastajanje povsem nekmečkih gospodinjstev. Njihov delež je tega leta znašal 59,6 %, s skupno posestjo 13,7 %. Povečalo se je tudi število posestnikov z 2 do 3 ha zemlje na 4, od 3 do 5 ha na 8 in z zemljiščem od 5 do 8 ha na 5. Zaradi tolikšnega zmanjšanja števila velikih posestnikov se je močno zmanjšala tudi povprečna velikost posesti vse katastrske občine na 2,36 ha, kar je daleč najmanj med osmimi obravnavanimi katastrskimi občinami.

Več velikih kmetov se je obdržalo v času teh reform na tistem delu južnega dela Zg. Dravskega polja, kjer je bilo njihove površine veliko. V naseljih na severnem robu Čretov kmetje posesti niso drobili (Starošince, Clrkovce, Pleterje, Lovrenc, Župečja vas), saj je bila vsaka odtujena parcela iz proge iztrgana njiva. Kmetje so imeli v teh naseljih na južni strani tudi slabše zemljišče, ki ni bilo razdeljeno na proge. Vendar je bil glavni razlog za ohranitev velikih posesti v slabi kakovosti zemljišča. Zemljišče leži na najbolj vzpetem prodnem delu polja, zaradi česar je prst najtanjša in so suše najbolj boleče. Za isti pridelek kakor južno od tod so potrebne večje obdelovalne površine. Kmetje so v tem obdobju velike površine najslabšega zemljišča pogozdili, saj so potrebovali veliko stelje, kar je prst še bolj osiromašilo, tako da kasneje njiv niso mogli več

obnovili. Leta 1825 so imeli kmetje iz te katastrske občine samo 7,8 ha gozda, leta 1879 pa so imeli že 89,98 ha.

V katastrski občini Starošince se je skupno število posestnikov povečalo v letih 1825—1879 za 18 na 46. Število velikih kmetov je znašalo tega leta 17, delež njihove posesti pa 80,6%, medtem ko se je povprečna velikost njihove posesti celo povečala na 10,37 ha. Povprečna velikost posesti vseh posestnikov se je tako zmanjšala na 7,50 ha. Število posestnikov z do 0,5 ha zemlje je leta 1879 znašalo v Starošincih 3, posestnikov z 0,5 do 2 ha zemlje pa 20.

Do leta 1879 so se na Zg. Dravskem polju v spremembah posestne strukture že kazali vplivi treh faktorjev, od katerih sta se dva do danes močno okrepila. To so zakon o zemljiški odvezi, gradnja železniške proge in razvoj bližnjega Maribora. Najmočneje je vplival vsekakor zakon o zemljiški odvezi, ki je povzročil večanje števila malih posestnikov in kočarjev, katerim je bila v zahodnem in južnem delu polja dobrodošla gradnja železniške proge, drugim pa bližina Maribora, kjer so se mogli zaposliti.

Posestne razmere 1963. leta

Po letu 1879 je opaziti krepitev vplivov, ki so spreminjali posestno strukturo že dotlej. V Mariboru se je industrija začela hitro razvijati, število delovnih mest se je večalo mnogo hitreje, kakor se je lahko večalo mesto samo. Zato si je morala industrija priskrbeti delovno silo iz okolice, v največjem številu iz krajev, od koder so imeli delavci najbližje na delo, to je ob železniški progi. Zg. Dravsko polje je bilo s svojimi velikimi vasmil ter velikim številom malih kmetov in kočarjev takšen vir delovne sile. V starih župnih vaseh Silvnici in Sp. Hočah ter v vaseh ob vse bolj prometni cesti in blizu Maribora je stari gruntarski del skoraj utonil v kočarstvu.⁸

Prav v obdobju po letu 1879, zlasti pa še po letu 1920, se je pojavila na vasi nova socialna sprememba, ki ni bila odvisna od posestne strukture. Zaradi prekvalifikacije aktivnega prebivalstva moremo pojem kočarja v tej dobi pri določenem sloju malih zemljiških posestnikov zamenjati s pojmom delavca. Tisti, ki so se zaposlili v neagrarnih gospodarskih panogah, so bili od zemlje odvisni samo toliko, kolikor jim je dajala dodatna sredstva za preživljanje. Večina v industrijo vključenih delavcev z dežele je bila nekvalificirana, kolikor dlje od kraja zaposlitve so živeli, toliko manj verjetno je bilo, da se bodo kvalificirali njihovi otroci. Nekvalificirani delavci po dohodkih niso dosegli srednjih kmetov. Na vasi je stal ta sloj še vedno nižje kot srednji in veliki kmetje, ki so mu dajali za pomoč pri delu pridelke ali usluge na njegovem malem kosu zemlje. Šele zadnjih deset let se je spremenil socialni položaj nekdanjih kočarjev. Gospodarsko nazadovanje srednjih in stagnacija velikih kmetov zaradi zastaranja prebivalstva sta bila vzrok, da so se ti, mestu najbolj oddaljeni, po socialnem položaju približali srednjim kmetom, v neposredni bližini Maribora, kjer so bile možnosti zaposlitve v industriji večje, so jih celo prehiteli, zlasti še, če se je zaposlilo več članov gospodinjstva.

Zaradi teh socialnih sprememb na vasi današnje vrednotenje posestnih razmer nima enake veljave kakor tisto v letih 1825 in 1879. Prikaže nam lahko samo smer in obseg dosedanjega razvoja sprememb kmečkih posesti in trenutno stanje posestnih razmer.

Po letu 1879 se je število malih posestnikov še povečalo, zlasti močno v zadnjih letih.

Posestne razmere na Zg. Dravskem polju 1963. leta:

posestne skupine	površina ha	0%	posestniki		povprečna velikost posesti v ha
			štev.	0%	
do 0,5 ha	427,50	2,2	2104	32,5	0,2
0,5—do 2 ha	1863,36	9,6	1732	26,7	1,1
2—3 ha	1289,74	6,7	523	8,1	2,5
3—5 ha	2723,31	13,9	696	10,7	3,9
5—8 ha	3241,75	16,6	599	9,3	5,4
8—10 ha	2537,77	12,9	274	4,2	9,2
nad 10 ha	7438,08	38,1	550	8,5	13,5

Najmočnejše se je povečalo število malih posestnikov, nekmetov na severnem delu polja in v izgonski pokrajini, kjer jih je bilo z zemljo do 0,5 ha kar 42,9%, s posestjo od 0,5 do 2 ha pa 27,2% vseh posestnikov. Tako velik delež je rezultat drobljenja male in srednje, v zadnjem času pa že tudi velike kmečke posesti ter novih gradenj nekmetov iz same vasi, iz sosednjih vasi, iz krajev s siabo prometno povezavo (Pohorje) in iz zelo oddaljenih krajev v bližino mesta ali v kraj, ki je dobro povezan z mestom ali železnico. Drobljenje kmečke posesti lahko zato zasledujemo samo s spreminjanjem števila srednjih in velikih kmetov. Slednjih je bilo v prvem območju z nad 10 ha zemlje 4,9%, med 5 in 10 ha pa 11,2%, torej močno pod povprečkom za vse Zg. Dravsko polje.

V Rogozi, Slivnici in Sp. Hočah je znašal delež posestnikov, ki so imeli 1963. leta nad 10 ha zemlje, samo še okrog 2% (3, 1, 5). V Rogozi se je nadaljeval proces, ki je načel kmečka gospodarstva že pred letom 1879. Ker ležijo navedena naselja v bližini mesta in vrhu tega še ob dobri cesti, so se jeli tukaj že pred vojno nasejjevati nekmetje, ki so dvignili delež prve posestne skupine na 68,9% v Rogozi, 51,5% v Miklavžu in 52,6% v Sp. Hočah, kjer je že domača industrija potrebovala delovno silo. V teh naseljih se je zaradi tega močno povečal delež najmanjših posestnikov, močno znižal pa delež velikih ter prav tako malih in srednjih kmetov. Zraven starih kmečkih jeder vasi, ki so bolj ali manj že spremenila svoj videz zaradi rekonstrukcije kmečkih hiš in gradnje nekmečkih hiš med njimi, so nastajala na slabšem zemljišču nova delavska naselja v Miklavžu, Dogošah, Zg. in Sp. Hočah, Slivnici, v Zrkovcih in Rogozi pa ne glede na kakovost zemljišča.

Nekoliko počasneje se je drobila posest v od Maribora bolj oddaljenih vaseh (Ješenca, Bohova, Morje, Orehova vas in Rače), kjer se je še do sedaj ohranil nekoliko večji delež posestnikov z nad 2 ha zemlje. V Bohovi je delež posestnikov s 5 do 10 ha zemlje 29,6%, v Orehovi vasi 14,9%, Morju 9,8%, Ješenci 20,5% in v Račah 8,7%. V nekaterih od teh naselij (Orehova vas, Hotinja vas), so dobili agrarni interesenti zemljo že ob prvi agrarni reformi, kar je povečalo število kočarjev. Posestnikov z nad 10 ha zemlje je bilo v Ješenci 10,3% z 49,2% vse površine, v Bohovi 17,6% posestnikov in 52,7% vse površine, v Orehovi vasi 12,6% posestnikov, v Morju pa 5,3% posestnikov, kar je znatno več kakor v najbolj deagrariziranih vaseh okrog Maribora. Kot v prejšnjem stoletju je tudi sedaj igral veliko vlogo pri razpadanju srednjih in velikih posestev obseg njivske površine. Kmetije z večjim deležem travnih površin so se hitreje razkrajale (v Slivnici, Rogozi, Sp. Hočah) kakor tam, kjer je prevladovala njivska površina (v Dogošah, Bohovi).

V katastrskih občinah z največjim padcem števila velikih kmetov in največjim deležem posestnikov iz prve posestne skupine zasledimo tudi najmanjšo povprečno posest na enega posestnika, npr. v Ješenci 3,23 ha, Zg. Hočah 2,99 ha, Razvanju 2,48 ha, Račah 1,86 ha, Bohovi 4,61 ha, Orehovi vasi 3,76 ha, Framu 2,53 ha, Dogošah 2,21 ha, Miklavžu 1,73 ha in Rogozi 1,01 ha, kar je največkrat manj, kakor je znašal povpreček za vse Zg. Dravsko polje (3 ha).

Srednjim in velikim kmetom odtujene parcele pa niso prešle samo v roke posestnikov iz iste katastrske občine, temveč tudi v veliki meri iz drugih. Želja po polikulturem gospodarstvu s kombinacijo poljedelstva in živinoreje je že zgodaj privedla kmete do tega, da so si morali iskati v drugih katastrskih občinah tisto zemljišče, katerega je bilo v njihovi katastrski občini najmanj in so ga dobili ob prvotni delitvi zemlje premalo. Posestniki s prodnega dela polja so kupovali travnike v izgonski pokrajini in Čretih ter tako večali svoje kmetije. Že leta 1825 so imeli posestniki nedomačini v katastrski občini Ješenci 37,18 ha, v Slivnici 77,69 ha zemljišča. Ta površina se je do leta 1963 zaradi pospešene deagrarizacije občutno povečala. Največ (37,7%) posestnikov nedomačinov na severnem delu polja in v izgonski pokrajini je bilo iz sosednjih katastrskih občin. Takoj za temi je bilo 16,2% posestnikov nedomačinov s prodnega dela polja in 10% posestnikov doma iz vasi na robu prve dravske terase. Velik je bil tudi delež meščanov, katerih je bilo kar 13,9% od vseh tujih posestnikov na severnem delu Zg. Dravskega polja in v izgonski pokrajini. Po 7% posestnikov nedomačinov je bilo s Pohorja, po 2% pa iz drugih krajev mariborskega okraja in iz Slovenije.

Velike travne površine so privabljale predvsem kmete s prodnega dela polja. Ti so odkupili veliko zemlje v naseljih, kjer se je kmečka posest pod pritiskom najmočnejših vplivov industrije najbolj drobila. V Račah, Framu, Sp. Hočah, Ješenci, Rogozi, Slivnici, Zg. in Sp. Polskavi je pričelo delovne sile najprej primanjkovati. Sledilo je zmanjšanje

števila živine, s tem pa tudi potreba po enako velikih površinah travnega zemljišča kakor poprej, razen tam, kjer se je zaradi opuščanja urejanja izgonov donos znatno znižal. Tod so kupili kmetje s prodnega dela polja največje travne površine, zato se je v teh naseljih zemljišče posestnikov nedomačinov najbolj povečalo. Leta 1963 je ta znašala v Račah 110,92 ha, Framu 106,77 ha, Ješčenci 189,64 ha, Rogozi 141,54 ha, Slivnici 108,49 ha, Sp. Polskavi 285,07 ha in v Zg. Polskavi 116,43 ha.

Zemljo naselij na prodnem delu polja so mnogo manj pokupili posestniki iz drugih katastrskih občin, kakor so pokupili travne površine v izgonški pokrajini, kajti njitv kmetje niso radi prodajali, še posebno ne veliki kmetje, katerih je bilo tukaj največ. Gozda, ki je bil poleg travnih površin najbolj iskan, pa tudi ti niso imeli dovolj. V tem delu Zg. Dravskega polja, ki je zraven tega še bližje mesta, najdemo veliko število posestnikov iz mesta samega, ki imajo le manjše parcele. Skupna površina posesti tujcev je v tej občini manjša, v Miklavžu 32,92 ha, Zrkoveih 41,80 ha, Razvanju 48,65 ha, Zg. Hočah 16,71 ha, Bohovi 76,39 ha, Dogošah 86,32 ha. Ti posestniki so podedovali ali pa že prej kupili po kakšno parcelo v naseljih, najbližjih Mariboru, sedaj pa gradljo tukaj hiše. Tako imamo v Sp. Hočah 24 posestnikov iz Maribora, v Rogozi 31, Bohovi 24, Miklavžu 22 in Dogošah 56. Po izvoru prebiva v Rogozi 185 ljudi iz Maribora.

Vzhodni del Zg. Dravskega polja se je v posestni strukturi povsem približal podobi povprečka za vse Zg. Dravsko polje. Močno se je v naseljih, ležečih nad prvo dravsko teraso, in nekaterih naseljih, ki so pomaknjena na prodni del polja, povečal delež posestnikov z do 0,5 ha zemlje in od 0,5 do 2 ha. Ta znaša v vsaki skupni skoraj 30%. Delež malih in srednjih kmetov je nekoliko večji kakor velikih, njihovo število pa se je obdržalo na povprečju vsega Zg. Dravskega polja.

Domačija nekdanjega kočarja na Sp. Hajdini. V ospredju nekdanja koča, v ozadju nova domačija mestnega videza, ki jo je postavil v Ptujju zaposleni sin.

Na vzhodnem delu polja so se glede na posestno strukturo ter bližino Ptuja in Maribora izoblikovali trije tipi vasi. Ob cesti Maribor-Ptuj in na ježi prve dravske terase ležeča naselja so vse do tam, kjer se na jugu začne močnejše uveljavljati vpliv Ptuja, ohranila še veliko srednjih in velikih kmetov. Takšna naselja so Loka z 12,7% velikih kmetov in 15,7% kmetov s posestjo med 5 in 10 ha, dalje Starše s podobnim deležem omenjenih dveh posestnih skupin, Zlatoličje, ki ima velikih kmetov 14,5%, in Slovenja vas, kar je posledica eeste in nekoliko boljših naravnih razmer. Velika posest ni sproščala delovne sile, zato so ti ljudje izkoristili dobro cesto proti Mariboru in preusmerili svojo produkcijo v mlečno živinorejo ter vsak dan vozili mleko v Maribor. Po letu 1955 so kolesa zamenjali z mopedi, motorji in avtomobili, s katerimi so vozili mleko v Maribor vse do prepovedi. Po tej poti ni prišlo v mesto samo mleko, temveč hkrati tudi drugi kmetijski pridelki. Prav to prilagajanje tržišču je pomagalo ohraniti takšno posestno strukturo do danes vse do Slovenje vasi, južneje od tod pa mleka v Maribor zaradi prevelike oddaljenosti niso vozili.

Kljub legi teh naselij ob cesti ali pa v njeni bližini delež posestnikov z do 2 ha zemlje ni tako narastel kakor drugod na vzhodnem delu polja. V Loki je znašal delež posestnikov

z do 0,5 ha zemlje 25,5%, od 0,5 do 2 ha pa 28,3% (39), v Staršah 22,2% (18) in 25,9% (21), kar je le malo več kakor pred. dobrimi osemdesetimi leti. V Zlatoličju je znašal delež posestnikov v prvi posestni skupini 18%, v drugi pa 35,3% in v Slovenji vasi 18,6% oziroma 30,2%.

V drugo skupino katastrskih občin na vzhodnem delu Zg. Dravskega polja, ki jih lahko očimo, upošteva razvoj posestne strukture, spadajo Skoke, Marjeta, Prepolje, Gerečja vas. Tu se je najmočneje povečal delež posestnikov z manj kakor 2 ha zemlje, obenem pa je ostal tudi delež velikih posestnikov enak povprečju za ves vzhodni del

Domačija srednjega kmeta v Sp. Hajdini. Na zemlji delata samo še oče in mati. Kmetijo prevzame bral.

polja, kljub temu da so tukaj ob prvi agrarni reformi razdelili precej zemlje in se je v Dravskem dvoru naselilo kar 20 kočarjev.

Kmetov z nad 10 ha zemlje je bilo v Skokah 18 ali 7,3%, v Marjeti 14 ali 11,1%, Prepoljah 26 ali 11,2% in v Gerečji vasi 21 ali 9,8%. Skozi le vasi vozijo že nekaj let avtobusi dveh velikih mariborskih tovarn, ki odpeljejo veliko ljudi na delo v Maribor, Kungota pa leži že v neposredni bližini Kidričevega, kamor tudi odhaja nekaj delovne sile — 16 ljudi 1960. leta.⁹ Tako je bilo čistih kmečkih gospodarstev v Gerečji vasi l. 1964 37 ali 21%, mešanih 133 ali 75,6%. Prav avtobusna zveza z Mariborom in bližina Kidričevega sta povzročili velik porast števila malih posestnikov. V Skokah je delež le-teh znašal 64,4%, Marjeti 56,7%, Prepoljah 42,7% in Gerečji vasi 51,9%. Nasprotno pa se je delež njihove posesti večal z oddaljenostjo od Maribora, kar polrjuje dejstvo, da je bližina industrijskega centra odločilna pri spreminjanju sociainoposestne strukture vasi.

V naseljih blizu Ptuja je bil lok spreminjanja posestne strukture nekoliko drugačen. V kalatrskih občinah Hajdoše, Skorba, Hajdina, Zg. in Sp. Breg se je do leta 1963 močno povečalo število malih posestnikov, ohranilo enako število malih kmetov ter močno zmanjšalo število srednjih in velikih kmetov. Kmetov z 8 do 10 ha zemlje je bilo v Skorbi le še 12,8%, v Hajdošah 7,3%, na Hajdini 11,1% in Zg. Bregu 1,7%.

Bližina Ptuja je povzročila samo deagrarizacijo, medtem ko meslo ni večji potrošni center. Veliki in srednji kmetje se niso mogli usmeriti v neposredno produkcijo za trg, saj je potrošnja poleg drugega še manjša zaradi sorodstvenih vezi med mestnim in okoliškim prebivalstvom. Mladi ljudje niso videli dovolj perspektive v kmetovanju, zato so raje zapuščali zemljo in odhajali delat v neagrarne panoge, podobno kakor v naseljih na severnem delu polja. Posledica je propadanje srednjih in stagnacija velikih kmetij, kar se kaže tako v izrabl zemljišča kot v samem slanju domačij.

Delež posestnikov z manj kot 2 ha zemlje je znašal v Skorbi 47,5%, z od 2 do 5 ha zemlje pa 26,8%, v Hajdošah 64,8% in 22,6%, na Hajdini 61,9% in 20,4% ter na Zg. Bregu 81,4% in 11,9%. Tukaj se je ohranilo še nekoliko več malih kmetov kakor v vaseh okoli Maribora.

Delež posesti nedomačninov je manjši v naseljih, ki ležijo nad ježo prve terase. V Loki je last nedomačninov 22,36 ha, v Staršah 14,40 ha, Zlatoličju 54,72 ha, Slovenji vasi

48,95 ha, Hajdošah 31,49 ha in Skorbi 37,57 ha zemljišča, od tega največ njiv, manj travnikov in gozdov. V vsaki drugi katastrski občini znaša posest nedomačinov nad 150 ha, v glavnem je to gozd naselij na najvišjem prodnem delu polja.

Tudi na južnem delu Zg. Dravskega polja je bil razvoj posestne strukture od leta 1879 heterogen, predvsem glede na dotedanjo razdelitev zemlje. Leta 1879 je bila posest v nekaterih vaseh močno razdrobljena, drugod pa so prevladovali veliki kmetje. Do danes sta obe skrajnosti ublaženi, čeprav se v posestni razdelitvi še vedno ne kažejo realne posledice vplivov industrijskih centrov, temveč močnejše posledice prejšnjih

Domačinja velikega kmeta na Sp. Hajdini. Na domačiji so ostali starši in sin, ki obdeluje zemljo s pomočjo sezonske delovne sile s Hrvaškega

posestnih razmer. Do danes izoblikovana posestna struktura nam kaže štiri podobe: naselja z enakim številom posestnikov v vseh posestnih skupinah razen velikih kmetov, katerih je nekoliko več; naselja z večjim deležem malih kmetov, pa manj posestnikov z do 2 ha zemlje in še manjšim deležem velikih kmetov; v tretji skupini naselij prevladujejo veliki kmetje in v četrti posestniki z do 2 ha zemlje.

V katastrski občini Sela je bilo 1879. leta največ posestnikov z do 2 ha zemlje, zelo malo je bilo malih in srednjih kmetov ter nekoliko več (15,9%) velikih kmetov, katerih število se je do leta 1963 povečalo od 10 na 13. Povečal se je tudi delež malih in srednjih kmetov, samo delež posestnikov z do 0,5 ha zemlje se je zmanjšal na 6,4%. Tako se je posestna struktura v tem od Ptuja dokaj oddaljenem naselju bolj približala primernim življenjskim razmeram, ker se je delež malih posestnikov zmanjšal. Podobno posestno strukturo so imele 1963. leta katastrske občine Pongerce, Šikole, Laneova vas, Spodnje Jablane, Cirkovce. Število malih posestnikov se je pomnožilo tudi v Zgornjih Jablanah, kjer se je zmanjšalo število malih kmetov, in v Starošincih, kjer je bilo še 1879. leta 51,5% posestnikov z nad 10 ha zemlje, leta 1963 pa 23,6%, in srednjih kmetov 20%. Na razvoj posestne strukture v teh katastrskih občinah so vplivali naslednji faktorji: bližina Ptuja, dalje Kidričevo, Majšperk in bližina železnice, ki je to območje bolj približala Mariboru kakor Ptuju. Kmetje so skušali ohraniti veliko posest, svoje sinove pa so pošiljali v šole. Na drugi strani se v bližini Kidričevega naseljuje vedno več nekmetov, podobno v tržnih središčih južnega dela Zgornjega Dravskega polja, Lovreneu, Apačah in Cirkovcah. Apače imajo samo še 12,4% čistih kmečkih in 60,9% mešanih, Lovrene pa 24,2% čistih kmečkih in 68,3% mešanih družin.

Deagrariizacija je zmanjšala število velikih kmetov v Podovi na 6,3%, Apačah 2,3% in Pobrežju 6,1%. Močno se je pa povečal delež posestnikov z do 2 ha zemlje: v Podovi na 57,2%, Apačah 56,7% in Pobrežju 55,2%. Pod prvo diluvialno teraso jugovzhodno od Pobrežja leži Šturmovce. Naselje je majhno, prav tako njegovo zemljišče, še posebej njive, katere jim je uspelo nekoliko povečati šele v zadnjih letih. Mlajši prebivalci se odseljujejo. Iz obeh vzrokov je tukaj prav svojevrstna posestna struktura s prevlado malih kmetov, s samo 6,2% velikih kmetov in samo 12,5% posestnikov z manj kakor 0,5 ha zemlje. Ker je zemljišče teh posestnikov v glavnem slab travnik ali log, je vrednost male kmetije še manjša kakor na ostalih delih polja.

Največji delež velikih kmetov se je ohranil v vaseh, ki so od železnice in Ptuja najbolj oddaljene, so pa po površini zemljišča in številu prebivalstva manjše od drugih. V Dragonji vasi, Trnovcu in Pleterjah je velikih kmetov še vedno nad 30%, veliko je še srednjih in malih kmetov ter najmanj posestnikov z manj kakor 2 ha zemlje.

Južni del Zg. Dravskega polja je še najbolj ohranil posestno strukturo, kakršna je bila pred 80 leti. Posest se tukaj kljub bližini Ptuja in sredi pokrajine ležečega Kidričevega ni manjšala skokoma, mnogo bolj je tukaj vplivala na spremembo posestne strukture možnost zaposlitve na železnici in v Mariboru. Pred letom 1945 so se kočarji naselili v največjem številu v tržnih centrih Vidmu, Lovrencu in Cirkovcah.

Posest nedomačinov je znašala 1963. leta na južnem delu polja 2068,45 ha, od tega je bilo največ njivske površine (834,66 ha) in travne površine 654,40 ha, pa manj gozda — 482,47 ha. Čeprav imajo nedomačini največ njiv, je vendar površina njihovega zemljišča največja v Čretih, kjer so velike travne površine. V Šikolah imajo nedomačini 158,60 ha, Strgonjci 206,12 ha, Pleterjah 268,87 ha, Župečji vasi 122,13 ha zemlje. Ti so v glavnem iz sosednjih vasi in iz vasi na prodnem delu Zg. Dravskega polja, več njiv imajo tudi posestniki iz Haloz, kajti gozda imajo doma dovolj. Od vsega zemljišča 175,66 ha, ki ga imajo tukaj posestniki iz Haloz, je nad 82% njiv. Ti posestniki niso doma samo iz vasi na prvih obronkih Haloz nad Zg. Dravskim poljem, temveč tudi iz močno oddaljenih, zaradi česar se na njihovih parcelah kažejo v zadnjem času prvi primeri socialnega preloga na Zg. Dravskem polju. Kolikor te parcele še niso popolnoma opuščene, so silno ekstenzivno obdelane, mnogo kasneje kakor druge, velikokrat pa ves pridelek sploh ni pospravljen.¹⁰

Sklep

Razvoj posestnih razmer kmečkega zemljišča na Zg. Dravskem polju kaže predvsem posledice prvotne zemljiške razdelitve in vplivov industrijskih centrov, najmočnejše Maribora. V nekaterih katastrskih občinah je bilo veliko zemljišča v lasti veleposestnikov, ki je prišlo po osvoboditvi v družbeno last. Ta zemljišča v Staršah, Lovrencu, Slovenji vasi, na Pragerskem, v Ravnem polju, Račah, Dravskem dvoru, Slivnici, Rogozi, Miklavžu in drugod so pred leti pričeli širiti na račun kmečkega zemljišča. Proces podružbljenja je olajšan v tistih naseljih, kjer je deagrarizacija dosegla najvišjo stopnjo, obenem pa preprečuje ekstenzifikacijo obdelovanja njiv in travnikov ter širjenje parcel pod socialnim prelogom.

Na južnem delu Zg. Dravskega polja izvedena anketa je dala naslednje rezultate: od 1969 kmečkih gospodinjstev je čistih kmečkih 651 ali 33,1%, mešanih kmečkih gospodinjstev 1109 ali 56,3% in kmečkih gospodinjstev, kjer so doma člani, stari nad 50 let, 209 ali 10,6%. Prav slednji so še posebno zanimivi, saj je njihovo zemljišče poleg zemljišča mešanih kmečkih gospodinjstev za podružbljenje zrelo zemljišče. Zaradi tega bi bilo potrebno te procese proučevati in zlasti spremljati.

OPOMBE

¹ Anton Meibk: Slovenija I. Ljubljana 1963, 438.

² Mavriclj Zgonik: Dravsko polje in njegovi sestavni deli. Proteus 1937, 173—177.

³ Vlado Valenčič: Agrarno gospodarstvo Ljubljane do zemljiške odveze. Ljubljana 1958, 568.

⁴ Mirko Pak: Nekaj populacijskih problemov Kidričevega, GO 1963, 51—55.

⁵ Vladimir Klemenčič: Kmetijska proizvodnja in izraba tal vasi Podgorje pri Kamniku. GV 1962, 62—81; Matjaž Jeršič, Jože Lojk, Ludvik Olas, Metod Vojvoda: Kmetijska proizvodnja in izraba tal v vasi Sebeborci v Prekmurju. GV 1962, 81—97; Djoko Jelič, Matjaž Jeršič, Jože Lojk, Metod Vojvoda: Kmetijska proizvodnja in izraba tal v katastrski občini Trebljovi v Hercegovini. GV 1962, 97—114.

⁶ Matija Siekovec: Zupnija Sv. Lovrenea na Dravskem polju. Maribor 1885, 41.

⁷ Marjan Britovšek: Razvoj fevdalne agrarne strukture. Ljubljana 1964, 56.

⁸ Svetozar Hrašič: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Ljubljana 1950, 97.

⁹ Glej delo pod op. 4, str. 53.

¹⁰ Prim. Karl Rupert: Die Sozialbrauche als Übergangerscheinung. Bayerisches Landwirtschaftliches Jahrbuch 34, Heft 5.

P o z e t e k

Današnje posestne razmere kmečkega zemljišča na Zg. Dravskem polju, ki se širi južno od Maribora, so rezultat dolgotrajnega razvoja in je v njih mogoče še opaziti sledove iz časov prvotne delitve zemlje. O velikosti posesti in parcel je takrat odločala površina in kakovost razpoložljivega zemljišča. Sprememba obdelovalne tehnike, uvedba novih kultur, predvsem pa povečanje števila prebivalstva so pospešili drobitev posesti.

Leta 1825, ko imamo s franciscejskim katastrom dober vpogled v posestno strukturo, so po številu prevladovali posestniki z okrog 10 ha zemlje, zelo malo pa je bilo posestnikov z manj kakor 2 ha zemlje. Veliki posestniki so imeli v tem letu še čez 90 % vsega zemljišča. Seveda so bile po vsem polju večje razlike predvsem zaradi različne velikosti razpoložljive njivske površine. Kjer je bilo te več, so bila posestva večja kakor tam, kjer so prevladovali travniki.

Glede števila posestnikov in velikosti zemljišča velikih kmetov se tudi do leta 1879 ni mnogo spremenilo. Zaradi gradnje železnice in zaradi vse večjega propadanja malega kmeta se je močno okrepilo število posestnikov z največ dvema hektaroma zemlje, vendar je celotni delež njihovega zemljišča ostal nespremenjen.

Današnja posestna struktura na Zg. Dravskem polju, zlasti še v bližini Maribora, je že v veliki meri posledica mestnih vplivov. Zaradi hitrega razvoja industrije se je potreba po delovni sili toliko povečala, da je posegla tudi na velike kmetije. Kmečko prebivalstvo se je poklicno preseljevalo, čemur je zelo hitro sledil beg s podeželja. Kmečkoga prebivalstva je prišlo primanjkovati, zaradi zmanjšanja njegovega števila pa se je zmanjšala tudi potreba po velikih individualnih obdelovalnih površinah. Kmetje zemljo prodajajo ali jo delijo med sinove, kar vse je zmanjševalo velikost posesti in še povečalo število malih posestnikov. Leta 1963 je bil delež posestnikov po posestnih skupinah naslednji: do 0,5 ha 32 %, od 0,5 do 2 ha 26,7 %, od 2 do 3 ha 8,1 %, od 3 do 5 ha 10,7 %, od 5 do 8 ha 9,3 %, od 8 do 10 ha 4,2 % in nad 10 ha zemlje 8,5 %.

Zaradi pospešenega preseljevanja prebivalstva in zaradi širjenja zemljišč družbenih kmetijskih obratov se manjšajo razlike v posestni strukturi med severnim in južnim delom Zg. Dravskega polja.

EVOLUTION DES CONDITIONS DE POSSESSION DES TERRAINS RURAUX DANS LE ZGORNJE DRAVSKO POLJE (LA PLAINE DE LA DRAVE SUPÉRIEURE)

R é s u m é

Les conditions de possession actuelles des terrains ruraux du Zg. Dravsko polje, qui s'étendent au sud de Maribor, sont le résultat d'une longue évolution et il est possible d'y observer encore les traces des temps du partage primitif de la terre. C'étaient la superficie et la qualité du terrain disponible qui déterminaient alors la grandeur de la propriété et des lots de terrain. Le changement de la technique de culture, l'introduction de nouvelles cultures et surtout l'accroissement du nombre de la population accélèrent le morcellement de la propriété.

En 1825, lorsque nous avons, avec le cadastre du temps de l'empereur François d'Autriche, connaissance de la structure de la propriété, prédominait par le nombre les propriétaires possédant environ 10 ha de terrains, tandis qu'il y avait très peu de propriétaires avec moins de 2 ha de terrains. Les grands propriétaires avaient encore en cette année-là plus de 90 % de tout le territoire. Evidemment, il y avait des différences majeures, avant tout à cause de la grandeur différente de la superficie disponible des champs cultivables. Là où celle-ci était plus grande, les propriétés étaient plus grandes que là où prédominaient les prés.

Jusqu'en 1879, le nombre des propriétaires et la grandeur des terrains des grands cultivateurs ne s'étaient guère transformés. A cause de la construction de la voie ferrée et à cause de la déchéance de plus en plus grande des petits paysans, le nombre des propriétaires possédant au plus 2 ha de terrains se renforça, cependant la part entière de leurs terrains resta inchangée.

La structure actuelle de la propriété dans le Zg. Dravsko polje, surtout au voisinage de Maribor, est déjà dans une grande mesure la conséquence des influences urbaines. Par suite du rapide développement de l'industrie, le besoin de main-d'œuvre s'accrut à un tel point qu'il s'imposait aussi dans les grandes fermes. La population rurale changeait de classe professionnelle et très vite elle se mit à fuir la campagne. La population rurale commença à faire défaut et, à cause de la diminution de son nombre, se réduisit aussi le besoin de grandes superficies cultivables individuelles. Les paysans vendent la terre ou la partagent entre leurs fils, ce qui diminuait la grandeur de la propriété et augmentait encore le nombre des petits propriétaires. En 1963, la part des propriétaires par groupes de possession était la suivante: jusqu'à 0,5 ha 32 %, de 0,5 à 2 ha 26,7 %, de 2 à 3 ha 8,1 %, de 3 à 5 ha 10,7 %, de 5 à 8 ha 9,3 %, de 8 à 10 ha 4,2 % et au-dessus de 10 ha de terrains 8,5 %.

A cause du changement de classe accéléré de la population et de l'extension des terrains des exploitations agricoles sociales, les différences dans la structure de la propriété entre les parties nord et sud du Zg. Dravsko polje diminuent.

Andrej Ujčič

O DELU IN BIVANJU SLIKARJA C. J. VAN HULSTIJA PRI NAS

Ob pregledovanju patrimonija celjskega mestnega muzeja, ki je po drugi vojni pridobil mnogo slikarskih stvaritev iz tako imenovanih zbirnih centrov, so tako kustosa omenjenega muzeja kakor tudi mene pričeale posebej zanimati podobe, ki jih je naslikal ter vestno signiral in datiral holandski slikar Cornelis Johannes van Hulstijn. Skupno hrani omenjeni muzej šest Hulstijnovih slikarskih del, pet je signiranih, eno pa je bilo pripisano že ob prvem popisu temu slikarju.¹ Slike so nastajale od leta 1847 dalje, kakor nam priča najzgodnejša datacija, pa do 1860, če za zdaj pustimo ob strani dve nedatirani deli. Toda to, kar je zbudilo v naju dveh največ zanimanja, je slikarska snov, je motivika, ki se ji je s temi slikami Hulstijn posvetil, ter nesporna umetelnost in umetnostna kvaliteta, s katero so bile ustvarjene. Kar na štirih podobah je namreč slikar upodobil

C. J. van HULSTIJN: Cvetlično
tihožitje — 1847

cvetlične šopke tako, da po načinu komponiranja in celotni likovni zasnovi in izvedbi kažejo povsem nezmotljivo na stare holandske zglede, na znana cvetlična tihožitja iz 17. stoletja.

Poglejmo! Prav kakor znani holandski »cvetlični slikarji«: Ambrosius Bosschaert (1573—1621), J. de Gheyn (1556—1626) ali Rachel Ruysch (1664—1750) in Jan van Huysum (1682—1749), tako tudi naš Huistijs, čeprav 150 do 200 let kasneje, spretno aranžira raznorodne cvetlice v steklenih ali keramičnih vazah, jih postavlja na okenske police ali nekakšna stojala z marmorno ploščo, po katerih izjajo polžki ali pa se sončijo mali kuščarji, nad razbohotenimi cvetovi in od zrelosti nabrekliimi plodovi pa se spretavajo metulji. Ves sestav je doecia idealno pojmovan in zasnovan. V navidezni neurejenosti kaj hitro odkrijemo natančno poudarjene kompozicijske navpičnice in vodoravnice, ki jih slikar napolnjuje s prav tako natančno pretehtanimi barvnimi toni, s spretno in pre-računano igro barvnih skladij ali kontrastov. Svetloba, ki pada navadno od gledalčeve strani, najmočneje riše svetle in senčne dele na predmetih v ospredju ter se poagoma in komaj opazno izgubi proti globini. Tako slikar s svetloto ustvarja iluzijo prostornine v sliki in plastične realnosti naslikanih predmetov. Barvni nanosi so tanki in povsem izlizani. Očitno se je slikar trudil, da je natančno in do vseh podrobnosti izrisal obrise predmetov, nič manj pa tudi, da je skoraj z mikroskopsko majhnimi potezami označil

C. I. van HULSTIJN: Cvetlično tihožitje — 1857

najdrobnejše vzbokline in vse predrtine, izjedine, ki so jih izjedli črvički v liste, cvetove in plodove. Toda če moramo pri starih holandskih cvetličnih tihožitjih prevzeti obstati zaradi veristične natančnosti v zamislih in izvedbah, moremo to pri Huistijsnovih podobah le deloma. Gornjemu opisu skoraj povsem ustrezata samo njegovi zgodnejši tihožitji; poslednje datirano tihožitje iz leta 1860, ki ga je slikar sam natančneje označil za »Rože iz Rimskih Toplic« pa se tej opredelitvi izmika. Tudi tu sicer prevladuje že opisani »skrito urejevalski« kompozicijski sistem in tudi način osvetlitve je isti, kakor smo ga že opisali. Toda kljub temu je poskušal slikar zajeti realnost na manj strog

In pedanten način, rekli bi na plastično realističen, ki se kaže v bolj sumarično prikazani oblasti predmetov, predvsem pa v prevladujočem rjavkastem barvnem tonu, ki se je razlil preko celotne površine slike in omilil na prejšnjih slikah veristično utemeljene čiste lokalne barve posameznih evetov in socvetij. Te rože iz Rimskih Toplic niso več mixtum compositum poljskih in gozdnih, gojenih in v naravi svobodno rastočih evetie, prav tako niso zbrane evetiee, ki eveto v povsem različnih letnih časih, kakor je bilo to običaj pri starih Holandcih pa tudi njihovih posnemovalcih iz dunajske ali graške evetlično-tihožitne šole. Tu je šopek vrtnie položen v naravno okolje, nekje ob poti so obležale te rože, v ozadju levo se pričinja gozd, desno pa se odpira pogled v pokrajino ob Savinji z znanima grajskima posloppjema v Rimskih Toplicah. Še važnejše pa je, da se je spremenil tudi način slikanja. Slikar je opustil veristično risarsko akribijo, posebno ko je slikal okolje oziroma ozadje tega rožnega šopka; tako je del livade levo v ospredju in krajino pa celo same vrtnice modellral z barvo, ki jo je naneseł v spoznavno svobodnejših potezah čopiča. V poslednji podobi, ki je predmet naše obravnave, v Cvetličnem tihožitju s kuščarjem, ki je edino nečatlrano delo med obravnavanimi, pa je ta risarska vezanost tako zelo popustila, da pričenjamo celo dvomiti, ali je to sploh lahko še delo istega slikarja. Dvom se nam zbuja kljub kompoziciji, ki spet spominja prav močno na stare holandske zglede, je pa tako lahkotno zasnovana, tako izbrana zračnost veje iz tega aranžmaja, da si skoraj ne upamo sklepati o tako radikalnem slogovnem razvoju našega slikarja. Možno je sicer, da je to podoba slikal Hulstijn. Že v svoji starosti in da imamo opraviti z nekakšnim »starostnim« slogom, o katerem je znano, da se v njem pojavijo svobodnejša pojmovanja prav v smeri bolj sproščene poteze s čopličem in pogumnejša od stroge veristlične vezanosti osvobojena in subjektivnejša barvna skladja. Seveda pomislimo, da utegne biti to delo izdelek kaknega drugega slikarja, toda prav to je zelo malo verjetno. Za potrditev te misli pa moramo vsaj na kratko pregledati, kako se uveljavljajo nekatere zvrsti v slikarstvu 19. stoletja pri nas, posebej pa, kako se uveljavlja tihožitno slikarstvo.

C. I. van HULSTIJN: Rože vrtnice iz Rimskih Toplic — 1860

Znano je, da se v 19. stoletju tudi pri nas ob velikih zidnih slikarstvih in oltarnih figurativnih kompozicijah pojavljajo nove snovne zvrsti, ki so sploh značilne za meščanski način življenja. Že v prejšnjih stoletjih pojavljajoči se portret doživi ob prelomu stoletja začasno stagnacijo z nastopom tako imenovanega primitivnega naturalizma, a se že v dvajsetih letih z blidermajerskim slikarstvom hitro vrine po številčnosti primerkov in njihovi kvaliteti na sam vrh naše slikarske produkcije. Podobno se godi s krajinarstvom. Tradicionalnemu vedutnemu slikarstvu se šele proti sredini stoletja pridruži prava samostojna krajina, saj izredno kvalitetno delo Brezničana Lovra Janše ni našlo vrednega nadaljevalca pri nas še za njegovega življenja. Toda isto duhovno razpoloženje, isti vabljeni klic »nazaj k naravi«, ki je pritegnil že Janšo, bi moral vzbuditi tudi pri nas v življenje še druge slikarske zvrsti, ki so tipične spremljevalke meščanskega načina življenja. Predvsem naj bi bila to pravoslovna (žanrska) podoba v ožjem smislu te besede in tihožitja. Toda prav ti dve ostaneta do nastopa realistov pravzaprav nerazviti in jih visoko preplavlja vloga portreta in krajine. Za pravoslovno podobo velja povedano docela, v tihožitnem slikarstvu pa vendarle poznamo neko izjemo. To je delo slikarke Marije Auersperg, ki je pri nas uveljavila posebno zvrst tihožitnega slikarstva, evetlično tihožitje, ki nas tu še posebej zanima. Toda že kratek pregled njenega življenja in dela² nas prepriča, da gre pri tem za popolnoma osamljen pojav in da se ta slikarka s to posebno slikarsko zvrstjo pojavlja pri nas v sicer »tihožitno« praznem prostoru. Isti podatki nam povedo, da je Marija Auersperg spoznala to zvrst slikarstva v domačem rodnom okolju, v avstrijskem Gradeu in na Dunaju, in ga pravzaprav popolnoma nepovezano z dogajanjem v našem slovenskem slikarstvu prenesla k nam. Kar pa je še važnejše, je to, da kažejo njena dela izrazito diletantске poteze, ter lahko rečemo, da so kvalitetno slabši odsvit dunajske šole evetličnega

C. I. van HULSTIJN: Cvetlično tihožitje s kuščarjem

tihožitja, ki so jo po holandskih zgledih (predvsem so pomembna dela Jana Van Huysuma v galeriji dunajske akademije za upodabljaajočo umetnost) utemeljili J. B. Drechsler, F. X. Petter in Johann Knapp in kakor jo je v Gradcu na deželni risarski akademiji ob kratkotrajnem ravnateljevanju (1816—1817) uveljavil Ignaz Hofer.³ In prav zaradi teh diletantskih elementov v njenih delih Marije Auersperg nikakor ne moremo povezati z nastankom že obravnavanega nesigniranega tihožitja, ki ga hrani celjski mestni muzej. Ni pa tudi nobene druge slikarske osebnosti v vsem slovenskem kulturnem prostoru tega časa, ki bi ji to delo lahko pripisali z večjo verjetnostjo kot slikarju J. C. van Hulstijnu.

O bivanju in delovanju holandskega slikarja C. J. van Hulstijna pri nas ni količjak obširneje pisal pravzaprav še nihče. O samem bivanju je povedal nekaj skopih besed v svojem vodniku po Celju Michel Knittl.⁴ Ta pravi, da je med drugimi, ki počivajo na celjskem protestantskem pokopališču, pokopan tudi Cornelis Johann van Hulstijn, akademski slikar iz Utrechta, ki je umrl leta 1879. Drugi pomemben podatek nam pove že nekaj o delu tega slikarja. To je zapis prof. dr. Steleta v njegovih konservatorskih zapiskih.⁵ Stele je v gradu Lembergu pri Dobrni leta 1930 videl dve cvetlični tihožitji, signirani s Hulstijnovim imenom in datirani, prvo z letnico 1847 in drugo 1860. Očitno gre za tihožitji, ki sta zdaj v celjskem mestnem muzeju in ki smo jih že omenili. Če k temu dodamo še splošne podatke, ki jih daje veliki Thleme-Beckerjev leksikon⁶, ki pa na žalost o slikarjevem delu in bivanju pri nas prav nič ne povedo in jim povrh, kakor bomo še videli, ni verjeti, smo pravzaprav navedli vse, kar je bilo o tem slikarju mogoče najti v literaturi. Toda če združimo že te podatke, se nam pokažejo nekatere očitne pomanjkljivosti in celo napake. Po podatkih v leksikonu je bil C. J. van Hulstijn rojen v Juthpassu pri Utrechtu 10. 8. 1813, umrl pa naj bi bil po letu 1887. Bil je učenec Cornelisa Johanna van Bruyna, slikarja cvetličnih in sadnih tihožitij v Utrechtu. Tu je dokončal ilustracije za knjigo Flora Batava Jana Kopsa, ki jo je pričel ilustrirati že G. J. J. van Os. Leta 1848 je odšel v Trst. 1911 je bila pri podjetju Lempertz v Kölnu prodana na dražbi neka njegova podeželska idila, oljna slika, označena in datirana 1883. Poglejmo! Če bi podatek o odhodu slikarja v Trst še lahko sprejeli, saj je končno mogoče, da je Hulstijn cvetlično tihožitje, datirano 1847, prinesel že dokončano s seboj, pa pričnemo dvomiti o letnici smrti. V to nas sili že Knittlov podatek. Popolnoma pa nas prepriča o pravilnosti slednjega še zapis v matični knjigi umrlih celjskih evangeličanov, kjer natančno piše, da je akademski slikar J. C. van Hulstijn, rojen in pristojen v Utrechtu, preminil dne 3. februarja 1879 v Celju, v Poštni ul. št. 42, da je bil samski, evangeličanske vere in ob smrti star 66 let.⁷ Ker so takrat imeli celjski evangeličani svoje pokopališče ob cerkvi sv. Andreja ob Koprivnici, nasproti cerkve sv. Maksimiljana, lahko trdimo, da počivajo zemeljski ostanki našega slikarja še dandanes tu, na od leta 1890 opuščanem pokopališču.⁸ Kaj več o njegovem bivanju pri nas za zdaj ni mogoče povedati. V Celju sem slišal o ustnem izročilu, ki pravi, da je bil Hulstijn menda evangeličanski predikant. Pregled arhiva celjske protestantske verske občine oziroma podružnice, ki ga hrani ljubljanski mestni arhiv, mi tega izročila ni potrdil. Tudi v objavah o protestantskem opraviilu v mnogih letnikih »Cillier Zeitung« nisem nikjer našel Hulstijnovega imena, pač pa ljubljanskega evangeličanskega župnika Schaka, ki je redno prihajal tudi v Celje. Prav tako je pokazal pregled Izvestij celjske gimnazije in normalke, da Hulstijn ni bil profesor na nobeni od omenjenih šol, čeprav bi se bil kot akademski slikar za tako delo lahko potegoval. Toda če že ne moremo natančno povedati, kaj je ob svojem slikarskem delu še počel in kako je živel, pa moremo ovreči napačne trditve o njegovi smrti in o tem, da se je neka njegova slika, datirana 1883, pojavila na dražbi v Kölnu. Tudi trditve, da je odšel v Trst, je malo verjetna. Med mnogimi holandskimi slikarji, ki so delovali v 19. stoletju v tem obmorskem mestu in katerih dela hrani Museo Revoltella, Hulstijnovega imena ne najdemo.⁹ Kaže, da je na poti v Trst ostal kar v Celju. Če pa izrabimo že omenjena prvotna najdljša in naslove obravnavanih slik, smemo sklepati, da je bival naš slikar občasno pri plemiških rodbinah v Rimskih Toplicah in Lembergu ter za te rodbine opravljal delo, ki je bilo v skladu z njegovimi umetnostnimi nagnjenji in izobrazbo. Dvomim, da bi se bil preživljal izključno s slikarskim delom, saj je ohranjenih 6 slik mnogo premajhna zapuščina za tridesetletno delo. Njegov način slikanja ni zapustil nobene sledi v našem slikarstvu in ni našel neposrednih naslednikov ter nadaljevalcev. Njegovo delo je ostalo prav tako kakor delo Marije Auersperg osamljeno v družbenem okolju, ki takega slikarstva očitno še ni potrebovalo.

¹ Cvetlično tihožitje, 1847, oije, platno, sign. in dat. levo spodaj: C. J. van Huilstijn, 1847; 64,5 × 51,5 em. — Cvetlično tihožitje, 1850—1859, oije, platno, sign. in dat. desno spodaj: C. J. van Huilstijn 1857; 89,5 × 75 em. — Cvetlično tihožitje (Rože iz Rimskih Toplic), 1860, oije, platno, sign. in dat. desno spodaj: C. J. van Huilstijn 1860; 53 × 41 em; na hrbtni strani na platnu napis: Rosen von Römerbad. C. J. van Huilstijn fecit 1860. — Mala krajina, oije, platno, signirana levo spodaj: C. J. van Huilstijn, 20,5 × 17,7 cm. — Veža v gradu Lemberg, papir, akvarel, sign. in dat. desno spodaj: C. J. van Huilstijn 1856, 45,5 × 24,5 em. — Cvetlično tihožitje s kuščarjem, oije, platno, sign. ni, 93 × 68 em.

² Cvetlična tihožitja Marije Auersperg v Narodni galeriji v Ljubljani, inventarne številke: 967, 970, 969. — Lit.: liwof Franz: Grafen von Attems, Graz 1897, str. 198 in 204; Maria Auersperg, rojena 10. IV. 1816, oče Ignaz Maria Attems, grof, mati Aloisia grofica Inraghi, M. A. se je 10. VII. 1839 poročila z grofom Antonom Auerspergom (pseud. Anastasius Grün) ter živeja v poletnih mesecih v gradu Srajbar pri Krškem, pozimi pa v Gradu ali na Dunaju. Umrja 25. III. 1880.

³ Glej: Margarethe Poeh-Kalais: Über die holländischen Meisterwerke in der Gemäldegalerie der Akademie der bildenden Künste und ihr Einfluss auf die österreichische Malerei des 19. Jhdts. Alte und moderne Kunst, Wien 1964, 74, str. 7—11. — Ernst Köhler: Wiener Renaissance der Blumenmalerei. Weltkunst, München 1964, No. 3, str. 64. — Hans Riehl: Die steirischen Maler des 19. Jahrhunderts. Das Joanneum. Graz 1943, 6. zvezek, str. 245.

⁴ Michel Knitti: Cihji 1890, str. 68.

⁵ Dr. Fr. Stele: Rokopisni konservatorski zapiski, zvezek CXV, 1930, str. 29—30; prepis v kartoteki SAZU, Ljubljana.

⁶ Thieme — Becker: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, XVIII, str. 117.

⁷ Matična knjiga umrlih evangeličanske verske občine v Ljubljani, podružnica Celje, str. 103, št. vpisa 330, leto 1879; hrani matični urad skupščine občine Ljubljana Center.

⁸ Glej: Janko Orožen: Vodnik po Celju in okolici. Celje 1928, str. 47—49. — Janko Orožen: Posetna in gradbena zgodovina Celja. Celje 1957, str. 14.

⁹ Cataiogo delle opere in Galleria d'arte moderna. Civico museo Revoltella. Trieste 1961.

O DELU IN BIVANJU SLIKARJA C. J. VAN HULSTIJNA PRI NAS

Povzetek

Celjski mestni muzej si je po drugi vojni pridobil pri nas šest slik holandskega slikarja C. J. van Huilstijna iz Utrechta. Med njimi so štiri kvalitetna cvetlična tihožitja, slikana po načinu starih holandskih »cvetličnih«¹ slikarjev iz 17. stoletja, ki so v slovenskem slikarstvu v 19. stoletju izreden pojav. Zato je bilo treba ugotoviti, ali gre za import ali pa je ta slikar bival in deloval pri nas. Edina omemba vredna in dosegljiva literatura o tem slikarju je bil zapis v leksikonu: Thieme-Beeher, Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler, XVIII, str. 117. Z opomba, da je ta slikar leta 1848 odšel za dalj časa v Trst, in pa letnice nastanka najzgodnejše datirane slike (1847) v omenjenem muzeju, sta nas napotili na nadaljnje raziskave. Ugotovili smo, da slikar verjetno ni odšel v Trst, ampak se je ustavil v Celju, v tem mestu in njegovi okolici živel in delal ter tu umrl 3. februarja 1879. Domneve o času smrti tega slikarja v omenjenem leksikonu so torej napačne. To nam potrjuje zapis v matični knjigi umrlih članov evangelijske verske občine v Ljubljani, podružnice v Celju, ki jo hrani matični urad v Ljubljani.

Huilstijnovo delo pomeni v slovenski umetnosti tega časa osamljen pojav in ni našo klob nesporni likovni kvaliteti v našem družbenem okolju pravega razumevanja in odmeva ter zato tudi ne naslednikov in nadaljevalcev.

DE L'OEUVRE ET DU SÉJOUR DU PEINTRE C. J. VAN HULSTIJN EN SLOVÉNIE

Résumé

Le Musée municipal de Celje a fait l'acquisition, après la seconde guerre, de six peintures du peintre hollandais C. J. van Huilstijn d'Utrecht. Parmi celles-ci il y a quatre natures mortes avec fleurs de qualité, peintes à la manière des anciens peintres «de fleurs» hollandais du 17e siècle, qui sont un phénomène extraordinaire dans la peinture slovène du 19e siècle. Il fallait donc établir s'il s'agissait là d'une importation ou si le peintre avait vécu et travaillé chez nous. La seule littérature accessible et digne de mention sur ce peintre était la note du dictionnaire: Thieme-Beeher, Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler, XVIII, p. 117. Déjà l'annotation, où il est dit que le peintre était parti en 1840 pour une période prolongée à Trieste, et l'année de la création de son tableau le plus précocement daté (1847) dans le musée mentionné, nous ont engagés à faire des recherches ultérieures. Nous avons donc constaté que le peintre n'était probablement pas allé à Trieste, mais qu'il s'était arrêté à Celje, qu'il avait vécu dans cette ville et ses alentours et y était mort le 3 février 1879. Les conjectures touchant à la mort de ce peintre dans le dictionnaire mentionné sont donc

fausses. Cela nous est confirmé par l'inscription dans le registre de l'état civil des membres décédés de la communauté religieuse évangélique à Ljubljana, filiale à Celje, conservée par le bureau de l'état civil à Ljubljana.

L'oeuvre de Hulstijn représente dans l'art slovène de ce temps un phénomène isolé et, malgré son incontestable qualité figurative, elle n'a pas trouvé dans notre milieu social de véritable compréhension et d'écho et, de ce fait, non plus de successeurs et de continuateurs.

»SLIKA«, OBLIKA REALISTIČNE NOVELE V SLOVENSKI KNJIŽEVNOSTI

Sredi prešnjega stoletja se je pojavila v razvoju slovenske proze novela, še uporabimo Cervantesovo oznako »zgodna novela«, *Martin Krpan z Vrha*, ki jo je objavil 1858 Fran Levstik. Hkrati je isti avtor v literarnem potopisu *Popotovanje iz Litlje do Čateža* teoretično obrazložil svoje zahteve glede novele, njene vsebine in oblike, kakor glede proze sploh. Na osnovi svojega realističnega gledanja (»Seveda bi se moralo pisati v domači besedi, v domačih mislih, na podlagi domačega življenja, da bi Slovenec videl Slovenca v knjigi, kakor vidi svoj obraz v ogledalu«¹) je priporočal tako novelo, v kateri se bo kazal človeški karakter v svojih postopkih, ti pa naj bodo zajeti v smotno urejeni fabuli. »Junak naj dela in misli, njegovo dejanje naj ga znači. Gotovo ni glavna reč, kako mu je nos urezan, kakovo ruto je dal na vrat, koliko ima las v brkah, kolikokrat se oddahne in odrgne čevlje, preden prime za kijuko pri durh. Prvo je značaj in znanje človeškega srca in pa, kako se zgodba zaplete in zopet razdrása. Ogibali naj bi se tudi silo obširnega popisovanja krajev še tako lepih, ako ni potrebno...«² Kot je znano, so te Levstikove besede odločilno vplivale na izbor motivov in gradiva pri mlajšem pripovedniku Jurčiču. Levstik je priporočal novelo klasičnega oblika in določene vsebine, Jurčič pa je v svojih novelah in povestih prvi uresničeval njegove napotke.

Mimo Levstikovih oblikovnih in vsebinskih nasvetov in vzora v Martinu Krpanu pa se hkrati in neodvisno pojavi še ena nova oblika slovenske kratke proze. V prvem letniku Slovenskega glasnika so namreč tudi vaječi objavili nekaj proznih del: Simon Jenko povest *Spomini* in noveli *Tilka* in *Jeprški učitelj*, Valentin Mandele novelo *Jela*, Fran Erjavec pa *Črtice iz življenja Šnakšnepskovskega* (ki so bile priobčene menda že v *Vajah*), *Vulkanske noči* in *Mravljjo*, v naslednjih dveh letnikih pa še nekaj značilnih del v obliki kratke proze (*Sünar*, *Pot iz Ljubljane v Šiško*, *Avguštin Ocep*, *Na stričevem domu*). To daje vtis, da vajejski začetek lepe proze ni niti slučajen niti neorganiziran, posebno še, ker ima svoje posebne lastnosti. Pri tej prozi gre največkrat za oblikovanje nekega doživljajskega jedra, povezanega s človeškim ali prirodoslovnim okoljem, ter lahko posebno v prvem primeru preraste v pravo zgodbo. To je osnovna doživljajska koncepcija ne le proznega, ampak pri Jenku tudi pesniškega oblikovanja in temelji na konkretni predstavi, često dani s slovansko antitezo ali drugimi vsebinsko plastičnost stopnjujočimi elementi narodne pesmi. Izrazit primer je Jenkova pesem *Slika*, ki združuje te elemente, doživljajsko jedro in fabulativno plastična pesniška sredstva, ne da bi zmanjševala lirsko razpoloženje: »Sonce rumeno / goro zeleno / zadnjič poljubilo je. / V krilo temine / hribje, doline / tiho zavili so se. / Tam na iztočku / v sinjem oboku / luna prikaže glavó. / Bolj se užiga, / vedno bolj miga / zvezdic prijazno zlató...« Vsebinska je torej tako ubrana, da je primerna za prebujanje in hkrati za prispodobno pesnikovega razpoloženja: »Nočna temina / slika spomina / srečnih in žalostnih dni...« Povezovanje z naravo je ena od osnovnih prvin: »Jezero krasno, / temno al' jasno, / tl si podoba srca: / V tebi odseva / vsakega dneva / svit se mi all tema.« (Zaradi kasnejšega razpravljanja naj bo že tu opozorjeno na izraze *slika spomina*, *podoba srca*, *odseva*; v tej pesmi jih je pa z naslovom vred še nekaj!) Ta metoda, ki jo pesnik uporablja posebno v ciklusu dvajsetih »*Obrazov*«, ima več skupnega z Jenkovo novelistiko, obenem pa

je tudi blizu Erjavčevim obrazom iz narave, ki so nastajali ob istem času. Nastajali so iz neke skupne vajevske koncepcije in metode oblikovanja, kakršna je očitna v Erjavčevi *Mravljici* iz leta 1858 in *Slinarju* iz leta 1859. Ta metoda pol leposlovnega pol prirodopisnega poljudnega oblikovanja obrazov, ki so jo uveljavili posebno vajeveci, je v naslednjem desetletju vzbudila celo vrsto podobnih del, ki so se razširila še na narodopisje; često so bila bolj izraz doživnosti in potrebe »za narodno kulturo delati« kot pa rezultat umetniškega hotenja. Na taki meji med leposlovjem in poljudnostjo se gibljeje »*Obrazi iz narave*«, ki jih je v Zvonovih številkah 1870 objavil nadarjeni prlpovednik Josip Ogrinec, nato pa je leta 1872 objavil še številne »*Obraze iz naroda*«, pri čemer je imel v »*Narodopisnih slikah iz našega naroda*«¹ iz leta 1868 in 1869 izpod peresa Ferda Kočevarja že nekaj vzora,⁴ obenem pa se tu prvlč kot dopolnitev naslova pojavi izraz »slika«.⁵ Jenku, Erjavcu in Ogrncu je že siedlilo nekaj epigonov. Anton Koder je v Zvonu 1876 objavil »*obrazje iz narave*«, SPH (= Svitoslav Pintar-Hotavejski) pa tudi deset stillistično marljivo izdelanih in s številnim pesniškimi citati prepletenih »*obrazov iz narave*« v istem in naslednjih letnikih Zvona. Pobudo Jenkovih *Obrazov* odkriva Pintar že v motu (»*Gnezdo svoje stavl...*«). Kakor za Kodra večja tudi zanj, da je tu pa tam tako rekoč v prozo razvezal doživljajsko jedro nekaterih Jenkovih pesmi; dodan so tudi novi motivi v zvezi z morjem, ptico, studencem, smrekjo, zarjo in podobno. Na tej poti se jima je pridruži še Josip Pagliaruzzi-Krihan,⁵ ki pa zahaja v prirodoislovno didaktiko. Vse to epigonstvo je bilo že pravi izraz dolga domači kulturi in o kakih leposlovnih talentih ni mogoče govoriti. Iz podobnih pobud so nastale razne z akribijo pisane »*slike iz starogrškega življenja*«,⁶ »*podobe iz domačega življenja*«,⁷ »*zgodovinski obrazi*«,⁸ kar je večinoma prinašala mariborska Zora, ki so pa od klasičnih leposlovno-poljudnih »*obrazov*« obdržali le še zunanjo oznako. Ta smer je vodila še dalje od leposlovja in pisci literarno oblikovanih feljtonov so se sčasoma začeli odrekati formalne oznake »*obraz*«, »*podoba*« ali »*slika*« in so prlvzeli oznako »*črta*« in »*črtica*«, kar ustreza današnjemu »*zapisku*«. Ti zapiski imajo lahko politično,⁹ strokovno,¹⁰ zgodovinsko¹¹ ali pa potopisno in zemljepisno¹² vsebino. Taki feljtonistični zapiski so se že docela oddaljili od filzlognomlje in vsebine vajevske kratke proze, čeprav izvira »*črtica*« prav od tod.

Vajevska črtica (uporabljali so pravzaprav pluralno obliko »*črtice*«) pa ni bila oznaka za zapisek, ampak je bila to literarna oblika, zelo blizu obrazu v prozi, vajevskei noveli, kakršno je pisal Jenko.¹³ Erjavčev primer »*Črtic iz življenja in delovanja učenjaka Šnakšnepkovskega*« so dovolj nazoren dokaz za gornjo trditev. Erjavec dobesedno »*črta*«, začrtuje, pa svoji metodi slika posebne lastnosti nekega značaja, ki naj ga v črtah ali skicah okarakterizirajo, medtem ko gre pri obrazu za nekako enotno in notranje pogljobljeno podobo, kot se kaže v Jenkovem Tilki in Jeprškem učitelju. Razlika je torej v metodi portretiranja. Ta razlika pa je že zabsrisana v Jurčičevih »*črticah iz življenja našega naroda*«,¹⁴ v »*črtici Jesensko noč med slovenskimi polharji*«, ki je literarno najpopolnejši »*obraz iz naroda*«, medtem ko je »*Črta iz življenja političnega agitatorja*«¹⁵ iz leta 1868 že bliže literarno oblikovanemu feljtonu. V Erjavčevem primeru in nadalje gre torej za fiziološke obraze, ki jim primanjkuje literarne konstrukcije. Kot kaže rokopsno gradivo, je Jurčič to sam občutil, ko mu je namesto koncipiranega obraza nastalo nekaj brez trdne pripovedne oblike, kar je imenoval »*črta*«, torej feljtonistična črtica.¹⁶

Erjavčeva filzološka črtica o Šnakšnepkovskem je svojevrsten izraz vajevske prozne koncepcije, ki ni več temeljila na folklornem in zgodovinskem — kakor Levstikova — ali psevdoromantičnem ljubezenskem gradivu predhodnih generacij, kar zadeva motiviko. Kar zadeva metodo, je spet v nasprotju z Levstikom zanemarjala fabulo, življenje pa je skušala prikazati iz njega samega, zato tudi kompozicija obrazov ni smotrno enotna, ampak dovoljuje razne digresije, od katerih je zaradi kasnejšega razvoja potrebno omeniti subjektivne lzstope prlpovedovalca, lirske digresije in samoironične vstavke. Erjavčev *Avguštin Ocepek* (ta lik po sodbi Ivana Prijatelja spominja na Gogoljevega Akakija Akakijeviča¹⁷) in Jenkov *Tilka* (B. Paternu ga spravlja v zvezo z Gogoljevim Podkoljosinom iz *Zenitve*¹⁸) ter *Jeprški učitelj* so plod takšne koncepcije. S tem se začne v naši prozi uveljavljati kratka povest, »*obraz*« iz življenja malih ljudi, ki so po svoje obremenjeni ali od življenja prikrajšani. Temu primerna je tudi metoda obdelave in tu se kažejo bistvene razlike med Levstikovim in vajeuskim začetkom slovenske noveistike. Levstikova novela je fabulativno karakterna, a brez namerne

in posebne psihološke obdelave. Kmečki pripovedovalec Krpanove zgodbe, ki se mestoma od šegavosti približuje sproščujoči, a blagi komiki, podaja značaj v intenzivni fabuli, junakov značaj se kaže v dejanju, njegovo »delo ga znači«. Zgodba je smotrno zapletena in razpletena. Krpan ni individualni karakter, v drugi zgodbi bi ta junak lahko nosil ime Lambergar, tudi Peter Kiepec, kakor ga ima v drugi književnosti Veli Jože ali Kanjoš Macedonovič. Njegova posebnost — moč — je fiziološke narave in ni karakterno psihičnega izvora.

Za Erjavčevo in Jenkovo kratko prozo prvih treh letnikov Slovenskega glasnika pa je značilna druga metoda. Zgodba je skrčena in načeta z digresijami, središče dela je karakter, podajanje pa je subjektivno, kakor smemo imenovati sočutno-ironični način portretiranja, ki je v *Šnaksněpskovskem* in *Avguštinu Ocepku* in Jenkovem *Tilki* in *Jeprškem učitelju* dominantna metoda pripovedi. Zanimivo je tudi, da ta ironični način vodi hkrati v lirizacijo proze, ki se javlja že tu pri Jenku, je pa docela tuja Levstikovemu izrazito epskemu konceptu. Karakter, ki po vajejskem nazoru zasluži portretiranje, ni v nikakem smislu junak, niti po moči, je pa posebež in celo čudak. Erjavec in Jenko sta se s svojimi liki tu že približala motivu posebežja, uveljavljajata tako imenovano »*Sonderlingsnovelle*«,¹⁹ ki jo nato srečujemo v novi obliki pri Tavčarju, pa celo pri Cankarju, seveda v drugačnem idejnem in življenjskem sklopu.

Levstikova in vajejska koncepcija kratke proze sta pritegnili vsaka svoje priveržence, ki so se odločali večinoma v skladu s svojimi fabulatorskimi ali karakterološkimi sposobnostmi. Jurčič, ki je nosil v sebi obojne zmožnosti, je prvi začel uresničevati Levstikove misli o klasični realistični noveli. V večini svojih del je razvijal fabulatorske sposobnosti. Svoje povesti je označeval v Levstikovem smislu: pripovedka iz domačega življenja, povestica, domača povest, izvirna povest, povest po resnični dogodbi, resnična povest, povest iz našega časa. Toda prek »črte« in »črtice« ga je njegova elementarna nadarjenost za slikanje značajev vodila v drugo smer kratke proze. Šele po izrazitejših karakternih podobah, kot so »*Lipe*« in »šaljivi obraz« »*Pipa tobaka*« (tako jo označuje v konceptu leta 1864²⁰), ko se v svojem razvoju vse močnejše oprijemlje realističnega stila, nastane leta 1872 Jurčičeva najbolj uspešna »značajka« »*Telečja pečenka*«, ki jo v objavi docela upravičeno označi za »obraz«, medtem ko je pri prejšnjih dveh uporabil to oznako le v rokopisu. Zanimivo je, da ima slovenska literarna zgodovina te značajke za najpomembnejši del Jurčičeve kratke proze, češ da je tu najbolj čist realisti. Vendar v razvoju »slike« Jurčičev delež ni tolikšen kot v smeri klasične novele in povesti, kakršno je priporočal Levstik. To smer pa so od njiju prevzeli epigoni in so klasično novelo in domačijsko povest kmalu odvedli v večerniško povest (Koder, Bohinjec, Detela), nato pa so jo prevzeli in jo gojili v devetdesetih letih dominstvetovet. Ustvarjalno in oblikovno izraziti pisatelji, ki so se pojavili ob Jurčiču (Tavčar, Kersnik), pa so se razvijali samostojno in pomeni njihov delež v povestni smeri malo, ker gre večinoma za dela iz začetnega razvoja.

Zanimiv delež pri razvoju klasične povesti in novele pa je prispeval Mencinger. Kot pripovednik »prilčenja nekje blizu Levstikovega pojmovanja povesti kot zrealne slike kmečkega življenja«,²¹ toda njegova pripovedna metoda in kompozicija se od povesti do povesti bolj podrejata idejni vsebini in vse bolj pričanja prevladovati potopisna in asociativna metoda. Nagnjenost k digresijam, ki se kaže že v njegovih prvih povestih, je značilna že za vajevece, a ji Mencinger podlega bolj kot katerikoli drug pripovednik. Ta razkroj, ki je značilen za drugo pisateljsko fazo in se kaže v *Mešani gospodi*, pa tudi v *Abadonu* in *Moji hoji na Triglav*, doseže svoj neumetniški vrh že leta 1861 v »*Črticah iz bankovčevega življenja*«, kakor je pisatelj naslovil drugi del *Popotovanja in premišljevanja nekega bankovca*. Mencinger prekinja povestne zgodbe, ki so jedro vsakega njegovega teksta, s šaljivimi, ironičnimi in sploh miselno bogatimi apostrofiranjmi; oblika se docela podreja idejni vsebini in asociacija postane v omenjenih *Črticah* prevladujoča metoda. *Mešana gospoda* je leta 1861 v smislu tedanje leposlovne smeri podnaslovljena kot »obraz iz vsakdanjega življenja«, je pa prej vse drugo kot fabulativno in idejno enotna slika. Stalna neenotnost in preobremenjenost z liki, čisto karikiranimi, jo ločita od našega osrednjega toka v razvoju kratke proze.

Glavni razvojni tok kratke proze se je odcepil od Levstikove in Jurčičeve novelistike in domačijske povesti prav v času, ko Mencinger in Trdina, ki sta se vsak po svoje osvobajala čvrste oblike kratke proze, nista objavljala. Iskala sta nekaj svojega,

a bolj mimogrede kot namerno, ker je zanju bila forma skoraj docela postranskega pomena. V sedemdesetih letih pa se je izoblikovala čisto določena smer realistične kratke proze, pri čemer sta imela Ivan Tavčar in Janko Kersnik odločilno vlogo.

Številni obrazi iz narave in obrazi iz naroda, ki so jih pisali Gorenjci Ogrinec, Koder in Pintar, so bržkone spodbudili Gorenjca Tavčarja, prav tako močno, a po svoje zagledanega v rodni poljanski kot, kakor je imel Jenko globok odnos do gorenjske ravnine in alpskih snežnikov okrog nje. Tudi odnos do gradiva, do gorenjskega kmečkega življa je soroden ter povzroča nekakšno karikiranje s svojevrstnim avgmentativnim pomenom. Kot pri Jenku tudi pri Tavčarju zbuja metoda karikiranja in ironije več pomilovanja kot posmeha. Karikiran, a nič sočustvovanja zbujujoče je nekajkrat drugi lik v slikah, od katerega je ponavadi odvisna usoda prvega, ker povzroči pripetljaj, ki ga pisatelj slika. V *Kalanu* je to Maruša Repulja, v *Tržačanu* Vrbarjev Matevž. Sicer pa je tudi Tavčarjeva slika strnjena okoli enega lika in enega doživljajskega jedra, ki pa je v primeri z dotedanjimi slikami večkrat podajana lirično, kar je v zvezi z omenjenim avgmentativnim odnosom do ljudi iz rodne doline in s pogorja. Tavčar je imel izredno oblikovalno moč, večjo kot katerikoli dotedanji pisec slik, a tudi pri njem se je razbistrila šele v predhodnem razvoju, ki se kaže v evoluciji njegove kratke proze.

Že pred oblikovanjem obrazov iz kmečkega življenja je Tavčar namreč uporabljal težjo formo, novelo, in to večinoma za romantično-historično tematiko z ljubezenskimi motivi. Značilno pa je, da se tudi tu ni vsaj pri kratkih novelah zadrževal pri fabull, ampak pri posameznem značaju ob določenem doživljajskem jedru. Temu postopku je podrejena forma in večine zgodb o različnih usodah ni podnaslovil kot povest ali novelo. Najprej srečamo »historično podobico« (*Dona Klara*, 1871), potem »novelito v pismih« (*Bolna ljubezen*, 1874; *In vendar —!*, 1878), hkrati tudi »izvirno novelito« (*Mlada leta*, 1875; *Gospa Amalija*, 1875) ali samo »novelito« (*V gorah*, 1876; *Valovi življenja*, 1877; *Soror Pia*, 1879; *Gospod Ciril*, *V Karlovcu*, 1880; *Otok in Struga*, 1881), oziroma označuje bolj po domače »novelica« (*Čez osem let*, 1880). Toda že leta 1875 podnaslovi *Margareto* z izrazom »obraz«, ki ga zasledimo še tudi kasneje (*Grogov Matijče*, 1881; *Tržačan*, 1882), hkrati pa ga zamenjuje enakovredni izraz »podoba«. Ta izraz menda prvič srečamo pri Tavčarju v zbirki *Zimski večeri* leta 1880 za »podobe iz 1-ga pogorja«, ki so tu objavljene, pa tudi za nekatere druge, medtem ko je za prejšnje uporabljal »obraz iz 1-ga pogorja« (*Kalan*, 1878; *Kobiljekar*, 1878) in le redko kasneje (*Gričarjev Blaže*, 1888). Za dela kasnejše zbirke »*Med gorami*« je v prvih objavah uporabljal le istovetna izraza »obraz« in »podoba«, izjema pa je prvi obraz, ki ima ob prvi objavi naslov »*V gorah*« s podnaslovom »novelita«, v zbirki pa je to *Holekova Nežika*. Podnaslov ciklusa *Med gorami* »slike iz loškega pogorja« je na pisateljev predlog dal literarni zgodovinar Ivan Prijatelj.²²

Očitno je, da Tavčar za realistične novele iz kmečkega življenja ni uporabljal istega podnaslova kot za prejšnje polromantične, poltragične življenjske prigode iz meščanskega in aristokratskega okolja, ki jih je podnaslovljal z novelito in podobnimi izrazi. Tudi življenjsko prepričljivejši del s tega področja, ki jih je oblikoval bolj realistično (*Tat*, 1880), in kasnejših zgodovinsko pripovednih del (*Vita vitae meae*, 1883; *Grajski pisar*, 1889), ni več podnaslovljal tako, ampak z izrazom »podoba iz življenja« ali »zgodovinska podoba«. Tavčar je večkrat že v formalni oznaki zaznamoval stil in obravnavano življenjsko okolje. Obenem je tudi značilno, da upodobitvam, ki niso niti po pisateljevem čustvenem odnosu poudarjene niti nimajo za slike *Med gorami* značilnega avgmentativno čustvenega razpoloženja in tudi niso iz kmečkega življenjskega okolja, ampak iz malomestnega, daje Tavčar oznako »slika«; »*V soboto zvečer*« je »slika iz malomestnega življenja«, ²³ a »*Pavle*« je označen kot »slika iz življenja ljubljanskih beračev«. ²⁵ Tu gre večinoma za kratka, mimogrede in brez posebnih umetniških težajev napisana dela, ki se bistveno ločijo od podob in obrazov tako po umetniški obdelavi kot po pisateljevem razmerju do življenjskega okolja. Gre za žanrske slike ali pravzaprav skice in tu se Tavčarjeva podoba-slika začinja razkrajati v sliko-črtico, ki se po umetniški strani bolj približuje podlistku kot pa leposlovni črtici.

Vzporedno s Tavčarjem se pisal podobe Josip Stritar. Leta 1876 ima v Zvonu »podobi iz otroškega življenja« *Sreča* in *V Ljubljani*, ki sta napisani v prozi, medtem ko je druge, npr. »podobo iz kmečkega življenja« *Odertnik*, »podobo iz mestnega življenja« *Najemnina* in pa »sliko iz življenja dunajskega« *Po velikem požaru*, napisal

v dramski obliki. Čeprav Stritar uporablja izraz »podoba« in celo »slika« vsaj v dramskih obdelavah namesto izraza »prizor«, je vendarle značilno, da je tematika njegovih proznih, pa tudi dramskih podob taka, da pripravlja tla kasnejšim iz socialnega življenja zajemajočim Kersnikovim, Masljevim in drugim realističnim slikam. F. Koblar jih imenuje »priložnostna povest ali črtica«, »krajše zgodbe«, »krajše povesti, zasnovane na družbeni problematiki, zlasti na siromaštvu v velikih mestih«. ²⁶ Koblar sodi, da bi »s to snovjo pisatelj lahko pisal obširnejše novele ali celo romane — a vidi se, da je njegova tvorna moč pešala, zato so iz te snovi nastale samo zgodbe ali povestni posnetki z značilnim velikomestnim ozračjem«. ²⁷ Kakor je res, da je Stritarjeva oblikovalna moč pešala, to vendarle ni glavni vzrok za nastanek teh kratkih del. Slika se je v tedanji slovenski prozi že tako razširila in uveljavila, da se ji tudi Stritar, ki ji je morda celo nasprotoval, ²⁸ ni mogel izogniti; k taki obliki pa so ga siliли tudi kočljivi socialni motivi, ki jih je mogel najlaže in najmanj določeno oblikovati z aposiopozo, kar se družbene problematike tiče.

Za Stritarjevo kratko prozo pa je značilno, da se izogiba izrednim značajem in posebnem kakor tudi metodi karikiranja ali ironiziranja. Pritegujejo pa ga posebni dogodki, zato jih obravnava tudi v dramski obliki, v eno- ali dvodejankah. Te lastnosti so značilne kasneje za Kersnika, ki v svoji kratki prozi prav tako ne obravnava posebnih in čudakov, ampak predvsem posebne usode, socialno in etično kočljive prizore in dogodke, pri čemer se kaže nagnjenost k elegiki, ki tudi Stritarju ni bila tuja, pa tudi k tragiki. Prizorišče Kersnikovih slik je pa docela drugačno od tistega, kjer se odigravajo Stritarjeve zgodbe.

Po nekaterih lastnostih izhaja Kersnik kot pisec »kmetških slik« iz vajevske šole. Najbrž ni slučajno, da najdemo med drugimi njegovimi pesmimi, ki kažejo vpliv Jenkove poezije, leta 1867 tudi pesem »*Obraz*«. Ta ima nekatere iste značilne prvine kot Jenkovi *Obrazi*: »Na zeleni tratl / hišica je stala, / ki jo zlata zora / zjutraj obsevala. // Ko pa svetla luna / izza gor se zvlje, / pogorišče malo / blede žar obsije.« ²⁹ Prav Kersnik je poleg Tavčarja avtor najbolj tipljnih slik v našem realizmu. Svojih del, ki jih je objavljaval v letih od 1875 do 1891, ni podnaslavljal z izrazom »slika« razen v enem samem primeru. Pač pa je od leta 1881, ko je pripravljaval *Ponkrčevega očeta*, pa do leta 1886, ko je zasnoval *Mohoričevega Toneta*, v pisnih Levcu, uredniku Ljubljanskega zvona, nihal med izrazi »kratka povest«, »majhna povest«, »majhna novela« in »povestica«. Na formalno oznako ni mnogo dajal, o čemer pričča odlomek pisma uredniku Levcu: »Ako hočeš napraviti notico . . ., da bom v prihodnjih številkah priobčil par kratkih prizorov ali slik ali kakor jih uže hočeš imenovati.« ³⁰ V objavi pa uporablja Kersnik oznako »slika« šele leta 1890 za *Kmetško smrt*, v zadnji sliki *Mamon* pa izraz omenja v delu samem, ko govori o predmetu svoje literarne obravnave, o trinajstih »blagajniških« beležnicah skopuškega duhovnika: »Zakaj tolko jih je v tem starem zapuščinskem aktu iz patrimonijalne dobe, v aktu, ki nima za nikogar vrednosti, nego samo — zame — in zame samo zato, da narlišem to drobno sliko.« ³¹ Celotnemu ciklusu je dal skupni naslov »*Kmetške slike*« Ivan Prijatelj, urednik prve izdaje Kersnikovih zbranih spisov v IV. knjigi leta 1905. Z izrazom »slike« je literarni zgodovinar Prijatelj kazal na življenjsko resničnost in stilno realistično čistost te kratke proze. Označil jih je zelo uspelo, čeprav s hrvatizmom, ki je bil pa tedaj že naš določeni literarno poetski pojem, zaradi enostavne glagolske oblike (slikati) nekako nazornejši od domačih sinonimov obraz ali podoba.

Vendar pa Kersnik pri pisanju tovrstne kratke proze in pri izbiranju motivov, skratka glede stilnega koncepta, ni bil tako neodločen, kakor bi se dalo sklepati po neodločnosti pri izbiri formalne oznake. Že v *Bujanovem Matejku*, prvi kmečki sliki, ki sicer ni vključena v omenjeni cikel, čeprav po vseh svojih lastnostih spada vanj, je Kersnik brez pomlilanja, brez romantično-realistične stilne dvojnosti, brez preračunanih čustvenih efektov, humorja ali ironije, ampak iz čistih realističnih in humanih idejnih nagibov obdelal motiv tržaškega rejenca, življenjsko tragiko prikrajšanega in osamljenega mladega človeka. S tem je v širšem smislu začel leposlovnno obravnavati socialne motive z epizodo, ki jo je kasneje še oblikoval v samem ciklusu. Take klenosti izraza in ekonomičnosti opisa, kakor je tu v *Bujanovem Matejku*, celo v kasnejših osmih slikah iz cikla ni moč vedno zaslediti. Po intenzivnosti zgodbe in enotni stilni obdelavi, po stavku in izrazju je *Bujanov Matejka* zelo soroden zadnjim slikam iz ciklusa, *Mačkoviina očetoma*, *Kmetški smrti* in *Mamonu*. Vmes, od *Ponkrče-*

vega očeta do *Otroškega dohtarja*, pa so se izraz, kompozicija in deloma tudi oblika prilagajali motivom, vsebini, zato ni mogoče dočela pritrlditi Oevirkovi sodbi, da je Kersnik »prehodil v svojih slikah, kakor so časovno nastajale, zanimivo pot od romantično-realistične kmetske zgodbe mimo vsebinsko zgoščene, v novelsko obliko stisnjene realistične povesti do jedrnate črtlice, pisane že skoraj v stilu nekakšnega poročila.«³² Motiv in obdelava *Bujanovega Matejka* sta vsekakor bliže *Kmetiski smrti* kot pa *Ponkrčev oča*, *Rojenice* in podobni, o katerih sodi Slodnjak, da »je nekaj romantičnega ali pravzaprav ljudske pripovednega«³³ v njih. Idejne in stilne lastnosti *Bujanovega Matejka* pa so pomembne še v nekem oziru. Kot je očitno, je Kersnik tu posegel po enem od vldnih socialnih pojavov na vasl. Za kasnejše kmetske slike je prav tako značilno, da v njih obravnava predvsem socialna vprašanja s pozitivnega, humanega stališča. Izbor tega pripovednega področja pripljuje slovenska literarna zgodovina odločilnemu vplivu Celestinove študije *Naše obzorje iz Ljubljanskega zvana* 1883, ki jo je pa Kersnik bral že v rokopisu leto prej.³⁴ A. Oevirk sodi o Kersniku, da ga je po letu 1882, »ko se je odločneje usmeril v realizem«, vodilo »na izbor in obravnavanje kmetskih snovi spoznanje, da se je treba življenju še bolj približati. Na tej poti mu je bila Celestinova študija *Naše obzorje* vsekakor plodna spodbuda.«³⁵ Nikakor ne gre zanemarjati spodbudnega pomena Celestinovega esaja; treba pa je pri Kersnikovem odnosu do kmečke problematike, kakor se je kazal leta 1875 v *Bujanovem Matejku*, upoštevati tudi dejstvo, da je bil Kersnik kasneje kot podeželski notar in veleposestnik na tekočem s kmečko stvarnostjo, kakor je pomembna tudi okoliščina, da je prav on že leta 1875 vzkliknil »*Pomagaajte kmetu!*« In pisal pod tem naslovom v *Slovenskem narodu* o nevdzdržnih gospodarskih razmerah kmečkega ljudstva.³⁶ S tem socialnim zanimanjem je bil Kersnik med mladoslovinci redka izjema, ker so se ti večinoma ukvarjali le z nacionalnopolitičnimi vprašanji, ob socialna pa niso zadevali. Potemtakem v vsebinsko-idejnem pogledu Celestinov esej le ni tako odločilno in edini vplival na Kersnikovo kratko prozo, kot se splošno misli.

Vsaj kar zadeva kratko prozo, je imel Kersnik že zgodaj tudi dokaj jasen idejno-estetski koncept. V pravem pomenu izraza je novelo oblikoval le v *Gospodu Janezu* leta 1884, sicer se pa ne ukvarja s to obliko. Humoristične motive in obdelave, ki jih je podnaslavljal s »humoreska« (*Nova železnica*, 1888; *Dva adjunkta*, 1888; *Dohtar Konec in njegov konj*, 1888 in *Kolésarjeva snubitev*, 1892) je dosledno in jasno ločil od slik, kakor je od teh ločil tudi »povesti za ljudstvo«, kot jih je imenovala slovenska literarna zgodovina, medtem ko jim je sam dajal različne oznake: »kratkčasna povest« (*Kako je stari Molek tatu iskal*, 1889), »povest« (*Znojilčevega Marka božja pot*, 1890; *Rejencova osveta*, 1896; *Očetov greh*, 1894), »pripovedka« (*Za čast*, 1895). Nastajale so v zadnjem obdobju Kersnikovega pisateljevanja, objavljene so bile v Mohorjevem koledarju in so nekakšno nadaljevanje Jurčičeve kmečke povesti. Svoj estetsko-idejni koncept je Kersnik formuliral prav v tem času, v oceni Aškerčevih *Balad in romane*, apliciral ga je pa predvsem na predhodnih kmetskih slikah: »Slikati, opisovati vse, kakršno je vse v resnici, a vendar opisovati to le tako in v takem vzporedju in v taki zvezi, da mora vzbujati estetično zadoščenje, hrepenenje po nekaj nedosežnem, skratka — da mora ustvarjati ideal v gledalec, v čitatelju samem.«³⁷ (Vredno je opozoriti, da uporablja Kersnik terminologijo, kot da bi šlo za likovno in ne za besedno umetnost, s čimer hoče menda okarakterizirati in poudariti potrebo po realističnem in plastičnem oblikovanju.)

Vsaj prvi del »slikati in opisovati vse, kakršno je v resnici...« velja tudi za *Bujanovega Matejka* iz leta 1875; drugi del izjave: »... a vendar opisovati tako... da mora vzbuditi estetično zadoščenje, hrepenenje po nekaj nedoseženem«, ki v *Bujanovem Matejku* ni apliciran, kakor tudi ni v *Mamonu* iz leta 1891 (je pa zato v črtlici *Pomlad* leta 1875), je bil sestavni del Kersnikovega nazora že tudi prej, saj pravil v predavanju *Razvoj svetovne poezije* v začetku leta 1877, da »... preko življenja polnega realizma Turgenjeva novel polaga se kakor nikjer srebrni pajčolan zdravega idealizma.«³⁸ Jedro te misli je isto kot v prejšnjem eitažu iz leta 1890, prihaja pa od Aristotela, po katerem mora pesnik plemenito navdahniti naravne in нравstvene pojave, izražajo jo pa tudi novele Turgenjeva, kakor sodi Kersnik sam.

S Kersnikovimi slikami je v drugi polovici osemdesetih let dosegla tovrstna slovenska kratka proza kulminacijo. Odtlej je začela prav hitro nazadovati umetniška vrednost silke, kolikor bolj je njeno število rastlo. Razmahnilo se je epigonstvo. Vid-

nejša izjema bi bil Maseij, ki je pisal svoje »slike iz vojaškega življenja« (*Krokarjev Peter*, 1886), »iz bosenskih gor« (*Handžija Mato, Markica*, 1887) in »slike s kmetov« (*Plaznik in kirasir Martin*, 1889) obenem s Kersnikom, a je bil motivno dovolj samostojen in celo nov (bosenski in vojaški svet), čeprav v kmetijskih slikah opisuje istl predel kot Kersnik. Kot realist se celo zaustavlja ob istih značilnih hišah in imenih rodne doline. Mačkovlino omenja v *Krokarjevem Petru*,⁴⁰ ozadje Planjavčeve domačije v Kersnikovi *Kmetijski smrti* je isto kot Plaznikove hiše v sliki *Plaznik in kirasir Martin*,⁴⁰ in sam Plaznik bo menda ista oseba, kot jo slika Kersnik v liku Planjavca. Še kasneje srečamo v Masijevem delu imena iz doline ob Radomlji, ki jih je uporabljai Kersnik, npr. Anžič v *Potrčni povesti* in Anžička v *Ponkrčevem ojetu*, medtem ko razsodni Planjavec spet nastopa v Masijevi *Potrčni povesti*.⁴¹

Nadaljnji razvoj tovrstne kratke proze je šei po poti, ki jo je nakazal Kersnik v zadnjih dveh slikah iz ciklusa, v *Kmetijski smrti* in še posebno v *Mamonu*. Od novelske zgodbe, skraćene in deloma poenostavljene v sliko, je šel razvoj k žanrski siiki in k prozi, ki je bliže črtlice, brez zgodbe kot osnove, ob doživljanju prizora, ki ga podaja plsec že v obliki bolj ali manj suhega, a včasih irlzlrzanega poročanja. Kersnik se je tu v skladu s svojim formalnim in stilnim konceptom zaustavil in ni šel dalje. Do te meje je Maselj prišel v sliki »V vojaškem arhivu«, kl je po metodi najbolj podobna *Mamonu*, le da lma na koncu »izraze pesniškega poietaa«. Še dlje pa je Maselj šel v oblikovanju spominov na drobna, a značilna otroška doživetja, kar mu je posebno uspelo v črtlici *Stričevi darovi*, ki jo je objavil skoraj doceia tako, kot jo je bil pred ietl zapisal v dnevnik. Zanj je značilno lrsko razpoloženje ob drobnem spominu iz mladosti in taka lrsko lzpovedno ubrana črtica, čustveno rahlo prlvzdlgnjena v elegičnost, je vodila naprej k moderni. V taki formi in vsebini se je začela razvijati moderna »črtlica«, ki postane v tej stilni smeri dominantna oblika kratke proze, kakor je bila njena predhodnica, realistična siika, specifična in najbolj uspeia oblika v tedanji slovenski književnosti.

Vendar pa so epigoni, posebno pisci, kl so objavljali v Domu in svetu, še vsa devetdeseta leta pisali slike. A tudi pri iskanju prehodne oblike od realistične siike k moderni črtlici se je kazalo več različnih poskusov kratke proze. Ti poskusi pa so prej rezultat nemoči kot pa smelega iskanja, saj se pojavljajo predvsem drugo- in tretjevrstni pisci (Staré, Perušek, Pirec, Murnik, Trošt). V zvezi z njihovimi plodovi ni mogoče trditi, da so to bili »nadalnji, že precej plškavi sad naglega pojemanja volje in moči za »veliki tekst«.⁴² Taka »volja« ni odvisna od generacij, ampak je pogojena s talentom, možnost za razmah pa ji daje tudi stilna smer. In realističnemu stilu je ustrezala prav oblika kratke proze. Zanimive so Legiševe besede o Kersniku v zvezi s tem vprašanjem: »To so posamezne zgodbe (*Kmečke slike*), kjer skoraj ne moreš razširiti obravnavanja. Tega pa ni Kersnik storil tudi ne v povesti *Testament*... Za široko obravnavanje tedanjega kmečkega življenja mu pač ni šlo.«⁴³

Prehod v stilni konceptlji se kaže nadalje tudi v sposojanju ali prisvajanju oblik, pravzaprav samo nazivov iz drugih umetnostnih področij. Preostane nam še na kratko pregledati slike, ki so jih napisali zapozneli oblikovalci in epigoni kakor tudi tisti, kl so se namerno oddaljevali od naravnega stilnorazvojnega prehoda k črtlici, kar se kaže v drugih tedanjih oblikah kratke proze. Seveda pa se je klasična oblika novele gojila dalje vzporedno s tem razvojem tako v času naturalizma kot ob moderni.

Hrvaški književalni kritik Jovan Hranilović je leta 1899 objavil sestavek »*Kobna struja in hrvatskoj pripovijedalačkoj književnosti*«⁴⁴ in opozarjal na škodljiv razmah »črtičarjev«, kl so od srede osemdesetih let dalje pod vplvom *Pesmi v prozi* Turgenjeva postajali vse številnejši. Razvoj črtičarjev pri Slovencih je morda zajelil ravno Kersnik, kl je sam napisal in objavil nekaj *Pesmi v prozi* leta 1888. V njihovem uvodu je opozarjal na nevarnost posnemanja Turgenjeva in zapisal, »da je tudi nadebudni Hrvat Mažuranić poskusil za njim (za Turgenjevom) po isti poti«.⁴⁵ Pač pa bi Hraniloviće slovenski sodobnik mogel pisati o številnih zapoznelih piscih slike, kl jo je že od srede osemdesetih let dalje epigonsko gojil najprej v Ljubljanskem zvonu Velimir-Peter Bohinjec (*Vragometov študent, Gosposidična*, 1888). Bohinjec je bolj posnema Jurčičeve povesti in svoje podnaslavljal s »sliko«; ob njem so se pojavili v Ljubljanskem zvonu, v Slovanu in Slovenskem narodu A. Planinec (Alfonz Pirec), Slavomir (Ivan Kavčič), F. J. Doljan, Trošt, Petrović, Marica Nadliškova, medtem ko so bili v Domu in svetu posebno prilzadevni »Slavoljub Dobravec«, Jaklič-Podgoričan, »Vladiboj«, »M. O.«,

Anton Sušnik in še nekaj takih imen. Skratka, v teh letih je po literarnih časopisih in dnevniških feljtonih mogoče najti nad trideset podnaslovov slika, slika iz mestnega življenja (tu gre večinoma za socialne slike po Stritarjevem vzoru), sejska slika, slika iz žvljenja, ... iz domačega žvljenja, ... iz rudarskega žvljenja, podoba iz naroda. Torej jih je po številu vsaj toliko kot do vzpona kmečke slike v Kersnikovem delu leta 1891. Vendar pa je med temi slikami komaj katera taka, ki je dosegala povprečje, čeprav marsikatera prinaša svež motiv; upravičena je Slodnjakova ugotovitev, da je ta oblika kratke proze »bila žal prevečkrat potuha za diletantstvo«. ⁴⁶ Zanimivo pa utegne biti, da je še tudi mladi Cankar označeval nekatere svoje začetne črtice z izrazom slika (*Sreča*, 1896; *Gospod davkar se je zamislil*, 1897), torej že tedaj, ko je moderna iskala nove oblike kratke proze in jo zaslutila v lirski osebnopovedni in osebnospominski črtici. Obenem je skušal dati slikl Ksaver Meško novo vsebino v novem stillnem izrazu (*Slike in povesti*, 1898—99, *Slike*, 1918), medtem ko sta F. S. Finžgar (*Pri Klemenčku*, 1897; *Slika brez okvirja*, 1918⁴⁷) ter nato Ivo Šorl (*Stric Ivan*, 1907; *Miška v pasti*, 1922; *Dobri ljudje*, 1936) vsaj v prvih delih iskala stik s tradicionalno sliko in je slednji skušal v *Stricu Ivanu* celo nadaljevati Tavčarjeve podobe. Prav tako je značilno, da se skuša slika uveljaviti celo v dramskih tekstih moderne; Župančič podnaslovl leta 1904 *Noč na verne duše* z izrazom »dramska slika«, Meško pa leta 1914 doda naslovu drame *Matl* »dramska slika v treh dejanjih«, a tudi Alojzij Merhar označuje svoj dramski tekst *Mater dolorosa* leta 1910 kot »dramsko sliko«. To bo verjetno prav tako v večji meri izhod v sil, nekakšno formalno opravičilo za šibko intenzivnost dramskega dogajanja, ki pa je morda v določeni meri pogojeno z odnosom moderne do drame, ker srečamo podobne poskuse tudi v drugih književnostih. ⁴⁸

Podobno so piscl novostrujarjl in moderni iskali druge izhode in nove oblike kratke proze ob prehodu novele-slike v moderno sliko-črtico. V naši in drugih književnostih so se jele pojavljati silhuete, reliefi, konture, arabeske, vlnjete, torej forme, označene z izrazl za likovnega, ki pa poemi in simfonije pa tudi z glasbenega področja. Tudi to je bil davek modl — vsaj pri nas — obenem pa se tudi razodeva iskanje imena za često nedonošene stvaritve kratke proze, ki jih je moderni stil in moderno doživljanje prenašlo oddaljilo od tradicije in od postopnega in naravnega razvoja domače književnosti, ne gre pa za izraz nekega trdnega literarnoestetskega koncepta. Treba je omeniti, da srečamo iz češčine prevedeno »silhueto« žc leta 1888, ⁴⁹ Arabeske Jana Neruda iz leta 1864 bi pa tudi utegnle biti znane. Če drži zanimiva in vabljiva Slodnjakova sodba o Cankarjevih *Vlnjetah*, da je pesnik te svoje črtice, »kakor tudi kasnejši prvi izbor svoje proze in oltčno krstl s tem izrazom«, češ da ti spisi »niso bili slovstveni okraskl po zgledu grafičnih vlnjet, temveč poskusl nagle in prodorne osvetlitve lastne in tuje zavesti in podzavesti, kakršnih do tedaj še ni poznalo naše slovstvo«, ⁵⁰ je to potrditev misli o iskanju novih in prikladnih vsebinskih in oblikovnih oznak moderne kratke proze. Vsekakor bi bil Cankar tudi to prozo mogel označiti z izrazom »črtice«; če jim je dal oznako »vlnjete«, je to storil z nekim določenim namenom, ki izhaja predvsem iz vsebine. Tega pa za Meška, pisca »sentimentalne ali elegične meditacije spričo komaj nakazanega motiva« ⁵¹ ne bi mogli trditi, ker se vsebina docela sklada z avtorjevo formalno oznako.

Progresivni razvoj kratke proze je v moderni torej dal in uveljavljal črtico; ta črtica izvira iz zadnje specifične oblike realistične slike v vzponu oblike, ki jo je dosegla z lirskimi elementi, razpoloženjsko in idejno vsebino Kersnikovih stvaritev.

II

Ob prikazanem razvoju pa se je treba vprašati, ali je ta specifično realistična oblika v slovenski književnosti tudi domača, ali pa so pisatelji utegnili dobiti začetno pobudo ali kasnejšo spodbudo od drugod.

Razvoj slike se začne pri Jenku. Ker je pesnik tudi v poeziji usmerjen v slikanje asociacij v zvezi s skiciranim pojavom v prirodi, je najverjetneje, da njemu ni bilo treba posebnih tujih vzorov in zunanjih spodbud.

Kot smo zgoraj videli, je za vajevec značilna skupna koncepcija in precej enotna metoda oblikovanja. To je razumljivo, ker so se učili pri istem učitelju. Njihovo izhodišče je namreč nekoliko starejše od Levstikovega razlaganja realističnega opisovanja

v Popotovanju in ga je treba iskati v Macunovih navodilih slovenskim pesnikom in pisateljem. Ivan Macun je v predgovoru Cvetja slovenskiga pesništva leta 1850⁵² objavil zanimiv predgovor, ki je nasploh pomemben za razvoj slovenske književnosti, na kar je opozoril že Boris Paternu.⁵³ Posebej še je zanimivo Macunovo pisanje o sliki in je to menda naša prva — pravzaprav zelo zgodnja — teorija o »obrazu«. Posebno zanimive in za nadaljnji razvoj vplivne so bile te Macunove besede.

»Popis nije kaj drugiga, kakor pripovedovanje, kakršen je gdekak poetični predmet ob enem času; tedaj ne kaže, kako se kaj godi, ampak kakšno je gdekaj. Tedaj popis nije kaj drugiga, ko obraz ali kip u lepozloženih besedah. Kdo ne gleda rad ginjeniga serca obraz (sliko) z vsemi svojimi divnimi bojami? — In komu se ne bi dopadel popis, ki krasen predmet mirnimu pregledavanju in čudenju in uživanju predloži?

Leti popis se lahko po dvojnem načinu rabi: a) ko del eplčkiga ali dramatičkiga umotvora. b) ko samostoječ poseben umotvor, in o letem se tukaj govori. Popis v letem zmislu ima za predmet le brezživotno narav; stvar živeča mora se gibati, mora kaj delati, ker drugačl nije življenja; in ako bi nam pesnik kazival to, kar dela leti živečl predmet, bi ne bil več popis, ampak pripovedka.

Vsak pesmotvor mora sredotočje in edinstvo imeti, tedaj tudi popis. U čem bo pak leta edinstvo, ker nam pesnik vse dele predležeče duševnim svojim očesom popisati ima? Ako hoče pesnik, da nam obraz naravi, ki nam ga risa, serce vžge in dušo napolni, nam se mora narav prikazati u zavezu s človečjim sercom, narav mora ko simbol našega serca biti, z veselim se veseliti, z žalostnim žalovati, s serditim grometi i. t. d.; tedaj mora narav več ali manje lirički popisana biti, in v letem liričkem čutjenju je edinstvo, je sredotočje, ki vse dele zjedini. Po tem tudi na prvih stihih lahko razsodiš, jeli je serce žalosti, ali ljubezni, ali hrepenja, ali serda polno ti popisalo narav.«⁵⁴

Macunova razlaga je v marsičem tako blizu metodi, ki jo rabijo vajeveci (psihološka obravnava, potreba po osredotočenem upodabljanju, potreba po čustveni prisotnosti), da tega ni treba posebej dokazovati. Glede oblike pa je tu celo manj navodil.

Ako je kdo od vajevecev iskal še druge formalne napotke, jih je mogel najti tudi v tedaj splošno znani popularizatorski Kleinpaulovi *Poetiki*,⁵⁵ o kateri lahko predpostavljamo, da jo je mogel poznati. O noveli naj bo navedenih nekaj tistih karakterističnih napotkov, ki jih citira v letu 1878 napisanem in šele 1882 objavljenem razpravljanju Jovan Hranilović *O teoriji novele*⁵⁶ — odlomki, ki so potemtakem mogli zanimati in biti sprejemljivi tudi za pisce na začetku druge polovice preteklega stoletja: »Noveia stoji prema romanu, kao pjesnička pripoviest prema eposu... Čin u njoj razvija se puno brže nego u romanu, pa zato je njoj karakteristikom više aphorističko crtanje... Epski pjesnik ne slika nam unutrašnjost čovjeka ili život duše kao takav, nego nam slika svijet, u kojem se zrcali duševni taj život. On slika čine, kojimi duša očituje svoj život; on riše narav...«⁵⁷ Iz prav tako precej znane in takrat priznane Gottschalove *Poetike*⁵⁸ pa o noveli navaja Hranilović med drugim tole: »Novela, koja je potisnula čudnovato (das Wunderbare), što je karakteristikom priči, nije nego prozaička mala pripoviest o stanovitom događaju. U njoj dovodi brzi i sveudilj zanimljivi razvoj situaciju do odlučne krize; ne ima tu epske širine kao u romanu; ne ima tu dublje karakteristike i potpunce dočera na slikanja duše... Baš svojom kratkoćom može novela pikantno i drastično djelovati; ona može naslikati duhovitu sliku vremena i života...«⁵⁹ Očitno je, da Kleinpaulov napotek velja bolj za karakterno novelo, pisatelj »riše narav«, Gottschall pa prepušča »čudnovato« v zvezi s karakterjem povesti ali morda pravljici, novela pa naj »naslika duhovitu sliku vremena i života«, in to »pikantno in drastično«.

Jenkovi sliki o Tllki in učitelju ter Erjavčevi o »učenjaku« in Avguštinu so take, da bi se celo moglo govoriti o drastičnosti. Vendar pa je lahko to docela neodvisno od tujih primerov in izhaja iz osnovnega vajevskega odnosa do življenja. Poleg tega je Jenko napisal tudi *Spomine*, ki so nekakšna priprava za novelistično oblikovanje, v vsebinskem pogledu pomembni zato, ker se že tu pojavi tema spominov, kasneje važen snovni element slik, o katerem Kleinpaul in Gottschall ne govorita.

Med Jenkovimi Obrazi in Erjavčevimi obrazy iz narave ter tistimi obrazy, ki so jih gojili Ogrinec, Koder, Pintar, Krilan in drugi, je določena kontinuiteta, ki pa vodi stran od leposlovja. Zato se je morala pred Tavčarjevimi in Kersnikovimi nastopom pojaviti še kaka druga pobuda, ki je usmerjala »obraz« nazaj v leposlovje. Takšna pobuda je utegnila prihajati iz sodobne češke književnosti.

Lavoslav Gorenjec-Podgoričan je v Letopisu Matice slovenske objavil leta 1871 »*Obraz* z *prirode in života na Tatrach*«. Odkod to? Podgoričan je bil eden od naših prvih prevajalcev iz ruščine (*Taras Bulba*, LMS 1872/73; Gogolj, *Plašč*. *Obraz* iz uradniškega življenja v Petrogradu. Lstki IV. zvezek 1873; *Povest, kako se je Ivan Ivanovič razprl z Ivanom Nikiforovičem*, LMS 1875), iz madžarščine (M. Jokai, *Adamante*, LMS 1871), predvsem in še prej pa iz češčine, iz katere je prevedel P. Chocholouška »historiško-romantičen obraz« *Kosovo polje* (SG 1864), skupaj s F. Strukljem pa še *Dožeška* in *Ilija*, »historiško-romantičen obraz iz bolgarskega života« (LMS 1869). V znanem Janežičevem Cvetju iz domačih in tujih logov je leta 1864 v 15. zvezku izšel prevod »obrazu iz jugoslovanske zgodovine« *Agapija Prokopa Chocholouška*. Kako so te povesti, posebno zadnja, navduševale tedanjo mladino, predvsem dijaštvo, je skoraj težko dojeti; znali so jih »skoro na pamet«. ⁶⁰ Poleg nacionalne misli pa je na bralce mogla vplivati tudi oblika, »obraz«. (Prešeren tega izraza ni uporabljal, ampak slovenski »podoba«: »Apel podobo na ogled postavi...«, »V podobah gledat' hrepeni...«, »Črtomir, podoba tvoja...«, »Podoba boginje je stala Zlve...« ipd.) Izraz obraz je češkega izvora v semantičnem pogledu, kot poetični pojem pa ga srečamo že v Macunovem Cvetju.

Že pred Gorenjčevimi in Štrukljevimi prevodi čeških »historiško-romantičnih obrazov« so bili prevedeni iz češčine »obrazy«, ki so bili brez dvoma še dokaj bolj popularni in ki so imeli večji snovni in oblikovni vpliv na razvoj slovenske kratke proze iz kmečkega življenja. Sedem let potem, ko je v češkem izvirniku izšla *Babica*, je Franc Cegnar prvi v jugoslovanskih književnostih prevedel in leta 1862 v celovškem Janežičevem Cvetju objavil te »obraze iz življenja na kmetih« *Božene Němcove*. ⁶¹ Po Slodnjakovi sodbi je ta knjiga »najbolj ustrezala naši tedanji literarni situaciji«. ⁶² Pisateljica je bila že prej znana slovenskim bralcem, novi prevodi *Babice* (1884I, 1904II) in drugih njenih povesti v kasnejših letih so njeno popularnost še povečali. ⁶³

Kako so tedanji pisatelji pri nas ocenjevali »obraz» *Božene Němcove*, pa utegnejo deloma ilustrirati besede Podlimbarskega o Podmlšaku, enem od naših zgodnjih piscev slik, ki se je brzkone učil pri Němcovi: »V svojih spisih pripoveduje nekje, kako je kot dijak na počitnicah posodil vaščanom *Babico Božene Němcove*, kako je ta knjiga slikovitega življenja na kmetih romala od hiše do hiše... Andrejčkov Jože mestoma baš tako živo in naravno opisuje življenje v Črnem grabnu, kakor je umela *Božena* naslikati vsakdanje skrbi in radosti življenja, v roztomlém zákoutí ratobofickém... *Němcove* imenitna knjiga je prišla na svetlo leta 1855, ko je bila pisateljica stara petintrideset let... Jože je svoje črtice in silke pisal, ko je bil malo čez dvajset let star... Ko je češka pisateljica izročila svoje delo javnosti, je delovala že deset let in bila večinoma priznana. V teh desetih letih so ji učeni ljudje ⁶⁴ svetovali, naj napiše sliko življenja v zakotni vasi, kako se vrši celo leto, oziraje se na vse štiri letne čase, na obličaje in slavnosti, tako da bo ona središče in os, okoli katere se suče vse to slikovito življenje... Jože ni imel časa, da bi nam bil napisal slike, zrasle na bujni njivi razdražljivih spominov na preteklost...« ⁶⁵ Vsekakor Němcová ni vplivala samo na oblikovanje Podmlšakovih »Črtic iz življenja na kmetih«, ampak tudi na oblikovanje »slik iz gorenjskih planin« M. Tonejca Samostala (*V snegu*, 1882; *Po dolgih letih*, 1884), nekoliko pa so morda pod tem vplivom tudi Ogrlnčevi »*Obrazi iz narodnega življenja*«, »*Setev in žetev*« in »*Obrazi iz naroda*«, žanrske slike z vasi (*Blagor kmečkega življenja*, *Cunjar*, *Vaškega šolnika nedelja*, *Kaplan*, *Fajmošter*, *Lemenatar*). Ti piscl pa niso utegnili osredotočiti teh slik okoli centralnega, povezovalnega elementa, kakršen je *Babica* v slikah *Božene Němcove*. Dajali so le posamljene slike — deloma morda pod vplivom v tem pogledu fragmentarnih Jenkovih pesmi — iz gorenjske vasi in posamezne prizore iz vaškega življenja.

Němcová pri nas ni bila znana le po *Babici*, ker smemo domnevati, da so pisatelji, ki so se splošno zanimali za češko književnost, brali tudi njene socialno ubrane »*Obrazy z okoli domažličkeho*« (1845—46), »*Obrazy ze života slovenského*« (1859), socialno tendenčna povest »*V gradu in pod gradom*« pa je bila kasneje objavljena v slovenskem prevodu (1894). Od drugih Čehov ne kaže obiti »humoreske iz gorskega življenja češkega ljudstva« »*Poljub*« Karoline Světle (Zora 1873), ki je poleg njene *Kantorčice*, romana s pogorskega zakotja« (SN 1874, Lstki 7), utegnili spodbujati slovenskega slikarja planin Samostala. Med prvimi Čehi je bil v slovenščino prevajan Vítězslav Hálek (*Bajrama*, SG 1867; *Pravljica o klobuču*, *Besednik* 1872), ki je pisal svoje novele že pod vplivom

Turgenjeva. Prav malo je verjetno, da bi naši pisci, ki so na Dunaju, v Gradcu, v Ljubljani in drugod mogli brati praške Narodne Liste, ne bili že v šestdesetih letih poznali utemeljitelja češke realistične proze Jana Neruda, pisatelja, ki je v letih od 1860 do 1891 objavil nad dva tisoč feljtonov, slikarja praškega življenja in praških tipov (*Ružni listi*, 1871; *Pražské obrázky*, 1872). *Malostranské povídky*, ki jih je objavljali v Národních Listih 1877 in so izšle ieto kasneje v knjigi, so bile v slovenščino prevedene res šele leta 1886,⁶⁶ toda »z njegovim sicer manj pomembnim dramskim delom« so se Slovenci seznanili »deloma že desetletja prej (1868)«. ⁶⁷ Zraven tega sta imela skladatelj Fran Gerblč in pisatelj Josip Staré prijateljske zveze z Janom Nerudom.⁶⁸

Če so torej tudi pri nas bila znana Nerudova dela, med njimi morda *Obrazy života* (1859/60), značilne *Pražské obrázky* (1872), feljtonistični *Pařížské obrázky* (1861) in *Obrazy z ciziny* (1872), potem najbrž ni slučajnost, da objavlja neki Josip M. . . č »Slika iz mestnega življenja«, ⁶⁹ da objavi Alešovec leta 1879 značilne »Ljubljanske slike«, ⁷⁰ da je Tavčar svoj podlistek »V soboto zvečer!« 1. 1881 podnaslovil »slika iz malomestnega življenja« ⁷¹ in da je Pavel Turner objavil karakteristično socialno »sliko iz stolice Madjarske« *Tri gracije*.⁷² Dalje ne gre spregledati, da je Jurčič *Telečjo pečenko*, »obraz iz našega mestnega življenja«, objavil že leta 1872,⁷³ da tu v zametku opažamo socialno-analitično in portretno usmerjenost. V vseh podobnih primerih bi mogli sklepati o nekakšni oblikovni pobudi in usmerjevanju v izboru snovi, ki pa je v slovenskih obrazih pretežno domača. S tem v zvezi tudi ne smemo pozabiti prevodov Gogolja, posebno ne *Plašča*, »obraz iz uradniškega življenja« iz leta 1873.

Pomen češkega »obraz« in »obrazka« za oblikovanje silke glavne razvojne smeri naše proze pa po letu 1880 ni bil več opazen. Češko kratko prozo Sv. Čecha, E. Jeřinka, G. Prellsove, J. Hotečka in drugih so v slovenščino še prevajali,⁷⁴ a njen vpliv je nemočen, ker je tedaj začenjala dobivati ta oblika slovenske kratke proze v Tavčarjevih in Kersnikovih stvaritvah svojo specifično domačo oblikovno in vsebinsko fizlognomijo, ki je rasla iz njunega individualnega in izrazitega talenta.

Mimo češkega obraza je proti koncu šestdesetih let, posebno pa v naslednjih dveh desetletjih, čutili pri nas izrazito novo smer, vsebinsko in idejno bolj prodorno, stilno pa enotnejšo. Ta osvežitev je prav tako prihajala iz slovanske, tokrat iz ruske književnosti.

Leta 1876 je objavil Slovenski narod Samčev prevod *Pomladanskih voda* Turgenjeva, ki je bil ponovno odtisnjen v Listkih VIII. S tem se je začela vrsta prevodov tega ruskega realista, ki je bil pa ožjemu literarnemu občinstvu znan že poprej. Fran Celestin ga predstavlja v Narodnem feljtonu že spomladi leta 1869.⁷⁵ O vplivu Turgenjeva na razvoj naše realistične proze je bilo že dokaj napisanega. Tu naj se omejim le na nekaj dokazov, da je Turgenjev zanimal naše pisatelje v veliki meri prav kot novelist, kar se vidi tudi iz naslova zgoraj omenjenega Celestinovega feljtona. Noveia Turgenjeva je postala pri nas celo pojem realistične novele. Tako misel srečamo v oznaki romana P. J. Meljnikova »*Na gorah*«: »Meljnikov je eden prvih romanopiscev. . . Tudi v opisovanju narode je on mojster in predstavlja večkrat tako dovršene slike, kakršne nahajaš jedino le pri Turgenjevu.« ⁷⁶ Zanimive besede o Turgenjevu srečamo v že omenjenem Hranilovičevem razpravljanju o noveii: »All prvi vještak je tuj i opet Turgenjev. . . Neka govori, tko šta hoče, Turgenjev je izgiadio naš ukus.« ⁷⁷ Nekaj podobnega čeprav menda ne s simpatijo, je zapisal Stritar že leta 1877.⁷⁸

Turgenjev je vplival tako v oblikovnem kot v vsebinskem in idejnem pogledu. Že leta 1869 je Celestin poudarjal: »On ni samo mojstrsko risal podobe iz življenja ruskega naroda, on jih je risal z namenom, rekel bi političnim. . . Ko je bilo robotanje odpravljeno, obračala se je os njegovega slikajočega peresa na posamezne napake stanov.« ⁷⁹ Kasneje je Celestin socialni pomen ruskega realista še jasneje povezal z realističnim stilom: »Ta realizem v literaturi ni fotografija življenja, ampak njegova umetna slika in tolmač ob jednom, on na realni podlagi teži za tem, da človek odstrani svoje slabosti in krivice ter kulturno napreduje.« ⁸⁰

Turgenjev je vplival formalno le malo na Kersnikovo kratko prozo; prej bi mogli govoriti o spodbudah. Močnejši oblikovni vpliv bi se mogel zaslutiti pri omenjenih *Pesmih v prozi*, a tistih pet sestavkov Kersnik ni pisal s posebno ustvarjalno zavzetostjo, šesto in menda sedmo pa je sploh pustil v rokopisu.⁸¹ Če bi primerjali Kersnikovo kratko prozo z *Loučevimi* zapiski (ti so bili v slovenščino prevedeni leta 1882—84), na katere se v zvezi s Turgenjevom ponavadi misli, bi mogli ugotoviti komaj katero lastnost,

kl ne bi bila že dotlej sestavni del njegovega literarnega nazora in dela, oblikovanega pred »kmetjskimi slikami«. V prvem delu razpravljanja smo videli, da imata *Bujanov Matejka* oziroma razpoloženska slika *Pomlad* iz leta 1875 svoje prirodno stičišče v *Mačkovih očetih*, *Kmetjski smrti* oziroma v *Pesmih v prozi*, delih iz zadnjega obdobja. Kersnik se ni zgledoval niti pri turgenjevskih prijemih v noveli, kakršne je na primer slučajno srečanje ob slabem vremenu s človekom, ki je nato središče slike; pri njem ni novele spominov na mladost, niti ni pejsažnih uvodov, kakršni so značilni za *Lovčeve zapiske*, če pa so, potem je opis narave omejen na stavek ali dva (*Ponkrčev oča*, *Roje-nice*, *Mohoričev Tone*), morda v smislu Levstikovega navodila. Tudi ni pri Kersniku srečanja z neobičajnim, čudaškim človekom, medtem ko ima njegova fabula (razen pri *Kmetjski smrti* in *Mamou*) še vedno vlogo votka slike in je ne zamenjuje značaj v celoti.

Drugače je z Masljevim odnosom do Turgenjeva. Na začetku svoje prve proze, »slike iz vojaškega življenja«, se pri portretiranju osrednjega lika pisatelj brez pred-sodkov sklicuje na Turgenjeva: »Mislite si človeka majhne postave, plečatega, čoka-stega, mesnatega, kakor pravi Turgenjev, malh očl, debelega nosu, smolnato temnih, pristrizenih las, lica razširjenega, nežnordečega, po polti skoraj otročjega, bičjega vratu, kratkih lakti z rdečkastimi rokami, sem in tam pegastimi, kratkih nog v podobi stebrov.«⁸² Metoda portretiranja docela ustreza metodi Turgenjeva, pa tudi sam portret je podoben graščaku Ovsjanikovu iz *Lovčevih zapiskov*: »Predstavljajte si, ljubeznivi bralci, človeka, debelega, visokega, sedemdesetih let, z obrazom, ki nekoliko spominja na obraz Krylova . . .« ali pa opisu iz slike *Jermolaj in mlinarica*: »Mislite si človeka petinštiridesetih let, visokega, suhega, z dolgim in tenkim nosom, ozkim čelom, maj-hnlmi slvimi očmi, skuštranimi lasmi in širokimi porogljivimi usti.«⁸¹ Toda tu je še trdna fabula, medtem ko v naslednjih »slikah z bosenskih gor« stopa na njeno mesto neki zanljiv, izreden človeški karakter (*Handžija Mato*), in tudi posebno čustveno ubranemu opisu gozda pripada v sliki pomemben delež (*Markica*). V »sliki s kmetov« je čudaški človek odslužen in pohabljen kirasir Martin. Čeprav je srečanje s kirasirjem nepričakovano, saj obične pisatelj-pripovedovalec kmeta Plaznika, postane prav Martin osrednji lik slike, ker zbuja pripovedovalčev zanimanje. Tudi pri izbiranju predmetov za opis odloča želja, da bi bila slika čimbolj popoln »portret življenja«, in ob naštevanju različnih predmetov v kmečki hiši pisec pravi: »Tu so se nahajale naj-različnejše stvari v bujnem neredu . . . pa si kmetjske hiše brez slikovite zbirke pred-metov, ki so potrebnl gospodarstvu, niti misliti ne morem.«⁸⁴ Tudi *Markico* pripoveduje pisatelj na osnovi slučajnega srečanja (tako je v novelah Turgenjeva *Lgov*, *Živi skelet*, *Birjuk*), povezovalno vlogo ima pa gozd, ki ga pisatelj podobno čustveno doživlja in opisuje, kot to zasledimo v sliki Turgenjeva *Les in stepa*. *Handžija Mato* je slikan v krčmi, hanu, kar najbrž prav tako ni slučajno.

V Masljevem jeziku je več takih rusizmov in ruskih izrazov, ki so se zdeli pisatelju po emocionalni vrednosti boljši od slovenskih sinonimov in jih je namerno uporabljal, da bi povečal liričnost.⁸⁵ Poleg omenjenih lastnosti je za Masljo značilno pripovedo-vanje v prvi osebi, pri čemer je pa pripovedovalec večinoma bolj ali manj pasiven opazovalec (*Krokarjev Peter*, *Handžija Mato*, *Markica*, *Plaznik in kirasir Martin*, *V vo-jaškem arhivu* ipd.). To daje pisatelju več možnosti liriziranja, bolj neposredno lahko opisuje notranje doživljanje junaka, in tako so značilna prav tista lirska mesta, v ka-terih pisatelj slika notranje, duševno podoživljanje junaka: »Nekaj trenutkov sva mol-čala. Ugibal sem, kaj se godi v Petrovem srcu. Da on noč in dan sanjari o domačih krajih, od katerih ga je nelzprosno in neusmiljeno odtrgala dolžnost, to sem vedel.«⁸⁶ Drugje skuša pisatelj zajeti značilno »turgenjevsko« razpoloženje, doživljanje človeka in sočustvovanje z njim: »Kdo bi bil kedaj dejal, da je tihi Peter taka dobra duša, in kdo bi bil mislil, da se srce takega okornega, ledenega človeka more odtajati! Čim dalje sem ga gledal, tem bolj se mi je prikupil . . . Povedati je hotel še nekaj, ali glas mu je zastal v grlu. Umolknil je, oči so se mu zopet pomračile. Nisem ga hotel motiti v njegovih spominih, ker za njegovo bolest nisem imel zdravila . . .«⁸⁷

Kljub tem pglivom pa so Masljeve slike resne literarne stvaritve, ker je v njih dovolj uspešno kombiniral originalno fabulo in uspelo portretiranje ter oboje vzročno povezoval s funkcionalnim pejsažem, obenem pa dodajal svoja napredna socialno dejna razmišljanja, ki so njegova posebnost. V pozitivnem smislu lahko govorimo tudi o Pogljevl odvisnosti od Turgenjeva. Značilna je le za njegovo prvo razvojno dobo,

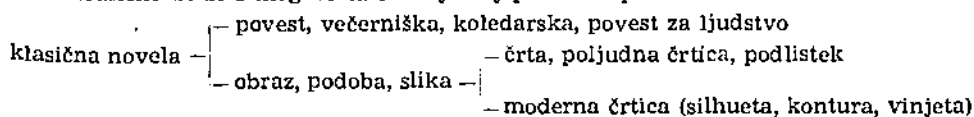
kasneje pa izgine. Novela Zimska pot iz zbirke Mali ljudje (1911) ima nekatere prvine turgenjevske metode. Pripovednik-pisatelj je samo pasivno vključen v dogajanje; pripoved je močno lirizirana, v grobem moškem oklepu se skriva mehka duša. Prav tako pa je za sliko značilen tudi pečat domače književne tradicije, predvsem v tematskem pogledu. Intelektualec usodno poseže v življenje lepega vaškega dekleta (to snov so obravnavali Menclinger, Tavčar in Kersnik), dekle pa vztraja v svoji nesrečni ljubezni. (Mimogrede povedano, tudi pri Cankarju v delu Na klancu srečamo nekaj podobnega!) Pujčev pripovedni stil pa je vendarle že močnejše moderno obarvan.

Drugi pisci, ki so sledili Turgenjevu, a niso imeli prave oblikovalne moči, da bi ob pejsažnosti hkrati slikali neko organsko življenje ali razpoloženje, so zapadali v enostravno in enostransko, često dolgočasno opisovanje narave (Hlanko Dolenc, O gozdu in nekaterih njegovih ljudeh, 1903; Črtice o burji, 1906),⁸⁸ s čimer je zaključena ta vsebinsko-oblikovna smer kratke proze pri nas. Potrebe, da bi iskali v smeri moderne črtice, se tu sploh niso pojavile, kar je bilo docela v skladu s prevladujočim modernim stilom oziroma z ustvarjalnimi možnostmi teh oblikovalcev.

Za določeno vsebinsko-oblikovno kategorijo kratke proze se je v slovenski književnosti in književni zgodovini uveljavil izraz »slika«. Na začetku druge polovice prejšnjega stoletja je bil v tem pomenu v rabi »obraz«, v sedemdesetih letih ga je zamenjala »podoba«, dokler je ni v osemdesetih letih skoraj docela izpodrinil hrvatizem »slika«, ki ga »ne kaže spremljati.«⁸⁹ Pri tem je odločala pač okoliščina, da je to bolj glagolska beseda, ki je tistim, ki so pisali o realizmu, bila v glagolski obliki nujno potreben termin. Teoretik realizma si je literarno delo (in njegovo nastajanje) predstavljal neposredno v plastični odraznosti resničnega življenja. Ko je Celestin ocenjeval Jenkovo liriko, se ni mogel osvoboditi tega osnovnega merila: »Dekle je zajemalo v vedro vodé, / v vedro kovano, vodlice hladne.‘ Dva stihá — cela slika in kaka!« vzklika prijetno presenečeni realist.⁹⁰ »Pogleda se v vodo, vidi obraz. . .‘ Nova dovršena, čisto narodna slika!«⁹¹ Zanimivo je, da je Simon Rutar v tem smislu celo pisal verzificirane napotke slikarju za »slike«, pri čemer naj bi bili stih sestavni del likovne podobe.⁹² Celo ko govoril Stritar o trojih in figurah, priporoča tako plastiko: »Če uporabi pesnik kako podobo, naj bo karakteristična, da bralec hitreje, bolje in krepkeje, ne samo za razum, ampak tudi za oči izrazi celotno misel, bralec mora videti vse tako jasno, da bi se dalo naslikati.«⁹³

»Slika« kot realistična novela je bila osnovna forma literarnega oblikovanja ne le pri naših realistih, ampak bolj ali manj tudi v drugih književnostih, pri Rusih, Čehih, Poljaki, Srbih in Hrvatih (seoska slika!), pri Italijanih (quadro di vita paesana), pri Nemcih (Dorfgeschichte, Sonderlingsnovelle). V taki kratki prozi se v razvoju realizma ne kaže pojemanje volje ali moči za »veliki tekst«, ampak je bila najbolj prikladna realističnim umetniško oblikovnim načelom in pripovedni metodi, kar potrjuje okoliščina, da so tovrstna dela umetniški vrh realizma. Razvoj kratke proze v smeri novela—slika—črtica je potekal dokaj premočrtno in enotno brez posebnih odmikov, pri čemer gre zasluga predvsem enotnemu vajeviskemu začetku ter Tavčarjevim in Kersnikovim stvaritvam. Hkrati se klasična oblika novele, ki ji je za naš realizem dal napotke Levstik, razvija dalje, a v realizmu ne zavzema vodilnega mesta. Vajeviski konceptiji enostavne in skromne zgodbe, a izrazitemu in psihološko poglobljenemu obravnavanju osrednjega lika dodajajo kasneje posamezni pisatelji individualne lastnosti: Tavčar komičnost, brutalnost, tragiko, Kersnik predvsem tragiko brez komike, ki bi razbremenjevala, zato pa uveljavlja optimistično poetizacijo. Slednji je usmerjal v razpoložensko liriko, smer, ki je ob sočasnem beletrističnem feljtonu, nagnjenem k rahlim čustvenim izlivom, neposredno vodila v moderno črtico; ta pa se je oblikovala spet v skladu s pisateljevim odnosom do življenjske stvarnosti, v skladu s sposobnostjo doživljanja in oblikovanja — kar vse je moč ugotavljati in raziskovati v razmerju med Cankarjevo kratko prozo ter slikami, črticami in silhuetami njegovih sodobnikov.

Grafično bi bilo mogoče ta razvoj vsaj približno poenostaviti takole:

- ¹ Fran Levstik: Popotovanje iz Litije do Čateža. Zbrano delo III. Ljubljana 1953, 24.
- ² Prav tam, 28.
- ³ Ferdo Kočevar: Narodopisne slike iz našega naroda. Slovenski narod 1860, št. 111—113; 1869, št. 10—11 in naslednje.
- ⁴ Drugače v Zgodovini slovenskega slovstva IV, Ljubljana 1963, 136, vendar so Kočevarjeve slike objavljene nekaj let pred Ogrinčevimi.
- ⁵ Josip Pagliaruzzi-Krllan: Sinlea. Slika. Zvon 1878; prim. Krllanove Zbrane spise III, Ljubljana 1896, 52, 54.
- ⁶ Maks Pieteršnik: Slike iz starogrškega življenja. I. Zenitev, II. Gostilja, III. Olimpijske igre, IV. Pogreb. Zora 1872, 190.
- ⁷ J. Benedek: Podobe iz domačega življenja. Zora 1874, 140.
- ⁸ Podlimbarski: Peter Veliki. Obraz njegovega življenja in delovanja. Zora 1872, 312.
- ⁹ D. Bolé: Črtice o Pavliha-Zvonovcih. Novice 1870, št. 312.
- ¹⁰ A. Seneković: Črtice iz dunajske elektriške razstave. Ljubljanski zvon 1883, 720.
- ¹¹ L. Zvab: Črtice o Primožu Turbarju. Ljubljanski zvon 1884, 41.
- ¹² I. Franké: Črtice iz mojega popotovanja v Kitajsko. Ljubljanski zvon 1884, 10; E. Lah: Zemljepisne črtice. Ljubljanski zvon 1884, 20.
- ¹³ Izjemoma uporablja Vaclav Bril v dljaških Vajah I, 1855, 6 (rokopis v NUK Ljubljana) izraz »črtica« v smislu sentenca, aforizem, domislica.
- ¹⁴ Josip Jurčič: Črtice iz življenja našega naroda. Jesensko noč med slovenskimi polharji. Slovenski glasnik 1864, 55.
- ¹⁵ SN 1868, št. 54.
- ¹⁶ Prim. J. Jurčič: ZD IV. Ljubljana 1951, 313; opomba urednika M. Rupla.
- ¹⁷ Letopis Matice srpske 1907.
- ¹⁸ B. Paternu: Slovenska proza do moderne. Koper 1937, 37, 42.
- ¹⁹ Prim. Die Formelemente der Novelle. Welt und Wort 11 (1954), 373.
- ²⁰ Prim. J. Jurčič: ZD V. Ljubljana 1952, 337.
- ²¹ A. Slodnjak: Realizem I. Zgodovina slovenskega slovstva II. Ljubljana 1959, 276.
- ²² Tavčar piše Prijatelju: »Ako hoče Tiskovna zadruga rez izdati iz mojih spisov to, kar je še branja vrednega, potem naj izda v enem zvezku moje 'Slike iz Loškega pogorja'...« Prim. Ivan Tavčar: ZD III. Ljubljana 1955, 372; opomba urednice M. Boršnik.
- ²³ SN 1881, št. 57.
- ²⁴ SN 1893, št. 290.
- ²⁵ SN 1902, št. 132.
- ²⁶ J. Stritar: ZD IV. Ljubljana 1954, 434, 435; op. urednika F. Koblarja.
- ²⁷ Prav tam, 435.
- ²⁸ Stritar piše leta 1877: »Temu je prišel v roko kak roman Turgenjeva. Mož je slšal, da je sedaj Turgenjev 'à la mode'; slšal je tudi, da je ta slavni ruski pisatelj 'realist'. Zdaj pa že ve, kakšen mora biti roman, tudi slovenski roman. Drugi je iztaknil kje kako Bert-Hartovo novelo; ravno tako; ta mož zdaj ve, prej ni vedel, kaka mora biti novela. Tretji je videl kje po naključju kako Defreggerjevo podobo iz gorskega življenja tirolskega. Istotako! Prej ni videl podobe razen kakoga sv. Florijana z golldo v roki...« J. Stritar: Pogovori 1877, ZD VI. Ljubljana 1955, 224.
- ²⁹ SG 1867, 43.
- ³⁰ Prim. J. Kersnik: ZD III. Ljubljana 1951, 362; op. urednika A. Ocvirka.
- ³¹ J. Kersnik: Mamon. ZD III, 71.
- ³² Prav tam, 343; op. urednika A. Ocvirka.
- ³³ A. Slodnjak: Realizem II. ZSS III. Ljubljana 1961, 156.
- ³⁴ Prim. opomba urednika A. Ocvirka v Kersnikovem ZD III, 339.
- ³⁵ Prav tam.
- ³⁶ J. Kersnik: Pomagajte kmetu! SN 1875, št. 198.
- ³⁷ J. Kersnik: »Balade in romane«. LZ 1890, 637.
- ³⁸ J. Kersnik: Razvoj svetovne poezije. ZD V. Ljubljana 1953, 344.
- ³⁹ Prim. Podlimbarskega Zbrani spisi I. Ljubljana 1923, 435.
- ⁴⁰ Prim. J. Kersnik: ZD III, 369.
- ⁴¹ Prim. Podlimbarskega Zbrani spisi II. Ljubljana 1928, 124—129.
- ⁴² A. Slodnjak: Nova struja. ZSS IV. Ljubljana 1963, 136.
- ⁴³ Lino Legiša: Tretja knjiga Janka Kersnika. SPOR 1951, št. 188.
- ⁴⁴ Jovan Hranilović: Kobna struja u hrvatskoj pripovjedalačkoj književnosti. Viena 1899, 111. Kersnik apostrofira Frana Mažuraniča, njegove kratke pripovedne fragmente, pisane po zgledu Turgenjeva, ki jih je hrvatski pesnik objavil v Vlencu 1835—1807, nato pa izdal v knjigi Lišče.
- ⁴⁵ J. Kersnik: Pesmi v prozi. SN 1889, št. 26.
- ⁴⁶ A. Slodnjak: Nova struja. ZSS IV, 136.
- ⁴⁷ Naj bo opozorjeno na naslov »Obrázky bez ramů« Gabrijele Preissove iz leta 1895!
- ⁴⁸ Prim. Nikola Klrov Majskl: Ilinden. Slike iz velike makedonske vstaje izza leta 1903. Sofija 1923, kjer je vseh pet dejanj pravzaprav zares najbolj podobno slikam, grajenim skrajno preprosto.
- ⁴⁹ Silhueta z nabora. Češ. spisala Gabrijela Preissová. SN 1888, št. 292—293.
- ⁵⁰ A. Slodnjak: Nova struja. ZSS IV, 137. Podčrtal J. R.
- ⁵¹ Prav tam.

- ⁵² Ivan Macun: Ovetje slovenskiga pesništva. Trst 1850.
- ⁵³ Boris Paternu: Estetske osnove Levstikove literarne kritike. Ljubljana 1859, 204.
- ⁵⁴ Macun: Cvetje, 64—65.
- ⁵⁵ E. Kleinpaul, W. Langewiesche: Poetik. Die Lehre von der deutschen Dichtung. 1861⁴ in E. Kleinpaul; Poetik. Die Lehre von den Formen und Gattungen der deutschen Dichtkunst. II, 1874⁷.
- ⁵⁶ J. Iranilovič: O teoriji novele. Hrvatska vila 1882, 9; prim. tudi A. Barac: Hrvatska književna kritika. Zagreb 1938, 122.
- ⁵⁷ Hrvatska vila 1882, 35.
- ⁵⁸ R. Gottschall: Poetik, die Dichtkunst und ihre Technik. 1874⁷.
- ⁵⁹ Hrvatska vila 1882, 9.
- ⁶⁰ Prim. Književne novosti. LZ 1904, 509.
- ⁶¹ E. Němcová: Babica. Obrazl iz življenja na kmetih. Poslovenil Franc Cegnar. V Celovcu 1862.
- ⁶² A. Slodnjak: Realizem I. ZSS II, 281.
- ⁶³ D. Moravec: Vezl med slovensko in češko dramo. Ljubljana 1963, 26.
- ⁶⁴ Podlímbarški menda misli na prijateljstvo s prof. dr. Janom Hejceletom; prim. Zdeněk Nejedlý: Božena Němcová. Praga 1928.
- ⁶⁵ Podlímbarški: Nekaj o Andrejčkovem Jožetu. Koledar Ciril-Methodovega društva 1907, 36—37.
- ⁶⁶ Jan Neruda: Malostranske pripovedke. Prev. Ljudevit Furlani. Trst 1886.
- ⁶⁷ D. Moravec: Vezl med slovensko in češko dramo, 33.
- ⁶⁸ Prav tam, 47, 161.
- ⁶⁹ SN 1877, št. 268.
- ⁷⁰ Pri vzporejanju z Nerudovimi feljtoni se kažejo bolj oblikovne kot vsebinske pobude.
- ⁷¹ SN 1881, št. 57.
- ⁷² LZ 1883, 677.
- ⁷³ SN 1872, 41.
- ⁷⁴ Drobne povesti. Češki spisal Svatopluk Cech. Poslovenil S. S. Slovan III, 1887, 7; Soperuka. Obraz s Slovaškega. Češki spisala Gabrijela Preissová. SN 1867, št. 219; Slike kozške. Češki spisal E. Jelinek, poslovenil Podvislovski. SN 1868, št. 103; 1869, št. 99.
- ⁷⁵ F. Celestin: Ivan Turgenjev, prvi ruski realst. SN 1868, št. 43.
- ⁷⁶ LZ 1881, 514.
- ⁷⁷ Hrvatska vila 1882, 35.
- ⁷⁸ Prim. op. 28.
- ⁷⁹ SN 1869, št. 43.
- ⁸⁰ F. Celestin: Naše obzorje. LZ 1883, 394.
- ⁸¹ J. Kersnik: ZD I. Ljubljana 1947, 329—330.
- ⁸² Podlímbarški: ZS I, 3.
- ⁸³ Prim. I. Turgenjev: Lovčevi zapiski. Ljubljana 1933, 23, 71; prev. J. Rožencvet.
- ⁸⁴ Podlímbarški: ZS I, 90.
- ⁸⁵ Nekaj primerov za rusizme: »Kako je haca!... časih pa mene pogledal tako pristalno, milo in proseče« (Krokarjev Peter, LZ 1886, 363). »Pristalno me je pogledal, postal, začudil se sam pri sebi...« (Markica, LZ 1887, 518). »Ta glas je bil mežji, niti polovica prejšnje zlosti...« (Krokarjev Peter, ZS I, 14). »Govoril je ponižno in pridurno, potem pa pristavil s preletčim glasom« (Plaznik in kraslr Martin, ZS I, 343). »Dolgo zrejo za bojko se zibajočimi četami« (prav tam, 345). »Končavši frazo sem se pogrutil v kratek molk« (prav tam, 333). Podobno tudi kasneje v Gospodinu Franju: »Vilar je živel tiste dni v nekem živčnem razstrojstvu« (ZS IV, 707).
- ⁸⁶ Krokarjev Peter, ZS I, 8.
- ⁸⁷ Prav tam, 8—9.
- ⁸⁸ LZ 1903, 173; 1906, 25.
- ⁸⁹ A. Ocvirk sodi o Prijateljovem izrazu »kmečke slikc«, da jih je tako označil »kar se da dobro in v slovenski literarni zgodovini ustali pojem, ki ga ne kaže spreminjati«. Prim. Kersnik: ZD 111, 343.
- ⁹⁰ F. Celestin: Naše obzorje. LZ 1883, 114.
- ⁹¹ Prav tam.
- ⁹² Prim. A. Slodnjak: Realizem II. ZSS III, 344.
- ⁹³ J. Stritar: Kritična pisma 1868. ZD VI, 84.

P ö v z e t e k

Avtor razprave analizira oblike realistične novele v slovenski književnosti in prihaja na osnovi gradiva do sklepa, da sta se v času realizma gojili pretežno dve obliki novele. Prvi tip je klasična oblika novele z zgoščenim fabulativnim jedrom, kratko in jedrnatno karakterizacijo likov in s smotno kompozicijo. Vzor za tako novelo je dal Fran Levstik v Martinu Krpanu z Vrha leta 1858, in so jo za njim gojili razni pisci, predvsem Josip Jurčič. Istočasno se pojavi v delih sodclavcev rokopisnega lista Vaje drugi tip novele, ki so ga avtorji imenovali »obraz«, »podoba« ali pa »slika«. Za to obliko kratke proze je značilna poglobljena karakterizacija in psihološka obravnava lika ter subjektivizacija pripovedi, medtem ko sta kompozicija in fabulativno jedro običajno manj negovana. »Obraz« ali »podoba« so gojili po vajeveh glavni predstavnik slovenskega realizma (Kersnik, Tavčar); iz te oblike se je na eni strani razrasla feljtonistična črtica brez umetniških lasnosti, po svoji glavni razvojni smeri pa je »podoba« vodila v razpoložensko in hirtirano črtico moderne in k drugim oblikam moderne kratke proze. Avtor opozarja na podoben razvoj v ruski (Turgenjev) in češki (Neruda) književnosti realizma in na slovenskim paralelne pojave v hrvaški in srbski prozi.

DAS »BILD« ALS NOVELLISTISCHE FORM IN DER SLOWENISCHEN LITERATUR DES REALISMUS

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Verfasser des Aufsatzes analysiert die Formen der realistischen Novelle in der slowenischen Literatur und kommt zum Schluss, dass zur Zeit des Realismus meistens zwei Formen der Novelle gepflegt wurden.

Die erste Form ist eine klassische Art der Novelle mit einem kurzgefassten Inhalt, einer kurzen und kernigen Charakteristik der Personen und mit einer zielstrebigem Zusammensetzung. Beispiel zu einer solchen Novelle gab Franc Levstik mit dem Martin Krpan von Vrh im Jahre 1858 und später wurde sie von verschiedenen Schriftstellern, besonders von Josip Jurčič gepflegt. Gleichzeitig erschien in den Werken der ehemaligen Mitarbeiter des Handschriftsblattes Vaje (Übungen) die zweite Form der Novelle, die von den Verfassern »Gesicht« (obraz) oder »Bild« (podoba) genannt wurde. Für diese prosaische Kurzform ist eine Vertiefung der Charakteristik, eine psychologische Behandlung der Personen und eine Subjektivität des Erzählens bezeichnend, die Komposition und der erzählende Kern wurde aber meist weniger zielstrebig. Nach den Mitarbeitern der Vaje wurde das »Bild« von den Hauptvertretern des slowenischen Realismus (Kersnik, Tavčar) gepflegt. Aus dieser Form hat sich auf einer Seite die feuilletonistische Skizze ohne künstlerische Eigenschaften entwickelt, während das »Bild« in seiner Hauptentwicklungsrichtung zu der Stimmungs- und Lyrikskizze der Moderne und zu den übrigen Formen der modernen Kurzprosa führte.

Der Verfasser macht auf die ähnliche Entwicklung der russischen (Turgenjev) und tschechischen (Neruda) Literatur des Realismus und auf die gleichlaufenden Erscheinungen in der kroatischen und serbischen Literatur aufmerksam.

KULTURBUND V CELJU MED DVEMA VOJNAMA

Potem ko je komisija za ugotavljanje vojnih zločincev LRS in zlasti njena mariborska podružnica preučila delo Kulturbunda na Slovenskem in zbrala o tem obširno gradivo, ki jasno dokazuje iredentistični in nacionalno socialistični značaj velike večine nemštva na Slovenskem, je prav, da si ogledamo njegovo delovanje v času med svetovnjima vojnama ob primeru nemške manjšine v enem kraju. Tu naj bo združeno nekaj podob o organizaciji in delu prvih sovražnikov naprednega gibanja v Celju in njegovi okolici, ki so tudi smotrno pripravljali pot Hitlerjevi invaziji v Jugoslavijo 6. aprila 1941.

Na položaj Nemcev v Jugoslaviji in zlasti v Sloveniji pred letom 1941 je vplivala gospodarska moč nemške veleposesti, industrije in obrti z njihovim posrednim in neposrednim vplivom na slovenskega delovnega človeka, nadalje trajni poizkusi večine slovenskih političnih strank, da z nemškimi volilnimi glasovi povzdignejo svojo veljavo, in končno, zlasti od 1929 dalje, fašiziranje jugoslovanskega vladnega režima, ki je po Hitlerjevem prevzemu oblasti v Nemčiji 1933 in po priključitvi Avstrije k Nemčiji 1938 vedno bolj prihajal pod vpliv Hitlerjevega poslanika v Beogradu. Ustrezno jugoslovanskim vladnim režimom in mednarodnim jugoslovansko-nemškim odnosom so v predaprilski Jugoslaviji mogli celjski Nemci svoje gospodarske postojanke iz avstrijske dobe pred 1918 ne samo obdržati, temveč tudi utrditi in razširiti, kar vidimo npr. iz rasti Westnove tovarne emajlirane posode z javnimi naročili, Skobernetove pridobitve žvneškega veleposestva ali Rakuschevega nakupa veletrgovine z železom »Merkur«, in se hkrati z avstrijskih velenemških političnih postojank pred letom 1918 skoraj celotno vključiti v nacionalni socializem.

Svetovnonazorsko in organizacijsko so se celjski Nemci razvijali v sestavu slovenskih in jugoslovanskih Nemcev ter celotnega imperialističnega nemštva.

Po zlomu avstro-ogrsko monarhije in po nastanku Jugoslavije leta 1918 so se Nemci v Sloveniji organizirali v dotedanjih pevskih, športnih in cerkvenih evangeličanskih društvih ter denarnih zavodih. Leta 1920 so se ob ustanovitvi Švabsko-nemške kulturne zveze (Kulturbund) v Novem Sadu povezali z Nemci v Vojvodini in to zvezo potrdili leta 1921 s sodelovanjem pri ustanovitvi »Stranke Nemcev v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev«. Ker pa ti okvirni jugoslovanski nemški organizaciji v Sloveniji nista dosegli zaželenega razmaha, je bilo leta 1922 ustanovljeno »Politično društvo Nemcev v Sloveniji« s sedežem v Mariboru. Novo politično društvo je bedelo nad izvajanjem manjšinskih varstvenih določb iz pariških mirovnih pogodb, sodelovalo pri kongresih evropskih narodnih manjšin in krepilo nemško narodno zavest z ustanavljanjem nemških knjižnic, bralnih krožkov, s prirejanjem pevskih proslav, praznovanjem nemških običajev in nego narodnih noš, gojenjem najrazličnejših vrst športa, poglobljenim delom evangeličanskih cerkvenih društev, zlasti ženskih, s skrbstvom za nemško politično zastopstvo v beograjski narodni skupščini, v oblastnih skupščinah v Ljubljani in Mariboru ter z organizacijo nemškega tiska na Slovenskem. S tem delom se je uveljavilo na Slovenskem troje nemških delovnih središč: prvo v Mariboru, kjer je bil tudi sedež nemškega evangeličanskega seniorata, drugo konservativnejše v Kočevju in tretje v Celju, kjer je izhajalo nacionalistično urejevano nemško glasilo »Cilller Zeitung« in delovalo moško pevsko društvo, telovadno društvo Atletiki,

smučarski klub in je bila aktivna evangelska cerkvena občina z nemškim upravnim jezikom.

Proti tridesetim letom so postala v nemških organizacijah očitna trenja med starejšo in mlajšo generacijo, ki je hotela priti do vodilnejših vlog. To so bile posledice svetovnonazorskih razlik. Tako imenovani stari, ki so jih mladi imenovali vino-gradniške Nemce (Weingartendeutsche), so bili predstavniki radikalnega avstrijskega nemštva, ki je bilo v bistvu še liberalno orientirano, medtem ko so mladi kot obnovevitelji (Erneuerer) nemštva zastopali miselnost razvijajočega se nacionalnega socializma. Znotraj slovenskega nemštva so se ta trenja izražala podobno kot npr. v Avstriji z uveljavljanjem interesov malega nemškega človeka zoper kapitalista. V nemških vrstah na Slovenskem se je tako na široko razvil boj, ki ga je krajevno zmagovito izbojeval na prehodu iz XIX. v XX. stoletje v Ptuj Jos. Ornig. V tem poznejšem boju so zmagali mladi in povedli pomlajeni Kulturbund na nova pota.

Z mladimi se je začela splošna radikalizacija slovenskega nemštva, ki je z gospodarskih in kulturnih postojank političnogospodarskega društva zavzelo izrazite politične položaje. Ob obnovi Kulturbunda leta 1931 je še njegovo splošno priznano geslo: Zvesti narodu — zvesti državi! Ko pa je leta 1933 prevzel v Nemčiji oblast Hitler, se je dotedanje geslo umaknilo novemu: Neustrašen, resničen, zvest! Vendar le za kratek čas, saj ga je po razpustu Kulturbunda leta 1935 nadomestilo najprej ilegalno, nato pa po obnovi Kulturbunda leta 1939 javno geslo o enem narodu in enem vodju. S tem programatičnim geslom se je celotno nemštvo na Slovenskem podredilo vodstvu Kulturbunda v Novem Sadu in doma v Mariboru, ki je v svojih vrstah uvedlo brezpogojno in vojaško disCIPLINO ter nacistično notranje življenje. Vse to delo je dejansko vodila mladina, na zunaj pa ga je iz ozirov do jugoslovanske države zastopala evangeličanska cerkev. Skladno z izročilom nemštva na Slovenskem iz avstrijske dobe in pod vplivom vedno ožjega organiziranega sodelovanja z Nemci v Avstriji in Nemčiji je postajalo nemštvo na Slovenskem prežeto z zavestjo, da pomeni samo predhodnico velikega nemškega naroda na jugovzhodu v le začasno nenemški deželi ozioroma državi. To zavest je poglobljalo zlasti nemško glasilo v Celju »Cillier Zeitung«.

Priključitev Avstrije k Nemčiji in Münchenski sporazum leta 1938 sta to nemško samozavest še okrepila, tako da je vodstvo Nemcev na Slovenskem javno odreklo jugoslovanski državi pravico do vmešavanja v nemške manjšinske zadeve. Na skupščini Kulturbunda slovenskih Nemcev v Mariboru 19. januarja 1941 je njihov vodja Joh. Baron poudaril, da je zavest Nemcev na Slovenskem o pripadnosti k osemdesetmilijskemu narodu močnejša kakor zavest o pripadnosti k narodni manjšini v Jugoslaviji. V tej miselnosti je zahteval od jugoslovanske države nov narodnomanjšinski red s kulturbundovskim vodstvom, ki bi bil državi enakoverden in enakopraven partner. Obenem s to zahtevo je tudi odkrito izjavil, da bo Kulturbund nadaljeval svoje delo tudi, če bi ga Jugoslavija razpustila. Nemška manjšina na Slovenskem je tako zanikala svojo državopolitično pripadnost k Jugoslaviji in se proglasila za Hitlerjevega varovanca v mejah Jugoslavije.

Kulturbund je bil na Slovenskem organizacijsko razdeljen v pet okrajev: Maribor, kjer je bilo tudi vodstvo Nemcev na Slovenskem, Ptuj, Ljubljana, Kočevje in Celje. Celjski okraj je imel krajevne skupine v Celju za mesto in za okolico, v Šoštanj, Vojniku, Štorah, na Dobrni, v Konjicah, Rogatcu, v Sevnici o. S., Hrastniku in Brežicah. V okviru celjskega Kulturbunda sta S. Jellenz in Fr. Pichl pod pretvezo hitlerjevske propagandne poplave o grozodejstvih nad Nemci na Poljskem organizirala leta 1939 po zgledu SA brambno moštvo. Že pred tem pa je Celje izgubilo svoj osrednji propagandni značaj za Nemce na Slovenskem, ko je leta 1938 prenehala izhajati Deutsche Zeitung, naslednica Cillier Zeitung, in so slovenski Nemci zaradi obzirnejše cenzure ustanovili v Zagrebu nacistični časnik Deutsche Nachrichten aus Slowenien. Deutsche Nachrichten so jasno izražale načelo, da so vprašanja Jugoslavije zadeva jugoslovanske države in se jugoslovanskih Nemcev ne tičejo; nasprotno pa da so vprašanja jugoslovanske nemške manjšine samo zadeva Nemcev, ki zanje ne potrebujejo sodelovanja jugoslovanske države in ga tudi odklanjajo, razen priznanja nemške narodne skupnosti in njenega vodstva. Jugoslovanska nemška manjšina je tako pretrgala svoje stike z Jugoslavijo ter nadaljevala svoje programatično delo po 6. aprilu 1941 s sodelovanjem z okupatorjem, za katerega je v severovzhodni Sloveniji ob zlomu Jugoslavije prevzela oblast ter mu jo tudi izročila.

V okviru in smeri nakazanega razvoja nemške manjšine na Slovenskem v času med vojnoma je Celje v svoji nemški aktivnosti tekmovalo z drugimi okrajnimi Kulturni budi na Slovenskem in v Jugoslaviji.

Prvi voditelji celjskega nemštva so izhajali iz miselnosti radikalnega avstrijskega velenemca G. Schönenererja. Podobno so se tudi mladi politično vzgajali v duhu tistega nemštva, ki ni priznavalo poraza v prvi svetovni vojni in je zopet ubiralo pota velenemštva izpred leta 1918. Že od leta 1926 so se nemški društveni delavci iz Kočevja šolali na narodnostnih tečajih pri Sv. Martinu nad Gradcem in vsaj od leta 1931 so vzgajali mladino doma na tako imenovanih tečajih za nemške plese, ki so bili organizirani v sodelovanju z berlinsko Narodno zvezo za nemštvo v tujini (VDA) zlasti pri športnih društvih. S šolanjem pri Sv. Martinu nad Gradcem in pri vistosmerjanju mladinske vzgoje pod pokroviteljstvom VDA je nemško mladinsko gibanje dobilo vsenemški fašistični značaj.

Središče mladinske vzgoje v Celju je bila Stigerjeva vila na Ljubljanski cesti. Po poročilih celjskega mladinskega vodje J. Jellenza so se začeli mladinski večeri leta 1933. 10- do 11-letni mladinci so prihajali na sestanke zvečer čez plot in se po isti poti vračali domov. Mladinski sestanki so se začeli z vzklíkanjem določenega gesla. V zvezi z geslom so govorili mladinci starešine in redno obravnavali krivice, ki da je Nemce doletela z versajsko mirovno pogodbo, poudarjali, da so Nemci stotimilijonski narod, ki živi po vsem svetu, in da so Nemci na slov. Štajerskem samo drobec tega velikega naroda. Končali pa so se takl večeri s povelíčevanjem Hitlerja in njegovega boja za oblast z razpoloženskim vrhuncem v skupnem večernem pozdravu za slovo Sleg-Heil.

Ko je bila na mladinskih, tako imenovanih domovinskih večerih mladina vpeljana v nacionalni socializem, se je nadaljevala politična vzgoja v taboriščih, za Celjane zlasti pri Plitvičkih jezerih, kjer jih ni dosegla roka jugoslovanske varnostne službe. V mladinskih taboriščih se je zbirala nemška mladina iz vse Jugoslavije ter vzgajala pod vodstvom instruktorjev iz nacionalnopolitičnega vzgojnega zavoda Plön v Nemčiji. Vojaški red, terenske vaje in lahka atletika podnevi so skrbeli za telesno vzgojo, večerni sestanki pri tabornem ognju pa za utrditev miselnosti, ki so jo mladinci pridobivali na domovinskih večerih. Vsakdo je moral ob ognju poročati o razmerah v svojem kraju, kar je pospeševalo znanje o ljudeh in življenju v vseh jugoslovanskih krajih z nemškim življenjem in osebno zblíževalo Celjane z Mariborčani, Ptujčani, Kočevarji in vojvodinskimi Švabi ter narobe. Govori tabornih vodij so prepričevali tabornike o večni nemški veličini in o enkratnosti nemškega vodje, o minljivosti držav, ki so nastale po letu 1918 na ozemlju Avstro-Ogrske, zlasti pa so jim zagotavljali, da ni nemška manjšina v Jugoslaviji osamljena, temveč da stoji za njo ves stotimilijonski nemški narod. Taborne ognje je mladina zapuščala zvečer s pesmijo o izgubljeni zemlji svojih dedov in o vezeh, ki izhajajo iz nemške krvi. Ob vzgoji na domovinskih večerih in v mladinskih taboriščih se je zlasti po priključitvi Posarja, Avstrije in Sudetov k Nemčiji nacionalno socialistična zavest nemške mladine dvignila in njena vzgoja se je še razširila na vedno številnejše nemške celjske domove ter zajela ob smotrnem vodstvu in pomoči iz Hitlerjeve Nemčije vso nemško mladino. Tako so leta 1940 celjski mladinci čakali naelstični božič (Julfeier) v hladni zimski noči na Liscl, kjer jim je govoril S. Jellenz o Nemčiji, ki se s svojimi mejami ne konča pri Šentlju v Slov. gorleah, temveč se razteza povsod, kjer živijo močne nemške prsi. Na domovinskih večerih in v mladinskih taboriščih ob Plitvičkih jezerih se je smotrno vcepljala mladini zavest o dolžnosti in povelju: o povelju sreca in o dolžnostih vsakega mladega Nemca po zgledih O. Schlageterja in Horsta Wessla ter z njimi o dolžnostih nemške krvi in nemškega jezika.

Na domovinskih večerih in v mladinskih taboriščih vzgojena mladina je šla na delo v nemška društva. Vendar pa se je kmalu izkazalo, da spríčo posebnih nalog posameznih društev ni lahko z uspehom intenzivirati oziroma nadaljevati mladinskega političnega dela. Zaradi tega se je mladina po obisku domovinskih večerov in mladinskih taborišč osredotočila v športnem društvu Atletiki, kjer je zlasti W. Stiger organiziral dve skupni, tako imenovano mladino in tako imenovano moštvo. Prva je vsak dan gojila fizkulturo, druga pa izrazito vojaške vaje, tako da je vsestransko ustrezala oddelkom SA in SS v Nemčiji, ki jih je v resnici tudi predstavljala. Vaditelje moštev so športna društva dobila v izbranih mladincih, ki so se že pred letom 1932

organizirali kot Hitlerjeva mladina in so bili kot taki poslani na šolanje in urjenje v taborišče Lauenburg na Pomorjansko. Poleti 1940 je prišlo v urjenjem nemških mladincev na Slovenskem do politične afere med poveljstvom nemške vojske in SS. Politično vodstvo Kulturbunda je predlagalo, naj bi nemški mladinci šli čez mejo v Nemčijo, se tam nekaj tednov vadili v SS in se nato zopet vrnili domov, kjer bi urili moštvene oddelke v športnih društvih oziroma se uporabljali na Slovenskem v namene SS. Mladinski vodje so res pobegnili v Gradec, kjer so jih pregledali in ugotovili njihove zmožnosti. Iz Gradca so bili odposlani v Breslau, kjer so jih obravnavali kakor prijavitelce za SS, kar pa po mišljenju političnega vodstva Kulturbunda niso bili, ker so bili že izurjeni v brambornih moštvih doma. Ker vodstvo SS ni sprejelo predloga Kulturbunda, so se pribežniki javili v nemško vojsko, ki jih je v prostovoljskem taborišču Brandenburg zavezala k dveletni prostovoljni vojaški službi v afriškem zboru. Zdi se, da je bila zadeva urejena šele z vdorom v Jugoslavijo po predlogu Kulturbunda. Drži pa, da so bili mladinski vodje na slov. Štajerskem kot vodje ilegalnih vodov zaprišeženi Hitlerju vsaj že leta 1940.

Pri vajah športnih društev in njihovih mladinskih moštvenih skupin je sodeloval VDA v Berlinu. Vsaj od leta 1937 je pošiljal H. Carstanjen *Mitteilungsblatt des deutschen Reichsbundes für Leibesübungen* (Poročila nemške državne zveze za telesne vaje) slovenještajerskim zaupnikom, ki jih je nadzoroval in potrjeval M. Straka v Gradcu. Po isti poti je VDA zalagal društva s potrebnimi športnimi rekviziti, npr. športnimi čevlji, kopji, diski, žogami raznih vrst, reketi itd.

Podobno je bilo s knjižnicami. Ko je pri raznih razpustih Kulturbunda jugoslovanska oblast zapečatila kulturbundovske knjižnice, so začeli Nemci ustanavljati privatne v nemških domovih, za katere je dobavljal knjige zopet VDA.

Enako je VDA podpiral z denarnimi sredstvi tudi drugo nemško manjšinsko delo poleg mladinskega. Za razvid in povezavo raztresenega, torej zunaj nemških skupin živečega nemštva, za ohranitev nemške zemljiške posesti, za podpore brezposelnim, bolnim in ostarelim članom nemške manjšine ali za organizirane vožnje na razne prireditve v Nemčijo je VDA nakazoval zneske na tako imenovani konto Schulze pri Hranilnem in posojilnem društvu v Ptuj, s katerim je bil v Celju povezan Maks Adolf Westen.

Tovarna Westen je pomenila organiziran gospodarski temelj celjskega nemštva. Gospodarska organizacija celjskega nemštva in nemštva na Slovenskem sploh se je začela leta 1934 po zlomu nacističnega puča v Avstriji, ko je Kulturbund pripravil velikopotezno pomoč nacističnim beguncem iz Avstrije, ki so se zbirali v taborišču v Varaždinu. Tako je Westnova tovarna oskrbela begunce z menažkamli in odevami. Begunska akcija za avstrijske pučiste je imela že vsenemški značaj. Westen in W. Stigger v Celju sta sodelovala s kulturbundovim zaupnikom za begunce Fischbachom v Mariboru, z nemškim generalnim konzulom v Zagrebu Freundtom in s predstavnikom NSDAP za avstrijske pučiste Hrubyjem, ki so skupaj pripravili prehrano in prevoz avstrijskih pučistov iz Varažдина v Nemčijo.

Tovarna Westen je primer za podjetje, ki so ga ustanovili priseljenci iz Nemčije, ki so s podjetjem tudi trajno vzdrževali zveze z Nemčijo. Tovarno emajlirane posode v Gaberju pri Celju je ustanovil leta 1894 Adolf Westen iz Luttrighausna v Westfallji. Na prehodu v XX. stoletje se je število tovarniškega delavstva dvignilo od nekaj desetih že nad 500. Ker je ustanovitelj ostal samski, je pritegnil v razvijajoče se podjetje dva nečaka iz Westfallije, od katerih je polagoma prevzel Adolf tehnično, Avgust pa trgovsko vodstvo. Ob izbruhu prve svetovne vojne je podjetje zaposlovalo že nad 1000 nameščencev in delavcev, ki jih je Westen smotrno pripravljaj za politično nemštvo. Že predtem, leta 1910, se je ustanovitelj umaknil iz podjetja, ki sta ga nečaka vodila najprej kot odprto trgovsko podjetje in ga leta 1924 izpremenila v rodbinsko akcijsko družbo, ki ji je predsedoval ustanovitelj do smrti leta 1942. Jugoslovanska carinska zaščita po 1918 je pripomogla k ponovnemu povečanju, modernizaciji in racionalizaciji podjetja, ki je mlmo dotedanje emajlirane posode začelo izdelovati tudi jeklene radiatorje, štedilnike, plinske peči in kopalne kadi zlasti za jugovzhodno Evropo, Levant in Afriko. Ob Hitlerjevi invaziji v Jugoslavijo je podjetje zaposlovalo že nad 2000 delavcev.

Tehnični vodja Adolf Westen je bil zgled hitlerjevskega podjetnika. Že od 1933 je do nadržnosti posnemal hitlerjevska podjetja z delavskimi redi ali polvojaškimi

napravami, npr. s športnimi prostori. Odklanjal je sodelovanje vsake strokovne delavske organizacije ter sam nastopal kot delavski vodja. Znal je preprečiti vse štrajke do leta 1936. Ko pa je delavstvo leta 1936 s štrajkom zahtevalo zvišanje plač, ga je odpustil v celoti in nato sprejemal v službo posameznike, kolikor je bil zadovoljen z njihovimi političnimi nazori, ne glede na obstoječo jugoslovansko zakonodajo in na stroške, ki jih je imel zaradi procesov za odškodnino nesprejetih delavcev. Tako je po Hitlerjevih zgledih postal politični vodja podjetja.

Adolf Westen pa ni bil samo nemški vodja podjetja, temveč tudi gospodarski in politični sodelavec Kulturbunda. Inženirji in vsi, ki so imeli važnejše službe, so bili iz Nemčije, tako da so za domačine ostala le povprečna in podrejena delovna mesta. Vodilni kader je bil v celoti nacionalističen, tako da je ob okupaciji 1941 prevzel v veliki meri delo za germanizacijo delavstva in da sta dva prokurista postala vodji krajevnih skupin Štajerskega Heimata. Adolf Westen sam je postal okoli leta 1900 avstrijski državljani, da je tako pripomogel k nemški volilni zmagi v prvem volilnem razredu v občini Celje-okolica. Obenem je podpiral Südmarko, Schulverein in krajevna društva, tako da je po poročilu okrožnega urada Štajerskega Heimata v Celju zveznemu vodstvu ob totalni mobilizaciji leta 1943 bil položaj celjskega okoljskega nemštva v avstrijski dobi zlasti odvisen od zaslug mladega Adolfa Westna. Po letu 1918 je postal jugoslovanski državljani ter je navzlic nenemškemu državljanstvu že leta 1935 postal član NSDAP s člansko legitimacijo 1.797.338. Tako je Westen primer nemškega izseljenca, ki je iz tujine trajno ohranjal zvezo ne samo s svojo domovino, temveč tudi z razvojem tamkajšnjega kapitala ter je po njegovih koristih uravnaval delo v novi državi.

Westnovo delo v interesu nemškega kapitala se je kazalo zlasti v finansiranju nemškega tiska v Celju in pozneje Deutsche Nachrichten v Zagrebu, v podpori Kulturbunda in nemški propagandi v Jugoslaviji. Westnova zasluga je bila, da je mogel Hitler leta 1933 pozdraviti in se zahvaliti za delo celjski Cillier Zeitung ali pa da ga je Goebbels osebno sprejel in mu izročil svojo sliko s posvetilom v zvezi z ustanovitvijo Ufine podružnice v Zagrebu »Svetloto«, ki jo je finansiral Westen. Z Westnovo finančno pomočjo se je pozimu 1940/41 »Svetloto« zanimal za dvorano Bate v Ljubljani. Po sporočilu, ki ga je Westen poslal Goebbelsu o važnosti Batove dvorane za nemško propagando, zlasti za predvajanje nemških tednikov in nemških filmov sploh, se je zastopnik Kulturbunda v Ljubljani ing. Tönies povezal z zastopnikom berlinskega podjetja Tobis v Zagrebu in s Svetlotonom, ki je imel pravico do svojih kinematografov po vsej Jugoslaviji. Okupacija Jugoslavije in razdelitev Slovenije na interesne sfere med Nemčijo in Italijo je preprečila izvedbo načrta.

Poleg tega da je bil finančnik nemške politične aktivnosti in nemške propagande, je bil ing. Maks Adolf Westen, sin Adolfa, tudi nemški obveščevalec. Neposredno je pošiljal poročila zastopniku nemške vojaške obveščevalne službe v Celovcu Webu, ki ga je za zgledno delo, najboljšo v vsej Jugoslaviji, avgusta leta 1940 pohvalil. Posredno pa je zbiral poročila tudi za varnostno službo, ki jih je izročal vodji nemške obveščevalne službe v Celju in v Sloveniji Wernerju Stigerju.

S svojim kapitalom in gospodarskimi zvezami z Nemčijo so Nemci na Slovenskem vzdrževali nemške pozicije na vseh gospodarskih toriščih od kmetijstva do trgovine. V kmetijstvu je npr. za hmeljarstvo v Savinjski dolini izdelal Jos. Vook v Gradcu seznam vseh nemških producentov hmelja. Nemška trgovska podjetja s hmeljem Joh. Barth & sin v Nürnbergu in bratje Klepsch ter Bode & Voigt v Žalcu pa so dobila naročilo, da kupujejo hmelj zlasti od nemških hmeljarjev in da zaposlujejo samo nemške nakupovalce, ki so dobili za svoje delo že navedene sezname nemških pridelovalcev hmelja, za katere Slovenci niso smeli vedeti. V trgovini pa je bil primer domačega nemškega celjskega trgovca in irendentističnega delavca Werner Stiger.

Stiger je primer domačega Nemca, ki je uporabljal svoje široke jugoslovanske trgovske zveze v interesu Nemčije. Stigerji so bili poštarji v Gradcu, Slov. Bistrici in Celju, kjer so po zgraditvi železnice postali trgovci in tako politično vzdrževali meščansko miselnost o vodilnem nemškem meščanu in službujočem slovenskem podeželanu. Temu ustreza je bila tudi njegova vzgoja.

Na celjski gimnaziji je bil pred 1918 član mladinske turistične organizacije Wandervogel (ptica sellvka), ki je svoje člane smotrno velenemško vzgajala. Po letu 1918 je zapustil ljubljansko nemško gimnazijo in odšel v uk k posameznim nemškim

trgovcem, ki so velenemško miselnost nadaljevali in gojili zlasti pri naraščanju in tako nadomeščali nacionalno nemško strokovno šolstvo. Ko je bil vajenec pri podjetju Artenjak & Schuschteritsch v Ptujju, je obstajala v Ptujju samo nemška študentska organizacija, ki ni našla družbenih stikov z nemškim obrtniškim in trgovskim naraščajem, tako da je ustanovil po zgledu celjskega Wandervogla vajensko mladinsko organizacijo, ki je gojila turizem in opravljala za nemštvo politične akcije. Iz Ptujja je Stiger odšel na prakso v Maribor, kjer se je vnel zlasti za šport z nogometom, iz Maribora pa v tedanjo Italijo na Reko in nato v Gradec. Stigerjevo trgovsko izobraževanje je primer nemške skrbi za trgovski in obrtniški naraščaj z ukom pri nemških podjetjih, vzgojo v mladinski in športni organizaciji ter s prakso v nemški tujini, kakor so jo slovenski Nemci smotrno izvajali v predaprilski Jugoslaviji.

Leta 1928 se je Werner Stiger vrnil iz Gradca v Celje, kjer je prevzel zapuščino že umrlih staršev. Vodstvo trgovine, ki je bila njegova in bratova last, je prepustil poslovodji, sam pa je prevzel generalno zastopstvo tovarne avtomobilov Tatra za vso Jugoslavijo, organiziral podružniška zastopstva, ki jih je nato prevzela proti ustrezni odškodnina tovarna. Kot generalni zastopnik Tatre je mogel W. Stiger doobira spoznati vso Jugoslavijo, posebej glede na jugoslovansko nemštvo, ki je dobilo v njegovih podružnicah nove gospodarske in politične postojanke. Na zunanje pa je bilo njegovo delo izraženo predvsem kot motociklistični šport. Saj je W. Stiger prevozil kot motociklist kakih 400.000 km in bil dve leti jugoslovanski motociklistični državni prvak, ki je za Jugoslavijo nastopal tudi na mednarodnih tekmah. S športnim delovanjem je prikrival svoje nemštvo ter navezal stike z mnogimi jugoslovanskimi oblastmi, zlasti z vojsko, kar mu je omogočilo tudi potovanja po Franciji in Veliki Britaniji, ki so kamufilirala Stigerjeva potovanja po Nemčiji.

Ko si je tako W. Stiger z generalnim zastopstvom Tatre in športnim delom utrdil svoj položaj v Jugoslaviji ter se povezal z Nemčijo, je prevzel sam vodstvo trgovine v Celju, kjer je postal 1932 podpredsednik in 1933 predsednik krajevne kulturbundovske skupine. S Stigerjem je prišla v celjskem Kulturbundu do vodstva mladina. Zlasti v sodelovanju z nemškim glasbenikom Fritzom Zanggerjem je po vsebini in številu dvignil glasbene prireditve, vojaško, se pravi nacistično organiziral vzgojo mladine, podobno, kot jo že poznamo z domovinskih večerov, iz mladinskih taborišč in iz moštev v športnih društvih. Na novo je organiziral mladinske skupine s strogo vojaško disciplino, ki so začele — prvič na Slovenskem — z delovno službo graditi počitniški dom na Pohorju, ki naj bi imel prostora za približno 140—150 oseb. Ko pa je bila stavba leta 1937 na južnem Pohorju nad Konjicami dograjena, je pogorela. V zvezi z gradnjo mladinskega počitniškega doma nad Konjicami je treba ugotoviti, da so pri njegovi gradnji W. Stiger in sodelavci preučevali vprašanje o priseljevanju Nemcev od drugod na Slovensko Štajersko, o čemer je W. Stiger osebno poročal Jugovzhodnonemškemu Institutu v Gradec. Približno v istem času je celjski Kulturbund prvič uvedel narodni davek v višini 1 % bruto dohodkov za posameznega člana. Z mladinsko organizacijo naj bi bil popolnoma izločen vpliv slovenske šole, z narodnim davkom pa bi postal Kulturbund zlasti v socialnem skrbstvu neodvisen od jugoslovanske države. Pred politično zahtevo o samostojnosti nemške manjšine pod vodstvom Kulturbunda se je nemška manjšina, kot vidimo to prav v Celju, kulturno že osamosvojila od slovenske šole in v socialnem skrbstvu od jugoslovanske države.

Radikalizacija nemškega manjšinskega dela je pri samih Nemcih rodila prepričanje, da mora biti Kulturbund razpuščen. V ta namen so po letu 1933 ločili mladinsko organizacijo od Kulturbunda in jo osamosvojili, razdelili kulturbundovsko članstvo v skupine, da so mogle delovati dalje, intenzivirali celjski nemški šport, da je zajel vse članstvo, in formirali politično peterico, ki je po razpustu Kulturbunda vodila celjsko nemško delo. Član celjske peterice W. Stiger je postal tudi nemški mladinski vodja za vso Slovenijo in Zagreb, tako da je bilo Celje središče nacistične mladinske dejavnosti vse Slovenije in zahodne Hrvaške.

V sestavi Kulturbundove legalne in ilegalne dejavnosti so nastali referati za preskrbo dela, socialno skrbstvo, poklicno posvetovanje, referati za statistiko, za zvezo z Nemčijo in za obveščanje, ki so s svojim smotrnim delom še določneje izgrajevali Kulturbund za državo in državi. V novi organizaciji so se stari umaknili v ozadje in korakali z mladimi po isti hitlerjevski poti; do priključitve Avstrije k Nemčiji je bil izločen vpliv evangeličanske duhovščine, ki si je poizkušala ohraniti poseben

položaj. Mladinsko gibanje pa je po požaru v počitniškem domu nad Konjlcami našlo svoje novo torišče v Savinjskih planinah. Ni še poblizje znano, kako se je posrečilo W. Stigerju organizirati nemške lovce v Celju in okolici. Nova ilegalna lovska skupnost je najela večje lovišče, last ljubljanskega škofa, z izključno pravico do uporabe tamkajšnjih gozdarskih oziroma lovskih koč, ki jih je dobila mladina na razpolago za svoja taborišča, kjer je moglo prebivati okoli 50 mladincev.

Posebno delo, ki zopet postavlja Celje v središče slovenskega organiziranega nemštva, so bili referati za statistiko, zvezo z Nemčijo in za obveščanje. Potem ko je začel W. Stiger pošiljati poročila v Nemčijo in bil tam kot obveščevalec tudi preizkušen, je postal po priključitvi Avstrije k Nemčiji leta 1938 sodelavec varnostne službe v Gradcu. Proti koncu leta 1938 so prišli v Celje tudi predstavniki nemške vojaške obveščevalne službe in pozvali W. Stigerja k sodelovanju. Leta 1939 je prispevala nemška vojaška obveščevalna služba W. Stigerju denar, tako da mu je bilo mogoče najeti zaupnike po vsej Sloveniji in organizirati široko obveščevalno mrežo. Po Stigerjevem poročilu Jugovzhodnonemškemu inštitutu v Gradcu so vsi Nemci na slovenskem v bistvu poznali en sam cilj, namreč da mora biti Nemčija obveščena o vsem, kar se dogaja na Slovenskem, in da mora pri tem po svojem najboljšem znanju pomagati vsak Nемеc na Slovenskem. Tako je 1940 izjavil, da je pripravljen za obveščevalno delo, tudi Maks Adolf Westen, ki je bil posebno važen zaradi svojih dobrih zvez v Beogradu. Obveščevalna služba v Celju je pošiljala vojaška poročila arhivu v Celovcu, politična poročila varnostni službi v Gradcu, organizacijska poročila pa Jugovzhodnonemškemu inštitutu v Gradcu.

Marca leta 1940 je bil v Beogradu aretiran zaupnik celjske obveščevalne službe H. Stoinschegg iz Rogaške Slatine. Ker je bil W. Stiger po svojih zaupnikih pri celjski policiji in po svojem skladiščniku še pravočasno opozorjen na nevarnost, je mogel zbežati z avtom čez Madžarsko v Nemčijo. Tu je stopil v stik z varnostno službo v Gradcu in z vojaškim obveščevalnim uradom v Celovcu, tako da so bile v kratkem času obnovljene vse obveščevalne zveze Celovca in Gradca s Slovenijo, potem ko jim je W. Stiger navedel poimensko vse obveščevalce na Slovenskem, da se je lahko vojaški obveščevalni urad v Celovcu z njimi neposredno povezal. W. Stiger je bil v Beogradu obsojen zaradi vohunstva in velezdaje na 20, H. Stoinschegg pa na 15 let za pora. V Nemčiji je nato varnostna služba v Berlinu izdala prebeglemu W. Stigerju nemški potni list št. 04154 A/39, nakar je prejel vabilo višjega inšpektorja vojaškega obveščevalnega urada v Celovcu, da organizira prostovoljce iz Slovenije za posebno vojaško formacijo, jih zajame v posebni kartoteki in skrbi zanje.

Obveščevalna služba in njena organizacija v Celju pokaže pravo ozadje organiziranih izletov v Nemčijo po letu 1933. Na zunaj so imeli vedno športni ali pa kulturni značaj ter bili zvezani s pevskiml nastopi, a so povezovali celjske in slovenske Nemce z najvišjimi političnimi predstavniki nacistične Nemčije, npr. poklonitev kipa glasbenika Huga Wolfa Hitlerju leta 1937.

Za okupatorja na Slovenskem Štajerskem in Gorenjskem je opravljal posebno važno delo statistični referat celjskega Kulturbunda. 31. avgusta 1941 je pričel vodja urada za izseljevanje v Celju Robert Himmer zveznemu vodstvu Štajerskega Helmatbunda v Mariboru, da se je izseljevanje Slovencev začelo po pripravljenih in dolgo pred okupacijo leta 1941 spisanih seznamih oseb, za katere so pripravili gradivo domači nemški zaupniki in zanesljivi poročevalci po večletnih opazovanjih in političnih izkušnjah. Ugotovili so, da je bil v Celju eden izmed takih poročevalcev advokat dr. G. Skoberne. Predlogi takih poročevalcev so se zbirali v statističnem referatu, ki je v soglasju in sodelovanju z varnostno službo zbiral gradivo deloma za razvid članstva Kulturbunda, deloma pa za razvid vsega slovenještajerskega prebivalstva.

Statistični referat v Celju je od leta 1936 organiziral svoje delo po kulturbundovih krajevnih skupinah, tako da je imelo njegovo popisovalno delo videz rodoslovnega preučevanja posameznih rodbin, kl so se ga lotevali hišni, blokovni, cellčni in okrajni zaupniki, zbrani največ iz vrst mladincev in mladink. Do začetka leta 1941 je nemško statistično delo v Celju zajelo v svojem nemškem narodnem katastru 28.075 ljudi na Slovenskem z njihovim gospodarskim in socialnim položajem, bloškimi, zlasti zdravstvenimi podatki, narodnostnim delom, delovno zmožnostjo v proizvodnji. Z zajetjem slehernega Nemca in tudi nekaterih Slovencev, ki so bili gospodarsko odvisni od Nemcev, je ob smotrni organizaciji Kulturbunda, nemški gospodarski moči in

zaledju v Nemčiji postajal razpust Kulturbunda z ustreznimi organizacijskimi posledicami vsak dan bolj iluzoren in problematičen.

Vzporedno z razvidom vsega nemškega življa na Slovenskem pri statističnem referatu v Celju je teklo delo o razvidu zavednih Slovencev v Celju in okolici za varnostno službo v Gradcu.

KULTURBUND V CELJU MED DVEMA VOJNAMA

Povzetek

Kulturbund med dvema vojnama (1918—1941) pomeni najbolj organizirano obliko nemške dejavnosti v Celju in njegovem okolišu. Na temeljih fevdalne miselnosti o gospostvu plemiča nad podložniki in meščanskih privilegijev za gospodarsko vodstvo mesta nad okolico je celjsko nemštvo v XIX. stoletju razvilo svoje politično delo in odnos do slovenstva iz svetovnih nazorov Fichteja in Nietzscheja v imperialističnem duhu velenemštva. S tega vidika je proglašalo slovensko zemljo za nemška kulturna tla. In v skladu z Rosenbergovim prvenstvom nemške nordijske rase se je slovensko in celjsko nemštvo imelo za gosposko skupino, ki je poklicana, da vodi in vlada Slovencev v Celju in okolici. Ta svoj namen je uveljavilo ob okupaciji aprila 1941, ko je Kulturbund prevzel ključna mesta v okupatorjevem režimu za germanizacijo Celja in okolice, dokler ga ni z njih pregnala narodnoosvobodilna vojska.

KULTURBUND IN CELJE ZWISCHEN DEN BEIDEN WELTKRIEGEN

Zusammenfassung

Der Kulturbund war zwischen den beiden Weltkriegen die best organisierte Form der volksdeutschen Tätigkeit in Celje und seiner Umgebung. Auf Grund der feudalen Denkweise von der Herrschaft der Edelleute über ihre Untertanen und auf Grund der bürgerlichen Privilegien, nach denen die wirtschaftliche Führung der Stadt und nicht der Umgebung zukommt, hat das Deutschtum in Celje im XIX. Jh. seine politische Tätigkeit und Beziehungen zur slowenischen Bevölkerung entwickelt und sie durch Weltanschauungen und Lehren von Fichte und Nietzsche im imperialistischen Geiste des Großdeutschtums begründet. Hand in Hand mit diesen Lehren wurde die slowenische Landschaft allmählich für den deutschen Kulturboden erklärt. In Einnahme mit Rosenbergs Ideen über die Vorherrschaft der nordischen Rasse, glaubten die Volksdeutschen in Celje ein auserkorenes Herrenvolk zu sein, das zur Führung und Ausbeutung der Slowenen in Celje und Umgebung berufen wurde. Diese Bestrebungen erlebten anlässlich der Besetzung am 6. April 1941 ihre Blütezeit; der Kulturbund setzte während der Okkupation alle Kräfte für die Germanisierung von Celje und seiner Umgebung ein und wartete solange, bis er und seine Anhänger von der Befreiungsarmee vertrieben wurden.

Vanek Šiftar

JANEZ ZVER, BOREC PROTI MONARHOFAŠISTIČNI DIKTATURI V LETIH 1929—1930

Med dvema vojnama je delavsko gibanje in delovanje Komunistične partije Jugoslavije iz leta v leto postajalo vsebinsko bogatejše in tudi organizacijsko močnejše, čeprav se je število članov vedno menjavalo in je partija doživljala tako uspehe kot poraze. Dejavnost je včasih obtičala, zaostajala, toda nikdar, tudi v najhujšem preganjanju, ni popolnoma zamrla.

Med zelo težka obdobja za delavski razred Jugoslavije in za njegovo Komunistično partijo spada obdobje po 6. januarju 1929, ko je prišlo do monarhofašistične diktature. Monarhistični režim velikosrbske buržoazije je uničil še bore ostanke meščanskega parlamentarizma in nameraval fizično uničiti tudi komunistične kadre.

Položaj v državi je bil izredno težak tako v političnem kakor tudi v gospodarskem oziru, in to še posebej zaradi nastajanja svetovne gospodarske krize. Ljudstvo je bilo zelo nezadovoljno, toda sile, ki naj bi vse to nezadovoljstvo organizirale v smotrne in učinkovite akcije, so bile še preslabotne.

Komunistična partija Jugoslavije se je sicer leta 1928 že pričela utrjevati. O tem nam pričajo pomembni dogodki v zagrebški partijski organizaciji, nastop Josipa Broza, odprto pismo kominterne, spremembe v vodstvu CK, sestavljeno iz ročnih delavcev, IV. kongres KPJ in njegovi sklepi ter predvsem praksa osnovnih organizacij. Prav zaradi tega je bila Komunistična partija leta 1929 edina sila, ki se je »resno uprla šestojanuarski diktaturi, takoj ko je bila leta uvedena«.¹

Četrta državna konferenca v Ljubljani decembra 1934² je ugotovila, da se je partija v tem obdobju bojevala proti monarhofašistični diktaturi z največjimi in najtežjimi žrtvami. Državni varnostni organi so si na vse načine prizadevali, da bi uničili sleherno revolucionarno gibanje. To obdobje je bilo obdobje največjih in najtežjih zločinov buržoazije in organiziranih sodnih procesov proti komunistom.

Tovariš Kardelj je o tem tudi zapisal: »V nekem smislu je bilo to razdobje velikih preizkušenj za partijo in doba njenega odločilnega očiščenja. V času te surove borbe, ki je terjala življenja velikega števila vodilnih partijskih kadrov in ko so se napolnile s komunisti vse kaznilnice v deželi, so vsi pojavi dobili svoj pravi odraz. Kljub temu da je v borbi proti šestojanuarskemu puču bila spočetka skoraj sama, pa ostane vendarle dejstvo, da je režimu ni uspelo ne razbiti in še manj demoralizirati.«³

V Sloveniji so bile razmere nekoliko drugačne kot v drugih pokrajinah Jugoslavije, kar je deloma razumljivo tudi glede na njeno ekonomsko razvitost, organiziranost delavskega razreda in njegovo povezanost z delovnimi kmeti in končno so se tukaj najmočnejše čutile politične spremembe, ki so že bile ali pa so šele nastajale v sosednjih državah.

»Najdalje po 6. januarju sta se obdržali in razvijali svojo aktivnost partijska in skopjevska organizacija Slovenije. Šele aprila 1930 je prišlo do masovnih zapiranj v Ljubljani, Velenju in Guštanju. Partijsko vodstvo je bilo tedaj razbito, a preostale organizacije pa so ostale brez zvez.«⁴

To obdobje je bilo ocenjeno tudi v referatu na II. kongresu Komunistične partije Slovenije.⁵ V zgodovini delavskega gibanja, predvsem Komunistične partije v Sloveniji, je odigralo zelo vidno in pomembno vlogo poleg železnikarjev, rudarjev in kovi-

narjev tudi ljubljansko delavstvo, predvsem pa iz predmestja Moste. Na tem območju je bilo največ ljubljanske industrije, tukaj so bile razmere več kot neznosne in semkaj se je stekal tudi potok sezonskih delavcev, predvsem gradbincev. V letih pred veliko krizo so se poleg stalnih delavcev vedno odločneje pojavljali tudi sezonski delavci, zaposleni v gradbeništvu, ki so v glavnem prihajali iz štajerskih in prekmurskih vasi.* Povezanost sezonskih delavcev z revolucionarno borbo ni ostala brez posledice, kar je bilo mogoče opaziti celo in morda bolj kakor drugje v sorazmerno najmanj razgibanem Prekmurju. V svojem znanem pismu »Prekmurskemu ljudstvu ob 20-letnici ‚Ljudske pravice‘« (leta 1954) je E. Kardelj navedel, da je bilo odločeno pred izhajanjem, naj časnik izhaja v Prekmurju, »da bi se vsaj v samem začetku nekoliko odtegnili pozornosti cenzure, ki je bila v Ljubljani in v drugih večjih mestih ostrejša«. Vsekakor pa so bili potrebni za izhajanje legalnega komunističnega lista še drugi določeni pogoji, in ti so nekoliko obstajali v Prekmurju, »kjer je bilo tudi dovolj močno gibanje, ki bi ga lahko moralno in materialno podprlo. Prekmursko ljudstvo je dalo listu vso politično in materialno pomoč. ‚Ljudska pravica‘ je tako Prekmurje tesneje povezala z ostalo Slovenijo. Borbena povezanost prekmurskega ljudstva z ostalimi delovnimi ljudmi Slovenije je omogočila izhajanje ‚Ljudske pravice‘ kot glasila vsega slovenskega delovnega ljudstva. Ni dvoma, da je to dejstvo pomemben prispevek prekmurskega ljudstva skupnim uspehom boja slovenskih delovnih ljudi.«⁶

Prekmurski ljudje so lahko dali »Ljudski pravici« tako podporo, kot jo omenja Kardelj, tudi zaradi tega, ker so mnogi med njimi že imeli za seboj politično šolo z ljubljanskih in drugih delovišč. Kasneje se je povezanost prekmurskih sezonskih delavcev z revolucionarno borbo delavskega razreda v Ljubljani še izkazala v stavki gradbincev, ki se je začela v Soboti 3. avgusta 1938 in se »odvijala v polnem redu in disciplinirano do sedmega dne«... čeprav se »nikjer v Sloveniji gradbeniki niso posluževali tako podlih sredstev, da bi stavko zlomili, kakor v Murski Soboti«.⁷

V vrstah prekmurskih sezonskih delavcev je zrastel tudi Janez Zver, stavbinski delavec, komunist, član pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo.

Na drugem kongresu Komunistične partije Slovenije je bilo za obdobje 1929—1931 ugotovljeno, da »ni bilo skoraj noči, ko ti aktivisti ne bi bili delili letakov, pisali po zidovih parol in hodili na druge nevarne akcije«.⁸

Kardelj pa je o tem še zapisal: »Z ilegalnimi — v glavnem na ciklostil razmnoževanimi — letaki smo tedaj partijci in skojevci vztrajno razkrinkavali politične parole in akte diktature. S stalno ponavljanimi drobnimi napisnimi akcijami po zidovih mest in industrijskih centrov smo opozarjali ljudske množice, da diktatura ni uničila ne opozijeje ne demokratične volje ljudstva. Poskušali smo tudi z manjšimi demonstracijami, ki jih je policija sicer hitro razbila ali preprečila, ki pa so vendarle izražale odpor. Uporabljali smo raznovrstne oblike ustne agitacije in propagande. Skušali smo okreptiti ekonomske akcije delavskega razreda, kjerkoli so bili pogoji za to.«⁹

Raziskovanje takratne vsestranske aktivnosti komunistov je zdaj že zelo težavno. Pisanih virov je ostalo sorazmerno malo. V »Delavsko-kmečkem listu« in »Enotnosti« so bili v legalni obliki sicer izraženi nekateri sklepi, vendar je vse to premalo. Ohranjeni so nekateri sodni spisi iz procesov proti komunistom. Še žlveči tovariši pa se že megleno spominjajo dogodkov iz tistih časov in pri tem je treba upoštevati še dejstvo, da »članil posameznih celic niso mogli ali ne smeli poznati članov celic, saj je bila potrebna največja konspiracija«.⁸

V ovadbi ljubljanske policije Pov. 427/30 z dne 27. maja 1930, naslovljeni državnemu tožilcu pri državnem sodišču za zaščito države v Beogradu, je zapisano: »... od nov. 1928 so se začeli ljubljanski komunisti udeleževati s poostreno in agilnejšo propagando izrabljajoč prilike, ki so nastale v naši državi vsled ogorčenih stankarskih borb, ki so privedle do razpusta parlamenta in okrnjenja ustave.«⁹

V obtožnici DT Br 2139/29-16, z dne 17. jan. 1931, ki jo je vložil državni tožilec zoper Deutschbauerja in drugih 28 tovarišev, je med drugim zapisano tudi tole: »Posle 6. jan. 1929. god. postala je komunistička propaganda u našoj državi jača. To se naročito

* Eden izmed še živih uslužbencev nekdanjega političnega oddelka ljubljanske policije Anton Vrečar (kasneje je precej pomagal političnim zapornikom) se še spominja, da so sezonski delavci v Ljubljani postajali iz leta v leto politično aktivnejši in tako jih niso mogli več prezreti.

primitlo iza proglasa 'Izvršnog odbora Komunističke internacionale' pod naslovom 'Proliv diktature u Jugoslaviji'.

Da bi se ovom stalo na put i za svakda onemogućila ova rušilačka akcija, povedena je sa strane državnih sigurnosnih organa svestrana akcija.

Kako je međulim većina poslojećih ilegalnih organizacija bila već otkrivena i njeni članovi pohapšeni, ovi izaslanici niso imali baš mnogo uspeha i naročito ne u unutrašnjosti Države. Nešto više imali su oni uspeha u Slovenačkoj (državni tožilec opravdjuje uspehe 'izaslanikov' v Sloveniji precej »neprepričljivo« za naravnimi razmerami in z boljšimi možnostmi za prehod čez mejo — opomba V. Š.). Svestranom akcijom državnih sigurnosnih vlasti otkrivene su u Slovenačkoj neke organizacije i pohapšena ona lica, koja su uspevala, da se sakriju od vlasti sve do proleća 1930 god.¹⁰

K pravkar navedenim »uspehom« policijskih organov moramo vsekakor še dodati, da niso bili lako veliki, če upoštevamo precejšnju lahkomišelnost pri posameznih lovariših oziroma podcenjevanje konspiracije in končno, da so bili ljudi laki primeri, kol Deuschbauer in Antić, ki so se sami prijavljali. Policija v istem času še ni imela v partijskih vrstah organizirane svoje agencije. Vrečar je k temu še pripomnil, da je bilo sicer in in lam razširjeno mnenje, da so že ledaj imeli organizirano agenciju v partijskih vrstah, vendar je po njegovem le-la naslajala šele po letu 1930. Do tega časa so v glavnem beležili le svoja osebna opažanja in kar so predvsem nesistematično zvedeli od svojih znancev, »prijatelj« v slučajnostnih srečanjih in iz poročil orožniških poslat.

Iz policijske ovadbe Pov 1/427/30, z dne 27. maja 1930, je deloma razvidno tudi delovanje komunistov v Ljubljani. Iz tega vira navajam le najpomembnejše akcije, predvsem tiste, ki so v kakš zvezi z Janezom Zverom:

13. nov. 1928 so komunisti pripravili proslavo obletnice ruske revolucije. Zbrali so se v Mostah in »so v povorki z revolucionarno rdečo zastavo na čelu« šli v meso ter vzklikali: »Dol z monarhijo; Živela republikanska sovjetska Jugoslavija« itd.

V letu 1929 so bile naslednje pomembnejše akcije:

V noči od 13. na 14. jan. so bili v Vodmatu, Mostah, Spodnji Šiški in drugod potreseni letaki proti »vojaškofašistični diktaturi« s podpisom: Pokrajinski komite KS Jugoslavije in Zveza komunistične mladine Jugoslavije za Slovenijo.

Naslednja večja akcija je bila v noči od 5. na 6. april, ko so bili potreseni letaki z napisi »Delovnemu ljudstvu mesta in vasi vseh narodov Jugoslavije«.

V noči od 23. na 24. april so bili potreseni letaki »Devetlelnica Zaloške ceste«, 24. aprila »Proletariatu Ljubljane« s podpisom krajevnih komitejev Komunistične stranke Jugoslavije in Zveze komunistične mladine.

Na večer pred 1. majem so bili potreseni letaki »Živel rdeči bojevni dan« (podpisniki isti kot na prejšnjem).

V noči med 21. in 22. majem so bili potreseni letaki v Šiški in Zeleni jami. Sporočajo o umoru Djure Djakovića in Nikole Hečimovića ter obtožujejo diktaturo in kralja Aleksandra.

Čez dober mesec so se v noči med 26. in 27. junijem pojavili v Selu, Vodmatu in Rožni dolini letaki z geslom »Delavci, kmetje in zatirani narod, združite se!«.

V noči od 10. na 11. avgust pa so bili potreseni letaki »Kaj nas uči 1. avgust?« (Prvi avgust je bil v ledanjem času protivojni dan; komunistične partije so na ta dan osredotočile akcije proti nevarnostim nove vojne — op. V. Š.)

Naslednja akcija je bila v noči od 6. na 7. sept.; potreseni letaki so pozivali k ustanavljanju neodvisnih strokovnih (sindikalnih) organizacij, ki so bile prepovedane.

V počastitev 12. obletnice oklobrske revolucije so bili 4. nov. potreseni letaki s podpisom: Pokrajinski komite Komunistične stranke Jugoslavije za Slovenijo.

Tako so se akcije vršile do 30. aprila 1930. Nekatere bodo omenjene še kasneje. Poleg teh akcij so bili še številni sestaniki in naslopi z revolucionarno vsebino. Z večino vseh teh akcij kakor tudi za seslanke je v ovadbi zapisano, da so bile policijske poizvedbe brez uspeha. Nedvomno je omenjena policijska ovadba zabeležila le del komunističnih akcij v Sloveniji, in še le precej nepopolno; vendar je že to dovolj vznemirjalo vladajoči razred.

V tem obdobju so prihajali v Jugoslavijo na delo oziroma v pomoč članom in organizacijam posamezniki komunisti, ki so se šolali na komunistični univerzi v Moskvi. Nekateri od njih so prišli v roke varnostnim organom takoj ob preslopu meje — tako se je zgodilo 4. okt. 1929 na meji s Feliksom Deuschbauerjem in dvema tovarišema¹⁰ —

nekateri pa so aretirali kasneje. Mladen Antić, ki je bil poslan za določeno delo, pa se je po nekaj mesecih zelo napornega dela v bunkerju pri Antonu Jarcu v Črni vasi na Ljubljanskem barju, tam je bila namreč ilegalna tiskarna CK KPJ, prijavil sam prostovoljno 13. marca 1930 na orožniški postaji v Lukovici pri Kamniku.

Omembe vredna je ugotovitev, napisana v že navedeni obtožnici: »Iz nalaza mišljenja sudbeno-lekarskih veštaka (list 467) izlazi, da je kod okrivljenog Antića Mladena usled nekog duševnog pretresa pre nego što se je prijavio žandarima nastupilo, a u zatvoru se razvilo akutno stanje duševnog rastrojstva, no, da je u vreme učinjena dela blo potpuno svestan svojih radnja a tako da i sada opet pravilno presudjuje svoj položaj.«¹¹

Mladen Antić je bil resnično bolan. Vrečar se spominja, da je že ob prvem zasljanju Antića dobil vtis, »da ni bil čisto priseben« in o tem je na sestanku obvestil druge uslužbenke, ki so sodelovali kot preiskovalni organi v tem postopku.

Antića je sodišče v Beogradu po vseh teh ugotovitvah obsodilo in je kot bolnik svojo sedemletno zaporno kazen prebil v Sremski Mitrovici. Mnogi se ga od tam spominjajo. Po prestani kazni ga je policija »odpravila« k staršem v Kumanovu. Njegovo vedenje pred preiskovalnimi oziroma sodnimi organi naj bi bilo v precejšnji meri tudi rezultat njegovega zdravstvenega stanja.

Kmalu po tem, ko se je Antić prijavil orožnikom, so sledile aretacije; najprej med ljubljanskimi komunisti, zatem pa na območju Velenja, Guštanja in Ptuja. Začel se je največji med vsemi procesi zoper slovenske komuniste. Obtoženih oziroma obsojenih je bilo 69 tovarišev in tovarišic. Po do sedaj zbranih podatkih jih je bilo obtoženih pred deželnim sodiščem v Ljubljani 29, v Beogradu pa 40. Med obtoženci so bile tudi 3 ženske. Največ jih je bilo rojenih v letih 1900—1910 — kar 32; tem sledijo letniki 1890—1900, ki jih je bilo 21. Po socialnem izvoru (podatki so zbrani iz sodbe oziroma iz obtožnice) je bilo 50 delavcev, 6 obrtnikov, 4 uslužbenci itd. Po navedenih podatkih jih je bilo iz Ljubljane 29, za nekatere pa ni naveden natančen kraj njihovega bivališča. V zaporu jih je bilo 42, s prostosti se jih je branilo 16, 11 pa jih je bilo obsojenih v odsotnosti. Med obtoženci ljubljanske skuplne je bila v tem procesu najstarejša obtoženka roj. 1867, najmlajši obtoženec pa leta 1912; v beograjski skupini pa je bil najstarejši rojen 1876 in najmlajši 1911.

Na prvi stopnji jih je bilo v Ljubljani 15 oproščenih, ostalih 14 pa je bilo obsojenih na 89 mesecev in 7 dni zopora (vsak povprečno na 6 mesecev in 11 dni). Med tistimi, ki so bili poslani na sojenje v Beograd, pa ni bil oproščen nobeden (za 5 oseb ni objavljenih podatkov), obsojeni so bili skupno na 185 let in 6 mesecev zopora (vsak povprečno na 5 let, 3 mesece in 18 dni). O teh sodbah časniki niso pisali, le v »Slovencu« je bilo objavljeno naslednje poročilo: »Obsojeni slovenski komunisti... Danes (26. marca. op. V. Š.) je bila v državnem sodišču za zaščito države izrečena obsodba... Proces je trajal od 3. marca t. l.* Sledi 35 imen (nekatera so napačno zapisana) z navedbo izrečene kazni.¹² Za vso Jugoslavijo navaja partijsko poročilo: »Po ohranjenih podatkih je bilo v času od 1929 do 1933 v političnih procesih proti komunistom obsojenih na smrt 11 oseb, 4 na dosmrtno ječo, 853 pa na skupno 2342 let ječe.«¹³

V tem velikem sodnem procesu proti slovenskim komunistom leta 1931 je bil obtoženec tudi Janez Zver, vendar obsodbe ni dočakal. Umrl je tragične smrti.

Ob smrti tega člana pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo so tedanji vodilni časniki pisali zelo različno, predvsem »Slovenec« in »Jutro« sta hotela zadevo vsak po svoje omiliti, če že ni bilo mogoče prikriti njenega bistva.

»Slovenec« je pod naslovom »Jetnik zažgal samega sebe, grozen samomor v ječi« zapisal: »Redno se sedaj dogajajo taki slučaji, najbolj odkrit in viden simptom vseh kriz, duševnih, živčnih in gmotnih, v katere je zašlo človeštvo v 20. stoletju.

Niti vsi mogoči načini nešteti samomorov ne vznemirjajo več otopenega, vsega navajenega človeštva. Vendar pa je način samomora, ki se je pripetil v noči na soboto v ljubljanski jetnišnici, grozen in pretresujoč, zakaj združen je bil z izrednimi mukami samomorilca.

28-letni zidarski polir pri tvrđki Battellino, Franc* Zver, doma iz Murske Sobotne, je sedel zaradi nekega delikta v preiskovalnem zaporu v Ljubljani. Mož se je obnašal

* Napaka: šlo je za Janeza Zvera.

v zaporu mirno in dostojno. Bil je v samotnem zaporu, zaradi svojega dostojnega obnašanja pa je imel pravico do raznih malih ugodnosti, med drugimi je smel v zaporu tudi kaditi. Bil je popolnoma zdrav in ni kazal nobenega znaka vznemirjenosti ali blaznosti.

V petek popoldne se je Zver še kopal in povečerjal. Okrog 10. ure** pa so slišali pazniki na hodniku v prvem nadstropju presunljiv krik. Zver je na vso moč zatull, obenem pa je iz njegove celice zadušalo po dimu in tudi dim sam se je že pokazal. Pazniki so naglo planili v Zverovo celico in tu se jim je nudil strašen prizor: v celici se je od bolečin valjal Zver ves v plamenih. Pazniki so kolikor mogoče hitro zadušili plamene na slamnjači, ki je bila tudi že vsa v ognju, in na Zveru samem. Ta pa je bil že ves opečen in ožgan. Meso se je na njem dobesedno cvrlo.« Članek se konča z ugotovitvijo: »Tako je moral moč umreti in dosedaj pri nas znani najbolj grozni način samomora.«¹⁴

V »Jutru« je bil objavljen sestavek »Strašni samomor v zaporu«, v katerem je med drugim zapisano: »Ivan Zver (pravilno mora biti povsod Janez Zver — op. V. Š.) je bil do nedavna uslužben kot zidarski polir pri stavbni tvrdki Battelino. Kmalu pa je pričel imenovani, ki je bil sicer mlren in pameten človek, hoditi nekam skrivnostna pota. Jel se je družiti tudi z raznimi neznanci, dokler ga niso aretirali. Iz preiskovalnega zapora v Beogradu so ga kmalu vrnilo nazaj v Ljubljano, kjer je čakal sodbe.

V zaporu se je Zver obnašal popolnoma mirno, postajal pa je očitno čedalje bolj potr. Ker je v preiskovalnem zaporu dovoljeno kaditi, je včeraj spet dobil cigarete, ki jih je pušil drugo za drugo. Okrog 20.30 pa so jetniški pazniki naenkrat začuli obupne klice na pomoč. Sprva niti niso mogli ugotoviti, iz katere celice odmevajo glasovi. Nenadoma pa je pričel udarjati iz neke celice v III. nadstropju sumljiv dim. Pazniki so vdrli vanjo in nudil se jim je grozen prlor. Za gorečimi vrati je skakala sem pa tja po celici goreča baklja. Bil je obupani jetnik.« To poročilo se končuje s stavkom: »Način samomora, kakor ga naša kronika doslej še ni beležila.«¹⁵ Nekaj več resnice o tem je bilo objavljeno v »Delavski politiki« pod naslovom: »Samomor v ljubljanskih zaporih«. Članek se glasi: »Strahovito grozen samomor je izvršil 29. avgusta okoli polenajste ure zvečer 29-letni jetnik Ivan Zver, ki se je nahajal v preiskovalnem zaporu. Pregarjan je bil kot komunist, a je bil iz Beograda poslan sem na sodbo. V ječi se je obnašal sicer mirno, vendar je kazal vedno večjo potrtost. Omenjenega večera začujejo okoli polenajste zvečer klicanje na pomoč v III. nadstropju. Šele dim je paznika opozoril, v kateri celici se je zgodil grozen samomor. Ko so vdrli v celico jetnika, so ga našli v ognju. Poizkusili so pogasiti ogenj s plahkami, s tem, da so ga zavili vanje, ali poškodbam je sledila smrt že ob poltreh ponoči. Zver je raztrgal slamnjačo, si natlačil slame za obleko in potem slamo zažgal v vžigalico, ki jo je vtihotapil. Mož je storil grozovito dejanje nedvomno v zmedenosti.«⁶

Ti podatki zbudajo zanimanje, kdo je bil Janez Zver in kaj ga je pripeljalo do tega dejanja. V sodnem spisu je ohranjeno še tole skopo poročilo:

Uprava jetnišnice deželnega sodišča v Ljubljani

Št. 501/30

498/30-2

Državnemu sodišču za zaščito države
(v roke g. državnemu sodniku dr. Josipu Kavčiču)

v Beogradu

Uradno poročilo.

Preiskovanec Zver Ivan (Kzp XI 1184/30, Ds. br. 168/30) je dne 29. 8. 1930 ob 19 uri 45 minut v svoji celici zanetil ogenj. Z vžigalicami, katere je imel na razpolago kot kadlec, je prižgal slamo, ki si jo je zatlačil za spodnje hlače in srajco iz slamnice. Na njegov dvakratni klic je oddelni paznik Kravcar Ivan odprl celico in na to s pomočjo drugih paznikov pogasil ogenj.

Zver Ivan je dobil hude opekline po vsem telesu in je vsled tega na lice mesta dospeli jetniški zdravnik dr. Zajc Ivan odredil, da se ima ponesrečenec z rešilnim avtomobilom prepeljati v Splošno bolnico v Ljubljani, kar se je zgodilo.

** Drugi viri pa navajajo: 20.30, 22.30 in 19.45. Menim, da je pravilna navedba uprave jetnišnice, in sicer 19.45.

Glasom dopisa Uprave splošne bolnice v Ljubljani, dne 30. 8. 1930, zap. št. 12476/30, je Zver Ivan tam tega dne ob tretji uri na posledicah opeklin umrl.

Uprava jetnišnice deželnega sodišča

V Ljubljani, dne 30. avgusta 1930.

Ravnatelj:
(podpis)

Preiskovanci, če niso bili kaznovani, so smeli kaditi v celicah. Določeno jim je bilo, koliko cigaret smejo pokaditi na dan. Zaradi tega so imeli, vendar redkeje, vžigalice oziroma tako imenovane zaporniške »fajercajge«, ki so si jih sami napravili in so bili precej komplicirani. V pločevinasti škatli je bil košček ožganega blaga, nad njim pa je lastnik »fajercajga« z eno roko držal ali pa imel celo pritrjen košček porcelana, ob katerega je udarjal kovinasti gumb, ki ga je hitro premikal po vrvi ali debelejšem sukancu. In pri tem so nastajajoče iskre padale na košček ožganega blaga, ki je nato začel tleti.

Ime Janeza Zvera se je že zgodaj pojavilo tudi v naši leposlovni literaturi. Bratko Kreft v knjigi »Človek mrtvaških lobanj«, ki je izšla v prvi izdaji leta 1929, že uporablja to ime, vendar lik, ki je bil doma »tam s tistih prostranih polj, akacijskih gozdov in belih širokih cest«, še ni izoblikovan, čeprav ima v sebi nekaj zelo karakterističnih potez kasnejšega Tona iz novele »Tempo ... Tempo ...«¹⁷

Janez Zver je prinesel v Kreftovo družino v Videm ob Ščavnici nekoliko sanjav spomin na »rdečo revolucijo« v Prekmurju. Bratku Kreftu je pripovedoval o revoluciji nekako tako kot Mišku Krajncu njegov brat Lojz. Ivan Kreft se Zvera spominja takole: »V vrste Komunistične partije je našel pot samo naš domači hlapec Ivan Zver (Janoš), doma iz Prekmurja, in tudi ta šele potem, ko se je izučil za zidarja in je delal na večjih zgradbah, torej v večjih delavskih skupnostih. Idejno se je znatno dvignil, ter je dokaj obvladal tudi marksizem in leninizem. Preizkušnje na policiji ni prenesel uspešno. Bil je pripravljen na mučenje, ne pa tudi na pretkanost policije. Prečitali so mu izmišljena priznanja soobtožencev ter ga s tem pripravili k priznanju. Zaradi priznanja se je odločil za samomor. Ovil se je z jetniško slamnjačo, jo zažgal in zgorel. Bratko mu je v spomin napisal novelo 'Tempo ... Tempo ...', ki je bila objavljena v Zvonu.«¹⁸

Novela »Tempo ... Tempo ...«, ki jo je Bratko Kreft posvetil spomenu zidarja rojaka Janoša Zvera, je bila objavljena v Ljubljanskem Zvonu leta 1930.¹⁹

V tej noveli je podana precej dobra slika tedanjih razmer in tudi Zverovega življenja, opisanega v liku delavca Tona. Po objavi te novele je dobil Bratko Kreft kot režiser ljubljanskega gledališča takojšnjo odpoved in je moral še istega dne zapustiti službo.²⁰

O Janezu Zveru mi je France Klopčič, ki je bil v tistem času sekretar pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo, med drugim napisal tudi tole: »... to je bil pogumen korak borca, to je bil protest proti metodam Glavnjače. Smrt tov. Zvera predstavlja žrtev vojaško-fašistične diktature. S tem svojim dejanjem ni samo izkupil svojo krivdo, ampak izpričal tudi svojo proletarsko in komunistično pripadnost. Zato mu gre priznanje kot komunistu in borcu. Padel je v neenakem boju z zahrbtnim in surovim sovražnikom, katerega je premagal s svojim upornim in poštenim značajem. Moralno je stal nad svojimi krvniki.

To je moje osebno mnenje. V naši partijski literaturi in arhivistiki ni bilo časa in priložnosti, da se oceni dejavnost tov. Ivana Zvera.«²¹

Po vsem, kar je bilo do sedaj navedeno, nimam nobenega namena, da bi ocenjeval omenjeno obdobje, ki je po že navedenih virih tudi že bolj ali manj ocenjeno.

O Janezu Zveru, ki je iz sezonskega delavca zrastel v člana pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo, sem želel zbrati čimveč podatkov, ki na žalost že hitro bledijo, niso pa brez pomena za zgodovino našega delavskega gibanja. Pri zbiranju podatkov so bile težave v tem, ker je ostalo zelo malo ohranjenih pisanih partijskih dokumentov, s katerimi bi lahko še bolj osvetlili to obdobje, predvsem pa Zverovo konkretno dejavnost. Nekdanji Zverovi sodelavci in prijatelji se ga sicer spominjajo, ali marsikaj so že pozabili ali pa so se jim zbrisali datumi, tako da je bil marsikak spomin le splošen, močno obledel vtis.

In še nekaj; morda bo to zbrano gradivo spodbudilo še koga, da bi se lotil nadaljnje raziskovanja in pri tem dognal tudi, kako so se politično aktivizirali sezonski delavci, oziroma kdaj in kako so se vključevali v politično življenje, kar je posebej pomembno za proučevanje medvojne zgodovine Prekmurja. Potem ko so aretirali Zvera, predvsem pa po njegovi smrti, je precej njegovih tovarišev in znancev iz Prekmurja, ki so bili z njim povezani, odšlo v Francijo in se tako umaknilo pred eventualno aretacijo in polietjskimi »šikanami«. Za nekatere sem ugotovil, da so tudi tam nadaljevali z aktivnim političnim delom.

Zverova smrt je »presenetila« tudi polietje, predvsem zaradi nastalih govorle, da so ga ubili, in so zato uvedli preiskavo, ki pa je ugotovila — vsaj tako se nekateri spominjajo rezultatov — da je bil izvršeni samomor posledica živčnega zloma.

Janez Zver se je rodil 22. novembra 1902 (v sodnih zapisnikih so tu in tam zapisani različni in seveda napačni datumi) v vasi Lipa v Prekmurju.²² V revni družini, v hiši, ki je bila brez dimnika in je sedaj že skoraj vsa zlezla v zemljo, je na enem oralu zemlje živela osemčlanska družina. Ker je bilo doma premalo kruha za šest otrok, je moral vsak, komaj je dorasel, že na sezonsko delo. Tako je šel Janez Zver prvič delat na madžarska veleposestva za dvanajstim letom in zaradi tega ni redno obiskoval šole.

Bratko Kreft se dobro spominja, da mu je Zver večkrat, ko sta bila sama, pripovedoval o »rdeči revoluciji« na Madžarskem in v Prekmurju. Prav tako se spominja, da se Zver po letu 1920 nikdar ni vrnil v Prekmurje, vsaj kot je njemu znano. S seboj h Kreftovim je prinesel nekaj kosov mila, ki so mu baje ostali še iz revolucijskih dni. Ko je Bratko odhajal v šolo v Maribor, mu je Zver dal kos mila, da se bo lahko umival. Tudi Josip Pokovec, ki je stanoval med vojnama na Kodeljevem v nekdanji Slomškovi ulici (sedaj Kosovelova) in bil tam — po lastni izjavi — sekretar ulične celice, se Zvera še dobro spominja. Pokovec mi je pripovedoval, da mu je včasih Zver ob izvrševanju posameznih nalog razlagal, kako so imeli v »rdeči revoluciji« samo 48 ur oblast v rokah.²³ Kaj več o Zverovem sodelovanju v tej revoluciji doslej ni bilo mogoče odkriti in tudi njegovi domači niso vedeli o tem povedati nič več. Janez Zver je na zaslišanju na sodišču v Ljubljani povedal preiskovalnemu sodniku tudi tole: »... ko sem bil leta 1919 obsojen od okrajnega sodišča v Doi. Lendavi, naj bi imel opravka z žandarmerijo, kar pa ni res, ker me je takrat sodišče brez posredovanja žandarmerije poklicalo in obsodilo.« V tem zapisniku kaj več o tem ne piše. Kasneje je v zapisniku še podatek, da je bil Janez Zver oziroma Ivan leta 1919 obsojen v Lendavi na 4 dni zavora zaradi pretepa. Kaj je pravzaprav bilo, pa nisem mogel ugotoviti točno niti v arhivu lendavskega sodišča.²⁴

Po do sedaj zbranih podatkih je bil Janez Zver precej nemiren in močno razgiban človek. V zimskih mesecih leta 1919—1920 je bil zaposlen kot hlapec pri trgovcu Kuharju v Murski Soboti.²⁵ Kasneje pa je nekaj časa delal v Bratoneh pri zidarskem mojstru Štefanecu. Ni bilo mogoče ugotoviti, kdaj in koliko časa je bil pri tem mojstru. Štefanecovi zatrjujejo, da je bil pri njih od leta 1924 naprej in da je od njih odšel tik pred pomožnim izpitom²⁶, kar pa verjetno ne drži. Tudi v arhivu bivše okrajne obrtne zbornice v Murski Soboti ni bilo mogoče ugotoviti, ali bi bil kdaj Zver prijavljen kot vajenec pri omenjenem mojstru. Navedbe Štefanecovih pa ne držijo, vsaj v celoti ne, ker je iz več zapisnikov razvidno, da je Zver živel v Ljubljani že od avgusta 1922, leta 1923 je bil že zaposlen v ljubljanski tovarni kleja in da se je 3. junija 1924 poročil v Ljubljani z Marijo Šolar.^{27, 28} Bratko Kreft se ne spominja, katerega leta je prišel Zver k njim v Videm ob Ščavnici, vendar je moralo biti okrog leta 1920. Pri Kreftovih je Zver ostal približno leto dni, prijaviti pa se ni hotel in tako je bil pri njih ves čas zaposlen brez predpisane »poselske knjižice«. Spal je v hlevu in se je stalno izogibal srečanj z orožniki. Od Kreftovih je Zver odšel nenadoma, nekega jutra ga ni bilo več. Bratko Kreft se s tem v zvezi še spominja, da so se za Zvera nekaj dni pred njegovim nenadnim odhodom začeli zanimati domači orožniki. Zver je rad bral in Bratko mu je dajal različne knjige. Bral je navadno na hlevu in za branje je izkoristil včasih tudi ves svoj nedeljski počitek. Kakšen je bil Janez Zver po zunanosti, nam povedo le spomini njegovih prijateljev ali pa beležke — generacije iz uradnih zapisnikov. V sodnem spisu je sicer zabeleženo, da je uprava ljubljanske policije poslala 9. julija 1930 sodniku dr. Kavčiču med drugimi tudi Zverovo sliko, toda slike ni nikjer. Doslej še ni uspelo najti kakšno njegovo sliko. Njegovi tovariši so mi povedali, da so se v tistih letih tudi malo fotografirali, in to predvsem zaradi konspiracije. Zverovi prijatelji in tovariši ga opisujejo takole: srednje visok, suh, žilav, imel je nekoliko zasanjan pogled, simpatičen,

v govoru prepričljiv, s smislom za humor (dr. Bratko Kreft²⁰). Visok je bil okoli 160 do 170 cm, pisal je slabo in težje računal, sicer pa je bil bister, tako da je kasneje lahko že samostojno delal manjše načrte. Imel je nekoliko poškodovano eno oko in je gledal navzkriž, vendar komaj opazno, kazal pa ni nobenih znakov živčnosti (Franc Recek²⁹); govoril je pametno, bil je srednje postave (Franc Legen³⁰); iz vojske je bil odpuščen zaradi duševne bolezni (dr. Dušan Kermavner³¹); inž. Gustinčič pa se ne spominja, da bi bil pri Zveru kdaj opazil kaka znamenja nervoze. Leta 1925 je Zver služil pet mesecev kadrovski rok v 4. pontonirskem bataljonu v Ptuj³². Lase je imel svetle, nazaj počesane, brke je bril, oči so bile zelenkasto sive in bil je živčno bolan.³³

V Ljubljani je bil zaposlen pri različnih delodajalcih. Ker ni ohranjen arhiv na zavodu za socialno zavarovanje, je točno ugotovljeno le to, da je bil zaposlen v tovarni kleja od 18. februarja 1923 do 24. aprila 1925.³⁴ Najdlje je bil zaposlen v gradbeništvu. V tej stroki se je tudi usposobil, kvalificiral ter postal delovodja (polir). Med stavbinci je imel precejšen ugled in je med njimi tudi uspešno deloval.

V Ljubljani se je poročil z Marijo Šolar, roj. 2. julija 1902 v Kališah²⁸, ki je bila pred poroko baje zaposlena pri baronu na Kodeljevem. Po pripovedovanju se z ženo nista najbolje razumela, kar je deloma razvidno tudi iz nekaterih zapisnikov sodnega spisa. Do nesoglasij je menda prihajalo največ zaradi tega, ker so bili doma v zelo težkem gmotnem položaju, in to predvsem v času, ko je bil Zver zaprt, kar se je pa večkrat zgodilo. Tudi družinske razmere so precej vplivale na Zverovo razpoloženje.³⁵ Iz sodnega spisa pa je razvidno, da je Zverova žena v času, ko je bil mož v zaporu, dvakrat dobila večjo denarno podporo od »rdeče pomoči«. O tem so na zaslišanju govorili drugi, kot je razvidno iz zapisnikov. Zver sam tega nikdar ni omenil.

Janez Zver je s svojo družino stanoval najdalj na območju tedanje občine Moste. Inž. Friderik Gerl se Zvera še dobro spominja. Po njegovem je nekaj časa stanoval na Kodeljevem blizu Mladinskega doma.³⁶ Josip Pokovec je povedal, da je Zver nekaj časa stanoval nasproti njegove hiše, on pa je stanoval tedaj na Kodeljevem v Slomškovi ulici števil. 265, sedaj Kosovelova ulica 4.³⁷ Iz policijske ovačbe z dne 28. maja 1929 (Pov. br. 1/74/12) je razvidno, prav tako iz zapisnika o zaslišanju dne 8. in 31. maja 1930⁹, da je stanoval v Mostah, Vodmatska ulica 22. Tukaj je bil tudi poslednjič aretiran. Bratko Kreft se spominja, da je imel Zver nekaj časa na Kodeljevem barako, v kateri so se ob slabi petrolejki sestajali člani mestnega komiteja. To so potrdili tudi nekateri drugi preživeli udeleženci teh sej. Barako si je sam zgradil; nekateri pa trdijo, da je v njej stanoval le kot najemnik.

Kdaj in kje se je Zver vključil v aktivno politično delo, oziroma kdaj je postal član Komunistične partije, še ni ugotovljeno. Inž. Friderik Gerl pravi, da so imeli ulično celico v bivši Preradovičevi ulici, sedanji ulici Vide Pregarčeve. Sestajali so se v stanovanju Franca Bojta, pri katerem je Gerl tedaj stanoval še kot študent. V tej celici so bili vključeni tudi zidarji iz Most in delavci iz kemične tovarne in tovarne kleja. Gerl se še spominja, da so tedaj mnogo študirali in da se je kmalu v tovarni kleja ustanovila samostojna celica. Zvera se dobro spominja, ker je bil zelo delaven, discipliniran in je imel dober nastop. Na sestankih se je redkeje, vendar preudarno oglašal; drugače pa je bil miren in resen. Kasneje, ko je bil inž. Gerl zaposlen v tovarni kleja, je tam že obstajala močna partijska organizacija, ki jo je vodil delavec Alojz Kusold.³⁸ Alojz Kusold je bil politično aktiven od leta 1921, ko se je vrnil iz Sovjetske zveze, kjer je postal član boljševiške partije in končal propagandistični tečaj za inozeske komuniste pred vrnitvijo v domače kraje. Kusold se spominja, da je bil Zver zaposlen v tovarni kleja in vključen v eno izmed dveh celic v tovarni. Kusold se kot sekretar obeh celic spominja tudi, da je bilo v tistem obdobju v tem podjetju že 19 članov. Na njihove sestanke so hodili tovariši od drugod. Ko se spominja Zvera, dodaja, da je bil po njegovi oceni dober organizator in je že v tistem času opravljal neke partijske funkcije, ker je hodil na sestanke tudi v druge organizacije. Zver je bil, kot pripoveduje Kusold, tudi precej bojevit, pogumen in kritičen ter je ostro napadal napake drugih. »Jaz sem bil pa bolj miren, on je vse boljše videl in vse prej opazil. Vsako nalogo je v redu izvršil.«³⁹ Kdaj in zakaj je Zver odšel iz tovarne kleja, se Kusold več ne spominja. Angela Kovlič-Klopčič pa je povedala, da so bili v ulični celici poleg nje vključeni še »krojaški pomočnik Alojz Konjar, visokošolca Fridi Gerl in Božo Popovič ter stavbni delavec Ivan Zver«.⁸ Josip Pokovec se spominja, da se je Zver vključil v ulično celico na Kodeljevem okrog leta 1926 in da je bil v njej še leta 1928. Pokovec, ki je bil na volitvah 3. maja 1921 skupno

z drugimi devetimi komunisti izvoljen v 24-članski odbor občine Moste, kateremu so takoj po konstituiranju odvzeli mandat⁴⁰, je imel mnogo bogatih izkušenj in tako je tudi Zvera po prihodu v celico najprej preizkušal s različnimi nalogami. Pri tem se je Zver dobro izkazal in je bil zelo konspirativen. Pokovec se še spominja, da je ob neki priliki dal Zveru gradivo vukovarskega kongresa, ki ga je tudi prebral. V času, ko je bil Zver vključen v ulično celico na Kodeljevem, je bil zaposlen pri nekem gradbenem podjetju. Pokovec se ne spominja oziroma mu ni znano, ali je imel Zver v tistem času že kakšno partijsko funkcijo. Angela Kovič-Klopčič se spominja: »Kmalu sta bila aretirana dva člana ulične celice — Lojze Konjar in Ivan Zver. Zalotili so ju, ko sta trosila letake. Na policiji sta se dobro držala in so ju izpustili. Pozneje je bil Zver zopet kmalu zaprt in je v zaporu umrl.«

Škoda, da se nobeden od omenjenih ne spominja natančnih letnic in tako je skoraj nemogoče obnoviti Zverovo aktivnost v partijskih organizacijah.

Zverovega delovanja se spominjajo še mnogi drugi. Rudolf Ganzitti pravi, da sta некоč govorila z Zverom o nujnosti poživitve sindikalnega dela med stavbinci. Prav tako se spominja nekega sestanka z gradbinci v eni izmed ljubljanskih gostiln; ta sestanek pa je policija razgnala.⁴¹ Zvera se spominja tudi Tomo Brejc, Pavla Kastrin je povedala o Zveru: »Okrog leta 1926—27 je začel Zver zahajati v Železničarski dom. Bil je stavbni delavec, zidar. Delal je pri Slogradu, Đukiću in še drugje. Velikokrat je ob raznih priložnostih govoril na sestankih gradbincev in zidarjev. Bil je med organizatorji in voditelji štrajkov v letih 1926—1930. Doma je bil nekje iz Prekmurja.«⁴² Zver je na ulici večkrat začel govoriti in kričati, da »kapitalisti izkoriščajo delavce«, kot se spominja Legen³⁰. Njegov brat pa mi je povedal: »O politiki je večkrat govoril, dajal mi je za branje posebne knjige In večkrat sem dobil od njega tudi plakate, ki sem jih nato raznašal. Stanoval sem pri njem in vem, da so bili tam sestanki; večkrat so se pri njem samo zbrali in nato so nekam odšli. Ker sem stanoval v njegovi baraki, sem večkrat slišal skozi nezazidano dimnikovo odprtino njihov pogovor, ki so ga imeli v sosednem prostoru, od vsega, kar so govorili, pa sem razumel zelo malo. Neke nedelje zjutraj sem bil na dobro obiskanem sestanku stavbincev v eni izmed gostiln v bivši ulici sv. Petra. Na tem sestanku so bili tudi policaji in detektivi. Spominjam se, da je Zver tedaj govoril o nas delavcih in o našem položaju. Med govorom je pristopil k njemu eden izmed detektivov, ga potrepil po ramenu in mu dejal, da je nekaj od tega, kar govori, res, a kdor pa tega delavci ne bodo dosegli. Kasneje smo bili spet na nekem drugem sestanku. Tam so bili prav tako detektivi in med govorom so vrgli Zvera z mize. Takoj zatem pa je nekdo zakričal: »Živela Sovjetska zveza!« in takoj nato smo vsi krenili proti Delavskemu domu.«⁴³ Tone Hafner mi je sporočil: »Takoj vam nisem mogel odgovoriti, ker sem premišljeval, če bi se mogel kaj spomniti, ker je minilo petintrideset let od teh dogodkov. Pokojni Zver Janez je prihajal v pivovarno Union, povedal, kaj je treba delati, včasih pa je prinesel tudi letake in poročila. Marsikaj je še bilo, ampak se ne morem vsega spomniti. Beležke, katere sem imel, sem uničil, ker sem se bal, da pridejo v roke policiji, ker so me vedno preganjali in zapirali od 1930—34.«⁴⁴

Bratko Kreft se še spominja prvega srečanja z Zverom v Ljubljani. Srečala sta se v prostorih uredništva »Delavsko-kmečkega lista«, ki ga je tedaj urejeval Hlebec. Zver je prinesel uredniku neko poročilo, ko pa je zagledal Bratka, se je temu močno začudil in poročila ni izročil. Zver je kasneje poizvedoval pri tovariših, ali je Bratko Kreft tudi član partije, in nekaj časa celo ni mogel doumeti, kako more biti član partije tudi sin bogatega kmeta. Ko so mu stvar pojasnili, sta si z Bratkom postala spet dobra in iskrena prijatelja in nekaj časa sta bila skupaj tudi v mestnem komiteju. Po Kreftovem spominu je to moralo biti v času od 1927. do 1929. leta. V mestnem komiteju je Zver nekako »zastopal« stavbince. Bratko Kreft, ki je bil nekaj časa sekretar mestnega komiteja, se še spominja, da so imeli dve seji v Zverovi baraki na Kodeljevem. Zver je postal tudi član pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo⁴⁵.

Leta 1926 je začel v Ljubljani izhajati legalni komunistični tednik »Enotnost«, ki je izhajal do 8. marca 1929. O uredništvu je zapisala ljubljanska policija v ovadbi Pov. 1/74/12, z dne 28. maja 1929, ki jo je poslala državnemu tožilstvu v Ljubljani, zoper inž. Gustinčiča, Zvera in Tomca: »Ze iz prejšnjih ovadb proti komunistom je zadostno ugotovljeno, da se nahaja sedež vodstva komunističnega pokreta in protidržavnega konspirativnega delovanja za Slovenijo v uredništvu komunističnega glasila »Enotnost« v Delavskem domu v Ljubljani, Turjaški trg 2.« Nekaj časa je bil zapisan kot lastnik,

izdajatelj in odgovorni urednik »Enotnosti« Alojz Kusold, nekaj časa pa je bil zapisan za odgovornega urednika tudi Hlebco. Kusold mi je s tem v zvezi povedal, da je moral odložiti uredništvo, ker so ga odpustili iz tovarne kleja zaradi objavljenega sestavka v »Enotnosti«. Ta sestavek se je nanašal na razmere v tovarni kleja. Kmalu po odpustu so Kusolda tudi zaprli.

O Zverovem delovanju mi je France Klopčič napisal še to: »Po vrnitvi v Ljubljano konec leta 1928 sem našel v partijski organizaciji ljubljanski kot zelo aktivnega in razvijajočega se komunista tov. Zvera. Na pokrajinski partijski konferenci, ki je bila ponoči med 24. in 25. decembrom 1928 v Ljubljani, je bil tov. Zver, ki je bil navzoč, izvoljen v pokrajinski komite KPJ za Slovenijo. Leta 1929 je Zver redno deloval v pokrajinskem komiteju in v celicah Ljubljane. Aprila 1929 je na letemem shodu v gramozni jami na Linhartovi ulici v Ljubljani, to je bil ilegalen shod, nastopil kot govornik z odkrito komunistično besedo v čast žrtev Zaloške ceste. Poleti 1929 je bil Zver aretiran zaradi suma, da je trosil letake po Mostah. Zaradi pomanjkanja dokazov in spričo pravnega obnašanja pred policijo je bil Zver izpuščen. Nadaljeval je delo do maja 1930, ko je prišlo v Ljubljani do velikega razkritja partijske organizacije.«⁴⁶

Zvera se spominja tudi inž. Gustinčič ter je o njem zapisal naslednje: »Ivana Zvera, zidarja, stanujočega nekje v Mostah pri Ljubljani, sem spoznal v letih 1927—29. Bil je zelo zvest in agilen član KPJ, na katerega smo se v vsaki naši akciji lahko popolnoma zanesli. Vsako dano nalogo je točno izvršil. Na več tajnih sestankih se je oglašal v diskusiji in njegove prlpombe so bile resne in blistre. Sodil sem, da utegne iz njega postati dober komunističen delavec, ko bo dobil potrebno teoretično izobrazbo, za kar pa so bili tisti časi zelo neprikladni, ker nas je policija zelo zasledovala.«⁴⁷

To so najosnovnejši podatki o Zveru. Iz 48 strani obsegajočega policijskega zapisa zaslisevanj Zvera je videti, da je pri svojem aktivnem političnem delu uporabljal ilegalna imena: Kmet, Smrekar, Avgust in nazadnje Lipan. Uvodoma sem že navedel nekatere najpomembnejše akcije komunistov, kot jih je registrirala policija, k tem naj dodam še te, ki so zapisane v zapisniku o zaslišanjih Zvera na ljubljanski policiji:

V počastitev 11. obletnice oktobrske revolucije 13. nov. 1928 je pri potresanju letakov sodeloval tudi Zver in govoril na sestanku, ki je bil na Golovcu ter bil namenjen pripravam za ulično demonstracijo 13. nov. v Ljubljani.

Ob obletnici zaloških žrtev je višji policijski stražnik Tomc zapisal, da je: »... zaupno doznal, da je Ivan Zver na letošnji obletnici krvavih dogodkov na Zaloški cesti (24. 4.) imel komunističen govor na tajnem zborovanju komunistov, ki je bilo ob Linhartovi cesti v jami, kjer se koplje gramoz. Govoril je ob navzočnosti kakih 30 moških in je v svojem govoru napadal režim (dr. Korošca) ter vzklikal: »Živela III. internacionala.«

Na konferenci 7. junija 1929 v Črnučah pri Ljubljani je bil izvoljen nov mestni komite, v katerem je bil Zver odgovoren za »rdečo pomoč«.

Štrinajst dni pred 1. avgustom 1929 je Zver govoril za Francetom Klopčičem na sestanku aktiva, ki se je sestala med Kosezami in Podutikom, o akcijah, ki jih bo treba organizirati za 1. avgust, ki so ga komunisti tedaj slavili kot protivojni dan. Kmalu po 1. avgustu je bil sestanek na istem kraju. Na tem sestanku so govorili o proslavi 12. obletnice oktobrske revolucije. Govorili so tudi, kako se morajo komunisti vesti pred policijo, in s tem v zvezi sklenili, da je v skrajni sili bolje napraviti samomor, kakor priti policiji v roke.⁹

Zverovo politično dejavnost pojasnjuje deloma tudi zapisek, kolikokrat je imel zaradi politke opravka z organi »sodne oblasti«. V enem izmed zapisnikov o zaslišanju Zvera leta 1930 je razvidno, da je bil aretiran avgusta 1928 skupaj z 32 osebami in po štirih dneh izpuščen. Pozimi 1928 je bil zopet aretiran in čez tri dni izpuščen. Od 25. maja do 28. junija 1929 je bil v preiskovalnem zaporu skupaj z inž. D. Gustinčičem in Ernestom Tomcem zaradi ilegalnega sestanka v Taškarjevem borštu. Kazenski postopek je bil ustavljen zaradi pomanjkanja dokazov. Iz ohranjenega zapisnika o tej zadevi je razvidno, da so Zvera in Tomca soočili tudi s policijskim zaupnikom, vendar nista priznala ničesar. Zver je bil aretiran ponovno 4. nov. 1929, ko so bili pred obletnico oktobrske revolucije potreseni letaki. Ob tej priložnosti so napravili v njegovem stanovanju tudi hišno preiskavo in so v postelji pod žimnico našli šifre za dopisovanje. 7. aprila 1930 so ga odpeljali v zapore državnega sodišča v Beograd. Med tem časom je spoznal tudi Glavnjačo. 13. in 14. aprila 1930 je bil z Borisom Kidričem pred sodiščem in je bil oproščen.⁴⁸ Naslednjega dne je bil z Alojzom Konjarjem, Vladom Kozakom, Rudijem

Bojcem in Ivanom Uhanom prepeljan v Ljubljano in 17. aprila izpuščen iz zaporov. Naslednjega dne pa je bil že zopet med tovariši na ilegalnem sestanku. Poslednjič so ga aretirali 6. maja 1930 ob 6. uri zjutraj na njegovem stanovanju.

Med temi grobimi obrisi aktivnosti komunistov iz Most je viden tudi Zver.

Da bi bila Zverova smrt nekoliko bolj pojasnjena, je nujno, da poskušamo temeljiteje spoznati njegovo vedenje na policiji in kasneje pred preiskovalnim sodnikom v Ljubljani. Najbrž ne bomo nikoli dokončno ugotovili, kaj vse ga je privedlo do samomora. Zgodovina partije mora vendarle osvetliti odnose znotraj partijske organizacije, odnose med člani, pravila njihovega obnašanja pred policijo in sodnijo, metode konspiracije in napake pri tem itd. Kako se je Janez Zver vedel v tem velikem procesu, nam deloma pokaže tudi proučevanje vrstnega reda aretacij in zasliševanj njegovih partijskih sotovarišev. Taka metoda proučevanja je nujna tudi zaradi tega, ker je bilo v tistem času precej razširjeno in »utemeljeno« mnenje, ki se je tu in tam še ohranilo, da je namreč Zver na policiji storil usodno napako, ko je pričel priznavati in s tem obremenjevati svoje sodelavce. To naj bi bil storil Zver tedaj, ko mu je policija »predočila nekaj svojih že zbranih podatkov in mu dokazovala, da so vsi drugi že priznali in nima smisla, da bi on kot delavec za druge trpel«. Pavla Kastrin pa meni, da je bil Zver: »... mučen, pretepen in nekaj mesecev po aretaciji (dva do tri mesece) se je zadržal v celici. Samomor je naredil iz strahu, da ga ne bi partija po izpustitvi iz zapora še enkrat obsodila, ker je v zaporu, ko so mu bile očitane razne stvari, izgubil prisotnost duha in je zaradi prevelikih batin nekatere stvari povedal.«⁴²

Politični prlporniki, vsaj nekateri izmed njih, ki so bili v tistem času kot Zver v ljubljanskih zaporih, so mi povedali, da so jih pretepali le tedaj, kadar so domači policijski organi dobili pomoč od spodaj, in ti so jim potem pokazali vse svoje znanje. Med domačimi pa je bil najhujši zasliševalec Ljubič.

V tem velikem procesu so bili med drugimi aretirani in zaslišani: Alojz Močilar, Josip Šenica in Alojz Konjar. Nekaterim je uspelo oditi v ilegalo že pred aretacijami, in med temi je bil tudi tedanji sekretar pokrajinskega komiteja France Klopčič.

Iz sodnega spisa je razvidno, da so bili v letu 1928—1929 člani mestnega komiteja v Ljubljani: Zver, Močilar in Šenica. Močilar je postal poleti 1929 sekretar mestnega komiteja, kar sklepamo iz njegovega priznanja na policiji in kar je pozneje še posebej potrdil na sodišču, ko je dejal, da je »v poletju 1929 prevzel od Zvera Ivana glavno vlogo kontrole komunističnih celic« (zapisnik 3. julija 1930; list 408-9).

Ko se je prijavil na orožniški postaji Mladen Antič, so bili aretirani tudi drugi. Po do sedaj zbranih podatkih je bil prvi aretiran Anton Jarc (30. aprila; poslednjič zaslišan na policiji 6. maja), pri katerem je Antič stanoval in v katerega hiši je delovala ilegalna partijska tiskarna. Za njim je bil aretiran Ivan Erbežnik (1. maja; poslednjič zaslišan 7. maja), ki je, kot je ohranjeno v zapisnikih, pripovedoval policiji, kako so se pri njem sestajali komunisti in kako so se med seboj spoznavali. Pripomniti moram, da so v sodnem spisu ohranjene le kopije zapisnikov o zaslišanih na policiji. V originalu pa so zapisniki o zaslišanih na sodišču. Dne 2. maja je bil aretiran Alojz Močilar in zaslišan: 2., 6., 9., 10. in 14. maja.

Dne 6. maja 1930 pa so bili aretirani: Josip Šenica, Alojz Konjar in Janez Zver. Prva dva sta bila zaslišana še isti dan, medtem ko je bil Zver prvič zaslišan šele čez dva dni, kar je potrdil tudi policijski uslužbenec Vrečar, katerega je pozneje zasliševal preiskovalni sodnik kot pričlo.

Močilar je na prvem zaslišanju (2. maja; list 173/174) priznal le nekaj o zbiranju denarja. Zapisnik o njegovem zaslišanju 6. maja (list 175/190) se začneja: »Sedaj sem pripravljen govoriti popolno resnico.« temu uvodu sledijo podrobni opisi njegove aktivnosti in od odstavka do odstavka je navedenih vedno več obremenilnih dejstev za Zvera. Močilar je svoje izjave še dopolnil in nekatere posameznosti razčlenil na zaslišanih 9. in 10. maja (list 192/193 in 194/198).

Ti zapisniki so za osvetlitev Močilarjevega vedenja pred policijo toliko pomembnejši, ker jih je kasneje na sodišču priznaval, se nanje skliceval in jih dopolnjeval z mnogimi priznanji. Za opis njegove osebnosti in njegovega vedenja naj navedem še nekaj stavkov iz policijskih zapisnikov: »Kmalu nato smo imeli sestanke v prvi gostilni na levi strani naprej od mitnice v Zgornji Šiški, to je v gostilni pri Kosu. Na tem

sestanku smo bil jaz, Klopčič in Zver; Zver je poročal, da je dobil od Hafnerja 311 din, in vprašal, če obdrži ta denar on. Klopčič je rekel, da naj Zver denar izročil meni, ker da je pri meni bolj varen in ker še nisem bil toliko znan kot komunist. Zver mi tega denarja ni takoj izročil. . . » Zver je izročil Močilarju denar nekaj dni po tem sestanku, kar je ta opisal takole: »Neko soboto zvečer v gostilni pri Novem svetu, kamor me je povabil. V gostilni je bil tudi Kidrič. Zver mi je izročil 200 din, ostanek pa mi je dal pozneje. Ta denar sem jaz obdržal celi čas in bi ga moral imeti še sedaj, pa sem ga zapravil za svoje potrebe. Vsega skupaj bi moral imeti 550 din« (list 192 in 198). Na tem zaslišanju je Močilar tudi točno povedal, od koga je dobil kak znesek, in to priznanje je kasneje pri preiskovalnem sodniku še dopolnil.

Tudi Šenica je tedaj, ko so mu prebrali Močilarjeve izjave, začel govoriti. Najprej je odkril, da dobljenih letakov ni izročil Žužku, kot mu je bilo naročeno, ampak jih je skril. Ko so jih šli iskat v Kleče, so jih tam res tudi našli. Zapisnik o njegovem zaslišanju 10. maja se začneja z besedami: »Danes hočem govoriti resnico,« in sledi obširno pripovedovanje o sestankih. Zvera na tem zaslišanju še ni omenjal.

Konjar na prvem zaslišanju na policiji ni priznal nič bistvenega. V zapisniku z dne 10. maja (list 170/172) pa so znani že skoraj vsi sestanki in imena udeležencev.

Ivana Zvera je 8. maja prvič zaslišal policijski uslužbenec Vrečar, ki ga je večidel tudi pozneje zasliševal in je o njem največ vedel. Janez Zver je na prvem zaslišanju na policiji priznal le to, da pozna tesarja Močilarja od junija 1928, ko je »pristopil kot član k strokovni organizaciji, katera se je takrat nameravala ustanoviti« (list 49), zanikal pa je, da bi se udeleževal komunističnih sestankov, da bi poznal Franceta Klopčiča, Marijo Drakslerjevo, Josipa Šenico in Maksa Stermeckega. Po zaslišanju so ga ob 17.15 uri odpeljali v policijski zapor. Naslednji zapisnik o zaslišanju Zvera je datiran z 12. majem, torej je bil zaslišan potem, ko so pred njim zaslišani že marsikaj priznali in je bila njegova dejavnost že močno znana. Zaslišani Vrečar je 2. julija 1930 povedal preiskovalnemu sodniku (list 1077), da je bil Zver zaslišan na policiji 8. in 12. maja, zatem pa še dvakrat.

Zapisnik o zaslišanju Zvera dne 12. maja se prav tako kot pri drugih začneja: »Sedaj sem pripravljen, da izpovem popolno resnico,« nato sledi opis organizacije in članstva v posameznih celicah, naštetih in opisani so sestanki, njih vsebina in udeleženci. Mnogi stavki iz tega zapisa so vsebinsko enaki, nekateri pa so videti celo kot kopije iz zapisnikov o zaslišanju Močilarja in drugih.* Pri tem naj omenim, da je bil v sorazmerno kratkem času zasliševanja napisan zelo obširen zapisnik, in sicer od 50. do 61. lista, kar utemeljuje sum, da je bil ta zapisnik najbrž napisan »do konca po predhodno zbranim gradivam«. Iz zapisnika je razvidno, da je Zver večkrat omenil, da mu o tem in o nem ni nič znano, »ker sem hotel delovanje v KP opustiti« (list 53), da je bil kaznovan z ukorom in da tako ni mogel »več napredovati« itd. Iz zapisnikov o zaslišanju Zvera na policiji se deloma vidi tudi taktika, ki so jo uporabljali obdolženci: dajali so izmišljene odgovore, zasliševalci so se s tem večkrat zadovoljili; zavestno so navajali napačne podatke, da so preiskovalce spravili v zmotno in jim tako otežili ali celo onemogočili nadaljnje poizvedbe. Nikakor pa ni prezreti, da so se na ta veliki proces temeljito pripravili strokovno dobro usposobljeni policijski uslužbenci.

V zapisniku o zaslišanju Zvera dne 12. maja 1930 kakor tudi v zapisniku o zaslišanju Močilarja beremo, da so bile tedaj v Ljubljani štiri celice; v obeh zapisnikih je navedeno, kdo je bil vključen v katero. Zanimivo je, da Zver ni nikogar omenil, na primer Kidriča, Krefta, Gerla, Pokovca in vseh drugih, s katerimi je bil povezan in jih je dobro poznal. Molčal je tudi o šifrah, ki so jih našli pri njem in zaradi katerih je bil že pred sodiščem oproščen. O inž. Gustlniču je molčal in je priznal le to, da je bil samo na sestanku na Taškarjevem borštu. Zver ni razen imena nekega študenta iz Zemuna, ki naj bi se imenoval Neroden, povedal nobenih novih imen, ki ne bi bila vsaj enkrat omenjena že v zapisnikih prej zaslišanih. V tem in v dveh kasnejših zapisnikih so bile tudi Zverove navedbe o splošni vsebini statuta KP (kar je bilo policiji verjetno znano že pred tem), nekaj besed o partijski konspiraciji in nekatera ilegalna imena, ki naj bi jih uporabljali posamezni tovariši. Iz tega zapisa je razvidno, da je bil Daniel Opeka

* A. V. mi je povedal, da sta zaprte komuniste zasliševala še Ljubič in Močnik in so si sproti izmenjavali zapisnike zaslišanj.

izključen iz članstva, in Zver je o njem zatrjeval, da so se ga izogibali. Imeli so ga na sumu, da je konfident; ali mnogi in tudi Vrečar mi je to zanikal.

Zvera so zasliševali na policiji od 8. do 19. maja, kar je obširno zabeleženo v zapisnikih procesa. Močilarja so zasliševali od 2. do 14. maja; njegov zapisnik obsega liste 173—203.

Kasneje so bili vsi zaslišani na deželnem sodišču v Ljubljani. Pred preiskovalnim sodnikom so nekateri zanikali in prekičevali priznanja, ki so bila zapisana v policijskih zaporih. Drugi pa so vztrajali pri svojih prvotnih izjavah in so jih celo vestno dopolnjevali. Zaradi popolnejše ocene Zverove vloge in njegovega vedenja v tem velikem sodnem procesu moramo razčleniti oziroma primerjati zapisnike posameznih zaslišanj. Vsi zaplsniki so v sodnem spisu.

Sodnik Gorečan je 28. maja zaslišal Alojza Močilarja, ki je na prvem zaslišanju priznal in med drugim povedal: »Jaz s svojim srcem nisem bil pristaš komunizma, vendar sem sodeloval v organizaciji. Jaz sam nisem nikdar delal propagande za komunizem, temveč sem le izvrševal to, kar so mi rekli drugi« (List 407). Na zaslišanju 3. avgusta, ki je trajalo od 13.30 do 20.30 ure (list 408/1—408/d) pa je med drugim dejal: »O predmetu sem pripravljen izpovedati resnico, brez ozira na levo in desno; pričakujem, da bo državno sodišče takšno moje priznanje pri izreku sodbe ovaževalo ter mi omogočilo, da pošteno še nadalje vršim svoj tesarski poklic pri Mestni občini ljubljanski ter izdržujem ne samo sebe, marveč tudi svojo mater; nameraval sem se v kratkem tudi poročiti ter imam izbrano zaročenko, ki je že v drugem stanu« (List 408/a). Na istem zaslišanju je povedal še naslednje: »Ker sem v priporu ljubljanske policije uvidel, da je policiji marsikaj od našega poprejšnjega delovanja znano in da je za mene najbolje, ako govorim polno resnico, sem dne 6. maja 1930 dal na zapisnik obširno priznanje. Kolikor se spominjam, me je izpraševal gospod Ljubič. To svoje priznanje sem kasneje še dopolnil, in sicer me je izpraševal policijski agent Vrečar in na koncu sreski nadzornik Močilnik« (list 408/a, stran 2). »Tudi na sodišču pred preiskovalnim sodnikom dne 28. maja 1930 sem govoril vse po pravici; samo to, kar sem takrat izjavil, da smatram kot glavne voditelje komunizma v Ljubljani Senico, Klopčiča, Zvera in Stermeckija, nisem mislil dobesedno, res pa je, da so oni imeli besedo; glavni med njimi je bil vendarle Klopčič« (list 408/a stran 2). »Moje prvo delovanje se je pričelo šele spomladi 1929, in sicer po nagovarjanju Zvera Ivana. Nekega dne v poletju 1929, in sicer je bilo to že po tem, ko me je bil povabil Zver na zborovanje v gramozni jami v Linhartovi ulici, kjer je govoril Zver o žrtvah na Zaloški cesti« (list 408/c). »Nekega dne neposredno pred tem, omenil mi je Zver, mislim v Linhartovi ulici, da nikakor ne more dobiti stanovanja za nekega človeka, ter me je vprašal, če bi jaz vedel za kako stanovanje. Spomnil sem se na Jarca Antona« (list 408/d). »Od oseb, ki so bile v komunističnem pokretu, sem poznal razen zgoraj imenovanih še . . . Jakoba Hlebca*, Kastrin Pavlo in inž. Gustinčiča« (list 408/m, stran 2). Na zaslišanju dne 4. julija 1930 je med drugim še povedal: »Hrvat nas je povpraševal, kje da imamo štampo, nakar je tudi Zver, ki je bil šele prišel iz zaporov državnega sodišča v Beogradu, vprašal, kje da imamo pravzaprav štampo. Tedaj je Zver še temu Hrvatu pripovedoval, kako je bilo v Glavnjači« (list 408/j). Zaslišanjem so sledila soočenja, in na teh je Močilar močno obremenjeval tovariše, prav posebej pa Zvera. Ko je sodnik prvič (28. maja) zaslišal Konjarja, je ta o Zveru povedal le nekaj podatkov. Na poznejšem zaslišanju 18. julija je Konjar zanikal vsa prejšnja priznanja in izjave z utemeljitvijo: »Govoril sem in priznal to, kar ni res, iz razloga, ker sem že sit večnih preiskav in mi je bilo vseeno.« Ob tej izjavi so ga takoj soočili z Močilarjem, in temu je v obraz povedal, da so vse njegove trditve izmišljene. Dne 24. julija je Konjar na zaslišanju, na katero so ga privedli »na lastno prošnjo«, med drugim dejal: »Sedaj sem pripravljen priznati tisto, kar sem bil že na policiji povedal, govoril sem do sedaj drugače, ker so se mi smilili otroci oženjenih sotovarišev, predvsem Šušteršiča in Zvera« (list 395/b, stran 2) in nadaljeval: »Ivana Zvera poznam od junija

* Verjetno gre za Alberta Hlebca, ki je bil med ustanovitelji Komunistične partije Slovenije. Do leta 1928 je bil član pokrajinskega partijskega vodstva in urednik legalnih komunističnih listov. Leta 1928 je bil na VI. kongresu Komunistične Internacionalne v Moskvi kot član delegacije KPJ. Po pripombah inž. Gustinčiča je odšel na kongres brez znanja PK. Po kongresu se ni več vrnil v Jugoslavijo, ker je bilo nekaj narobe z denarjem, ter odšel v Francijo. Bil je aktiven v Franciji, Nemčiji in Belgiji in drugod. Nazadnje je bil v ZDA, kjer je leto dni urejeval komunistični list za Slovence »Naprej«. Leta 1938? so ga našli obešenega v tiskarni (sum, da so ga obesili). V ZDA se je srečal tudi z Nikolo Kovačevićem.

all julla 1928, ko smo na Selu v gostilni Kavčič, sedaj Losan, ustanovili „Svoboda“ ter sem bil jaz izvoljen za blagajnika, Zver pa za odbornika.*

Josip Šenica je na prvem zaslišanju dne 30. maja 1930 povedal sodniku Gorečanu: »Zagovarjam se tako kot pred policijo. Moja krivda obstaja v tem, da sem bil skoro eno leto član komunistične celice, se udeležil 11 sestankov, kjer so se obravnavala delavska vprašanja in bi se moral položaj izboljšati po ruskem vzorcu« (list 414). Na zaslišanju 7. julija je še povedal: »... izjavljam, da je vse ono, kar sem na svojem zaslišanju dne 10. maja 1930 na policiji pred srezkim nadzornikom Močilnikom oziroma 30. maja 1930 pred preiskovalnim sodnikom deželnega sodišča izjavil, istina, ter da sem tudi danes pripravljen govoriti istino« (list 414/a, stran 2). Zatem je ponovil svoj zagovor. Ko je sodnik 8. julija Šenici prebral njegovo lastno in del Zverove izjave z dne 12. maja 1930, je Šenica nadaljeval: »... priznavam, da je bil dotični v družbi Konjarja Zver Ivan, ki ga poznam že od popreje. Jaz sem ga hotel zamolčati na policiji in na sodišču zaradi tega, ker mi je bil Zver zabičal, da ga ne smem izdati« (zapisnik list 414/1—414/a), nato pa ga je s svojimi izjavami močno obremenil.

Praden je bil Zver zaslišan, so ga 28. maja soočili pred sodnikom Gorečanom z Ivanom Korošcem, kateremu je povedal v obraz: »Izjavljam, da sam ne vem, kaj sem na policiji vse trdil, in da vas vse do dne aretacije nisem poznal ter da meni absolutno ni znano, da bi vi kdaj sodelovali na kakšni komunistični akciji ali da bi bili član ilegalne komunistične organizacije« (list 406/a). Na istem zapisniku je tudi zaznamovano, da je bil Ivan Korošec takoj po tem soočenju izpuščen iz zaporov.

Jancz Zver je bil na sodišču prvič zaslišan 31. maja 1930. Tedaj je sodniku Gorečanu dejal: »Ne čutim se krivega. Na policiji sem res podal obširno priznanje, vse, kar sem povedal, je neresnično. Do tistega priznanja je na ta način prišlo, da so mi sugerirali različne stvari, jaz sem pa vse gladko priznaval, ker sem se bal, da me bodo mučili. Danes pred sodiščem pa odločno zanikam, da bi se bil kdaj komunistično udeleževal, da bi bil sploh komunističnega mišljenja. Jaz nikdar nisem bil član kake celice in nikdar se nisem udeležil kakšnega komunističnega sestanka. O letakih meni ni prav nič znano in jih jaz nikdar nisem delil« (list 426/j, stran 2). »... Močilarja poznam iz Strokovne stavbilske organizacije, ki se je imela ustanoviti kot nestransarska strokovna organizacija leta 1928, pa njena pravila niso bila potrjena. Konjarja poznam iz kulturnega društva Svoboda v Mostah, kjer sem bil z njim nekaj časa skupaj. Šenice sploh ne poznam in ne vem, kdo je to.« Takoj po tem je bil soočen z Močilarjem, ki je povedal: »Zver se je po tem udeležil več komunističnih sestankov, imel je večkrat govore in je govoril o delavskih vprašanjih. Iz Zverovih govorov sklepam, da je tudi on komunist. Kakšna pomota v njegovi osebi ni mogoča.« Zver je Močilarju odgovoril: »... da si je vse to izmislil, da je vse to, kar je povedal, laž ter da ga sigurno zamenjuje s kako drugo osebo.« Močilar pa je vztrajal pri svojem, »da se v Zverovi osebi absolutno ne moti« (list 426/k). Po dveh dneh se je Zver prijavil k zaslišanju in je z navajanjem prič, med katerimi je bila tudi njegova žena, dokazoval svoj alibi za nekatera dejanja, za katera so ga obdolžili. Spet so ga soočili z Močilarjem, ki ga je sedaj še močneje obremenjeval kot na prvem soočenju, in v zapisniku med drugim beremo tudi to: »... da Močilar ne more smatrati Zvera kot enega glavnih voditeljev v Ljubljani in da ne ve, če je Zver po prepričanju komunist. Močilar pa je potrdil, da je Zver res pri vseh sestankih navzoč ter posebno še v Linhartovi ulici, kjer je proslavljal žrtve na Zaloški cesti, prav tako da je bil navzoč na sestanku v gozdu med Kosezami in Podutikom, kjer so se obravnavala delavska vprašanja in se je govorilo o akciji za 1. avgust 1929, o prižiganju raket in razširjanju letakov. Močilar je na to še izjavil, da je videl Zvera na več sestankih, kjer sta bila navzoča Klopčič in Stermeckl.«

Zver je na te obtožbe odgovoril, da si je Močilar vse to izmislil in da ni bil na nobenem od omenjenih sestankov.

* V letu 1928 se začne razvijati močnejše tudi kulturno udejstvovanje delavcev in v naslednjem letu se organizirata dve založbi z istim ciljem: da širita in podprata umetnost s tematiko iz delavskega življenja in s poudarjeno socialno idejo. Marksisti kulturniki skupaj z inteligenco levega krila soc. demokracije ustanovijo 1. marca 1929 Cankarjevo družbo v sklopu Delavske kulturne centralne »Svoboda« v Ljubljani z nalogo, da omogoči »lepi delavski knjigi« vstop v »delavske domove«. Franc Zadavec: Idejno-estetska geneza in struktura Krajinčeve proze (1930—1935) — disertacija.

Takoj nato je bil Zver soočen še s Konjarjem, ki je v glavnem ponovil svoj zagovor z dne 28. maja, nato pa mu je Zver odgovoril podobno kot Močilarju: »Konjar si je vse to izmislil in ni res, da bi bil kdaj na kakem sestanku« (list 426/k—426/1).*

Dne 10. julija so Zvera soočili z Ivanom Suhodolnikom, ki ga je obremenjeval: »Vi ste Zver, ki ste delali z menoj v fabriki za klej in vi ste bili leta 1926 na sestanku v Taškarjevem borštu, kamor me je poklical Kusold Alojz. Našel sem tam razen vas kakih deset do dvanajst ljudi ter sem spoznal vas, Kusolda, Ovsenjaka, Jureta, Nakrsta in svojega brata. Govoril nam je neki nepoznan moški o komunistični organizaciji in da se moramo tudi mi vpisati v to organizacijo in plačevati članarino mesečno 5 do 6 din.«

Po razglasitvi obznane so se moščanski komunisti sestajali predvsem zunaj mesta. »Moščanski komunisti so zahajali na Golovec in Taškarjev boršt, pa tudi v gozdič v Polju, blizu sedanje železniške postaje.«⁴⁰

Zver je na Suhodolnikove trditve odvrnil: »Res je, da sem bil zaposlen dve leti v tovarni kleja, vendar pa vas ne poznam, in to, kar vi govorite o nekem sestanku v Taškarjevem gozdu, kolikor se mene tiče, ni resnično, ker jaz v Taškarjevem gozdu še nikoli nisem bil na kakšnem sestanku. Res pa je, da poznam Kusolda, Ovsenjaka in Nakrsta, ne poznam pa niti Udoviča, niti Ambruža, niti kakšnega Suhodolnika« (list 426/m).

Takoj po tem soočenju so zasliševali Zvera, in ta je med drugim povedal: »Glede moje krivde se sklicujem na svoj zagovor, ki sem ga dal dne 31. maja 1930 pred preiskovalnim sodnikom v Ljubljani, ter izjavljam še enkrat, da se ne čutim krivega in da je ono obširno priznanje, ki sem ga dal na policiji, neresnično, ker sem zato tako govoril, ker sem se bal, da me bodo mučili« (list 426/m).

Naslednje zaslišanje Zvera je bilo 16. julija 1930 in je trajalo od 8.30 do 9. ure. K temu zaslišanju se je prijavil sam in je med drugim dejal: »Prosil sem danes, da bi mogel še enkrat svojo prejšnjo izpovedbo pred vami prečitati, ker mi sedaj očitajo, da sem jih izdal.«

Ko ga je preiskovalni sodnik vprašal, kdo mu to očita, je Zver odgovoril, »da tega ne more povedati, da pa bo to povedal na glavni razpravi, ko bo sodba že prebrana in ko mu nihče ne bo mogel več škodovati. Sedaj pa tega ne more povedati, ker bi ga lahko zunaj ubili.«

V zapisnikih je napisano še tole: »Obdolženec prosi, da bi se njega, ko bo preiskava dovedena h kraju, nazadnje zaslišalo, ker bi, ko bi slišal, kaj so drugi govorili, takrat povedal vse tako, kakor je resnično. Tudi pravi, da se naj tukaj v zapisniku zabeležil, da je nekaj tega, kar je priznal na vprašanja policijskih organov na policiji, resnično, da pa vsebuje policijski zapisnik o njegovem zaslišanju tudi takšne stvari, katere njemu, obdolžencu, niso znane, kl pa jih je na prigovarjanje policijskega organa priznal. Tako na primer ono o celici pri Sokolu na Taboru ter nekateri podatki o oficirjih, ki da bi tudi bili člani komunistične partije, kar pa je njemu (Zveru) vse neznano.

Ko podpisani preiskovalni sodnik obdolžencu predoči, da zapisniki o njegovem zaslišanju na policiji ne vsebujejo takšnih izpovedi, izjavlja obdolženi, da mu sploh ni znano, kaj da je vse na policiji priznal in kaj da se je tam zabeležilo, ker je živčno bolan in je na vsa mogoča vprašanja policijskih organov samo pritrjeval. Tudi ko je bil prvič zaslišan od preiskovalnega sodnika Deželnega sodišča v Ljubljani, se mu ti policijski zapisniki niso prečitati ter je on (Zver), izprašan od preiskovalnega sodnika, zaključil, da stoje v teh zapisnikih neresnični podatki, ter je nato vsa svoja priznanja na policiji enostavno preklical; sedaj pa, da je pripravljen na podlagi predočenih vseh dosedanjih zapisnikov o njegovem zaslišanju izpovedati polno resnico, pri tem pa želi, da se glede svojih bodočih izpovedb ne konfrontira z ostalimi soobdolženci.« S tem je zapisnik končan. Zaslišanje so nadaljevali 21. julija 1930 in je trajalo od 17. do 17.30 ure. Zapisnik je kratek in se začneja: »Iz priltvora deželnega sodišča v Ljubljani se na lastno prošnjo privede Zver Ivan, ki izpove:

»Na svojem zadnjem zaslišanju pred preiskovalnim sodnikom dne 16. julija 1930, ko sem zaprosil, da se me predvede pred preiskovalnega sodnika, sem govoril nekatere

* Zver se je na teh soočenjih obnašal, kot je bilo to pozneje zapisano za pravilo, da »sodruhu, ki je klonil in priznaval iz oči v oči, je treba vliti poguma z energičnim zanikanjem in odločnim pogumnim obnašanjem, pripraviti ga je treba na ta način, da bo preklical svoja priznanja in se naprej zopet držal junaško«. Konspirativni sestav organizacije; Celica št. 1 junija 1933, organizacijski vestnik Komunistične stranke Jugoslavije, izdaja P. K. za Slovenijo, stran 8.

stvari, ki ne odgovarjajo resnici, namreč, da mi nekdo grozi, ker da sem izdajalec in da me bodo ubili. Govoril sem to, ker mi je to prišlo v glavo, sam ne vem iz kakšnega razloga, in sem potem tako neumno govoril. Tudi ne vztrajam več na tem, da bi se naj mene po prečitani razsodbi še enkrat zaslišalo, ker vse skupaj nima pomena in ne bi mogel na takšnem zaslišanju nič novega povedati. Jaz prosim, da se zapiše, da jaz ne morem verjeti, da sem na policiji takšne obširne stvari priznal.« S tem je ta zapisnik končan.

V ohranjenem sodnem spisu ni najti nobenih drugih zapisnikov o zaslišanju Zvera. Na tem zadnjem zapisniku, na drugi strani lista 426/0, je le uradno sporočilo o njegovi smrti.

Da bi bila ocena Zverovega vedenja še popolnejša, moramo navesti še izjave policijskega uslužbenca Antona Vrečarja, ki je bil zaslišan kot priča dne 1. in 2. julija 1930 (list 1072—1080) in je med drugim povedal: »Bil sem namreč že na prvem zaslišanju Zvera, dne 8. maja 1930, in sem predložil vse one izpovedbe Močilarja in Šenice, ki njega, Zvera, obremenjujejo. Ko sem mu ponovil uspeh dosedanjih poizvedb, je Zver nenadoma izjavil, da je sedaj pripravljen vse povedati, kar ve, ker vidi, da je vse izdano in policiji vse znano. Jaz sem na to še odvrnil, da ga ne bom zasliševal v zaporih, marveč na upravi policije in da bom naročil njegovo odvedbo k policiji. Morda uro kasneje so dovedli na upravo policije Zvera, ki mi je v prisotnosti sreskega nadzornika Ljubiča izpovedal in na zapsniku potrdil vse tako, kakor je to zabeleženo v policijskem zapisniku, ki se nahaja kot priloga policijske ovadbe v sodnih spisih« (glej policijsko ovadbo, redna številka 1, list 50—61). Ko so Vrečarju predložili razgovor osumljenega Zvera (razgovor je zapisan pod redno številko 38, na listu 423), je izjavil: »Trditev Zvera, da smo mi na policiji njemu nekatere stvari sugerirali in da je on nato vse gladko priznal, ker da se je bal mučenja, je popolnoma neresnična. Že na podlagi zgoraj navedenega je razvidno, da je prišlo do Zverovega priznanja vsled tega, ker je pod težo dokazov in izpovedi osumljenec smatral, da je najbolje, ako tudi on s svoje strani nekaj prizna.«

Priča Anton Vrečar je nato navedel nekaj nebistvenih podatkov, za tem pa dejal: »... sicer pa je moral (Zver — pripombe V. Š.) že od poprej vedeti, da se na ljubljanski policiji napram osumljencem ne uporablja sila, ker je imel že prejšnja leta večkrat zasliševanja na ljubljanski policiji (osumljen) kot komunist.«

V zapisniku o zaslišanju Vrečarja še beremo: »Zaslišana priča je nato navajala v dokaz svojih trditev, da je Zver navedel nekaj novosti, o katerih policija do njegovega zaslišanja ni vedela, in to, da je bila celica Pristan kandidatna, da eksistira celica Mitnica in da je dal naslov za nekega študenta Nerodna in natančen naslov in ime njegovega očeta. Ta študent Neroden naj bi bil iz Zemuna.« (Iz sodnega spisa je razvidno, da ni bilo nikakega študenta Nerodna, le študent Ivan Porovne, rojen 27. novembra 1908. Ivan Porovne je bil zaslišan 21. maja 1930 in je med drugim povedal tole: »Menda meseca jullja sem sicer skušal priti s pomočjo smatranih komunistov Ivana Zvera, Alojza Konjarja in Kusolda v stik s komunisti in v zvezo njih delovanja« [list 676].) Zaslišani policijski uslužbenec Vrečar pa je na zaslišanju še povedal, da je Zver o oficirjih, ki naj bi bili povezani s Komunistično partijo, govoril prostovoljno. S tem v zvezi je zapisal ing. Gustinčič, da je Zver obremenjeval »med ostalimi celo neke oficirje, ki pa si jih je bil najbrž izmislil, ker z vojsko mi tedaj nismo bili povezani.«⁴⁷ V zvezi s tem naj opozorim še na izjavo preiskovalnega sodnika, ki je tudi v zapisniku o zaslišanju Zvera dne 16. julija 1930, na listu 426/n. Sodnik je povedal, da o tem v zapisnikih o zaslišanju na policiji ni nič zapisano. France Klopčič se spominja, da je bil v Mariboru v vojaški enoti neki upor in da je bil zaradi tega vsaj eden od oficirjev obsojen na smrt, vendar pa bi bilo potrebno vse to še preveriti. Klopčič še meni, da je najbrž že tedaj obstajala neka zveza s posameznimi vojaškimi enotami.

Vrečar je med pripovedovanjem, kako so zasliševali Zvera, povedal še tole: »Pri tem sem pustil Zvera mirno govoriti ter sem mu dajal samo kratka vprašanja o poedinih sestankih in mu nisem zaradi potrebne kontrole niti razodel, da vem in od kod vem za poedine komuniste, ki so se teh sestankov udeležili.« (list 1078).

V zvezi z Zverovimi izjavami je ing. Dragotin Gustlnič zapisal oziroma povedal, da so ga v jeseni 1930 pripeljali v Ljubljano zaradi soočenja z neko obremenilno pričjo, in tedaj mu je študent Porovne iz sosednje celice z znaki, ki mu jih je napisane izročil na sprehodu, sporočil: »Ali že veš, da je Zver umrl in da je pred smrtjo preklical vse svoje zapisane izjave?« Gustlnič pa v pismu nadaljuje: »Jaz bi bil tedaj skoraj zavriskal, če me ne bi bila strašno pekla smrt sodruga Zvera. Zver je namreč tudi mene

med drugimi zelo obremenjeval in je bil zame skoraj edina verodostojna pričča, ker pričča, s katero sem bil soočen, ni v celoti potrdila svojih prejšnjih izjav, sam pa sem vse zanikal.⁴⁷

To je vse, kar lahko razberemo v sodnih zapisnikih velikega procesa. Tovariši dr. Bratko Kreft, ing. Friderik Gerl, Josip Pokovec in še drugi so mi povedali, da se je po njihovem mnenju Zver držal zelo dobro in da ni izdajal. Tako lahko sklepamo zato, ker v tem velikem procesu nobeden od njih ni bil aretiran niti zaslišan, čeprav je Zver mnogo vedel o njihovem delovanju in je bil z njimi najtesneje povezan. Povedali so mi še, da je bila v tem velikem procesu sorazmerno najmanj prizadeta moščanska partijska organizacija, katero je Zver zelo dobro poznal, saj je na tem območju živel in deloval.

Vrečar se tega kazenskega procesa še kar dobro spominja in mi je pripovedoval, da so obdolžence najprej študirali, kako priti do katerega. Študiranje je bilo v tem, da so se najprej z obdolžencem pogovorili o njegovih osebnih zadevah in o manj pomembnih stvareh, samo da bi si pridobili njegovo zaupanje. Obdolženca so večkrat poklicali na zaslišanje, zaplnik pa so pisali šele tedaj, kadar je bilo kaj pomembnega. Sproti so si včasih delali beležke, katere pa so uporabili kasneje pri sestavi oziroma pisanju zapisnika. Zapisnike so pisali z roko, kasneje pa so jih prepisovali na policiji. Z roko pisanih zapisnikov niso pošiljali sodišču, ampak so ostajali pri državnem tožilcu. Pri zasliševanjih se policijskim organom ni mudilo, ker so bili zelo gotovi, da bo državni tožilec ugodil vsakemu njihovemu predlogu za podaljšanje zapore političnemu osumljencu. Med zasliševanji so se uslužbenci z zapisniki ali svojimi beležkami obveščali, predvsem če jih je več hkrati zasliševalo v isti kazenski zadevi.

Zver je bil po svojem obnašanju simpatična oseba in bolj primitiven v primerjavi z inteligentnim Deutschbauerjem. Zver pa je bil poznan političnemu oddelku policije, ker so o njem večkrat govorili.

Kot se Vrečar spominja, »so bili že vsi notri«, in tako je bil Zver aretiran med zadnjimi. V začetku na zaslišanjih ni dosti govoril. Govoriti pa je začel šele tedaj, »ko je zvedel in videl, da so zanj zbrani vsi podatki«. Kdo jih je dal in kateri izmed tedaj priprtih, se Vrečar več ne spominja. Ko je Zver to videl, je spraševal, od kod vsi ti podatki, ali odgovora ni dobil. Potem je na zaslišanjih govoril, vendar le o splošnih zadevah, ki niso bile kaj posebnega in »za nas ni bilo nič novega, kar je tam pripovedoval«. Policiji so bili že znani podatki, vsaj nekateri: o partijskih organizacijah, njihovi notranji ureditvi in sestajanju, ali do tega procesa se preveč za to niso zanimali. Med zaslišanimi obdolženci jim je tudi Zver povedal nekaj o notranjem partijskem življenju, tako da je policija po vseh izjavah, ki so jih dali zaslišani, dobila popolnejšo sliko o partijskem življenju. Na osnovi Zverovih izpovedi niso, kolikor se Vrečar spominja, nikogar aretirali. In tudi partijske organizacije, ki so delovale v Mostah in jih je Zver dobro poznal, so ostale nedotaknjene, razen teh, ki so že bili zajeti v tem postopku.

Po Vrečarjevem mnenju je v tem kazenskem postopku največ škodoval partiji P. J. iz Pesja v Šaleški dolini (aretiran pred Zverom), ki je kmalu klonil in za ceno, da bosta z ženo milo kaznovana, tudi izdatno pomagal pri odkrivanju štajerskih organizacij. Omenjeni se je pri zasliševanju skliceval na svojo ženo, in ko so ga z njo soočili, ga je ta zelo ostro zavrnila in se je dobro držala. Ta je zahteval, da mora biti zaradi »kamuflaže« in kasnejšega sodelovanja obtožen, ali naj bo milo kaznovan. Vrečar se spominja, da je z zapisnikom o zaslišanju imenovanega osebno šel v Beograd k državnemu tožilcu in mu razložil situacijo ter tam zaradi kasnejše orientacije pustil originalni zapisnik, katerega pa seveda ni bilo v kopiji v sodnem spisu. Ko so napravili pri P. hišno preiskavo po njegovih navodilih, so na notranji strani privzdiznih vratc zajčje kletke našli mnoge zapisane podatke in med temi tudi ilegalno ime za guštanjsko partijsko organizacijo »Sever«, kar deloma omenja Jože Koruza v Prežihovem zborniku.

S temi Vrečarjevimi spomini so potrjene nekatere doslej navedene ugotovitve oziroma trditve.

Navedeni podatki dovoljujejo naslednje sklepe:

Nekateri člani partije so v preiskovalnem zaporu v Ljubljani prekršili partijsko disciplino in načela konspiracije. Največjo krivdo za to, vsaj v tej skupini, nosi Mladen Antić. Nekateri drugi so pričeli priznavati posamezne podatke, do katerih je prišla policija bodisi na podlagi lastnih opazovanj — saj v tem je bilo njeno delo — ali pa po podatkih, ki jim jih je posredoval Mladen Antić. S tem so obremenjevali sebe in tovariše.

Tako sta se zlasti slabo obnašala Alojz Močilar in Josip Šenica, kot je to razvidno iz zapisnikov.

Janez Zver je z izjavami pred ljubljansko policijo manj obremenjeval sebe in tovariše, kar pa je storil zato, ker so mu na policiji predložili podatke, iz katerih je lahko spoznal, da je policiji uspelo razkriti del dejavnosti partije. Toda novih podatkov, kakor npr. podatke o moščanski partijski organizaciji in drugih, ni dajal. Pozneje je na sodišču dvakrat preklical vsa svoja priznanja in zanimal, kar je bil v začetku povedal. To je bistveno vplivalo na potek sodne preiskave in kasneje na sodni proces ter pripomoglo, da so bili posamezni obtoženci oproščeni.

V zvezi s tem se vprašujemo, kako je obtožnica oziroma sodba vrednotila Zverove izjave.

V obtožnici zoper Deutschbauerja in druge tovariše¹⁰ so za dokazovanje krivde obtožencev uporabljali Zverova priznanja na policiji le ob izjavah drugih zaslišanih. Nikjer v obtožnici pa tožilec ni omenil njegovih preklincev, zato je bil na obravnavo v Beograd povabljen kot priča tudi policijski uslužbenec Vrečar. V obtožnici beremo lahko tudi utemeljitev: »Da je ovaj izkaz Ivana Zvera istinitil izlazi iz izkaza svedoka Vrečara Antona.« Ker so izjave, ki naj bi jih bil dal Zver o študentu Ivanu Porovne, nejasne, naj navedem še naslednje podatke iz obtožnice: »Zver Ivan je na saslušanju kod policije (60, 64) tvrdio, da je neki student ‚Neroden‘ bio član ćelije ‚Mitnice‘, koja se je kasnije nazvala ‚Petrić‘, da je taj Neroden napisao i po svom ocu njemu poslao ključ za šifre, koji je policija kod njega pronašla. Izkazao je dalje, da je taj student ‚Neroden‘ sada na univerzitetu u Beogradu, a da stanuje v Zemunu, Kralja Petra ulica br. 7.« Kaj je Zver povedal policijskim organom o študentu Ivanu Porovnetu, sem že omenil. Pripominjam, da se zapisane Zverove »izjave« nekoliko razlikujejo od pravkar navedenih Vrečarjevih. Zverove navedbe niso tako natančne oziroma so zapisane zelo nejasno.

Ker gradiva z beogradske sodbe ni v Ljubljani, je mogoče pregledati le, kako je Deželno sodišče v Ljubljani po končani obravnavi, ki je trajala od 27. aprila do 2. maja 1931 pri izreku »krivde in kazni« obtožencem ocenilo Zverova priznanja. V obrazložitev sodbe številka 411/31-62, ki jo je vidiral državni tožilec dne 10. julija 1931, je med drugim zapisano: »... Zver je svoje prvotno podane obširne izpovedbe pozneje preklical, potem pa zopet dejal, da je nekaj res, nekaj pa ne, in torej kontrola njegovih prvotnih izpovedb glede njih objektivnosti ni možna, vsaj tam ne, kjer nimamo, kakor v danem slučaju, drugega dokaznega materiala.«¹¹

Ocena deželnega sodišča v Ljubljani dokazuje, da sodišče pri sodbi ni upoštevalo Zverovih izjav.

Vse doslej navedene ugotovitve dovoljujejo rehabilitacijo Ivana Zvera glede obtožbe nekaterih, češ da je policiji dajal take podatke, ki bi obremenjevali partijsko organizacijo in njene člane oziroma jim posebej škodovali.

Janez Zver v svojem boju z režimom in njegovimi organi ni vzdržal do konca. Prvi dve aretaciji ga nista niti najmanj omajali. Drugače je bilo z njim, ko je bil tretjič zaprt. Ko je opazil, da je organizacija razkrita in da se v preiskavi na policiji ni obnašal tako, kakor bi se moral, je hotel pozneje popraviti svojo napako in rešiti, kar se je rešiti dalo. Preklical je svoje izjave, kar je zahtevalo od njega dodatne napore. Končno se je odločil za napačen korak, za samomor, kl pa je izzvenel kot glasen in močan protest proti tedanjemu režimu.

Pri ocenjevanju Zverovega vedenja v tem velikem procesu, predvsem pa njegove tragične smrti, je treba vsekakor upoštevati tudi njegove domače razmere, precejšnjo razgledanost, tako premajhno izkušnost v primeri z dobro izurjenimi in pretkanimi policisti, njegovo zdravstveno stanje — živčnost — ki se je slabšalo zaradi velikih naporov in vse pogostejših zaporov in vse pogostejših aretacij, spoznanje, da ga je policija speljala na led in je s tem škodoval tovarišem, čeprav je bil sicer partiji zelo predan in je tovariše vedno opozarjal na konspiracijo.

Nekateri njegovi znanci in prijatelji so bili celo mnenja, da se je Zver hotel najbrž le nekoliko poškodovati, da bi potem prišel v bolnico in od tam pobegnil.

Navedene so bile že časopisne vesti in uradno poročilo o Zverovi smrti. Maks Gregorc, ki je bil v tistem času službujoči paznik sodniških zaporov in je bil v dobrih stikih s političnimi priporniki, ml je med drugim povedal, da so imeli avgusta 1930

v ljubljanskih zaporih v istem nadstropju in istem hodniku priprte: Zvera, Medveda in Volka. Nekateri so se celo šatili, da imajo v zaporih sedaj cel zverinjak. Gregorc se Zvera še sedaj dobro spominja in mi je povedal, da je bil Zver v začetku pripora še kar veder. Pogostoma se je spominjal svojih otrok in družine ter ga je skrbelo, kako živijo, ko so ostali tako rekoč brez sredstev. Gregorc se nadalje spominja še tega, da je bil Zver nekaj dni pred smrtjo zelo pobit. Ob neki priložnosti sta se pogovarjala in tedaj ga je vprašal, kaj mu je, pa ni dobil odgovora. Zver se je obrnil od paznika proti oknu in še tesneje sklenil roke na hrbtu. Tisti usodni dan, ko so na hodniku zakričali, da gori, so skočili v Zverovo celico in videli, da je že ves v ognju. Zver je lmel za obleko zatlačeno slamo, ležal je v razparani slamarici in vse je že gorelo. V celici niso našli nobenega pisma. Ko so prišli vanjo, je bil Zver že nezavesten.⁴⁹

Zverove tragične smrti se danes spominjajo še mnogi tovariši, predvsem dr. Jože Potrč, Alojz Kusold, Konrad Kovač in še nekateri, ki so bili tedaj v ljubljanskih zaporih. Konrad Kovač mi je o tem napisal: »V času njegove smrti oziroma že več mesecev preje sva bila zaprta v ljubljanskih zaporih v istem traktu in v istem nadstropju. Več časa pred smrtjo je zapadel živčnemu razkrajanju (posebno ga je bilo strah Glavnjače). Bilo je nekako sredi noči, ko me prebudil strašno ječanje. Kmalu nato zaškrtla linica na vratih celice, zaslišim znan, prijazen glas paznika, naj gledam skozi linco. Res sem gledal: videl sem več ljudi, da nekaj nesejo oziroma viečeje po hodniku, slišal sem popojnoma razločno ječanje, ki se je spreminjalo še v daljni odmev iz prizemlja. Takoj nato je prišel k meni paznik (Maks Gregorc — prlpomba V. Š.) In mi pove, kako strašen samomor je naredil Zver.«⁵⁰

Ivan Zver, pokojnikov brat, ki še živi na pokojnikovem rojstnem domu, se spominja, da so bili neko soboto meseca avgusta na odrh (gradili so stavbo sedanjega zavoda za socialno zavarovanje na Miklošičevi cesti), ko je opazil Zverovo ženo, ki je prihajala iz zaporov in močno jokala.

O Zverovi smrti se je v tistem času mnogo govorilo: vendar v osnovnih organizacijah o tem niso razpravljali, kot so mi to povedali nekateri tedanji člani. Med ljudmi so krožila različna mnenja, češ da tega ni naredil sam, da ni mogel več vzdržati v razmerah, ki so bile v zaporih, in drugo.⁵¹

Zvera so pokopali na ljubljanskem pokopališču 1. septembra 1930 ob 11. uri, na parceli 34/8-4. Njegov grob je bil prekopan leta 1956.⁵²

Kmalu za njim je umrla tudi njegova žena Marija Zver, ki je bila zaposlena kot čistilka na glavnem kolodvoru v Ljubljani. V znamenje žalovanja za možem si je sama na črno pobarvala nogavice, kar pa je bilo usodno; z njimi si je inficirala rano na nogi. Umrla je v ljubljanski bolnišnici. Pokopali so jo 18. maja 1931 ob 14. uri na ljubljanskem pokopališču, parcela 34/8-5; njen grob so prekopali leta 1954.

Zverovi hčerki, starejša Minka in mlajša Ivica, se očeta in dogodkov v zvezi z njim spominjata precej megleno. Minka mi je pisala oziroma pripovedovala, da ve le to, »da je bil oče redkokdaj doma in da so živeli v veliki revščini; mati je veliko jokala, sicer pa je bila tudi ona mnogo zdoma, ter sva bili s sestro večinoma sami zaprti. Nenadoma je mati zbotela, spominjam se, da je ponoči ječala, zjutraj so jo odpeljali v bolnišnico, kjer je v nekaj dneh umrla.«⁵³ Ivica pa je zapisala: »Spominjam se samo tega, da je bil ata na mrtvaškem odru v splošni bolnici, prišel so neki ljudje iz policije in odvedli mamo.«⁵⁴

Režim se je nato maščeval še nad Zverovima hčerkama. Organi oblasti so obe izročili v strogo klerikalno vzgojo. Hčerki sta dobili druge prilike in v njihih podatkih so celo napačno navajali kraj očetovega rojstva. Minka, ki je živea v Napotnikovi družini v Slovenskih Konjicah, se spominja, da so ji o očetu pripovedovali vedno le najslabše in da so pogostoma omenjali, da je bil zločinec, ki je na svetu »storil edino dobro, da je umrl«. Če je bila kdaj poredna, so jo zmerjali z »zverino«, »saj drugačna tudi ne more biti Zverova hčerka.«⁵² Ivica se iz teh let spominja: »Mamin brat Šolar Rudolf, pri katerem sem živela do 16. leta, je redko govoril o atu in mami in še tedaj samo klevetal. Dokaz, da so mrzili celo družino Zver, je to, da je tetka raztrgala mamino silko že prvi dan, ko sem jo dobila od mamine prijateljice. Tedaj mi je bilo 16 let.«⁵⁴

Da je bil njun oče komunist, da je bil zaprt zaradi komunistične dejavnosti in tako postal žrtev režima stare Jugoslavije, sta Zverovi hčerki zvedeli šele leta 1961, ko ju je po večletnem polzvedovanju le uspelo najti.

V zavesti, da je bilo mnogo zbranega in da je med tem nekaj takega, kar bo še treba dopolniti, se iskreno zahvaljujem mnogim imenovanim kakor tudi neimenovanim, ki so mi na kakršenkoli način ljubeznivo pomagali pri tem večletnem iskanju in zbiranju nanizanih podatkov.

(Napisano leta 1961.)

OPOMBE

¹ Pregled zgodovine ZKJ. Cankarjeva založba. Ljubljana 1956, stran 85, in Pregled istorije SKJ. Beograd 1963, str. 161.

² Istorijski arhiv KPJ: Kongres i zemaljske konferencije KPJ 1919—1937, tom. II, Beograd 1949, stran 29—228.

³ Edvard Kardelj: Po petindvajsetih letih. Cankarjeva založba. Ljubljana 1959.

⁴ Pregled istorije SKJ. Beograd 1963, stran 160.

⁵ II. Kongres Komunistične partije Slovenije. Cankarjeva založba. Ljubljana 1949, stran 37—38.

⁶ Edvard Kardelj: Prekmurškemu ljudstvu ob 20-letnici »Ljudske pravice«. Obmurski tednik 1. oktobra 1954.

⁷ Tomo Breje: Nekaj spominov na veliko stavko gradbenih delavcev leta 1936 v Murski Soboti. Obmurski tednik 19. septembra 1952.

⁸ »Moščanska kronika« ob 40. obletnici KPJ, leto III (1959), številka 2—3; Partijsko delovanje tudi izven tovarne (stran 46—49); Po spominih Angele Kovič-Klopčič.

⁹ Sodni spis zoper Mladena Antića in druge; arhiv CK KPS.

¹⁰ Obtožnica zoper Deutschbauerja in druge, DT Br. 2319/29-16, dne 17. januarja 1931, stran 34—35. V arhivu CK ZKJ v Beogradu so mi izjavili, da nimajo ničesar v arhivu o tem, kako so prihajali v Jugoslavijo posamezni komunisti, ki so se šolali v Moskvi.

¹¹ Prav tam, stran 69.

¹² Navedeni podatki so zbrani iz sodbe, ki je bila izrečena na Deželnem sodišču v Ljubljani, nadalje iz obtožnice, navedene pod točko 10, in iz poročila, objavljenega v »Slovenec« dne 27. marea 1931, na strani 5.

¹³ Glej delo pod opombo 1, stran 88.

¹⁴ »Slovenec« 31. avgusta 1930, stran 3.

¹⁵ »Jutro« 31. avgusta 1930, stran 4.

¹⁶ »Delavska politika« 5. septembra 1930.

¹⁷ Bratko Kreft: Človek mrtvaških lobanj. II. izdaja. Cankarjeva založba. Ljubljana 1959, stran 83—93.

¹⁸ Ivan Kreft: Spomini ljudskega agitatorja. Nova obzorja. Maribor 1954, stran 19—20.

¹⁹ Ljubljanski zvon, 1930, stran 734, in tudi v zbirki: dr. Bratko Kreft: Povesti iz nekdanjih dni. Sindikalna založba. Ljubljana 1950, stran 62—74.

²⁰ Po pripovedovanju dr. Bratka Krefta 11. januarja 1960.

²¹ Pismo Franceta Klopčiča. Ljubljana, 24. aprila 1959.

²² Vpisn v matični knjigi rojstev letnika 1902, na strani 579 pod zapovrstno št. 247, dne 27. novembra 1902, matični urad Turnišče, občina Lendava, rojen je bil 22. novembra 1902 kot Janez, sin Jožefa in Ane, rojene Magdič. Njegov brat Ivan pa je bil rojen 27. marca 1897 in je še leta 1961 živel v domači, rojstni hiši, v vasi Lipa, hišna št. 139.

²³ Sodni spis zoper Mladena Antića: zaslisanje 16. julija 1930, list 426/n. V poročilu predsednika okrajnega sodišča v Lendavi, dne 16. junja 1961, je zapisano: »Pregledali smo naš arhiv, vendar nismo mogli najti spisa, pa tudi v vpisniku 1919 nismo našli nobenega obdolženca Zvera Ivana. V vpisniku za leto 1920 pa smo zasledili med obdolženeli tudi nekega Janeža Zvera, ki ga je tožil skupaj še s šestimi drugimi obdolženeli neki Jožef Magdič. Kot kaznivo dejanje se omenja paragraf 468. V stolpeu, namenjenem za oznako bistvene vsebine sodbe, je zapisano: '(e in f) vsak 12 ur zapora po paragrafu 468 k. z.'; (a, b, d in e) oprostina sodba. Iz vpisnika je razvidno, da male črke pomenijo po enega od obdolženecv ter sta bila po omenjenem paragrafu obsojena Štefan Markonja in že omenjeni Janež Zver. Od kod naj bi bil imenovan doma in kje stanuje, iz vpisnika ni razvidno. V vpisniku so le še podatki o številki spisa, in sicer je imel spis 514, dan odhoda, ki je bil 9. decembra, in dan izvršitve kazni od 7. do 8. januarja. Z drugimi podatki ne razpolagamo.«

²⁴ Po pripovedovanju Antona Zvera, Ižakovec, dne 15. februarja 1960.

²⁵ Pismo Ivana Hórvata, predsednika občine Bettelin, dne 23. februarja 1961.

²⁶ Zapisnik o zaslišanju na deželnem sodišču v Ljubljani, dne 26. maja 1929; omenjeni spis št. 561/29.

²⁷ Poročilo občine Zelezniki, dne 4. aprila 1961.

²⁸ Po pripovedovanju Franca Reeka. Ljubljana, 9. marca 1961.

²⁹ Po pripovedovanju Franca Legna, Lipa, občina Murska Sobota, dne 11. februarja 1960.

³⁰ Dopis Narodne in univerzitetne knjižnice, Ljubljana, številka 01-309/2-60, dne 7. oktobra 1960.

³¹ Zapisnik, list 26, dne 29. maja 1929, v spisu Vr IX 561/29.

³² Zapisnik o zaslišanju kot v opombi 27, dne 29. maja 1929.

³³ Poročilo tovarne kteja Ljubljana, številka 4050, dne 12. junija 1961.

³⁴ Po pripovedovanju Franca Reeka, opomba 29, in Viktorja Kobala, Ljubljana, dne 14. marea 1961. Ob tej priložnosti mi je Kobal še omenil, da mu je Boris Kidrič ob neki

priložnosti, ko so bili skupaj na sprehodu na dvorišču jetnišnice leta 1929, omenili, da Zver trpi največ zaradi svoje družine.

³⁶ Po pripovedovanju inž. Friderika Gerla, Ljubljana, 3. junija 1961.

³⁷ Po pripovedovanju Josipa Pokoveca, Ljubljana, 8. junija 1961.

³⁸ »Moščanska kronika«, opomba 8; inž. Friderik Gerl in osebni razgovor z njim, 3. junija 1961.

³⁹ Po pripovedovanju Alojza Kusoida, Ljubljana, 4. junija 1961.

⁴⁰ »Moščanska kronika«, opomba 8, poglavje: Prvi komunistični župan piše, stran 44—45.

⁴¹ Po pripovedovanju Rudoifa Ganzlitiča, Ljubljana, 11. januarja 1960.

⁴² Po stenografskih beležkah napisala Dragica Brađeško, 20. junija 1960.

⁴³ Po pripovedovanju Ivana Zvera, Lipa 139, 11. februarja 1960.

⁴⁴ Pismo Toneta Hafnerja, Ljubljana, 7. februarja 1960.

⁴⁵ Opomba 20. in 21; tudi dr. Jože Potrč se spominja, da sta bila z Zverom nekaj časa člana pokrajinskega komiteja partije.

⁴⁶ Opomba 13 in 3e — Jože Koruza: Življenjska pot Lovra Kuharja — Prežihovega Vovranca: Prežihov zbornik, stran 201—202.

⁴⁷ Pismo inž. Dragutina Gustinčiča, Ljubljana, okrajnemu odboru SZDL v Murski Soboti, dne 8. aprila 1955.

⁴⁸ Spomlni na Petra, 7 dni (priloga Večera) XIII, 19. julija 1963.

⁴⁹ Po pripovedovanju Maksa Gregorea, Ljubljana, 11. januarja 1960.

⁵⁰ Pismo Konrada Kovača, Ljubljana, 1960.

⁵¹ Po pripovedovanju Rudija Šolarja, Ljubljana, 12. marca 1961.

⁵² Poročilo uprave pokopališča Zaic, 7. junija 1961.

⁵³ Minka Škafar, Trbovlje, pismo, 10. aprila 1961.

⁵⁴ Ivanka Piper, Novi Sad, pismo, 1. maja 1961.

⁵⁵ Opomba 53 in pismo G. L. iz Slov. Konjice, 26. aprila 1961.

JANEZ ZVER, BOREC PROTI MONARHOFASISTIČNI DIKTATURI V LETIH 1929—1930

Povzetek

Potem ko so časniki (Slovenec, Jutro, Delavska politika) objavili, vsak na svoj način, komentirano vest, da se je v večernih urah 29. avgusta 1930 zažgal v celici ljubljanskih zaporov Janez Zver, delavec in komunist, se je odprlo vprašanje: zakaj je to storil. To vprašanje je bilo dolgo časa odprto in je že skorajda popolnoma pozabljeno. Iskanje odgovora na to vprašanje pa je dejansko pomenilo vsaj nekoliko odgrniti zastor nad še ne dovolj raziskano aktivnostjo KPJ in njenim članom Janezom Zverom, ki se je rodil v Lipi v Prekmurju, v revni družini sezonskih delavcev, in sam že z 12 letom tudi prvič odšel na sezonsko delo na madžarska veleposestva. Odgovor na zastavljeno vprašanje tudi odkriva, kako je nekdanji sezonski delavec, potem delavec v ljubljanski tovarni kletja in nazadnje kot zidarski predelavec rasci iz otroških doživetij madžarske republike sovjetov v vedno aktivnejšega člana KPJ in funkcionarja v Mestnem in nazadnje v Pokrajinskem komiteju KPJ za Slovenijo. Spremljanje te poti odkriva veliko aktivnost komunističnih organizacij v Ljubljani in deloma tudi drugod po Sloveniji, metode policije, ki jih je Zver večkrat občutil, saj je bil zaprt z Borisom Kidričem nekaj časa celo v zloglasni beograjski Giavnjači. Iskanje odgovora, zakaj je Zver tako končal, odkriva tudi določene slabosti posameznih organizacij KPJ, predvsem pa posameznih članov, ki so na zaslišanjih eni bolj drugi manj klonili pred specializiranimi policijskimi agenti. V velikem sodnem procesu je nekoliko klonil tudi Janez Zver, član Pokrajinskega komiteja. Čeprav je vse, kar bi lahko kogarkoli obremenjevalo, prekleal pred preiskovalnim sodnikom, toda osebno ni več vzdržal in njegova smrt je postala ena najstrašnejših obtožb diktature krajša Aleksandra. Kakšna je bila ta, pa jo ilustrira še epilog na zastavljeno vprašanje. Zverova žena, ki je bila čistilka na ljubljanski železniški postaji, je kmalu umrla. Od črnih nogavic, ki si jih je v znak žalovanja sama barvala, je dobila zastupitev in kmalu sta postali dve hčerki, še res otroka, siroti. Oddali so ju drugim ljudem, vzeli jima »nečastni« Zverov prilemek in sta tako resnice o svojem očetu zvedeli šele po vojni, ko je avtor tega prispevka nekaj let po vojni izdal odgovor na vprašanje: zakaj je Janez Zver umrl na tak način.

JANEZ ZVER, COMBATTANT CONTRE LA DICTATURE MONARCHO-FASCISTE DANS LES ANNÉES 1929—1930

Résumé

Après que les journaux (Le Slovène, Matin, La Politique Ouvrière) eurent publié, chacun à sa manière, la nouvelle commentée qu'aux heures du soir du 29 août 1930 Janez Zver, ouvrier et communiste, s'était incendié dans sa cellule de la prison de Ljubljana, la question se posa de savoir pourquoi il avait fait cela. Cette question resta longtemps ouverte et elle est déjà presque entièrement oubliée. Mais la recherche de la réponse à cette question signifiait au moins quelque peu soulever le rideau sur l'activité encore insuffisamment étudiée du Parti Communiste Yougoslave et de son membre Janez Zver, né à Lipa dans le Prekmurje dans une pauvre famille d'ouvriers salonniers, ayant lui-même aussi déjà

à l'âge de 12 ans pour la première fois travailler comme saisonnier sur les grandes propriétés hongroises. La réponse à la question posée découvre aussi comment l'ancien ouvrier saisonnier, par la suite ouvrier à la fabrique de colle de Ljubljana et à la fin comme ouvrier maçon, était devenu à partir de ses expériences enfantines de la république hongroise des conseils, un membre de plus en plus actif du P. C. Y. et un fonctionnaire du Comité municipal et en dernier lieu du Comité provincial du P. C. Y. pour la Slovénie. En suivant cette voie, nous découvrons la grande activité des organisations communistes à Ljubljana et partiellement aussi ailleurs en Slovénie, les méthodes de la police que Zver ressentit à plusieurs reprises, ayant été enfermé avec Boris Kidrič pendant quelque temps même dans la prison mal famée de Glavnjača à Belgrade. La recherche de la réponse, à savoir pourquoi Zver a ainsi terminé sa vie, découvre aussi certaines faiblesses des organisations particulières du P. C. Y., et surtout de membres particuliers qui, lors des interrogatoires, fléchirent les uns plus d'autres moins devant les agents policiers spécialisés. Dans un grand procès judiciaire, Janez Zver, membre du Comité provincial, fléchit lui aussi quelque peu. Bien qu'il eût démenti devant le juge d'instruction tout ce qui aurait pu charger qui que ce fût, il ne tint plus personnellement et sa mort est devenue une des plus terribles accusations de la dictature du roi Alexandre. Celle-ci est illustrée encore par l'épilogue apporté à la question posée. La femme de Zver, qui était femme de peine à la gare de Ljubljana, mourut bientôt. Elle fut empoisonnée par les bas noirs qu'elle teignait elle-même en signe de deuil, et bientôt ses deux filles, encore enfants, devinrent orphelines. On les remit à d'autres personnes, on leur enleva le nom «deshonorant» de Zver et elles n'apprirent la vérité sur leur père qu'après la guerre, lorsque l'auteur de cet article eût pendant quelques années cherché la réponse à la question : pourquoi Janez Zver était mort d'une telle manière.

PISANI VIRI IN POUK ZGODOVINE

V naši vsakdanji učni praksi sloni zgodovinski pouk glede na izbor snovi in nje-nega posredovanja v glavnem še vedno na tistih konceptih, ki so se jih držali učitelji pred 20, 40 leti. Zanj je značilna knjižno izbrana snov in vnaprej nakazana interpretacija. Predpisano zgodovinsko učno snov približujemo učencem, kakor jo nakazuje učbenik all kakor jo zberemo v dosegljivi literaturi v bolj all manj dobrih izvlečkih, knjižno suho, katedrsko, vsekakor iz »drugih rok«. Glede uporabljanja nazornejših in pedagoško-psihološko ustrežnejših sredstev smo pa v glavnem tam, kjer smo bili prej. Z zgodovinsko učno snovjo seznanjamo učence osnovne šole in pogosto tudi srednje šole največ le v obvezni obliki učnega programa. Temu prilagajujemo svoje učne načrte, temu primerno sestavljamo svoje učne priprave. Po direktnih virih pa segamo še vedno poredkoma.

I. In vendar se pedagogi trudijo že od J. A. Komenskega, H. Pestalozzija in J. J. Rousseauja, da bi bil učni proces takšen, da ne bi bil le nazornejši, temveč bi tudi silil učence k aktivnosti, lastnemu opazovanju, sklepanju in skupnemu ugotavljanju sklepov. Trudimo se, da ne bi poslušali učiteljevega posredovanja pasivno in samo tako sprejemali njegove izdelane misli. Toda medtem ko je šel učni proces v tem pogledu pri naravnih vedah zelo naprej, je pouk zgodovine v naših šolah v glavnem še na starih tirih in se zdi, da je že pravi anahronizem.

Sodobni zgodovinski pouk hromi mnogokaj, med drugim tudi to, da trpamo učencem znanstveno sicer pravilna in včasih tudi idejno ustrezna dejstva, toda pogosto vse preveč knjižno podana, v kondenziranih dedukcijah, posplošitvah in abstrakcijah. Tudi v naših učbenikih je še vedno videti prazne formulacije in frazeološke stavke. Proti takemu frazeološkemu in deduktivnemu pouku v osnovni šoli se že od osvoboditve borimo in v marsičem je že boljše, vendar mu še vedno nekateri podlegamo. Verjetno ne bo pretirano, če trdimo, da ni nikjer drugod toliko abstrakcij in praznih fraz kakor ravno pri zgodovinskem pouku. Do tega pride tudi zato, ker smo pogosto primorani obširno zgodovinsko snov krčiti na nekaj znanstveno pravilnih, toda knjižno suho formuliranih dedukcij in posplošitev brez ustreznih konkretnih podatkov.

Naj navedem nekaj takih premalo konkretnih in preveč zgoščenih stavkov: »Imperializem je najvišji stadij kapitalizma«; »vzrok prve svetovne vojne je bilo križanje interesov vodilnih imperialističnih sil«; »vzrok velike francoske revolucije je bilo nepremostljivo nasprotje med takratnimi družbenimi sloji«; »buržoazija se je povzpela na oblast«; »v gnili predprilski Jugoslaviji je buržoazija zatirala delovno ljudstvo«; »ogrski kralji so se vtikali v bosenske razmere«; »Dušan Silni je povzdignil srbsko nadškofijo v patriarhaljo«; »Babenberžani so povzdignili v svojih deželah obrt in trgovino« itd. Takih primerov ne srečavamo le po naših učbenikih, temveč tudi v učnem procesu.

Pri drugih predmetih dovoljujemo učencem, da z nazornimi sredstvi, demonstriranjem dejstev in predstav ter laboratorijskim delom »vsaj skozi malo špranjo pokukajo v delavnico znanosti in vidijo, kako znanstvenik pride do svojih dognanj, pri zgodovini pa ostanejo ta vrata zapečateni s sedmerimi pečati«. ¹ Pri pouku zgodovine mladino vse premalo seznanjamo z učno snovjo na podlagi virov, premalo jim

jo pojasnujemo iz prvih rok. Zadovoljujemo se s tem, da učencem približujemo zgodovinsko preteklost v znanstveno dognanih dejstvih, toda le iz koncepta zgodovinarja strokovnjaka in njegove zakladnice, ne da bi pogosteje uporabljali tudi razpoložljive ustrezne vire.

Zgodovina je za učence osnovne šole na splošno težek predmet, ne samo zaradi obsežne snovi, temveč še bolj zaradi prevladujočih abstrakcij in pogostih dedukcij. Zgodovina je v objektivnem smislu pravzaprav zgodovina odraslih ljudi, sveta, ki je učencem oddaljen tako časovno kot psihološko. Svet predstav in domišljije je v zavesti odraslih ljudi. Rekonstruirali smo jo v svoji duševnosti, pred svojimi notranjimi očmi, na osnovi ohranjenih sledov in dokaznih prič preteklosti. Ta rekonstruirani predstavní svet je velik panoptikum, ki je vrh vsega še zelo kompliciran, sestavljen iz nešteto komponent in elementov. Zgrajen je bolj ali manj jasno glede na to, koliko je virov, kakšne vrste imamo na razpolago, kakšni sta metodološka izurjenost in tehnika zgodovinarja raziskovalca ter skozi kakšno prizmo jih gleda. Če si ta predstavní svet želijo učenci osvojiti, kar je zelo zahteven duševni napor in psihološko pogojen, jim je to najlažje na osnovi predhodnih zaznav in vsakovrstnih virov in dokumentov. Če se želijo približati našemu predstavnemu svetu in našim trditvam, formulacijam in ugotovitvam, morajo sprostiti same sebe tako, da se odmaknejo od sedanjosti ter se pričenjajo vživljati predstavo in duhovno v prejšnje materialno in duhovno stanje življenja. To je tudi bistvo zgodovinske abstrakcije v njih. Nič manj pomembni nista interpretacija in sposobnost učencev za notranje povezovanje zgodovinskih dejstev in pojmov.

Iz vseh teh razlogov, pa tudi zato, ker temelji zanimanje otrok v osnovni šoli in še pozneje na čim večji konkretnosti, ni prav, da ostajamo v učnem procesu le pri ugotovitvah, ki so jih formulirali strokovnjaki ali pa sestavljalec učbenikov. Psihološki, pedagoški in didaktični motivi nas silijo, da skušamo približati otrokom zgodovinsko snov tudi iz prvih rok. Le tako je možna večja aktivizacija in individualizacija pouka. Pa tudi sodobne tendence družbenega življenja in cilji naše socialistične stvarnosti so pomemben motiv, da ne smemo ostajati le pri tradiciionalni obliki dela. Moderni pedagogi opozarjajo na vse pomembnejše sociološke in delovnotehnične argumente, tako na vedno večjo vlogo socialnih oblik dela in življenja ter na načrtno in racionalno organizacijo delovnega procesa z vse večjo diferenciacijo in plansko delitvijo dela.² Ob vsem tem je uporabljanje virov kot didaktično sredstvo pri pouku zgodovine tako važno, da bi morali v učnem procesu mnogo pogosteje segati po sledovih preteklosti v pisanih virih, tako preostankov kakor poročil.

II. Ko ugotavljamo, da so pisani viri nujno učno sredstvo v učnem procesu zgodovine, ne mislimo le na vire, ki jih uporabljajo zgodovinarji strokovnjaki v svojem znanstvenem metodološkem delu, temveč na vire v širšem, tj. didaktičnem smislu. Tako ne spadajo sem le »zgodovinski viri«, temveč tudi razni beležniški in drugi literarni teksti kakor tudi slikovni, dokumentarni in grafični material. Za učitelja zgodovine je vse to prvovrsten didaktični material za ponazoritev, poglobitev in pravilno osvetlitev zgodovinskega učnega procesa.

V sodobnem zgodovinskem pouku je intenzivnejše uporabljanje takih virov že ustaljena praksa, četudi čujemo včasih za nekatere pomisleke, češ da je zgodovina izrazito narativna veđa in da so takšni didaktični pisani viri le torzo, ki jih učenci zaradi pomanjkljivega kvantitetnega in kvalitativnega znanja ter pomanjkljive ostrine mišljenja ne morejo docela razumeti v njihovi pristnosti in intimnosti. Dalje pravijo, da je njih vrednost le relativna, ker so to samo odlomki in izseki, premalo načrtni in nazorni pa preveč zapleteni. Taki in podobni pomisleki so le relativni, če vire didaktično pravilno izbiramo, pravilno interpretiramo ter didaktično ustrezno uporabljamo. Gotovo ni stvar učitelja zgodovine, da zgodovinski vir kritično pretresa, še manj je to naloga učencev. Njegova didaktična dolžnost je le, da razpoložljivi vir povezuje v učnem procesu z ustrezno metodično enoto, da bi dosegel čim kvalitetnejši vzgojno-izobrazbeni smoter.

Uporaba virov pri pouku zgodovine v osnovni šoli ni torej mišljena za samostojno delo učencev; to prihaja v poštev šele v šolah II. stopnje. Njihovo uporabljanje v osnovni šoli ima bolj ilustrativno in didaktično vrednost za ponazoritev, kot dodatni material za poživitev pouka ter za podkrepitev zgodovinskih dejstev, ki jih učenci slišijo iz ust učitelja ali preberejo v učbenikih. Šele v gimnaziji in drugih srednjih

šolah prihajajo poleg tega še v poštev kot sredstvo za skromnejše znanstveno raziskovalno obravnavanje, največ pri individualnem in skupinskem delu ter kabinetnem pouku, še najprimerneje pa pri praktičnih znanjih. Težji in daljši teksti so tu lahko študijski material za seminarsko delo, pri čemer se seznanjajo z raziskovalnimi metodami, načini in tehniko interpretacije. V osnovni šoli bi mogli uporabljati v ta namen le manj zahtevne in lahko razumljive vire, največ zopet pri skupinski in individualni obliki dela.

Delo z zgodovinskimi viri v šoli ima torej didaktični, pedagoški in metodični pomen. Popravljajo in dopolnjujejo formalistično pridobljeno znanje, s tem da vnašajo preko interesantnih posameznosti avtentičnost in intimnost pojava ter dobe. Predstavnih svet učencev postaja tako jasnejši, bolj živ in zato tudi prepričevalnejši. Delo z zgodovinskimi viri razvija tudi zgodovinsko mišljenje, olajšuje razumevanje časovnih razdalj, pojasnjuje duh časa, tok zgodovinskega procesa ter lokalne posebnosti. Vsem pa povrh vsega razvija še kritični duh, večjo samostojnost in ustvarjalnost, zlasti pri proučevanju domačije in krajevne zgodovine.³

III. Kakšni teksti in dokumenti bi prišli v poštev kot didaktično dopolnilno sredstvo, naj pokaže le nekaj primerov.

Citanje odlomka iz pisma črnogorskega vladike Vasilija ruskemu poslaniku v Carigradu o izredno težkem življenju in borbi črnogorskih bratstev in plemen v času turške vladavine pove učencem neprimerno več kot gola ugotovitev o »njihovi večstoletni borbi proti turškemu zatiralcu«, kakor to večkrat čitamo v učbenikih. Za ilustracijo, kako so živeli, naj služi njegovo poročilo, »da živijo ljudje v kršu, kjer lakota celo volkove izpije . . ., ljudje, ki so jim tujei vzeli vse in jih potisnili v kraje, da se bore s Turki in naravo, in kjer jim je vsakdo, ki jih obkroža, le njihov sovražnik«.⁴

Kako malo prepričevalno je za učence 6. razreda osnovne šole, če jim učitelj le suho in zgolj knjižno omeni pri obravnavanju učne enote o padcu Bosne, kako so Turki zatem »pustošili deželo in odvajali ljudi v sužnost«. Veliko bolj doživeto in pristno bodo učenci doumeli to tragiko iz poročila Benedikta Kuripešića, tolmača avstrijskega poslanstva v Carigradu, ki je na potovanju po Bosni sam doživel tak grozljiv prizor, ko je 1. 1530 srečal v Vrhbosni večjo skupino ugrabljenih otrok, ki so jih gonili Turki v suženjstvo kot čredo ovac.

Pri obravnavanju učne teme o Zeti preberimo razredu člen iz Letopisa popa Dukljanina, ki zanimivo pripoveduje o surovem ravnanju Bizantincev z ljudstvom in zvičajnosti kneza Vojislava. Kakšna bi bila didaktična škoda, če bi ne posegli pri obravnavanju srednjeveške Srbije pod Nemanjići po avtentičnem prikazu o takratnih družbenih razmerah v Srbiji. Citanje in interpretacija nekaterih členov Dušanovega zakonika ne bosta vzbudili v učencih le zanimanja za samo njegovo bogato opremo, vrsto pisave in arhaične izraze, temveč bosta tudi omogočila neprimerno pristnejše umevanje razrednega značaja takratne Srbije, kakor če bi jim to učitelj obrazložil le na osnovi razpoložljivega učbenika.

Kako malo je učiteljev, ki bi pokazali pri obravnavanju naše starejše zgodovine Karantanije tudi brižinske spomenike in bi se tako učenci informirali iz prvih rokov, kako so govorili takrat naši predniki. Ogled ene same strani srednjeveškega rokopisa, listine kneza Koclja iz l. 851, ki govori o vazalstvu nemškemu vladarju, ali kakšne darilne listine samostana v originalu ali faksimilu, jim ne bi odkril le duha takratnega časa, načina pisanja, vrste pisave in opreme, temveč tudi takratno hotenje ljudi. Bogato iluminirani rokopisi, razkošne inkunabule bodo zbudili v njih kar največjo pozornost.

Prikaz in interpretacija ene same strani dobro ohranjenega našega urbarja iz 16. st. o vrstah in višini dajatev bosta učencem, ki so vajeni konkretizacije, neprimerno jasnejše odkrila bistvo fevdalnih dolžnosti našega takratnega kmeta kakor običajna, šolskoknjižna informacija »o težkih neznosnih ter krivičnih dajatvah«. Pozneje na srednji šoli pa bo mogel postati tak vir ob učiteljevi pomoči pri seminarskem delu tudi sredstvo za samostojno analizo gospodarskih in družbenih razmer konkretnega kraja v 16. st.

V 7. raz. se učitelj pogosto muči, kako bi obrazložil prave vzroke francoske buržoazne revolucije l. 1789; tako omeni kot krono »nepremostljiva nasprotja med takratnima vladajočima privilegiranimi stanovoma in tretjim stanom«. Četudi je velik del učne ure uporabil za to, ugotovi pozneje neznamen uspeh. Prikaz in obrazložitev ene

same takratne markantne karikature, ki je krožila po Parizu, bi prepričevalneje in jasneje govorila o »nepremostljivih nasprotjih« takratne družbe ter bi bistveno izpopolnila pomanjkljivo razumevanje učencev!

Obravnavanje naše novejšje zgodovine, zlasti obdobja med dvema vojnama, II. svetovne vojne in naše NOV zahteva od učitelja zgodovine in družbeno ekonomskih ved, da ne zanemarija tudi emocionalne strani in prepričevalnosti. Zato bo čitanje izpovedi na smrt obsojenega borca ali poslovilnega pisma svojcem, napisanega na skromnem koščku papirja ali samo na robcu, mnogo učinkovitejše in vzgojno plodnejše kakor še tako metodično dobro izvedeno ustno pripovedovanje učitelja. Pustimo, da take izjave same govore, preberimo jih učencem ob primerni učni temi, osvetlilmo s primernim komentarjem izbrane izpovedi in poslednje pozdrave naših talcev in na smrt obsojenih preprostih mož in žena.³

Včasih na dolgo in široko, visoko knjižno govorimo, kaj je fašizem, teoretično skušamo zajeti njegovo bistvo v zgoščenih besedah, toda pogosto ostaja vse skupaj le samo pri tem in učencem je to le nedoživeta »zgodovina«. Zakaj ne bi segali tudi po dokumentih, ki jasno razgaljajo fašizem in njegovo bistvo? Dovolj jih imamo na razpolago, v originalu ali fotokopljah in faksimilih, posamezno in v zbirkah, v didaktično pripravljenih diafilmih in diapozitivih. Pokažimo učencem originalne letake ali fotokopije razglasov masovnega streljanja talcev na Gorenjskem ali v Mariboru. Sto in več imen na enem samem okupatorjevem razglasu pri Frankolovem na jablanih obošenih talcev ali pa Himmlerjevo navodilo štajerskemu gaulajterju o preseljevanju Slovencev na Štajerskem sta za analizo fašističnih metod in okupatorjevih namer prepričevalnejši dokaz kakor še tako metodično dobro učiteljevo pripovedovanje.

Ogled kakšne matične knjige ali kronike domačega kraja, seznanjenje učencev z imeni zaslužnih rojakov, naravnimi katastrofami, masovnim umiranjem in drugimi peripetijami v preteklosti, v starejših šolskih izvestjih nastopjena ali pohvaljena imena drobnih, še nepomembnih učencev, poznejših junakov dela, borcev, herojev, znanstvenikov in pisateljev, vse to bo za učence vzgojno učinkovitejše kakor običajni, knjižno podani informativni biografski podatki. Za učence srednje šole pa morejo biti ti in drugi podobni viri zraven tega še sredstvo za večjo aktivizacijo in individualizacijo dela pri sestavljanju lokalne ali regionalne zgodovine. Oživitve preteklosti ali, kakor pravi moderni napredni francoski zgodovinar pedagog Paul Maréchal »la ressurection du passé«, je za učitelja zgodovine, ki uvaja učence v zgodovinsko misljenje in jih pripravlja za nazornejšje in doživetejše sprejemanje zgodovinskih pojmov in podatkov, ena od njegovih osnovnih nalog.

Omenil sem le nekaj primerov oz. virov. Jasno je, da ima učitelj široko možnost njihove uporabe. Članek nima namena naštetih in utemeljiti vse mogoče vire. Tiste, ki jih nameravamo uporabljati kot didaktično sredstvo, moramo tematsko in glede na učno-vzgojni smoter primerno odbrati, tako da ustrezajo tudi psihološkimi pogojem. Z učno-vzgojnega vidika jih je potrebno primerjati, diferencirati in klasificirati. Pogosto bodo imeli prednost celo materialni viri. Renesanci grad, baročna cerkev, gotski portal ali značilno orožje iz 16. st. vzbujajo npr. učencem spontanejšje zaupanje in večjo pozornost kakor navadni arhivski dokumenti, za katere so manj občutljivi. Partizanski bunker zbujajo učencem večjo pozornost in zanimanje kakor še tako bogat tiskan vir partizanske tehnike. V celoti gledano pa zanimajo učence ne glede na to, ali so viri materialni ali pisani, pri pouku zgodovine vsi realni zgodovinski aspekti. Vsi so priče preteklosti in imajo popolno veljavo, materialni viri civilizacije kakor pomembne listine in dogodki, napisani v kakšnem starem rokopisu.

IV. Za oživitev zgodovinskega pouka so dobrodošli tudi literarni teksti. Prav uporabni so zlasti za starejšo ali celo antično dobo in ni prav, da jih čitamo le pri pouku materinščine. Vsako literarno delo, tako zgodovinsko kot beletristično, je lahko bolj ali manj tudi zgodovinski vir za dobo, v kateri je nastalo. Ostro mejo med njima je v tem pogledu težko določiti in čim dalje gremo nazaj v preteklost, tem bolj se približujeta zgodovina in besedna umetnost. Homerjeva epa nista le veličastna in dovršeni umetniški, temveč tudi edini »pisani vir« za herojsko grško mikensko dobo. Znameniti Periklejev govor na pogrebu v peloponeški vojni padlih Atencev, ki ga pred nami oživlja Tukidid in ga moremo čitati po zaslugi našega odličnega prevajalca A. Sovreta tudi v našem jeziku, ni samo mojstrovina proze, temveč tudi slavospev atenski demokrati. Na eni strani bo globoko presunil učence, na drugi strani pa bo dal učitelju

priliko za ponovno vrednotenje žrtev, padlih za domovino in svobodo.⁶ Pri Plutarhových življenjepisih velikih Rimljanov in Grkov se ni lahko odločiti, kateri življenjepis bi si izbrali, ko pa je toliko mikavnih in tudi za zgodovinski pouk zanimivih primerov. Kljub Plutarhovemu moraliziranju in pragmatičnosti so njegove podobe slavnilh mož zgodovinsko mikavne.⁷

Za poživitev zgodovinskega pouka so koristna seveda tudi sodobna leposlovna dela, zlasti tudi zgodovinski romani in epi kasnejših umetnikov, ki pristno podoživljajo zgodovinske dogodke in pretekle dobe. Z branjem takih tekstov ne oživlja samo njihova podoba, temveč se jim zbuja tudi veselje do predmeta. Po posredovanju pesnika ali pisatelja dobljajo boljše predstavo in zvestejši kolorit obdobja in kulturnega kroga kakor s še tako dobro zgodovinsko razpravo. Mažuraničev ep Smrt Smilage Čengijlca z vso barvitostjo prikljče učencem grozote haračenja. Naši mladini še vedno tako priljubljeni Finžgarjev roman Pod svobodnim soncem nas doživeto in pristno vodi v dobo cesarja Justinijana in prihoda Slovencev na Balkan ter nas tako zvesto seznanja z duhom in hotenjem tedenjega časa, da je težko bolje to doseči. Verjetno se je malokateremu med nami posrečilo priložiti v razredu pristnejšo podobo tistih časov kot našemu velikemu umetniku. In kaj naj rečemo o Andričevem Mostu na Drini! Ali je mogoče globlje posredovati vso tragiko večstoletnega suženjstva našega ljudstva pod Turki kakor iz te umetnine! Začetni prizor nasilnega odгона ugrabljenih bosenskih dečkov v Turčiji ter kasnejši grozljivi prizor natikanja uornega domačina na kol ostaneta vsakemu učencu v nepozabnem spominu. Zakaž ne bi takih »pisanih virov« uporabljali tudi pri »resnem, knjižno podanem zgodovinskem pouku«. Pa poslednji Robespierov govor v konventu 8. termidorja 1794 in njegova izjava: »Resnica, čeprav smrt!« Kakšna prodorna in vzgojno visoko vredna misel o obrambi demokracije, republikanskih institucij in zrušenju bogastva!⁸

V svojem izvajanju sem opozoril, da so zgodovinski viri didaktično koristno in pedagoško plodno sredstvo v prvi vrsti za učence, tako za ilustracijo in pojasnitev zgodovinskih dejstev kakor za oživitev pouka in njegove aktivizacije in individualizacije. Zraven tega pa je zgodovinski vir koristno sredstvo tudi za učitelja v ožjem smislu, to je pri globlji artikulaciji učne ure. Tako moremo uporabljati izbrani zgodovinski vir, tekst ali silko tudi kot primerno motivacijo pri samem uvajanju razreda v novo metodčno enoto ali učno temo oz. pri odkrivanju in reševanju novih problemov, kar pride v poštev zlasti na šolah II. stopnje. Zakaž bi ostajali le ori stereotipnem ponavljanju prejšnje lekcije in iskali zvezo z novo materijo, ki jo želimo posredovati, le pri učencem že znanih in manj zanimivih podatkih iz že obravnavane učne snovi. Ali ni učinkoviteje segati tudi po direktni snovi? Dalje uporabljamo tako snov tudi med samim pridobivanjem oz. obravnavanjem novega učiva v njegovo ilustracijo in podkrepitev ali pa na koncu ure pri povzemanju kot poglobitev nove snovi in za dosego novih skupnih ugotovitev.

V. Delo s pisanimi viri pri pouku zgodovine pa ni tako enostavna stvar. Ne zadošča, da dokument samo pokažemo, da tekst samo preberemo in ga bežno interpretiramo. Njegova uporaba bo uspešna le, če bo didaktično premlšljena, vsebinsko ustrezna in metodčno pravilna. Pri tem pa zadevamo na vrsto težav in problemov. Pogledjmo si jih bliže.

Težave in problemi prihajajo od tod, ker je sposobnost učencev na osnovni šoli in v določeni meri tudi pozneje za apercepcijo in samostojno interpretacijo dokumenta ali teksta zelo omejena. Zato jih je treba za tako delo prej vzgojiti oz. pripraviti. Drugi izvor težav je v tem, ker je tak vir pravzaprav le izsek iz celega sklopa zgodovinskih dejstev ter prikazuje le enostransko stališče pojavov. Zato moramo didaktični zgodovinski vir v šolske namene še primerno razmejiti, podkrepiti z novimi podatki in ga postaviti v njegov zgodovinski okvir. Za vse to je potrebno močno učiteljevo vodstvo, ki dokument ali drugi pisani vir pravilno interpretira, dopolnjuje in osvetljuje še iz drugih zornih kotov in stališč ter s tem pokaže dokument v okviru celotnega takratnega zgodovinskega razvoja.

Eden od nadaljnjih problemov, ki ga mora učitelj upoštevati, je dejstvo, da sestavljajo zbirke virov ali pa posamezne zgodovinske dokumente in jih objavljajo običajno zgodovinarji strokovnjaki ne glede na pedagoško rabo in didaktične zahteve. Vir tolmači zgodovinar po svojih vidikih, često v obliki abstrakcij in komplicirane jezikovne kompozicije. Starejše arhivske preostanke, zlasti srednjeveške dokumente, listine

In pravne akte, registre in uradne knjige, označuje poleg tega še nenavaden slog, običajen za takratne dvorne, deželne, meščanske ali graščinske pisarne. Za današnji učenčev jezikovni obseg so že zaradi tega težko dostopni, da ne govorimo o tujem jeziku, težki pisavi, številnih abreviaturah in svojevrstnem načinu izražanja. Če želimo torej tak starejši tekst pri pouku uporabljati kot dodatno gradivo, ga moramo prej »didaktično predelati«. To pa more storiti le pedagoško šolan zgodovinar. Starejše izraze in neznane besede je potrebno pod črto posebej obrazložiti ali kako drugače poenostaviti. Težke in daljše stavčne zveze bomo razbili na krajše in razumljivejše zveze, prevedene v sodobni jezik, ne da bi pri tem dokument izgubil kaj svojih značilnosti in ne da bi bila zbrisana patna preteklosti.

Celo pri sodobnih zgodovinskih virih in tekstih je učiteljevo sodelovanje krepko potrebno. Vzemimo za primer običajen okupatorjev razglas o streljanju talcev. Nekdo bo videl na njem le imena, število ustreljenih ter njihove rojstne podatke, drugi pa še mnogokaj drugega, tudi »skrite« podatke. Poglejmo razglas z dne 21. avgusta 1941. Učitelj bo moral opozoriti na še mnogokaj drugega.⁹

Razglas kot celota priča najprej o okupatorjevem terorju in maščevalnosti; od streljanja talcev niso izzete ženske. Privržence Osvobodilne fronte naziva nemški okupator bandite in sodrgo, hoteč s tem razvrednotiti cilje osvobodilnega gibanja in jih prikazati javnosti kot navadne kriminalce. Na razglasu navedeni rojstni in drugi kraji na Slovenskem so izključno ponemčeni, tudi v slovenskem tekstu so nemška imena. Iz razglaša je jasno razvidna vodilna vloga komunistov v osvobodilnem gibanju. Datum nam govori o zelo zgodnjem začetku osvobodilne borbe v slovenskem Podravju in o Pohorju kot enem izmed prvih partizanskih območij na Slovenskem. Tudi način borbe, sabotažne akcije in napadi na orožniške postaje so zanimivi, kažejo na začetno fazo borbe. Značilna je tudi socialna sestava ustreljenih, med njimi je osem delavcev, trije izobraženci in celo gospodinja. Med njimi so trije narodni heroji. Iz razglaša je vidna konspirativnost vodilnih borcev, npr. ilegalno ime Franca Vebra za Slavka Šlandra. Brezpravnost okupiranega ozemlja je razvidna tudi iz tega, da ima vsa oblast na njem civilna uprava oz. njen šef, ki je podpisan na razglasu. Ceravno vojna še traja, je zasedena slovenska Štajerska že vključena v nemški rajh. Na enem samem razglasu, ki je za lalka naveden zastraševalen razglas, toliko zanimivih podatkov!

Pomemben pisani vir za ilustracijo prevratnih dni oktobra 1918 je dokument Proglas Narodnega sveta za Štajersko v Mariboru. Učitelj ga bo moral temeljito interpretirati, če hoče, da učencem polno »govori«. Opozoriti jih bo treba na mnogokaj, kar iz razglaša ni takoj vidno. Pričenja se boj za našo severno mejo! Jedro proglasa je v naznanilu, da je prevzel oblast v Sloveniji Narodni svet. Toda kaj je to? Na slovenskem Štajerskem so že imenovani slovenski okrajni glavarji. Ali smo jih prej imeli? Vojaško oblast je dobil slovenski general Maister. Same velike pridobitve! Toda ob tem veselju proglas ne skriva zaskrbljenosti slovenske buržoazije. Pred kom? Njen strah je pred ljudskim gibanjem, ki ne zahteva le narodne svobode — to zahteva tudi buržoazija — temveč ogroža tudi obstoječi družbeni red. Zato svari proglas prebivalstvo pred »izgredi« ter poudarja veljavnost in nadaljevanje »dosedanjih postav«, s čimer želi zaščititi obstoječi red.

Še večje zahteve postavlja pred učitelja didaktična raba kakšnega starejšega pisanelega vira, npr. srednjeveške listine. Uspešna interpretacija takega vira nujno zahteva, da se pred uporabo obrne na strokovnjaka ali pa se podrobneje pouči o njegovi vsebini v strokovni literaturi. Naj nam to pojasni še nekaj primerov.

Protokoli in sklepi avstrijskega ustavodajnega državnega zbora v Kromeržu l. 1848, so vsekakor pomemben in didaktično uporaben vir za boljše razumevanje odprave fevdalnih obveznosti naših kmetov. Sklep CK KPJ junija l. 1941, ki poziva delavski razred in jugoslovanske narode k oboroženi borbi proti fašističnemu okupatorju, je za prikaz začetkov NOG izredno pomemben zgodovinski dokument in tudi pri pouku dobrodošel. Ravno tako važne so za razumevanje nadaljnje borbe slovenskega naroda temeljne programske točke, ki jih je sprejela protiiimperalistična ali Osvobodilna fronta aprila 1941 na svojem ustanovnem sestanku. Toda niti katerega od omenjenih virov niti nobenega drugega ne moremo imeti za edino veljavno izjavo za zadovoljivo razumevanje zgodovinskega ozadja teh dogodkov z vsem njihovim kompleksnim odnosom ter dobe in okoliščin, v katerih so nastali.

Iz vsega tega je razvidno, da je uporabljanje pisanih virov pri pouku zgodovine zelo zaželeno in vsestransko koristno, toda le ob krepkem učiteljevem vodstvu. Učitelj naj vodi razred tako pri čitanju kakor pri interpretaciji, osvetljuje naj ugotovitve ter opozarja na njih smisel.

Vl. Poglejmo sedaj prav bežno, kako je z razpoložljivostjo pisanih virov v našem jeziku za šolsko rabo. Ni dovolj, da vemo, da je didaktično koristno vire uporabljati, treba jih je tudi imeti. Tu so objektivne in subjektivne težave; večasih jih dejansko težko najdemo, večasih pa se premalo angažiramo, da bi jih uvedli v učni proces. Vse razpoložljive vire v šolske namene bi razdelili v tri skupine: prvič viri, ki so natisnjeni v raznih knjigah, publikacijah in časopisju, drugič viri, ki jih imamo v zgodovinskih učbenikih, čitankah in zbirkah, ter tretjič viri naših arhivskih fondov. Poglejmo si jih po vrstnem redu.

Glode prvih virov je potrebno ugotoviti, da so vse do konca 18. st. napisani in natisnjeni v tujih jezikih, slovenskih prevodov zanje imamo bore malo; v obliki kratkih povzetkov jih najdemo v Kosovem gradivu. V repertoariju pisanih virov za starejše obdobje zevajo velike vrzeli. Celo za dobo slovenskih kmečkih uporov nimamo nobenega vira, ki bi ga mogli uporabiti za pouk zgodovine, npr. v osnovni šoli; dobro so obdelani le v slovenskem slovarstvu. Tudi za dobo turških vpadov v naše kraje smo še vedno vezani na tuje vire: še vedno moremo Valvasorjevo delo, ki ga imamo v prevodu, koristno uporabljati. Nekoliko bolje je z zgodovinskimi viri za naša srednjeveška mesta in srednjeveško pravno zgodovino, za katere imamo objavljenih nekaj prevodov.

Skromno zrcalo sodobnih dogodkov postaja šele slovensko časopisje od Vodnika dalje. Tako prinesejo nekaj več zraka v to praznino šele Vodnikove Ljubljanske novice. Izbor zgodovinskih virov se od tega časa dalje stalno veča, toda viri, ki bi bili dosegljivi učitelju v šolske namene, niso zbrani v posebnih edicijah, temveč jih večinoma srečavamo raztreseno v raznih knjigah in časopisih, kar je eden od glavnih problemov. Vendar bo učitelj našel mnogo koristnega v njih. Naj opozorim tu le na Grudnovo in Malovo zgodovino slovenskega naroda, ki nam prinaša mnogo dragocenega materiala, npr. za burno leto 1848 in dobo uvajanja ustavnih pravic.¹⁰

Poglejmo samo to knjigo, kaj vse bi mogli uporabiti v šolske namene. Malova zgodovina npr. prinaša dragocene kopije originalnih tekstov, faksimilov, pravnih aktov in drugih pisanih dokumentov. Naj navedem le nekaj takih: Napoleonov proglas o ustanovitvi Ilirskih provinc, besedilo Svete zveze, razglas o podložništvu l. 1813, zakon o odpravi tlačanstva, osnutek rokopisa za Zedinjeno Slovenijo, zahteve slovenskih županov po slovenskem uradovanju, volilni letak ob priliki državnozbornih volitev, razglas italijanske okupacijske oblasti na Primorskem l. 1918 o spoštovanju jezikovnih in kulturnih pravic. Poleg tega pa najde tu učitelj zgodovine še precej dragocenega zgodovinskega »drobiža«, ki pri pouku ni nič manj važen, npr. kopljo obrtnega pisma, načrt poštne zvez na Slovenskem l. 1849, francosko spričevalo iz naših krajev, poziv na ustanovitev narodne garde in drugi material, ki osvetljuje borbo naših prednikov za nacionalne pravice v času Avstro-Ogrske. Tudi po tem je treba segati. Koliko dragocenega tovrstnega materiala objavlja V. Schmidt v zgodovini slovenskega šolstva.¹¹

Od druge polovice 19. st. torej nismo več v škripcih. Dokumentarnega materiala je vse več in več, zlasti za prikaz borbe za uveljavitev naših jezikovnih in političnih pravic, za delavsko gibanje, za prvo svetovno vojno in dobo med vojnoma. Naša publicistika je v tem času bogato razvejana. Neprecenljivo bogato zakladnico zgodovinskih pisanih virov imamo seveda za najnovejše obdobje, posebno za dobo predaprilske Jugoslavije in našo NOV. Zraven zbir in objavljenih del je mnogo materiala tudi v muzejih, arhivih in bibliotekah.

Najlaže dosegljiv je učitelstvu material v številnih sintetičnih delih in podobnih edicijah. Navedem naj le nekaj bolj znanih: Titova knjiga Borba za osvoboditev Jugoslavije 1941—1945, Dedižerov Dnevnik, številni dokumentarni teksti in dokumenti v Sajatovem Belogardizmu, v Šnuderlovih Dokumentih o razvoju ljudske oblasti, dalje fotografski dokumenti o borbi KPS, Ljubljana v ilegali, Zevart-Terčakova Poslovilna pisma itd. Vsa ta in druga dela niso za učitelja pomembna le kot dragocena literatura za NOG, temveč tudi zaradi obilnega dokumentarnega gradiva. Čitanje teh tekstov in pojasnitev priloženih dokumentov je prava osvežitev zgodovinskega pouka, potrebna kot kruh, če ne želimo ostati le pri verbalističnem dociranju. V merilu celotne NOV

je učiteljem na razpolago še mnogo drugih del, tako Zbornik dokumentov in podatkov NOB jugoslovanskih narodov. Koliko dragocenega gradiva je samo v Spomenici pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko prlморje in Trst medzavezniški razmejitveni komisijsi, ki obsega mnogo pisanih virov tudi za starejše obdobje, starih rokopisov in literarnih prič za to ozemlje. Podobno je sestavljena dokumentarna publikacija Slovenska Koroška.

Mnogo didaktično koristnega gradiva v obliki krajših tekstov, dokumentov, slik in karikatur prinašajo naši sodobni zgodovinski učbeniki za osnovne šole. V tem beležimo že lep uspeh.¹² Žal je v tem pogledu slabše poskrbljeno za šole II. stopnje, in še prav posebej za strokovne šole, za katere nimamo primernih zgodovinskih učbenikov. Izredno skromna zgodovinska snov v učnem programu in razmeroma prednamično menjavanje učnih programov in predmetnikov sta tudi eden od vzrokov nezadovoljivega uporabljanja nazornejših in ustreznějšíh zgodovinskih učnih sredstev. In ravno v strokovnih šolah, kjer smo prisiljeni podajati zgodovinsko tematiko v zelo zgoščemnem obsegu in kjer je miselnost učencev usmerjena bolj v tehniko, bi bilo to še bolj potrebno.

Zalostna je ugotovitev, da Slovenci še do danes nimamo nobene pomembnejše zbirke pisanih virov, ki bi bila sestavljena v didaktične namene, ravno tako ne nobene zgodovinske čitanke. Kolkol na boljšem so naši sosedje v ostalem delu države. Razumljivo je, da bomo tudi tam našli mnogo takega, kar lahko koristno uporabimo pri zgodovini jugoslovanskih narodov. Hrvatje imajo že precej časa knjigo Stjepana Srkulja Izvori za povijest, dalje Povijesno čitanko in Izvore za povijest hrvatsku, Srbi zbirko Stanoja Stanojevića Odabrani izvori za srpsku istoriju. Po osvoboditvi je izšlo v Zagrebu in Beogradu več zbirki zgodovinskih virov, tako za starejšo kakor za novejšo zgodovino, npr. J. Šidak, Historijska čitanka za hrvatsku povijest, N. Klaić, Izvori za hrvatsku povijest, B. Djurdjev-M. Vasić, Jugoslovenske zemlje pod turskom vlašću. Tudi drugih podobnih del je izšlo mnogo; vsa so dragocen material tudi za našo zgodovino in didaktične namene. Vzemiimo zajetno knjigo vsakovrstnih dokumentov za razvoj delavskega gibanja 40 godina borbe za socializam od 1918—1959 ali A. Deroko, Srednjevekovni gradovi u Srbiji, Crnoj gori in Makedoniji, delo, ki je pomembno in v šoli uporabno zlasti zaradi številnih načrtov in tlorisov. Naj omenim le še bogato dokumentacijo prvega srbskega upora, ki je izšla ob 100-letnici njegovega začetka, opremljena s faksimilnim pisem, potrdil, listin in drugega zanimivega zgodovinskega materiala Karadorda in Praviteljstvujuščega sovjeta. Kako uporabno bi bilo vse to v učnem procesu!¹³

Mnogo napisanih virov, ki bi jih mogli koristno uporabiti v didaktične namene, hranijo fondi državnih, pokrajinskih in mestnih arhivov, muzejev in študijskih bibliotek. Ti so didaktično vse pre malo uporabljeni; nanje učitelji iz različnih razlogov pogosto pozabljajo. Za primer vzemimo le ravenski študijsko knjižnico; koliko dragocenega materiala bi našel tu učitelj zgodovine na Ravnah ali na Prevaljah zlasti za osvetlitev lokalne in regionalne zgodovine.

Bogato zgodovinsko gradivo, ki je ohranjeno v depojih ali eksponatih in je namenjeno javnosti, je lahko pri posredovanju zgodovinskih dejstev in njihovega razvoja eno od najuspešnějšíh učnih sredstev. Muzealije, arhivalije in knjižno bogastvo so najbolj zgovoren vir preteklosti, seznanjanje učitelja in učencev z njimi je zato eden od najpristnějšíh načlov dela pri pouku zgodovine. Ogled arhivalij, muzealij in redkih knjižnih primerkov bogati pedagoško dejavnost. Še pomembnejša je na določen stopnji razvoja psihološka korist, saj posega muzejsko in arhivsko gradivo neposredno v učencev spoznavni proces. Zato uporaba razstavljenih in drugih dosegljivih eksponatov in arhivalij ne dviga le interesa in aktivnosti učencev, temveč povečuje tudi njih znanje, razvija njih umsko sposobnost ter vpliva na vzgojo mladega človeka.

Pedagoško delo z arhivalijami pa zaževa tudi na določene težave. Prva je ta, da npr. arhiv, ki je najbližji domačiji oz. šoli, nima vedno vseh razpoložljivih dokumentov, ki se dotikajo preteklosti domačega kraja, saj so mnogi shranjeni v drugih, bolj oddaljenih arhivih in muzejih ali pa so celo v tujini (v Gradcu, Celovcu, na Dunaju, v Trstu, Szombathelyju). Druga težava pa je v tem, da zahteva pedagoško delo z njimi od učencev že določeno zgodovinsko znanje in splošno kulturno razgledanost, pogosto tudi znanje tujega jezika, zato pride v poštev šele na višji stopnji splošnoizobraževalnih šol II. stopnje, zlasti pa v gimnazijih. Vendar se morajo z njimi nekoliko okori-

stiti tudi drugi učenci, če jim stojita krepko ob strani učitelj zgodovine in arhivar, kustos ali bibliotekar.

Sodelovanje med muzejem, arhivom in biblioteko na eni strani ter šola na drugi strani prinaša splošno korist. Najpomembnejši pa je vzgojni moment. V učencih krepiljubezen do preteklosti, do večerajšnje in sodobne kulture, spoštovanje virov in dokumentov ter globlje in zanesljivejše pomenjenje preteklosti. S tem, da pričenjajo učenci spoznavati in ceniti vrednost dokumentov ter njihov kulturni zgodovinski pomen, se navajajo dokumente tudi paziti. Tako pa raste v njih zanimanje za zgodovino. Kaj to pomeni, naj povedo besede Dobrice Čosića: »... brez velikega fonda pomnjenja ni velikih podvigov, ni velikih ustvarjalcev, ni velikih borecev, ... ni samozaupanja in vere vase, svoj narod in človeštvo«. ¹⁴

O oblikah in načinih dela pri uporabljanju arhivskega materiala tu ne bi govoril; možnosti so zelo različne. Sodelovanje z arhivom, muzejem ali biblioteko pa zahteva od učitelja zgodovine ne samo inicijativnost, temveč tudi ljubezen do starin in dokumentov preteklosti. Brez njih ostane pouk zgodovine suh in se lahko nevarno izrodi v verbalizem. ¹⁵ Vedno naj bo sodelovanje pedagoško smotno. Le tako bo mogoče, da se obisk v muzeju, arhivu ali študijski knjižnici ne izmalči v navaden »turistični« obisk, v promenado po zbirkah in »dirkanje« skozi oddelke, temveč postane del delovne šole.

VII. V skladu s konstatacijami v članku o zahtevi po vključevanju didaktičnih pisanih virov v učenem procesu zgodovine bi želel na koncu opozoriti še na nekaj najvažnejših konkretnih nalog. Nekaterih med njimi, menim, ne bi bilo težko uresničiti v vsakdanji praksi, druge pa bo možno realizirati zaradi objektivnih težav šele perspektivno.

Razmišljati je treba o sestavi in izdaji prepotrebne zgodovinske čitanke s primernim izborom didaktično ustreznih tekstov, dokumentarnim gradivom, primernim komentarjem in pojasnitvijo manj znanih izrazov, dejstev in procesov. V prvi fazi bi mogli dobiti zgodovinsko čitanko jugoslovanskih narodov, pozneje pa še za občo zgodovino. Če ne bi mogla iziti zgodovinska čitanka v sklenjeni obliki, bi se zadovoljili s čitanko v drobnih snopičih, razvrščeni tematsko in kronološko.

Prej ali slej je treba uresničiti tudi izdajo didaktično sestavljene zbirke virov v ožjem smislu. Zgodovinska čitanka bi bila namenjena zlasti pouku zgodovine na osnovni šoli, zbirka virov pa modernejšim oblikam dela zlasti na šolah II. stopnje. Pri obeh bi morali paziti, da ne bi prinašali le virov politične zgodovine, temveč tudi virov in tekste za kulturno zgodovino, za zgodovino tehnike, prava in drugih oblik družbene zavesti. Vse skupaj pa naj bi bilo urejeno ne samo po tematskih, temveč tudi po didaktičnih vidikih.

Deloma bi se dala izvesti ta splošna zahteva tudi tako, da bi tudi zgodovinski učbeniki prinašali sicer v skromnejšem obsegu zgodovinske virov, krajše izreke, tekste; odlomke, izjave, odloke, razglase obenem z dokumentarnim gradivom, fotokopijami, faksimili in zgodovinskimi karticami. Takšni učbeniki bi bili ne samo zelo privlačni, temveč tudi didaktično splošno uporabni. Kako potrebni bi bili npr. za strokovne šole, kjer je največja nevarnost izroditve zgodovinskega pouka.

Dobrodošli bi bili albumi ali kolekcije slik in dosežkov na področju razvoja proizvodnih sil, tehnoloških procesov in sploh civilizacije. Tako bi učenci, zlasti tisti iz strokovnih šol, mnogo lažje spoznali razvoj civilizacije in značilnosti posameznih dob. Posebej bi bilo treba premisliti še o izdaji zbirke dokumentov in slikovnega materiala za zgodovino NOV.

Zavodom za izdajo učil in šolskih filmov bi svetoval, naj bi vnesli v svoje programe izdajo diapozitivov, diafilmov in šolskih filmov s pedagoško efektinimi in didaktično preišljenimi zgodovinskimi slikami, prizori in dokumenti, ki bi bili sklenjena enota. V učnih načrtih za zgodovino naj bi bili omenjeni tudi drugi dosegljivi viri oz. opozorila učitelju, kje jih je možno dobiti. Tako bi njegovo delo z zgodovinskimi viri ne bilo prepuščeno improvizaciji in trenutnemu razpoloženju.

Zelo koristno bi bilo nadalje, če bi šole dobile primerno število povečanih fotokopij dokumentov, listin, odlokov, pisem in drugih primernih virov, zlasti za starejše obdobje, npr. urbarjev, rokopisov, Inkunabul, dragocenih knjig, pa tudi prič materialnih virov, do katerih v originalu težko pridemo. S tem in ob podpori muzeja, arhiva in drugih ustanov, zlasti pa še ob sodelovanju učencev bi si ustvarila šola

časoma lastni miniaturni muzej primerkov pisanih in materialnih virov s področja lokalne zgodovine. Vanj ne bi sodili samo kupljeni ali drugače nabavljeni viri, temveč tudi tisti, ki bi jih napravili učenci pri individualnem ali skupinskem delu v razredu ali doma, ali pa bi jih odkrili na terenu.

Od časa do časa naj bi učitelj zgodovine organiziral v šoli, na hodnikih ali v vitrinah razstavo izdelkov učencev, dobrih seminarških nalog, pismenih in drugih izdelkov, zlasti pa rezultate proučevanja domače in lokalne zgodovine. Pri seminarškem delu, v kabinetnem pouku in zlasti še pri praktičnih znanjih (npr. v gimnaziji) pa bi ob vsem tem vključili didaktično uporabo pisanih virov kot sistematičen del pouka zgodovine.

Ob koncu še to: v skladu z intenzivnejšo uporabo pisanih virov je treba zasledovati najtesnejše sodelovanje med učiteljem zgodovine in arhivom oz. muzejem in biblioteko, ne le v obliki ogledov eksponatov in arhivalij ter priložnostnih razstav, temveč tudi z organiziranjem didaktičnih razstav v njih ter izposojanjem — ali vsaj opozarjanjem — za pouk važnih in dosegljivih virov. V sporazumu z učiteljem zgodovine naj bi sestavili arhivarji, kustosi in bibliotekarji tematski seznam arhivalij ali eksponatov, zraven tega še dva, tri ali več seznamov z 10 do 15 pomembnimi dokumenti v originalu ali kopijah. Za določen čas bi take sezname oz. izbrane dokumente razstavili na primernem mestu v šoli, v večjih mestih z več šolami pa izmenjuje. Iz vsega tega je razvidno, kako potrebno je čim tesnejše sodelovanje med učiteljem zgodovine ter arhivom oz. muzejem.

To bi bilo nekaj najvažnejših konkretnih nasvetov in nalog. Dobro se zavedam, da vsega tega ni mogoče uresničiti v kratkem času. Vse to bi pouk zgodovine močno poživilo, moderniziralo in oplodilo. Vendar naj na koncu poudarim, da pri vsem tem ne smemo pretiravati. Primarna faktorja v učnem procesu sta še vedno živa in prepričevalna učiteljeva beseda in dober učbenik.

OPOMBE

- ¹ Slivo Kranjce: Pisani viri v zgodovinskem pouku. *Sodobna pedagogika*, 1952, 7—8, 9—10.
- ² Vilko Svajcer: Grupa kao subjekti obrazovanja; Zagreb 1964, str. 118—150.
- ³ Zelo poučno govori o uporabi različnih virov pri pouku zgodovine sodobni napredni francoski zgodovinar pedagog Paul Maréchal v treh obsežnih knjigah *Initiation à l'histoire par le document (Expériences et suggestions)*, Paris 1956, 1958, 1962.
- ⁴ Jagoš Jovanović: Stvaranje crnogorske države i razvoj crnogorske nacionalnosti, Cetinje 1948, str. 66, 105.
- ⁵ Milian Zevart-Stane Terčak: Poslovična pisma za svobodo ustretenjih talecev in okupirani slovenski Štajerski. Maribor 1963.
- ⁶ A. Sovre: *Predskratki*. Ljubljana 1946.
- ⁷ Plutarh: *Zivljenje velikih Rimljanov*. Prevedel A. Sovre. Ljubljana 1950, *Zivljenje velikih Grkov*. Prevedel A. Sovre. Ljubljana 1959.
- ⁸ A. Mathiez: *Francoska revolucija II*. Ljubljana 1938, str. 176—177.
- ⁹ Omenjeni razglas je eden od prvih tovrstnih razglasov na okupiranem Štajerskem; vzet je iz arhiva muzeja NO v Mariboru.
- ¹⁰ Josip Mal: *Zgodovina slovenskega naroda*, Ljubljana 1927.
- ¹¹ Vlado Schmidt: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, I, II, III. Ljubljana 1962, 1964, 1966.
- ¹² A. Metelko: *Zgodovina za 6. razr. osnovne šole*. Ljubljana 1963, in I. Grobeinik: *Zgodovina za 7. razr. osnovne šole*. Ljubljana 1963. F. Škerl: *Zgodovina za 8. razr. osnovne šole*. Ljubljana 1966.
- ¹³ Prvi srpski ustanak. Katalog izložbe. Beograd 1954.
- ¹⁴ Citirano iz »Arhivskega almanaha«, Zagreb 1958.
- ¹⁵ Konkretno predloge tesnejšega sodelovanja med šolo in muzejem oziroma arhivom daje članek Ljerkje Pleše: O suradnji arhiva, muzeja i škole u nastavi historije, *Historijski pregled*, Zagreb 1959, 3.

PISANI VIRI IN POUK ZGODOVINE

Povzetek

V prispevku *Pisani viri pri pouku zgodovine* ugotavlja avtor nekatere pomanjkljivosti v učnem procesu na naših šolah. Med njimi je tudi pojav, da mnogi učitelji posredujejo učencem zgodovinsko učno snov vse preveč suho, verbalno in le knjižno, tako kakor to nakazujejo učbeniki in učni načrti, lo je le iz sekundarnih rok. Sodobni zgodovinski pouk hromijo zraven tega številne abstrakcije, prepogoste dedukcije, kondenzirane formulacije, enoslovne posplošitve in še vedno se pojavljajoče prazne fraze. To opažamo ne le v učbenikih, temveč pogosto tudi v učiteljevem ustnem prikazovanju in interpretaciji. Zaradi tega ni zgo-

dovina našim učencem le težek predmet, temveč ostaja zgodovinsko učivo neredko abstraktno, nedoživeto in odmaknjeno. Medtem ko je pri drugih učnih predmetih, zlasti pri naravoslovnih, pouk glede aktivizacije in individualizacije ter laboratorijskega eksperimentalnega dela že močno napredoval, sloni zgodovinski pouk še močno na starih konceptih: vse premalo seznanjamo učence s konkretnimi viri, vse premalo jim zgodovinsko snov približujemo in interpretiramo tudi iz primarnih rok.

V nadaljnjem delu prispevka analizira avtor vsestransko utemeljenost didaktične uporabe pisanih virov, ki jih pa ne razumeva te historiografsko, temveč širše. Tako prileta k njim tudi literarne tekste, grafični dokumentarni material, slikovni in kartografski material. Na konkretnih primerih prkazuje avtor vsestransko koristnost uporabe pisanih virov v učnem procesu zgodovine. Posebej poudarja tudi metode in tehnike dela z njimi, nakazuje pa tudi težave ter ob tem nakazuje nujnost močnega učiteljevega vodstva. Na nekaterih primerih nazorno interpretira didaktično uporabo dokumentov. Žal je v slovenski strokovni pedagoški literaturi bore malo takega didaktičnega materiala. Zlasti pogrešamo zgodovinske štianke in didaktične zbirke zgodovinskih virov. Pusec se dotakne tudi sodelovanja učitelja zgodovine z muzej, arhivi in bibliotekami. Sledit se pregled najvažnejših sintetičnih del, ki bi prišla v poštev kot didaktični pisani viri pri pouku zgodovine.

Na koncu prispevka avtor konkretno predlaga zlasti nujno tematsko in psihološko primerno izdajo zgodovinskih štiank in zbirki virov, dalje izdajo zbirki dokumentov in slik, zlasti za zgodovino NOV. Avtor predlaga nadalje, naj bi učni načrti vsebovali tudi navodila za uporabo virov, priporočila prirejanje občasnih didaktičnih razstav virov. Šole naj bi dobile vrsto primerno povečanih in didaktično uporabnih fotokopij dokumentov ter posnetke nekaterih arheoloških in kulturnozgodovinskih artefaktov in objektov. Vse to ne bi zgodovinskega znanja učencev samo poglobilo in jim povečalo interes za preteklost, temveč bi jih tudi sililo k razmišljanju ter s tem prispevalo k njihovi aktivnosti in kreativnosti.

SOURCES ÉCRITES ET L'ENSEIGNEMENT D'HISTOIRE

Résumé

Dans le rapport «Sources écrites et l'Enseignement d'histoire» l'auteur constate quelques imperfections au procédé de l'enseignement d'histoire dans nos écoles. Parmi ces imperfections il y a aussi le cas que bien des instituteurs servent aux élèves les matières d'histoire d'une manière trop sèche, à la lettre et seulement d'après le livre d'histoire de classe comme l'indiquent les manuels et les programmes d'enseignement, c'est à dire de seconde matn. L'enseignement d'histoire actuel parait en outre d'autres nombreuses abstractions, de déductions trop fréquentes, de formulations condensées, de simples généralisations et de phrases vides qui se répètent toujours. On peut s'en apercevoir non seulement dans les manuels, mais souvent dans la présentation orale et dans l'interprétation des enseignants. Pour cette raison l'histoire pour nos élèves ne représente pas seulement une matière d'enseignement que l'on apprend péniblement, mais elle reste trop souvent abstraite, non vécue et étouffée. Tandis que l'enseignement d'autres matières, surtout d'histoire naturelle, a fortement progressé du point de vue d'activation, d'individualisation et du travail de laboratoire, l'enseignement d'histoire, s'appuie sur de vieux brouillons; trop peu on fait connaître aux élèves les sources concrètes, trop peu on rapproche et l'on interprète la matière d'histoire de première main.

Dans la partie suivante l'auteur fait l'analyse de la justification universelle de l'emploi didactique de sources écrites qu'il ne comprend pas seulement historiographiquement, mais plus largement. De cette manière il ajoute aux sources écrites aussi de textes littéraires, le matériel documentaire graphique, le matériel de gravures et le matériel cartographique. Par exemples concrets, l'auteur démontre l'utilité universelle de l'emploi de sources écrites dans le procédé de l'enseignement d'histoire. Il insiste sur les méthodes et la technique du travail, il en indique les difficultés et fait preuve de la nécessité d'une forte gestion de l'enseignant. Par différents exemples il interprète également l'emploi didactique de documents. Malheureusement il y a dans la littérature pédagogique spéciale slovène très peu de ce matériel didactique. Surtout nous regrettons l'absence d'un livre de lecture d'histoire et d'un recueil didactique de sources historiques.

L'auteur mentionne aussi la collaboration de l'enseignement d'histoire avec les musées, les archives et les bibliothèques, suit encore un aperçu de plus importants travaux synthétiques qu'on puisse prendre en considération comme sources écrites didactiques à l'enseignement d'histoire. L'auteur constate enfin, qu'il y a un besoin urgent d'une édition thématique et psychologiquement convenable de livres de lecture d'histoire et d'une édition d'un recueil de sources, ensuite il propose l'édition d'un recueil de documents et gravures, surtout pour l'histoire de la Guerre de Libération Nationale.

L'auteur propose ensuite que les programmes d'enseignement contiennent aussi des instructions pour l'emploi de sources; l'auteur recommande des expositions périodiques de sources didactiques. Les écoles devraient recevoir une série de photocopies convenablement agrandies de documents et didactiquement utilisables, de documents et de photos de quelques artefacts et sujets archéologiques et historiques-culturels. Tout cela n'approfondirait pas seulement le savoir des élèves et leur augmenterait l'intérêt pour le passé, mais les obligerait à la réflexion et contribuerait de cette manière à leur activité et leur esprit créateur.

POROČILA

SPOMINSKI SIMPOZIJ O DR. AVGUSTU PAVLU

Na temelju dogovora med predstavniki Študijske knjižnice iz Murske Sobote in županijske knjižnice Berzsényija Dániela iz Szombathelyja — bilo je to 5. julija 1965 v glavnem mestu Železne županije — je, dne 27. maja 1966 poseben pripravljalni odbor pri Študijski knjižnici organiziral v Murski Soboti enodnevni simpozij o delu dr. Avgusta Pavla, znanega jezikoslovnega raziskovalca Prekmurja in odličnega presajevalca slovenskih literarnih stvaritev v madžarski jezik.

Prvega dela skupnega spominskega simpozija ob 20-letnici smrti dr. Avgusta Pavla — drugi del so izvedli v mesecu avgustu 1966 v Szombathelyu na Madžarskem — se je razen predstavnikov izobraževalnih in kulturnih ustanov iz severovzhodne Slovenije udeležilo tudi oficialno zastopstvo kulturnega življenja mesta Szombathelya in Železne županije pod vodstvom predsednika županijskega sveta dr. Györgya Gonde.

V okviru slavnostnega govora je simpozij odprl član izvršnega sveta SR Slovenije Rudi Čačinovič. Ob tej priložnosti je posebej podčrtal kulturnozgodovinski pomen dela dr. Avgusta Pavla ter trajno zadolžitev sodobnih ustvarjalcev in oblikovalcev kulturnega življenja obmejnih pokrajin, da ob odprtih mejah, gradeč socialistično družbo, nadaljujejo pot, ki jo je pred desetletji začel utirati pokojni Pavel. Temu mnenju se je v svojem pozdravnem in zahvalnem govoru pridružil tudi predsednik županijskega sveta in šef madžarske delegacije dr. György Gonda.

Delo simpozija se je začelo pod predsedstvom upravnika študijske knjižnice v Murski Soboti Nikice Brumen, ravnatelja Študijske knjižnice v Mariboru Bruna Hartmana in docenta filozofske fakultete v Ljubljani dr. Franca Zadravca.

Prvi referent, Franc Sebjanič, je v svojem referatu z naslovom »Razvoj slovensko-madžarskih kulturnih stikov v luči znanstvenega sodelovanja Oskárja Asbótha in Avgusta Pavla« ovrednotil pionirsko znanstveno-raziskovalno dejavnost obeh slavistov v zvezi s preučevanjem slovenskega narečja med Muro in Rabo in njun pozitiven odnos do slovenskega nacionalnega občestva sploh. Taka začetna usmeritev je v veliki meri vplivala tudi na poznejše Pavlovo prevajalsko in posredniško delo pri seznanjanju madžarske kulturne javnosti s slovenskimi literarnimi stvaritvami.

»Življenjska podoba Avgusta Pavla« je bil oficialni naslov drugega predavanja, ki ga je prebrala pokojnikova hčerka Judita Pavel. Dejansko pa je referentka čustveno prlzadeto orisala Pavlovo vsestransko kulturniško aktivnost in njegovo trajno povezanost z rodnim krajem, Cankovo v Prekmurju.

Dr. Anton Vratuša, eden redkih jezikoslovnih raziskovalcev prekmurskega narečja, je pripravil za simpozij razpravo »Slovenske jezikovne razmere na Goričkem in v Porabju ter Pavlovo raziskovalno delo«. V razpravi, ki jo je zaradi avtorjeve odsotnosti prebral Jože Ternar, je z vrsto dlalektoloških ilustracij poudarjena predvsem jezikovna povezanost Goričkega s slovenskimi naselji v Porabju (na Madžarskem).

Madžarski slavist dr. Endre Angyal je ob svojem predavanju z naslovom »Avgust Pavel in Južni Slovani« predstavil Pavla kot vnetega raziskovalca duhovnih vezi madžarskega in južnoslovenskega življa s posebnim poudarkom na ljudske in umetne pesmi o liku kralja Matjaža; svoje predavanje je ilustriral tudi z orisom Pavlovega slavističnega dela na Madžarskem.

Jože Filo je kot poslednji referent simpozija posredoval avditoriju zaokroženo podobo Pavla — prevajalca oziroma presajevalca slovenskih literarnih stvaritev v madžarščino. Posebej je kritično analiziral najpomembnejše knjižne in revijske Pavlove prevode Ivana Cankarja, Frana Levstika in Prežihovega Voranca, opozoril pa je tudi na pomen tistih kvalitetnih prevodov, ki so ostali v Pavlovi rokopisni zapuščini (Pavlovo bogato prevodno leto je sicer predstavila javnosti smiselno urejena razstava, ki jo je v dneh simpozija organizirala Študijska knjižnica v Murski Soboti).

Po pozdravu predstavnika mariborskega pododbora Društva slovenskih pisateljev Branka Rudoifa so udeleženci simpozija sprejeli naslednja dva pomembna sklepa:

1. Celotno simpozijško gradivo naj izide v posebni publikaciji, v slovenskem in madžarskem jeziku. Realizacijo tega sklepa izvedeta po predhodnem dogovoru Pomurska založba in županijska knjižnica Iz Szombathelya.

2. V spomin na pomembno posredniško vlogo dr. Avgusta Pavla naj postanejo srečanja kulturnih in javnih delavcev obeh sosednih obmejnih regij vsakoletna tradicija z obravnavo zgodovinskih, narodopisnih in ostalih družbeno aktualnih tem, ki so pomembne za razvoj prijateljskih vezi slovenskega in madžarskega občestva. V organizacijski odbor z regionalnega območja SR Slovenije je simpozij imenoval dr. Mira Bračiča, Bruna Hartmana, dr. Vaneka Šiftarja, Štefana Tota, Franca Šebjaniča, Sido Podlesek, Jožeta Filo, Jožeta Vilda, Nikico Brumen in Jožeta Ternarja.

Franc Šebjanič

POKRAJINSKI MUZEJ V MARIBORU

Dejavnost Pokrajinskega muzeja v Mariboru v letih po osvoboditvi se ne zrcali samo v številnih akcijah v muzeju in na njegovem raziskovalnem teritoriju, marveč tudi v znanstvenih razpravah in poljudnoznanstvenih člankih, ki so jih napisali s področij svojih strok kot izsledke raziskovanj in dela v muzeju muzejski delavci.

Raziskovalno delo muzeja se je razmahnilo zlasti po l. 1952, ko je bil nameščen arheolog in so se mu v naslednjih letih pridružili še kustosi za etnografijo, umetnostno zgodovino in geografijo. V priložnem sestavku so zajeta vsa pomembnejša dela, razprave in članki, ki so nastali pod muzejsko streho za različna strokovna glasila ali pa so izšli kot samostojne publikacije od l. 1952 do 1965.

Bogo Teply, zgodovinar, slavist in do 1963 muzejski ravnatelj, je objavil v Novih obzorjih 1952 razpravo Odmevi gospodarskih in socialnih razmer v obdobju marčne revolucije v našem slovstvu. V isti reviji je 1953 priobčil razpravo Književnost in gospodarstvo, za Zgodovinski časopis je 1954 pripravil bibliografijo del zgodovinarja Josipa Mravijaka, za revijo Muzeji pa članek Slovenski kompleksni muzeji. S področja muzejstva je tudi njegov prispevek za Varstvo spomenikov 1954 Delo muzejev v letih 1953—1954. Zraven tega je izdala založba Obzorja Teplyjev informativni Vodnik po Mariboru in okolici (1955).

Arheolog Stanko Pahič je objavil v Kroniki 1952 svojo prvo razpravo Ilirsko žarno grobišče na Pobrežju. V Arheološkem vestniku so izšli naslednji njegovi sestavki: Nekaj novih predmetov iz žarnega grobišča na Pobrežju pri Mariboru (1954), Arheološka najdišča okrog Cerkvenjaka v Slovenskih goricah (1954), Starslovenski grobovi v Brezju nad Zrečami (1955), Prazgodovinska seliščna najdba v Zrečah (1955), Posamezne najdbe iz Rlfnika (1956), Neolitske jame v Brezju pri Zrečah (1956), Antične gomile v Prekmurju (1960—1961), Bronastodobna gomila pod Brinjevo goro (1962—1963), K poteku rimskih cest mod Ptujem in Središčem (1964—1965). Med Razpravami SAZU najdemo Pahičevo Drugo žarno grobišče v Rušah (1957), v muzejskem glasilu Argo pa v posebni številki Navodila za arheološko topografijo Slovenije (1963).

Pokrajinski muzej v Mariboru je 1955 in 1960 izdal v ciklostiju dve Pahičevi brošuri o Brinjevi gori. Nadalje je Pahič napisal za zbornik Spomeniški Pomurje 1958 razpravo Arheološki spomeniki v Pomurju (1958). V Varstvu spomenikov je objavil poročila Nove najdbe v Podravju (1960, 1962, 1965), Arheološko društvo Slovenije pa je 1964 izdalo Pahičev Vodič po arheološki ekskurziji po Slovenskih goricah.

Umetnostni zgodovinar dr. Sergej Vrlšer je priobčil v Zborniku za umetnostno zgodovino naslednje razprave: O avtorjih fresk v Kamnici pri Mariboru (1955), Mari-

borski baročni kiparji (1957) in Prižnici v Ponikvi in Slovenjem Gradcu (1959). V Kroniki najdemo njegove Življenjepisne podatke o baročnih slikarjih in kiparjih Ptuja, Celja in Slovenskih Konjic (1959), Nekaj podatkov o baročnih kiparjih in njihovih delih na slovenskem Štajerskem (1960) in Posvetno baročno plastiko v severovzhodni Sloveniji (1961).

* Za Celjski zbornik je dr. Vrišer napisal razpravo Ferdinand Gallo, baročni kipar Celja (1960). Leta 1963 je izšla pri založbi Obzorja Vrišerjeva knjiga Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem. S področja baročnega kiparstva je tudi njegov prispevek za avstrijsko revijo Alte und moderne Kunst Josef Straub, ein Künstler der slowenischen Steiermark (1964). Za Zbornik za umetnostno zgodovino 1965 je Vrišer napisal Viteške nagrobnike v Sloveniji, zraven tega tudi več sestavkov za Slovenski biografski leksikon in Enciklopedijo likovnih umetnosti.

Kustos za etnografijo (do l. 1960) Antonija Urbas je objavila tri razprave v Slovenskem etnografu: Nekaj ugotovitev o pohorskem ralu kavljju (1955), Krplje in smuči na Pohorju (1956) in K vprašanju razvoja tulipanovega motiva na poslikanem pohištvu iz vzhodne Štajerske (1959). V Tekstilnih razgledih je objavila članek Gobelini (1955) in O domačem platnarstvu in suknarstvu v severovzhodni Sloveniji (1956). Nadalje je treba omeniti še naslednje sestavke Antonije Urbas: Navade, vraže in uvere v okolici Velke (v Žetvi svobode 1956), Etnografski spomeniki Pomurja (v Spomeniškem Pomurju 1958), Pregovori in reki na Kobanskem (v Planinah ob meji 1958) in Polanska kurentnja v slovenskih ljudskih običajih (v Gledališkem listu 1960).

Geograf dr. Borut Belec (od 1960 do 1963) je objavil razprave Nekateroge geografske značilnosti vzhodnega Pohorja (Regionalni urbanistični načrt mariborskega Pohorja 1960, ciklostil), Pleistocenska prodna akumulacija v Mariboru in okolici (inštitut za geografijo SAZU 1960, tipkopis), Kvarterni sedimenti na Goričkem in v Lendavskih goricah ter njihova izraba (inštitut za geografijo SAZU 1961, tipkopis), Morfologija Haloz (G. z. 1961), Morfologija mariborske ravnine (G. o. 1961) in Prod na Ptujskem polju in v ormoški Podravini (inštitut za geografijo SAZU 1962, tipkopis).

Zraven naštetih glasil so muzejski delavci sodelovali s članki še v Novih obzorjih, Tovarišu, Ljudski pravici, Večeru, Ptujskem tedniku, Slovenskem poročevalcu in Delu, Tedenski tribuni, Pomurskem vestniku, Koroškem fužinarju, Pionirju, Arheološkem pregledu, Starinarju itd.

Sergej Vrišer

UMETNOSTNA GALERIJA V MARIBORU

Umetnostna galerija, ki je začela delati l. 1954, bi morala po takrat zamišljenem programu registrirati in obdelati vso umetnostno dejavnost v severovzhodni Sloveniji, z istega področja organizirati stalno zbirko, hkrati pa — kot edina razstavna ustanova — prirejati občasne razstave (ob ustanovitvi je bilo rečeno: vsaj šest na leto); temu primerno tudi razviti določeno ljudskoprosvetno dejavnost. Stanje, ki se je kazalo l. 1954, ni bilo ohrabrujoče. Sama stavba Umetnostne galerije je imela dokaj lepe razstavne prostore, vendar le delno opremljene s karnisami in rilogami (8 nepopolno opremljenih prostorov od enajstih). Opremljena je bila samo pisarna, razsvetljave in seveda kurjave ni bilo, razstavna oprema vse do vrvi ni obstajala. Tradicije vodenja take ustanove v Mariboru ni bilo. Temu primerno je ob ustanovitvi imela galerija vsaj tri naloge, prvič, da si vzpostavi osnovna sredstva, drugič, da s svojo dejavnostjo ne samo dokaže »svoj obstoj«, temveč da tudi pritegne občinstvo in da skupaj z lastno izgraditvijo popularizira vso umetnostno problematiko. Dediščina umetniških del, ki jo je galerija prejela od Pokrajinskega muzeja, njenega iniciatorja, je bila dragocena (med njimi lepa Groharjeva slika »Kapelica«), po obsegu pa zelo skromna. Torej je galerija začela s »paviljonsko« razstavno dejavnostjo, edino, kl je lahko pritegnila pazljivost pa tudi zanimanje občinstva. Temu primerno je že v prvem letu priredila ne šest, temveč 18 razstav.

Statistika: leta 1954 — 18 razstav
leta 1955 — 22 razstav
leta 1956 — 18 razstav

leta 1957 — 21 razstav
 leta 1958 — 24 razstav
 leta 1959 — 22 razstav
 leta 1960 — 21 razstav
 leta 1961 — 20 razstav
 leta 1962 — 10 razstav
 leta 1963 — 14 razstav
 leta 1964 — 17 razstav.

Razstavna dejavnost Umetnostne galerije v Mariboru je bila po številu v Sloveniji, pa tudi v drugih republikah, brez primere živahna, čeprav to dejstvo javnosti ni znano. Ogromna večina teh razstav je bila posvečena umetnosti v osnovnem pomenu besede, delno uporabni umetnosti (plakatom, fotografiji), nekaj otroški likovni dejavnosti, le zelo malo področjem izven umetnostne problematike (npr. zgodovini). »Paviljonska« naloga, pred katero se je znašla Umetnostna galerija, se je kar spočetka kazala dovolj zamotana in težka. Jasno je bilo, da je galerija dajala prostore za razstave mariborskih likovnih umetnikov, tako za nastope celotnega pododbora kakor za razstave posameznikov. Čisto nepričakovano je padel na galerijo del odgovornosti za nakupe umetnin — ne samo glede na izpopolnjevanje gradiva, shranjenega v galeriji, temveč tudi za nakupe glede na vzdrževanje razstavne dejavnosti. Svet za kulturo na bivšem okraju je razpolagal z določeno vsoto denarja, s katero je ravnal razumno in razumevajoče — v okviru možnosti, ki pa nikakor niso bile velike. Kar ob prvi razstavi v galeriji, »Razstavi del upodabljajočih umetnikov Slovenije«, sta si temu primerno galerija in tudi ves Maribor nakopala zamero slovenskih umetnikov zunaj Maribora, ki so v industrijskem mestu pričakovali obilen nakup, ki ga ni bilo in ni moglo biti. Umetnine, ki bi obetavno začenjale reprezentirati sodobno galerijsko zbirko (ki nedvomno ne bi smela biti samo mariborska), bodisi umetnikov, rojenih Mariborčanov (primer: F. Slana) ali pa Ljubljancev (primer: K. Putrih), so tako odšle mlmo galerije in daleč iz Slovenije za vsote, ki se danes zdijo skromne. Isto se je nato (v manjšem obsegu) ponovilo ob gostovanjih umetnikov iz Hrvaške.

Kot galerija v pravem pomenu besede — torej ustanova, ki ima nalogo registriranja in obdelovanja domače dejavnosti v severovzhodni Sloveniji, se je že l. 1954 (8. VIII.) lotila razstave slovenskega slikarstva in kiparstva v Mariboru od l. 1918. Nobene možnosti ni bilo, da bi bila galerija tako razstavo v tedanjih okoliščinah uredila po pravilih umetnostne zgodovine z vsemi podatki. Nabrano gradivo je bilo kljub temu zanimivo. Temu primerno je Umetnostni galeriji v zelo nepopolni personalni sestavi, pomanjkljivo opremljeni in brez močne finančne opore, nekaj let ostala edino odprta pot **improvizacije**, ki je bila nujno značilna za obdobje nekaj let. Ta značaj improvizacije je nujno terjal, da je bilo pri razstavah nujno treba (čisto fizično) »lažje« gradivo rajši sprejemati kakor »težje«, torej grafike in risbe rajši od olj ali celó kipov. Obenem so propagandni nameni galerije zahtevali raznoličnost občasnih razstav. Glede slovenskih umetnikov je to pomenilo poseben poudarek na grafikih (Debenjak, Jakac, Maleš, Mihelič, Spacal), nedvomno tudi na starejših slovenskih slikarjih, katerih delo je zelo določno risarsko in tudi lažje razumljivo širšemu občinstvu (H. Smrekar, M. Gaspari). Prav kmalu so bili vzpostavljeni stiki z drugimi republikami glede sodobnega in starejšega slikarskega in grafičnega gradiva. Zaradi raznoličnosti razstav je bilo nujno stopiti v stik prav tako s komisijo za zveze s tujino v Beogradu kakor direktno z naklonjenimi tujimi predstavništvi, francoskim, angleškim, posebno še ameriškim (ki je ves čas posredoval največ gradiva), delno tudi po osebnih zvezah (indijsko, holandsko, poljsko, italijansko gradivo). S posredovanjem komisije za zveze s tujino je prispela nenavadno zanimiva kanadska razstava umetnosti Eskimov, ravno tako je prispela v Maribor najkvalitetnejša razstava starejše umetnosti. Risbe holandskih in flamskih mojstrov zbirke Fodor iz Amsterdama z originalnimi risbami Rembrandta (17 risb), Rubensa, Cuyppa, Ostadeja, A. van de Veldeja itd. (odprta l. VI. 1960). Posebno je na prošnjo mariborske galerije iz Norveške prispelo prav popolno gradivo razstave Edvarda Muncha (odp. 25. maja 1961). Tudi v teh primerih sta torej imeli glavni delež risba ali pa grafika (mednarodna litografija, poljska, norveška, kanadska itd. grafika, razstava društva lesorezcev Xylon Ltd.). Pač pa je obsegala slike zelo velikega formata razstava sodobnega ameriškega slikarstva

(1961). Ni bila zanemarjena eksotična umetnost Kitajske, Japonske, Indije itd. Omeniti je treba delež uporabne umetnosti pri domačih in tujih razstavah. Dvakrat je bil razstavljen poljski plakat. DLUUUS (Društvo likovnih umetnikov uporabne umetnosti Slovenije) je po ustanovitvi pododbora v Mariboru bodisi samo organiziralo razstave, bodisi posredovalo republiške razstave tega področja. Posebej je treba omeniti še tudi razstavo tapiserij iz Novega Sada, tudi ponavljajoče se razstave zagrebških keramikov itd. Primeren delež je pri razstavah dobila fotografija, individualna ali skupinska, mariborska ali republiška. Po številu je bil pri razstavah nekoliko bolj skromen delež tujega gradiva.

Galerija je v okviru možnosti plodovito sodelovala z različnimi podobnimi ustanovami v Ljubljani, Zagrebu in Celju (Grafika starlh mojstrov) glede starejše — in arhitekture — čeprav tudi pomemben in zanimiv, ob uveljavljanju domačega in pri občinstvu priljubljene — umetnosti je treba omeniti prenos razstav. Stari tuji slikarji I, II, Straussl iz Narodne galerije v Ljubljani in plodno sodelovanje s Pokrajinskim muzejem v Mariboru (Razstava »Iz muzejskega depoja«, Tristo let mode na Slovenskem). — Določen ugled, ki si ga je galerija pridobila pri komisiji za kulturne veze s tujino, je povzročil, da mu je bila zaupana organizacija kataloga potujoče razstave Henryja Moora za Slovenijo in del Hrvaške. Isti ugled je privabil v galerijo nekaj mlajših slovenskih likovnih umetnikov, ki so tu imeli prvo razstavo (Jaki).

Prav tako je galerija čedalje bolj začela organizirati razstave onstran mej. S podporo mesta Maribora je organizirala razstavo mariborskih likovnih umetnikov v Greenwichu v Angliji (l. 1960), s podporo mesta in s sodelovanjem zavoda za spomeniško varstvo pa razstavo v Lundu na Švedskem (l. 1962). Galerija je organizirala razstavo kiparja Slavka Tihca in Rudolfa Kotnika na Dunaju (Galerie Tao, l. 1964), slikarja Jana Oeltjena v Celoveu (Kärntner Landesmuseum, l. 1964) in razstavo slikarja Janeza Vidica na Dunaju (Galerie Tao, l. 1965).

Vsekakor pa se delovanje Umetnostne galerije ni moglo in ni smelo omejiti na propagando domačih avtorjev kakor umetnosti nasploh prek razstav, publiciranja, predavanj in vodstev, tudi takih izrazito ljudskoprosvetne narave prek delavske univerze, temveč si je v smislu ustanovitve morala prizadevati za sistematično obdelavo umetnostnega gradiva svojega območja, ne samo krajših prikazov in pregledov, kakor npr. v spominski razstavi Jožeta Žagarja ali improvizirani retrospektivi Jana Oeltjena, temveč si je morala prizadevati za tako obdelavo umetnostnega in biografsko-dokumentarnega gradiva razstav, ki prinaša originalne izsledke, pomembne za umetnostno zgodovino. V tem pogledu pomeni prelom l. 1961, ko je galerija priredila razstavo umetnikov talcev Frana Goloba in Lojzeta Šušmelja (l. 1961), v katerih je kustos Andrej Ujčič nabral nove podatke in jih objavil v katalogu razstave. Isto velja za razstavo Izgubljeni prleški slikarji istega avtorja (l. 1964). Tako je galerija po mnogih poskusih krenila na pot osnovne galerijske dejavnosti, tudi take, katere rezultati (Gotske freske v slovensko-hrvaškem obmejnem prostoru. Kustos Maja Vetric) še niso dokumentirani z razstavami (Slikarstvo 19. stol. na slovenskem Štajerskem, A. Ujčič) itd. V letu 1966 je tekla retrospektivna razstava Anteja Trstenjaka z gradivom (delno tudi) iz Prage, Lužic in Pariza.

Branko Rudolf

KAZALO

	Stran
Stanko Pahič: ARHEOLOŠKO RAZISKOVANJE V MARIBORU	3
Archäologische Forschungen in Maribor	42
Iva Mikl Curk: POZNOANTIČNO GROBIŠČE NA ZGORNJEM BREGU V PTUJU	46
La nécropole de l'antiquité avancée de Zgornji Breg à Ptuj	62
Jože Cufik: MARIBOR (Urbanistično-gradbeni zgodovinski oris) I	63
Maribor (Abriss der geschichtlichen Stadtplan) I	94
Pavle Blaznik: TOPOGRAFIJA VITANJSKEGA URADA V LUČI URBARJA	96
IZ 1404	96
Die Topographie des Amtes Vitanje im Lichte des Urbars aus dem Jahre 1404	103
Jakob Richter: SAVINJSKI ARHIDIAKONAT IN NJEGOV KONEC	104
De archidiaconatu Saviniensi eiusque suppressione	111
Jan Šedivý: IZ ZGODOVINE MARIBORSKE KLASIČNE GIMNAZIJE I	113
De l'histoire du Lycée classique de Maribor I	136
Anton Vončina: OSTEVLČENJE HIŠ V MARIBORU	136
Die Nummerierung der Häuser in Maribor	153
Fran Ilešič: Dr. ŠTEFAN KOČEVAR (1808—1883) PRVIKRAT ZDRAVNIK V	154
CELJU (1836)	154
Borut Belec: RAZVOJ POSESTNIH RAZMER IN IZRABA TAL V K. O. GRE-	158
SOVŠČAK	158
Changes in landownership and the exploitation of soil in the cadastral com-	170
munity Gresovščak	170
Mirko Pak: RAZVOJ POSESTNIH RAZMER KMEČKEGA ZEMLJIŠČA NA	178
ZGORNJEM DRAVSKEM POLJU	178
Evolution des conditions de possession des terrains ruraux dans le Zgornje	191
Dravsko polje (La Plaine de la Drave Supérieure)	191
Andrej Ujčič: O DELU IN BIVANJU SLIKARJA C. J. VAN HULSTIJNA PRI	192
NAS	192
De l'oeuvre et du séjour du peintre C. J. van Hulstijn en Slovénie	197
Janez Rotar: »SLIKA«, OBLIKA REALISTIČNE NOVELE V SLOVENSKI	199
KNJIŽEVNOSTI	199
Das »Bild« als novellistische Form in der slowenischen Literatur des	214
Realismus	214
Franjo Baš: KULTURBUND V CELJU MED DVEMA VOJNAMA	215
Kulturbund in Celje zwischen den beiden Weltkriegen	222
Vanek Šiftar: JANEZ ZVER — BOREC PROTI MONARHOPAŠISTIČNI DIK-	223
TATURI V LETIH 1929—1930	223
Janez Zver — combattant contre la dictature monarchofasciste dans les	243
années 1929—1930	243
Mavricij Zgonik: PISANI VIRI IN POUK ZGODOVINE	245
Sources écrites et l'enseignement d'histoire	255
POROČILA	256
Franc Šebjanič: Spominski simpozij o dr. Avgustu Pavlu	256
Sergej Vrišer: Pokrajinski muzej v Mariboru	257
Branko Rudolf: Umetnostna galerija v Mariboru	258

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

NOVA VRSTA

2. (XXXVII.) LETNIK. 1966

UREDIL

S SODELOVANJEM UREDNIŠKEGA ODBORA JOŽE KOROPEC

IZDALO

ZDRUŽENJE VISOKOSOLSKIH ZAVODOV V MARIBORU

V SODELOVANJU S PODRUŽNICO ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA

V MARIBORU

ZALOŽILA

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

ZA ZALOŽBO JOŽE KOŠAR

NATISNILO

MAJA 1967 ČP MARIBORSKI TISK

V MARIBORU

STANISLAV KOS
BIBLIOGRAFSKO KAZALO ČASOPISA ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
XXI—XXXV (1926—1940)

PRILOGA K 2. LETNIKU NOVE VRSTE ČASOPISA ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE 1966

II. DEL
KAZALA

AVTORSKO KAZALO

Podatki za posamezne avtorje so razvrščeni kronološko v treh skupinah: v skupini **A** so zabeležene razprave, bibliografije, predavanja in govori; v skupini **B** izvestja, zapiski, pregledi, nekrologi in društvena poročila; v skupini **C** pa ocene, poročila in drobni zapisi. Številka za letnico v oklepaju pomeni prvo stran prispevka, številka zunaj oklepaja pa je številka bibliografskega popisa.

A. D. Gl.: Došar Anton

A. S. Gl.: Smodič Anton

Abramič Mihovil A.: (1931-177) 717, (1033-128) 701, (1937-7) 711. — **C:** (1936-146) 693.

Baerent Heinrich. C: (1932-237) 481.

Baš Franjo. A.: (1928-17) 335, (1928-71) 336, (1928-143) 608, (1930-227) 11, (1931-23) 232, (1931-227) 12, (1932-205) 13, (1933-93) 609, (1933-212) 21, (1934-171) 14, (1935-15) 651, (1937-1) 180, (1937-325) 606, (1939-1) 251, (1938-63) 207, (1939-129) 263, (1939-1) 635. — **B:** (1929-91) 757, (1929-145) 695, (1930-219) 670, (1930-225) 388, (1931-114) 696, (1931-217) 697, (1932-17) 653, (1932-59) 122, (1932-115) 123, (1933-37) 390, (1933-57) 124, (1933-65) 181, (1934-53) 391, (1934-89) 125, (1934-92) 100, (1934-163) 318, (1934-169) 542, (1934-170) 631, (1934-222) 126, (1934-228) 101, (1935-84) 238, (1935-123) 93, (1935-124) 627, 171, (1935-173) 176, (1935-197) 127, (1935-191) 102, (1936-140) 96, (1936-144) 639, (1936-145) 643, (1936-155) 128, (1936-159) 103, (1938-43) 258, (1939-61) 120, (1938-64) 194, (1938-209) 648, (1938-210) 640, (1938-211) 94, (1938-225) 130, (1938-227) 157, (1938-232) 105, (1939-106) 665, (1939-139) 220, (1939-142) 85, (1939-194) 393, (1939-242) 131, (1939-244) 159, (1939-250) 106, (1940-66) 289, (1940-78) 639, (1940-80) 650, (1940-81) 649, (1940-92) 636. — **C:** (1927-80) 602, (1927-92) 760, (1928-89) 761, (1928-90) 603, (1928-94) 02, (1928-155) 696, (1928-159) 589, (1928-119) 337, (1928-123) 237, (1928-126) 387a, (1928-218) 249, (1930-115) 435, (1930-116) 733, 655, (1930-243) 762, (1930-244) 465, (1930-245) 349, (1930-247) 389, (1930-240) 338, (1931-124) 763, (1931-125) 304, (1931-126) 229, (1931-280) 330, (1931-296) 221, (1931-287) 588, (1932-51) 764, (1932-115) 765, (1932-221) 621, (1932-223) 175, (1932-230) 738, (1932-235) 347, (1932-236) 301, (1933-49) 604, (1933-55) 604, (1934-76) 734, (1934-79) 652, (1934-91) 222, (1934-83) 343, (1934-201) 745, (1934-202) 746, (1934-203) 721, (1934-205) 426, (1934-207) 725, (1934-208) 408, (1934-211) 81, (1934-216) 659, 723, 613, (1935-109) 272, (1935-175) 619, (1935-176) 822, (1935-181) 239, (1935-193) 401, (1936-40) 420, (1936-96) 747, (1936-140) 233, (1936-150) 672, (1939-154) 242, (1939-46) 537, (1939-53) 268, (1939-54) 229, (1939-56) 459, (1939-60) 332, (1939-111) 392, 694, (1939-119) 726, (1939-120) 243, (1939-216) 748, (1939-217) 224, (1939-221) 647, (1939-225) 333, 697, (1939-114) 606, (1939-117) 215, (1939-126) 444, (1939-131) 617, (1939-132) 619, (1939-136) 328, (1939-139) 610, (1939-224) 739, (1939-229) 289, (1939-230) 413, (1939-235) 340, (1939-241) 620, (1939-250) 234, (1940-8) 605, (1940-88) 436, 749, (1940-92) 750, (1940-97) 299, (1940-102) 7, (1940-109) 344, (1940-111) 394, (1940-112) 334.

Baumgartner Egon. A.: (1929-223) 449, (1930-146) 459, (1931-96) 451, (1933-17) 453. — **B:** (1929-117) 450, (1932-33) 452, (1939-87) 454.

Beran Jaromír. C: (1930-109) 766.

Berkopee Oton. B: (1936-141) 642.

Blaznik Pavle. A.: (1940-33) 690. — **C:** (1939-210) 255.

Bohinec Valter. C: (1929-210) 149, (1939-132) 223.

Boršnik Marja. A.: (1939 snop. 4) 1.

Breznik Anton. A.: (1937-213) 492, (1938-17) 483, (1939-87) 496, (1939-147) 497.

Brodar Srečko. A.: (1931-153) 396. — **B:** (1929-113) 395.

Bunc Stanko. C: (1938-57) 482, (1939-59) 349, (1939-113) 507, (1939-213) 522, (1940-90) 470.

Burlan Václav. A.: (1927-190) 197, (1929-137) 409, (1933-1) 573, (1937-157) 574.

Crnek Fran. C: (1934-85) 463.

Cukala Franc. C: (1939-113) 191.

Dobrovoljc France. C: (1938-57) 315.

Došar Anton. A.: (1934-1) 534, (1937-248) 240. — **B:** (1929-272) 466. — **C:** (1930-128) 150, (1934-211) 624, (1939-39) 635, (1939-129) 657, 99, 98, (1939-233) 248.

Došar Jaroslav. A.: (1937-219) 516. — **C:** (1935-195) 500, (1936-94) 513, 509, (1940-91) 654, (1940-102) 17.

Dolenc Metod. A.: (1927-105) 278, (1928-163) 279, (1930-1) 201, (1932-137) 275, (1937-143) 295. — **B:** (1929-90) 280, (1931-101) 292, (1936-93) 283, (1936-116) 284.

Dornik Ivan. C: (1932-113) 497, (1939-133) 322.

Dr. P. St. Gl.: Strmšek Pavel

Dr. V. M-k. Gl.: Močnik Vinko

Dr. V. T. Gl.: Travner Vladimir

Druzovič Hinko. A.: (1929-225) 460, (1933-158) 182.

Druzovič Hinko. Gl.: Druzovič Hinko

Egger Rudolf. B.: (1934-58) 719.

F. B. Gl.: Baš Franjo

F. I. Gl.: Hešič Fran

F. K. Gl.: Kovačič Franc

Furlan Alfonz. A.: (1926-29) 6.

Glaser Janko, Gl.: Glazer Janko

Glazer Janko. A.: (1926-20) 414, (1928-53) 540, (1928-191) 22, (1929-190) 2, (1933-207) 415, (1937-1) 180, (1937-228) 417. — **B:** (1926-114) 532, (1926-153) 114, (1927-99) 115, (1927-195) 216, (1927-196) 533, (1927-205) 116, (1929-95) 117, (1929-163) 118, (1929-132) 119, (1930-99) 575, (1930-129) 120, (1930-205) 576, (1930-212) 632, (1931-121) 523, (1931-139) 121, (1931-

- 225) 577. (1932-62) 23, (1932-102) 540, (1932-104) 578, (1933-36) 524, (1933-63) 24, (1934-69) 416, (1934-93) 25, (1934-224) 26, (1935-168) 578, (1935-189) 27, (1936-157) 28, (1936-126) 29, (1936-229) 30, (1939-140) 565, 349, (1939-205) 552, (1939-239) 554, (1939-240) 305, (1940-111) 461, (1940-112) 350. — C: (1927-202) 376, (1929-211) 371, (1930-124) 541, (1930-252) 310, (1932-223) 580, (1934-77) 3. (1934-82) 374, (1936-41) 525, (1938-40) 508, (1938-51) 510, (1938-125) 368, (1938-221) 629, (1939-118) 217, (1939-119) 511, (1939-122) 501, (1939-126) 572, (1939-129) 314, (1939-130) 86, (1939-211) 512, (1939-227) 553, (1940-06) 658, (1940-99) 18, (1940-101) 10, (1940-103) 377.
- Glonar Joža. B:** (1827-199) 378, (1928-146) 623, (1929-140) 526, (1929-150) 351, (1930-105) 183, (1931-222) 626, (1931-223) 379, (1934-59) 562, (1934-68) 581, (1939-44) 352, (1938-45) 353, (1939-206) 356. — C: (1933-50) 380, (1936-151) 381, (1939-120) 320, (1939-123) 483, (1939-138) 354, (1939-144) 355, (1939-224) 502.
- Golob Franjo. C:** (1940-88) 431.
- Gošić France. A:** (1929-16) 276.
- Grafenauer Bogo. A:** (1939-145) 751. — C: (1940-09) 545.
- Grafenauer Ivan. A:** (1935-1) 498, (1937-275) 358. — B: (1934-162) 357.
- Grivec Franc. A:** (1937-46) 752.
- Groselj Milan. B:** (1932-192) 467. — C: (1931-128) 484.
- Herle Matija. B:** (1926-159) 152, (1927-103) 153, (1928-100) 154, (1929-130) 155, (1931-142) 156.
- Hoffmiller Viktor. A:** (1937-20) 698.
- Hofmann Elise. B:** (1938-33) 707.
- I. M. Gl. Mravljak Josip**
- Iešič Fran. A:** (1927-32) 566, (1928-101) 567, (1930-133) 584, (1931-1) 555, (1932-14) 585, (1933-153) 469, (1934-154) 586, (1936-1) 235, (1937-103) 477, (1938-165) 236, (1938-181) 550, (1939-39) 530. — B: (1920-270) 468, (1929-104) 582, (1929-204) 503, (1931-223) 164, (1932-46) 556, (1934-159) 368, (1939-201) 531, (1940-70) 538, (1940-74) 644. — C: (1832-57) 306, (1934-221) 323, (1935-112) 658.
- Iešič Fran. Gl. Iešič Fran**
- J. A. G. Gl.: Glonar Joža**
- J. M. Gl.: Mravljak Josip**
- J. S. Gl.: Sedivý Jan**
- Kalemna Jakob. A:** (1926-57) 485, (1932-121) 486, (1933-113) 472. — B: (1928-139) 463. — C: (1930-118) 470, (1930-248) 382, (1932-53) 471, (1940-86) 473.
- Kidrič France. A:** (1937-163) 611. — B: (1834-62) 563.
- Kociper Stanko. A:** (1940-50) 290.
- Kokolj Miroslav. B:** (1932-187) 329, (1938-106) 4.
- Kontler Julij. C:** (1938-232) 302, (1938-233) 303.
- Kos Franc K. C:** (1934-218) 427.
- Kos Milko. A:** (1931-202) 753, (1933-144) 767, (1937-53) 256, (1940-26) 679. — C: (1936-90) 727, (1940-06) 252.
- Košar Jože. C:** (1835-04) 397, (1935-97) 702, (1938-112) 398, (1930-216) 724, (1940-03) 689.
- Košir Pavel. A:** (1926-85) 359, (1927-0) 360.
- Koštič Ivan. B:** (1936-137) 488.
- Kotnik Fran. A:** (1929-250) 361, (1933-229) 641, (1937-284) 364, (1939-189) 366. — B: (1926-133) 291, (1928-147) 292, (1929-05) 362, (1931-123) 551, (1939-106) 365. — C: (1926-146) 247, (1927-08) 324, (1928-93) 345, (1928-158) 341, (1930-123) 325, 363, (1939-237) 373.
- Komik Janko. A:** (1929-174) 185, (1931-145) 544. — B: (1929-100) 568, (1929-106) 570, (1932-38) 517. — C: (1838-222) 244, (1938-139) 488.
- Kovačič Franc. A:** (1926-1) 196, (1927-148) 211, (1928-253) 177, (1930-181) 186, (1932-65) 774, (1933-200) 207. — B: (1926-131) 307, (1928-151) 212, (1929-128) 206, (1932-180) 587, (1934-164) 620, (1934-108) 637, (1935-167) 558, (1936-26) 559. — C: (1926-144) 758, (1929-150) 316, (1928-87) 760, (1928-150) 198, (1928-160) 432, (1928-279) 712, (1930-124) 728, (1930-127) 587, (1930-128) 428, (1930-241) 230, (1931-251) 735, (1931-274) 713, (1932-52) 82, (1932-226) 300, (1934-70) 192, (1934-88) 326, (1934-213) 20, (1935-113) 729, (1938-48) 308.
- Kovačič Maks. C:** (1926-142) 503, (1927-201) 10.
- Kovačič Maks. Gl.: Kovačič Maks**
- Ljuba Matija. A:** (1829-1) 709. — B: (1830-213) 660. — C: (1928-277) 754, (1928-202) 601, (1929-283) 678, (1930-245) 667, (1934-79) 504.
- Lorger Fran. B:** (1934-147) 688, (1834-150) 689, (1935-67) 690, (1936-77) 691.
- Ložar Rajko. A:** (1934-99) 692.
- Lukman Franc Ksaver. A:** (1937-132) 197. — B: (1926-112) 719. — C: (1935-101) 193.
- Mai Josip. A:** (1928-175) 681, (1937-194) 560.
- Marolt Marjan. C:** (1930-113) 437.
- Maučec Matija. A:** (1938-176) 341.
- Melič Anton. A:** (1937-256) 607.
- Mesenek France. A:** (1937-33) 685. — C: (1834-197) 429, (1936-37) 433, (1939-221) 434.
- Miklavčič Maks. C:** (1940-06) 589.
- Mikuš Anton. B:** (1926-137) 668.
- Minafič Franc. A:** (1936-49) 669. — B: (1838-99) 404. — C: (1932-54) 402, (1935-183) 400, (1935-104) 403.
- Mišič Franc. A:** (1938-181) 478, (1940-40) 478.
- Močnik Vinko. C:** (1928-157) 198.
- Mödersdorfer Vinko. A:** (1926-85) 339, (1927-8) 360.
- Molè Vojeslav. C:** (1935-119) 430.
- Mravljak Josip. A:** (1927-61) 257, (1927-160) 258, (1927-190) 187, (1928-42) 253, (1932-171) 408, (1937-321) 400. — B: (1827-86) 264, (1927-194) 410, (1928-64) 293, (1928-76) 265, (1928-82) 484, (1929-200) 770, (1930-106) 367, (1931-110) 294, (1932-107) 285, (1932-184) 266, (1933-40) 772, (1935-79) 296, (1938-126) 254, (1936-129) 405, (1936-35) 297, (1938-201) 260, (1938-204) 296, (1840-59) 773. — C: (1927-204) 411, (1928-163) 673, (1928-127) 412, (1929-129) 270, (1932-50) 771, (1932-231) 730, 273, (1934-215) 90, (1930-124) 368, (1939-116) 281, (1939-233) 225, (1940-111) 282.
- Munda Matija. A:** (1928-116) 518. — C: (1927-201) 100, (1928-87) 549.
- Murko Matija. A:** (1933-67) 660, (1937-300) 383.
- Mušič Marjan. B:** (1939-107) 342, (1938-197) 421, (1840-01) 422. — C: (1939-235) 340.
- N. I. V. Gl.: Vrabič Niko**
- Nagy Josip. A:** (1826-75) 740. — C: (1935-100) 505.
- Novak Vilko. A:** (1937-264) 8. — B: (1834-63) 539, (1934-153) 15. (1934-160) 536, (1935-125) 172, (1836-34) 530, (1836-96) 173, (1938-108) 491. — C: (1831-272) 208, (1932-56) 179, (1932-57) 240, (1934-212) 508, (1935-99) 500, 513, (1936-40) 564, (1936-43) 490, (1936-46) 209, (1936-148) 514, (1936-152) 674, (1939-114) 317, (1938-251) 174.
- Omersa Nikolaj. B:** (1927-77) 571.
- Oven Anton. A:** (1933-233) 543.
- P. St. Gl.: Strmšek Pavel**
- Petkovšek Viktor. B:** (1938-205) 475.
- Petrovič Petar Z. C:** (1836-45) 369.
- Pirjevce Avgust. A:** (1838-163) 518.
- Pirkmajer Otmar. B:** (1928-78) 682.
- Pivec-Stelčič Melita. A:** (1937-154) 406, (1939-207) 10.

- Pivko Ljudevit, A: (1935-157) 331. — C: (1931-132) 464.
- Prijatelj Karl, C: (1927-97) 591, (1928-84) 671, (1928-274) 714, (1930-107) 755, (1930-118) 614.
- Remec Alojzij, A: (1933-189) 423.
- Sarja Baldulin, A: (1933-119) 703, (1937-20) 704. — B: (1935-62) 720, (1935-65) 700, (1938-32) 694. — C: (1926-140) 715, (1929-213) 455, (1929-214) 716, (1931-130) 693, (1931-131) 87, (1938-115) 616.
- Savnik Roman, C: (1931-285) 592, (1934-216) 241, (1935-97) 593, (1939-130) 313.
- Schlosser Paul, B: (1931-219) 424.
- Schmid Walter, A: (1935-129) 705, (1936-07) 706. — B: (1935-122) 646, (1936-33) 707.
- Skrabar Viktor, A: (1933-213) 645, (1935-30) 615, (1937-139) 630. — B: (1928-97) 161, (1928-268) 438, (1931-216) 708.
- Slavič Matija, C: (1932-236) 274.
- Smodič Anton, A: (1940-1) 399. — B: (1929-223) 162, (1930-253) 153, (1931-287) 154, (1932-118) 155, (1933-254) 156, (1935-82) 527, (1935-127) 167, (1936-82) 456, (1936-95) 168, (1938-34) 709, (1938-125) 169, (1939-141) 170, (1939-238) 267.
- Soklič Jakob, A: (1937-123) 446. — B: (1935-72) 445, (1935-78) 200, (1935-83) 528, (1935-21) 201, (1939-100) 202, (1940-71) 561.
- Sovrè Anton, A: (1933-199) 535.
- Stanck Leopold, C: (1939-256) 370.
- Stelè France, A: (1927-1) 203, (1928-179) 418, (1928-185) 439, (1930-89) 440, (1933-161) 425, (1933-237) 441, (1937-61) 442. — B: (1928-99) 419. — C: (1926-148) 710.
- Steska Viktor, C: (1932-49) 188.
- Strmšček Pavel, A: (1928-1) 462. — B: (1926-117) 623, (1928-71) 309, (1937-128) 612. — C: (1928-95) 741, (1929-205) 594.
- Stupan Bogomir, C: (1928-156) 741 a, (1929-216) 661, (1931-274) 731, (1933-47) 169, (1934-75) 190, (1938-53) 722, (1939-223) 758.
- Sušnik Fran, A: (1937-244) 662.
- Sedivý Jan, C: (1928-153) 271, (1931-134) 87, (1931-137) 732, (1931-275) 245, (1931-277) 736, 742, (1931-278) 675, (1931-279) 676, (1932-58) 677, (1932-238) 151, (1933-48) 743, (1933-52) 98, (1934-84) 327.
- Sljanec Fran, A: (1932-1) 447, (1932-61) 448. — B: (1934-205) 443.
- Tomlinšek Josip, A: (1937-308) 385. — C: (1927-86) 595, (1927-97) 231, (1932-232) 372, (1935-104) 375, (1938-219) 520, (1938-222) 384, (1939-214) 547, (1940-98) 226, 9.
- Travner Vladimir, A: (1928-216) 457, (1928-246) 178, (1930-146) 458. — B: (1926-152) 159, (1927-102) 160, (1929-117) 450. — C: (1931-138) 83, 596, 597, (1933-49) 84, (1934-210) 598, (1936-46) 85.
- Trdina Silva, C: (1931-269) 529.
- Trstenjak Anton, C: (1938-118) 195, (1939-127) 213.
- Turk Alojzij, B: (1927-82) 521.
- Turk Josip, A: (1937-75) 210. — B: (1927-88) 218. — C: (1936-90) 194.
- V. N. Gl.: Novak Vilko
- V. T. Gl.: Travner Vladimir
- Vatovec Fran, A: (1929-49) 759, (1931-89) 298. — C: (1930-116) 310, (1930-117) 311, (1931-127) 277, (1932-109) 744.
- Veblè Andrej, C: (1931-261) 250, (1939-235) 269.
- Vončina Ciril, B: (1936-132) 407.
- Voštar Ignacij, C: (1934-208) 204, (1938-55) 205.
- Voštar I. Gl.: Voštar Ignacij
- Vrabi Niko, C: (1939-128) 663.
- Wambrechtsamer Anta, A: (1932-65) 774.
- Weiss Hugo, C: (1939-232) 91.
- Zafošnik Gregor, C: (1940-106) 386, (1940-107) 387.
- Zelko Ivan, A: (1936-68) 214, (1937-112) 219. — B: (1934-64) 5. — C: (1936-92) 515.
- Zemljič Matija, B: (1927-86) 312.
- Zwitter Fran, A: (1937-190) 227. — C: (1939-110) 775.
- Zontar Josip, A: (1937-204) 548. — B: (1938-212) 09. — C: (1935-93) 737, (1936-88) 286.
- Zunkovič Davorin, B: (1927-75) 474.

Anonimni so razni seznami publikacij, obvestila uredništva ČZN, imeniki članov ZDM in dve osmrtnici pod popisnimi številkami: 31-59, 60-67, 68-80, 107-113, 132-148, 633-634.

PREDMETNO KAZALO

Kazalo navaja osebna imenska gesla, krajevna imenska gesla in predmetna gesla v ožjem pomenu. Mnoga predmetna gesla so sistematična; njihov namen je, da povežejo elemente, ki jih sistem bibliografskega popisa ni mogel združiti, in da dajejo tudi pregled snovi.

Ker so se vsebinske oznake ob geslih v predmetnem registru prvega kazala ČZN (I—XX) izkazale kot velika njegova prednost pred drugimi kazali, navaja tudi naše kazalo (v oklepaju za geslom) kratko vsebinsko opozorilo (podgeslo), predvsem zato, da olajša iskanje predmetov, pa tudi zato, ker so la opozorila dopolnilev bibliografskega popisa. Pri sistematičnih predmetnih geslih bi ne bilo smotno, če bi podgesla ponavljala vse drobce, ki so kot nadrobnejša gesla že vključena v kazalo; zgoraj poudarjenemu namenu služijo dovolj, če navajajo pomembnejša mesta (ki vključujejo tudi drobce), na drobce pa opozarjajo le s splošnimi kazalkami (npr.: gl. tudi pod nazivi najdišč ipd.). V okviru gesel so podgesla razvrščena v abecednem redu.

Za geslom in podgeslom so navedene številke bibliografskih popisov. Zaradi lažje uporabe kazala so označene na tri načine: številka v krepkejšem tisku (123) pomeni, da se na geslo kazala nanaša ves članek ali pa obširen prispevek v članku, ki je zabeležen pod to številko v bibliografskem popisu; številka v poševnem tisku (123) pomeni, da se na geslo nanaša ocena (poročilo) ali pa manjši prispevek v članku; številka v navadnem tisku (123) opozarja, da se na geslo nanašajo le posamični podatki v člankih.

- Aba Puzsta.** (Novel) 453
Abel Othenio. (Drachenhöhle) 396
Abramič Mihovil. (Bullč F.) 628, (Celje) 686, (noriško-panonski ornament) 692, (Povoden S.) 645, (Ptuj) 101, 399, 609, 704, 705, 706, 710, 718, (Skrabar V.) 648
Aehleitner Arthur. (Waldkönig: P. Turner) 533
Ad fines. (Lokalizacija) 616
Ad medias. (Lokalizacija) 686
Ad Pirum. (Lokalizacija) 618
Adamkissl. (Trofej) 711
Adelung Friedrich. (Kopitar J.) 573
Adelung Johann Christian. (Gutsmanov besednjak) 493
Admont. (Celje) 769, (Kluže) 773, (Marenberg) 253, (Radgona) 120
Adrans. (Lokalizacija) 686
Aequum. (Relief) 711
Aguntum. (Skoflja) 733
Anaeel Matija. (Kidrič F.) 547, (-Pesmi-) 575, 576, 577, (Slodnjak A.) 513, (Vraz S.) 566
Akademijske znanosti in umetnosti. (Bolgarska) 87, (Mednarodna zveza) 683, (Srbska) 85
Akvileja. Gl.: Oglej
Alarodl. (Etnologija) 315, (Jezik) 484
Alasia da Sommaripa Gregorio. (Kolednica) 383
Albanija. (Narodops) 742
Aleksander Veliki. (Mozak iz Pompejev) 711, (pohod na Balkan) 723
Aleksandrenko A. (Ustava ZSSR) 271
Allödi András. (Panonec v rimski državi) 97
Allč Fran. (Skrb za dijake v Ptuj) 213
Aljančič Zdenko. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
Alkoholizem. Gl.: Treznostno gibanje
Almanah. (Drobtince) 556, (Kranjska Čbelica) 536, 568, 578, (Lada) 534, 569, 570, (Pisance) 571
Alpe. (Ime) 467
Ammanl. (Vuzenica) 293
Andechs-Meranci. (Kovnice in novel) 453, 458
Andreaj Miha. (-Pesem od nespametnih ljudi-) 541
Andrejka Rudolf. (Predniki J. E. Kreka) 664
Androhovyč Ambrosij. (Ilirska tiskarna v Lvo-
 vu) 676
Anglija. (Antika) 97, (gospodarstvo: P. Turner) 651, (literarna zgodovina) 531, 569, 570
Ankerst Janez. (Slov. prijatelj) 519
Anonymus Salisburgensis. (Conversio) 747, 752, 769
Anties Otto. (Saxanus) 720
Anthony-Siegenfeld Alfred. (Parcelval) 472
Antika. (Geografija Panonije) 616, (umetnost) 692, 711, (zgodovina Grkov) 723, 724. — Gl. tudi: Arheologija

- Antoniewicz Botoz Karol. (Treznostno gibanje v Sleziji) 555
- Apače na Dravskem polju. (Stefanovo) 36t
- Apih Josip. (Solstvo v Sloveniji) 745
- Apostel Ivan Anton. (Stovar in Enehidridion) 530, 531
- Appendini Francesco Marla. (Kopitar J.) 573, (politični ilirizem) 73t
- Apuleius Lucius. (Izidni kult) 704
- Aquila Janez. (Martjanci) 203, 442
- Aquincum. (Nagrobnik vojaka iz Cicijc) 700, (sarkofag) 632, (vojaški labor) 706
- Arany János. (Toldi) 18
- Arheolog. (Bullé F.) 627, 628, (Conze A., Drexel F.) 97, (Marun L.) 640, (Premorstein A.) 646, (Skrabar V.) 648, (zborovanja) 93, 97. — Gt. tudi pod nazivl aviorjev
- Arheologija. (Hrvatska) 713, 714, (Madžarska) 398, (Nemčija) 97, (Poljska) 676, (zgodovinska pomožna veda) 679. — Gl. tudi: Antika. - Epigrafika. - Numizmatika
- Arheološke karte. (Ptuj: J. Klemenec) 683, (Ptuj: A. Smodič) 168, (Zagreb) 684
- Arheološke najdbe. (Aquincum) 700, (Bistrica na Kor.) 693, (Celje) 691, 686, 694, (Crešnjevec) 701, (Dalmaacija) 711, 713, 714, (Formin) 399, (Gradišćansko) 699, (Grobetece) 688, 691, (Kapljuc) 716, (Kranj) 775, (Lauriacum) 687, (Ločica) 689, (Makedonija) 685, (Manastirina) 715, (Mokrice) 698, (Negova) 481, (Norik) 692, (Ormož) 615, (Panonija) 616, 692, 699, 711, (Ptuj) 609, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 717, 718, (Ptuj-Celje: cesta) 684, (Ptuj-Pohorje: vodovod) 606, (Ptuj-Varaždin: cesta) 308, (Ptujsko polje) 399, (Rožni grič pri Celju) 690, (Sisak) 698, (Slovenske gorice) 695, 696, (Solin) 713, 715, 716, (Split) 712, 713, (Suvodol) 685, (Santpavel pri Preboldu) 719, (Smarina na Pohorju) 720, (Velike Malence) 697, (Vurberg) 703. — Gl. tudi pod nazivl najdišč. - Gt. tudi poročila zgodovinskih in muzejskih društev.
- Arheološke zbirke. (Barjanski) 706, (Mecklenburg) 397, (Miki) 399. — Gl. tudi: Muzeji
- Arhitektura. Gl.: Zgradbe. - Ljudska arhitektura
- Arhivi. (Admont) 120, 773, (Augsburg) 669, (Budimpešta) 500, (Celovec) 266, (Dravograd) 260, (Dunaj) 256, 500, 669, (Gornji grad) 197, 251, 263, 287, (Gradec) 253, 256, 257, 286, 405, 523, (Heti) 274, (Hoče) 665, (Hrastovec) 292, (Limbuš) 540, (Ljubljana) 175, 210, 278, 282, (Ljubno) 287, (Loka) 440, (Losensteinleithen) 280, 281, 282, (Martjanec) 203, (Mežica) 407, (Mozirje) 291, (Paris) 406, (Ptuj) 267, 292, 423, 630, (Rečca) 289, (Ruše) 216, (Slovenj Gradec) 200, 410, 445, 447, (Stari trg) 201, 202, 412, 494, (Sv. Tomaž) 307, 312, (Szombathely) 214, 219, (Santpavel na Kor.) 254, 297, 773, (Varaždin) 477, (Vatikan) 210, (Vučenica) 258, 264, 293, 294, 295, 296, 408, (Zagreb) 196, 574, 597, (Zalec) 668. — Gl. tudi: Mariborski arhivi
- Arhivistika. (Arhivski sporazum med Avstrijo in Jugoslavijo) 682, (arhivski tečaj v Pragi) 677, (slovaški arhivi) 151, (slovenski arhivi) 95, 419, (urejanje arhivov) 681
- Arhivsko gradivo. Gl.: Dnevnikl. - Kronike. - Listine. - Matične knjige. - Urbarji
- Ariantzem. (Hrvatska) 486, (Poetovio) 706
- Arja vas. (Gospodarska poslopja) 336
- Arko Albin. (Levstikova pisma) 529
- Arllé Karl. (Lipica) 518
- Armenik pri Trebnjem. (Vinogorski zbori) 281
- Armenija. (Zgodovina) 675
- Arneriová-Murková Jelka. (Bibliografija M. Murka) 544
- Arpadovei. (Hrvatska zgodovina) 275, (Prekmurje) 190, 214
- Artemis. (Kipec) 685
- Asanaginica. 383, 384, 573
- Asbóth Oszkár. (Madžarska slavistika) 317
- Aškere Anton. (Bibliografija) I, (bogoslovec: Lipca) 518, 532, (Glaser K.) 534, (-lirska tragedija-) 450, (individualnost slov. jezika) 510, (Küzmič S.) 539, (pesem Mozirju) 291, (-Pohorske svetilice-) 533, (poslovenjeni nemški napisl) 419, (Prešeren F.) 547, (Slodnjak A.) 513, (spominska plošča) 123, (spomini I. Sojca) 85, (Turner P.) 651, (Zupančič O.) 572
- Atene. (Umetnost) 71t
- Atla. (Grob na Hajdini) 472, (Totila) 486, (zaklad) 276
- Attems Ferdinand. (Rogaška Slatina) 404
- Auersperg Anton Alexander. Gt.: Grün Anastasius
- Auersperg Julius. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Auersperg. Gt.: Turjačani
- Augsburg. (Klaus M.) 669
- Avoričensis Aaron. (Stnoda v Gradežu) 753
- Avsenak Fran. (Stud. knjižnica v Mbr.) 23
- Avstrija. (Arhivski sporazum z Jugoslavijo) 682, (gentilna krajevna imena) 471, (Ljubljanska škofija in cesarstvo) 210, (medalje) 455, (Metternichova politika) 731, (novel) 449, 451, 453, 454, 458, (pravno-upravna zgodovina) 272
- Avšič Martin. (Lipica) 518
- Avtorske bibliografije. (Aškere A.) I, (Bezjak F.) 488, (franciškanski pisel) 6, (Glaser K.) 534, (Karásek J.) 17, (Kos F.) 10, (Kovačič F.) 635, (Küzmič M.) 4, 5, (Küzmič S.) 539, (Levstik F.) 3, (Murko M.) 544, (Povoden S.) 645, (Rutar S.) 10, (Schlosser P.) 610, (Schmid Ch.) 502, (Slovakc M.) 10, (Slomšek A. M.) 300, 555, 559, (Vatvasor I. V.) 383, (Vodovnik J.) 563, (Vrhovec I.) 10, 632, (Vrhovnik I.) 10, (Zupančič I. A.) 2
- Ažman Janez. (Slov. prijatelj) 519
- Babenberžani. (Muta) 253, (Zidani most) 753
- Babič Jovan. (Slovenska književnost) 592
- Babnik Janko. (Ptujsko mestno pravo) 609
- Babukič Vjekoslav. (Korytko E.) 566
- Bäehler E. (Drachenloch) 396
- Bachofen-Echt Reinhard. (Drachenhöhe) 396, (lov na Stajerskem) 411, 412
- Bächtold-Stäubli. (Ljudsko verovanje) 364
- Bača. (Nekropola) 399
- Badetsühle pri Peggau. (Prazgodovinske najdbe) 393, 396
- Bahovec Vekoslav. (Dram. društvo v Mbr.) 462
- Bahr Hermann. (Politični nazori in vpliv na slov. modernost) 502
- Bajamontj Giulio. (Asanaginica) 384
- Bajze Franc. (Prekmurske cerkve) 8, (prekmurske starine) 172
- Bajt Drago. (Vodovnik J.) 585
- Bak Stanislaw. (Poljski sorodstveni nazivi) 463
- Bakunin Mihail Aleksandrovič. (Turner P.) 651
- Balkan. (Aleksander Veiki) 723, (Goti) 488, (kmetijstvo) 463, 464, (-slovenski dobrovoljci v batkanski vojni) 229
- Baloković Zlatko. (Koncerti v Mbr.) 460
- Balšičl. (Zetski knezi) 276

- Balzer Oswald. (Sveslavenski zbornik) 742
- Bamberg Otmar. (Remee F.) 550
- Bamberška škofija. (Guštanj) 772, (kovnica in novel) 458, (Muta) 253
- Bancajari Josef. (Muzej v Mbr.) 177
- Banfič. (Gornje in Doinja Lendava) 214
- Banič. (Zagrebski kapitelj) 196
- Banovinski arhiv v Mariboru. Gl.: Mestni (banovinski) arhiv v Mariboru
- Barogo Friderik. (Hoffbauer-Dvořák K. M.) 502
- Barb Alfons. (Rimski grobovi na Gradiščanskem) 699
- Barbaro Franceseo. (Ljubljanska škofija) 210
- Barje, Ljubljansko. (Kolonizacija) 603, (prazgodovina) 175
- Barč Janko. (Imena rastlin) 475, (Ipavei) 235, (škofijski arhiv v Zagrebu) 574
- Bartel Anton. (Izdaja Janežičevega slovarja) 497
- Bartsch Rudolf Hans. (Zwölf aus der Steiermark) 502
- Basel. (Koncil) 210
- Baš Franjo. (Arhivi) 93, (bibliografije) 10, (članek v Mariborskem koledarju) 81, 82, 83, 84, 85, (članek v Naši Slovenščini) 592, (Glaser K.) 534, (govor na proslavi J. Cvijića) 116, (govor ob 30-letnici Zgod. društva v Mbr.) 124, (izkopovno na Pohorju) 154, (Mariborske silke-) 508, (Pesnica) 469, (prekmursko narodopisje) 593, (topografija Ruš) 91, (Wagnerjeva frazeologija) 531, (zemljevid Jugoslavije) 624
- Baša Ivan. (Prekmurska književnost) 8, 209, 515
- Baša Jožef. (Prekmurska književnost) 8, 209, 515
- Baumbach Franz. (Lekarne in mineralni vrelci na Stajerskem) 402, 404
- Baumgartner Egon. (Mariborski novel) 390, 391, 457
- Bavarska. (Krajevna imena) 679, (zgodovina) 276, 747, 752, 753
- Bayer Josef. (Potočka zljolka) 389, 396
- Bazileich Viktor. (Povičevičeve anekdote) 275
- Beaconsfield Benjamin Disraeli. (Turner P.) 651
- Becking Gustav Wilhelm. (Glasbena analiza Asanaginlec) 383
- Beckmann Nicolaus de. (Nemške provne listine) 278
- Bedekovčina. (Cerkvena zgodovina) 199
- Beg Antc. (Imeno gob) 475, (Trbiž) 569
- Bel Matija. (Apostel I. A.) 531
- Bela krajina. (Bibliografija) 10, (Martinovo) 362, (ornamentika) 329
- Bela Rusija. (Beloruska manjšina na Poljskem) 245
- Belé Aleksandar. (Srbska akademija) 86, (srbska narečja) 463
- Betjak. (Kovnica) 458, (zagovori) 358
- Belostence Ivan. (Apostilov slovar) 531, (Murkov slovar) 495
- Beitnel. (Cerkvena zgodovina) 196, (Vrnzova pesnitev) 567
- Bem Alfred L. (Dostojevskij F. M.) 08
- Benetke. (Gospodarska zgodovina) 249, (novel) 458, (zgodovina) 726
- Benkovič Alojzij. (Imenik rastlin) 475
- Benkovič Josip. (Slov. prijatelj) 519
- Benndorf Otto. (Bullé F.) 628, (rimске skulpture) 701
- Beograd. (Knezi v pašaluku) 276, (muzej kneza Pavla) 176, (sarkofag) 692, (srbska akademija) 86
- Bergant Fortunat. (Slike) 434
- Bergmann Karl. (Vojaške pesmi) 378
- Bergomaski. (Laško) 759
- Berk Anton. (Lipca) 518
- Berkopec Oton. (Bibliografija) 17
- Bernard Mariborčan. Gl.: Apostel Ivan Anton
- Berneker Fran. (Turner P.) 651
- Bersu Gerhart. (Izkopavanja v Bistrici na Kor.) 693
- Bertoldi Viktor. (Gunda - Ganda) 472
- Bertrand Henri Gratien. (Iirija) 250, 285
- Berziti. (Makedonija) 741a
- Běsede. (Gradec 1851) 235, (Ljubljana 1848) 235, (Mala Nedelja 1867) 236, (na Stajerskem) 232, 235, 623
- Besnica pri Kranju. (Cerkvene slike) 442
- Beith Erich. (Homer) 724
- Bettini Pietro. (Stukature v Ptuj) 423
- Bezena. (Santpavelska posest) 298
- Bezenšek Anton. (Bohar A.) 624, (Glaser K.) 534, (Páta J.) 742, (Turner P.) 651
- Bezjak Franc. («Moljne bukvice») 488, (Slov. prijatelj) 519
- Bezjak Janko. (Ljudski napevi) 385
- Biači pri Troglju. (Hrvotski župoni) 276
- Bibliografije. Gl.: Avtorske bibliografije. - Literarno-zgodovinske bibliografije. - Lokalne bibliografije. - Narodopisne bibliografije. - Regionalne bibliografije. - Strokovne bibliografije. - Zgodovinske bibliografije
- Bibliografije avtorskih skupin. (Frančškanski pisec) 6, (homileti Slovenskega prijatelja) 519, (mariborski slovenski tisk) 414
- Bibliografije bibliografij. (Slovenske zgodovinske bibliografije) 10
- Bibliografije periodičnih tiskov. (Kazalo slovenskih periodik) 10, (Pioninski vestnik) 7, (prekmursko publistika) 8, (Slovenski prijatelj) 519, (zgodovinski časopisi Muzejskega društva za Slov.) 9
- Bidermann Hermann Ignaz. (Uskokci na Stajerskem) 758
- Bilečowski Piotr. (Iiri na antičnih spomenikih) 711
- Bilečkyj Leonid. (Ukrajinska literarna zgodovina) 08
- Biografije. (Slovenski biografski leksikon) 621, (zborniki) 6, 414, 519. — Gl. tudi: Haglografije. - Nekrologi. — Gl. tudi pod imeni književnikov, umetnikov itn.
- Birken Sigmund. (Kmečki upori) 751
- Bischoff Ferdinand. (Ptujska pravno zgodovina) 181, 609, (kmečki upori) 751
- Bistra. (Gračšcina) 443, (Ljubljanska škofija) 210
- Bistrica na Koroškem. (Arheološka izkopavanja) 693
- Bitola. (Arheološke najdbe) 685
- Bizane. (Bolgarija) 249, (Ciril in Metod) 192, (Istro) 753, (novel) 452, 457
- Elzantius Paulus. (Ljubljonska škofija) 210
- Bizeljsko. (Kmečki upori) 751, (salzburška posest) 256
- Blanke Wilhelm. (Knjigarnar v Mbr. in Ptuj) 414
- Blaznik Pavle. (Kolonizacija) 679, (krajevna imena) 759

- Bled. (Ljubljanska škoflja) 210, (pravna zgodovina) 286, (shodi 1861/62) 500
- Bleiwels Janecz. (Arhivsko gradivo) 500, (bèsede) 235, (Levstik F.) 529, (narodno in politično življenje) 232, (Rački F.) 622, (Raič B.) 660, (Slomšek A. M.) 580, (slovenski slovarji) 496, 497
- Bleyer Jakob. (Slovenski »Igre« pri Madžarih) 382
- Blížnji vzhod. (Metternichova politika) 721
- Bloek Maurice. (Turner P.) 651
- Bobčev Stefan. (Hrvatski pravni spomeniki) 742
- Bobč Jurij. (Valvasor I. V.) 149
- Bobrowicz Jan. (Koechanowski J.) 582
- Bobrzyński Mlehał. (Poljska pravna zgodovina) 271
- Boc-Savin Josip. (Dram. društvo v Mbr.) 462
- Böcher Hermann. (Izkopavanje v Mbr.) 391
- Boek Hieronymus. (Imena rastlin) 475
- Bodešče pri Bledu. (Imago pietatis) 425, 442
- Bodjanski Osi Maksimovič. (Krempf A.) 538
- Bogarin Janez. (Ljubljanska škoflja) 210
- Bogenšperk. (Gorske bukve) 278, 279, 283
- Bogišč Baltazar. (Crnogorsko sodstvo) 275, 276
- Bogojna. (Cerkvena zgodovina) 196
- Bogoslovje. Gl.: Arianizem. — Janzenizem. — Jožefinizem
- Bogoslovnice. (Gradece) 217, 660, (Maribor) 518, 635, (Zagreb) 184, 306, 635
- Bohanec Ivan. (Lipica) 513
- Bohine Franc. (Prešeren F.) 548
- Bolince Jakob. (Lipica) 518
- Bohinec Valter. (Antropogeografija Slovenije) 502, (geopolitika Slovenije) 589, (Ljubljanska mestna meja) 608, (zemljepisni učbenik) 301
- Bohorič Adam. (Češki vplivi) 587, (ljudske pesmi) 383
- Bohova pri Mariboru. (Izgoni) 606, (naselje) 608
- Boje Ethin. (Slomšek A. M.) 309
- Bojnik. (Vinogorski zbori) 279
- Bok pri Sisku. (Rimska čelada) 698
- Bolgarija. (Gospodarska zgodovina) 249, 675, (umetnost) 87, 427, (zgodovina) 87, 249, 276, 635, 675, 729
- Bolgarska akademija znanosti. 87
- Bolgarska literarna zgodovina. (Bolgarsko-češki in bolgarsko-grški stiki) 87, (razstava knjig v Mbr.) 27, (Selfert J. L.) 503
- Bolgarsko časopisje. (Izvestija) 675, (Spisano) 87
- Bolhar Alojz. (Bezenšek A.) 624
- Bonazza Franz Anton. (Zois Z.) 574
- Borko Božidar. (Štud. knjižnica v Mbr.) 22, (Turner P.) 651, (Wolf H.) 461
- Borš pri Ptujju. (Grad) 419, (novel) 458, (zgodovina) 767
- Boroffka Gregor. (Grški motivi v kitajski umetnosti) 97
- Borovlje. (Cerkvena in kulturna zgodovina) 204
- Borovnjak Jožef. (Prekmurski pisec) 9, 209
- Borromeo Carlo. (Herberstein K. J.) 197
- Borsečnik Anton. (Lipica) 518
- Boseh-Gimpera Pedro. (Grško iberska umetnost) 97
- Bosna in Hercegovina. (Orožje) 741, (župani in knezi) 276
- Boštanj ob Savi. (Gorski bukve) 278, (vinogorski zbori) 279, 286
- Botanika. Gl.: Rastlinstvo
- Boureil Hans. (Klaus M.) 669
- Brandisl. (Glaser K.) 534, (Katal. polit. društvo v Mbr.) 232, (selitev lavantinske škoflje) 207
- Brandner Konrad. (Ljudsko rodeslovje) 666
- Branč pri Ljutomeru. (Grad) 419, (ljudska noša) 344
- Branka Konrad. (Bibliografija) 6
- Braslovce. (Gornjegrajska posest) 251, (gospodarska poslopja) 336
- Bratančič Oton. (Izkopavanje v Ptujju) 706
- Brašina Valo. (Opera v Mbr.) 460
- Brajšlava. (Nonnosov novec) 450, (statui parčarjev) 400
- Bratje božjega groba. (Cankova) 214
- Bratovščine. (Slovenj Gradec) 200, (Vuzenica) 264. — Gl. tudi: Čehi
- Breckertfeld Franz Anton. (Pravna reforma) 278, 279, 283
- Breg pri Ptujju. (Gotski okovi) 706, (relief iz mitreje) 701, (topografija Poctovlja) 609, 705
- Bregar Albin. (Bibliografija) 6
- Breje Janko. (Slovenija od prevrata do ustave) 594
- Bren Hugo. (Slovenski izseljenci) 594
- Brenčič Mila. (Ptujski muzej) 441
- Brenčič Rado. (Glasba v Mbr.) 460
- Brentano Clemens. (Prevodl srbskih ljudskih pesmi) 573
- Brestanica. Gl.: Rajhenburg
- Brešan Anton. (Bibliografija) 6
- Brewster Paul G. (Ljudski občaji) 355
- Brezje pri Mariboru. (Naselje) 608
- Breznica na Kobanskem. (Kmečke hiše) 333
- Breznik Anton. (Gušmanov besednjak) 490, (krajevna imena) 759, (Slomška?) 559
- Brezno pri Podvelki. (Santpavelska posest) 293
- Brezovnik Tone. (Slomšek A. M.) 553
- Brezovnik Vladimir. (Dečko I.) 622
- Brezovo. (Reliefn plošča) 692
- Brežani-Seičanl. (Celje) 760
- Breže na Koroškem. (Kovnica in novel) 453, 458
- Brežlec. (Gospodarska zgodovina) 255, 256, (kmečki upori) 751, (kovnica in novel) 458, (lekarna) 402, (mestno naselje) 604, 609, (narodno in politično življenje) 232, (pravne razmere) 286, (urbarji salzburške posesti) 255, 256, (vrata v Panonijo) 609
- Brigetio. (Sarkofagi) 692
- Brigita. (»Razodetje« v Leškem rokopisu) 185
- Briksenška škoflja. (Ljubljanska škoflja) 210
- Brinar Anton. (Nemški viri Slomškovih pesmi) 576
- Brišnik Zlata. (Knjižarna v Mbr.) 414
- Brižinski spomeniki. 507, 514
- Brilč Andrija Torkvat. (Dnevnik) 659
- Brilč-Mažuranič Ivana. (Arhiv družine Brilč) 659
- Brodar Srečko. (Paleolitik v Jugoslaviji) 392, (Potočka zijačka) 389, 582
- Brodziński Kazimierz. (Krakovjaki) 584
- Brolih Luka. (Zgod. društvo v Mbr.) 177

- Broilo Jakob. (Slov. biografski leksikon) 621
 Brøndsted Johannes. (Salona) 716
 Brückner Alexander. (Ciril in Metod) 192
 Bruckner Hans. (Nemško-slovenska meja) 239
 Brumen Vinko. (Slomšek A. M.) 551, 558
 Brunčko Lev. (Dram. društvo v Mbr.) 462
 Brunner Franc. (Mežiško rudarstvo) 407
 Brunner Otto. (Gradiščansko) 727
 Brunner Sebastian. (Jeran L.) 502
 Brunšmid Josip. (Numizmatične tabele) 453, (rimski napis) 701
 Brusin Giovanni. (Torzo iz Ogleja) 701
 Buchheim Otto Friedrich. (Ljubljanska škofija) 210
 Buchner Max. (Rogaška Slatina) 404
 Bučar Vekoslav. (Politična zgodovina Slovenije) 756
 Bučar Viktor. (Graška beseda) 235
 Bučkovič, G.: Mala Nedelja
 Bučnik Mihael. (Glaser K.) 534
 Budimir Milan. (Dardanci in Iiri) 315
 Budimpešta. (Ornamentika rimskih spomenikov) 692
 Budina Lenart. (Biografski drobci) 625, 626
 Bühner Georg. (Glaser K.) 534
 Bujnač Pavol. (Pokristijanjenje Madžarov) 720
 Bullé Franc. (Arheologija v Dalmaciji) 714, (Dioklecijanova palača v Splitu) 712, (Kovačić F.) 635, (Manastirina) 725, (nekrrolog) 628, (Salona) 713, 715, 716, (spomenik) 627, (Sve-slavenski zbornik) 742
 Bune Stanko. (Levstikova bibliografija) 3
 Burdigallensis Marcellus. (Carovna sredstva) 364, (štrasburški zagovor) 358
 Bureš Franjo. (Nonnosov novce) 450
 Bürger Gotfried August. (Prevod pesmi »Hummelled« in »Trost«) 577
 Burghardt Josef. (Rogaška Slatina) 611
 Burlan Václav. (Češko-slovenski stiki) 587, (Val-vasor I. V.) 149
 Burger Simeon. (Bibliografija) 6
 Buschan Georg. (Martinovo) 362
 Buslaev Fëdor Ivanovič. (Murko M.) 544
 Bystroň Jan Stefan. (Vrazovi rožmarineli) 504
 Caesar Aquilinus Julius. (Kmečki upori) 751, (ptujski minoritski samostan) 211, (vir L. Peč-ka) 641, (vir S. Povodna) 645
 Caf Orosiav. (Glaser K.) 534. (=Pozdravec vsem Slovincem-) 560, (ptujška historiografija) 181, (Slomšek A. M.) 569, (slovlar I. A. Apostia) 530, (slovenski slovarji) 496, 497, (Turner P.) 651, (ustavno društvo v Mbr.) 750, (v spominih M. Murka) 660
 Calderon de la Barea Pedro. (Prevodi K. Gla-serja) 531
 Caminata. (Lokalizacija: Kluže) 773
 Camões Luiz Vaz de. (Prevod K. Glaserja) 534
 Cankar Ivan. (Glaser K.) 534, (Kovačić F.) 635, (Linhart K.) 85, (Lipica) 518, (razstava v Stud. knjižnici Mbr.) 30, (Shakespeare W.) 534, 569, (Turner P.) 651, (Vybírání B.) 150
 Cankar Izidor. (Slov. biografski leksikon) 621, (Gregorčič S.) 523, (slov. ornament) 332, (zgo-dovina likovne umetnosti) 423
 Cankova. (Posest bratov božjega groba) 214, (posest templarjev) 196, (zemljiški gospodje v 13. stol.) 767
 Capello Ambrogio. (Kronika ptujškega domini-kanskega samostana) 425
 Capua. (Napis) 704
 Capuder Kari. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
 Caraduzzi Johann Friedrich. (Vuženica) 293
 Caraman Peter. (Ljudski običaji v Rumuniji) 463
 Caravaggio Michelangelo Merisi da. (Weissen-kircherjev vzornik) 447
 Carlyle Thomas. (Filozofija) 189
 Carnutum. (Rimske arce) 706
 Carpentras. (Slavolok) 711
 Carraeal Annibale. (Vzornik J. A. Straussa) 448
 Carstanjen Helmut. (Nemšvo v Prekmurju) 241, 247
 Carzano. (Legionarji L. Pivka) 643
 Castle Eduard. (Avstrijska literarna zgodovina) 502
 Cebej Anton. (Oltarne podobe) 434
 Cegnar Fran. (Arhivsko gradivo) 500, (slovenski slovarji) 496
 Celi. (Guštanj) 266, (Ivnik pri Dravogradu) 295, (Marenberg) 294, (Muta) 294, (Ptuj) 267, (Sta-jerska) 400, (Turnišče) 8, (Vuženica) 118, 261, 295, (Zadrebca dolina) 263
 Celeia. Gl.: Celje
 Celestina Josip. (Glaser K.) 534
 Celje. (Arheologija) 591, 666, 690, 692, 694, 700, 705, (cerkve) 705, 769, (čitalnice in besede) 232, 623, (dramatično društvo) 462, (genealogija) 666, 669, (Glaser K.) 534, (imena kmetij) 480, (kapucini) 530, (Klausi) 669, (kmečki upori) 751, (kovnice in nove) 453, 458, (kronike) 383, 666, (kulturni tedni) 30, 96, (lckarne) 400, 402, 403, (lovska pravica) 411, (imstno naselje) 604, 608, 609, (minoriti) 211, (muzej) 177, 395, 396, (narodno in politično življenje) 232, 623, 750, (narodnostni boji) 233, (prazgodovina) 688, (škofija) 207, (umetnost) 435, (vodniki) 601, (zborniki) 588, 592, 597, (zborovanja zgodovinarjev) 94, 99, (Zelija) 753, 769, (zgodovina) 2, 591, 666, 669, 751, 753, 761, 769, 771
 Celjski grofje. (Benetke) 726, (Dravograd) 297, (Lemberg) 612, (Lopoglav) 308, (Muta) 253, (nove) 458, (oglicjski patriarhat) 210, (pesem I. A. Zupaničca) 2, (Planina) 774, (rodovnik) 666, (salzburški fevd) 252, (Studenica) 211, (ustanovne listine) 211, (Vuženica) 673, (zgo-dovina) 504, 769, (Zovnek) 761
 Celovec. (Arheologija) 692, (arhiv) 266, (čital-nica in besede) 623, (dram. društvo) 482, (ime) 467, (kovnica) 455
 Ceramiae. (Lokalizacija) 685
 Cerkevna arhitektura. Gl.: Cerkevne zgradbe
 Cerkevna glasba. Gl.: Glasba
 Cerkevna umetnost. Gl.: Likovna umetnost
 Cerkevna zgodovina. (Bamberska škofija) 253, 772, (Bavarska) 747, 752, (Bedeckovčina) 199, (Beta Rusija) 245, (Bizanca) 192, (Celje) 207, 210, 211, 530, 705, 769, (cerkveni očetje) 195, (Ciril in Metod) 20, 192, 207, 232, 499, 508, 635, 729, 747, 748, 752, (Češka) 187, 728, 729, (Dravograd) 297, (Faia) 254, (Goriška nadškofija) 210, (Gornji grad) 197, 210, 263, 287, 769, (Gradeč) 217, (Gradež) 753, 769, (Guštanj) 772, (Ilirvatska) 199, 486, 738, (Ilustri) 187, 642, (Kalobje) 186, (Kamnica) 298, 754, (Kamnik) 453, (Karanta-nija) 747, (Koroška) 204, 205, 673, (Kranj) 210, (Krkca na Kor.) 191, 600, 774, (Kriška škofija) 207, 297, 774, (Laško) 198, 440, 669, (Lavantinska

- škofija) 193, 206, 207, 635, (Lemberg) 612, (Limbuš) 298, 540, (Ljubljanska škofija) 197, 201, 202, 210, 218, 263, 287, 289, (Madžarska) 196, 208, 209, 729, (Maribor) 188, 206, 207, 211, 212, 216, 421, 422, 530, 754, (Martjanci) 203, 219, 240, 442, (mučenci) 194, (Murska Sobota) 8, 214, 219, (Muta) 253, (Oglejski patriarhat) 210, 298, 453, 753, 769, 774, (Panonija) 747, 748, 752, (Plešivce) 201, 202, 635, (Poljska) 245, 729, (Pomurje) 215, (Posavje) 255, 256, (Prekmurje) 3, 196, 203, 208, 209, 214, 219, 635, 728, 767, (Ptuj) 207, 211, 213, 630, 641, 645, 706, (Ptujška gora) 436, (Radgona) 211, 430, (Radomlje) 298, (Rečica) 289, (Rož na Kor.) 204, 205, (Ruše) 216, (Salzburška nadškofija) 207, 210, 211, 252, 255, 256, 609, 747, 767, 774, (Sekovska škofija) 207, (Slovaška) 677, 729, (Slovenija) 230, 728, 747, 748, 752, 753, 754, (Slovenj Gradec) 200, 232, 445, 453, 769, (Slovenska Bistrica) 207, (Somboteljska škofija) 208, 209, 214, (Srbija) 745, (Stari trg) 494, 501, 769, (Straže pri Gor. gradu) 197, (Sv. Gotthard na Ogrskem) 196, 214, 767, (Sv. Trojica v Haložah) 642, (Sentpavel na Kor.) 253, 254, 297, 298, 767, 773, (Sentvid pri Ljubljani) 210, (Šoštanj) 763, (Štajerska) 215, 252, 255, 635, 767, (Tišina) 8, 179, 219, (Turnišče) 3, 196, (Vuzenica) 198, 258, 264, 293, 673, (Zagreb) 196, 306, 622, (Zilce) 187, 472, 609, 728, 774, — Gl. tudi: Prosvetljenstvo. — Reformacija. — Redovi. — Samostani. — Gl. tudi drobno gradivo pod nazivi posameznih krajev
- Cerkvene zgradbe. (Maribor — stolnica) 421, 422, (Martjanci) 203, (Ptuj — dominikanska cerkev in samostan) 425, 439, 441, (Ptuj — minoritska cerkev in samostan) 423, 441, (Ptuj — proštjska cerkev) 441, (Ptuj — stárokršćanske cerkve) 703, 706, (Ptujška gora) 436, (Suvodol) 635
- Cerkveni očetje. 195
- Cerkveni prazniki. Gl.: Verski ljudski običaji
- Cerkveni redovi. Gl.: Redovi
- Cerkveni urbarji. Gl.: Urbarji
- Cerkvenjak. Gl.: Sv. Anton v Slovenskih gorcih
- Cerkveno govornišvo. Gl.: Homiletika
- Cezanjevci. (Weissenkircherjeva slika) 447
- Chemenaten. (Lokalizacija; Kluže) 773
- Chiapitz Gall. (Ljubljanska škofija) 210
- Chmclaf Josef. (Narodne manjšine v Evropi) 242
- Chronista Sontiacus. Gl.: Lovrenčič Joža
- Cible Drago. (Glasba v Mbr.) 460
- Cibulevskij Valentin Nikolaevič. (Glasba v Mbr.) 460
- Cibulka Josef. (Prilbina) 729
- Cigale Matej. (Pravna terminologija) 284, 492, 497, (slovarji) 495, 496, 497, (=soba=) 280
- Cigani. (Srbija) 327
- Cigoj Alojzij. (Slov. prijatelj) 519
- Cihjek J. (Madžarsko žolstvo) 677
- Cilenšek Martin. (Meško učitelj) 543, (ptujsko muzejsko društvo) 181
- Cimbarga. (Vrazova pesnitev) 507
- Cimperman Josip. (Turner P.) 651
- Ciprijan. Gl.: Cyprianus Caecilus Thascius
- Ciril in Metod. (Bibliografija) 20, (Conversio) 747, (Dobrovskij J.) 499, (Koeelj) 748, 752, (Kovačić F.) 635, (slavnost v Mbr. l. 1863) 232, (škofija v Ptuj) 207, (Velika Moravska) 729, (Zitja) 292, 508
- Cirknica ob Pesnici. (Urbar) 257
- Cirkulane. Gl.: Sv. Barbara v Haložah
- Cistercijanci. (Dunajsko Novo mesto) 210, (Kostanjevica) 210, 256, 425, 774, (Prekmurje) 196, (Stična) 210, 769, 774
- Ciszewski Stanislaw. (Jugoslovansko narodopisje) 463
- Cizej Mihael. (Glasba v Mbr.) 460
- Clauss Ludwlg Ferdinand. (Jugovzhodno nemško) 502
- Clemen Carl. (Mitrov mit) 220
- Cloché Paul. (Demosthenes) 724
- Cocconi Domenico. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Conrad Anton A. (Slika E. Gebronška) 630
- Conversio Bagoariorum et Carantanorum. 747, 752, 769
- Conze Alexander. (Bullč F.) 628, (noriški vojak v Celju) 694, (Povoden S.) 645, (rmsko-germanska komisija) 97
- Copeland-Barkworth Fanny. (Giaser K.) 634
- Costa Henrik. (Napad v Wandererju) 232
- Coteneher. (Palcoitiško najdišče) 396
- Crngrab. (Slike) 442
- Crnogvečl. (Crnogorsko sodstvo) 275, (knez v Zeti) 270
- Cronia Arturo. (Ciri in Metod) 192
- Csánki Dezső. (Prekmurska krajevna imena) 079
- Csaplovics Jan. (Koščič J.) 5, (Kúzmich S.) 539, (prekmursko narodopisje) 8, 15
- Cumont Franz. (Mitrej) 701, (ornamentika rimskih spomcnikov) 692
- Cusin Fabio. (Viri za zgodovino vzhodne ilirijanske meje) 726
- Cvetko Fran. (Slov. prijatelj) 519
- Cvijeli Jovan. (Podravska nabojna hiša) 337, (pismo R. Maistru) 246, (proslava v Mbr.) 116, (srbska ljudska pesem) 573, (srbski tipl) 500
- Cyprianus Caecilus Thascius. (Izbrani spisi) 195
- Czörnig Karl. (Narodnostna karta Koroške) 238
- Cajkanovič Veseiin. (Pregovori) 375
- Čakova. (Saggau) 754
- Casopis za zgodovino in narodopisje. (Obvestila uredništva) 68-80, (seznamji publikacij, poslanih v oceno in zameno) 31-56, (zamena publikacij) 60-67, (zborniki v ČZN) 180, 181
- Casopisje. Gl. pod jezikovnimi skupinami (npr.: Slovensko časopisje)
- Cazma. (Kapitelj v Varaždinu) 196
- Čeh Franja. (Narodno-gospodarska dejavnost na Štajerskem) 232
- Čelakovský František Ladislav. (Prešernov sonet o Apclju) 546, (Vrazovo pismo Copu) 566, (Vrazovi krakovjaki) 584
- Celovnik. (Freske) 440
- Čentiba. (Kmečka hiša) 341
- Čerkez. (Srbija) 327
- Čermak J. (Glasba v Mbr.) 460
- Čermelj Lavo. (Narodnc manjšine v Italiji) 244
- Černožiče. (Pateolitske najdbe) 390
- Černigoj Jaroslav. (Plošča A. Aškercu) 123
- Češka. (Bibliografija) 17, (glasba na graški bčsedl l. 1852) 235, (husitski kancional) 187, (pravna zgodovina) 271, 285, (treznostno glibanje) 555, (zgodovina) 728, 729, (zgodovino-pisje) 642

- Češka književnost. (Velikonočna pesem v 18-kem rokopisu) 187
- Češka literarna zgodovina. (Graške besede) 235, (češko-bolgarski literarni stiki) 87, (češko-jugoslovanski stiki) 17, (češko-slovenski stiki) 587, (Dobrovský J.) 499, (prevod »Blažeta in Nežlice«) 558, (Selfert J.) 503
- Češki jezik. (Češčina na mariborski gimnaziji) 570, (češki »ch«) 472, (češki elementi v stari slovanščini) 729, (češki slovarji vir slov. stvarjev) 495, 496, 497, (slovenske besede v češčini) 492, (sudetska krajevna imena) 679
- Češko časopisje. (Český časopis historický) 727, (Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci) 150, (Germanoslavica) 384, (Museum) 518, (Slavia) 587
- Čičerin Boris Nikolaevič. (Ruska pravna veda) 271
- Čičl. (Einologija) 464
- Čistine v Prekmurju. (Izkopavanja) 118
- Čistonovo polje. (Dulebi) 485
- Čitaince. (Štajerska) 24, 232, 236, 623, 644
- Čížek Alojzij. (Zgod. društvo v Mbr.) 177
- Čolnik Dominik. (Malonedeljska beseda) 236
- Čop Matija. (Izbrano delo) 508, (Kůzmič S.) 539, (Mleklewicz A. in Poljak) 581, (Slomšek A. M.) 635, (Vraz S.) 566
- Čremošnik Gregor. (Srbski novel) 737
- Črenšovec. (Kmečke hiše) 341, (vizitajski zapiski) 196
- Črešnjevce. (Napisi) 701
- Čretež. (Vinogorski zbori) 278, 279
- Črna gora. (Pravna zgodovina) 275, 276
- Črna gora pri Ptujju. Gl.: Ptujška gora
- Črna vas. (Kolonizacija Ljubljanskega barja) 603
- Črnei. (Srbija) 327
- Črne France. (Vodovnik J.) 565
- Črni Jurij. Gl.: Karaforde
- Čuček Lulza. (Murko M.) 660
- Cutare. 334
- Čurčić Vejsil. (Orožje v Bosni in Hercegovini) 741
- Čurčin Milan. (Asanaginca) 383, 384, 573
- Dąbrowski Przemysław. (Pravna terminologija) 286
- Dąbrowski Jan Henryk. (Mazurka) 586
- Dachler Anton. (Frankovska kolonizacija) 337
- Dagarin Jožef. (Prešeren F.) 548
- Dajatve. Gl.: Davščine
- Dajmko Peter. (Čop o dajmščeli) 566, (kronike) 290, 615, (Kidrič F.: Prešeren) 547, (Kůzmič M.) 5, (Lah A.) 540, (Logiševa sodba) 511, (»Posvetne pesmi«) 580, (pregovori) 375, (slovnica) 375, 495, (Srčnevska I. I.) 538
- Dalmacija. (Arheologija) 711, 712, 713, 714, 715, 716, (Gott) 486, (ljudske pesmi in napevi) 383, 384, (ljudski običaji) 382
- Dalmatin Jurij. (Biblija v Stud. knjižnici Mbr.) 22, (biblije na Koroškem) 120, (češki vplivi) 587, (»vsobemjek«) 280
- Damisch Eduard. (Ptujski minoritski samostan) 211, 423, 641
- Danekert Werner. (Evropski ljudski napevi) 387
- Danijel. (Kult v oglejskem patriarhatu) 769
- Dardanej. (Etnični odnos do Ilirrov) 315
- Davščine. (Dravograd) 260, (Gornjegrajsko) 251, (Koroška) 262, (Muta) 253, 258, (Plešivec) 202, (Prekmurje) 196, (Radenci) 259, (Slovenija) 269, (Stari trg) 202, 494, (Štajerska) 255, 261, 262, (Vuzcnica) 257, 258, 269. — Gl. tudi: Urbarij
- Debetjak Tine. (Slomšek A. M.) 553
- De Ceroni Jacobus. (Rokopisna štajerska kronika) 751
- Déchelette Joseph. (Rimska keramika) 701
- Dečko Ivan. (Zivljenje in delo) 629
- Defrančeski Jose. (Gasilstvo v Varaždinu) 90
- Dehlo Georg. (Realizem v umetnosti) 429
- Delavske gibanje. (Kranj) 548, (Maribor) 82, 232, 314, (Prevalje) 662, (Slomškov »Vbogl oirok v faberkat«) 554, (slovensko delavstvo 1918-1938) 589, (Trst) 500
- Demografija. (Gornjegrajsko) 251, (Koroška) 617, (Kranj) 775, (Slovenija) 224, (Štajerska) 227, 255. — Gl. tudi: Narodnostna statistika
- Demosthenes. (Sovrč A.) 724
- Demus Otto. (Imago pletatis v Mautenu) 425, (slikarja pri sv. Janezu ob Bohinjskem jezeru in istrsko gradivo) 442
- Derganc Anton. (Učitelj M. Murka) 660
- Dermota Anton. (Preporodovec) 228
- Desejine. Gl.: Davščine
- Detta v Banatu. (Novel) 453
- Deurlopos. (Lokalizacija) 685
- Dev Feliks. (Pisanice) 571
- Dev Oskar. (Glasba v Mbr.) 460, (ljudski napevi na Koroškem) 385
- Devin. (Ptujške listine devinskih grofov) 211
- Dežman Karel. (Problem) 750, (Turner P.) 651
- Dickens Charles. (Turner P.) 651
- Didaktika. Gl.: Pedagogika
- Diehl Vladimir. (Potočka zljalka) 395, 396
- Dietl F. (Rogaška Slatina) 404
- Dietl Gaspar. (Ptujski minoritski samostan) 423, 425
- Dietmannsdorf. (Novel) 453
- Dietrichstein Johann Heinrich. (Rodbinska kronika) 751
- Dietrichstein Sigmund. (Brežice) 751, (Muta) 253
- Dijaško skrbstvo. (Maribor) 311, (Ptuj) 213
- Dimitz August. (Kmečki upori) 751, (ljubljanska škofija) 210, (Trubar P.) 669
- Dimnice. (Kobansko) 335
- Dimnik Slavoj. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22, (zemljevidi) 613, 614
- Dioklecijan. (Palača v Splitu) 712
- Diplomatika. Gl.: Listine
- Disraeli Benjamin. Gl.: Beaconsfield Benjamin Disraeli.
- Dnevnik. (Brčić A. T.) 659, (Kopitar J.) 574, (Nadvojvoda Janez) 711, (Pire T.) 548, (Vrhovac M.) 574, (Wurzer M.) 216. — Gl. tudi: Kronike
- Dobje pri Prevaljah. (Sarkofag) 692
- Doblatina pri Rečici. (Lončarsivo) 263
- Doblinger Max. (Mariborski minoritski samostan) 212
- Dobrila Juraj. (Glaser K. v Trstu) 534
- Dobriavce na Koroškem. (Samostan) 769

- Dobrnšč. (Ljudsko pravo) 281
- Dobrovnik. (Cerkvena zgodovina) 196
- Dobrovoljci. (Carzano) 643. (Jugoslovanski 1912-1918) 229
- Dobrovský Josef. (Čianki v zborniku slovan-
skih filologov) 98, (Jarnik U.I 495, (Koptar J.)
573, 574, (Kovačič F.) 635, (proslava v Mbr.)
493, (slovenski prepored) 560
- Dobrowolski Tadeusz. (Umetnost v Sicziji) 430
- Dobrteša vas. (Gospodarska posojnja) 336
- Dogoše pri Mariboru. (Naselje) 608, (novel) 458
- Dokler Anton. (Kazalo Doma in sveta) 10
- Dokležovje. (Cerkvena zgodovina) 196, (kmečke
hiše) 341
- Doi pri Laškem. (Krajevna imena) 759
- Dojar Anton. (Bibliografski podatki) 17, (etimolo-
gija Pesnice) 469, (koroški pibiscit) 246
- Dojenc Luka. (Slov. prijatelj) 519
- Dojenc Metod. (Ime: Laško) 759, (-Pravna zgo-
dovina-) 286, (pravne starine) 290, (Valvasor
I. V.) 149
- Dojenci. Gl.: Veliki Dojenci
- Dojenc Matija. (Bričev dnevnik) 659, (pravna
terminologija) 492
- Dojenja Straža. (Vinogorski zbor) 281
- Dojenja vas pri Preboidu. (Gospodarska po-
sojja) 336
- Dojensko kate v Makedoniji. (Bazilika) 605
- Dolja vas pri Lendavi. (Kmečka hiša) 341
- Doinar Lojze. (Kip A. Askerea) 1
- Dojinski Ljubomir. Gl.: Slomšek Anton Martin
- Dojinar Janez Gregor. (Ljubijanski školijski
arhiv) 210
- Dojna Lendava. (Cerkvena zgodovina) 196, 214,
(ustanova lista H. Lindaw) 211, (zgodovina)
787
- Dojra marka. (Pravosodstvo) 296
- Domainko Johann Eduard. (Bezjak F.) 486
- Domajnko Fran. (Turner P.) 651
- Domanjševci. (Kmečka hiša) 341
- Domaszewski Alfred. (Actuarus v rimskih na-
pisih) 701
- Dominikanel. (Novi kloster) 402, (Ptuj) 211, 425,
439, 441
- Dominikanke. (Studence) 211, 774
- Dominkuš Ferdinand. (Bescda pri Maj Nedelji)
236, (Glaser K.I 534, (mariborska tiskarna) 417,
(narodno in politično življenje na Štajerskem)
232, (pismo mestnemu svetu v Mbr.) 760, (Pioj
J.) 644, (Slovenski biografski leksikon) 621,
(voitve 1869) 750, (Vošnjak J.) 623
- Domjan Matjaž. (Večernice) 413
- Domnik Drago. (Mežiško rudarstvo) 407
- Dopsch Alfons. (Historiografija) 745, (Levec V.)
679
- Dornava. (Dulebi) 465
- Dornberger Josip. (Kmečki upori) 751
- Dörnfeld Wilhelm. (Hisarlik) 724
- Dornik Janez. (Varaždinska gimnazija) 550
- Dostaj Josip. (Freske pri sv. Janezu ob Bo-
hinjskem jezeru) 442
- Dostoevskij Fëdor Mihailovič. (Polemika s Tol-
stojem) 98, 743
- Drabosnjak Andrej. Gl.: Schuster-Drabosnjak
Andrej
- Drachenhöhe pri Mixnitzu. (Paleolitske najdbe)
396
- Drachenloch pri Vätösu. (Paleolitske najdbe)
396
- Drakster Fran. (Ljudski napevi) 385
- Drakster Matevž. (Ljudski napevi) 385
- Draneški plemiči. (Bori) 757
- Drašković Gašpar. (Varaždinska gimnazija) 308
- Drava. (Ime) 467, (premik pri Ptujju) 609, (ribi-
štvo) 331
- Dravče. (Dajave) 257, 258, (hišna imena) 460
- Dravograd. (Davna knjiga) 260, (mestna mcja)
606, (slovensko ozemlje: Wutte M.) 238, (sodna
uprava) 297, (Weissenkircherjeve slike) 447,
(zgodovina) 769, 772
- Dravska dolina. (Kmetijstvo) 408, (pravosod-
stvo) 298. — Gl. tudi: Podravje
- Dravski gozd. (Marka onstran Dravskega goz-
da) 253, 258
- Dravsko polje. (Arheologija) 399, (geomorfolo-
gija) 609, (Izgoni) 606, (prazgodovinske najdbe)
399
- Drechsler Branko. Gl.: Vodnik Branko
- Drešinja vas. (Latenske najdbe) 399
- Drexel Friedrich. (Arheološki Institut v Frank-
furtu) 97, (Saxanus) 720
- Drobnič Josip. (Janežičev slovar) 496
- Drufovka Rudolf. (Drabosnjakov rokopis) 551
- Društva. (Bolgarska zgodovinsko društvo) 675,
(Dedičvi sv. Jana) 560, (Dramatično društvo
v Mbr., Celju, Celover, Gorci in Ptujju) 462,
(Društvo duhovne mladeži v Zagrebu) 184,
(Društvo mehitaristov na Dunaju) 560, (Dru-
štvo slovaških profesorjev) 677, (Društvo slo-
venskih profesorjev) 592, (Društvo za izdaja-
nje ljudskih knjig) 560, (Društva slovenskega
branja v Lembahu) 540, (Društva sv. Cirila in
Metoda) 309, (Društva sv. Mohorja) 413, (Dru-
štva za zbiranje slovenskih knjig v Gradcu)
566, (Gasliško društvo v Varaždinu) 90, (Jar-
dran v Mbr.) 88, (Jadranska straža v Mbr.)
89, (Jugoslovansko zgodovinsko društvo) 672,
(Katoliško tiskovno društvo v Mbr.) 414, 417,
635, (Kmetijska družba v Ljubljani) 278, (Män-
nergessangverein v Mbr.) 90, (Muzejsko dru-
štvo v Olomoucu) 150, (Muzejsko društvo v
Varaždinu) 171, 400, (Muzejsko društvo za Slo-
venijo) 140, (Pevska družba v Mbr.) 464, (Pla-
ninsko društvo Celje) 595, (Planinsko društvo
Mbr.) 91, (Planinsko društvo Rušelj 91, (-Slom-
šek-), (Iverarno društvo v Mbr.) 518, (Slovaško
muzejsko društvo) 151, (Slovenska matica v
Lj.) 623, (Slovensko pisateljsko društvo v
Mbr.) 222, (Slovensko politično društvo v Mbr.)
232, (Sokol v Mbr.) 85, (Ustavno društvo v
Mbr.) 750, (Zgodovinsko društvo za Koroško)
673, (Znanstveno društvo "Sevčenko" 476,
(Zveza dramatičnih društev v Sloveniji) 462.
— Gl. tudi: Muzejsko društvo v Mariboru. -
Muzejsko društvo v Ptujju. - Prekmursko mu-
zejsko društvo. - Zgodovinsko društvo v Ma-
riboru
- Družvič Ilanko. (Glasba v Mbr.) 460
- Družbe. Gl.: Društva
- Devna. (Rimski ornament) 692
- Dubrovnik. (Zgodovina) 249, 276
- Dudiebi. Gl.: Dulebi
- Dudiepin. (Krajevno ime) 465
- Dukat Vladoje. (Biografija G. Majjeva) 415
- Dulebi. (Jeziškovni sledovi) 485, (Škultéty J.) 729
- Dulebska. (Zemljepisno ime) 463
- Duleb. (Krajevno ime) 465
- Dümmler Ernst. (Ciril in Metod) 192
- Dunaj. (Arhivi) 256, 500, 669, (kolonizacija du-
najske kotline) 256, (muzeji) 692, 701, (novel)

- in kovnice) 451, 458, (proslava V. Vodnka) 150, (slavstvena stolica) 544, (zagovori) 358
- Dunajsko Novo mesto, (Cistercijanci) 210
- Dunšek Ignacij, (Mariborski tiskar) 417
- Durman Milan, (Kmečki upori) 751
- Dürnwirth Karl, (Slov. prijatelj) 519
- Durych Fortunat, (Dobrovský J.) 499
- Dvořák Klemens Maria, Gl.: Hoffbauer-Dvořák Klemens Maria
- Dvořák Max, (Metoda umetnostne zgodovine) 429, (spomeniško varstvo) 418
- Dvornik František, (Velika Moravska in Blazne) 729, (Žilja Cirila in Metoda) 192
- Dvorniković Vladimír, (Pavičevičeve anekdote) 275
- Dvorschak Franz, (Novci) 451, 453
- Dygve Einar, (Salona) 716
- Dordčević Tihomir, (Narodops Albancev) 742, (narodops Srbov) 327
- Ebengreuth Arnold, Luschin-, Gl.: Luschin-Ebengreuth Arnold
- Eberl B. (Bavarska krajevna imena) 679
- Echt Reinhard, Bachofen-, Gl.: Bachofen-Echt Reinhard
- Edelshelm-Gyulal Leopold, (Turner P.) 651
- Edelstein, Baron, Gl.: Zots Žiga
- Eggenberg, (Weissenkireher H. A.) 447
- Egger Johann Paul, (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Egger Rudolf, (Bistrica na Kor.) 693, (Bulič F.) 628, (Hajdina) 705, (ormoška ledniska karta) 615, (starokrščanski bojni simboli) 97
- Egiptska božanstva, (Poetovlo) 704
- Ehrlich Lambert, (Koroški plebiscit) 246
- Elbiswaldovci, (Muta) 253
- Einspieler Andrej, (Kuba L.) 331, (pravna terminologija) 492, (Slov. prijatelj) 519, (slov. slovarji) 498, (Turner P.) 651
- Einspieler Gregor, (Slov. prijatelj) 519, (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Einspieler Lambert, (Slov. prijatelj) 519
- Elsner Paul, (Slovanske ljudske pesmi) 378
- Elssl Mathias, (Ormoška ledniska karta) 615
- Elze Theodor, (Polldor-Mrčenič) 562, 563, (Trubar in Klaus) 659
- Ema, Gl.: Hema Pilištanjska
- Emona, (Ime) 487, — Gl. tudi: Ljubljana (arheologija)
- Endlicher Ivan, (Preporodovci) 228
- Epigrafika, (Aquilinum) 700, (Capua) 704, (Črešnjevec) 701, (Laško) 668, (Negova) 481, (Nin) 276, (Ormož) 615, (Ptuj) 429, 701, 703, 704, 705, 708, 717, 718, (Sentpavel pri Preboldu) 719, (Smartno na Pohorju) 720, (Vurberg) 703, — Gl. tudi: Zapisl na ometu
- Erasmus Rotterodamus, (Chillades) 625
- Erberg, Baron, (Kranjska poezija) 571
- Ertch O, (Pruska novoletna šega) 357
- Erjavec Fran - prirodoslovec, (Janežičev slovar) 497, (Levstik F.) 529, (Maljevac G.) 415, (Rački F.) 622, (Sulekov »imenik bilja«) 475, (vražci) 364, (zagovori) 358
- Erjavec Fran - publicist, (Društveno življenje v Slov.) 564, («Slovenci») 221, («Zgodovina katol. gibanja na Slov.») 230
- Ertl Ivan, (Sprocutena vijolca) 517
- Espérandieu Emile, (Rimski reliefi v Galliji) 711
- Etimologija, Gl. pod jezikovnimi nazivi (npr.: Slovenski jezik), — Gl. tudi: Krajevna imena
- Etnografija, Gl.: Narodops
- Etnologija, Gl.: Narodoslovje
- Euruščan, (Celada in napis v Negovi) 481
- Evans Arthur, (Turner P.) 651
- Evropa, (Likovna umetnost zahodne Evrope) 429, (ljudski napavi) 387, (narodne manjšine) 242
- Eybesfeld Conrad, (Levstik F.) 529
- Ezavilau Kastuš, (Beloruska zgodovina) 742
- Fabian Lambert, (Bibliografija) 6
- Fabrice Erwin, (Gradovi v Mbr.) 420
- Fagnani Anton, (Glasba v Mbr.) 460, (šolstvo v Mbr.) 305
- Fajdiga Maver, (Bibliografija) 6
- Fala, (Aškerc A.) 532, (Sentpaveiska posest) 254, (urbar) 411
- Falb Rudolf, (Kritični dnevi) 353
- Fancev Franjo, (Hrvatska dobrovoja) 501, (hrvatski preporod) 505
- Farmacija, Gl.: Lekarne - Ljudska medicina
- Favri Ivan, (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Feder Alfred, (Zgodovinska metodologija) 678
- Fehr Hans, (Kapitulari Karla Velikega) 768
- Fekonja Andrej, (Ciril in Metod) 20, (Lipica) 13, (Slomšek) 559, (stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Feldkirchen, (Latenske najdbe) 399
- Feldner Aleš, (Kranj in Prešeren) 548
- Felitto Antonlo, (Ljubljanska škofija) 210
- Fellmann Andreas, (Kranjska župnija) 210
- Felsner Josef, (Ptujška arheologija) 181
- Ferčnik Lambert, (Slov. prijatelj) 519
- Ferjančič Andrej, (Koroški plebiscit) 246
- Ferjenčik Samuel, (Kopitar J.) 573
- Ferk Franc, (Mariborski muzej) 177, (mariborska štud. knjižnica) 22, (Murkovi spomini na Ptuj) 660, (Ormož) 615, (ptujška arheologija) 706, (ptujski muzej) 181, 182
- Ferk Jakob, (Murko M.) 660
- Ferlinz Anton ml. (Mariborski tiskar) 414
- Ferlinz Anton st. (Mariborski tiskar) 414
- Ferlinz Eduard, (Mariborski tiskar) 414
- Ferlinz Ferdinand, (Mariborski tiskar) 414, 417, (mariborsko zgod. društvo) 177
- Ferrara, (Sarkofag) 692
- Ferri Silvio, (Rimska umetnost v Porenju) 701
- Fettich Nándor, (Skitsko-sarmatska umetnost) 692
- Feuš Franc, (Lipica) 513, (mariborska štud. knjižnica) 22, (narodno življenje na Stajerskem) 232
- Fevdi, Gl.: Posestna zgodovina
- Flechna Anton, (Učitelj M. Murka) 660
- Fides publica, (Hrvatska in Srbija) 277
- Fidler Andreas, (Minoriti v Mbr.) 212, (minoriti v Ptuj) 211
- Fließbach, (Nemška vas v Prekmurju) 241, 727
- Fließ Krešimir, (Erdödl T.) 739, (varaždinska gimnazija) 508, (varaždinska muzejsko društvo) 400

- Filipovič Ivan. (Slovenske besede v hrvaščini) 496. (Vir Bartloevemu slovarju) 497
 Filologija. Gl.: Jezikoslovje
 Fllov Bogdan. (Bolgarska umetnost) 427. (bolgarski rokopiš v Britiskem muzeju) 87
 Filozofija. (Filozofska šola v Zagrebu) 306. (socialna filozofija) 189, 190. (Tomaž Akvinski) 458, 635
 Finance. Gl.: Davščine. - Gospodarstvo
 Finistère. (Keltski žari) 692
 Finska. (Zagovor) 358
 Finžgar Francišek Saleški. (Srbski prevod »Pod svobodnim soncem«) 492
 Firbas Franc. (Glaser K.) 534. (Turner P.) 651
 Firman Leopold Maximilian. (Sclttev lavantinske škofije) 207
 Fischbach Otto. (Ptujška arheologija) 181, 704
 Fischer Alfred. (Slovenski uradni jezik) 285
 Fischer Adam. (Slovanska etnografija) 323
 Fizikalna geografija. (Dravsko polje) 608, 609. (Štajerska) 387 a
 Fiajšman Jurij. (Graška biseda) 235
 Flammenstern Andreas, Rittig. Gl.: Rittig-Flammenstern Andreas
 Fiegerič Božidar. (Lada) 569. (Modrinjak S.) 580. (Župančič O.) 572
 Flisar Janoš. (Prekmurski protestantski pisec) 8
 Florek Pavoš. (Cerkev v Niri) 677
 Florencia. (Florentinski novel) 452
 Florian Karl. (Kranj in Prešeren) 548
 Flurer Franz Ignaz. (Štajerski barok) 447
 Fogh Krizostom. (Bibliografski podatki) 6
 Foles. (Celjski meščan) 504
 Folklor. Gl.: Narodopisno blago
 Forel August. (Masohlzem) 352
 Forhtenek. (Grad) 765
 Forko Ladislav. (Volkmer L.) 501
 Formin pri Ptuju. (Latenske in rimske najdbe) 399
 Fortis Alberto. (Asanaginica) 383, 384, 573
 Fotlos. Gl.: Ciri in Metod
 Fouché Joseph. (Nirija) 250
 Fram pri Mariboru. (Čutare) 334. (Izgoni) 606. (katal. politično društvo) 232
 Francesco d'Assisi. (700-letnica) 211
 Francetič Petar. (Bibliografski podatki) 6
 Francev Vladimir Andreovič. (Češko-bolgarski literarni stiki) 87
 Francija. Gl.: Ilirija
 Francoski jezik. (Slovnica K. Ploetza. prevod) 534
 Francosko časopisje. (Le Monde Slave) 734
 Franciškanl. (Nazarje) 197, 402. (Ormož) 615. (pisec) 6
 Franke Ivan. (Slov. ljudski napevi) 385
 Frankfurt. (Rimsko-germanska komisija) 97
 Frankl. (Kolonizacija) 337. (Ptuj) 706. (slovenski knezi) 276. (zgodovina) 747, 752, 769
 Franta Josef, Sumavský-. Gl.: Sumavský-Franta Josef
 Franz Günther. (Kmečki upori) 751
 Franz Leonhard. (Izkopavanja v Bistrici na Kor.) 693
 Fras Marko. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
 Freeman Edward. (Turner P.) 651
 Fremersdorf Fritz. (Rimске svetilke) 702
 Frey Daniel. (Rodovnik) 666
 Freyer Henrik. (Imena rastlin) 475
 Friedecky György. (Bogojina) 208
 Friedberg J. (Poljska zgodovina) 732
 Friedrich Johannes. (Sinoda v Gradežu) 753
 Friess G. E. (Ptujski minoritski samostan) 211
 Frisch Hermann. (Glasba v Mbr.) 460
 Frisch Johann Leonhard. (Gutsmanov besednjak) 498
 Frischauf Johannes. (Frankovska kolonizacija) 337
 Fritz T. (Zgodovina starega veka) 724
 Fritze Ludwig. (Indologija) 534
 Fröhlich Abraham Emanuel. (Slomškova prepisnitev »Wiederfinden«) 576
 Fröhlich Ernst Hilarius. (Rogaška Slatina) 611
 Fröhlich Johann. (Rogaška Slatina) 404
 Fromtler Josef Ferdinand. (Silke na Koroskem) 447
 Frytag C. A. (Štajerska noša) 344
 Fugger Johann Jakob. (Kmečki upori) 751
 Fugger J. (Klausl v Augsburgu) 669
 Füllcruss Emil. (Glasba v Mbr.) 460
 Funtek Anton. (Glaser K.) 534
 Furlan Alfonz. (Bibliografski podatki) 6
 Furlan Josip. (Slov. prijatelj) 519
 Furlanija. (Zgodovina) 726, 753, 769
 Furtwängler Adolf. (Gemma Augustea) 711
 Gabere Simon. (Slov. prijatelj) 519
 Gabler Ambrosius. (Varaždinska gimnazija) 306
 Gabrje pri Celju. (Celjska mestna meja) 608
 Gabrje pri Gorici. (Zagovor) 358
 Gabrje pri Lendavi. (Kmečka hiša) 341
 Gabrje pri Novem mestu. (Ljudsko pravo) 281
 Gabrnik pri Saveih. (Sarkofag) 615
 Gacka. (Gotsko ime reke) 426
 Gacko. (Gotsko krajevno ime) 486
 Gačova peč. (Vlnogorski zbor) 278
 Gahels Alexander. (Lauriacum) 687
 Galdoz Henri. (Vražce) 364
 Galger Hippolit. (Slovenska imena rastlin) 475
 Gallhofer Adolf. (Restavracija ptujskih umetnostnih spomenikov) 441
 Galsser Johann. (Mariborski knjigotržec) 414
 Galsser Rudolf. (Mariborski knjigotržec) 414
 Gaj Ljudevit. (Korytkove Ilirske pesmi) 566. (posvetilo Daniec Ilirske Slomšku) 554. (varaždinska gimnazija) 308. (Vrazovo pismo J. Muršcu) 527. — Gl. tudi: Ilirizem. — Vraz Stanko
 Gaj nad Mariborom. Gl.: Sv. Križ nad Mariborom
 Gajšnik Janez. (Laška kronika) 440
 Gallenberg J. (Soteska) 281
 Gangi Alojzij. (Rački F.) 622
 Gantar Kajetan. (Politično časopisje v Slov.) 594

- Garašanin Ilija. (Stranjaković D.) 743, (zapadnjaštvo) 506
- Gardun. (Relief) 711
- Gasparl Maksim. (Silke ljudskih noš) 345
- Gasparotti Harlon. (Martinovo) 362
- Gašparič Ivan. (Glasba v Mbr.) 466
- Gašperšič Valentin. (Angleščina na mariborski gimnaziji) 570
- Gaudentius. (Nagrobni napis) 719
- Gavazzi Milovan. (Jugoslovska etnografija) 463, 464
- Gavdonij. Gl.: Gaudentius
- Gavrilovič Andra. (Glaser K.) 534
- Gavrilovič Bogdan. (Srbska akademija znanosti) 66
- Gawalowski Karl W. (Celje) 769
- Gebauer Jan. (Rački F.) 622
- Gebronšek Edvard. (Biografija) 630
- Géfin Gyula. (Somboteljska škofija) 208, 209
- Gelst Franz. (Mariborski knjigovez) 414
- Gemeinlebarn. (Keramika) 692
- Genealogija. (Teorija) 666, 667. — Gl. tudi: Rodovniki
- Genova. (Zgodovina) 249
- Gentilote Giovanni Francesco. (Hren T.) 210
- Geograf. (Zborovanja) 92
- Geografija. Gl.: Zemljevidi
- Geografija, fizikalna. Gl.: Fizikalna geografija
- Geografija, gospodarska. Gl.: Gospodarska geografija
- Geografija, historična. Gl.: Historična geografija
- Geografija naselij. Gl.: Historična geografija
- Geografija naseljevanja. Gl.: Kolonizacija
- Geologija. (Soštanj) 765
- Geomorfologija. (Dravsko polje) 606, 609, (Stajerska) 387 a
- Geramb Viktor. (Dimnica) 321, 337, (kobanski hram) 335, (stajerska noša) 343, 344, (stajersko narodopisje) 324
- Gerber William. (Bullé F.) 628
- Gereen Aleksandr Ivanovič. (Turner P.) 651
- Germ F. (Glasba v Mbr.) 460
- Germanl. (Rimska nadoblast) 97, (starogermanski napis na negovski čeladi) 482
- Germanizacija. Gl.: Kolonizacija. — Narodnostni boj
- Geršak Ivan. (Narodno delo v Ptujju) 232, (Turner P.) 651
- Geršak Vincenc. (Lipica) 518
- Ghisi Teodoro. (Silke v Gradcu) 447
- Gianfrancesco da Rimini. (Hočka Madona) 431, 434
- Gilbert Gustav. (Ljudski napevi v Evropi) 387
- Gimperera Pedro, Bosch-. Gl.: Bosch-Gimperera Pedro
- Ginzel Josef August. (Ciril in Metod) 192
- Gisslingl. (Gornjelendavski piemčič) 214
- Gissübel. (Krajevno ime) 473
- Glades Sebastian. (Slovenske pesmi) 119
- Gladstone William Ewart. (Turner P.) 651
- Glasba. (Aškere A. v glasbi) 1, (glasba na bescedah v Ljubljani in Gradcu) 235, (Ipavčev napev Ripslove »Kdo bi zmeraj tužen bil«) 558, (koneert B. Ipaveca 1864) 232, (mariborsko glasbeno življenje 1918-1928) 460, (metodija češke velikonočne pesmi) 187, (nemško pevsko društvo v Mbr.) 90, 459, (notna pergamenta v ptujškem muzeju) 182, (Wolf H.) 461. — Gl. tudi: Ljudski napevi
- Glaser Anton. (Remšnik) 534
- Glaser Janko. Gl.: Glazer Janko
- Glaser Karel. (Bibliograf) 10, (bibliografija) 534, (korespondenca) 534, (Košič J.) 536, (Küzmič S.) 539, (Shakespeare W.) 569, (Slomšek A. M.) 552, (Slov. prijatelj) 519, (zgod. društvo v Mbr.) 177, (življenje in delo) 534
- Glaser Marko. (Glaser K.) 534, (Lah A.) 540, (narodno življenje na Stajerskem) 232, (ptujski tisk) 415, (umetnostni veščak) 621
- Glauret Günter. (Naseljevanje v slov. Alpah) 478, 605
- Glabinič Franjo. (Bibliografski podatki) 6
- Glazer Janko. (Aškere A.) 85, 123, (Cankar Iv.) 85, (Glaser K.) 534, (Kralovski rokopis) 186, (kazalo ČZN) 10, (Leški rokopis) 185, (Linhart K.) 85, (mariborsko časopisje) 81, 82, 83, (Modrinjak S.) 15, (Pesnica) 469, (Sojč I.) 85, (Šajke v Rušah) 265, (štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Gledališče. (Češkoslovaška) 17, (Maribor) 311, (Lovenj) 462, 594, (Slovenija) 594
- Glinjo pri Braslovcah. (Gospodarska poslopja) 336
- Globočnik Felicjan. (Slomšek A. M.) 555
- Globočnik Janez. (Slov. prijatelj) 519
- Glonar Joža. (Drabosnjakov rokopis) 551, (mariborska štud. knjižnica) 22, (Poilodor-Mrčenič) 563, (Slomškova »Večerna pesem«) 579, (»Stare žalostne«) 377
- Glowaekl Julij. (Remec F.) 550
- Gmeiner Franc. (Graško prosvetljenstvo) 217
- Gödel-Lannoy Hermann. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Godina Janez Nepomuk. (Ruška kronika) 216
- Godina Mirko. (700-letnica ptujskega minoritskega samostana) 213
- Goethe Johann Wolfgang. (Asanaginica) 383, 384, (Dobrovský J.) 499, (Kopitar J.) 573
- Gojkošek Marijan. (Dijaški dom v Ptujju) 213
- Goldmann Emil. (Koroški kmetje-piemčiči) 768
- Golec Januš. (Lipica) 518
- Góllca. (Kobanski hram) 335
- Golob Mihael. (Sprotulctna vijolica) 517, 521
- Goitzius Hendrik. (Celjski strop) 435
- Gomilica. (J. Muršec ustanovi godbo) 232
- Gomilsko. (Gospodarska poslopja) 336, (rimski grobovi) 636, (Stefanovo) 361
- Gomilšek Jakob. (»Bogmetki« pri I. A. Apostlu) 531
- Gomilšek Franc. (Jelovškove slike) 432, (Lipica) 518
- Gorče v Savinjski dolini. (Gospodarska poslopja) 336
- Gorecki Antoni. (Vrazovi krakovjaki) 584
- Gorence. Gl.: Gorenje pri Adlešičih
- Gorenja Straža. (Vinogorski zbori) 281
- Gorenje pri Adlešičih. (Vinogorski zbori) 281, 282
- Gorenje Polje pri Soteski. (Vinogorski zbori) 281
- Gorenjska. (Alpska hiša) 337, (kolonizacija) 605, (Ljudski občaji) 363
- Gorica. (Dram. društvo) 462, (kovnica) 458, (Planina) 774. — Gl. tudi: Goriška nadškofija

- Goričan Alojzij. (Potočka zijalka) 396
- Goričane. (Ljubljanska škofija) 210
- Goričar Maks. (Rodbinska in krajevna imena) 476
- Goriška. Gl.: Primorska
- Goriška nadškofija. (Ljubljanska škofija) 210
- Gorišnica. Gl.: Sv. Marjeta nižje Ptuja
- Gorjanovič-Kramberger Dragutin. (Palcolitske najdbe v Lokvah) 396
- Gorje pri Bledu. (Zagorvi) 358
- Gornja Lendava. (Posestna zgodovina) 196, 214, 267, (reformacija) 219
- Gornja Radgona. Gl.: Radgona
- Gornjegrajsko. Gl.: Gornji grad
- Gornji grad. (Cerkvena zgodovina) 197, (kolonizacija) 805, (Ljubljanska škofija) 197, 210, 263, 287, (Ljubno) 287, (ogledski patriarhat) 789, (posestna zgodovina) 251, (Rečica) 289, (urbar) 479, (Zadrecška dolina) 283
- Gornji Lakoš. (Kmečka hiša) 341
- Gornji Petrovci. (Reformacija) 219
- Gornji Senik. (Reformacija) 219
- Gorske bukve. 278, 279, 280, 281, 283
- Gorše Miroslav. (Zarnik V.) 654
- Goršič Franc. (Pravna zgodovina) 284
- Goršič Matija. (Lipica) 518
- Gortina. (Zapuščinski inventarji) 257
- Gosar Andrej. (=Banovina Slovenija) 269
- Gospodarska geografija. (Dravsko polje) 606. — Gl. tudi: Gospodarska zgodovina
- Gospodarska poslopja. (Kobansko) 335, (Pekre) 342, (Prekmurje) 341, (Savinjska dolina) 336, (Slovenija) 339
- Gospodarska zgodovina. (Bolgarija) 249, 675, (Dravograd) 260, (Dravsko polje) 606, (Gornjegrajsko) 251, 263, (Guštanj) 266, (Ilirija) 250, (Kobansko) 221, (Koroška) 236, (Kranj) 546, 775, (Laško) 757, 759, (Lemberg) 612, (Ljubljansko barje) 175, (Ljubno) 237, (Maribor) 82, 83, 84, 85, 598, (Posavje) 256, (Ptuj) 83, 267, 603, (Rabelj) 406, (Savinjska dolina) 336, (Slovenija) 230, 250, 594, 746, (Srbija) 675, (Sv. Primož na Pohorju) 405, (Stajerska) 232, 255, 725, (Vuzenica) 257, 258, 264, 265, (Zadrecška dolina) 263. — Gl. tudi: Davščine. — Kmetijstvo. — Kolonizacija. — Obrt. — Posestna zgodovina. — Sociografija. — Urbarji
- Gospodarstvo. (Slovenija) 224, 269, 589, 594
- Gosteče pri Škofji Loki. (Cerkvene slike) 425, 442
- Gostiša Janez. (Slov. prijatelj) 519
- Goti. (Balkan) 486, (Ptuj) 708
- Gotovlje. (Gospodarska poslopja) 336
- Govekar Fran. (Glaser K.) 534
- Graber Georg. (Kmetije-plemiči na Koroškem) 768, (pasljonke igre na Koroškem) 373
- Grad. Gl.: Gornja Lendava
- Gradbena zgodovina. Gl.: Zgradbe. — Gl. tudi: Ljudska arhitektura
- Gradeč. (Arhivi) 253, 256, 257, 298, 405, 523, (bèsedci) 235, (Družba za zbiranje slov. knjig) 566, (Joanneum: Povednovi rokopisi) 645, (narodno življenje na slov. Stajerskem) 232, (novci in kovnice) 452, 454, 455, 458, (prosvetljenstvo) 217, (slavistična stolica) 540, 544, (slovenski bogoslovci) 660, (visoke šole) 217, 680, 755
- Gradež. (Ornamenti na rimskih spomenikih) 892, (sinoda) 753, 769
- Gradišče pri Velikih Mačencah. (Arheološke in prazgodovinske najdbe) 697
- Gradiščansko. (Nemstvo in kolonizacija) 727, (rimski grobovi) 693, (zgodovina) 697
- Gradovi. (Maribor) 420, 789, (Ojstrica) 761, (Ormož) 615, (Ruda pri Razborju) 759, (Slovenija) 419, (Soštanj) 765
- Gradovskij Aleksandr Dimitričevič. (Rusko državno pravo) 271
- Graf Andreas. (Antična geografija Panonije) 616
- Grafenauer Ivan. (Briljinski spomeniki) 514, (Glaser K.) 534, (Gutsmann O.) 498, (Kluzmič S.) 539, (ljudske pesmi) 377, (Prešeren F.) 547, (Vodnik V.) 508, (zlišsko narečje) 489
- Grat. (Hajdina - Studenice) 472
- Grassmann Hermann. (Indologija) 534
- Gratzy Oskar. (Bibliografije) 9, 10, 383
- Graus Josef. (Mariborska stolnica) 421
- Grbl. (Dravograd: graščina in trg) 297, (Jugoslavija) 671, (Klaus M.) 669, (kranjski deželni stanovi) 306, (malezjci) 422, (Mozirje) 291, (Norsinci) 670, (Ormož) 615, (Ptuj: mojstrski grbi) 425
- Grčar Viktor. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Grčija. Gl.: Grki
- Grebenc Oton. (Slovensko pohištvo) 328
- Grebincj. (Kovnica) 458
- Greibitschitscher (Greibitschacher) Heinrich. (Silka pri Sv. Lovrencu na Pohorju) 447
- Gregorc Pankracij. (Lipica) 518
- Gregorič Simon. (Aškerc A.) 1, (cirilmetodijske pesmi) 20, (=Izbrane pesmi) 508, (pisma) 523, 524, 526, (predsmrtnica) 579, (razstava v Stud. knjižnici Mbr.) 28
- Gregorec Lavoslav. (Slov. biografski leksikon) 621, (Glaser K.) 534, (Gregorič S.) 523, 524, (Lipica) 518, (narodno in politično življenje na Stajerskem) 232
- Gregorič Alojzij. (Malonedeljska beseda) 236, (Krcmplov »Vekoslav«) 538
- Gregorič Božidar. (Malonedeljska beseda) 236
- Gregorič Tadej. (Bibliografski podatki) 8
- Gregorič Ilirja. (Kmečki upori) 751
- Greifenfels. (Muta) 253
- Greiner E. (Pismo S. Vrazu) 566
- Grlic Bojan. (Pošteja) 391
- Grillparzer Franz. (Glaser K.) 534
- Grimm Jakob in Wilhelm. (Dobrovský J.) 499, (Karadžić V. S.) 573, (prekmurske ljudske pravilice) 371
- Grisoid Mario. (Spomini s koroške fronte) 85
- Grivec Franc. (Ciri in Metod) 20, 192, 508, (Kocelj) 748
- Grizoid Franciška. (Pesem Slomšku) 232
- Grizc. (Gornjegrajska posesti) 251, (gospodarska poslopja) 336
- Grki. (Bolgarsko-grški stiki) 87, (književnost) 724, (novci) 457, (prevod srbskih ljudskih pesmi) 96, (umetnost) 97, 711, (zgodovina) 723, 724
- Grobelec pri Smarju pri Jelšah. (Rimska vila) 668, 691
- Gross Fran. (Ptujsko pevsko društvo) 660
- Gross Josef. (Potočka zijalka) 389
- Grotesend Georg Friedrich. (Kronologija) 881
- Gruden Josip. (Celje) 769, (cirilmetodijski spisi) 20, (freske v cerkvi sv. Janca ob Bohinjskem jez.) 412, (gorske bukve) 278, (kmečki upori) 751, (Kovačič F.) 635, (Ljubljanska škofija) 210, (minoriti med Slovenci) 211, (pravna

- zgodovina) 276, 278, 284, 285, (reformacija) 219, (slovenska historiografija) 745, (=Spomini na Francozce) 285, (svobodnjaki) 284, (Zupani in knezi) 276
- Grueber Jakob. (Ljubljanska škofija) 210
- Gruebner Sebastian. (Lekarna v Ptuj) 402
- Grün Anastasius. (Nemška književnost na Kranjskem) 502, (slov. ljudske pesmi) 383
- Grund Alfred. (Kolonizacija dunajske kotline) 256
- Gründel Johann Benedikt. (Rogaška Slatina) 404
- Gruntar Ignacij. (Pisma S. Gregorčiča) 523
- Grušovič. (Gospodarska poslopja) 336
- Gschless. (Novel) 453
- Gubo Andreas. (Celje) 769, 771
- Guffante. (Ptujška rodbina) 213
- Gumilar Franc. (Prekmursko muzejsko društvo) 172
- Gümpowicz Ludwig. (Nacionalna ideja) 285
- Gunter Celjski. (Ustanovitev Celja) 769
- Gure na Koroškem. (Kolačija) 366
- Gurevič G. S. Gl.: Gurvič Georgij Seměnovič
- Gurliht Wilhelm. (Ptujška arheologija) 181, 640, 701, 705
- Gurvič Georgij Seměnovič. (Sovjetska ustava) 271
- Guštanj. (Jeklarna) 238, (Obrtniški ceh) 266, (Zgodovina) 712
- Gutschman Ožbald. (Besednjak) 495, 498, (vir češkega slovarja J. S. Presla) 492, (vir slovenskim slovarjem) 496, 497
- Gwantiar Jakob. (Ptujski minoritski samostan) 211
- Gyulai Leopold, Edelsheim-. Gl.: Edelsheim-Gyulai Leopold
- Haberlandt Michael. (Slovensko narodopisje) 321
- Habsburžani. (Lemberg) 612, (Muta) 253, (Ptuj) 211, 609
- Haecquet Baltazar. (Nemška književnost na Kranjskem) 502, (Rogaška Slatina) 404, (slov. imena rastlin) 475
- Hafner Urb. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Haglografije. (Ciril in Metod) 192, 250, (Hema Plištanjska) 191, (mučenec) 194, (Slomšek A. M.) 193
- Hahn Eduard. (Lokalizacija antičnih naselbin v Makedoniji) 685
- Haholdl. (Posest v doljnem Prekmurju) 198, (posest v Dolnji Lendavi) 767, (posest v Gornji Lendavi) 214
- Hajdina pri Ptuj. (Arheološke najdbe) 163, 701, 705, 706, (prazgodovinske najdbe) 390, 393, (topografija rimskega Ptuja) 609, 704, (toponomastika) 472
- Halek Stefan. (Reformacija v Prekmurju) 214
- Haloze. (Martinovo) 362, (Murkovi spomini) 660, (orografija) 609
- Haller Adolf Vladimir. (Vraz S.) 566
- Hanikýř Jan. (Dědievi sv. Jana) 560
- Hanka Václav. (Češki slovar) 499, (Kopitar J.) 573, (Levstikova pisma) 529, (Vrazovi Krakovjaki) 584
- Hardy Alfred. (Turner P.) 651
- Harhala Wladyslaw. (Poljska narečja) 463
- Harland Hermagoras. (Ljubljanska škofija) 210
- Harman Gašpar. (Bibliografski podatki) 580
- Hartel Wilhelm August. (Bullč F.) 628, (ljudski napevi) 385
- Hartinger Josip. (Kmečki upori) 751
- Haruzina Vera Nikolajevna. (Rusko narodopisje) 463
- Hašnik Jožef. (Korespondenca) 526, (Slomškov »Križev pot«) 539
- Hauck Johann Veit. (Štajerski barok) 447
- Haumant Emilie. (Nastanek Jugoslavije) 735
- Haupt Leopold. (Lužiške ljudske pesmi) 534
- Haupt Moritz. (Hajdina) 472
- Hauptmanič Jurij. (Apologus carminicus) 535, (Kovačič F.) 635, (napis na Hajdini) 704, (ptujška historiografija) 181, 641
- Hauptmann Ljudmil. (Hema Plištanjska) 191, (Historični atlas) 760, (Koceljva Panonija) 752, (koroški kmetje-plemiči) 768, (pravna zgodovina) 284, 286, 768, (slovenska historiografija) 745, (slovenska hiša) 337, (slovensko-hrvatska meja) 256, (svobodnjaki) 284, 768
- Hauser Otto. (Glaser K.) 534
- Hausmann Franz. (Topografija Ptuja) 609
- Hauška Benedikt. (Mitrej na Vurbergu) 703
- Havelka Jan. (Spomini) 150
- Havilček Borovský Karel. (Plvko L.) 643, (Rač B.) 660
- Havtmanice. (Kolonizacija Ljubljanskega barja) 603
- Havelka Rudolf. (Ptujške izkopine) 706
- Haupt Leopold. Gl.: Haupt Leopold
- Haydl. (Pravda z G. Tavčmanom) 293
- Hecquet Philippe. (Slomšek A. M.) 193, 557
- Heglar Evgenij. (Bibliografski podatki) 6
- Heidenreich Julius. (Ruski vpilvi na srbski realizem) 566
- Hein Jakob. (Celjski lekarnar) 402
- Heinsius Theodor. (Cigaretov slovar) 497
- Heinz Wilhelm. (Mariborski knjigotržec) 414
- Heinzel Richard. (Gotske junaške pesmi) 544, (Murko M.) 483
- Hekler Anton. (Bronasto posodje) 699, (Hadrijanov spomenik) 711, (rimska ornamentika) 692
- Hema Plištanjska. (Krka na Koroškem) 600, (Planina) 774, (Življenjepis) 191
- Heraldika. Gl.: Grbi
- Herbart Johann Friedrich. (Slomšek A. M.) 300
- Herberstein Georg. (Kmečki upori) 751
- Herberstein Josef. (Zbirke na ptujskem gradu) 441
- Herberstein Karel Janez. (Bogoslužni red za cerkev na Stražah) 197, (lončarski red za drečke lončarje) 263
- Herberstein Sigismund. (Kronika kmečkih uporov) 751, (Rerum moscovitarum commentarii) 352
- Herberstein Žiga Kršičof. (Ljubljanska škofija) 210
- Hercegovina. Gl.: Bosna in Hercegovina
- Hereen Aleksandr Ivanovič. Gl.: Geren Aleksandr Ivanovič
- Hercog Ferdo. (Glasba v Mbr.) 460
- Hercog Lojze. (Glasba v Mbr.) 460
- Herder Johann Gottfried. (Karadžić V. S.) 573
- Herd Lavrenčij. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Heric Matija. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22, (zgod. društvo v Mbr.) 177

- Herič Fran. (Slomšek v češčini) 558
- Herlin Friedrich. («Rojstvo» in slike na Celovniku) 440
- Herman Jurij. (Gimnazija pri Sv. Tomažu) 307, 312
- Herman Mihael. (Bèsedà pri Mali Nedciji) 236, (Glaser K.) 534, (katol. tiskovno društvo v Mbr.) 417, (narodno in politično življenje na Stajerskem) 232, (Ploj J.) 644, (Ptuj) 660
- Hermann Heurich. (Kmečki upori) 751
- Hermann von Reichenau. (Kronika iz 11. stol.) 753
- Hermeter Blaž. (Slov. prijatelj) 519
- Hertzlein Andreas Johann. (Portret) 434
- Hertz Bronislav. (Rogaška Slatina) 404
- Heržič Jožef. (Lipica) 518
- Hetlil. (Državne pogodbe) 274
- Heydnick Georg. (Sentvid pri Lj.) 210
- Heym. (Rusko-nemški slovar) 495
- Hidrografija. (Drava) 609
- Hierapytna. (Hadrijanov spomenik) 711
- Hieronymus Sophronius Eusebius. (Stridon) 628, 635, (Viktorin, ptujski škof) 706
- Hilber Vincenz. (Badelhöhle) 396
- Hillebrand Jenő. (Madžarska arheologija) 398
- Hipolit, oče. Gl.: Gaiger Hipolit
- Hirschfeld Gustav. (Bullé F.) 628
- Hirschfeld Otto. (Rimska epigrafika) 705
- Hirt Franc. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Hisarik. (Izkopavanja) 724
- Historia Langobardorum. 769, 753
- Historična geografija. (Dravsko polje) 606, 609, (Jugoslavija) 607, (Karavanke) 605, (Ljubljansko barje) 603, (Maribor) 608, (Ptuj) 609, (Savinjske Alpe) 605, (Savinjska dolina) 336, (Stajerska) 602, 604
- Historična topografija. Gl. pod nazivi krajev
- Historiograf. Gl.: Zgodovinarji
- Historiografija. Gl.: Zgodovinska veda
- Hišna imena. Gl.: Osebna imena
- Hizinger Peter. (Ciril in Metod) 20, (Hrcnov memorial) 218, (Ljubljanska škofija) 210
- Hladek Josip. (Glasba v Mbr.) 460
- Hladký Karel. (Glasba v Mbr.) 460
- Hleb Luka. (Sprotufetna vijolca) 517
- Hmeljarstvo. (Savinjska dolina) 336
- Hoče pri Mariboru. (Arheološke najdbe) 692, (Glaser K.) 534, (Hočka Madona) 431, 434, (Sernci) 685, (Župnija) 298
- Hočvar Matija. (Slov. prijatelj) 519
- Hožka Aleksander. (Turner P.) 651
- Hodža Michal Miloslav. (Treznostno gibanje med Slovaki) 535
- Hoernes Moritz. (Prazgodovinske rombske spone) 397, (Rogaška Slatina) 404
- Höfer Josef. (Mariborski knjigotržec) 414
- Hof Heinrich Georg. (Gorske bukve) 278, 279, 283
- Hollbauer-Dvofák Klemens Maria. (Baraga F.) 502
- Holfer Wilhelm. (Lov na Stajerskem) 411, 412
- Hoffmiller Viktor. (Bronasto posodje v zagrebškem muzeju) 699
- Hollmann Franz. (Meškov vzornik) 543
- Hofstetter Jakob. (Bibliografski podatki) 6
- Holman-Majeranowska Honorina. (Graška bèsedà) 235
- Hohenwarti. (Celje) 769
- Hohnjec Josip. (Jugoslovanska ustava) 504, (Lipica) 518
- Hoholil. Gl.: Haholdil
- Holecman Linhart. (Mariborska stolnica) 422
- Holifer Mihael. (Slov. prijatelj) 510
- Hollencek Hartmann. (Ptujski minoritski samostan) 211
- Holmce. Gl.: Homec pri Slovenjem Gradu
- Holzappel Ignac. (Murkov slovar) 495
- Holzer Ivan. (Marčni dnevi v Kranju) 548
- Holzinger Mauritijs. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Homec pri Slovenjem Gradu. (Slike J. A. Straussa) 446, 448
- Homeil Christoph. (Kranjski paracelsist) 669
- Homeros. (Homorjeva epika in srbske ljudske pesmi) 573, (unitarna smer homerskega vprašanja) 724
- Homiletka. (Pridiga v Leškem rokopisu) 185, (slovenska pridiga J. Jakominija v Celju 1815) 2, (Slovenski prijatelj) 519
- Hönig Davorin. (Varaždinska gimnazija) 550
- Hönisch Johann. (Ptujska historiografija) 181, 641
- Horák Jiff. (Filološki zbornik) 98, (Murkov zbornik) 483
- Horatius Flaccus Quintus. (Pismo o pesništvu) 508
- Horvat Albin. (Glasba v Mbr.) 460
- Horvat Friderik. (Slomšek A. M.) 558
- Horvat Jožef. (Murko M.) 660
- Hospitaliti. (Posest v Gornji Lendavi) 214
- Hotnja vas pri Mariboru. (Izgoni) 606
- Hotter E. (Rogaška Slatina) 404
- Hotunje. (Kocen B.) 750
- Hrast Ivan. (Remeč F.) 550
- Hrastelj Franc. (Lipica) 518
- Hrastje. Gl.: Zetarjeva pri Sv. Lenartu
- Hrastovec. (Grad) 419, (slovenska prisega) 292
- Hrašovec Juro. (Prosvetno delo) 621, (stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Hrašovec Sandor. (Slovar I. A. Apostia) 530
- Hren Anton. (Prekmurske pravilice) 371, (šola v Studencih) 309
- Hren Tomaž. (Libellus poematum) 502, (Ljubljanska škofija) 210, (medalja) 455, (memorial) 218, (Plešivce) 201, 202, (Slovenj Gradec) 445
- Hrepevnik Gregor. (Slomšek A. M.) 193
- Hribar Ivan. (Aškere A.) 651, (stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Hribernik Franc. (Soštanj) 763, 765
- Hribovšek Kari. (Lipica) 518
- Hrovat Fiorentin. (Bibliografski podatki) 6
- Hrovat Ladislav. (Bibliografski podatki) 6
- Hruševskyj Myhailo Serhijevič. (Slovenske književnosti) 742, (ukrajinska zgodovina) 676
- Hrušovský František. (Velika Morava in Poljska) 729
- Hrvaški brod na Krki. (Kovnica) 458
- Hrvatska. (Arianizem) 486, (cerkvena zgodovina) 199, (Dulebi) 485, (glasba na graški bèsedi: V. Lisinski) 235, (Goti) 486, (grb) 671, (historiografija: F. Šišić) 649, (krajevna imena) 485, 486, (narodne manjšine) 244, (pravna zgodovina)

na) 276, 277, (prosiava tisočletnice kraljestva) 114, (slovansko bogoslužje) 486, (umetnost) 332, 428, (zgodovina) 114, 713, 738, 739, 740, 742

Iirvska književnost. (Vraz S.: 3 iirske odlomki, 1 iirska pesem) 585, 586

Hrvatska literarna zgodovina. (Arhivsko gradivo) 500, (franciškanski pisci) 6, (graška bēsedā) 235, (=Hrvatska dobrovoljna) 501, (ilirizem), 505, (preporod) 505, (Vrhovac M.) 574

Hrvatski jezik. (Hrvatske besede v slovarju I. A. Apostla) 530, (hrvatski slovarji vir slov. slovarjem) 495, 496, 497, 498, (slovenske besede v hrvaščini) 496

Hrvasko časopisje. (Apotekarski vjesnik) 401, 403, (Danica iirska) 554, (iirske narodne novine) 563, (Narodna starina) 333, (Svijet) 596, (Vjesnik kr. drž. arhiva) 739

Hrvasko narodopisje. (Ljudska umetnost) 329, 333, (ljudske pesmi) 376, 383, 384, 501, 566, 574, (ljudski napevi) 383, 384, (ljudski običaji) 362, 369

Hubad Frane. (Janežičev slovar) 497, (Murko M.) 660

Hubad Matej. (Ljudski napevi) 385

Huber Alfons. (Otokarjeva kronika) 770

Huber Dragoin. (Ljubomerska knjigarna) 232

Hueber Kajetan. (Prešeren F.) 518

Hūsen Christian. (Reliefn. medaljoni) 701

Huitseh Eugen. (Ginser K.) 534

Humek Dragotin. (Mariborsko šolstvo) 311

Hunl. (Goli) 486, (Ptuj) 706

Hurban Josef Milostav. (Treznosino gibanje med Slovaki) 553

Hurt Frane. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22

Iius Jan. (Pekaf J.) 642

Iiusitski kanelonai. 187

Ilytrek Adolf. (Kovačič F.) 635

Ičrija. (Rudnik v času iirije) 250

Ikonografija. Gl. posebno kazalo slik

Iešič Fran. (Dečko I.) 629, (Društvo slovenskih profesorjev) 592, (Glaser K.) 534, (Klaus M.) 669, (Poldor-Mrčenič) 562, (Povoden S.) 645, (Siomšek A. M.) 576, (Sprotuitna vijoica) 517, (Voikmer L.) 501, (Zupančič I. A.) 2

Iešič Svetozar. (Geografski pregled Prekmurja) 593, (Ziljska dolina) 618

Iešič Fran. Gl.: Iešič Fran

I'in Vladimir Nikolnevič. (Evrazijsivo) 742

I'lnskij Grigor Andreovič. (Christotodjska bibliografija) 20, (etimologija slovaških besed) 463

Iiiri. (Antični spomeniki) 711, (asimilacija s Keilii) 680, (etnični odnos do Dardaneev) 715, (iirsko ime Hajdina) 472, (panonska ilga proti Rimljanom) 450

Iiirija. (Gospodarska zgodovina) 250, 406, (grb) 671, (jezikovno vprašanje pri sodiščih) 285, (politična zgodovina) 734, 735

Iilirzem. (Iirska antologija) 505, (Iirske pesmi E. Korytka) 566, (Lipica) 518, (Majer M.) 184, (politični ilirizem) 734, 735, (Primic J. N.) 525, (štajerski ilirei) 510, (Vrazova programska pesem ilirizma) 585, — Gl. tudi: Gaj Ljudevit. - Vraz Sianko

Ilovce. (Kolonizacija Ljubljanskega barja) 603

Ilovšek Franc. Gl.: Jelovšek Franc

Iising Georg. (Klaus M.) 669

Imenosiovej. (Pomožna veda kolonizacijske zgodovine) 679. — Gl.: Krajevna imena. - Osebnā imena. - Rastlinska imena. - Zemljepisna imena. - Zivalska imena

In der Mauer Gilbert. (Koroški plebisei) 246

Indijanci. (Narodosiovej) 326

Indologija. (Glaser K.) 534

Ingotič Anton. (Mravljinjaki na Pohorju) 349

Interesa. (Sarkofag) 692

Ipavie Benjamin. (Graška bēsedā) 235, (koncert v Mbr.) 232, (napev k Ripšiovi "Kdo bi zmeraj tužen bil") 558, (Vošnjakova korespondenca) 623

Ipavie Gustav. (Graška bēsedā) 235

Ipavie Karl. (Mariborski muzej) 177

Iredentizm. (Mađarski v Prekmurju) 240, (nemški na Koroškem) 238, 239, (nemški v Prekmurju) 241, (nemški na Štajerskem) 237, 239

Irgolič Anton. (Varaždinska gimnazija) 550

Isačenko Aleksandr Vasil'evič. (Rožansko narrečje) 489

Isajlovič Dimitrij. (Vir Janežičevemu slovarju) 496

Isis. (Kuli v Poetoviju) 704

Ising Max. (Mariborski knjigotržec) 414

Isira. (Ljudski napevi) 385, (narodna manjšina) 244, (umeinosti) 442, (vpadi Slovencev) 753

Istuberna. (Lokalizacija) 685

István Vilmos. (Prekmurska publicistika) 208

Itailja. (Jugoslovansko-italijanska meja) 750, (narodne manjšine) 244, (vojaška pesem) 378, (zgodovina) 726

Italijansko časopisje. (Arheografo Trlestino) 10, 726

Ivanóczy Franc. (Bibliografija) 8, 209, (Mohorjeva družba v Prekmurju) 413, (monografija) 520, (prekmurska književnosti) 515, (prekmurske starine) 172, (reformacija v Prekmurju) 219

Ivekovič Ćiril M. (Arhitektura in plastika v Dalmaciji) 715

Ivič Aleksa. (Arhivsko gradivo o Jugosl. piscih) 500, (Karadordeva slika) 632

Ivnik pri Dravogradu. (Ceh usnjarjev) 295

Ivšič Stjepan. (Hrvatska jagolska književnost) 742

Izgoni. (Dravsko polje) 606

Izida. Gl. Isis

Izop Florjan. (Slov. prijatelji) 519

Izseljenstvo. (Jugoslovanski izseljenci) 248, (prekmurski izseljenci) 593, (Slovenci v Severni Ameriki) 594

Jablanec. (Vinogorski zbori) 279

Jagič Vatroslav. (Ćiril in Metod) 192, (Dobrovský J.) 574, (Glaser K.) 534, (Kopitar J.) 574, (Kovačič F.) 635, (Murko M.) 544, (nekrolog) 483, (Rački F.) 622, (slov. ljudske pesmi) 383, (Šuleka ali Šulka) 539, (varaždinska gimnazija) 308, (Zois Z.) 522

Jaime Ludwig. (Mežliško rudarsivo) 407

Jakej Gregor. (Slov. prijatelji) 519

Jakič Kari. (Pismo D. Trstenjaka) 581

Jakin Mihael. (Vraz S.) 477

Jakob Therese. Gl.: Robinson Therese Albertine Lulse von Jakob

Jakominl Jožef. (Slovenska pridiga v Celju 1815) 2.

- Jakseh August. (Kmečje-piemčič na Koroškem) 768
- Jalen Jakob. (Kranj in Prešeren) 548
- Jambrešič Andrija. (Guismanov besednjak) 495, 498
- Jamšek Franc. (Slomšek A. M.) 553
- Jamšek Franc Anton. (Quagliev učenec) 424
- Jančar Franc. (Narodno življenje na Stajerskem) 232, 621
- Jančič Ivo. (Maister R.) 81, (zgodovina v slikah) 303
- Jančič Pavao. (Bibliografski podatki) 6
- Janez Ljubijanski. (Slike na Kamnem vrhu) 440, (slike na Visokem) 425, 440, 442
- Janez, Nadvojvoda. (Rogaška Slatina) 611
- Janežič Anton. (Guisman O.) 495, (individualnost slov. jezika) 510, (Levslik F.) 529, (mariborski literarni list) 516, (slovar) 496, 497, (=soba-) 280, (Vošnjak J.) 623
- Janisch Josef Andreas. (Ormož) 615, (pijujski minoritski samostan) 423, (Rečica) 289
- Jankovič Fran. (Nekrolog) 631
- Janschitz Eduard. (Mariborski hlskar) 414, 417
- Janschitz Josef. (Litografija v Mbr.) 416, (ilskarna v Mbr.) 417
- Januszowski Jan. (Kochanowski J.) 592
- Janzenizem. (Herberstein K. J.) 197. — Gl. tudi: Prosvetljenstvo
- Janžek Edvard. (Lada) 570, (Lipica) 518
- Janžekovič Lovro. (Kovačič F.) 635
- Japelj Jurij. (Bibliografski podatki) 18, (Murkov besednjak) 495, (Zoisova korespondenca) 522
- Jarnik Urban. (Dolinski Ljubomir je Slomšek) 554, (Karadžič V. S.) 573, (koroški narečja) 489, (Primic J. N.) 825, (slovar) 495, 496, (Slov. prijaletj) 519, (sodba L. Legiše) 511
- Japodi. (Siedovi) 397
- Jaut Alojz. (Kozole) 339
- Javorskij J. A. (Književnost Zakrpatja) 98
- Jazbec Franc. (Lipica) 518
- Jedička Josip. (Narodno življenje na Stajerskem) 232
- Jehari Anton. (Lipica) 518
- Jelene Klemen. (Bibliografski podatki) 6
- Jelič Ilija. (Črnogorsko pravo) 275
- Jelousehek Anton. (Ljubijanska škofija) 210
- Jelovšek Andrej. (Quagliev učenec) 434
- Jelovšek Franc. (Quagliev učenec) 434, (slike) 432, 437
- Jelovšek Martin. (Levslikova pisma) 529
- Jenko Avgust. (Preporodovel) 228
- Jenko Simon. (Izbrano delo) 508
- Jenny Samuel. (Piujska arheologija) 181, 705
- Jeraj Josip. (Lipica) 518, (=Naša vas-) 222, (=Stovenei in Jugoslavija-) 299
- Jeraj Sigismund. (Bibliografski podatki) 6
- Jeran Luka. (Brunner S.) 502
- Jeras Josip. (Dobrovojec) 229
- Jerič Ivan. (Prekmursko narodopisje) 8
- Jerič Josip. (Slovenski narodni svet) 594
- Jerin Urban. (Karadžič V. S.) 573
- Jernej iz Loke. (Slike pri Sv. Janezu ob Bohinjskem jezeru) 442
- Jerovšek Anton. (Lipica) 518, (štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Jerovšek Franc. (Glaser K.) 534
- Jeruzalemske gorice. (Zemljiški odnosi) 223
- Jesenice v Ilalozah. (Posest ptujskih minoritov) 211
- Jesenko Janez. (Janežičev slovar) 497
- Ješenea pri Mariboru. (Izgoni) 606
- Jevnikar Martin. (Schmid Ch. in Slomšek) 502, 554
- Jezikoslovje. Gl. pod jezikovnimi nazivi (npr.: Slovenski jezik). — Gl. tudi: Imenoslovje, -Narečja
- Jezuiti. (Ljubljana) 351, 669, (Varaždin) 308, (Zagreb) 306
- Ježič Slavko. (Hirska antologija) 505
- Jircček Josef Konstantin. (Jugoslovansko narodopisje) 337, 380, 483
- Jordan Jan Peir. (Vir Janežičevega slovarja) 496
- Jovan Janko. (Gospodarstvo Slovenije) 594
- Jovanovič Slobodan. (Obrenovič A.) 744, (ustavobranitelj) 743
- Jovanovič Vladimir. (Koroški piebisci) 246
- Jožefinizem. (Gradee) 217, (Ruše) 216
- Jug Stanko. (Zgodovinska bibliografija Slovenije 1938/39) 19
- Jugoslavija. (Dobrovojeci 1912-1918) 229, (državna meja) 607, (grb) 671, (Jugoslovansko zgod. društvo) 672, (kulturna zgodovina) 17, 500, (literarna zgodovina) 17, 98, 500, 503, (narodopis) 17, 92, 321, 380, (numizmatika) 175, (politična zgodovina) 500, 655, (pravna zgodovina) 276, (pragodovina) 392, (revije) 315, 672, 741, (splošni prikaz v Neuc Freie Presse) 597, (zemljepis) 92, 607, (zemljevid) 614, (zgodovina) 229, 299, 733, 735, 736, 737
- Jugovič V. (Lekarne na Stajerskem) 403
- Juhart Anton. (Ljudski pevce v Oplotnici) 385
- Julijska krajina. Gl. Primorska
- Julijske Alpe. (Imenoslovje) 465
- Jungmann Josef. (Slovenske besede v češčini) 492
- Junot Andoche. (Hirija) 250
- Jupiter. (Votivne are in spomeniki) 705, 717, 720
- Jurančič Bogdan. (Izkopavanja na Kobanskem) 154
- Jurančič Josip. (=Iz šole za narod-) 221
- Jurčić Josip. (=Desell brat-) 515, (Glaser K.) 534, (Janežičev slovar) 497, (=Jurij Kozjak-) 503, (Levslik F.) 529, (mariborski literarni list) 516, (Meško F. K.) 543, (narodno in politično življenje na Stajerskem) 232, (Remec F.) 550, (slovenska tiskarna v Mbr.) 417, (Sinko J.) 663, (Turner F.) 651
- Jurhar Martin. (Lipica) 518
- Jurklošter. (Kolonizacija) 759, (Planina in kartuzija v Jurkloštru) 774
- Jurtela Andraž. (Murko M.) 660
- Jurtela Franc. (Murko M.) 660, (Slov. biografski leksikon) 621
- Juvan Alojzij. (Kovačič F.) 635
- Kac Boris. (Sprotulecna vijolca) 517
- Kacarov Gavril Hlev. (Armenska zgodovina) 675
- Kacijanar Franc. (Ljubijanska škofija) 210
- Kačič Ivan. (Narodno in politično življenje na Stajerskem) 232
- Kačič Miošič Andrija. (Karadžič V. S.) 673
- Kačič. (Omiški župani) 276

- Kač Ferdinand. (Ormoška kronika) 615
- Kadlec Karel. (Kolegialna sodišča) 275, (slovan-
sko pravo) 271, 285
- Kafol Jakob Filip. (Slov. prijatelj) 519
- Kajtna Andrej. (Slov. prijatelj) 519
- Kalidasa. (Prevodi K. Glaserja) 534
- Kalobje. (Župniki) 186
- Kalobski rokopis. 184, 186, 383, 635
- Kaltenbrunner Theodor. (Mariborski knjigo-
tržec) 414
- Kalvinizem. (Prekmurje) 219
- Kamenče pri Braslovčah. (Gospodarska poslop-
ja) 336
- Kämmel Otto. (Kolonizacijska zgodovina) 679
- Kamn vrh. (Slike Janeza Ljubijanskega) 440
- Kamnica pri Mariboru. (Nasejje) 608, (pražup-
nija) 754, (šentpavelska posest) 298
- Kamnik. (Kovnica in novel) 453, 458, (Stefanovo)
361, (umetnost) 437
- Kamovci. (Kmečka hiša) 341
- Kancelonal, husitski. 187
- Kančovel. (Reformacija) 219
- Kanduth Krištof. (Slov. prijatelj) 519
- Kaniža. (Proga Kaniža-Pragersko) 609
- Kapca pri Lendavi. (Kmečka hiša) 341
- Kapitular Karla Velikega. 768
- Kapla. (Prazgodovinske najdbe) 388
- Kaplja vas. (Gospodarska poslopja) 346
- Kapljuč pri Solinu. (Arheološke najdbe) 716
- Kappus Siegfried. (Bibliografski podatki) 6
- Kapsch-Reittemburgi J. (Gorske bukve) 278, 279
- Kapucin. (Celje, Maribor, Radgona) 530, (Ptuj)
630
- Karadžić Vuk Stefanović. (Glaser K.) 534, (Kopitar J.) 573, 735, (ljudske pesmi) 383, 384, 573, (Murko M.) 483, (pregovori) 375, (vir sloven-
skim slovarjem) 495, (Vraz S.) 566
- Karadorde. (Slika iz l. 1813) 632
- Karadordević Aleksandar. (Nekrolog) 633
- Karadordević Pavle. (Muzej v Beogradu) 176
- Karaman Ljubomir. (Dioklecijanova palača v
Splitu) 712, (hrvaška arheologija) 713
- Karantantija. (Zgodovina) 747, 753, 768
- Karšek Josef. (Bibliografski podatki) 17, (Gla-
ser K.) 534
- Karavanke. (Ime) 467, (kolonizacijska geogra-
fija) 665
- Karba Matija. (Lipica) 518
- Kardoš János. (Aranyjev Toldi) 18, (ženitovanj-
ski običaji v Prekmurju) 15
- Karel Veliki. (Kapitular) 768, (kateheza) 514,
(zgodovina) 721
- Karlinger Anton. (Romantični realisti v slikar-
stvu) 434
- Karlin Andrej. (Kovačić F.) 635, (Slomšek A. M.)
193
- Karlin Mirko. (Ljudska medicina) 354
- Karlovšek Jože. (Slovenska hiša) 337, (slovenski
domovi) 340, (slovenski ornamenti) 332
- Karničnik Matija. (Schmid Ch.) 566
- Karolinška kateheza. 514
- Karte. Gl.: Zemljevidi
- Kartin Herbert. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Karluzijaneč. (Jurklošter) 774, (Zlize) 187, 576,
587, 728, 774
- Kastimir Alois. (Slika povodnji v Ptuj) 609
- Kaspret Anton. (Arhiv v Losensteinlethenu)
281, (-danjščak-) 284, (Kovačić F.) 635, (Kmeč-
ki upori) 751, (pravna zgodovina) 286, (stud.
knjižnica v Mbr.) 22, (-vsobenjki-) 279, 280,
(zgod. društvo v Mbr.) 177, 635
- Kastelle Simon. (Kalobje) 186
- Katančič Matija Petar. (Ptujška arheologija) 181
- Katzensteln. (Grad pri Sošanju) 765
- Kaucer A. (Rogaška Slatina) 404
- Kavčič Francišek. (Oznaka slikarskih del) 431
- Kazala: Gl.: Bibliografije periodičnih tiskov
- Kejžar Ivan. (Dram. društvo v Mbr.) 462, (na-
rodnostni boji v Mbr.) 237, (šola v Studencih)
309, (železnice ob prevratu) 594
- Kelemina Jakob. (Bajke in pripovedke) 354, 372,
(Hajdina) 705, (pravna terminologija) 284, (sta-
roslovska kneživa) 276, (staroslovske
pravde) 288
- Kelemina Matija. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Keitl. (Asimilacija z Iliri) 686, (grobišča) 399,
(kreitsko ime Ptuj) 472, (kultura Japodov) 397,
(ornamenti) 692, (panonska liga proti Rimlja-
nom) 450, (spomenik Kelta v Pulju) 711, (tlo-
ris pohorske hiše) 335, (Vendl) 240, (zlatnik pri
Sv. Marku nižje Ptuj) 399
- Kemeterj. (Puhenštajnski graščaki) 293
- Kemija. (Farmaceutska) 404
- Kerenčič Jože. (Zemljiški odnosi v Jeruzalem-
skih gorcih) 223
- Keretsehmar Fourier Joseph. (Povodnov risar)
645
- Kersnik Janko. (Mariborski literarni list) 516
- Keslerker Jurij. (Ljubljanska škofija) 210
- Keune Jean Baptiste. (Saxanus) 720
- Kidrič Francez. (Apostel I. A.) 530, (Dobrovsky
J.) 98, 530, (Glaser K.) 534, (Hřenov memorial)
218, (Kalobski rokopis) 186, (Klaus M.) 669,
(Kopitar J.) 574, (-Korespondenca J. N. Prim-
ca-) 525, (Pisanec) 571, (Polidor-Mrčenik) 562,
(Prešeren F.) 547, (Rogaška Slatina) 404, (uni-
verzitetna knjižnica v Lj.) 310, (-Zgodovina
slov. slovstva-) 512, (-Zolsova koresponden-
ca-) 522
- Kiendl Hans Georg. (Izpis iz matičnih knjig)
432
- Kimovec Franc. (Ljudski napevi) 385
- Kindermann Josef Karl. (Povoden S.) 645
- Kiparstvo. Gl.: Lkkovna umetnost. — Gl. tudi
posebno kazalo slik
- Klreev Nikolaj. (Turner P.) 651
- Kitajska umetnost. 97
- Klialč Vjekoslav. (Spiltski sabori) 740
- Klajžar Ivan. (Vrazovo pismo Kočevarju) 566
- Klaus Barbara, Trubar-. Gl.: Trubar-Klaus
Barbara
- Klaus Josip. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Klaus Matija. (Trubar P.) 669
- Klaus Mihael. (Življenje in delo) 669
- Klaus Peter. (Biografski podatki) 669
- Klebel Ernst. (Cerkvena zgodovina Koroške)
673, (kolonizacija med Rabo in Dravo) 727
- Klein Anton. (Ptujski minoritski samostan) 211
- Klein Franz. (Civilnopravni red) 278
- Klein Hermann Josef. (Meteorologija Dravske-
ga polja) 606
- Kleinmayr Julij. (Janežičev slovar) 497, (Küz-
mič S.) 539

- Kleki Jožef ml. (Bibliografski podatki) 8, (prekmurska književnost) 515, (prekmursko narodopisje) 172, 209
- Kleki Jožef st. (Bibliografski podatki) 8, (prekmurska književnost) 515, (prekmursko narodopisje) 209
- Klemen Janez Friderik. (Trebnje) 210
- Klemenc Josip. (Arheološke karte Ptuja in Zagreba) 683, 684, (rimski napisi) 701
- Klemenčič Anton. (Ljutomer) 232, (malonedeljska beseda) 236, (Ploj J.) 644
- Klemenčič Rafael. (Bibliografski podatki) 6
- Klemenčič Vlado. (Zgodovinska čitanka) 302
- Klement K. (Relief iz Garduna) 711
- Klevezl. (Vinogorski zbori) 278, 279, 286
- Klima František. (Slomšek A. M.) 300
- Klinger Josip. (Tihožitja J. A. Straussa) 446
- Klils. (Župani in knezi) 276
- Ključ pri Soteski. (Vinogorski zbori) 281
- Klobučič Vincencij. (Ljubljanska škofija) 210
- Klodič Anton. (Glaser K.) 534
- Klofutar Leonard. (Slov. prijatelj) 519
- Kluže. (Lokalizacija in zgodovina) 773
- Kmečka hiša. (Kobansko) 335, (Pekre) 342, (Prekmurje) 341, (Slovcnija) 337, 338, 340
- Kmečki upori. (Kreft B.: Velika puntarija) 537, (Pahor J.: Matija Gorjan) 545, (slovenski kmečki upori) 749, (štajerski kmečki upor 1515) 751
- Kmetijstvo. (Balkan) 483, 464, (bibliografija) 16, (Dravska dolina) 408, (Dravsko polje) 606, (Gornjegrajsko) 251, (Ilirija) 250, (Laško) 757, 759, (Maribor) 588, (Posavje) 256. — Gl. tudi: Gospodarska zgodovina. - Krajevna imena. - Osebna imena. - Urbarji
- Knafl Richard. (Krajevna imena) 759, (napis iz Črešnjevca) 701, (napis s Hajdinc) 704, (sarkofag iz Gabrnika) 615
- Knappek Ljudevit. (Pokristijanjenje Velike Morave) 729
- Knett Josef. (Rogaška Slatina) 404
- Knezl. (Jugoslovanski) 276
- Knjažnin Francisek Dyonizy. (Vrazovi krakovjaki) 584
- Kniesz István. (Etnologija Madžarske) 317
- Knific Engelbert. (Bibliografski podatki) 6
- Knific Franc. (Kažipot v Krko) 609
- Knin. (Hrvatska arheologija) 849
- Knjgotštvo. Gl.: Tiskarstvo
- Književna zgodovina. Gl.: Literarna zgodovina
- Književniki. Gl. pod imeni piscev
- Književnost. Gl. pod jezikovnimi skupinami (npr.: Slovenska književnost)
- Knjižne razstave. (Stud. knjižnica v Mbr.) 23-30
- Knjižnice. (Gradec) 187, 586, (Limbuš) 549, (Ljubljana) 175, 188, 278, 310, 351, 353, 529, 551, 825, 628, (Novo mesto) 6, (Ptuj: J. Ploj) 644, (Ptuj: prošnja) 645, (Slomškova knjižnica) 300, (Valvasorjeva knjižnica) 149, (Zagreb) 566, 587, 684, 585, 586. — Gl. tudi: Mariborske knjižnice
- Knoc Jožef Ivan. (Biografske beležke) 477
- Knuplež Jurij. (Korespondenca z Vrazom) 586
- Kóhansko. (Geomorfologija) 387 a, (Kmečke hiše) 335, (prazgodovinske najdbe) 154, (sociografija) 221
- Kobé Jurij. (Slov. prijatelj) 519
- Kobilica Ivana. (Rački F.) 622
- Kobilica Ivan. (Slov. prijatelj) 519
- Kobilje v Prekmurju. (Kmečka hiša) 341
- Koblar Anton. (Bibliografija S. Rutarja) 10, (zgodovina Kranja) 775, (zgodovina Sore) 210
- Koblar France. (Jurčič J.) 515, (slovenska književnost 1918-1928 in 1918-1938) 589, 594, (slovensko gicdališče) 594
- Koček Fran. (Gutsmanov besednjak) 498, (pregovori, reki, prilike) 375, (rastlinska imena) 475, (Savinske Alpe) 595
- Kocelj. (Converso) 747, (slovenski knez) 276, 748, 752, (Velika Morava) 729
- Kocen Blaž. (Rojstna hiša) 758; (spomini J. Havelke) 150, (Soštanj) 763
- Kochanowski Jan. (Miklošičev prevod »Lipe«) 582, 583
- Koclančič Stefan. (Slov. prijatelj) 519
- Kočan Oton. (Slovar I. A. Apostla) 530
- Kocmut Ivan. (Sprotuletna vijolica) 577
- Kočar Jožef. (Etnološka oznaka Prekmurja) 8
- Kočevar Stefan. (Korespondenca z Vrazom) 566, (slovar I. A. Apostla) 530, (Vošnjakova korespondenca) 623
- Kočevarje. (Kmečki upori) 751
- Koderman Karl. (Dram. društvo v Mbr.) 482, (narodnostni boji v Mbr.) 237
- Kocpp Friedrich. (Ornamentika rimskih spomcnikov) 692
- Koethe Harald. (Noriški vojak v Celju) 694
- Köflach. (Rimski nagrobnik) 692
- Kog. Gl.: Sv. Bolfenk na Kogu
- Kogel. (Vinogorski zbori) 279
- Kohaut Vincenz. (Ptujška arheologija) 181, 705
- Kokarje ob Dretl. (Lončarstvo) 263
- Kokelj Alojzij. (Lipica) 510
- Kokoi Hadrijan. (Frančiskani v Ormožu) 815
- Kokošar Janez. (Ljudski napevi na Goriškem) 395
- Kolacija. 366
- Kolar Ivan. (Preporodovci) 228
- Kolar Peter. (Bibliografska beležka) 209
- Kolarič Anton. (Lipica) 518
- Kolarič Ivan. (Lipica) 518
- Kolarič Rudolf. (Slovenska narečja) 592
- Kolb Franz. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Koledarji. (Mariborski) 81, 82, 83, 84, 85, (prekmurski) 8
- Kolcsa Filjaret. (Karpatske ljudske pesmi) 98
- Kollár Jan. (Goethe J. W.) 573, (slovensko poslanstvo) 592, (slovenske besede v slovaščini) 492, (Vrazovi prevodi slovaških ljudskih pesmi) 585, (Vrazovo pismo Čopu) 586
- Kollmann Ignaz. (I. A. Zupančič in »Maximilian«) 2
- Kolman Vinko. (Fotočka zljalka) 395
- Kolnic Lenart. (Vuzenica) 293
- Kolomijke. (Vraz S.) 585
- Kolomonov žegen. 351, 365
- Kolonizacija. (Dunajska kotlina) 256, (Franki) 337, (Gornjegrajsko) 605, (Gradščansko) 727, (Koroška) 679, (Laško) 757, 759, (Oglej) 769, (Podravje) 255, (Posavje) 252, 255, 258, (Prekmurje) 767, (Slovenija) 679, 680, 753, (Štajerska) 602, 605, 606, 679, 767
- Koman Manica. (Gorenjska) 363

- Komárno. (Rimski spomeniki) 692
- Komljanec Josip. (Pojeva knjižnica) 644, (štud. knjižnica v Mbr.) 22, (Vošnjak J. in M.) 268
- Kompoljski. Gl.: Hren Anton
- Kompoš Gregor. (Mežiško rudarstvo) 407
- Konavljc v Dalmaciji. (Martinovo) 362
- Konell. (Basel) 210
- Končan Ivan. (Lipca) 518
- Končnik Peter. (Murko M.) 660
- Konečný Jan Nepomuk. (Jancičev slovar) 496
- Konjice. (Kalobski rokopi) 186, (kmečki upor) 751, (oglejska posest) 769, (plcmiči) 728, (slika J. A. Straussa) 440, (slikar A. J. Starmon) 432
- Konjski vrh. (Hišna in ledinska imena) 479
- Konstantin Porfirogenet. (Slovanski knezi) 276
- Konšek Filip. (Marčni dnevi v Kranju) 548
- Kontentalna zapora. (Hilrija) 250
- Kontler Julij. (Prekmurske ljudske pravljice) 372
- Konvallna Leopold. (Češčina na gimnaziji v Mbr.) 570, (Glaser K.) 534
- Kopač Ivan. (Graška beseda) 235
- Kopitar Jernej. (Arhivsko gradivo) 500, (Cop M.) 566, (Dobrovsky J.) 499, (Karadžić V. S.) 375, 383, 384, 573, 735, (Kotzebue A.) 571, (maioruski črkopi) 585, (Murko A.) 495, (Murko M.) 463, (slov. jezik v času Hilrije) 205, 735, (Vrhovac M.) 574, (Zois Z.) 522
- Koprivnica na Hrvatskem. (Martinovo) 362
- Koprivnik Jancz. («Pohorje») 7, 372, 375, (rastlinska imena) 475, (Turner P.) 651
- Korač Pavlin. (Bibliografski podatki) 6
- Koralna glasba. (Ptujski notni pergamenti) 182
- Kordeš Leopold. (Mariborski tiskar) 417
- Korespondenca. (Aškerc A.) 1, (Aškerc A. - P. Turnerju) 572, (Blclwels J. - J. Vesetu-Koseskemu) 569, (Bričič) 657, (Cviljč J. - R. Maistru) 246, (Cop M. - S. Vrazu) 566, (Dolar A. - viadi v Lj.) 246, (Dominkuš F. - občinskemu svetu Mbr.) 760, (Firmian L. M.) 207, (Glaser K.) 534, (Gregorčič S. - L. Gregorcju) 523, 524, (Gregorčič S. - I. Gruntarju) 523, (Gregorčič S. - F. B. Sedeju) 528, (Hašnik J. - G. J. Puifu) 526, (Kočevar S. - S. Vrazu) 566, (Kopitar J. - J. Dobrovskemu) 573, 574, (Kopitar J. - Th. v. Jacob) 573, (Kopitar J. - V. S. Karadžiću) 573, (Kopitar J. - L. Mušickemu) 573, 574, (Kopitar J. - M. Vrhovcu) 574, (Kopitar J. - Z. Zoisu) 573, 574, (Kopitar J. - J. Zupanu) 573, 574, (Levstik F.) 529, (Murko M. - P. Turnerju) 544, (Patryia P.) 518, (Prelog V. - S. Vrazu) 566, (Prešeren F. - L. F. Četakovskemu) 547, (Primic J. N.) 525, (Rački F. - J. J. Strossmayerju) 622, (Ruzgaj R. - F. Feušku) 232, (Sernee Jan. - Jos. Sernecu) 232, (Skuhala I. - M. Lendovškju) 522, (Slomšek A. M.) 569, (Slomšek A. M. - M. Vodušku) 300, (Stritar J. - H. Schreinerju) 516, (Stritar J. - F. Segulu) 20, (Strekelj K. - S. Kuharju) 491, (Tomšič A. - F. Levstiku) 516, (Trstenjak D. - K. Jakliču) 561, (Turner P. - J. Vošnjaku) 533, (Vošnjak J. - J. Sernecu) 623, (Vraz S. - M. Copu) 565, (Vraz S. - J. Knupežu - S. Kočvarju) 586, (Vraz S. - J. Murcu) 527, (Vraz S. - D. Rakovcu) 566, (Zois Z.) 522
- Korkunov Nikolaj Mihajlovič. (Rusko državno pravo) 271
- Kermos Th. (Paicolliske najdbe v Lokvah) 396
- Kürner Theodor. (Slomska prepisniva «Gute Nacht») 579
- Korošec Anton. (Biografski leksikon) 021, (Kovačič F.) 635, (Lipca) 518, (narodnostni boji) 237, (rodovnik) 644, (štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Korošec Viktor. (Hetiške drž. pogodbe) 274
- Koroška. (Bibliografija) 10, (cerkvena zgodovina) 204, 205, 673, 747, (desetine) 262, (dulebske naselbine) 485, (gospodarska zgodovina) 238, (kovanice in novci) 458, (kulturna zgodovina) 204, 205, 238, (narodna manjšina) 249, (narodnostrl boji) 238, 239, 246, 247, (nemški iredentizem) 238, 239, (pietisti) 239, 246, 247, (pravna zgodovina) 245, 753, (prevrati) 81, 83, 85, 238, 662, (soeologija) 276, 662, (solstvo) 243, 247, (zemljepis) 617, (zgodovina) 85, 736, 747, 751, 758
- Koroška literarna zgodovina. (Hilriem koroških piscev) 510, (Leški rokopi) 183, 185, (protestantika na Koroškem) 551, (Slovenski prijatelj) 519, (sodbe o koroških pisih: L. Legiša, A. Slodnjak, O. Zupančič) 511, 513, 572. — Gl. tudi pod imeni piscev
- Koroška narečja. (Rožansko narečje) 322, 489
- Koroška časopisje. (Carinthia) 10, 673, (Slovenski prijatelj) 519
- Koroško narodopisje. (Ljudska medeina) 359, 360, (ljudska umetnost) 333, (ljudske igre) 373, (ljudske pesmi) 185, 368, 374, (ljudski napavi) 385, (ljudski običaji) 348, 357, 361, 365, 368, (pregovori, reki, prilike) 438, (uganke) 374
- Korolance. Gl.: Rožič Valentin
- Korš Fjodor Evgenjevič. (Glaser K.) 534
- Korytko Emil. («Hilrske pesmi») 566, (slovenske ljudske pesmi) 383
- Kos Avgust. (Ptujski minoritski samostan) 213
- Kos Franc. (Bibliografija) 10, (Ciril in Metod) 20, 752, («Gradivo») 754, (Hajdina) 472, (Koceljva Panonija) 752, (Kovačič F.) 635, (slovenska historiografija) 745, (svobodnjaki) 284, (Zeilu) 769
- Kos Milko. (Bibliografija) 10, (Brižinski spomeniki) 507, (cejski koloni oglejske cerkve) 769, (Conversion) 747, («Gradivo») 754, (Jugoslovenski istoriski časopis) 672, (Koceljva Panonija) 752, (Pribina) 729, (ptujska koralna pergamenta) 182, (salzburški urbarji) 255, 680, («Srednjeveški rokopi v Sloveniji») 188, (svobodnjaki) 284, (templarji v Prekmurju) 214, (zgodovina Prekmurja) 593, («Zgodovina Slovencev») 745
- Kosar Franc. (Katol. tiskovno društvo v Mbr.) 417, (Kovačič F.) 635, (narodno in politično življenje na Štajerskem) 232, (Slomšek A. M.) 193, 559, 578, (Slov. prijatelj) 519
- Koseski Jovan. Gl.: Vesel-Koseski Jovan
- Kosezl. 284
- Kosl Anton. (Aškerc A. in P. Turner) 533
- Kosmač František. (Prevod Bürgerjeve «Hum-melled») 577
- Kosmač Jurij. (Slovar A. Murka) 495
- Kostanje na Koroškem. (Pasljonske igre) 373
- Kostanjevica. (Kovnica in noveli) 453, 458, (Ijubljanska škoflja) 210, (Planina) 774, (pravosodstvo) 286, (samostan in cerkev) 425, (slovenska prisega) 285, (urbarji) 256, 270, (vino-gorski zbori) 270, 279
- Kostolac. (Rimski spomeniki) 692
- Kostrenčič Marko. (Fides publica) 277
- Košaki pri Mariboru. (Naselje) 608
- Košan Janko. (Zgod. društvo v Mbr.) 177
- Košar Fran. (Sprotaletna vijolca) 521
- Košar Jakob. (Prepis pesmi) 118

- Košič Jožef. (Bibliografija) 209, ("Izbor prekmurske književnosti") 515, (Kůzmič M.) 5, (predavanje V. Novaka) 172, (reformacija v Prekmurju) 219, (Stomšek A. M.) 536, (tempiarji v Gornji Lendavi) 214, (zgodovina Prekmurja) 8
- Košir Pavel. (Vrače) 364
- Koštič Ivan. (->Elgen Rugh-) 280, (lov na pohe) 463, (->kotze-) 472
- Kotnik Fran. (Kmečka hiša) 337, (Sprotuletna vijolice) 517
- Kotnik Janko. (Leški rokopis) 183, (Lesičjak F.) 541
- Kotzebue August. (Slomškova prepesnitev "Dobre volje") 576, ("Tinčok Petelinček") 571
- Kovačič Anton. (Liptca) 518
- Kovačič Franc. (Arch na Pohorju) 91, (bibliografija M. Slekovca) 10, (Cirilova tiskarna v Mbr.) 417, (gimnazija pri Sv. Tomažu) 312, (KatoL. tiskovno društvo v Mbr.) 417, (kmečki upori) 751, (->Kovačičev zbornik-) 180, (Liptca) 518, (mariborska štud. knjižnica) 22, (mariborski muzej in zgod. društvo) 177, (Martinovo) 362, (odlikovanje) 124, (osmrtnice) 634, (pravne starine) 290, (ptujski samostani) 425, 441, (Rogaška Slatina) 611, (Stomšek A. M.) 193, (svobodnjaki) 284, (Štajersko-ogrska meja) 767, (1000-letnica hrvatskega kraljestva) 114, 742, (Turner P.) 651, (zgodovina Celja) 769, (->Zgodovina lavantinske škofije-) 206, (zgodovina Prekmurja) 214, (zgodovina Ročice) 289, (zgodovina Središča in Ormoža) 615, (življenje in delo) 633
- Kovačič Maks. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Kovačič Peter. (Liptca) 518
- Kovnice novcev. Gl.: Numizmatika
- Kozak Juš. (Govor na Aškerčevi proslavi) 123
- Kozlerowski Stanisław. (Plašnica) 469
- Kozina Pavel. (Slovenska grlica) 235
- Kozjak. Gl.: Kóbanksko
- Kozje. (Narodno življenje) 232, (urbar) 411, (zgodovina) 774
- Kozler Peter. (Zemljevid zedinjene Slovenije) 232, 613
- Kozolec. 338, 339
- Koželj Matija. (Slike dekoracij v Šentruper-tu) 440
- Kožuh Josip. (Zgod. društvo v Mbr.) 177
- Kraft Doris. (Kulture v Dravski dolini) 296
- Krajanski Artur. (Varaždinski padarski statut) 400
- Krajevna imena. (Avstrija) 471, (dulebska) 485, (gotska) 486, (Hajdina) 472, (Laško) 759, (Luče) 479, (Maribor) 466, (Muriška dolina) 470, (Nova cerkev) 206, (Prekmurje) 679, (Slatina) 473, (Slovenija) 476, 679, (Solčava) 478, (Stoperce) 474, (Štajerska) 767, (Tezno) 474, (Varaždin) 468, (Visole) 473, (Vuzenica) 258
- Krajevna zgodovina. Gl.: Lokalna zgodovina
- Krajevne bibliografije. Gl.: Lokalne bibliografije
- Krajevni repertoriji. (Mariborska oblast) 270, (Slovenija) 225
- Krajnska zgodovina. Gl.: Regionalna zgodovina
- Krajnske bibliografije. Gl.: Regionalne bibliografije
- Krajna pri Tišini. (Kmečke hiše) 341
- Krajnik Atanazij. (Bibliografski podatki) 6
- Krakovjaki. (Vraz S.) 584, 585
- Kralik Leopold. (Dar "Marburger Zoltung" mariborskega muzeja) 177
- Kralik Richard. (Studonice in Graf) 472
- Kramar Franc. (Ljudski napevi na Kranjskem) 385
- Kramaravci. (Nemška vas v Prekmurju) 241, 727
- Kramberger Dragutin, Gorjanovič-. Gl.: Gorjanovič-Kramberger Dragutin
- Kramberger Franjo. (Statistika Maribora) 84
- Krammer Peter. (Bibliografski podatki) 6
- Kranj. (Ceh padarjev) 400, (Glaser K.) 534, (gospodarska zgodovina) 548, (ljubljska škofija) 210, (narodno in politično življenje) 548, (Prešeren F.) 548, (rokopisi) 188, (slovenska prisega) 291, (zgodovina) 775
- Kranje Aleksander. (Malonedeljska beseda) 236
- Kranje Cene. (Tiskarstvo v Sloveniji) 589
- Kranje Viktor. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Kranje. (Urad vuzeniške graščine) 257
- Kranjec Silvo. (Bibliografija I. Vrhovnika) 10, (->Kako smo se zedinili-) 733, (->Med Napoleonom in Leninom-) 722, (pouk zgodovine) 95, (Stomškov "Vbogi otrok v faberkah") 554, (Slovenl v Jugoslaviji) 589, (zgodovina Jugoslovianov) 721, (->Zgodovina Srbov-) 741a
- Kranska. (Bibliografije) 10, (deželni register) 272, (emblem deželnih stanov) 306, (kmečki upori) 751, (lekarne) 401, (pravna zgodovina) 272, 278, 281, 282, 284, 766, (prazgodovinske najdbe) 397, (zgodovinski atlas) 765. — Gl. tudi: Ljubljanska škofija
- Krapanje pri Mariboru. (Izgoni) 606
- Krasič Ignacy. (Lipa J. Kochanowskega) 583
- Krašnji dol pri Metliki. (Vinogorski zbori) 281
- Kraus Hermann. (Mariborski muzej) 177
- Kravina-Kronstein Theodor. (Varaždinska gimnazija) 309
- Krče. (Obramba pred Madžari) 767
- Krčevina pri Mariboru. (Naselje) 608
- Krčmery Štefan. (Velika Morava) 729
- Kreft Bratko. (Velika puntarija) 537
- Krek Gojmir. (Wolf II.) 461
- Krek Gregor. (Glaser K.) 534, (graška slavistična stolica) 544, (malonedeljska beseda) 236, (Račič F.) 822
- Krek Janez Evangelist. (Kovačič F.) 635, (selški predniki) 664, (slovenska politična zgodovina) 740
- Krempf Anton. (Beseda pri Mali Nedelji v spomin A. Krempla) 236, (->Dogodivščine-) in Remčev "Samo") 550, (->Dogodivščine-) in S. Vraz) 567, (knjige v štud. knjižnici Mbr.) 22, (narodni buditelji) 232, (odkod zanimanje za zgodovino) 177, (->Pesem od sv. Cirila no Metoda-) in Prešernova "Zdravilca") 755, (Povoden S.) 645, (ptujski minoritski samostan) 211, (ruski slavisti) 538, (Sprotuletna vijolice) 521, (štajerski prepoved) 509
- Kremser-Schmidt Johann Martin. (Mesto med ilkovniki na Slovenskem) 434, (slike na Štajerskem) 447, (Steletova študija) 775
- Kretschmer Paul. (Napis na negovski četadi) 481
- Krevh Matko. (Liptca) 518, (štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Križanič Ivan. (KatoL. tiskovno društvo v Mbr.) 417, (Liptca) 518
- Križman Jožef. (Ljudski napevi v Istri) 385
- Križnar Jožef. (Kranj in Prešeren) 548
- Križnik Gašpar. (Ljudske pesmi) 361

- Krka na Koroškem. (Hema Pilštanjška) 191, (vodnik) 606, (zgodovina) 774. — Gl. tudi: Krška škofija
- Krka v Prekmurju. (Cerkve v porečju Krke) 106
- Krnica pri Lučah. (Hišna in tedinska imena) 479
- Krofta Kamil. (Pekaf J.) 642
- Krohn Kaarie Leopold. (Finski zagovor!) 358
- Kroncs Franz. (Bibliografija Štajerske) 10, (Hajdina) 472, (kmečki upori) 751, (kolonizacija na Slov.) 337, 679
- Kronike. (Celje: I. Orožen) 686, (Ceijska kronika iz 16. stol.) 383, 751, (Laško: J. Gajšnik) 440, (Ljubljana: jezuitski kolegij) 351, 688, (Maribor: nemško pevsko društvo) 459, (Ormož: P. Dajnko) 290, 615, (Ormož: F. Kad) 615, (Otokarjeva kronika) 770, (Ptuj: dominikanski samostan - A. Cepeljo) 425, (Ptuj: minoritski samostan - L. Pečko) 641, (Rajhenburg) 432, (rodbinska kronika J. H. Dietrichsteina) 751, (rodbinska kronika S. Hierbersteina) 751, (rodbinska kronika A. Šetince) 666, (Ruše: J. N. Godina) 226, (Slovenj Gradec) 445, (Sv. Miklavž pri Ormožu: P. Dajnko) 290, (Sv. Tomaž pri Ormožu: M. Siekovec) 290, 307, 312, (Sv. Trojica v Haiozah: L. Pečko) 641, (Štajerska: J. de Ceroni) 751, (Veitka Nedejja: P. Dajnko) 615. — Gl. tudi: Dnevnik
- Kronologija. 681
- Kronska gora pri Slovenjem Gradcu. (Slike J. A. Straussa) 448
- Kronstein Theodor, Kravina-. Gl.: Kravina-Kronstein Theodor
- Kropa pri Gornjem gradu. (Lončarstvo) 263
- Kropivšek Valentin. (Lipica) 518
- Kroš Anton. (Obča zgodovina) 721
- Krška škofija. (Posest v Dravogradu) 297, (razmisljeve škofij na Štajerskem) 207, (zgodovina Planine) 774
- Krška vas. (Arheološka raziskavanja) 697
- Krško. (Arnulfova listina) 256
- Krško-modruški knezi. 276
- Krujč Franc. (Lipica) 518
- Krupak Jancz. (Pesmi v Slomškovi ostalini) 576, (prevod Schlijerjeve pesmi) 577, (prevodi Schmidovih pesmi) 575
- Krvavica. (Etiologija imena) 761
- Kuba Ludvik. (Asanaginica) 383, (belokranjske ljudske pesmi) 742, (jugoslovanske ljudske pesmi) 381, (slovenske ljudske pesmi) 385
- Kugelmayer Gotthard. (Rogaška Slatina) 404
- Kuhar Alojzij. (Slovenski izsejenci) 599
- Kuhar Stefan. (Bibliografski podatki) 8, (prekmursko narečje) 491, (prekmursko narodopisje) 172, 491, 515
- Kuhn Albert. (Varstvo spomenikov) 418
- Kukovec Ivan - ml. (Ljudska univerza v Mbr.) 460
- Kukovec Ivan - st. (Pioj J.) 644
- Kukovec Jožef. (Lipica) 518
- Kukovec Vekoslav. (Biografski leksikon) 821, (Dečko 1.) 628, (narodno življenje na Štajerskem) 232, (Turner P.) 851
- Kukovič Avguštin. (Lipica) 518
- Kukuljevič-Sakcinski Ivan. (Maljevac G.) 415, (Murko M.) 460
- Kulakovskij Platon. (Hilrizem) 505
- Kulturna zgodovina. Gl.: Lokalna zgodovina. - Regionalna zgodovina
- Kumerdej Blaž. (Gorske bukve) 283
- Kūni Paul. (Krajine in portreti) 434
- Kūnssberg Eberhard. (Pravna terminologija) 286
- Kunstek Luka. (Ptujski profesor) 680, (slovenski uradni jezik) 283
- Kunšperk. (Kmečki upori) 751
- Kupič Mihael. (Cupitlanus?) 769, (ustanova v Celju) 666
- Kuret Niko. (Drabosnjak A.) 373
- Kurpečič Benedikt. (Srbska ljudska pesem) 380
- Kurnik Vojteh. (Kolačija) 368
- Kus-Nikolajev Mirko. (Slike na steklo) 333
- Kuszinsky Bálint. (Lončarstvo v Aquincumu) 701, (magrobnik v Aquincumu) 700
- Kušnerič Ignac. (Ptuj i. 1747) 609
- Kutnar Franc. (Slomškovo društvo za izdajanje ljudskih knjig) 560
- Kutrzeha Stanisław. (Ustavna zgodovina Poljske) 271
- Kuvclič Pavla. (Pevka Asanaginice) 383, 384
- Kūzmič Mikioš. (Bibliografski podatki) 4, 5, 8, 208, 209, (izbor prekmurske književnosti) 515, (Siodnjak A.) 513, (Zelko I.) 520
- Kūzmič Štefan. (Bibliografski podatki) 8, (Izbor prekmurske književnosti) 515, (Siodnjak A.) 513, (=Štefan Kūzmič-) 539
- Kužman Blaž. (Zupnja v Kranju) 210
- Kyrie Georg. (Drachenhöhle in Potočka zljajka) 396
- Lačna vas. (Lončarstvo) 263
- Lada. (Glaser K.) 534, (Vrban-Zadravski I. in drugi sodrudniki) 569, 570
- Lah Anton. (Družba siov. branja v Lembah!) 540, (ostalina) 118
- Lah Ivan. (Graška biseda) 235, (jugoslovansko kulturno edinstvo) 592, (knjigi spominov) 655, 658, (štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Lah Josip. (Giasba v Mbr.) 460
- Lah-Pfening Konrad. (Ptujski gotski oitar) 425, 431, 441, 442
- Lajteršperg pri Mariboru. (Naselje) 608
- Lamberg Sigismund. (Ljubljanska škofija) 210, (Ljubno) 237
- Lamer Hans. (Mit in verstvo) 724
- Lampe Frančišek. (Slomška?) 559
- Lancova vas. (Martinovo) 362
- Landergott Emerik. (Bibliografski podatki) 8
- Lang Adoif. (Glaser K.) 534, (Turner P.) 651
- Lang Alois. (Pevdi saizburške škofije) 252, 860
- Langobardi. (Pavel Diakon) 753, (Ptuj) 708, (Zelija) 769
- Langus Matej. (Klasicistični portreti) 434, (slike) 443
- Laniše. (Oglejski novci) 458
- Lannoy Hermann, Gödel-. Gl.: Gödel-Lannoy Hermann
- Lapajne Ivan. (Murkovi spomini) 660, (ptujski minoritski samostan) 211, (slovenska šola v Ljutomeru) 232
- Lapicida Franc. (Kranj in ljubljanska škofija) 210
- Laskarev Vladimir. (Prazgodovinska najdba na Pohorju) 154

- Laskaris Michail. (Izjava o Zgod. društvu v Mbr.) 126, (srbske ljudske pesmi) 98
- Lastavec Franc. (Ptujška gimnazija) 660
- Laško. (Citainca) 232, (kolonizacija) 757, 759, (kronika J. Gajšnika) 440, (pražupnja) 198, (slika J. C. Vogla) 447, (slike J. A. Straussa) 440, (Trubar P.) 669, (Urbar) 256, (zgodovina) 774
- Latinska književnost. (Hauptmanč J.: Apologus carminibus) 535, (Horatius F. Q.: Pismo o pesništvu) 508
- Latkova vas. (Gospodarska poslopja) 336
- Laubmann Philipp Karl. (Slike na slov. Stajerskem) 447
- Lauriacum. (Vodnik) 687
- Lavantinska škoflja. (Kovačičeva zgodovina) 206, 635, (selitev) 207, (Slomšek A. M.) 193
- Lavrič Alfred. (Koroški boji) 238, 750
- Lavrič Jože. (Spominski zbornik Slovenije) 589
- Lavrovski Nikolaž Alcksevič. (Ciril in Metod) 192
- Laybasser Hans. (Gorske bukve) 278, 279, (slovenske prisige) 232
- Layer Marko. (Steteletova študija) 775
- Layer Leopold. (Slike) 443
- Lazarevič Dord. (Zgodovinska čitanka) 736
- Lazari Anton. (Bibliografski podatki) 6
- Lazius Wolfgang. (Ptujski minoritski samostan) 211
- Lcbani pri Leskovcu. (Arheološka izkopavanja) 685
- Ledava. (Cerkeve v porečju Ledave) 196
- Leder Franc, Lesičjak-. Gl.: Lesičjak-Leder Franc
- Ledinska imena. Gl.: Krajevna imena
- Ledinske karte. Gl.: Zemljevidi
- Leeber Nikasius. (Gnaden-Geschichten) 530
- Legen pri Slovenjem Gradcu. (Grad) 419
- Legenda aurea. 320
- Leger Louis. (Turner P.) 651
- Legiša Lino. (Delež vzhodne Slovenije v najveštem slovstvu) 96, (slovenska poezija od Vodnika do Čbelce) 511
- Leipzig. (Slavistična stolica) 544
- Lekarne. (Klausl) 669, (Kranjska) 401, (Stajerska) 402, 403, 404, (Varaždin) 400
- Leksikon. (Leksikon občin ogrskega kraljevstva) 316, (Slovenski biografski leksikon) 621
- Lekše Franc. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Lelewel Jachym. (Krakovjaki) 584
- Lembah. Gl.: Limbuš
- Lemberg pri Strmcu. (Lokalizacija) 754
- Lemberg pri Šmarju pri Jelšah. (Cutare) 334, (spomini M. Murka) 680, (topografski razvoj) 612
- Lempl Tomaž. (Ciril in Metod) 20
- Lenaršič Mirko. (Bibliografski podatki) 8
- Lendava. Gl.: Dolnja Lendava. — Gornja Lendava
- Lendovšek Mihael. (Lada) 570, (Lipica) 518, (narodno življenje na Stajerskem) 232, (ptujška gimnazija) 660, (Slomšek A. M.) 552, 559, (Slov. prijatelj) 519
- Leoben. (Glaser K.) 534, (škoflja) 207
- Leon Janez. (Mariborski knjigotržec in tiskar) 414, 417
- Leon Marija. (Izposojevalna knjižnica v Mbr.) 417
- Lepoglava. (Pavliška gimnazija) 308
- Lesičjak-Leder Franc. (Pesmi) 541
- Lesjak Davorin. (Spomin na ruško kočo) 91
- Leskien August. (Slavistična stolica v Leipzigu) 544
- Leskoschek Franz. (Zgodovina vlnogradništva) 409
- Leskovar Josip. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Lessiak Primus. (Koroški kmetje-piemiči) 788, (ročansko narečje) 489
- L'Estocq Hermann. (Kolacija) 366
- Leše pri Prevaljah. (Šola) 238
- Leški rokopis. 183, 185, 580
- Leško polje. (Bitka in ustanovitev Celja) 789
- Lešnik Jožef. (Ljudski navepi na Pohorju) 385
- Letopis popa Dukljanina. 276, 486, 738, 740
- Letuš. (Gospodarska poslopja) 336
- Levakovič Rafael. (Bibliografski podatki) 6
- Levec Fran. (Glaser K.) 534, (literarni list v Mbr.) 516, (ljudski navepi) 385, (Pajk J.) 417, (pripovedka o hudičevem gozdu) 372, (Slomška?) 559
- Levec pri Celju. (Gospodarska poslopja) 336
- Levec Vladimir. (Hajdina) 472, (metoda kolonizacijske zgodovine) 679, (panonska hiša) 337, (pravna zgodovina Ptujca) 181, (slovenska historiografija) 745
- Levstik Fran. (Arhivsko gradivo) 500, (bibliografija) 3, (Cigaletovo slovar) 497, (Janežičevi slovarji) 497, (Kuzmič S.) 539, (literarni list v Mbr.) 516, (Martin Krpan) 505, (mlado-slovenci) 232, 654, (Pajk J.) 417, (pisma) 529, (Pohljnov besednjak) 495, (tabori) 750, (Turner P.) 551
- Lewicki A. (Poljska zgodovina) 732
- Leyrer Friedrich . ml. (Mariborski knjigotržec) 414, 417, (muzej v Mbr.) 177, (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Leyrer Friedrich . st. (Mariborski knjigotržec) 414
- Libeliče. (Breški novci) 458
- Libellus gothicus. 486. — Gl. tudi: Letopis popa Dukljanina
- Liber in Libera. (Votivna ara v Ptujcu) 703
- Libera Anna. (Vrazovi krakovjaki) 584
- Liboje. (Cutare) 334
- Libuče pri Pilberku. (Zagovori) 358
- Lichtenberg Lorenz. (Oglej in ljubljanska škoflja) 210
- Lichtenstein Rudolf Otto. (Muta) 253
- Liguori Alfonso. (Slomšek A. M.) 552
- Likar Andrej. (Slovarsko gradivo) 498, (Slov. prijatelj) 519
- Likovna umetnost. (Antika) 692, 711, 715, (bibliografije) 10, 17, (bolgarska umetnost) 427, (bolgarske miniaturre) 87, (Celje) 435, 592, (cerkveno slikarstvo) 428, (Celovnik) 440, (Hrvatska) 428, (Kamnik) 437, (Kranj) 775, (ljubljanke zbirke v nar. muzejcu) 175, (Ptuj) 423, 425, 439, 441, (Ptujška gora) 436, 438, (Seio v Frekmurju) 214, (Slovenija) 431, 432, 433, 434, (Slezija) 430, (Šmartno ob Paki) 442, (Stajerska) 432, (Vrhnika) 443, (Zahodna Evropa) 429. — Gl. tudi pod imeni umetnikov in pod nazivi krajev
- Lilek Emilijan. (Nekrolog) 636

- Limbuš. (Družba slov. branja) 540, (narodno življenje) 232, (prazgodovinsko ognjišče) 391, (šentpavelska posest) 298
- Lindaw Hermann. (Ustanova v ptujskem minoritskem samostanu) 211
- Linhart Anton Tomaž. (Glasor K.) 534, (Matiček in Zupanova Micka) 571, (siovar A. Murka) 495, (Zoisova korespondenca) 522
- Linhart Kari. (Cankar Iv.) 85
- Lipe pri Ljubljani. (Kolonizacija Ljubljanskega barja) 603
- Lipež Viktor. (Glasor K.) 534, (Turner P.) 651
- Lipica. (Aškere A.) 532, (literarno življenje v mariborski bogoslovnici) 513
- Lipljan. (Arheološke najdbe) 685
- Lipnik pri Trebnjem. (Vinogorski zbori) 281
- Lipoid Fran. (Govor ob 30-letnici zgod. društva Mbr.) 124
- Lipoid Ivan. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Lipoid Jožef. (Prevod Maierjevc »Die Freude«) 573, (prevodi Schmidovih pesmi) 575
- Lipovci v Prekmurju. (Kmečka hiša) 341
- Lisinski Vatroslav. (Glasba na graški bescdi) 235
- Listine. (Avstrija: dedovini red) 278, (Bratislava: padarski status) 400, (Celje) 769, (Dravograd) 297, (Faia) 254, (Gornji grad) 251, (Guštanj) 266, 772, (Hajdina) 472, (Hrvaška) 276, 277, 740, (Italija: gradivo za zgodovino vzhodne meje) 726, (Klaus M.: oporoka) 669, (Kluže) 773, (Koroška) 766, (Kranjska) 571, 766, (Lemberg) 612, (Limbuš) 540, (Ljubljanska škofija) 210, (Ljubno) 237, (Marenberg) 480, 770, (Maribor) 210, 212, 237, 252, (Martjanec) 203, (Mežica) 407, (Muta) 253, (Ogulin) 282, (Pečarovec) 203, (Planina) 751, 774, (Podravje) 298, (Posavje) 256, (Prekmurje) 196, 214, 219, 749, 767, (Ptuj) 211, 267, 423, 609, 645, (Rabej) 406, (Radenci) 259, (Radgona) 120, 400, (Rečica) 289, (Rogaška Slatina) 611, (Slovaška: diplomat) 151, (Slovenija) 276, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 754, (Slovenj Gradec) 410, (Soteska) 282, (Srbija) 276, 277, (Stopence) 474, (Straže pri Gornjem gradu) 197, (Sv. Primož na Pohorju) 405, (Štajerska) 560, 751, 758, 767, (Varaždin) 400, (Višnja gora) 282, (Vučenica) 118, 237, 258, 264, 293, 294, 295, 296, 408, 412, 480, (Zadrebce dolina) 263, (Zužembek) 282. — Gl. tudi: Prisege
- Literarna zgodovina. Gl. pod jezikovnimi skupinami (npr.: Slovenska literarna zgodovina). — Gl. tudi: Primerjalna literarna zgodovina
- Literarni prevodi. Gl. Prevajalci. — Prevodi
- Literarno-zgodovinske bibliografije. (Česko-jugoslovanski stiki) 17, (franciškanski pisci) 6, (prekmurski pisci) 8, (slovenski pisci - dopolnitve) 18, 235, (štajerski pisci - dopolnitve) 517, 580. — Gl. tudi: Avtorske bibliografije
- Ljubavec pri Bircni vasi. (Vinogorski zbori) 281
- Ljubčno pri Poljčanah. (Plastika dunajske delavnice) 436
- Ljubljana. (Bescda) 235, (ceh padarjev) 400, (Emona) 686, 692, 697, 706, 753, (gledališče) 594, (Kmetijska družba) 278, (kovnice, noveci in medalje) 453, 455, (ljubljanški dogodki) 237, (ljubljanški program) 232, (mestna meja) 608, (narodni muzeji) 175, (obisk Hrvatov 1867) 500, (prevodi gorskih bukev) 278, (prisega) 291, (rokopisi) 188, (Slovenska matice) 623, (slovensko-hrvaški shod 1890) 622, (splošni prikaz v Neue Freie Presse) 597, (univerza) 310, 651, (upravna zgodovina) 288, (zborovanje zgodovinarjev) 95
- Ljubljanska škofija. (Emona) 753, (Gornji grad) 297, (Ljubno) 237, (Piešivec) 201, 202, (Rečica) 289, (reformacija) 218, (ustanovitev in okzemptnost) 210
- Ljubljanske barje. (Gospodarski razvoj prazgodovinskega človeka) 275, (koonizacija) 603
- Ljubno. (Pravna in upravna zgodovina) 287, 289
- Ljuba Matija. (Cehi) 400, (Kovačič F.) 635, (lavantinska škofija) 206, (muzej v Mbr.) 177, (nekrolog) 637, (stud. knjižnica v Mbr.) 22, (zgodovina župnij na levem bregu Drave) 673
- Ljudevit Posavski. 276, 740
- Ljudska arhitektura. (Kobansko) 335, (Pekre) 342, (Prekmurje) 341, (Savinjska dolina) 336, (slovenska hiša) 337, 338, 340, (slovenski kozolci) 330, 339
- Ljudska medicina. (Koroška) 359, 360, (Slovenija) 354, 364
- Ljudska obrt. (Prekmurje) 329, 330, (Slovenija) 328, 332, 334
- Ljudska prosveta. (Delavska kultura v Mbr.) 314, (Ljudska univerza v Mbr.) 460
- Ljudska umetnost. (Dekoracije na Ceiovniku) 440, (slike na steklo) 333, (Slezija) 430. — Gl. tudi: Ljudska obrt
- Ljudske igre. (Koroška) 373
- Ljudske noše. (Slovenija) 345, (Štajerska) 343, 344, 394
- Ljudske pesmi. (Dalmatinske) 383, 384, (hrvaške) 376, 383, 384, (jugoslovanske) 380, (koroške) 383, 385, (podkarpatske) 98, (prekmurske) 8, (slovenske) 376, 382, 382, (slovenske) 384, 376, 377, 381, 383, (srbske) 379, 380, 383, 384
- Ljudski napevi. (Dalmatinski) 383, 384, (cvropski) 387, (pohorski in podravske) 380, (slovenski) 381, 383, 385, 387
- Ljudski običaji. (Gorenjska) 363, (Hrvaška) 369, (Koroška) 185, 357, 368, (Madžarska) 347, (Pohorje) 349, 350, (Prekmurje) 8, (Rusija) 352, (Slovenske gorice) 357, (Slovenija) 355, 358, 362, 362, 366, (Srbija) 346, 369, (Štajerska) 367, 370, (Ziljska dolina) 348
- Ljudsko pravo. Gl.: Gorske bukve. - Vinogorski zbori. — Gl. tudi: Pravna zgodovina
- Ljudsko verovanje. (Hrvaška) 369, (Slovenija) 351, 353, 358, 364, 365, (Srbija) 369. — Gl. tudi: Verski ljudski običaji
- Ljutomer. (Draškovič G.) 308, (Kovačič F.) 635, (Miklošičeve prosiave) 115, 622, (Murko M.) 660, (narodno in politično življenje) 232, 622, 644, (Pioj J.) 644, (solstvo) 232, (tabor) 232, 234, 236, 644, (vojaška pesem) 378, (zgodovina) 767
- Ločica v Savinjski dolini. (Rimski tabor) 689
- Logarska dolina. (Hišna in jedinska imena) 478, 605
- Logatec. (Krajevno ime) 467
- Loka pri Zidanem mostu. (Krajevna imena) 759, (kronika J. Gajšnika) 440
- Lokaina zgodovina. (Bedokovčina) 199, (Benetke) 249, 726, (Brežice) 232, 256, 751, (Cankova) 196, 214, (Celje) 2, 207, 232, 504, 591, 601, 666, 669, 751, 753, 761, 769, 771, 774, (Dolina Lendava) 196, 214, (Dravograd) 238, 260, 297, 764, 772, (Faia) 254, 411, (Gornja Lendava) 196, 214, 219, 767, (Gornji grad) 197, 210, 251, 263, 287, 289, 479, 605, 789, (Gornji Senik) 219, (Gradee) 217, 235, (Guštanj) 266, 772, (Hajdina) 472, (Hrastovec) 292, (Jurkiošter) 759, 774, (Kalobje) 286, (Kamniki) 453, (Kluže) 773, (Kranj) 210, 272, 548, 775, (Krka na Kor.) 192, 600, 774, (Laško) 757, 759, 774, (Lemberg) 612, (Limbuš) 540, (Ljubljana) 232, 288, (Ljubno) 287, (Ljutomer) 232, 644, (Luče) 479, (Maia

- Nedelja) 236, (Marenberg) 770, (Maribor) 2, 207, 212, 232, 237, 288, 305, 309, 314, 414, 416, 417, 420, 421, 422, 424, 459, 460, 462, 516, 517, 518, 596, 598, 599, 608, 610, 635, 631, 657, 660, 760, (Martjanci) 203, 219, (Mozirje) 291, (Murska Sobota) 214, 219, (Muta) 253, 254, (Noršinci) 670, (Ormož) 615, (Petanjci) 215, (Pianina) 751, 774, (Plešivec) 201, 202, (Prevalje) 662, (Ptuj) 181, 207, 211, 213, 232, 258, 267, 415, 423, 425, 429, 609, 630, 641, 644, 645, 648, 660, 706, (Ptujška gora) 436, (Rabelj) 406, (Radenci) 259, (Radgona) 530, (Radomlje) 298, (Rečica) 289, (Rogaška Slatina) 404, 611, (Ruše) 216, (Sevnica) 256, (Slovenj Gradec) 200, 453, (Solčava) 478, (Središče) 615, 663, (Soteska ob Krki) 281, 282, (Start trg pri Slovenjem Gradcu) 494, 501, (Straže pri Gornjem gradu) 197, (Studenci pri Mariboru) 309, (Sv. Primož na Pohorju) 257, 258, 405, (Sv. Tomaž pri Ormožu) 307, 312, (Sv. Trojica v Halozah) 641, (Sentrpavel na Koroškem) 254, 297, 298, (Šoštanj) 763, 765, (Tišina) 179, 219, (Turnišče) 196, (Varaždin) 186, 308, 400, (Vuzenica) 198, 257, 258, 264, 265, 293, 294, 295, 296, 304, 408, 480, (Zagreb) 196, 306, (Žilče) 187, (Žužemberk) 281, 282
- Lokalne bibliografije. (Maribor) 82, 83, 460, (Potočka zijalka) 389, (Ptuj) 21, 181, 717, (Rogaška Slatina) 404, (slovenske lokalne bibliografije) 10
- Lokar Janko. (Slovenska hiša) 237
- Loker Konrad. (Kranj in Prešeren) 548
- Loker Rudolf. (Kranj in Prešeren) 548
- Lokve pri Delnicah. (Paleolitske najdbe) 396, 592
- Lončar Dragotin. (Bibliografija F. Kosa) 10, (politično življenje Slovencev) 231, (Sernee J.) 647, 665
- Lončarič Jožef. (Krajevna imena) 759, (Lipica) 518, (Vrban-Zadarski I.) 570
- Lončarstvo. (Aquineum) 701, (Zadrebka dolina) 263
- London. (Londonski evangelij) 87, (Turner P.) 651
- Londzin Józef. (Tešinska Šlezija) 555
- Longobardi. Gl.: Langobardi
- Lorber Anton. (Lah A.) 540, (Zupančič I. A.) 2
- Lorber Mithael. (Lah A.) 540
- Lorber Vladoimir. (Izkopavanja v Mbr. in Polzeli) 391
- Loreh W. (Metode kolonizacijske zgodovine) 630
- Lorene Karl. (Slov. tiskarna v Mbr.) 414, 417
- Lorger Fran. (Nekrolog) 638
- Lossteinfelthen. (Turjaški arhiv) 280, 281, 282
- Lotario Contento. (Italijanska vojaška pesem) 378
- Lotrič Kristijan. (Ljubljanska škofija) 210
- Lov. (Balkan) 463, (Gornjegrajsko) 251, (Pohorje) 410, (Štajerska) 411, 412, (Vuzenica) 257
- Lovrenčič Joža. (Slovenaj pod Italijo) 594
- Lozinski Jostif. (UKrajinski črkopis) 585
- Ložar Rajko. (Arheološka veča v Slov.) 95, (arheološke zbirke Narodnega muzeja v Lj.) 175, (prazgodovina Slov. v luči zbirke Mecklenburg) 397
- Ložnica. (Cerkev sv. Vaelava) 728
- Luby Anton Jurij. (Prosvetljenstvo v Graecu) 217
- Lucerna Camilla. (Studencie in Grai) 472
- Lucerna Roman. (Ločnica snega v Savtjnjskth Alpah) 396
- Luče. (Hišna in ledinska imena) 479
- Lučne v Poljanski dolini. (Kolonizacija) 680
- Ludwig Ernst. (Rogaška Slatina) 404
- Lukane Andrej. (Kalobski rokopis) 186
- Lukman Frane Ksaver. (izbrani spisi sv. Cecilija Cipriana) 195, (Kovačič F.) 635, (Martyres Christi) 194, (slovenska znanost) 589, 594, (Slovenski biografski leksikon) 621, (štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Lusehn-Ebengreuth Arnold. (Bibliografije Stajerske) 10, (Kovačič F. in parška konferenca) 635, (numizmatika) 451, 453, 456, (svobodnjaki) 284
- Luser Konstantin. (Bibliografski podatki) 6
- Luskar Ivan. (Lipica) 518
- Luteranstvo. Gl.: Reformacija
- Luthar Adam. (Bibliografski podatki) 8
- Lužica. (Ljudske pesmi) 98, 534, (lužiška srbsčina) 742
- Lvov. (Ilirska tiskarna) 676
- Maedonald George. (Britanija v pozni antiki) 97
- Mackenem Israel van. (Bakrorez trpečega Kristusa) 425
- Maeun Ivan. (Povoden S.) 645
- Maček Gregor. (Arhitektura kamniške delavnice) 437
- Maček Justina. (Knjižarna v Mbr.) 414
- Madžarska. (Cerkvena zgodovina) 196, 208, 209, 729, (Gradiščansko) 727, (irendizem do Prekmurja) 179, 240, (kolonizacija Prekmurja) 767, (meja s Stajersko) 727, 767, (prazgodovina) 398, (šolstvo v Podkarpatski Rusiji) 677, (Velika Morava) 729, (vpadi Madžarov na Stajersko) 256, 425, 609, 767, 769, 770, (Zelezna županija) 674
- Madžarski jezik. (Slovenski elementi) 729
- Madžarsko časopisje. (Dunátúli szemle) 334, (Vasi szemle) 674
- Madžarsko narodopisje. (Etnografija) 329, 347, 382, 463, (etnologija) 316, 317
- Magdatenska gora pri Šmarju. (Prazgodovinske najdbe) 397
- Magdó Franjo. (Graška biseda) 235
- Mägerl Theresia. (Ustanova za srednješolce v Mbr.) 534
- Mahnčič Anton. (Kulturna zgodovina Slov.) 750
- Maler Georg Wilhelm. (Slomškova in Lipoldova prepesnitev pesmi »Die Freude«) 578
- Malnz. (Rimski tabor) 706
- Maister Rudolf. (Aškerčevi spominski verzi) 1, (članki v Mariborskem koledarju) 81, 82, 83, 84, (general) 750, (koroški plebisiti) 246, (mariborska vojaška godba) 460, (nekrolog) 542, (prevat 1918) 594, (Senhúztov tisk) 415
- Majar Ilrzigon. (Bibliografija) 6
- Majar Matija. (Buditelj) 232, (Janežičev slovar) 496, (Kalobski rokopis) 184, 186, (narodopis) 337, (-ruske slovnice-) 305, (slovenski jezik) 510, (Vošnjak J.) 623
- Majar Valentín. Gl.: Majar Ilrzigon
- Majaron Danilo. (Cigaletov slovar) 497
- Majcen Ferdinand. (Lipica) 518, (zgod. društvo v Mbr.) 177
- Majeen Gabriel. (Ljudski napeti na Stajerskem) 385, (nekrolog) 639, (Senhúztov tisk) 415, (uskoki na Stajerskem) 759, (zgodovina Maribor) 760, (zgodovinsko društvo v Mbr.) 177

- Majferger Janez. (Glaser K.) 534 (mariborski literarni list) 516, (narodno življenje na Štajerskem) 232, (prevod Converslje) 747, (slovenska historiografija) 745, (Turner P.) 651
- Majer Franjo. (Dram. društvo v Mbr.) 462, (glasba v Mbr.) 460
- Majeranowska Honorina, Hofman-. Gl.: Hofman-Majeranowska Honorina
- Majšperk. (Minoritski gradič) 423
- Makedonija. (Arheološke najdbe) 685, (slovenska plemena Berzivot in Smolencev) 741 a
- Mai Josip. (Koroško šolstvo) 247, (Narodni muzej v Lj.) 175, (-Slovenec v desetletju 1918-1920-) 594, (-Spominski zbornik Slovenije-) 589, (-Uskoške seobe-) 758, (-Zgodovina slovenskega naroda-) 746, 750, 755, (zgod. društvo v Mbr., 25-letnica) 119
- Maia Nedolija. (Běseda) 232, 236
- Maia Ruslija. Gl.: Ukrajina
- Malavajšič Franc. (Pesem narodne straže) 235, (vir Janežičevega slovarja) 490
- Malczewski Antoni. (Lipa v poljski romantiki) 582
- Malecki Mieczyslaw. (Jugoslavlzmi v slovaščini, narečje Cucev) 463, (študija o Čičih) 464
- Malečnik. Gl.: Sv. Peter pri Mariboru
- Malevac Gregor. Gl.: Maljevac Gregor
- Malgaj Franjo. (Koroški boji) 238, 662, 750, (ljudski napravi) 385
- Mall grad. (Ornamentalna in figuraina plastika) 437
- Malleklj A. L. (Sovjetska ustava) 271
- Maljevac Gregor. (Nebeski pasztr) 415
- Malikna K. (Keitska ornamentika) 892
- Mally Arthur. (Muzej v Mbr.) 177
- Mainerič Martin. (Bibliografija -Tobolček-) 10
- Maltežičel. (Grb v mariborski stolnici in hospitalu v Melju) 422
- Malthus Thomas Robert. (Turner P.) 651
- Maustirina. (Arheološke najdbe) 715
- Mandete Valentin. (Varaždinska gimnazija) 550
- Manjšine. Gl.: Narodne manjšine
- Mannhelm. (Ornamentika rimskega spomenika) 692
- Mansikka Viljo Johannes. (Ruski zagovori) 358
- Mantuan Josip. (Glasba v Zilčkem rokopisu) 187
- Manuglewicz Jan. (Poljska etnografija) 463
- Maran. (Sinoda l. 599) 753
- Marbodus. (Nonnos) 450
- Marburch Johann Josef. (Emblem kranjskih deželnih stanov) 306
- Marelna Matcj. (Mrbenik v Trubarjevem stilu) 562, 563
- Marčna revolucija. (Kranj) 548
- Marenberg. (Ceh tkalcev) 294, (ceh usnjarjev) 295, (imena kmetij) 480, (tekarna) 402, (lovska pravica) 412, (narodno življenje) 232, (zgodovina) 770, 772
- Marentič Janez. (Kmetijska bibliografija) 16
- Marian. Gl.: Fidler Andreas
- Maribor. (Arheološke najdbe) 692, 720, (bibliografije) 82, 83, 460, (bogoslavnica) 518, (cerkvena zgodovina) 188, 206, 207, 211, 212, 216, 530, 754, (čitalnica in beseda) 24, 232, 623, (delavsko gibanje) 82, 232, 314, 594, (dijasko skrbstvo) 311, (glasbeno življenje) 459, 460, (Glaser K.) 534, (gledališče) 311, 594, 462, (gospodarska zgodovina) 82, 83, 84, 85, 258, 598, (gradovl) 420, (hranilnica in posojilnica) 232, 482, (kmetijstvo) 82, 598, (komunalni razvoj) 288, (Kovačič F.) 635, (krajevna imena v okol.) 466, (tekarna) 402, 403, (listine) 207, 212, 237, 252, (literarni list) 516, (ljudske noše) 344, (Mariborski koledar) 81, 82, 83, 84, 85, (Mariborski teden) 598, (Medarja) 769, (mestna meja) 608, (mestno naselje) 604, 609, (Murko M.) 660, (narodno življenje) 83, 232, 623, (narodnostni boji) 237, 305, 309, 462, 750, (novci) 449, 450, 451, 452, 454, 457, 458, (prazgodovinske najdbe) 390, 391, 393, 394, (razstave) 23-30, 314, (repertorij mariborske oblasti) 270, (samostani in redovi) 211, 212, 216, 530, (slike in slikarji) 432, 447, 530, (statistika) 84, (stolnica) 422, 422, (škofija) 188, 206, 207, (šolstvo) 83, 232, 305, 309, 311, 518, 569, 570, (šport) 594, 598, (tiskarne in knjigarne) 232, 414, 416, 417, (topografija) 608, 610, (Turner P.) 83, 651, (vodnik) 599, (zborniki - splošni prikazi) 588, 694, 596, 597, 598, (zborovanje arheologov) 83, (zgodovina) 2, 81, 82, 83, 84, 85, 188, 206, 207, 211, 212, 216, 253, 530, 751, 754, 760, 774, (zgradbe) 04, 344, 420, 421, 422, 424, 610, (Zidje) 250, 452, 598
- Mariborska društva. (Dramatično društvo) 462, (Družba sv. Cirila in Metoda) 309, (Glasbena matica) 460, (Jadrani) 84, (Jadranska straža) 89, (Katoliško politično društvo) 232, (Katoliško tiskovno društvo) 414, 417, (Männergesangverein) 459, (pevska društva) 460, (Plainsko društvo) 91, (Slovensko pisateljsko društvo) 232, (Sokol) 85, (Ustavno društvo) 750. - Gl. tudi: Muzejsko društvo v Mariboru. - Zgodovinsko društvo v Mariboru
- Mariborske knjižnice. (Izposojevalna knjižnica M. Leon) 417, (knjižnica dram. društva) 462, (Slomškova knjižnica) 308, (škofijska knjižnica) 188. - Gl. tudi: Študijska knjižnica v Mariboru
- Mariborski arhiv. (Škofjski arhiv) 207, 557, 560. - Gl. tudi: Mestni (banovinski) arhiv v Mariboru
- Mariborski muzeji. (Mestni muzej) 83, 118, 177, 188, 263, 432, 447, 449, 480, 451, 452, 454, 457, 458, 635, 692, 720, (škofjski muzej) 177, 635. - Gl. tudi: Muzejsko društvo v Mariboru
- Mariborsko časopisje. (Correspondent für Untersteiermark) 370, (časopisje do prevrata) 02, (časopisje po prevratu) 81, (mariborsko časopisje o Levstikovem Pavilju) 3, (Marburger Zeitung) 177, 810, (Lipica) 518, (Obzorja) 223, (prvi časopis) 83, (razstave časopisja) 23, 30, (Slovenski gospodar) 232, 307, (Slovenski narod) 232, (snovanje literarnega lista) 516, (Sprotletna vlijolca) 517, 521, (Zora) 232. - Gl. tudi: Časopis za zgodovino in narodopisje
- Marič R. (Rogaška Slatina) 404
- Marlja Gradec. (Madona iz l. 1528) 759, (slikarska dela) 442
- Marin Matej. (Varaždinska gimnazija) 550
- Marinčič Janez. (Slov. prijatelj) 518
- Markičič Hieronim. (Bibliografski podatki) 6
- Markovec pri Ptuj. Gl.: Sv. Marko niže Ptuja
- Markovec in Prekmurju. (Kmečka hiša) 341
- Markovič Peter. (Slike v Bedekovičini) 199
- Markslzem. (Marksistična književna zgodovina) 98, (marksistično pojmovanje zgodovine) 188
- Marmont Auguste Frédéric Louis de. (Hirija) 250, 285
- Marn Franjo. (Glaser K.) 534
- Marn Josip. (Glaser K.) 534 (Slomšeka?) 559, (Slov. prijatelj) 519
- Marofski (Marovški) grad. 785

- Marolt France. (Ljudski napcvi) 385. (obredja iz Zilje) 348
- Marolt Marijan. (Dekanija Celje) 635, (Dekanija Vrhnika) 443, (umetnostna bibliografija) 10
- Martena. (Zupančič I. A.) 2
- Marsejeza. (Aškerčeva najljubša pesem) 532
- Martinovo. (Ljudski običaji) 362
- Marlinska ves pri Sisku. (Rimska čelada) 698
- Martinz Josef. (Mariborski knjigolrčee) 414
- Martjanč. (Cerkev) 203, 240, 442, (proteslan-tizem) 219
- Márton Lajos. (Arheološko delo) 393
- Marun Lujo. (Nekrolog) 640
- Marzldovšek Jakob. (Lipica) 518
- Masaryk Tomáš Garrigue. (Dobrovoljska ak-elja) 229, (Pekač J.) 642
- Masten Vincenc. (Glaser K. v Trstu) 534
- Mašek Karel. (Graška béseda) 235
- Matanović Aleksandar. (Črnogorsko pravo) 275
- Matčejek Antonin. (Velislavova biblija) 425
- Matek Mariln. (Lipica) 518, (zgod. društvo v Mbr.) 177
- Mathew Theobald. (Treznostno gibanje) 555
- Matične knjige (in podobno gradivo), (Dravo-grad: davčna knjiga) 260, (Gornji grad: His-torische Gutbeschreibung) 251, (Hoče: ma-tične knjige) 665, (Konjice: matične knjige) 432, (Ljubljana: Memorial T. Hrena) 218, (Maribor: matične knjige) 432, (Mozirje: Bür-gerbuech) 291, (Plešivec: spominska knjiga T. Hrena) 201, 202, (Ptuj: matične knjige) 432, 630, (Radgona: matične knjige) 432, (Raj-henburg: matične knjige) 432, (Slovenj Gra-dec: knjiga bratovščine presv. Rešnjega te-lesa) 200, (Slovenj Gradec: matične knjige) 445, (Sv. Križ pri Rog. Sialni: matične knji-ge) 432, (Vuzenica: biagajniška knjiga čeha splavarjev) 264, (Vuzenica: župniške knjige o birah) 258, (Zalec: matične knjige) 688. — Gl. tudi: Dnevniki. — Gorske bukke. — Kronike. — Urbarji
- Matič Svetozar. (Srbske ljudske pesmi) 380
- Matjašič Fran. (Povoden S.) 645, (varaždinska gimnazija) 550
- Matjašič Ivan. (Narodno življenje na Stajer-skem) 232
- Matjašič Jurij. (Glaser K.) 534, (prevajanje Ch. Schmid) 556, (Sprotuletna vijolice) 517, 522
- Matko Ivan. (+Skrivnosil človeškega telesa*) 354
- Mall Josef. (Jugoslovanska romantika in rea-lizem) 98, (slovanske epske ljudske pesmi) 382
- Maturelli Francesco Massenzio. (Bibliografski podatki) 6
- Maučec Jože. (Bibliografski podatki) 8, (prek-murski izseljenci) 593, (zemljevid Prek-murja) 613
- Maučec Matija. (Mohorjeva družba v Prek-murju) 413
- Maurer Franc. (Glažuta v Trbovljah) 759
- Maurer Pavel. (Glažuta v Trbovljah) 759
- Mauthen na Koroškem. (Imago pletalis) 425
- Mautner Konrad. (Ljudske noše na Stajer-skem) 343
- Mavrei Blaž. (Camarske pesmi) 368
- Mayer Franc. (Kranj in Prešeren) 548
- Mayer Franz Martin. (Kmečki upori) 751, (mi-noriti na Štajerskem) 211
- Mayer Theodor. (Svobodnjaki) 284
- Mayr Mavril. (Marčni dnevi v Kranju) 548
- Mayröder Fr. (Kovntea v Kamniku) 453
- Mažgon Anton. (Janežičev slovar) 496, (pravna terminologija) 492
- Mažuranič Ivan. (Cigaletov slovar) 497, (Ja-nežičev slovar) 498
- Mažuranič Ivana, Brillč. Gl.: Brillč-Mažuranič Ivana
- Mažuranič Vladimr. (Osebnik) 280, (pravni slovar) 276
- Meeklenburg Paul Friedrich. (Arheološka zbirka) 397
- Medakovič Mlorad. (Črnogorsko sodstvo) 275
- Medalje. (Antične) 457, (notranjeavstrijske) 455
- Medaria. (Maribor?) 753
- Medleina. Gl.: Ljudska medleina. — Zdravi-lišča. — Zdravstvo
- Medlč Mujo. (Vraže) 384
- Medved Anton. (Kovačič F.) 635, (Lipica) 518, (muzej v Mbr.) 177, (Slomšek A. M.) 193, 553, 558, (Slov. prljatelj) 319, (šlud. knjižnica v Mbr.) 22
- Medmurje. (Kovačič F.) 635
- Meglser Hieronim. (Dictionarium) 498, (kmečki upori) 751
- Meglarje. (Medaria) 753
- Mehitaristi. (Družba za izdajanje knjig) 560
- Mehovo. (Kmečki upori) 751, (uskoki) 280
- Meler John. (Individualistična teorija o izvo-ru ljudskih pesmi) 380
- Mellzen August. (Levec V.) 679
- Mejač A. (Pripovedka o skratovem gozdu) 372
- Meje. (Jugoslovanska državna meja) 607, (ma-riborska mestna meja) 608, (ogrska meja med Dravo in Rabo) 767, (slovenska severna meja) 238, 278, (slovenska zahodna meja) 750
- Mekinjce. (Silka F. M. Straussa) 447
- Melleh János. (Bibliografija prekmurske knji-ževnosti) 8, (Küzmič M.) 5, (Küzmič S.) 539, (madžarska slavistika) 317
- Melik Anton. (Bohinjski ledenik) 396, (kmetiska naselja na Slov.) 678, (kolonizacija Ljub-ljanskega barja) 603, (kozolet na Slov.) 339, (meteorologija vzhodnega Podravja) 606, (Slovenija*) 619, (slovenska hiša) 337
- Melje. (Maltezijski) 422
- Mell Anton. (Gornjegrajsko) 251, (gorske bu-kve) 279, (Rečica) 289, (svobodnjaki) 284, (štajerska upravna zgodovina) 273, (štajersko-ogrska meja) 767
- Mell Richard. (Zupančič I. A.) 2
- Memoarji. Gl.: Spomini
- Menelnger Janez. (Vlr Janežičevega slovarja) 497
- Menelnger Valentin. Gl.: Metzinger Janez Valentin
- Menel Václav. (Nilra) 729
- Mengeš. (Imago pletalis) 425
- Mensl Franz. (Bibliografija Štajerske) 10, (davčna zgodovina Štajerske) 261
- Meran. (Gotsko krajevno ime) 488
- Mereina Matej. Gl.: Marčina Matej
- Merhar Ivan. (Valvasor narodopisee) 383
- Merloti. (Balkan) 488
- Merjane. (Gotsko krajevno ime) 486

- Merlino Dionisio. (Fasada ptujske minoritske cerkve) 423
- Merseburg. (Zagovori) 358
- Merzinger Josef. (Mariborski knjigovez in knjigotrdlec) 414
- Mesesnel France. (Slanje umetnosne zgodovine v Slov.) 85, (Subic Janez in Jurij) 444
- Mesterházy Sándor. (Küzmič S.) 539
- Meslinje. (Lemberg) 612
- Mestni (banovinski) arhiv v Mariboru. (Letna poročila 1925-1930) 114-121, (Letna poročila 1932-1939) 100-106, (razni podatki) 237, 251, 259, 612, 635
- Meško Franc Ksaver. (-Črna smrt-) 535, (Lipica) 518, (Ptuj in Meško) 543, (ptujski minoritski samostan) 213, (razslava v štud. knjižnici v Mbr.) 26, (rokopis v štud. knjižnici v Mbr.) 22, (Slodnjak A.) 513, (Turner P.) 651
- Meško Jakob. (Herman J.) 307, (Modrinjak S.) 15, (Povoden S.) 645, (varaždinska gimnazija) 530
- Meštrovič Ivan. (Asanagnica) 383, 384
- Metelko Franc. (Arhivsko gradivo) 500, (Dobrovsky J.) 499, (pregovori v Lehgcbäude) 375, (vir slovenskim slovarjem) 495, 496
- Meteorologija. (Gibanje klime in prazgodovinska kultura) 394, (Podravje) 606
- Metilka. (Ime) 467
- Metod. Gl.: Ciril in Metod
- Mettcnrich Clemens Wenzel Lothar. (Politika na Bilzljem vzhodu) 731
- Metulum. (Lokalizacija) 397
- Melzinger Janez Valentin. (Kranjski barok) 447, (oitarne podobe) 434, (silke v vrhniški dekaniji) 443, (Strauss J. A.) 448
- Meyr Eduard. (Rimska vlada v Germaniji) 87
- Mežlška dolina. (Narodnostna pripadnost) 230, (prevral) 662, (rudarstvo) 407, (uganke in popevke) 374
- Mieklewicz Adam. (Čop M.) 581, (graška beseda) 235, (Vrazov prevod »Romarjeve molitve«) 556
- Miglič Peter. (Glaser K.) 534
- Mihailovič Stefan Stevča. (Spomini) 661
- Mihelič Ivan. (Pregovori) 375
- Miklavčič Maks. (Gornjegrajski arhiv) 251, (problemi slovenskih arhivov) 95
- Miklavc Peter. (Bibliografski podatki) 17, (Turner P.) 651
- Miklošič Franc. (Brčić A. T.) 659, (Bullč F.) 628, (epigrami) 660, (Glaser K.) 534, (-Isplan-) 276, (Kalojski rokopis) 184, 186, (Kochanowski J.) 582, 583, (Kopitar J.) 573, (Küzmič M.) 5, (Küzmič S.) 539, (Levslik F.) 529, (Murko M.) 384, 483, 544, 660, (-osebenik-) 280, (proslave v Ljulomeru) 115, 622, (Regolec F.) 477, (Schmid Ch.) 566, (slovenski elementi v madžarsčini) 729, (slovenska krajevna imena) 679, (slovenska pravna terminologija) 492, (slovenski slovarji) 495, (staroslovenski slovar) 496, 497, (uredniki) 500, 566, (varaždinska gimnazija) 308, (Vraz S.) 527, 566
- Miklošič Ivan. (Glaser K.) 534, (slovenska maša) 232, (Sinko J.) 663, (vadniški učitelj v Mbr.) 185, (Vošnjak J.) 623
- Mikola Sándor. (Urednik »Domovine«) 6, (Prekmurel - Vendi) 179, 240
- Mikon. (Silka bitke pri Maratonu) 711
- Milčetič Ivan. (Blagoslav Jezika v rabi voalkov) 559
- Milčinski Fran. (Ljudski napevi na Dolenjskem) 385
- Mileta Jeronim. (Zgodovina minoritov) 213
- Milelič Svelozar. (Radikal v Vojvodini) 660
- Miller Konrad. (Lokalizacija rimskih naselbin v Makedoniji) 685
- Mimbi Franz Matthias. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Minašik Franc. (Kranjska farmacija) 401
- Minlature. (Londonski evangelij) 87
- Minoriti. (Maribor) 212, 530, (Ptuj) 211, 213, 423, 425, 441, 641
- Mirk Vasilij. (Ljudski napevi v Podravju) 588
- Mirovna konferenca v Parizu. (Arhivski sporazum) 682, (Kovačič F.) 635
- Mirt Jožef. (Lipica) 518
- Misser Matthias. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Mišič Franc. (Logarska dolina) 605, (Vodovnik J.) 565
- Mithras. (Mitreji) 701, 703, (Mitrov kult) 220
- Milnice. (Muta) 253. — Gl. tudi: Davčna zgodovina
- Mitologija. (Egiptovska božanstva) 701, (mit in versivo) 724, (slovenska mitologija) 372. — Gl. tudi pod nazivi božanstev
- Mitrovič Andrej. (Opera v Mbr.) 460
- Mixnitz. (Prazgodovinske najdbe) 398
- Mlač na Moravskem. (Prazgodovinske najdbe) 396
- Mladenov Stefan. (Stiki južnih Slovanov) 742
- Mlakar Ivan. (Lipica) 518
- Mlejnik Angel. (Bibliografski podatki) 8
- Močnik Franc. (Ptuj J.) 644
- Močnik Vinko. (Lipica) 518
- Möderdorfer Vinko. (Koroške uganke in popevke) 374
- Modrinjak Anton. (Varaždinska gimnazija) 477
- Modrinjak Stefan. (Beseda) 236, (bibliografski podatki) 500, (Herman J.) 307, (Meško F. K.) 543, (Murko M.) 660, (narodni buditelj) 232, 509, (rokopis v štud. knjižnici v Mbr.) 15, 500, (šlajerski pisec) 15, 510, 511, 580, (varaždinska gimnazija) 477
- Modruški knezi. 278
- Mohorčič Henrik. (Analiza histatskega brozna) 391
- Mohorjeva družba. (Prckmurje) 413
- Mokrica. (Medvedja jama) 396
- Mokrice. (Grad) 419, (rimska želada) 698
- Mokronog. (Latenske najdbe) 399
- Molč Vojeslav. (Arheološko delo v Dalmaciji) 714
- Molek Ivan. (Dram. društvo v Mbr.) 462
- Mommsen Theodor. (Bullč F.) 628, (celjski noriški vojak) 694, (črešnjevski napis) 701, (dalmatinski arheološki spomeniki) 711, (Peckaf J.) 642, (Povoden S.) 645, (ptujska arheologija) 181, (ptujski napis) 704, 717, (rogovniška svečnika) 706, (vurberški napis) 703
- Monošter. Gl.: Sv. Gothard na Ogrskem
- Montagnana Polidor. (Polidor - Mrčenik) 562, 563
- Montecuccoli Raimund. (Obnova ptujskega obzidja) 609
- Montefiore Moses Halm. (Turner P.) 651
- Moravska. (Prazgodovinska ornamentika) 692, (prazgodovinske najdbe) 398. — Gl. tudi: Velika Moravska

- Morocutti Camillo. (Velenemštvo) 237
- Mosabureh. (Mozirje?) 769
- Moszyński Kazimierz. (Ciszewski S.) 463, (Lud slowański) 484
- Mozirje. (Aškerčeva pesem) 291, (gornjegrajska posest) 251, (gospodarska poslopja) 336, (Mosaburch?) 769, (prisega) 291, (Rečica) 289, (Štefanovo) 361, (urbar) 411
- Mravljak Josip. (Dravograd) 764, (kmečki upori) 748, (šolstvo v Vuzenici) 304, (župnija Vuzenica) 193
- Mravljnjakl. (Pohorje) 349, 350
- Mraz Tomaž. (Slov. prijatelj) 519
- Mrčenik. Gl.: Marcelna Matej
- Mrčenik F. J. Gl.: Baš Franjo
- Mrongowlusz Krzysztof Celestyn. (Vir Cigale-tovemu slovarju) 497
- Mrozówna E. (Ajda) 484, (poljska etimologija) 463
- Mrzljak Maksim. (Nastanek Jugoslavije) 597
- Muc Martin. (Skozi Sibirijo) 656
- Muchar Albert. (Celjska zgodovina) 769, (Hajdina) 472, (kmečki upori) 751, (minoritni na Štajerskem) 211, (ormoški milijniki) 815, (Povoden S.) 645, (ptujška arheologija) 700, (ptujška zgodovina) 181
- Mučencel. 194
- Muka Karel Arnošt. (Lužiška srbsčina) 742
- Muljava. (Slika Janeza Ljubljanskega) 442
- Mulle Nikolaj. (Straže pri Gornjem gradu) 197
- Müller Valentin. (Slov. prijatelj) 519
- Müllner Alfons. (Krajevna imena) 759
- Munda, Vinko. (Sernci) 665
- Muratori Lodovico Antonio. (Pastoralna praksa K. J. Herberstela) 197
- Murillo Bartolome Esteban. (Vpliv na štajerski barok) 447
- Murliška dolina. (Slovenska krajevna imena) 470
- Murko Anton. (Glaser K.) 534, (graška družba za zbiranje slov. knjig) 566, (Gutsman O.) 498, (Jancžič A.) 496, (Povoden S.) 645, (slovar) 495, (slovenski preporod) 509
- Murko Matilja. (Asanaginica) 383, 384, (dalmatinske ljudske pesmi) 383, 384, (Glaser K.) 534, (Kopitar J.) 573, (Kovačič F.) 635, (Kuzmič S.) 539, (Prihina) 729, (Slomšek A. M.) 300, (slovenska filologija) 98, 483, (slovenska hiša) 328, 335, 337, (slovenski ljudski naprevi) 385, (Turner F.) 651, (zgod. društvo v Mbr.) 119, 177, (živiljenje in delo) 544
- Murková Jelka, Arnerlová-. Gl.: Arnerlová-Murková Jelka
- Murkovič Franc. (Lipica) 518
- Murnik Ivan. (Radice P.) 502
- Murska Sobota. (Posest templarjev) 214, (protestantizem) 219, (zgodovina soboške cerkve) 8
- Mursko polje. (Murkovi spomini) 660, (zgodovina) 635, 787
- Muršec Josip. (Biseda v Gradcu) 235, (Lah A.) 540, (narodno živiljenje na Štajerskem) 232, (proslava) 635, (Schmid Ch.) 566, (varaždinska glinnazija) 308, (Vošnjak J.) 623, (Vrazova pisma) 527, 586
- Muršič Franc. (Lipica) 518
- Musi Peter. (Košič J.) 536
- Muščeki Lukljan. (Kopitar J.) 573, 574
- Muta. (Ceh tkalcev) 284, (ceh usnjarjev) 285, (gospodarska zgodovina) 253, 405, (novci) 458, (urbari) 258, (zgodovina) 253, 298
- Muys Gottfried. (Levstikova pisma) 529
- Muzejl. (Aquineum) 729, (Beograd) 176, 692, (Budimpešta) 729, (Celje) 688, 692, (Dunaj) 692, 701, (Gradec) 692, 711, (Ljubljana) 175, 278, 692, 706, (London) 87, (Oglej) 692, 701, (Ptuj) 182, 645, 692, (Sinj) 711, (Split) 711, (Varaždin) 171, 400, (Zagreb) 698, 711. — Gl. tudi: Mariborski muzej
- Muzejska društva. (Olomouc) 150, (Slovaška) 151, (Slovenija) 9, 149. — Gl. tudi: Muzejsko društvo...
- Muzejska organizacija. (Muzejski zakon) 419, (pomen in delokrog muzejev) 178
- Muzejski časopis. (Češki) 150, (slovaški) 151, (slovenski) 9, 149
- Muzejsko društvo v Mariboru. (Letna poročila) 118, 152-158, (zgodovina) 22, 177, 635
- Muzejsko društvo v Ptujju. (Letna poročila) 159-170, (posvetilo Ptujškega zbornika) 181, (zgod. društvo v Mbr.) 177
- Muzejsko društvo v Varaždinu. (Proslava 10-letnice) 171, (spomenica) 400
- Muzejsko društvo za Prekmurje. Gl.: Prekmursko muzejsko društvo
- Nachtigall Rajko. Gl.: Nahtigal Rajko
- Nagg Matthias. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Nagl Johann Willibald. (Avstrijsko nemška književna zgodovina) 502
- Näglichs Andreas. (Prilp v Herbersteinovi "Moscovla") 352
- Nagy Alexander. (Muzej v Mbr.) 177
- Nagy Josip. (Zagrobški drž. arhiv) 597
- Nagy Lajos. (Nagrobnik iz Aquineuma) 700
- Nagy László. (Cutare) 334
- Nahigal Rajko. (Glaser K.) 534, (Oblak V.) 544, (starišlovanske študije) 482
- Naklo. (Ljubljanska škofija) 210
- Namre Anton. (Slov. prijatelj) 519
- Napisi. Gl.: Epigrafika. — Gl. tudi: Zapisi na ometu
- Napoinik Mhael. (Glaser K.) 534, (Kovačič F.) 635, (Lipica) 518, (Meško F. K.) 660, (Rački F.) 622, (škofijski muzej v Mbr.) 177
- Narat Ivan. (Povoden S.) 645, (slovensko društvo v Gradcu) 755
- Narečja. Gl. pod etničnimi nazivi (npr. Slovenska narečja)
- Narodna... Gl.: Ljudska...
- Narodne manjšine. (Beloruska na Poljskem) 245, (hrvatska v Italiji) 244, (nemška v Prekmurju) 241, (nemška v Sloveniji) 237, (nemška na Štajerskem) 242, (slovenska v Italiji) 244, (slovenska na Koroškem) 243, (v osrednji Evropi) 242
- Narodno živiljenje. (Kranj) 548, (Štajerska) 232, 631, 644, 647, 660. — Gl. tudi: Politična zgodovina
- Narodnostni boji. (Koroška) 238, 239, 246, 560, (Maribor) 237, 305, 309, 482, 750, (Prekmurje) 241, (Središče) 663, (Štajerska) 232, 233, 237, 239, 560, 623, 657
- Narodnostna statistika. (Evropskih manjšin) 242, (Prekmurje) 241, (Štajerska) 227
- Narodopis. (Ohranjevanje narodopisnega blaga) 318, (predmet in metode) 320, (v službi kolonizacijske zgodovine) 880, (zborovanje etnografov) 92
- Narodopisje. (Jugoslovanov) 321, (Poljakov) 323, (Rusov) 325, (Slovanov) 323, (Slovencev) 319, 321, (Štajerske) 324

- Narodopisne bibliografije. (Češko-jugoslovanska) 17, (jugoslovanska) 321, (prekmurska) 8, 15, (slovenska) 11, 12, 13, 14
- Narodopisno blago. Gl. pod predmetnimi in etničnimi gesli (npr.: Ljudski običaji. - Slovensko narodopisno blago)
- Narodoslovje. (Cigani, Cerkezi in črnci v Srbiji) 327, (Čiči) 464, (Dardanci) 315, (Iliri) 315, (Indijanci) 326, (narodl. Madžarske) 316, 317
- Naselja. Gl.: Historična geografija
- Naseljevanje. Gl.: Kolonizacija
- Nastran Joahim. (Bibliografski podatki) 6
- Natlačen Marko. (Oblastna samouprava v Slov.) 594
- Nauportus. (Rimske kleti) 616
- Nazarje. (Frančiškani in K. J. Herberstein) 197, (lekarna) 402
- Negova. (Etruščanski napis) 481
- Nekrologi. (Bullé F.) 628, (Haruzina V. N.) 463, (Jagič V.) 483, (Karadorjevič A.) 633, (Kovačič F.) 634, (Lilek E.) 636, (Ljubša M.) 637, (Lorger F.) 638, (Majcen G.) 639, (Marun L.) 640, (Oblak V.) 483, (Pekaf J.) 642, (Pivko L.) 643, (Premerstein A.) 646, (Škrabar V.) 648, (Šišič F.) 648, (Travner V.) 650, (Vurnik S.) 653
- Nemčija. (Treznostno gibanje) 555
- Nemesis. (Zrivenk) 703
- Nemška književnost. (Bürger G. A.: 1 atomizem in prevod) 577, (Frühlich A. E.: 1 basen in prevod) 578, (Maler G. W.: 1 pesem in odlomki prevoda) 578, (Schiller F.: 1 pesem in prevod) 577, (Schmidt Ch.: 13 pesmi ali odlomkov in prevod) 575, 576, (Schubart D.: 1 pesem in prepesnitev) 579, (Seidl J. G.: 1 odlomki in prevod i pesmi) 576
- Nemška literarna zgodovina. (Nemška literatura na Kranjskem) 502, (nemška landsknechtovska pesem) 751, (nemška slavistika) 275, (prevodi v slovensščino) 554, 555, 556, 575, 576, 577, 578, 579, (Wambrechtsamer A.) 504, (Zupančič I. A.) 2
- Nemški jezik. (Nemški slovarji vir slovenskim slovarjem) 530, 531, 497, 498
- Nemški ljudski običaji. (Novoletno prerokovanje) 357, (zagovori) 358
- Nemški viteški red. (Velika Nedelja) 214, 767
- Nemško časopisje. (Archiv für vaterländische Geschichte u. Topographie) 373, (Der Aufmerksame) 2, 666, (Bonner Jahrbücher) 220, (Carinthia) 18, 673, (Carniola) 9, (Correspondent für Untersteiermark) 570, (Geographischer Jahresbericht aus Oesterreich) 241, (Jahrbuch für Kultur und Geschichte der Slaven) 382, (Das Joanneum) 394, (Marburger Zeitung) 177, 610, (Lairbacher Wochenblatt) 571, (Mittelungen des Musealvereins für Krain) 9, (Neue Freie Presse) 597, (Petermanns Mitteilungen) 723, (Quartär) 382, (Tagespost) 570, (Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark) 262, (Zeitschrift für slavische Philologie) 321
- Nerat Anton. (Glasba v Mbr.) 480
- Neretijani. (Zupan in knezi) 276
- Neubert Max. (Aleksander Veliki) 732
- Neumagen. (Nagrobnik) 706
- Neviodunum. (Lokalizacija) 618
- Nevlje pri Kamniku. (Ime) 467
- Nicoletti. (Slovenske ljudske pesmi) 383
- Nieminen Eino. (Poljska narečja) 483
- Nieremberger Benedikt Friedrich. (Gutsmanov besednjak) 498
- Niggi Advakt. (Bibliografski podatki) 6
- Nigretti Jacopo. Palma-. Gl.: Palma-Nigretti Jacopo
- Nikolajev Mirko. Kus-. Gl.: Kus-Nikolajev Mirko
- Nin. (Knezi in župani) 276
- Nissen Heinrich. (Thukydidēs) 724
- Nitra. (Ciril in Metod) 729, (tisočletnica cerkve) 677
- Nitsch Kazimierz. (Ajda) 464, (poljska etimologija) 464
- Njegoš Petar II. Petrovič-. Gl.: Petrovič-Njegoš Petar II.
- Njivice pri Radečah. (Paleolitske najdbe) 737
- Noarva. (Lokalizacija) 616
- Nonnos. (Novec) 450
- Nordius Bernardinus. (Župnija Šentvid pri Lj.) 210
- Norik. (Arheologija) 616, 692, 694, (naseljevanje Slovencev) 753, (noriški vojak v Celju) 694, (noriško-panonska meja) 618, (ornamentika noriških spomenikov) 682
- Noršič Vjekoslav. (Bedekovičina) 199
- Noršinci pri Ljutomeru. (Grb) 670
- Nova cerkev. (Količija) 365, (krajevno ime) 206, (prosvetno društvo) 232
- Nova Straža. Gl.: Dolenja Straža
- Nova vas pri Mariboru. (Naselje) 608
- Novak Alojzija. (Ljudski napevi) 385
- Novak Anton. (Mariborski knjigotrdlec) 414
- Novak Feliks. (Mariborski knjigotrdlec) 414
- Novak Franc. (Bibliografska belčeka) 209
- Novak Grga. (Alarodi - Dardanci) 315
- Novak Jakob. (Dram. društvo v Mbr.) 462
- Novak Janko. (Dram. društvo v Mbr.) 462
- Novak Jostp. (Slov. prijatelj) 519
- Novak Viktor. (Jugoslovenski istorijski časopis) 672, (Slomškovi prispevki v Danici ilirski) 554
- Novak Vllko. (Bibliografija M. Kūzmiča) 4, (bibliografija Prekmurja) 10, 593, (Ivanoczy F.) 520, (literarna zgodovina Prekmurja) 8, 515, (prekmursko narodopisno blago) 172, (-Slovenska krajina-) 593
- Novcl. Gl.: Numizmatika
- Novi kloster. (Lekarna) 402
- Novikova Olga. (Turner P.) 651
- Novo mesto. (Kapiteljska cerkev) 422, (lekarna) 668, (pravosodstvo) 286, (rokopisi v frančiškanski knjižnici) 6, 188, (vinogorski zbori) 278
- Novogrška književnost. (Prevod srbskih ljudskih pesmi v novo grščino) 98
- Nowakowski Józef. (Graška biseda) 235
- Nowoselski Teofil Stanislaw. (Graška biseda) 235
- Nowotny Fritz. (Celja) 769
- Nučič Hinko. (Glasba v Mbr.) 460, (mariborsko dram. društvo) 462
- Numizmatika. (Kamnik) 453, (Ljubljana) 175, 453, 455, (Maribor) 449, 450, 451, 452, 454, 457, 458, (notranjeavstrijske medalje) 455, (Ptuj) 455, 456, 458, (slovaška numizmatika) 151, (Slovenj Gradec) 453, (srednjeveški novci v Slov.) 451, 458, (Sv. Marko niže Ptuj) 399. ~ Gl. tudi pod imeni najdišč

- Oberaden. (Rimski tabor) 708
 Oblak Josip Ciril. (Planinski spisi) 7
 Oblak Vatroslav. (Glaser K.) 534, (koroška protestantika) 531, (Murko M.: nekrolog) 483, (Murko M.: življenjepisi) 544, (slovenske pri-sege) 285
 Obolenska Elisaveta. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
 Obradović Dositej. (Ljudska govorca v srbski književnosti) 735
 Obrębski Józef. (Kmetijstvo na Balkanu) 463, 464
 Obrcnović Aleksandar. (Politična zgodovina Srbije) 744
 Obrt. (Gornjegrajsko) 251, (Guštanj) 266, (Ptuj) 267, (Ruše) 265, (Vuzenica) 264, 265, 294, 295, (Zadrečka dolina) 263, (zbirke v Narodnem muzeju v Lj.) 175. — Gl. tudi: Cehl. - Ljudska obrt
 Occo Adolf. (Klaus M.) 669
 Oclnje v Prekmurju. (Nemška vas) 727
 Ocra. (Lokalizacija) 816
 Odranci v Prekmurju. (Kmečka hiša) 341
 Oehler J. (Silka Črnega Jurija) 632
 Ogled. (Arheološke najdbe) 692, 701, 705, 706
 Oglejski patriarhat. (Andechs-Meranel) 453, (Celje) 769, (ljubljska škofija) 210, (novci) 453, 454, 458, (Planina) 774, (Radomlje) 298, (sinoda v Gradežu) 753
 Ogjensčak pri Polskavi. (Novci) 458
 Ogrinec Josip. (Mariborski literarni list) 516
 Ogrska. Gl.: Madžarska
 Ogulin. (Prošnji graničarskih častnikov) 282
 Ohrid. (Starokrščanska bazilika) 685
 Ojevic Ivan. (Slomškova pesem o sv. Alfonzu Liguoriju) 552
 Ojstrica. (Lokalizacija) 761
 Ojstriška vas. (Gospodarska poslopja) 336
 Oktisa. (Mozaični tlak) 685
 Oliban Anton. (Slov. prijatelj) 519
 Olomouc. (Muzejsko društvo) 150
 Omiš. (Zupani in knezi) 276
 Onomastika. Gl.: Imenoslovsje.
 Opera. Gl.: Glasba. - Gledališče
 Oplotnica. (Ljudski napevi) 365
 Orange. (Rimski slavolok) 711
 Orbinj Mauro. (Politični mirizem) 734
 Orehova vas pri Mariboru. (Izgoni) 606
 Orešje pri Mariboru. (Naselje) 606
 Orešnik Jožef. (Dežko I.) 629
 Orientalistika. 192. — Gl. tudi: Indologija
 Orta vas pri Braslovčah. (Gospodarska poslopja) 336
 Orlica na Pohorju. (Zapuščinski inventarji) 408
 Ormož. (Arheološke najdbe) 615, (ledinska karta) 615, (Madone) 431, (mestno naselje) 604, 609, (narodno življenje) 232, (pravne slarine) 290, (šolstvo in šolniki) 477, (zgodovina) 615
 Ornamenti. (Antični v Noriku in Panoniji) 692, (dekorativni na Celovniku) 440, (na prekmurskih tkaninah) 329, (slovenski ljudski) 328, 332
 Ornič Josef. (Murkovi spomini) 680, (nemštvo v Ptujju) 237, (ptujsko muzejsko društvo) 161
 Orožen Franc. (Planinski spisi) 7
 Orožen Ignacij. (Apostel I. A.) 530, (Celje) 769, (celjska kronika) 666, (Gornjegrajsko) 251, (Kovačič F.) 635, (Laško) 440, 759, (mariborski minoritski samostan) 212, (Povoden S.) 645, (Rečica) 280, (Rogaška Slatina) 611, (Slomšek A. M.) 182, (Zupančič O.) 572
 Orožen Janko. (Vodnik po Celju) 601, (zgodovina Celja) 686, 761, 771
 Orožje. (Celada v Negovi) 461, (laténsko orožje z Dravskega polja) 399, (rimske želade) 698, (starinsko orožje v Bosni in Hercegovini) 741
 Ortenburžani. (Planina) 774
 Ortner Max. (Kazalo Carinthijc) 10
 Osebna imena. (Laško) 759, (Luče) 479, (Mozirje) 291, (Pieševce) 202, (Savinjska dolina) 595, (Slovenija) 476, (Solčava) 478, (Slajerska) 477, 559, (Vuzenica) 258, 294, 296, 490
 Osebno bibliografije. Gl.: Avtorske bibliografije
 Ostri vrh na Kobanskem. (Kmečka hiša) 335
 Ostrovrharji. (Planina) 774
 Ostrowski Wladyslaw. (Vraz S.) 527
 Ostrožnik pri Mokronogu. (Prazgodovinske najdbe) 397
 Ostrž Franc. (Lipica) 518
 Ošlay Franc. (Bibliografski podatki) 8, (Dobrovina) 179
 Oštir Karl. (Akarodika) 316, 484, (etimologija) 472
 Otokarjeva kronika. 770
 Ovcn Anton. (Spominska plošča Aškercu) 123
 Ozimič Jožef. (Lipica) 518
 Ozmeč Franjo. (Varaždinska gimnazija) 550
 Ozmeč Josip. (Kovačič F.) 635, (štud. knjižnica v Mbr.) 22
 Paec Karl. (Levstikovo pismo) 529
 Pacel Vinko. (Varaždinska gimnazija) 550
 Padovac Ivan. (Graška beseda) 235
 Paduch Józef. (Treznostno gibanje v Sleziji) 555
 Pahor Jože. (Matija Gorjan) 545
 Pajek Jožef. (Črtice) 290, 354, (Lah A.) 540, (Lipica) 518, (Kovačič F.) 635, (Povoden S.) 645
 Pajk Ivan. (Kranj in Prešeren) 548
 Pajk Janko. (Lada) 589, 570, (mariborski literarni list) 516, (narodno in politično življenje na Štajerskem) 232, (Shakespeare W.) 569, (Turner P.) 651, (tiskarna v Mbr.) 232, 414, 417, 516
 Pajk Jurij. (Kozolec na graški razstavi) 339
 Palaček František. (Brilj A. T.) 859, (Pekač J.) 642
 Pallavicini Paul. (Turner P.) 651
 Palma-Nigretti Jacopo. (Barok v Sloveniji) 434
 Pameč pri Slovenjem Gradcu. (Hišna imena) 490
 Panonija. (Arheologija) 618, 692, 699, 711, (brodnato posodje) 699, (Conversio) 747, (Kocijeva Panonija) 748, 752, (ornamenti na panonskih spomenikih) 692, (panonska liga) 450, (Slovenci v Panoniji) 753, (vojni spomeniki) 711, (zemljepis) 618
 Panorama pri Ptujju. (Laténska zapestnica) 399, (fragmenti korne pregraje) 706. — Gl. tudi: Ptuj
 Panov Vasilev. (Krempf A.) 538
 Panzer Th. (Rogaška Slatina) 404

- Paprej Matija. (Kalobje) 186
- Paracelsus Theophrastus. (Farmacija) 404, (Klaus M.) 609
- Parajele. Gl.: Primerjalna literarna zgodovina
- Parapat Janez. (Kmečki upori) 751
- Parcial. (Hajdina) 472
- Paris. (Archives nationales) 406, (mlrovnna konferenca) 635, 682
- Parizlje pri Braslovcah. (Gospodarska poslopja) 336
- Parma Viktor. (Opera v Mbr.) 460
- Partinje v Jurovskem dolu. (Narodnostni boji) 237
- Paschinger Viktor. (Zemljepis Koroške) 627
- Pasconi Chiaro - ml. (Bibliografski podatki) 6
- Pasconi Chiaro - st. (Bibliografski podatki) 6
- Pasconi Gasparo. (Bibliografski podatki) 6
- Pasternak Jaroslav. (Poljska arheologija) 676
- Pastoralne inštrukcije. (Herberstein K. J.) 197
- Pastrnek František. (Ciril in Metod) 192, 729, (Murko M.) 483
- Páta Josef. (Bezenšek A.) 742, (lužiške ljudske pesmi) 98
- Paternoli Alexis. (Knjigotržec v Mbr.) 414
- Patrologija. 195
- Patrylo Piotr. (Pismo mariborskim bogoslovcem) 518
- Paulin Alfonz. (Basiliska imena) 475
- Paulin Rajko. (Dobrovoljci) 229
- Paulus Johannes. (Lekarnar v Mbr.) 402
- Paulová Milada. (Dobrovoljska akcija) 229
- Pavel Avgust. (Domovina) 179, (prekmursko narečje) 179, 317, (prekmursko narodopisje) 8, 341, 593, (Vasi zemlje) 674
- Pavel Diakon. (Historia Langobardorum) 753, (Zelina) 769
- Paver Franc. (Slovenjegraški slikar) 445
- Pavličević Mićun. (Crnogorske pravne zgodbe) 275
- Pavilč Jakob. (Slomšek A. M.) 206
- Pavilnci. (Lepoglava) 308
- Payr Sándor. (Bibliografski podatki) 8, (reformacija v Prekmurju) 219
- Pečarovec. (Cerkvena zgodovina) 203
- Pečati. (Klaus M.) 669, (pečati kot pravna institucija) 277
- Pečko Ludvik. (Minoritski samostan v Ptuj) 211, 423, 635, (Povoden S.) 645, (ptujski zgodovinar) 181, 641
- Pečnik Josip. (Lipica) 518
- Pedagogi. (Herbart J. F.) 300, (Lilek E.) 636, (Pestalozzi J. H.) 300, (Slomšek A. M.) 300, 553, 555, 569
- Pedagogika. (Didaktika zgodovinskega pouka) 313, (državljanska vzgoja) 299. -- Gl. tudi: Solstvo. - Učbeniki
- Peindling Franz. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Pelsker Jan. (Kmetijstvo v Posavju) 256, (Kovačič F.) 635, (Lovec V.) 679
- Pekaf Josef. (Nekrolog) 542, (sv. Vclav) 728
- Pekre pri Mariboru. (Kmečka hiša) 342, (naselje) 608
- Penck Albrecht. (Ledena doba) 396
- Penn Vid. (Gradivo za slov. slovar) 497, (ptujski minorit - slavisti) 213
- Perc Martin. (Celeia antiqua et nova) 591
- Pergamon. (Antična umetnost) 711
- Pergavel. (Muta) 253, 296
- Perič Živojin. (Crnogorske pravne zgodbe) 275
- Pernhart Marko. (Koroški krajinar) 434
- Pernica. Gl.: Sv. Marjeta ob Pesnici
- Pernice na Kobanskem. (Kmečka hiša) 335, (zapuščinski inventarji) 408
- Pernišek Blaž. (Solstvo v Ljutomeru) 232
- Persels. (Lokalizacija) 685
- Pertoča. (Reformacija) 219
- Pesjak Luiza. (Glaser K.) 534, (Rački F.) 622
- Pesnica. (Etimologija imena) 489
- Pesniški dvor. (Fevdna posest) 252, (ptujski minoritski samostan) 211, (zgodovina) 635
- Pessler Albert. (Novo mesto) 210
- Pestalozzi Johann Heinrich. (Slomšek A. M.) 300
- Petanjel. (Reformacija) 215
- Petelin Stanko. (Obča zgodovina) 721, (slovenski zgodovinski spomeniki) 592
- Peters Hermann. (Rogaška Slatina) 404
- Petira St. (Filološki zbornik) 93
- Petković Vladimir. (Carlčin grad pri Lebanih) 685
- Petovar Ivan. (Ormoška hranilnica) 232, (Sprotaletna vilojca) 521
- Petrov Aleksej Leonidovič. (Narodopisna mapa Ogrske) 316
- Petrovče. (Gospodarska poslopja) 336
- Petrovec v Bački. (Slovaška gimnazija) 677
- Petrovič-Njegoš Petar II. (Crnogorsko sodstvo) 275
- Peutinger Konrad. (Lokalizacija krajev v Madedonji) 685, (rimski napis Izidi) 704
- Pevska društva. Gl.: Glasba
- Pfannberg Ulrich. (Planina) 774
- Pfeffer Emanuel. (Muzej v Mbr.) 177
- Pfeifer Gottfried. (Bibliografski podatki) 6
- Pfening Konrad, Lalb-. Gl.: Lalb-Pfening Konrad
- Pflimer Julius. (Muzej v Mbr.) 177
- Plasnica. (Etimologija imena) 469
- Plecolomni Aeneas Silvius. (Ljubljanska škola) 210
- Pietro da Cortonova. (Welsssenkircherjev vzornik) 447
- Pilgram Leopold. (Knjigovez v Mbr.) 414
- Pilias Adam. (Ptujski minoritski samostan) 423
- Pištanj. (Celje) 769, (Gornji grad) 251, (Hema Pištanska) 191, 600, 774, (kmečki upori) 751, (Planina) 774, (urbar) 411
- Pintar Albert. (Slov. prijatelj) 519
- Pintar Luka. (Ciril in Metod) 20, (krajevna imena) 679, 759, (ljudski napcvi) 385, (prešernoslovje) 547
- Pintarič Anton. (Lipica) 518
- Pintarič Ivan. (Küzmič Š.) 8
- Pintarič Lojzka. (Meško F. K.) 543
- Pinter Lovro. (Prešeren F.) 548
- Pipuš Radoslav. (Kovačič F.) 635, (mariborsko dram. društvo) 462, (štud. knjižnica v Mbr.) 22, (zgod. društvo v Mbr.) 177
- Pirc Ivo. (Zdravstvo v Slov.) 589
- Pirc Matija. (Zgod. društvo v Mbr.) 177

- Pirc Tomaž. (Pirčev dnevnik in F. Prešeren) 548
- Pirchegger Hans. (Gornjegrajska) 251, (kmečki upori) 751, (krajevna imena) 759, (minoritski samostan v Mbr.), 212, (Otokarjeva kronika) 770, (Povoden S.) 645, (Ptuj) 181, 211, 425, 609, (Rečica) 289, (=Zgodovina Štajerske-) 725, 730
- Pirchegger Simon. (Hajdina) 472, (slovenska krajevna imena v Muriški dolini) 470
- Pirveec Avgust. (Copovo izbrano delo) 508, (Lestvikova pisma) 529, (Pietcršnik M.) 497, (Slomškova pisma Čopu) 635, (slovenske ljudske pesmi) 377
- Pirker Vid. (Ptujski minoritski samostan) 423
- Pirkmajer Otmar. (30-letnica zgod. društva v Mbr.) 124
- Pisanlee. (Zoisov kriptonim B. E.) 571
- Pischinger Ferdinand. (Ormož) 615
- Pisma. Gl.: Korespondenca
- Pišec. (Planina) 774, (salzburška posest) 256
- Pitamic Leonid. (=Država-) 271
- Piterich Franz. (Knjigotržec v Mbr.) 414, 580
- Pivec Rupert. (Rimska plastika iz Gomilc) 393
- Pivec-Stelč Melita. (Hirske province) 250, (politične stranke in volitve v Slov.) 594, (slov. publicistika 1918-1938) 589, (zgodovinske bibliografije) 9, 10, 95
- Pivko Ljudevit. (Češka bibliografija) 17, (dobrovoljec v Italiji) 229, (Kovačič F.) 635, (nekrolog) 643, (slovenska historiografija) 745, (Sokol v Mbr.) 85, (=sosečka-) 290, (štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Plač. (Urbar) 257
- Pianer Eugen. (Uradni jezik v času Hiriije) 285
- Pianica nad Framom. (Turner P.) 651
- Pianina. (Celje) 769, (gornjegrajska posest) 251, (kmečki upori) 751, (Kovačič F.) 635, (salzburška posest) 252, (urbar) 411, (zgodovina) 774
- Pianinstvo. (Bibliografije) 7, (planinska društva) 91, 595
- Platzer Anton. (Knjigotržec v Mbr.) 414
- Plavžarstvo. (Sv. Primož na Pohorju) 405
- Plebiscit na Koroškem. 238, 246, 247
- Plečnik Jože. (Martjanci) 203
- Pleiweiss Konrad. (Kranj in Prešeren) 548
- Pleiweiss Valentin. (Kranj in Prešeren) 548
- Plešivec. (Spominska knjiga T. Irena) 201, 202, (Kovačič F.) 635
- Pieterje. (Vinogorski zbori) 278, 279, 286
- Pieteršnik Maks. (Glaser K.) 534, (izrazi za agrarni proletariat) 279, (krajevna imena) 759, (slovar) 495, 499, 497
- Pleydenwurff Hans. (Motivi slik na Celovniku) 440
- Ploetz Kari. (Glaserjev prevod francoske slovnice) 534
- Ploj Jakob. (Murkovi spomini) 650, (narodno življenje na Štajerskem) 232, (življenje in delo) 644
- Ploj Miroslav. (Dram. društvo v Mbr.) 462, (Murkovi spomini) 660, (Ploj. J.) 644, (štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Ploj Oton. (Murkovi spomini) 680, (Ploj J.) 644
- Plošče Julius. (Treznostno gibanje na Slovaškem) 555
- Pobrežje pri Mariboru. (Naselje) 608, (prazgodovinske najdbe) 120, 390, 393
- Pobrežje pri Rečici. (Lončarstvo) 263
- Počehova pri Mariboru. (Naselje) 608
- Podčetrtak. (Gornjegrajska posest) 251, (kmečki upori) 751, (lekarna) 492
- Podgoršek Gothard. (Bibliografski podatki) 6
- Podjuna. (Kolonizacija) 238, 605, (krajevno ime) 467
- Podkarpatska Rusija. (Ljudske pesmi) 98, (madžarsko šolstvo) 677
- Podkrnci. (Zagovori) 358
- Podlehnik. (Posest ptujskih minoritov) 211
- Podpeca. (Zagovori) 358
- Podravje. (Kmetijstvo) 408, (ljudski napevi) 388, (panonska nabita hiša) 337, (pravosodstvo) 298, (reformacija) 215, (ribištvo) 331, (salzburška posest) 252, 255, (tabori) 236, (vojaški transporti) 83. — Gl. tudi: Dravska dolina. - Dravsko polje
- Podsreda. (Gornjegrajska posest) 251, (kmečki upori) 751, (Ostrovharji in Planina) 774, (salzburška posest) 252, 255
- Podšentpavci. (Vinogorski zbori) 281
- Podturn pri Soteski. (Vinogorski zbori) 281
- Podveža. (Hišna in ledinska imena) 479
- Podvolovljek. (Hišna in ledinska imena) 479
- Podvin pri Petrovčah. (Gospodarska poslopja) 336
- Podvrh pri Braslovčah. (Gospodarska poslopja) 336
- Podzemelj. (Laténska nekropola) 390, (rimska keramika) 692
- Poctovio. Gl.: Ptuj
- Pogodin Mihail Petrovič. (Slavjanofilstvo) 508
- Pohlin Marko. (Češki vplivi) 587, (Dobrovský J.) 499, (pragovori) 375, (rastlinska imuna) 475, (slovenski slovarji) 492, 495, 497, 498, (Zois J.) 522
- Pohorje. (Aškere A.) 532, 533, (bajke in pripovedke) 177, 372, (čutare) 334, (geomorfologija) 387 a, (Koprivnik J.) 7, 372, 375, (krajevna in osebna imena) 476, (ljudske noče) 344, (ljudski napevi) 346, (lov na volkove) 410, (mravljinjaki) 349, 350, (pohorska hiša) 335, (prazgodovinske najdbe) 390, (rudarstvo in plavžarstvo) 405, (žemifovanjski običaji) 368
- Pokočke Edward. (Spomeniki egiptovskih božanstev) 704
- Pokorn Franc. (Ljubijanski škofijski arhiv) 210
- Polak Matevž. (Slov. prijatelj) 519
- Polec Janko. (svobodniki) 284, (univerza v Lj.) 310, (uradni jezik v času Hiriije) 285
- Polhov Gradec. (Ask) 639
- Poljč A. (Glasba v Mbr.) 460
- Poljč Branko. (Izkopavanja pri Sv. Lenartu) 696
- Poljč Dragotin. (Sprotuletna vijolica) 517
- Politična zgodovina. (Avstrija) 731, (Hiriija) 734, (Jugoslavija) 733, 735, (Slovenija) 228, 229, 230, 231, 269, 589, 594, 622, 623, 643, 647, 654, 655, 658, (Srbija) 743, 744, (Štajerska) 232, 623, 631, 644, 660. — Gl. tudi: Iredentizem. - Lokaina zgodovina. - Narodne manjšine. - Narodno življenje. - Narodnostni boji. - Plebiscit na Koroškem. - Regionalna zgodovina
- Poljanec Leopold. (Glasba na mariborskih šolah) 460, (Turner P.) 651
- Poljanska dolina. (Kolonizacija) 679
- Poljče pri Braslovčah. (Gospodarska poslopja) 336
- Poljica. (Knezi in župani) 276, (poljiški statut) 474

- Pojska. (Glaser K. na Pojskem) 534, (ma-zovskl knezi) 567, (polonizacija beloruske manjšine) 245, (Plasnica) 469, (pravniki) 271, (trcnozno gibanje) 555, (Velika Morava) 729, (zgodovina) 567, 732
- Pojska književnost. (Kochanowski J.: Lipa) 582, (Mickiewicz A.: 2 pesmi) 235, 586, (Nowosielski T. S.: 1 pesem) 235, (Wyblecki J.: 1 pesem) 586
- Pojska literarna zgodovina. (Cep M.) 581, (Graška beseda) 235, (Miklošič F.) 582, 583, (Vraz S.) 566, 584, 585, 588
- Pojski jeziki. (Etimologija, narečja, toponomastika) 463, (slovenske besede v poljščini) 492, (toponomastika: Plasnica) 469, (vir slovenskim slovarjem) 497
- Pojsko časopisje. (Lud slowiański) 463, 464, (Ruch slowiański) 319
- Pojsko narodopisje. (Etnografija) 323, 463, 464, (ljudske noše) 318, (ljudske pesmi) 584, 585
- Poll Bernhard. (Pravni predpisi) 278
- Potoniljo Bernardin. (Ptujski minoritski samostan) 211
- Potzela. (Gospodarska poslopja) 338
- Pomisl Giovanni Pietro. (Silke v Gradcu) 447
- Pomladinovič L. Gl. Kunstek Luka
- Pommer Josef. (Zbiranje ljudskih napevov) 385
- Pompcl. (Mozalk bitke Ateksandra Velikega) 711
- Pomurje. (Kolonizacija) 727, (reformacija) 215. — Gl. tudi: Mursko polje
- Ponikva. (Slomškova spominska plošča) 232, (Trstenjak D.) 561
- Pop Michal. (Cerkvena slovanščina pri Romunih) 729
- Popovič Vasilj. (Meternichova politika) 731
- Poreč. (Baptisterij) 885, (rimska ara) 706
- Portugalska književnost. (Camões L. V.) 534
- Porzlo Bartolomeo. (Vizitator ljubljanske škofije) 210
- Posavje. (Narodnostni boji) 232, 233, (salzburška posest) 252, 255, 256
- Posch Andreas. (Prosvetljenstvo v Gradcu) 217
- Posestna zgodovina. (Dravograd) 260, (Dravska dolina) 288, (Fala) 254, (Gornjegrajsko) 251, 263, 287, 289, (Kamnik) 453, (Laško) 757, 759, (Muta) 253, 405, (Planina) 252, 774, (Podravje) 252, 255, (Posavje) 252, 255, 256, (Prekmurje) 198, 214, (Ptuj) 256, 609, (Slovenj Gradec) 453, 789, 774, (Šentpavel na Kor.) 253, 254, 297, 298, 767, 773, (Soštanj) 765, (Stajerska) 252, 255, (Vuzenica) 257, 258
- Posojilnice. (Maribor) 462, (Stajerska) 232
- Pospilji František. (Indijanci) 326
- Poštela na Pohorju. (Narodopisno blago) 177, 372, (prazgodovinske najdbe) 177, 390, 391
- Potočka zijalka. (Izkopavanja S. Brodarja) 395, 396, (Izkopavanja J. Grossa) 389
- Potočnik Anton. (Lipica) 518
- Potočnik Blaž. (Graška beseda) 235
- Potočnik Franc. (Kranj in Prešeren) 548
- Potočnik Janez. (Portret) 443
- Potočnik Lavrencij. (Slov. prijatelj) 519
- Potočnik Pavel. (Glasba v Mbr.) 460
- Potok ob Dretl. (Lončarstvo) 263
- Potopisi. (Herberstein S.) 352, (Pospilji F.) 326, (Vraz S.) 568
- Potrč Vekoslav. (Lipica) 518
- Pouget François Almé. (Janzenizem K. J. Herbersteina) 197
- Povoden Simon. (Bibliografija) 645, (Dietl G.) 423, (ptujaska arheologija) 704, (Ptujaska gora) 438, (ptujaska zgodovina) 181, 609, 641, (ptujaski minoritski samostan) 211, 423, (ptujaski muzej) 177, (Volker M.) 415, (Vurberg) 703, (živiljenj in delo) 645
- Požeg pri Mariboru. (Izgoni) 605
- Požencan Matevž. Ravnikar. Gl.: Ravnikar-Požencan Matevž
- Požun. Gl.: Bratislava
- Praga. (Arhivski tččaj) 677, (Glaser K.) 534, (Klaus M.) 669, (Murko M.) 544, (praška baročna šola) 423, (rokopis velikončne pesmi) 187, (zborovanje filologov) 98, (zborovanje geografov in etnografov) 92
- Prapreče pri Lukovici. (Cerkvene silke) 440
- Prapreče pri Polhovem Gradcu. (Barokizacija gotike) 443
- Praprotnik Franc. (Lipica) 518
- Pravna terminologija. Gl.: Strokovna terminologija
- Pravna zgodovina. (Avstrija) 272, (Crna gora) 245, 276, (Dravograd) 207, (Dravska dolina) 298, (Heitli) 274, (Hrvatska) 276, 277, (Koroška) 246, 768, (Kranjska) 272, 278, 281, 282, 284, 766, (Ljubno) 287, 289, (Ormož) 290, (Rečica) 289, (Slovenija) 272, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, (Srbija) 276, 277, (Stajerska) 272, 273, 278, 296, 411, 412, (Vuzenica) 257, 293, 294, 295, 296, 298, 412. — Gl. tudi: Priloge. — Upravna zgodovina
- Pravo. (Državno) 271, (mednarodno) 246
- Prazgodovina. (Celle) 686, (Dravsko polje) 399, (Jugoslavija) 392, (Kobansko) 154, (Kranjska) 397, (Madžarska) 398, (Magdalenška gora) 397, (Maribor) 399, 391, 394, (Pobrežje pri Mariboru) 393, (Pohorje) 396, (Poštela) 391, (Potočka zijalka) 389, 395, 396, (Ruše) 394, (Slovaška) 151, (Slovenija) 175, 397, (Spodnja Kapla) 388, (Sv. Benedikt v Slov. gor.) 155, (Velike Malence) 697, (Vitica pri Črnomlju) 397, (Zetartarja) 118, 625, 696
- Praznovčje. Gl.: Ljudsko verovanje
- Pražak Albert. (Zrinjski N. S.) 742
- Prebivalstvo. Gl.: Demografija
- Prebl v Labodski dolini. (Novel) 488
- Pregelj Alojzij. (Železnice v Sloveniji) 584
- Pregelj Ivan. (Gregorčičeve pesmi) 508, (razstava v štud. knjižnici Mbr.) 25
- Prells Petr Ivanovič. (Kremp) A.) 530
- Prekmurje. (Arheološka izkopavanja) 118, (bibliografija) 4, 5, 8, 10, 15, 18, 209, 583, (cerkvena zgodovina) 8, 198, 203, 208, 208, 214, 219, 635, 728, 767, (gorske bukve) 278, 279, (kmečki upori) 749, (kolodarji) 8, (Kovačič F.) 633, (krajevna imena) 678, (Ljutomerski tabor) 234, (madžarski ludentizem) 240, (Mehorjeva družba) 413, (narodnost) 240, 318, (narodnostna statistika) 241, (narodopisna mapa Ogrske) 316, (nemška manjšina) 241, 727, (posestna zgodovina) 196, 214, (reformacija) 215, 218, (samostani in redovi) 196, 214, (šolstvo) 196, (umetnost) 203, 214, 593, (zbornik »Slovenska krajina«) 590, 593, (zemljepisni pregled) 593, (zmejvid) 613, (zgodovina) 8, 214, 317, 593, 635, 674, 749, 767
- Prekmurska književnost. (=Izbor-) 515
- Prekmurska literarna zgodovina. 8, 15, 18, 209, 513, 515, 520, 536, 538. — Gl. tudi pod imeni piscev
- Prekmursko časopisje. 8, 178
- Prekmursko muzejsko društvo. (Letna poročila) 172, 173, 174

- Prekmursko narečje. (Gradivo S. Kúharja) 491, (martjanska listina) 203, (pripombe k F. Ramovšu) 490, (tkalski izrazi) 330
- Prekmursko narodopisje. (Bibliografski podatki) 8, 15, (gradivo v »Slovenski krajini«) 593, (gradivo v »Vasi zemlje«) 574, (kmečka hiša) 341, (Kúharjevo »Narodno blago«) 401, (lanični izdelki) 330, (pravilnice) 371, (tkaničarji) 329
- Prelog Matija. (Malonedeljska beseda) 236, (narodno življenje na Štajerskem) 232, 750, (»ruske slovnice«) 305, (tiskarna v Mbr.) 417, (Vošnjak J.) 623
- Prelog Viljem. (Pisma S. Vrazu) 566
- Prelokar Tomaž. Gl.: Thomas de Cillia
- Prem. (Novci) 458
- Premb Ludwlg. (Bibliografski podatki) 6
- Premerein Anton. (Nekrolog) 648, (ptujška arheologija) 181
- Premrou Stanko. (Glasba v Mbr.) 460
- Přemysil. (Marenberg) 770, (Muta) 253, (Ptuj) 211
- Preporodovci. 228
- Preradović Petar. (Graška beseda) 235
- Presečnik Gregor. (Lipica) 518
- Preseka pri Ljutomeru. (Obramba pred Madžari) 767
- Preseka pri Središču. (Obramba pred Madžari) 767
- Preserje. (Stavbna šola) 443
- Presl Jan Svatopluk. (Slovenske besede v naravoslovnih spisih) 482
- Prešeren France. (Flegerič B.) 569, (Kidričev »Prešeren«) 547, (kozmoopolitizem) 232, (Kranj) 548, (Krempil A. in Zdraviljica) 755, (Levstik F.) 529, (Murko A.) 495, (Murko M.) 483, (nemške pesnitve) 502, (pesmi na graški besedi) 235, (prepsnitve ljudskih pesmi) 377, (ribniške zlate bukve) 529, (Schmid Ch. in Orglarček) 588, (Skuhalov članek v Lipici) 518, (sonet o Apelu) 548, (Turjaška Rozamunda) 567, (Turner P.) 570, 651, (Vraz S.) 510, 527, 566, 587
- Pretner Leopold. (Mežiško rudarstvo) 407
- Prevajalci. (Brentano C.: srbske ljudske pesmi) 573, (Čankar Iv.: Shakespeare W.) 569, (Dajniko P.: Schmid Ch.) 540, (Elsner P.: slov. ljudske pesmi) 376, (Fortis A.: Asanaginica) 383, 384, 573, (Funtek A.: Shakespeare W.) 534, (Glaser K.: razni prevodi) 534, (Goethe J. W.: Asanaginica) 383, 384, 573, (Grivec F.: Zitja) 508, (Kardoš J.: Arany J.) 18, (Karničnik M.: Schmid Ch.) 588, (Kopitar J.: Kotzebue A.) 571, (Kopitar J.: srbske ljudske pesmi) 377, (Kosmač F.: Bürger G. A.) 577, (Krumpak S.: Schmid Ch.) 575, (Krumpak S.: Schiller F.) 577, (Lah A.: razni prevodi) 540, (Lipold J.: Maier G. W.) 578, (Lipold J.: Schmid Ch.) 575, (Matjašič J.: Schmid Ch.) 588, (Miklošič F.: Kochanowski J.) 582, 583, (Miklošič F.: Schmid Ch.) 566, (Muršec J.: Schmid Ch.) 540, 568, (Pajk J.: Shakespeare W.) 569, (Schuster-Drabosnjak A.: Mageiona) 373, (Sevšek L.: Schmid Ch.) 575, (Slomšek A. M.: Fröhlich A. E., Kotzebue A., Schmid Ch.) 576, (Slomšek A. M.: Maier G. W., Seidi J. G.) 578, (Slomšek A. M.: Scherr I. T.) 554, (Slomšek A. M.: Schubart D.) 578, (Slomšek A. M.: Zschokke H.) 553, (Sovreš A.: Hauptmanič J.) 535, (Sovreš A.: Horatius F. Q.) 508, (Serf A.: Bürger G. A.) 577, (Serf A.: Schmid Ch.) 575, (Stuhec J.: Schmid Ch.) 588, (Tommaso N.: srbske ljudske pesmi) 376, (Vodnik V.: Kotzebue A.) 571, (Volkmer L.: Te Deum) 415, (Vraz S.: kolonijke) 585, (Vraz S.: krakovjaki) 584, (Vraz S.: Mickiewicz A.) 586, (Vraz S.: slovaške ljudske pesmi) 585, (Vraz S.: Wybiicki J.) 586, (Vrban-Zdravski I.: Shakespeare W.) 569, (Živojinović V.: Finžgar F. S.) 492. — Gl. tudi: Prevodi
- Prevajalci. (Industrijska šola) 238, (punit o Sin-svetih) 662
- Prevc Gašper. (Kranj in Prešeren) 548
- Prevodi. (Arany J.) 18, (Aškerc A.) 1, (Bürger G. A.) 577, (Calderon de la Barca P.) 534, (Camões L. V.) 534, (Finžgar F. S.) 492, (Fröhlich A. E.) 576, (Hauptmanič J.) 535, (Horatius F. Q.) 508, (Kaldasa) 534, (Kochanowski J.) 582, 583, (Kotzebue A.) 571, 576, (Maier G. W.) 578, (Mickiewicz A.) 588, (poljski krakovjaki) 584, (Scherr I. T.) 554, (Schiller F.) 577, (Schmid Ch.) 502, 540, 554, 566, 575, 578, (Schubart D.) 578, (Seidi J. G.) 576, (Shakespeare W.) 534, 569, (Slomšek A. M.) 553, (slovaške ljudske pesmi) 585, (slovenske ljudske pesmi) 376, (srbske ljudske pesmi) 376, 383, 384, 573, (ukrajinske kolonijke) 585, (Wybiicki J.) 586, (Zschokke H.) 553, (Zitja) 508. — Gl. tudi: Prevajalci
- Prevrat 1918. (Koroška) 238, 662, (Maribor) 81, 82, 84
- Priloha pri Rečel. (Lončarstvo) 283
- Prijatelj Ivan. (Aškerc A.) 123, (Glaser K.) 534, (Kopitar J.) 574, (Prešeren F.) 547, (razstava v štud. knjižnici Mbr.) 27, (slovenski knjižni jeziki) 510, (slovenski preporeditelji) 509, (slovensčina v času Ilirije) 285, (Zarnik V.) 654, (Zois Z.) 522
- Prijatelj Karl. (Kazalo ČZN) 10, (zemljepisni učbenik) 301
- Primerjalna literarna zgodovina. (Angleško-slovenska) 534, 569, 570, (bolgarsko-češka) 87, (bolgarsko-grška) 87, (češko-slovenska) 499, 530, 557, (češkoslovaško-jugoslovenska) 17, (hrvatsko-slovenska) 501, 574, (nemško-slovenska) 502, 554, 555, 556, 566, 575, 576, 577, 578, 579, (poljsko-slovenska) 555, 581, 582, 583, 584, 585, 586, (rusko-srbska) 506, (slovaško-slovenska) 585, (srbsko-slovenska) 573, (ukrajinsko-slovenska) 535. — Gl. tudi: Prevajalci. — Prevodi
- Prilic Janez Nepomuk. (Ilirizem) 510, (korespondenca) 525, (Murkov slovar) 495, (Zagajškov slovar) 530, (Zoisova korespondenca) 522
- Primorska. (Bibliografije) 10, (ljudski napevi) 385, (mediteranska hiša) 337, (narodne manjšine) 244, (narodno življenje) 232, (potopis S. Vraza) 563, (protestantika) 551, (zgodovina) 726, 753
- Prloi Josip. (Vinarstvo in sadjarstvo na mariborskem področju) 598
- Prireditve. (Cejski kulturni teden) 30, 96, (Mariborski teden) 598. — Gl. tudi: Besede. — Proslave. — Tabori. — Zborovanja
- Prisege. (Hrastovec) 292, (Kostanjevica) 285, (Laybasserjevi obrazci) 282, (Mozirje) 291, (Ptujška gora) 291, (Rečica) 289, (slovenski prisežni obrazci) 285, (Soteska, Višnja gora, Zužemberk) 282
- Pristava pri Mariboru. (Nascije) 608
- Probszt Günther. (Notranjeavstrijske medalje) 415
- Procopius Caesariensis. (Stari Slovani) 278
- Promontorio de Compis Jacopo. (Turčija v 15. stol.) 675
- Proslave. (Cirilmetodijška slavnost v Mbr. 1883) 232, (Cvjič J.) 116, (Hrvatsko kraljestvo, 1000-letnica) 114, (Kovačič F., 70-letnica) 180, (Krempil A.) 236, (Miklošič F.) 115, 622, (Mogorinjak S.) 236, 650, (Muršec J.) 635, (Muzejsko društvo v Varaždinu, 10-letnica) 171, (Rimsko-germanska komisija, 25-letnica) 87, (Slovaška proslava v Mbr. 1885) 232, (Srbska akademija znanosti, 50-letnica) 86, (Strossmayer J. J.) 114, (Trstenjak D.) 835, (Vodnik V.) 150, (Volkmer L.) 238, (Vraz S.)

- 635, (Zgod. društvo v Mbr., 25-letnica, 30-letnica) 119, 124
- Prosveta. Gl.: Ljudska prosveta. - Solstvo
- Prosvetljenstvo. (Herberstein K. J.) 197, (Jožefinec v Rušah) 216, (visoka šola v Gradcu) 217
- Protestantizem. Gl.: Reformacija
- Pšata. (Ljubljanska škofija) 210
- Ptuj. (Arheološke karte) 168, 683, (arheološke najdbe) 159-170, 399, 606, 616, 692, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 717, 718, (bibliografija) 10, 21, 161, 717, (cerkvena zgodovina) 207, 211, 213, 630, 641, 645, 706, (čitalnica in besede) 232, 236, 623, (dominikane) 425, 439, (dramatično društvo) 462, (epigrafika) 701, 705, 717, 718, (Glaser K.) 534, (gospodarska zgodovina) 83, 255, 256, 267, (Hauptmann J.) 535, (historiografija) 181, (kapucini) 630, (Kovačič F.) 635, (Krajevno imc) 467, 472, (Iekarne) 402, 403, (mesino naselje) 604, 608, 609, (Meško F. K.) 543 (minoriti) 211, 213, 423, 641, (Murko M.) 660, (narodno življenje) 232, 644, 660, (narodnostni boji) 237, (močna pergamenta) 182, (novci in medalje) 455, 456, 458, (Pečko L.) 641, (Ploj J.) 644, (Povoden S.) 645, (prazgodovinske najdbe) 399, (Ptujski zbornik) 181, (Skrabar V.) 648, (splošni prikaz v ilustraciji) 508, (Solstvo) 306, (tiskarstvo) 415, (topografski razvoj) 609, (umetnost) 423, 425, 431, 432, 439, 441, 442, 444, 609, (urbarji) 255, 256, (zgodovina) 237, 252, 253, 609, 630, 644, 645, 648, 660, 706, 767, 770, 772, 774
- Ptujska gora. (Cerkvena zgodovina) 436, (Madona iz l. 1410), 431, (prisega) 291, (tabor) 232, (umetnost) 436, (votivna slika) 438, (zgodovina) 603, 635
- Ptujsko muzejsko društvo. Gl.: Muzejsko društvo v Ptujju
- Ptujsko polje. (Historična geografija) 609
- Puch pri Gummernu. (Saxanus) 720
- Puchmayer Antonin. (Češki slovar) 499
- Puff Rudolf Gustav. (Ilašnik J.) 526, (mariborske starine) 177, (minoritski samostan v Mbr.) 212, (Rogaška Slatina) 611, (slovar I. A. Apostla) 530, (Sprotaletna vijolice) 517, 521, (Turner P.) 651
- Puhcnštajn. (Lovska pravica) 412, (pravda S. Ilajd) 293
- Puki Jakob. (Glaser K.) 534, (Murko M.) 660
- Pukmeister Janko. (Kolacija) 306
- Pulj. (Rimske kleti) 705, (spomenik Keila) 711
- Pundev V. (Bolgarsko-grški sliki) 87
- Puntar Josip. (Prešernoslovje) 547
- Puntschart Paul. (Koroški kmetje-piemiči) 768
- Purgaj Jurij. (Lipica) 518
- Purgay Ignaz Ernst. (Zelizarstvo na Pohorju) 405
- Purnelli Jurij. (Valvasor I. V.) 383
- Pusehi Alberto. (Kazalo za Archeografo Triestino) 10
- Puschig A. Otto. (Nemška književnost na Kranjskem) 502
- Pusto polje pri Nazarju. (Lončarstvo) 203
- Puztal Jožef. (Martjanska histina) 203
- Pušenjak Ivan. (Varaždinska gimnazija) 550
- Putz Johann. (Ptujski minoritski samostan) 423
- Puzzuolo. (Potsul v Furlaniji) 769
- Pypin Aleksandr Nikolaevič. (Küzmič S.) 539, (Murko M.) 483, 544
- Quadrata. (Lokalizacija) 616
- Quadrio Antonio. (Stukature v ptujskem minoritskem samostanu) 423
- Quaglia Giulio. (Vpliv na slovensko umetnost) 434
- Rabelj na Koroškem. (Prošnja rudarjev iz l. 1811) 406
- Rače pri Mariboru. (Izgoni) 606
- Rački Franjo. (Ciril in Metod) 192, (korespondenca z J. J. Strossmayerjem) 622, (Kovačič F.) 635, (Trsienjak D.) 232, (Turner F.) 651, (varaždinska gimnazija) 308, (vpadi Turkov) 751
- Radehova pri Sv. Lenartu. (Arheološke najdbe) 696
- Radej Franc. (Narodno in politično življenje na Stajerskem) 232, (politični shodi) 750, (slovenska tiskarna v Mbr.) 417
- Radeljsko sedlo na Kobanskem. (Kmečka hiša) 335
- Radenci. (Tlaka) 259
- Radgona. (Arhiv) 120, (ceh padarjev) 406, (cerkvena zgodovina) 530, (grad) 419, (Iekarna) 402, (medalja) 455, (mesino naselje) 604, 609, (šola in hiša minoritov) 211, (urbar) 411, (Vrazova pesnitev) 567, (zgodovina) 767, (zlatar J. P. Egger) 432
- Radics Peter. (Klaus M.) 669, (nemška književnost na Kranjskem) 502, (odnos do slovenstva) 232, 503, (slovenske ljudske pesmi) 383, (Valvasorjeva rodbina) 668, 759
- Radlčevič Branko. (Zukovskij V. A.) 506
- Radzei pri Mariboru. (Izgoni) 606
- Radlje. Gl.: Marenberg
- Radlje (pogorje). (Lega kmetij) 335
- Radmožanci v Prekinurju. (Kmečka hiša) 341
- Radnóti Aladár. (Panonsko bronasto posodje) 699
- Radoha Jožef. (Prekmurska zgodovina) 8
- Radojčić Nikola. (Srbsko državno pravo) 737
- Radomlje na Pohorju. (Šentpavelska posest) 298
- Radovanovič S. Mihallo. (Geopolitični očrt Slovenije) 620
- Radovica pri Metilki. (Vinogorski zbori) 281
- Radovjica. (Ljubljanska škofija) 210
- Raduha. (Ilišna in ledinska imena) 479
- Radvanje pri Mariboru. (Naselje) 608, (paleolitske najdbe) 396, 393
- Radvanje pri Mutl. (Dajatve) 258
- Rahmanova Aleksandra. (Novoletni običaj na Uralu) 357
- Račič Božidar. (Glaser K.) 534, (malonedeljska beseda) 236, (mariborska narodna tiskarna) 417, (mariborski literarni list) 516, (Murko M.) 660, (narodno življenje na Stajerskem) 232, (ruski slavisti pri A. Kremplju) 538, (Slov. prijatelji) 519, (spominska plošča) 116, 549
- Rahner J. (Mežlško rudarstvo) 407
- Ralsp Ferdinand. (Pečko L.) 641, (Povoden S.) 645, (ptujska zgodovina) 181, 211, 609
- Rajavec Janez. (Hajdina) 472
- Rajhenburg. (Kovnica) 458, (salzburška posest) 256, (silkar J. Klaus) 432
- Rajšp Anton. (Varaždinska gimnazija) 308
- Rajšp Franc. (Ptujski minoritski samostan) 423
- Rak Amand. (Muzej v Mbr.) 177, (štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Rak Jožef. (Zedinjena Slovenija) 232
- Raka. (Gorske bukve) 278, (vinogorski zbori) 279

- Rakovec Dragotin. (Vrazovo pismo) 566
- Rakovije pri Braslovčah. (Gospodarska popisnja) 336
- Ramovš Fran. (=Brižinski spomeniki-) 507, (=Dišketoločka karta-) 487, (Drabosnjak A.) 531, (gliskibi) 473, (Hajdina) 472, (=Historična gramatika-) 490, (krajevna imena) 679, (rožansko narečje) 322, 489, (slovaško-jugoslovanski jezikovni štiri) 729, (slovenski naglas) 464, (vsobenjki, soba) 230
- Rant Felcljan. (Bibliografski podatki) 6
- Rapoc Franc. (Politično društvo v Mbr.) 232, (slovenska tiskarna v Mbr.) 417
- Rastlinska imena. 475
- Rastlinstvo. (Botanični slovarji) 475, (rastlinstvo Savinjskih Alp) 595
- Raška. (Knez i in župani) 276
- Raštanj. (Salzburška posest) 256
- Rataj Mihael. (Kajobje) 186
- Ratkaj Peter. (Kmečki upori) 751
- Ratkovič Vendelin. (Bibliografska beležka) 209
- Rauchenstein Heinrich. (Ptujski minoritski samostan) 211
- Rauschenberger Walter. (Rodovnik H. Wolfa) 461
- Rauscher Rudolf. (Pravna terminologija) 286
- Ravbar Krištof. (Ljubljanska škofija) 210
- Ravbar Rudolf. (Potočka zijalka) 395
- Ravberhigi pri Malem Lipovcu. (Vinogorski zbori) 281
- Ravenna. (Antični ornamenta) 692, (ekzarhat) 753, (rimski oltar v S. Apolinaru) 706
- Ravne na Koroškem. Gl.: Guštanj
- Ravne v Poljanski dolini. (Kolonizacija) 680
- Ravnikar Matevž. (Janežičev slovar) 496, (Murkov slovar) 495, (rokopis z življenji svetnikov) 120
- Ravnikar Valentin. (Prešeren F.) 548
- Ravnikar-Poženčan Matevž. (Ljudske pesmi) 361, 573
- Razbor pri Slovenjem Gradcu. (Cerkev sv. Danjelja) 769
- Razlag Radoslav. (Graška beseda) 235, (mariborski literarni list) 516, (Murko M.) 660, (narodno življenje na Štajerskem) 232, (Pesmarica) 305, (priloge Razlag) 477, (Rački F.) 622, (=štajersčina-) 510, (tiskarna v Mbr.) 417, (Vošnjak J.) 623
- Razstave. (Knjižne razstave v štud. knjižnici Mbr.) 23-30, (Kulturna razstava: Maribor 1918-1938) 314
- Razvanje pri Mariboru. (Izgoni) 606, (naselje) 608
- Reber pri Žužemberku. (Vinogorski zbori) 281
- Recelj Andrej. (Gorske bukve) 278, 279, 283
- Rehinger Joseph Anton. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Rečica. (Lončarstvo) 263, (zgodovina) 287, 289
- Redemptoristi. (Maribor - Ruše) 216, (Ojevič I.) 552
- Redovi. Gl.: Cisterijanci. - Dominikanci. - Dominikanke. - Frančiškani. - Jezuiti. - Kapucini. - Kartuzijanci. - Minoriti. - Pavlini. - Redemptoristi. - Viteški redovi
- Reformacija. (Koroška protestantika) 120, 511, (Kovačič F.) 635, (Podravje) 215, (Pomurje) 215, (Prekmurje) 215, 219, (Slovenija) 218
- Regionalna zgodovina. (Armenija) 675, (Avstrija) 272, 731, (Balkan) 229, 486, 723, (Bamberška škofija) 253, 772, (Bavarska) 276, 747, 752, 753, (Bela Rusija) 245, (Benečija) 249, 726, (Blizanc) 192, 249, 753, (Bliznji vzhod) 731, (Bolgarija) 87, 249, 276, 635, 675, 729, (Bosna in Hercegovina) 276, (Briksenška škofija) 210, (Češka) 187, 211, 285, 642, 728, 729, (Črna gora) 275, 276, (Dalmacija) 486, (Dolnja marka) 298, (Dravska dolina) 298, 408, (Dravski gozd) 253, 298, (Dunajska kolinna) 256, (Franki) 276, 337, 706, 747, 752, 769, (Furijanija) 726, 753, 769, (Germani) 97, (Goriška nadškofija) 210, (Gornjegrajsko) 197, 210, 251, 263, 287, 289, 605, 769, (Goti) 486, 706, (Gradšćansko) 697, 727, (Grki) 723, 724, (Heti) 214, (Hrvatska) 114, 276, 277, 486, 622, 649, 659, 713, 738, 739, 740, 742, (Huni) 486, 706, (Iliri) 315, 450, 686, (Ilirija) 250, 285, 406, 734, 735, (Istra) 753, (Jugoslavija) 229, 276, 299, 500, 597, 655, 607, 671, 733, 736, 737, (Karantanija) 747, 753, 768, (Ketli) 450, 686, (Koroška) 81, 83, 85, 204, 205, 238, 239, 243, 246, 247, 262, 662, 673, 736, 747, 768, (Kranjska) 272, 278, 281, 282, 284, 751, 766, (Krška škofija) 207, 297, 774, (Langobardi) 706, 753, (Lavantinska škofija) 193, 206, 207, 635, (Leobenska škofija) 207, (Ljubljanska škofija) 197, 201, 202, 210, 218, 263, 287, 289, 753, (Madžarska) 196, 208, 209, 674, 727, 729, 767, 770, (Medimurje) 635, (Mežiška dolina) 238, 407, 662, (Mursko polje) 635, 660, 767, (Norik) 753, (Oglejski patriarhat) 210, 298, 453, 753, 769, 774, (Panonija) 450, 747, 748, 752, 753, (Podjuna) 238, 605, (Podravje) 83, 215, 252, 255, 298, 408, (Pohorje) 405, (Poljska) 245, 535, 567, 729, 732, (Poljanska dolina) 679, (Pomurje) 215, 727, (Posavje) 232, 233, 252, 255, 256, (Prekmurje) 8, 196, 203, 208, 209, 214, 215, 219, 240, 241, 278, 279, 316, 317, 593, 635, 674, 727, 728, 749, 767, (Primorska) 244, 726, 753, (Rož na Koroškem) 204, 205, (Rusija) 249, (Salzburška nadškofija) 207, 210, 211, 242, 255, 256, 609, 747, 767, 774, (Savinjska dolina) 336, 595, 605, 762, 773, (Sekovska škofija) 207, (Selška dolina) 679, (Slovani) 742, (Slovaška) 151, 555, 677, 729, (Slovenija) 218, 228, 229, 230, 231, 232, 235, 250, 269, 272, 275, 276, 278, 279, 280, 282, 283, 284, 285, 286, 299, 400, 545, 589, 592, 594, 622, 629, 635, 654, 655, 658, 679, 680, 728, 733, 735, 736, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 758, (Somboteljska škofija) 208, 209, 214, (Srbija) 276, 277, 327, 661, 675, 738, 741a, 743, 744, (Stezijska) 535, (Štajerska) 2, 215, 232, 233, 237, 239, 242, 252, 255, 256, 261, 262, 272, 273, 278, 402, 403, 408, 409, 411, 412, 542, 588, 592, 602, 604, 605, 621, 623, 629, 631, 635, 644, 657, 660, 725, 730, 751, 758, 767, (Turki) 196, 249, 425, 609, 615, 735, 735, 751, (Ukrajina) 676, (Velika Morava) 729, (Zadrebka dolina) 263, (Zelzna županija) 214, 674, 767
- Regionalne bibliografije. (Češkoslovaška) 17, (Kranjska) 10, (Prekmurje) 4, 5, 8, 10, 15, 18, 209, 593, (Primorska) 10, (Slovenija) 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 19, (Štajerska) 2, 10
- Regolee Franc. (Mikošič F.) 477
- Regolee Tomaž. (Ormoški učitelj) 477
- Reich Jonez. (Glaser K.) 534
- Reichenhall Johannes. (Ptujski minoritski samostan) 211
- Reinach Salomon. (Norški vojak v Celju) 694
- Reinold Sigmund. (Rogaška Slatina) 611
- Reinecke Paul. (Romske spone) 397, (sežiganje mrtičev v srednjem letenu) 399
- Reinwaldt Johann Michael. (Slika na Stražah pri Gor. gradu) 447
- Reisch Gregor. (Margarita philosophica) 626
- Reiser Johann. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Reiser Mathäus. (Spomenik A. M. Slomšku) 232
- Reisman Avgust. (=Iz življenja med vojno-) 657

- Reittemburgi J., Kapsch. Gl.: Kapsch-Reittemburgi J.
- Reka pri Mariboru. (Glaser K.) 534, (Izgoni) 606
- Rekiewski Wincenty. (Vrazovi krakovjaki) 534
- Remec Alojzij. (Ptujski minoriti) 213, (rodovnik Gebronškov) 630
- Remec France. (Malonedeijska beseda) 236, (Raič B.) 232, (življenje in delo) 559
- Remista. (Lokalizacija) 399
- Remp Franz Karl. (Štajerski barok) 447
- Remšnik. (Lega kmetij) 335, (sociografija) 221
- Rešetar Milan. (Dunajska slavistična stolica) 544
- Revije. Gl.: Časopisje
- Režek Adolf. (Rogaška Slatina) 404, 611
- Rhamm Karl. (Gospodarska poslopja) 337, (kobanski hram) 335, (kozočl) 338, (krožne kmetije na Koroškem) 238, (slovanska etnografija) 341
- Ribar Anton. (Liplca) 518
- Ribič Josip Viktor. (Mariborska štaitnica) 232
- Ribištvo. (Gornjegrajsko) 251, (Podravje) 331, (Polesje) 483, (Vuzenica) 257
- Ribnica na Dojenjskem. (Zlate bukve) 529
- Ribnica na Pohorju. (Pravda S. Hayd) 297, (urbarij) 257, (zapuščinski inventarji) 408
- Richter W. (Srbija pod Milošem Obrenovićem) 327
- Rieder Johann. (Zupančič I. A.) 2
- Riedler Josef. (Muzej v Mbr.) 177
- Rieger František Ladislav. (Küzmild S.) 539
- Rieger Hildegard. (Krajevno ime Retje) 758
- Riegl Alois. (Umetnostna zgodovina) 428, 712
- Rihar Gregor. (Graška beseda) 235
- Rim. (Cerkev S. Croce; imago pietatis) 425, (Kovačič F.) 635, (Vojni spomeniki antičnega Rima) 711
- Rimske ceste. (Italija-Panonija) 809, (Ormož-Središče) 815, (Ptuj-Varaždin) 308, (Sisak-Celje-Ptuj) 684, (Slovenska Bistrica-Wagna) 636
- Rimske Toplice. (Rimski napis) 704, (spominška plošča A. Aškercu) 123
- Rimski novci. 452, 458, 457, 703
- Rimski vodovodi. (Pohorje-Ptuj) 608
- Rimsko-germanska komisija. 97
- Ripši Dragotin Ferdinand. (Napev pesmi »Kdo bi zmeraj tužen bil«) 558, (rokopis pesmi) 559
- Risar Albin. (Slov. prijatelj) 519
- Riser Johann Caspar. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Ristič Jovan. (Turner P.) 651
- Rittig-Flammenstern Andreas. (Karadorde) 632
- Ritz Otto. (Nitra) 729
- Ričner Vid. (Cop M.) 566
- Robič Anton. (Lekarnar v Gradcu in na Dunaju) 669
- Robič Simon. (Izkopavanja na Mokrici) 396
- Robinson Therese Albertine Luise von Jacob. (Kopitar J.) 573
- Robick Aleksander. (Bibliografski podatki) 8
- Robnik Ivan. (Glasba v Mbr.) 460, (planinstvo) 81
- Rodbinska imena. Gl.: Osebna imena
- Rodoslovje. Gl.: Genealogija.
- Rodovnik. (Celjski grofje) 666, (Frey) 666, (Gebronšek) 630, (Guffante) 213, (Klaus) 669, (Korošek) 644, (Krek) 664, (Pioj) 644, (Sernec) 665, (Štajerske plemiške družine) 252, (Valvasor) 668, (Wolf) 461
- Rogač Franc. (Bibliografski podatki) 8, (Ivanóczy F.) 209
- Rogač Jožef. (Slov. prijatelj) 519
- Rogaševci v Prekmurju. (Kmečki upor) 749
- Rogaška Slatina. (Bibliografija) 404, (gradbena zgodovina) 611, (Weissenkircherjeva silka) 447, (zgodovina) 404, 611
- Rogatec. (Kovačič F.) 635
- Rogoza pri Mariboru. (Izgoni) 608
- Rogoznica pri Ptuj. (Rimska svečenika) 706
- Roina Mohor. (Bibliografski podatki) 8
- Rojko Gašper. (Prosvetljenje v Gradcu) 217, (rehabilitacija Husa) 499
- Rokopisi. (Apostel L. A.: Slovar in Enchiridion) 530, (Gebronšek E.: rokopisni molitvenik) 630, (Kačobski rokopis) 184, 186, (Kardoš J.: rokopis »Starišinstvo in zvačinstvo«) 15, (Leški rokopis) 183, 185, (Modrinjak S.: rokopis pesmi) 15, (Londonski evangelijski) 87, (Novomeški rokopis) 6, (Povodnovi rokopisi) 645, (Praški rokopis velikonočne pesmi) 187, (ptujška nočna pergamenta) 182, (Ripši F.: rokopis pesmi) 559, (Schuster-Drabosnjak A.) 551, (Slomšek A. M.: dljaški zapiski) 557, (Sorčič F.: zvezek pesmi iz Kranjske Chelice) 578, (srednjeveški rokopisi v Slov.) 188, (Stiški rokopis) 587, (Vrazova rokopisna ostalina) 566, 567, 584, 585, 586, (Zagoriče na Koroškem: protestantski rokopisi) 591, (Zički rokopis) 181
- Romula. (Lokalizacija) 616
- Romunija. (Cerkvena slovanščina) 729, (ljudski običaji) 463, (Romuni v Istri) 464
- Ropas Ervina. (Glasba v Mbr.) 460
- Rosina Fran. (Dram. društvo v Mbr.) 482, (Kovačič F.) 635, (sola v Studencih) 308, (štud. knjižnica v Mbr.) 22, (zgod. društvo v Mbr.) 177
- Rospond Stanislaw. (Cop M.) 581, (pojski topografski nazivi) 463
- Rostohar Franc. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Rostovec Mihail Ivanovič. (Skitsko-sarmatski umetnostni spomeniki) 692
- Rošpoh pri Mariboru. (Naselje) 608
- Rotar Janez. (Kalobje) 188
- Roth Rudolf. (Glaser K.) 534
- Rotter Bruno. (Planinski spisi) 7
- Rožiče. (Keramika) 692
- Rozman Franc. (Mohorjeva družba v Prekmurju) 413
- Rozman Janez. (Kranj in ljubijanska škola) 210
- Rozman Josip. (Slov. prijatelj) 519
- Rož na Koroškem. (Cerkvena in kulturna zgodovina) 204, 205, (rožansko narečje) 722, 489
- Rožak. (Piemlči) 472, 609
- Rožanec pri Črnomlju. (Vinogorski zbori) 281
- Rožič Valentin. («Boj za Koroško») 247, (koroški Slovenci) 594
- Rožni grič pri Celju. (Rimska vila) 690
- Rubens Peter Paul. (Vpliv na štajerske likovnike) 447
- Ruckenstein Gregor. (Plastika) 443
- Ruda pri Razborju. (Grad) 759

- Rudarstvo. (Idrijski rudnik v času Ilirije) 250, (meziško rudarstvo) 407, (Rabelj na Kor.) 406, (Sv. Primož na Pohorju) 405
- Rudenek pri Poljanah. (Gornjegrajska posest) 251
- Rudež Jožef. (Karadžić V. S.) 573
- Rudež Karl Dragotin. (Levstik F.) 529
- Rudolf Andrej. (Prešeren F.) 548
- Ruesch Maksim. (Bibliografski podatki) 6
- Ruginovo polje. (Dulebi) 485
- Rumpf Johann. (Rogaška Slatina) 404
- Rup Franc. (Slov. prijatelj) 519
- Rupel Mirko. (Jurčič J.: Jurij Kozjak) 508, (Poilidor-Mrčenič) 562, 563
- Rus Franc. (Prešeren F.) 548
- Rus Jože. (Krsti Hrvatov in Srbov) 738, (Svevidi) 486, (Valvasor in Schönleben) 149
- Rus K. Ivan. (Slika Štajerske noše) 345
- Rusan Ferdo. (Graška beseda) 235
- Rusija. (Majoruska manjšina) 245, (odnosi z Bolgarijo) 249, (pravna veda) 271, (=ruske slovnice= v Mbr.) 305
- Rusini. Gl.: Ukrajina
- Ruska literarna zgodovina. (Ruski prevod »Blažeta in Nežice«) 558, (ruski slavisti v Slov.) 536, (vpliv ruske literature na srbski realizem) 506, (vpliv ruske literature na ukrajinsko književnost) 98
- Ruski jezik. (Ruski slovarji) vir slovenskim slovarjem) 495, 496, 497
- Rusko narodopisje. (Etnografija) 325, 483, (novoletna žega) 357, (topena žena) 352, (zagovori) 359
- Russ Karl. (Slika Rogaške Slatine) 611
- Ruše. (Gimnazija) 304, 512, (konkordat 1. 1887) 232, (kronika J. N. Godine) 216, (ljudska noša na votilni sliki) 344, (planinsko društvo) 91, (prazgodovinske najdbe) 118, 390, 383, 394, (slike F. M. Strauss in J. Ch. Voglia) 447, (šajke) 265, (šentpaveška posest) 298
- Rutar Lavrencij. (Slov. prijatelj) 518
- Rutar Simon. (Bibliografija) 10, (Kovačič F.) 835, (raziskavanja v Dalmaciji) 724, (slovenska historiografija) 745, (slovenska hiša) 337, (Zeilia) 769
- Rutar Tomaž. (Slov. prijatelj) 519
- Rutilianus Marcus Ulpius. (Grad Ruda) 759
- Růžičková Anna Vlastimila. (Graška beseda) 235
- Sadeler Johann. (Vplivi na slikah celjskega stropa) 435
- Sadeler Raphael. (Vplivi na slikah celjskega stropa) 435
- Saint Germain en Laye. (Mirovna pogodba) 682
- Saintyves Pierre. (Narodopisni priločnik) 320
- Sakavska dolina. (Urbar sakavskega urada) 257
- Sakazov Ivan. (Gospodarska zgodovina Bolgarije) 249, 675
- Sakelnski Ivan, Kukuljevič-. Gl.: Kukuljevič-Sakelnski Ivan
- Sakovič Jožef. (Bibliografski podatki) 8, 209, 515
- Sakuin Pavel Nikitič. (Marksistična književna zgodovina) 90
- Salomonove sodbe. (Narodopisno blago) 320
- Salona. Gl.: Solin
- Saizburška nadškofija. (Kovnice in novel) 458, (Ljubljanska škofija) 210, (posest v Panoniji) 747, (posest na Planini) 774, (posest v Posavju) 256, (posest na Ptujju) 609, 767, (posest na Štajerskem) 252, 255, (ptujška škofija) 207, (ptujski dominikanski samostan) 211, (urbarji) 255, 256
- Samo. (Kremplove Dogodivščine in Remčev Samo) 550, (Samova državna zveza in Kantantarija) 753
- Samostanl. (Bistra) 210, (Cankova) 767, (Dobrlaves na Kor.) 768, (Dunajsko Novo mesto) 210, (Jurklošter) 774, (Kostanjevica) 210, 256, 278, 279, 425, 774, (Lepoglavca) 308, (Marenberg) 402, (Maribor) 212, 218, 530, (Nazarje) 197, (Noviklošter) 402, (Pieterje) 278, 279, 288, (Prekmurje) 196, (Ptuj) 211, 213, 423, 425, 439, 441, 641, 703, (Stična) 187, 774, (Studenice) 774, (Sv. Gotthard) 767, (Šentpavel) 254, 297, 298, (Vraždin) 308, (Velika Nedelja) 787, (Vetričje) 204, 210, 253, 480, (Ziče) 187, 774
- Sanskrtski jezik. (Glaser K.) 534
- Sargar Elizej. (Bibliografski podatki) 6
- Sarja Balduin. (arheološka karta Ptujja) 679, 683, (bibliografija Ptujja) 21, (Hajdina) 472, (latenske najdbe na Dravskem polju) 399, (lokalizacija Ceramije in Istubere) 685, (numizmatična zbirka nar. muzeja v Lj.) 175, (ornamentika rimskih spomenikov) 692, (Potočka zijalka) 388, (Povodnov Bürgerliches Le-sebuch) 645, (prazgodovinska zbirka Meoklenburg) 397, (ptujška arheologija) 181, 701, 706, (ptujške oljenke) 702, (Slovenija v starem veku) 592, (topografija rimskega Ptujja) 609, 705, (Velike Malence) 697
- Sartori Joseph. (Kizmič S.) 539
- Sattner Hugolin. (Bibliografski podatki) 6, (ptujška notna pergamenta) 182
- Savaria. (Arheološke najdbe) 692
- Savin Josip. Boc-. Gl.: Boc-Savin Josip
- Savinjska dolina. (Gospodarska poslopja) 336, (kozolec) 339, (krajevna in ljudska imena) 478, 479, (narodopisje) 595, (naseljevanje) 605, (splošni opis) 595, (zgodovina) 762, 773. — Gl. tudi: Gornjegrajsko
- Savinjske Alpe. (Naselitvena geografija) 605, (splošni prikaz) 595
- Savnik Roman. (Potočka zijalka) 389, (=Slovenska krajina=) 590, (vodnik po Celju) 661, (vodnik v Krko na Kor.) 600, (zemljepisni učbenik) 301
- Sax Rinko. (Mariborski knjigotržec) 414
- Saxanus. (Napis na spomeniku) 720
- Scallertari Francesco. (Bibliografski podatki) 6
- Scarampa Lodovico. (Ljubljanska škofija) 210
- Schartner Sebastian. (Slovenjegraški slikar) 445
- Schauer Adolf. (Vošnjak J.) 268
- Scheidbach Karl. (Mariborski knjigotržec) 414
- Schelling Janez. (Gutsmanov besednjak) 498, (ljudski navepi) 385, (rožansko narečje) 322, 469
- Schellem Adam van. (Prazgodovinska umetnost) 882
- Schenkel Franz. (Ormoška graščina) 61
- Scherr Ignaz Thomas. (Slovska prepesnitev »Das arme Kind«) 554
- Schiffmann Karl. (Krajevna imena) 879
- Schiller Friedrich. (Krumpakov prevod »Die Kündesmörderin«) 577, (Zupančič I. A., Schillerjev epigon) 2
- Schlachtner Kashmir. (Bibliografski podatki) 6
- Schilemann Heinrich. (Hisarlik) 724

- Schlossar Anton. (Bibliografija Stajerske) 10. (komedija o dobrem pastirju) 373. (Rogaška Slatina) 611. (Zupančič I. A.) 2
- Schlösser Paul. (Pohorske bajke in pripovedke) 177. 372. (topografija Maribora) 610
- Schütz August Ludwig. (Dobrovský J.) 499
- Schmid Christoph. (Bibliografija slovenskih prevodov) 502. (Dajnkov »Lesni križec«) 540. (Prevod J. Krumpaka, L. Sevška, J. Lipolda in A. Serfa) 575. (Slomškovi »Blaže in Nežica«) 554. (Slomškovi prevodi pesmi in rekov) 576. (Vraz S. in prevodi za mladino 1835) 565
- Schmid Heinrich Felix. (Naloge nemške slavistike) 275
- Schmid Josef. (Kolonizacijska geografija Koroske) 678
- Schmid Walter. (Arheološki prikaz razvoja hiše) 337. (emonski bronasti predmeti) 699. (Hajdina) 472. (Ilirska vojaška kapa) 711. (keltski tloris pohorske hiše) 335. (krajevna imena v Laškem) 759. (Kranj) 775. (Limbuš) 351. (Maribor) 394. (Metulum) 397. (Poštela) 177. 391. (ptujski kalup za pogače) 701. (ptujski spomeniki egiptovskih božanstev) 704. (Ruše) 391. (topografija rimskega Ptujja) 609
- Schmidt Erich. (Murko M.) 544
- Schmidt Hermann. (Keltska ornamentika) 692
- Schmidt J. A. C. (Rusko-nemški slovar vir slovenskim slovarjem) 496, 497
- Schmidt Johann Martin, Kremser. Gl.: Kremser-Schmidt Johann Martin
- Schmoller Gustav. (Turner P.) 631
- Schmoranz Josef. (Mikološka zbirka) 397
- Schmutz Karl. (Gisule) 473. (Gornjegrajsko) 251. (Povoden S.) 645. (Rečica) 289
- Schneewels Edmund. (Jugoslovansko narodopisje) 321. (ljudsko verovanje pri Srbih in Hrvatih) 369
- Schneider Robert. (Antična umetnost) 712. (Oglej in zaledje) 701
- Schniderschitsch Norbert. (Zgodovina farmacije) 402, 403
- Schober Arnold. (Norški vojak v Celju) 694. (ornamentika rimskih spomenikov) 692. (rimski nagrobniki) 701, 711
- Schönherr Max. (Glasba v Mbr.) 460
- Schönleben Janex Ludvik. (Češki viri njegove historiografije) 567. (Schönleben in Valvasor) 149
- Schrattenbach Vincenz Josef. (Razmejitev lavantinske škofije) 207
- Schreiner Gustav Franz. (Hlašnik J.) 526
- Schreiner Henrik. (Kovačič F.) 635. (Turner P.) 651. (Stritarjevo pismo) 516. (zgod. društvo v Mbr.) 177
- Schrekinger Josef Georg Valentin. (Portret F. M. Straussa) 446
- Schrijnen Jozef Karel. (Oštr K.) 484
- Schroll Beda. (Zgodovina Sontpavla na Kor.) 254
- Schrötter Anton. (Rogaška Slatina) 404
- Schubart Daniel. (Slomškova prepesnitev »Gute Nacht«) 579
- Schünemann Konrad. (Gradšćansko) 727
- Schuster-Drabosnjak Andrej. (Ljudske igre) 373. (rokopis in podpis) 551. (Slodnjak A.) 513. (Zupančič O.) 572
- Schütz Franz Anton. (Mariborski tiskar) 417. (ptujski tiskar) 415
- Schwarz Ernst. (Postanek češkega »ch«) 472. (sudetska krajevna imena) 679
- Schwarzenberg Friedrich. (Prevod »Blažeta in Nežice« v češčino) 558
- Schwarzenberg Karl. (Lastavec F.) 660
- Schweiger Viktor. (Glasba v Mbr.) 460
- Seobl Mihael. (Knjiga slovenjegraške bratovščine) 200. (življenje in delo) 445
- Scopoli Giovanni Antonio. (Slovenska rastlinska imena) 475
- Scott Walter. (Meško F. K.) 543
- Sedej Franc Borgla. (Pismo S. Gregorčiča) 528
- Seebach Peter. (Ljubenske listine) 237
- Seebacher August F. (Celjske radranke) 591
- Seehann Moritz. (Ptujška zgodovina) 181
- Seemüller Josef. (Otokarjeva kronika) 770
- Seldi Johann Gabriel. (Slomškova prepesnitev »Die Karthäuser von Seltz«) 576. (Slomškove Drobtnice in Seldlove Brosamlin) 556
- Seldi Konrad. (Volitve 1869) 750
- Selfert Josef Leo. (Kovačič F.) 635. (Slovenska literarna zgodovina) 503
- Sekovska Škoflja. (Ustanovitve in razmejitve) 207. (zapostavljanje Slovencev) 206
- Sekožen. (Dajntve) 257
- Skund iz Nana. (Vir Pavla Diakona) 753
- Selčani-Brežani. (Celje) 769
- Sele na Rožu. (Narečje) 489
- Sele pri Slovenjem Gradcu. (Silka J. A. Straussa) 448
- Selišča. Gl. Historična geografija
- Selnca ob Dravi. (Sempavelska posest) 258
- Selo v Prekmurju. (Reformacija) 219 (romansko kapela) 214
- Selška dolina. (Kolonizacija) 679. (predniki J. E. Kreak) 664
- Semrajc Martin. (Graška beseda) 235
- Senfelder Alois. (Početnik litografije) 416
- Seperger Johann. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Seperger Johann Georg. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Serajnik Lovro. (Slomšek A. M.) 193
- Scrapis. (Kult v Počovelju) 704
- Sernander R. (Prazgodovinska kultura in glibanja klime) 394
- Sernee Janko. (Lončar D.) 647. (narodno in politično življenje na Stajerskem) 232. (Ploj J.) 644. (rod Serncev) 665. (Vošnjakova pisma) 623
- Sernee Josip. (Glaser K.) 534. (Murko M.) 544. (pismo brata Janka) 232. (rod Serncev) 665. (slovar I. A. Apostla) 530. (Turner P.) 651
- Serp Alois. (Mariborski muzej) 177
- Seuffert Burkhard. (Trije registri iz l. 1478-1519) 272
- Sevce pri Celju. (Rimska vila) 690
- Sever Mihael. (Naziv »slovenski narod«) 515. (prekmurski pisec) 539
- Sever Severus. (Bibliografski podatki) 6
- Sevnica. (Citavnica) 232. (salzburški urbarji) 255, 256
- Sevšck Luka. (Pesmi v Slomškovi ostalin) 576. (prevodi Schmidovih pesmi) 575
- Sewczyn Tadeusz. (Ribištvo na Polesju) 463
- Sfraglistika. Gl.: Pečati
- Shakespeare William. (Glaser K.) 534. (prevod I. Vršana-Zadravskega) 569
- Sibinje. (Kristov monogram) 706

- Sibirija. (Mucovi spomini) 650
- Sič Albert. (Slovenska ljudska noša) 321, 345
- Sičynski Vedir. (Sutkviška trdnjava) 676
- Sidaritsch Marian. (Hiše na Kobanskem) 335, (kolonizacijska zgodovina Štajerske) 602, 679
- Sidon. (Sarkofag) 711
- Siegenfeld Alfred, Anthony. Gl.: Anthony-Siegenfeld Alfred
- Slomleški Lucian. (Poljska zgodovina) 583
- Slevers Eduard. (Zvočna analiza krajevnih imen) 470
- Sigersdorfer Kaspar. (Ljubljanska škofija) 210
- Sigibert iz Gemblouxa. (Kronografija II. stol.) 753
- Simonč Franc. (Bibliografije) 10, (bibliografske dopolnitve: Arany J.) 18, (Japelj J.) 18, (Kuzmič M.) 4, 5, (Maljevac G.) 415, (mariborski tisk) 414, (Povoden S.) 645, (Slomšek A. M.) 555, 559, (šolski učbeniki) 247
- Simrock Karl. (Štefanovo) 361
- Singer Stephan. (Cerkvena in kulturna zgodovina Koroške) 204, 205
- Singidunum. (Arheološke najdbe) 692
- Slinj. (Relief iz Acquuma) 711
- Slinco Franc. (Lipica) 518
- Sinkovič Davorin. (Imena gob) 475
- Sinode. (Gradež) 753, 769, (Maran) 753, (Stanjel) 210, (Videm) 210
- Sirk Albert. (Sijanec F.) 96
- Sirmium. Gl.: Sremska Mitrovica
- Sisak. (Bronasto posodje) 698, (rimske čelade) 698, (vojaški tabor) 705
- Siseki Marko. (Bibliografska beležka) 209
- Siva voda. (Starokrščanska bazilika) 685
- Skarja Jožef. (Kranj in Prešeren) 548
- Skaryna Franciszek. (Beloruska biblija) 245
- Skaza Franc. (Literarni list v Mbr.) 516, (slovenska tiskarna v Mbr.) 232, 417
- Skedi Josip. (Graška beseda) 235
- Skerbinc Paskal. (Bibliografski podatki) 6
- Skerjanc A. (Gradivo za slovenski slovar) 486
- Skerlič Jovan. (Srbski panonski tip) 506
- Skerpln Sigismund. (Bibliografski podatki) 6
- Sket Jakob. (Glaser K.) 534, (Gutsmanov besednjak) 498, (Turner P.) 551
- Skitl. (Umetnost) 692
- Skopje. (Arheološke najdbe) 685
- Skorba pri Ptuj. (Prazgodovinske najdbe) 399
- Skrabar Viktor. (Bibliografija Ptuja) 21, (laténske najdbe na Dravskem polju) 399, (nekrolog) 648, (posvetilo Ptujскеga zbornika) 181, (ptujška arheologija) 701, 703, 704, 705, 706, 717, (ptujška umetnost) 441, (ptujsko muzejsko društvo) 181, (Ralsp F.) 641, (Saxanus) 720
- Skuhala Ivan. (Lipica) 518, (Slomšek A. M.) 552
- Skuhala Vekoslav. (Lipica) 518
- Sládek Josef Václav. (Glaser K.) 534
- Sladka gora. (Jelovškove silke) 432, (Lemberg) 612, (ljudske noše na votivnih slikah) 344
- Slatina pri Svečini. (Krajevno ime) 473
- Slavejkov Petko Rajkov. (Zgodovinska dela) 87
- Slavič Franc. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Slavič Matija. (Lipica) 510, (Murko M.) 680, (Prekmurje) 593, (prevrat v mariborski oblasti) 594
- Slavik Jan. (Pekaf J.) 642
- Slavonija. (Grb) 671
- Slekovec Matej. (Apostel I. A.) 530, (bibliografija) 10, (Hajdina) 472, (Knoie J. I.) 477, (Kovačič F.) 635, (Ormož in Szekeiyi) 615, (Povoden S.) 645, (ptujski historiofagi) 181, (ptujski samostani) 211, (silkarji v mariborskih matičnih knjigah) 432, (Štajerske pravnozgodovinske starine) 290, (štud. knjižnica v Mbr.) 22, (tomaževska kronika) 307, (Zgod. društvo v Mbr.) 177
- Sleme na Kóbankskem. (Kmečke hiše) 335
- Slepec Janez. (Bibliografski podatki) 8
- Slepšek pri Mokronogu. (Laténska nekropola) 393
- Silkarstvo. Gl.: Likovna umetnost. — Gl. tudi posebno kazalo slik
- Silvnica pri Mariboru. (Izgoni) 606
- Slodnjak Anton. (Levstik F.: Martin Krpan) 508, (Pregled slovenskega slovstva) 513, (slovenske ljudske pesmi) 358
- Slomšek Anton Martin. (Andreas M.) 541, («Blaže in Nežica», češki in ruski prevod) 558, («Blaže in Nežica», posnetek Schmidove povesti) 554, (cilimetodijski spisi) 20, («Čujte, čujte, kaj zganje dela») 555, (Danica ilirska) 554, («Drobtinice») 556, (Društvo za izdajanje ljudskih knjig) 560, (Hrašnik J.) 526, 558, (Izbor iz del) 553, (Janežičev slovar) 496, (Kalobski rokopis) 186, («Kdo bi zmeraj tužen bil», Slomškovo napev) 558, (Koščič J.) 536, (Kovačič F.) 635, (mariborska bogoslovnica) 518, (najstarejši rokopis) 557, (Pavlič J.) 206, (pedagoška knjižnica) 300, (pesem o sv. Alfonzu Liguoriju) 552, (prepesnitev Mallerjeve «Veselja dom») 578, (prepesnitev Scherrove «Vbogi otrok v faberkah») 554, (prepesnitev Schubartove «Lehko noč») 579, (prepesnitev Schmidovih, Frühlichovih in Seidlovih pesmi) 576, (Prešeren F.) 547, (Prešernov sonet o Apelu) 546, (razstave v štud. knjižnici v Mbr.) 24, 28, (Slodnjak A.) 513, (Slomšek) 558, (Slovenski prijatelj) 519, (spomenik) 232, («Sveti krishov pot») 559, (Štajerski prepoved) 508, 750, (Tiskovno društvo) 417, 560, (treznostno gibanje) 553, («Vesela povest od sv. Janža bratovšine») 555, (Zupančič I. A.) 2, (živiljenjepis) 193, (Zupančič O.) 572.
- Slomšek Valentin. (Rokopisne beležke) 557
- Slovani. (Kollár J. o zgodovinskem poslanstvu) 502, (slovensko bogoslužje) 486, 660, (slovensko pravo) 271, 276, 286, (Sveslavenski zbornik) 742, (zadruge) 270. — Gl. tudi: Staroslovenska književnost
- Slovensko jezikoslovje. (Bogmetne besede pri I. A. Apostlu) 530, 531, (Kopitar J.) 483, (Murko M.) 483, (slovenski jeziki) 463, 464, 729, (zborovanje slovenskih filologov) 98
- Slovensko narodopisje. (Časopisi) 323, 463, 464, (ljudske pesmi) 376, 381, 382, (ljudski običaji) 357
- Slovarji. Gl. pod jezikovnimi nazivi (npr.: Slovenski jezik)
- Slovaška. (Bibliografija) 17, (cerkvena zgodovina) 677, 729, (diplomatika) 151, (gimnazija v Petrovu) 677, (muzejsko društvo) 150, (numizmatika) 151, (prazgodovina) 151, (treznostno gibanje) 555, (zgodovina) 151, 677, 729
- Slovaška književnost. (10 Vrazovih prevodov ljudskih pesmi) 585
- Slovaška literarna zgodovina. (Bibliografija) 17, (Dobrovský J.) 499, (graška beseda) 235, (Kollár J.: Narodné spievanky) 585, (Seifert J. L.) 583, (Velika Morava v slovaški literaturi) 729
- Slovaški jezik. (Jugoslavizmi) 463, (nitransko narečje) 729, («pikulič» in «točovo») 463, (slo-

- vaški elementi v stari slovaščini) 729, (slovenske besede v slovaščini) 492, (vzhodnoslovaška narečja) 463
- Slovaško časopisje. (Sbornik muzejalne slovenske družbe) 151, (Sbornik spolku profesorov Slovákov) 577, (Slovenský diplomátar) 151
- Slovaško narodopisje. (Bibliografija) 17, (ljudske pesmi) 585, (slike na steklu) 333
- Slovenija. (Arhivi) 681, (bibliografije) 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 19, (biografski leksikon) 621, (cerkvena zgodovina) 230, 728, 747, 748, 752, 753, 754, (demografija) 224, (gospodarska zgodovina) 230, 250, (gospodarstvo) 224, 269, 589, 594, (gradovi) 479, (grb) 671, (kolonizacijska zgodovina) 619, 630, 758, (krajevni repertorij) 225, (kulturalna zgodovina) 96, 230, 622, (muzeji) 178, (narodne manjšine) 237, 242, 244, (politično življenje) 228, 229, 230, 231, 232, 235, 269, 622, 629, 635, 643, 655, 658, 663, (novci) 455, 456, (pravna zgodovina) 272, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, (prazgodovinske najdbe) 397, (reformacija) 218, (rokopisi) 138, (sociografija) 221, 222, (spomeniško varstvo) 418, 419, (statistika) 324, 325, 326, (šolstvo) 226, 310, 594, 746, (umetnostna zgodovina) 96, 175, 199, 426, 431, 432, 433, 434, (upravna zgodovina) 285, (uskoki) 758, (zadružništvo) 268, (zborniki) 589, 592, 594, (zborovanja zgodovinarjev) 94, 95, 99, (zemljepis) 619, 620, (zemljevidi) 592, (zgodovina) 299, 545, 733, 735, 736, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, (zgodovinski viri) 595, 272, 747, 754, (znanost v Sloveniji) 589, 594
- Slovenj Gradec. (Čitalnica in beseda) 623, (knjiga bratovščine) 206, (konkordat 1867) 232, (kronika in novci) 453, 458, (kronika) 445, (lekarna) 402, (mestno naselje) 604, 609, (posest oglejskega patriarhata) 453, 769, (posest planinskih graščakov) 774, (slikarska šola) 434, 445, (slike M. Scobla) 445, (slike F. M. Straussa) 446, 447, (slike J. A. Straussa) 446, 448, (urbarnji) 445, (zgodovina) 453, 769, 772, 774
- Slovenska Bistrica. (Čitalnica in beseda) 623, (katoliško politično društvo) 232, (lekarna) 402, (mestno naselje) 604, 609, (slike F. I. Flurerja in P. K. Laubmanna) 447, (slike J. A. Straussa) 448, (škofija) 207
- Slovenska književnost. (Andrejaš M.: kltica) 511, (Aškerc A.: Pesem Mozirju) 291, (Aškerc A.: Večna luč) 532, (Ertl L.: anekdota) 517, (Flegerič B.: kltica) 569, (Golob A.: 4 pesmi) 517, (Golob A.: 5 pesmi) 521, (Gomišek F.: kltica) 518, (Gregorič S.: odlomek 50. predsmrtnice) 579, (Hauptmanič J.: Apologus carminicus) 535, (Kocmut L.: 1 pesem) 517, (Lah A.: 4 pesmi) 510, (Medved A.: profesor: 1 pesem) 518, (Polič D.: 1 pesem) 517, (Prešeren F.: sonet o Apelu) 546, (Slomšek A. M.: 3 kltice pesmi o sv. Alfonzu Liguoriju) 552, (Vraz S.: 4 odlomki pesnitev) 567, (Vraz S.: 10 rožmarincev) 584, (4 odlomki ljubezenske lirike) 585, (Vuzenčan I.: 1 pesem) 518. -- Gl. tudi: Prevajalci. - Prevodi
- Slovenska krajina. Gl.: Prekmurje
- Slovenska literarna zgodovina. (Arhivsko gradivo) 500, (boj za individualnost slov. jezika) 510, (Brižinski spomeniki) 507, 514, (-Cvetje-) 508, 515, (češko-slovenski stiki) 587, (Dobrovsky J. in slovenska književnost) 499, (Dobrovsky J. in slovenski prepoved) 580, (franzoskanski pisci) 6, (Glaser K.) 534, (graška beseda) 235, (korespondenca J. N. Primca) 525, (korespondenca Z. Zolsa) 522, (nemška književnost na Slov.) 502, (Pisanice) 571, (Selfert J. L.) 503, (Slodnjak A.) 513, (slov. književnost od Vodnika do Čbelce) 511, (slov. književnost od začetkov do Zolsa) 512, (slov. prepoveditelj) 509, (slov. slovstvo 1918-1928 in 1918-1938) 589, 594. -- Gl. tudi pod imeni piscev. -- Gl. tudi pod krajinskimi gesli (npr.: Prekmurska literarna zgodovina). -- Gl. tudi: Korespondenca. - Literarno-zgodovinske bibliografije. - Prevajalci. - Prevodi. - Rokopisi
- Slovenska matlica. (Ustanovitev) 623
- Slovenska Stajerska. Gl.: Stajerska
- Slovenske gorice. (Arheološke najdbe) 695, 696, (geomorfologija) 387a, 609, (Martinovo) 362, (Murkovi spomini) 660, (narečje) 488, (treznostni testi) 356
- Slovenski jezik. (Narečja: članek R. Kolariča) 592, (dialektoška karta) 487, (prekmursko) 490, 491, (rožansko) 322, 489, (stajersko) 487, 488, 530, (zahodno slovenska narečja) 464, (slovarji: Apostel I. A.) 520, (botanični slovar) 475, (Cligale M.) 491, (Gutsmann O.) 495, 498, (Janežič A.) 496, 497, (Jarnik U.) 495, (Murko A.) 495, (Pleteršnik M.) 497, (Zagajsek M.) 530; (slovarsko gradivo) 279, 280, 493, 494, 741; (slovnice: Dajnko P.) 375, 495; (splošno: slovenske besede v češčini, slovaščini in poljščini) 492, (boj za slov. jezik v avstrijski upravi) 232, (boj za individualnost slov. jezika) 510, (Brižinski spomeniki) 507, 514, (drobtine iz listin turjaškega arhiva) 282, (historična gramatika) 490, (sledovi dulebske govornice) 485, (slov. jezik v upravi in sodstvu ilirskih dežel) 288, (spis M. Murka) 544. -- Gl. tudi: Imenoslovsje. - Prisege. - Strokovna terminologija
- Slovensko časopisje. (Bogoslovni vestnik) 206, (Čas) 10, 206, (Delavska politika) 657, (Domovina: Budimpešta) 8, 179, (Domovina: Gorica) 232, (Düševni list) 8, (Glasnik Muzejskega društva za Slov.) 9, 19, 149, 397, (Glasnik slov. slovstva) 516, (Ilustracija) 588, (Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko) 8, (Lipica) 518, (Marjtin list) 8, (Novine) 8, (Obzorja) 223, (Pavilna) 3, (Planinski vestnik) 7, 10, 618, (Slovenska grlica) 235, (Slovenski gospodar) 232, 307, (Slovenski narod) 232, (Slovenski pravnik) 248, (Slovenski prjalatelj) 519, (Slovenski učitelj) 300, (Sodobnost) 347, (Sprotuletna vlijolca) 517, 521, (Voditelj) 635, (Zora) 232
- Slovensko narodopisje. (Bibliografije) 11, 12, 13, 14; (ljudska arhitektura: kmečka hiša) 337, 338, 340, (kozolec) 339; (ljudska umetnost: čutare) 334, (ornamenti) 332, (pohišstvo) 328, (slike na steklu) 333; (ljudske noše) 345; (ljudske pesmi) 376, 377, 381, 383, 560, 587, 751; (ljudski napravi) 381, 382, 385, 387; (ljudski običaji: kolacija) 366, (Kolomonov žep) 351, 365, (ljudska medicina) 354, (Martinovo) 362, (otroške igre) 353, 370, (Stefanovo) 361, (tepena žena) 352, (vražje) 364, (zagovori) 358; (ljudsko izročilo: bajke) 372, (pregovori, reki, prilike) 375, 498; (splošno: »Igre«) 382, (mitologija) 372, (slovenska vas) 222, (slovenski narodopis) 319, 321, 853. -- Gl. tudi pod krajinskimi gesli (npr.: Prekmursko narodopisje)
- Slowacki Juliusz. (Kochanowski J.) 582
- Smilčič Tadija. (Kovačič F.) 635
- Smiljanč Krsta. (Koroška ob prevratu) 246, 750
- Smlednik. (Posest planinskih graščakov) 774
- Smolčič Anton. (Arheološki zemljevid Ptuj) 163, (ptujski nota pergamena) 182, (ptujske izkopine) 706, (rodbina Guffante) 213
- Smolčič Andrej. (Prešeren F.) 548
- Smolenci. (Slovensko plemo v Makedoniji) 742a
- Smolef Jan Arnošt. (Lužiške ljudske pesmi) 534
- Smrekar Hinko. (Aškercjev portret) 1
- Snopck František. (Ciril in Metod) 192
- Socializem. (Preporodovci) 228. -- Gl. tudi: Delavske gibanje

- Socialna filozofija. (Sernee J.) 647, (Veber F.) 81, (Vošnjak J.) 268, (zgodovina) 183, 190
- Sociografija. (Gornjegrajsko) 251, (Jeruzalemske gorice) 223, (Kobansko) 221, 335, (Kranj) 548, 775, (Ljubno) 287, (Mežiška dolina) 407, (slovenska vas) 222, (slovenski kmeti) 537, (Zadročka dolina) 263. — Gl. tudi: Ljudsko pravo
- Sodenel pri Veliki Nedelji. (Arheološke najdbe) 120
- Sodstvo. (Avstrija) 657, (Črna gora) 275, (Dolenjska) 282, (Dravograd) 297, (Dravska dolina) 298, (Hirija) 285, (Vuzenica) 257, 293, 294. — Gl. tudi: Ljudsko pravo
- Sojč Ivan. (Oltar v Bedekovčini) 199, (Spomini na Aškercu) 85
- Sok Jožef. (Rogaška Slatina) 611
- Sölich Johann. (Geomorfologija Štajerske) 387a
- Soičava. (Gornjegrajska posest) 251, (ludnska in hišna imena) 478, (ljudske noše) 345
- Solin. (Bulič F.) 628, (Izkopavanja) 713, 715, 716, (relief in dva tropeja) 711
- Solovjev Aleksandar. (Grbaljska župa) 737
- Somboteljska škofija. (Vizitacijski zapisniki) 214, (zgodovina) 208, 209
- Sopotnica pri Škofji Loki. (Slike) 442
- Sora. (Krajevno ime) 467, (Ljubljanska škofija) 210
- Sorbait P. (Rogaška Slatina) 404
- Sorčić Franc. (Prepis pesmi iz Kranjske Čbelice) 578
- Soteska ob Krki. (Gorske bukve) 278, 279, (ljudsko pravo) 281, 282, (vinohorski zbori) 280, 281, 282, 283, 286
- Sotošek Stanek. (Mravljinjaki na Pohorju) 350
- Sovrè Anton. (Horatius F. Q.: Pismo o pesništvu) 593, (Poetovio) 181, 710, (Stari Grki) 724
- Spamer Adolf. (Ljudska umetnost) 332
- Spanhajmcl. (Celje) 769, (Dravska dolina) 253, 295, 773, (Ptuj) 787
- Spanner Meichlor. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Sparber Janez Jurij. (Kalobje) 186
- Spasowicz Włodzimierz. (Kūzmič S.) 539
- Spektorski Evgenij. (Zgodovina socialne filozofije) 189, 190
- Spindler Franc. (Lipica) 518
- Spindler Vekoslav. (Deček Ivan) 538, (Kremplj A.) 629, (Sinko J.) 663
- Spitelofen. (Saxanus) 720
- Spilavarstvo. (Slike) 344, (Vuzenica) 264. — Gl. tudi: Sajkarstvo
- Spitt. (Bulič F.) 628, (Dioklecijanova palača) 712, (Izkopavanja) 713
- Spodnja Besnica. (Slike) 442
- Spodnja Kapla. (Kmečka hiša) 335, (prazgodovinske najdbe) 388
- Spodnja Poiskava. (Izgoni) 606, (Kovačič F.) 635
- Spodnja Štajerska. Gl.: Štajerska
- Spodnje Kraše. (Lončarstvo) 263
- Spomenice. (Koroški Slovenci) 243, (Univerza v Gradcu) 217, (10-letnica Muzej. društva v Varaždinu) 400, (15-letnica Jadranske straže) 89, (20-letnica Jadrana) 88, (20-letnica Planinskega društva Mbr.) 91, (25-letnica Rimsko-germanske komisije) 97, (30-letnica Planinskega društva Celje) 595, (70-letnica Gasilskega društva Varaždin) 90, (800-letnica varaždinske gimnazije) 308, (700-letnica ptujškega minoritskega samostana) 213
- Spomeniki (spominske plošče). (Aškerc A.) 123, (Bulič F.) 627, (Lah I.) 630, (Raif B.) 116, 549, (Slomšek A. M.) 232
- Spomeniško varstvo. 418, 419
- Spomini. (Brič A. T.) 659, (Dobrovolje) 229, (Grisold M.) 85, (Havojka J.) 150, (Lah I.) 655, 658, (Malster R.) 82, 84, (Mihailović S. S.) 661, (Muc M.) 656, (Murko M.) 660, (Nadvojvoda Janez) 611, (Reisman A.) 657, (Sušnik F.) 662, (Sinko J.) 663
- Spominske plošče. Gl.: Spomeniki
- Sprotuletina vijoilca. 517, 521
- Sprung Oton. (Bibliografski podatki) 6
- Srbija. (Akademika znanosti) 86, (gospodarska zgodovina) 675, (grb) 671, (pravna zgodovina) 276, 277, (umetnost) 332, (zgodovina) 327, 661, 675, 738, 741 a, 743, 744
- Srbska literarna zgodovina. (Arhivsko gradivo) 500, (Karadžić V. S.) 573, (Obradović D.) 735, (ruski vplivi na srbski realizem) 506
- Srbski jezik. (Slovenske besede v srbsčini) 492, (srbski slovarji vlr slovenskim slovarjem) 495, 496, 497
- Srbsko narodopisje. (Ljudske pesmi) 88, 375, 380, 383, 384, 373, (ljudski običaji) 340, 369, (splošno) 327, 568
- Srebre Gvido. (Politično društvo v Mbr.) 232
- Središče. (Arheološke najdbe) 177, (čitalnica) 232, (Kovačič F.) 635, (jedinska karta) 615, (narodno življenje) 683, (prisega) 291, (šolstvo in šolniki) 477
- Sremska Mitrovica. (Ornamenti na sarkofagih) 692
- Sreznjevskij Izmail Ivanovič. (Kremplj A.) 538
- St. Goar. (Keltska umetnost) 692
- St. Johann pri Herberstelnu. (Ornamenti na reliefu) 692
- Stabej Jože. (Štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Stadi. (Tiaka Radenčanov) 259
- Stadler Janez. (Volitve 1873) 232
- Stamcar Regalat. (Bibliografski podatki) 6
- Stanislav Ján. (Riša Vel'komoravská) 729
- Stanjcevl v Prekmurju. (Kmočka hiša) 341
- Stankiewicz Adam. (Narodni jezik v beloruski cerkvi) 245
- Stankovič Kornej. (Jugavnec anekdote) 275
- Stanojevič Stanoje. (Jugoslovansko zgod. društvo in časopis) 672
- Stanovnik Luka. (Prešeren F.) 548
- Stante Valentin. (Potočka zijaika) 393, 396
- Stara straža. Gl.: Gorenja Straža
- Stara vina pri Kievevžu. (Vlnogorski zbori) 279
- Stari grad pri Kostanjevici. (Novci) 458
- Stari grad pri Novem mestu. (Vlnogorski zbori) 278
- Stari trg pri Slovenjem Gradcu. (Arhiv) 202, 412, (seznam župnikov) 404, (slike J. A. Straussa) 446, 448, (Trstenjak D.) 561, (urbarji) 202, 494, (župnija »Graz« l. 1106) 769
- Stark Hugo. (Štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Starmon Andrej Jožef. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Staroslovanska književnost. (Čin nad Ispovēdajoštim se) 514, (Zitija) 192, 508
- Staroslovanski jezik. (Češki in slovaški elementi) 728, (slovarsko gradivo) 482, (staroslovanski slovar vlr slovenskim slovarjem) 492, 497

- Starše na Dravskem poiju. (Arheološke najdbe) 703
- Starzer Albert. (Stajerski deželnoknežji fevd) 252
- Statistika. (Evropske manjšine) 242, (Maribor) 84, (Prekmurje) 241, (Slovenija) 224, 225, 226, (Stajerska) 227. — Gl. tudi: Narodnostna statistika
- Staudacher Ignacij. (Bibliografski podatki) 6
- Stavke. Gl.: Delavsko gibanje
- Stazinski Nikolaj. (Meško F. K.) 543
- Steer Siavoijub. (Varaždinska gimnazija) 550
- Stegenšek Avguštin. (Gornjegrajsko) 251, (Kovačič F.) 635, (Lipica) 518, (Ormož) 615, (Ptujška gora) 436, (Rečica) 289, (Slomšek A. M.) 559, (Stefanovo) 361, (Štud. knjižnica v Mbr.) 22, (umetnostna zgodovina) 432, 436, 437, 442, (zgod. društvo v Mbr.) 177
- Stegnar Joško. (Dram. društvo v Mbr.) 462
- Stegnar Srečko. (Dram. društvo v Mbr.) 462, (Kovačič F.) 635, (Štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Steinhauser Walter. (Avstrijska krajevna imena v rodilniku) 471
- Steinmeyer Elias. (Zagovori) 358
- Steiz France. (Celjski strop) 435, (Cerkveno slikarstvo) 426, (Kovačič F.) 206, (Kranj) 775, (Monumenta artis slovenice) 433, 434, (Politični okraj Kamnik) 437, (prekmurska umetnost) 593, (Ptujška gora) 213, 436, (ptujška umetnostna zgodovina) 181, (slovenska umetnostna zgodovina) 95, 332, 432, 443, 589, (Slovenske Marjje) 431, (srednjeveški rokopisi v Slov.) 188, (umetniške zbirke v Narodnem muzeju v Lj.) 175, (Valvasorjeva knjižnica) 149
- Steiz Melita. Pivec. Gl.: Pivec-Steiz Melita
- Steplišnik Jakob Maksimilijan. (Narodno življenje na Stajerskem) 232, (Lipica) 518
- Steplišnik Lovro. (Gospodarska vzgoja ljudstva) 232
- Sternen Matej. (Restavracijska dela v Celju) 435, (restavracijska dela v Ptuj) 441
- Steržinar Ahačlj. (Straža pri Gornjem gradu) 197
- Steska Viktor. (Glaser K.) 534, (slov. slikarstvo) 432
- Sticotti Piero. (Kazalo za Arheografo Trstino) 10
- Stična. (Ogiejski patriarhat) 769, (planinski graščaki) 774, (Rečica) 289, (Sora) 210, (vlnogorski zbor) 283. — Gl. tudi: Stiški rokopis
- Stieber Zdzislaw. (Jugoslavizim v slovaščini) 464, (slovenska narečja) 463
- Stiški rokopis. (Češki vplivi) 587, (zagovori) 358, (žički rokopisi) 187
- Stobl. (Arheološke najdbe) 685
- Stolnschegg August. (Nemško pevsko društvo v Mbr.) 459
- Stojnici pri Ptuj. (Latenske najdbe) 399, (uskok) 759
- Stoperec. (Krajevno ime) 474
- Stradonice na Češkem. (Fibule in zapestnice) 692
- Stranjakovič Dragoslav. (Ustavobranitelji) 743
- Stranke. Gl.: Politična zgodovina
- Stranski Václav. (Kranj in Prešeren) 548
- Strassburg. (Turner P.) 651, (zagovor) 358
- Stratli-Strassenhelm Theodor. (Bibliografija Koroške) 19
- Strauss Franc Mihael. (Knjiga bratovščine v Slov. Gradcu) 200, (nesignirana dela) 446, (slikarska šola v Slov. Gradcu) 434, (stilna analiza) 447, 448
- Strauss Janez Andrej. (Knjiga bratovščine v Slov. Gradcu) 200, (nesignirana dela) 446, (slikarska šola v Slov. Gradcu) 434, (stilna analiza) 447, 448
- Straža pri Novem mestu. (Vlnogorski zbor) 280, 281
- Straža pri Gornjem gradu. (Bogoslužni red K. J. Herbersteina) 197, (slika J. M. Reinwaidta) 447
- Stražna gora pri Sv. Tomažu. (Obramba pred Madžari) 767
- Strečji pri Dobrovniku. (Obramba pred Madžari) 767
- Streičji vrh. (Obramba pred Madžari) 767
- Stres Ivan. (Slov. prijatelj) 519
- Stridon. (Bullé F.) 628, 635
- Stritar Josip. (Levstikova pisma) 529, (mariborski literarni list) 516, (Meško F. K.) 543, (miadoslovenci) 232, (pisma F. S. Seguli) 28, (razstava v štud. knjižnici v Mbr.) 28, (Turner P.) 651
- Strmec pri Lučah. (Hilna in jedinska imena) 479
- Strmšek Pavel. (Dijaško skrbstvo v Mbr.) 311, (glasba v Mbr.) 460, (gledališče v Mbr.) 311, (štud. knjižnica v Mbr.) 22, (zgod. društvo v Mbr.) 177
- Strohal Rudolf. (Küzmilč S.) 539
- Stroj Mihael. (Portreti) 434
- Strojna na Kóhanskem. (Kmečke hiše) 335
- Strokovna terminologija. (Arheološka) 719, (botanična) 475, (pravna) 279, 280, 284, 286, 290, 492, 494, 497, (ribiška) 331, (škalska) 330, (znanstvena) 497
- Strokovne bibliografije. (Bainecološka) 404, (celimethodijska) 20, (časopisje v Mbr.) 82, 83, (epigrafika v Ptuj) 717, (glasba v Mbr.) 460, (homileti Slov. prijatelja) 519, (kmetijstvo v Slov.) 16, (nekrologi o F. Kovačiču) 635, (numizmatična literatura) 458, (planinska bibliografija) 7, (pravna literatura) 275, (prazgodovina Potočke zjalke) 389, (rokopisi Slovenije) 188, (šolstvo na Koroškem) 247, (tiskarstvo in založništvo v Mbr.) 414. — Gl. tudi: Literarno-zgodovinske bibliografije. - Narodopisne bibliografije. - Zgodovinske bibliografije
- Stroški Francšek. (Cop M.) 581
- Strossmayer Josip Juraj. (Kovačič F.) 635, (Meško F. K.) 543, (proslava v Mbr.) 114, (Rački F.) 622, (Trstenjak D.) 232, (Turner P.) 651
- Strzygowski Josef. (Jugoslovenska ljudska umetnost) 332, (metoda umetnostne zgodovine) 429, (teodoljski kapitel) 706, (umetnost v Dioklecijanovi palači v Splitu) 712
- Stuart Mill John. (Turner P.) 651
- Stubenberžani. (Fevdna posest na Slov.) 252
- Študenti pri Mariboru. (Boj za slov. šolo) 309, (naselje) 608
- Študenice pri Poljčanah. (Domlnkanke) 211, (Gral) 472, (kmečki upori) 751, (Ostrovhrarjevo darilo) 774
- Študnička Franz. (Rimska umetnost) 705
- Študynský Kyrylo. (Društvo »Sevěncko« v Lvovu) 676
- Štubec Jurij. Gl.: Štuhec Jurij
- Štupan Milica. (Didaktika zgodovinskega pouka) 313
- Sturm A. (Kolacija) 366
- Šubotič Dragutin. (Ljudske pesmi) 380, (Zukovskij V. A.) 508

- Succs Josef Alois. (Rogaška Slatina) 404, 611
 Suctte Hugo. (Narodnostni boji na Stajerskem) 233
 Suha pri Škofji Loki. (Cerkvene slike) 440, 442
 Suhač Anton. (Lipica) 518
 Sullak Echelel Vindus. (Bibliografski podatki) 6
 Sušnik Fran. (Slomškov napev k Ripšovi pesmi) 558
 Sušnik Franjo. (Sušnik-Jambrešičev slovar) 498
 Suvodol pri Bitoli. (Starokrščanska bazilika) 685
 Sv. Andraž na Koroškem. (Lavantiška škofija) 207
 Sv. Anton na Pohorju. (Dajatve) 257, 258, (hišna imena) 480, (zapuščinski inventarji) 408
 Sv. Anton v Slovenskih goricah. (Čutare) 334
 Sv. Arah na Pohorju. (Kovačič F.) 635
 Sv. Barbara v Halezah. (Martinovo) 362, (slike J. A. Straussa) 448
 Sv. Benedikt v Prekmurju. (Reformacija) 219
 Sv. Benedikt v Slovenskih goricah. (Plani grobovi) 393, (prazgodovinske najdbe) 155, 390
 Sv. Bolfenk na Kogu. (Pravne starine) 290
 Sv. Boštjan pri Dravogradu. (Slike splavarjcv) 344
 Sv. Danjel pri Trbonjah. (Cerkev sv. Danjela) 769, (dajatve) 257, 258, (hišna imena) 480, (zapuščinski inventarji) 408
 Sv. Gethard na Ogrskem. (Posest v Prekmurju) 196, 214, 767
 Sv. Janez. Gl. tudi: Šentjanž
 Sv. Janez ob Bohinjskem jezcu. (Cerkvene slike) 425, 440, 442
 Sv. Jurij. Gl. tudi: Šentjurij
 Sv. Jurij v Prekmurju. (Reformacija) 219
 Sv. Krištof pri Laškem. (Krajevna in ledinska imena) 759
 Sv. Križ nad Mariborom. (Kmečke hiše) 335
 Sv. Križ pri Rogaški Slatini. (Kovačič F.) 635, (slikar M. Tomec) 432
 Sv. Kungota pri Celju. (Novci) 451, 458
 Sv. Lenart nad Laškim. (Krajevna in ledinska imena) 759
 Sv. Lenart nad Marenbergom. (Dajatve) 257
 Sv. Lenart v Slovenskih goricah. (Narodno življenje) 232, (prazgodovinske najdbe) 696
 Sv. Lovrenc na Pohorju. (Slika Il. Grebitschischerja) 447
 Sv. Lovrenc nad Škofjo Loko. (Cerkvene slike) 442
 Sv. Marjeta niže Ptuja. (Miklova arheološka zbirka) 399
 Sv. Marjeta ob Pesnici. (Vinogorski zbor) 211
 Sv. Marko niže Ptuja. (Keltski zlatnik) 399
 Sv. Martin na Dolenskem. (Arheološke najdbe) 697
 Sv. Martin pri Saleku. (Ljubljanska škofija) 210
 Sv. Mihael pri Postojni. (Latenska nekropola) 399
 Sv. Miklavž pri Ormožu. (Pravne starine) 290
 Sv. Mohor pri Doliču. (Cerkvene slike) 442
 Sv. Nikolaj pri Beljaku. (Ljubljanska škofija) 210
 Sv. Pavci. Gl.: Podšentpavel. - Šentpavel
 Sv. Peter. Gl. tudi: Šentpeter
 Sv. Peter pod Svetimi gorami. (Gornjegrajska posest) 251
 Sv. Peter pri Mariboru. (Narodno življenje) 232, (naselje) 608, (slika ljudske noše v grobnici) 344
 Sv. Primož na Kóbankskem. (Kmečke hiše) 335
 Sv. Primož na Pohorju. (Dajatve) 257, 258, (hišna imena) 480, (plavž) 405, (zapuščinski inventarji) 408
 Sv. Primož nad Kamnikom. (Freske) 437, (kužna podoba) 442
 Sv. Rupert. Gl. tudi: Šentrupert
 Sv. Rupert pri Laškem. (Krajevna in ledinska imena) 759
 Sv. Rupert v Slovenskih goricah. (Katoliško politično društvo) 232
 Sv. Tomaž pri Ormožu. (Hermanova gimnazija) 307, 312, (plošča B. Rajču) 549, (pravnc starine) 290
 Sv. Trojica v Halozah. (Kronika L. Pečka) 641
 Sv. Urban v Slovenskih goricah. (Volkmer L.) 236
 Sv. Uršula na Plešivcu. Gl.: Plešivec
 Sv. Venčesl pri Slovenski Bistrici. (Cerkev sv. Vavla) 720, (proslava sv. Vavla) 635
 Sv. Vid. Gl. tudi: Šentvid
 Sv. Vid ob Glini. (Kovnica) 455, 458
 Sv. Vid pri Ptujju. (Arheološke najdbe) 164
 Sv. Vid pri Vuzeuici. (Dajatve) 258, (hišna imena) 480
 Sv. Volbenk pri Lešah. (Mašne bukve) 183
 Svetina. (Krajevna in ledinska imena) 759
 Svetinja. (Pravne starine) 290
 Svetovna vojna 1914-1918. (Spomini dobrovoljcev) 229, (spomini I. Laha) 655, 658, (spomini M. Muca) 656, (spomini A. Reismanja) 657
 Svevladlél. (Krst prvih Hrvatov in Srbov) 738
 Svibno. (Cerkvene slike) 442, (Ljubljanska škofija) 210, (Planina) 774
 Svobodnjaki. 284, 768
 Swela Kito. (Lužica) 742
 Szabó Duro. (Cerkvena umetnost na Hrvatskem) 428
 Szabó Imre. (Madžarizacija Prekmurja) 208
 Szalal Štefan. (Bibliografski podatki) 8
 Szaióki Eick. (Küzmič Š.) 539
 Széchyjl. (Gornjelendavska posest) 214, (kalvinizem v Prekmurju) 219
 Szedenich Fie. (Küzmič Š.) 539
 Szekelyjl. (Ormož) 615
 Szily János. (Mecen M. Küzmiča) 208
 Szinnyel József. (Küzmič Š.) 539
 Szombathely. Gl.: Sombotejska škofija
 Szaflik Pavel Josef. (Ahacel M.) 566, (Kopitar J.) 573, (Küzmič M.) 5, (Küzmič Š.) 539, (Majevac G.) 415, (pravna terminologija) 492, (Vraz S.) 527
 Šahmatov Aleksej Aleksandrovič. (Poslovanje keltskih Vendov) 240
 Šajkarstvo. (Vuzeuica in Ruše) 265
 Salamun Bernard. (Ptujaska cerkevna zgodovina) 181
 Šalek pri Velenju. (Ljubljanska škofija) 210, (slika J. A. Straussa) 448
 Šaleška dolina. (Gornjegrajska posest) 251

- Saloven Franc. (Lipica) 518
 Sanda Janko. (Lipica) 518
 Santi Anton. (Glaser K.) 534
 Sašel Josip. (Kočacija) 366, (koroška narečja) 322, 499
 Sašel Ivan. (Gutsmanovi pregovori) 498, (slovenski pregovori, rekl. prilike) 375
 Sauperl Dragotin. (Shakespeare W.) 569
 Sbihi Franc. (Bibliografska betežka) 209
 Sedlvi Jan. (Zgodovina Jugoslovancev) 137
 Seif Ivan. (Varaždinska gimnazija) 477
 Seif Ljudevit. (Mariborski knjigotrožec) 414
 Segua Fran. (Glaser K.) 534, (pisma J. Stritarja) 28, (tiskovna pravda s ptujskimi »arheologi«) 177
 Semerl Jošt. (Slovarsko gradivo) 496
 Sentgothard. Gl. Sv. Gothard
 Sentilj pri Velenu. (Gornjegrajska posest) 251, (narodnostni boji) 232
 Sentjanž na Dravskem polju. (Arheološke najdbe) 703, (latenske najdbe) 399
 Sentjanž nad Dravčami. (Dajatve) 257, 258, (hišna imena) 480, (imago pietatis) 425, (zapuščinski inventarji) 408
 Sentiernerj na Dolenjskem. (Ljubljanska škofija) 210
 Sentjošt nad Hočjuhom. (Barokizacija gotike) 443
 Sentjurij ob Taboru. (Gospodarska poslopja) 336
 Sentpavel na Koroškem. (Posest v Dravogradu) 297, 764, (posest v Dravski dolini) 298, (posest na Fali) 254, (posest pri Kluzah) 773, (posest v Marenbergu) 253, (posest pri Ptujju) 767, (posest v Vuzenici) 253
 Sentpavel pri Prehoidu. (Gornjegrajska posest) 251, (gospodarska poslopja) 336, (Kovačič F.) 635, (nagrobni napis Gaudencija) 719, (predilnica in Slovaškov »Vbogi otrok v faberkah«) 554, (tabor) 232
 Sempeter v Ljubljani. (Ljubljanska škofija) 210
 Sempeter v Savinjski dolini. (Pražupnija) 769
 Sentrupert na Dolenjskem. (Dekoracije cerkvene slikarije) 440
 Sentvid pri Ljubljani. (Ljubljanska škofija) 210
 Sentvid pri Stični. (Arheološke najdbe) 397
 Sepec Radoslav. (Sport v Mbr.) 598
 Serf Anton. (Lah A.) 340, (Murkov slovar) 495, (prevod Bürgerjeve »Trost«) 577, (prevodi Schmidovih pesmi) 575
 Setine Anton. (Družinska kronika) 665
 Sijanec Fran. (Bibliografija umetnostne zgodovine) 10, (Sirk A.) 96, (slikarja Straussa) 445
 Slic Herman. (Ptujski minoritski refektorij) 423
 Sinko Božidar. (Slovaškov spomenik v Mbr.) 232
 Sinko Josip. (Spomini) 663
 Sirca Marijan. (Bibliografski podatki) 6
 Slišič Ferdo. (Jugoslovanski zgodovinski časopis) 672, (korrespondenca Rački-Strossmayer) 622, (letopis popa Dukljanina) 486, (nekrolog) 649, (zgodovina Hrvatov) 276
 Skafar Ivan. (Mohorjeva družba v Prekmurju) 413
 Skale. (Krajevno ime) 476, (Ljubljanska škofija) 210
 Skalič Aleksander. (Kūzmičeva Summa) 4
 Skarbina Josip. (Slov. prijatelj) 519
 Škerl France. (Ljubljana 1860-1869) 288
 Škerij Božo. (Fotoška zijaika) 389
 Skofje Janez. (Slov. prijatelj) 519
 Skoflje. Gl. pod nazivi Škofij ali sedežev škofij
 Skrabec Stanislav. (Bibliografski podatki) 6, (Slovaška?) 559
 Skrbinc Jožef. (Slov. prijatelj) 519
 Skriak Vladimir. (Prekmursko muzejsko društvo) 172
 Skultéty Josef. (Pribina in naselitev Slovačkov do Rabe in Drave) 728, (Slovački in Hrvati) 742
 Siebinger Janko. (Bibliografije) 10, (kmetijska bibliografija) 16, (Košič J.) 536, (Kūzmič M.) 4, (Molitne bukvice F. Bezjaka) 488
 Slezja. (Treznostno gibanje) 555, (zgodovina umetnosti) 430
 Šmajdek Mansvet. (Bibliografski podatki) 6, (Slov. prijatelj) 519
 Šmarje pri Ješah. (Boj za slovensko uradovanje) 232, (Lemberg) 612, (poslovenjeni napis: A. Škerca) 419
 Šmartin pri Kranju. (Ljubljanska škofija) 210
 Šmartno na Pohorju. (Nagrobnik) 765, (Saxanus) 720
 Šmartno ob Dreti. (Gospodarska poslopja) 336
 Šmartno ob Paki. (Freske) 442
 Šmartno pri Slovenjem Gradcu. (Dajatve) 257, (katol. politično društvo) 232, (slike Straussov) 446
 Šmartno pri Velenu. (Slika J. A. Straussa) 448
 Šmaver pri Dobrničju. (Vinogorski zbori) 281
 Šmid Kristof. Gl.: Schmid Christoph
 Šmigoc Jancz. (Slovar A. Murka) 495
 Šmihel pri Pilberku. (Posest ljubljanske škofije) 210
 Šmihel pri Postojni. (Metulium?) 397
 Šmirenberg. (Urbar) 411
 Šnuderl Maks. (Slovenska kultura) 96, (spominška plošča A. Škerca) 123
 Šoba Alojzij. (Lipica) 518
 Šotar Jakob. (Cvetje) 508, 515
 Šolski učbeniki. Gl.: Učbeniki
 Šoistvo. (Bibliografski podatki) 247, (Družba sv. Cirila in Metoda) 309, (Gradec) 217, (Koroška) 243, 247, (Ljubljana) 310, (Maribor) 232, 305, 311, (Ormož) 477, (Podkarpatska Rusija) 677, (Prekmurje) 196, (Prevalje) 238, (Ruše) 304, 512, (slovaško v Jugoslaviji) 677, (Slovenija) 226, 310, 594, 746, (Središče) 477, (Studenti pri Mbr.) 309, (Sv. Tomaž pri Ormožu) 307, 312, (Šoštanj) 783, (Štajerska) 232, (Varaždin) 306, 308, 477, (Vuzenica) 304, (Zagreb) 306
 Šoril Ivo. (Razstava v štud. knjižnici v Mbr.) 29
 Šoštanj. (Zgodovina) 763, 765
 Šošterič Jakob. (Varaždinska gimnazija) 550
 Španska književnost. (Calderon de la Barca P.) 534
 Špitičič. (Figuralna in ornamentalna plastika) 427
 Šponhajmovci. Gl.: Španhajmci
 Šport. (Maribor) 594, 598
 Šporer Jurij. (Kopitar J.) 573
 Šreper Miilvoj. (Murko M.) 483
 Št... Gl.: Šent... — Gl. tudi: Sv...

- Štajerska. (Bibliografije) 2, 10, (cerkvena zgodovina) 215, 252, 255, 635, 767, (čitalnice in besede) 232, 235, 236, 623, (davčna zgodovina) 255, 261, 262, (duplebske nasebine) 485, (geomorfologija) 387 a, (gorske bukve) 278, (gospodarska geografija) 606, (gospodarska zgodovina) 232, 252, 255, 408, 409, 411, 412, 725, (historiografija) F. Kovačiča) 635, (kmetijstvo) 408, (kolonizacija) 602, 605, 606, 678, 767, (krajevna imena) 466, (krajevni repertorij) 270, (lekarne) 402, 403, (lov) 411, 412, (mestna naselja) 604, (narodno in politično življenje) 232, 542, 621, 623, 631, 644, 657, 660, (narodnostni boji) 232, 233, 237, 239, 623, 657, (nemška manjšina) 242, (nemški izredentizem) 237, 239, (novci) 449, 451, 453, 454, 458, (osebna imena) 477, (posojilnice) 232, (pravno-upravna zgodovina) 272, 273, 278, (reformacija) 215, (riboštvo) 331, (statistika) 227, (šolstvo) 232, 308, (umetnost) 431, 432, 447, (urbarji) 255, (uskoki) 758, (vinogradništvo) 409, (zborniki) 538, 592, (zgodovina) 2, 258, 542, 725, 730, 751, 767. — Gl. tudi: Lavantinska škofija
- Štajerska literarna zgodovina. (Ilirizem štajerskih piscev) 510, (Kalojski rokopis) 184, 186, (Lada) 568, 570, (Legiša L. o štajerskih pislih) 511, (Lipica) 518, (literarni list v Mbr.) 516, (literarni prevodi) 575, 576, 577, 578, 579, (Slodnjak A. o štajerskih pislih) 513, (Sprotuletna vijolica) 517, 521, (Štajerska v novejšem slovstvu) 86, (štajerski preporek) 509, (Župančič O. o štajerskih pislih) 572. — Gl. tudi pod imeni piscev
- Štajerska narečja. (Apostel I. A.) 530, (Bezjak F.) 488, (duplebski sledovi) 485, (imena rib in ribiški izrazi v Podravju) 331, (pravni izrazi na ormoškem področju) 290, (slovarsko gradivo iz Vuzenice) 494
- Štajersko narodopisje. (Ljudska arhitektura) 335, 336, 342, (ljudske noše) 343, 344, (ljudske pesmi) 184, 188, (ljudski napevi) 385, 386, (ljudski običaji) 290, 331, 349, 350, 356, 367, 370, (splošno) 318, 324, 585, 660
- Štanjel. (Sinoda 1595) 210
- Statenberg. (Grad) 419
- Štefanovo. (Ljudski običaji) 361
- Štepanja vas pri Ljubljani. (Štefanovo) 381
- Štibler Mihoš. (Združništvo) 81
- Štingl Franc. (Glaser K.) 534
- Straki Matej. (Zgod. društvo v Mbr.) 177
- Strekeij Karel. (Aškerc A.) 533, (Glaser K.) 534, (Kalojski rokopis: M. Majar) 184, 186, (koroške ljudske pesmi) 374, (Kovačič F.) 635, (krajevna imena) 678, 759, (Kühr S.) 491, (ljudske pesmi) 376, 377, 383, (ljudske pesmi o sv. Štefanu) 381, (ljudski napevi) 385, (Murko M.) 483, 544, (prekmurske ljudske pesmi) 8, 491, (zagovori) 358, (zgod. društvo v Mbr.) 177
- Strekeij Mihica. (Ojstrica) 761
- Štrigova. (Kovačič F.) 635
- Štrifot Anton. (Ljudski napevi na Notranjskem) 385
- Študijška knjižnica v Mariboru. (Danica Ilirska) 554, (Kovačič F.) 835, (letna poročila 1925-1930) 114-121, (letna poročila 1831-1838) 23-30, (Modrinjakov rokopis) 15, (Povodnov rokopis) 645, (Sprotuletna vijolica) 517, (Šematizmi) 580, (zgodovina) 22
- Štuhec Jurij. (Prevaljanje Schmidovih povesti) 586
- Štur Ludevit. (Vseslovanstvo) 506
- Subic Janez. (Monografija) 444, (realizem) 434
- Subic Jurij. (Monografija) 444, (realizem) 434
- Subic Simon. (Glaser K.) 534
- Subič-Zrinjski Nikola. (Pražák A.) 738
- Šubičl. (Bribrirska župa) 276
- Šuc Jožef. (Katoliško politično društvo) 232, (Trstenjak D.) 561
- Sufflay Milan. (Zgodovina Hrvatov) 742
- Šukije Fran. (Politični shodi) 750, (Turner P.) 651
- Sulek Bogoslav. (Imenik bilja) 475, (pravna terminologija) 492, (slovenske besede v hrvaščini) 496, (vir Cigajetovemu slovarju) 497
- Suman Josip. (Glaser K.) 534, (narodno življenje na Štajerskem) 232, (Rački F.) 622, (slov. tiskarna v Mbr.) 417, (slov. jezik v kranjskem dcž. zboru) 285, (Turner P.) 651
- Šumavský-Franta Josef. (Češko-nemški slovar) 487
- Šurman Duro. (Hrvatski preporek) 505
- Šušteršič Ivan. (Turner P.) 651
- Šušteršič Matija. (Graška beseda) 235
- Šušteršič Vilko. (Glasba v Mbr.) 480
- Suta Alojzij. (Lipica) 518
- Švikaršič Zdravko. (Ljudski napevi na Koroškem) 385
- Tabori. (Ljutomer) 234, 236, 644, (Štajerska) 232
- Talvj. Gl.: Robinson Therese Albertine Lulse von Jakob
- Tanc Anton. (Delavska kultura v Mbr.) 314
- Tangl Michael. (Celjska zgodovina) 768
- Tanska Klementina. (Kochański J.) 583
- Tanšek Ivan. (Lipica) 518
- Tanšič Hugo. (Literarni list v Mbr.) 516, (mariborski tiskar) 417
- Táplósszentmárton. (Skitski jelcn) 692
- Tappelner Andreas. (Narodno življenje v Mbr.) 232
- Tafari. (Vpad v Prekmurje) 214
- Tavčar Baitazar. (Laško in Salek) 210
- Tavčar Janez. (Ljubljanska škofija) 210, (Rččica) 289
- Tavčar Jurij. (Restavracija) slike F. M. Straussa) 447
- Tavčman Gregor. (Pravda s S. Hayd) 293
- Tavczs Janko. (Slov. jezik v dobi Ilirije) 285
- Tebe. (Starokrščanska bazilika) 685
- Teck Ludwlg. (Oglejski patriarhat) 210
- Teharje. (Štefanovo) 361
- Tekstor Urban. (Ljubljanska škofija) 210
- Tempesta Antonio. (Vpliv na slikah celjskega stropa) 435
- Templarji. (Prekmurje) 196, 214, 767
- Terminologija. Gl.: Strokovna terminologija
- Terpinc Fideles. (Kranj 1848) 548
- Terseglav France. (Katoliški redovi) 213
- Terz Caspar. (Oglejski patriarhat) 210
- Teržan Josip. (Planinsko društvo v Rušah) 81
- Tešin. (Treznostno gibanje) 555
- Teurnia. (Ornamenti rimskih spomenikov) 692, (rimska arca) 703, (sinoda v Gradežu) 753
- Tezno pri Mariboru. (Krajevno ime) 674, (naselje) 688
- Thal Hans. (Studenice in Grač) 472
- Thalhammer F. (Načrt Rogaske Slatine) 611
- Thomas a Kempis. (Odlomki v Leškem rokopisu) 185, (prevod Imitacije) 518

- Thomas Aquinas. (Kovačič F.) 635, (nauk o denarju) 458
- Thomas de Cillia. (Prelokar T.) 272
- Thomas Tuscus. (Libeius gothicus) 486
- Thoms William John. (Folklor) 320
- Thukydides. (Opis kuge v Atenah) 535, (zgodovinska dela) 724
- Thurmsfeiden. (Graščina) 405
- Thurneysser Leonhard. (Rogaška Slatina) 404
- Thurni. (Mežiško rudarstvo) 407
- Timočani. (Srbsko pieme) 741a
- Tinje na Pohorju. (Slovensko uradovanje 1869) 232
- Tintoretto. (Vpliv na slov. umetnost) 434, (vzornik G. P. Pomisa) 447, (vzornik J. A. Straussa) 448
- Tischler Matthias. (Knjižarna za muzikalije v Mbr.) 414
- Tiskarstvo. (Maribor) 232, 414, 415, 416, 417, 516, 635 (Ptuj) 415, (razstave mariborskih tiskov) 23, 30, (tiskarstvo v Sloveniji) 589
- Tišina. (Reformacija) 219, (vizitacijski zapiski) 179, (zgodovinski članki) 8
- Tiziano. (Vzornik F. M. Straussa) 447
- Tkalčič Ivan. (Zgodovina Prekmurja) 214
- Tkalstvo. (Ljudske tkanine v Prekmurju) 329, 330
- Tlaka. Gl.: Davštine
- Tofan Ilarion. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Toistoj Lev Nikolaevič. (Dostoevskij F. M.) 98, 743, (Toistojev motiv v prekmurski pravljici) 371
- Toma Arhidakon. (Letopis popa Dukljanina) 486
- Toman Lovro. (Arhivsko gradivo) 500, (graška bčsoda) 235, (Rački F.) 622, (Vošnjak J.) 623
- Tomaž. Gl.: Sv. Tomaž, Thomas, Toma
- Tomaževac Josip. (Malavašičeva budnica) 235
- Tomažič Ivan. (Lipica) 518
- Tome Matija. (Ljudski napevi) 365
- Tomec Mihael. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Tominc Josip. (Gregorčič S. o Tomičevi sliki) 528, (meščanski bidermajer) 434, (portret v mariborskem muzeju) 432
- Tomlinšek Josip. (Glaser K.) 534, (ljudski napevi) 385, (mariborska glasbena matica) 460, (Mikiošičeva proslava) 115, (Pianinsko društvo v Mbr.) 91, (Prešeren F.) 547, (stud. knjižnica v Mbr.) 22, (zgod. društvo v Mbr.) 124
- Tommaseo Niccolò. (Prevod srbskih ljudskih pesmi) 98
- Tompa Ferenc. (Madžarska prazgodovina) 398
- Tomšič Anton. (Levstik F.) 529, (mariborska slov. tiskarna) 417, (mariborski literarni list) 516, (narodno življenje na Štajerskem) 232, (Rački F.) 622, (Šinko J.) 663, (Zarnik V.) 654
- Tomšič Fran. (Slomška?) 559
- Tomšič Ivan. (Izsoljenci) 248, (koroški plebsci) 248
- Topič Fran. (Glasba v Mbr.) 460
- Topografija. Gl. pod nazivi krajev
- Toponomastika. Gl.: Krajevna imena. - Zemljepisna imena
- Torek pri Sevnici. (Tvarog, salzburška posest) 258
- Torkar Matija. (Slov. prijatelj) 518
- Toszeg. (Bronasta doba) 398
- Tóth János. (Madžarski tip hiše) 341
- Totila. (Gotski kraj) 486
- Tourbie. (Tropej) 711
- Trafenik Franc. (Slov. prijatelj) 518
- Trafenik Jožef. (Lipica) 518, (stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Tragau Karl. (Ptujsko muzejsko društvo) 181
- Traungaucl. (Muta) 253
- Trautmann Itelnhof. (Naloge nemške slavistike) 275
- Traven Nikolaaj. (Bibliografski podatki) 6
- Travner Vladimir. (Mariborski muzej) 83, (nekrolog) 650, (Zidje v Mbr.) 598
- Trbiž. (Ornamentika nagrobne are) 692, (potočje S. Vraza) 568
- Trbonje. (Dajatve) 257, 258, (gornjegrajska posest) 251, (hišna imena) 480
- Trbovlje. (Krajevna in ljudska imena) 759
- Trček Fran. (Zadružništvo v Slov.) 268
- Trdnja Janez. (Slovenska historiografija) 745, (slovenski pridigarji) 519, (varaždinska gimnazija) 308
- Trebelno. (Imago pietatis) 425
- Trebinje. (Župani in knezi) 276
- Trčnje na Dojenskem. (Ljubljanska škofija) 210
- Trešše Rihard. (Ljudski napevi na Goriškem) 385
- Treuhan Boštjan. (Kamnik in Kranj) 210
- Tremel Ferdinand. (Desetina na Štajerskem in Koroškem) 262
- Treznostno gibanje. (Kovačič F.) 635, (Slomšek A. M.) 535, (slovenjegoriški treznostni teci) 356
- Trler. (Kristov monogram) 706, (zagovor) 358
- Trifonov Jordan. (Slavjevkov P. R.) 87
- Trinko Ivan. (Sredozemski tip slov. hiše) 337
- Trnovce Matevž. (Glaser K.) 534
- Trnovce pri Rečici. (Lončarstvo) 263
- Trobjce pri Slonjem Gradcu. (Silke J. A. Straussa) 446, 448
- Troger Paul. (Vzorniki in slike) 447
- Trogir. (Nagrobna stela) 711
- Trohar Karl. (Dram. društvo v Mbr.) 462
- Trojanovič Sima. (Ogenj pri Srbih) 346
- Trop Mihael. (Varaždinska gimnazija) 550
- Tropper Janez Nepomuk. (Bibliografski podatki) 6
- Tropsch Stjepan. (Grai) 472, (Kopitar J.) 573
- Trpin Filip. (Kaloobje) 186
- Trsat. (Trsatški statut) 278
- Trst. (Dar cerkvi sv. Justa) 774, (dejavsko gibanje) 500, (etimologija imena) 467, (jugoslovansko-italijanska meja) 750, (narodno življenje: K. Glaser) 534, (novci tržaških škofov) 458, (rimski spomeniki) 692
- Trstenjak Anton. (Küzmič Š.) 539, (martjanska lista) 203, (zemljevid) 613
- Trstenjak Davorin. (Glaser K.) 534, (Hajdina) 472, (Kovačič F.: proslava) 635, (Kuba L.: spomini) 381, (ljudski običaji) 364, (mariborska slov. tiskarna) 417, (Murko M.: spomini) 660, (narodno življenje na Štajerskem) 232, (=Nasvet- in literarni list v Mbr.) 516, (pismo K. Jakliču) 361, (Ploj J.) 644, (Rački F.) 622, (Slodnjak A.) 513, (Turner P.) 651, (zgodovinar) 745
- Trstenjak Jakob. (Lipica) 518

- Trubar Primož. (Božična kolednica) 303, (Catechismus) 564, (češki vplivi v prevodih sv. pisma) 587, (Dobrovský J.) 499, (Klaus) 669, (=Mrčenlik-) 562, 563, (osebenik) 280
- Trubar-Klaus Barbara. (Klaus M.) 659
- Trunk Jurij. (Koroški plebiscit) 246
- Trušnjani. (Dravska dolina) 773, (Planina) 774, (Vuzenca) 198
- Truttsch Josef. (Muzej v Mbr.) 177
- Tržič. (Kolacija) 366
- Tschinkowitz Johann. (Svobodnjaki) 284
- Tulln Filip. (Ptujski minoritski samostan) 211
- Tuma Henrik. (Imenoslovje Juljskih Alp) 465, (mediteranski tip slov. hiše) 337, (preporočel) 228
- Tumpej Ivan. (Stud. knjižnica v Mbr.) 22
- Turčlanski Sv. Martin. (Muzejsko društvo) 151
- Turčija. Gl.: Turkl
- Turjačani. (Arhiv v Losensteinlethenu) 200, 281, 282, (Izvor) 737
- Turjancl. (Čutare) 334
- Turk Alojzij. (Sprotuletna vijolica) 517
- Turk Efrem. (Bibliografski podatki) 6
- Turk Ernest. (Dobrovoje) 229
- Turk Josip. (Cistercijski statuti) 95, (slovenska kultura 1918-1930) 589
- Turkl. (Ormož) 615, (Prekmurje) 196, (Ptuj) 425, 609, (Štajerska) 735, 752, (zgodovina) 249, 675
- Turner Mihael. (Turner P.) 635
- Turner Pavel. (Aškerc A.) 532, 533, (dijaška Jeta) 83, (Glaser K.) 534, (Kovačič F.) 635, (Lada) 569, 570, (Murko M.) 544, (Rački F.) 622, (Stud. knjižnica v Mbr.) 22, (Vošnjak J.) 532, (živiljenje in delo) 651
- Turnišče. (Cerkvene slike) 425, (vizitacijski zapiski) 196, (zgodovinski članki) 8
- Turnograjska Jospina. Gl.: Urbančič Jospina
- Tušek Ivan. (Rastlinska imena) 475
- Tyrna Jakob. (Ptujski minoritski samostan) 211
- Učbeniki. (Bibliografska beležka) 247, (zemljeplj) 301, (zgodovina) 302, 303
- Ughelli Ferdinand. (Ljubljanska škofija) 210
- Ukrajina. (Kolomijke) 585, (literarna kritika) 99, (manjšina na Poljskem) 245, (Naukovo tovarstvo imeni Sevčenka) 676, (rusinska črkarska pravda) 585, (zgodovina) 676
- Uga Jožef. (Katoliško tiskovno društvo) 417, (narodno življenje na Štajerskem) 232
- Ulrich Hieronim. (Prešeren F.) 540
- Uplana. (Arheološke najdbe) 685
- Umek Jožef. (Kazalo Časa) 10
- Umetnostna zgodovina. Gl.: Glasba. - Gledališče. - Likovna umetnost. - Ljudska arhitektura. - Ljudska umetnost. - Zgradbe
- Ungnad Johann. (Kolacija) 366
- Univerze. Gl.: Visoke šole
- Upravna zgodovina. (Avstrija) 272, (Gornje-grajsko) 251, (Kranjska) 272, (Laško) 757, (Ljubljana) 288, (Maribor) 288, (Podravje) 255, (Posavje) 255, (Slovenija) 265, (Štajerska) 232, 272, 273
- Uratnik Filip. (Slovensko delavstvo 1918-1930) 589
- Urbančič Jospina. (Graška beseda) 235
- Urbanl Umberto. (Pavličevičeve anekdote) 275
- Urbarjl. (Gornji grad) 251, 478, 479, (Kostanjevica) 250, 278, (Kozje) 411, (Laško) 256, (Luče) 479, (Mozirje) 411, (Muta) 250, (Plištanj) 411, (Plešivec) 201, 202, (Prekmurje) 749, (Radgona) 411, (Posavje) 256, (Slovenj Gradec) 445, (Solčava) 478, (Stari trg) 202, 494, (Sentpavel) 254, (Vuzenica) 253, 257, 258, 405, 412, 480
- Uršija gora. Gl.: Plešivec
- Uskokl. (Štajerski uskokl) 759, (vlaško pravo) 278, (vsobcnjki) 280
- Ustrjalov Nikolaj Vasil'evič. (Ruski narod) 742
- Učenik Franc. (Bezjak F.) 498
- Užarevič Jakob. (Vir slovenskih slovarjev) 498, 497
- Václav. (Legenda) 499, (Pekař J.) 642, (tisočletnica) 728
- Vaclav z Oleska. Gl.: Zaleski Wacław
- Vače. (Prazgodovinske najdbe) 397
- Vagensberg (Vagensperk). Gl.: Bogenšperk
- Valenčak Davorin. (Maljevac G.) 415
- Vales Marko. (Slov. prijatelj) 519
- Valjavec Matija. (Glaser K.) 534, (ljudske pesmi) 381, (Maljevac G.) 415, (Rački F.) 622, (varaždinska gimnazija) 308, 550
- Vallauer Ruprecht. (Freske v ptujskem minoritskem refektoriju) 211, 423
- Valsejcl. Gl.: Waliseejoj
- Valvasor Ivan Vajkard. (Bibliografija) 10, (češki vplivi) 587, (Laško) 759, (kmečki upor) 751, (ljubljanska škofija) 210, (ljudski običaji) 301, 304, (ljudsko sodstvo) 281, 283, 285, (narodopisje) 333, (Radics P.) 502, (rastlinska imena) 475, (rodovina) 668, (Valvasorjeva številka »Glasnika muzejskega društva«) 149
- Valvasorjl. (Laško) 759, (rodovina) 668
- Van der Weyden Rogier. Gl.: Weyden Rogier van der
- Van Mackenem Israel. Gl.: Mackenem Israel van
- Van Scheltem Adam. Gl.: Schelten Adam van
- Van Wijk Nicolaas. Gl.: Wijk Nicolaas van
- Vaniček Alois. (Glaser K.) 534
- Vanin Miroslav. (Jezuitska akademija v Zagrebu) 306, (varaždinska gimnazija) 308
- Vapočice. (Rimski grobovi) 399
- Varaždin. (Ceh padarjev) 400, (cerkev sv. Vaclava) 728, (gasilsko društvo) 90, (gimnazija) 306, 308, 477, 550, 635, (gradbena zgodovina) 400, (muzejsko društvo) 171, 400, (=Varožl-) 468, (zgodovina) 90, 198
- Varna. (Ornamenti rimskih spomenikov) 692
- Varpolje pri Rečici. (Lončarstvo) 263
- Varstvo spomenikov. Gl.: Spomeniško varstvo
- Vascotti Chiaro. (Bibliografski podatki) 6
- Vatovec Fran. (Upravna in gospodarska zgodovina Laškega) 757
- Vättis. (Prazgodovinske najdbe) 399
- Vavta vas. (Zapuščinska pravda) 282
- Važny Václav. (Nitransko narečje) 729
- Veber Franc. (Zadružništvo) 81
- Vega Carlo Lope Felix de. (Glaser K.) 534
- Velder Janez. (Hema Plištanjska) 191
- Vejnkl pri Mariboru. (Naselje) 608
- Velenje. (Silka J. A. Straussa) 448
- Vellčka na Kobanskem. (Kmečke hiše) 335

- Vclična pri Zužemberku. (Latenska nekropo-
la) 399
- Velika Moravska. (Zgodovina) 729
- Velika Nedelja. (Madona iz l. ok. 1420) 431,
(plastika dunajske dolavnice) 436, (pravnc
starine) 290, (viteški red) 214, 767, (župnijska
kronika) 615
- Velike Malcnce. (Arheološka raziskovanja) 697,
(starokrščanska cerkev) 705
- Veliki Dojenci. (Reformacija) 219, (zgodovi-
na) 8
- Velikonja Nartc. (Šolstvo v Slov. 1918-1928) 594
- Velikovce. (Kovnica) 458, (posojilnica) 232
- Velislavova biblija. (Illuminacija) 425
- Velika. (Priljubščitev k lavantinski škofiji) 232
- Vclušček Ciril. (Schmid Ch. in »Blaze in Ne-
lica«) 534
- Vendi. (Prekmurci) 179, 239, 240
- Venedig Hermann. (Bibliografski podatki) 6
- Venus. (Kipec s Hajdine) 705
- Vercruysse Bruno. (Prevod premišljevanj) 518
- Vcronika Deseniška. (Etiologija Krvavice) 761,
(Zupančič I. A.) 2
- Verski ljudski običaji. (Kolacija) 366, (Martino-
vo) 362, (pasijonske igre) 373, (polprazniki)
367, (Stefanovo) 361
- Vcrstovšek Karel. (Kovačič F.) 635, (štud.
knjižnica v Mbr.) 22, (zgod. društvo v Mbr.)
177
- Vcrstvo. Gl.: Cerkevna zgodovina. - Hagiolo-
grafija. - Patrologija. - Rcdovi. - Rcfor-
macija
- Vertovce Matija. (Vir slovenskim slovarjem)
496
- Veržej. (Arheološka izkopavanja) 177, (Mari-
janščec) 635, (Murkovi spomniki) 669
- Vescl-Koscski Ivan. (Lcvstik F.) 516, (preva-
janje) 575, (Slovenska matica) 560, (slovenski
slovarji) 496
- Vesclovski Aleksej Nikolaevič. (Murko M.)
483, 544
- Vest Lorenz. (Rogaška Slatina) 404
- Vest-Gasparini Marija. (Prešeren F.) 548
- Vetrinji Mavro Nikola. (Sto je nebo?) 379
- Vetrinje. (Listina z imeni kmetij) 480, (mit-
nica na Muti) 253, (zgodovina) 204, (župnja
Sora) 210
- Vlconik Franc. (Slov. prijatelj) 519
- Vlč pri Dravogradu. (Silka J. A. Straussa) 446
- Vlčava pri Ptuj. (Rimski napis) 701, (topo-
grafija Poetovlja) 698, 705. — Gl. tudi: Ptuj
- Videm pri Krškem. (Pražupnja) 256
- Videm v Furlaniji. (Sinode) 210
- Vidic Fran. (Glaser K.) 531
- Vidic Josip. (Nabožni napevi) 385
- Vidmar Josip. (Spektorski E.) 188, (Zupan-
čič O.) 572
- Vidrič Lovro. (Turner F.) 651
- Vihcr Filip. (Slomšek A. M.) 558
- Vljanski J. Gl.: Pukmeister Janko
- Viktorin. (Hieronim) 706, (Kovačič F.) 635,
(ptujaska škofija) 207
- Vilfan Simon. (Slov. prijatelj) 519
- Vilhar Miroslav. (Malonedeljska beseda) 236
- Vilović Đuro. (Pavičevićcvc anekdote) 275
- Viluš. (Bezena in Ruše) 298, (Muta) 253
- Viminacium. (Arheološke najdbe) 692
- Vindija. (Prazgodovinske najdbe) 400
- Vindišarji. (Koroška) 238, 617
- Vinica pri Črnomlju. (Keltske izkopline) 692,
(prazgodovinske najdbe) 397
- Vinji vrh. (Ovratnica) 692
- Vinogorski zbori. 211, 278, 279, 280, 281, 282, 283
- Vinogradništvo. (Maribor) 598, (Stajerska) 409
- Virštajn pri Podčetrtku. (Novci) 458
- Virunum. (Škofija) 753
- Visehr Georg Matthäus. (Silka Ptuj) 423,
(silka Ptujске gore) 438
- Visejec pri Zužemberku. (Krajevno ime) 473
- Visela pri Raki. (Krajevno ime) 473
- Visky Károly. (Madžarsko narodopisje) 347,
463
- Visiana pri Jurkloštru. (Krajevno ime) 473
- Visoke šole. (Gradec) 217, (Ljubljana) 310,
(Zagreb) 306. — Gl. tudi: Bogoslovnice
- Visoko na Koroškem. (Hohenvarlt) 769
- Visoko pod Kureškom. (Freske Janeza Ljub-
ljanskega) 425, 440, 442
- Visoie pri Slovenski Bistrici. (Krajevno ime)
473
- Višnja gora. (Pravni običaji) 281, (slov. pri-
sega) 282
- Vitanje. (Koiacija) 366, (krajevno ime) 761,
(zbor picmilčev) 774
- Vitčski rcdovi. (Bratje božjega groba) 214,
(hospitaliti) 214, (maltezijski) 422, (nemški vl-
ičški rcd) 214, 767, (templarji) 196, 214, 767
- Vitruvius Marcus Pollio. (Rimski gradbeni
predpisi) 711
- Vivodina pri Ozlju. (Listina iz 17. stol.) 280
- Vizitacijski zapisniki. Gl.: Listine
- Vizmarje pri Ljubljani. Gl.: Šentvid pri Ljub-
ljani
- Vodice pri Ljubljani. (Ljubljanska škofija) 210
- Vodnik Branko. (Vraz S.) 566, 586
- Vodnik Valentin. (Bibliografija) 6, (bogastvo
slov. jezika) 322, (Dobrovsky J.) 499, (Izbrano
delo) 508, (Karadžić V. S.) 573, (Kotzebue:
Tinček petelinček) 571, (kozmpopolitizem) 232,
(Legiša L.) 511, (Primitivna korespondenca)
530, (proslava na Dunaju) 150, («prvopis»
in »smodnik») 492, (slov. slovarji) 493, 496,
(Zolsova korespondenca) 522
- Vodniki. (Ceje) 601, 686, (Krika na Kor.) 690,
(Lauriacum) 687, (Maribor) 599, (narodni mu-
zej v Ljubljani) 174, (Ptuj) 710
- Vodovnik Jurij. (Bibliografske beležke) 580,
(članki o Vodovniku J. 1839) 565, (Legiševa
ocena) 511, (Lcsičjakov vzornik) 541, (uglas-
bene pesmi) 386
- Vodušek Matija. (Slomškova pisma) 309
- Vogl Johann Chrysostomus. (Silke v Rušah
in Laškem) 447
- Vogljana. (Zemljeplnsno ime) 467
- Voglar Franc. (Dram. društvo v Mbr.) 462
- Vogrič Hrabroslav. (Glasba v Mbr.) 469
- Vogrin Lovro. (Slomškov spomenik) 232
- Voltsberg. (Sarkofag) 692
- Vojniki. (Čitalnica) 232
- Vojnovič Lujo. (Črnogorsko sodstvo) 275
- Vojsk Franc. (Vinogradništvo in sadjarstvo v
Mbr.) 598
- Vojska Andrej. (Gračka beseda) 235
- Vokač Jože. (Koroške uganke in popevke) 374,
(prekmurske ljudske pravljice) 371

- Vole Jurij. (Slov. prijatelj) 519
 Volčič Jakob. (Slovarsko gradivo) 496
 Volčič Janez. (Graška beseda) 235, (Slov. prijatelj) 519
 Volčič Miroslav. (Lipica) 518, (štud. knjižnica v Mbr.) 22
 Volkmer Leopold. (Beseda v spomin) 236, (-Hvala kmečiškega stana-) 501, 580, (kronologija del) 755, (-Lipa-) 582, (Legiševa kriška; ocena Volkmerjevega dela) 511, (Povođen S.) 645, (slovar A. Murka) 495, (-Te Deum-) 415, 580, (Zupančič O.) 572
 Vonča Ferdinand. (Bibliografski podatki) 6
 Vondrák Váciav. (Brižinski spomeniki) 514
 Vostokov Aleksandr Iristoforovič. (Legenda o sv. Vavilavu) 499
 Vošnjak Bogumil. (Uprava ilirskih dežel) 250, (uradni jezik v času Ilirije) 285, (Vošnjak M.) 283
 Vošnjak Josip. (Glaser K.) 534, (mariborska slov. tiskarna) 417, (mariborski literarni list) 516, (narodno življenje na Stajerskem) 232, (pisma J. Sernca) 623, (Ploj J.) 644, (razsliava v štud. knjižnici v Mbr.) 26, (socialni nauki) 288, (tabori) 236, 750, (Turner P.) 533, 651
 Vošnjak Mihael. (Glaser K.) 534, (posojilnice na Stajerskem) 232, (zadružništvo) 288
 Vovberžani. (Celje) 769, (Gušianj) 772, (posest na Slov.) 252
 Vovk Bernard. (Bibliografski podatki) 6
 Vozel Peter. (Slov. prijatelj) 519
 Vozeničan. (Pesem »Spominek A. M. Slomšku«) 518
 Voznesenskij Aleksandr. (Belorusko gledališče) 742, (primerjalna slovanska književnost) 98
 Vrabar Maks. (Lipica) 518
 Vrabl Niko. (Dečko I.) 629, (Mariborski koledar) 81, 82, 83, 84, 85, (odlikovanje) 124, (Turner P.) 83
 Vračko Evald. (Lipica) 518
 Vranje pri Sevnici. (Justinijanov novec) 256
 Vransko. (Čitalnica) 232, (gospodarska poslopja) 336
 Vraz Sanko. (Epigrami v Gracu) 660, (ilirizem) 510, 525, 585, 586, 750, (Kalobski rokopi: pesem o sv. Uršuli) 184, (kolomijke) 585, (Koryikove ilirske pesmi) 566, (krakovjaki) 584, 585, (Lahove pesmi v Vrazovi ostalini) 540, (literarna zapuščina) 566, 567, 584, 585, 586, (Novak F.) 209, (pismo M. Čopu) 566, (pismo J. Muršču) 527, (potovanje po zahodni Sloveniji) 568, (prevodi poljskih pesmi) 584, 585, 586, (proslava) 635, (Schmidove povesti) 566, (Slodnjak A.) 513, (slovaške ljudske pesmi) 585, (slovenske ljudske pesmi) 383, (slovenske pesmi) 567, 584, 585, (-Vekosiav-) 538
 Vraže. Gl.: Ljudsko verovanje
 Vrbacký A. (Slovaška gimnazija v Bačkem Peirovcu) 677
 Vrban-Zadravski Ivan. (Lada) 569, 570
 Vrbje pri Zalcu. (Gospodarska poslopja) 336
 Vrbovec. (Gornjegrajska posest) 251, (Ljubno) 287
 Vrečer Rajko. (Savinjska dolina) 762
 Vrečko Jakob. (-Srbofil-) 237
 Vreže Ivan. (Štud. knjižnica v Mbr.) 22, (zgod. društvo v Mbr.) 177
 Vrhnika. (Dekanija Vrhnika) 443
 Vrhovac Maksimilijan. (Kopitar J.) 574
 Vrhovec Ivan. (Bibliografija) 10, 652, (gorske bukve) 278, (kranjska padarska zadruga) 400, (Življenje in delo) 652
 Vrhovnik Ivan. (Bibliografija) 10, (bibliografija I. Vrhovca) 10, 652, (gorske bukve) 283, (Malsier R.) 81, (Valvasor I. V.) 149, (Vrhovec I.) 632
 Vrtovec Matilja. (Slovarsko gradivo) 492
 Vrzdenec. (Freske) 425, 431, 443
 Vsobnjaki. 279, 280
 Vučja vas pri Ljutomeru. (Novel) 458
 Vuhred. (Dajatev) 257, 258
 Vukotinovič Ljudevit. (Ljubijanska beseda) 235
 Vukovič Stjepan. (Prazgodovinske najdbe iz Vindlje) 400
 Vullé Nikola. (Aiarodi) 315, (grški napis v Suvodolu) 605
 Vurberg. (Grad) 419, (mitrej) 703, (rimski medaljon) 399
 Vurnik Stanko. (Nekrolog) 653, (slovenska etnografija) 319, (slovenska kmečka hiša) 338, (slovenski ornament) 328, 332
 Vuzenica. (Ceh mlazarjev) 118, (ceh splavarjev) 264, (ceh tkalcev) 294, (ceh usnjarjev) 295, (cerkvena zgodovina) 198, 258, 264, 293, 673, (davčna zgodovina) 296, (gospodarska zgodovina) 257, 258, 294, 295, 296, 405, 408, 412, (imena kmetij) 480, (kmečki upori) 751, (kmetijstvo) 408, (lovska pravica) 412, (poiprazniki) 367, (pravna zgodovina) 293, 294, 295, 296, 298, (slika Madonc iz l. ok. 1450) 442, (slika J. A. Siraussa) 448, (silke H. A. Weissenkircherja, P. K. Laubanna in F. M. Straussa) 447, (sodstvo) 257, 293, 294, (sajkarstvo) 265, (solstvo) 304, (turbarji) 118, 253, 257, 258, 411, 412, (zgodovina) 293, 294, 295, 296, 290, 751, 772
 Vybral Bohuš. (Mentor Slovincu pri Cehih) 150
 Vzgoja. Gl.: Pedagogika
 Waboy Franz Michael. (Izpis iz matičnih knjig) 432
 Wagna. (Rimska cesta iz Slovenske Bistrice) 686
 Wagner Franz. (Apostel I. A.) 531
 Wallner Eduard. (Gissübel) 473
 Waliseeje. (Muta) 253, (Ptuj) 211, (Ptujška gora) 436, (posest na Slov.) 252
 Waltersdorf. (Nagrobni) 706
 Wambrechtsamer Anna. (Celjski grofje) 504, (rokopisna kronika o Pianini) 635, 774
 Warthenhorst August. Jaksch-. Gl.: Jaksch August
 Wartinger Joseph. (Hašnik J.) 528
 Wasilewski Edmund. (Vrazovi krakovjaki) 584
 Waslier Josef. (Dopointve za umetnostni leksikon) 432
 Wattenbach Wilhelm. (Conversio) 747
 Wecken Friedrich. (Genealogija) 667
 Welhl Kastul. (Bibliografski podatki) 6
 Weldenau. (Glaser K.) 534
 Weigand Edmund. (Rimska umetnost) 712
 Wellbach Frederik. (Salona) 716
 Weingart Miloš. (Velika Morava) 98, 729
 Welngartsbüchl Sundel. (Ptujski minoritski samostan) 211
 Weiss Johann. (Hajdina) 472

- Weissenkircher Hanns Adam. (Barok na Slo-
venskem) 434, (delo in vzorniki) 447
- Welch Vilko. (Dram. društvo v Mbr.) 462, (ma-
riborski knjigotrdice) 414
- Wels Heinrich. (Ptujski minoritski samostan)
211
- Weisner Heinrich. (Ptujski minoritski samo-
stan) 211
- Wendel Hermann. (Kopitar J.) 573
- Wendt von Wendenthal Josef. (Ptujski mino-
ritski samostan) 211
- Wengert Hermann. (Ptujsko mestno naselje)
609, (štajerska mestna naselja) 604
- Werner Gerhard. Gl.: Carstanjen Helmut
- Wester Josip. (Članek v Naši Slovenski) 592,
(kazalo Planinskega vestnika) 7, 10, (kmeč-
ka hiša) 337
- Weyden Rogier van der. (Motivi slik na Če-
lovniku) 440
- Wieggers Fritz. (Diluvialna prazgodovina) 396
- Wiener Karl. (Zbiranje ljudskih napevov) 385
- Wierzechów. (Prazgodovinske najdbe) 396
- Wiesthaller Hermann. (Mariborski muzej) 177
- Wigand Karl. (Saxanus in Mitrov kult) 720
- Wijk Nicolaas van. (Vzhodno slovaško narečje)
463
- Willeken U. (Filip Makedonski) 724
- Wlliczek Franciszek. (Graška biseda) 235
- Willenmannsloeh. (Paleolitsko najdišče) 396
- Wildhaus (Lann). (Paleolitsko najdišče) 396
- Wildkreihl. (Paleolitsko najdišče) 396
- Wilter H. (Bronasto posodje) 699
- Wilson Woodrow. (Jugoslovansko-Italijanska
meja) 750, (koroški plebiscit) 246
- Winekler Hugo. (Istitski arhiv) 274
- Winkelmann Erich. (Protestantizem v Pomur-
ju in Podravju) 215
- Winkler Jan. (Slomšek A. M.) 555
- Wintershofen Josef. (Glažuta v Lahovem grab-
nu) 759
- Wirth Johannes. (Kalobje) 186
- Wissert Adolf. (Požunski statut) 400
- Witwleki Stefan. (Krakovjaki) 584
- Wolf Anton Alojzij. (Cigaretov slovar) 497
- Wolf Hugo. (Slovenski predniki) 461
- Wolf Janez. (Freske) 434
- Wolf Leonhard. (Bibliografski podatki) 6
- Wüllfin Heinrich. (Metoda umetnostne zgado-
vine) 429
- Wolfram von Eschenbach. (Pareival in Haj-
dina) 472
- Wollmann Frank. (Glaser K.) 534
- Wonneseh Matthias. (Načrt Rogaške Slatine)
611
- Wurmbrand Grundaeker. (Murkovi spomini)
660, (volitve 1873) 232
- Wurzer Matija. (Dnevnik) 216
- Wutte Martin. (Mežiška dolina in Dravograd)
238, (plebiscit na Koroškem) 246
- Wybleki Józef. (Mazurka Dąbrowskega) 586
- Zabeo Alfons. (Aškere A.) 532
- Zabeo Pla. (Aškere A.) 532
- Zabukovšek Jožef. (Slomšek A. M.) 559
- Zacherl Franjo. (Ljudski napevi) 385
- Zacherl Marija. (Glasba v Mbr.) 460
- Zadar. (Kerševanov samostan) 276
- Zadravski Ivan. Vrban-. Gl.: Vrban-Zadravski
Ivan
- Zadrečka dolina. (Lončarstvo) 263
- Zadružništvo. (Štajerska) 81, (Vošnjak M.) 263,
(zadruge starih Slovanov) 276. — Gl. tudi:
Cehi
- Zagajšek Mihael. (Kalobje) 186, (slovar) 530
- Zagorčice na Koroškem. (Protestantika) 362, 551
- Zagreb. (Arheološka karta) 684, (arheološki
muzej) 698, 711, (cerkvena zgodovina) 196,
(Glaser K.) 534, (Kovačič F.) 635, (Napotnik
M.) 622, (šolstvo) 306, (zgodovina) 770
- Zahn Josef. (Ljubno) 287, (Lochomel) 759, (Ma-
renberg) 770, (mariborski minoritski samo-
stan) 212, (Ptuj) 609, (Rečica) 289, (toponoma-
stika v kolonizacijski zgodovini) 679, (Wast-
ler J.) 432, (Zelina) 769
- Zahumlje. (Knezi in županji) 276
- Zajec Fran. (Slomškov spomenik) 232
- Zateski Wacław. (Kolomljke) 585, (krakovjaki)
584, (poljske in ukrajinske ljudske pesmi)
566
- Zalokar Janez. (Slovarska gradivo) 496, 497
- Založe pri Polzeli. (Gospodarska poslopja) 336
- Založništvo. Gl.: Tiskarstvo. — Gl. tudi: Mo-
horjeva družba
- Zamberger Andreas. (Varaždinska gimnazija)
300
- Zapisi na ometu. (Čelovnik) 440, (Martjanci)
203, (Sv. Janez ob Bohinjskem jezeru) 442,
(Smarno ob Paki) 442
- Zarnik Valentin. (Gorše M.) 654, (mariborska
slov. tiskarna) 417, (narodno življenje na
Štajerskem) 232, (Murko M.) 660, (Ploj J.)
644, (Rački F.) 622
- Závodník Stefan. (Treznostno gibanje med
Slovaki) 555
- Zavodno pri Soštanju. (Slika J. A. Straussa)
448
- Zavrč pri Ptujju. (Martinovo) 362
- Završek Matija. (Ptujski minoritski samostan)
423
- Zbelovo. (Kmečki upori) 751, (Lemberg) 612
- Zbirke. (Barilewski) 706, (Herberstein) 441,
(Mecklenburg) 397, (Miki) 399. — Gl. tudi:
Muzeji
- Zborniki. (Boj za Koroško) 247, (Celjski kul-
turni teden) 96, (Dobrovoljci) 229, (Kovačičev
zbornik) 180, (Mariborske slike) 593, (Ptujski
zbornik) 181, (Riša Velikomoravska) 729,
(Sbornik prači I. sjezdu slovan. filologu v
Prage) 98, (Sbornik I. sjezdu slovan. etnografu
a geografu v Prage) 92, (Sloveni v deset-
letju 1918-1928) 594, (Spominski zbornik Slo-
venije) 589, (Slovenska krajina) 590, 593, (Sve-
slavenski zbornik) 742, (Zadružni zbornik)
268. — Gl. tudi: Spomenice
- Zborovanja. (Arheologi) 93, 97, (etnografi) 92,
(filologi) 93, (geografi) 92, (zgodovinarji) 94,
95, 99
- Zdarek E. (Rogaška Slatina) 404
- Zdlehowski Marjan. (Hrvatski preporod) 505
- Zdravilišča. (Rogaška Slatina) 404, 611
- Zdravstvo. (Zdravniški cehi na Hrvaškem in
v Sloveniji) 400. — Gl. tudi: Lekarne. -
Ljudska medicina
- Zeldier Jakob. (Nemško-avstrijska književna
zgodovina) 502

- Zeller Jacques. (Ptujška zgodovina) 181, (rim-ska umetnost) 712
- Zelring. (Kovnica) 453
- Zett Anton. (Izpis iz matičnih knjig) 432
- Zelenin Dmitrij Konstantinovič. (Nekrolog V. N. Haruzine) 463, (rusko narodopisje) 325
- Zelko Ivan. (Bibliografski podatki) 8, (Ključniš M.) 4, 520, (prekmurske štarine) 172
- Zelija. (Lokalizacija) 753, 769
- Zemljepls. (Jugoslavija) 607, (Koroška) 617, (Panonija) 616, (Slovenija) 619, 620, (Ziljska dolina) 628. — Gl. tudi: Geografi. - Geografija. - Krajevna imena. - Zemljepisna imena
- Zemljepisna imena. 465, 467, 469
- Zemljepisni učbeniki. 301
- Zemljevidi. (Jugoslavija) 614, (Koroška) 238, (Kranjska) 766, (Madžarska) 316, (Ormož) 615, (Prekmurje) 613, (Ptuj) 168, 683, (Slovenija) 232, 592, (Stajerska) 530, (Zagreb) 684
- Zemljê Franc. (Ljudski napevi na Stajerskem) 385
- Zemljê Matija. (Lipica) 518
- Zemljîške knjige. Gl.: Urbarji
- Zeta. (Knez in župan) 276
- Zetlin Jovita. (Bibliografski podatki) 6
- Zgodovina. (Obča) 721, 722
- Zgodovina, antična. Gl.: Antika
- Zgodovina arhitekture. Gl.: Zgradbe
- Zgodovina, cerkvena. Gl.: Cerkevna zgodovina
- Zgodovina, davčna. Gl.: Davščine
- Zgodovina farmacije. Gl.: Lekarnic
- Zgodovina filozofije. Gl.: Filozofija
- Zgodovina glasbe. Gl.: Glasba
- Zgodovina gledališ. Gl.: Gledališča
- Zgodovina gospodarstva. Gl.: Gospodarska zgodovina
- Zgodovina kmetijstva. Gl.: Kmetijstvo
- Zgodovina knjigotštva. Gl.: Tiskarstvo
- Zgodovina književnosti. Gl.: Literarna zgodovina
- Zgodovina knjižnic. Gl.: Knjižnice
- Zgodovina kolonizacije. Gl.: Kolonizacija
- Zgodovina, lokalna. Gl.: Lokalna zgodovina
- Zgodovina lova. Gl.: Lov
- Zgodovina medicne. Gl.: Zdravstvo
- Zgodovina obrti. Gl.: Obrt
- Zgodovina, politična. Gl.: Politična zgodovina
- Zgodovina posesti. Gl.: Posestna zgodovina
- Zgodovina prava. Gl.: Pravna zgodovina
- Zgodovina, regionalna. Gl.: Regionalna zgodovina
- Zgodovina rudarstva. Gl.: Rudarstvo
- Zgodovina šolstva. Gl.: Šolstvo
- Zgodovina tiskarstva. Gl.: Tiskarstvo
- Zgodovina umetnosti. Gl.: Umetnostna zgodovina
- Zgodovina uprave. Gl.: Upravna zgodovina
- Zgodovina vlnogradništva. Gl.: Vlnogradništvo
- Zgodovinarji. (Kovačič F.) 635, (Lilek E.) 636, (Ljubša M.) 637, (Malcen G.) 639, (Pečko L.) 641, (Pekaf J.) 642, (Pivko L.) 643, (Povoden S.) 645, (Sistič F.) 649, (Travnc V.) 650, (zbo-rovanja zgodovinarjev) 94, 95, 99
- Zgodovinska veda. (Metodologija) 678, 679, 680
- Zgodovinske bibliografije. (Prekmurje) 8, (Ptuj) 21, 161, 181, (Stajerska) 2, (Slovenije) 9, 10, 14, 19, 215, 745
- Zgodovinski pouk. (Didaktika) 313, (učbeniki) 302, 303, (zgodovina v srednji šoli) 94
- Zgodovinsko društvo v Mariboru. (Imeniki članov) 107-113, (letna poročila) 114-131, (se-znamo publikacij) 132-148, (zgodovina) 22, 119, 124, 126, 177, 635
- Zgornja Ložnica. (Cerkev sv. Vasilava) 728
- Zgradbe. (Celovnik) 440, (Maribor) 84, 420, 421, 422, 424, (Martjanci) 203, (Preserje, stavbar-ska šola) 443, (Ptuj) 212, 423, 425, 439, 441, (Ptujška gora) 436, (Rogaška Slatina) 611, (Va-raždin) 400. — Gl. tudi: Ljudska arhitektu-ra. — Antične zgradbe gl.: Arheološke najd-be
- Zidanšek Josip. (Aškerc A.) 532, (štud. knjiž-nica v Mbr.) 22
- Zilja. (Zemljepisno ime) 467
- Ziljska dolina. (Ljudski občaji) 348, 357, 358, (zemljepis) 618, (zgodovina) 753
- Zlma Luka. (Murko M.) 660
- Zlitanesfeld. (Dulebska naselbina) 485
- Zlatarski Vasil N. (Bolgarsko-hrvaški stiki) 742, (jugoslovansko zgodovinsko društvo) 672, (mariborsko zgodovinsko društvo) 126, (Ve-lika Morava in Bolgarija) 729, (zgodovina Bolgarije) 675
- Zlobický Josef Valentin. (Dobrovský J.) 499
- Zois Karl. (Slovenska imena rastlin) 475
- Zois Žiga. (B. E. v Pisanicah) 571, (imena rastlin) 475, (Kopitar J.) 673, 574, (korespon-dencea) 522, (nemški pisec) 502, (Primic J. N.) 525
- Zoratti Alojz. (Oltar v Bedekovčini) 199, (re-sisvračje v dominikanskem samostanu v Ptujju) 441
- Zorec Ivan. (Pregovori v »Belih menihih«) 375
- Zorec Martin. (Zemljemerec v Ormožu 1776) 616
- Zoridan. Gl.: Toman Lovro
- Zorzut Ludvik. (Planinsko društvo v Mbr.) 91, (štud. knjižnica v Mbr.) 22
- Zrinjski Nikolaj. Gl.: Šubič-Zrinjski Nikolaj
- Zrkovel pri Mariboru. (Naselje) 608
- Zschokke Heinrich. (Šlomšek A. M.) 535
- Zubaty Josef. (Glaser K.) 534
- Zupan Jakob. (Kopitar J.) 495, 573, 574
- Zupan Tomo. (Glaser K.) 534, (Slov. prijatelj) 519
- Zupančič Frančišek. (Bibliografski podatki) 6
- Zupančič Ivan Anton. (Bibliografija) 2, (kra-jevna imena) 756, (Lah A.) 540, (Šlomšek A. M.) 193
- Zwitter Fran. (Politični širizem) 734, (prebi-valstvo v Slov.) 224, (slovenska zgodovina) 95
- Zabnica pri Trbižu. (Nagrobnik) 692
- Zagar Pavel. (Kofacija) 366
- Zager Franc. (Slovenska gimnazija v Mbr.) 232, (Slovenski prijatelj) 519
- Zakelj Anton. (Mlada Zora) 377
- Zalec. (Čitalnica in tabor) 232, (gospodarska poslopja) 338, (novci) 458
- Zametna vas v Slovenskih goricah. (Izkopava-nja) 118, (prazgodovinske najdbe) 695
- Žekar Josip. (Lipica) 518
- Železna županija. (Prekmurje) 214, 674, 767

- Zelezne dverl. (Obramba pred Madžari) 767
 Zelenice. (Prevrat v Mbr.) 82, 594, (vpliv na
 gospodarski razvoj Ptujja) 609
 Zeleznik A. (Oltar v Bedekovčini) 441
 Zemljič Stefan. (Bibliografska beležka) 209
 Zena. (Ljudski običaji) 352
 Zentovanjski običaji. (Koroška) 185, 348, 363,
 (Prekmurje) 15, (Rumunija) 463
 Zepič Sebastijan. (Varaždinska gimnazija) 308
 Zerjav Albert. (Zgodovinski pouk) 313
 Zerjav Matevž. (Mežiško rudarstvo) 407
 Zetarjeva pri Sv. Lenartu. (Prazgodovinske
 najdbe) 118, 695, 696
 Ziče. (Kult sv. Vavilava) 728, (tekarna) 402 (pe-
 sem J. G. Seidla) 576, (Planina) 774, (posest
 na Hajdini) 472, (posest na Ptujju) 609. -- Gl.
 tudi: Zički rokopis
 Zičkar Jožef. (Lipica) 518
 Zički rokopis. 187, 587
 Zidje. (Maribor) 250, 452, 598
 Zigon Avgust. (Kovačič F.) 635, (ljudske pe-
 smi) 377, (prešernoslovje) 547
 Zigon Sigismund. (Bibliografski podatki) 6
 Zirovnik Janko. (Ljudski napevi) 385
 Zitara ves. (Vinogorski zbori) 278
 Zitek Jožef. (Murko M.) 660, (ptujski narod-
 njak) 232
 Žitja. 192, 508
 Zivalska imena. (Imena rib) 331
 Zivalstvo. (Savinjske Alpe) 595
 Zivanovič Zlvan. (Spomini S. S. Mihailovića)
 661
 Zvinoreja. Gl.: Kmetijstvo
 Zivko Vinko. (Glasba v Mbr.) 460
 Zivojinovič Velimir. (Prevod Finžgarjevega
 »Pod svobodnim soncem«) 492
 Žižka Jan. (Pekaf J.) 642
 Žiebnik Janez Krstnik. (Bibliografski podat-
 ki) 6
 Žilčar Franc. (Lipica) 518
 Žlogar Anton. (Slov. prljatelj) 519
 Zmavc Jakob. (Zemljevid) 813
 Zolger Ivan. (Koroški plebiscit) 246, (Kovačič
 F.) 635, (štud. knjižnica v Mbr.) 22, (Turner
 P.) 651
 Zolnir Josip. (Štud. knjižnica v Mbr.) 22
 Zontar Josip. (Gornji grad) 287, (Kranj) 775,
 (svobodnjaki) 284
 Zovnek. (Krajevno ime) 476, 761, (naselje) 336
 Zukovskij Vasilij Andreevič. (Vpliv na srbsko
 romantiko) 508
 Zumer Lojze. (Gornjegrajski arhiv) 251
 Zunkovič Davorin. (Štajerska in Gral) 472,
 (štud. knjižnica v Mbr.) 22, 23
 Zupančič Oton. (Deja 1V: izjave o štajerskih
 pisclih) 572, (Glaser K.) 534, (ocena Samogovo-
 rov v Lipici) 518, (razstava v štud. knjižnici
 v Mbr.) 30
 Župani. (Jugoslavija) 276
 Župnije. Gl.: Cerkvena zgodovina -- Gl. tudi
 pod nazivi krajev
 Zurman Vinko. (Murko M.) 660
 Žuža Ivan. (Lipica) 518
 Žužemberk. (Ljudsko pravo) 281, (pravdi 1790
 in 1795) 282, (pravosodstvo) 288, (prisegi iz
 l. 1784) 285, (uskoki) 278, (vinogorski zbori)
 280, 283
 Zvanut Matilja. (Levstikova pisma) 520

KAZALO SLIK

Opisi slik so pod gesli razvrščeni kronološko ali pa v abecednem zaporedju razprto tiskanih podgesel. — Ker so slike v ČZN priložene ali med besedilom ali na prilogah med besedilom ali pa na prilogah ob koncu snopičev, je impresum k opisom slik citiran na tri načine, npr.: 1933: str. 123 (slika je med besedilom); 1933: pril. [1] k str. 234-56 (slika je na prilogi med besedilom); 1933: pril. [1] k snop. 2-3, sl. 4 (slika je na prilogi ob koncu snopiča). Številka v oglatem oklepaju pomeni fingirano štetje. — Za impresumom je dodana še številka bibliografskega popisa enote, h kateri spada opisana slika.

- Aequum.** Relief iz Aequuma v frančiškanskem muzeju v Sinju. — 1937: pril. [5] k str. 7-19, sl. 8. — 711
- Amboni.** Gl.: Oltarne pregrade
- Angel.** Angel Gabrijel v cerkvi sv. Duha na Celovniku. — 1936: pril. [2] k str. 89-98, sl. [7]. — 440
- Apostel Ivan Anton.** Slika Matere milosti v Enchiridionu, faksimile naslovne strani Enchiridiona, faksimil iz slovarja: naslovna stran, 335. stran, zemljevid »Vindije« in 405. stran. — 1939: str. 45, 51, 53, 57, 77. — 530
- Aquincum.** Dva sarkofaga iz Aquincuma v arheološkem muzeju v Budimpešti in sarkofag v arheološkem muzeju v Aquincumu pri Budimpešti. — 1934: pril. 6-7 k snop. 3-4, sl. 17-8, 21. — 692
- Nagrobnik vojaka iz Celeje v Aquincumu. — 1935: str. 68. — 700
- Are.** Gl.: Zrtveniki
- Arheologija.** Gl. pod nazivi najdišč ali predmetov (kipi, nagrobniki, sarkofagi itd.)
- Arhitektura.** Gl. pod nazivi krajev, zgradb ali njihovih detajlov (cerkve, samostani; fasade, portali itd.)
- Artefakti.** Gl.: Orodje
- Aškerc Anton.** Fotografski posnetki A. Aškerc-a: Gregorčič in Aškerc i. 1892, Aškerc v letih 1880, 1883, 1902, 1906, 1909; Aškerc v karikaturah H. Smrekarja; Aškerc v kip, delo L. Dolinarja iz l. 1912; faksimile Aškercovih spominskih verzov R. Malstru. — 1935: pril. [1-5] k snop. 4, sl. 1-10. — 1
- Augustus.** Gemma Augustea. — 1937: pril. [1] k str. 7-19, sl. 1. — 711
- Bakrorezi.** Bakrorez iz l. 1698, ki predstavlja ptujsko minoritsko cerkev in samostan. — 1933: str. 193. — 423
- Bakrorez »Distiliatio« iz časa ok. l. 1570. — 1936: str. 61, sl. 3. — 669
- Balustrade.** Gl.: Oltarne pregrade
- Beograd.** Sarkofag iz Sirmija in sarkofag iz Singiduna v arheološkem muzeju v Beogradu. — 1934: pril. 4 in 7 k snop. 3-4, sl. 14 in 19. — 692
- Bernard Mariborčan.** Gl.: Apostel Ivan Anton Bodešče pri Bledu. Freska gregorijanskega trpečega Kristusa iz 15. stol. — 1933: pril. [23] k snop. 2-4, sl. 69. — 423
- Bohova** pri Mariboru. Izgon z zapornico in napajalnikom za živino. — 1937: pril. [1] k str. 325-40, sl. 4. — 606
- Božanstva.** Kipec Artemide, odkrit pri izkopavanjih bazilike v Suvodolu. — 1937: pril. [2] k str. 33-45, sl. 3. — 685
- Tabulae ansatae s posvetili Izidi, odkrite i. 1898 in i. 1935, ter Izidin oltar z napisom, odkrit i. 1936 na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1937: str. 22-3, sl. 2-3; pril. k str. 20-8, sl. 4. — 704
- Jupitrovi žrtveniki z votivnimi napisi, odkriti v Ptujju. — 1932: str. 179, sl. 1; pril. k str. 177-202, sl. 2-3. — 717
- Saksanu in Jupitru posvečena votivna ara iz Smartnega na Pohorju. — 1935: str. 63. — 720
- Fragmenti Jupitrovega reliefa, žrtvenika in spomenika, odkriti i. 1935 na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1935: str. 153, sl. 42; pril. 7-10 k snop. 3, sl. 34, 39-42, 43-9. — 705
- Votivni oltar Liberti in Liberi, odkrit v Ptujju i. 1932. — 1933: pril. [4] k snop. 2-4, sl. 38. — 703
- Mithras Taurophoros v Ogleju in Ptujju. — 1933: pril. [7-8] k snop. 2-4, sl. 44-6. — 701
- Zrtvenik boginji Nemezi, odkrit i. 1932 v Ptujju. — 1933: pril. [4] k snop. 2-4, sl. 39. — 703
- Saksanu in Jupitru posvečena votivna ara iz Smartnega na Pohorju. — 1935: str. 63. — 720
- Serapidov oltar z napisom, vžidan v ptujjskem stolpu. — 1937: pril. k str. 20-8, sl. 1. — 704
- Kipec Venere iz glin, odkrit i. 1935 na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1935: pril. 3 k snop. 3, sl. 26. — 705
- Božje osebe.** Prihod sv. Duha v cerkvi na Celovniku. — 1939: pril. [4] k str. 89-98, [sl. 11]. — 440
- Prihod sv. Duha in Bog oče v Slovenjem Gradcu, del J. A. Straussa. — 1932: pril. [1 in 4] k str. 81-102, sl. 5 in 12. — 448
- Slika sv. Trojice v Slovenjem Gradcu, delo M. Scobia. — 1935: pril. [1] k snop. 1-2, sl. 2. — 445
- Breg pri Ptujju.** Relief iz III. mlitreja na Zkornjem Bregu pri Ptujju. — 1933: pril. [9] k snop. 2-4, sl. 50. — 701

- Bronasta gotška okova, odkrita na Zgornjem Bregu pri Ptujju. — 1936: pril. [7] k snop. 3-4, sl. 27-8. — 706
- Breznica na Kobanskem. Tloris Bojnikove hiše. — 1928: str. 25, tloris 1. — 335
- Breže na Koroškem. Breški pfenigl. — 1930: str. 178, sl. 1-18. — 458
- Brigetov. Sarkofaga iz Brigetija (Komárno) v umetnostno zgodovinskem muzeju na Dunaju in v arheološkem muzeju v Budimpešti. — 1934: pril. 5 in 7 k snop. 3-4, sl. 16 in 20. — 692
- Budimpešta. Tabula ansata na sarkofagu F. Crispina, grobna stela rimskega legionarja, dva sarkofaga iz Aquincuma in sarkofag iz Brigetija v arheološkem muzeju v Budimpešti. — 1934: str. 118 in 120, sl. 5-6; pril. 6-7 k snop. 3-4, sl. 17-8 in 20. — 692
- Celcia. Gl.: Celjce
- Celjce. Celjski pfenigl Ulrika II. — 1930: str. 171. — 458
- Noriški sklepnik in nagrobnik v celjskem muzeju. — 1934: str. 111, sl. 4; pril. 8 k snop. 3-4, sl. 24. — 692
- Nagrobnik vojaka iz Celeje v Aquincumu. — 1935: str. 66. — 700
- Tloris starokrščanske cerkve v Celjci. — 1935: str. 145, sl. 32. — 705
- Cerkve. Tloris starokrščanske cerkve v Celjci. — 1935: str. 145, sl. 32. — 705
- Rekonstrukcija, tloris in temelji starokrščanske cerkve na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1935: str. 143-5, sl. 31-2; pril. 6 k snop. 3, sl. 30. — 305
- Gradivo iz dobe romanike in gotike v mariborski stolnici. — 1939: str. 199-200, risba 1-2; pril. [5] k snop. 3-4, sl. 1-7; 1940: str. 61-5, sl. 1-2, risbe 1-7; pril. [3-5] k snop. 1-2, sl. 3-19. — 421, 422
- Fasada in detajli dominikanske cerkve v Ptujju. — 1928: str. 185, sl. 1; pril. [1] k str. 185-91, sl. 2-5. — 439
- Dominikanska cerkev v Ptujju (prerez gotškega rebra v prvi cerkvi, fasada prve cerkve z gradbenimi detajli in fasada sodanje cerkve s stukaturami). — 1933: str. 164; pril. [14-8 in 34] k snop. 2-4, sl. 55-62 in 87. — 425
- Minoritska cerkev v Ptujju (bakrorez iz l. 1696, fasada cerkve, zunanost prezbiterja in notranost cerkve). — 1933: str. 193; pril. [37-8] k snop. 2-4, sl. 90-2. — 423
- Proštiljska cerkev v Ptujju (kamnoseški mojstrski grb in sklepniki na rebrastem svodu). — 1933: pril. [26-8] k snop. 2-4, sl. 73 in 76-7. — 425
- Fragmenti ambona iz starokrščanske cerkve v Ptujju. — 1934: pril. [6] k snop. 1-2, sl. 1-3. — 718
- Fragmenti iz starokrščanske bazilike, odkriti l. 1936 v Ptujju. — 1936: str. 203-5, sl. 14-5; pril. [2-4 in 7] k snop. 3-4, sl. 16-21 in 26. — 706
- Starokrščanska bazilika v Svobodolu pri Bitou. — 1937: str. 37, 41, 43; pril. [1-4] k str. 33-45, sl. 1-10. — 685
- Tloris starokrščanske cerkve v Velikih Malencah. — 1935: str. 145, sl. 32. — 705
- Conrad Anton A. Portret E. Gebrovska, delo A. A. Conrada. — 1937: str. 141. — 630
- Čelade. Gl.: Orožje
- Čelovnik. Freske v cerkvi sv. Duha na Čelovniku (Apostoli, sv. Fortunat, simbol sv. Marka, simboli sv. Luke, simbol sv. Mateja, angel Gabrijel, silke na severni steni prezbit-
- terija, dekoracija južne stene, prihod sv. Duha, pomoritev nedolžnih otrok in ornamentni na cerkvenem svodu). — 1930: pril. [1-4] k str. 89-98, [sl. 1-9 in 11-2]. — 440
- Centiba. Slika kmečke hiše v Centilbi št. 14. — 1930: pril. [1] k snop. 3-4, sl. 6. — 341
- Črensovel. Slika kmečke hiše v Črensovelh št. 25. — 1939: pril. [2] k snop. 3-4, sl. 12. — 341
- Črešnjevca. Pokrov sarkofaga in napli iz Črešnjevca. — 1933: pril. [6] k snop. 2-4, sl. 42-3. — 701
- Črni Jurij. Gl.: Karadorče
- Dečji dom v Mariboru. Situacijska skica Dečjega doma v Mariboru. — 1937: str. 219. — 424
- Dekoracije. Gl.: Ornamenti
- Dimnice. Silke in tloris dimnic na Kobanskem. — 1928: str. 30 in 32, tlorisa 7-8; pril. [1-2] k str. 17-42, sl. 3-5. — 335
- Dobje pri Prevaljah. Sarkofag s kitasto ornamentiko iz Dobja pri Prevaljah. — 1934: str. 140, sl. 13. — 692
- Dokležovje. Tloris in slika kmečke hiše v Dokležovju št. 34. — 1939: str. 186, sl. 9; pril. [3] k snop. 3-4, sl. 27. — 341
- Dolga vas pri Lendavi. Tloris in slika kmečke hiše v Dolgi vasi št. 115. — 1933: str. 180, sl. 4; pril. [3] k snop. 3-4, sl. 14. — 341
- Dolinar Lojze. Aškerčev kip iz l. 1912, delo L. Dolinarja. — 1935: pril. [4] k snop. 4, sl. 9. — 1
- Bomanjševcl. Slika kmečke hiše v Domanjševcih št. 35. — 1939: pril. [3] k snop. 3-4, sl. 18. — 341
- Bravsko polje. Izgoni na Dravskem polju. — 1937: pril. [1-3] k str. 325-40, sl. 1-12. — 606
- Nove latenske najdbe na Dravskem polju s skico latenskih najdišč. — 1940: str. 1-23, 8 risb in 4 slike; pril. 1-2 k snop. 1-2, sl. 1-5. — 399
- Dunaj. Dunajski pfenigi — 1930: str. 179, sl. 37-50. — 458
- Relief iz Ogleja v dunajskem muzeju. — 1933: pril. [9] k snop. 2-4, sl. 49. — 701
- Sarkofag iz Sirmija in sarkofag iz Brigetija v umetnostno zgodovinskem muzeju na Dunaju. — 1934: pril. 1 in 5 k snop. 3-4, sl. 4 in 16. — 692
- Emona. Gl.: Ljubljana
- Faksimil. Gl.: Rokopisi. — Tiskl
- Farmacija. Bakrorez »Distillatio« iz časa ok. l. 1570. — 1936: str. 61, sl. 3. — 669
- Fasade. Gl.: Pročelja
- Ferrara. Arhitekturni sarkofag s tabernaklji na univerzi v Ferrari. — 1934: pril. 8 k snop. 3-4, sl. 22. — 692
- Fibule. Gl.: Okrasni predmeti
- Finštère. Keltski žari iz Finštère. — 1934: str. 139, sl. 12. — 692
- Formi pri Ptujju. Latensko in rimsko orožje, orodje, okrasni predmeti in keramika s Formina. — 1940: str. 3-21, risbe 1-7, sl. 6-8; pril. 1-2 k snop. 1-2, sl. 1-5. — 399
- Forum. Idealni pogled na rimski forum ter temelji in zidovi zgradb, odkriti na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1935: str. 141, sl. 28; pril. 4-5 k snop. 3, sl. 22-4, 27, 29. — 705
- Fotografski posnetki oseb. Gl. pod nazivi oseb ali pod geslom: Portreti - fotografije

- Fotografski posnetki krajev. Gl. pod nazivi krajev; panoramske posnetke krajev gl. tudi pod geslom: Krajevne vedute
- Fram pri Mariboru. Reljef Framščilce v Rački potok in Reko. — 1937: pril. [2] k str. 325-40, sl. 6. — 606
- Freske. Gl. pod nazivi krajev, slikarjev ali pod ikonografskimi nazivi
- Gabrje pri Lendavi. Sliki kmečkih hiš v Gabrju št. 13 in 4. — 1939: pril. [2] k snop. 3-4, sl. 10-1. — 341
- Gaj nad Mariborom. Gl.: Sv. Križ nad Mariborom
- Gardun. Reljef iz Garduna z detajli v arheološkem muzeju v Splitu. — 1937: pril. [2-4] k str. 7-19, sl. 2-7. — 711
- Gebronšek Edvard. Portret E. Gebronška, delo A. A. Conrada. — 1937: str. 141. — 630
- Geme. Gl.: Okrasni predmeti
- Gemelebar. Zارا iz Gemelebar. — 1934: str. 139, sl. 11. — 692
- Glaser Karel. Rojstna hiša v Reki pri Mariboru, nagrobnik v Hočah in fotografski posnetek K. Glaserja. — 1934: str. 3 in 44; pril. [1] k snop. 1-2, sl. 1. — 534
- Glinje pri Braslovčah. Slika Marinčeve sušilnice. — 1929: str. 83, sl. 3. — 336
- Gornjegrajsko. Topografska razširjenost lončarstva na Gornjegrajskem v 18. stol. — 1938: str. 137. — 263
- Gornji Lakoš. Tloris in slika kmečke hiše v Gornjem Lakošu št. 97. — 1939: str. 178, sl. 2; pril. [1] k snop. 3-4, sl. 5. — 341
- Gomile. Detajli groba v gomili na Hrastju v Zetarijevi pri Sv. Lenartu ter prerez gomile in detajli groba v Radchovi pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah. — 1931: str. 119; pril. k str. 114-21, sl. 1-5. — 696
- Gospodarska poslopja. Silke gospodarskih poslopj v Savinjski dolini. — 1929: str. 79-88, sl. 1-5. — 336
- Tlorisi in slike gospodarskih poslopj (krnice, skednji, shrambe, hlevi, listnice, lope) na Kobanskem. — 1933: str. 25-6, 30-3, 36, tlorisi 1, 2, 6, 8-9, sl. 3-9; pril. [2] k str. 17-42, sl. 6-7. — 335
- Tlorisi in silke kmečkih hiš in gospodarskih poslopj v Prekmurju. — 1939: str. 177-86, sl. 1-9; pril. [1-3] k snop. 3-4, sl. 1-18. — 341
- Gotl. Bronasta gotska okova, odkrita na Zornjem Bregu pri Ptujju. — 1936: pril. [7] k snop. 3-4, sl. 27-8. — 706
- Gradbeni detajli. Kamnoseški znaki, konzole in sklepniki v mariborski stolnici. — 1940: str. 65, risba 6-7; pril. [3-5] k snop. 1-2, sl. 3-19. — 422
- Gradbeni detajli s križnega hodnika dominikanskega samostana v Ptujju. — 1928: pril. [1] k str. 185-91, sl. 2-5. — 439
- Gradbeni detajli s križnega hodnika dominikanskega samostana v Ptujju. — 1933: str. 179 in 181; pril. [14-8 in 25-30] k snop. 2-4, sl. 55-62, 72, 74-5, 78. 80-1. — 425
- Gotska konzola iz 15. stol. v minoritskem samostanu v Ptujju. — 1933: pril. [30] k snop. 2-4, sl. 81. — 425
- Konzola s kamnoseškim mojstrskim grbom in dva sklepnika na rebrestem svodu prostiške cerkve v Ptujju. — 1933: pril. [26-8] k snop. 2-4, sl. 73 in 76-7. — 425
- Opeka s pečatom in marmorna ploščica s križem iz bazilike v Suvodolu. — 1937: pril. [1] k str. 33-45, sl. 1-2. — 685
- Gradec. Nagrobnik iz Köflacha in sarkofag iz Voltsberga v deželnem muzeju v Gradcu. — 1934: pril. 2-3 k snop. 3-4, sl. 7 in 10. — 692
- Tropeji na oklepu cesarjevega kipa iz Solina v graškem muzeju. — 1937: pril. [6] k str. 7-19, sl. 9. — 711
- Graški pfenig. — 1930: str. 178-9, sl. 19-36. — 458
- Graški pfenig vojvode Friderika Lepega, najdeni v Mariboru l. 1938. — 1939: str. 99, [9]. 1-5]. — 454
- Grbi. Grb M. Klause. — 1936: str. 40, sl. 1. — 669
- Grb maltezijsce kot sklepnik na svodu prezbitarija mariborske stolnice. — 1940: pril. [4] k snop. 1-2, sl. 13. — 422
- Ormoški mestni grb na jedinski karti v ormoškem gradu. — 1935: pril. k str. 30-44, sl. 2. — 675
- Mojstrska grba in konzola z grbom na križnem hodniku dominikanskega samostana ter kamnoseški mojstrski grb v prostiški cerkvi v Ptujju. — 1933: str. 181; pril. [26] k snop. 2-4, sl. 73-4. — 425
- Gregorčič Simon. Fotografija S. Gregorčiča z A. Aškercem iz l. 1892. — 1935: pril. [1] k snop. 4, sl. 1. — 1
- Grobece pri Šmarju pri Jelšah. Tloris, temelji in štukature rimske vile v Grobeicah. — 1934: str. 148-9, sl. 1-2; pril. [9] k snop. 3-4, sl. 1-3. — 688
- Tloris, temelji, zidovje in steber rimske vile v Grobeicah. — 1938: str. 78-81, sl. 1-4. — 691
- Grobščica. Halstattsko grobišče v Mariboru. — 1933: pril. [4] k snop. 1, sl. 29-30; 1934: pril. [3-5] k snop. 1-2, sl. 4-14. — 390, 391
- Plano grobišče na Pobrežju pri Mariboru. — 1939: pril. [4] k snop. 3-4, sl. 1-11. — 393
- Gl. tudi: Gomile
- Grobne stele. Gl.: Nagrobniki
- Grobvi. Detajli grobov v Komilah na Hrastju v Zetarijevi in v Radchovi pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah. — 1931: pril. k str. 114-21, sl. 1-5. — 696
- Grobovi na halstattskem grobišču v Mariboru. — 1934: pril. [3-5] k snop. 1-2, sl. 4-14. — 391
- Gl. tudi: Sarkofagi
- Hajdina pri Ptujju. Tlorisi poslopj, rekonstrukcije spomenikov in njihovi fragmenti, odkriti l. 1935 na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1935: str. 133-53, sl. 1-2, 28, 31-2, 42; pril. 1-10 k snop. 3, sl. 3-27, 29-30, 33-41, 43-9. — 705
- Bronaste tabulae ansatae s posvetili izidi, odkrite l. 1898 in l. 1935, ter izidin oitar z napisom, odkrit l. 1936 na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1937: str. 22-3, sl. 2-3; pril. k str. 20-8, sl. 4. — 704
- Hiše. Silke mestnih in predmestnih hiš v Mariboru in okolici. — 1929: str. 167-8, sl. 1-3. — 608
- Gl. tudi: Kmečke hiše
- Hišvi. Gl.: Gospodarska poslopja
- Hoče pri Mariboru. Nagrobnik K. Glaserja. — 1934: str. 44. — 534
- Plaster s sedlasto vijugo v cerkveni kripti v Hočah. — 1934: str. 103, sl. 2. — 692
- Holeczman Linhart. Podpis mojstra L. Holeczmana v linbarski stolnici. — 1940: str. 64, risba 5. — 422
- Hošec pri Slovenjem Gradu. Marijina silka J. A. Straussa. — 1932: pril. [2] k str. 81-102, sl. 6. — 448
- Silki sv. Boštjana in sv. Jakoba ml., deli J. A. Straussa. — 1937: pril. [3] k str. 123-8, sl. 5-6. — 446

- Hofinja vas pri Mariboru. Križanje Orshovskega in Radzijskega izgona pri Hotinji vasi. — 1937: pril. [2] k str. 325-40, sl. 5. — 606
- Hrastje. Gl.: Zetarjeva pri Sv. Lenartu
- Igle. Gl.: Okrasni predmeti
- Ikonografija. Gl. pod nazivi predmetov (npr.: Kristusove podobe, Madone, Portreti, Svetniške podobe itd.)
- Imago pietatis. Gl.: Kristusove podobe
- Izgoni. Izgoni na Dravskem polju. — 1937: pril. [1-3] k str. 325-40, sl. 1-12. — 606
- Janez Ljubijanski. Ornamenti Janeza Ljubijanskega na Kamnem vrhu. — 1930: pril. [5] k str. 89-98, [sl. 15]. — 440
- Silka sv. Jurija na Visokem, delo Janeza Ljubijanskega. — 1937: pril. [4] k str. 61-74, sl. 7. — 442
- Ješenea pri Mariboru. Izgon v Ješakovem predoru pri Ješenci. — 1937: pril. [2] k str. 325-40, sl. 7. — 606
- Juvan Alojzij. Fotografija A. Juvana skupaj s F. Kovačičem. — 1939: str. 33. — 635
- Kameje. Gl.: Okrasni predmeti
- Kamenče pri Braslovčah. Silki Plavčeva in Greglova gospodarskega poslopja ter Baševa širokega kozolea. — 1929: str. 80-8, sl. 2, 4-5. — 336
- Kamni vrh. Ornamenti Janeza Ljubijanskega na Kamnem vrhu. — 1930: pril. [5] k str. 89-98, [sl. 15]. — 440
- Kamn. Novci kovnice v Kamniku. — 1933: pril. [1-2] k snop. 1, sl. 1-26. — 453
- Kamnoseški znaki. Kamnoseški znaki na križnem hodniku dominikanskega samostana v Ptujju. — 1933: str. 179 in 181. — 425
- Kamnoseški znaki v mariborski stolnici. — 1940: str. 65, risba 8-7; pril. [3-4] k snop. 1-2, sl. 3-10 in 12. — 422
- Kamovci v Prekmurju. Tloris in silka kmečke hiše v Kamovcih št. 23. — 1939: str. 182, sl. 5; pril. [3] k snop. 3-4, sl. 15. — 342
- Kanali. Prerezi in slike kanalov na vratih rimskega tabora v Ločici. — 1934: str. 151-2, sl. 2-4; pril. [10-1] k snop. 3-4, sl. 2-3. — 689
- Gl. tudi: Izgoni
- Kapca pri Lendavi. Slika kmečke hiše v Kapci št. 26. — 1939: pril. [3] k snop. 3-4, sl. 13. — 341
- Kapiteli. Gl.: Stebri
- Karadörde. Slika Crnega Jurija iz l. 1613. — 1930: pril. k str. 212-3. — 632
- Karikature. A. Aškerc v karikaturah H. Smrekarja. — 1935: pril. [3] k snop. 4, sl. 7-8. — 1
- Karte. Sklepa latenskih najdišč na Dravskem polju. — 1940: str. 1. — 399
- Topografska razširjenost lončarstva na Gornjegrajskem v 18. stol. — 1938: str. 137. — 263
- Pregledna slika kmetij v zaledju Luč. — 1940: str. 44. — 479
- Shematična karta mariborskega selišča. — 1929: str. 169. — 608
- Stara ledinska karta v ormoškem gradu. — 1935: str. 32-42, sl. 1-3; pril. k str. 30-44, sl. 1-3. — 615
- Pokrajinska lega planega grobišča na Pobrežju pri Mariboru. — 1939: str. 195. — 393
- Poljsko Primorje l. 1928. — 1933: pril. [10] k snop. 2-4, sl. 51. — 469
- Ptuj z okolico in Ptuj l. 1824. — 1933: str. 85 in 109. — 609
- Rogaska Slatina l. 1824. — 1937: str. 169. — 611
- Topografska skica povirja Savinje. — 1938: str. 196. — 478
- Tloris Središča na ledinski karti v ormoškem gradu. — 1935: str. 41, sl. 3. — 615
- Zemljevid »Vindije« v slovarju p. Bernarda Mariborčana. — 1939: str. 57. — 530
- Izvorno ozemlje zadrečkih lončarjev v 19. stol. — 1938: str. 141. — 263
- Keiti. Keltski žari v Finistèru. — 1934: str. 139, sl. 12. — 692
- Keramika. Keltski žari v Finistèru. — 1934: str. 139, sl. 12. — 692
- Latenska in rimska keramika s Formina pri Ptujju. — 1940: str. 15, risba 5; str. 17, sl. 8; str. 19, risba 6. — 399
- Zara iz Gemeinlebarna. — 1934: str. 139, sl. 11. — 692
- Rimska keramika z ornamentimi s Spodnje Hajdine pri Ptujju. — 1935: pril. 1-3 k snop. 3, sl. 3-21. — 705
- Keramika s halistatskega grobišča v Mariboru. — 1933: pril. [4] k snop. 1, sl. 29-30. — 390
- Zare s halistatskega grobišča v Mariboru. — 1934: pril. [3-4] k snop. 1-2, sl. 5, 8-12. — 391
- Zara iz moravskega neolitika. — 1934: str. 138, sl. 9b. — 692
- Keramika iz planega grobišča na Pobrežju pri Mariboru. — 1939: pril. [4] k snop. 3-4, sl. 1-11. — 393
- Votivna kozica z reliefno svastiko s Poštele na Pohorju. — 1934: pril. [2] k snop. 1-2, sl. 1. — 391
- Keramični kalup za pogače iz Ptujja. — 1933: pril. [5] k snop. 2-4, sl. 41. — 701
- Zara iz Rovišča v narodnem muzeju v Ljubljani. — 1934: str. 138, sl. 10. — 692
- Primeri zadrečke keramike v mariborskem muzeju. — 1938: str. 144. — 263
- Kipi. Kip A. Aškerc a, delo L. Dolinarja iz l. 1912. — 1935: pril. [4] k snop. 4, sl. 9. — 1
- Glinasti kipec Venere s Spodnje Hajdine pri Ptujju. — 1935: pril. 3 k snop. 3, sl. 26. — 705
- Glinasti kipec iz halistatskega grobišča v Mariboru. — 1934: pril. [5] k snop. 1-2, sl. 15-6. — 391
- Torzo Madone z detetom v dominikanskem samostanu v Ptujju. — 1933: pril. [29] k snop. 2-4, sl. 79. — 423
- Tropeja na oklepih cesarjevih kipov iz Solina v graškem muzeju in v arheološkem muzeju v Zagrebu. — 1937: pril. [6-7] k str. 7-19, sl. 9 in 11. — 711
- Kipec Artemide, odkrit pri izkopavanjih bazilike v Suvodolu. — 1937: pril. [2] k str. 33-45, sl. 3. — 685
- Skitski zlati jelen iz Tápiósszentmártona. — 1934: str. 130, sl. 8. — 692
- Gl. tudi: Reliezi. - Spomeniki
- Klaus Michael. Grb, naslovna stran oporoke in pečat M. Klause. — 1936: str. 49, sl. 1; str. 51, sl. 2; str. 63, sl. 4. — 669
- Kmečke hiše. Tloris in silke kmečkih hiš na Kobanskem. — 1928: str. 25-36, tlorisi 1-9, sl. 8-9; pril. [1-2] k str. 17-42, sl. 1-2, 6-7. — 335
- Silka kmečke hiše v Pekrah pri Mariboru. — 1929: str. 168, sl. 2. — 608
- Situacija in tloris hiš št. 5 in 17 v Pekrah pri Mariboru. — 1939: str. 108-9, sl. 1-2. — 342

- Tloris in silke kmečkih hiš v Prekmurju. — 1939: str. 177-86, št. 1-9; pril. [1-3] k snop. 3-4, št. 1-18. — 341
- Kobansko. Silke in tloris kmečkih hiš na Kobanskem z detajli. — 1928: str. 25-41, tloris 1-9, št. 8-10; pril. [1-2] k str. 17-42, št. 1-7. — 335
- Kobilje v Prekmurju. Tloris in silka kmečke hiše v Kobilju št. 40. — 1939: str. 179, št. 3; pril. [2] k snop. 3-4, št. 9. — 342
- Köflach. Nagrobnik iz Köflacha v dodelnem muzeju v Gradcu. — 1934: pril. 2 k snop. 3-4, št. 7. — 692
- Komárno. Gl.: Brigetlo
- Konzole. Konzola v mariborski stolnici. — 1940: pril. [4] k snop. 1-2, št. 11. — 422
- Konzola iz proštjske cerkve, dve konzoli iz dominikanskega križnega hodnika in konzola iz minoritskega samostana v Ptujju. — 1933: pril. [26, 29, 30] k snop. 2-4, št. 73-4, 80-1. — 425
- Koralne note. Dva pergamenta s koralnimi nočami v ptujskem muzeju. — 1933: pril. [11-3] k snop. 2-4, št. 52-4. — 182
- Korne pregraje. Gl.: Oltarne pregraje
- Kovačič Franc. Fotografija F. Kovačiča s podpisom. — 1937: pril. k str. 1. — 180
- Fotografije F. Kovačiča iz l. 1894, 1918 in 1937, fotografija F. Kovačiča na Pohorju z M. in P. Turnerjem ter zadnja silka F. Kovačiča z A. Juvanom. — 1939: str. 5, [št. 1-2]; pril. k str. 1; str. 13, [št. 3]; str. 33, [št. 4]. — 635
- Kovinski predmeti. Gl.: Okovja. — Okrasni predmeti. — Orožje
- Kozolci. Kozolec plašivec in široki kozolec v Savinjski dolini. — 1929: str. 79 in 88, št. 1 in 5. — 336
- Koželj Matija. Detajli uničenih svodnih dekoracij iz župni cerkvi v Sentrupertu po skicah M. Koželja. — 1930: pril. [5-6] k str. 89-93, [št. 16-8]. — 440
- Krajevne vedute. Severna Vrtna ulica v Mariboru. — 1929: str. 187, št. 1. — 608
- Ptuj ob koncu 18. stol. po iesorezu iz Schützove ptujске tiskarne. — 1933: str. 211. — 415
- Aero posnetki Ptujja: Ptuj v pokrajini proti vzhodu, Ptuj z mlžinsko Dravo in Stari Ptuj. — 1933: pril. [1-2] k snop. 2-4, št. 31-3. — 609
- Risba Ptujja iz Povodnega rokopisa. — 1933: pril. [41] k snop. 2-4, št. 97. — 645
- Ptujška gora na votivni silki iz l. 1741. — 1928: str. 269. — 438
- Rogaška Slatina na silki K. Russa iz l. 1810 in na silki iz l. 1825-1826. — 1937: pril. k str. 163-82, št. 2-3. — 611
- Krajna pri Tišini. Silka nove kmečke hiše v Krajni. — 1939: pril. [2] k snop. 3-4, št. 7. — 341
- Krapanje pri Mariboru. Jelševe mejice v Krapanju. — 1937: pril. [3] k str. 325-40, št. 12. — 606
- Kristogrami. Bronasti kristogram iz Emone. — 1936: pril. [6] k snop. 3-4, za št. 25-6. — 706
- Gl. tudi: Svečniki
- Kristusove podobe. »Imago pietatis« v Bodeščah pri Bledu. — 1933: pril. [23] k snop. 2-4, št. 69. — 425
- »Imago pietatis« na križnem hodniku dominikanskega samostana v Ptujju. — 1933: pril. [20] k snop. 2-4, št. 66. — 425
- Dva reliefa Kristusove glave na sklepnikih v ptujski proštjski cerkvi in na dominikanskem križnem hodniku. — 1933: pril. [27] k snop. 2-4, št. 75-6. — 425
- Detajl iz podobe Kristus pred Pilatom pri Sv. Lovrencu nad Skofjo Loko. — 1937: pril. [6] k str. 61-74, št. 12. — 442
- Križni hodniki. Gradbeni in silkarski detajli s križnega hodnika dominikanskega samostana v Ptujju. — 1928: str. 185, št. 1; pril. [1-2] k str. 185-91, št. 2-8; 1933: str. 163, 166-7, 179, 181; pril. [14-22, 24-30] k snop. 2-4, št. 55-63, 70-2, 74-5, 78-80, 82. — 439, 425
- Kronska gora pri Slovenjem Gradcu. Silki sv. Magdalene in sv. Dizme, deli J. A. Straussa. — 1932: pril. [1] k str. 81-102, št. 2-3. — 448
- Kuhinja. Gl.: Dimnice
- Küzmič Mikloš. Silke treh strani iz treh izdaj Küzmičevih Evangeljev. — 1934: str. 65-7, št. 1-3. — 5
- Silka naslovnice strani »Kratke summe« M. Küzmiča. — 1936: str. 107. — 4
- Lan. Orodje za obdelovanje lanu v Prekmurju. — 1936: str. 35, št. 1-7. — 330
- Ledinske karte. Gl.: Karte
- Lesorez. Ptuj h koncu 18. stol. po iesorezu iz Schützove ptujске tiskarne. — 1933: str. 211. — 415
- Leše pri Prevaljah. Faksimile »Zcnitovanjskega vabilca« in »Narodne pesmi« v Leškem rokopisu. — 1928: pril. k str. 174-89, [št. 1-2]. — 185
- »Risba, ki ponazoruje pomen na levo stoječih vrstic« v Leškem rokopisu. — 1930: str. 106. — 183
- Lipovec v Prekmurju. Tloris in silke kmečkih hiš v Lipovcih št. 61, 83 in 81. — 1939: str. 182-5, št. 6-8; pril. [1 in 3] k snop. 3-4, št. 1, 3 in 16. — 341
- Ljubljana. Ljubljanski novce koroškega vojvode Bernharda II. — 1930: str. 167. — 458
- Zara iz Rovišč, ovratnica z Vinjega vrha, nagrobnik z dvojno vijugo, dve arhitekturni steli, napisni kamen s tržaško vijugo in nagrobnik z redom arkad v narodnem muzeju v Ljubljani. — 1934: str. 142, št. 14; pril. 2-3, 5 in 8 k snop. 3-4, št. 6, 8-9, 15, 23. — 692
- Bronasti kristogram iz Emone. — 1936: pril. [6] k snop. 3-4, za št. 25-6. — 706
- Ločica v Savinjski dolini. Tloris, prerezi kanalov v vratih in zdvojni rimskega tabora v Ločici. — 1934: str. 150-2, št. 1-4; pril. [10-1] k snop. 3-4, št. 1-4. — 665
- Lončarstvo. Gl.: Keramika
- Luče. Pregledna slika kmetij v zaledju Luč. — 1940: str. 44. — 479
- Madone. Madona na silki Prihoda sv. Duha na Čelovniku. — 1930: pril. [4] k str. 89-98, št. [11]. — 440
- Madona J. A. Straussa na Homeu pri Slovenjem Gradcu. — 1932: pril. [2] k str. 81-102, št. 6. — 448
- Podoba Matere milosti v Enchiridionu p. Bernarda Mariborčana. — 1939: str. 45, [št. 1]. — 530
- Detajl s freske Marijinega oznanjenja na križnem hodniku dominikanskega samostana v Ptujju. — 1928: pril. [2] k str. 185-91, št. 7. — 439
- Votivna silka Marije z detetom na dominikanskem križnem hodniku, dva reliefa Madone na sklepnikih v proštjski cerkvi in na dominikanskem križnem hodniku, torzo stoječe Madone z detetom in freska Marijinega oznanjenja z detajli na križnem hodniku dominikanskega samostana v Ptujju. — 1933: pril. [22, 28-31] k snop. 2-4, št. 63, 77-9, 82-3. — 425
- Mati božja na votivni silki s Ptujске gore. — 1928: str. 269. — 433

- Madona M. Scobla na slikl sv. Katarine v Slovenjem Gradu. — 1935: pril. [2] k snop. 1-2, sl. 4. — 445
- Marija zaščitnica vernih pri Sv. Janezu ob Bohinjskem jezeru. — 1937: pril. [4] k str. 61-74, sl. 8. — 442
- Marijina smrt z detalji in Marija zaščitnica vernih z detalji v Smartnem ob Pakl. — 1937: pril. [1-3, 7-8] k str. 61-74, sl. 1, 3, 5, 13, 15, 16. — 442
- Madona J. A. Straussa v Trobriah pri Slovenjem Gradu. — 1937: pril. [2] k str. 123-8, sl. 4. — 446
- Madona J. A. Straussa v Velenju. — 1932: pril. [2] k str. 81-102, sl. 7. — 448
- Zalostna Mati božja v Vuzenlel, delo J. A. Straussa. — 1932: pril. [1] k str. 81-102, sl. 1. — 448
- Maister Rudolf. Faksimile Aškercjevih spominskih verzov R. Maistra. — 1935: pril. [5] k snop. 4, sl. 10. — 1
- Majjevae Gregor. Faksimile naslovnega lista Majjevčevega »Nebeškega pastirja«. — 1933: str. 209. — 415
- Maltezijel. Grb maltezijev kot sklopnik na svodu prezbiterja mariborske stolnice. — 1940: pril. [4] k snop. 1-2, sl. 13. — 422
- Maribor. Situacijska skica »Dečjega doma« v Mariboru. — 1931: str. 219. — 424
- Bronasti predmetl in keramika s hallstattskega grobišča v Mariboru. — 1933: pril. [4] k snop. 1, sl. 29-30. — 390
- Grobovl. žare, bronasti predmetl in kipci iz gline na hallstattskem grobišču v Mariboru. — 1934: pril. [3-5] k snop. 1-2, sl. 4-16. — 391
- Welsenskircherjevi slikl sv. Dominika in sv. Nikolaja v mariborskem muzeju. — 1932: pril. 1 k str. 1-13, sl. 1-2. — 447
- Fragment sarkofaga s sedlasto vijugo in fragment sarkofaga z zašiljeno dvojno vijugo v mariborskem muzeju. — 1934: str. 104, sl. 3; pril. 2 k snop. 3-4, sl. 5. — 692
- Saksanu in Jupitru posvečena ara v mariborskem muzeju. — 1935: str. 63. — 720
- Primerl zadrečke keramike v mariborskem muzeju. — 1938: str. 144. — 263
- Prerez najdišča novcev ter priznaki na zlatnikih in dva pšeniga neznanega kova, najdeni v Mariboru l. 1931. — 1932: str. 34 in 36. — 452
- Novci vojvode Friderika Lepega, najdeni v Mariboru l. 1938. — 1939: str. 99, [sl. 1-5]. — 454
- Gradivo iz dobe romanke in gotike v mariborski stolnici. — 1939: str. 199-200, risba 1-2; pril. [5] k snop. 3-4, sl. 1-7; 1940: str. 61-5; sl. 1-2, risbe 1-7; pril. [3-5] k snop. 1-2, sl. 3-19. — 423, 422
- Slika severne Vrtnice ulice in shematična karta mariborskega selišča. — 1929: str. 167 in 169, sl. 1 in 4. — 608
- Gl. tudl: Pobrezje pri Mariboru. — Studenci pri Mariboru
- Marijine podobe. Gl.: Madone
- Mečl. Gl.: Orožje
- Miljnki. Miljnki na tedinski karti v ormoškem gradu. — 1935: pril. k str. 30-44, sl. 3. — 615
- Mokrice. Bronasta rimska čelada iz Mokrice. — 1937: str. 31; pril. [2] k str. 29-32, sl. 4. — 698
- Montecuccoll Raifmund. Skica Montecuccolljeve obnove ptujskega obzidja l. 1663. — 1933: str. 103. — 609
- Moravska. Sedlaste in utomljene vijuge iz moravsko-češkega neolitika ter žara iz moravskega mlajšega neolitika. — 1934: str. 138, sl. 9 a-b. — 692
- Mozaikl. Shematična slika in slika fragmenta s ptico z mozaika starokrščanske bazilike v Suvodolu. — 1937: str. 43; pril. k str. 33-45, sl. 10. — 685
- Murko Matija. Fotografija M. Murka. — 1931: str. 145. — 544
- Muzejl. Gl. pod nazivl krajev
- Načrti. Gl.: Skice. — Tlorisi
- Nagrobni kl. Nagrobnik vojaka iz Celeje v Aquineumu. — 1935: str. 66. — 700
- Grobna stea rimskega legionarja v arheološkem muzeju v Budimpešti. — 1934: str. 120, sl. 6. — 692
- Nagrobnik v celjskem muzeju. — 1934: str. 111, sl. 4; pril. 8 k snop. 3-4, sl. 24. — 692
- Nagrobnik iz Kčiflacha v deželnem muzeju v Gradu. — 1934: pril. 2 k snop. 3-4, sl. 7. — 692
- Nagrobnik in nagrobni steil v narodnem muzeju v Ljubljani. — 1934: pril. 2-3 in 8 k snop. 3-4, sl. 8, 8-9, 23. — 692
- Nagrobnikl z napisl iz Ptuja. — 1931: str. 187-89, sl. 11-3, 17, 21-2; pril. k str. 177-202, sl. 12 a, 15-6, 18, 25; str. 216. — 717, 708
- Fragmenti nagrobnih spomenkov, odkriti l. 1936 v Ptuju. — 1936: pril. [1] k snop. 3-4, sl. 3 in 7. — 706
- Nagrobnik v Trogiru. — 1937: pril. [8] k str. 7-19, sl. 12. — 711
- Nagrobni oltar v Zabnel pri Trbižu. — — 1934: pril. 1 k snop. 3-4, sl. 3. — 692
- Napisl. Napis na nagrobniku vojaka iz Celeje v Aquineumu. — 1935: str. 66. — 700
- Napis iz Crešnjevca. — 1933: pril. [6] k snop. 2-4, sl. 43. — 701
- Napis na fragmentih s Spodnje Hajdine, odkritih l. 1935. — 1935: pril. 7 k snop. 3, sl. 33-6, 44. — 705
- Izidni oltar z napisom na Spodnji Hajdini pri Ptuju. — 1937: pril. k str. 20-8, sl. 4. — 704
- Napsln kamen v narodnem muzeju v Ljubljani. — 1934: pril. 5 k snop. 3-4, sl. 15. — 692
- Novi rimski napisl iz Ptuja. — 1931: str. 179-201, risbe 1-19; pril. k str. 177-202, sl. 1-7. — 717
- Rimski nagrobnik z napisom, odkrit l. 1931 v Ptuju. — 1931: str. 216. — 708
- Apnenčev kamen z napisom, odkrit v Ptuju l. 1928. — 1933: str. 122. — 703
- Fragmenti napisov, odkriti l. 1938 v Ptuju. — 1938: pril. [1] k snop. 3-4, sl. 2, 4, 6. — 706
- Tabulae ansatae s posvetilom Izidli in Serapidov oltar z napisom v Ptuju. — 1937: str. 22-3, sl. 2-3; pril. k str. 20-8, sl. 1. — 704
- Saksanu in Jupitru posvečen napsln kamen iz Smartna na Pohorju v mariborskem muzeju. — 1935: str. 63. — 720
- Napis z Vičave pri Ptuju, odkrit l. 1933. — 1933: pril. [5] k snop. 2-4, sl. 40. — 701
- Noršinel pri Ljutomeru. Otok na Rogoznici, ki je upodobljen na nekdanjem grbu vasi Noršinel. — 1930: str. 219. — 670
- Note. Gl.: Koralne note
- Novci. Novel kovnice v Kamniku. — 1933: pril. [1-2] k snop. 1, sl. 1-26. — 453
- Prerez najdišča novcev ter priznaki na zlatnikih in dva pšeniga neznanega kova, najdeni l. 1931 v Mariboru. — 1932: str. 34 in 36. — 452
- Graški pšenigl vojvode Friderika Lepega, najdeni v Mariboru l. 1938. — 1939: str. 99, [sl. 1-5]. — 454
- Novel, najdeni v Sloveniji (Ljubljanski novec koroškega vojvode Bernharda II., celj-

- ski pšenig Urlika II., breški pšenigi, graški pšenigi in dunajski pšenigi. — 1930: str. 167; 171; 173, sl. 1-18, 19-36, 37-50. — 458
- Novci kovnec v Slovenjem Gradcu. — 1933: pril. [1-2] k snop. 1, sl. 1-20. — 453
- Numizmatika. Gl.: Novet
- Odranci v Prekmurju. Slika kmečke hiše v Odrancih št. 267. — 1930: pril. [2] k snop. 3-4, sl. 8. — 341
- Oglej. Mithras Taurophoros, detajl z žrtvenika Cautesu in relief iz Ogleja. — 1933: pril. [7-9] k snop. 2-4, sl. 44, 47-9. — 701
- Okvir z volutami na sarkofagih v arheološkem muzeju v Ogleju. — 1934: pril. 4 k snop. 3-4, sl. 11-3. — 692
- Okna. Gotska okna v mariborski stolnici. — 1939: pril. [5] k snop. 3-4, sl. 3-6. — 421
- Gotska okna prve dominikanske cerkve v Ptujju. — 1928: str. 183, sl. 1; pril. [1] k str. 183-91, sl. 2-5; 1934: pril. 14-5 k snop. 2-4, sl. 55-7. — 439, 425
- Okostja. Kostl jamskega medveda iz Potočke zijalke. — 1929: pril. [1-2] k str. 113-8, sl. 1-7. — 395
- Okovja. Okovje in žebelj iz rimske vite na Rožnem griču pri Celju. — 1935: str. 71, sl. 8. — 600
- Bronasta gotska okova, odkrita na Zgornjem Bregu pri Ptujju. — 1936: pril. [7] k snop. 3-4, sl. 27-8. — 706
- Okrasni predmeti. Laténski okrasni predmeti (prstan, fibule in zapesalnice) s Formina pri Ptujju. — 1940: str. 11, risba 4; str. 13, sl. 6-7. — 399
- Gemma Augustea. — 1937: pril. [1] k str. 7-19, sl. 1. — 711
- Okrasni predmeti s halštatskega grobišča v Mariboru. — 1933: pril. [3] k snop. 1, sl. 23. — 390
- Laténska zapesalnica s Panorame pri Ptujju. — 1940: str. 23, sl. 9. — 390
- Bronasti okrasni predmeti iz halštatske livarne na hoškem Pohorju. — 1933: pril. [3] k snop. 1, sl. 27. — 390
- Lasna igla, najdena v Ptujju t. 1936. — 1936: str. 101, sl. 11. — 706
- Rimska kameja iz Ptujja. — 1938: str. 35. — 703
- Poznolatske fibule iz arheološkega muzeja v Splitu. — 1937: pril. [6] k str. 7-19, sl. 10. — 711
- Laténski okrasni predmeti iz Stojnec. — 1940: str. 15, risba 5. — 399
- Ovratnica z Vinjega vrha v narodnem muzeju v Ljubljani. — 1934: str. 141, sl. 14. — 692
- Oltarji. Podstavek menze in rekonstrukcija oltarja v starokrščanski cerkvi, odkriti t. 1936 v Ptujju. — 1936: str. 103-5, sl. 14-5. — 706
- Gl. tudi: Zrtventki
- Oltarne pregrade. Fragmenti stebrov oltarne pregrade s Panorame pri Ptujju. — 1936: pril. [7] k snop. 3-4, sl. 26 a-b. — 706
- Oltarna ograja iz starokrščanske cerkve v Ptujju. — 1933: pril. [2] k snop. 2-4, sl. 34-5. — 703
- Fragmenti ambona iz starokrščanske cerkve v Ptujju. — 1934: pril. [6] k snop. 1-2, sl. 1-3. — 718
- Fragmenti korne pregrade in balustrade, odkriti t. 1936 v Ptujju. — 1936: pril. [2-4] k snop. 3-4, sl. 16-7. — 706
- Sklea in stike fragmentov oltarne pregrade bazilike v Svodolju. — 1937: str. 41; pril. [2-3] k str. 33-45, sl. 4-8. — 685
- Orehova vas pri Mariboru. Križanec Orehovskega in Radtzeiskega izgona. — 1937: pril. [2] k str. 325-40, sl. 5. — 606
- Ormož. Stara tedinska karta v ormoškem gradu z ormoškim mestnim grbom ter sliko rimskega sarkofaga in mljnjnika. — 1935: str. 32-41, sl. 1-3; pril. k str. 30-44, sl. 1-3. — 615
- Ornamenti. Ornamenti v cerkvi na Čelovniku. — 1930: pril. [2-4] k str. 89-98, sl. 14-19, 13]. — 440
- Ornamenti na rimski keramiki s Spodnje Hajdine pri Ptujju. — 1935: pril. 1-3 k snop. 3, sl. 3-21. — 705
- Ornamenti Janca Ljubtjanskega na Kamnem vrhu. — 1930: pril. [5] k str. 89-98, [sl. 15]. — 440
- Vljuje iz moravskega neolitika. — 1934: str. 138, sl. 9a. — 692
- Ornamenti noriško-panonske kamnoseške industrije. — 1934: str. 99-131, sl. 1-14; pril. 1-8 k snop. 3-4, sl. 1-24. — 692
- Ornamenti na votivni kozici s svastiko in dva nastavka z reliefno svastiko iz Pošte na Pohorju. — 1934: pril. [2] k snop. 1-2, sl. 1-3. — 391
- Ornamenti na svodu prezbiterija v Praprečah pri Lukovci. — 1930: pril. [5] k str. 89-98, [sl. 14]. — 440
- Ornamenti prekmurskih tkanin. — 1932: str. 198-204, sl. 1-6. — 329
- Ornamenti, gravirani v baročno štukaturo v refektoriju dominikanskega samostana v Ptujju. — 1928: pril. [2] k str. 183-91, sl. 8. — 439
- Krogovljena dekoracija na križnem hodniku dominikanskega samostana v Ptujju. — 1933: pril. [24] k snop. 2-4, sl. 71. — 425
- Rozete in girlande na sarkofagu, ornamenti na stebrih korne pregrade in delu plastra z akantovo vejico, odkriti t. 1936 v Ptujju. — 1936: str. 101, sl. 10; pril. [2] k snop. 3-4, sl. 9 in 16. — 706
- Detajli uničenih svodnih dekoracij iz Šenturperca po skicah M. Kočljica. — 1930: pril. [5-6] k str. 89-98, sl. [10-8]. — 440
- Orodje. Rimski kovinski predmeti in orodje s Formina pri Ptujju. — 1940: str. 21, risba 7; pril. 1-2 k snop. 1-2, sl. 4-5. — 399
- Bronasto orodje s halštatskega grobišča v Mariboru. — 1933: pril. [3] k snop. 1, sl. 28. — 390
- Bronasti predmeti in orodje s halštatskega grobišča v Mariboru. — 1934: pril. [5] k snop. 1-2, sl. 13-4. — 391
- Ribiško orodje v Podravju. — 1935: str. 160-1, sl. 1-17. — 331
- Bronasto orodje iz halštatske livarne na hoškem Pohorju. — 1933: pril. [3] k snop. 1, sl. 27. — 390
- Arctfakti iz Potočke zijalke. — 1929: pril. [2] k str. 113-8, sl. 7-8; 1931: pril. k str. 153-76, sl. 7-11. — 395, 396
- Orodje za obdelovanje tanu v Prekmurju. — 1938: str. 35, sl. 1-7. — 330
- Šili, najdeni v Ptujju t. 1936. — 1936: str. 101, sl. 11. — 706
- Orožje. Laténsko orožje s Formina pri Ptujju. — 1940: str. 3-9, risba 1-3; pril. [1-2] k snop. 1-2, sl. 1-5. — 399
- Rimske čelade iz okolice Mokric in Siska v arheološkem muzeju v Zagrebu. — 1937: str. 30-1; pril. [1-2] k str. 29-32, sl. 1-4. — 698
- Laténsko orožje iz Škorbe in Stojnec pri Ptujju. — 1940: str. 15, risba 5. — 399
- Ostri vrh na Kobanskem. Tloris Seršenove hiše in kmečka bučna peč pri Ropluču. — 1928: str. 27, tloris 5; str. 41, sl. 10. — 335
- Ovratnice. Gl.: Okrasni predmeti

- Panorama pri Ptujju. Fragmenta stebrov korne pregraje s Panorame pri Ptujju. — 1936: pril. [7] k snop. 3-4, st. 26 a-b. — 706
- Laténska zapestnitca s Panorame pri Ptujju. — 1940: str. 23, st. 9. — 395
- Panorame. Gl.: Krajevnc vedute
- Pečati. Pečat M. Klauusa. — 1936: str. 63, st. 4. — 669
- Peš. Kmečka bučna peč na Ostem vrhu na Kobanskem. — 1928: str. 41, st. 10. — 335
- Pekre pri Mariboru. Silka kmečke hiše v Pekrah. — 1929: str. 168, st. 2. — 608
- Situacija in tloris kmečkih hiš št. 8 in 17 v Pekrah. — 1939: str. 108-9, st. 1-2. — 342
- Pergamentl. Gl.: Rokopisi
- Pernice na Kobanskem. Tlorisi Krabušnikove, Napečnikove in Rihčeno ve hiše ter silka Ravninkove kuhinje. — 1928: str. 26 in 33, tlorisi 3-4 in 9; pril. [1] k str. 17-42, st. 3. — 335
- Ptenigl. Gl.: Novci
- Pilastri. Gl.: Stebri
- Pobrezje pri Mariboru. Pokrajinska lega, grobišča in primeri keramike iz planega grobišča na Pobrezju. — 1939: str. 195; pril. [4] k snop. 3-4, st. 1-II. — 393
- Podpisl. Faksimile rokopiisa A. Schusterja-Drabosnjaka s podpisom. — 1931: str. 124. — 551
- Fotografija F. Kovačiča s podpisom. — 1937: pril. k str. 1. — 180
- Podravje. Ribiško orodje v Podravju. — 1935: str. 160-I, st. 1-17. — 331
- Gl. tudi: Dravsko polje
- Poetovio. Gl.: Ptuj
- Pohorje. Bronasti predmeti iz halistatske li-varne na hoškem Pohorju. — 1933: pril. [3] k snop. 1, st. 27. — 390
- Poljska. Karta Poljskega Primorja l. 1918. — 1933: pril. [10] k snop. 2-4, st. 51. — 469
- Portali. Gotski portal prve dominikanske cerkve v Ptujju. — 1933: pril. [14 in 18] k snop. 2-4, st. 55 in 62. — 425
- Gotski portali v mariborski stolnici. — 1939: pril. [5] k snop. 3-4, st. 5 in 7. — 421
- Portreti — fotografije. Fotografije A. Aškerc-a iz l. 1880, 1883, 1892, 1902, 1908 in 1909. — 1935: pril. [1-3] k snop. 4, st. 1-6. — 1
- Fotografija S. Gregorčiča z A. Aškercem iz l. 1892. — 1935: pril. [1] k snop. 4, st. 1. — 1
- Fotografija A. Juvana s F. Kovačičem. — 1939: str. 33. — 635
- Fotografija F. Kovačiča s podpisom. — 1937: pril. k str. 1. — 180
- Fotografije F. Kovačiča (l. 1894, 1918 in 1937; F. Kovačič z M. in P. Turnerjem; F. Kovačič z A. Juvanom). — 1939: str. 5, st. 1-2; pril. k str. 1; str. 13, st. 3; str. 33, st. 4. — 635
- Fotografija M. Murka. — 1931: str. 143. — 544
- Fotografija P. Turnerja. — 1935: str. 45. — 651
- Fotografija P. Turnerja z bratom Mihom in F. Kovačičem. — 1939: str. 13. — 635
- Portreti — slike. Portret G. Dietla na stropu minoritskega refektorija v Ptujju, delo R. Vallaurja. — 1933: pril. [39] k snop. 2-4, st. 89. — 423
- Portret E. Gebronška, delo A. A. Conrada. — 1937: str. 141. — 630
- Silka Karadorča (Crnega Jurija) iz l. 1613. 1930: pril. k str. 212-3. — 632
- Portret S. Povodna. — 1933: pril. [39] k snop. 2-4, st. 93. — 645
- Portret J. G. V. Schreckingerja, delo F. M. Straussa. — 1937: pril. [3] k str. 123-8, st. 2. — 446
- Poštelna na Pohorju. Skici k izkopavanjem ter votivna kozlica in nastavka z reliefno svastiko s Poštele. — 1934: str. 57, [st. 1-2]; pril. [2] k snop. 1-2, st. 1-3. — 391
- Potočka ziljaka. Slike kosti jamskega medveda in artefaktov iz Potočke ziljake. — 1929: pril. [1-2] k str. 113-6, st. 1-8. — 395
- Skice in silke teras in plasti ter artefaktov iz Potočke ziljake. — 1931: str. 155-63, 6 skic; pril. k str. 153-76, st. 1-11. — 396
- Povoden Simon. Portret S. Povodna, faksimile Povodnega rokopiisa, hiša v Ptujju, v kateri je Povoden umrl, Povodnov muzej sub divo v Ptujju in Povodnova risba Ptujja. — 1933: pril. [39-41] k snop. 2-4, st. 93-7. — 645
- Požeg pri Mariboru. Povirje Črnca pod Požegom. — 1937: pril. [3] k str. 325-40, st. 10. — 606
- Prapreče pri Lukovici. Ornamenti na svodu prezbiterja v Praprečah. — 1936: pril. [3] k str. 89-98, st. [14]. — 440
- Prekmurje. Znaki prekmurskega tkaničanja. — 1932: str. 198-204, st. 1-6. — 329
- Orodje za obdelovanje lanu v Prekmurju. — 1936: str. 35, st. 1-7. — 330
- Tlorisi in silke kmečkih hiš in gospodarskih poslopj v Prekmurju. — 1939: 177-86, st. 1-9; pril. [1-3] k snop. 3-4, st. 1-18. — 341
- Pročelja. Fasada prve dominikanske cerkve v Ptujju. — 1928: str. 185, st. 1. — 439
- Fasada prve in sedanje dominikanske cerkve v Ptujju. — 1933: pril. [14 in 34] k snop. 2-4, st. 55 in 87. — 425
- Fasada minoritske cerkve in samostana v Ptujju na bakrorezu iz l. 1896 ter fasada cerkve v l. 1932. — 1933: str. 193; pril. [37] k snop. 2-4, st. 90. — 423
- Ptuj. Dominikanski samostan in cerkev v Ptujju (fasada prve cerkve, gradbeni in slikarski detajli s križnega hodnika ter štukature v refektoriju). — 1928: str. 185, st. 1; pril. [1-2] k str. 185-91, st. 2-8. — 439
- Dominikanski samostan in cerkev v Ptujju (prezerg gotskega rebra v prvi cerkvi, dve slikariji na križnem hodniku, kamnoseški znaki, mojstrska grba, fasada prve cerkve, gradbeni in slikarski detajli s križnega hodnika, refektorij ter fasada sedanje cerkve). — 1933: str. 164-81; pril. [14-22, 24-34] k snop. 2-4, st. 55-68, 70-2, 74-5, 78-80, 82-7. — 425
- Izkopavanja pred dominikanskim samostanom v Ptujju l. 1928 (slike poskusnih jarkov z odkritimi temelji in zidovi). — 1933: pril. [3] k snop. 2-4, st. 36-7. — 703
- Mavčev odtis iz keramičnega kalupa za pogače iz Ptujja. — 1933: pril. [5] k snop. 2-4, st. 41. — 701
- Rimski kameja iz Poetovlja. — 1938: str. 35. — 709
- Karta Ptujja z okolico in karta mesta Ptujja iz l. 1824. — 1933: str. 85 in 109. — 609
- Minoritski samostan v Ptujju (gotška konzola iz 15. stol.). — 1933: pril. [30] k snop. 2-4, st. 81. — 425
- Minoritski samostan in cerkev v Ptujju (bakrorez iz l. 1696, poletni refektorij z osrednjo fresko na svodu, fasada cerkve, zunanost prezbiterja in notranjost cerkve). — 1933: str. 193; pril. [35-8] k snop. 2-4, st. 88-92. — 423
- Mithras Taurophoros iz Poetovlja. — 1933: pril. [7-8] k snop. 2-4, st. 45-6. — 701
- Povodnov muzej sub divo v Ptujju. — 1933: pril. [41] k snop. 2-4, st. 96. — 645
- Rimski nagrobnik z napisom, odkrit leta 1931 v Ptujju. — 1931: str. 216. — 706

- Rlmski napisi iz Poetovija. — 1931: str. 179-201, 19 rdb; pril. k str. 177-202, sl. 1-7. — 717
- Apnenčev kamen z napisom, odkrit leta 1926 v Ptujju. — 1933: str. 122. — 703
- Votivni oltar Liberu in Liberal ter votivni oltar Nemezi, odkrita l. 1932 v Ptujju. — 1933: pril. [4] k snop. 2-4, sl. 39. — 703
- Serapidov oltar z napisom, vzdian na ptujjskem stolpu. — 1937: pril. k str. 20-8, sl. 1. — 704
- Dva pergamenta s korainimi notami v ptujjskem muzeju. — 1933: pril. [11-3] k snop. 2-4, sl. 52-4. — 182
- Hiša v Ptujju, v kateri je umrl S. Povoden. — 1933: pril. [40] k snop. 2-4, sl. 95. — 645
- Proštijška cerkev v Ptujju (konzola s kamnoseškimi grbom in sklepniki na rebrastem svodu). — 1933: pril. [26-8] k snop. 2-4, sl. 73, 76-7. — 425
- Sarkofag Fannija Florentina in njegove žene ter sarkofag z genijem zlme v ptujjskem muzeju. — 1934: str. 99, sl. 1; pril. 1 k snop. 3-4, sl. 1-2. — 692
- Skica izkopavanj pred dominikanskim samostanom v Ptujju. — 1933: str. 121. — 703
- Skica Montecuccolijeve obnove ptujjskega obzidja l. 1663. — 1933: str. 103. — 609
- Slike Ptujja (Ptuj v pokrajini proti vzhodu, Ptuj z nižnjo Dravo, Stari Ptuj). — 1933: pril. [1-2] k snop. 2-4, sl. 31-3. — 609
- Slika Ptujja iz Povodnovega rokopisa. — 1933: pril. [41] k snop. 2-4, sl. 97. — 645
- Slika Ptujja ob koncu 18. stol. po lesorezu iz Schützove ptujjske tiskarne. — 1933: str. 211. — 415
- Starokrščanska oltarna pregraja, odkrita l. 1923 v Ptujju. — 1933: pril. [2] k snop. 2-4, sl. 34-5. — 703
- Fragmenti starokrščanskega ambona iz Poetovija. — 1934: pril. [6] k snop. 1-2, sl. 1-3. — 718
- Najdbe iz starokrščanske dobe v Ptujju l. 1936. — 1936: str. 89-105; pril. [1-7] k snop. 3-4, sl. 1-21, 26. — 706
- Gl. tudi: Breg pri Ptujju. - Hajdina pri Ptujju. - Panorama pri Ptujju. - Rogoznica pri Ptujju. - Vlačava pri Ptujju
- Ptujjska gora. Votivna slika s Ptujjske gore. — 1928: str. 269. — 436
- Rače pri Mariboru. Izgon z mostovi v Račah. — 1937: pril. [1] k str. 325-40, sl. 3. — 606
- Radehova pri Sv. Lenartu. Prerez gomili in detajli groba v gomili. — 1932: str. 119; pril. k str. 124-21, sl. 3-5. — 696
- Radejsko sedlo na Kobanskem. Slika Smrekarjeve hiše. — 1928: pril. [1] k str. 17-42, sl. 2. — 335
- Radljev pri Mariboru. Križanje Orehovskega in Radlzekega izgona. — 1937: pril. [1] k str. 325-40, sl. 5. — 606
- Radmožaneč v Prekmurju. Tloris in slika kmečke hiše v Radmožanečih št. 44. — 1939: str. 177, sl. 1; pril. [1] k snop. 3-4, sl. 8. — 341
- Rakovlje pri Braslovčah. Slika Plankinega kozolca-pišalca. — 1929: str. 79, sl. 1. — 336
- Razvanje pri Mariboru. Shematski tloris kulturnih površin v Razvanju in Razvanjski izgon. — 1937: str. 335; pril. [1] k str. 325-40, sl. 1. — 606
- Refektorij. Ornamenti in štukature v refektoriju dominikanskega samostana v Ptujju. — 1933: pril. [2] k str. 285-91, sl. 8. — 439
- Refektorij dominikanskega samostana v Ptujju z detajli. — 1933: pril. [31-3] k snop. 2-4, sl. 84-6. — 425
- Refektorij minoritskega samostana v Ptujju z detajli. — 1933: pril. [35-6] k snop. 2-4, sl. 89-9. — 423
- Reka pri Mariboru. Rojstna hiša K. Glaserja. — 1934: str. 3. — 534
- Sodobni spaščavnik na Reki. — 1937: pril. [2] k str. 325-40, sl. 8. — 606
- Rekonstrukcije. Idealni pogled na forum, rekonstrukcija starokrščanske cerkve in Jupitrovega spomenika na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1935: str. 141, sl. 28; str. 143, sl. 31a-b; str. 153, sl. 42. — 705
- Rekonstrukcija oltarja, korne pregraje in balustrade v starokrščanski baziliki, odkrita l. 1936 v Ptujju. — 1936: str. 104-5, sl. 15a-b; pril. [2-4] k snop. 3-4, sl. 16-7, 29. — 706
- Reliefe. Relief iz Aequuma v frančiškanskem muzeju v Sinju. — 1937: pril. [5] k str. 7-19, sl. 8. — 711
- Relief iz III. mitreja na Zgornjem Bregu pri Ptujju. — 1933: pril. [8] k snop. 2-4, sl. 50. — 701
- Relief iz Garduna z detajli v arheološkem muzeju v Splitu. — 1937: pril. [2-4] k str. 7-19, sl. 2-7. — 711
- Nutrix na dveh reliefeh in reliefu iz Jupitrovega svetišča na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1935: pril. 8 k snop. 3, sl. 39-42. — 705
- Reliefe, ki predstavljajo simbole evangelistov, kot sklepniki v mariborski stolnici. — 1940: pril. [5] k snop. 1-2, sl. 16-9. — 422
- Relief iz Ogleja v dunajskem muzeju. — 1933: pril. [9] k snop. 2-4, sl. 49. — 701
- Dva nastavka z reliefno svastiko s Pošte na Pohorju. — 1934: pril. [2] k snop. 1-2, sl. 2-3. — 391
- Dva reliefa Kristusove glave in dva reliefa Madone na sklepnikih v proštijški cerkvi in na dominikanskem krilnem hodniku v Ptujju. — 1933: pril. [27-8] k snop. 2-4, sl. 75-8. — 425
- Del sarkofaga z reliefom morskoga demona, odkrit l. 1936 v Ptujju. — 1936: pril. [2] k snop. 3-4, sl. 8. — 706
- Tropeja na oklepu cesarjevih kipov iz Solina v graškem muzeju in v arheološkem muzeju v Zagrebu. — 1937: pril. [6-7] k str. 7-19, sl. 9 in 11. — 711
- Relief iz Solina. — 1937: pril. [8] k str. 7-19, sl. 13-4. — 711
- Ribiško orodje. Ribiško orodje iz Podravja. — 1935: str. 160-1, sl. 1-17. — 331
- Rogaška Slatina. Karta Rogaške Slatine iz l. 1824 ter panorami Rogaške Slatine na sliki K. Russa iz l. 1810 in na sliki iz l. 1825-1828. — 1937: str. 169; pril. k str. 163-82, sl. 2-3. — 611
- Rogoza pri Mariboru. Izgon pri Rogozi. — 1937: pril. [1] k str. 325-40, sl. 2. — 606
- Rogoznica pri Ptujju. Pustiljev in Intimiljev svečnik iz Rogoznice. — 1936: pril. [5] k snop. 3-4, sl. 24-5. — 706
- Rokopisi. Slika Matere milosti v Enehidionu, faksimile naslovne strani Enehidiona ter faksimile naslovne strani, 335. strani, zemljevida »Vindije« in 495. strani iz slovca J. A. Apostia. — 1939: str. 45, 51, 53, 57 in 77. — 530
- Faksimile Aškercjevih spominskih verzov R. Maistra. — 1935: pril. [5] k snop. 4, sl. 10. — 1
- Naslovna stran oporoke M. Klause. — 1938: str. 52, sl. 2. — 669
- Faksimile »Zentovanskega vabila« in »Narodne pesmi« iz Leškega rokopisa. — 1929: pril. k str. 174-89, [sl. 1-2]. — 185
- Risba iz Leškega rokopisa. — 1930: str. 206. — 183
- Povodnov rokopis in risba Ptujja. — 1933: pril. [40-1] k snop. 2-4, sl. 94 in 97. — 643

- Pergamenta s koralnimi notami v ptujskem muzeju. — 1933: pril. [11-1] k snop. 2-4, sl. 52-4. — 182
- Faksimile rokopisa A. Schusterja-Drabosnjaka s podpisom. — 1931: str. 124. — 551
- Faksimile naslovnega lista iz slovenjegraške knjige bratovščine presv. Rešnjega Tčlesa. — 1935: str. 77. — 200
- Faksimile Žičkega rokopisa. — 1927: pril. k str. 190-1. — 187
- Rovišče. Zara iz Rovišča v narodnem muzeju v Ljubljani. — 1934: str. 138, sl. 10. — 692
- Rozeta. Gl.: Ornamenti
- Rožni grič pri Celju. Tloris, zidovje, štukature, slikarja in okovje iz rimske vile na Rožnem griču. — 1935: str. 67-71, sl. 1-8. — 690
- Russ Karl. Rogaška Stalina na sliki K. Russa iz l. 1810. — 1937: pril. k str. 163-52, sl. 2. — 611
- Ruše. Sliki sv. Jožefa in sv. Ane, deli F. M. Straussa. — 1932: pril. [2] k str. 1-13, sl. 6-7. — 447
- Salona. Gl.: Solni
- Samostani. Dominikanski samostan v Ptujju (okna, stebri in freske na križnem hodniku ter štukature v refektoriju). — 1928: str. 185; pril. [1-2] k str. 185-91, sl. 2-8. — 439
- Dominikanski samostan v Ptujju (2 skici slikarji na križnem hodniku, križni hodnik z gradbenimi in slikarskimi detajli ter refektorij s slikami in štukaturami). — 1933: str. 106-7, 179, 181; pril. [14-22, 24-33] k snop. 2-4, sl. 55-68, 70-2, 74-3, 78-80, 82-6. — 425
- Gotska konzola v minoritskem samostanu v Ptujju. — 1933: pril. [30] k snop. 2-4, sl. 81. — 425
- Minoritski samostan v Ptujju (bakrorez s pročeljem cerkve in samosilna iz l. 1696, poletni refektorij z osrednjo svodno fresko R. Vallaucurja). — 1933: str. 193; pril. [35-8] k snop. 2-4, sl. 88-9. — 423
- Sarkofagi. Sarkofaga iz Aquineuma v arheološkem muzeju v Budimpešti. — 1934: pril. 6-7 k snop. 3-4, sl. 17-3, 21. — 692
- Sarkofag iz Beograda v arheološkem muzeju v Beogradu. — 1934: pril. 7 k snop. 3-4, sl. 19. — 692
- Sarkofaga iz Brigetija v umetnostno zgodovinskem muzeju na Dunaju in v arheološkem muzeju v Budimpešti. — 1934: pril. 5 in 7 k snop. 3-4, sl. 17 in 20. — 692
- Tabulae ansatae na sarkofagu v arheološkem muzeju v Budimpešti. — 1934: str. 118, sl. 5. — 692
- Pokrov sarkofaga iz Črešnjave. — 1933: pril. [8] k snop. 2-4, sl. 42. — 701
- Sarkofag iz Dobjega pri Prevaljah. — 1934: str. 140, sl. 13. — 692
- Arhitekturni sarkofag iz Ferrare. — 1934: pril. 8 k snop. 3-4, sl. 22. — 692
- Fragmenti sarkofaga v mariborskem muzeju. — 1934: str. 104, sl. 3; pril. 2 k snop. 3-4, sl. 5. — 692
- Okviri sarkofagov v arheološkem muzeju v Ogļeju. — 1934: pril. 4 k snop. 3-4, sl. 11-3. — 692
- Sarkofag na ledinski karti v ormoškem gradu. — 1935: pril. k str. 30-44, sl. 3. — 615
- Sarkofag v ptujskem muzeju. — 1934: str. 99, sl. 1; pril. 1 k snop. 3-4, sl. 1-2. — 692
- Fragmenti sarkofagov, odkriti l. 1936 v Ptujju. — 1936: str. 101, sl. 10; pril. [2] k snop. 3-4, sl. 8. — 706
- Sarkofaga iz Sirmija v umetnostno zgodovinskem muzeju na Dunaju in v arheološkem muzeju v Beogradu. — 1934: pril. 1 in 4 k snop. 3-4, sl. 4 in 14. — 692
- Sarkofag v lapidariju muzeja v Trstu. — 1934: str. 123, sl. 7. — 692
- Sarkofag iz Voitsberga v deželni muzeju v Gradcu. — 1934: pril. 3 k snop. 3-4, sl. 10. — 692
- Savinjska dolina. Gospodarska poslopja v Savinjski dolini. — 1929: str. 79-88, sl. 1-5. — 336
- Topografska skica površja Savinje. — 1933: str. 196. — 478
- Schreckinger Josef Georg Valentin. Portret opata J. G. V. Schreckingerja v Smartnem pri Slovenjem Gradcu, delo F. M. Straussa. — 1937: pril. [1] k str. 123-8, sl. 2. — 446
- Schuster-Drabosnjak Andrej. Faksimile rokopisa A. Schusterja-Drabosnjaka s podpisom. — 1931: str. 124. — 551
- Seobi Mihael. Slike sv. Florijana, sv. Trojlee, sv. Felicite in sv. Katarine v Slovenjem Gradcu, dela M. Seobla. — 1935: pril. [1-2] k snop. 1-2, sl. 1-4. — 445
- Seve pri Celju. Gl.: Rožni grič pri Celju
- Singidunum. Gl.: Beograd
- Sinj. Relief iz Aequuma v frančiškanskem muzeju v Sinju. — 1937: pril. [5] k str. 7-19, sl. 8. — 711
- Sirmium. Gl. Sremska Mitrovica
- Siska. Tri bronaste čelade iz okolice Siska v arheološkem muzeju v Zagrebu. — 1937: str. 30; pril. [1-2] k str. 29-32, sl. 1-3. — 698
- Situacije. Gl.: Karte. - Skice. - Tlorisi
- Skednji. Gl.: Gospodarska poslopja
- Skice. Pregledni načrt raziskavanj na Spodnji Hajdini pri Ptujju l. 1935. — 1935: str. 133, sl. 1. — 705
- Situacijski načrt »Dečjega doma« v Mariboru. — 1931: str. 219. — 424
- Aksometrija notranjstvene mariborske stolnice in prerez severne stene. — 1930: str. 199-200, sl. 1-2. — 421
- Skici in sliki arhivov v mariborski stolnici ter prerez glavne ladje s streho. — 1940: str. 61, risba 1-2, sl. 1-2; str. 63, risba 4. — 422
- Skiel k izkopavanjem na Pošteii l. 1933. — 1934: str. 57, sl. [1-2]. — 391
- Skice teras in plasi v Potočki zijalki. — 1931: str. 155-63, 6 skic. — 396
- Monteeucolljeva obnova ptujskega obzidja l. 1663. — 1933: str. 103. — 609
- Legops izkopavanj pred dominikanskim samostanom v Ptujju l. 1928. — 1933: str. 121. — 703
- Prerez gotskega rebra in pregledni skici slikarji na dominikanskem križnem hodniku v Ptujju. — 1933: str. 164-7. — 425
- Tloris najdb iz l. 1936 v Ptujju. — 1936: str. 99. — 706
- Shematski tloris kulturnih površin v Razvanju. — 1937: str. 335. — 606
- Situacijski načrt sedmih objektov plavža pri Sv. Primožu na Pohorju. — 1936: str. 130. — 403
- Skili. Skitski zlati jelen iz Tápiósszentmáriona. — 1934: str. 130, sl. 8. — 692
- Sklepniki. Noriški sklepnik v celjskem muzeju. — 1934: str. 111, sl. 4. — 692
- Sklepniki v mariborski stolnici. — 1940: pril. [4-5] k snop. 1-2, sl. 13-9. — 422
- Sklepniki v proštjski cerkvi in na dominikanskem križnem hodniku v Ptujju. — 1933: pril. [27-8] k snop. 2-4, sl. 75-8. — 425
- Skorba pri Ptujju. Laténska sulica iz Skorbe. — 1940: str. 15, risba 5. — 399

- Sleme na Kobanskem. Tloris in slika Čepe-
tove hiše na Slenu. — 1928: str. 32, tloris 8;
pril. [1] k str. 37-42, sl. 1. — 335
- Slikarstvo. Gl. pod nazivi krajev ali slikarjev
ali pod ikonografskimi nazivi
- Silvnica pri Mariboru. Spodnji Silvniški po-
tok. — 1937: pril. [3] k str. 325-40, sl. 9. — 606
- Slovenj Gradec. Faksimile naslovnega lista iz
»K n i j e bratovščine presv. Rešnjega Telesa«
v Slovenjem Gradcu. — 1935: str. 77. — 200
- No vci kovnice v Slovenjem Gradcu. — 1933:
pril. [1-2] k snop. 1, sl. 1-26. — 453
- Silke M. Seobla v Slovenjem Gradcu (sv.
Florijan, sv. Trojica, sv. Felicitia in sv. Katar-
ina). — 1935: pril. [1-2] k snop. 1-2, sl. 1-4. — 445
- Silki F. M. Straussa v Slovenjem Gradcu
(sv. Stefan in sv. Elizabeta). — 1932: pril. [1-2]
k str. 1-13, sl. 3-5. — 437
- Silka sv. Vincencija Fererskega, delo F. M.
Straussa. — 1937: pril. [1] k str. 123-8, sl. 1.
— 446
- Silke J. A. Straussa v Slovenjem Gradcu
(Prihod sv. Duha, sv. Janez Evangelist, sv. Ana,
Bog oče ter Adam in Eva). — 1932: pril. k str.
81-102, sl. 5, 10-3. — 448
- Silki J. A. Straussa v Slovenjem Gradcu
(sv. Andrej in lovska tihožitje). — 1937: pril.
[4] k str. 123-8, sl. 7-8. — 446
- Smrekar Hinko. A. Askere v karikaturah H.
Smrekarja. — 1935: pril. [8] k snop. 4, sl. 7-8.
— 1
- Solin. Tropeja na oklepih cesarskih kipov ter
relief iz Solina v graškem muzeju in v arhe-
ološkem muzeju v Zagrebu. — 1937: pril. [6-8]
k str. 7-10, sl. 9, 11, 13. — 711
- Split. Relief iz Garduna z detajli ter pozno-
latenske fibule v arheološkem muzeju v Spli-
tu. — 1937: pril. [2-4, 6] k str. 7-19, sl. 2-7 in 10.
— 711
- Spodnja Kapla na Kobanskem. Tloris in slika
Konečnikove hiše ter silka Črešnikove kuh-
nje v Spodnji Kapli. — 1928: str. 30, tloris 7;
pril. [2] k str. 37-42, sl. 5 in 7. — 335
- Spodnja Polskava. Izgon z vzporednim napa-
jalnikom pri Spodnji Polskavi. — 1937: pril. [3]
k str. 325-40, sl. 11. — 606
- Spomeniki. Rekonstrukcija in fragmenti Ju-
piterovega spomenika na Spodnji Hajdini pri
Ptujju. — 1935: str. 153, sl. 42; pril. 9-10 k snop. 3,
sl. 43-9. — 705
- Gl. tudi: Kipli. - Nagrobniki. - Napisi
- Središče. Tloris Središča na ledinski karti v
ormoškem gradu. — 1935: str. 41, sl. 3. — 615
- Sremska Mitrovica. Sarkofaga iz Sirmija v
umetnostno zgodovinskem muzeju na Dunaju
in v arheološkem muzeju v Beogradu. — 1934:
pril. 1 in 4 k snop. 3-4, sl. 4 in 14. — 692
- Stanjeveci v Prekmurju. Silka kmečke hiše v
Stanjevecih št. 36. — 1939: pril. [1] k snop. 3-4,
sl. 2. — 341
- Stari trg pri Slovenjem Gradcu. Silka sv. Fran-
čiška Ksaverskega, delo J. A. Straussa. — 1932:
pril. [1] k str. 81-102, sl. 4. — 448
- Stebri. Podstavek in glavni stebra v rimski vili
v Grobelcah. — 1936: str. 81, sl. 4. — 691
- Kaneliran polsteber s kapitelom in z bršlja-
nom prepleten polsteber, najdena l. 1935 na
Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1935: pril. 3
in 10 k snop. 3, sl. 25 in 47. — 705
- Pilastr v cerkveni kriпти v Hočah. — 1934:
str. 103, sl. 2. — 692
- Fragmenti stebrov korne pregraje s Pan o-
rame pri Ptujju. — 1936: pril. [7] k snop. 3-4,
sl. 28 a-b. — 706
- Stebri z detajli na dominikanskem križnem
hodniku v Ptujju. — 1928: str. 185, sl. 1; pril.
- [1] k str. 185-91, sl. 2-5; 1933: pril. [14-8] k snop.
2-4, sl. 55-6, 58-61. — 439, 425
- Fragment pilastra z akantovo vejico, steber
korne pregraje ter teodozijski in listnat ka-
pitelj, odkriti l. 1935 v Ptujju. — 1936: pril. [2
in 7] k snop. 3-4, sl. 9, 16, 20-1. — 706
- Stekleni predmeti. Rimski stekleni predmeti
s Formina. — 1940: str. 21, risba 7. — 399
- Stele. Gl.: Nagrobniki
- Stojnel pri Ptujju. Latensko orožje, predmeti
in okrasje iz Stojnee. — 1940: str. 15, risba 5.
— 399
- Strauss Franc Mihael. Silki sv. Jožefa in sv.
Ane v Rušah. — 1932: pril. 2 k str. 1-13, sl.
6-7. — 447
- Silki sv. Stefana in sv. Elizabete v Slove-
njem Gradcu. — 1932: pril. 1-2 k str. 1-13,
sl. 3-5. — 447
- Silka sv. Vincencija Fererskega v Slove-
njem Gradcu. — 1937: pril. [1] k str. 123-8,
sl. 1. — 446
- Silka opata Schrekingerja v Smartnem
pri Slovenjem Gradcu. — 1937: pril. [1] k str.
123-8, sl. 2. — 446
- Strauss Janez Andrej. Marijina slika v Hom-
eu pri Slovenjem Gradcu. — 1932: pril. [2] k
str. 81-102, sl. 6. — 448
- Silki sv. Boštjana in sv. Jakoba ml. v Hom-
eu pri Slovenjem Gradcu. — 1937: pril. [3]
k str. 123-8, sl. 5-6. — 446
- Silki sv. Magdalene in sv. Dizme na Kron-
ski gori pri Slovenjem Gradcu. — 1932:
pril. [2] k str. 81-102, sl. 2-3. — 448
- Silke J. A. Straussa v Slovenjem Grad-
cu (Prihod sv. Duha, sv. Janez Evangelist,
sv. Ana, Bog oče ter Adam in Eva). — 1932:
pril. k str. 81-102, sl. 5, 10-3. — 448
- Silka sv. Andreja in lovska tihožitje v Slo-
venjem Gradcu. — 1937: pril. [4] k str.
123-8, sl. 7-8. — 446
- Silka sv. Frančiška Ksaverskega v Starem
trgu pri Slovenjem Gradcu. — 1932: pril. [1]
k str. 81-102, sl. 4. — 448
- Silka sv. Martina v Smartnem pri Slo-
venjem Gradcu. — 1937: pril. [2] k str. 123-8,
sl. 3. — 446
- Silki sv. Lueije in sv. Florijana v Trob-
ljah pri Slovenjem Gradcu. — 1932: pril. [2]
k str. 81-102, sl. 8-9. — 448
- Silka Matere božje v Troblijah pri Slo-
venjem Gradcu. — 1937: pril. [2] k str. 123-8,
sl. 4. — 446
- Marijina slika v Veienju. — 1932: pril. [2]
k str. 81-102, sl. 7. — 448
- Silka Zalostne Matere božje v Vuzenici.
— 1932: pril. [1] k str. 81-102, sl. 1. — 448
- Strgala. Gl.: Orodje
- Strojna na Kobanskem. Tloris Janezeve hiše.
— 1928: str. 25, tloris 2. — 335
- Studenec pri Mariboru. Silka predmestne hiše
v Studencih. — 1929: str. 168, sl. 3. — 608
- Sulice. Gl.: Orožje
- Sušilnice. Sušilnice hmeja v Savinjski dolini.
— 1929: str. 80-6, sl. 2-4. — 336
- Suvodol pri Bitoli. Starokrščanska bazilika v
Suvodolu. — 1937: str. 37-43; pril. [1-4] k str.
33-45, sl. 1-10. — 683
- Sv. Janez ob Bohinjskem jezeru. Silke brez-
imnega starejšega slikarja v cerkvi sv. Janeza
ob Bohinjskem jezeru (sv. Jurij, apostoli, Ma-
rija zaščitnica vernih, simbol sv. Mateja, sv.
Marija Magdalena ter freske na zunanji južni
steni ladje). — 1937: pril. k str. 61-74, sl. 2, 6,
8-11, 14. — 442

- Sv. Križ nad Mariborom. Tloris Nabažčeve hiše in slika Brčznikove kuhinje. — 1928: str. 30, tloris 6; pril. [2] k str. 17-42, sl. 4. — 335
- Sv. Lovrenc nad Škofjo Loko. Detajl s slike Kristus pred Pilatom. — 1937: pril. k str. 61-74, sl. 12. — 442
- Sv. Mohor pri Dolčju. Slike na vzhodni steni prezbiterja pri Sv. Mohorju na Kozjaku. — 1937: pril. [2] k str. 61-74, sl. 4. — 442
- Sv. Primož na Kobanskem. Sliki Poltenikove kmetije in Povhevnikove hiše. — 1928: str. 16, sl. 9; pril. [2] k str. 17-42, sl. 6. — 335
- Sv. Primož na Pohorju. Situacijski načrt sedmih objektov plavža pri Sv. Primožu na Pohorju. — 1936: str. 130. — 405
- Svastike. Gl.: Ornamenti
- Svečniki. Pusinjev in Intimijev svečnik iz Rogoznic pri Ptujju. — 1936: pril. [5] k snop. 3-4, sl. 24-5. — 706
- Svetišča. Temelj in zidovi Jupitrovega svetišča, odkritega l. 1935 na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1935: pril. 4-5 k snop. 3, sl. 23-4. — 705
- Gl. tudi: Cerkve
- Svetilnike podobe. Adam in Eva na Gradu pri Slovenjem Gradcu, delo J. A. Straussa. — 1932: pril. [4] k str. 81-102, sl. 23. — 448
- Smrt sv. Ane v Rušah, delo F. M. Straussa. — 1932: pril. 2 k str. 1-13, sl. 7. — 447
- Sv. Ana v Slovenjem Gradcu, delo J. A. Straussa. — 1932: pril. [4] k str. 81-102, sl. 11. — 448
- Sv. Andrej v Slovenjem Gradcu, delo J. A. Straussa. — 1937: pril. [4] k str. 123-8, sl. 7. — 446
- Apostoli v cerkvi sv. Duha na Celovniku. — 1930: pril. [1] k str. 89-98, sl. [1-3]. — 440
- Apostoli v cerkvi sv. Janeza ob Bohinjskem jezercu. — 1937: pril. [3] k str. 61-74, sl. 6. — 442
- Sv. Boštjan na Homecu pri Slovenjem Gradcu, delo J. A. Straussa. — 1937: pril. [3] k str. 123-8, sl. 5. — 446
- Sv. Dizna na Kronski gori pri Slovenjem Gradcu, delo J. A. Straussa. — 1937: pril. [1] k str. 81-102, sl. 3. — 448
- Sv. Dominik v mariborskem muzeju, delo H. A. Weissenkircherja. — 1932: pril. 1 k str. 1-13, sl. 1. — 447
- Sv. Elizabeta z detajlom v Slovenjem Gradcu, delo F. M. Straussa. — 1932: pril. 1-2 k str. 1-13, sl. 4-5. — 447
- Simboli evangelistov kot sklepniki v mariborski stolnici. — 1940: pril. [5] k snop. 1-2, sl. 16-9. — 422
- Sv. Felicita v Slovenjem Gradcu, delo M. Seobla. — 1935: pril. [2] k snop. 1-2, sl. 3. — 445
- Sv. Florijan v Trobljah pri Slovenjem Gradcu, delo J. A. Straussa. — 1932: pril. [2] k str. 81-102, sl. 9. — 448
- Sv. Florijan v Slovenjem Gradcu, delo M. Seobla. — 1935: pril. [1] k snop. 1-2, sl. 1. — 445
- Sv. Fortunat v cerkvi sv. Duha na Celovniku. — 1930: pril. [2] k str. 89-98, sl. [4]. — 440
- Sv. Frančišek Asiški na svodu minoritskega refektorija v Ptujju, delo R. Vallauerja. — 1933: pril. [36] k snop. 2-4, sl. 89. — 423
- Sv. Frančišek Ksaverski na votivni sliki s Ptujске gore. — 1928: str. 269. — 438
- Sv. Frančišek Ksaverski v Starem trgu pri Slovenjem Gradcu, delo J. A. Straussa. — 1932: pril. [1] k str. 81-102, sl. 4. — 448
- Sv. Ignacij [?] na votivni sliki s Ptujске gore. — 1928: str. 269. — 438
- Sv. Jakob ml. na Homecu pri Slovenjem Gradcu, delo J. A. Straussa. — 1937: pril. [3] k str. 123-8, sl. 6. — 446
- Sv. Janez Evangelist v Slovenjem Gradcu, delo J. A. Straussa. — 1932: pril. [4] k str. 81-102, sl. 10. — 448
- Sv. Janez Krstnik s škofom in lestvijo čednosti na dominikanskem kržnem hodniku v Ptujju. — 1928: pril. [1] k str. 185-91, sl. 6; 1933: pril. [2] k snop. 2-4, sl. 87. — 439, 425
- Smrt sv. Jožefa v Rušah, delo F. M. Straussa. — 1932: pril. 2 k str. 1-13, sl. 6. — 447
- Sv. Jurij v borbi z zmajem v cerkvi sv. Janeza ob Bohinjskem jezercu. — 1937: pril. [1] k str. 61-74, sl. 2. — 442
- Sv. Jurij na Visokem, delo Janeza Ljubljanskega. — 1937: pril. [4] k str. 61-74, sl. 7. — 442
- Sv. Katarina z Madono v Slovenjem Gradcu, delo M. Seobla. — 1935: pril. [2] k snop. 1-2, sl. 4. — 445
- Sv. Luelja v Trobljah pri Slovenjem Gradcu, delo J. A. Straussa. — 1932: pril. [2] k str. 81-102, sl. 8. — 448
- Sv. Ludvik in sv. Tomaž Akvinski v refektoriju dominikanskega samostana v Ptujju. — 1933: pril. [31] k snop. 2-4, sl. 84. — 425
- Simbol sv. Luka v cerkvi sv. Duha na Celovniku. — 1930: pril. [2] k str. 89-98, sl. [5]. — 440
- Sv. Marija Magdalena na Kronski gori pri Slovenjem Gradcu. — 1932: pril. [1] k str. 81-102, sl. 2. — 448
- Sv. Marija Magdalena v cerkvi sv. Janeza ob Bohinjskem jezercu. — 1937: pril. [6] k str. 61-74, sl. 11. — 442
- Simbol sv. Marka v cerkvi sv. Duha na Celovniku. — 1930: pril. [2] k str. 89-98, sl. [4]. — 440
- Sv. Martin v Smartnem pri Slovenjem Gradcu, delo J. A. Straussa. — 1937: pril. [2] k str. 123-8, sl. 3. — 446
- Simbol sv. Mateja v cerkvi sv. Duha na Celovniku. — 1930: pril. [2] k str. 89-98, sl. [6]. — 440
- Simbol sv. Mateja v cerkvi sv. Janeza ob Bohinjskem jezercu. — 1937: pril. [5] k str. 61-74, sl. 9. — 442
- Mojzesov čudež z jerebicami na svodu dominikanskega refektorija v Ptujju. — 1933: pril. [33] k snop. 2-4, sl. 88. — 425
- Pomoritev nedolžnih otrok v cerkvi sv. Duha na Celovniku. — 1930: pril. [4] k str. 39-98, sl. [12]. — 440
- Sv. Nikolaj v mariborskem muzeju, delo H. A. Weissenkircherja. — 1932: pril. 1 k str. 1-13, sl. 2. — 447
- Sv. Peter in Pavel s sv. Frančiškom Asiškim in G. Dietlom na svodu minoritskega refektorija v Ptujju, delo R. Vallauerja. — 1933: pril. [36] k snop. 2-4, sl. 89. — 423
- Smrt sv. Stefana v Slovenjem Gradcu, delo F. M. Straussa. — 1932: pril. 1 k str. 1-13, sl. 3. — 447
- Sv. Stefan v cerkvi sv. Janeza ob Bohinjskem jezercu. — 1937: pril. [5] k str. 61-74, sl. 10. — 442
- Sv. Tomaž in sv. Ludvik na sliki v refektoriju dominikanskega samostana v Ptujju. — 1933: pril. [31] k snop. 2-4, sl. 84. — 425
- Sv. Vincencij Fererski v Slovenjem Gradcu, delo F. M. Straussa. — 1937: pril. [1] k str. 123-8, sl. 1. — 446
- Gl. tudi: Kristusove podobe. - Madone

Sentrupert na Dolenskem. Detajl uniženih svodnih dekoracij v župni cerkvi po skicah M. Koželja. — 1930: pril. [5-6] k str. 89-98, sl. [16-2]. — 440

Sila. Gl.: Orodje

- Smartno na Pohorju. Saksanu in Jupitru posvečena votivna ara iz Smartnega v mariborskem muzeju. — 1935: str. 63. — 720
- Smartno ob Paki. Dve Marijini sliki iz Smartnega ob Paki z detajli. — 1937: pril. [1-2] k str. 61-74, sl. 1, 3, 5, 13, 15-6. — 442
- Smartno pri Slovenem Gradeu. Silka opata Schreckingerja in silka sv. Martina v Smartnem, deli J. A. Straussa. — 1937: pril. [1-2] k str. 123-8, sl. 2-3. — 446
- Stajerska. Zemljevid »Vindije« v slovarju p. Bernarda Mariborčana. — 1939: str. 57. — 530
- Stukature. Stukature iz rimske vile v Grobecah. — 1934: pril. [9] k snop. 3-4, sl. 1-3. — 688
- Stukature v dominikanskem refektoriju v Ptujju. — 1928: pril. [2] k str. 185-91, sl. 8. — 439
- Stukature v refektoriju dominikanskega samostana in na fasadi dominikanske cerkve v Ptujju. — 1933: pril. [32-4] k snop. 2-4, sl. 82-6. — 425
- Stukature v poletnem refektoriju minoritskega samostana v Ptujju. — 1933: pril. [35-6] k snop. 2-4, sl. 88-9. — 423
- Fragmenti štukatur v rimski vili na Rožnem griču pri Celju. — 1935: str. 70, sl. 5-6. — 690
- Tabulae ansatae. Gl.: Nagrobniki
- Táplósszentmárton. Skitski zlati jejen iz Táplósszentmártona. — 1934: str. 130, sl. 8. — 692
- Temejli. Temejli osrednjega poslopja rimske vile v Grobecah. — 1934: str. 149, sl. 2. — 688
- Temejli in zidovje rimske vile v Grobecah. — 1936: str. 79, sl. 2-3. — 691
- Temejli in zidovje poslopj, odkritih i. 1935 na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1935: pril. 4-6 k snop. 3, sl. 22-30. — 705
- Temejli in zidovje rimskega tabora v Ločici. — 1934: pril. [10-1] k snop. 3-4, sl. 1-4. — 689
- Poskusni jarki z odkritimi temeji in zidovi pred dominikanskim samostanom v Ptujju. — 1933: pril. [3] k snop. 2-4, sl. 36-7. — 703
- Temejli in zidovje rimske vile na Rožnem griču pri Celju. — 1935: str. 69-70, sl. 2-4. — 690
- Temejli in zidovje bazilike v Suvodolu. — 1937: str. 41; pril. [4] k str. 33-45, sl. 9. — 685
- Tihožitja. Lovsko tihožitje v Slovenem Gradeu, delo J. A. Straussa. — 1937: pril. [4] k str. 123-8, sl. 8. — 446
- Tiskl. Faksimile treh strani iz treh izdaj Kůzmičevih »Evangelijev«. — 1934: str. 65-7, sl. 1-3. — 5
- Faksimile naslovne strani Kůzmičeve »Kratke summe«. — 1938: str. 107. — 4
- Faksimile naslovnega lista Majjevečevega »Nebeškega pastirja«. — 1933: str. 209. — 415
- Tkanine. Ornamenti na prekmurskih tkaninah. — 1932: str. 198-204, sl. 1-6. — 329
- Tlorisi. Tloris starokrščanske cerkve v Celju. — 1935: str. 145, sl. 32. — 705
- Tloris rimske vile v Grobecah. — 1934: str. 148, sl. 1; 1936: str. 78, sl. 1. — 688, 691
- Tloris javnih poslopj in starokrščanske cerkve na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1935: str. 136-45, sl. 2 in 32. — 705
- Tlorisi kmečkih hiš na Kobanskem. — 1928: str. 25-33, tlorisi 1-9. — 335
- Tloris rimskega tabora pri Ločici. — 1934: str. 150, sl. 1. — 689
- Tloris stolnice v Mariboru. — 1940: str. 62, risba 3. — 422
- Tloris in situacija hiš št. 5 in 17 v Pekrah pri Mariboru. — 1939: str. 108-9, sl. 1-2. — 342
- Tlorisi kmečkih hiš v Prekmurju. — 1939: str. 177-86, sl. 1-9; pril. [1-3] k snop. 3-4, sl. 1-18. — 341
- Tloris rimske vile na Rožnem griču pri Celju. — 1935: str. 67, sl. 1. — 690
- Tloris bazilike in njenega prezbiterja v Suvodolu. — 1937: str. 37, sl. 41. — 685
- Tloris starokrščanske cerkve v Velikih Malencah. — 1935: str. 145, sl. 32. — 705
- Trohije pri Slovenem Gradeu. Podobi sv. Lucije in sv. Florijana, deli J. A. Straussa. — 1932: pril. k str. 81-102, sl. 8-9. — 448
- Podoba Matere božje, delo J. A. Straussa. — 1937: pril. [2] k str. 123-8, sl. 4. — 446
- Trogir. Nagrobnik iz Trogira. — 1937: pril. [8] k str. 7-19, sl. 12. — 711
- Trojeji. Gl.: Reliefi
- Trst. Sarkofag z napisno ploščo iz lapidarija v Trstu. — 1934: str. 123, sl. 7. — 692
- Turner Mihaci. Fotografija M. Turnerja skupaj z bratom Pavlom in F. Kovačičem. — 1939: str. 13. — 635
- Turner Pavel. Fotografija P. Turnerja. — 1935: str. 45. — 651
- Fotografija P. Turnerja skupaj z bratom Mihom in F. Kovačičem. — 1939: str. 13. — 635
- Vallauer Ruprecht. Osrednja freska na svodu minoritskega refektorija v Ptujju, delo R. Vallauerja. — 1933: pril. [36] k snop. 2-4, sl. 89. — 423
- Vedute. Gl.: Krajevne vedute
- Večenje. Marijina podoba J. A. Straussa. — 1932: pril. [2] k str. 81-102, sl. 7. — 448
- Velika na Kobanskem. Silka Obramove kmetice. — 1928: str. 31, sl. 8. — 335
- Velike Malence. Tloris starokrščanske cerkve v Velikih Malencah. — 1935: str. 145, sl. 32. — 705
- Vilčava pri Ptujju. Napis z Vilčave pri Ptujju, odkrit i. 1933. — 1933: pril. [5] k snop. 2-4, sl. 40. — 701
- Vila. Rimska vila v Grobecah. — 1934: str. 148-9, sl. 1-2; pril. [9] k snop. 3-4, sl. 1-3; 1936: str. 78-81, sl. 1-4. — 688, 691
- Rimska vila na Rožnem griču pri Celju. 1935: str. 67-71, sl. 1-8. — 690
- Vinji vrh. Ovratnica z Vinjega vrha v narodnem muzeju v Ljubljani. — 1934: str. 142, sl. 14. — 692
- Visoko pod Kureščkom. Podoba sv. Jurija na Visokem, delo Janeza Ljubijanskega. — 1937: pril. [4] k str. 61-74, sl. 7. — 442
- Voltsberg. Sarkofag iz Voltsberga v deželnem muzeju v Gradeu. — 1934: pril. 3 k snop. 3-4, sl. 10. — 692
- Votivne are. Gl.: Zrtveniki
- Vuzenica. Zalostna Mati božja v Vuzenici, delo J. A. Straussa. — 1932: pril. [1] k str. 81-102, sl. 1. — 448
- Weissenkircher Hanns Adam. Podobi sv. Dominika in sv. Nikolaja v mariborskem muzeju. — 1932: pril. 1 k str. 1-13, sl. 1-2. — 447
- Zadrebčka dolina. Izvozno ozemlje zadrebških lončarjev v 19. stol. in primeri zadrebčke keramike v mariborskem muzeju. — 1938: str. 141 in 144. — 263

- Zagreb. Tropej na oklepu cesarjevega kipa iz Solina v Zagrebškem arheološkem muzeju. — 1937: pril. [7] k str. 7-19, st. 11. — 711
- Tri bronaste rimske čelade iz okolice Siska v arheološkem muzeju in rimska čelada iz Mokrie v zasebni zbirki v Zagrebu. — 1937: str. 30-1; pril. [1-2] k str. 29-32, st. 1-4. — 698
- Zapestnice. Gl.: Okrasni predmeti
- Zemljevidi. Gl.: Karte
- Zidovje. Gl.: Temelji
- Zabnica pri Trbižu. Nagrobni oltar iz Zabnice. — 1934: pril. 1 k snop. 3-4, st. 3. — 692
- Zare. Gl.: Keramika
- Zetarjeva pri Sv. Lenartu. Detajli groba v gomili na Hrašlju v Zetarjevi. — 1931: pril. k str. 114-21, st. 1-2. — 696
- Ziče. Faksimile Zičkega rokopisa. — 1927: pril. k str. 190-3. — 187
- Zrtveniki. Votivni oltar višinskega Jupitra, odkrit l. 1935 na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1935: pril. 7 k snop. 3, st. 34. — 705
- Izidni oltar na Spodnji Hajdini pri Ptujju. — 1937: pril. k str. 20-8, st. 4. — 704
- Zrtvenik, posvečen Cautesu, v Ogieju. — 1933: pril. [8] k snop. 2-4, st. 47-8. — 701
- Zrtveniki z votivnimi napisi, najdeni v Ptujju in posvečeni večinoma Jupitru. — 1931: str. 179-98, st. 1, 5-7, 19; pril. k str. 177-202, st. 2-3. — 717
- Zrtvenika božanstvoma Liberu in Liberi ter boginji Nemezi, odkrita l. 1932 v Ptujju. — 1933: pril. [4] k snop. 2-4, st. 38-9. — 703
- Fragment zgodnjerrimskega oltarja, odkritega l. 1936 v Ptujju. — 1936: pril. [1] k snop. 3-4, st. 1. — 706
- Serapidu posvečen oltar, vzidan v ptujjskem stolpu. — 1937: pril. k str. 20-8, st. 1. — 704
- Nagrobni oltar iz Zabnice pri Trbižu. — 1934: pril. 1 k snop. 3-4, st. 3. — 692

KAZALO STROK
(naslovov v bibliografskem popisu)

Stroka z DK-vrstilnikom	Št. popisa
Akademije znanosti in umetnosti 061.12	86-87
Arheologija 930.26	683-716
Arheologija Dalmacije 930.26(398.7)	711-716
Arheologija Makedonije 930.26(381)	685
Arheologija Norika 930.26(398.5)	686-694
Arheologija Panonije 930.26(398.6)	695-710
Arheologija Ptuja 930.26(398.6 Poetovio)	701-710
Arheološke karte 930.26:912	683-684
Arhitektura, ljudska 390:728.9	335-342
Arhitektura, zgodovina 72(091)	420-425
Arhivi. Gl.: Banovinski arhiv v Mariboru	
Arhivistika 930.25	661-682
Avtorske bibliografije 012	1-5
Bajke 398.2	371-372
Balneologija, zgodovina 615.79(091)	404
Banovinski arhiv v Mariboru 061.6 BAM	100-106
Bibliografija 01	1-21
Bibliografije bibliografij 016:01	10
Bibliografije, lokalne 016(3/9)	21
Bibliografije periodik 014.3	7-9
Bibliografije posameznih pisateljev 012	1-5
Bibliografije skupin pisateljev 013	6
Bibliografije, strokovne 016	10-21
Bibliotekarstvo 02	22-30
Biografije 92 A/Z	624-654
Biografije slovenskih književnikov 886.3.09 A/Z	530-572
Biografije slovenskih likovnih umetnikov 73/76(091) (497.12):92	444-448
Biografije svetnikov 235.3:92	191-194
Biografski leksikon 92(03)	621
Cerkvena zgodovina 282(091)	196-219
Cerkveni očetje 276	195
Cerkveni redovi, zgodovina 282(091):271	211-214
Časniki 07	179
Časopis za zgodovino in narodopisje 050.3/4 ČZN	31-80
Časopisi, jezikoslovni 80(05)	463-464
Časopisi, muzejski 069(05)	149-151
Časopisi - splošno 05	31-80
Časopisi, zgodovinski 93/99(05)	672-677
Davčna zgodovina 33(091):336	259-262
Dekanije, zgodovina 282(091):262.2	196-205
Didaktika 371.3	313
Domovinoznanstvo 908	588-598
Društva 061	86-148
Društva splošnega značaja 061.2	88-91
Družbene vede 3	221-367
Epigrafika 930.271	717-720

Etnografija: Gl.: Narodopis	
Etnologija: Gl.: Narodoslovje	
Farmacija, zgodovina 615(091)	401-403
Filozofija 1	189-190
Fizikalna geografija 551.4	387 a
Folklor 398	371-387
Genealogija 929.1/2	664-669
Geografija: Gl. tudi: Zemljepis	
Geografija, fizikalna 551.4	387 a
Geografija, gospodarska 911:338	606
Geografija, historična 911	602-611
Geografija, regionalna 913/919	616-620
Geografija selišč in naseljevanja 911:325	602-605
Glasba 78	459-481
Gledališče 792	462
Gospodarska politika 338.98	269
Gospodarska geografija 911:338	606
Gospodarska zgodovina 33(091)	249-267
Gospodarstvo 33	249-269
Gradbena zgodovina 72(091)	420-425
Grbi 929.6	670-671
Hagiografije 235.3:92	191-194
Heraldika 929.6	670-671
Historična geografija 911	602-612
Historična geografija Jugoslavije 911(497.1)	607
Historična topografija Slovenije 911(497.12)	608-612
Imenoslovje 801.311/313	465-480
Iredentizem 323.13/14	237-241
Izročilo, ljudsko 398	371-387
Izseljenci 325.2	248
Jezikoslovje 80	463-498
Jezikoslovje, slovensko 808.63	487-498
Jezikoslovje tujih jezikov 802/809	481-486
Jezikoslovni časopisi 80(05)	483-484
Jožefinizem, zgodovina 282(091):284	215-219
Kazala periodik 014.3	7-9
Kmetijske bibliografije 016:63	16
Kmetijstvo, zgodovina 63(091)	408
Knjigotrštvo, zgodovina 655.4/5(091)	413-417
Književniki, slovenski 886.3.09 A/Z	530-572
Književnost 82/89	499-587
Knjižnice, poročila 025.12	23-30
Knjižnice, zgodovina 02(091)	22
Knjižničarstvo 02	22-30
Koledarji 059	81-85
Kolonizacijska geografija 911:325	602-605
Kolonizacijska zgodovina Slovenije 949.712:325	757-759
Korespondenca 92(044)	622-623
Korespondenca slovenskih književnikov 886.(093)(044)	522-529
Krajevna imena 801.311	465-474
Krajevne bibliografije 016(3/9)	21
Likovna umetnost 72/76	420-448
Likovni umetniki, slovenski 73/76(091)(497.12):92	444-448
Literarna zgodovina, slovenska 886.3(091)	507-587
Literarna zgodovina tujih slovstev 82/89(091)	499-506
Literarno zgodovinske bibliografije 016:82/89(091)	17-18
Literatura 82/89	499-587
Ljudska arhitektura 390:728.9	335-342
Ljudska kultura, materialna 390:6/7	328-342
Ljudska obrt 390:62/68	328-331
Ljudska prosveta 374	314
Ljudska umetnost 390:7.067	332-334
Ljudske noše 391	343-345
Ljudske pesmi 398.8	376-384

Ljudski napevi 398.8:78	385-387
Ljudski običaji 392/395	346-370
Ljudsko izročilo 398	371-387
Lov, zgodovina 639.1(091)	410-412
Manjšine, narodne 323.15	242-245
Materialna ljudska kultura 390:6/7	328-342
Medicina, zgodovina 61(091)	400
Memoari 920.91	655-663
Muzeji 069	149-178
Muzeji, organizacija 069.012	178
Muzeji posameznih krajev 069(4/9)	173-177
Muzejska društva 069(06)	152-174
Muzejske revije 069(05)	140-151
Muzejsko društvo v Mariboru 069(06) MDM	152-158
Muzejsko društvo v Ptujju 069(06) MDP	150-170
Muzejsko društvo v Varaždinu 069(06) MDV	171
Muzejsko društvo za Prekmurje 069(06) PMD	172-174
Napevi, ljudski 398.8:78	385-387
Napisi, antični 930.271	717-720
Naravne vede 5	388-399
Narečja, slovenska 808.63-08	487-491
Narodna . . . Gl. tudi: Ljudska	
Narodna gibanja, zgodovina 323.1(091)	232-236
Narodne manjšine 323.15	242-245
Narodnostno vprašanje 323.13/17	237-242
Narodopis 390/398	322-387
Narodopisje 39.01	318-321
Narodopisne bibliografije 016:39	11-16
Narodopisno blago 390/398	322-387
Narodopisno blago posameznih narodov 390/398(3/9)	322-327
Narodoslovje 39(3/9)	315-317
Naseljevanje, geografija 911:325	602-605
Naseljevanje, zgodovina 949.712:325	757-759
Nekrologi 92 A/Z	624-654
Noše, ljudske 391	343-345
Numizmatika 737	449-458
Običaji, ljudski 392/395	346-370
Obrit, ljudska 390:52/68	328-331
Obrit, zgodovina 33(091):338.42	263-267
Onomastika. Gl.: Imenoslovje	
Osebna imena 801.313	485-480
Patologija 276	195
Periodika 05	31-85
Pesmi, ljudske 398.8	376-384
Pisma. Gl.: Korespondenca	
Plebisciti 323.17:342.573.3	246-247
Politična gibanja, zgodovina 323(091)	228-231
Politika 32	228-248
Politika, gospodarska 338.98	259
Posesna zgodovina 33(091):333	251-254
Pravljice 398.2	371-372
Pravna zgodovina 34/35(091)	272-296
Pravno-upravna zgodovina Jugoslavije 34/35(091) (497.1)	275-277
Pravno-upravna zgodovina Slovenije 34/35(091) (497.12)	278-296
Pravno-upravna zgodovina tujih narodov 34/35(091) (3/9)	272-274
Pravo - uprava, splošno 34/35	270-271
Prazgodovina 571	388-399
Pregovori 398.5	374-375
Prekmursko muzejsko društvo 069(06) PMD	172-174
Primerjalna zgodovina slovenske književnosti 885.3.091	573-587
Pripovedke 398.2	371-372
Prireditve 061.3	92-99
Prosveta, ljudska 374	314
Protireformacija, zgodovina 282(091):284	215-219

Rastlinska imena 801.312	475
Redovi, zgodovina 282(091):271	211-214
Reformacija, zgodovina 282(091):284	215-219
Regionalna geografija 913/919	616-620
Reki 398.6	374-375
Rodoslovje 929.1/2	664-669
Rokopisi 091	182-188
Rudarstvo, zgodovina 622(091)	405-407
Samostani, zgodovina 282(091):271	211-214
Selišča, geografija 911:325	602-606
Slovarji, slovenski 808.63-32	495-498
Slovarsko gradivo, slovensko 808.63-31	492-494
Slovenska književnost 886.3	507-587
Slovenska kolonizacijska zgodovina 949.712:325	757-759
Slovenska literarna zgodovina - lokalna 886.3(091) (-11/-19)	516-521
Slovenska literarna zgodovina - primerjalna 886.3.091	573-587
Slovenska literarna zgodovina - splošna 886.3(091)	507-515
Slovenska narečja 808.63-08	487-491
Slovenska pravno-upravna zgodovina 34/35(091) (497.12)	278-298
Slovenska umetnostna zgodovina 73/76(091) (497.12)	431-443
Slovenski jezik 808.63	487-498
Slovenski slovarji 808.63-32	495-498
Slovensko slovarsko gradivo 808.63-31	492-494
Soclografija 308	221-223
Splošno 0	1-188
Spomeniško varstvo 7.078	418-419
Spomini 920.91	655-663
Statistika 31	224-227
Stavbna zgodovina 72(091)	420-425
Strokovne bibliografije 016	10-21
Škoflje, zgodovina 282(091):262.3	206-210
Šole, zgodovina 371(091)	304-312
Šolski učbeniki 371(075)	301-303
Šolstvo 371/379	301-314
Šolstvo, zgodovina 371(091)	304-312
Termalna zdravilišča, zgodovina 615.79(091)	404
Tiskarstvo, zgodovina 655.4/5(091)	413-417
Toponomastika 801.311	465-474
Tuji jeziki 802/809	481-486
Uganke 398.6	374-375
Umetnost 7	418-462
Umetnost, ljudska 390:7.067	332-334
Umetnostna zgodovina 72/76(091)	420-448
Umetnostna zgodovina, slovenska 73/76(091) (497.12)	431-443
Umetnostna zgodovina tujih narodov 73/76(091) (4)	426-430
Uporabne vede 6	400-417
Uprava - splošno 34/35	270-271
Upravno-pravna zgodovina. Gl.: Pravno-upravna zgodovina	
Urbarji 33(091):333.34	255-258
Ustanove 061	86-106
Verstvo 2	191-220
Vinogradništvo, zgodovina 634.8(091)	409
Vodniki 91(026)	599-601
Vzgoja 37.0	299-300
Zadružništvo 334	268
Založništvo, zgodovina 655.4/5(091)	413-417
Zavodi 061	86-106
Zborniki v Časopisu za zgodovino in narodopisje 082 ČZN	180-181
Zborovanja 061.3	92-99
Zdravilišča, zgodovina 615.79(091)	404
Zdravstvo 61	400-404
Zemljepis. Gl. tudi: Geografija	
Zemljepis 91	599-620
Zemljepis antičnega sveta 913	616

Zemljepis Slovenije 914.971.2	619-620
Zemljepis tujih ozemelj 914	617-618
Zemljepisna imena 801.311	465-474
Zemljepisno-zgodovinski ortsi 908	588-598
Zemljevidi 912	613-615
Zemljevidi, arheološki 930.26:912	633-684
Zgodovina 93/99	672-775
Zgodovina antičnega sveta 931/939	723-724
Zgodovina evropskih narodov 940/949	725-732
Zgodovina Jugoslavije 949.71	733-737
Zgodovina Slovenije, lokalna 949.712-11/-19	760-775
Zgodovina Slovenije, splošna 949.712	745-756
Zgodovina, splošna 930.9	721-722
Zgodovinska veda 930.1	678-680
Zgodovinske bibliografije 016:93/99	19-20
Zgodovinski časopisi 93/99(05)	672-677
Zgodovinsko društvo v Mariboru 061.6 ZDM	107-148
Zivljonjepisi. Gl.: Biografije	
Župnije, zgodovina 282(091):262.2	196-205

• PREGLED BIBLIOGRAFSKEGA POPISA

DK-vrstilniki	Poglavja	Št. popisa
0	SPLOŠNO	1-188
01	I. Bibliografija	1-21
012	1. Bibliografije del posameznih pisateljev	1-5
013	2. Bibliografije del posameznih skupin pisateljev	6
014.3	3. Bibliografije del, objavljenih v periodičnem tisku	7-9
016	4. Strokovne bibliografije	10-21
016:01	a) Bibliografije bibliografij	10
016:39	b) Narodopisne bibliografije	11-15
016:63	c) Kmetijske bibliografije	16
016:82/89(091)	č) Literarno zgodovinske bibliografije	17-18
016:93/99	d) Zgodovinske bibliografije	19-20
016(3/9)	e) Krajevne bibliografije	21
02	II. Knjižničarstvo	22-30
02(091)	1. Zgodovina knjižnic	22
025.12	2. Poročila knjižnic	23-30
05	III. Časopisi. Periodika	31-85
050.3/.4 ČZN	1. Časopis za zgodovino in narodopisje	31-80
050.3:019.942	a) Seznamei dospelih publikacij	31-59
050.333(083)	b) Zamena publikacij	60-67
050.4(047)	c) Obvestila uredništva	68-80
059	2. Koledarji	81-85
06	IV. Društva. Ustanove. Zborovanja. Muzeji	86-178
061	1. Društva. Ustanove. Zborovanja	86-148
061.12	a) Akademije	86-87
061.2	b) Društva splošnega značaja	88-91
061.3	c) Zborovanja in prireditve	92-99
061.6 BAM	č) Banovinski arhiv v Mariboru	100-106
061.6 ZDM	d) Zgodovinsko društvo v Mariboru	107-148
061.6.021 ZDM	1. Imeniki članov	107-113
061.6.055.5 ZDM	2. Letna poročila	114-131
061.6.055.8 ZDM	3. Seznamei publikacij	132-148

DK-vrstilnik	Poglavja	Št. popisa
069	2. Muzeji	149-178
069(05)	a) Muzejske revije	149-151
069(06)	b) Muzejska društva	152-174
069(06) MDM	1. Muzejsko društvo v Mariboru	152-158
069(06) MDP	2. Muzejsko društvo v Ptujju	159-170
069(06) MDV	3. Muzejsko društvo v Varaždinu	171
069(06) PMD	4. Prekmursko muzejsko društvo	172-174
069(4/9)	c) Muzeji v posameznih krajih	175-177
069.012	č) Organizacija muzejev	178
07/09	V. Časniki, Zborniki, Rokopisi	179-188
07	1. Časniki	179
082 ČZN	2. Zborniki v ČZN	180-181
091	3. Rokopisi	182-188
1	FILOZOFIJA	189-190
2	VERSTVO	191-220
235.3:92	I. Hagiografije	191-194
276	II. Patrologija	195
282(091)	III. Cerkevna zgodovina	196-219
282(091):262.2	1. Zgodovina cerkva, župnij, dekanij	196-205
282(091):262.3	2. Zgodovina škofij	206-210
282(091):271	3. Zgodovina redov in samostanov	211-214
282(091):284	4. Zgodovina reformacije, protireformacije in jožefinizma	215-219
29	IV. Mitologija	220
3	DRUŽBENE VEDE	221-387
308	I. Sociografija	221-223
31	II. Statistika	224-227
32	III. Politika	228-248
323	1. Politična in narodna gibanja	228-236
323(091)	a) Zgodovina političnih gibanj	228-231
323.1(091)	b) Zgodovina narodnega gibanja	232-236
323.13/.17	2. Narodnostno vprašanje	237-247
323.13/.14	a) Iredentizem	237-241
323.15	b) Narodne manjšine	242-245
323.17:342.573.3	c) Plebisciti	246-247
325.2	3. Izseljenci	248
33	IV. Gospodarstvo	249-269
33(091)	1. Gospodarska zgodovina	249-267
33(091)	a) Splošna gospodarska zgodovina	249-250
33(091):333	b) Posestna zgodovina	251-254

DK-vrstilniki	Poglavja	Št. popisa
33(091):333.34	c) Urbarji	255-258
33(091):336	č) Davčna zgodovina	259-262
33(091):338.42	d) Zgodovina obrti (cehov)	263-267
334	2. Zadrugištvo	268
338.98	3. Gospodarska politika	269
34/35	V. Pravo. Uprava	270-298
34/35	1. Pravo in uprava — splošno	270-271
34/35(091)	2. Pravna in upravna zgodovina	272-298
34/35(091) (3/9)	a) Pravno-upravna zgodovina dežel zunaj Jugoslavije	272-274
34/35(091) (497.1)	b) Jugoslovanska pravno-upravna zgodovina	275-277
34/35(091) (497.12)	c) Slovenska pravno-upravna zgo- dovina	278-286
34/35(091) (497.12-11/-19)	č) Pravno-upravna zgodovina slo- venskih krajev in krajin	287-298
37	VI. Vzgoja, Šolstvo	299-314
37.0	1. Vzgoja	299-300
371/379	2. Šolstvo. Prosveta	301-314
371(075)	a) Šolski učbeniki	301-303
371(091)	b) Zgodovina šol in šolstva	304-312
371.3	c) Didaktika	313
374	č) Ljudska prosveta	314
39	VII. Narodoslovje. Narodopisje	315-387
39(3/9)	1. Narodoslovje	315-317
39.01	2. Narodopisje	318-321
390/398	3. Narodopisno blago	322-387
390/398(3/9)	a) Narodopisno blago pri posamez- nih narodih	322-327
390:6/7	b) Materialna ljudska kultura	328-342
390:62/68	1. Ljudska obrt	328-331
390:7.067	2. Ljudska umetnost	332-334
390:728.9	3. Ljudska arhitektura	335-342
391	c) Ljudske noše	343-345
392/395	č) Ljudski oblčaji	346-370
398	d) Ljudsko izročilo	371-387
398.2	1. Ljudske pravljice, bajke, pri- povedke	371-372
398.5	2. Ljudske igre	373
398.6	3. Uganke, pregovori, reki	374-375
398.8	4. Ljudske pesmi	376-384
398.8:78	5. Ljudski napevi	385-387
5	NARAVNE VEDE	387a-399
551.4	I. Fizikalna geografija	387 a
571	II. Prazgodovina	388-399

DK-vrstilniki	Poglavja	Št. poplisa
6	UPORABNE VEDE	400-417
61	I. Zdravstvo	400-404
61(001)	1. Zgodovina medicine	400
615(091)	2. Zgodovina farmacije	401-403
615.70(091)	3. Zgodovina termalnih zdravilišč	404
622(091)	II. Zgodovina rudarstva	405-407
63	III. Kmetijstvo	408-412
63(091)	1. Zgodovina kmetijstva	408
634.8(091)	2. Zgodovina vinogradništva	409
639.1(091)	3. Zgodovina lova	410-412
655.4/.5(091)	IV. Zgodovina založništva in tiskarstva	413-417
7	UMETNOST	418-462
7.078	I. Spomeniško varstvo	418-419
72/76	II. Likovna umetnost	420-448
72(091)	1. Gradbena zgodovina	420-425
73/76(091)	2. Umetnostna zgodovina	426-448
73/76(091) (4)	a) Zgodovina evropske umetnosti razen slovenske	426-430
73/76(091) (497.12)	b) Zgodovina umetnosti na Slovenskem	431-448
73/76(091) (497.12)	1. Splošna zgodovina slovenske umetnosti	431-434
73/76(091) (497.12-11/-19)	2. Lokalna zgodovina slovenske umetnosti	435-443
73/76(091) (497.12):92	3. Likovni umetniki na Slovenskem	444-448
737	III. Numizmatika	449-458
78	IV. Glasba	459-481
702	V. Gledališče	462
8	JEZIKOSLOVJE. KNJIŽEVNOST	463-587
80	I. Jezikoslovje	463-408
80(05)	1. Jezikoslovnih časopisi	463-464
801.311/.313	2. Imenoslovje	465-480
801.311	a) Zemljepisna imena	465-474
801.312	b) Imena rastlin	475
801.313	c) Osebna imena	476-480
802/809	3. Posamezni jeziki razen slovenskega	481-486
808.63	4. Slovenski jezik	487-498
808.63-08	a) Slovenska narečja	487-491
808.63-31	b) Slovensko slovarsko gradivo	492-494
808.63-32	c) Slovenski slovarji	495-498

DK-vrstilniki	Poglavja	Št. popisa
82/89	II. Književnost	499-587
82/89(091)	1. Literarna zgodovina posameznih književnosti razen slovenske	499-506
886.3	2. Slovenska književnost	507-587
886.3(091)	a) Slovenska literarna zgodovina - splošna	507-515
886.3(091) (-11/-19)	b) Slovenska literarna zgodovina - lokalna	516-521
886.3(093) (044)	c) Korespondenca slovenskih piscev	522-529
886.3.09 A/Z	č) Članki o slovenskih piscih	530-572
886.3.091	d) Primerjalna literarna zgodovina slovenske književnosti	573-587
9	ZEMLJEPIS. ZGODOVINA	588-775
908	I. Domovinoznanstvo (splošni zemljepisno-zgodovinski orisi)	588-598
91	II. Zemljepis	599-620
91(026)	1. Vodniki	599-601
911	2. Historična geografija	602-612
911:325	a) Geografija selišč in naseljevanja	602-605
911:338	b) Gospodarska geografija	606
911(497.1)	c) Historična geografija Jugoslavije	607
911(497.12)	č) Historična topografija Slovenije	608-612
912	3. Zemljevidi	613-615
913/919	4. Regionalna geografija	616-620
913	a) Zemljepis antičnega sveta	616
914	b) Zemljepis Evrope razen Slovenije	617-618
914.971.2	c) Zemljepis Slovenije	619-620
92	III. Biografije. Genealogija	621-671
92/920.91	1. Biografije. Korespondenca. Spomini	621-663
92(03)	a) Biografski leksikoni	621
92(044)	b) Korespondenca	622-623
92 A/Z	c) Biografije. Nekrologi	624-654
920.91	č) Spomini	655-663
929	2. Genealogija. Heraldika	664-671
929.1/2	a) Genealogija	664-669
929.6	b) Heraldika	670-671
93/99	IV. Zgodovina	672-775
93/99(05)	1. Zgodovinski časopisi	672-677
930.1	2. Zgodovinska veda	678-680
930.25	3. Arhivistika	681-682
930.26	4. Arheologija	683-716
930.26:912	a) Arheološke karte	683-684
930.26(381)	b) Arheologija Makedonije	685
930.26(398.5)	c) Arheologija Norika	686-694
930.26(398.6)	č) Arheologija Panonije (razen Ptuja)	695-700
930.26(398.6 Poetovio)	d) Arheologija Ptuja	701-710
930.26(398.7)	e) Arheologija Dalmacije	711-716

DK-vrstilnkl	Poglavja	Št. popisa
930.271	5. Epigrafika	717-720
930.9	6. Splošna zgodovina	721-722
931/939	7. Zgodovina antičnega sveta	723-724
94	8. Zgodovina Evrope	725-775
940/949	a) Zgodovina Evrope razen Jugoslavije	725-732
949.71	b) Splošna zgodovina Jugoslavije	733-737
949.711/.718	c) Zgodovina jugoslovanskih dežel razen Slovenije	738-744
949.712	č) Zgodovina Slovenije	745-775
949.712	1. Splošna zgodovina Slovenije	745-756
949.712:325	2. Slovenska kolonizacijska zgodovina	757-759
949.712-11/-19	3. Zgodovina slovenskih krajev in krajin	760-775

Popravki k I. delu

- Številka bibliografskega popisa 8, vrsta 7: Jezušovoga
- 11 in 12, 3: année
 - 15, 4: »Sztarisinsztvo
 - 17, 7: slovanských
 - 98, 7: Bilečkyj
 - 177: manjka 3. vrsta: Entwicklung des Museums in Maribor.] —
 - 232, 6 (od spodaj): plsmi
 - 271, 8: Gurviču
 - 309, 2: Studencih.
 - 314, 1: pomtšijaj odveč
 - 354, 7: vzpodbuja
 - 387 a: ob robu naslova »Naravne vede« manjka decimalni vrstnik 5
 - 391, 4: 1933.)
 - 404, 7: Paraceisa
 - 440, 2 (od spodaj): Weydena
 - 446, 11: vsa vrsta odveč
 - 516, 9: Pripovednika.
 - 577, 13: Hummelijed
 - 584, 9: Waelawa
 - 651, 17: Kireev
 - 756, 9: Decimalni vrstnik 949.712:325 spada k naslovu naslednjih popisov

Dopolnilo k uvodu

V »Bibliografsko kazalo ČZN« ni vključena priloga ČZN »Arhiv za zgodovino in narodopisje«. Ta priloga ni bila sestavni del Časopisa, marveč je periodično izhajala v njem le zato, ker »gnotna sredstva niso omogočala samostojne [in enkratne] izdaje« (AZN I. knj., str. 2). Podobne izdaje, kot so Ptujski zbornik 1933, Aškerčeva bibliografija 1935 in Kovačičev zbornik 1937, so sestavni del Časopisa in jih zato kazalo upošteva. Vključevati gradivo AZN v bibliografsko kazalo ČZN bi bilo nesmotrno tudi zato, ker imajo knjige AZN lastna kazala.

VSEBINA

	Stran
I. Bibliografski popis	3— 70
Splošno	7
Filozofija	16
Verstvo	17
Družbene vede	20
Naravne vede	34
Uporabne vede	35
Umetnost	37
Jezikoslovje, Književnost	42
Zemljepis, Zgodovina	54
II. Kazala	75—157
Avtorsko kazalo	77
Predmetno kazalo	80
Kazalo slik	133
Kazalo strok	147
Pregled bibliografskega popisa	152

BIBLIOGRAFSKO KAZALO
CASOPISA ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
XXI—XXXV (1926—1940)

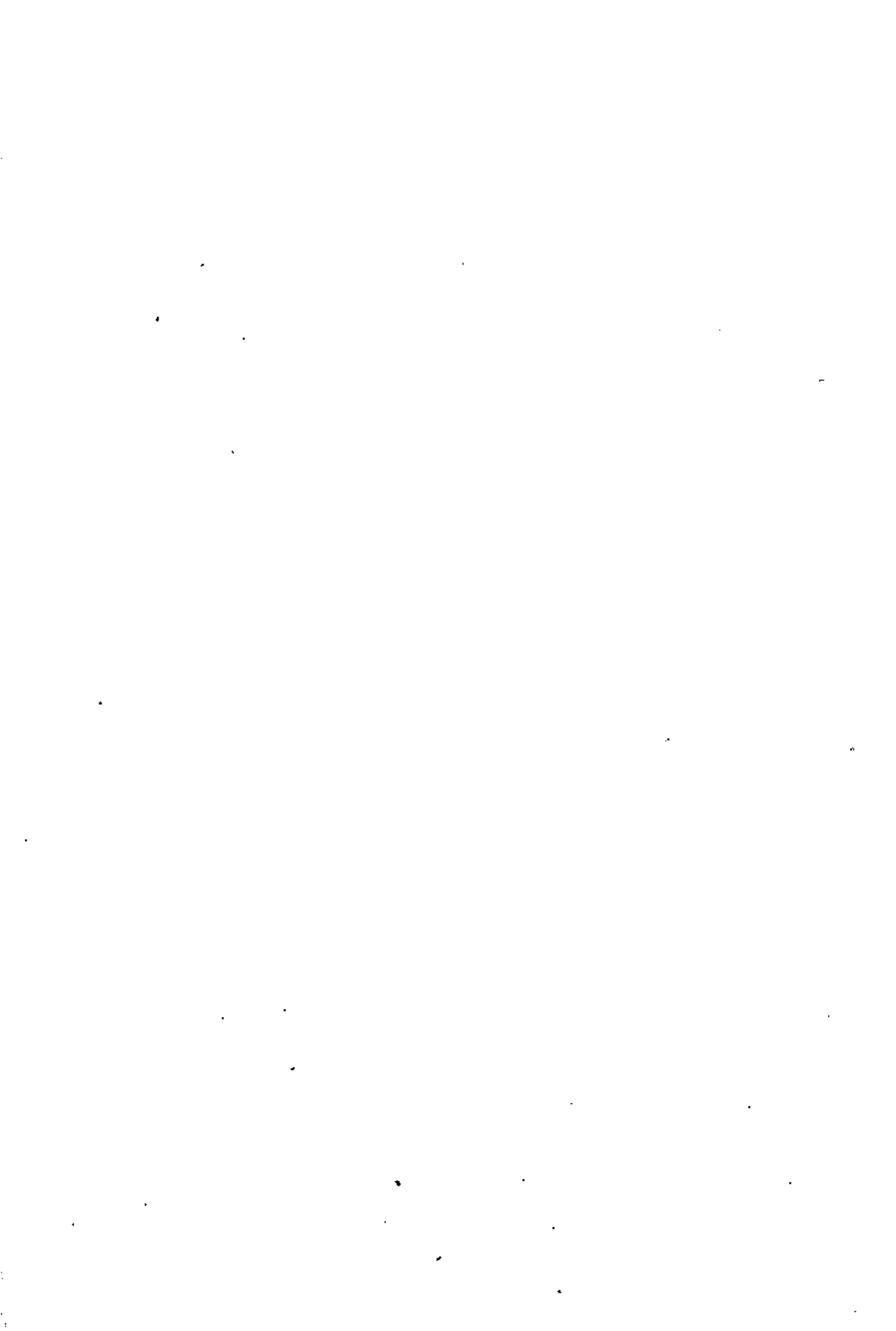
I.—II. DEL

PRILOGA K NOVI VRSTI ČZN I—II (1865—1966)

IZDALO
ZDRUŽENJE VISOKOSOLSKIH ZAVODOV V MARIBORU
V SODELOVANJU S PODRUŽNICO ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA
V MARIBORU

ZALOŽILA
ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR
ZA ZALOŽBO JOŽE KOŠAR

NATISNILO
JUNJA 1967 ČP MARIBORSKI TISK
V MARIBORU

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ČZN
1966

39

119670071

COBISS •